

דִי יוּדִישֶׁע

פָאלְקְס-גֶעשִׁיכְטֶע

נאך דער

פָאלְקְסְטְהוּמְלִיכֶער גֶעשִׁיכְטֶע דֶער יוּדֶען

פון פראפעסאר **ה. גְרֶאטְץ.**

דריטער טהייל

ווארשא—תּרנ"ח.

ЕВРЕЙСКАЯ ИСТОРІЯ

по Популярной еврейской Исторіи

Профессора **Г. ГРЕЦА**

Изданіе и собственность Н. Г. ЗАКСА.

ВАРШАВА

Типографія Братьевъ Шульдбергъ и Ком., Твердая № 6.

1897.

Дозволено Цензурою.
С.-Петербургъ, 12 Октября 1897 года.

דִי צַייט פוּן דִי אֲנוּסִים.

1 דִי מַארְרַאנֶען.

(1391—1420 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

שְׁרֶעקְלִיךְ אִיז גֶעוֶועהן דִי לַאגֶע פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נָאךְ דֶעם פִינְסְטֶערְן יָאהר 1391 וֶוען טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, וָואס דֶער חֲלָף אִיז זֵיי שׁוֹין גֶעלֶעגֶען אוֹיפ'ן הַאלְז, הָאבֶּען גֶעמוּזְט וֶוערֶען מַארְרַאנֶען, דָאס הֵייסְט זֵיי הָאבֶּען צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן דִי שׂוֹנְאִים אוּנ זֶענֶען קְלָאמֶערְשְׁט אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, נָאר דָאס אִיז אַלְץ גֶעוֶועהן לְפָנִים, וַוייל אִין רֶעכְטֶען אֱמֶת הָאבֶּען זֵיי אָבְּגֶעהִיט זֵייעֶר אַלְטֶע אֱמוּנָה מִיט אַללֶע דִקְדוּקִים. עֶס אִיז אַוַדַאי בִּיטֶער אַז מֶען דַארְף זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען, אַז דֶער מֶענְשׁ מוּז פֶערְלֵייגְנֶען דָאס וָואס בַּיי אִיהם אִיז דָאס טְהֵייעֶרְשְׁטֶע אוּנ הֵיילִינְסְטֶע אוּנ אַפְּרֶעמְדֶער קוּק וַוארְפְט אָן אַ פַּחַד, אַז מֶען הָאט מוֹרָא פַאר'ן קְלֵיינְכְטֶען שָׁארְךְ, פַאר אַ קְלַאפּ אִין דֶער טְהִיר, טָאמֶער טְרֶעפְט אִיהם דֶער שׂוֹנֵא מִיט זַיין גֶעלִיעבְּטֶער אוּנ וֶוערְד גֶעוָואהר אַז דֶער גֵט, וָואס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג אִיהר גֶעגֶעבֶּען, אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַ תְּנַאי־גֵט, אַבִּי דֶערְוַוייטֶערְן דִי סַכָּנָה, אָבְּרַאטֶעוֶוען דָאס לֶעבֶּען אוּנ זִיךְ קְוִויקֶען מִיט דֶער הָאפְנוּנְג, אַז נָאר גִיךְ וֶועט עֶר זִי צוּרִיק נֶעהמֶען, אִין דֶערְשְׁטִיל בֶּעוַוייזֶען דָאס לִיעבְשַׁאפְט אוּנ וַוייטֶער זַיין אַ גְלִיקְלִיךְ פָּאר פָאלְק וִוי פְרִיהֶער. נָאר מִיט וָואס פַאר אַ צָרוֹת וֶוערְד דֶער יוּד נִיט גֶעוָואהנְט? עֶס זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע יָאהר אוּנ בַּיי דִי מַארְרַאנֶען אִיז גֶעוָוארֶען שׁוֹין אַ וָואכֶענְדִיגֶער גַאנְג אִיבֶּערְצוּלִיעגֶען גַאנְצֶע טָאג אִין דִי קְלֶעלֶערְס, דָארְט מַל זַיין דִי קִינְדֶער, לֶערְנֶען מִיט זֵיי תּוֹרָה אוּנ בֶּעפֶעסְטִיגֶען בַּיי יֶעדֶען פוּן זֵיי דֶעם גֶעדַאנְק, אַז עֶר מוּז זַיין אַ דָאפְּפֶעל־מֶענְשׁ: אִין דְרוֹיסֶען דַארְף עֶר זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר אַ קְרִיסְט אוּנ אִינְוֶוענִיג מוּז עֶר בְּלַייבֶּען אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער הֵייסֶער יוּד. וִוי שְׁוֶוער עֶס אִיז נִיט גֶעוֶוערְן צוּ טְרָאגֶען אַ מַאסְקֶע אוֹיפ'ן פָּנִים, הָאבֶּען דִי יוּדֶען קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט אוּנ הָאבֶּען דִי יְסוּרִים אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעבּ. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְרֶעסְט דֶערְמִיט וָואס דָאס גֶעפַאהר וֶוערְט חָאטְשׁ נִיט גְרֶעסֶער, וָואס דִי מְלוּכָה זֶעהט

גאנץ גוט וואס פאר א קריסטען זיי זענען אונ מאכט פון דעסטוועגען זיך ניט וויסענדיג. אין שפאניען איז טאקי נאך דעמאלט ניט געוועהן קיין אינקוויזיציאן, די קאניגע פון קאסטיליען, אראגאניען אונ מאלארקא זענען נאך פריהער ניט צופרידען געוועהן וואס דאס צוריצטע פאלק האט אזוי פיעל יודען געצוואונגען צו דער טויפע; דערפאר האט זי ניט געאהרט וואס די מאראנען טהוען אב בסתר, אונ אפילו אז מען האט בעמערקט ווי עטליכע פון זיי ערלויבען זיך אפענטליך צו האלטען יודישע ימים טובים, האט מען זיך אויך ניט וויסענדיג געמאכט. אזוי האט זיך ביסלעכווייז אנגעהויבען ארויסצוווייזען, ווען ניט א גאנצע רפואה צו דער ביטערער מכה, ווענינגסטענס א מיטעל דעם ווערטהיג לייכטער צו דערטראגען, אונ ווער ווייסט אויב די וואונד אליין וואלט זיך אויך ניט פערהיילט מיט דער צייט, ווען עס שפרינגען ניט ארויס טאקי פון די יודען אליין זייערע אייגענע משחיתים, וואס האבען זיי גאר אין גאנצען פערומערט דאס לעבען, געשיט זאלץ אויף די פרישע וואונדען אונ צום איבריגען דערשלאגען דעם קראנקען, ער זאל ניט קאנען רירען אפילו מיט דעם איינציגען אבר, וואס דער שונא האט איהם, אויס פערזעהעניש, איבערגעלאזט.

אט די געפאהרליכע משחיתים זענען דווקא געוועהן יודיש בלוט אונ פלייש אונ אזוי ווי דער ווארם, וואס ווערט געבארען אין דעם מענשענ'ס געדארם, פון דארט ציהט ער זיין גאנצע יניקה אונ פון דעסטוועגען טאטשעט ער איהם אזוי לאנג ביז ער נעהמט ביי איהם ארויס דאס חיות, אזוי האבען זיי זיך איינגעווארצעלט אין דעם יודישען גוף, פון זיין מארך האבען זיי אויף זיך ארויפגעצויגען א הויט, בעקומען ביינער, יאר אריינע יודישע נשמה האט זיי געפעהלט, אונ דאריבער האבען זיי געטהון דאס אייגענע שליחות פון די ווארם אונ האבען זיך געוואלט בענוצען מיט'ן הולאת פון דעם גוף, כדי זיי זאלען קאנען אויף עביג מאכען פון איהם איין ענד. נאך אז די הצלחה האט געדיענט די יודען אין שפאניען, האבען זיך צווישען זיי געפונען אזעלכע, וואס עס האט זיי געקרענקט די גוטע לאגע פון זייערע ברידער: עס האט זיי נאר געצויגען צו די שונאים, אונ עס האט זיי נאך מעהר געברענט וואס זיי קאנען ניט איבערגעהן אויף דער אנדערער זייט, ווייל טהון עס פלוצלונג נאר אהן א „פאר־וואס" האט עפעס ביי זיי אליין אויך אויס געזעהן ניט פאסיג. אוודאי האבען די לייט שטארק ארויסגעקוקט אויף א גזרה, אונ קוים האט מען זיך אים יאהר 1391 מיט די יודען צופיהרט די האנד, זענען זיי געוועהן די ערשטע וואס זענען געווארען הייסע קאטאליקען נאר מיט דער פרומער כוונה זיך נוקם צו

זיין אין די געוועזענע ברידער אונ זייערע קלאפ האבען די יודען געפיהלט מעהר פון אללע. אנגעהויבען האט די חברה פון קליינינקייטען, פון ארויסלאזען בילעך מיט לצנות איבער יודען: איין געטויפטער יוד, דון פערא פעררוס, האט אין אשיר אבגעשפעט פון דער יודישער קהלה אונ פון דעם רב אין אלקאלא, איהם האט נאכגעטהון איין אנדער געטויפטער יוד, וואס איז געווארען אנייסטליכער, דיעגא דע וואלענסיא, אונ באלד האבען זיי שוין נאכגעטאנצט אללע קריסטליכע שרייבערס אונ אפילו דער גרעסטער שפאנישער דיכטער פון יענער צייט אלפאנסא אלוואריץ דע ווילאסאנדינא האט זיך אומיסטען אויסגעלערנט לשון-קדש-ווערטלעך, כדי ער זאל קאנען בעסער חוזק מאכען פון יודען. דאס איז אבער נאר געוועהן איין התחלה, באלד האבען די געטויפטע יודען בעוויזען אז זיי מיינען ניט אבקומען מיט גלייך ווערטלעך אז זיי ווילען טאקי עפיס טהון אונ זיי ווילען פערברייטען דעם קאטאליציזמוס נאך מעהר פון די געבארענע קריסטען. איודישער דאקטאר אסטרוק ריימוך פון פראגא, וואס האט ביי דער טויפע איבערגעביטען זיין נאהמען אויף פראנציסקא דיאס-קארנע, האט זיך גענומען ארבייטען מיט אללע כוחות צו פערגרעסערן די צאהל פון די געטויפטע יודען, אונ אזוי ווי ער האט זיך פריהער גערעכענט צווישען די גרעסטע לומדים אונ האט געהאט זעהר פיעל תלמידים, האט ער אנגעשריבען א ספר אויף העברעאיש, אויפ'ן ארט פון א בריעף צו איינעם פון זיינע תלמידים, אונ האט דארט אויסגעוויזען פון דער תורה, אז די יודען מוזען צו שטעהן צום קריסטענטהום. דער תלמיד, וואס אויף זיין נאהמען איז צוגעשיקט געווארען דער בריעף, האט איהם געענטפערט מיט גרויס דרך ארץ אונ האט זיך געוואלט אריינלאזען אין א ויכוח מיט זיין געוועזענעם רבי'ן, נאר דער יודישער דיכטער ר' שלמה בן ראובן בנפד האט געפונען אז אזא תשובה איז צו וועניג אונ ער האט ארויסגעלאזט א בעזונדער חבור אונ זאגט דארט קורץ אונ שארף אז פראנציסקא'ס ראיות האבען קיין שום ווערטה ניט.

נאר מעהר פון אללע געטויפטע יודען האט אנגעטהון צרות זיינע געוועזענע ברידער דער רב פון בורגאס, שלמה הלוי, וואס איז אלט געוועהן פערציג יאהר ווען ער איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום אונ האט זיך אנגעהויבען רופען פוליוס בורגענזיס דע סאנטא מאריא. עטליכע אונ אכטציג יאהר האט פוילוס געלעבט, האלב פון זיינע יאהרען האט ער פערבראכט צווישען יודען אונ איז געוועהן זייער מנהיג, אונ פון דעסטוועגען איז ביי איהם

אִין הַארְץ גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי וֶוענִיג יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת אַז עֶר הָאט מִיט רֶעכְט גֶערֶקאנְט פַארְנֶעהמֶען דֶעם בֶּעסְטֶען פְּלַאץ צְווִישֶׁען דִי עֶרְגְסְטֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס פּוֹילוּס אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער רוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד אוּנ וָואס מִיט אִיהם הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעטְהוּן אִיז נָאר גֶעוֶועהן צוּ לִיעבּ דֶעם, זַיין מַעֲמָד זָאל זַיין גְרֶעסֶער, זַיין נָאהמֶען זָאל מֶעהר קְלִינְגֶען. אַז עֶר אִיז גֶעוָועהן רַב אוּנ אַגַאנְצֶע עֵדָה יוּדֶען הָאט אִיהם כָּבוֹד אָבְּגֶעגֶעבֶּען, הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּעגְנִיגֶען דֶער מִיט: אִיהם הָאט עֶס גֶעטְרָאגֶען צוּ עֶפִּיס גְרֶעסֶערְ׳ס, עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיס פָאהרֶען אִין אַטְהַייעֶרְן וָואגֶען, אַיינְגֶעטוּנְקֶען אִין גָאלְד אוּנ זִילְבֶּער, עֶר הָאט גֶעזוּכְט אַלֶלֶע מִיטֶעל צוּ וֶוערֶען אַקָרוֹב לְמַלְכוּת אוּנ הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶעבְּרַאכְט, אַז נִיט נָאר אִין בֵּית הַמֶּדְרָשׁ, נָאר אֲפִילוּ צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען הָאט מֶען פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט. אַוַדַאי הָאט עֶר זִיךְ וֶועהר דֶער פְרֶעהט אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִים יָאהר 1391 אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רְדִיפוֹת גֶעגֶען דִי יוּדֶען; עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַצוּנְד אִיז פַאר אִיהם דִי בֶּעסְטֶע צַייט צוּ צוּשְׁלָאגֶען זִיךְ צוּ דֶער הוֹיכֶער מַדְרֵגָה, וָואס אִין יוּדִישְׁקַייט הָאט עֶר גָאר פוּן דֶעם נִיט גֶעטָארְט אֲפִילוּ טְרַאכְטֶען, אוּנ הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעטוֹיפְט אִינֵיינֶעם מִיט זַיין גְרוֹיסֶער מִשְׁפָּחָה, מִיט אַבְּרוּדֶער אוּנ מִיט דֶעם בְּרוּדֶערְס דְרַיי זִיהן. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם אוֹיפְגֶעהַאפְּט וִוי אַאֶבֶן טוֹב, וַוייל, עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט זֵיי פּוֹילוּס אַיינְגֶערֶעדְט אַז עֶר הָאט שׁוֹין לַאנְג גֶעוָואלְט אִיבֶּערְגֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט אַז נָאר זֵייעֶר רֶעלִיגְיָאן אִיז אֱמֶת, אוּנ, צְוֵוייטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי גֶערֶעכֶענְט אַז אַזַא בֶּערִיהמְטֶען רָב אוּנ לַמְדָן וֶועלֶען זִיךְ נָאכְשְׁלֶעפֶּען טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, אוּנ אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה וִוי אָבְּצוּטוֹיפֶען אַ גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה, וֶועט זֵיי אָנְקוּמֶען גָאר גְרִינְג. פּוֹילוּס הָאט דֶערְוַוייל אִין זִין גֶעהַאט זַיינְס אוּנ הָאט זִיךְ גֶעזוּכְט כָּבוֹד אוֹיךְ צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען. חָאטְשׁ עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נִיט אַזוֹי יוּנְג, אִיז עֶר אַרַיין אִין דֶער פַּארִיזֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶאט אוּנ אִיז גִיךְ פוּן דָארְט אַרוֹיס אַגֵייסְטְלִיכֶער. אַזַא קְלֵיינֶע שְׁטֶעלֶלֶע הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעפְרִידִיגֶען, בַּיי אִיהם אִיז נִיט אַנְדֶערְשׁ גֶעבְּלִיבֶּען אַז עֶר מוּז וֶוערֶען אֵיין עֶפִּיסְקָאפּ אוּנ אֲפִילוּ אַקָארְדִינַאל. דֶערְצוּ אִיז גֶעוֶועהן זַיין גַאנְצֶע הַשָּׂגָה אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר זִיךְ אִין אַבִּינְיָאן אַרַיינְגֶעדְרֶעהט אִין הוֹיף פוּנ׳ם קַארְדִינַאל פֶּעדְרָא דֶע לוּנַא, וָואס אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט מִיט דֶעם נָאהמֶען בֶּענֶעדִיקְטוּס דֶער דְרַייצֶעהנְטֶע, בַּיים נַייעֶם פַּאפְּסְט אִיז פּוֹילוּס גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אִיבֶּערְגֶענוּמֶען מִיט זַיין יִחוּס אוּנ הָאט גֶעווִיזֶען אַז נִיט אוּמְזִיסְט רוּפְט עֶר זִיךְ „דֶע סַנְטַא

מַארְנַא", וַוייל עֶר אִיז אַלֵיִי אוּנ קוּמְט אַרוֹיס פוּן דֶער אֵייגֶענֶער מִשְׁפָּחָה וָואס מִרְיָם, דִי מוּטֶער פוּן יֵשׁוּעַ הַנוֹצְרִי. פוּילוּס הָאט אִיבֶּערְהוֹיפְּט פֶּערְשְׁטַאנֶען דִי קוּנְץ וִוי אַזוֹי צוּ מַאכֶען זִיךְ אַגְרוֹיסֶען "נָאמֶען", דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען בְּרִיעף צוּם קֶאנִיג פוּן קַאסְטִילְיֶען הֵיינְרִיךְ דֶעם דְרִיטֶען אוּנ עֶר הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, אוּנ דֶער גֶעוֶועזֶענֶער יוּדִישֶׁער רָב אִיז שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַדֶערֶךְ אַז אַלֶע זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת וֶועלֶען גְלַאנְץ אוּנ גְרוֹיסְקַייט זָאלֶען מְקוּיָם וֶוערֶען.

אַז פוּילוּס הָאט גֶעפִיהלְט אַז עֶר שְׁטֶעהט פֶּעסְט אוּנ אַז זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער זֶענֶען אַזוֹי וַוייט גֶעפַאלֶען אַז עֶר דַארְף מִיט זֵיי קַיין שׁוּם צֶערֶעמָאנִיֶעס נִיט מַאכֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעהַאפְּט בֶּעוַוייזֶען זַיין גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶעם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ טוֹיפֶען. צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ ר' יוֹסֵף אָרַאבּוּעֶנַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים קֶאנִיג קַארְל דֶעם דְרִיטֶען אוּנ לַאנְד־רָב פוּן נַאוַוארַא, אוּנ צוּ ר' מֵאִיר אַלְנוּאַדֶעס, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער לַייבּ־דָאקְטָאר פוּן דֶעם קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶעם דְרִיטֶען אוּנ לַאנְד־רָב פוּן גַאנְץ קַאסְטִילְיֶען. אַז עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער אָבְּגֶעבְּרִיהט גָאר בַּיים אָנְהֵייבּ אוּנ הָאט פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט אַנְדֶערֶע וֶועט עֶר אוֹיךְ נָאר נִיט מַאכֶען, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען מִיט שְׁוֶועבֶּעל אוּנ פֶּעךְ אוֹיף דִי יוּדֶען, אוֹיסְרֶעדֶען אוֹיף זֵיי כָּל הָרָעוֹת אוּנ אָנְרֵייצֶען גֶעגֶען זֵיי דָאס פָאלְק. עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז פוּילוּס הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט צוּ רַאטְהֶען דֶעם קֶאנִיג עֶר זָאל נִיט צוּ לָאזֶען צוּ קַיין שְׁטֶעלֶען אֲפִילוּ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר טַאקִי גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל מֵיין טָאמֶער הַאפְּט זִיךְ אַרוֹיס נָאךְ אַזַא פוּינֶעל וִוי עֶר אוּנ טְרֶעפְט אִיהם נָאךְ אָבֶּער. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט פוּילוּס גֶעוואוּסְט אַז וָואס מֶעהר מֶען וֶועט אוּנטֶערְדְרִיקֶען דִי יוּדֶען, וֶועט עֶס פַאר אִיהם זַיין בֶּעסֶער אוּנ עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט זֵיי אָנְגֶעטְהוּן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת, אַז דֶער קַארְדִינַאל פוּן פַּאמְפֶּעלוֹנַא אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען עֶס נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהן אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט בֶּענוּצֶען זֵייעֶר גַאנְצֶע מַאכְט צוּ לֶעשֶׁען מִיט גֶעוַואלְד דֶעם צָארְן פוּן דֶעם צוֹרֵר.

וִוי שְׁוַואךְ אָבֶּער אוּנ גֶעפַאלֶען בַּיי זִיךְ דִי יוּדֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן, הָאבֶּען זֵיי פָּארְט נִיט גֶעקָאנְט גְלַייכְגִילְטִיג אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם וֶועטְהִיג, אַז אַ יוּד, וָואס אִיז נָאר וָואס גֶעוֶועהן אַרָב אוּנ אַפָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַגְרוֹיסֶער קְהִלָה זָאל זֵיי אַזוֹי פִיעל בְּלוּט פֶערְצַאפֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אִיהם חָאטְשׁ נִיט לָאזֶען רוּהֶען אוּנ זִיךְ מִיט אִיהם אַרַיינְלָאזֶען אִין אַוִכּוּחַ, הָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען

פְרִיהֶר גֶעוואוּסְט אַז אַזאַ מִלְחָמָה מוּז זִיךְ אוֹיסְלָאזֶען מִיט גָאר נִישְׁט, וַוייל דִי צְדָדִים זֶענֶען נִיט גְלַייךְ: זֵייא בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אַ שְׁוַואכֶער פֶעדֶער אוּנ קוּמֶען אָב נָאר מִיט'ן רֶעדֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט וַוייזְט מֶען זֵיי קוּלַאקֶעס אוּנ עֶס פְלִיהֶען שׁוֹין שְׁטֵיינֶער... אֵיינֶער פוּן פוּילוּס תַּלְמִידִים, ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יוֹסֵף לָארְקִי פוּן קַאנִיס, אַדָאקְטָאר אוּנ אַגְרוֹיסֶער קֶענֶער פוּן דֶער אַרַאבִּישֶׁען שְׁפְּרַאכֶע, אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען זַיין רֶבִּי'ן אוּנ הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרֶעגֶען שַׁאֲלוֹת; עֶר הָאט אָבֶּער זַיין סֵפֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען מִיט אַזוֹי פִיעל חָכְמָה אַז דָאס לֵיצָנוּת, דִי שְׁטָאךְ־וֶוערְטְלֶעךְ, זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען בֶּעהַאלְטֶען צְווִישֶׁען דִי שׁוּרוֹת, מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז עֶר רֶעדְט מִיט פוּילוּס'ן מִיט גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ, אוּנ בֶּאֱמֶת הָאט עֶר אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַזֵיינְס אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס הָאט אִיהם אַזְשׁ גֶעמוּזְט שְׁטֶעכֶּען אִין דֶער זִיבֶּעטֶער רִיפּ. לָארְקִי הָאט זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶעמַאכְט פַאר אַתָּם אוּנ שְׁרַייבְּט פוּילוּס'ן אַז עֶר פַארְשְׁטֶעהט נִיט צוּ לִיעב וָואס עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה: עֶר רֶעכֶענְט אִיהם נִיט פַאר אַזוֹי שְׁלֶעכְט, עֶר זָאל עֶס הָאבֶּען גֶעטְהוּן צוּ לִיעב כָּבוֹד; עֶר קָאן נִישְׁט דֶענְקֶען אַז עֶר הָאט פְלוּצְלוּנְג גָאר גֶעפוּנֶען חֶסְרוֹנוֹת אִין יוּדִישְׁקַייט, וַוייל בִּיז פֶערְצִיג יָאהר הָאט עֶר אָבְּגֶעהִיט אַללֶע יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים אוּנ קַיין זַאךְ אִיז אִיהם נִיט קָשֶׁה גֶעוֶועהן; עֶר קָאן אִיהם וִוידֶער נִיט הַאלְטֶען אַזוֹי וַוייט נַארִישׁ אַז עֶר זָאל זִיךְ הָאבֶּען דֶער שְׁרָאקֶען פַאר דִי רְדִיפוֹת אוּנ זָאל מֵיינֶען אַז דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק מוּז אִין גַאנְצֶען פֶערְשְׁווּאוּנְדֶען וֶוערֶען, וַוייל עֶר וֵוייסְט וואוֹהל אַז אִין אֵייראָפַּא לֶעבְּט נָאר אַ טְהֵייל יוּדֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעפִינֶען זִיךְ אִין אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואוּ זֵיי קֶאנֶען נָאךְ רוּהִיג זַיין אוּנ אִיבֶּערְלֶעבֶּען, וִוי זֵייעֶר שְׁטֵיינֶער אִיז, שְׁטַארְקֶערֶע פֶעלְקֶער. צוּ לִיעב וָואס זְשֶׁע, פְרֶעגְט אִיהם לָארְקִי, הָאט עֶר פְלוּצְלוּנְג אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען דֶעם גְלוֹיבֶּען, וָואס עֶר הָאט כִּמְעַט אַ הַאלְבּ לֶעבֶּען גֶעדִיענְט, אוּנ וַוארְפְט מִיט שְׁטֵיינֶער אוֹיף זַיינֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען אִיהם אַזוֹי פִיעל יָאהרֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר זֵייעֶר פִיהרֶער, אוּנ דָא הֵייבְּט זִיךְ עֶרְשְׁט אָן דָאס רֶעכְטֶע אַרְבַּייט: לָארְקִי זוּכְט קְלָאמֶערְשְׁט תֵּירוּצִים, עֶר וִויל טְרֶעפֶען, וָואס פוּילוּס קֶאן אֶנְטְפֶערְן, אוּנ אַזוֹי שִׁיט עֶר אִיהם אָב פוּן קָאפּ בִּיז פוּס מִיט הֲלָצוֹת, עֶר זָאגְט אִיהם אַרוֹיס אַזאַ אֱמֶת וָואס אִיז בִּיטֶערֶער וִוי גַאל אוּנ מַאכְט פוּן אִיהם גָאר חוֹזֶק. אַז לָארְקִי'ס גִיפְטִיגֶע פַייעֶלֶען הָאבֶּען גֶעטְרָאפֶען צוּם צִיעל – זֶעהט מֶען אַרוֹיס פוּן פוּילוּס'ס תְּשׁוּבָה וָואס אִיז גָאר אָהְן רֶעכְטֶע דִבּוּרִים, גָאר פוּל מִיט כַּעַס, אוּנ בֶּעוַוייזְט אַז דֶער שְׁטֵיין אִיז גֶעפַאלֶען, וִוי מֶען זָאגְט, פוּנְקְט אִין קָארְב אַרַיין.

ר׳ חסדאי קרשקש האט זיך אויך ניט געקאנט איינהאלטען, אונ אזוי ווי ער פלעגט זיך אפט צונויפקומען מיט קריסטען אונ מען פלעגט איהם שטענדיג פרעגען שאלות וועגען רעליגיאן, האט ער ארויסגעלאזט א ספר אונ האט אויסגעוויזען אז די וואס ווילען מיט געוואלד אנווארפען די קאטאלישע אמונה טרעטען אב אפילו פון די יסודות פונ׳ם קריסטענטהום. נאך מעהר פון אללע, וואס האבען געשריבען ווכוח־ספרים, האט זיך דעמאלט בעריהמט געמאכט ר׳ יצחק בן משה אפודי, א גרויסער למדן, א דאקטאר אונ איין אסטראנאם, וואס האט זיך אים יאהר 1341 געמוזט טויפען אונ זיך רופען פראפיאט דוראן אונ האט טאקי שוין ניט געקאנט איבערטראגען די בושה פון זיין א קריסט מיט׳ן מויל אונ בלייבען א יוד אין הארצען, אונ האט זיך באלד ענטשלאסען אוועקצופאהרען קיין ארץ ישראל אונ דארט ווערן פריי א יוד. איניינעם מיט איהם האט זיך דעמאלט געטויפט זיינער א חבר, דוד עין־בונט ביען גורן, אונ אז ביי איהם איז געבליבען די דעה אוועקצווארפען שפאניען, האט דער חבר אויך געוואלט טהון דאס איינענע אונ זיי האבען צווישען זיך אבגערעדט אז פראפיאט דוראן זאל דערווייל אריינפאהרען קיין פראנקרייך אונ זיך דארט אבשטעלען אין איינער פון די שטאדט, וואס געפינען זיך ביים ים, כדי עין־בונט זאל שפעטער אהין צו קומען, אונ ביידע איניינעם זאלען זיי זיך אויפזעצען אויף א שיף. ווי ערשטוינט איז אבער פראפיאט דוראן געוועהן, אז גאר אין א קורצער צייט איז איהם אנגעקומען א בריעף פון עין־בונט, וועלכער בעשרייבט איהם אז ער האט זיך אין וועג בעגעגענט מיט פוילוס׳ן אונ ער האט איהם פערשטעהן געגעבען דאס הייליגקייט פון דער קריסטליכער אמונה, אונ דאריבער זאגט ער זיך אב פון דעם געדאנק נאך אמאל א יוד צו ווערען, אונ ראטה איהם אויך, ער זאל זעהן פריהער גוט בערעכנען עהדער ער וועט זיך לאזען אין זיין ווייטער נסיעה. ווי אזוי דער האט דער בריעף פון עין־בונט דערשלאגען דעם אומגליקליכען פראפיאט דוראן, ער האט געזעהן אז זיין חבר ווערט איהם פערלארן, אונ זיין אמת יודיש הארץ האט איהם קיין רוה געגעבען טאמער געראטה עס פוילוס׳ן נאך אזעלכע יונגע לייט אריינצוכאפען אין זיין נעץ, אונ דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען צו אנפערן עין־בונט׳ן מיט א בעזונדער חבור, וואס ער האט א נאמען געגעבען „אל תהי כאבותיך״. דאס מערקווירדיגקייט פון דעם חבור בעשטעהט אין דעם דאפעלטען זין פון יעדעס ווארט: אז מען האט גלאט אזוי געלייענט האט מען געקאנט מיינען אז פראפיאט דוראן רעדט יעדען צו ער זאל אוועקווארפען דעם נארישען גאנג

פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ זִיךְ בֶּעסֶער נֶעהמֶען אוֹיפ'ן דֶרֶךְ פוּן דִי, וָואס בֶּעוָוארְנֶען זִיךְ אִי מִיט עוֹלָם הַבָּא אִי מִיט עוֹלָם הַזֶה; קוֹים הָאט מֶען זִיךְ אָבֶּער צוּגֶעקוּקְט צוּ דֶער אִינֶעוֶוענִיגְסְטֶער כַּוָנָה פוּנ'ם מְחַבֵּר, הָאט מֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעזֶעהן אַז עֶר מַאכְט חוֹזֶק פוּן פּוֹילוּס'ן אוּנ פוּן אַלֶלֶע וָואס לָאזֶען זִיךְ דוּרְךְ אִיהם אַרָאבְּפִיהרֶען פוּנ'ם וֶועג. דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי גֵייסְטְלִיכֶע, דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט, אַלֵליין פֶּערְטְהֵיילְט צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען פְּרָאפְּיַאט דוּרַאן'ס חִבּוּר, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז דוּרְךְ דֶעם וֶועלֶען זֵיי פוּן אַללֶע זַייטֶען בֶּעקוּמֶען נַייֶע קְרִיסְטֶען, נָאר אַז זֵיי הָאבֶּען אַקוּק גֶעטְהוּן וִוי דִי יוּדֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶעם אִינְהַאלְט נָאר פֶּערְקֶעהרְט אוּנ לֶערְנֶען טַאקִי דֶעם אֱמֶת'ן פְּשַׁט, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם חִבּוּר צוּ בְּרֶענֶען אִין פַייעֶר. בַּאלְד נָאךְ דֶעם הָאט פְּרָאפְּיַאט דוּרַאן אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין אַנְדֶער סֵפֶר, וָואס דָארְט הָאט שׁוֹין נִיט קַיין קְלֵיינֶעם חֵלֶק גֶעהָאט ר' חִסְדָאִי קְרֶעשְׁקַשׁ, אוּנ זֵיי בֵּיידֶע זֶענֶען שׁוֹין אַרוֹיס מִיט שַׁארְפֶע דִבּוּרִים אוּנ הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, טַאקִי פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אַלֵליין, וָואס פַאר אַ תֵּל אַזֵיינֶע גֶעפַארְבְּטֶע מֶענְשֶׁען, וִוי פּוֹילוּס, מַאכֶען פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ וִוי וַוייט זֵיי שְׁטֶעהֶען פוּן דֶעם עִיקָר, וָואס זֵייעֶר גוֹאֵל הָאט גִילֶערְנְט.

דֶערְוַוייל הָאט פּוֹילוּס אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק וַואקְסֶען: עֶר אִיז גֶעוָוארֶען עֶפִּיסְקָאפּ פוּן קַרְתַּגֶינַא אוּנ דֶער גַאנְצֶער בַּעַל סוֹד בַּיים קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶן הָאט אִיהם נִיט גֶערָאטְהֶען צוּ פּוֹעֵל'ן בַּיי הֵיינְרִיךְ'ן עֶר זָאל אָבְּזָאגֶען דִי יוּדֶען פוּן דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶען, וָואס עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פֶּערְנוּמֶען, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט אִיהם פֶּערְדְרָאסֶען וָואס עֶר קֶאן נִיט בַּייקוּמֶען דִי צְוֵויי יוּדִישֶׁע לַייבּ־דָאקְטוֹירִים, דֶעם לַאנְד־רַב דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעץ אוּנ דֶעם בֶּערִיהמְטֶען שְׁפַּאנִישֶׁען דִיכְטֶער דוֹן משֶׁה צַרְצַל, וַוייל דֶער קֶאנִיג, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַקְרֶאנְקְלִיכֶער, פְלֶעגְט דַארְפֶען אָפְּט אָנְקוּמֶען צוּ זֵיי אוּנ הָאט טַאקִי פוּן זֵיי שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען. אָט דִי צְוֵויי יוּדֶען, אוּנ נָאךְ אַ פָּאר, וָואס דִי שְׁלֶעכְטֶע צַייט הָאט זֵיי נָאךְ נִיט פוּן דִי פִיס גֶעוָוארְפֶען, הָאבֶּען אַיינְגֶעוֶוענְדְט אַללֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט פַאר דֶער יוּדִישֶׁער וִויסֶענְשַׁאפְט. דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעס הָאט אִיבֶּער גֶעזֶעצְט דֶעם „סֵפֶר הַמִדוֹת" פוּן אַרִיסְטוֹטְלוּס אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ; פְּרָאפִּיַאט דוּרַאן, וָואס הָאט זִיךְ, וִוי עֶס שַׁיינְט, אוֹיסְגֶעדְרֶעהט פוּן דִי שׂוֹנְאִים'ס הֶאנְד אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אִין פֶּערְפִּינְיָאן, הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַפֵּירוּשׁ אוֹיפ'ן רמב"ם'ס „מוֹרֶה נְבוֹכִים" אוּנ אוֹיפ'ן אֶבֶּן עֶזְרָא", עֶר הָאט גֶעמַאכְט אֵיין הֶעבְּרֶעאִישֶׁע גְרַאמְמַאטִיק אוּנ הָאט אוֹיךְ צוּנוֹיפְגֶעקְלִיבֶּען פֶּערְשִׁיעדֶענֶע יְדִיעוֹת וֶוענֶען דִי צָרוֹת, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען

אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען פוּנ'ם דְרַייצֶעהנְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט אָן. ר' חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׂ הָאט גֶעאַרְבַּייט פַאר'ן טוֹיט אִיבֶּער אַ גְרוֹיס סֵפֶר וֶועגֶען חֲקִירָה אוּנ אֱמוּנָה, נָאר גֶעעֶנְדִיגְט הָאט עֶר עֶס נִיט. אוֹיסֶער דֶעם אִיז דֶעמָאלְט צְוִוישֶׁען דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים אוּנ שְׂרַייבֶּערְס בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן דֶער נָאהמֶען פוּן דוֹן שְׁלֹמֹה בִּינְבֶנִישְׁתִּי אִבֶּן־לַבַּא, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען דֶע־לַא־קַבַּלֶרְיָא. זַיין זוּהן אִיז גֶעוֶועהן אַהֵייסֶער יוּד אוּנ הָאט זִיךְ אִין אַבִּיטֶערֶער צַייט שְׁטַארְק אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער, דֶער נָאךְ זֶענֶען אָבֶּער טַאקִי פוּן דֶער אֵייגֶענֶער מִשְׁפָּחָה אַרוֹיס דִי גְרֶעסְטֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פוּן זֵיי גֶעהַאט זֶעהר גְרוֹיסֶע צָרוֹת.

אַזוֹי אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן צוּ דֶערְלַיידֶען כָּל זְמַן דֶער קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶער דְרִיטֶער הָאט גֶעלֶעבְּט. אַז עֶר אִיז אָבֶּער אִים יָאהר 1406 גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאבֶּען זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר דִי יוּדֶען דִי רֶעכְטֶע צָרוֹת. זַיין יוֹרֵשׁ זְשׁוּאַן דֶער צְוֵוייטֶער אִיז אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן צְוֵויי יָאהר אוּנ דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער אַלְמָנָה, דֶער קֶאנִיגִין קַאטַאלִינַא; וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר לַייכְטְזִינִיג, אוּנ צוּ דֶעם פְּרִינְץ דוֹן פֶערְנַאנְדָא, וָואס בַּיי אִיהם הָאבֶּען דִי גֵייסְטְלִיכֶע גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעָה. אַז עֶס הָאט זִיךְ דָא פַאר דִי גֵייסְטְלִיכֶע גֶעאֶפֶענְט אַנַייעֶ וֶועלְט אוּנ דֶערְצוּ אִיז נָאךְ אִין הֵיינְרִיךְ'ס צַוָואָה גֶעשְׁטַאנֶען אַ פוּנְקְט אַז פוֹילוּס דַארְף זַיין דֶער גַאנְצֶער מַשְׁגִיחַ בִּיז זַיין זוּהן וֶועט אוּנְטֶערְוַואקְסֶען, קָאן מֶען שׁוֹין פַארְשְׁטֶעהן מִיט וָואס פַאר אַ חֵשֶׁק פוֹילוּס הָאט זִיךְ גֶעהַאפְּט אוֹיסצוּפִיהרֶען זַיינֶע אַלְטֶע מַחֲשָׁבוֹת וֶועגֶען יוּדֶען. צוּם עֶרְשְׁטֶען הָאט עֶר גֶעוָואלְט אַרוֹיס פַּטר'ן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען נָאךְ גֶעהַאט שְׁטֶעלֶען בַּיי דֶער קְרוֹין, אוּנ עֶס אִיז אִים יָאהר 1408 אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהל אַז יוּדֶען טָארֶען נִיט דִיעֶנֶען נִיט נָאר בַּיי דֶער מְלוּכָה, נָאר אֲפִילוּ אַזוֹי בַּיי קְרִיסְטֶען אוּנ וִוי בַּאלְד מֶען וֶועט גֶעוָואהר וֶוערֶען אַז אַ יוּד הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהן אוֹיף דֶעם מוּז עֶר בֶּעצָאהלֶען קְנַס צְוֵויי מָאהל אַזוֹי פִיעל וִוי פִיעל זַיין יֶאהרְלִיכֶע פַּרְנָסָה הָאט בֶּעטְרָאפֶען, אוּנ אוֹיב עֶר וֶועט קַיין מְזוּמָן גֶעלְד נִיט הָאבֶּען זָאל מֶען בַּיי אִיהם צוּנֶעהמֶען זַיין גַאנְץ ווירְטְשַׁאפְט, אוּנ אַחוּץ דֶעם זָאל מֶען אִיהם אֶפֶענְטְלִיךְ גֶעבֶּען פוּנְפְצִיג מַלְקוֹת. דֶערְנָאךְ הָאט זִיךְ פוֹילוּס גֶעלֶעגְט אִין דֶער לֶאנְג אוּנ אִין דֶער בְּרֵייט עֶר זָאל זַיין אַלְטֶען שׂוֹנֵא, דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעס אַרַיינְפִיהרֶען אִין אַ אוּמְגְלִיק אוּנ עֶס אִיז אִיהם טַאקִי גֶערָאטְהֶען. וִוי אַזוֹי דִי זַאךְ אִיז גֶעשֶׁעהן — קָאן מֶען נִיט וִויסֶען, פוּנְקְט וִוי עֶס אִיז שְׁטֶענְדִיג שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶערְגֶעהן דֶעם אָנְהֵייבּ פוּן אַלֶע בִּלְבּוּלִים, וָואס מֶען הָאט פְרִיהֶער אוּנ שְׁפֶּעטֶער גֶעמַאכְט

אוֹיף דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק, נָאר בַּיי יוּדֶען הָאט מֶען קַיין מָאל נִיט גֶעוָואלְט פָּארְשֶׁען פוּן וַואנֶען אַ בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג נֶעהמְט זִיךְ, מֶען הָאט נָאר גֶעקוּקְט אוֹיפְ'ן סוֹף, דִי יוּדֶען זָאלֶען בְּלַייבֶּען שׁוּלְדִיג אוּנ מֶען זָאל זִיךְ קָאנֶען אָן זֵיי נוֹקֵם זַיין. אַזוֹי אִיז דָא אוֹיךְ גֶעוֶועהן: פְּלוּצְלוּנְג, וֶוען דִי קֶאנִיגִין מִיט'ן קְלֵיינֶעם פְּרִינְץ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין שֶׁיגוֹבַה, הָאבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אַז אַ יוּד הָאט גֶעקְרִיגֶען אַ הָאסְטְיֶע אוּנ הָאט גֶעוָואלְט שֶׁאנְדֶען דָאס הֵיילִיגֶע בְּרוֹיט, נָאר דִי הָאסְטְיֶע הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ מַאכֶען אַזֵיינֶע מוֹפְתִים אַז דֶער יוּד אִיז דֶערְשְׁרָאקֶען גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט זִי מִיט גְרוֹיס צִיטֶערְנִישׁ צוּרִיקְגֶעבְּרַאכְט אִין קְלוֹסְטֶער אַרַיין. עֶס אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען אַ לַיאַרְם, אַ גֶעשְׁרֵיי, דֶער עֶפִּיסְקָאפּ זְשׁוּאַן וֶועלַאסְקֶוֶועץ דֶע טֶרְדֶסִילַס הָאט בֶּעקוּמֶען אַ וִוינְק פוּן אוֹיבֶּען עֶר זָאל נִיט שְׁוַוייגֶען אִין דֶער זַאךְ, אוּנ שׁוֹין זֶענֶען גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה דִי שֶׁאנְסְטֶע יוּדִישֶׁע בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ צְוִוישֶׁען זֵיי אוֹיךְ דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעץ. וָואס פַאר אַ שַׁייכוּת דֶער גֶעוֶועזֶענֶער לַייבּ־דָאקְטָאר הָאט גֶעקָאנְט הָאבֶּען צוּ דִי מוֹפְתִים פוּן דֶער הָאסְטְיֶע – פוּן דֶעם סוֹד הָאט גֶעוווּסְט נָאר אֵיין פּוֹילוּס: עֶר הָאט גֶעפִיהרְט דֶעם פְּרָאצֶעס, עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען שְׁלָאגֶען אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע אוּנ זֵיי אָנְטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אוּנ אַז דֶער אוּמְגְלִיקְלִיכֶער דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעץ הָאט נָאךְ צוּ לֵיעבּ גֶעטְהוּן דִי תַּלְיָנִים אוּנ הָאט נָאךְ אַרוֹיסְגֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט גֶעסַמְ'ט דֶעם קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ, הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מִשְׁפָּט צֶדֶק, מֶען זָאל אִיהם לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד צוּשְׁנַיידֶען אוֹיף שְׁטִיקֶער. אַזַא סוֹף הָאבֶּען גֶעהַאט דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען וָואס פּוֹילוּס הָאט אוֹיף זֵיי גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוֹיג אוּנ הָאט זֵיי צוּגֶעשְׁלֶעפְּט צוּ דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען חֵטְא פוּן דֶער הָאסְטְיֶע, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעהֵייסֶען צוּנֶעהמֶען אֵיינֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען אוּנ זִי מַאכֶען פַאר אַ קִירְכֶע.

אַשְׁרֶעקְלִיכֶע צַייט הָאט זִיךְ וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ אִין דִי דָאזִיגֶע בִּיטֶערֶע יָאהרֶען הָאבֶּען דִי מְקוּבָּלִים וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ אוּנ דְרַיי פוּן זֵיי, אַבְרָהָם פוּן גְרַנַאדַה, שֵׁם טוֹב בֶּן יוֹסֵף אוּנ מֹשֶׁה בּוֹתַּרֶל, הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶעם פִינְסְטֶערְנִישׁ, וָואס הָאט בֶּעדֶעקְט דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַיינְצוּרֶעדֶען דֶעם עוֹלָם, אַז דָאס גַאנְצֶע אוּמְגְלִיק הָאט זִיךְ נָאר גֶענוּמֶען פוּן דֶעם וָואס יוּדֶען הָאבֶּען צוּ פִיעל גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה, אוּנ אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער צוּ גְלוֹיבֶּען בְּלִינְד, הַאלְטֶען צוּגֶעמַאכְט דִי אוֹיגֶען אוּנ וַוארְטֶען בִּיז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט זִיךְ מְרַחֵם זַיין אוּנ שִׁיקֶען דִי יְשׁוּעָה. אַבְרָהָם פוּן גְרַנַאדַה הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט אָפֶען

אַרויסְצוּזָאגֶען אַז וֶוער עֶס גְלוֹיבְּט נִיט אִין קַבָּלָה, דֶער קָאן זִיךְ גָאר נִיט רֶעכְנֶען פַאר קַיין מַאֲמִין, אוּנ אַז וֶוען דִי קַבָּלָה זָאל גֶעוֶועהן זַיין בֶּעפֶעסְטִיגְט צְווִישֶׁען יוּדֶען וָואלְטֶען פִיעל פוּן זֵיי זִיךְ נִיט גֶעוֶועהן גֶעטוֹיפְט אִים יָאהר 1391. דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶענוּמֶען הֵיילֶען דִי וואוּנְדֶען פוּנ׳ם פָאלְק מִיט זֶעהר אַ גֶעפֶאהְרְלִיךְ מִיטֶעל: עֶר הָאט זֵיי גֶעטְרֶעסְט דֶערְמִיט וָואס דִי גְרוֹיסֶע צָרוֹת בֶּעוַייזֶען אַז גִיךְ וֶועלֶען זִיךְ אָנְהֵייבֶּען מָשִׁיחַ׳ס־צַייטֶען אוּנ הָאט זֵיי פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ מִיט פֶערְדְרֶעהְטֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אוּנ פַאלְשֶׁע הָאפְנוּנְגֶען. שֵׁם טוֹב בֶּן יוֹסֵף אִיז נָאךְ גֶעגַאנְגֶען וַוייטֶער אוּנ הָאט אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט דִי גַאנְצֶע שׁוּלְד אוֹיפ׳ן רמב״ם, גֶרְשׁוֹנִי אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע חֲכָמִים; עֶר הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „אֱמוּנוֹת״ אוּנ הָאט דָארְט אָבְּגֶעשִׁיט מִיט פַייעֶר אַלֶע חוֹקְרִים, וָואס הָאבֶּען, אוּמְגֶערְן אָדֶער אִימִיסְטֶען, דֶערְוַוייטֶערְט דִי יוּדֶען פוּן אַזַא טְהַייעֶרְן אוֹצָר וִוי דִי קַבָּלָה. נָאר דִי צְוֵויי מְקוּבָּלִים, וָואס זַיינֶען גֶעוֶועהן נִיט קַיין גְרוֹיסֶע דֶענְקֶער אוּנ זֶענֶען טַאקִי אַלֵיין אוֹיךְ גֶעוֶועהן גֶענַארְט, הָאבֶּען נִיט אַזוֹי פִיעל אָנְגֶעאַרְבַּייט וִוי דֶער דְרִיטֶער ר׳ משֶׁה בּוֹתַּרֶל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ פָּשׁוּטֶ׳ער שְׁווִינְדְלֶער אוּנ הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי רָאלֶע פוּן אַ בַּעַל מוֹפֵת אוּנ טַאקִי פוּן אַ שְׁטִיקֶעל מָשִׁיחַ. משֶׁה בּוֹתַּרֶל הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ סֵפֶר וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט שְׁקָרִים אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט, חָאטְשׁ עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען אַ לִיגְנֶער, וֶוען עֶר הָאט פֶערְזִיכֶערְט אַז נִיט שְׁפֶּעטֶער פוּן זוּמֶער אִים יָאהר 1393 וֶועט גֶעווִיס מָשִׁיחַ קוּמֶען. עֶר הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פַאר׳ן גְרֶעסְטֶען לַמְדָן אוּנ הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף צוּ אַלֶע רַבָּנִים אַז עֶר קָאן דִי שְׁוֶוערְסְטֶע קוּשְׁיוֹת פַארֶענְפֶערְן נָאר מִיט דֶער הִילְף פוּן קַבָּלָה· מֶערְקְווִירְדִיג אִיז דָאס, וָואס משֶׁה בּוֹתַּרֶל הָאט גֶעקָאנְט פַארְדְרֶעהֶן דֶעם קָאפּ אֲפִילוּ פוּן אַזַא גְרוֹיסֶען מַאנְן וִוי ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׂ, וָואס הָאט אֶפֶענְטְלִיךְ אִין שׁוּל מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַז מֶען מֶאג שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער. אַוַדַאי הָאט עֶר זִיךְ שְׁפֶּעטֶער גֶעשֶׁעמְט, וֶוען דָאס פַאלְשַׁקַייט פוּן דֶעם צְבוּעַ׳ק הָאט זִיךְ אִין גַאנְצֶען אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען, אוּנ עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט נַארֶען דֶער פַאר, וַוייל עֶר אִיז מֶעהר נִיט וִוי אַ מֶענְשׁ אוּנ בַּיי דֶער שְׁלֶעכְטֶער צַייט גְלוּסְט זִיךְ אֲפִילוּ דֶעם קְלִיגְסְטֶען צוּ קְווִיקֶען זִיךְ מִיט אַ פַאלְשֶׁער שַׁיין פוּן דֶער קְלֵיינְסְטֶער הָאפְנוּנְג אוּנ עֶר רֶעדְט זִיךְ אַיין אַז עֶר זֶעהט עֶפִּים, הָאטְשׁ דֶער שֵׂכֶל קְלַאפְּט אִיהם גוּט אִין קָאפּ אַרַיין אוּנ רַייסְט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד אָב פוּנ׳ם זִיסֶען חָלוֹם·

גֶענוּג שְׁלֶאק הָאבֶּען, דַאכְט זִיךְ, דִי יוּדֶען גֶעהַאט אוֹיף זִיךְ: אַלֶע אַנְ־וָואהנֶער הָאבֶּען גֶעקוּקְט אוֹיף זֵיי וִוי אוֹיף בֶּעהַאלְטֶענֶע גְבִירִים אוּנ גֶערֶעכֶענְט

אַז בַּיי יֶעדֶען פוּן זֵיי לִיעגְט בֶּעגְרָאבֶּען אוֹצְרוֹת מִיט גֶעלְד, דִי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר דֶער גְרֶעסְטֶער מִצְוָה צוּ טוֹיפֶען יוּדֶען אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע אַלְלֵיין פְלֶעגֶען זִיךְ אָפְט גָאר אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְקֶעהְרֶען, עֶרְשְׁט גֶעכְטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעחַאפְּט קְלֶאפּ גְלַייךְ מִיט אַלְלֶע אוּנ וָואלְטֶען נָאךְ נִיט בֶּעדַארְפְט פֶערְגֶעסֶען דֶעם טַעַם פוּן זֵיי אוּנ הַיינְט שְׁלָאגֶען זֵיי שׁוֹין אוֹיךְ מִיט חֵשֶׁק זֵייעֶרֶע גֶעוועזֶענֶע בְּרִידֶער, גְלַייךְ וִוי עֶמִיצֶער שְׁטֶעהְט זֵיי אִיבֶּער'ן קַארְק אוּנ שְׁרַייעֶט: „הַרְג'ט, מֵמִית'ט!". מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז אֶרְגֶער קָאן שׁוֹין גָאר נִיט זַיין, נָאר דֶער אָנְהוֹיבּ פוּנ'ם פִינְפְצֶעהְנְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט הָאט בֶּעוִויזֶען אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט אַזֵיינֶע צָרוֹת, וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיף זֵיי גָאר נִיט גֶערֶעכְנֶט. דְרַייא שְׁרֶעקְלִיכֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאבֶּען אִינֵיינֶעם גֶעאַרְבַּייט צוּ דֶערְשְׁטִיקֶען דִי יוּדֶען: פוּן דִי דְרַייא שׁוּתָּפִים אִיז אֵיינֶער גֶעוֶועהן יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, דֶער אַנְדֶערֶער הָאט גֶעהֵייסֶען פְרַאי וִויצֶענְטֶע פֶערֶער אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַ פְרוּמֶער גֵייסְטְלִיכֶער, דֶער דְרִיטֶער אִיז גֶעשְׁטַאנֶען נָאר הוֹיךְ, וַוייל דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער פַּאפְּסְט בֶּענֶעדִיקְטוּס דֶער דְרַייצֶעהְנְטֶע. יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי אִיז גֶעוֶועהן דֶער אֵיינְגֶענֶער, וָואס הָאט פְרִיהֶער גֶעאַרְבַּייט מַעֲשִׂים וֶוען זַיין רֶבִּי פּוֹילוּס הָאט זִיךְ גֶעטוֹיפְט אוּנ גָאר גִיךְ הָאט זִיךְ בַּיי אִיהם אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען דִי דֵעָה: עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט בֶּעקוּמֶען אַ נַייעֶם נָאהמֶען גֶערָאנִימָא דֶע סַאנְטַא־פֶע. דֶער פַּאפְּסְט בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם צוּ זִיךְ צוּגֶענוּמֶען פַאר לַייבּ־דָאקְטָאר אוּנ בַּאלְד הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דֶער תַּלְמִיד הָאט אָבֶּער גֶעטְרָאפֶען דֶעם רֶבִּי'ן, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהְט נָאךְ מֶעהר פוּן פּוֹילוּס'ן צוּ פֶערְגְרֶעסֶערְן דִי צָאהל פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט גֶעגַאנְגֶען הָאט עֶר נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוֹיסצוּטְרַאכְטֶען בִּלְבּוּלִים אוּנ בְּרֶענְגֶען דִי יוּדֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר. וִויצֶענְטֶע פֶערֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזַא גְרוֹיסֶער צוֹרֵר הַיְהוּדִים וִוי עֶר הָאט טַאקִי מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען גֶעוָואלְט דִי יוּדֶען גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען מִיט דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן אוּנ זִיךְ בֶּעוָוארְנֶען אַ שְׁטוּהל אִין גַן עֵדֶן. עֶר הָאט נִיט גֶעמֵיינְט נִיט קֵיין כָּבוֹד נִיט קֵיין גֶעלְד, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אִין גַאנְצֶען אוֹיסְגֶעטְהוּן פוּן דֶער וֶועלְט; פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטֶעלְלֶען, וָואס מֶען הָאט אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט אוּנ פְלֶעגְט נָאר פוּן שְׁטָאדְט צוּ שְׁטָאדְט אַרוּמְגֶעהֶען בָּארְוֶועס אוּנ צוּרֶעדֶען אַלְלֶע מֶען זָאל וֶוערֶען פְרִימֶער אוּנ זִיךְ הַאלְטֶען אִין אֶמֶת'ן גְלוֹיבֶּען. דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן מִיט זַיינֶע רֶעד אוֹיפְצוּהִיצֶען נָאר דִי הַאר־

טֶעסְטֶע מֶענְשֶׁען אוּנ בְּרֶענְגֶען צוּ טְרֶערֶען אַזֶעלְכֶע וָואס הָאבֶּען פוּן זַייעֶר לֶעבֶּעסְטָאג נִיט גֶעוואוּסְט וָואס הֵייסְט אַזֵיינְס וֵויינֶען. עֶר הָאט אָבֶּער, צוּם אוּמְגְלִיק, נִיט נָאר דִּבּוּרִים בֶּענוּצְט נָאר דָארְט וואוּ עֶר פְלֶעגְט אָנְטְרֶעפֶען עַקְשָׁנִים הָאט עֶר זִיךְ בֶּעשְׁלָאסֶען צוּ גֶעהְן מִיט כֹּחַ אוּנ גֵייטְהֶען מֶען זָאל אִיהם פָאלְגֶען, וַוייל עֶר אִיז אִיבֶּערְצַייגְט גֶעוֶועהְן אַז עֶר טְהוּט עֶס נָאר פוּן יֶענֶעמְ׳ס טוֹבָה וֶועגֶען אוּנ עֶר אַלֵיין וֶועט זִיךְ נָאר פֶערְדִיעֶנֶען דִי מִצְוָה. אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וִוי דִי מַארַאנֶען זֶענֶען זִיךְ נוֹהֵג אוּנ וִוי פַאלְשׁ זֵיי זֶענֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט עֶר זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטְרָאפֶען מִיט אַזֶעלְכֶע פַייֶערִיגֶע דְרָשׁוֹת, אַז פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהְן אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס וָוארְט תְּשׁוּבָה צוּ טְהוּן אוּנ וֶוערֶען. אֱמֶת׳ע קְרִיסְטֶען. אַז דָאס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען, הָאט עֶר זִיךְ שׁוֹין גֶענוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ דְרַייא יָאהר כְּסֵדֶר, פוּן 1412 בִּיז 1415 הָאבֶּען זֵיי פוּן אִיהם שְׁרֶעקְלִיךְ גֶעלִיטֶען. דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכוֹת הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעחַאפְּט אִין ווִיצֶענְטֶע פֶערֶערְ׳ס דְרָשׁוֹת, חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען לַחֲלוּטִין נִיט גֶעמֵיינְט דָאס וָואס עֶר, זֵיי הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוָואלְט וִוי פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ פוּנ׳ם פָאלְק, כְּדֵי מֶען זָאל הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען אוּנ מִיט אַנְדֶערֶע פְרֶעמְדֶע אוּמוֹת אוּנ מֶען זָאל אִין אֵייגֶענֶע זַאכֶען פֶערְגֶעסֶען. דֶערְפַאר אִיז ווִיצֶענְטֶע פֶערֶער אוּמֶעדוּם גֶעוֶועהְן אַ לִיעבֶּער גַאסְט, מֶען הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ דַרְשְׁנֶ׳ען אִין דִי שׁוּלֶען אוּנ מָאשֶׁעען אוּנ דִי יוּדֶען מִיט דִי מַהְמַדְנֶער הָאט מֶען גֶעצְוואוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען אִיהם מוּזֶען הֶערֶען. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען וֶוען ווִיצֶענְטֶע פֶערֶער פְלֶעגְט זִיךְ אַנִידֶערְשְׁטֶעלֶען בַּיים אָרוֹן קֹדֶשׁ מִיט אַ סֵפֶר תּוֹרָה אִין אֵיין הַאנְד אוּנ מִיט אַ קְרֵייץ אִין דֶער אַנְדֶערֶער הַאנְד אוּנ שְׁטְרָאפֶען דֶעם עוֹלָם פַאר וָואס זֵיי ווִילֶען נִיט מוֹדֶה זַיין אוֹיפְ׳ן אֱמֶת. ווִי עֶס וַוייזְט אָבֶּער אוֹיס, הָאט עֶר דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט גָאר וֶועניג גֶעפּוֹעֵל׳ט בַּיי דִי יוּדֶען, בִּיז דֶער גוּטֶער פּוֹילוּס אִיז אִיהם נִיט גֶעקוּמֶען צוּ הִילְף. פּוֹילוּס הָאט שׁוֹין פוּן פְרִיהֶער גֶעוואוּסְט אַז מִיט גוּטֶען קָאן מֶען גָאר נִיט מַאכֶען אוּנ אַז מֶען מוּז דִי יוּדֶען אַזַא קְוֶועטְשׁ טְהוּן זֵיי זָאלֶען גָאר קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט הָאבֶּען אוּנ זָאלֶען מוּזֶען אַיינְבֵּייגֶען דִי קָאפּ. דִי מְלוּכָה פוּן קַאסְטִילְיֶען הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ גֶעזֶעץ פַאר דִי יוּדֶען וָואס אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן פִיער אוּנ צְוַואנְצִיג פּוּנְקְטֶען אוּנ וָואס הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעבּוּנְדֶען אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט רִירֶען. נָאךְ דֶעם נַייֶעם גֶעזֶעץ, הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט וָואהְנֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער גַאס, וָואס הָאט גֶעהַאט טוֹיעֶרְן פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעקָאנְט פֶערְשְׁלִיסֶען. קַיין אֵייגֶענֶע

דינים האבען זיי ניט געטאָרט האבען, מיט קיין שום מלאכה האבען זיי זיך ניט געטאָרט בעשעפטיגען, אפילו דאָקטורים יודישע האבען ניט געטאָרט זיין, מיט קריסטען האנדלען האבען זיי קיין רעכט ניט געהאט, טראגען כלי זיין האבען זיי ניט געטאָרט, האלטען קריסטליכע דיענסטען איז זיי שטרענג פער-באָטען געוועהן, אפילו אים שבת האבען זיי זיך ניט געקאָנט שאפען מיט א קריסט ער זאָל טהון די קליינסטע ארבייט. די יודען האבען געמוזט טראגען בעזונדערע קליידער מיט א רויטהען צייכען אונ ווי באלד מען האט געהאפט א יודען וואס האט זיך אנגעטהון גלייך מיט די קריסטען, איז פון איהם גע-קומען א גרויסער שטראף. די יודען האבען אויך ניט געטאָרט אבשערען די האָר פון'ם קאפ אונ פוצען די באָרד, אונ ווער עס האט עובר געוועהן האט באלד געהאפט הונדערט מלקות. פאר אללע איינוואהנער פון'ם לאנד איז בע-שטימט געוועהן די גרעסטע שטראף ווען זיי וועלען ביי זיך האלטען יודען אונ זיי בעשיצען. מען האט אויך פערוועהרט די יודען זיי זאָלען ניט טאָרען ארויס-פאהרען ניט נאָר פון'ם לאנד, נאָר אפילו פון דער שטאָדט אונ וועמען מען האט דערהאפט ניט אויף זיין פלאץ, האט מען ביי איהם צוגענומען זיין פערמעגען אונ איהם אלליין געמאכט פאר א קנעכט. וואס פאר א פינסטערניס אזא געזעץ האט אנגעמאכט צווישען די יודען פון קאסטיליען, וואס זענען פאָרט געוואוהנט געוועהן שאן צו לעבען, דאס איז לייכט צו פערשטעהן, אודאי האבען ניט אללע געקאנט בעשטעהן ביי אזא נסיון, אונ אז וויצענטע פערער איז שפעטער נאך אמאל געקומען צו די יודען אונ האט זיי אנגעהויבען אויס-צווייזען אז מיט זייער עקשנות פערשפיעלען זיי ביידע וועלטען, האבען פיעל פון זיי איהם געפאָלגט, ניט אזוי פון עולם הבא וועגען, ווי צו ליעב עולם הזה. דעמאָלט האבען זיך כמעט גאנצע יודישע קהלות אויסגעטויפט, פון די שולען האט מען געמאכט קירכען, אונ די יודען פון סלמנקא האבען זיך גערופען „וויצענטינער" נאך'ן נאָהמען פון וויצענטע פערער, וואס האט זיי אללע געבראכט צו דער טויפע. דאס איינענע איז אויך געשעהן אין אראגאניען, וואו דער קאסטיליענישער פרינץ דון פערנאנדא איז געוואָרען קאָניג אים יאהר 1414, אונ וויצענטע פערער איז געוועהן זיין גאנצער יועץ. אודאי האט ער זיך דאָרט אויך געקאנט צופיהרען די האנד, די מלוכה האט איהם אויפגעעפענט אללע יודישע שולען, ער זאָל האבען וואו צו דרשנ'ען, די יודען האט זי מיט געוואלד געטריבען זי זאָל איהם לויפען הערען, אחוץ דעם האט זי זיי געשטעלט א שאנעם שפיעגעל פאר די אויגען זיי זאָלען זעהן

וואס מיט זיי וועט זיך טהון ווען זיי וועלען ניט נאכגעבען, און אזוי איז איהם געראטהען אין פיעל שטאדט, ווי סרגסה. דרקה, טרטזא, וואלענסיא און מאיארקא, טויזענדער יודען אבצוברייסען פון זייער אמונה. סך הכל האט וויצענטע פערער אבגעטויפט אין קאסטיליען און אראגאניען מעהר פון צוואנציג טויזענד יודען, נאר דורך זיי איז מעהר ניט ווי פערגרעסערט געווארען די צאהל פון די מאראנען, ווייל די אללע געטויפטע האבען ניט געקאנט פערגעסען מיט וואס פאר א מיטעל מען האט זיי אבגעריסען פון יודישקייט...

דערמיט זענען נאך אבער די יודען ניט אבגעקומען, ווייל באלד האט זיך צו זיי גענומען דער פאפסט בענעדיקטוס דער דרייצעהנטער, וואס איז שוין פון לאנג אן, נאך אז ער איז געווען א קארדינאל, געווען בעקאנט פאר א שונא ישראל, און אז ער האט נאך דערטאפט אזא אבן טוב, ווי זיין לייב-דאקטאר יהושע לארקי, אדער געראנימא דע סאנטא-פע, וואס האט גוט געקאנט די יודען מיט אללע חסרונות פונ'ם יודישען לעבען, האט ער שוין געהאט צו וואס זיך צו טשעפען. דערצו האט נאך בענעדיקטוס געהאט א מחשבה זרה, ווייל ער האט גערעכענט אליין טאקי געהאלפען צו ווערען דורך די יודען. די וועלט האט פון איהם זעהר ווענינ געהאלטען, נאר אין איין אראגאניען איז ער נאך געווען אין דער מעלה, אין אנדערע קאטאליטשע לאנדער האט מען פון איהם גאר ניט געוואלט וויסען, מען האט אויסגעקליבען איין אנדער פאפסט און איהם האט מען פשוט אין חרם אריינגעלעגט. ביי אזא טרויעריגען מעמד, האט זיך בענעדיקטוס בעשלאסען צו ווייזען זיינע שונאים ווי גרויס זיין ליעבשאפט צום גלויבען איז און האט געוואלט זיי שטעבען די אויגען דערמיט וואס ער וועט טויזענדער יודען ארונטערנעהמען אונטער די פליגעל פונ'ם קאטאליציזמוס. דערפאר האט מען געפיעלט ביי דער מלוכה זי זאל ארויסלאזען א בעפעהל אז אללע גרויסע רבנים און לומדים פון ארא-גאניען זאלען אין א בעשטימטער צייט קומען צו איהם און האבען א ויכוח וועגען אמונה, און ביי זיך האט ער געטראכט אז ווי באלד עס וועט איהם געראטהען די פארשטעהער אריבערשלעפען אויף זיין זייט, וועט שוין דער איבריגער עולם ממילא נאכלויפען. די יודען האבען געוואוסט אז יהושע לארקי בעריהמט זיך אז ער וועט דערווייזען פון דער גמרא אליין אז משיח איז שוין געקומען. עס האט זיך זיי אודאי ניט געגלוסט צו פאהרען קיין טרטזא און שפארען זיך וועגען אזא זאך, וואס זיי קאנען גאר געגען דעם קיין שום ראיות ניט אנגעהמען און מוזען נאר אין דעם בלינד גלויבען, ווייל דאס איז

זייער לעצטע טרעסט און האפנונג; אבזאגען זיך האבען זיי מורא געהאט, און אזוי האבען זיך צוויי און צוואנציג גרויסע לייט געמוזט מאכען הארץ און קומען צום וכוח, און צווישען זיי זענען געוועהן די שענסטע און פיינסטע בעלי בתים, פון דעם גרעסטען יחוס, ווי דון ווידאל בן בנבנישתי אבן־לבי פון סרגסה, א בעריהמטער דאקטאר און א העברעאישער דיכטער, דער זוהן פון ר' שלמה דע־לא־קבלריא; ר' יוסף אלבו פון מאנרעאל, א תלמיד פון ר' חסדאי קרשקש, וואס איז געוועהן אי געלערנט, אי פרום; ר' זרחיה הלוי סלדין פון סרגסה, וואס איז געוועהן בעריהמט מיט זיינע איבער־זעצונגען פון אראביש אויף לשון קודש; אסטרוק לוי פון דרקא און באנא אסטרוק פון גירונא – צוויי גרויסע לומדים, וואס דער פאפסט אליין האט זיי אין צעטעל אריינגעשטעלט.

האטש אללע יודישע פארשטעהער, וואס זענען זיך צונויפגעפאהרען קיין טרטוזא, זענען געוועהן שארפע קעפ, בקיאים אין תורה און אויך אין וועלט־זאכען, דערצו איז נאך דון ווידאל געוועהן א שטארקער קענער פון דער לאטיינישע שפראכע, פון דעסטוועגען האט אויף זיי די הויט געציטערט נאך עהער דער וכוח האט זיך אנגעהויבען, זיי האבען שוין ניט געהאט דאס שטארקקייט פונ'ם רמב"ן אמאל, וואס האט אויך געהאט דעם אייגענעם נסיון, נאר ער האט קיין כבוד ניט געלעגט אויף זיינע געגנער און האט פריי און אפען ארויסגעזאגט דעם אמת; זיי אבער זענען געוועהן ביי זיך געפאלען און האבען פאראויס־געזעהן אז ווי אזוי זיי מאגען טענה'ן וועלען זיי אלץ בלייבען אומגערעכט. דאס איז נאך זיי מעהר קלאר געווארען און האט ביי זיי אין גאנצען צוגענומען דעם השק זיך אריינלאזען אין ווייטע דרכים, ווען זיי זענען געוואהר געווארען דעם פלאן פון יהושע לארקי, וואס האט פריהער גערעכענט אויסצואווייזען פונ'ם תלמוד אז די יודען דארפען שוין ניט ווארטען אויף משיח'ן, און דערנאך, אויב די יודען וועלען ניט אננעהמען זיין דעה, מאכען א תל פון דער גמרא און אויסדרינגען אז ער איז פול מיט נארישקייטען און שעדליכע זאכען. ביי אזא פלאן האבען זיי פריהער געוואוסט אז דער גאנצער וכוח איז מעהר ניט ווי א קאמעדיע און אז סאי ווי סאי מוזען זיי די מלחמה פערליערען.

דער וכוח האט זיך געצויגען א יאהר מיט ניין חדשים און אכט און זעכציג מאל זענען זיך ביידע צדדים צונויפגעקומען. בענעדיקטוס איז געוועהן פון די פערביסענע לייט, וואס האבען אין מויל זיסע רעד און אין בוזעם האבען זיי בעהאלטען א שפיז, ער האט געוואוסט אז ער מאג זיך פערלאזען אויף

יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, וָואס וֶועט זִיךְ קֶאנֶען מִיט דִי יוּדֶען אוֹיסְטַעֲנָה'ן און בְּרֶענְגֶען זֵיי דִי גֶאטְהִיגֶע בֶּעוַויִיזֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע הֵיילִיגֶע סְפָרִים; פוּן זַיין זַייט הָאט עֶר אָבֶּער גֶערֶעכֶענְט צוּ גֶעהמֶען דִי יוּדֶען מִיט ווייכְקַייט און גוּטסְקַייט און דֶערְפַאר הָאט עֶר גְרוֹיס כָּבוֹד אָבְגֶעגֶעבֶּען דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער, ווֶען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אִיהם דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל פָארְגֶעשְׁטֶעלְט, און הָאט זֵיי שְׁטַארְק בֶּערוּהִיגְט ווֶען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְווִיינְקֶעלְט אָנְצוּרוּפֶען זֵייעֶרֶע גֶאהמֶען. עֶר הָאט זֵיי עֶרְקְלֶאהְרְט אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט צוּ שְׁרֶעקֶען פַאר קֵיינֶעם, אַז עֶר הָאט זֵיי גֶעלָאזְט רוּפֶען דֶערְפַאר וָואס עֶר אַלֵיין וויל ווִיסֶען אַ סַךְ זַאכֶען פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען און זֵיי מֶאגֶען זֵייעֶרֶע מֵיינוּנְגֶען אַרוֹיסְזָאגֶען גָאר אָהן מוֹרָא. אַזוֹי הָאט זֵיי אוֹיךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען דֶעם אַנְדֶערֶען טָאג, ווֶען עֶס אִיז גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע פֶערְזַאמְלוּנְג. אוֹיף יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי'ס שַׁאֲלוֹת הָאט דוֹן ווִידַל גֶעאֶנְטְפֶערְט מִיט אַלַאנְגֶער לַאטַיינִישֶׁער רֶעדֶע און בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם דֶערְפַאר גֶעמַאכְט זֶעהר פִיעל קָאמְפְּלִימֶענְטֶען און גֶעלוֹיבְּט זַיין שֶׁאן רֶעדֶען. דוֹן ווִידַל הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפְּרִיוְט ־וֹן בֶּעטֶען דֶעם פַּאפְּסְט עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דֶעם וִכּוּחַ, ווַייל לָארְקִי פֶערְדְרֶעהט דֶעם זִין פוּן דִי פְּסוּקִים און אַז דִי יוּדֶען ווִילֶען נִיט לֶערְנֶען אַזוֹי דֶעם פְּשַׁט ווִי עֶס טוֹיג אִיהם זָאגְט עֶר שׁוֹין אַז זֵיי ווֶעלֶען מְאוּס אָבְשְׁנַיידֶען. בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעווָאלְט צוּ לִיעבּ מְהוּן און הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג זָאל זַיין דִי צְווֵייטֶע פֶערְזַאמְלוּנְג. דֶעמָאלְט הָאבֶּען שׁוֹין דִי יוּדֶען פֶערְשְׁטַאנֶען מִיט ווֶעמֶען זֵיי הָאבֶּען צוּ טְהוּן, אַז דָאס פְרַיינְדְשַׁאפְט אִיז נָאר לְפָנִים און אַז בֶּענֶעדִיקְטוּס וויל מַאכֶען נָאר זֵיי עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין. נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם טָאג אִיז דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן טָרְטָזַא זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען אִין שׁוּל, ר' זְרַחְיָה הַלֵּוִי סַלְדִין הָאט גֶעזָאגְט דֶעם עוֹלָם אַ דְרָשָׁה און הָאט אָנְגֶעווִיזֶען אִין וָואס פַאר אַ סַכָּנָה דָאס גַאנְצֶע יוּדִישְׁקַייט גֶעפִינְט זִיךְ, און עֶס אִיז גֶעווָארֶען אַ יְלָלָה: דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאפְּט צוּם אַלְטֶען מִיטֶעל — אוֹיסְווַיינֶען בַּיי גָאטט אַ יְשׁוּעָה דוּרְךְ אַ הֵייסֶע תְּפִלָּה.

דִי יוּדִישֶׁע טְרֶערֶען זֶענֶען נִיט גֶעווֶעהן אוּמְזִיסְט. בֶּענֶעדִיקְטוּס אִיז גֶעווֶעהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט זַיינֶע זַאכֶען, נִיט בַּיי אַלֶע פֶערְזַאמְלוּנְגֶען הָאט עֶר גֶעקֶאנְט זַיין, און לָארְקְווִי הָאט גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט גֶעווָאלְט. ווִי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען און זִיךְ גֶעשְׁפַּארְט, הָאט מֶען זֵייעֶרֶע טַעֲנוֹת נִיט פֶערְשְׁרִיבֶּען און אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען צְווֵיי און זִיבְּצִיג אֲסִיפוֹת. נָאר מִיט וָואס פַאר אַגֶעדוּלְד דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען זֵייעֶרֶע צָרוֹת, אִיז

זיי פָארט שווער גֶעוועהן צוצוקוקען ווי מען טרעט זיי מיט די פיס אונ זיי האבען אָפען אַרויסגעזאָגט אַז מען מוטשעט זיי גָאר אָהן אַתּכלית, ווייל זיי וועלען זיך קיין מָאל ניט אָבזאָגען פונ'ם גלויבען אַז משיח דארף ערשט קומען. דעמאלט האט בענעדיקטוס ערשט אַרויסגעוויזען זיין גאנצע שׂנאָה צו די יודען אונ האט זיי געלאָזט מודיע זיין, אַז ווי באלד זיי וועלען ניט האלטען קיין מויל וועלען זיי מיט'ן לעבען בעצאהלען, אונ לָארקי איז אַרויסגעשפּרונגען מיט אַ פייערינער בעשולדיגונג געגען תּלמוד: ער האט זיך גענומען דורכלויפען די פערשימעלטע בלבולים פון ניקאלאַי דאנין אונ האט אָבגעזוכט אַזעלכע ערטער אין דער גמרא, וואס בעווייזען קלָאמערשט אַז דאס יודישע לעבען איז פול מיט פערדארבענע מדות אונ אַז דער תּלמוד ערלויבט, אַז קינדער זאלען שלאָגען עלטערן אונ אַז מען מאג דיענען עבודה זרה, עובר שבועה זיין אונ פארשעלטען אין דאוונען מיט טויטע קללות אַללע אַנדערע פעלקער. אַזוי ווי לָארקי האט זיך בערופען אויף פערשיעדענע אגדות אונ מדרשים, האט דאס אָנגעמאכט אַ שטיקעל מחלוקת צווישען די יודישע פארשטעהער: דער גרעסטער טהייל פון זיי, אונ בעזאָנדערס דון אַסטרוק הלוי האט זיך ניט געוואלט אַריינלאָזען אין קיין פּלפּול מיט'ן שׂונא אונ האט געענטפערט קורץ אונ שארף, אַז די אגדות האלטען די יודען ניט פאר הייליג אונ דאריבער קאן מען דערפון גאר קיין ראיה ניט ברענגען. דון ווידאל אָבער אונ ר' יוסף אַלבו זענען ניט געוועהן צופרידען פון דער דעה אונ האבען געזאָגט אַז אַלדינג וואס עס געפינט זיך אין תּלמוד איז הייליג, נאר מען מוז גוט נאָכפארשען דעם טעם פון יעדער זאך, אונ אַז דער אמת'ער זין פון די אגדות בעווייזט, פארקעהרט, ווי גוט אונ פרום די בעלי התּלמוד זענען געוועהן אונ אַז זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט וועלען בעפעסטיגען ביים פאלק שלעכטע זיטען. די שׂונאים האבען זיך דערפרעהט ווען זיי האבען בעמערקט אַז די יודישע פארשטעהער קאָנען זיך ניט אויסגלייכען אין די מיינונגען אונ האבען גערעכענט אַז דאס וועט אפשר פיהרען דערצו וואס איינער דעם אַנדערן וועט וועלען טהון אויף צו להכעיס אונ דערוויל וועלען זיי זייערס אויספיהרען. די יודישע פארשטעהער זענען טאקי געוועהן ביי אַ שרעקליכען נסיון, ווייל בענעדיקטוס האט זיך געפרובט אויף זיי מטיל אימה זיין דורך איין אַנדער זאך: וויצענטע פערער איז אַרומגעפאהרען איבער דער מדינה אונ האט ווייטער אָבגעטויפט עטליכע טויזענד יודען פון סרגסה, קלטיוד אונ דרקה, אונ צווישען זיי זענען געוועהן אַ פּאָר גרויסע מיוחסים אונ לומדים, ווי דון ווידאל'ס ברודער טודרוס בנבנישתי

אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע זַיינֶע קְרוֹבִים , וָואס אֵיינֶער פוּן זֵיי , בָּאנַאפָּאס , הָאט זִיךְ נָאךְ דֶער טוֹיפֶע אַנָאהמֶען גֶענֶעבֶּען מִיצֶר פֶּערְדָא דֶע לַא קַבַּלֶרִיַא אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַפַייעֶרִיגֶער שׂוֹנֵא יוּדֶען . אָט דִי אַלֶע גֶעטוֹיפְטֶע הָאט בֶּענֶעדִיקְ- טוּס גֶעלָאזְט בְּרֶענְגֶען קֵיין טָרְטָזַא אוּנ מֶען הָאט אַזוֹי גֶעמַאכְט , אַז נָאר פְּלוּצְלוּנְג זֶענֶען זֵיי אַרַיינְגֶעקוּמֶען אִין זַאל פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג אוּנ הָאבֶּען אָפְּגֶעגֶעבֶּען אַ שֶׁבַח דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן . דָאס הָאט עֶר אַלֵ'ין גֶעטְהוּן בִּכְוָון אַז דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער זָאלֶען בַּיי זִיךְ אַרָאפְּפַאלֶען אוּנ זָאלֶען זִיךְ מִיט זַייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען אִיבֶּערְצַייגֶען , אַז דָאס עַקְשָׁנוּת וֶועט זֵיי גָאר נִיט הֶעלְפֶען . זֵיי זֶענֶען אָבֶּער גֶעוֶועהן מֶענְשֶׁען מִיט רֵיינֶע מַחֲשָׁבוֹת אוּנ מִיט אַ פֶעסְטֶען ווִילֶען אוּנ וָואס מֶעהר בֶּענֶעדִיקְטוּס אִיז גֶענַאנְגֶען מִיט תְּקִיפוֹת , הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְ- גֶעוִויזֶען מֶעהר זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיגְקַייט אוּנ דֶער וִכּוּחַ הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט מִיט גָאר נִישְׁט .

בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אוֹיסְגֶעלָאזְט זַיין גַאנְצֶען בִּיטֶער הַארְץ צוּם תַּלְמוּד אוּנ הָאט אִים יָאהר 1415 אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל מֶען זָאל פֶערְבְּרֶענֶען וואוּ מֶען וֶועט נָאר גֶעפִינֶען אַ גְמָרָא . אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אָבְּהִיטֶען דִי אַלְטֶע גְזֵירוֹת , אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיצֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע גַאסֶען , נִיט בּוֹיעֶן קֵיין גְרוֹיסֶע שׁוּלֶען , נִיט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם גֶעשֶׁעפְט מִיט קְרִיסְטֶען , זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט קֵיין שׁוּם מְלָאכָה אָדֶער חָכְמָה , טְרָאגֶען אַ שֶׁאנְדְלִיכֶען צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער , אוּנ דְרַיי מָאל אִין יָאהר קוּמֶען אִין קִירְכֶע אוּנ אוֹיסְהֶערֶען דְרָשׁוֹת פוּן קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע . פַאר'ן מַשְׁגִיחַ , וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען חָלִילָה נִיט עוֹבֵר זַיין אוֹיף דֶעם בֶּעפֶעהל , הָאט עֶר בֶּעשְׁטִימְט פּוֹילוּס'ס זוּהן נָאנְזַאלָא דֶע סַנְטַא מַארִיַא , וָואס אִיז גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר פוּנ'ם פָאטֶער . צוּם גְלִיק , הָאט אָבֶּער בֶּענֶעדִיקְטוּס נִיט גֶעקֶאנְט לַאנְג פִיהרֶען זַיינֶע וֶועלְטֶען : דִי לֶעצְטֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ פוּן אִיהם אָבְּגֶעזָאגְט , אֲפִילוּ דֶער פְרוּמֶער וִויצֶענְטֶע פֶערֶער אִיז גֶעוָוארֶען זַיין גֶעגְנֶער , אוּנ גָאר גִיךְ אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען עֶלֶענְד אוּנ דֶערְוַוייטֶערְט פוּן מֶענְשֶׁען , אָהן כָּבוֹד אוּנ אָהן אַנָאהמֶען .

נָאךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס'ס טוֹיט הָאט מֶען דַוְקָא אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען צְוֵויי פֶּאפְּסְטֶע ; דֶערְפוּן זֶענֶען אָבֶּער דִי יוּדִישֶׁע צָרוֹת נִיט פֶערְדָאפֶּעלְט גֶעוָוארֶען אוּנ זַייעֶר לַאגֶע הָאט זִיךְ , פַארְקֶעהרְט , אַבִּיסֶעל פֶערְבֶּעסֶערְט : אִין צְוֵויי יָאהר אִיז נִיט גֶע- בְּלִיבֶּען קֵיין זֵכֶר פוּן דוֹן פֶערְנַאנְדָא , קֶענִיג פוּן אַרַאגָאנְיֶען אוּנ פוּן דֶער קֶענִיגִין קַאטַאלִינַא , וָואס הָאט גֶעפִיהְרְט דִי מְלוּכָה פוּן קַאסְטִילְיֶען , אוּנ אַז עֶס זֶענֶען

אַרָאבּ אַזֶעלְכֶע צְוֵויי שְׁטַארְקֶע שׂוֹנְאִים, הָאט שׁוֹין דִי אַרְבַּייט פוּן וִויצֶענְטֶע פֶּערֶער, וָואס הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אַרוֹיס צוּ פָּאהרֶען צְוִוישֶׁען יוּדֶען אוּנ אַרוֹיסְהַאפֶּען פוּן זֵיי קָרְבָּנוֹת, אוֹיךְ פֶערְלָארֶען אִיהר וֶוערְטְה. וָואהִין יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי אִיז פֶערְשְׁוואוּנְדֶען גֶעוָוארֶען — וֵוייסְט מֶען נִיט, נָאר דֶער נָאהמֶען „מְגַדֵף“, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעלָאסְטֶערְט דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען, הָאבֶּען זֵיי נָאךְ לַאנְג גֶעדֶענְקְט. לָארְקִי׳ס צְוֵויי זִיהן, וָואס הָאבֶּען אוֹיךְ אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן יוּדִישְׁקֵייט, הָאבֶּען דֶערְגְרֵייכְט צוּ אַגְרוֹיסֶער מַדְרֵגָה, נָאר אֵיינֶם פוּן זֵיי, פְרַאנְצִיסְקָא דֶע סַנְטַא־פֶּע, הָאט מֶען אוֹיף דֶער אֶלְטֶער פֶערְבְּרֶענְט, וַוייל מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אַז עֶר אִיז צוּרִיק גֶעוָוארֶען אַיוּד. אַזוֹי אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען פָּארְט גֶעוָוארֶען עֶפִּיס גְרִינְגֶער פַאר דִי יוּדֶען: דִי פְרִיהֶרִיגֶע בִּיטֶערֶע גֶעזֶעצֶע זֶענֶען נָאךְ אֲפִילוּ גֶעבְּלִיבֶּען, נָאר מֶען הָאט זֵיי שׁוֹין נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק אָבְּגֶעהִיט, — דֶער שְׁטֶעקֶען אִיז גֶעוֶועהן, נָאר דִי שְׁלֶעכְטֶע הֶאנְד צוּם שְׁלָאגֶען הָאבֶּען גֶעפֶּעהלְט.

נָאר אִין פָּארְטוּגַאל הָאבֶּען יוּדֶען גֶעהַאט אַמָקוֹם מְנוּחָה אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע, וָואס זֶענֶען אַהִין אַנְטְלָאפֶען פוּן אַנְדֶערֶע לֶענְדֶער אוּנ זֶענֶען דָארְט צוּרִיק גֶעוָוארֶען יוּדֶען, הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ הָאבֶּען פַאר קֵיינֶעם קֵיין מוֹרָא נִיט גֶעהַאט. אַז וִויצֶענְטִי פֶערֶער הָאט גֶעוָואלְט מְזַכֶּה זַיין אוֹיךְ דָאס לַאנְד מִיט זַיין גְרוֹיסֶער מִצְוָה פוּן טוֹיפֶען יוּדֶען מִיט גֶעוַואלְד, הָאט אִיהם דֶער קֶענִיג דוֹן זְשׁוּאַן דֶער עֶרְשְׁטֶער בֶּעפָאהלֶען אַז וֶוען עֶר וֶועט קוּמֶען קֵיין פָּארְטוּגַאל וֶועט עֶר אִיהם אָנְטְהוּן אַקְרוֹין פוּן צוּגְלִיהט אַייזֶען, אוּנ וִוי הֵיילִיג וִויצֶענְטֶע פֶּערֶער אִיז גֶעוֶועהן, הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט אָבְּזָאגֶען פוּן דֶעם כָּבוֹד.....

דֶערְפַאר אִיז אִיהם אָבֶּער גֶערָאטְהֶען זַיין גִיפְט צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אִין אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דָארְט, וואוּ דָאס פָאלְק אִיז גֶעוֶועהן אוּנְרוּהִיג אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט נָאטט, וָואס עֶס אִיז דָא צוּ וֶועמֶען זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען. אִין סַאוָואיֶען הָאט וִויצֶענְטֶע פֶערֶער אָנְגֶעאַרְבַּייט אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעהַאלְטֶען אִין דִי הֶאהלֶען צְוִוישֶׁען דִי בֶּערְג. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ פָארְגֶעקוּמֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען אוּנ אַזוֹי וִוי עֶס אִיז גָאר נִיט גֶעוֶועהן קֵיין מֶעגְלִיכְקֵייט אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמַאכְט צְוֵויי גְרוֹיסֶע אֲסִיפוֹת אִין בָּאלָאנְיָא אוּנ פָארְלִי, אִים יָאהר 1416 אוּנ 1418, אוּנ הָאבֶּען בֶּעשְׁלָאסֶען צוּנוֹיפְנֶעהמֶען אַגְרוֹיסֶע סוּמֶע גֶעלְד, כְּדֵי מֶען זָאל קֶאנֶען דִי שׂוֹנְאִים פֶערְשְׁטָאפֶּען דָאס מוֹיל. אַזַא טְהַייעֶר מִיטֶעל וִוי דִי מַטְבֵּעַ הָאט נִיט אֵיין מָאל אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט יוּדֶען אִין אַנוֹיטְה אוּנ הָאט זֵיי אוֹיךְ

דָאס מָאל גֶעהָאלְפֶען. אַז מַארְטִין דֶער פִינְפְטֶע אִיז גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט אוּנ די יוּדֶען זֶענֶען אִיהם אִין קָאסְטְנִיץ אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען מִיט סִפְרֵי־תּוֹרָה אוּנ הַבְדָלוֹת, הָאט עֶר זִיךְ גָאר וֶוענִיג גֶעמַאכְט פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען כָּבוֹד אוּנ הָאט זֵיי נָאךְ גְרָאבּ בֶּעטְרֶעטֶען, נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁמֶעקְט וָואס פַאר אַמֶעלְקֶענְדִיגֶע קוּוה דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק וֶועט זַיין פַאר אִיהם אוּנ פַאר אַלֶע, וָואס וַוארְפֶען זִיךְ נִיט מִיט׳ן יוּדִישֶׁען גְרָאסֶען, הָאט עֶר זִיךְ גָאר אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַיוּדִישֶׁער בַּעַל טוֹבָה. עֶר הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה אוֹיף דִי גֶעזֶעצֶע, וָואס דֶער קֵייזֶער זִיגִיזְמוּנְד הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פַאר דִי דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ מִתְחַיֵּיב גֶעוֶועהן צוּ צָאהלֶען זֶעהר פִיעל מַס, אַבִּי מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען רוּהִיג זִיצֶען אוּנ אָבְּהִיטֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה. קוּים זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט, וָואס הָאט גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיבֶּער אַלֶע קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער, לָאזְט זִיךְ רֶעדֶען אִינ אִיז נִיט אַזַא שְׁטַארְקֶער שׂוֹנֵא בֶּצַע, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען פוּן אַלֶע זַייטֶען שְׁלִיחִים פוּן פִיעל יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת, אוּנ מִן הַסְתָּם נִיט מִיט קֵיין לֶעדִיגֶע הֶאנְד, אוּנ פוּן שְׁפַּאנְיֶען אִיז צוּ אִיהם גֶעקוּמֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע עֲשִׁירִים, ר׳ שְׁמוּאֵל אַבְּרַאוַואלַא, וָואס הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען אִין וַואלֶענְסִיַא, וֶוען דָאס פָאלְק אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי יוּדֶען. מִיט טְרֶערֶען אִין דִי אוֹיגֶען הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען דֶערְצֶעהלְט דֶעם פַּאפְּסְט וִוי גְרוֹיס זֵייעֶרֶע צָרוֹת זֶענֶען, וִוי זֵיי זֶענֶען מִיט׳ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער; נָאר זֵייעֶר גֶעוֵויין הָאט אַוַדַאי נִיט גֶעהַאט אַזַא מַמָשׁוּת וִוי דִי טְהַייעֶרֶע מַתָּנוֹת וָואס זֵיי הָאבֶּען מִיט גֶעבְּרַאכְט, אוּנ מַארְטִין הָאט אִיהם יָאהר טוֹיזֶענְד פִיהר הוּנְדֶערְט 19 פֶּערְאָפֶּענְטְלִיכְט אַבֶּעפֶעהל אַז יוּדֶען מֶאגֶען הַאנְדְלֶען מִיט קְרִיסְטֶען, זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען טָאר מֶען נִיט אָנְרִירֶען, צוּ דֶער טוֹיפֶע זָאל מֶען זֵיי נִיט צְווִינְגֶען אוּנ קֵיין שׁוּם צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער זָאלֶען זֵיי נִיט טְרָאגֶען, וַוייל זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ מֶענְשֶׁען אוּנ גָאטט הָאט זֵיי בֶּעשַׁאפֶען מִיט זַיין בִּילְד״..... נִיט וָואלְוֶועל הָאט אַוַדַאי גֶעקָאסְט דִי יוּדֶען בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָפֶען אַרוֹיסְזָאגֶען אַזַא אֱמֶת, נָאר עֶס אִיז נָאךְ דָאס גוּט וָואס מִיט אַגָאלְדֶענֶעם שְׁלִיסֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט אֶפְנֶען דִי פֶערְשְׁלָאסֶענֶע הֶערְצֶער אוּנ מִיט גֶעלְד הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט קוֹיפֶען הָאטְשׁ אַבִּיסֶעל רַחֲמָנוֹת אוּנ אַפִּיצֶעל יֹשֶׁר!

---

2 אַ קְלֵיינֶע הִילְף אִין דֶער נוֹיט.

(1420—1472 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

„ווִי אַזוֹי מֶען לֶעגְט דֶעם קְרַאנְקֶען אִיז אִיהם שְׁלֶעכְט״. דָאס וֶוארְטֶעל
פְּלֶעגְט אָפְט מְקוּיָם ווֶערֶען אִין דֶעם לֶעבֶּען פוּן דִי יוּדֶען, ווֶען זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים
פְּלֶעגֶען זִיךְ צוּקְרִיגֶען צְווִישֶׁען זִיךְ. דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין אוֹיסְגֶעדַאכְט אַז פוּן
אַזַא מַחֲלוֹקֶת קָאנֶען זֵיי גֶעהָאלְפֶען ווֶערֶען אוּנ מֶען ווֶעט הָאטְשׁ אוֹיף אַ קוּרְצֶע
צַייט אָן זֵיי פֶערְגֶעסֶען, צוּם סוֹף פְּלֶעגֶען בֵּיידֶע צְדָדִים אוֹיסְלָאזֶען צוּ זֵיי דֶעם
גַאנְצֶען כַּעַס אוּנ זֵיי פְּלֶעגֶען חַאפֶּען קְלֶאפּ פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען. דָאס אֵייגֶענֶע
אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶן, ווֶען דֶער טְשֶׁעכִישֶׁער גַייסְטְלִיכֶער יָאהַאנֶעס הוּסְס אִיז
אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען גֶעגֶען דִי קַאטָאלִיקֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מִיט זַיין גְרוֹיסֶער
מַחֲנֶה, ווָאס הָאט זִיךְ אוֹיף זַיין נָאהמֶען גֶערוּפֶען הוּסִּיטֶען, אַ תֵּל צוּ מַאכֶען
פוּן גַאנְצֶע שְׁטֶעדְט, אָכְרַאבֶּעווֶען דָאס פֶּערְמֶעגֶען, בְּרֶענֶען קְלוֹיסְטֶערְס. דִי
יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמֵיינְט אַז דָא ווֶעלֶען זִיךְ אָנְהֵייבֶּען פַאר זֵיי בֶּעסֶערֶע צַייטֶען,
גָאר זֵייעֶר הָאפְנוּנְג אִיז גֶעוֶועהן אַ פַאלְשֶׁע, דִי הוּסִּיטֶען הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעטְהוּן
צָרוֹת פוּן אֵיין זַייט, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אִיז דֶער צָארְן פוּן דִי קַאטָאלִיקֶען
נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, ווַייל מֶען הָאט זֵיי חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אַז שְׁטִילֶערְהֵייד הֶעלְפֶען
זֵיי דִי הוּסִּיטֶען מִיט גֶעלְד אוּנ גֶעוֶועהר, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען בַּיי דֶער עֶרְ-
שְׁטֶער מִלְחָמָה, ווָאס אִיז פָארְגֶעקוּמֶען אִין דִי וֶואלְדֶער פוּן בֶּעהמֶען, אוֹיסְ-
גֶעהַרְגֶ׳ט גֶענוּג יוּדֶען ווָאס הָאבֶּען זִיךְ אֵיינְגֶעשְׁלִיךְ אִין קֵיין זַאךְ נִיט גֶעמִישְׁט
אוּנ זֶענֶען בֶּאֱמֶת אִין גָאר נִיט שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן. נָאר גָאר אַ גְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה אִיז
אַרוֹיס צוּ לִיעב דֶעם אִים יָאהר 1420 אִין אֶסְטְרַייךְ, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ
בֶּענוּצְט מִיט׳ן עֶרְשְׁטֶען בִּכְלָל, ווָאס מֶען הָאט נָאר גֶעקֶאנְט אַרוֹיפְלֶעגֶען אוֹיף
דִי יוּדֶען, אַבִּי מֶען זָאל זִיךְ מִיט זֵיי אָבְּרֶעכֶענֶען. עֶס הָאט זִיךְ גְרָאד גֶעמַאכְט,
אַז אִין ווִיעֶן זֶענֶען דְרַיי קְרִיסְטְלִיכֶע קִינְדֶער גֶעגַאנְגֶען שְׁפַּאצִירֶען אוֹיפ׳ן פֶערְ-
פְרוֹירֶענֶעם טַייךְ, דָאס אַייז אִיז צוּבְּרָאכֶען גֶעוָוארֶען אוּנ דִי קִינְדֶער זֶענֶען דֶערְ-
טְרוּנְקֶען גֶעוָוארֶען. בַּאלְד אִיז אַרוֹיס אַ קוֹל אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעקוֹילֶעט דִי
קִינְדֶער כְּדֵי זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט אִיז
גֶעשֶׁעהֶן נָאךְ אַ אֶרְגֶערֶע מַעֲשֶׂה: אַ פְרוֹי הָאט זִיךְ מִתְוַדֶה גֶעוֶועהן אַז זִי הָאט פוּן
דֶער קִירְכֶע אַרוֹיסְגֶעגַנְבֶ׳ט אַ הָאסְטְיֶע אוּנ הָאט עֶס פֶערְקוֹיפְט אַ יוּדֶען יִשְׂרָאֵל,
אוּנ עֶר הָאט דָאס הֵיילִיגֶע בְּרוֹיט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט עֶרְגִיץ אִין אֵיין אַנְדֶער לַאנְד

צוּ זַיינֶע בְּרִידֶער, מֶען הָאט מִן הַסְתָּם בַּאלְד גֶענוּמֶען דֶעם יוּדֶען מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט בִּיז עֶר הָאט גֶעמוּזְט אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט. פַאר אַזֶעלְכֶע צְוֵויי בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען הָאט דֶער עֶרְצְהֶערְצָאג אַלְבְּרֶעכְט, וָואס אִיז דַוְקָא גֶעוֶועהן אַקְלוּגֶער אוּנ אַגֶערֶעכְטֶער מֶענְשׁ, — נָאר נִיט פַאר יוּדֶען הָאט גֶעקְלֶעקְט זַיין חָכְמָה אוּנ יֹשֶׁר —, גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אַלֶע יוּדֶען פוּנ'ם לַאנְד מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער אִין אֵיין בְּרִיה מָארְגֶען פַארְנֶעהמֶען אוּנ אַרַיינְוַוארְפֶען אִין תְּפִיסָה. אַגַאנְץ יָאהר הָאט מֶען זֵיי אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים, דָאס פֶערְמֶעגֶען הָאט מֶען בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען, אָרֶעמֶע לַייט הָאט מֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוּנ דִי רַייכֶערֶע הָאט מֶען גֶע־הַאלְטֶען אוּנ קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע פְלֶעגֶען אַלֶע טָאג צוּ זֵיי קוּמֶען אוּנ זֵיי צוּ רֶעדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ טוֹיפֶען. פִּיעל, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְהַאלְטֶען דִי יְסוּרִים הָאבֶּען אוֹיף אַזַא אוֹפֶן אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט זֵייעֶר לֶעבֶּען, אַסַךְ קִינְדֶער, וָואס מֶען הָאט זֵיי אָבְּגֶעריסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ גֶעהַאלְטֶען בֶּעזוּנְדֶער, הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט. אוּנ דִי גֶעצֶעהלְטֶע עַקְשָׁנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פֶעסְט בִּיז צוּם לֶעצְטֶען אוֹיגֶענְבְּלִיק, הָאט מֶען פַארְבְּרֶענְט. נָאר אִין ווִיעןְ אַלֵיין זֶענֶען אוּמְגֶעקוּמֶען מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט יוּדֶען, אוּנ אַלְבְּרֶעכְט הָאט אִים יָאהר 1421 אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל אַז קֵיין פוּס פוּן קֵיין יוּדֶען זָאל אִין אֶסְטְרַייךְ נִיט זַיין.

קֵיין גְרוֹיס נַחַת הָאבֶּען אָבֶּער דִי קַאטָאלִיקֶען נִיט גֶעהַאט פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע, וַוייל זֵיי זֶענֶען זִיךְ בַּאלְד כִּמְעַט אַלֶע צוּלָאפֶען קֵיין בֶּעהמֶען, פּוֹילֶען אוּנ אִיטַאלְיֶען, וואוּ דִי הוּסִיטֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אַבִּיסֶעל בֶּעפֶעסְטִיגְט אוּנ וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פָארְט גֶעקָאנְט פִיהלֶען זִיכֶערֶער אוּנ פְרַייעֶר. נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר 1421 הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוֹיךְ אַמְרִידָה פוּן דִי הוּסִיטֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פֶערְמֶעהְרְט אוּנ פֶערְשְׁטַארְקְט מִיט דֶער הִילְף פוּן אַבֶּערִיהמְטֶען גִבּוֹר, דֶעם בְּלִינְדֶען צִישְׁקַא, אוּנ דֶער דַייטְשֶׁער קֵייזֶער זִיגִיזְמוּנְד אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ לָאזֶען קֵיין פְּרָאג, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער הוֹיפְּט־פּוּנְקְט פוּן דִי טְשֶׁעכֶען אוּנ הָאט גֶעמוּזְט דִינְגֶען מֶענְשֶׁען, זֵיי צָאהלֶען דֶערְפַאר וָואס זֵיי דִיעֶנֶען בַּיי אִיהם אִין חַיִל. אַזַא צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶענֶע בַּאנְדֶע, וָואס מֶען הָאט אָבְּגֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען, דוּרְךְ דְרָשׁוֹת פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, אַז זֵיי טְהוּעֶן אַגְרוֹיסֶע מִצְוָה וָואס זֵיי נֶעהמֶען זִיךְ אָן פַאר דֶער הֵיילִיגֶער קִירְכֶע, הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעשְׁטוֹיסֶען אַז צוּם עֶרְשְׁטֶען דַארְף מֶען שְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד גֶעוָוארֶען

אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע בֶּהָלָה· דֶער רָב פוּן מַאינְץ, ר' יַעֲקב בֶּן משֶׁה מוֹלִין הַלֵוִי, וָואס הָאט אִין דִי יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנְגַארְן אוּנ פּוֹילֶען אַיינְגֶעפִיהְרְט פִיעל תְּפִלּוֹת אוּנ נוּסְחָאוֹת, הָאט צוּ וִויסֶען גֶעגֶעבֶּען אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, אַז אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק רוּקְט זִיךְ אָן אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהְן אוֹיף דְרַייא טָאג כְּסֵדֶר. מִיט גְרוֹיס גֶעוַויין הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אוּמֶעדוּם צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט אִין דִי שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען גָאטט גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל הָאטְשׁ בֶּעגְלִיקֶען דִי הוּסִּיטֶען, וַוי'ל פוּן זֵיי הָאבֶּען זֵיי פָּארְט גֶעקָאנְט עֶרְוַוארְטֶען מֶעהר רַחֲמָנוּת. זֵייעֶר תְּפִלָּה אִיז טַאקִי אָנְגֶענוּמֶען גֶעוָוארֶען: דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען דִי מִלְחָמָה פֶערְשְׁפִּיעלְט אוּנ פוּנ'ם גַאנְצֶען דַייטְשֶׁען חַיִל ז"ז גֶעוָוארֶען אַ תֵּל אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע סָאלְדַאטֶען, וָואס זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען הָאבֶּען זִיךְ קוֹים קְרַאנְק אוּנ הוּנְגֶערִיג פַארְשְׁלֶעפְּט אַהֵיים אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט בֶּעטֶען נְדָבוֹת בַּיי דִי אֵייגֶענֶע יוּדֶען, וָואס זֵיי הָאבֶּען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעשְׁלָאגֶען אוּנ גֶערַאבֶּעוֶועט.

דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען דֶערְוַוייל נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ רֵייצֶען דָאס פָאלְק גֶעגֶען דִי יוּדֶען. דֶער פַּאפְּסְט מַארְטִין דֶער פִינְפְטֶע הָאט אֲפִילוּ וַוייטֶער צוּגֶענוּמֶען אַ מַתָּנָה אוּנ הָאט, אִים יָאהר 1422 נָאךְ אַמָאל אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל דִי יוּדֶען נִיט טְשֶׁעפֶּען, נָאר קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען אוּנ דֶער קֵייזֶער זִיגִיזְמוּנְד, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אָבְּהִיטֶען דִי יוּדֶען וֶועגֶען דֶער גְרוֹיסֶער הַכְנָסָה, וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט פוּן זֵיי, אִיז אוֹיךְ נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהְן זֵיי צוּ בֶּעשִׁיצֶען, וַוייל דִי אַיינְוָואהְנֶער הָאבֶּען נָאר גֶעוואוּסְט וָואס דִי גֵייסְטְלִיכֶע זָאגֶען זֵיי, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעטַייט מִיט דִי פִינְגֶער אוֹיף דִי יוּדֶען וִוי אוֹיף גֶעפֶאהְרְלִיכֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זֵיי גֶעגְלוֹיבְּט אוֹיפ'ן וָוארְט אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קֵיין קְלַאפּ פַאר דִי אוּנְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען. אַזוֹי הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען פוּן קֶעלְן, אִים יָאהר 1426, נָאר אָהן דֶעם וִויסֶען פוּן דֶער מְלוּכָה, אַללֵיין אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען אַללֶע יוּדֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעזֶעצֶען אִין דֶעאוּץ. אִים יָאהר 1430 הָאט מֶען אִין רַאוֶוענְסְבּוּרְג, אוּבֶּערְלִינְגֶען אוּנ לִינְדוֹי פִיעל יוּדֶען פַארְבְּרֶענְט וֶועגֶען עֲלִילַת דָם. בַּיי אַזֶעלְכֶע רְדִיפוֹת פוּן אֵיין זַייט אוּנ בַּיי דִי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת, וָואס מֶען הָאט גֶערִיסֶען בַּיי דִי יוּדֶען, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאט דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה נִיט גֶעקָאנְט דֶעמָאלְט בְּלִיהֶען צְוִוישֶׁען דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען. דִי מְלוּכָה הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטֶעלֶען אִיהְרֶע רַבָּנִים אוּנ וֶוער עֶס אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהְן צוּ גֶעבֶּען מֶעהר גֶעלְד דֶער הָאט גֶעקָאנְט וֶוערֶען מוֹרֶה הוֹרָאָה. אִין גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד זֶענֶען גֶעוֶועהְן

דְרַיי רַבָּנִים אוּנ וִוי גְרוֹיס זַייעֶר תּוֹרָה אִיז גֶעוֶועהן קָאן מֶען שׁוֹין פַארְשְׁטֶעהן דֶער פוּן וָואס דֶער מֵבִין אוֹיף זֵיי אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּדִישֶׁער מֶעקְלֶער חַיִּים, עֶר הָאט זֵיי פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם קֵייזֶער אוּנ זִיגִיזְמוּנְד הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה. אַוַדַאי הָאט מֶען גֶעקֶאנְט דִי צָאהל פוּן דִי אֱמֶתֶ'ע לוֹמְדִים אוֹיסְרֶעכְנֶען אוֹיף דִי פִינְגֶער, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם מַאִינְצֶער רַב, ר' יַעֲקֹב מוֹלִין הַלֵּוִי אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט ר' מְנַחֵם פוּן מֶערְזֶעבּוּרְג. עֶס אִיז אוֹיךְ קַיין ווָאוּנְדֶער נִיט וָואס דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ וֶועניג אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט לֶערְנֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ גֶעהֵייסֶען צָאהלֶען זֶעהר פִיעל גֶעלְד פוּן יֶעדֶער יְשִׁיבָה אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן אַזוֹי אוֹיסְגֶעלֶעדִיגְט אַז זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת הָאבֶּען נִיט גֶעטְרָאגֶען אִי גֶעבֶּען מַס, אִי אוֹיסְהַאלְטֶען אָרֶעמֶע תַּלְמִידִים.

נִיט בֶּעסֶער אִיז גֶעוֶועהן דֶער אִינְוֶוענִיגְסְטֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, הָאטְשׁ אִין קַאסְטִילְיֶען אִיז זֵיי שׁוֹין וַוייטֶער נִיט שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וַוייל צַייט דֶער קֶאנִיג דוֹן זְשׁוּאַן דֶער צְוֵוייטֶע אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען אוּנ הָאט אַלֵיין אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה, הָאט אִיהם זַיין עֶרְשְׁטֶער יוֹעֵץ אַלְוַוארָא דֶע לוּנַא פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר מוּז דִי יוּדֶען גוּט בֶּעהַאנְדְלֶען אוּנ דֶערְמִיט וֶועט עֶר בֶּעלֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע מְדִינָה. דֶער קֶאנִיג הָאט אִיהם גֶעפָאלְגְט אוּנ הָאט אִים יָאהר 1432 אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען אַלֶע שְׁלֶעכְטֶע גְזֵרוֹת אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען צוּרִיק אוֹיפְגֶעלֶעבְּט גֶעוָוארֶען. אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, ר' אַבְרָהָם בֶּינְבֶנִישְׁתִּי, אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען פַאר לַאנְד־רַב פוּן גַאנְץ קַאסְטִילְיֶען. אִיהם הָאט דֶער קֶאנִיג גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ פַּסְקְ'נֶען אֲפִילוּ אִין דִינֵי נְפָשׁוֹת אוּנ עֶר הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעהַאפְּט אַיינְצוּפִיהרֶען רֶעכְטֶע תַּקָנוֹת, בּוֹיעֶן שׁוּלֶען, בָּתֵּי מִדְרָשִׁים, אֶפֶנֶען יְשִׁיבוֹת, אוּנ הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען דִי יוּדֶען זָאלֶען נִיט אוֹיפְרַייסֶען דִי אוֹיגֶען פוּן זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים מִיט טְהַייעֶרֶע קְלֵיידֶער אוּנ מִיט צִירוּנְג. בֶּעפֶעסְטִיגֶען דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד – הָאט עֶר מִיט אַמָאל נִיט גֶעקֶאנְט וַוייל דִי יוּדֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן פֶערְגְרֶעבְּט פוּן דִי פְרִיהֶרִיגֶע צָרוֹת, אוּנ דֶערְפַאר אִיז שׁוֹין שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אִין יֶענֶער צַייט צוּ גֶעפִינֶען רֶעכְטֶע לוֹמְדִים. גֶעשֵׁמְ'ט הָאבֶּען דֶעמָאלְט נָאר ר' שְׁלֹמֹה דַא־פְּיֶערַא, דוֹן וִוידַל בֶּינְבֶנִישְׁתִּי, דֶער רֹאשׁ הַמְדַבְּרִים בַּיים וִכּוּחַ אִין טָארְטָזַא, אוּנ ר' שְׁלֹמֹה בּוֹנְפֶיד, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר שֶׁאנֶע שִׁירִים אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ.

כִּמְעַט אַלֶע יוּדִישֶׁע סוֹפְרִים פוּן יֶענֶער צַייט הָאבֶּען בֶּענוּצְט זֵייעֶרֶע פֶעהִיגְקַייטֶען נָאר דַארוֹיף, זֵיי זָאלֶען אַרוֹיסְלָאזֶען חִבּוּרִים וֶועגֶען שְׁאֵלוֹת פוּן אֱמוּנָה. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס צַייט יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים זֶענֶען אִיבֶּער־

געגאנגען צום קריסטענטהום, זיי האבען געשריבען גאנצע בארג מיט ספרים אונ האבען זיך בעמיהט צו ערנידריגען דעם יודישען גלויבען. אזוי האט דער אלטער פוילוס דע סנטא מאריא, וואס איז שוין געוועהן אזקן פון אכטציג יאהר אונ האט שוין דעמאלט דערגרייכט די מדרגה פון עפיסקאפ, אנגעשריבען אבוך, וואס שטעלט פאר אוכוח צווישען אקריסט מיט איודען אונ פיהרט אוים אז דער יוד בלייבט אומגעוועבט אונ מוז מודה זיין אויפ'ן אמת. דאס אייגענע האט געטהון איין אנדער רב, וואס איז געצוואונגען געוועהן אויף דער אלטער זיך צו טויפען אונ האט זיך אנגענומען געגעבען זשואן דע עספאניא: ער האט געמאכט אפירוש אויפ'ן צוויי אונ זיבציגסטען קאפיטעל תהלים אונ האט אויסגעוויזען אז די יודען זענען פערפיהרט דערמיט וואס זיי ווילען ניט צושטעהן צום ריינעם גלויבען. יהושע לארקווי איז אויך ניט געזעסען פערלעגט די האנד, ער האט צונויפגענומען אללע בעשולדיגונגען, וואס ער האט זיך מיט זיי בענוצט ביים וכוח פון טרטוסא, אונ האט ארויס געגעבען אבעזונדער ספר, כדי אללע יודען פון אנדערע לאנדער זאלען אויך וויסען זיינע תורות. די עטליכע געצאהלטע יודישע געלעהרטע פון יענער צייט האבען פערשטאנען ווי שעדליך אזעלכע ביכער זענען טאקי פאר די יודען אליין, וואס קאנען ביי זיך אראבפאלען אונ מיינען אז די שונאים שרייבען אפשר גאר ניט אזוי קרום, אונ האבען זיך ענטשלאסען צו פיהרען אמלחמה מיט די אייגענע כלי זיין אונ געבען אקלארע תשובה אויף די פערדרעהטע שאלות, וואס די געטויפטע יודען האבען געשטעלט. דער ערשטער איז ארויס מיט אהעברעאיש ספר דון ווידאל אבן לבי, וואס האט פערענטפערט דעם תלמוד אונ האט געמאכט אתל פון אללע יהושע לארקי'ס הסברות. דערנאך האט ר' יוסף אלבו ארויסגעלאזט אבוך איבער אמונה אין שפאנישער שפראכע, וואס שטעלט פאר אוכוח צווישען איודען אונ אגייסטליכען אונ לעגט אין דעם יודענ'ס מויל אריין אללע תרוצים וואס מען דארף ענטפערן אויף די שטאנדיגע קושיות. נאך מעהר האט געארבייט אין די ענינים ר' יצחק נתן בן קלונימוס, וואס האט אנגעשריבען אגרויס ספר וועגען דער יודישער אמונה אונ האט דארט פערזאמעלט אללע מיינונגען, וואס ער פלעגט ארויסזאגען ווען עס פלעגט איהם אויסקומען זיך צונויפגעהן מיט קריסטען אונ זיך אריינלאזען מיט זיי אין טענות. דערביי האט ר' יצחק נתן אויפגעטהון נאך איין זאך: ער האט געזעהן אז די שונאים, וואס ווילען אלדינג אויסווייזען טאקי פון דער תורה אליין, פארדרעהן אפט די פסוקים אונ גיבען זיי אזא זין ווי זיי געפאלט, דאריבער איז ביי איהם געבליבען ער זאל מאכען

אַ װָארְטֶער־בּוּך, װאוּ עֶס זָאל זַיין פֶערְצֵייכֶענְט אַלְדִינְג, װָאס עֶס קוּמְט פָאר אִין דֶער בִּיבֶעל אַקוּרַאט פוּן װַאנֶען יֶעדֶעס װָארְט נֶעהמְט זִיךְ מִיט׳ן שֹׁרֶשׁ. אַכְט יָאהר הָאט עֶר גֶעאַרְבֵּייט אִין דֶעם, פוּן 1437 בִּיז 1445, אוּנ עֶס אִיז אִיהם גֶע־רָאטְהֶען פֶערְטִיג צוּ מַאכֶען זַיין בֶּערִיהמְט װֶערְק, װָאס הֵייסְט „בִּיבֶעל־קָאנְ־קָארְדַאנְץ“ אוּנ װָאס דִיעֶנְט נָאךְ עַד הַיוֹם פַאר דֶער בֶּעסְטֶער שְׁטִיצֶע אַלֶע װָאס לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ דַארְפֶען נָאכְזוּכֶען דִי פְּסוּקִים פוּן תנ״ךְ.

נָאךְ װַייטֶער זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, װָאס הָאבֶען זִיךְ שׁוֹין נִיט גֶעװָאלְט בֶּעגְנוּגֶען נָאר מִיט דֶעם װָאס זֵיי הָאבֶען פַארְאֶנְפֶערְט דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה: דֶעם הֵיסֶק צוּם וִכּוּחַ הָאט זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען, פוּן גֶעשְׁלָאגֶענֶע זֶענֶען גֶעװָארֶען שְׁלֶאגֶער אוּנ זֵיי הָאבֶען שׁוֹין װֶענִיגֶער זִיךְ גֶעװֶעהרְט גֶעגֶען שׂוֹנְאִים נָאר, פַארְקֶעהרְט, מֶעהר אָנְגֶעהוֹיבֶען אָנְצוּפַאלֶען אוֹיף זֵיי. אַזוֹי הָאט גֶעטְהוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער יוּדִישֶׁער פִילָאזָאף ר׳ יוֹסֵף אִבֶּן שֵׁם טוֹב, װָאס אִיז גֶעװֶעזֶען אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ אַ דַרְשָׁן אוּנ מֶען הָאט אִיהם שְׁטַארְק גֶעשֶׁעצְט אִין קֶענִיגְלִיכֶען הוֹיף. עֶר הָאט גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקַייט זִיךְ גַאנְץ נָאהֶענְט צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט קְרִיסְטְלִיכֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, זֶעהר אָפְט פְּלֶעגֶען אִיהם זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע פְרַיינְדֶע אַרַיינְשְׁלֶעפֶען אִין אַ גֶעשְׁפְּרֶעךְ װֶעגֶען אֱמוּנָה, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז עֶר שְׁפֶּעטֶער אִים שְׁטַאנְד גֶעװֶעזֶען, אַחוּץ זַיינֶע סְפָרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ װֶעגֶען תַּכְלִית פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶען, אָנְצוּשְׁרַייבֶען אַ גַאנְץ סֵפֶר גֶעגֶען דֶעם קַאטָאלִיצִיזְמוּס. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף פְּרָאפִיַאט דוּרַאן׳ס בּוּךְ גֶעגֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט אוֹיפְגֶעקְלֶאהרְט װִי פִיעל הַלָּצָה עֶס לִיעגְט בֶּעהַאלְטֶען אִין יֶעדֶער שׁוּרָה. עֶר הָאט אוֹיךְ אִיבֶּערְ־גֶעזֶעצְט אוֹיף הֶעבְּרֶאִישׁ דָאס בּוּךְ װָאס ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׁקַשׁ הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אִין דֶער שְׁפַּאנִישֶׁען שְׁפְּרַאכֶע. מִיט דֶעם דֶרֶךְ זֶענֶען אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען צְװֵיי בֶּע־רִיהמְטֶע לוֹמְדִים, אַ פָאטֶער מִיט אַ זוּהן, ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן צֶמַח דוּרַאן אוּנ ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן שִׁמְעוֹן דוּרַאן. בֵּיידֶע זֶענֶען זֵיי גֶעװֶעהן רַבָּנִים אִין אַלְזְשִׁיר אוּנ פוּן דֶער װַייטֶענְס הָאבֶען זֵיי מִיט װֶענִיגֶער מוֹרָא גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזָאגֶען זֵייעֶרֶע מֵיינוּנְגֶען. נָאךְ מֶעהר פוּן אַלֶע הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט מִיט זַיינֶע כְּתָבִים ר׳ חַיִים אִבֶּן עֶזְרָא פוּן סַלַמַנְקָא, אַ גְרוֹיסֶער דָאקְטָאר אוּנ אַ בֶּע־לִיעבְּטֶער שְׁפַּאנִישֶׁער דִיכְטֶער, װֶעלְכֶער הָאט בֶּערִיהמְטֶע װֶערְק גֶעשְׁרִיבֶען װָאס מֶען הָאט זֵיי מִיט פֶערְגְנִיגֶען גֶעלֶעזֶען הֵן בַּיי יוּדֶען הֵן בַּיי קְרִיסְטֶען.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט װָאס דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע זֶענֶען גֶעװֶעהן אַזוֹי פֶערְטִיעפְט מִיט זֵייעֶרֶע וִכּוּחִים אִין רֶעלִיגְיָאנ׳ס זַאכֶען, הָאבֶען זֵיי פוּן דֶעסְטְװֶעגֶען

ניט פערגעסען אז זיי האבען איניוועניגסטע שונאים, די מקובלים, וועלכע בענוצען זיך מיט דעם וואס דאס פאלק ווערד אללע מאל מעהר פערגראבט, וואס דאס לערנען פאלט אונ דערווייל קאנען זיי אין דער פינסטער בעפעסטיגען זייער למוד אונ דער עולם זאל מיינען אז אלדינג וואס גלאנצט איז גאלד. דערפאר האבען עטליכע פון זיי ארויסגעלאזט אויף דער וועלט חקירה־ספרים מיט רייניע אונ לויטערע געדאנקען כדי די יודען זאלען וויסען אן וואס זיך צו האלטען אונ זאלען זיך ניט לאזען אראבפיהרען פונ'ם רעכטען וועג. ביי דער וועלט זענען זעהר אנגענומען געווארען די ספרים פון ר' יוסף אבן שם טוב, וואס האט דוקא געהאט א פאטער א פייערינגען מקובל, אונ האט שטארק גע־שטריטען געגען דער קבלה; ער האט מיט אללע כוחות געארבייט אבצורייסען זיינע ברידער פון דעם נייען למוד אונ הייליג מאכען ביי זיי נאר די איינציגע יסודות פון דער אמונה. ניט ווייניגער ווערטה האט געהאט ר' יוסף אלבו, וואס איז געוועהן א דאקטאר אונ האט זיך בעמיהט צו געפינען א וועג צווישען גלויבען אונ וויסענשאפט. זיין ספר „עקרים" איז נאך אין היינטיגע צייטען זעהר בעליעבט ביי די פרומע יודען, וואס זענען טאקי צוגעבונדען צו דער אמונה אונ האבען פארט ליעב זיך אבצוגעבען מיט חקירה. אין דעם ספר גיט ר' יוסף אלבו צו פערשטעהן אז דריי עקרים זענען דא אין דעם יודישען גלוי־בען אונ דאס זענען די עמודים, וואס אויף זיי האלט זיך דאס גאנצע יודישקייט: עס איז דא א בורא עולם, זיי'ן הייליגער ווילען בעווייזט זיך אין דער גאנצער נאטור. אונ נאך דעם טויט בעקומט דער מענש שכר אדער עונש. אחוץ דעם האט ער זיך געשטעלט אויף דער שאלה: צו מאג מען אנדערן די דינים פון דער תורה לויט די פאדערונגען פונ'ם לעבען? אונ ווייזט אויס, אז עביג דארפען נאר בלייבען די עשרת הדברות וואס גאטט האט געגעבען אויפ'ן בארג סיני; אללע איבריגע זאכען אבער וואס געפינען זיך אין דער תורה קאנען איבערגעמאכט ווערען אדער אין גאנצען בטל ווערען ווען עס וועט אויפשטעהן איין אנדער נביא, וואס וועט האבען די אייגענע זכיה פון משה רבנו אונ גאטט זאל דורך איהם ענדעקען זיין רצון אונ געבען נייע אונ נאטהיגע געזעצע.

ניט אומזיסט האבען זיך די יודישע גדולים פון יענער צייט אזוי אנגעק־געלעגט אונ זיך אנגעשטרענגט אללע כוחות – פון איין זייט מלחמה צו האלטען מיט די שונאים פון דער יודישער אמונה, אונ פון דער אנדערער זייט אויפצוקלאהרען די יודען אללין אין וואס עס בעשטעהט דער ריינער גלויבען, ווייל זיי האבען

גוּט גֶעזֶעהן אַז דָאס פִינְסְטֶערְנִיס וֶוערְד אַללֶע מָאל גְרֶאסֶער, אוּנ דִי שִׂנְאָה
פֶערְשְׁטַארְקְט זִיךְ מִיט יֶעדֶען טָאג, אַז דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען זֶענֶען דִי גֶעפֶאהְרְ־
לִיכְסְטֶע פוּן אַללֶע גֶעגְנֶער, אַז דִי גוּטֶע לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין קַאסְטִילְיֶען אִיז
אוֹיךְ נָאר לְפִי שָׁעָה, אוּנ אַז בַּיי אַזֶעלְכֶען מַעֲמָד קָאן דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק נָאר
אָנְהוֹיבֶּען בְּלָאנְזֶען אוּנ פֶערְלִיעֶרֶען דִי לֶעצְטֶע קְרֶאפְטֶע. דֶער אַלְטֶער פוֹילוּס
הָאט טַאקִי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער אַגוּטֶע יְרוּשָׁה: פוּן אִיהם
זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען פִיער זִיהן אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע קְרוֹבִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶע־
הוֹיבֶּען רוּפֶען קַרְתַּגֵינָה אוּנ זֶענֶען דִי יוּדֶין גֶעוָוארֶען דַם־שׂוֹנְאִים. דֶער
אֶלְטְסְטֶער זוּהן גָנְצַלָה דֶע־קַרְתַּגֵינָה אִיז גֶעוֶועהן עֶפִּיסְקָאפּ פוּן בּוּרְגַאס אוּנ
דִי אִיבְּרִיגֶע בְּרִידֶער, אַלְפָאנְסָא, פֶּעדְרָא אוּנ אַלְוַואר סַאנְבֶּעץ הָאבֶּען
אוֹיךְ פֶערְנוּמֶען זֶעהר הוֹיכֶע שְׁטֶעללֶען. אָט דִי פִיער קִינְדֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט
גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין דֶעם פָאטֶער דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעבְּרַאכְט צוּ אַזַא
חֵטְא זֵיי זָאלֶען גֶעבָּארֶען וֶוערֶען יוּדֶען, אִינְאֵיינֶעם מִיט זֵיי אוֹיךְ זֵייעֶרֶע פֶעטֶערְס,
פֶּעדְרָא סוּאַרֶעץ אוּנ אַלְוַואר גַרְצְיַא, זֶענֶען גֶעוֶועהן מָלֵא רְצִיחָה אוֹיף
דֶעם הוֹיפְט־יוֹעֵץ פוּנ׳ם קֶאנִיג אַלְוַוארָא דֶע־לוּנַא אוּנ הָאבֶּען זִיךְ נִיט אֵיין
מָאל גֶעוָואלְט אִין אִיהם נוֹקֵם זַיין דֶערְפַאר וָואס עֶר הַאלְט מִיט יוּדֶען אוּנ
טְהוּט דֶעם לַאנְד אַזַא עַוְלָה. עֶר אִיז אָבֶּער גֶעשְׁטַאנֶען אַזוֹי הוֹיךְ אוּנ דֶערְצוּ
אִיז דֶער יוּנְגֶער קֶאנִיג גֶעוֶועהן אַזַא גְרוֹיסֶער בַּעַל יֹשֶׁר, אַז נִיט אִיהם אוּנ נִיט
דִי יוּדֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט עֶפִּיס שַׁאדֶען. דַארִיבֶּער הָאט זִיךְ גָנְצַלָה עֶנְטְשְׁלָא־
סֶען צוּ שִׁיסֶען גָאר פוּן דֶערְוַוייטֶענְס, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְ־
גֶעקְלוֹיבֶּען פַאר אַ שָׁלִיחַ עֶר זָאל פָאהרֶען קַיין בַּאזֶעל אוּנ דָארְט זַיין בַּיי דֶער
גְרוֹיסֶער אֲסִיפָה פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע, הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען דָארְט אַרְבַּייטֶען וֶועגֶען
דִי יוּדֶען. אִין דֶער אֲסִיפָה, וָואס הָאט גֶעדוֹיעֶרְט דְרַייצֶעהן יָאהר, פוּן 1431
בִּיז 1443, הָאט מֶען זִיךְ פָּשׁוּט מְהַיֶה גֶעוֶועהן וָואס גָנְצַלָה הָאט אוֹיפְגֶעגֶעבֶּען אַזַא
וואהל שְׁטִיקְעל אַרְבַּייט: מִיט דִי הוּסִיטֶען, וָואס צוּ לִיעב זֵיי אִיז מֶען זִיךְ
אֵיינֶעגְנְטְלִיךְ צוּנוֹיפְגֶעפָאהרֶען, הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, אִיז הָאטְשׁ
דָאס גוּט גֶעוֶועהן וָואס מֶען הָאט נָאר פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען עֶפִּיס אַנַייעֶ שַׁאֲלָה,
אַ "יוּדֶען־פְרַאגֶע", אוּנ עֶס אִיז גֶעוֶועהן צוּ וֶועמֶען אוֹיסצוּלָאזֶען דָאס בִּיטֶער הָאַרְץ.
אַוַדַאי הָאט גָנְצַלָה גָאר אָהן מִיה אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי אֲסִיפָה פוּן בַּאזֶעל מֶען
זָאל בֶּענַייהֶען דִי אַלְטֶע גְזֵירוֹת אוּנ צוּ זֵיי נָאךְ צוּזֶעצֶען נַייעֶ אוּנ עֶס זָאל וֶוערֶען
אַפְּעסְקֶט גֶעזֶעץ פַאר אַלֶע קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער אַז יוּדֶען מוּזֶען זִיצֶען נָאר אִין
בֶּעשְׁטִימְטֶע גַאסֶען נִיט אִינֵיינֶ׳ם מִיט קְרִיסְטֶען, טְרָאגֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע קְלֵיידֶער,

געהן אין די קירכע הארען דרשות פון גייסטליכע, אז זיי טארען ניט האבען קיין שום געשעפט מיט אקריסט, זייערע דאקטוירים טארען קיין קריסטען ניט היילען, קיין שום שטעללע ביי דער קרוין האבען זיי ניט קיין רעכט צו פאר־ נעהמען, פראפעסארען אין דער אוניווערזיטאט טארען זיי ניט ווערען. אויסער דעם האט די אסיפה בעשלאסען, אז געטויפטע יודען זאלען זיך ניט משדך זיין צווישען זיך אונ מוזען חתונה מאכען זייערע קינדער נאר מיט געבארענע קריסטען, אונ אז אין די קריסטליכע שולען זאל מען לערנען די קינדער לשון קדש אונ האלדעאיש, כדי יעדער קריסט זאל קאנען צורעדען יודען צו דער טויפע. מיט דעם געזעץ האט גנצלה געוואלט טרעפען נאר די שפאנישע יודען, אונ דאס זעהט מען ארויס דערפון וואס ער האט בעווארענט אז יודען זאלען ניט טארען זיין קיין פראפעסארען, ווייל אזעלכע געלעהרטע יודען האבען זיך נאר געפונען אין שפאניען.

ביטער אונ פינסטער איז געווארען די יודען כמעט אין אללע אייראפאישע לאנדער אז די שאנע תקנות פון דער באזעלער אסיפה זענען אומעדום בעקאנט געווארען אונ די שונאים האבען זיך גענומען זיי איינפיהרען מיט אללע חומרות, וואס מען קאן זיך נאר דענקען. אין דייטשלאנד איז זיי געוועהן נאך ערגער, ווייל גראד דעמאלט, אים יאהר 1437 איז געשטארבען דער קייזער זיגיזמונד אונ אויף זיין ארט האט מען אויסגעקליבען דעם אסטרייכישען ערצהערצאג אלברעכט, וואס געגען איהם איז זיגיזמונד געוועהן גאר אצדיק. פריהער האבען די יודען געוואוסט אז זיי דארפען נאר געבען געלד, מען האט פון זיי געשונדען די הויט, דערפאר זענען זיי אבער געוועהן זיכער אז די מלוכה היט זיי אב, ניט פאר פריינדשאפט, נאר פשוט צו ליעב דעם זיי זאלען זיך ווייטער לאזען מעלקען; אלברעכט דער צווייטער איז אבער געוועהן אצורר היהודים, וואס האט זיך גאר ניט געלאזט רעדען, ער האט פיינד געהאט די יודען גלייך מיט די הוסיטען, נאר זיי איז איהם שווער געוועהן צו פערניכטען, האט ער דעם גאנצען כעס אויסגעלאזט צו די שוואכע יודען. אז די איינוואהנער פון אויגסבורג האבען זיך געווענדט מיט אבקשה צו אלברעכט'ן, אים יאהר 1439, אז זיי ווילען ארויסטרייבען אללע יודען פון דער שטאדט, האבען זיי איהם פשוט אנייע נשמה אריינגעזעצט. ער האט באלד ארויסגעגעבען אבעפעהל, אז ביז צוויי יאהר זאל זיך קיין פוס פון קיין יודען ניט געפינען אין אויגסבורג, אונ קוים איז אבגעלאפען די צייט האט ער געזעהן אז עס זאל פון זיי אפילו קיין זכר ניט בלייבען אונ האט ערלויבט מען זאל די מצבות

פון דעם יודישען בית עולם בענוצען אויף בנינים. צום גליק האט אלברעכט מעהר ניט געהערשט ווי צוויי יאהר און די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו פרידריך דעם דריטען, וואס האט דוקא געוואלט די יודען בעשיצען, נאר ער איז צו שוואך געוועהן און דערפאר איז געראטהען א נייעם שונא, דעם ביטערען יאהאנעס דע קאפיסטראנא צו בעקומען א וואהל פלאץ. וואו ארויס־צואוייזען זיין גיפט, און די יודען האבען איהם א לאנגע צייט געהאט צו געדענקען.

גנצלה'ן איז געוועהן א גרויסער וועטהיג צוצוקוקען ווי אומעדום האט מען אויפגעהאפט די תקנות פון דער באזעלער אסיפה און נאר אין שפאניען, וואו ער האט געציעלט מעהר ווי אנדערס וואו, האט ער ניט געקאנט זיך צו פיהרען די האנד, ווייל אלווארא דע־לונא האט איהם ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען. עס האט איהם ניט געלאזט איינרוהען ביז ער האט געפועל'ט ביים נייעם פאפסט אייזשעניוס, וואס ביי איהם איז ער געוועהן א שטארקער חשוב, אז ער זאל דורך די עפיסקאפען צושיקען א בעפעהל אז די יודען האבען זיך פערזינדיגט און פערדיענען ניט די חסדים, וואס דער פריהריגער פאפסט מארטין האט מיט זיי געטהון, און דערפאר מעגען אויף זיי פאלען די גזרות פון דער באזעלער אסיפה. דיזא בעפעהל פון פאפסט איז פערעפענטליכט געווארען אין עטליכע קאסטיליענישע שטאדט, עס פערשטעהט זיך, אהן דער ידיעה פון דער מלוכה. גנצלה האט גערעכענט אז דאס פאלק וועט דעם פאפסט'ס ווארטער אויפהאפען, און קוים וועט די זאך זיין אבגעטהון — איז שוין אלדינג פערפאלען. אלווארא דע־לונא איז אבער ניט געוועהן א מענש פון פערשווייגען: ער האט באלד געלאזט אומעדום אויסרופען אים נאמען פונ'ם קאניג, אז קיינער זאל זיך ניט דערוואגען צו בערירען די יודען, אז די מלוכה גיט אליין אכטונג אז יעדער פון די איינוואהנער זאל לעבען נאך בעשטימטע געזעצע און ווער עס וועט וועלען געהן מיט פרעמדע תקנות, וועט שטרענג בעשטראפט ווערען. אזוי האט גנצלה ווייטער בעקומען א שטילען פאטש און האט געמוזט פער־בייסען מיט די ליפען און טיעף אין הארצען בעגראבען זיין האס צו די יודען און צו זייער עדלען בעשיצער.

די פערבארגענע שנאה צווישען אלווארא דע־לונא און גנצלה האט גע־פיהרט צו זעהר מאוסע זאכען: די געטויפטע יודען, וואס האבען זיך צוגע־שלאגען צו גרויסע שטעלען, האבען זיך איינגערעדט אז קיין גרעסערס פון זיי איז גאר ניטא און האבען אראבגעקוקט מיט גאוה און עזות אויף די געבארענע

קְרִיסְטֶען. דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעמַאכְט גֶענוּג שׂוֹנְאִים אוּנ דֶער אֵייגֶענֶער אַלְוַוארָא דֶע-לוּנַא, וָואס הָאט אַזוֹי לִיעבּ גֶעהַאט יוּדֶען, הָאט דִי גֶעטוֹיפְטֶע נִיט גֶעקֶאנְט אָנְקוּקֶען. בִּיסְלֶעכְוַויִיז הָאט מֶען דָאס פַייֶער אַלֶע מָאל מֶעהר צוּבְלָאזֶען בִּיז עֶס אִיז אִין טוֹלֶעדַא, אִים יָאהר 1449 אַרוֹיס אַגֶעשְׁלֶאג צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען מִיט'ן לֶעבֶּען בֶּע-צָאהלְט. דֶער קֶאנִיג הָאט זִיךְ אֲפִילוּ צוּם אָנְהֵייבּ עֶנְטְשְׁלָאסֶען שְׁטְרֶענְג צוּ בֶּע-שְׁטְרָאפֶען דִי שׁוּלְדִיגֶע נָאר אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא הָאט אִיהם אוּמִיסְטֶען אָבְּגֶעהַאלְטֶען דֶערְפוּן, כְּדֵי דָאס מַחֲלוֹקֶת זָאל נָאךְ גְרֶעסֶער וֶוערֶען אוּנ בֵּיידֶע צְדָדִים זָאלֶען זִיךְ אַזוֹי צוּהַרְגְ'נֶען אַז עֶס זָאל שׁוֹין שְׁוֶוער זַיין צוּ וִויסֶען, וֶוער עֶס אִיז מֶעהר גֶערֶעכְט אָדֶער אוּמְגֶערֶעכְט. אַזוֹי אִיז אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַ יָאהר אוּנ אַז דָאס גֶע-שְׁרֵיי גֶעגֶען דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען אִיבֶּער דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה, הָאט אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דֶעם קֶאנִיג דַארוֹיף עֶר זָאל אָנְ-שְׁרַייבֶּען אַבְּרִיעף צוּם נַייעֶם פַּאפְּסְט נִיקָאלַאי דֶעם פִינְפְטֶען אוּנ אִיהם מֶעלְדֶען אַז דִי קִירְכֶע לַיידֶעט חֲרָפוֹת בּוּשׁוֹת פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, וָואס פִיעל פוּן זֵיי זֶענֶען גֵייסְטְלִיכֶע אוּנ בְּסֵתֶר הִיטֶען זֵיי אָבּ אַלֶע יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים. דֶעם פַּאפְּסְט הָאט עֶס אַהַאפְּ גֶעטְהוּן בַּיים הַארְצֶען אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד אַרוֹיס-גֶעלָאזְט אַבֶּעפֶעהל: מֶען זָאל זֶעצֶען אַבֶּעזוּנְדֶער גֶערִיכְט אוּנ מֶען זָאל מִשְׁפָּט'ן אַלֶע וָואס מֶען וֶועט זֵיי הַאפֶּען מִיט דֶעם חֵטְא פוּן יוּדִישְׁקַייט, אוּנ מֶען זָאל אֲפִילוּ קֵיין כָּבוֹד נִיט לֶעגֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין דֶערְגְרֵייכְט צוּ דֶער מַדְרֵגָה פוּן אַ עֶפִּיסְקָאפּ. אַזוֹי הָאט אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא, אוּמ-גֶערְן אוּנ נָאר צוּ לִיעבּ נְקָמָה, גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה צוּ דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען גֶערִיכְט פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, וָואס הָאט שְׁפֶּעטֶער אָבְּגֶעקָאסְט יוּדֶען אַזוֹי פִיעל בְּלוּט. עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אַז דוּרְךְ דֶעם זָאל עֶר טַאקִי אַלֵיין פַאלֶען: צְווִישֶׁען דִי מָארְרַאנֶען, וָואס אוֹיף זֵיי הָאט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אוֹיסְגִיסֶען דֶער גַאנְצֶער צָארְן, זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר פִיעל עֲשִׁירִים אוּנ חֲשׁוּבִים בַּיי דִי גְרֶעסְטֶע לַייט. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעדְרֶעהט בִּיז מֶען הָאט גֶעגֶעבֶּען אוֹיף אַלְוַוארַא דֶע לוּנַא זֶעהר אַשַׁארְפֶע מְסִירָה, מֶען הָאט אִיהם אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ אִיהם גֶעהֵייסֶען מִשְׁפָּט'ן. זַיין אוּמְגְלִיק אִיז אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן אַז דֶער קֶאנִיג אַלֵיין הָאט אִיהם נִיט גֶעקֶאנְט הֶעלְפֶען: צְווִישֶׁען זַיינֶע שׁוֹפְטִים אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען פֶערְנַאנְדָא דִיאַז דֶע טוֹלֶעדַא, אוּנ אִים יָאהר 1453 אִיז אַרוֹיס דֶער מִשְׁפָּט מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְ-הֶענְגֶען אוּנ זַיין פֶערְמֶעגֶען זָאל צוּנֶעהמֶען דִי מְלוּכָה.

דער אומצייטיגער טויט פון אלוואראַ דע לונא איז געוועהן א שטארקער בראך פאר די יודען פון־קאסטיליען, זיי האבען דערפיהלט אז עס פעהלט זיי די גרויסע קראפט וואס פלעגט זיי שטעהן אין אללע נויטהען. פון אללע זייטען האט מען זיי אנגעהויבען פרעסען פונקט ווי אין אנדערע לאנדער, ווייל דער נייער פאפסט ניקאלאי האט זיי געהייסען רודפ'ן אומעדום און האט אבגעזוכט א גוטען שמש, יאהאנעס דע קאפיסטראנא, א מענשען אהן געפיהל, אהן א שום פונק פון רחמנות אין הארצען. ער האט געקאנט מאכען א תל פון א יודען וואס האט זיך געשאפט מיט א קריסט און איהם בעצאהלט ער זאל טהון פון זיינעט וועגען עפיס א מלאכה אים שבת; ער האט אין זיך געהאט אזוי פיעל יושר צוצונעהמען ביי א יודישען דאקטאר זיין גאנצען פערמעגען דערפאר, וואס ער האט געהיילט א קראנקען קריסט. מען קאן זיך גאר ניט פארשטעלען וואס פאר א צרות אזא שלאנג האט אנגעארבייט, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס אפילו די בעסערע קריסטען האבען איהם אויך געמוזט נאכטאנצען. אין יענער צייט האט געלעבט דער קארדינאל ניקאלאי פון קוזא, וואס האט זיך א לאנגע צייט ארומגעטראגען מיט דער מחשבה צו מאכען פון אללע רעליגיאנען איין אמונה און איז בעשטאנען אפילו דארויף אז אללע פאלקער זאלען איינפיהרען ביי זיך מילה, אבי די יודען זאלען ניט זיין קיין געגנער פון די יסודות פון'ם קריסטענטהום. אזא מענש וואס גיט זיך אב מיט אזעלכע הויכע געדאנקען, וואלט, דאכט זיך, געוויס בעדארפט זיין פריי פון שנאה צו יודען; צום סוף האט ער פון זיין זייט אויך צוגעלעגט א גזרה און ביי דער אסיפה אין באמבערג האט ער געמאכט אז די יודען זאלען מוזען טראגען א בעזונדער צייכען — די מאננער א רויטען אויף דער ברוסט, און די פרויען א בלויען אויפ'ן קאפ.

דעמאלט האט אויך דער הערצאג פון בייערן, לודוויג דער רייכע, געפונען א שעת הכשר אבצוראבעווען די יודען פון זיין לאנד און זיי אין גאנצען ארויס פטר'ן. פלוצלונג האט ער אים יאהר 1450, געהייסען פערנעהמען אללע יודען, מאנער איינזעצען אין געפאנגניש און די ווייבער מיט די קינדער פערשליסען אין די שולען, און ווי פיעל מען וועט געפינען אין זייערע וואהנונגען, גאלד און זילבער זאל מען עס צונעהמען. דערביי האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז אללע קריסטען, וואס זענען שולדיג יודען געלד מוזען באלד בעצאהלען זייערע חובות אהן פראצענט און זיי מאגען זיך נאך מנכה זיין דאס פראצענט וואס מען האט ביי זיי פריהער גענומען. מן הסתם האט מען די יודען געמאכט

אַזֶעלְכֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אַז קיין סַךְ גֶעלְד אִיז זֵיי נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען. פִּיער וָואכֶען הָאט מֶען זֵיי אַזוֹי גֶעהַאלְטֶען, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זֵיי גֶעהֵייסֶען, גָאר אָהן אַ„פַּאר וָואס", אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער מְלוּכָה דְרַייסִיג טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז אַרוֹיסְגֶעיָאגְט. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט לוּדְוִויג גֶעוָואלְט טְהוּן מִיט דִי יוּדֶען פוּן רֶעגֶענְסְבּוּרְג, נָאר דָארְט הָאבֶּען עֶס דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אַיינְוואוֹינֶער נִיט דֶערְלָאזְט, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאר אָבְּגֶעקוּמֶען מִיט שְׁרֶעק אוּנ גֶעלְד. אַוַדַאי זֶענֶען אִין בַּייעֶרְן אוֹיךְ פִּיעל יוּדֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּגֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דֶערְמִיט אָבְּצוּרַאטֶעוֶוען דָאס לֶעבֶּען אוּנ פֶערְמֶעגֶען.

קיין גְרוֹיסֶער שֵׂכֶל אִיז אַוַדַאי נִיט גֶעוֶועהן אִין דֶעם וָואס מֶען הָאט וַוייטֶער פֶערְגְרֶעסֶערְט דִי צָאהל פוּן דִי אֲנוּסִים, וַוייל מֶען הָאט גוּט גֶעוֶועהן וָואס פוּן זֵיי אַללֶע הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ וִוי יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט מִיט שִׂמְחָה, בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט, אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען דִי מַאסְקֶע, וָואס מֶען הָאט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד אָנְגֶעטְהוּן; נָאר יָאהַאנֶעס דֶע קַפִּיסְטְרַנָא הָאט גָאר נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף צוּ אִיז עֶס גְלַייךְ צוּ נֵיין: עֶר הָאט טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה אַז עֶר קוֹיפְט זִיךְ עוֹלָם הַבָּא דֶערְמִיט וָואס עֶר טְהוּט אָן יוּדֶען צָרוֹת אוּנ בְּרֶענְגְט זֵיי דֶערְצוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוּזֶען טוֹיפֶען. מֶען מוּז מוֹדֶה זַיין, אַז קַפִּיסְטְרַנָא אִיז נִיט גֶעוֶועהן קיין אָבְּנַארֶער, עֶר הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת, גֶעלֶעבְּט הָאט עֶר אִין דַחֲקוּת, וַוייט פוּן אַללֶע תַּאֲוֹת, דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל דַרְשָׁן אוּנ הָאטְ'ש עֶר פְלֶעגְט זֶעהר שְׁטְרָאפֶען דֶעם עוֹלָם פַאר וָואס מֶען אִיז נִיט אַזוֹי פְרוּם וִוי עֶר הָאט גֶעוָואלְט, הָאבֶּען זַיינֶע וֶוערְטֶער גֶעהַאט דֶעם גְרֶעסְטֶען וֶוערְטְה אוּנ טוֹיזֶענְדֶער מֶענְשֶׁען פְלֶעגֶען אִיהם נָאכְלוֹיפֶען אוּנ אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען וֶוערֶען פוּן זַיינֶע דְרָשׁוֹת. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן אִיהם גֶעהַאט צוּ זִינְגֶען אוּנ צוּ זָאגֶען, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט נָאךְ אַז דִי קֶענִיגִין יָאהַאנְנַא פוּן נֶעאַפֶּעל הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר'ן אֶלְטְסְטֶען שׁוֹפֵט פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּנ אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען אֲפִילוּ מִיט'ן טוֹיט, הָאט עֶר זִיךְ מַמָשׁ גֶעבָּאדֶען אִין זֵייעֶר בְּלוּט.

אַז יָאהַאנֶעס דֶע קַפִּיסְטְרַנָא הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְהוּמָה צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהֶערְט זַיינֶע מַעֲשִׂים פוּן דֶערְוַוייטֶענְס. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז בִּיטֶער גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען פוּן בַּייעֶרְן, שְׁלֶעזְיֶען, מֶעהרֶען אוּנ עֶסְטְרַייךְ, וואוּ דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַרְג'ט מִיט דִי הוּסִיטֶען אוּנ צוּ דִי יוּדֶענְס קָאפּ הָאט זִיךְ עֶס אוֹיסְגֶעלָאזְט. דִי בַּייעֶרִישֶׁע מְלָכִים לוּדְוִויג אוּנ אַלְבְּרֶעכְט הָאבֶּען נָאךְ פְרִיהֶער אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען

די יודען אונ אַז קַפּיסטרַנאָ האָט זיי אונטערגעגעבען הֵשֶׁק האָבען זיי זיך גענומען אָנצוטהון יודען צָרוֹת אויך אין אַנדערע אָרטער, וואָס האָבען געהאַט אַ שטיקעל שַׁייכות צו זייער מְלוּכָה. די שִׂנְאָה איז געוואָרען אַזוֹי גרויס, אַז אֲפִילוּ אין רעגענשבורג, וואו די איינוואוינער האָבען בְּשׁוּם אוֹפֶן ניט געלאָזט אָנרירען די יודען, מיט וועלכע זיי האָבען גוט געלעבט שוין פון לאַנג אָן, איז געראָטהען פון דעסטוועגען אַרויסצולאָזען אַ בעפעהל, אַז אַ קריסטליכע אַקושערין טאָר ניט העלפען קיין יודישע געווינערין אֲפִילוּ ווען זי האַלט ביים שטאַרבען. זוי ווייט דער האַס געגען די יודען האָט זיך אויסגעאַרבייט גאָר אָהן אַ שׁוּם סִבָּה אונ נאָר צו ליעב דעם וואָס דער פרומער קַפּיסטרַנאָ האָט אומעדום פערשפּרייט זיין גיפט – קאָן מען אַרויסזעהן דערפון וואָס אֲפִילוּ דער גוטהערציגער עפּיסקאָפּ גאָטפריעד פון וויר׳צבורג, וואָס האָט שטענדיג געשיצט די יודען, געלעגט כָּבוֹד אויף די רַבָּנִים, זיי ערלויבט צו מאַכען יְשִׁיבוֹת אונ האָט אַרויסגעגעבען פיעל יודישע בַּעֲלֵי בָּתִּים בְּרִיעף אַז זיי מעגען לעבען רוּהִיג אין זיין שטאָדט אונ אַז ער איז גוֹזֵר אויף זיינע אַללע יוֹרְשִׁים אונ אויף זייערע קינדס קינדער מען זאָל זיי אַללע פריינדליך בעהאַנדלען, האָט זיך פּלוּצְלוּנג איבערגעביטען אונ האָט אים יאָהר 1453, געהייסען אַז אַללע זאָללען פערקויפען זייערע הייזער אונ עס זאָל פון זיי, אין פערצעהן טאָג, קיין זֵכֶר ניט בלייבען. אויף איהם קוקענדיג, האָבען שוין אַנדערע פְּרִיצִים אויך געבראַכען דאָס וואָרט אונ די יודען האָבען געמוזט אַרויס פון אַ סך אָרטער אונ איבערלאָזען זייער פערמעגען אונ די חוּבוֹת אין די האַנד פון רוֹצְחִים, וואָס האָבען טאַקי נאָר געוואַרט עס זאָל צו זיי אַריינפאַלען דאָס גאַנצע האָב, וואָס יודען האָבען דאַרויף געהאָרעוועט מיט שְׁוֵויס אונ בלוט.

נאָר מעהר פון אומעדום האָט זיך קַפּיסטרַנאָ, אים יאָהר 1453, צופיהרט די האַנד אין שלעזיען, וואָס האָט דעמאָלט געהערט האַלב צו פּוֹלין אונ האַלב צו בעהמען אונ וואָס דאָרט זענען געוועהן צוויי גרויסע יודישע קְהִלּוֹת אין דער הויפּט שטאָדט ברעסלויא אונ שווידניץ, אין ברעסלויא האָט געוואָהנט זעהר אַ רייכער יוד מֵאִיר, וואָס פיעל קריסטליכע עדעללייט זענען איהם שולדיג געוועהן געלד אונ מען האָט איהם מִן הַסְּתָם, זעהר געוואָלט פּטר׳ן. אַוַדַּאי האָט זיך באַלד אָנגעזוכט אַ בויער, וואָס האָט דעם מאיר׳ן פערקויפט אַ האָסטיע, ער האָט זי, ווי דער סֵדֶר איז, צושטאָכען אונ שטיקעלעכווייז אַוועקגעשיקט אין אַנדערע שטעדט, נאָר די האָסטיע האָט אָנגעהויבען צו בעווייזען וואונדער: פון איהר האָט זיך כְּלוֹמַר׳שט געוויזען בלוט, מען האָט עס געגלויבט אונ מען

הָאט אַלֶע יודֶען פון בְּרֶעסְלוֹיא אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ זֵייעֶר פֶּערְמֶעגֶען אָפְּגֶערַאבֶּעוֶעט. עֶטְלִיכֶע פון זֵיי אִיז אָבֶּער גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַייז אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען שׁוּלְדִיג, אוּנ קַפִּיסְטְרַנָא אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען פִיהרֶען דֶעם פְּרָאצֶעס. עֶר הָאט גֶעלָאזְט אָנְטְהוּן דִי בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע אַזֶעלְכֶע עִנוּיִם קָשִׁים אַז זֵיי הָאבֶּען אַלֶע גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעפְרֶעגְט. דֶערְוַוייל אִיז נָאךְ אוּנְטֶערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אֵיין אַנְדֶער בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג: אַ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶענֶע, אַ גְרוֹיסֶע מַרְשַׁעַת, הָאט עֵדוּת גֶע־זָאגְט אַז דִי בְּרֶעסְלוֹיעֶר יוּדֶען הָאבֶּען נָאךְ פְרִיהֶר פֶּערְבְּרֶענְט אַ הָאסְטְיֶע אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעגַנְבֶ'ט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, עֶס אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין אַ פַאס מִיט שְׁפִּיצִיגֶע צְוֶואקֶעס, בִּיז עֶס אִיז אָפְּגֶעגַאנְגֶען מִיט בְּלוּט אוּנ דֶער נָאךְ הָאבֶּען זֵיי דָאס בְּלוּט צוּשִׁיקְט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען פוּן שְׁלֶעזְיֶען. אַזַא בִּלְבּוּל אִיז גֶעוֶועהן פַאר קַפִּיסְטְרַנָא גְלַייךְ וִוי גֶעפוּנֶען, עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אָבְּזוּכֶען דִי שׁוּלְדִיגֶע אִין אַנְדֶערֶע שְׁלֶעזִישֶׁע שְׁטֶעדְט אוּנ גָאר גִיךְ הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט 318 קָרְבָּנוֹת. פוּן זֵיי הָאט עֶר בַּאלְד גֶעהֵייסֶען פֶּערְבְּרֶענֶען 41 יוּדֶען אֶפֶּענְטְלִיךְ אוֹיף דֶער גַאס פַאר זַיין וָואהנוּנְג אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן דֶעם לַאנְד. דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד אָפְּגֶעגְרִיסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעטוֹיפְט. דֶער רַב פוּן בְּרֶעסְלוֹיא הָאט נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם צַעַר אוּנ הָאט זִיךְ אַלֵיין אוֹיפְגֶעהָאנְגֶען. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהן מִיט דִי יוּדֶען פוּן אָלְמוּץ אוּנ בְּרוּנְן אוּנ דֶער קֶענִיג לַאדִיסְלוֹיס הָאט אַרוֹיסְ־גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין גַאנְץ שְׁלֶעזְיֶען זָאל זִיךְ קֵיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי „זִינְדִיגֶע" יוּדֶען, וָואס „גָאטט הָאט זֵיי גֶעשְׁטְרָאפְט וִוי זֵיי הָאבֶּען פֶערְדִיעְנְט", נִיט גֶעפִינֶען.

קַפִּיסְטְרַנָא הָאט נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין וִוינְקֶעל, וואו עֶר הָאט נָאר גֶעקָאנְט מוּטְשֶׁען יוּדֶען אוּנ הָאט אוֹיךְ צוּ זֵיי גֶעטְרָאפֶען קֵיין פוֹילֶען, וואו זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעלֶעבְּט רוּהִיג עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר אוּנ וואו זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גֶעפוּנֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, עֶסְטְרַייךְ אוּנ אוּנְגַארְן. אִין פוֹילֶען זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גְלִיקְלִיךְ אוּנְטֶער דֶער שׁוּטְץ פוּן דִי גוּטֶע גֶעזֶעצֶע, וָואס דֶער הֶערְצָאג בָּאלֶעסְלַאוו אוּנ דֶער קֶענִיג קַאזִימִיר דֶער גְרוֹיסֶער הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. אַז עֶס הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1447 גֶעמַאכְט אִין פָּאזֶען אַ גְרוֹיסֶע שְׂרֵפָה אוּנ דִי פַּאפִּיעֶרֶען וֶועגֶען דִי יוּדִישֶׁע רֶעכְטֶע מִיט דִי הַתִּימוֹת פוּן דִי אַלְטֶע פוֹילִישֶׁע מְלָכִים זֶענֶען פֶּער־בְּרֶענְט גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעוֶוענְדְט צוּם גוּטְהֶערְצִיגֶען קֶענִיג קַאזִימִיר דֶעם פִיעֶרְטֶען, וָואס הָאט פְרִיהֶר מִיט אַ יָאהר גֶעשֶׁענְקְט דִי קַרַאִימֶעס

פון טראקי אונ לוצק די רעכטע, וואס דער הערצאג וויטאלד פון ליטא האט זיי נאך געגעבען אינ'ם דרייצעהנטען יאהרהונדערט אונ האבען איהם געבעטען ער זאל זיי נאך אמאל אונטערשרייבען זייערע רעכטע פון אמאל. די מלוכה איז דעמאלט אזוי צו פרידען געוועהן פון די יודען, אז קאזימיר האט זיי געגעבען נאך מעהר פרייהייט ווי זיי האבען פערלאנגט, אונ אזוי ווי ער האט ארויסגעזעהן אז דאס פאלק האלט מיט זיי אונ נאר די גייסטליכע קוקען אויף זיי קרום, האט ער איין מאל פאר אללע מאל געמאכט אז די גייסטליכע טארען זיך ניט אריינמישען אין יודישען לעבען, אונ אז נאר די רבנים זאלען מאגען פסק'נען ביי יודישע משפטים אונ זאלען האבען דאס רעכט צו בעשטראפען יעדען וואס וועט זיי ניט פאלגען. אחוץ דעם האט ער בעפאהלען אז עס טאר ניט פארקומען קיין שום בעשולדיגונג געגען יודען וועגען בלוט אדער האסטיע, אונ אז וועז עס וועט זיך שוין איינער איינשטעלען אונ מאכען אזא בלבול, מוז ער ברענגען אכט עדות פון השובי'ע אונ בעגלויבטע מענשען, פיער יודען אונ פיער קריסטען, אלא ניט-קומט איהם מיתה. מיט אזעלכע געזעצע האט ער ביי די גייסטליכע צוגענומען אין גאנצען זייער קראפט אונ זיי האבען אנגעהויבען אזוי לאנג צו זוכען מיטעל, אז קאזימיר זאל אויפהערען צו בעהאנדלען די יודען מיט יושר, ביז זיי זענען געפאלען אויפ'ן שכל אונ האבען אראבגעבראכט קיין פוילען יאהאנעס דע קאפיסטראנא, ער זאל זיך כלומר'שט נעהמען צו די הוסיטען אונ אין איין וועג טאקי אתל מאכען פון די יודען. מיט גרויס פאראד איז קפיסטרנא אריינגעפאהרען קיין קראקוי, דער קארדינאל זביגניעוו אלעש־ניצקי איז ביי איהם געווארען די רעכטע האנד אונ ביידע צוזאמען האבען אנגעהויבען צו ארבייטען אז קאזימיר זאל אויפהערען צו בעשיצען די יודען. אומזיסט איז אבער געוועהן זייער מיה: קאזימיר האט זיך ניט געוואלט אומ־קוקען ניט אויף קפיסטרנא'ס פייערינע דרשות אונ ניט אויף דעם קארדינאל'ס עצות. ערשט אין א יאהר ארום, אז קאזימיר האט פערלארען די מלחמה מיט פרייסען אונ האט געמוזט אנקומען צו די גייסטליכע, האט ער קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונ איז געצוואונגען געוועהן מפקיר צו זיין די יודען. ווי א דונער האט געטראפען די פוילישע יודען די וויסטע בשורה, וואס בעזונדערע שלוחים האבען געבראכט אין אללע שטאדט, אז דער קאניג איז מבטל אללע געזעצע וואס האבען ביז אהער געשיצט די יודען. די גייסטליכע האבען זיך ווי באזע וועלף צולאזט איבער דער מדינה אונ די יודען פון פוילען האבען, נאך ארוהיג אונ גליקליך לעבען, וואס האט געדויערט הונדערטער יאהרען,

גֶעמוּזְט אוֹיךְ אוֹיסְטְרִינְקֶען דֶעם בִּיטֶערְן כּוֹס אוּנ גֶעוָואהר װֶערֶען פוּן צָרוֹת וָואס הָאבֶּען זַיי פוּן דִי פִּיס גֶעוָוארְפֶען גְלַייךְ מִיט זַייעֶרֶע פֶערְוָואגֶעלְטֶע בְּרִידֶער, וָואס פְלֶעגֶען פְרִיהֶער בַּיי זַיי זוּכֶען אוּנ בֶּעקוּמֶען הִילְף. דָאס אוּמְגְלִיק אִיז נָאךְ אָבֶּער גְרֶאסֶער גֶעוֶועהן דֶערְמִיט וָואס פּוֹילֶען אִיז גֶעוֶועהן דֶעמָאלְט דָאס אֵיינְצִיגֶע לַאנְד, וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען נָאךְ גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל גְלַאנְץ, אוּנ קוֹים זֶענֶען זַיי דָארְט אוֹיךְ גֶעפַאלֶען, אִיז שׁוֹין טַאקִי נִיט גֶעוֶועהן וואוּ אַקָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פָּשׁוּט נִיט גֶעוואוּסְט וָואס צוּ טְהוּן אוּנ וָואהִין זַיי זָאלֶען זִיךְ לָאזֶען.

נָאר אַז דִי נוֹיטְה אִיז שׁוֹין גָאר גְרוֹים — מוּז קוּמֶען אַ יְשׁוּעָה, אוּנ אָפְט קוּמְט זִי פוּן אַזַא זַייט, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער זִי פוּן דָארְט צוּ עֶרְוַוארְטֶען. אַז דִי יוּדֶען פוּן אֵייְרָאפַּא הָאבֶּען גֶעקְרֶעכְצְט אוּנְטֶער דֶעם יָאךְ פוּן דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת אוּנ מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז עֶס װֶערְד שׁוֹין פוּן זַיי אַ סוֹף, הָאט גָאטט פְלוּצְלוּנְג פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ פוּן זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים אוּנ הָאט אוֹיף זַיי אָנְגֶעשִׁיקְט אַזַא פְּלָאג אַז זַיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעמוּזְט אִין דִי יוּדֶען פֶערְגֶעסֶען, דִי בִּיצַאנְטִינִישֶׁע מְלוּכָה, וָואס אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהן אַ קְוַואל פוּן שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אִיז אַרוֹים פוּן דִי הֶאנְד פוּן קְרִיסְטְלִיכֶע מְלָכִים אוּנ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם בֶּערִיהמְטֶען טִירְקִישֶׁען גִבּוֹר מַחְמֶד דֶעם צְוֵוייטֶען. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ דֶער פַּאפְּסְט נִיקָאלַאי דֶער פִינְפְטֶער בֶּעמִיהט צוּ מַאכֶען אַ נַייעֶם קְרַייצְצוּג, אוּמְזִיסְט הָאט קַפִּיסְטְרַנָא גֶעאַרְבַּייט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאט גֶעוָואלְט וַוייטֶער צוּנוֹיפְנֶעהמֶען גַאנְצֶע מַחֲנוֹת מֶען זָאל אָבְּרַאטֶעוֶוען קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, דִי טֶערְקֶען זֶענֶען גֶעוָוארֶען בַּעֲלֵי בָּתִּים נִיט נָאר בַּיים שְׁוַוארְצֶען יַם, נָאר זַיי הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעשַׁארְפְט דִי צֶאהן אוֹיף פִיעל אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. מַחְמַד הָאט דַוְקָא אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען גְרוֹיס יֹשֶׁר גֶעגֶען אַלֶע פֶּאלְקֶער וָואס זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶען וָואהנֶען אִין זַיין לַאנְד אוּנ הָאט אוֹיךְ דִי יוּדֶען עֶרְלוֹיבְּט פְרַיי זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אוּמֶעדוּם, בּוֹיעֶן הַייזֶער, אֶפְנֶען שׁוּלֶען אוּנ יְשִׁיבוֹת. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען זֶעהר אַ פְרוּמֶען אוּנ אַ בְּכָבוֹד'ן יוּדֶען, ר' מֹשֶׁה קַפְּסַאלִי, אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר לַאנְד־רָב אוּנ פַאר אַ מַשְׁגִיחַ אִיבֶּער דֶעם יוּדִישֶׁען מַס. דֶער יוּדִישֶׁער רָב אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר גֶעשֶׁאצְט אִין הוֹיף פוּנ'ם סוּלְטַאן אוּנ בַּיי אַ פֶערְזַאמְלוּנְג פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע פְלֶעגְט מֶען אִיהם זֶעצֶען אוֹיבֶען אָן אוּנ אִיהם אָפְּגֶעבֶּען כָּבוֹד וִוי אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַ נִיצְלִיךְ אוּנ גֶעאַכְטֶעט פָּאלְק.

אֲפִילוּ אוֹיף דִי קַרָאִימֶעס, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן אִי װֶענִיג אִין דֶער צָאהל, אִי צוּוָוארְפֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער, אִיז גֶעקוּמֶען אַ נַיי לֶעבֶּען אִין דֶער

טִירְקַיי, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען פוּן זֵיי צְוֵויי גְרוֹיסֶע קְהִלוֹת אִין קָאסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ אַדְרִיַאנָאפָּאל אוּנ אַהִין הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען פִיעל קַרַאִימֶעס, וָואס הָאבֶּען גֶעוָואהנְט אִין פּוֹילֶען אוּנ קְרִים אוּנ הָאבֶּען גֶעלִיטֶען גְלַייךְ מִיט דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אוֹיךְ דִי קַרַאִימֶעס אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ הַאלְטֶען אַזוֹי אִין דֶעם טוֹידְטֶען אוֹת פוּן דֶער תּוֹרָה: עֶס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין צְווִישֶׁען זֵיי גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע וָואס הָאבֶּען מַתִּיר גֶעמַאכְט אָנְצוּצִינְדֶען לִיכְט פְרַייטָאג צוּ נַאכְטְס אוּנ נִיט זִיצֶען דֶעם גַאנְצֶען אָבֶּענְד אִין דֶער פִינְסְטֶער. זֵיי הָאבֶּען צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן נָאר אוֹיף קְלֵיינִיגְקַייטֶען, נָאר אוֹיסְגְלַייכֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען מִיט דִי יוּדֶען אִיז זֵיי אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן, וַוייל אוֹיף דֶעם בִּיסֶעל וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאכְגֶעגֶעבֶּען הָאבֶּען אוֹיךְ דִי פְרוּמֶע גֶעקְלָאגְט אוּנ אַיינְגֶעלֶעגְט וֶועלְטֶען טָאמִיר וֶוערְט חָלִילָה אַתֵּל פוּן דֶער גַאנְצֶער כִּתָּה.

דִי גְמָרָא זָאגְט, אַז „אוֹיף דִי אָרֶעמֶע קִינְדֶער דַארְף מֶען גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, וַוייל בַּיי זֵיי הַאלְט זִיךְ דָאס גַאנְצֶע לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה", דֶעם אֱמֶת פוּן דִי וֶוארְטֶער הָאט מֶען גֶעקֶאנְט אַרוֹיסְזֶעהן אִין דַייטְשְׁלַאנְד, וואו דִי יְשִׁיבוֹת פוּן עֶרְפוּרְט, נִירְנְבֶּערְג, רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג אוּנ פְּרָאג הָאבֶּען בַּיי דִי שְׂרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת גֶעבְּלִיהט אוּנ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זֶעהר פִיעל לוֹמְדִים אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע צְוֵויי בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים, ווִי ר׳ יַעֲקֹב וַוייל אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיסֶערְלִין, וָואס זֵייעֶר גְרוֹיסֶער נָאהמֶען אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אוֹיף אַסַךְ דוֹרוֹת. דֶער לַאנְד־רַב פוּן טִירְקַיי, ר׳ מֹשֶׁה קַפְּסַאִי, אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ תַּלְמִיד פוּן אַ דַייטְשֶׁער יְשִׁיבָה אוּנ עֶס אִיז קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר הָאט זִיךְ מִיה גֶעגֶעבֶּען צוּ צוּצִיהֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל פִיעל לַייטִישֶׁע דַייטְשֶׁע יוּדֶען. דִי עֶרְשְׁטֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דֶער טִירְקַיי, הָאבֶּען בֶּעשְׁרִיבֶּען דָאס לַאנְד ווִי אַ גַן עֵדֶן אוּנ הָאבֶּען גֶערַאטְהֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַללֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לֶענְדֶער זֵיי זָאלֶען גָאר נִיט טְרַאכְטֶען אוּנ בַּאלְד קוּמֶען. צְוֵויי יוּנְגֶע לַייט קַלְמַן אוּנ דָוִד וָואס זֶענֶען אִיבֶּערְרַאשְׁט גֶעוָוארֶען אַז זֵיי הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהן וָואס פַאר אַ פְרַייהַייט הָאט בֶּעגְלִיקְט דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען, הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט דוּרְךְ בְּרִיעף אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ, אוּנ וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעהַאט מִיטֶעל הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט פָאהרֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט צוּגֶעטְרֶעטְט צוּ דֶעם ר׳ יִצְחָק צָרְפַתִּי, אַ יוּד מִיט אַ עֶדְלֶער נְשָׁמָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע אַנְטְלָאפֶענֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ נַייעֶ הֵיים אִין דֶער טִירְקַיי, נָאר עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּערוּהִיגֶען מִיט זַיין אֵייגֶען גְלִיק אוּנ הָאט גֶעוָואלְט אַז זַיינֶע אִיבְּרִיגֶע בְּרִידֶער זָאלֶען אוֹיךְ גֶענִיעסֶען דֶעם תַּעֲנוּג פוּן אַ שֶׁען פְרַייעֶ לֶעבֶּען. עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַללֶע

גראסטע שטאדט פון שוואבען, מאהרען, און אונגארן, וואו ביי די יודען האט זיך נאך קוים די נשמה געהאלטען, און האט זיי מיט די שאנסטע פארבען בע־שריבען ווי גוט זיי וואלט געווען ווען זיי קאנען זיך אללע אויסרייסען און לויפען קיין טירקיי. זיינע ווארטער האבען געמאכט אגרויסע ווירקונג און פון אללע זייטען האבען זיך אנגעהויבען שיטען יודען קיין ארץ ישראל. נאר קוים האבען די שונאים דערזעהן אז די יודען אנטלויפען טאקי און עס איז דא ביי זיי אלאנד, וואס נעהמט זיי אויף מיט ליעבע און רחמנות, איז געווארען אנייער פלאן אז מען טאר זיי ניט דערלאזען זיי זאלען לחלוטין אוועקוואר־פען אייראפא, און די אייגענע האנד וואס האבען זיי געטריבען, האבען זיי אנגעהויבען צו צוהאלטען ווי מיט אייזערנע צוואנגען, גענומען האט זיך עס דערפון, וואס די טירקישע מלוכה האט ערלויבט די יודען, וואס האבען זיך בעזעצט אין ירושלים, זיי זאלען בויען אשול אויפ'ן בארג ציון און אזוי ווי ניט ווייט פון דארט איז געשטאנען אקריסטליכע קירכע, האבען די גייסטליכע ניט געוואלט ליידען אזא נאהענט שכנות פון די יודען און האבען אנגעמאכט אגעוואלד אז באלד וועלען די יודען פערהאפען דאס גאנצע לאנד און וועלען צונעהמען אפילו דעם הייליגען קבר פון קריסטוס. אז דער פאפסט איז דערפון געוואהר געווארען האט ער ארויסגעגעבען אבעפעהל, אז קיין שום קאפיטאן טאר ניט ארויפלאזען אויף זיין שיף קיין יודען, און דערמיט האט מען ביי די יודען צוגענומען די מאגליכקייט צו פאהרען קיין פאלעסטינא פונקט אין אזא צייט ווען מען האט זיי געפייניגט כמעט אין גאנץ אייראפא און ווען פאר זייערע קראנקע אויגען האט נאך אבליץ געטהון אשיין פון האפנונג, אז אין דער אלטער היים וועלען זיי קאנען אויס־גלייכען די צובראכענע גליעדער און פערהיילען די שרעקליכע וואונדען.

---

3 נאך גרעסערע רדיפות געגען די יודען און די מאראנען.

(1455—1481 נאך קריסטוס געבורט).

ווען אין גאנץ אייראפא איז ניט געווען איין לאנד, וואו די יודען זאלען ניט ליידען און וואו דאס פאלק זאל אויף זיי ניט קוקען ווי אויף מענשען, וואס זענען טאקי נאר בעשאפען געווארען דארויף, מען זאל זיי לעבעדיגערהייד בעגראבען, און זיי זאלען מזכה זיין פרומע קריסטען מיט דער גרויסער מצוה צו פייניגען זיי, וואס זייער כח טראגט נאר אויף צו בעהאלטען טיעף ביי

זִיךְ אִין הַארְצֶען דֶעם גְרוֹיסֶען וֶועטְהִיג אוּנ בִּזָיוֹן פוּן דֶער עֶרְנִידֶערוּנְג, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ גֶעהַאלְטֶען נִיִּשְׁט קָשֶׁה אִין קַאסְטִילְיֶען אוּנ אַרַאגָאנְיֶען; מֶען הָאט זֵיי נִיט זַאטְשֶׁעפֶּעט אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ שְׁטִיל, נָאר וֶוער עֶס הָאט גֶעהַאט אָפֶּענֶע אוֹיגֶען, דֶער הָאט בַּאלְד גֶעקָאנְט בֶּעמֶערְקֶען אַז דָאס רוּהִיגְקַייט זֵייעֶרְס אִיז נִיט אוֹיף לַאנְג אוּנ דָאס שְׁטִילְקַייט אִיז נָאר אַ מִין שְׁטִילְקַייט וָואס וֶוערְט פַאר אַ שְׁטוּרְם. דֶער קַאסְטִילְיֶענִישֶׁער קֶענִיג הֵיינְרִיךְ דֶער פִיעֶרְטֶער הָאט זִיךְ וֶועניג גֶעמִישְׁט צוּ דֶער מְלוּכָה, דִי גַאנְצֶע דֵעָה הָאט גֶעהַאט בַּיי אִיהם זַיין מִינִיסְטֶער זְשׁוּאַן דֶע פַּאשֶׁעצָא, וָואס אִיז אַלֵיין אַרוֹיסגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, אוּנ הָאטְשׁ עֶר אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזַא שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל אוּנ דֶערְצוּ הָאט אִיהם נָאךְ אָפְּט אוּנְטֶערְגֶעהִיצְט דֶער אַנְדֶערֶער מִינִיסְטֶער דִיעֶנָאאַרִיאַס דַאוִוילַא, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, נָאר זֶעהר אַ שְׁלֶעכְטֶער מֶענְשׁ, הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי יוּדֶען מִיט יֹשֶׁר, אוּנ אַזֶעלְכֶע גְבִירִים, וִוי ר׳ יוֹסֵף בִּינְבֶנִישְׁתִי אוּנ זַיינֶע בֵּיידֶע זִיהן, דוֹן וִוידַל אוּנ דוֹן אַבְרָהָם, זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי גְרֶעסְטֶע חֲשׁוּבִים אִין הוֹיף. אִין דִי לֶעצְטֶע יָאהְרֶען הָאט דֶער קֶענִיג בֶּעשְׁטִימְט זַיין לֵייבּ=דָאקְטָאר, ר׳ יַעֲקֹב אִבֶּן=נוּנְיֶס פַאר לַאנְד=רַב. דֶער אַרַאגָאנִישֶׁער קֶענִיג דוֹן זְשׁוּאַן דֶער צְוֵוייטֶער אִיז נָאר גֶעוֶועהן צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ דִי יוּדֶען. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים אִיז גֶעוֶועהן דֶער דַרְשָׁן ר׳ אַבְרָהָם בִּיבַּגָא, אוּנ אַז עֶר אִיז קְרַאנְק גֶעוָוארֶען אוֹיף דִי אוֹיגֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעהֵיילְט בַּיי אַ יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר דוֹן אַבְיָתָר אִבְּן קְרֶשְׁקַשׁ הַכֹּהֵן, וֶועלְכֶער הָאט בַּיי אִיהם אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאר. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער אִיהם אוֹיךְ גֶעוֶועהן שְׁטַארְק אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעמַאכְט אַ הֶסְפֵּד אוּנ גֶעזָאגְט תְּהִלִים אִין אַלֶע שׁוּלֶען. קוּקֶענְדִיג אוֹיף דֶער מְלוּכָה, הָאבֶּען שׁוֹין דִי עֶדֶעלְלַייט פוּן קַאסְטִילְיֶען אוּנ אַרַאגָאנְיֶען אוֹיךְ כָּבוֹד גֶעלֶעגְט אוֹיף דִי יוּדֶען, אוּנ וִוי זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין בַּיי זִיךְ גֶעטְרַאכְט אִינְוֶועניג הָאבֶּען זֵיי וֶועניגְסְטֶענְס אֶפֶענְטְלִיךְ קֵיין שִׂנְאָה נִיט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אוּנ דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי טַאקִי גֶעמוּזְט דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען פַאר דִי יוּדֶען. וַוייל דִי בֶּעסְטֶע דָאקְטוֹרִים זֶענֶען פָארְט גֶעוֶועהן דִי יוּדִישֶׁע אוּנ בַּיי אַ סַכָּנָה הָאט מֶען זִיךְ גֶעמוּזְט וֶוענְדֶען נָאר צוּ זֵיי. דֶערְפַאר הָאט מֶען זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם אַלְטֶען גֶעזֶעץ פוּנ׳ם פַּאפְּסְט, אַז יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים טָארֶען נִיט הֵיילֶען קֵיין קְרִיסְטֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ הֶיתֵּר דַארוֹיף הָאט מֶען שׁוֹין פֶערְבּוֹיגֶען אוֹיף אַנְדֶערֶע זַאכֶען וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְוֶואהְרְט יוּדֶען, אוּנ דֶערְוַוייל הָאבֶּען זֵיי פוּן קֵיין צָרוֹת נִיט גֶעוואוּסְט.

לאנג האט עס אבער ניט געקאנט האלטען, דארט וואו דאס פריינדליכקייט איז ניט געוועהן ערנסט, האט זיך די בעהאלטענע שנאה פארט געמוזט ארויסווייזען. אויך אין שפאניען האט מען אנגעהויבען רעדען, אז יודען קוילען קריסטליכע קינדער, גנב'נען האסטיעס; אמאל איז ארויס א קלאנג אז די יודען האבען אין סלמנקה ביי א קריסטליך קינד אויסגעריסען דאס הארץ, אמאל האט מען דערצעהלט, אז אין איין אנדער שטאדט האבען זיי א קינד צושניטען אויף שטיקלעך, און יעדען טאג האט מען עפיס אנדערש אויסגעטראכט. דער קעניג האט דווקא געוואלט בעשיצען די יודען, און כדי דער אמת זאל זיך בעווייזען האט ער געהייסען מען זאל גוט חוקר ודורש זיין און דאס געריכט זאל משפט'ן די שולדיגע. די מלוכה האט דעמאלט ניט געמיינט קיין חכמות: מען האט אהן קונצען געפרעגט עדות און עס האט די יודען ניט געשאדט. דערפאר האט דאס פאלק אבער נאך מעהר פיינד בעקומען יודען: זיי האבען געשריגען אז מיט געלד פועל'ן זיי אלדינג, אז אללע זענען איבערגעקויפט און אז דער קעניג אליין לאזט זיך איבעררעדען פון די געטויפטע יודען וואס זוכען קלאמערשט זייערע געוועזענע ברידער צו טהון טובות. דעמאלט האט א גייסטליכער אלפאנסא דע ספינא, א געטרייער תלמיד פון קפיסטרנא, ארויסגעלאזט א בוך געגען יודען און האט אויסגעוויזען, אז מען מוז ביי זיי צונעהמען די קינדער און קליינערהייד טויפען און ווען ניט — וועט ווערען א תל פון גאנץ שפאניען. נאך אן אנדער בוך האט אנגעשריבען א געטויפטער יוד פעדרא דע לא קבלריא, וואס האט ניט געזשאלעוועט קיין בלבולים. ביסלעכווייז האט דאס פאלק אויפגעהערט זיך בעגעהן נאר מיט רעד', קוים איז שוין די שנאה ארויס האט זיך באלד געפונען א גייסטליכער וואס האט אפענטליך אנגערייצט די איינוואהנער פון א קליין שטאדטעל מעדינא דעל קאמפא געגען די יודען, און אים יאהר 1461 האט מען דארט פערברענט אסך יודען, צוריסען ספרי-תורה און אבגעראבעוועט זייער פערמעגען. נאך מעהר האבען די גייסטליכע געארבייט געגען די מאראנען, און האטש פיעל פון זיי האבען שוין לאנג פערגעסען אז זיי קומען ארויס פון יודען, פון דעסטוועגען האט מען אויף זיי אויסגעטראכט אז זיי היטען אב אללע יודישע דינים און זענען אפילו מל די קינדער. עס איז אזוי ווייט געקומען אז די מאראנען פלעגען מורא האבען די גאס דורכצוגעהן און אין מדריד האט דער קעניג געמוזט ארויסשיקען בעזונדערע גייסטליכע זיי זאלען אבהאלטען דאס צורייצטע פאלק פון רציחה. עס האט שוין אבער ניט געהאלפען און אין טולעדא האט מען אויסגעהרג'ט מעהר

פוּן הוּנדֶערְט דְרַייסִיג מַארְרַאנֶען אוּנ זַייעֶרֶע הַייזֶער, אִיבֶּער זֶעכְּס הוּנְדֶערְט, הָאט מֶען פֶערְבְּרֶענְט.

רֶעכְט שְׁלֶעכְט אִיז דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען גֶעוָוארֶען וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְ־גֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער פְּרִינְצֶעסִין אִיזַאבֶּעלְלַא, וָואס הָאט הַתוּנָה גֶעהַאט מִיט׳ן אַרַאגָאנִישֶׁען פְּרִינְץ דוֹן פֶערְנַאנְד, אוּנ מֶען מָאג זָאגֶען אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין דֶעם אוּמְגְלִיק גֶענוּמֶען, וַוייל אֵיינֶער פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע גְבִירִים, דוֹן אַבְרָהָם שְׁנֵיאוֹר, הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין דֶעם שִׁדוּךְ אוּנ הָאט מְזַוֵג גֶעוֶועהן דָאס בֶּערִיהמְטֶע פָּארֶעל, וָואס הָאט דֶערְנָאךְ אַזוֹי זִיךְ גֶעבָּאדֶען אִין יוּדִישׁ בְּלוּט. עֶס הָאט אִיהם גֶעקָאסְט גֶענוּג גֶעלְד אוּנ מִיה בִּיז עֶר הָאט גֶעפּוֹעֶלְט בַּיים קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ עֶר זָאל מַסְכִּים זַיין אַרַיינְצוּנֶעהמֶען אִין זַיין מִשְׁפָּחָה דוֹן פֶערְנַאנְד, וֶועלְכֶען עֶר הָאט שְׁטַארְק פַיינְד גֶעהַאט, אוּנ גֶעטְהוּן הָאט עֶס דוֹן אַבְרָהָם שְׁנֵיאוֹר מִיט אַ כַּוָנָה, וַוייל עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז דוֹן פֶערְנַאנְדְ׳ס אַ אֶלְטֶער־בָּאבֶּע פַּאלָאמַא אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּדִישׁ קִינְד אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט גֶעוִויס טְהוּן חֲסָדִים מִיט יוּדֶען. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען צוּ וָואס פַאר אַ בִּיטֶערֶע מֶענְשֶׁען דִי קְרוֹין פוּן קַאסְטִילְיֶען אִיז אַרַיינְגֶעפַאלֶען אוּנ פַאר דִי יוּדֶען מִיט דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי בִּיטֶערְסְטֶע צַייט, וָואס פַארְנֶעהמְט גֶענוּג שְׁוַוארְצֶע בְּלֶעטְלֶעךְ אִין דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע.

דֶעם עֶרְשְׁטֶען סִימָן הָאבֶּען גֶעהַאט דִי יוּדֶען פוּן אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל סֶעפּוּלְוֶועדַא אִים יָאהר 1471, וַוייל מֶען הָאט אוֹיף זֵיי גֶעמַאכְט אַ בִּלְבּוּל אַז זֵיי הָאבֶּען פַאר פֶּסַח, צוּזַאמֶען מִיט׳ן רַב ר׳ שְׁלֹמֹה פִּיגוֹן אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד בִּיז עֶס אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען. דֶער עֶפִּיסְקָאפּ זְשׁוּאַן אַרִיאַס דַאוִוילַא, וָואס אִיז אַלֵיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען אוּנ הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז דִי גַאנְצֶע מַעֲשֶׂה אִיז לִיגֶען, הָאט גֶעוָואלְט פֶערְשְׁטָאפֶּען דָאס פָּאלְק דָאס מוֹיל, אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעמוּזְט וַוייזֶען אַז עֶר אִיז נִיט קֵיין נוֹשֵׂא פָּנִים אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר קְלָאמֶערְשְׁט אָבְּגֶעזוּכְט אַכְט שׁוּלְדִיגֶע יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אַ טְהֵייל פֶערְבְּרֶענֶען אוּנ אַ טְהֵייל דֶערְוָוארְגֶען. אַזַא מִשְׁפָּט הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט גֶעשְׁטִילְט דָאס פָּאלְק: מֶען אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַלֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער, פִיעל יוּדֶען הָאט מֶען אוֹיסְגֶעהַרְג׳ט אוּנ דִי וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען הָאבֶּען אוֹיךְ אִין עֶרְגֶיין נִיט גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען קֵיין רַחֲמָנוּת. נָאךְ אַ עֶרְגֶערְ׳ן סוֹף הָאבֶּען אִים יָאהר 1473 גֶעהַאט דִי מַארְרַאנֶען אִין קוֹרְדָבָה: אַ קִינְד הָאט גְרָאד אַרוֹיסְגֶעגָאסֶען פוּן אַ פֶענְסְטֶער אַ בִּיסֶעל וַואסֶער פּוּנְקְט דֶעמָאלְט וֶוען מֶען הָאט אוֹיף דֶער גַאס גֶעטְרָאגֶען מִיט אַ גְרוֹיסֶער צֶערֶעמָאנְיֶע אַ הֵיילִיג בִּילְד, עֶס אִיז

בַּאלְד גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ אַז דָאס הָאבֶּען דִי פֶערְבָּארְגֶענֶע יוּדֶען אִימִיסְטֶען גֶעטְהוּן, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען אֶפֶענְטְלִיךְ מְבַזֶה זַיין אַ זַאךְ וָואס אִיז בַּיי דִי קַאטָאלִיקֶען זֶעהר הֵיילִיג, אוּנ עֶהדֶער מֶען הָאט זִיךְ אוּמְגֶעקוּקְט הָאבֶּען שׁוֹין אַלֶע הַייזֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען גֶעבְּרֶענְט, הֲרוּגִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעוַואלְגֶערְט, בְּלוּט הָאט זִיךְ גֶע־גָאסֶען אוּנ בַּיי קֵיינֶעם אִיז קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן, מֶען הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶע־פִילְט אָנְצוּנֶעהמֶען גָאטְט׳ס קְרִיוְודֶע.....

בַּיי אַזַא לַאגֶע הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ אַרוּמְקוּקֶען וָואהִין עֶס אִיז בֶּעסֶער צוּ אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דֶער צָרָה, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶע־בְּלִיבֶּען, אַז אוֹיסֶער טִירְקַיי, וָואס אִיז אַ בִּיסֶעל וַוייט גֶעוֶועהן, אִיז גוּט זִיךְ צוּ לָאזֶען קֵיין אִיטַאלְיֶען, וַוייל דָארְט הָאבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע נִיט גֶעהַאט אַזַא דֵעָה. דֶער מִסְחָר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וַואקְסֶען, גֶעלְד הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט, אוּנ דֶערְ־פַאר הָאט מֶען אִין אִיטַאלְיֶען גָאר אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אַהִין קוּמֶען. דָאס בִּיסֶעל אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאט דָארְט גֶעוָואהְנְט פוּן פְרִיהֶער, הָאט שְׁטַארְק בֶּעלֶעבְּט דֶעם הַאנְדֶעל אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דִי בַּאנְק-גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאנְטוּאַ הָאט בְּפֵירוּשׁ עֶרְלוֹיבְּט, אִים נָאהמֶען פוּנ׳ם רַאפְּסְט, אַז דִי יוּדֶען מֶאגֶען נֶעהמֶען פְּרָאצֶענְט. אִין פִּיזַא הָאט גֶעוָואהְנְט אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר ר׳ יְחִיאֵל, זֶעהר אַ פֶּעהִיגֶער אוּנ אַ עֶהרְלִיכֶער סוֹחֵר, אוּנ בַּיי אִיהם אִין דִי הֶאנְד אִיז גֶעוֶועהן דֶער גַאנְצֶער מִסְחָר פוּן טָאסְקַאנָא. ר׳ יְחִיאֵל פוּן פִּיזַא אִיז דֶערְצוּ גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶער לַמְדָן, עֶר פְּלֶעגְט אָפְט שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף צוּם בֶּערִיהמְטֶען שְׁפַּאנִישֶׁען מִינִיסְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְעל, אוּנ פוּן זַיין צְדָקָה, וָואס עֶר הָאט לִיעב גֶעהַאט צוּ גֶעבֶּען מִיט דֶער פוּלֶער הַאנְד, הָאבֶּען נֶהנֶה גֶעוֶועהן יוּדֶען אוֹיךְ פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. אַז דֶער קֶענִיג פוּן פָּארְטוּגַאל, אַלְפָאנְסָא דֶער פִינְפְטֶע, הָאט גֶעוואוּנֶען דִי מִלְחָמָה אִין אַפְרִיקָא אוּנ הָאט גֶעהַאט פוּן צְווֵיי שְׁטֶאדְט: אַרְצִילַא אוּנ טַאנְגֶער, פִיעל גֶעפַאנְגֶענֶע יוּדֶען, הָאבֶּען דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע יוּדֶען גֶעוָואלְט זֶעהר אוֹיסְלֶעזֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ זֶענֶען נִיט גֶעוֶועהן בִּיכוֹלֶת עֶס צוּ טְהוּן, דֶעמָאלְט הָאט דֶער אַבְּרַבַּנְעל אַוֶועקְ־גֶעשְׁרִיבֶּען וֶועגֶען דֶעם צוּ ר׳ יְחִיאֵלִ׳ן פוּן פִּיזַא אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד צוּגֶעשִׁיקְט אַזַא גְרוֹיסֶע נְדָבָה, וָואס הָאט הוּנְדֶערְטֶער יוּדֶען אוּמְגֶעקֶעהרְט דִי פְרֵייהַייט. מֶען קָאן נִיט זָאגֶען אַז אִין אִיטַאלְיֶען אִיז דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גָאר אִין גַאנְצֶען גוּט, נָאר אַזֶעלְכֶע רְצִיחוֹת וִוי אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער זֶענֶען דָארְט נִיט פָארְגֶעקוּמֶען. דֶעם חִלוּק קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהן פוּן צְווֵיי אַלְץ אֵיינֶע מַעֲשׂוֹת וָואס הָאבֶּען זִיךְ כִּמְעַט אִין אֵיין יָאהר פֶערְלָאפֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען: אִין רֶעגֶענְסְבּוּרְג

הָאט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג פֶערְגְלוּסְט אַחַזָן, ־קַלְמָן, אִיבֶּערְגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ עֶר הָאט אַהִיבְּשֶׁע צַייט גֶעלֶעבְּט בַּיי דִי גֵייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ אִיהם מְחַנֵךְ גֶעוֶועהן מִיט דִי מִצְוֹת פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. עֶר הָאט אָבֶּער שְׁפֶּעטֶער חֲרָטָה גֶעהַאט, אוּנ נָאךְ עֶהֶער מֶען הָאט אִיהם גֶעטוֹיפְט הָאט עֶר אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ אִיז צוּרִיק אַרִיבֶּער צוּ דִי יוּדֶען. פַאר אַזַא הֵטְא הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעוָואלְט מוֹחֵל זַיין אוּנ מֶען הָאט אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. פּוּנְקְט אַזַא זַאךְ אִיז גֶעשֶׁעהְן אִין פַּאוְויאַ, נָאר זִי הָאט זִיךְ שׁוֹין גָאר אַנְדֶערְשׁ אוֹיסְגֶעלָאזְט. אַיוּדִישֶׁע פְרוֹי הָאט זִיךְ צוּקְרִיגְט מִיט אִיהר מַאנְן אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען אַז זִי מוּז זִיךְ טוֹיפֶען, זִי הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּ דִי גֵייסְטְלִיכֶע אוּנ מֶען הָאט זִי פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען, נָאר אַז זִי אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן גָאר פֶערְטִיג הָאט זִי מוֹרָא גֶעקְרִיגֶען אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶער טוֹיפֶע. דֶערְפַאר הָאט זִי נִיט נָאר ־קַיין שׁוּם עֹנֶשׁ בֶּעקוּמֶען, נָאר דֶער עֶפִּיסְקָאפּ אַלֵיין הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין שָׁלוֹם, עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט רוּפֶען דֶעם מַאנְן אוּנ הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט אַז זַיין פְרוֹי הָאט זִיךְ דִי גַאנְצֶע צַייט גוּט אוֹיפְגֶעפִיהְרְט אוּנ אַז עֶר דַארְף אִיהר עַל פִּי דִין ־קַיין גֵט נִיט גֶעבֶּען. אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אַזוֹי גֶעהַאנְדֶעלְט גֶעגֶען יוּדֶען, אִיז דָאס פָאלְק נָאךְ פְרַיינְדְלִיכֶער גֶעוֶועהן אוּנ הָאט נָאךְ אוֹיף זֵיי מֶעהר כָּבוֹד גֶעלֶעגְט צוּ לִיעב דִי בֶּערִיהמְטֶע דָאקְטוֹירִים, וָואס דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. אוֹיף פַּאפִּיר זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהן דִי אַלְטֶע גֶעזֶעצֶע וֶועגֶען דֶעם אַז קְרִיסְטֶען טָארֶען נִיט הָאבֶּען ־קַיין שׁוּם גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט יוּדֶען, זֵיי טָארֶען זִיךְ נִיט הֵיילֶען בַּיי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים אוּנ דִי יוּדֶען מוּזֶען טְרָאגֶען אַשֶׁאנְדְלִיכֶען צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער, דָאס לֶעבֶּען הָאט אָבֶּער גֶעוִויזֶען אַז מֶען מוּז פֶערְבֵּייגֶען דִי גֶעזֶעצֶע, קְרִיסְטֶען אוּנ יוּדֶען הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט גָאר בְּשָׁלוֹם, אִין דֶער הַלְבָּשָׁה אִיז נִיט גֶעוֶועהן ־קַיין שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד, אוּנ אַז אִין קְרֶעמַא הָאט אַרַייכֶער יוּד לֶעָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט אַקִינְד הָאט דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דֶער שִׂמְחָה אוּנ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְרֶעהט גְלַייךְ מִיט יוּדֶען. אִין יֶענֶער צַייט הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט אִין אִיטַאלְיֶען אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע ר׳ בִּנְיָמִין פוּן מַאנְטוּאַ, אָדֶער וִוי מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען גוּלֶעלְמָא דִי פָּארְטַאלֶעאָנֶע, וָואס אִיז פְרִיהר גֶעוֶועהן לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיים קֶענִיג פֶערְדִינַאנְד פוּן נֶעאַפֶּעל, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר גֶעדִינְט בַּיים הֶערְצָאג פוּן מַאילַאנְד גַאלֶעאַצָא סְפָארְצַא אוּנ פוּנ׳ם יָאהר 1479 אִיז עֶר גֶעוָוארֶען לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיי׳ם הֶערְצָאג לוּדָאוִויקָא גָאנְזַאגַא. פוּן אִיהם אִיז אַרוֹיס אַגַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה פוּן דָאקְטוֹירִים.

דאס איז שוין אַ כּלל, אַז קוים לאָזט מען דעם יודען פרײַ אָטהעמען האָט ער פײַנד צו זיצען פארלעגט די הענד, אונ עס איז גאָר קײן װאונדער ניט װאָס די איטאַליענישע יודען האָבען זיך אױסגעצײכענט אין אַללע װיסענשאַפטען אונ זענען געװעהן כּמעט די ערשטע װאָס האָבען פערשטאַנען זיך צו בענוצען מיט גוטענבערג׳ס נײַע ערפינדונג פון בוכדרוקערײַ. אין רעדזשיאָ, מאַנטואַ, פעראַראַ, פּיעװע די סאַקאָ, באָלאָניאַ, סאָנטשינאָ, איסקיאָן אונ נעאַפּעל האָבען די יודען געעפענט די ערשטע דרוקען, אונ זײ האָט די װעלט צו פערדאַנקען, װאָס פיעל נוצליכע ביכער האָבען באַלד געקאָנט פערעפענטליכט װערען. מען קאָן זאָגען אַז אױסער מאַלערײַ אונ בילדהױערײַ, װאָס יודען האָבען זײ געמוזט בלײַבען פרעמד, װײַל די דאָזיגע קונסט האָט נאָר געהאַט צו טהון מיט דער קאַטאָלישער קירכע אונ מיט קײן װעלט־זאַכען האָט זי זיך דעמאָלט ניט אָנגעקעהרט, האָבען זײ שטאַרק געאַרבײַט אין אַללע אַרט חכמות אונ בעזאָנדערס האָבען זיך אין יענער צײַט בעריהמט געמאַכט צװײ גרױסע לײַט, מסר ליאון אונ ר׳ אליהו דעל מדיגו.

מסר ליאון, אָדער װי מען האָט איהם גערופען בײַם יודישען נאָהמען יהודה בן יחיאל, איז געבאָרען געװאָרען אין נעאַפּעל אים יאָהר 1450, ער איז געװעהן אַ דאָקטאָר אונ דער רב פון מאַנטואַ, אונ האָטש ער איז געשטאָר־בען אױפ׳ן פיערציגסטען יאָהר האָט ער פון דעסטװעגען זעהר פיעל געאַרבײַט אונ האָט אין אַללע זײַנע חבורים, װאָס ער האָט אָנגעשריבען אױף לשון קודש אונ װאָס פון זײ איז בעזאָנדערס בעקאַנט זײַן ספר „נופת צופים״, זיך בע־מיהט איבערצוגעבען זײַנע ברידער די הויכע געדאַנקען פון אַריסטוטלס אונ פון אַנדערע אַלטע חכמי אומות העולם. אַזאַ זאַך איז ניט געװעהן קײן קלײניגקײט אין יענע יאָהרען, װען ניט נאָר די יודען, נאָר אַפילו קריסטען האָבען קרום געקוקט אױף דעם װאָס מען שאַצט די חכמה פון מענשען, װאָס האָבען זיך אָבגעגעבען מיט גאָטעסדיענסט אונ האָבען נאָך ניט געװאוסט פון קײן רײנער אמונה. נאָך שװערער איז דאָס געװעהן פאַר ר׳ יהודה בן יחיאל, װאָס האָט זיך גערעכענט פאַר אַ פאָרשטעהער פון אַ גרױסער יודישער קהלה, נאָר דער אמת איז בײַ איהם געװעהן הײליגער פון אַלדינג אונ ער האָט אין זיך געהאַט גענוג כּח איהם פרײַ אַרױסצוזאָגען אונ ניט קוקען אַפילו דאַרױף צו װעט עס איהם שאַדען.

נאָך העכער איז געשטאַנען ר׳ אליהו דעל מדיגו, װאָס מען האָט איהם אױך גערופען קרעטענזיס, װײַל זײַנע עלטערן זענען געװעהן פון די

דייטשע יודען, וועלכע האבען זיך בעזעצט אויף דעם אינזעל קרעטא אדער קנדיא, ער איז געוועהן איינער פון די גרעסטע קעפּ, וואס יודען האבען ארויסגעגעבען אין די לעצטע יאהר הונדערטע און האט זיך בעזאנדערס בעשעפטיגט מיט דער לאטיינישער שפּראכע. איינער פון זיינע תלמידים איז געוועהן דער בעריהמטער איטאליענישער געלעהרטער גראף דזשיאוואני פּיקא די מיראנדאלא, וואס ער האט ביי איהם געלערנט אראביש און העבראיש און האט פאר איהם שטענדיג גרויס דרך ארץ געהאט ווי פאר א רבין. אז עס האט זיך געמאכט אין דער אוניווערזיטעט פון פּאדוא א גרויס מחלוקת וועגען א הארבער שאלה און די סטודענטען מיט די פּראפּעססארען האבען זיך צוטהיילט אויף צוויי צדדים און עס איז צווישען זיי געקומען אויף מעסער=שטאך, איז ביי ביידע זייטען געבליבען מען זאל זיך פערלאזען אויף ר' אליהו דעל מדיגו און דער סענאט פון ווענעדיג האט דארויף געגעבען זיין הסכמה. ר' אליהו דעל מדיגו איז געראטהען צו מאכען שלום, מיט זיין רעדע האט ער ארויסגעוויזען זיין גרויס חריפות, און פון דעמאלט אן האט ער זיך גערעכענט פאר איינעם פון די בעסטע פּראפּעססארען און פלעגט אפט האלטען פארלעזונגען איבער פילאזאפיע אין פּאדוא און פלארענץ און זיינע תלמידים, וואס זיי זענען כמעט אללע געוועהן קריסטען, האבען איהם זעהר געשאצט.

דער גראף דזשיאוואני פּיקא די מיראנדאלא איז אזוי צוגעבונדען געווארען דורך זיין לערנען ביי ר' אליהו דעל מדיגו, צום יודישקייט אז ער האט זיך ניט געקאנט בעגניגען נאר מיט תורה און תלמוד און האט אויך געוואלט זיך בעקענען מיט די טיעפע סודות פון קבלה. אין יענער צייט איז גראד געקומען קיין איטאליען פון קאנסטאנטינאפעל א מקובל יוחנן אלעמאן און ביי איהם האט דער יונגער גראף געלערנט דעם גאנצען למוד, און אז ער איז געווארען געוואהר אז אין פיעל ענינים גלייכט זיך די קבלה אויס מיט די יסודות פון דער קריסטליכער רעליגיאן, האט מען איהם ניט געקאנט אברייסען פון די קבלה=ספרים און ער האט געהאלטען אין איין שרייען אז נאר די קבלה קאן די יודען ארויפברענגען זיי זאלען פערשטעהן דאס הייליגקייט פונ'ם קריסטענטהום. ער האט אויך געגעבען דעם פּאפּסט סיקסטוס דעם פיערטען איין עצה, ער זאל הייסען עטליכע קבלה=ספרים איבערזעצען אויף לאטייניש.

ר' אליהו דעל מדיגו האט געזעהן וואס פאר א שאדען עס קאן ארויס פאר די יודען, ווען די מקובלים וועלען בעקומען א שטיצע פון דעם פּאפּסט און וועלען גאר פלוצלונג אויפהויבען דעם קאפּ, און דאריבער איז ער ארויס געגען

זיי מיט בעזונדערע דרשות און ספרים, ער האט שטארק געקריטיקירט דעם „זהר" און האט אויסגעוויזען אז ניט ר' שמעון בן יוחאי האט איהם אנגעשריבען. דעמאלט האט ער אויך ארויסגעלאזט זיין ספר „בחינת הדת", ווייל איינער פון זיינע תלמידים, ר' שאול הכהן אשכנזי פון קנדיא, האט איהם געבעטען ער זאל ארויס זאגען זיין מיינונג וועגען דער אמונה. ר' אליהו דעל מדיגו האט אויך זיינע איבערצייגונגען פריי פערעפענטליכט, און ניט אומזיסט האט ער זיין ספר אנאהמען געגעבען „בחינת הדת", ווייל ער האט אלדינג גוט געפריווט מיט זיין שארפען שכל און פון פיעל זאכען האט ער זיך ניט געשעמט ארויסצוזאגען, ווייל זיי זענען ניט מער ווי מאסקע פון היילינקייט. אוודאי האט זיין גאנג ניט געשמעקט די פרומע לומדים און רבנים, וואס זייער צאהל האט זיך אללע מאל פערגרעסערט זייט די רדיפות האבען זיך אנגעהויבען אין דייטשלאנד, און ר' יהודה מענץ, ר' משה מענץ און ר' יוסף קולון, די גרעסטע רבנים פון יענער צייט, וואס האבען געוואלט אז אויסער דעם תלמוד זאלען די יודען פון קיין זאך ניט וויסען, זענען געוועהן זייערע געגנער.

נאר ווי גוט און פרום די גייסטליכע זענען געוועהן אין איטאליען האט זיי פארט געשטאכען וואס די יודען לעבען דארט אזוי רוהיג און די איבעריגע אנוואהנער זענען גאר פון זיי צופרידען. און איינער פון זיי, בערנארדינוס, וואס איז געוועהן א בעריהמטער דרשן, האט זיך ענטשלאסען נאכצוטהון קפיסטראנא'ן און האט אנגעהויבען ארומפאהרען איבער פיעל שטאדט און אויפקלאהרען דאס פאלק אז די יודען זענען פאר זיי אסם. אז די מלוכה האט אבער ניט געוואלט, האט די שלאנג מיט איהר גיפט אויך גאר ניט געקאנט מאכען. קוים האט בערנארדינוס זיך געוואלט צופיהרען די האנד אין בערגאמא, האט איהם דער הערצאג פון מיילאנד, גאלעאצא שוין צוגעמאכט דאס מויל און האט ניט געלאזט אין ערגיץ דרש'נ'ען. דאס איינענע האט מען איהם געטהון אין פלארענץ און דער גאנצער געגענד פון טאסקאנא, און אז ער האט אנגעהויבען שרייען אז די יודישע גבירים האבען איבערגעקויפט די מלוכה האט מען איהם גאר אין גאנצען מרחיק געוועהן פון דער מדינה. בערנארדינוס האט ארויס געזעהן אז איטאליען איז פאר איהם קיין פלאץ ניט, איז ער אריבער קיין טיראל. ער האט שוין אבער געהאט אזא מזל און אומעדום האט ער געטראפען יודען און קריסטען וואס האבען געלעבט ווי ברידער, און אז ער האט אנגעהויבען אין זיינע פייערינע דרשות אויסצוזאגען וואס פאר א שרעקליכע פאלק די יודען זענען פאר'ן לאנד, האבען זיינע ווערטער אויס-

גֶעזֶעהֶן וִוי הוּזֶק. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהֶן אִין טְרִיעֶנְט: דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען גֶע־וֶועהֶן זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ גֶעגֶען דִי יוּדֶען, עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהֶן קֵיין שׁוּם סִבָּה וָואס צוּ לֵיעבּ אִיהר זָא״ל אַמָאל פָּאדְקוּמֶען אַ כַּעַס. אַיוּדִישֶׁער דָאקְטָאר טוֹבִיָה, אַגְרוֹיסֶער בְּרִיָה, אוּנ אַ יוּדִישֶׁע פְרוֹי בְּרוּנֶעטַא, וָואס הָאט גֶעשֶׁם׳ט מִיט אִיהר חָכְמָה, זֶענֶען גֶעוֶועהֶן בֶּעלִיעבְּט בַּיי אַלֶע אַיינְוואוֹהנֶער, אוּנ אַז בֶּערְנַארְדִינוּס הָאט גֶעוָואלְט אָנְמַאכֶען אַ שִׂנְאָה הָאט מֶען אִיהם גֶעאֶנְפֶערְט, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען גוּטֶע אוּנ אֶרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּנ עֶס אִיז נִיטָא פַאר וָואס זֵיי פַיינְד צוּ הָאבֶּען.
דָא אִיז פְּלוּצְלוּנְג אַרַיין צוּ בֶּערְנַארְדִינוּס׳ן אַמִין נְבוּאָה אוּנ עֶר הָאט דֶעם עוֹלָם פָּארְאוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז בִּיז פֵּסַח וֶועלֶען זִיךְ אַלֶע אִיבֶּערְצַייגֶען וָואס פַאר אַ פַיינֶע לַייט דִי יוּדֶען זֶענֶען. דֶער סוֹף הָאט טַאקִי בֶּעוִויזֶען אַז בֶּערְנַארְדִינוּס הָאט נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ עֶר הָאט גוּט אִין זִין גֶעהַאט אַז זַיין נְבִיאוּת זָאל גִיךְ מְקוּיָם וֶוערֶען.

פְּלוּצְלוּנְג אִיז אִין טְרִיעֶנְט, אִים יָאהר 1475 אִין דֶער וָואךְ פוּן פֵּסַח דֶערְ־טְרוּנְקֶען גֶעוָוארֶען אַ קְרִיכְטְלִיךְ קִינְד פוּן דְרַיי יָאהר, סִימָאן, אוּנ דָאס וַואסֶער הָאט גְרָאד דֶעם טוֹיטֶען קֶארְפֶּער אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען בַּיים בְּרֶעג, נִיט וַוייט פוּן אַ יוּדִישֶׁער שְׁטוּבּ; דֶער יוּד הָאט בַּאלְד דֶערְפוּן מוֹדִיעַ גֶעוֶועהֶן דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ הִינְדֶערְבַּאךְ אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל דָאס קִינְד בְּרֶענְגֶען אִין קִירְכֶע.
אָט דָא הָאט זִיךְ פַאר בֶּערְנַארְדִינוּס׳ן אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גַאנְצֶע חֲתוּנָה: עֶר הָאט אָבְּ־גֶעזוּכְט נָאךְ אַזֶעלְכֶע גַייסְטְלִיכֶע וִוי עֶר אוּנ עֶר אִיז אַרוֹיס מִיט אַגֶעשְׁרֵיי אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען פֶערְמוּטְשֶׁעט דָאס קִינְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי עֶס אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין טַייךְ. אוּנ כְּדֵי דֶעם עוֹלָם אוּנְטֶערְצוּהִיצֶען, הָאט מֶען דֶעם טוֹיטֶען קֶארְפֶּער אַלֶע גֶעוִויזֶען אוּנ יֶעדֶער הָאט מִן הַסְתָּם גֶעפוּנֶען סִימָנִים פוּן דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער רְצִיחָה. בֶּעזָאנְדֶערְס נָאךְ דֶעם וָואס עֶס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ דָאקְטָאר, מַאטְהִיאַס טִיבֶּערִינוּס, וָואס הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דָאס קִינְד הָאט מֶען פְרִיהר דֶערְהַרְג׳ט עֶהדֶער מֶען הָאט עֶס דֶערְטְרוּנְקֶען, אוּנ אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד הָאט עֵדוּת גֶעזָאגְט אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען. דֶער עֶפִּיסְקָאפּ הִינְדֶערְבַּאךְ הָאט גֶעהֵייסֶען אַלֶע יוּדֶען פוּן טְרִיעֶנְט אַיינְקָאוֶוען אִין קֶעטֶען אוּנ הַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה בִּיז דֶער אֱמֶת וֶועט זִיךְ אַרוֹיסְוַוייזֶען. בַּיי דִי מִיטֶעל, וָואס דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען גֶענוּמֶען כְּדֵי מֶען זָאל דֶערְגֶעהֶן דֶעם אֱמֶת, הָאט מֶען לַאנְג דַארוֹיף נִיט בֶּעדַארְפְט וַוארְטֶען; מֶען הָאט אַלֶע יוּדֶען אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים, נָאר אֵיינֶער פוּן זֵיי, ר׳ משֶׁה, אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען וִוי אַ קָדוֹשׁ אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט זָאגֶען קֵיין לִיגֶען, דִי אִיבְּרִיגֶע אָבֶּער הָאבֶּען גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין

אז זיי האבען דאס קינד צושטאכען און צושניטען און גענוצט דאס בלוט צו די מצות. אז ברונעטטא האט געגעבען נאדלען און מעסערס, און אהוין דעם האט מען ביים רב, ר' משה, אבגעזוכט א בריעף פון זאכסען, וואס מען בעט ביי זיי אז זיי זאלען אהין אויך צושיקען בלוט אויף יום טוב. אודאי האט זיך די זאך אויסגעלאזט דערמיט, וואס מען האט כמעט אללע יודען פון טריענט פערברענט און עס איז געבליבען אז מעהר זאל מען אהין קיין יודען ניט אריינלאזען, נאר פיער יודען האבען זיך געטויפט און זענען געבליבען לעבען; דער דאקטאר טוביה האט ניט געקאנט צוזעהן דעם צער און האט זיך אליין דעם טויט געמאכט.

פאר בערנארדינוס'ן מיט זיין חברה איז נאך אבער ווייניג געוועהן די צרה וואס זיי האבען אנגעארבייט אין טריענט: זיי האבען געוואלט אז די מעשה זאל קלינגען אויף דער וועלט און איבעראל זאל מען זיך דערפאר נוקם זיין אין די יודען, און דאריבער האבען זיי ארויסגעלאזט א קלאנג אז די ביינער פון דעם דערהרג'טען קינד גלאנצען, און מען זעהט עפים פון זיי גאנצע מופתים, און גאר גיך האבען זיך קיין טריענט אנגעהויבען שיטען פרומע קריסטען, וואס מען האט ביי זיי גרינג געפועלט זיי זאלען דעם קליינעם סימאן אויך אנגעהמען פאר א„הייליגען". וואס מעהר דער שם פון דעם נייעם „הייליגען" האט זיך פארשפרייט — איז אויך די שנאה צו די יודען גרעסער געווארען און זיי האבען אנגעהויבען ציטערן אין אללע ערטער, ווייט און נאהענט, און אפילו אין אסך קליינע שטאדלעך פון איטאליען האט דאס פאלק שוין געקוקט אויף זיי ווי אויף רוצחים, און זיי האבען מורא געהאט זיך אין די גאסען צו ווייזען. די מלוכה האט אפילו שטארק געשיצט די יודען, זי האט ניט געלאזט אז די גייסטליכע זאלען צורייצען דאס פאלק מיט זייערע דרשות, אהוין דעם האט דער פאפסט סיקסטוס דער פיערטע פארוואהרט צו רעכנען דאס טויטע קינד פון טריענט פאר א קדוש, פון דעסטוועגען האט מען אין דייטשלאנד ניט געקוקט דארויף, פון אללע זייטען האבען זיך געלאזט טויזענדער מענשען עולה רגל זיין קיין טריענט און זעהן מיט אייגענע אויגען דעם גרויסען נס, וואס דא איז געשעהן, און די יודען איז מן הסתם דערפון קיין געזונד ניט צוגעקומען. אין פראנקפורט אם מאין האט מען געשטעלט פאר א זכרון א זייל פון שטיין, אויבען זענען געוועהן אויסגעהאקט די בילדער פון דעם קינד און פון פערשיעדענע יודען און שדים, און אונטען האט מען אויסגעקריצט די ווארטער:

„כל זמן עס וועט בלייבען דער זכר פון'ם טריענטער קינד, וועט מען ניט פארגעסען די יודישע זינד".

דאס פייער פון שנאה, וואס בערנארדינוס האט אנגעצונדען, האט צוואָרפען פונקען איבער גאנץ דייטשלאנד און האט געבראכט א גרויס אומגליק אויך אויף דער יודישער קהלה פון רעגענסבורג, וואו די יודען האבען שוין פון דור דורות געלעבט גליקליך און האבען אין די ערגסטע צייטען ניט געוואוסט פון קיין צרות. די יודען האבען זיך אין רעגענסבורג גערעכענט גלייך מיט אללע איינוואוהנער, זיי האבען געדיענט אין חיל און קיינער האט צו זיי גאר ניט געהאט. נאר אזוי ווי זיי פלעגען צאהלען דער מלוכה א בעזונדער מס, האבען זיך אויף דער גרויסער הכנסה געפונען אסך בעלנים: די שטאדט האט געזאגט אז דאס געלד קומט איהר, די גייסטליכע האבען געדרונגען אז זיי דארפען אויך דערפון נהנה זיין, דער הערצאג פון באיערן האט געשריגען אז ער איז בילכער און דער קייזער פון דייטשלאנד, פרידריך דער דריטער האט געהאט א טענה, אז ער איז גאר אין גאנצען בעל הבית; אזוי האט מען זיך געהאמפערט צווישען זיך און צו די יודען'ס קאָפּ האט זיך עס אויסגעלאזט: יעדער האט געוואלט, דעם אנדערן אויף צו להכעיס, שינדען פון זיי די הויט, און ליתר בטחון האט איטליכער בעזונדער געהייסען האלטען די רעגענסבורגער יודען אין תפיסה און ביי זיי רייסען געלד. בעזאנדערס האט דעמאלט שטארק געליטען דער רב פון רעגענסבורג ר' ישראל ברונא, ווייל דער קייזער פרידריך האט גערעכענט אז ווי באלד מען וועט איינזעצען אין געפאנגעניש דעם אלטען און קראנקען רב וועלען די יודען אוועקגעבען דאס לעצטע אבי צו בעפרייען זייער פארשטעהער. די יודען האבען א קוק געטהון אז עס איז גאר קיין תכלית ניט האבען זיי זיך ענטשלאסען צו זוכען הילף ביי די הוססיטען, וואס די קאטאליקען האבען פאר זיי געציטערט אימת מות. דערצו זענען די יודען געצוואונגען געוועהן ניט נאך אזוי צו ליעב דעם געלד ווי. זיי האבען בעמערקט אז דער נייער עפיסקאפּ היינריך און דער הערצאג לודוויג האבען זיך פשוט גענומען אויף זייער לעבען און ווילען טאקי אז די גאנצע יודישע קהלה פון רעגענסבורג זאל זיך אויסטויפען. דאס האבען זיי גאנץ גוט ארויסגעזעהן פון די בלבולים, וואס מען האט אנגעהויבען אויסצוטראכטען אויף זיי: די שונאים האבען געמאכט יד אחת מיט צוויי געטויפטע יודען, איינער פון זיי פעטער שווארץ, האט געשריבען כל הרעות געגען זיינע געוועזענע ברידער און דער אנדערער, האנס וואיאל האט געגעבען א מסירה אז דער רב ר' ישראל ברונא האט געקויפט

בֵּיי אִיהם אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד פוּן זִיבֶּען יָאהר אוּנ הָאט עֶס דֶערְהַרְגֶ'ט. דָאס אוּמְגְלִיק הָאט גֶעטְרָאפֶען דֶעם רָב פּוּנְקְט דֶעמָאלְט וֶוען עֶר אִיז נָאר וָואס בֶּעפְרַייהט גֶעוָוארֶען פוּן דֶער תְּפִיסָה, וואו עֶר אִיז גֶעזֶעסֶען פַאר קָהָל'שֶׁע זַאכֶען. דִי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶען גָאר מִיט אִיהם קֵיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען, בַּיי זֵיי אִיז הַאנְס וַואיָאל גֶעוֶועהן זֶעהר אַ בֶּעגְלוֹיבְּטֶער עֵדוּת אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל דֶעם רָב פֶערְמִשְׁפָּט'ן צוּם טוֹיט. דִי מְלוּכָה אִיז אָבֶער גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצַייגְט אַז דֶער רָב אִיז אוּמְשׁוּלְדִיג, נָאר כְּדֵי דָאס צוּרֵייצְטֶע פָאלְק זָאל אִיהם נִיט דֶערְהַרְגְ'נֶען הָאט זִי אִיהם גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה בִּיז מֶען וֶועט נִיט דֶערְגֶעהן דֶעם אֱמֶת. דִי יוּדֶען הָאבֶען אָבֶער מוֹרָא גֶעהַאט דִי זַאךְ זָאל זִיךְ נִיט פַארְצִיהֶען אִין דֶער לַאנְגֶער בַּאנְק אַרַיין, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעוֶוענְדְט פוּן אֵיין זַייט צוּם קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט צוּם בֶּאהמִישֶׁען קֶענִיג לַאדִיסְלוֹים, אוּנ הָאטְשׁ עֶס אִיז בַּאלְד אָנְגֶעקוּמֶען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל דֶעם רָב אַרוֹיסְלָאזֶען הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס צוּ טְהוּן אִיבֶּער דִי גֵייסְטְלִיכֶע. דֶערְפַאר אִיז מֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל: מֶען הָאט פְּלוּצְלוּנְג אַ הַאפּ גֶעטְהוּן דֶעם מוֹסֵר, מֶען הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּם בְּרִיק, דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען אַ תַּלְיָן, אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעזָאגְט אַז עֶר מוּז שְׁטַארְבֶּען אוּנ פַאר'ן טוֹיט אִיז בֶּעסֶער מֶען זָאל זִיךְ מִתְוַדֶּה זַיין. דֶעמָאלְט הָאט הַאנְס וַואיָאל מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַז אוֹיפ'ן רָב הָאט עֶר נָאר אַ בִּלְבּוּל גֶעמַאכְט; מֶען הָאט אִיהם פַאר אַזַא חֵטְא פַארְבְּרֶענְט אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל בְּרוּנַא אִיז נִצָּל גֶעוָוארֶען פוּן דֶער סַכָּנָה.

נִיט אוֹיף לַאנְג הָאט מֶען אָבֶער צוּרוּה גֶעלָאזְט דִי רֶעגֶענְסְבּוּרְגֶער יוּדֶען. נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי יְדִיעָה פוּן דֶעם טְרִיֶענְטֶער קִינְד אוּנ דֶער פְרוּמֶער עֶפִּיסְקָאפּ הֵיינְרִיךְ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נוֹקֵם זִיךְ צוּ זַיין פַאר דֶעם אוּמְשׁוּלְדִיג פֶערְגָאסֶען הֵיילִיג בְּלוּט: עֶר הָאט בַּאלְד אָנְגֶעזוּכְט מוֹסְרִים מִיט עֵדוּת, וָואס הָאבֶען גֶעזָאגְט אוּנ גֶעשְׁרִיבֶּען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען, עֶטְלִיכֶע יוּדֶען הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוּטְשֶׁען, הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט, אוּנ אַזוֹי הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אַללֶע רֶעגֶענְסְבּוּרְגֶער יוּדֶען אוּנ זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען. דָא הָאט זִיךְ אָבֶער דֶער קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ פַאר זֵיי שְׁטַארְק אָנְגֶענוּמֶען. עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן פָאלְקָאמֶען אִיבֶּערְצַייגְט אַז אַללֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען יוּדֶען זֶענֶען שֶׁקֶר וְכָזָב, נָאר עֶר הָאט נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעמֵיינְט דֶעם אֱמֶת ווִי עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט אַז דִי גֵייסְטְלִיכֶע זָאלֶען זִיךְ צוּ פִיעל צוּפִיהרֶען דִי הַאנְד, אוּנ דַארִיבֶּער

הָאט עֶר גֶעשִׁיקְט אַ בֶּעפֶעהל צוּ דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג מֶען זָאל בַּאלְד אַללֶע יוּדֶען בֶּעפְרַייהֶען, אוּנ הָאטְ'ש דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אַזוֹי גֶעדְרֶעהט אַז גְרָאד אִין יֶענֶער צַייט הָאט מֶען אִין פַּאסוֹיא אוֹיךְ גֶעטוֹידְט אַסַךְ יוּדֶען דֶערְפַאר וָואס זַיי הָאבֶּען קְלָאמֶערְשְׁט אַרוֹיסְגֶעגַנְבְ'ט פוּן דִי קִירְכֶען הָאסְטְיֶעס אוּנ זַיי גֶעשֶׁאנְדֶעט, הָאט פְרִידְרִיךְ בְּפֵירוּשׁ עֶרְקְלֶעהְרְט אַז עֶר גְלוֹיבְּט נִיט אִין דִי זַאכֶען אוּנ וֶועט נִיט דֶערְלָאזֶען מֶען זָאל אוּמְבְּרֶענְגֶען אוּמְשׁוּלְדִיגֶע מֶענְשֶׁען. נִיט אַזוֹי גִיךְ טְהוּט זִיךְ אָבֶּער וִוי עֶס רֶעדְט זִיךְ: בִּיז מֶען הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם קֵייזֶער אוּנ בִּיז עֶס הָאט גֶעקָאנְט פוּן אִיהם אָנְקוּמֶען אַ בֶּעפֶעהל אִיז דֶערְוַוייל אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען דְרַייא יָאהר אוּנ עֶרְשְׁט, אַז פְרִידְרִיךְ הָאט בֶּעפוֹיהְלֶען זֶעהר שְׁטְרֶענְג אוּנ הָאט אוֹיף דֶער שְׁטָאדְט אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אַ שְׁטְרָאף פוּן אַכְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען, הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען דִי רֶעגֶענְשְׁבּוּרְגֶער יוּדֶען בֶּעפְרַייהֶען. עֶס אִיז אָבֶּער וַוייטֶער גֶעוֶועהן אֵיין עִכּוּב: דִי שְׁטָאדְט הָאט גֶעפָאדֶערְט, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען בֶּעצָאהלֶען דֶעם שְׁטְרָאף, זַיי זֶענֶען אָבֶּער אַזוֹי פֶערָארֶעמְט גֶעוָוארֶען אַז צוּנוֹיפְגֶעהמֶען אַזַא סוּמְמֶע אִיז פַאר זַיי נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן, אוּנ דַארִיבֶּער זֶענֶען זַיי גֶעזֶעסֶען נָאךְ צְוֵויי יָאהר, בִּיז עֶס אִיז דֶער שְׁטָאדְט אַלֵיין נִמְאָס גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט זַיי אַרוֹיסְגֶעלָאזְט, נָאר דָאס וָוארְט הָאבֶּען זַיי גֶעמוּזְט גֶעבֶּען אַז זַיי וֶועלֶען זִיךְ נִיט רִירֶען פוּן רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג, וַוייל דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז אִין אַ קוּרְצֶער צַייט וֶועלֶען דִי יוּדֶען וַוייטֶער אָנְהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען אוּנ זַיי וֶועלֶען הָאבֶּען פוּן זַיי אַגְרוֹיסֶע הַכְנָסָה. דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט דַארוֹיף בֶּעשְׁטֶעהן, חָאטְשׁ אִין הַארְצֶען הָאבֶּען זַיי מְקַנֵא גֶעוֶועהן זַייעֶרֶע בְּרִידֶער, וָואס מֶען הָאט דֶעמָאלְט אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן גַאנְץ שְׁוַואבֶּען אַלְץ צוּ לִיעֶב דֶער מַעֲשֶׂה מִיט דֶעם טְרִיֶענְטֶער קִינְד, וָואס מֶען הָאט גֶעגְלוֹיבְּט אִין דֶעם כִּמְעַט בִּיז צוּם אַכְטְצֶעהנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט.

אַזוֹי הָאט אַמְצְוָה'לֶע פוּן אַ שׂוֹנֵא אָבְּגֶעקָאסְט יוּדֶען גֶענוּג בְּלוּט אוּנ עֶס הָאט אַרוֹיסְגֶערוּפֶען שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת, וָואס הָאבֶּען גָאר אִין גַאנְצֶען אַתֵּל גֶעמַאכְט בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען.

---

4 דִי אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן אִין שְׁפַּאנְיֶען.

(1485—1481 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דֶעם שְׁפַּאנִישֶׁען פָאלְק אִיז נִימְז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ גֶענִיסֶען רוּהִיג דִי שִׂמְחָה וָואס אַללֶע קְלֵיינֶע מְלוּכוֹת הָאבֶּען זִיךְ פֶערְאֵיינִיגְט, אוּנ פוּן קַאסְטִילְיֶען,

אַראַגאָניען און קאַטאַלאָניען איז געוואָרען אַ גרויס לאַנד. די מאַראַנען זענען בײַ זײ געװעזען װי אַ דאָרן אין אויג און זײ האָבען זיך פאַרדרעהט די קאָפּ נאָר מיט דער שאלה, װי אַזױ גיכער פון זײ אײן סוף צו מאַכען און פון קײן גרעסערע טובות פאַר דער מדינה האָט מען גאָר ניט געװאָלט טראַכטען. דאָס פאָלק האָט אײגענטליך נאָר בלינד נאָכגעטאַנצט עלטערע מענשען װאָס האָבען געהאַט געװיס סבות בעז צו זײן אויף די מאַראַנען און זוכען אַללע מיטעל זײ צו פּטר'ן; די גײסטליכע האָבען עס געטהון אַ ביסעל לשם שמים, װײל זײ האָבען די מאַראַנען גערעכענט פאַר פערבאָרגענע יודען, און די איבריגע האָבען פּשוט געמײנט נאָר קנאה: עס האָט זײ פערדראָסען װאָס די מאַראַנען פאַרנעהמען די בעסטע שטעללען. כל זמן דער שװאַכער קאָניג הײנריך דער פירטע האָט געלעבט האָבען די שונאים ניט געקאָנט האָבען אַזאַ שליטה, נאָר אַז די מלוכה איז איבערגעגאַנגען צו דער קאָניגין איזאַבעלאַ און מען האָט נאָך פריהר געהערט אַז זי איז זעהר פרום, און אים נאָהמען פון דער רעליגיאָן װעט מען בײַ איהר אַלדינג אויספיהרען, זענען זײ בײַ זיך געװאָרען שטאַרקער. דאָס גרויסקײט פון די מאַראַנען האָט נאָך מעהר אויפגעריסען די אויגען פון זײערע געגנער, װען דער קאָניג מיט דער קאָניגין זענען געקומען קײן סעװילאַ און די גרעסטע לײט װאָס האָבען זײ בעגריסט און אַרומגערינגעלט די גאַנצע צײט, אַפילו עפּיסקאָפּען, זענען געװעזען לויטער מאַראַנען. די שונאים האָבען זיך ניט געקאָנט פערװאונדערן װי לײכט יודען זענען אים שטאַנד איבערצוטראָגען צרות: ערשט ניט לאַנג האָט מען הונדערטער מאַראַנען אויסגעקױלעט און אָבגעבראַכעװעט אין טולעדאַ, קורדובה און נאָך פיעל שטעדט און צום סוף לעבען זײ נאָך און שטעהען נאָר אויף אַזאַ הויכער מדרגה, אַז מען האָט געקאָנט שװערען אַז כמעט דער גאַנצער קאָניגליכער הויף בעשטעהט נאָר פון יודען. אַװדאי האָבען זיך די שונאים, װאָס האָבען זיך גע-פוילט מיט אײגענע מעלות דורכשלאָגען פאַר זיך אַ װעג און האָבען געװאָלט צו ליעב זײער אַלטען יחוס בעקומען אײן אָבגעשאָהלט אײ אין מויל אַרײן, שטאַרק דערשראָקען פאַר'ן יודישען כח, און עס איז בײַ זײ געבליבען אַז זײ מוזען די מאַראַנען עוקר מן השורש זײן. אַ גײסטליכער פון סעװילאַ, אַלפאָנסאָ דע אָיעדאַ האָט זיך גענומען אויפקלעהרען די קאָניגין װאָס פאַר אַ חטא עס איז װאָס מען לאָזט אַזױ װאַקסען די מאַראַנען, װעלכע זענען נאָך געפעהר-ליכער פון די אָפענטליכע יודען, װײל זײ טהוען אָן דעם קריסטענטהום הרפות בושות און בענוצען זיך נאָר מיט דער מאַסקע פון'ם נײעם גלויבען, כדי זײ

זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען נוּקם זַיין אִין קְרִיסְטֶען אוּנ נֶעהמֶען זִיךְ אִי כָּבוֹד אִי גֶעלְד. אִיזַאבֶּעלַא הָאט גֶעהַאט אַזַא וָואהלֶען רֶבִּי'ן ווִי טְהָאמַאשׂ דֶע טָארְקְוֶועמַאדַא, פוּן קִינְדְוַוייז אָן הָאט עֶר אִיהר אַלְץ פֶערְשְׁטֶעהען גֶעגֶעבֶּען, אַזוֶוען גָאטט וֶועט אִיהר שֶׁענְקֶען אַמָאל דִי מַאכְט, זָאל זִי בֶּעשִׂיצֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע, אוּנ אַז זִי הָאט דֶערְהֶערְט אַזַא זַאךְ הָאט עֶס אִיהר פַארְקְלֶעמְט בַּיים הַארְצֶען אוּנ זִי הָאט נָאר גֶעדַאנְקְט דֶעם אוֹיבֶּערְשְׁטֶען וָואס עֶר הָאט זִי שׁוֹין אוֹיף דֶער הֵייסֶער שָׁעָה מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַזַא מִצְוָה אוּנ אִיהר גֶעגֶעבֶּען דִי מֶעגְלִיכְקֵייט זִיךְ אָנְצוּנֶעהמֶען פַאר זַיין הֵיילִיגֶען נָאהמֶען · זִי הָאט בַּאלְד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַגְרוֹיסֶען פִּדְיוֹן דֶעם פַּאפְּסְט סִיקְטוּס דֶעם פִיעְרְטֶען; מִיט גֶעלְד הָאט מֶען בַּיי אִיהם אַלְדִינְג גֶעקָאנְט פּוֹעֵל'ן, אוּנ גָאר גִיךְ אִיז אִים יָאהר 1478 אָנְגֶעקוּמֶען אַבֶּעפֶעהל מֶען זָאל אַיינְפִיהרֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען אַאִינְקְוִיזִיצְיָאן, דָאס הֵייסְט מֶען זָאל בֶּעשְׁטִימֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע רִיכְטֶער וָואס זָאלֶען מִשְׁפָּט'ן אַלֶע, וֶועלְכֶע זֶענֶען פַאלְשׁ דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. עֶס אִיז כְּדַאי גֶעוֶועהן, וָואס דִי זַאךְ הָאט אָפְּגֶעקָאסְט אַזַא הִיבְּשֶׁע מַטְבֵּעַ, וַוייל דֶער פַּאפְּסְט הָאט עֶרְלוֹיבְּט מֶען זָאל בַּיי אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע צוּנֶעהמֶען דָאס פֶערְמֶעגֶען אוּנ אוֹיף דֶעם הֵיתֵּר הָאבֶּען טַאקִי אַרוֹיסְגֶעקוּקְט גֶענוּג מְיוּחָסִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט אַז זֵיי קוּמְט דָאס, וָואס אַנְדֶערֶע הָאבֶּען דַארוֹיף גֶעהָארֶעוֶועט.

עֶהדֶער אִיזַאבֶּעלַא הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ אֶפְנֶען דָאס שְׁרֶעקְלִיכֶע אִינְקְוִיזִיצְיָאנ'ס=גֶערִיכְט, הָאט זִי קְלָאמֶערְשְׁט גֶעוָואלְט גֶעהְן מִיט גוּטֶען אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען אֵיינֶעם פוּן אִיהרֶע גֵייסְטְלִיכֶע אָנְשְׁרַייבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ פַאר דִי מַארְרַאנֶען, טָאמֶער וֶועלֶען זֵיי תְּשׁוּבָה טְהוּן אוּנ וֶוערֶען פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען. דִי קָאנִיגִין הָאט עֶס, ווִי עֶס שַׁיינְט, גֶעטְהוּן נָאר לְפָנִים, זִי הָאט זִיךְ אַלֵיין גֶעוָואלְט אָפְּנַארֶען, וַוייל זִי הָאט גַאנְץ גוּט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט אַקְלֵיין בִּיכֶעל, וָואס דָארְט וֶוערֶען נָאר ווִידֶערְהָאלְט אַלְטֶע זַאכֶען, אִיז שְׁוֶוער צוּ ווִירְקֶען אוֹיף מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען פֶערְטִיג זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ צוּ זַיין פַאר זֵייעֶרֶע אִיבֶּערְצֵייגוּנְגֶען. בַּאלְד הָאט זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען נִיט נָאר וֶוענִיג דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט פַאר דִי חָכְמוֹת, וָואס דֶער גֵייסְטְלִיכֶער הָאט אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין דֶעם בִּיכֶעל, נָאר אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט נָאךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר גֶעגֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט דֶערְמִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רַעַשׁ, אַז דִי קָאנִיגִין הָאט גֶעמוּזְט הֵייסֶען דֶעם גֵייסְטְלִיכֶען פֶערְנַאנְדָא דֶע טַאלַאוֶוערַא עֶר זָאל אַרוֹיסְלָאזֶען אַתְּשׁוּבָה. אַזוֹי זֶענֶען אָבְּגֶעלָאפֶען צְווֵיי יָאהר אוּנ אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעזֶעהען אַז מִיט גוּטֶען וֶועט מֶען גָאר נִיט מַאכֶען הָאט מֶען אִין סֶעווִילַא ·

אים יאָהר 1480, געאָפֶּענט דאָס עֶרשְׁטֶע אִינְקְווִיזִיצְיאָנְס־גֶעריכט אונ די גייכטליבע מיגועל מָארילְלָא אונ זְשׁוּאַן דֶע סַאן מַארְטִין זֶענֶען בֶּעשְׁטִימְט געוואָרען פַאר אִינְקְווִיזִיטָארֶען.

אין סֶעווִילַא הָאבֶּען אָבֶּער די מַארְרַאנֶען גֶעשְׁפִּיעלְט אַיין הויפְּטְרָאללֶע אונ די גַאנְצֶע מַאכְט איז גֶעוֶועהן בַּיי זַיי אִין די הֶאנְד. קוים זֶענֶען זַיי גֶעוואָהר געוואָרֶען פון דֶער גְרויסֶער סַכָּנָה וָואס שְׁוֶועבְּט אִיבֶּער זַייעֶרֶע קָאפּ, הָאבֶּען זַיי זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרויסְצושְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען רָצוֹן פון דֶער מְלוּכָה; זַיי הָאבֶּען אויסְגֶעטְרַאכְט אַגַאנְצֶען פְּלַאן, דֶער גְרויסֶער גְבִיר דִיעֶגָא דֶע שוּשָׁן אונ דֶער גֶעלֶעהְרְטֶער זְשׁוּאַן פֶּערְנַאנְדָא אַבּוּלַפִּיַא הָאבֶּען שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט אִין דֶעם, אונ עֶס וָואלְט זַיי אֶפְשַׁר גֶערָאטְהֶען וֶוען דִיעֶגָא׳ס טָאכְטֶער, וָואס הָאט גֶעהַאט אַגֶעלִיעבְּטֶען אֵיינֶעם פון די פַיינְדְלִיכֶע עֶדֶעללַייט, וָואלְט זַיי נִיט אויסְגֶעגֶעבֶּען. דָא אִיז שוין צוּגֶעגָאסֶען גֶעוָוארֶען בּוּימְאֵל צוּם פַייעֶר: די אִינְקְוִויזִיטָארֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְשֶׁעפֶּעט פַאר דֶער רֶעלִיגְיָאן. די מְלוּכָה הָאט זִיךְ נוֹקֵם גֶעוֶועהן פַאר דֶער מְרִידָה וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט אָנְמַאכֶען אונ גָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אִין גֶעפֶענְגְנִיס גֶעוֶועהן מֶעהר קַיין פְּלַאץ פַאר אַללֶע מַארְרַאנֶען וָואס מֶען הָאט דָארְט פַארְשְׁפַּארְט. די אִינְקְוִויזִיטָארֶען הָאבֶּען צוּשִׁיקְט אַבֶּעפֶעהל אִיבֶּער גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוֶואגֶען אַרַיינְצוּלָאזֶען די דָאזִיגֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען, אונ אַז יֶעדֶער וָואס מֶען וֶועט בַּיי אִיהם גֶעפִינֶען אַיין אַנְטְלָאפֶענֶעם וֶועט אויךְ גֶעמִשְׁפָּט וֶוערֶען ווִי אַ חֵטְא גֶעגֶען דֶער אֱמוּנָה. דֶערְפַאר הָאבֶּען די אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען נִיט גֶעהַאט קַיין אָרְט, וואוּ זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען, אונ די צָאהל פון די גֶעפַאנְגֶענֶע איז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרויס אַז מֶען הָאט גֶעמוּזְט פַאר׳ן אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט אָבְּנֶעהמֶען אַנַיי הויז אִין, דֶער פָארְשְׁטַאדְט פון סֶעווִילַא, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען לַא־טַאבְּלַאדַא. אויף דֶעם הויז הָאבֶּען די אִינְקְוִויזִיטָארֶען גֶעלָאזְט אויסְקְרִיצֶען פְּסוּקִים פון דֶער בִּיבֶּעל, אוּמִיסְטֶען כְּדֵי חוֹזֵק צוּ מַאכֶען פון יוּדֶען; אויפ׳ן טוֹיעֶר הָאבֶּען זַיי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען „אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים״: חַאפְּט אוּנְז די פוּקְסֶען, אונ „הַשְׁלֵךְ עַל ה׳ יְהָבְךָ״: וַוארְף אויף גָאטט דַיין בֶּעגֶעהר, אונ הָאבֶּען דֶערְמִיט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען די יוּדֶען אַז זַייעֶר חָכְמָה וֶועט זַיי גָאר נִיט הֶעלְפֶען אונ אַז זַייעֶר הָאפְנוּנְג אִיז אִין גַאנְצֶען פֶערְלָאהְרֶען.

צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל הָאט מֶען אִין סֶעווִילַא פַארְבְּרֶענְט זֶעכְּס מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט מוֹדֶה גֶעוֶועהן אויף זַייעֶרֶע זִינְד אונ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען שוין כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג אויף אַבֶּעזוּנְדֶער פְּלַאץ גֶעבְּרֶענְט אונ גֶעבְּרָאטֶען די

די יודישע קרבנות, מען פלעגט דערביי מאכען א גאנצע צערעמאניע מיט פאהנען אונ צלמים, מיט תפלות פון גייסטליכע, אונ דריי הונדערט יאהר כסדר האט דער רויך ניט אויפגעהערט צו געהן פון דעם שאנדליכען מזבח......

פאר די אינקוויזיטארען איז אבער נאך ווענינ געוועהן וואס טויזענדער אומשולדיגע נפשות האבען זיך געמוטשעט אין תפיסה אונ זיך אנגעליטען די שרעקליכסטע ווענטהיגען ביז מען האט ביי זיי צוגענומען דאס לעבען; זיי האבען געוואלט אז די צאהל פון אזעלכע אומגליקליכע זאל ווערען נאך צעהן מאל אזוי פיעל. דאריבער זענען זיי געפאלען אויף אזא שכל: זיי האבען ארויס־געלאזט א בעפעהל אז זיי ווילען געהן מיט חסד אונ ווער פון די מאראנען עס וועט אליין קומען צום אינקוויזיציאנס־געריכט אונ וועט זיך מודה זיין אז ער איז ביז אהער פערפיהרט געוועהן, וועט מען איהם נאר העלפען ער זאל קאנען תשובה טהון אונ קיין שום עונש וועט איהם ניט קומען, ווייל די מלוכה וויל נאר רודפ'ן די דאזיגע עקשנים, וואס בעהאלטען זיך אונ ווארטען ביז מען גיט אויף זיי א מסירה. זעהר פיעל מאראנען האבען זיך געלאזט ארייננארען אויף אזא אופן, זיי זענען אליין געקומען צו די אינקוויזיטארען אונ האבען געמיינט אז אט באלד בעקומען זיי שוין א כפרת עון, נאר דא האט זיך ערשט אנגעהויבען פאר זיי א צרה: יעדען פון זיי האט מען אויסגעפרעגט ווער זיינע חברים זענען געוועהן, ווער עס האט איהם צוגערעדט אבצוטרעטען פונ'ם קריסטענטהום; שווייגען האט מען ניט געטארט, ווייל מען האט אנגעטהון ענוים קשים, מען האט געמוזט אנרופען נעהמען אונ די אינקוויזיציאן האט בעקומען גאר א פריש צעטעל פון נייע קרבנות.

ביי אזא משפט צדק האבען די זיטען פון די שפאניער געמוזט שטארק פערדארבען ווערען: די אינקוויזיטארען האבען זיי געהייסען נאכקוקען טאמיר וועלען זיי דערטאפען עמיצען פון די פאלשע קריסטען, אונ דערמיט האבען זיי כמעט אללע געמאכט פאר מוסרים. מען האט גאר אנגעהויבען קענען יודישע דינים אונ מנהגים, אונ קוים האט מען בעמערקט אז עמיצער האט זיך שבת אנגעטהון בעסערע קליידער, אדער געטרונקען א גלאזעל וויין, וואס מען האט עס געקאנט רעכנען פאר קדוש, איז שוין יענער מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן. א טהייל האבען זיך געלאזט איינרעדען אז זיי טהוען מיט די מסירות א גרויסע מצוה, נאר גרעסטענטהיילס פלעגט די אינקוויזיציאן זיך בעדיענען מיט אזעלכע, וואס האבען זיך נאר געוואלט נוקם זיין אין די געטויפטע יודען אונ בעקומען א חלק פון דעם פערמעגען, וואס מען האט ביי זיי געוואהנליך אבגעראבעוועט.

אזוי איז גענוג געוועהן איין ווארט, איין ווינק פון א קריסט אז מען זאל חאפען איינעם פון די בעסטע און נוצליכסטע איינוואהנער און מען זאל איהם צוברעכען אויף שטיקער. עס איז קיין וואונדער ניט וואס ביז צום יאהר האט מען אין סעווילא געהאלטען אין תפיסה מעהר פון פינפצעהן טויזענד מענשען אחוץ די עטליכע הונדערט וואס מען האט פארברענט. דאס אכזריות פון די אינקוויזי־טארען איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען זיי זענען געוואהר געווארען פון א מאראן שוין נאך זיין טויט, אז ער האט שוין פאר זיי ניט געהאט וואס מורא צו האבען, פלעגען זיי הייסען די ביינער ארויסווארפען פונ'ם קבר און ביי די קינדער צונעהמען די ירושה, האטש זיי האבען געמאגט זיין פרומע קריסטען שוין פון דריטען אדער דעם פערטען דור.

אז מען האט זיך אזוי אבגערעכענט מיט די מאראנען, האט מען זיך גענומען אויך צו די יודען, און די גייסטליכע, וואס האבען געוואלט גלאט אזוי פאר דער וועלט פארענפערן זייער גרויס אכזריות, האבען אנגעהויבען שרייען, אז שולדיג זענען דער עיקר נאר די יודען, אז זיי פיהרען ארויף אויף שלעכטע וועגען ניט נאר אזעלכע וואס קומען ארויס פון זייערע ברידער, נאר אפילו געבארענע קריסטען, און אז ווען ניט זיי וואלט מען ניט בעדארפט אומברענגען אזוי פיעל מענשען. מיט דעם דרך איז געגאנגען דער גייסטליכער אלפאנסא דע אראפעזא, וואס איז דוקא געוועהן א גוטהארציגער און האט געשריגען געוואלד אויף די אומרעכט פון די אינקוויזיציאן. אפילו אזא קלוגער און ארענט־ליכער מענש האט זיך געלאזט איינרעדען אז די גאנצע מכה ליעגט נאר אין די יודען און ער האט אנגעהויבען ארבייטען מען זאל די מאראנען להלוטין אב־טהיילען פון די יודען. פועל'ן אזא זאך איז מן הסתם ניט שווער געוועהן; גאר גיך איז ארויס א בעפעהל אז די יודען זאלען זיך ארויסציהען פון גאנץ אנדאלוזיען, און בעזאנדערס פון סעווילא און קורדובה, וואו עס האבען זיך געפונען זעהר פיעל מאראנען, און כמעט ביז צעהן טויזענד יודען, וואס האבען אין יענער געגענד געוואהנט נאך א סך פריהר עהדער די קריסטען האבען זיך דארט בעזעצט, האבען געמוזט אוועקווארפען איבער פיער טויזענד אייגענע הייזער און זיך לאזען זוכען נייע ערטער. דאס איז נאך אבער ווייניג געוועהן: אפילו דארט, וואו זיי האבען געמאגט זיצען, האט מען זיי ארומגערינגעלט מיט אזא שנאה אז דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן און די מלוכה האט אללע מאל אויסגעטראכט אנדערע גזרות פון א מאל וועגען דער יודישער הלבשה און דעם שאנדליכען צייכען. ווי ווייט די יודען זענען דעמאלט אראבגעפאלען

ביי זיך – קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס אפילו דער לאנד־רב, דון אברהם שניאור, וואס איז געוועהן דער גרעסטער חשוב ביי דער קאניגין, האט זיך ניט ערלויבט צו זאגען אין הויף עפיס א גוט ווארט אויף די יודען אונ אויס־בעטען פאר זיי א ישועה.

די רציחות פון די אינקוויזיטארען זענען דערוייל אזוי גרויס אונ שרעקליך געווארען אז די מאראנען האבען שוין ניט געקאנט אויסהאלטען אונ האבען אוועקגעשיקט שלוחים צום פאפסט סיקסטוס דעם פיערטען. אז דער פאפסט איז געוואהר געווארען פון אלדינג וואס עס געהט פאר אין שפאניען, האט עס איהם אברען געטהון, אונ אזוי ווי די מאראנען האבען שכל געהאט אונ האבען איהם צוגעשיקט א וואהלע מתנה, האט ער זיך באלד אנגענומען פאר זיי אונ האט געשריבען צו איזאבעלא מיט דון פערנאנד אז ניט דאס האט ער געמיינט ווען ער האט ערלויבט צו מאכען איין אינקוויזיציאנס־געריכט אונ אז די ריינע אמונה דערלאזט ניט מען זאל פערגיסען בלוט פון אומשולדיגע מענשען. דאס איז גראד געוועהן אין דער צייט ווען די שפאנישע מלוכה האט געמוזט איינפיהרען די אינקוויזיציאן אין גאנצען לאנד אונ האט אויסגעקליבען פאר'ן עלטסטען פון אללע אינקוויזיטארען דעם בעריהמטען אכזר טהאמאס דע טארקוועמאדא. אודאי האט איהר ניט געשמעקט וואס די מאראנען האבען זיך אפגעזוכט א וועג קיין רום, אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אויך טהון דאס איינע: פאר געלד האט זי אלדינג איבערגעדרעהט אונ דער איינער פאפסט וואס עס האט איהם פריהר קלאמערשט פארקלעמט ביים הארצען, ווען ער האט דערהערט וואס פאר א רציחות די אינקוויזיטארען טהוען, האט געגעבען זיין ברכה נאך אזעלכע פרומע לייט. די אינקוויזיציאן האט זיך פארשפרייט איבער דעם גאנצען לאנד, אונ כדי קיינער פון די אומגליקליכע מאראנען זאל זיך ניט קאנען קלאגען פאר'ן פאפסט האט ער געמאכט אז אין שפאניען זאל מען טאקי זעצען אנדערע ריכטער, וואס צו זיי זאלען זיך ווענדען אללע וועלכע זענען ניט צופרידען פון די אינקוויזיטארען: באזע וואלף האט ער געמאכט פאר שופטים איבער די צווייטע טיגער אונ ביי זיי האט ער געהייסען די ארעמע שאפעלעך זוכען יושר אונ רחמנות.....

אויב עמיצען פון די מאראנען אונ די שפאנישע יודען האט זיך פריהר אויסגעוויזען אז ארגער קאן שוין גאר ניט זיין, האט זיי טארקוועמאדא געוויזען אז זיי האבען א גרויסען טעות געהאט: דאס וואס ער האט זיי געטהון לאזט זיך גאר ניט בעשרייבען, זיין הארץ איז געוועהן פון שטיין, קיין שום צערטליך

גֶעפִיהל הָאט זִיךְ אַהִין נִיט גֶעקָאנְט אַרַיינְגַנְבֶ'נען, בָּאדֶען זִיךְ אִין פְרֶעמְד בְּלוּט, זֶעהן פַאר זִיךְ הֲרוּגִים — אִיז גֶעוֶועהן זַיין בֶּעסְטֶער תַּעֲנוּג. עֶר הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעשְׁלֶעפְּט נָאךְ אַזוֹינֶע גוּטֶע מֶענְשֶׁעלֶעךְ וִוי עֶר אַלֵיין; בֶּעזָאנְדֶערְס דִי צְוֵויי גַייסְטְלִיכֶע פֶּעדְרָא אַרְבּוּעֶס דֶע עֶפִּילַא אוּנ גַאסְפַּארְד יוּגְלַאר, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעמַאכְט פַאר אִינְקְוִויזִיטָארֶען אִין סַרַגָסַה, אוּנ אַזֶעלְכֶע חֶבְרָה⸗לַייט, וָואס עֶר הָאט אוּנְטֶער זֵייעֶר מַאכְט גֶעשְׁטֶעלְט דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס⸗גֶערִיכְט אִין קוֹרְדוֹבָה, זְשַׁאעֶן, וִוילַארֶעאַ אוּנ טוֹלֶעדַא. אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אוֹיסְרוּפֶען אַז אַלֶע וָואס פִיהלֶען זִיךְ שׁוּלְדִיג, הָאבֶּען אַ גַאנְצֶען חוֹדֶשׁ צַייט זֵיי זָאלֶען אַלֵיין קוּמֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין אוּנ אָנְוַוייזֶען דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זֵיי פֶערְפִיהְרְט. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען זֶעהר וֶוענִיג בַּעֲלָנִים, וָואס זָאלֶען וֶועלֶען הַאנְדְלֶען בַּיי דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן מְצִיאוֹת: מֶען הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז קַיין לֶעבֶּעדִיגֶער גֶעהט מֶען שׁוֹין פוּן אִיהרֶע הֶענְד נִיט אַרוֹיס.

דִי צָאהל פוּן דִי קָרְבָּנוֹת, וָואס זֶענֶען אִין יֶענֶער צַייט גֶעפַאלֶען אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אוּמְגֶעקוּמֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע אִין קוֹרְדוֹבָה, פֶּעדְרָא פֶּערְנַאנְדֶעץ דֶע אַלְקַנְדֶטֶע, אַ גֶעבָּארֶענֶער קְרִיסְט. אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער חְשַׁד אַז עֶר אִיז אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ בְּסֵתֶר הָאט עֶר זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז אוּם פֶּסַח עֶסְט עֶר מַצָּה אוּנ הִיט אָב פִיעל יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, אוּנ דֶער חְשַׁד אַלֵיין אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן מֶען זָאל אִיהם גָאר נִיט פְרֶעגֶען אוּנ לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד פַארְבְּרֶענֶען.

אִין טוֹלֶעדַא הָאבֶּען גֶעוָואהנְט זֶעהר פִיעל מַארְרַאנֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּמַאכֶען אַ מְרִידָה אוּנ זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן. עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען זֵיי אַסַךְ, וָואס הָאבֶּען אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען. זֵייעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער אִיז גֶעוֶועהן אַיינְגֶער גֶעלֶעהְרְטֶער אוּנ מוּטְהִיגֶער מֶענְשׁ מִיט דֶעם נָאמֶען דֶע לַא⸗טָארְרֶע. מֶען הָאט זֵיי אָבֶּער גֶעמַסֶר'ט אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט צוּשְׁלָאגֶען אִין גַאנְצֶען זֵייעֶר פְּלַאן. עֶטְלִיכֶע הָאט מֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען, אַ בִּיסֶעל זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הֶענְד פוּן דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען, וָואס הָאבֶּען דֶערְוַוייל אוֹיפְגֶעטְהוּן נָאךְ אַ בֶּעסֶערִין פְּלַאן אוּנ הָאבֶּען בֶּעפָאהלֶען דִי רַבָּנִים זֵיי זָאלֶען אַלֶע יוּדֶען בֶּעשְׁוֶוערֶען אַז זֵיי מוּזֶען מְגַלֶה זַיין פוּן יֶעדֶען מַארְרַאן וָואס זֵיי קֶענֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶע הַמְצָאָה פוּן טָארְקְוֶועמַאדַא'ס לַייט: זֵיי זֶענֶען נִיט מְסוּפָּק גֶעוֶועהן אַז פוּן דִי יוּדֶען וֶועלֶען זֵיי גָאר וֶוענִיג גֶעוָואהר וֶוערֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פָּשׁוּט גֶעזוּכְט עֶס זָאל צוּקוּמֶען נָאךְ עֶפִּיס אַ סִבָּה פַאר וָואס זִיךְ צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען. דִי עֶרְשְׁטֶע

זעקס מאַררַאנען וואָס מען האָט פאַרברענט אין טולעדא זענען געוועהן ניט קיין היימישע: סאַנכאָ דע ציאודאַד אונ זיין פרוי מאַריע דיאַץ, זיין זוהן מיט דער שנור אונ גאָנזאַלעץ דע טעבאַ מיט זיין פרוי האָט מען פערמישפט אין ווילאַ-רעאַל צום טויט, נאָר עס איז זיי געראָטהען פון דאָרט אַנטלויפען קיין וואַלענסיאַ אונ זיי האָבען זיך אויפגעזעצט אויף אַ שיף; אַז דאָס אומגליק פערפאָלגט אָבער, העלפט ניט קיין אַנטלויפען, עס איז אויפ'ן ים געוואָרען אַ גרויסער שטורם-ווינד, דאָס צובראָכענע שיף האָט זיך ווייטער צוגעשלאָגען צו אַ שפאַנישען ברעג, מען האָט זיי באַלד דערקענט אונ דער טויט וואָס זיי האָבען זיך געוואָלט פון איהם אויסבעהאַלטען, האָט זיי געטראָפען אין טולעדא אונ זיי זענען דאָרט געוועהן די ערשטע קרבנות אויפ'ן מזבח פון אינקוויזיציאָן.

פון דעסטוועגען איז ניט אַזוי גרינג אָנגעקומען איינצופיהרען די אינקוויזיציאָן אין גאַנצען לאַנד. אין טערועל אונ וואַלענסיאַ האָט דאָס פאָלק אָפען אַרויסגעוויזען זיין אונצופרידענהייט פון די נייע משפטים אונ בעזאָנדערס האָט מען עס ניט געוואָלט ליידען אין אַראַגאָניען וואו פיעל מאַררַאנען האָבען געשפיעלט אַ גרויסע ראָללע אונ האָבען גערעכענט אַז מיט תקיפות וועלען זיי עפּיס אויספיהרען. די מאַררַאנען האָבען געמאַכט יד אחת מיט אַנדערע גרויסע לייט אונ באַלד איז געוואָרען אַ גאַנצע חברה, וואָס צווישען זייערע פאָרשטעהער איז אויך געוועהן דער זוהן פון יהושע לאָרקי, פראַנציסקא דע סאַנטא פע, אונ וואָס האָט זיך ענטשלאָסען צו טיידטען דעם אינקוויזיטאָר פעדראָ אַרבועס דע עפילאַ, וועלכער האָט שוין דאָרט אָנגעאַרבייט גאַנצע צרות. דערפון איז ערשט אַרויס דאָס רעכטע אומגליק: די חברה וואָס האָט געוואָלט פטר'ן דעם אינקוויזיטאָר, האָט געדונגען רוצחים, וועלכע האָבען איהם דערהרג'ט גאַנץ פריה אין קירכע, אונ קוים איז דאָס פאָלק דערפון געוואָהר געוואָרען, האָט מען באַלד אָנגעהויבען שרייען אַז דער אינקוויזיטאָר איז אַ „הייליגער" אונ אַז מען מוז זיך נוקם זיין פאַר זיין אומצייטיגען טויט. עס וואָלט געוועהן געקומען צו גרויס שפיכות דמים, ווען דער אַרכיעפיסקאָפּ אַלפאָנסאָ דע אַראַגאָן שטילט ניט דעם עולם אונ זאָגט זיי ניט צו אַז די מלוכה וועט זיך אַלליין גוט אָברעכנען מיט די שולדיגע. די מלוכה האָט טאַקי געהאַלטען וואָרט אונ דער טויט פון דעם אינקוויזיטאָר האָט די אַנוואָהנער פון סרגסה אָבגעקאָסט גענוג בלוט: עס האָט געהייסען אַז איינער פון די מורדים, ווידאַל דע אוראַנסאָ האָט זיך מודה געוועהן אונ האָט קלאָמערשט אויסגעזאָגט די נאָהמען פון אַללע, וואָס האָבען זיך מיט איהם צוזאַמען אַרויס-

גֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן. אוֹיף דֶער סְמִיכָה הָאט מֶען שׁוֹין גֶעמַאכְט אַגַאנְץ צֶעטֶעל אוּנ וֶועמֶען מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט מְרֶעפֶען הָאט מֶען אַהִין אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט. מֶעהר פוּן דְרַיי הוּנְדֶערְט מַארְרַאנֶען זֶענֶען פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען אוּנ דְרַייסִיג מֶאנְנֶער אוּנ פְרוֹיעֶן פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אוֹיךְ פְרַאנְצִיסְקָא דֶע סַאנְטַא פֶע, וָואס עֶס אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אָבּצוּקוּמֶען מִיט אַמִיתָה מְשׁוּנָה פַאר זַיינֶע אַלְטֶע זִינְד, הָאט מֶען פַארְבְּרֶענְט. אוּנ דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט דִי מוֹרְדִים נִיט גֶעלָאזְט צוּ רוּה אֲפִילוּ נָאכ'ן טוֹיט, אוּנ אַז אֵיינֶעם פוּן זֵיי, גַאסְפַּאר דֶע סַאנְטַא קְרוּז אִיז גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קֵיין טוּלוּז אוּנ דָארְט שְׁטַארְבֶּען, הָאבֶּען דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען גוֹזֵר גֶעוֶועהן אוֹיף זַיין זוּהן עֶר זָאל אַוֶועקְפָאהרֶען קֵיין טוּלוּז אוּנ דָארְט בֶּעטֶען דִי גֵייסְטְלִיכֶע מֶען זָאל דֶעם פָאטֶער אַרוֹיסְגְרָאבֶּען פוּנ'ם קֶבֶר אוּנ זַיין קֶארְפֶּער פַארְבְּרֶענֶען, אוּנ דֶער זוּהן אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ טְהוּן אַזַא שֶׁאנְדְלִיכֶע זַאךְ גֶעגֶען אַאֵייגֶענֶעם פָאטֶער, וַוייל וֶוען נִיט וָואלְט עֶר אַלֵיין מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן.

אַזוֹי הָאט זִיךְ נָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט צוּבְּרֶענְט דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּערְס, וָואס הָאבֶּען דָארְט דֶעמָאלְט גֶעלֶעבְּט, ר׳ יִצְחָק אַרַאמַא מֶאלְט אָב דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין שְׁרֶעקְלִיכֶע פַארְבֶּען. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיוְוט נָאךְ צְוֵויי שְׁטֶאדְט, לֶערִידַא אוּנ בַּרְצְלוֹנַה אַרוֹיסְשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, נָאר עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען: טָארְקְוֶועמַאדַא הָאט מִיט אַייזֶערְנֶע רִיגְלֶען צוּגֶעמַאכְט שְׁפַּאנְיֶען, עֶס זָאל זִיךְ נִיט אַרַיינְהַאפֶּען צוּ קֵיינֶעם קֵיין מִינְדֶסְט גֶעפִיהל פוּן בַּארְמְהֶערְצִיגְקֵייט, דִי אוּנצוּפְרִידֶענֶע הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד פֶערְשְׁטָאפְּט דָאס מוֹיל, אוּנ אִין דִי דְרַייצֶעהן יָאהר, וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט דִי מַאכְט זֶענֶען אוּמְגֶעקוּמֶען, אוֹיסֶער יוּדֶען, מֶעהר פוּן זִיבְּצֶעהן טוֹיזֶענְד מַארְרַאנֶען אוּנ אִיבֶּער צְוֵויי טוֹיזֶענְד פוּן זֵיי הָאבֶּען אִין הֶעלִישׁ פַייעֶר אוֹיסְגֶעהוֹיכְט דִי נְשָׁמָה.

---

5 דָאס פֶערְטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פּוֹרְטוּגַאל.

(1481—1485 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

הָאטְשׁ דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר עֶהְרְלִיךְ אוֹיסְקוּמֶענִישׁ צוּ לִיעב דִי מַארְרַאנֶען — פוּן אַנְדַאלוּזֶען הָאט מֶען זֵיי מְשַׁלֵחַ גֶעוֶועהן אוּנ אִין דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעגֶענְדֶע זֶענֶען זֵיי אוֹיךְ גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַוָואג שָׁאל — פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען

האט זיי קיין שום שטראף ניט געקאנט אבבייסען פון זייערע בעהאלטענע ברידער אונ מיט מסירת נפש פלעגען זיי העלפען די מאראנען זיי זאלען אבהיטען יודישקייט, צושטעלען כשר פלייש, מצות אויף פסח, אנווייזען ווען יעדער יום טוב געפאלט, לערנען מיט די קינדער תורה. אז די גייסטליכע האבען זיך איבערצייגט אז מיט די יודען וועלען זיי גאר ניט מאכען, אז די ענוים קשים פון דער אינקוויזיציאן קאן ניט צושטערען די ליעבע וואס פערבינדעט זיי מיט די מאראנען, האבען זיי זיך גענומען ארבייטען מען זאל גאר די יודען להלוטין ארויסטרייבען פון שפאניען. עס איז זיי אבער ניט אזוי גרינג אנגעקומען, ווייל אין קאניגליכען הויז זיינען גרויסע השובים געוועהן אפאר גרויסע לייט, ווי ר' אברהם שניאור, אונ גראד פונקט אין דער צייט ווען ביי טארקוועמאדא'ן אין קאפ איז געבארען געווארען דער פלאן אבצורייניגען דאס לאנד פון א גאנץ פאלק האט די מלוכה געגעבען איינע פון די גרעסטע שטעלען א יודען, דון יצחק אברבנאל, וואס האט אלאנגע צייט בעזעצט זיינע ברידער, ווייל פאר איהם האבען שונאים אויך דרך ארץ געהאט אונ ער איז אים שטאנד געוועהן ניט צו דערלאזען דאס אומגליק זאל זיך מיט א מאל אויסגיסען אויף טויזענדער אונשולדיגע מענשען.

דון יצחק אברבנאל, וואס האט זיין יחוס גערעכענט פון דוד המלך, איז געבארען געווארען אין ליסאבאן אים יאהר 1437, פונקט ווען די יודען זענען אין פורטוגאל געשטאנען גאר אויף א הויכער מדרגה, ווען זיי האבען געהאט די איינענע רעכטע וואס אללע איבריגע איינוואהנער אונ האבען זיך געפיהרט אזוי פריי אונ זעלבסשטאנדיג אז זייערע רבנים, וואס דאס גאנצע יודישע לעבען איז געשטאנען אונטער זייער מאכט, פלעגען זיך בעדיענען מיט דער העבראישען שפראכע אפילו ווען זיי האבען בעדארפט אנקומען צו דער מלוכה. אברבנאל'ס גרויסע פעהיגקייטען, זיין גוטער קאפ אונ בעזאנדערס דער שכל ווי אזוי זיך צו בעגעהן מיט מענשען, האבען איהם פון דער יוגענד אן געאפענט א וועג צו כבוד: דער קאניג אלפאנסא דער פינפטע האט פערשטאנען צו שאטצען די מעלות פון אזא מענשען אונ האט איהם געגעבען זעהר א הויכע שטעללע אין קאניגליכען הויף, וואו מען פלעגט זעהר פריינדליך אויפנעהמען לייטישע יודען, אונ בעזאנדערס ביידע זיהן פון'ם בעריהמטען גביר דון דוד אבן יחיא נגרו, איז אברבנאל נאהענט געווארען צו אללע קרובים למלכות אונ צווישען זיינע גוטע פריינד האבען זיך געפונען אזעלכע גרויסע לייט ווי דער הערצאג פערנאנדא דע בראגאנצא, מארקיז פאן מאנטעמאר אונ דער גראף

פָּאן פַּארָא, וָואס הָאבֶּען צוּ לִיעבּ אִיהם בֶּעקוּמֶען אַללֶע יוּדֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז צוּ אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען דֶער גְרוֹיסֶער גֶעלֶעהרְטֶער יָאהַאן סֶעצִירַא, וָואס אִיז נָאךְ פְרִיהֶר גֶעוֶועהן אַ אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל. אַחוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע מַעֲלוֹת, הָאט דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל גֶעהַאט אַ עֶדֶעל הַארְץ אוּנ פְּלֶעגְט זִיךְ גַאנְצֶע טָאג אָנְגֶעבֶּען מִיט צְדָקָה. אַז דֶער קֶענִיג אַלְפָאנְסָא הָאט אַיינְגֶענוּמֶען אִין אַפְרִיקָא דִי שְׁטָאדְט אַרְצִילַא אוּנ הָאט פוּן דָארְט גֶעבְּרַאכְט עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע גֶעפַאנְגֶענֶע, וֶועלְכֶע מֶען הָאט גֶעזָאלְט פֶּערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, הָאט אַבְּרַבַּנֶאל נִיט גֶערוּהט אוּנ הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַזוֹי פִיעל גֶעלְד אַז עֶר הָאט זֵיי נִיט נָאר גֶעקָאנְט אוֹיסְלֶאזֶען, נָאר עֶר הָאט זֵיי גֶעמַאכְט אַ פַּרְנָסָה, זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען פוּן וַואנֶען צוּ צִיהֶען דָאס שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. אִיבְּרִיגֶענְס הָאט אַבְּרַבַּנֶאל אִין זִין גֶעהַאט נִיט נָאר דִי הֵיימִישֶׁע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן פַאר זַיינֶע אוֹיגֶען, עֶר הָאט גְלַייךְ לִיעבּ גֶעהַאט זַיינֶע בְּרִידֶער פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, עֶר הָאט זִיךְ גֶעמִיהט זֵיי צוּ טְהוּן טוֹבוֹת אוּמֶעדוּם וואוּ עֶר הָאט נָאר גֶעוואוּסְט פוּן זֵיי, אוּנ אַז דֶער קֶענִיג אַלְפָאנְסָא הָאט גֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים צוּ בֶּעגְרִיסֶען פוּן זַיין נָאהמֶען דֶעם פַּאפְּסְט סִיקְסְטוּס דֶעם פִירְטֶען, הָאט עֶר זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט וָואס דֶער דָאקְטָאר יָאהַאן סֶעצִירַא אִיז אוֹיךְ דֶעמָאלְט גֶעפָאהרֶען אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל דָארְט רֶעדֶען גוּטְס וֶועגֶען יוּדֶען. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען קַיין אִיטַאלְיֶען צוּ זַיין פְרַיינְד ר׳ יְחִיאֵל פוּן פִּיזַא מֶען זָאל אוֹיפְנֶעהמֶען דִי פּוֹרְטוּגֶאזִישֶׁע שְׁלִיחִים מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֶעהֶען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען דַאנְקְבַּאר וֶוען מֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט גוּט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ זֵייעֶר פְרַיינְדְשַׁאפְט מִיט דִי קְרִיסְטֶען זָאל נָאךְ שְׁטַארְקֶער וֶוערֶען.

אַזוֹי הָאט זִיךְ דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל גְלִיקְלִיךְ אוּנ רוּהִיג גֶעלֶעבְּט מִיט זַיין פְרוּמֶער פְרוֹי אוּנ מִיט זַיינֶע דְרַיי גֶערָאטְהֶענֶע זִיהן: לֶעאָן, יִצְחָק אוּנ שְׁמוּאֵל, בִּיז דֶער גוּטֶער קֶענִיג אַלְפָאנְסָא אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען. דֶעמָאלְט אִיז גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ, וַוייל דֶער נַייעֶר קֶענִיג יָאהַאן דֶער צְוֵוייטֶע אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן פּוּנְקְט דֶער הֵיפֶּךְ פוּנ׳ם פָאטֶער, אוּנ אַללֶע זַיינֶע מְקוֹרָבִים הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר שׂוֹנְאִים. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט עֶר גֶעוָוארְפֶען אַ אוֹבּ־הֵן אוֹיף דֶעם הֶערְצָאג פֶערְנַאנְדָא דֶע בְּרַאגַאנְצַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּן דֶער קֶענִיגְלִיכֶער פַאמִילְיֶע, דָאס פָאלְק הָאט פוּן אִיהם גֶעהַאלְטֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט עֶר זָאל בַּיי אִיהם נִיט צוּנֶעהמֶען דִי יְרוּשָׁה. יָאהַאן הָאט לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ גֶעמַאכְט אוֹיף דֶעם הֶערְצָאג אַ בִּלְבּוּל אַז עֶר אִיז אַ מוֹרֵד בְּמַלְכוּת אוּנ הָאט אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. עֶס אִיז קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס יָאהַאן

הָאט שׁוֹין גֶעוָואלְט אִין אֵיין וֶועג פַּטֶר׳ן אוֹיךְ דֶעם הֶערְצָאגְ׳ס גוּטֶע פְרַיינְד, אוּנ אַזוֹי וִוי דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן זֵיי אִיז אוֹיף אִיהם אוֹיךְ גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל מֶען זָאל אִיהם אַרַיינְרֶעכְנֶען אִין דֶער צָאהל פוּן דִי מֶענְשֶׁען וָואס זֶענֶען פְּלוּצְלוּנְג שֶׁאדְלִיךְ גֶעוָוארֶען דֶער מְלוּכָה. אַבְּרַבַּנֶאל הָאט זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט שׁוּלְדִיג אִין קַיין שׁוּם זַאךְ אוּנ דֶערְפַאר, אַז דֶער קֶענִיג הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט רוּהִיג גֶעהן אִין הוֹיף אַרַיין, נָאר אִין וֶועג הָאט עֶר בֶּעגֶעגֶענְט אֵיינֶעם פוּן דִי הוֹיף־לַייט, וָואס הָאט אִיהם זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט אוּנ הָאט אִיהם מְגַלֶה גֶעוֶועהן דֶעם סוֹד אַז קַיין לֶעבֶּעדִיגֶער וֶועט עֶר שׁוֹין נִיט צוּרִיקְקוּמֶען. בַּיי אַזַא סַכָּנָה אִיז אַבְּרַבַּנֶאל גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען, טַאקִי אִין דֶער אֵייגֶענֶער רֶגַע אוּנ הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעזֶעגֶענְט מִיט׳ן הוֹיזְגֶעזִינְד. דֶער קֶענִיג הָאט בַּאלְד נָאכְגֶעשִׁיקְט רַייטֶער מֶען זָאל אִיהם הַאפֶּען, נָאר עֶ׳ס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן צוּ שְׁפֶּעט. פוּנ׳ם וֶועג הָאט אַבְּרַבַּנֶאל גֶעשִׁיקְט דֶעם קֶענִיג אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם הֵיילִיג גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר אִיז אוּנְשׁוּלְדִיג; יָאהַאן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט גְלוֹיבֶּען. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל צוּנֶעהמֶען אַבְּרַבַּנֶאל׳ס גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען אוּנ מֶען זָאל אֲפִילוּ בַּיי זַיין זוֹהן לֶעאָן, וָואס אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דָאקְטָאר אוּנ הָאט זִיךְ מִיט׳ן פָאטֶער גָאר נִיט אָנְגֶעקֶעהרְט, אוֹיךְ נִיט לָאזֶען קַיין פָּאדֶעם. אֵיין חֶסֶד הָאט יָא יָאהַאן גֶעטְהוּן, וָואס עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט אַבְּרַבַּנֶאל׳ס מִשְׁפָּחָה אַז זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַרוֹיס פָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל.

דֶער נָאהמֶען פוּן דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט אוּנ קוֹים הָאט עֶר זִיךְ גֶעוִויזֶען אוֹיף דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גְרֶענִיץ הָאבֶּען אִיהם דִי יוּדֶען אַרַיינְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, אוּנ דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער ר׳ אַבְרָהָם שְׂנֵיאוֹר אוּנ דֶער רַב ר׳ יִצְחָק אַבוֹהַב הָאבֶּען גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל אִיהם צוּ פֶערְזָארְגֶען עֶר זָאל קֶענֶען זִיצֶען עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה. דָאס אוּמְגְלִיק וָואס הָאט גֶעטְרָאפֶען דֶעם אַבְּרַבַּנֶאל, הָאט גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווירְקוּנְג אוֹיף זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען: עֶס הָאט אִיהם בַּאנְג גֶעטְהוּן אוֹיף דֶער פְרִיהֶרִיגֶער צַייט וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט מִיט זַיין דִינֶען בַּיי דֶער פּוֹרְטוּגֶאזִישֶׁער מְלוּכָה אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶערִיסֶען פוּן לֶערְנֶען, דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ מֶעהר אַרַיינְלָאזֶען אִין פְרוּמְקַייט, פִיעל חֲקִירָה סְפָרִים פוּן אַלְטֶע חֲכָמִים זֶענֶען בַּיי אִיהם אָבְּגֶעפְרֶעגְט גֶעוָוארֶען, פוּן אַסַךְ פְרַייֶע דְרָכִים הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף יְהוֹשֻׁעַ, שׁוֹפְטִים אוּנ שְׁמוּאֵל מִיט דֶעם רָצוֹן אַז בִּיז צוּם טוֹיט זָאל עֶר שׁוֹין נִיט אַרוֹיס פוּנ׳ם

בית המדרש. עס איז איהם אָבער שווער געוועהן דאס אויסצופיהרען, און אַז די שפּאַנישע מלוכה האט זיך צו איהם געווענדט מיט דער בקשה ער זאל אָנגעהמען עפּיס אַ דיענסט בּיי דער קרוין און ער האט פערשטאַנען אַז דערמיט וועט ער זיינע ברידער אַ גרויסע טובה טהון, האט ער געמוזט בעשטעהן און איז געוואָרען פינאַנץ־מיניסטער. אַז שפּאַניען האט געקאָנט אַ יודען פערטרויען אַזאַ הויכע שטעללע אין דער צייט ווען טאָרקוועמאַדאַ האט געהאַלטען אין איין רודפ'ן דאס יודישע פאָלק – איז לייכט צו פערשטעהן ווי די מלוכה האט געשאַצט אַבּרבּנאל'ן און וואָס פאַר אַ נוצען זי האט דערפון ערוואַרטעט פאַר דער מדינה. אַבּרבּנאל איז טאַקי געוואָרען דער גרעסטער חשוב בּיים קאָניג און בּיי דער קאָניגין און האט ערהליך פערדיענט דעם כבוד, ווייל אין די זעכט יאָהר, וואָס ער האט אַכטונג געגעבען אויף די הכנסות און הוצאות פון'ם לאַנד, האט שפּאַניען אָנגעהויבען ווייטער בּליהען ווי אין די אַלטע גוטע צייטען. דערפאַר האבען אויך די גייסטליכע געמוזט ווערען אַ ביסעל שטילער, האָטש אין גאַנצען האָבען זיי ניט אויפגעהערט צו גראָבען אויף די יודען.

די בּלוטיגע מלחמה צווישען שפּאַניען און גראַנאַדאַ און בעזאָנדערס דער נצחון, וואָס פערדינאַנד און איזאַבעלאַ האָבען געהאַט נאָך אַ שווערען צעהניאָהריגען קריעג, האָבען געבּראַכט דערצו אַז דער צושטאַנד פון די שפּאַנישע יודען זאל לחלוטין שלעכט ווערען. מען קאָן ניט זאָגען אַז אין גראַנאַדאַ האָבען די יודען געהאַט בעזונדערע גליקען, נאָר יעדענפאַללס האָבען זיי געלעבט צופרידען מיט די מחמדנער און די עדלערע פון זיי, בעזאָנדערס יודישע דאָקטוירים, האט מען אָפּגעגעבען גרויס כבוד. בּיים קאָניג איז געוועהן אַ לייבּדאָקטאָר ר' יצחק המון און דאס פאָלק האט איהם אַזוי שטאַרק ליעב געהאַט אַז בּיים גרעסטען געטימעל, ווען מען פלעגט נאָר דערמאָנען זיין נאָהמען, פלעגט ווערען שטיל. אַמאָל האט זיך געמאַכט וואָס עס איז אַרויס צווישען די מהמדנער עפּיס אַ גרויס געשלאָג, און ווי פיעל לייטישע מענשען האָבען זיך בעמיהט צו מאַכען אַ שלום האט מען ניט געקאָנט; עס האט אַפּילו ניט געהאָלפען וואָס מען האט די חברה בעשוואָרען אים נאָהמען פון'ם נביא מהמד. איינער איז אָבער געפאַלען אויפ'ן שכל און האט אַ געשריי געטהון אַז דער דאָקטאָר המון געהט און, דאס איינע וואָרט איז גענוג געוועהן אַיינצונעהמען די ווילדע און צורייצטע ברואים און מען איז זיך בּאַלד צוגאַנגען. דאס האט אָבער פערדראָסען די פרומע מחמדנער, וואָס האָבען ניט געקאָנט צוזעהן מען זאל פאַר אַ יודען מעהר דרך ארץ האָבען ווי פאַר'ן נביא, און מען האט צו ליעב

דעם שיר ניט געמאכט קיין שהיטה פאר אללע יודען פון גרנאדה, אונ דעמאלט זענען אומגעקומען פיעל פון די מאררא‌נען וואס זענען אהין אנטלאפען פון שפאניען אונ זענען פון איין אומגליק ארויס אונ אין דעם אנדערן אריין. פון יענער צייט אן האבען די יודישע דאקטוירים אויפגעהערט טראגען רייכע זיידענע קליידער אונ רייטען אויף טהייערע פערד, כדי זיי זאלען ניט אויפרייצען ביי די שונאים די אויגען.

אז דער לעצטער קאניג פון גרנאדה, מולי־אבו־עבדלה, האט זיך אונטערגעגעבען אונ פערדינאנד מיט איזאבעלא זענען אהין מיט גרויס פאראד אריינגעפאהרען, האבען די שפאנישע גייסטליכע דערלעבט אזא גדולה וואס זיי האבען זיך גאר אזוי פיעל ניט געריכט, אונ עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל זיך ווייטער נעהמען צו די יודען. דער קאניג האט געשיקט בעטען דעם פאפסט, אינאקענטי דעם זיבעטען ער זאל מאכען איין התחלה אונ ארויסטרייבען די יודען פון איטאליען, כדי שפאניען זאל איהם קאנען נאכטהון. א גרויסע אימה איז געפאלען אויף די יודען פון פערשיעדענע איראפעאישע לאנדער ווען מען איז דערפון געוואהר געווארען, נאר באלד איז פון רום אנגעקומען א פרעהליכע בשורה, וואס איינער פון די ראמישע יודען ר׳ משולם האט איבערגעגעבען אללע יודישע קהלות, אז דער פאפסט האט זיך אבגעזאגט פון אזא שרעקליכער עולה.

נאר דאס וואס דער פאפסט אינאקענטי — וועלכער איז דוקא בטבע ניט געוועהן אזא גוטער אונ די יודען האט ער ווענינ וואס ליעב געהאט — האט גערעכענט פאר איין עבירה, איז ביי פערדינאנד אונ איזאבעלא געוועהן די גרעסטע מצוה, אונ דעם 21 מערץ 1492 איז ארויס א בעפעהל אז ביז פיער חדשים זאל זיך אין גאנצען גבול פון שפאניען ניט געפינען איין יוד, אונ ביים ארויספאהרען זאל קיינער ניט טארען מיט נעהמען גאלד אונ זילבער אונ אויך ניט קיין מטבעות. אין דעם בעפעהל האט די מלוכה אפילו ניט ארויפגעלעגט אויף די יודען קיין שום בלבולים וועגען פראצענט רייסען אונ אנדערע בעשולדיגונגען, זי האט פשוט געשריבען, אז כל זמן די יודען וועלען זיך געפינען אין לאנד וועלען זיי די מאררא‌נען אבברייסען פון דער קאטאלישער קירכע, אונ דאריבער איז קיין אנדער מיטעל ניטא, נאר זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. די זאך איז פריהר צוגעגאנגען בסוד, אונ אז דון יצחק אברבנאל איז דערפון געוואהר געווארען האט ער בענוצט זיין גאנץ השיבות, אונ פיעל פון די גרעסטע לייט האבען איהם צוגעהאלפען, אונ מען האט אנגעהויבען ארבייטען מען זאל מבטל זיין די גזרה.

פערדינאנד האט זיך געלאזט רעדען, און אז די יודען האבען זיך ענטשלאסען איהם אריינטראגען דרייהונדערט טויזענד רענדליך, האט טארקוועמאדא געמאכט א געוואלד, אז דער קעניג וויל פאר געלד פארקויפען זיין אמונה. עס האט אפילו ניט געהאלפען דאס וואס ר׳ אברהם שניאור האט געבעטען די קעניגין, און ענדע אפריל זענען ארויסגעשיקט געווארען שליחים איבער גאנץ קאסטיליען, אראגאניען, סיציליען און סארדיניען און מען האט אומעדום אויסגערופען, אז ביז צום סוף פונ׳ם חודש יולי מוזען די יודען ארויס פונ׳ם לאנד, און ווער פון די איינוואהנער עס וועט ביי זיך שפעטער פון דער צייט בעהאלטען א יודען, וועט שטרענג בעשטראפט ווערען און מען וועט אויך ביי איהם צונעהמען זיין גאנ׳ז פערמעגען.

שרעקליך איז געוועהן די לאגע פון די שפאנישע יודען: דאס נע ונד זיין איז אפילו ביי יודען קיין נייעס ניט געוועהן, זיי האבען גוט געדענקט ווי מען האט זיי ארויסגעפטרט אין דרייצעהנטען און פירצעהנטען יאהרהונדערט פון ענגלאנד און פראנקרייך, נאר אין ערגיין האט מען זיי אזוי ניט צובראכען ווי אין שפאניען. אומעדום האט מען זיי האטש געלאזט חאפען דאס פעקעל אויף די פלייצעס, קיין בעל־הבית׳שקייט האבען זיי טאקי ניט געקאנט מיטפיהרען, נאר ווענינגסטענס זענען זיי אים שטאנד געוועהן אלדינג פערקויפען, מאכען עטליכע גילדען און מיט דער הילף פון דער מטבע האבען זיי זיך געקאנט מיט מעהר האפנונג אוועקלאזען אין דער פרעמד; דא אבער האט מען אין איין מינוט די רייכסטע יודען געמאכט פאר קבצנים, די גייסטליכע האבען אבגעהאלטען די קריסטען זיי זאלען ביי די יודען גאר ניט אבקויפען, ווייל זיי האבען געוואוסט אז זיי וועלען אלדינג אוועקגעבען אומזיסט. און עס איז אזוי ווייט געקומען אז פאר א שטיק לייווענד האט א יוד פערקויפט א גאנץ הויז, אויף א עזעל האט ער געביטען דאס גרעסטע שטיק ערד. טארקוועמאדא האט גערעכענט אז דא וועט ער זיך צופיהרען די האנד און האט געהייסען אללע גייסטליכע זיי זאלען זיך בענוצען מיט דער געלעגענהייט און צורעדען די יודען צו דער טויפע. די רבנים האבען זיך פריהר אביסעל דערשראקען, זיי האבען מורא געהאט טאמיר וועלען פיעל יודען קיין אנדער ברירה ניט האבען און וועלען זיך מוזען טויפען, דערפאר האבען זיי געמאכט אין די שולען אסיפות און מיט שאנע דרשות געטרעסט דעם עולם און געגעבען האפנונג די געפאלענע. גרויס איז אבער געוועהן זייער פרייד ווען זיי האבען זיך איבערצייגט אז עס איז גאר ניט געוועהן פאר וואס זיך צו שרעקען: די יודען האבען מיט

לִיעבְּשַׁאפְֿט אָנְגֶענוּמֶען אַלֶע יְסוּרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין אַלֶע צַייטֶען הָאט זַיי דָאס אוּמְגְלִיק נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ זַייעֶר רֶעלִיגְיָאן. דֶערְצוּ הָאבֶּען דִי יוּדֶען נִיט אֵיין מָאל גֶעזֶעהן וִוי דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען הָאבֶּען פֶֿערְנַארְט צוּ זִיךְ מַארְרַאנֶען, זַיי צוּגֶעזָאגְט צוּ בֶּעפְֿרַייעֶן פֿוּן עֶפִּיס אַשְׁטְרָאף אוּנ קוֹים הָאבֶּען זַיי זִיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן הָאט מֶען זַיי נָאר אָהן רַחֲמָנוּת פַֿארְבְּרֶענְט, אוּנ זַיי הָאבֶּען פֶֿערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט'ן בַּייטֶען פֿוּן דֶער אֱמוּנָה וֶועלֶען זַיי נָאךְ אֶרְגֶער מַאכֶען אוּנ וֶועלֶען נָאר גֶעבֶּען דִי שׂוֹנְאִים מֶעהר כֹּחַ זַיי צוּ רוֹדֵף'ן וִוי פַֿאלְשֶׁע קְרִיסְטֶען. דֶערְפַֿאר הָאבֶּען זִיךְ זֶעהר וֶועניג גֶעטוֹיפְֿט אוּנ פֿוּן דִי גְרוֹיסֶע לַייט אִיז נָאר אֵיין ר' אַבְרָהָם שְׂנֵיאוֹר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אָבְצוּטְרֶעטֶען פֿוּן יוּדִישְׁקַייט, וַוייל דִי קֶאנִיגִין הָאט אִיהם בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעלָאזְט אֵוֶועקְפָֿאהרֶען אוּנ אַהוּי'ן דֶעם הָאט מֶען אִיהם מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַז וִוי בַּאלְד עֶר וֶועט עֶס נִיט צוּ לִיעבּ טְהוּן וֶועט עֶר דֶערְמִיט נָאךְ אַגְרָאסֶערֶע צָרָה בְּרֶענְגֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ זַיי וֶועלֶען נָאר לֶעבֶּעדִיג פֿוּן שְׁפַּאנְיֶען נִיט אַרוֹיס. אַזוֹי הָאט עֶר גֶעמוּזְט מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אִיבֶּערְגֶעהן צוּם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אוּנ אָנְנֶעהמֶען אַנַייעֶם נָאהמֶען קָארָאנֶעל אוּנ זַיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען דֶערְנָאךְ גֶעשְׁפִּיעלְט אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע אִין לַאנְד.

אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶער לֶעצְטֶער טָאג, וָואס דְרַיי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט מִיט אַמָאל רִירֶען פֿוּן דִי אֶרְטֶער, וואוּ זַייעֶרֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען פֶֿערְבְּרַאכְט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען, אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא יְלָלָה אִין גַאנְ'ן שְׁפַּאנְיֶען אַז אֲפִילוּ דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהן דֶעם צַעַר. מֶען הָאט אֲפִילוּ גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל אָנְצוּגְרֵייטֶען אַנַייעֶן פְּלַאץ, וואוּ מֶען זָאל זִיךְ בֶּענוּצֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז דֶער רַב ר' יִצְחָק אַבּוּהַב פְֿרִיהֶר אַרוֹיסְגֶעפָֿאהרֶען קַיין פָּארְטוּגַאל אוּנ הָאט אָבְּגֶעמַאכְט מִיט'ן קֶאנִיג יָאהַאן עֶר זָאל דִי יוּדֶען לָאזֶען דוּרְכְפָֿאהרֶען אָדֶער טַאקִי דָארְט וָואהנֶען; מֶען הָאט גֶעוואוּסְט, אַז אִין דְרוֹיסֶען וֶועלֶין אַזוֹי פִּיעל מֶענְשֶׁען נִיט בְּלַייבֶּען, נָאר אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דִי שָׁעָה זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין וֶועג, אִיז יֶעדֶען זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ אָבְצוּרַייסֶען פֿוּן דֶער הֵיים אוּנ בַּיי קֵיינֶעם אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי פִּיעל טְרֶערֶען צוּ בֶּעוויינֶען דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען בְּרָאךְ וָואס זַיי הָאט גֶעטְרָאפֶען. דִי יוּדֶען פֿוּן שֶׂיגוֹבְיָה הָאבֶּען דְרַיי טָאג כְּסֵדֶר פֶֿערְבְּרַאכְט אוֹיפ'ן בֵּית עוֹלָם אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעזֶעגֶענְט מִיט דִי קְבָרִים, וָואס זֶענֶען זַיי אַזוֹי טְהַייעֶר גֶעוֶועהן; אַסַךְ מַצֵּבוֹת הָאבֶּען זַיי מִיט גֶענוּמֶען אוּנ נָאךְ מֶעהר הָאבֶּען זַיי אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט דִי מַארְרַאנֶען פַֿאר אַזֵכֶר. עֶס אִיז גְרָאד אוֹיסְגֶעקוּמֶען אַז פּוּנְקְט אוּם תִּשְׁעָה בְּאָב הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען פֶֿערְלָאזְט דָאס לַאנְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט

אִיבֶּער אַפְרִיקָא, טִירְקַיי, אִיטַאלְיֶען, נַאוַארַא אוּנ פָּארְטוּגַאל. הָאטְשׁ עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַתַּעֲנִית, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים מַתִּיר גֶעמַאכְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען מִיט כְּלֵי זֶמֶר, פְּרֶאהלִיךְ אוּנ בֶּעהֶערְצְט זִיךְ לָאזֶען אִין וֶועג, אוּנ מִיט'ן טְרוֹיעֶרִיגֶען נִגּוּנ'דֶעל, וָואס דֶער יוּד גִיסְט אִין דֶעם אוֹיס זַיין הַארְץ פּוּנְקְט גְלַייךְ בַּיי אַשִׂמְחָה זַוי בַּיי אַצָּרָה, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַנַייעֶם גָלוּת....

דִי שְׁפַּאנְיֶער זֶענֶען גֶעוֶועהן וַוי בֶּערוֹישְׁט פוּן דֶער גְרוֹיסֶער זַאךְ, וָואס זֵיי הָאבֶּען דָא אָבְּגֶעאַרְבַּייטֶעט, זֵיי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַצוּנְד זַיינֶען זֵיי אַללֶע גְלִיקְלִיךְ אוּנ דָאס גַאנְצֶע רַייכְקַייט פוּן דֶער מְדִינָה וֶועט אַרַיין נָאר אִין זֵייעֶרֶע קֶעשֶׁינֶעס; קוֹים אִיז אָבֶּער אַוֶועק דָאס עֶרְשְׁטֶע שִׁכְּרוּת אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְנִיכְטֶערְן, אִיז דִי שִׂמְחָה גֶעוָוארֶען קְלֶענֶער, אוּנ מֶען הָאט פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז וֶוען שְׁפַּאנְיֶען הָאט פֶּערְלָארֶען אַצְוַואנְצִיגְסְטֶעל פוּן אַללֶע אִיהְרֶע אַיינְוָואהְנֶער הָאט זִי זִיךְ דֶערְמִיט קַיין טוֹבָה נִיט גֶעטְהוּן. צְוִוישֶׁען דִי פֶּערְטְרִיבֶּענֶע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פֶּעהִיגְסְטֶע סוֹחֲרִים, דִי בֶּעסְטֶע בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת, פוּן קַיין גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ דָאקְטוֹירִים הָאט מֶען שׁוֹין גָאר נִיט וָואס צוּ רֶעדֶען, אוּנ אַז אַזֶעלְכֶע נוּטְצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעפֶּעהלְט הָאט מֶען עֶס אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק פִיהלֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען דִי קְרַאנְקֶע וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וֶוער עֶס זָאל זֵיי הֵיילֶען, וַוייל דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אֲפִילוּ אִין זִין נִיט גֶעהַאט אָנְצוּגְרֵייטֶען אֵייגֶענֶע דָאקְטוֹירִים אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ פְּרָאסְטֶע רוֹפְאִים, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר וָואהלֶע שׁוּתְּפִים צוּם מַלְאַךְ הַמָּוֶת. נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען פִיעל אֵייָראפֶּאִישֶׁע קֶענִיגֶע גֶעלַאכְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וָואס הָאט גֶעטְהוּן אַזוֹי נִיט בֶּערֶעכֶענְט, אוּנ דֶער טִירְקִישֶׁער סוּלְטַאן בַּאיַאזֶעט פְלֶעגְט אָפְּט זָאגֶען: „אַז דֶער קֶענִיג פֶּערְדִינַאנְד אִיז נִיט קַיין גְרוֹיסֶער חָכָם, וַוייל עֶר הָאט זַיין אֵייגֶען לַאנְד אָרֶעם גֶעמַאכְט אוּנ דֶער טִירְקַיי אַגְלִיק גֶעבְּרַאכְט“.

אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אִין גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען קַיין זֵכֶר פוּן יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט נִיט גֶעוֶועהן. דִי מְלוּכָה הָאט צוּגֶענוּמֶען פַאר זִיךְ אַללֶע זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען, יְשִׁיבוֹת, שְׁפִּיטָאלֶען, אוּנ פוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער שׁוּל, וָואס דוֹן שְׁמוּאֵל אַל־לֵוִי הָאט אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אִין טוֹלֶעדַא אִיז גֶעוָוארֶען אַקִירְכֶע. נָאר דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען נִיט פֶּערְגֶעסֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ וָואס מֶעהר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט פַארְשְׁטֶעלֶען, כְּדֵי מֶען זָאל זֵיי רֶעכְנֶען פַאר פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען אוּנ עֶס זָאל אוֹיף זֵיי קַיין שׁוּם חֲשַׁד נִיט פַאלֶען, זֶענֶען זֵיי אִין הַארְצֶען נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ דִי יוּדֶען. זֵיי פְלֶעגֶען זֵיי שִׁיקֶען בְּרִיעף אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט גֶעלְד פוּן דִי זַאכֶען, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּיי זֵיי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אוּנ

הָאבֶּען עֶס זֵיי דוּרְךְ זִיכֶערֶע שְׁלִיחִים אִיבֶּער גֶעשִׁיקְט. צְווִישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען גֶעוועֶהן אוֹיךְ אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף קֵיין סַכָּנָה, אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי שׁוֹין גָאר שְׁוֶוער גֶעוועֶהן אַרוּמְצוּגֶעהן מִיט אַ מַאסְקֶע, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוועֶהן אוּנ אָפֶען אִין דֶער קִירְכֶע פַאר'ן גַאנְצֶען עוֹלָם מוֹדֶה גֶעוועֶהן, אַז דֶער קַאטָאלִיצִיזְמוּס אִיז זֵיי פְרֶעמְד. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען זֵיי פִּיעל, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נוֹקֵם גֶעוועֶהן אִין דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אוּנ פְּלֶעגֶען זֵיי מַסֶר'ן צוּ דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען אוּנ אוּמִיסְטֶען אוֹיף זֵיי מַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אַז זֵיי הִיטֶען אָב בְּסֵתֶר יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען דֶעם טַעַם פוּן אַזֶעלְכֶע מְסִירוֹת. דֶערְוַוייל הָאט טָארְקְוֶועמַאדַא מִיט זַיין חֶבְרָה גֶעהַאט אַרְבַּייט אוּנ יֶעדֶען טָאג פְּלֶעגֶען צוּקוּמֶען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז קֵיינֶער הָאט זִיךְ אִין שְׁפַּאנְיֶען נִיט גֶעפִיהלְט זִיכֶער. אֵיינֶער הָאט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר'ן אַנְדֶערְן טָאמִיר טְרַאכְט עֶר אוֹיף אִיהם עֶפִּיס אוֹיס. אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס אֲפִילוּ אוֹיף דֶע עַצַא, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוָוארֶען הוֹיפְּט-אִינְקְוִיזִיטָאר נָאךְ טָארְקְוֶועמַאדַא'ס טוֹיט אוּנ אִיז נָאךְ גֶעוועֶהן אַ אֶרְגֶערֶער רוֹצֵחַ פוּן אִיהם, הָאט מֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז עֶר אִיז אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער יוּד אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט עֶנְדִיגֶען זַיין לֶעבֶּען אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם פַייעֶר, וואוּ עֶר הָאט טוֹיזֶענְדֶער אוּמְשׁוּלְדִיגֶע פֶערְבְּרֶענְט גָאר אָהן רַחֲמָנוֹת.

פוּן דִי יוּדֶען, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען הָאבֶּען דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע זֶענֶען אַרִיבֶּער קֵיין נַאוַוארַא, אַקְלֵיינֶע צַייט גֶעלֶעבְּט גַאנְץ רוּהִיג; דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאן הָאט אַהִין נִיט גֶעקָאנְט דֶערְגְרֵייכֶען אוּנ וִוי פִּיעל פֶערְדִינַאנְד הָאט זִיךְ נָאךְ פְרִיהֶר נִיט גֶעפְּרִיוְוט צוּ פוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה פוּן נַאוַוארַא זִי זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען דֶערְהַרְג'ט דֶעם „הֵיילִיגֶען" פֶּעדְרָא אַרְבּוּעֶס דֶע עֶפִּילַא אוּנ זֶענֶען עֶנְטְלָאפֶען קֵיין טוּדֶעלַא הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעשִׁיצְט דִי יוּדֶען דֶער גְרַאף פָאן לֶערִין, נָאר אַז זֵייעֶר צָאהל הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְרוֹיס וֶוערֶען, הָאט זֵיי דֶער קֶאנִיג פָארְגֶעלֶעגְט אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָדֶער טוֹיפֶען, אָדֶער זוּכֶען אֵיין אַנְדֶער פְּלַאץ. עֶר הָאט זֵיי גָאר קֵיין צַייט נִיט גֶעגֶעבֶּען אוּנ זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קֵיין אַנְדֶער מִיטֶעל וִוי נָאר אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. זֶעהר וֶועניג הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין וֶועג. כִּמְעַט אַללֶע זֶענֶען גֶעוָוארֶען קְרִיסְטֶען אוּנ אֲפִילוּ אִין טוּדֶעלַא, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער פְרִימְסְטֶע קְהִלָּה, הָאבֶּען זִיךְ גֶעטוֹיפְט הוּנְדֶערְט אַכְטְצִיג פַאמִילְיֶען.

גָאר נִיט שְׁלֶעכְט הָאבֶּען גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט

זִיךְ פֶּערְלָאזֶען אוֹיף נִסִים, אוּנ וֶוען פִיעל הָאבֶּען גֶעוַוארְט בִּיז צוּ דֶער לֶעצְטֶער
מִינוּט אוּנ הָאבֶּען נָאךְ אַלְץ גֶעהָאפְט אַז דִי בִּיטֶערֶע גְזֵרָה זָאל בָּטֵל וֶוערֶען
הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דִי עֶרְשְׁטֶע שִׁיפֶען, וָואס זֶענֶען צוּגֶעקוּמֶען קֵיין
שְׁפַּאנְיֶען, אוּנ זֶענֶען אַוֶועק קֵיין אַפְרִיקָא, טִירְקַיי אוּנ אִיטַאלְיֶען. אַסַךְ יוּדֶען
פוּן אַרַאגָאנְיֶען, קַאטַאלָאנְיֶען אוּנ וַואלֶענְסִיַא הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדְט מִיט אַבַּקָשָׁה
צוּם קֶענִיג פוּן נֶעאַפֶּעל, פֶּערְדִינַאנְד דֶעם עֶרְשְׁטֶען, עֶר זָאל זֵיי עֶרְ-
לוֹיבֶּען זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין זַיין לַאנְד. פֶּערְדִינַאנְד הָאט פוּן אֵיין זַייט גְרוֹיס
רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוֹיף דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר
טַאקִי גֶעוָואלְט אַז נוּטְצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען זָאלֶען בֶּעלֶעבֶּען דִי מְדִינָה אוּנ דַארִיבֶּער
אִיז עֶר בַּאלְד בֶּעשְׁטַאנֶען דַארוֹיף, אוּנ אַז דִי יוּדֶען פוּן נֶעאַפֶּעל הָאבֶּען פֶּערְ-
זָארְגְט מִיט הוֹצָאוֹת זֵייעֶרֶע פֶּערְטְרִיבֶּענֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער, הָאבֶּען זִיךְ טוֹיזֶענְ-
דֶער שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען דָארְט אוֹיסְגֶעזוּכְט אַ מָקוֹם מְנוּחָה. אוֹיךְ דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְאֵל
אִיז אַרִיבֶּער קֵיין נֶעאַפֶּעל, דָארְט הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ
אוֹיף מְלָכִים. דֶער קֶענִיג הָאט אִיהם זֶעהר מְקָרֵב גֶעוֶועהן אוּנ הָאט אִיהם
גֶעגֶעבֶּען אַ שְׁטֶעלֶע בַּיי דֶער קְרוֹין. צוּם אוּמְגְלִיק הָאט זִיךְ אָבֶּער אַזוֹי גֶעפִיהְרְט
אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִיט זִיךְ גֶעבְּרַאכְט אַ שְׁטַארְק חוֹלַאַת, וַוייל אוֹיף דִי
שִׁיפֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעוַואלְגֶערְט אִין אוּמְרֵיינִקַייט צוּ צֶעהן מֶענְשֶׁען אוֹיף אֵיין
פְּלַאץ, דִי פֶּערְדָארְבֶּענֶע לוּפְט הָאט זֵיי גֶעשַׁאדְט אוּנ בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ צוּ
גֶעשְׁלָאגֶען צוּ אַיַבָּשָׁה אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע מַגֵפָה אוּנ דִי קְרַאנְקְהַייט הָאט
זֵיי שׁוֹין נִיט אָבְּגֶעלָאזְט וֶוען זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען אִין דִי שְׁטֶאדְט. אַז עֶס הָאבֶּען
אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר פִיעל פוּן זֵיי אוֹיסְצוּשְׁטַארְבֶּען, הָאט דֶער קֶענִיג גֶעגֶעבֶּען
אַ ווִינְק דִי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת מֶען זָאל דִי מֵתִים בֶּעהַאלְטֶען בַּיי נַאכְט, כְּדֵי דָאס
פָּאלְק זָאל זִיךְ נִיט צוּפִיעל אִיבֶּערְשְׁרֶעקֶען, וַוייל פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען
שׁוֹין גֶעהֶערְט אַ גֶעשְׁרֵיי. אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַרֵיינְגֶעבְּרַאכְט אֵיין אוּמְגְלִיק אִין
לַאנְד. אַז דִי קְרַאנְקְהַייט אִיז אָבֶּער יֶעדֶען טָאג אֶרְגֶער גֶעוָוארֶען אוּנ דִי יוּדֶען
הָאבֶּען שׁוֹין דֶעם בִּיטֶערְן סוֹד נִיט גֶעקָאנְט בֶּעהַאלְטֶען, הָאבֶּען אַלֶע אַנְוָואהְנֶער
גֶעבֶּעטֶען דִי מְלוּכָה מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייֶען פוּן דִי יוּדֶען. נָאר דֶער עֶדְלֶער
קֶענִיג הָאט נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען דֶערְפוּן, עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מַאכֶען נַייעֶ קְרַאנְקֶענְ-
הַייזֶער, אוֹיסְשְׁרַייבֶּען דָאקְטוֹירִים פוּן אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ
אַוֶועקְגֶעמוּטְשֶׁעט מִיט דִי יוּדֶען אַ קִיילֶעכְדִיג יָאהר בִּיז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען בֶּעסֶער.
גוּט אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין פִּיזַא,
וַוייל דֶעם גְבִיר ר׳ יְחִיאֵל׳ס קִינְדֶער הָאבֶּען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קֵיין גֶעלְד אוּנ

הָאבֶּען גֶעשְׁטִיצְט אַלֶּע נוֹיט בֶּעדֶארְפְטִיגֶע.

דֶערְפַאר זֶענֶען אָבֶּער אַנְדֶערֶע פוּן דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דֶער גְרֶאסְטֶער צָרָה, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף שִׁיפֶען פוּן גֶענוּאַ. דִי שִׁיפְס-לַייט זֶענֶען גֶעוֶועהן גְרוֹיסֶע רוֹצְחִים, פְרִיהֶר הָאבֶּען זֵיי פַאר גֶעלְד אַרוֹיפְגֶעלָאזְט אַסַךְ מֶעהר מֶענְשֶׁען וִוי פִיעל עֶס הָאט גֶעקֶאנְט אַרוֹיף, אוּנ אַז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען צוּ עֶנְג הָאבֶּען זֵיי פִיעל יוּדֶען אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין יַם. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז דִי יוּדֶען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְפִיהרֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען קֵיין גֶעלְד, הָאבֶּען אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען פִיעל גֶעלְד, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי פִיעל יוּדֶען גֶעקוֹילֶעט אוּנ גֶעזוּכְט דִי בֶּעהַאלְטֶענֶע אוֹצְרוֹת אִין זֵייעֶרֶע אוֹיפְגֶעשְׁנִיטֶענֶע לַייבֶּער. אִין גֶענוּאַ הָאבֶּען זִיךְ דִי שִׁיפֶען אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף אַ צַייט, וַוייל מֶען הָאט זֵיי בֶּעדַארְפְט פַארֶעכְטֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי דָארְט אִיז פוּן לַאנְג אָן גֶעוֶועהן אַ גֶעזֶעץ, אַז יוּדֶען טָארֶען אִין דֶער שְׁטָאדְט נִיט בְּלַייבֶּען לֶענְגֶער פוּן דְרַייא טֶאג, הָאט זֵיי דִי מְלוּכָה נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט קֵיין גֶענוּאַ אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט וַואלְגֶערְן בַּיים בְּרֶעג אִין דְרוֹיסֶען, נַאקֶעט אוּנ הוּנְגֶערִיג. דָא זֶענֶען צוּ זֵיי גֶעקוּמֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאבֶּען זֵיי צוּגֶערֶעדְט זֵיי זָאלֶען אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי אֱמוּנָה, וָואס גִיט זֵיי נִיט אֲפִילוּ קֵיין חַיֵי שָׁעָה, אוּנ פִיעל הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט בֶּעשְׁטֶעהן בַּיים נִסָּיוֹן אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט טוֹיפֶען פַאר אַ טְרִיקֶען שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. זֶעהר וֶועניג זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעבְּלִיבֶּען יוּדֶען אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע וָואס הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין רוֹם, הָאבֶּען גֶעהַאט יְסוּרִים פוּן זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער. דִי יוּדֶען פוּן רוֹם הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאל זֵיי נִיט שַׁאדֶען אִין פַּרְנָסָה וֶוען עֶס וֶועלֶען אַהִין צוּקוּמֶען יוּדֶען פוּן דֶער פְרֶעמְד אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעלָאזְט קָאסְטֶען טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ בַּיים פַּאפְּסְט אַלֶעכְּסַנְדֶר דֶעם זֶעכְּסְטֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נִיט אַרַיינְלָאזֶען. נָאר חָאטְשׁ דֶער פַּאפְּסְט אִיז קֵיין גְרוֹיסֶער צַדִיק נִיט גֶעוֶועהן, הָאט עֶס אִיהם דָאךְ שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס יוּדֶען ווִילֶען טְהוּן אַ רָעָה אַנְדֶערֶע יוּדֶען אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי אַלֶּע אַרוֹיסְטְרַייבֶּען. מִיט גְרוֹיס מִיה אוּנ מִיט נָאךְ צְוֵויי טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעזוּכְט צוּלֶעגֶען: הָאבֶּען זֵיי דֶערְנָאךְ גֶעפּוּעֶל'ט מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען צוּ רוּה אוּנ דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין רוֹם.

בֶּעסֶער אִיז גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט צוּ דִי גְרִיכִישֶׁע אִינְזֶעלְן קָארְפוּ אוּנ קַאנְדִיַא, וַוייל דָארְט הָאבֶּען זֵיי גֶעפוּנֶען בְּרִידֶער

מִיט וַוארֶעמֶע הֶערְצֶער, וָואס הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁטִיצְט אוּנ הָאבֶּען אֲפִילוּ פֶּערְ־
קוֹיפְט דִי זִילְבֶּער פוּן דִי שׁוּלֶען אַבִּי זֵיי זָאלֶען בֶּעפְרַייעֶן דִי דָאזִיגֶע, וָואס
זֶענֶען פֶּערְקוֹיפְט גֶעוָוארֶען פַאר שְׁקְלַאוֶוען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט
מִיט זַיין אָפֶּענֶער הַאנְד דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אִין קַאנְדִיַא,
ר׳ אֶלְקָנָה קַפְּסַאלִי, וָואס אִיז נִיט מִיד גֶעוָוארֶען אַלֵיין צוּ גֶעבֶּען אוּנ זַאמְלֶען
נְדָבוֹת בַּיי אַנְדֶערֶע. נָאר גָאר גְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען
זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין טִירְקַיי, וַוייל דֶער סוּלְטַאן בַּאיַאזֶעט דֶער צְוֵוייטֶע אִיז
גֶעוֶועהן זֶעהר אַיין עֶדְלֶער אוּנ אַקְלוּגֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז וָואס
מֶעהר עֶס וֶועלֶען צוּקוּמֶען יוּדֶען וֶועט עֶס זַיין דִי גְרֶעסְטֶע טוֹבָה פַאר׳ן לַאנְד,
אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט דֶער לַאנְד־רַב, ר׳ מֹשֶׁה קַפְּסַאלִי, גֶעאַרְבַּייט אַז דִי
טִירְקִישֶׁע יוּדֶען זָאלֶען בֶּעהִילְפִיג זַיין זֵייעֶרֶע שְׁפַּאנִישֶׁע בְּרִידֶער. עֶר אִיז אוּמִיסְטֶען
אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוּנ גֶעמַאכְט אַסַךְ גֶעלְד, כְּדֵי מֶען זָאל קֶאנֶען דִי גֶעמֵיינֶע
אַנִידֶערְשְׁטֶעלֶען אוֹיף אַמַעֲמָד פַּרְנָסָה, אוּנ גָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט הָאבֶּען דִי
שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען גֶעוִויזֶען וָואס זֵיי קֶאנֶען: דִי טִירְקַיי אִיז גֶעוָוארֶען בֶּעלֶעבְּט
אוּנ דֶער מִסְחָר הָאט דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען גָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אוֹפֶן.

דֶער גְרֶעסְטֶער טְהֵייל פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט קֵיין
פָּארְטוּגַאל, וַוייל בַּיי פִיעל פוּן זֵיי הָאט נָאךְ גֶעלֶעבְּט אַשְׁטִיקֶעל הָאפְנוּנְג אַז
פְּרִיהֶר אָדֶער שְׁפֶּעטֶער וֶועט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ וֶועט
חֲרָטָה הָאבֶּען אוֹיף דֶעם נַארִישְׁקַייט, וָואס זִי הָאט גֶעטְהוּן, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען
זֵיי זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט פֶערְשְׁלָאגֶען עֶרְגִיץ וַוייט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיסְ־
צוּוַוארְטֶען אִין פָּארְטוּגַאל בִּיז עֶס וֶועט קוּמֶען דִי גוּטֶע שָׁעָה. פַאר גֶעלְד הָאט
יָאהַאן דֶער צְוֵוייטֶע גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה, אַז דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען מֶאגֶען זִיךְ
אוֹיף שְׁטֶאנְדִיג בֶּעזֶעצֶען בַּיי אִיהם אִין לַאנְד, נָאר דִי פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע יוּדֶען
אַלֵיין הָאבֶּען זֶעהר מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאלֶען זִיךְ אַהִין נִיט אָנְשְׁטוּפֶּען צוּ פִיעל
יוּדֶען אוּנ דֶערְנָאךְ זָאלֶען זֵיי אַלֶע צוּזַאמֶען נִיט הַאפֶּען דֶעם פְּסַק. אוּמִזִיסְט
הָאט זִיךְ דֶער אַלְטֶער ר׳ יוֹסֵף אִבְּן יַחְיַא אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען
אוּנ הָאט גֶעשְׁטְרָאפְט זַיינֶע בְּרִידֶער דֶערְפַאר וָואס בַּיי אַזַא גְרוֹיס אוּמְגְלִיק
שְׁטֶעהֶען זֵיי אוּנ מַאכֶען חֶשְׁבּוֹנוֹת, עֶס הָאט גָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אַז דִי
יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אַקֶעגֶענְגֶעשְׁטֶעלְט, הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה גֶעמוּזְט זֵיי
צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ מֶען הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נָאר דוּרְכְפָּאהרֶען דוּרְךְ
פָּארְטוּגַאל אוּנ בְּלַייבֶּען דָארְט נִיט מֶעהר פוּן אַכְט חֳדָשִׁים, אוּנ פַאר דֶער טוֹבָה
הָאבֶּען זֵיי בֶּעדַארְפְט פוּן יֶעדֶען מֶענְשֶׁען בֶּעצָאהלֶען אַגְרוֹיסֶען מַס, אוּנ דֶער

קאניג האט זיך געמאכט א גרויסען בייטעל אונ האט געברענגט מיט דעם געלד פיהרען א מלחמה אין אפריקא. יאהאן האט זעהר פיינד געהאט יודען, נאר ער איז געגאנגען מיט דער דעה אז געלד רייסען ביי זיי אונ בענוצען זיך מיט זייערע גרויסע פעהיגקייטען מאג מען געווים. דערפאר האט ער ביי זיך געהאלטען עטליכע יודישע דאקטוירים אונ אז ער האט געמאכט איין אסיפה פון גרויסע געלעהרטע מען זאל עפיס טראכטען וועגען אסטראנאמישע אינ־סטרומענטען, וואס מען האט בעדארפט האבען צו די שיפען, וועלכע ער האט אוועקגעשיקט זוכען נייע לאנדער, האט ער געמזט אנקומען אויך צו יודישע חכמים, ווי זיין לייב־דאקטאר ר' יוסף וועצינהא, ר' אברהם זכותא, ר' אברהם דע בעיא אונ ר' יוסף זאפאטיירא דע לאמעגא. אין הארצען האט איהם אבער געקרענקט פאר וואס יודען געבען זיך אב מיט וויסענשאפט אונ שטעלען זיך אויף אזא מדרגה אז מען מוז פאר זיי דרך ארץ האבען, אונ זוי ווייט ער האט נאר געקאנט יודען שלעכטס טהון, נאר אזוי אז עס זאל זיך ניט ווארפען אין אויג אונ ער זאל ניט הייסען אז ער איז א שלעכטער, איז ער דארויף געוועהן א בעלן. איינפיהרען ביי זיך א אינקוויזיציאן — האט איהם ניט געפאסט, נאר אז דער פאפסט אינאקענטי דער אכטע האט איהם גע־שריבען ער זאל ניט לאזען אז די מאראנען, וואס אנטלויפען פון שפאניען, זאלען ביי איהם געפינען א בעהאלטעניש, האט ער געהייסען מען זאל אהן רחמנות פארברענגען די אומגליקליכע וואס האבען געברעכענט אויף זיין הילף. אזוי האט ער זיך נוהג געוועהן אויך מיט די מאראנען, וועלכע זענען אנטלאפען קיין אפריקא אונ האבען זיך בעזעצט אויף דער ערד, וואס האט געהערט צו איהם, אונ אויף זיין חסד זענען איבערגעקומען כמעט הונדערט טויזענד שפאנישע יודען, וואס האבען זיך ניט געקאנט אבבייסען פונ'ם זיסען חלום אונ האבען געוואלט בלייבען נאהענט צו דער אלטער היים.

אויך זיי האט געטראפען דאס אומגליק וואס עס איז צווישען זיי גע־ווארען א גרויסע מגפה אונ זיי האבען מיט זיך די קראנקהייט מיט געבראכט קיין פארטוגאל. אודאי האט שוין יאהאן געהאט א אויסרעד ער זאל די יודען טאקי מעהר ניט לאזען בלייבען אין לאנד ווי אכט חדשים, אונ ער האט גע־הייסען בעשטעלען שיפען מען זאל זיי ווייטער אוועקפיהרען. ער האט אפילו אנגעזאגט מען זאל ביי זיי נעהמען וואלוועל, בעהאנדלען פריינדליך אונ זיי צושטעלען אין די שטאדט, וואוהין זיי וועט בעסער זיין צו פאהרען. נאר קוים זענען זיי געוועהן אין מיטען ים, האבען די שיפס־לייט ארויסגעוויזען געגען די

יוּדֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ אַכְזָרִיוּת: זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז זֵיי זֶענֶען גְלַייךְ וִוי הֶפְקֵר, וָואס קֵיינֶער וֶועט זִיךְ פַאר זֵיי נִיט אָנְנֶעהמֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען זֵיי פָּשׁוּט גֶערַאבֶּעוֶועט, וַוייבֶּער אוּנ מֶאדְלֶעךְ מְאַנֵס גֶעוֶועהן פַאר דִי אוֹיגֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ פוּן דִי מֶאנְנֶער, פִיעל פוּן זֵיי אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען אוֹיף וִוילְדֶע אִינְזֶעלְן, וואו זֵיי זֶענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען פַאר הוּנְגֶער.

וִוי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען אוֹיף דִי שִׁיפֶען — קָאן מֶען זֶעהן פוּנ'ם בֶּעשְׁרַייבּוּנְג, וָואס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּנ'ם בֶּעקַאנְטֶען מְקוּבָּל ר' יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב חַיַּת, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ אִים ווִינְטֶער פוּנ'ם יָאהר 1493, אִיגֵיינֶעם מִיט זַיין פְרוֹי אוּנ מִיט נָאךְ הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג יוּדֶען אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף אִין לִיסַאבָּאן. פִיער חֲדָשִׁים הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיפ'ן יַם, ווייל מֶען הָאט זֵיי, וֶוענֶען זֵייעֶרֶע קְרַאנְקְהַייטֶען, אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען; דִי לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ דֶערְוַוייל זֶענֶען אוֹיף זֵיי אָנְגֶעפַאלֶען רוֹצְחִים, וָואס פָאהרֶען אַרוּם אוֹיפ'ן יַם אוּנ רַאבֶּעוֶוען שִׁיפֶען, אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר שִׁיף פַארְשְׁלֶעפְּט קַיין מַלַגַה. דָארְט הָאט מֶען זֵיי נִיט גֶעלָאזְט אַרָאבְּגֶעהן צוּם בְּרֶעג אוּנ פֶערְקוֹיפֶען זֵיי עֶסֶענְוַארג הָאט מֶען זֵיי נִיט גֶעוָואלְט, וַוייל דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט'ן הוּנְגֶער וֶועלֶען זֵיי גִיכֶער בֵּייגֶען דִי עַקְשָׁנִים. אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן: הוּנְדֶערְט יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען, אוּנ אַז דִי אִיבְּרִיגֶע, וַוייבֶּער אוּנ קְלֵיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסצוּשְׁטַארְבֶּען אוֹיפ'ן שִׁיף, הָאבֶּען דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן מַלַגַה פָארְט רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען, מֶען הָאט זֵיי פֶערְזָארְגְט מִיט לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל אוּנ וַוייטֶער גֶעלָאזְט שְׁווִימֶען קַיין אַפְרִיקָא. מֶען הָאט שׁוֹין אָבֶּער אוּמֶעדוּם גֶעוואוּסְט אַז דִי יוּדֶען פַאלֶען פוּן אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חוֹלַאַת אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ אִין אַפְרִיקָא אִין קֵיין שְׁטָאדְט נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט צָרוֹת קוֹים צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּ דֶער יַבָּשָׁה הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמוּזְט אַרוּמְבְּלָאנְקֶען אִין דִי פוּסְטֶע פֶעלְדֶער אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וואו אַקָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען. דֶערְמָאלְט אִיז ר' יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב חַיַּת, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אֵיין אַלְמָן, וַוייל זַיין פְרוֹי אִיז נָאךְ אִין מַלַגַה גֶעשְׁטָארְבֶּען, אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הֶענְד פוּן אַ בֶּאזֶען טֶערְק, וָואס הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ פִינְסְטֶערְן גְרוּבּ, פוּל מִיט שְׁלַאנְגִין אוּנ עֶקְדִישֶׁען, אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען עֶר זָאל מוּזֶען אָנְנֶעהמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה. ר' יְהוּדָה הָאט זִיךְ אָבֶּער פֶעסְט גֶעהַאלְטֶען אִין זַיין גְלוֹיבֶּען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעבֶּעךְ אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט בִּיז נִיט וַוייט פוּן אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אִיהם, מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ גֶעבְּרַאכְט קַיין

פֶּעץ, עֶר הָאט אָבֶּער דָארְט אוֹיךְ קַיין נַחַת נִיט גֶעהַאט: עֶס אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער הוּנְגֶער אוּנ פַאר אַ קְלֵיין שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, נָאר דִי נְשָׁמָה צוּ דֶערְהַאלְטֶען, אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶען טָאג צוּ דְרֶעהֶען דִי רָאד אִין אַ מִיהל.

אִין פָּארְטוּגַאל זֶענֶען דֶערְוַוייל נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען זֶעהר פִיעל יוּדֶען, ווַייל עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט נִיט גֶעהַאט אוֹיף הוֹצָאוֹת ווַייטֶער צוּ פָאהְרֶען, אוּנ צְווֵייטֶענְס הָאט מֶען שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶערֶען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס דִי גוּטֶע בְּשׂוּרוֹת ווִי אַזוֹי מֶען אִיז זִיךְ נוֹהֵג מִיט דִי יוּדֶען אוֹיף דִי שִׁיפֶען, אוּנ קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעווָאלְט אַיינְשְׁטֶעלֶען דָאס לֶעבֶּען. דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעהַאפְּט אִין דֶער שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ פֶערְלָאזְט אוֹיף דֶעם קֶענִיג יָאהַאן'ס חֶסֶד. זֵיי הָאבֶּען גֶעהָאפְּט אַז עֶר וֶועט פָארְט אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ וֶועט זֵיי נִיט צְווִינְגֶען ווַייטֶער נָע וָנָד צוּ זַיין. יָאהַאן הָאט אָבֶּער מִיט זֵיי קַיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת נִיט גֶעמַאכְט אוּנ קוֹים זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעלָאפֶען דִי אַכְט חֳדָשִׁים, ווָאס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ בְּלֵייבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל, הָאט עֶר זֵיי אַלֶע עֶרְקְלֶעהְרְט פַאר שְׁקְלַאוֶוען אוּנ הָאט זֵיי צוּשֶׁענְקְט דִי פְּרִיצִים. דָאס שְׁלִים־מַזָל פוּן דִי יוּדֶען אִיז אָבֶּער אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן, אַז בַּיים קֶענִיג יָאהַאן אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעשְׁטָארְבֶּען זַיין אֵיינְצִיגֶער זוּהן, פְרִיהֶער אִיז עֶר אוֹיךְ קַיין דִימַאנְט נִיט גֶעוֶועהן אוּנ דָאס לֶעצְטֶע אוּמְגְלִיק הָאט אִיהם גָאר אִין גַאנְצֶען גֶעמַאכְט פַאר אֵיין אַכְזָר, אוּנ פוּן זַיין הַארְץ אִיז פֶערְשְׁווּאוּנְדֶען גֶעוָוארֶען דָאס קְלֵיינֶע בִּיסֶעל יֹשֶׁר ווָאס הָאט זִיךְ נָאךְ דָארְט גֶעפוּנֶען, אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען אַזַא אַכְזָרִיּוֹת, ווָאס אֲפִילוּ אִין יֶענֶע יָאהְרֶען אִיז עֶס שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ עֶרְוַוארְטֶען. עֶס אִיז אִיהם נָאךְ וֶועניג גֶעוֶועהן ווָאס עֶר הָאט צוּגֶענוּמֶען דִי פְרַייהַייט בַּיי מֶענְשֶׁען, ווָאס הָאבֶּען גֶעקֶאנְט דֶער מְדִינָה גָאר נוּצְלִיךְ זַיין; עֶר הָאט גֶעווָאלְט דֶעם יוּנְגֶען דוֹר אִין גַאנְצֶען אָבְּטוֹיטֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען קְלֵיינֶע קִינְדֶער אָבְּרַייסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ זֵיי אַוֶועקְשִׁיקֶען אוֹיף דִי ווַייטֶע אִינְזֶעלְן, ווְאוּהִין מֶען פְלֶעגְט פוּן פָּארְטוּגַאל פֶערְשִׁיקֶען אַלֶע פֶערְבְּרֶעכֶער; עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס יָאמֶערְן אוּנ קְלָאגֶען פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַאמֶעס. אַ סַךְ הָאבֶּען נִיט אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען דִי ווַייטֶע נְסִיעָה, אוּנ אַזוֹי אִיז אַ חֵלֶק גֶעוָוארֶען כִּמְעַט פוּן אַ גַאנְצֶען דוֹר.

נָאךְ צְווֵיי בִּיטֶערֶע יָאהר אִיז דִי יוּדֶען פְּלוּצְלוּנְג לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען. יָאהַאן אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגַאנְגֶען צוּ זַיין קָרוֹב דוֹן מַנוּאֵל, ווָאס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַ גוּטֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט בַּאלְד בֶּעפְרַייט

די יודען. פון דעם געלד, וואס די יודען האבען איהם צוגעטראגען, האט ער זיך אבגעזאגט, אונ האט זיי געוויזען אז ער פארשטעהט צו שאטצען זייער ווערטה. דער יודישער געלעהרטער ר׳ אברהם זכותא איז ביי איהם געווארען אגרויסער חשוב אונ די יודען האבען אנגעהויבען אויסצוגלייכען די גליעדער. צו קורץ איז אבער געוועהן זייער שמחה: די קאניגליכע פאמיליע פון שפאניען האט געווארפען איין אויג אויפ׳ן יונגען דון מנואל ואונ ואז די פרינצעסין איזאבעלא איז איהם שטארק געפאלען האט מען זיך אנדערש ניט געוואלט משדך זיין מיט איהם ביז ער וועט ניט געבען דאס ווארט, אז ער וועט צוזאמען מיט שפאניען ארויסשפרינגען געגען קארל דעם זיבענטען דעם קאניג פון פראנקרייך, אונ וועט ניט ארויסטרייבען פון פארטוגאל אללע יודען סאי די היימישע, סאי די פרעמדע. די צוויי תנאים זענען זעהר שווער געוועהן פאר דון מנואל: ער האט זיך ניט געקאנט ענטשליסען צו ווערען, גאר אהן אפאר וואס, אגעגנער פון אמלך, וואס ער האט ביז אהער מיט איהם גוט געלעבט, אונ נאך ביטערער איז איהם געוועהן דערוויטערן פונ׳ם לאנד אזעלכע איינוואהנער, וואס ער האט זיי ליעב געהאט פאר זייער געטרייטשאפט אונ נוצליכקייט. אזוי האט ער זיך אלץ געשלאגען מיט דער דעה ביז צו דער לעצטער מינוט אונ, אז די כלה איז שוין געשטאנען ביי דער גרעניץ אונ האט איהם געשיקט זאגען אז זי וועט ניט אריינפאהרען קיין פארטוגאל כל זמן אפנים פון איודען וועט זיך נאך דארט געפינען, האט די וואגשאל פון ליעבע אונ פון אפעטען נדן איבערגעוואגען אונ אויף די יודען פון פארטוגאל איז געקומען אנייע צרה.

דעם 24 דעצעמבער 1496, עס איז נאך קיין חודש ניט אוועקגעגאנגען פון דער חתונה, האט דון מנואל ארויסגעלאזט אבעפעהל אז אלטע יודען אונ מאורען, (וואס האבען געהאלטען די מהמדנישע אמונה), מוזען אין אגעוויסער צייט אננעהמען דאס קריסטענטהום, אלא ניט–טארען זיי זיך ניט געפינען אין לאנד אונ ווי באלד מען וועט זיי דערטאפען, קומט זיי דער טויט. באלד ווערען ארוצח האט איהם עפיס ניט געפאסט, אונ דערפאר האט ער די יודען געגעבען צייט כמעט אגאנץ יאהר אונ האט בעשטימט דריי שטאדט ליסאבאן, אפארטא אונ זעטובאל, אז פון דארט זאלען זיי זיך קאנען אוועקלאזען אויף שיפען אין אנדערע לאנדער. דערוויל האט ער גרויס געמאכט די דאזיגע יודען, וואס האבען זיך געלאזט טויפען, ער האט זיי געגעבען די בעסטע שטעלען, בעהאנגען מיט גאלד אונ זילבער, אונ דאס האט ער אלץ געטהון מיט אכונה

טָאמֶער וֶועלֶען אַנְדֶערֶע יוּדֶען אוֹיךְ זוֹכֶען עוֹלָם הַזֶּה; עֶס הָאט אִיהם אָבֶּער גָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען אוּנ טַאקִי נָאר גֶעצֶאהלְטֶע יוּדֶען זֶענֶען בֶּעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע גְלִיקֶען. דָאס הָאט דֶעם קֶאנִיג שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען, וַוייל עֶס הָאט זִיךְ אִיהם גָאר נִיט גֶעגְלוּסְט אָפְּצוּלָאזֶען דִי רַייכֶע אוּנ פֶעהִיגֶע יוּדֶען, דֶערְצוּ הָאט אִיהם נָאךְ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אַלֶע טָאג דִי יוּנְגֶע קֶאנִיגִין גֶעפִּיקְט דֶעם קָאפּ עֶר זָאל זֶעהן וָואס גִיכֶער אַרוֹיסְצוּפַּטְר'ן דִי גֶעפֶאהרְלִיכֶע שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קַאטָאלִישֶער קִירְכֶע, אוּנ דַוְקָא אִין דֶער צַייט, וֶוען דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַרוֹיסגֶעקוּקְט אוֹיף אַ יְשׁוּעָה אוּנ הָאבֶּען גֶעהָאפְּט אַז אִין אַ יָאהר קָאן נָאךְ דוֹן מַנוּאֵל בַּייטֶען זַיין דֵעָה, הָאבֶּען זִיךְ טַאקִי זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אָבֶּער נִיט צוּם גוּטֶען, וִוי דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעדֶענְקְט, נָאר צוּם שְׁלֶעכְטֶען, אוּנ בַּיי אִיהם אִין הַארץ אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא שִׂנְאָה צוּ זֵיי, וָואס הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ אַרוֹיפְּגֶעפִירְט אוֹיף דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע זַאכֶען. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט זִיךְ דֶער קֶאנִיג גֶעוֶוענְדְט צוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאט זִיךְ מִיט זֵיי אֵיין עֵצָה גֶעהַאלְטֶען, אַז מֶען זָאל דִי יוּדֶען מִיט גֶעוַואלְד גֵייטְהֶען צוּ וֶוערֶען קְרִיסְטֶען, נָאר דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פֶערְנַאנְדָא קוּטִינְהָא הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז גָאטט אִיז נִיט צוּפְרִידֶען פוּן גֶענֵייטְהֶע זַאכֶען, אוּנ הָאט אִיהם אָפְּגֶערַאטְהֶען דֶערְפוּן. אַ קְלֵיינֶע צַייט אִיז דוֹן מַנוּאֵל שְׁטִיל גֶעוָוארֶען, וַוייל אֵיינֶער פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, לֵוִי בֶּן שֵׁם טוֹב, וָואס הָאט בֶּעקוּמֶען אַ קְרִיסְטְלִיכֶען נָאהמֶען אַנְטָאנְיָא. הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייבֶּען גַאנְצֶע בִּיכֶער אוּנ דֶערְוַוייזֶען אַז קֵיין בֶּעסֶערְס פוּן קַאטָאלִיצִיזְמוּס אִיז גָאר אוֹיף דֶער וֶועלְט נִיטָא. אוּנ דֶער קֶאנִיג הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז זַיינֶע חִבּוּרִים וֶועלֶען אֶפְשָׁר פָּארְט דִי יוּדֶען אָבְּרַייסֶען פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה, נָאר אַז עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט אַז דָאס מִיטֶעל הֶעלְפְט אוֹיךְ נִיט, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען צוּ גֶעהן מִיט תְּקִיפוּת. קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען פֶערְשְׁלִיעסֶען אַלֶע שׁוּלֶען אוּנ בָּתֵּי מִדְרָשִׁים, כְּדֵי יוּדֶען זָאלֶען נִיט הָאבֶּען וואוּ צוּ דַאוְונֶען, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר בְּסֵתֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל: מֶען זָאל בַּיי דִי יוּדֶען צוּנֶעהמֶען דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵיי טוֹיפֶען. וִוי אַזוֹי דִי זַאךְ אִיז נִיט צוּגֶעגַאנְגֶען בְּסוֹד, זֶענֶען דִי יוּדֶען דֶערְפוּן בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען; וֶוער עֶס אִיז נָאר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אִיז זִיכֶער אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען, אוּנ וֶוער עֶס הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט רִירֶען פוּנ'ם פְּלַאץ הָאט גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעהַאלְטֶען דִי קִינְדֶער, אַז מֶען זָאל זֵיי נִיט אַוֶועקְנֶעהמֶען. דֶער קֶאנִיג הָאט אַקוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט אוּנ אַז אָט אָט וֶועלֶען דִי יוּדֶען אִין גַאנְצֶען אַרוֹיס פוּן זַיינֶע הֶענְד, הָאט עֶר שׁוֹין מוֹרָא גֶעהַאט צַייט צוּ פֶערְלִירֶען אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען מֶ'זָאל שׁוֹין אַלֶע קִינְדֶער צוּנֶעהמֶען בַּיי דִי עֶלְטֶערְן, זֵיי

טוֹיפֶען אוּנ אַוֶועקְשִׁיקֶען וַוייט, כְּדֵי דִי יוּדֶען זָאלֶען צוּ זַיי מֶעהר קַיין שְׁלִיטָה נִיט הָאבֶּען. דִי הָאר שְׁטֶעלֶען זִיךְ קַאפּוּיר אַז מֶען דֶערְמָאנְט זִיךְ וָואס דֶעמָאלְט אִיז פָּארְגֶעקוּמֶען: דָאס גֶעשְׁרַיי פוּן דִי טַאטֶעס אוּנ מַאמֶעס, וָואס מֶען הָאט בַּיי זַיי צוּגֶענוּמֶען דִי קִינְדֶער, אִיז גֶעגַאנְגֶען בִּיז דֶעם זִיבֶּענְטֶען הִימֶעל. אַ טְהֵייל, אוּנ צְווִישֶׁען זַיי אוֹיךְ דֶער בֶּערִיהמְטֶער לַמְדָן ר׳ יִצְחָק אִבֶּן זַכִּין, הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען צוּזַאמֶען מִיט דִי קִינְדֶער, אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען, אוּנ חָאטְשׁ מֶען הָאט דֶערְפַאר גֶעקָאנְט הָאבֶּען זֶעהר אַ גְרוֹיסֶען עוֹנֶשׁ, פְלֶעגֶען זַיי בֶּעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ יוּדִישֶׁע קִינְדֶער.

בַּיי אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל אִיז, מִן הַסְתֵּם, דִי צָאהל פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען נִיט זֶוענִיג גֶעוֶועהן, עֶס אִיז אָבֶּער פַאר דוֹן מַנוּאֵל אַלֶץ קַארְג גֶעוֶועהן: עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז קַיין אֵיינְצִיגֶער יוּד זָאל נִיט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר אַזוֹי גֶעדְרֶעהט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען עוֹבֵר זַיין אוֹיף דֶעם זְמַן, וָואס עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט, אוּנ עֶר זָאל הָאבֶּען אַרֶעכְט מִיט זַיי צוּ טְהוּן וָואס עֶר וִויל. עֶר הָאט עֶס אוֹיךְ קוּנְצִיג אָבְּגֶעאַרְבַּייט: עֶר הָאט גֶעמַאכְט, אַז אַרוֹיס פָאהרֶען מֶעגֶען נָאר דִי יוּדֶען פוּן לִיסַאבָּאן, צוּ לִיעב דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אַהִין פֶערְזַאמֶעלְט מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען, אוֹיף דִי שִׁיפֶען הָאט עֶר אָנְגֶעזָאגְט, מֶען זָאל זַיי דָארְט מַאכֶען אַ עִכּוּב, דֶערְוַוייל אִיז אַרִיבֶּער דֶער חוֹדֶשׁ אָקְטָאבֶּער אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעקָאנְט מִיט זַיי נוֹהֵג זַיין ווִי מִיט פֶערְבְּרֶעכֶער. קוֹים הָאט שׁוֹין דוֹן מַנוּאֵל גֶעהַאט פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַלֶע יוּדֶען פֶערְשְׁפַּארֶען אִין שְׁטַאלֶען אַזוֹי ווִי בְּהֵמוֹת אוּנ הָאט זַיי גֶעלָאזְט זָאגֶען, אַז אַצוּנְד זֶענֶען זַיי זַיינֶע שְׁקְלַאוֶוען אוּנ זַיי הָאבֶּען קַיין אַנְדֶערֶע בְּרֵירָה נִיט נָאר זִיךְ צוּ טוֹיפֶען. מִיט גוּטֶען הָאט עֶר אָבֶּער גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זַיי דְרַייסִיג טָאג כְּסֵדֶר נִיט גֶעבֶּען קַיין עֶסֶען, אוּנ אַז דֶער הוּנְגֶער הָאט זַיי אוֹיךְ נִיט גֶעבּוֹיגֶען הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זַיי מִיט שְׁטְרִיק שְׁלֶעפֶּען אִין קִירְכֶע. דֶעמָאלְט זֶענֶען צוּגֶעקוּמֶען אַסַךְ נַייע מַארְרַאנֶען פוּן דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע אוּנ שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ צְווִישֶׁען זַיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן ר׳ לֵוִי בֶּן חָבִיב, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין יְרוּשָׁלַיִם. פִיעל יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער אַלֵיין דֶערְהַרְג׳ט, אוּנ נָאר עֶטְלִיכֶע אִיז גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען, ווִי ר׳ יִצְחָק בֶּן יוֹסֵף קַארוֹ פוּן טוֹלֶעדַא, וָואס הָאט אִין פָּארְטוּגַאל פֶערְלָארֶען צְוֵויי זִיהן, אוּנ אִיז מִיט גְרוֹיס מְסִירוּת נֶפֶשׁ אַרִיבֶּער קַיין טִירְקַיי, אוּנ ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא מִיט זַיין זוּהן

שְׁמוּאֵל, וָואס הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען אִין קָאנִיגְלִיכֶען הוֹיף אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה קוֹים צוּ גֶעשְׁלָאגֶען קֵיין תּוּנִים.

דִי נַייע מַארְרַאנֶען פוּן פָּארְטוּגַאל הָאבֶּען גֶעוואוּסְט וָואס מֶען הָאט גֶעטְהוּן מִיט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ הָאבֶּען גוּט גֶעצִיטֶערְט טָאמֶער הֶעלְפְט זֵיי נִיט אֲפִילוּ דִי מַאסְקֶע פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְ-גֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים קֵיין רוֹם, וַוייל דֶער פַּאפְּסְט אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער זֶעקְסְטֶער הָאט פַאר גֶעלְד אַמָאל גֶעקָאנְט טְהוּן אוֹיךְ אַ גוּטֶע זַאךְ. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאבֶּען זֵיי אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ שֶׁענֶעם פִּדְיוֹן, אוּנ הָאטְשׁ דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער גַארְצִילַאזָא הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעמִיהט אַז דֶער פַּאפְּסְט זָאל אָבְּ-זָאגֶען זֵייעֶר בַּקָשָׁה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט דוֹן מַנוּאֵל בֶּעקוּמֶען אַ ווִינְק עֶר זָאל מֵטִיב זַיין, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט אִים יָאהר 1497 אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין אַ צַייט פוּן צְוַואנְצִיג יָאהר טָאר מֶען זִיךְ צוּ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען נִיט טְשֶׁעפֶּען פַאר וָואס זֵיי הִיטֶען נָאךְ אָב יוּדִישְׁקַייט, אוּנ אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער, וֶוען עֶס וֶועט זִיךְ אַרוֹיסְוַוייזֶען אַז זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶעם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, דַארְף מֶען זֵיי נָאר בֶּע-שְׁטְרָאפֶען דֶערְמִיט וָואס דִי מְלוּכָה נֶעהמְט צוּ זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען אוּנ גִיבְּט עֶס אִיבֶּער זֵייעֶרֶע יוֹרְשִׁים. אוֹיסֶער דֶעם הָאט מֶען דֶערְלוֹיבְּט אַז דָאקְטוֹירִים פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען מֶעגֶען הָאבֶּען הֶעבְּרֶעאִישֶׁע בִּיכֶער, אוּנ דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס הוּנְדֶערְטֶער מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אֶפֶענְטְלִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעקָאנְט אָהן מוֹרָא זִיצֶען עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה. דִי פְרַייהַייטֶען הָאבֶּען אָבֶּער נָאר גֶעהַאט דִי הֵיימִישֶׁע מַארְרַאנֶען; אוֹיף דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט דִי קָאנִיגִין אִיזַאבֶּעלַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרוּם וִוי דִי מוּטֶער, גוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען, אוּנ וִוי בַּאלְד עֶס אִיז נָאר אוֹיף יֶעמַאנְדֶען גֶעפַאלֶען אַ חָשַׁד אַז עֶר אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצִיָאן, הָאט מֶען אִיהם בַּאלְד צוּרִיקְ-גֶעשִׁיקְט, כְּדֵי שְׁפַּאנְיֶען זָאל חָלִילָה נִיט פֶערְלִירֶען קֵיין קָרְבָּן.

נָאר הָאטְשׁ דִי לַאגֶע פוּן דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע מַארְרַאנֶען אִיז גֶעוֶועהן נָאר נִיט שְׁלֶעכְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט כִּמְעַט פְרַיי הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֶטְלִיכֶע פְרוּמֶע, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער רַב ר' שִׁמְעוֹן מֵימִי, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט אֲפִילוּ לְפָנִים נָאכְגֶעבֶּען דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאבֶּען בֶּעסֶער אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע יְסוּרִים, אַבִּי נִיט אָבְּטְרֶעטֶען אוֹיף קֵיין הָאר פוּנ'ם גְלוֹיבֶּען. עֶס הָאבֶּען נִיט גֶעהָאלְפֶען דִי עִנּוּיִים קָשִׁים וָואס מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעטְהוּן: אִין דֶער תְּפִיסָה, וואוּ זֵיי זֶענֶען גֶעזֶעסֶען, הָאט מֶען זֵיי אוֹיף דְרַיי טָאג אַיינְגֶעגְרָאבֶּען בִּיז דֶעם הַאלְז אִין דֶער

ערד, נאר אזא שטראף האט זיי אויך ניט געקאנט ביינגען און דעמאלט האט ר׳ שמעון מימי אויסגעהויכט זיין כשר׳ע נשמה. צוויי מאראנען האבען זיך איינגעשטעלט דאס לעבען און האבען בסתר ארויסגעטראגען זיין גוף פונ׳ם געפאנגניש און איהם געבראכט צו קבורת ישראל.

אין א יאהר ארום איז איזאבעלא געשטארבען פון אקימפעט און נאך איהר טויט איז דון מנואל א ביסעל בעסער געווארען, און עטליכע פון די עקשנים וואס זענען נאך געבליבען אין תפיסה, ווי דער בעריהמטער דרשן און מקובל ר׳ אברהם סבא, וואס מען האט זיינע קינדער מיט געוואלד געטויפט, ר׳ יעקב לואל און ר׳ שם טוב לירמא, האט ער ערלויבט ארויסצופאהרען פון פארטוגאל. נאר אויף ר׳ שמעון מימי׳ס משפחה איז אויסגעגאסען געווארען דער גאנצער צארן: א לאנגע צייט האבען זיי זיך אבגעמוטשעט אין געפאנגעניש און דערנאך האט מען זיי פערשיקט קיין אפריקא זיי זאלען דארט בויען פעסטונגען, און אזוי ווי מען האט זיי געצווינגען צו ארבייטען אים שבת האבען זיי עס ניט געקאנט איבערטראגען און זענען געשטארבען ווי קדושים.

אזוי האבען זיך מיט יודען נוהג געווען מענשען וואס בארמהארציגקייט און ליעבע זענען דער עיקר פון זייער אמונה, צום סוף, אז שפעטער מיט אכציג יאהר האט זיך דאס רעדעל איבערגעדרעהט, דון מנואל׳ס אור-אייניקעל, דער קעניג סעבאסטיאן האט פערלארען די מלחמה געגען אפריקא און די בעסטע יונגע לייט פון פארטוגאל האט מען פערקויפט פאר שקלאווען, האבען די יודען בעהאנדעלט די פארטוגאזען מיט יושר און רחמנות, די געפאנגענע פלעגען זיך בעטען מען זאל זיי נאר פערקויפען צו יודען, ווייל זיי האבען זיך איבער-צייגט אז די יודען זענען ניט קיין נוקמים ונוטרים.

---

6 דאס ווייטערדיגע נע ונד זיין פון יודען און מאראנען.

(1497—1520 נאך קריסטוס געבורט).

דאס וואס האט זיך איבערגעטהון מיט די יודען פון שפאניען און פארטוגאל האט געווארפען א שרעקליכען פחד אויף אללע יודען פון די איי-ראפאישע לאנדער און האט ביי פיעל פון זיי צוגענומען די לעצטע האפנונג אויף עפיס א תקומה. אין דייטשלאנד און אנדערע ערטער, וואו די יודען האבען זיך גערופען אשכנזים, האבען זיי אויך געהאט גענוג צרות, נאר דארט זענען זיי שוין אבער געוואהנט געווען מיט דעם און האבען זיך שטאנדיג

גֶעשְׂרָאקֶען פַאר עֶפִּיס אֶרְגֶערְס. דִי יוּדֶען פוּן קַאסְטִילְיֶען, אַרַאגָאנְיֶען, לֶעאָן, נַאוַואַרַא אוּנ פָּארְטוּגַאל, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען סְפַרְדִים, הָאבֶּען אַ צַייט גֶעלֶעבְּט זֶעהר גְלִיקְלִיךְ, זֵייעֶרֶע אִיבְּרִיגֶע בְּרִידֶער הָאבֶּען זֵיי גֶע-רֶעכֶענְט פַאר מְיוּחָסִים, אוּנ אַז פְּלוּצְלוּנְג הָאט אַ שְׁטוּרְם-וִוינְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְבְּרֶעכֶען מִיט דִי וָוארְצֶעל דִי שֶׁאנֶע גְרוֹיסֶע בֵּיימֶער, וָואס זָשֶׁע הָאבֶּען שׁוֹין גֶעקָאנְט טְרַאכְטֶען דִי קְלֵיינֶע פֶערְדַארְטֶע בֵּיימֶעלֶעךְ? עֶס אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס קוֹים אִיז מֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דֶער עוֹלָם לָאזְט זִיךְ קֵיין טִירְקַיי, הָאבֶּען זִיךְ אַלֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע דֶערְמָאנְט אִין דֶער אַלְטֶער הֵיים, טוֹיזֶענְדֶער הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אָהן מִיטֶעל לוֹיפֶען וואוּהִין דִי אוֹיגֶען וֶועלֶען זֵיי טְרָאגֶען. כִּמְעַט פוּן אַלֶע אִיז גֶעוָוארֶען אַ תֵּל אוּנ זֶעהר וֶוענִיגֶע אִיז גֶערָאטְהֶען זִיךְ צוּ צוּשְׁלָאגֶען צוּם צִיעל, וָואס שְׁוֶועבְּט שְׁטֶאנְדִיג פַאר'ן יוּדֶען אִין דִי בִּיטֶערֶע יָאהרֶען פוּן צָרוֹת אוּנ רְדִיפוֹת.

נָאךְ שְׁוֶוערֶער אִיז גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת דִי סְפַרְדִים אַלֵיין, וָואס הָאבֶּען גֶעמֵיינְט אַז שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל אִיז שׁוֹין אִין גַאנְצֶען זֵייעֶרְס אוּנ וָואס עֶס הָאט זִיךְ זֵיי גָאר נִיט גֶעחָלוֹמְט אַז פְּלוּצְלוּנְג וֶועלֶען זֵיי הָאבֶּען אַזַא בִּיטֶערְן סוֹף. זֵייעֶר מַכָּה אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן גְרֶעסֶער דֶערְמִיט, וָואס בַּיי זִיךְ אִין הַארְצֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעוואוּסְט אַז אוֹיסֶער דֶער אֱמוּנָה זֶענֶען זֵיי צוּגֶעקָאוֶועט צוּ שְׁפַּאנְיֶען אוּנ רֶעכְנֶען עֶס פַאר אַ פַאטֶערְלַאנְד, אוּנ דָאס שְׁפַּאנִישֶׁע לָשׁוֹן אִיז גֶעוָוארֶען זֵייעֶר מוּטְטֶער שְׁפְּרַאכֶע, אַז אַלֶע אַנְוָואהנֶער זֶענֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, אוּנ נָאר אָהן אַ פַארְוָואס הָאט מֶען זֵיי אַרוֹיסְגֶעיָאגְט אוּנ אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּנ'ם הוֹיכֶען קְלָארֶען הִימֶעל אִין טִיעפֶען פִינְסְטֶערְן אָבְּגְרוּנְד. דֶער בְּרָאךְ אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אַזוֹי שְׁרֶעקְלִיךְ אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם פֶערְטְרַייבֶען וִוי אוֹיף אַ דְרִיטֶען גָלוּת אוּנ, הָאטְשׁ שְׁפַּאנְיֶען אִיז פַאר זֵיי גֶעוָוארֶען אַ בֶּאזֶע שְׁטִיפְ-מוּטְטֶער, הָאבֶּען זֵיי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט גֶעוָואלְט זִיךְ אוֹיף עֶבִּיג גֶעזֶעגְנֶען מִיט דֶער שְׁפַּאנִישֶׁען שְׁפְּרַאכֶע אוּנ וואוּהִין זֵיי זֶענֶען מְגוּלְגָל גֶעוָוארֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּרַייסֶען פוּן דֶעם לָשׁוֹן, וָואס הָאט זֵיי גֶעדִיעֶנְט אִין דֶער גְלִיקְלִיכֶער צַייט, אוּנ עַד הַיּוֹם אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע פּוּנְקְט וִוי בַּיי דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען דָאס יוּדִישׁ-דַייטְשֶׁע לָשׁוֹן, וָואס אִיז אִיבֶּערְ-גֶעגַאנְגֶען צוּ דוֹר דוֹרוֹת אוּנ אִיז אַצוּנְד דִי מוּטְטֶערְשְׁפְּרַאכֶע פוּן עֶטְלִיכֶע מִילְיָאנֶען יוּדֶען וָואס זֶענֶען צוּוָוארְפֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע לֶאנְדֶער.

נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען אָבֶּער דִי סְפַרְדִים זִיךְ גֶערֶעכֶענְט בַּיי דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען פַאר דִי גְרוֹיסֶע מְיוּחָסִים, וַוייל אִין דִי עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר, וָואס זֵיי

הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט גְלִיקְלִיךְ אונ רוּהִיג. הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַזוֹי פִיעֶל בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט תּוֹרָה אונ תַּלְמוּד אַז אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער מִיט פִיעל דוֹרוֹת אונ שׁוֹין אוֹיף גַאנְץ נַייֶע אֶרְטֶער אִיז בַּיי זֵיי נָאךְ גֶעוֶועהן דֶער קְוַואל פוּן לֶערְנֶען אונ פוּן זֵיי זֶענֶען אַרוֹיס די גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים אונ לוֹמְדִים. די מִשְׁפָּחָה אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס הָאט גֶעקֶאנְט זֶעהר לַייכְט בְּלַייבֶּען אִין שְׁפַּאנְיֶען אִי בַּיי רַייכְקַייט, אִי בַּיי כָּבוֹד, אונ הָאט זִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט בִּיז לֶעצְט אַבִּי זִיךְ נִיט אָבְצוּטְהֵיילֶען פוּן די בְּרִידֶער, הָאט אוֹיךְ אִין דֶער פְרֶעמְד גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלְלֶע. דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס אִיז אִין נֶעאַפֶּעל גֶעוָוארֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חָשׁוּב בַּיים קֶאנִיג פֶערְדִינַאנְד דֶעם עֶרְשְׁטֶען אונ בַּיי זַיין זוהן אַלְפָאנְסָא, הָאט גֶעמוּזְט צוּזַאמֶען מִיט'ן קֶאנִיגְלִיכֶען הוֹיף, וֶוען די פְרַאנְצָאזֶען זֶענֶען אָנגֶעפַאלֶען אוֹיף נֶעאַפֶּעל, אַנְטְלוֹיפֶען, פְּרִיהֶר קַיין סִיצִילְיֶען, דֶערְנָאךְ קַיין קָארְפוּ אונ נָאר צוּ לֶעצְט קַיין מָאנָאפָּאלִי אונ דָארְט הָאט עֶר אוֹיף דֶער אֶלְטֶער גֶעלֶעבְּט גֶעמֵיין אונ אָבְּגֶעשֵׁיידְט פוּן פְרוֹי אונ קִינְדֶער אונ הָאט זִיךְ נָאר בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט תּוֹרָה. זַיין אֶלְטֶערֶער זוהן ר' יְהוּדָה לֵיבּ, אָדֶער לֶעאָן מֶדִיגָה אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס הָאט זִיךְ אַלַאנְגֶע צַייט נִיט גֶעקֶענְט טְרֶאסְטֶען, וַוייל מֶען הָאט בַּיי אִיהם מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט זַיין בֶּן יָחִיד אונ עֶר אִיז שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען אַ קְרִיסְט, הָאט גֶעלֶעבְּט אִין גֶענוּאַ אונ אִיז גֶעוֶועהן לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיים שֵׁנִי לְמֶלֶךְ פוּן נֶעאַפֶּעל, גָאנְזַאלְוָוא דֶע קָארְדָאבָא, וֶועלְכֶער אִיז צוּ זַייט אִיהם גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל אונ הָאט די יוּדֶען אָבְּגֶעהִיט פוּן אַ גְרוֹיסֶע צָרָה, וֶוען די מְלוּכָה הָאט אִין בֶּענֶעוֶוענְט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהְרְט זַיין אִינְקְווִיזִיצְיָאן פַאר די מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען אַהִין גֶעקוּמֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אונ פָּארְטוּגַאל, אונ הָאט טַאקִי הֵיסֶק גֶעהַאט אַז די יוּדֶען זָאלֶען אוֹיךְ הַאבֶּען דֶעם פְּסַק. דֶער צְווֵייטֶער זוהן ר' יוֹסֵף יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל, אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועזֶען אַ דָאקְטָאר; עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט אִין רֶעדְזִשְׁיָא, דֶערְנָאךְ אִיז עֶר אַרוֹיס קַיין וֶוענֶעדִיג אונ הָאט שְׁפֶּעטֶער אַהִין אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט דֶעם פָאטֶער, אִין הָאט דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן גָאר צוּבְּרָאכֶען, אָהן כּוֹחוֹת, הָאט עֶר זִיךְ נִיט אָבְּגֶעזָאגְט צוּ דִיענֶען דֶעם סֶענַאט פוּן וֶוענֶעדִיג מִיט זַיינֶע עֵצוֹת, אונ בַּיי וִויכְטִיגֶע שְׁאֵלוֹת אִין מְדִינָה-זַאכֶען פְלֶעגְט מֶען אָנְקוּמֶען צוּ אִיהם. דֶער יוּנְגְסְטֶער זוהן, ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל, הָאט זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין סַאלוֹנִיקִי אונ הָאט דָארְט גֶעפִיהְרְט אַ גְרוֹיסֶע יְשִׁיבָה.

די סְפָרַדִים, וָואס זֶענֶען פֶערְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען קַיין אַפְרִיקָא, הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע אונ הָאבֶּען אָפְט פִיעֶל

גֶעהָאלְפֶען צו פֶּערְבֶּעסֶערְן דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט אַזוֹי רוּהִיג גֶעלֶעבְּט צְוִוישֶׁען ווִילְדֶע פֶּעלְקֶער. אִין מַאראָקְקָא הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַיוּד, וָואס דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם זֶעהר גֶעאַכְטֶעט. אִין פֶעץ אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶע קְהִלָּה מֶעהר פוּן פִינְף טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת אוּנ דָארְט הָאט אוֹיךְ גֶעלֶעבְּט אַשְׁפַּאנִישֶׁער יוּד ר׳ שְׁמוּאֵל אַלְנַולֶנְזִי, וָואס אַלֶע אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען אִיהם אַזוֹי לִיעבּ גֶעהַאט אַז מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר׳ן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער גַאנְצֶער שְׁטָאדְט. אִין טְלֶעמְזֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט פִיעל שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ צְוִוישֶׁען זֵיי הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין שַׁארְפֶען מֹחַ אוּנ חֲרִיפוּת ר׳ יַעֲקֹב בֵּי־רַב, וָואס אִיז אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן אַכְט־צֶעהן יָאהר, וֶוען עֶר אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען, אוּנ אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים אִין דֶער וֶועלְט, וָואס נָאר ר׳ יַעֲקֹב פָּאלַאק, דֶער בֶּערִיהמְטֶער רַב פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט גְלַייכֶען צוּ אִיהם.

אִין אַלְזְשִׁיר אִיז אוֹיךְ אֵיינֶער פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, ר׳ שִׁמְעוֹן דוּרַאן, אַזוּהן פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען רַב ר׳ שְׁלֹמֹה דוּרַאן, גֶעוָוארֶען דֶער מַנְהִיג פוּן דֶער גַאנְצֶער קְהִלָּה. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער בַּעַל צְדָקָה, אוּנ אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס אַשִׁיף אִיז צוּבְּרָאכֶען גֶעוָוארֶען נֶעבֶּען סֶעוִוילַא אוּנ מֶען הָאט פוּנְפְצִיג שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען פֶערְקוֹיפְט פַאר קְנֶעכְט קַיין אַלְזְשִׁיר, הָאט ר׳ שִׁמְעוֹן דוּרַאן צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט זִיבֶּען הוּנְדֶערְט רֶענְדְלִיךְ אוּנ הָאט דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט. אִין תּוּנִיס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ בֶּעזֶעצְט פִיעל סְפָרַדִים אוּנ צְוִוישֶׁען זֵיי זֶענֶען בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעקַאנְט ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא, וָואס הָאט זִיךְ דָארְט וַוייטֶער בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט וִויסֶענְשַׁאפְטֶען, אוּנ הָאט דָארְט אִיהם יָאהר 1505 אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַבּוּךְ וֶועגֶען דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי יוּדֶען, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „סֵפֶר הַיּוּחְסִין”, אוּנ ר׳ מֹשֶׁה בֶּן יִצְחָק אַלַשְׁקַר, אַגֶעטְרַייֶער תַּלְמִיד פוּן ר׳ שְׁמוּאֵל אַלְנַולֶנְסִי, וָואס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט קַבָּלָה, נָאר עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען פוּן חֲקִירָה־סְפָרִים. דִי צְווֵיי לוֹמְדִים הָאבֶּען אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען אִין תּוּנִיס אוּנ, אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְקֶע מִלְחָמוֹת צְוִוישֶׁען שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אַפְרִיקָא אִיז ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא אַרִיבֶּער קַיין טִירְקַיי אוּנ אִיז דָארְט אִים יָאהר 1515 גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּנ ר׳ מֹשֶׁה אַלַשְׁקַר אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קַיין מִצְרַיִם אוּנ הָאט זִיךְ דָארְט גֶעאֶלְטֶערְט אִין עוֹשֶׁר אוּנ אִין כָּבוֹד.

קַיין מִצְרַיִם, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס צוּ דֶער הוֹיפְּטְשְׁטָאדְט קַאִירָא, הָאבֶּען זִיךְ גֶעצוֹיגֶען זֶעהר פִיעל שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ, מִיט דֶער צַייט אִיז זֵייעֶר צָאהל גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען פוּן דִי הֵיימִישֶׁע, אַז זֵיי זֶענֶען אַהִין גֶעקוּמֶען אִיז דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער

פון אַללע יודען אין מִצְרַיִם געוועהן אַבֶּעזונדער נָשִׂיא, ר׳ יִצְחָק כֹּהֵן שַׁאלְאַל,
וָואס האט מיט זיין עהרליכקייט אונ גוטמוטיגקייט נוֹשֵׂא חֵן געוועהן ביים סולטאן
אונ איהם צו ליעב האט די מְלוּכָה געקוקט זעהר פריינדליך אויף אַללע יודען,
אונ האט געהאט דאס גרעסטע צוטרויען אֲפִילוּ צו די פרעמדע, וואס זענען
ערשט ניט לאנג געקומען פון שפאניען. איינער פון די פרעמדע, ר׳ דָוִד אִבְּן־
אַבִּי־זִמְרָה, האט באלד ווי ער האט זיך נאר בעזעצט אין קאירא בעקומען
די גרעסטע שטעללע ביי דער קרוין אונ האט זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע
מַעֲלוֹת אונ נוצליכקייט. אז דער סולטאן סעלים דער ערשטער האט אָבער
אים יאהר 1517 אבגענומען מִצְרַיִם, האבען די שפאנישע יודען גאר דערגרייכט
צו א גרויסער מַדְרֵגָה, ווייל סעלים האט געמאכט ניעע אָרדנונגען אין דער
מְדִינָה, דערצו האט ער בעדארפט האבען פעהיגע מענשען אונ אזעלכע האט
ער נאר געקאנט געפינען צווישען די דאזיגע, וואס שפאניען האט זיך מיט זיי
געווארפען. א שפאנישען יודען, ר׳ אַבְרָהָם דע קאסטרא האט ער געמאכט
פאר פינאנץ־מיניסטער, אונ ער האט פערשטאנען זיך צו בענוצען מיט זיין
הויכען מַעֲמָד אונ האט אין זין געהאט אי צו ארבייטען פאר דעם לאנד, אי
צו פערזארגען זיינע ברידער. דערמאַרט האט די מְלוּכָה איינגעפיהרט אז יעדע
יודישע קְהִלָּה זאל זיך אויסקלויבען איהר איינענעם רַב אונ דער פריהריגער
נָשִׂיא, ר׳ יִצְחָק שַׁאלְאַל, איז אַוועקגעפאהרען קיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אונ האט זיך
דארט ביז׳ן טויט אויסגעצייכענט מיט זיין צְדָקָה אונ מַעֲשִׂים טוֹבִים. אין קאירא,
האט דער עוֹלָם אויפגענומען פאר רַב ר׳ דָוִד אִבְּן־אַבִּי־זִמְרָה אונ ער איז
אזוי בעליעבט געוועהן אין גאנצען לאנד, אז עס איז איהם גאר אָהן מִיה גע־
ראטהען איינצופיהרען ביי די יודען פון מִצְרַיִם די איינענע צייט־רעכנונג, וואס
די יודען האבען געהאט אומעדום. די יודען פון בָּבֶל האבען אַכטצעהן הונדערט
יאהר כְּסֵדֶר גערעכענט די צייט פון דעם יאהר וואס דער סירישער קעניג
סעלייקוס האט איינגענומען א גרויסע מִלְחָמָה אונ וואס פון דעמאלט אן האט
זיך אנגעהויבען די סעלעיקידישע צייט־רעכנונג; האטש די סירער
זענען שוין לאנג אונטערגעגאנגען אונ אנדערע פעלקער האבען זיי איינגעשלונגען,
ווי די רוימער, ביזאנטינער, מָהמַדאנער, מאנגאלען אונ טירקען, האבען די
יודען פון בָּבֶל זיך נאך געהאלטען אן דער סירישער יְרוּשָׁה אונ פון זיי האבען
עס אויך גענאשט די יודען פון מִצְרַיִם, אונ די צייט־רעכנונג איז ביי זיי גע־
ווארען אזוי הייליג אז מען פלעגט פָּסוּל מאכען אַ גֵט, ווען דער טאג איז דארט
געוועהן אנגעוויזען אנדערש. אַוַדאי פלעגען דערפון אָפט ארויסקומען מאוסע

זַאכֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט ר׳ דָוִד אִבְּן־אַבִּי־זִמְרָה אֵיין מָאל פַאר אַללֶע מָאל גֶעמַאכְט אַז אויך אִין מִצְרַיִם זָאל מֶעַן רֶעכְנֶען דִי יָאהרֶען אָדֶער פוּנ׳ם חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, אָדֶער פוּן דֶער צַייט וָואס מֶען רֶעכֶענְט צַייט דִי וֶועלְט אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען, אוּנ טַאקִי זַיין גֶעשֶׁאצְטֶער נָאהמֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ וָואס דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אָפְּט לִיעבּ זִיךְ צוּ עַקְשָׁנְ׳עֶן אִיבֶּער אַפּוּסְטֶע זַאךְ, הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט אָהן מַחְלוֹקֶת אוּנ אָהן רַעַשׁ.

דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין מִצְרַיִם אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן גָאר נִיט שְׁלֶעכְט, נָאר אֵיין קְלֵיינֶער אִיבֶּערְשְׁלַאג הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אִים יָאהר 1524 אוּנ דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן קָאִירָא אִיז גֶעוֶועהן אִין אַגְרוֹיסֶער סַכָּנָה. דֶעם שֵׁנִי לְמַלְכוּת, אַחְמֶד שַׁיְטַן הָאט זִיךְ פֶערְגְלוּסְט צוּ וֶוערְן אַזֶעלְבְּסְשְׁטֶאנְדִיגֶער מֶלֶךְ אוּנ עֶר הָאט גֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל דֶעם פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער ר׳ אַבְרָהָם דֶע קַאסְטְרָא, עֶר זָאל הֵייסֶען נִיסֶען נַייֶע מַטְבֵּעוֹת פוּן זַיין נָאהמֶען. דֶע־קַאסְטְרָא אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן זֶעהר גֶעטְרַייא דֶעם סוּלְטַאן, הָאט עֶר זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, עֶר הָאט אִיהם מִיט׳ן מוֹיל צוּגֶעזָאזְט אוּנ אַלֵיין אִיז עֶר שְׁטִילֶערְהֵייד אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָאל מוֹדִיעַ זַיין וָואס עֶס גֶעהט פָאר. אַחְמֶד שַׁיְטַן הָאט בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס דֶע־קַאסְטְרָא הָאט אִיהם אָבְּגֶעטְהוּן, אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין זַיינֶע בְּרִידֶער. פּוּנְקְט אִים פּוּרִים הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַגַאנְצֶע מַחֲנֶה פוּן רוֹצְחִים זֵיי זָאלֶען רַאבֶּעוֶוען דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה צְוֶועלְף שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ זֵיי הַאלְטֶען בִּיז מֶען וֶועט אִיהם נִיט צוּשְׁטֶעלֶען אַגַאנְצֶען מַטְמוֹן מִיט גֶעלְד. אַוַדַאי אִיז דֶעמָאלְט דִי יוּדֶען דֶער יוֹם טוֹב פֶערְשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען, פוּן דֶער שִׂמְחָה אִיז גֶעוָוארֶען אַתַּעֲנִית אוּנ פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין אִיז מֶען גֶעלֶעגֶען אִין שׁוּל אוּנ מֶען הָאט גֶעוֵויינְט אוֹיף דֶעם אוּמְגְלִיק, וַוייל אַחְמֶד שַׁיְטַן הָאט גֶעלָאזְט זָאגֶען אַז וִוי בַּאלְד דָאס גֶעלְד וֶועט נִיט זַיין, וֶועט עֶר אוֹיסְקוֹילֶען אַללֶע יוּדֶען, אוּנ דָא הָאט מֶען גֶעזֶעהן אַז וֶוען מֶען זָאל שׁוֹין צוּנוֹיפְנֶעהמֶען דָאס גַאנְצֶע פֶערְמֶעגֶען פוּן אַללֶע קָאִירֶער יוּדֶען וֶועט נִיט זַיין אֲפִילוּ קַיין צֶעהנְטֶעל פוּן דֶעם וָואס דֶער אַכְזָר פָאדֶערְט. דִי יוּדִישֶׁע טְרֶערֶען זֶענֶען אָבֶּער נִיט אוּמְזִיסְט פַארְגָאסֶען גֶעוָוארֶען: אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם טָאג, וָואס אַחְמֶד שַׁיְטַן הָאט שׁוֹין גֶעוָואלְט מַאכֶען דִי שְׁחִיטָה, דֶעם 28 אֲדָר, אִיז אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען אֵיינֶער פוּן זַיינֶע הוֹיפְּט־לַייט מַחְמֶד בֶּעי אוּנ הָאט אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען. דִי יוּדֶען זֶענֶען בַּאלְד בֶּעפְרַייהט גֶעוָוארֶען אוּנ הָאבֶּען דֶעם נֵס אוֹיפְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף אַבֶּעזוּנְדֶער מְגִילָּה. דֶער זֵכֶר פוּן דֶער יְשׁוּעָה הָאט זִיךְ

בייא זיי געהאלטען א לאנגע צייט אונ אללע יאהר פלעגט מען דעם 28 אדר מאכען אין קאירא א צווייטען פורים.

ירושלים איז אויך שטארק בעלעבט געווארען דורך דעם וואס פיעל ספרדים האבען זיך דארט בעזעצט, אונ נאר אין א קורצער צייט האבען די שפאנישע יודען דארט אויך אנגעהויבען שפיעלען א גרויסע ראללע. אין די ערשטע זיבען יאהר איז פון זיבציג משפחות געווארען צוויי הונדערט, אונ קוים זענען אוועקגעגאנגען צוואנציג יאהר האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז פונפצעהן הונדערט פאמיליען, אונ אללע האבען געהאט פרנסה בשפע אונ זענען אים שטאנד געוועהן אויסצוהאלטען די געצאהלטע ארעמע לייט, וואס האבען געמוזט לעבען פון קצבה. די צוגעקומענע יודען האבען פון ירושלים געמאכט גאר איין אנדער שטאדט, אונ בעזאנדערס האט אין דעם געארבייט דער בעריהמטער דרשן פון איטאליען ר׳ עובדיה דע ברטנורא, וואס האט צוואנציג יאהר כסדר זיך געמיהט איינצופיהרען שאנע סדרים אין דער יודישער קהלה, אונ מיט דער הילף פון די ספרדים אונ אויך פון ר׳ יצחק שלאל, וואס האט זיין גאנץ עשירות אבגעגעבען נאר אויף צדקה-זאכען, איז איהם גע-ראטהען די יודישע איינוואהנער פון ירושלים ארויספיהרען אויף אזא מדרגה אז פאר די, וואס האבען זיי געזעהן פריהר, איז שוין שווער געוועהן זיי צו דערקענען. צווישען די פערדארבענע מדות וואס מען האט דעמאלט אויס-געבעסערט איז אויך געוועהן די תקנה אז יודען זאלען ניט נעהמען קיין פאלשע מטבעות אונ, אז מען נארט אפילו איינעם פון זיי אב אונ מען גיבט איהם א פאלשע מטבע, מוז ער אליין לייען דעם היזק אונ טאר זי קיין אנדערן ניט אוועקגעבען, אונ מען זאל ניט מאכען קיין גאנצע סעודות אויפ׳ן קבר פון שמואל הנביא, ווייל מאננער אונ פרויען פלעגען זיך דארט אנטרינקען מיט וויין אונ עס זענען אפט דערפון ארויסגעקומען ניט קיין שאנע זאכען.

נאך דער היילינער הויפט-שטאדט, האט זיך די יודישע קהלה פון צפת גערעכענט פאר איינע פון די גרעסטע, וואס האט אויך בעקומען איהר גלאנץ דורך א שפאנישען למדן ר׳ יוסף סרגסי, פאר וועלכען יודען אונ מחמדאנער האבען גלייך דרך ארץ געהאט. אז דאגות הפרנסה האבען איהם געזאלט ווייטער אוועקטרייבען פון צפת, איז געבליבען בייא דער גאנצער שטאדט מען זאל איהם בשום אופן ניט אוועקלאזען: מען האט איהם בעשטימט שכירות אונ צוויי דריטעל האבען געגעבען דווקא ניט-קיין יודען. ר׳ יוסף סרגסי האט זיך אפילו צו פיעל בעשעפטיגט מיט קבלה, נאר דאס האט איהם פון דעסטוועגען

ניט געשַאדעט צו זיין אֶמֶת פְרוּמְקַייט אונ גוטהֶערְצִיגְקַייט, וואס דֶערְמִיט האט ער זיך קונֶה אַהֲבָה געוועהן בַּיי אַללֶע.

אין דַמֶשֶׁך האבען זיך אויך בֶּעזֶעצט אִיבֶּער פִינְף הונדֶערְט יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת פון שְׁפַּאנִיֶען אונ פָּארְטוּגַאל, וועלכֶע האבען זיך דָארְט אויסגֶעבּוֹיעט אַ טְהַייעֶרֶע שוּל, נאר זיי האבען זיך ניט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען צוּזַאמֶען אונ האבען גֶעמַאכְט בֶּעזָאנְדֶערֶע מִנְיָנִים, לויט דער צָאהל פון די שְׁטֶאדְט, וואס זיי זֶענֶען פון דָארְט פֶּערְטְרִיבֶען גֶעוָוארֶען.

די עֶרְשְׁטֶע צַייט, וואס די שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען האבען פֶּערְבְּרַאכְט אִין טִירְקַיי, איז פַאר זיי גֶעוועהן די גְלִיקְלִיכְסְטֶע, ווייל די סוּלְטַאנֶען בַּאיַאזֶעט דֶער צְוֵייטֶע, סֶעלִים דֶער עֶרְשְׁטֶע אונ סוּלֵיימַאן דֶער עֶרְשְׁטֶע האבען זיי אויפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס פְרַיינְדְלִיכְקַייט, אונ ניט אוּמְזִיסְט חָאט די טִירְקַיי צו זיך צוגֶעצוֹיגֶען כִּמְעַט די הֶעלְפְט פון די פֶּערְטְרִיבֶּענֶע. דאס לַאנְד האט אויך ניט בֶּעדַארְפְט קַיין חֲרָטָה האבען דַארוֹיף: די שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען האבען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעוויזֶען אַז זיי זֶענֶען זֶעהר פֶּאהִיגֶע ניט נאר צום מִסְחָר, נאר אויך צו פֶּערְשִׁיעדֶענֶע מְלָאכוֹת אונ חָכְמוֹת. זיי האבען גֶעמַאכְט פַאר דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה כְּלֵי זַיין, פּוּלְוֶוער, הַארְמַאטֶען, אונ אויב די טֶערְקֶען האבען זיך גוט בֶּעפֶּעסְטִיגְט האבען זיי גֶעהַאט עֶס צו פֶּערְדַאנְקֶען שְׁפַּאנִיֶען, וואס האט זיי צוגֶעשִׁיקְט פֶּערְטִיגֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אונ נוּצְלִיכֶע אַיינְוָואהנֶער. בֶּעזָאנְדֶערְס זֶענֶען בֶּעלִיעבְּט גֶעוָוארֶען די יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, אונ עֶס איז ניט גֶעוועהן אֵיין לַייטִישׁ הויז וואס האט ניט מִיט פֶּערְגְנִיגֶען גֶעוָואלְט אָנְקוּמֶען צו אַיוּדִישֶׁען דָאקְטָאר. אֵיינֶער פון די שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, ר׳ יוֹסֵף הַמוֹן, איז גֶעוועהן לֵייבּ-דָאקְטָאר בַּיים סוּלְטַאן סֶעלִים, אונ די גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע איז אויך אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען פון אִיהם צו זַיינֶע קִינְדְס-קִינְדֶער. זַיין זוהן ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן, האט נאך אִיבֶּערְגֶעטְרָאפֶען דעם פָּאטֶער מִיט זַיין פַיינֶעם חַארַאקְטֶער אונ מִיט זַיין גוּטֶען קָאפּ; דער סוּלְטַאן פְּלֶעגְט אָהן אִיהם קַיין זַאך ניט טְהוּן אונ אֲפִילוּ בַּיי אַמִלְחָמָה האט אִיהם ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן גֶעמוּזְט נָאכְפָּאהרֶען. אִים יאהר 1535 איז ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן צוּזַאמֶען מִיט׳ן סוּלְטַאן גֶעוועהן אין פֶּערְסִיֶען אונ האט פון דָארְט מִיט גֶעבְּרַאכְט אַגְרוֹיסֶען לַמְדָן ר׳ יַעֲקֹב טוּז, וועלכֶער האט די תּוֹרָה אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אויף פֶּערְסִישׁ. די זֶעלְבֶּע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, צוּזַאמֶען מִיט אַכַאלְדֶעאִישֶׁע אונ אַרַאבִּישֶׁע, האט ר׳ מֹשֶׁה גֶעלָאזְט דְרוּקֶען אויף זַיין רֶעכְנוּנְג.

אין קָאנְסְטַאנְטִינָאפֶּעל האט זיך די יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פֶּערְגְרֶעסֶערְט מִיט יֶעדֶען טָאג, דוּרְךְ די צוגֶעקוּמֶענֶע יוּדֶען פון שְׁפַּאנִיֶען אונ פָּארְטוּגַאל, אונ איז דֶעמָאלְט

שוין בעשטאנען פון דרייסיג טויזענד מענשען. די יודען האבען דארט געהאט פיער אונ פירציג שולען. נאר יעדע שול האט זיך געפירט בעזונדער, נאך די מנהגים, וואס בעלי בתים האבען מיטגעבראכט פון דער אלטער היים. נאכ'ן טויט פונ'ם בעריהמטען לאנד־רב ר' משה קפסאלי, וועלכער האט גענוג געארבייט פאר זיינע ברידער ביז ער האט זיי אין דער טירקיי אנידער געשטעלט אויף א פעסטען מצב, איז די שטעלע איבערגעגאנגען צו ר' אליהו מזרחי, וואס איז אויך געוועהן א גרויסער חשוב ביי דער מלוכה אונ מען פלעגט איהם אפט רופען צו די אסיפות פון די מיניסטארען, ער זאל אויך זאגען זיין דעה. חאטש ר' אליהו מזרחי, וואס האט געשטאמט פון גריכענלאנד אונ האט געלערנט אין א דייטשער ישיבה, האט זיך שטארק געהאלטען אין דעם דרך פון די דייטשע רבנים, פון דעסטוועגען איז ער ניט געוועהן קיין שונא פון חכמה אונ האט גלייך געשטיצט אללע וואס בעשעפטיגען זיך מיט וויסענשאפט פונקט ווי די וואס לערנען נאר תורה. אין דער יוגענד איז ער געוועהן א גרויסער געגנער פון קראימעס אונ האט זיי ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען, נאר אויף דער עלטער איז ער גאר ווייכער געווארען, אונ אז עס זענען ארויסגעשפרונגען עטליכע פרומע, וואס האבען געמאכט א חרם אויף די יודען, וואס האבען געשאפטען מיט קראימעס אונ לערנען צוזאמען מיט זיי, אונ עס האט געוואלט דערפון ארויס א שטארק מחלוקת, האט ר' אליהו מזרחי בענוצט זיין קראפט אונ האט די קראימעס דוקא געשיצט. אויסער דעם לאנד־רב האבען די יודען געהאט א בעזונדער פארשטעהער ביי דער טירקישער מלוכה, שאלתיאל, וואס איז אויך געוועהן זעהר איין עדלער מענש אונ פלעגט זיינע ברידער טהון די גרעסטע טובות.

מעהר פון אללע אנדערע טירקישע שטאדט האט אין יענער צייט צו זיך געצויגען די שפאנישע יודען סאלוניקי, וואס איז כמעט גאר אין גאנצען געווארען א גרויסע יודישע שטאדט מיט זעכס אונ דרייסיג נייע שולען. די ספרדים האבען דארט אנגעהויבען שפיעלען די הויפט־ראללע אונ קיין אנדער שפראכע ווי שפאניש רעדען דארט די יודען ניט עד היום. אין סאלוניקי האט זיך דעמאלט בעזעצט ר' יהודה בנבנשתי, אעניקעל פונ'ם בעריהמטען ר' אברהם בנבנשתי, אונ אזוי ווי פון זיין גאנץ פערמעגען איז איהם נאר געראטהען אפצוראטעווען דעם קאסטען מיט ספרים אונ ער האט איהם מיט געבראכט קיין טירקיי, האבען זיך ארום איהם געזאמעלט אללע לומדים אונ סאלוניקי איז געווארען א מקום תורה. בעזאנדערס האט מען אין סאלוניקי געלערנט

קַבָּלָה, נָאר מִיט תַּלְמוּד אוּנ חָכְמָה הָאט מֶען זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען אוּנ אִין דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט ר׳ יַעֲקב אִבֶּן חָבִיב, ר׳ יוֹסֵף טַאיְטַצַק אוּנ ר׳ שְׁמוּאֵל פְּרַאנְקָא.

דִי סְפָרְדִים הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין קְלֵיין־אַזְיֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאט נִיט קַיין קְלֵיינֶע קְהִלּוֹת אִין אַמַזְיַא, בְּרוּסַא, טְרִיַא אוּנ טָאקַאט. אִין גְרִיכֶענְלַאנְד הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דְרַיי שְׁטֶאדְט: פַּטְרַס, נֶגְרָפָּנְטֶע אוּנ טְהֶעבֶּען, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט שְׁטַארְק גֶענוּמֶען צוּ לֶערְנֶען אַזוֹי אַז דִי טְהֶעבֶּענֶער יְשִׁיבָה הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שֶׁם׳עֶן אוֹיף דֶער וֶועלְט. אִין קַאנֶעאַ, אוֹיף דֶער אִינְזֶעל קַאנְדִיַא, אִיז אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה, אוּנ צְוֵויי מִשְׁפָּחוֹת, דֶיל־מֶדִיגוֹ, דִי קִינְדֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען פִילָאזָאף דֶיל־מֶדִיגוֹ, אוּנ קַפְּסַאלִי, דִי קְרוֹבִים פוּנ׳ם טִירְקִישֶׁען לַאנְד־רַב, הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר דִי פָארְשְׁטֶעהֶער. ר׳ אֵלִיָהוּ קַפְּסַאלִי הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, אִים יָאהר 1523, וֶוען אִין קַאנְדִיַא אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע מַגֵּפָה, אַ סֵפֶר וֶועגֶען דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי טִירְקִישֶׁע מְלָכִים אוּנ הָאט דָארְט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, לוֹיט דִי אַנְטְלָאפֶענֶע אוּנ פֶערְטְרִיבֶּענֶע הָאבֶּען דֶערְצֶעהלְט, אָהן גוּזְמָאוֹת אוּנ נָאר דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת. מִיט דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר גֶעוָואלְט טְרֶאסְטֶען דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, וָואס דָאס הוֹלַאַת הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען נָאהֶענְטֶע אוּנ גֶעלִיבְּטֶע מֶענְשֶׁען, זֵיי זָאלֶען זֶעהן אַז אוֹיף דֶער וֶועלְט טְרֶעפְט זִיךְ נָאךְ אֶרְגֶערְס אוּנ זָאלֶען זִיךְ לֶערְנֶען לַיידֶען, שְׁוַויינֶען אוּנ הָאפֶען – דִי דְרַיי זַאכֶען וָואס הַאלְטֶען דֶעם יוּדֶען אוֹיף דִי פִּיס.....

אִין אִיטַאלְיֶען. וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער עֶרְשְׁטֶער פְּלַאץ וואוּהִין דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶערִירְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל, זֶענֶען אוֹיךְ פֶערְבְּלִיבֶּען פִיעל פוּן דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט לָאזֶען וַוייטֶער, אוּנ הָאבֶּען דַוְקָא גֶעמַאכְט נִיט שְׁלֶעכְט, וַוייל דִי פֶּאפְּסְטֶע אַלֶעכְּסַנְדֶר דֶער זֶעכְּסְטֶער, יוּלְיוּס דֶער צְוֵוייטֶע, לֶעאָ דֶער צֶעהנְטֶע אוּנ קְלֶעמֶענְס דֶער זִיבֶּעטֶע הָאבֶּען אִין זִין גֶעהַאט נָאר דִי מַטְבֵּעַ, אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען פַאר זֵיי דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶע סְחוֹרָה. דֶערְצוּ הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים אוּנ נִיט נָאר דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק, נָאר אֲפִילוּ דִי גְרֶאסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ זֵיי אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועקְקוּקֶען פוּן דִי אַלְטֶע וָואס הָאבֶּען פֶעוֶועהרְט קְרִיסְטֶען זִיךְ צוּ הֵיילֶען בַּיי יוּדֶען, אַ פְּרַאנְצֶאזִישֶׁער יוּד בָּאנֶעט דֶע לַאטֶעס, וָואס הָאט אַ הוּץ מֶעדִיצִין זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט אוֹיךְ מִיט אַסְטְרָאנָאמְיֶע, אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען עֶטְלִיכֶע

ביכער אויף לאטייניש, איז געוועהן לייב-דאקטאר ביים פאפסט אלעכסנדער אונ דערנאך ביים פאפסט לעא אונ ביידע האבען צו איהם געהאט דאס בעסטע צוטרויען. איין אנדער יוד ר' שמעון צרפתי איז געוועהן לייב-דאקטאר ביים פאפסט יוליוס. דער קארדינאל דאמעניטשי גריטשימאני האט אויך געהאלטען ביי זיך א יודישען דאקטאר, ר' אברהם דע-באלמש, וועלכער האט געשריבען א פאר ספרים אויף לשון קדש אונ א קריסט האט זיי איבערגעזעצט אויף לאטייניש. דעמאלט האבען זיך נאך אויסגעצייכענט עטליכע יודישע דאקטוירים, ווי ר' יהודה אדער לוידאדעאוס דע בלאן פון פערודזשיא אונ ר' עובדיה אדער סערוואדעאוס דע-ספורנו, וועלכער האט זיך בעשעפטיגט מיט מעדיצין אין רום אונ בולוניא אונ האט זיינע העברעאישע ספרים מיט א לאטיינישע איבערזעצונג געבראכט פאר א מתנה דעם קעניג היינריך דעם צווייטען פון פראנקרייך. גרעסער פון אללע מיט זיינע קענטניסע איז געוועהן ר' יעקב מאנטין, נאר דער עולם האט פון איהם ניט אזוי געהאלטען איבער זיין שלעכט הארץ. ער איז געוועהן ניט נאר בעריהמט אין מעדיצין — אונ צו ליעב דעם האט ער פערנומען די שטעלע פון לייב-דאקטאר ביים פאפסט, ביים שליח פונ'ם קייזער קארל דעם פינפטען אונ ביים פירסט הערקולא גאנצאגא, — נאר ער האט אויך געקאנט פיעל שפראכען אונ האט ארויסגעגעבען א סך ביכער אויף לאטייניש, איטאליעניש אונ אראביש. איין ספר זיינעם, וועלכען ער האט איבערגעזעצט פון אראביש, האט ער געשענקט דעם אלטסטען פונ'ם סענאט אין וועניעדיג, אנדרעאס גריטי, וועלכער האט שטארק געשאצט זיין געלערנטקייט. נאך איין יודישער געלעהרטער האט אין יענער צייט קונה שם געוועהן: דאס איז געוועהן ר' אברהם פריצול פון פראנקרייך וואס דאגות הפרנסה האבען איהם געטריבען פון זיין געבורטס-ארט אוויניאן קיין פערארא אונ ער האט אין איטאליען בעקומען די מעגליכקייט זיך אבצוגעבען מיט זיינע געליעבטע וויסענשאפט — מיט דער בעשרייבונג פון דער ערד אונ פון די אונ-בעקאנטע לאנדער, ווי א שטייגער אמעריקא, וואס מען האט נאר וואס ענטדעקט, אונ אזוי ווי דער הערצאג ערקאלע די עסטע איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון חכמה, האט ער ר' אברהם פריצול שטארק מקרב געוועהן. אזוי האבען די בעריהמטע יודישע דאקטוירים אונ לומדים פון איין זייט אונ די פעהיגע סוחרים אונ בעלי מלאכות פון דער אנדערער זייט בעליעבט געמאכט די יודען, אונ די יודישע קהלות פון רום, נעאפעל, וועניעדיג,

פַּאדוּאַ אונ אַנְקָאנַא הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ בְּלִיהֶען. אִין גַאנְצֶען רוּהִיג זֶענֶען אָבֶּער דִי יוּדֶען אִין אִיטַאלְיֶען נִיט גֶעוֶועהן, וַוייל עֶס אִיז גֶעוֶוענְדֶט גֶעוֶועהן אִין דֶעם ווִינְטֶעל וָואס הָאט גֶעבְּלָאזֶען פוּן אוֹיבֶּען: דָאס פָּאלְק הָאט טַאקִי צוּ זֵיי גָאר נִיט גֶעהַאט, נָאר קוֹים אִיז דִי מְלוּכָה גֶעוֶועהן אַ שְׁלֶעכְטֶע הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען גָאר אָהן אַ פַּארְוָואס. דַארִיבֶּער אִיז קַיין וואוּנְדֶער וָואס גָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אִים יָאהר 1516 אַיינְגֶעפִיהרְט אַז אִין אַללֶע אִיטַאלְיֶענִישֶׁע שְׁטֶאדְט זָאלֶען דִי יוּדֶען הָאבֶּען זֵייעֶר אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט אָרְט, וָואס מֶען הָאט גֶערוּפֶען „גְהֶעטָא".

דִי מִשְׁפָּחָה אַבְּרַבַּנֶאל הָאט אִין אִיטַאלְיֶען אַלַאנְגֶע צַייט גֶעשְׁפִּיעלְט זֶעהר אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע, חָאטְשׁ דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל הָאט שׁוֹין דָארְט נִיט פִיעל גֶעלֶעבְּט אוּנ זַיין אֶלְטֶערֶער זוּהן לֶעאָן מֶדִיגוֹ הָאט זִיךְ אִין גַאנְצֶען דֶערְוַוייטֶערְט פוּן קָהָל'שֶׁע זַאכֶען אוּנ הָאט זִיךְ נָאר אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט ווִיסֶענְשַׁאפְט. פוּן דִי דְרַיי בְּרִידֶער הָאט אִין אִיטַאלְיֶען מֶעהר גֶעקְלוּנְגֶען דֶער נָאהמֶען פוּנ'ם יִינְגְסְטֶען ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט קָרוֹב צוּ אַכְטְצִיג יָאהר אוּנ הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען גֶעאַרְבַּייט נָאר פַאר יוּדֶען אוּנ פַאר דֶער טוֹבָה פוּן דֶער מְדִינָה, וָואס אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען דָאס צְווייטֶע פַאטֶערְלַאנְד. פוּנ'ם פָאטֶער הָאט עֶר גֶעיַרְשׁ'ט דִי גְרוֹיסֶע פֶעהִיגְקַייטֶען וֶועגֶען פִינַאנְצְזַאכֶען אוּנ אַז עֶר אִיז פוּן סַאלוֹנִיקִי צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין נֶעאַפֶּעל הָאט אִיהם דֶער ווִיצֶע קֶאנִיג דוֹן פֶּעדְרָא דֶע טוֹלֶעדָא גֶעגֶעבֶּען זֶעהר אַ שֶׁאנֶע שְׁטֶעלֶע, וָואס הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט אִי כָּבוֹד, אִי עֲשִׁירוּת. ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל אִיז נָאךְ אָבֶּער גְלִיקְלִיכֶער גֶעוֶועהן מִיט זַיין פַאמִילְיֶען-לֶעבֶּען: זַיין פְרוֹיא בֶּענְוֶוענִידַא אִיז גֶעוֶועהן שֶׁאן, קְלוּג, גוּט אוּנ פְרוּם, אוּנ דָאס עֶדְלֶע פָאר פָאלְק הָאט זִיךְ גֶעקוֹיפְט לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי יוּדֶען אוּנ בַּיי קְרִיסְטֶען אוּנ אַללֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעבֶּעטְשְׁט מִיט זֵיי. בֶּענְוֶוענִידַא'ן הָאט דֶער שֵׁנִי לְמֶלֶךְ גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל עֶרְצִיהֶען זַיין טָאכְטֶער לֶעאָנָארַא אוּנ אַז פוּן דֶער קְלֵיינֶער לֶעאָנָארַא אִיז שְׁפֶּעטֶער אוֹיסְגֶעוואַקְסֶען דִי גְרוֹיסֶע הֶערְצָאגִין פוּן טָאסְקַאנָא הָאט זִי נָאךְ אַלְץ גֶעדֶענְקְט אִיהר יוּדִישֶׁע עֶרְצִיהֶערִין, זִי הָאט זִי שְׁטֶאנְדִיג גֶערוּפֶען „מוּטְטֶער" אוּנ אִיהר צוּ לִיעב הָאט זִי דִי יוּדֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר „בְּרִידֶער".

אַוַדַאי זֶענֶען דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען גֶעוֶועהן מַאנְכְמַאטֶען גֶעגֶען זֵייעֶרֶע דַייטְשֶׁע בְּרִידֶער. סַךְ הַכֹּל אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד גֶעוֶועהן נָאר וֶוענִיג יוּדֶען, וַוייל פוּן קֶאלֶען, מַאִינְץ, אִינְסְבּוּרְג אוּנ גַאנְץ שְׁוַואבֶּען הָאט מֶען זֵיי שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, נָאר דִי גֶעצֶעהלְטֶע, וָואס זֶענֶען נָאךְ אִין עֶטְלִיכֶע אֶרְטֶער

גֶעבְּלִיבֶּען, הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט גְלִיקְלִיךְ שֶׁאטְצֶען מִיט זֵייעֶר לַאגֶע. דֶער קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ דֶער דְרִיטֶער, וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער לַמְדָן ר' יַעֲקֹב בֶּן יְחִיאֵל לָאאַנְס אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב, הָאט זֵיי אֲפִילוּ גֶעוָואלְט שִׁיצֶען, אוּנ פַאר'ן טוֹיט הָאט עֶר צַוָואָה גֶעלָאזְט דֶעם זוּהן עֶר זָאל דִי יוּדֶען אָבְּהִיטֶען פוּן שְׁלֶעכְטְס, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִין דִי מְלוּכָה נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן גוֹבֵר צוּ זַיין דִי שִׂנְאָה פוּנ'ם פָאלְק אוּנ דֶער קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן הָאט זִיךְ נָאר בֶּעגְנִיגְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט גֶעמַאכְט ר' יָאזֶעלִין לָאאַנְס פוּן רָאסְהֵיים פַאר אַיוּדִישֶׁען בַּעַל טַעֲנָה, דָאס הֵייסְט, עֶר הָאט גֶעמוּזְט גֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה אַז אִיז אַלֶע זַאכֶען וָואס מֶען וֶועט אִיהם פְרֶעגֶען וֶועגֶען יוּדֶען וֶועט עֶר זָאגֶען דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת. דָאס וָואס דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען פַאר זִיךְ גֶעמוּזְט הָאבֶּען אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר – בֶּעוַוייזְט אַז אַלֶע מָאל הָאט מֶען אוֹיף זֵיי עֶפִּיס אַנְדֶערְשׁ אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אוּנ יֶעדֶען טָאג אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אַ נַייעֶ שְׁאֵלָה, וָואס מֶען הָאט זֵיי בֶּעדַארְפְט פַארְעֶנְפֶערְן. דֶער קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אִיז גֶעוֶועהן אַ מֶענְשׁ מִיט זֶעהר אַ שְׁוַואכֶען חַאַרַאקְטֶער, יֶעדֶער הָאט אִיהם גֶעקָאנְט בֵּייגֶען וואוּהִין עֶר הָאט נָאר גֶעוָואלְט אוּנ דֶערְפַאר אִיז דִי יוּדֶען אִין זַיין צַייט שְׁטַארְק בִּיטֶער גֶעוָוארֶען. אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ פָּאר עֶדְלֶע מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם אוֹיפְגֶעקְלֶאהרְט אַז עֶס אִיז אַ יֹשֶׁר מֶען זָאל דִי יוּדֶען פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדְלֶען, הָאט עֶר נִיט גֶערֶעדְט קַיין אַנְדֶער וָוארְט אוּנ אִיז בַּאלְד בֶּעשְׁטַאנֶען דַארוֹיף; נָאר קוֹים זֶענֶען טַאקִי אִין אַ מִינוּט אַרוּם גֶעקוּמֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַיינְגֶערֶעדְט אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען שֶׁאדְלִיךְ אוּנ אַז עֶס אִיז אַ גְרוֹיסֶע מִצְוָה זֵיי אָנְצוּטְהוּן צָרוֹת, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעשָׁאקֶעלְט מִיט'ן קָאפּ אוּנ הָאט גֶעגְלוֹיבְּט אִין אַלֶע לִיגֶענְס וֶועגֶען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח אוּנ הָאסְטְיֶעס, וָואס מֶען הָאט אִיהם נָאר פָארְגֶעזָאגְט. אַז דִי מְלוּכָה אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי אַזַא וִוינְד אִין פֶעלְד, הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל רֶעכְט צוּפִיהרְט דִי הֶאנְד, מֶען הָאט גֶעגַזְלֶ'ט אוּנ גֶעהַרְגְ'ט אוּנ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער וִדּוּי, וַוייל כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג פְלֶעגֶען יוּדֶען מְקַדֵּשׁ'ט הַשֵּׁם זַיין. פַאר מַאקְסִימִילְיַאן אִיז דִי זַאךְ גֶעוֶועהן וִוי גֶעפוּנֶען. אוֹיף אַזוֹי פִיעל אִיז עֶר גֶעוֶועהן זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיג אַז עֶר הָאט גֶעיַרְשֶׁ'ט דָאס פֶערְמֶעגֶען פוּן דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ פֶערְלָאזְט אוֹיף אִיהם אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי דֶערְפַאר מִיט'ן לֶעבֶּען בֶּעצָאהלְט.

דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן נִירֶנְבֶּערְג, וָואס דִי יוּדֶען זֶענֶען בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן וִוי אַ דָארְן אִין אוֹיג, הָאבֶּען אַצוּנְד גֶעפוּנֶען אַ שֶׁעַת הַכּשֶׁר זִיךְ נוֹקֵם צוּ זַיין

אִין זֵיי אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר'ן קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען מְגַיֵיר פִיעל קְרִיסְטֶען, אַז זֵיי בֶּערַייסֶען דָאס פָאלְק דוּרְךְ דֶעם גְרוֹיסֶען פְּרָאצֶענְט בַּיי הַלְוָאוֹת, אוּנ אַז זֵיי בֶּעהַאלְטֶען אוּנ קוֹיפֶען אָב אַללֶע גְנֵיבוֹת. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ אֵיינֶער פוּן דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, דֶער רַייכֶער אַנְטָאנִיוּס קָאבֶּערְגֶער גֶעלָאזְט אָבְּדְרוּקֶען אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג דָאס בּוּךְ פוּן דֶעם שְׁפַּאנִישֶׁען גַייסְטְלִיכֶען אַלְפָאנְסָא דֶע סְפִּינַא, וֶועלְכֶער הָאט אוֹיף יוּדֶען אוֹיסְגֶערֶעדְט כָּל הָרָעוֹת, אוּנ הָאט עֶס צוּטְהֵיילְט אִין פָאלְק כְּדֵי דִי שִׂנְאָה זָאל נָאךְ דוּרְךְ דֶעם גְרֶעסֶער וֶוערֶען. מַאקְסִימִילְיַאן הָאט זֵיי בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ אַז זֵיי מֶעגֶען טְהוּן מִיט דִי יוּדֶען וָואס זֵיי וִוילֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זֵיי גֶעבֶּען צַייט פִיער חֳדָשִׁים בִּיז זֵיי זָאלֶען אִין גַאנְצֶען אַרוֹיס פוּן דֶער שְׁטָאדְט. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעפּוֹעֵל'ט, אִי דָאס הָאט פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען גֶעטַעֲנֶה'ט זֵייעֶר אַ בַּעַל טוֹבָה ווִילִיבַּאלְד פִּירְקְהֵיימֶער, מֶען זָאל זֵיי גֶעבֶּען צַייט נָאךְ אוֹיף דְרַיי חֳדָשִׁים, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אַללֶע, אִים יָאהר 1599, אַוֶועק פוּן נִירְנְבֶּערְג, וָואס הָאט גֶעמַאכְט אַ תַּקָּנָה אַז מֶעהר זָאל מֶען קֵיין יוּדֶען אַהִין נִיט אַרַיינְלָאזֶען אוּנ אַללֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ שׁוּלֶען זָאל צוּנֶעהמֶען דִי מְלוּכָה.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן אוּלְם, נֶארְדְלִינְגֶען, קָאלְמַאר אוּנ מַאגְדֶעבּוּרְג. עֶס זֶענֶען נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען דְרַיי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג, וָוארמס אוּנ פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן. נָאר דִי רֶעגֶענְשְׁבּוּרְגֶער קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ מִתְקַנֵא גֶעוֶועהן אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט אוּנ הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף'ן דִי יוּדֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶע־קוּמֶען אַז מֶען הָאט יוּדֶען נִיט גֶעוָואלְט פֶערְקוֹיפֶען קֵיין בְּרוֹיט אוּנ קֵיין מֶעהל, אוֹיפ'ן מַארְק הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְוַוייזֶען, אוּנ זֶעהר אָפְט פְלֶעגֶען זֵיי זִיצֶען הוּנְגֶערִיג אוּנ מִיט גֶעלְד אִין דִי קֶעשִׁינֶעס. אַזַא לַאגֶע הָאט לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְהַאלְטֶען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט צוּלוֹיפֶען נָאךְ עֶהדֶער עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי אַרוֹיסְטְרַייבֶּען.

דִי בֶּעהמִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען נִיט גֶעוֶועהן גְלִיקְלִיכֶער פוּן דִי דַייטְשֶׁע. אִין פְּרָאג פְלֶעגְט אָפְט דָאס פָאלְק אָנְפַאלֶען אוֹיף דֶער יוּדִישֶׁער גַאס אוּנ רַאבֶּעוֶוען, אוּנ נִיט אֵיין מָאל הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעבֶּעטֶען דֶעם קֶאנִיג לַאדִיסְלוֹיס עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דִי יוּדֶען, דֶער קֶאנִיג אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטִיג זֵיי עֶס צוּ לִיעבּ צוּ טְהוּן, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעהַאט צְווִישֶׁען דִי גְרוֹיסֶע לַייט אַ סַךְ גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ מֶען הָאט דִי זַאךְ פֶערְרִיבֶּען. אִין פְּרָאג הָאט ר' גֵרְשׁוֹן כֹּהֵן, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער מִשְׁפָּחָה זָאנְטְשִׁין, וֶועלְכֶע הָאט

זיך בעשעפטיגט מיט בוכדרוקעריי, געאפענט, אים יאהר 1503, א יודישע דרוק, וואס האט נאר געדרוקט סדורים; קיין אנדערע ספרים, אפילו תלמוד, האט מען דעמאלט ניט בעדארפט, ווייל אין דייטשלאנד זענען געווען נאר ווייניג לומדים אונ אויסער דעם בעריהמטען רב ר׳ יעקב פאלאק, וואס האט אין איראפא געשפיעלט די אייגענע ראללע ווי ר׳ יעקב בירב אין אזיען, איז קיינעם ניט אין זין געווען זיך אבצוגעבען מיט לערנען.

גוט איז געווען די יודען אין פוילען אונ אויך אין ליטא, ווייל דארט האט דאס פאלק ניט געהאט אזא שטארקע דעה, די קאטאלישע גייסטליכע האבען נאר ניט געקאנט מאכען מיט׳ן גיפט, וואס זיי האבען אריינגעלאזט, אונ ביי די פריצים איז דער יוד געווען תקיף אונ ביי זיי אלדינג אויסגעפיהרט. די פוילישע יודען זענען אויך געווען זעהר נוצליכע איינוואהנער אונ אויסער ערדארבייט האבען זיי זיך בעשעפטיגט מיט מלאכה אונ מסחר. די גוטע געזעצע, וואס דער קאניג קאזימיר האט איינגעפיהרט, האבען געשיצט די יודען, אונ ווען זיינע ביידע זיהן, יאהאן אלבערט אונ אלעקסנדר, האבען זיך געפרוווט א ביסעל צו פערקלייגערן די רעכטע פון די יודען, איז עס געווען נאר אויף א קורצער צייט, אונ אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קאניג סיגיזמונד דעם ערשטען, וואס האט געהערשט מעהר פון פירציג יאהר, איז דער מעמד פון די יודען געווארען נאך בעסער, זיי האבען נאר בעדארפט צאהלען מס אונ ווייטער האט זיך די מלוכה גאר צו זיי ניט געמישט, די רבנים האבען געהאט די גאנצע מאכט אונ דאס אינווענינגסטע יודיש לעבען האט זיך געפיהרט פריי אונ זעלבסטשטענדיג.

ניט אומזיסט האבען זיך געלאזט קיין פוילען די אומגליקליכע יודען פון אנדערע לאנדער אונ בעזאנדערס פון דייטשלאנד. די צאהל פון די דייטשע יודען, וואס האבען זיך בעזעצט אין פוילען איז געווען אזוי גרויס אז די יודען, וואס האבען דארט געוואהנט פון פריהר, האבען זיך געגען זיי גאר ניט אנגעזעהן. עס האט גאר ניט געדויערט, האבען די דייטשע יודען אנגעהויבען שפיעלען אין פוילען א גרויסע ראללע אונ האבען כמעט ווי איינגעשלונגען זייערע פוילישע ברידער. די פוילישע יודען האבען אבער דארויף קיין הרטה ניט געהאט, ווייל די דייטשע האבען מיט זיך מיט געבראכט דעם טהייערשטען אוצר, וועלכען די שונאים האבען ניט געקאנט ביי זיי אבצונעהמען, — די תורה. עס האבען זיך א שיט געגעבען פון ביירערן, שוואבען, באהמען אונ אסטרייך גרויסע לומדים, זיי האבען אין אללע שטאדט געאפענט ישיבות

און יודישע קינדער האבען ווייטער אנגעהויבען לערנען גמרא און ארויסזוכען זייערע חריפות. אחוץ דעם האבען די דייטשע יודען געמאכט אז אללע יודען פון פוילען און ליטא זאלען זיך בעדיענען מיט דער דייטשער שפראכע, ווייל זיי האבען געוואלט אז פונקט ווי די ספרדים האבען אומעדום, וואו זיי זיינען נאר פערטריבען געווארען, איינגעפיהרט מען זאל נאר רעדען שפאניש, אזוי זאלען אללע, וואס וואהנען אינייגעם מיט די אשכנזים, נאר רעדען דייטש. דאס האבען זיי געטהון אומיסטען כדי די פערשיעדענע לשונות זאלען ניט אבזונדערן די יודען אין יעדען לאנד און עס זאל צווישען זיי קאנען זיין מעהר אחדות. פון יענער צייט אן האט עברי־טייטש אנגעהויבען הייסען „יודיש" און אללע יודען פון די סלאווישע לאנדער האבען בעקומען א בעזונדער לשון, וואס האט זיי שוין ניט געלאזט זיך אויסמישען מיט אנדערע און האט שטארק בעפעסטיגט צווישען זיי די ליעבע צו זייער פאלק און צו זייער אמונה.

די צייט פון דער רעפארמאציאן.

1 די מענשענפריינדע און די רעפארמאציאן.

(1500—1530 נאך קריסטוס געבורט).

די רעפארמאציאן, דאס הייסט: איבערמאכען איין אלטע זאך וואס האט אין זיך חסרונות אויף א נייער מיט מעהר מעלות, האט זיך דווקא אנגעהויבען אין דייטשלאנד, ווייל דארט האט מען זיך פריהר ווי ערגיץ אנדערש ארומגעקוקט, אז די קאטאלישע גייסטליכע ציהען איבער דעם בויגען מיט זייער הנהגה, מיט זייער בערייסען די וועלט, מיט דער שרעקליכער שנאה וואס זיי מאכען אן, און מען האט זיך גענומען אויסבעסערן די פעהלער און איינפיהרען אזעלכע דינים, וואס זאלען מעהר פאסען פאר דער אמונה, וועלכע איז פון אנהייב אן געבויעט אויף מענשענליעבע. אביסעל האבען די יודען געהאט א נגיעה אין דער רעפארמאציאן, ווייל די אייגענע, וואס האבען געפרעגט שאלות אויפ'ן תלמוד און געפונען דארט חסרונות, האבען שוין קיין כבוד ניט געלעגט אויף קריסטליכע הייליגע ספרים און האבען דארט אויך אבגעזוכט ניט וועניג זאכען, וואס האבען זיי געמוזט קשה זיין. דערפאר האבען די יודען אויך גע־נאסען דעם זכות, און אז עס האט אנגעהויבען ליכטיגער ווערען האט זיך זייער

לאַנגע נעווים פערבעסערט. נאר עהדער עס ווערד טאג מוז זיך נאך דאס פינסטער-ניש פערשטאַרקען, אונ דאריבער האבען די יודען געהאט גענוג צרות ביז עס האט זיך געוויזען עפּיס אַ ישועה.

איינער פון די רשעים, וואס איז אַרויסגעשפּרונגען טאַקי פון יודען אונ זיי האבען איהם געהאט אַ לאַנגע צייט צו געדענקען, איז געוועהן יוסף פּפעפערקארן, אַ גראָבער יונג אַ קצב, וואס מען האט איהם געכאַפּט מיט אַ גנבה אונ ער האט זיך בעפרייהט פונ'ם עונש דערמיט וואס ער האט זיך צוזאַמען מיט ווייב אונ קינדער געלאָזט טויפען, ווען ער איז שוין אַלט געוועהן קרוב צו פיערציג יאהר. אט די טהייערע מציאה האבען אין קעלן אויפגעכאַפּט די קאטאָלישע גייסטליכע, ווי דער אינקוויזיטאָר האָכשטראַטען אונ אַרנאָלד פון טונגערן, וואס האבען געדאנקט גאָטט ווען ער האט זיי בעשערט עפּיס אַ נייעם געטויפטען יודען ער זאל קאנען זיין איין עדות געגען זיינע ברידער אונ מאַכען אויף זיי בלבולים. בעזאנדערס האט דעמאָלט געאַרבייט געגען די יודען אַרטואין דע-גראַעס, וואס האט געהאלטען אין איין אונטערהיצען דאס פאלק מיט ביכער, וואס זענען פול געוועהן מיט שקרים אונ כזבים. די ביכער איז ער אָבער אַלליין ניט אים שטאַנד געוועהן צו שרייבען: ווי ווענינג קונצען מען דאַרף האבען דאַרויף אַז מען זאל רעדען שלעכטס אויף יודען מוז מען האָטש, פון יוצא וועגען, אנווייזען אַ פּסוק פון תנ"ך, אַ מימרא פון גמרא, אונ דאַריבער האט ער געמוזט אָנקומען צו אַזעלכע יודען, וואס האבען פאַר געלד פערקויפט דאס ביסעל תורה, וואס ער האט בעדאַרפט האבען צו זיינע ביכער. פריהר האט איהם געהאָלפען אַ געוועזענער רב, וואס האט זיך געטויפט אונ אַוועקגעוואָרפען אַ גאַנצע משפּחה, ווען ער איז שוין אַלט געוועהן פינפציג יאהר, וויקטאָר פאן קארבען. נאר, ווי עס שיינט, האט אַרטואין דע גראַעס ניט געהאט קיין גרויס נחת פונ'ם רב'ס למדנות אונ ער האט זיך געכאַפּט צום קצב אונ האט אונטער פּפעפערקארנ'ס נאָהמען אַרויסגעגעבען אַ בוך, וואס האט געהייסען "דער שפּיגעל". אין דעם בוך האט פּפעפערקארן אויפגעטהון אַזאַ המצאה: ער האט זיך קלאָמערשט געווענדעט צו די קריסטען מיט אַ בקשה זיי זאלען לעבען ווי ברידער מיט די יודען, זיי ניט שלאָגען ניט ראַבעווען, ווייל זיי זענען איינענטליך נאר ניט אַזוי שולדיג, די גאַנצע עולה איז נאר וואס זיי נעהמען פּראָצענט אונ ווילען ניט געהן אין די קירכען הערען די דרשות פון די גייסטליכע, אונ דאס האט נאר דער תלמוד אָנגעאַרבייט; ער האט זיי אַרגעפיהרט פונ'ם וועג אונ דאַריבער דאַרף מען זעהען אַז פון דער גמרא

זאָל קיין זכר ניט בלייבען. מיט אַזאַ אויסרעד האָט פּפעפערקאָרן געוואָלט בעניהען די אַלטע גזרה װעגען פאַרברענען דעם תּלמוד און האָט גערעכענט אַז מיט זיין כּוח וועט ער עס פועל׳ן ביי דער מלוכה. די יודען זענען אָבער קיין מאָל קיין נאַראָנים ניט געוועהן, זיי האָבען פערשטאַנען וואָס פאַר אַ בעל טובה פּפעפערקאָרן קאָן זיי זיין, און וואָס פאַר אַ ניפּט עס ליעגט אין זיינע זיסע דבורים, און האָבען באַלד אַרויסגעלאָזט אַ קול, אַז דאָס איז מעהר ניט ווי איין אויפּטהוא, כּדי מען זאָל ביי זיי רייסען געלד. דערמיט האָבען זיי פּפעפערקאָרן אַרויסגעבראַכט פון דער העזה, ער האָט באַלד אַראָבגענומען די מאַסקע פון ישר און איז שוין אַרויס געגען די יודען מיט דער גאַנצער רשעות; ער האָט אַרויס־געלאָזט עטליכע נייע ביכער און האָט דאָרט אַרויסגעוויזען אַז די יודען זענען הפקר־מענשען, אַז עס איז די גרעסטע מצוה זיי צו ברענגען אויפ׳ן פייער, אַז מען דאַרף ביי זיי צונעהמען אַלע הייליגע ספרים און די קינדער מוז מען מיט געוואַלד טויפען.

די צייטען האָבען זיך אָבער פּאַרט איבערגעביטען. פריהער וואָלט פּפע־פערקאָרן גאָר ניט בעדאַרפט אַזוי פיעל טענה׳ן, ער וואָלט אָהן ביכער און גאָר אָהן ראיות געפינען אַ סך בעלנים אויף יודען צו שלאָגען, נאָר אַצונד איז עס איהם זעהר שווער אָנגעקומען, ווייל די מלוכה האָט איהם ניט געוואָלט הערען און צו די גרויסע עדעללייט, וואָס האָבען געהאַט ביי זיך יודישע דאָקטוירים און אַנדערע חשובים, וועלכע האָבען זיי אויפגעקלעהרט וואָס פאַר אַ נפש פּפעפערקאָרן איז, האָט ער קיין שליטה ניט געקאָנט האָבען. אַז פּפעפערקאָרן מיט זיין חברה האָבען דערזעהען אַז זייער גאַנצע מיה קאָן זיין אומזיסט, זענען זיי געפאַלען אויף איין אַנדער שכל און האָבען זיך אָבגעזוכט גאָר אַנייעם וועג צום קייזער מאַקסימיליאַן: אין מינכען האָט געוואָהנט אין אַ קלויסטער (מאָנאַסטיר) דעם קייזערס שוועסטער קונינגונדע, וואָס האָט אין דער יוגענד געהאַט גענוג צרות און, אַז זי איז געבליבען איין אַלמנה האָט זי זיך אין גאַנצען אָבגעזאָגט פון דער וועלט און האָט זיך גענומען צו פרומקייט. אָט צו דער פרומער פרינצעסין האָט מען אַוועקגעשיקט פּפעפערקאָרן מיט גרויסע רעקאָמענדאַציעס, ער זאָל איהר פערשטעהען געבען וואָס פאַר אַ נאָטהיגע זאַך עס וואָלט געוועהן פאַר דער קאַטאָלישער קירכע מען זאָל מאַכען אַ תּל פון די יודען און זייער אמונה. ביי קונינגונדע׳ן איז זעהר אָנגעלעגט געוועהן וואָס זי קאָן זיך אָננעהמען גאָטט׳ס קריוודע, און זי האָט באַלד געגעבען אַ בריעף צום ברודער ער זאָל אין דער זאַך ניט שווייגען און זאָל ווענינגסטענס הייסען

פערברענגען דעם שאדליכען תלמוד. מיט קוניגונדע'ס בריעף איז פפעפערקארן אוועקגעפאהרען גלייך צו מאקסימיליאן אין לאגער, אלליין האט ער מן הסתם אויך ניט געזשאלעוועט קיין שווארצע פארבען אונ האט פארגעשטעלט דעם קייזער אז דאס גאנצע גליק פון דער מדינה הענגט נאר אב פון די עטליכע גמרות וואס מען וועט צונעהמען ביי די יודען, אונ דעם 10 אויגוסט 1509 איז ארויס א בעפעהל: אז פפעפערקארן האט דאס רעכט ארומצופאהרען איבער גאנץ דייטש־לאנד איבערקוקען די יודישע ספרים, ער מעג הייסען פערברענגען די דאזיגע וואס ער וועט געפינען פאר שאדליך אונ ווער פון די יודען עס וועט זיך ארויס־שטעלען אקעגען איהם וועט בעקומען די גרעסטע שטראף.

אז פפעפערקארן האט בעקומען ביים קייזער אזא פאפיער, וואס מאכט איהם כמעט פאר א בעל הבית איבער אללע יודען, האט ער זיך באלד געווארפען קיין פראנקפורט אם מאין, ווייל ערשטענס, זענען דארט געווען א סך לומדים אונ ער האט ביי זיי געקאנט פארנעהמען גענוג ספרים, אונ, צווייטענס, איז דארט דעמאלט געוועהן א יריד, אונ דאריבער האט ער גערעכענט אז עס וועט איהם [illegible] אטהען צו פערהאלטען פיעל ספרים, וואס מען האט אהין געבראכט צו פערקויפען. פונקט ערב סכות, פרייטאג דעם 28 סעפטעמבער 1509, איז ער אנגעקומען קיין פראנקפורט אם מאין. ער האט באלד געשיקט צונויפרופען אללע יודישע איינוואהנער אין שול אריין, קודם כל האט ער ביי זיי צוגענומען אללע סדורים אונ א חוץ דעם האט ער נאך געהייסען פערמאכען די שול, כדי מען זאל דארט גאר ניט קאנען בעהאלטען אונ ער זאל פריי זוכען ספרים אין יעדען יודיש הויז. דערמיט אבער וואס ער האט געוואלט פארשטערן דעם יודישען יום טוב האט ער איבערגעצויגען דאס שטריקעל, די יודען האבען אנגעמאכט אלארם אונ די גייסטליכע, וואס האבען געזאלט העלפען פפעפערקארן, זענען געבליבען שטעהען פון ווייטענס אונ האבען סאי ווי סאי געפאדערט אז מען זאל די זאך אבלעגען אויף עטליכע טאג ביז חול המועד. דערווייל האבען זיך די יודען געווענדעט צום ארכיעפיסקאפּ פון מאינץ אוריאל פאן געמינגען אונ ער האט באלד געשריבען צו די גייסטליכע זיי זאלען זיך ניט מישען, אונ אויף זיין קוקענדיג האט זיך שוין קיינער ניט געוואלט רירען אונ פפעפערקארן אלליין, אהן א שום הילף ביי דער זייט, האט גאר ניט געקאנט מאכען. קוים האבען די יודען שוין געהאט מעהר צייט, האבען זיי אנגעהויבען ארבייטען: מען האט צושריבען בריעף צו אללע יודישע קהלות פון דייטשלאנד אז יעדער זאל טהון וואס ער קאן, ווייל עס איז איין אומגליק פאר'ן כלל ישראל; א שליח

מְיוּחָד, ר׳ יוֹנָתָן צִיוֹן, הָאבֶּען זַיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּם קֵייזֶער, כְּדֵי עֶר זָאל אִיהם אוֹיפְקְלֶאהרֶען אַז אִין פְּפֶעפֶערְקָארנ׳ס מְסִירוֹת אִיז נִיטָא קֵיין אֵיינְצִיג וָוארְט אֶמֶת, אוּנ אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוּין־בְּרִיעף פוּן דִי אַלְטֶע דַייטְשֶׁע מְלָכִים אוּנ דִי מְלוּכָה דַארְף זִיךְ גָאר פַאר זַיי אָנְנֶעהמֶען אוּנ נִיט אִיבֶּערְגֶעבֶּען אִין דִי הֶאנְד פוּן אַ פַאלְשֶׁען שׂוֹנֵא. אוֹיסֶער דֶעם הָאט מֶען גֶעפוֹעֶלְט בַּיים אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל פוּן גֶעמְמִינְגֶען אוּנ עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ מַאקְסִימִילְיַאן, עֶר הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶארֶען אַז עֶס פַּאסְט נָאר נִיט פַאר דֶער מְלוּכָה זִי זָאל זִיךְ אַרַיינְמִישֶׁען אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס נָאר דִי גַייסְטְלִיכֶע דַארְפֶען דַארוֹיף אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אוּנ הָאט אִיהם אוֹיךְ פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז דִי סַכָּנָה אִיז גָאר נִיט אַזוֹי גְרוֹיס אוּנ אַז דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים זֶענֶען דַוְקָא נִיט שֶׁאדְלִיךְ. פְּפֶעפֶערְקָארְן אַלֵיין הָאט דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוֹיפְגֶעקְלֶאהרְט אַז עֶר מוּז דֶערְוַוייל שְׁוַוייגֶען, וַוייל אִין דֶעם קֵייזֶערְ׳ס בֶּעפֶעהל, וָואס עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט, אִיז עֶפִּיס גֶעוֶועהן אַ קְלֵיינֶער טָעוּת, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גֶעקֶאנְט צוּ אִיהם טְשֶׁעפֶּען, אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר אִיהם אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אַ וָוארְט, אַז אוֹיב עֶר מֵיינְט בֶּאֱמֶת נָאר דִי טוֹבָה פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה דַארְף עֶר נִיט שְׁטֶעלֶען אוֹיף זִיךְ אוּנ עֶס אִיז גְלַייכֶער אַז דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים זָאלֶען אִיבֶּערְקוּקֶען נָאךְ עֶטְלִיכֶע גֶעלֶעהרְטֶע, וִוי וִויקְטָאר פָאן קַארְבֶּען אוּנ יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין. אִין דֶעם גֶעדַאנְק הָאט זִיךְ פְּפֶעפֶערְקָארְן אָנְגֶעהַאפְּט אוּנ דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַ גַאנְץ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ.

יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַייטְשֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶאנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט הֶעבְּרֶעאִישׁ וִוי יֶעדֶע אַנְדֶערֶע אַלְטֶע שְׁפְּרַאכֶע, נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טִיעפֶער זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט דֶער בִּיבֶּעל אוּנ מִיט אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים, אִיז אִיהם דָאס לָשׁוֹן אַיינְגֶעבַּאקֶען גֶעוָוארֶען אִין הַארְצֶען, וֶוער שְׁמִיעסְט אַז עֶר אִיז נָאךְ אִין רוֹם בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט׳ן יוּנְגֶען גְרַאף דְזְשִׁיאָוַואנִי פִּיקָא דֶע מִירַאנְדָאלַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ פַארְבְּרֶענְטֶער מְקוּבָּל אוּנ הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַ סַךְ שֵׂכֶל׳דִיגֶע פֵּירוּשִׁים אוֹיף דֶער תּוֹרָה, הָאט עֶר זִיךְ גָאר אִין גַאנְצֶען אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין לֶערְנֶען. שְׁפֶּעטֶער אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין לִינְץ אוּנ הָאט דָארְט גֶעפוּנֶען ר׳ יַעֲקֹב לָאאַנְס, דֶעם לַייבּ־דָאקְטָאר פוּנ׳ס אַלְטֶען קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ דֶעם דְרִיטֶען, הָאט עֶר גָאר גֶעהַאט אַ וָואהלֶען רֶבִּי׳ן, אוּנ אַזוֹי אִיז עֶר גֶעוָוארֶען נִיט נָאר אַ יוֹדֵעַ סֵפֶר, נָאר טַאקִי אַ שְׁטַארְקֶער בָּקִי. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר נָאךְ גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה בַּיי ר׳ עוֹבַדְיָה סְפוֹרְנוֹ אוּנ נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט מֶען אִיהם זֶעהֶן אִין דֶער

יודישער גאס ווי ער האט זיך געמישט צווישען לומדים אונ האט־פערבראכט גאנצע טאג אויף צו האפען עפיס א גוט ווארט. דעם ערשטען חבור, וואס רייכלין האט ארויסגעלאזט אויף דער וועלט, האט ער אנגעפילט מיט שבחים אויף דער העברעאישער שפראכע. ער האט זעהר שטארק געלויבט דאס קורצקייט אונ דאס שארפזיניגקייט פון יעדען ווארט, אונ האט אויסגעוויזען אז ניט אומזיסט רעכענט זי זיך פאר הייליג אונ האט געהאט די זכיה אז אין איהר זאל די תורה געשריבען ווערען. דערנאך האט ער געמאכט א גראממאטיק. כדי אנדערע קריסטען זאלען אויך קאנען לערנען העברעאיש אונ האט טאקי געהאט עטליכע תלמידים, ווי סעבאסטיאן מינסטער אונ ווידמאנשטאדט, וואס האבען ביי איהם געלערנט לשון קודש. נאר ווי רייכלין האט ניט ליעב געהאט די העברעאישע שפראכע, ווי גוט אונ פרום ער איז ניט געוועהן, האט ער זיך פארט ניט געקאנט בעפרייהען פון דער שנאה צו די יודען, וואס פלעגט איבער־געהען צום קריסט צוזאמען מיט דער מוטטער'ס מילך. אונ דערפאר האט מען אפט פון איהם געזעהען אזא ביטערן האס צום יודישען פאלק וואס ווער עס האט נאר געקאנט זיין ווייך הארץ, זיין איבערגעבענהייט דעם אמת, זיין דרך ארץ האבען פאר יודישע לומדים, האט זיך נאר געמוזט חדושן. ער האט זיך אפילו ניט געשעמט אנצושרייבען א בעזונדער ספר, אין וועלכען ער האט די יודען געשאלטען מיט טויטע קללות אונ געדראונגען אז קיין ערגערס פון זיי איז גאר ניטא, האט'ש אויף דער עלטער האט ער זיך דארויף גענוג געשלאגען על חטא.

אודאי האבען אללע שונאי ישראל גערעכענט רייכלין פאר איינעם פון זייער חברה, אונ אז פפעפערקארן האט איהם געבעטען ער זאל איהם בעהילפיג זיין אין זיין זאך, האט ער איהם צוגעזאגט. דערווייל האבען די יודען געטהון זייערס אונ ר' יונתן ציון צוזאמען מיט ר' יצחק טריעסט, וואס איז געוועהן א גרויסער חשוב ביי מאקסימיליאן, האבען שוין כמעט ארויפגעבראכט דעם קייזער ער זאל מבטל זיין די גזרה. צום אומגליק, האט זיך אבער נאך אמאל אנגעיאגט פפעפערקארן מיט א נייעם בריעף פון דער פרינצעסין קוניגונדע. ער האט איהם דערצעהלט וואס פאר א שרעקליך עוות די יודען האבען ארויסגעוויזען, אונ ווי זיי האבען זיך ארויסגעשטעלט געגען זיין בעפעהל אונ האט ביי איהם דעם 10 נאוועמבער 1509, אויסגענארט נאך א שטארקערן פאפיער, נאר דאס האט מאקסימיליאן אין זין געהאט אז מען זאל זיך ניט פער־לאזען נאר אויף פפעפערקארנ'ס מבינות אליין אונ מען זאל בעשטימען א גאנצע

קָאמִיסְיֶע, אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּנ׳ם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל, וָואס זָאל בֶּע־
שְׁטֶעהֶען פוּן פֶערְשִׁיעדֶענֶע גֶעלֶעהרְטֶע פוּן קֶעלְן, מַאינְץ, עֶרְפוּרְט אוּנ הַיידֶעלְ־
בֶּערְג, אוּנ מֶען זָאל אוֹיךְ צוּ דֶער אַרְבֵּייט צוּשְׁלֶעפֶּען יָאהַאנֶעס רַייכְלִין אוּנ וִויקְטָאר
פָאן קַארְבֶּען. מִיט דֶעם נַייעֶם בֶּעפֶעהל אִין דִי הֶאנְד, הָאט פְּפֶעפֶערְקָארְן זִיךְ
נָאךְ אַמָאל גֶעלָאזְט קַיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אוּנ הָאט דֶערְמָאלְט צוּגֶענוּמֶען
פִינְפְצֶעהן הוּנְדֶערְט גֶעשְׁרִיבֶּענֶע סְפָרִים. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעטְהוּן אִין
אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶענוּג נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי יוּדֶען פַאר זֵייעֶר
עַקְשָׁנוּת. פְּפֶעפֶערְקָארְנ׳ס כַּעַס אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען דוּרְךְ דֶעם, וָואס עֶר
אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין נְקִי כַּפַּיִם אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ
אָנְהוֹיבֶּען אָבְּצוּקוֹיפֶען מִיט גֶעלְד; בַּיי דִי יוּדֶען אִיז אָבֶּער שְׁוֶוער עֶס זָאל זַיין
אַחְדוּת, אַסַךְ יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט לָאזֶען קָאסְטֶען, אוּנ
דַארִיבֶּער הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען פוּן זַיינֶעט וֶועגֶען אַזַא מָנָה יָפָה
וָואס מֶען זָאל קֶאנֶען דֶערְמִיט אִיהם פֶערְשְׁטָאפֶּען דֶעם מוֹיל. עֶרְשְׁט אַז פְּפֶע־
פֶערְקָארְן הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּפִיהרְט דִי הֶאנְד אוּנ הָאט נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט קַיין
אֵיינְצִיג אָרְט, אִיז גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ צְווִישֶׁען אַלֶע קְהִלּוֹת אוּנ מֶען הָאט זִיךְ
עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּנוֹיפְזַאמֶלֶען אַלֶע כּוֹחוֹת אוּנ זֶעהֶען פַּטְר׳ן דִי צָרָה.

עֶס אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶועהן צוּשְׁפֶּעט. מֶען הָאט גוּט גֶעווּאוּסְט אַז פְּפֶע־
פֶערְקָארְ׳ן מֵיינְט נָאר דִי מַטְבֵּעַ, עֶס הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעפַּאסְט פְּלוּצְלוּנְג
זִיךְ אָבְּזָאגֶען פוּן זַיינֶע חֶפְצוֹת, אוּנ דָא זֶענֶען נָאךְ הִינְטֶער זַיינֶע פְּלֵייצֶעס גֶע־
שְׁטַאנֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען טַאקִי גֶעוָואלְט דִי יוּדֶען
עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין, אוּנ דֶערְפַאר אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ מִיט אִיהם אוֹיסְצוּגְלַייכֶען,
אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ טוֹבוֹת פוּן גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען
נִיט דֶערְלָאזְט מֶען זָאל זֵיי שְׁלֶעכְטְס טְהוּן. קוֹדֶם כָּל הָאט זֵיי דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ
אוּרִיאֵל גֶעשִׁיצְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט נִיט גֶעלָאזְט אֵיינְצִיגְוַוייז צוּנֶעהמֶען נִיט
אַיין יוּדִישֶׁען סֵפֶר בִּיז מֶען וֶועט נִיט אִיבֶּערְקוּקֶען אַלֶע סְפָרִים מִיט אַמָאל אוּנ
מֶען וֶועט אַקוּרַאט וִויסֶען וֶועלְכֶע זֶענֶען כָּשֵׁר אוּנ וֶועלְכֶע – פָּסוּל. דֶערְוַוייל הָאט
זִיךְ דִי זַאךְ פֶערְצוֹיגֶען אִין דֶער לַאנְגֶער בַּאנְק אַרַיין. פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט זִיךְ
גֶעוָואלְט פְּרִיוֶוען טִשְׁעפֶּען דִי מוֹכְרֵי סְפָרִים וֶועלְכֶע זֶענֶען גֶעקוּמֶען מִיט זֵייעֶר
סְחוֹרָה קַיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אוֹיפ׳ן יְרִיד, נָאר עֶס אִיז אִיהם אוֹיךְ נִיט גֶע־
נַאנְגֶען, וַוייל דִי מוֹכְרֵי סְפָרִים זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּן פְרֶעמְדֶע אֶרְטֶער אוּנ יֶעדֶער
פוּן זֵיי הָאט זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף דֶעם כֹּחַ פוּן זַיין מְלוּכָה. אַוַדַאי הָאט פְּפֶעפֶערְקָארְן
נִיט גֶעקֶאנְט אַזוֹי גוּט אוֹיסְפִיהרֶען זַיין זַאךְ, אוּנ וָואס מֶעהר צַייט עֶס אִיז אַוֶועק

גענאנגען איז דער עולם געווארען מעהר מבינים אויף זיין דרך און די קריסטען אלליין האבען זיך אויך אנגעהויבען שטויסען אז ער לעגט זיך גאר אזוי ניט אוועק פאר דער קדושה. דאס האט איהם געצוואונגען ארויסצולאזען א נייעם ספר און פון איין זייט דארט אויפהייבען דעם קייזער מאקסימיליאן ביז צום זיבעטען הימעל און פון דער אנדערער זייט אויסטראכטען אויף די יודען פרישע בלבולים.

דאס מאל האבען איהם אבער אזעלכע צוויי זיבערע מיטעל, ווי חניפה און שקר, ניט געהאלפען: דער קייזער האט גאר אין גאנצען אשפיי געטהון אויף די אללע קאפדרעהעני'שען, עס איז איהם נמאס געווארען שטענדיג נאר האבען צו טהון מיט יודישע ספרים, ער האט מבטל געוועהן זיין פריהריגע גזרה און האט געהייסען מען זאל אומקעהרען די יודען די ספרים, וועלכע מען האט ביי זיי צוגענומען און מען זאל ווארטען ביז ער וועט וועגען דעם ארויסגעבען א נייעם בעפעהל. דאס איז געשעהען דעם 23 מאי 1510 און אויף די יודען איז געקומען גאר א אונגעריכטע ישועה. זייער פרייד איז אבער געוועהן גאר א קורצע, ווייל טאקי באלד האט זיך געמאכט איין אומגליק מיט די יודען פון בראנדענבורג: מען האט דארט בעגנב'עט א קירכע, און אז מען האט געכאפט דעם גנב האט ער דעם גאנצען חטא ארויפגעלעגט אויף די יודען און האט דערצעהלט אז זיי האבען איהם אנגעשטעלט. דער קורפירסט יאאכים דער ערשטע האט עס אנגענומען פאר תורת אמת, ער האט געשטעלט אויף די רעד פונ'ם גנב און האט געהייסען פערברענען אכט און דרייסיג יודען, וועלכע האבען דעם 19 יולי 1510 זייער לעבען ווי קדושים געענדיגט. אזא מעשה איז די גייסטליכע שטארק צו נוטץ געקומען, זיי האבען שוין געהאט דאס רעכט אפען צו שרייען אין די גאסען אז די יודען זענען רוצחים און עס איז נאך גאר ווייניג וואס מען טהוט זיי. דעמאלט האט זיך פפעפערקארן ווייטער גענומען צו זיין זאך, מען האט נאך אמאל אנגעשטעלט די פרינצעסין קוניגונדע זי זאל ניט שווייגען און אז מאקסימיליאן איז געקומען קיין מינכען זיך זעהען מיט איהר, האט זי פאר איהם געוויינט און געחלש'ט ער זאל חאטש איהר צו ליעב טהון דאס קליינינקייט און זאל בעניהען די גזרה וועגען די יודישע ספרים.

דער קייזער האט דא אלליין ניט געוואוסט ווי אזוי זיך אויסצודרעהען, דער שוועסטער אבזאגען האט זיך איהם ניט געגלוסט און נאך שווערער איז איהם געוועהן ארויסצוווייזען אז פפעפערקארנ'ס מסירות האבען ביי איהם עפיס א ווערטה, דאריבער איז ער געפאלען אויף א שכל און האט דעם 6 יולי 1510 געגעבען דעם ארכיעפיסקאפ אוריאל א נייעם בעפעהל אז ער זאל וועגען דער

שַׁאֲלָה פוּן דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים פָּאדֶערֶען מֵיינוּנְגֶען בַּיי הָאכְשְׁטְרַאטֶען, וִויקְטָאר פוּן־קַארְבֶּען אוּנ יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין. דִי יוּדֶען זֶענֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זֵיי גֶעצִיטֶערְט פַאר רֵייכְלִינ'ס דֵעָה, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן דֶער אֵיינְצִינֶער לַמְדָן, וָואס וָואלְט זִיךְ גֶעקֶאנְט טְשֶׁעפֶּען וֶוען עֶר וִויל נָאר, אוּנ דֶערְצוּ הָאט עֶר זֶעהר פַיינְד גֶעהַאט יוּדֶען. זֵייעֶר פַּחַד אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט. רֵייכְלִין הָאט דַוְקָא בֶּעוִויזֶען אַז מֶען מֶאג אַ פָאלְק נִיט לִיעבּ הָאבֶּען אוּנ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען קֶאן מֶען זָאגֶען דֶעם אֱמֶת. עֶר הָאט אַיינְגֶעטְהֵיילְט דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים אִין זֶעכְס פֶערְשִׁיעדֶענֶע קְלַאסְסֶען אוּנ הָאט עֶרְקְלֶעהרְט אַז אוֹיסֶער דֶער תּוֹרָה, וָואס אִיז גְלַייךְ הֵיילִיג בַּיי אַלֶע, זֶענֶען דִי פֵּירוּשִׁים פוּן רַשִׁ"י, אִבְּן עֶזְרָא, רד"ק, ר' מֹשֶׁה גְרוּנְדִי אוּנ ר' לֵוִי בֶּן גֵרְשׁוֹן (רלב"ג) פוּל מִיט חָכְמָה אוּנ מוּסָר, מֶען גֶעפִינְט דָארְט נִיט קֵיין שׁוּם זַאךְ וָואס זָאל חָלִילָה אָנְרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן פְרֶעמְדֶע אֱמוּנוֹת אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. דֶעסְטְגְלַייכֶען זֶענֶען רֵיין דֶערְפוּן דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדִישֶׁע חֲקִירָה־סְפָרִים. וָואס הָאבֶּען דֶעם תַּכְלִית נָאר צוּ פֶערְבְּרֵייטֶען וִויסֶענְשַׁאפְט אִין פָאלְק. וֶועגֶען דֶעם תַּלְמוּד הָאט רַייכְלִין זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט מוֹדֶה צוּ זַיין אַז עֶר פֶערְשְׁטֶעהט אִיהם זֶעהר וֶוענִיג אוּנ דֶערְפַאר רֶעכֶענְט עֶר, אַז דִי אַלֶע וָואס שְׁרַייעֶן אַז מֶען מוּז אִיהם פֶערְבְּרֶענֶען, פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיהם נָאךְ וֶוענִיגֶער אוּנ הָאבֶּען דֶערְבַּיי גָאר אֵיין אַנְדֶער מֵיין. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ רַייכְלִין גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דֶעם אַלֶף אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז, עֶרְשְׁטֶענְס, זֶענֶען דִי יוּדֶען פּוּנְקְט אַזֶעלְכֶע אַיינְוָואהנֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד וִוי אַלֶע אַנְדֶערֶע אוּנ מֶען מוּז זֵיי שִׁיצֶען צוּזַאמֶען מִיט אַלֶע קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד אוּנ, צְווייטֶענְס, אַז מֶען טָאר זֵיי נִיט מִשְׁפָּט'ן וִוי גֶעגְנֶער פוּן דֶער קִירְכֶע, וַוייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ קֶאנֶען גָאר נִיט זַיין קֵיין גֶעגְנֶער פוּן אַזַא זַאךְ, וָואס זֵיי גֶעהֶערֶען זִיךְ דֶערְמִיט גָאר נִיט אָן. סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זַיין דֵעָה אַז מֶען זָאל דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים נִיט אָנְרִירֶען אוּנ מֶען זָאל בֶּעסֶער אִין יֶעדֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט בֶּעשְׁטִימֶען צְווֵיי פְּרָאפֶעסָארֶען, וָואס זָאלֶען לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ גְמָרָא אוּנ דֶערְמִיט מֶעהר מְקָרֵב זַיין דִי יוּדֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען מִיט גוּטֶען אוּנ מִיט פְרַייעֶם וִוילֶען אִיבֶּערְגֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.

אִין דֶער צַייט וָואס רַייכְלִין הָאט זִיךְ אַזוֹי אַ אִישׁ אֱמֶת גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין מֵיינוּנְג, אִיז קֵיינֶעם נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אִין קָאפּ אַרַיין אַז עֶר קֶאן אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַזַא מִשְׁפָּט, וַוייל מֶען הָאט גֶעוואוּסְט מִיט וָואס עֶר פְלֶעגְט שְׁטֶענְדִיג רֶעדֶען פוּן יוּדֶען; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל מִיט זַיין הִילְף גֶעוָואלְט עֶרְשְׁט

רֶעכְט צוּפִיהרֶען דִי הֶאנְד, זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְלָאזֶען, אוּנ וִוי בַּאלְד רַייכְלִין וֶועט נָאר גֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה וֶועט שׁוֹין קֵיינֶער גָאר קֵיין קֻשְׁיוֹת נִיט פְרֶעגֶען. אַזוֹי הָאבֶּען דִי קָאלֶענֶער גַייסְטְלִיכֶע, צוּזַאמֶען מִיט הָאכְשְׁטְרַאטֶען אוּנ וִויקְטָאר פָאן קַארְבֶּען, גֶעמַאכְט אַזַא פְּסַק מֶען זָאל צוּנוֹיפְנֶעהמֶען אַללֶע אֶרְטֶער פוּן דֶער גְמָרָא אוּנ אַנְדֶערֶע סְפָרִים, וָואס מֶען רֶעכֶענְט אַז זֵיי זֶענֶען שֶׁאדְלִיךְ, אוּנ מֶען זָאל זֵיי וַוייזֶען דִי יוּדֶען, וֶועלֶען זֵיי מוֹדֶה זַיין אַז דִי אַללֶע אֶרְטֶער זֶענֶען טַאקִי שֶׁאדְלִיךְ — דַארְפֶען זֵיי אַלֵיין מַסְכִּים זַיין מֶען זָאל זֵיי פֶערְבְּרֶענֶען, וֶועלֶען זֵיי זִיךְ אָבֶּער אָנְהוֹיבֶּען שְׁפַּארֶען — אִיז אַ סִימָן אַז דִי יוּדֶען אַלֵיין זֶענֶען גֶעפֶאהְרְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּנ מֶען מוּז בֶּעטֶען דֶעם קֵייזֶער עֶר זָאל פוּן זַייעֶרְטְוֶועגֶען אַיינְפִיהרֶען אֵיין אִינְקְוִוזִיצְיָאנ'ס־גֶערִיכְט.

דִי מַאִינְצֶער גֶעלֶעהרְטֶע זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען נָאךְ וַוייטֶער אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דִי תּוֹרָה מוּז מֶען אוֹיךְ פַארְבְּרֶענֶען, וַוייל דִי בִּיבֶּעל אִיז אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ נִיט רִיכְטִיג אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ דִי פֶערְגְרֵייזִיגְטֶע לַאטַיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִיז קְלָאמֶערְשְׁט בֶּעסֶער. וֶוער וֵוייסְט צוּ וָואלְטֶען זֵיי נִיט גֶעוֶועהן אוֹיסְגֶעפִיהרְט וֶוען זֵיי מַאכֶּען אַלֵיין נִיט קַאלְיֶע דֶעם גַאנְצֶען פְּלַאן מִיט אֵיין נַארִישְׁקַייט.

רַייכְלִין הָאט מִיט רֶעכְט גֶעדֶענְקְט אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ דַארְף צוּ גֶעהן בְּסוֹד, אוּנ וָואס פַאר אַ בֶּעפֶעהל דִי מְלוּכָה זָאל דֶערְנָאךְ נִיט אַרוֹיסְגֶעבֶּען טָאר קֵיינֶער נִיט וִויסֶען דִי מֵיינוּנְגֶען וָואס מֶען הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט; דַארִיבֶּער הָאט עֶר זַיין דֵעָה אוֹיפְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף פַּאפִּיער, פֶערְהַתְמֶ'ט מִיט זַיין חֲתִימָה אוּנ הָאט עֶס דוּרְךְ אַ שָׁלִיחַ מְיוּחָד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל, כְּדֵי עֶר זָאל עֶס אִיבֶּערְלֵייעֶנֶען אוּנ וַוייטֶער פֶערְזָארְגֶען צוּם קֵייזֶער. פְּפֶעפֶּערְקָארְן הָאט אָבֶּער אַזוֹי גֶעדְרֶעהט מִיט שְׁווִינְדֶעל אַז נָאךְ עֶהדֶער רַייכְלִינ'ס בְּרִיעף אִיז אָנְגֶעקוּמֶען צוּ מַאקְסִימִילְיַאן, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעוואוּסְט זַיין מֵיינוּנְג אוּנ אִיהם מִיט דֶער גַאנְצֶער חֶבְרָה אִיז פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען, זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען רַייכְלִין, אִיהם אֶפֶענְטְלִיךְ זִידְלֶען אוּנ אַזוֹי עֶרְנִידְרִיגֶען אַז זַיין דֵעָה זָאל שׁוֹין נִיט שְׁפִּילֶען אַזַא וִויכְטִיגֶע רָאללֶע אוּנ זָאל זֵיי נִיט שַׁאדֶען. מִיט דֶער כַּוָּנָה הָאבֶּען דִי קָאלֶענֶער גַייסְטְלִיכֶע אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנְטֶער פְּפֶעפֶּערְקָארְנ'ס נָאהמֶען, אַ סֵפֶר וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען: „דֶער הַאנְדְשְׁפִּיגֶעל" אוּנ וָואס שֶׁעלְט רַייכְלִין מִיט טוֹיטֶע קְלָלוֹת דֶערְפַאר וָואס עֶר אִיז פְּלוּצְלוּנְג אָבְגֶעטְרֶעטֶען פוּן זַיינֶע פְרִיהרִיגֶע אִיבֶּערְצַייגוּנְגֶען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אִיבֶּערְקוֹיפֶען פוּן דִי נִיכְטְס וִוירְדִיגֶע יוּדֶען. דָאס הָאט שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען רַייכְלִין אוּנ עֶר אִיז בַּאלְד אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען

צום קֵייזֶער זִיךְ קְלָאגֶען. מַאקְסִימִילִיַאן הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַז עֶר וֶועט הֵייסֶען מַאכֶען אַ גוּטֶען חֲקִירָה וּדְרִישָׁה אוּנ וֶועט שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפֶען דִי שוּלְדִיגֶע; נָאר קוֹים אִיז רַייכְלִין אַוֶועקְ-גֶעפָאהרֶען הָאט עֶר שוֹין פֶּערְגֶעסֶען דָאס וָוארְט, וָואס עֶר הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶען, אוּנ פְּפֶעפֶּערְקָארְנ'ס בּוּךְ אִיז זִיךְ דֶערְוַוייל צוּגַאנְגֶען אִיבֶּער גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד. רַייכְלִין הָאט אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֵיין זִיךְ אָנְנֶעהמֶען זַיין קְרִיוְודֶע, אוּנ עֶר הָאט אִיהם יָאהר 1511 אָנְ-גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין בֶּערִיהמְטֶע סֵפֶר „דִי בְּרִילֶע", אָדֶער „אוֹיגֶענְשְׁפִּיגֶעל", אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעפִיהרְט אַז צוּ לִיעב זַיין כָּבוֹד הָאט רַייכְלִין גֶעמוּזְט וֶוערֶען אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר פַאר יוּדֶען אוּנ הָאט זִיךְ גוּט אָבְגֶערֶעכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים. עֶר הָאט זֵיי אוֹיסְגֶעוִויזֶען זֵייעֶרֶע אַלֶע פַאלְשְׁקֵייטֶען אוּנ לִיגֶענְס; מִיט דֶעם כֹּחַ פוּן אֵיין עֶהרְלִיכֶען מַאֲמִין, וָואס פִיהלְט זִיךְ אִין קֵיין זַאךְ נִיט שׁוּלְדִיג, הָאט עֶר זֵיי גֶעשְׁטְרָאפְט פַאר דֶעם רְכִילוּת, וָואס זֵיי הָאבֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז דִי יוּדֶען הָאבֶען אִיהם גֶעלְד גֶעגֶעבֶען. מִיט גַאֲוָה הָאט עֶר פְרַיי מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַז עֶר הָאט גֶענוּמֶען בַּיי דִי יוּדֶען אַ סַךְ וִויכְטִיגֶערֶע זַאכֶען פוּן גֶעלְד, אַז בַּיי זֵיי הָאט עֶר גֶעשֶׁעפְּט זַיין גַאנְץ גֶעלֶערֶענְטְקַייט. נָאר דָאס אִיז קֵיין בּוּשָׁה אוּנ קֵיין עַוְלָה נִיט, וַוייל פִיעל גְרוֹיסֶע לַייט פוּן קְרִיסְטֶען, ווִי דֶער הֵיילִיגֶער גֶערָאנִימוּס אוּנ נִיקָאלַאְי דֶע לִירַא, הָאבֶען גֶעלֶערְנְט בַּיי יוּדֶען. חוּץ דֶעם הָאט זִיךְ שׁוֹין רַייכְלִין אָנְגֶענוּמֶען פַאר'ן תַּלְמוּד. מִיט שֵׂכֶל הָאט עֶר פַארְאֶנְטְפֶערְט אַלֶע אָרְטֶער, וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶען אָנְגֶעוִויזֶען, אוּנ הָאט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶען אַז אַזֶעלְכֶע גְרָאבֶּע יוּנְגֶען, ווִי פְּפֶעפֶּערְקָארְן אוּנ זַיין כְּנוּפְיָא, מוּזֶען זִיךְ פְרִיהר לֶערְנֶען פְּשׁוּטֶ'ע עִבְרִי אוּנ נִיט זוּכֶען חֶסְרוֹנוֹת אִין תַּלְמוּד. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַ שִׂמְחָה רַייכְלִינְ'ס סֵפֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט צְוִוישֶׁען יוּדֶען אוּנ וָואס פַאר אַ גֶעטִימֶעל עֶס אִיז גֶעוָוארֶען צְוִוישֶׁען דִי שׂוֹנְאִים: טוֹיזֶענְדֶער בִּיכֶער זֶענֶען פַארְ-שְׁפְּרֵייט גֶעוָוארֶען נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט, אוּמֶעדוּם הָאט מֶען גֶעלֵייעֶנְט „דִי בְּרִיל" אוּנ אָנְגֶעקְוֶועלְט פוּן רַייכְלִינְ'ס בֶּעוַוייזֶע. וָואס מֶעהר פְּפֶעפֶּערְקָארְן הָאט גֶעשְׁרִיגֶען — מֶעהר גוּטֶע פְרַיינְד הָאט רַייכְלִין בֶּעקוּמֶען אוּנ פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאבֶען אִיהם דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהרְטֶע אָבְגֶעשִׁיקְט מִיט בְּרִיעף אוּנ הָאבֶען אִיהם גֶעדַאנְקְט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט אַרָאבְצוּרַייסֶען דִי מַאסְקֶע פוּן נִידְרִיגֶע אוּנ מִאוּסֶע עַזּוּת-פָּנִים'ער.

דָא הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶען אַרֶעכְט קָאכֶענִישׁ, וַוייל חָאטְשׁ עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען אַז רַייכְלִין הָאט נָאר צוּ טְהוּן מִיט פְּפֶעפֶּערְקָארְן, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען

אִיז אָבֶער פַאר קֵיינֶעם קֵיין סוֹד נִיט גֶעוֶועהן, אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן אִיז נָאר דָאס כַּפָּרָה הִינְדֶעל, אוּנ אַז דִי שְׁטֵיינֶער, וָואס מֶען וַוארְפְט אוֹיף אִיהם, טְרֶעפֶען דִי גְרוֹיסֶע גַייסְטְלִיכֶע, וָואס מִיט זֵייעֶר כֹּחַ הָאט עֶר אָנְגֶעאַרְבֵּייט דִי גַאנְצֶע צָרָה. אַוַדַאי הָאט עֶס זֵיי נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען, אוּנ טַאקֶי צוּ לִיעבּ דֶעם וָואס זֵיי הָאבֶען זִיךְ פִיעל עֶרְלוֹיבְּט אִיז זֵיי בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אַזוֹי אָרְדֶענְטְלִיךְ בֶּעצָאהלְט צוּ וֶוערְן. אֵיינֶער פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאִין פֶּעטֶער־מֵייֶער, הָאט אוֹיסְגֶערוּפֶען אִין דֶער קִירְכֶע אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן וֶועט דִי אַנְדֶערֶע וָואךְ אִין אַ יוֹם טוֹב דַרְשְׁנֶ'ן גֶעגֶען רַייכְלִינ'ס סֵפֶר אוּנ הָאט גֶעבֶּעטֶען דֶעם עוֹלָם מֶען זָאל אִיהם קוּמֶען הֶערֶען. דָאס פָאלְק הָאט דַוְקָא גֶעפָאלְגְט אוּנ הָאט זִיךְ אִין דֶעם בֶּעשְׁטִימְטֶען טָאג גֶעשְׁטוּפְּט צוּ דֶער קִירְכֶע, נָאר עֶס הָאט זִיךְ דֶערְפוּן אוֹיסְגֶעלָאזְט אַ חוֹזֶק, וַוייל הָאטְ'שׁ פְּפֶעפֶערְקָארְן אִיז גֶעוֶועהן גֶעטוֹיפְט זֶענֶען אִיהם פָארְט גֶעבְּלִיבֶּען אַללֶע יוּדִישֶׁע תְּנוּעוֹת אוּנ גֶערֶעדְט הָאט עֶר נָאר יוּדִישׁ־דַייטְשׁ; אַוַדַאי הָאבֶען זַיינֶע רֶעד גֶעבְּרַאכְט נָאר דִי מֶענְשֶׁען צוּם לַאכֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי דְרָשָׁה הָאט עֶר גֶעמוּזְט זָאגֶען אִין דְרוֹיסֶען פַאר דֶער קִירְכֶע, וַוייל אִינְוֶוענִיג הָאט עֶר, וִוי אַוֶועלְט־מֶענְשׁ, קֵיין רֶעכְט נִיט גֶעהַאט צוּ דַרְשְׁנֶ'עֶן, הָאט זִיךְ שׁוֹין דֶער עוֹלָם גֶעהַאלְטֶען מִיט וֶועגִיגֶער דֶרֶךְ אֶרֶץ: בַּיי יֶעדֶען וָוארְט, בַּיי יֶעדֶער בֶּעוֶועגוּנְג, הָאט מֶען זִיךְ בַּיי דִי זַייטֶען גֶעהַאלְטֶען אוּנ עֶס אִיז דֶערְפוּן אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פּוּנְקְט דֶער הֵיפֶךְ: זֵיי הָאבֶען גֶעמֵיינְט דָאס פָאלְק אוּנְטֶערְצוּצִינְדֶען אוּנ צוּם סוֹף אִיז דֶערְפוּן גֶעוָוארֶען אַ פּוֹסְטֶע קָאמֶעדְיֶע.

אַז דֶער פְּלַאן אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען אוּנ דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז מִיט פְּפֶעפֶערְקָארְנ'ס הֶאנְד וֶועלֶען זֵיי גָאר נִיט מַאכֶען, הָאט זִיךְ יַאקָאב הָאכְשְׁטְרַאטֶען עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלֵיין אָנְהוֹיבֶּען צוּ אַרְבֵּייטֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס־רִיכְטֶער אוּנ הָאט גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ מִשְׁפָּטֶ'ן אַללֶע אַפִּיקוֹרְסִים וָואס זֶענֶען גֶעגֶנֶער פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער רֶעלִיגְיָאן, הָאט עֶר גֶעשִׁיקְט זָאגֶען רַייכְלִין אַז אִין אַ צַייט פוּן זֶעכְּס טָאג זָאל עֶר זִיךְ שְׁטֶעלֶען צוּם מִשְׁפָּט פַאר'ן בֵּית דִין אִין מַאִינְץ, וָואס וֶועט אִיבֶּערְקוּקֶען זַיין סֵפֶר אוּנ וֶועט אַרוֹיסְגֶעבֶען אַ פְּסַק צוּ מֶאג מֶען עֶס לֵייעֶנֶען אָדֶער מֶען מוּז עֶס פַארְבְּרֶענֶען. הָאכְשְׁטְרַאטֶען אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן וֶועה וָואס עֶר קָאן נִיט הֵייסֶען צוּזַאמֶען מִיט'ן סֵפֶר אוֹיךְ דֶעם מְחַבֵּר אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר, נָאר עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעוָואלְט בֶּעגְנִיגֶען דֶערְמִיט וָואס מֶען וֶועט הָאטְ'שׁ רַייכְלִינ'ס „בְּרִיל“ אוֹיפְרַאמֶען אוּנ זִי וֶועט זֵיי אוֹיפְהֶערֶען שְׁטֶעכֶען דִי אוֹיגֶען. רַייכְלִין הָאט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט אוּנ צוּם בֶּעשְׁטִימְטֶען טָאג, דֶעם 20 סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1513, אִיז עֶר גֶעקוּמֶען

צום מִשְׁפָּט. הָאבְּשְׁטְרַאטֶען הָאט זִיךְ בֶּעוָוארֶענְט אוּנ הָאט פְרִיהֶר צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען בַּיי אַזֶעלְכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי עֶר אַלֵיין אִיז גֶעוֶועהן, מֵיינוּנְגֶען וֶועגֶען רַייכְלִינְ׳ס סֵפֶר; דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען וֶוען רַייכְלִינְ׳ס גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט רֶעדֶען פוּן שָׁלוֹם, אוּנ נָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אַרוֹיס דֶער מִשְׁפָּט אַז מֶען זָאל רַייכְלִינְ׳ס סֵפֶר פֶערְבְּרֶענֶען. אַ שִׂמְחָה אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דִי גַייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבְּשְׁטְרַאטֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייהט פוּן וִכּוּחִים אוּנ הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען אַז מִיט אֵיין קוֹיל פַייעֶר קָאן מֶען מְבַטֵל זַיין יֶענֶעמְס טַעֲנוֹת אוּנ מֶען דַארְף זִיךְ מֶעהר נִיט שְׁפַּארֶען. מֶען הָאט צוּשִׁיקְט שְׁלִיחִים אִיבֶּער דֶעם גַאנְצֶען לַאנְד אוּנ מֶען הָאט מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַז יֶעדֶער וָואס הָאט בַּיי זִיךְ רַייכְלִינְ׳ס סֵפֶר אִיז מְחוּיָב אִיהם צוּצוּשְׁטֶעלֶען קַיין מַאִינְץ, אוּנ ווִי בַּאלְד מֶען וֶועט שְׁפֶּעטֶער בַּיי אֵיינֶעם גֶעפִינֶען אַזַא סֵפֶר וֶועט עֶר בֶּעקוּמֶען אַ גְרוֹיסֶען עֹנֶשׁ. טוֹיזֶענְדֶער בִּיכֶער הָאט מֶען שׁוֹין צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ עֶס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן בֶּעשְׁטִימְט דֶער טָאג פוּן דֶער גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה. דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעזֶעהן נָאהֶענְט צוּם צִיעל אוּנ הָאבֶּען אַזְשׁ גֶעטַאנְצְט אִין דִי גַאסֶען פַאר פְרֵייד. נָאר אַז דָאס הָאלְץ אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעגְרֵייט, דֶער קָרְבָּן אִיז שׁוֹין גֶעלֶעגֶען פוּן אוֹיבֶּען אוּנ נָאר אֵיין שְׁוֶועבֶּעלֶע הָאט גֶעפֶעהלְט אַז רַייכְלִינְ׳ס גֶעדַאנְקֶען זָאלֶען אַוֶועק מִיט׳ן רוֹיךְ, אִיז פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶעקוּמֶען אַ שָׁלִיחַ מְיוּחָד מִיט אַ בֶּעפֶעהל פוּנ׳ם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל אַז מֶען זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוֶואגֶען צוּ רִירֶען צוּ רַייכְלִינְ׳ס סְפָרִים אוּנ מֶען זָאל וַוארְטֶען אַ גַאנְצֶען חֹדֶשׁ בִּיז עֶר אַלֵיין וֶועט נִיט אִיבֶּערְקוּקֶען דֶעם מִשְׁפָּט. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער קְלַאפּ פַאר הָאבְּשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין חֶבְרָה. דַארוֹיף הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גָאר נִיט גֶערֶעכְנְט, מִיט חַרְפָּה אוּנ בּוּשָׁה זֶענֶען זֵיי זִיךְ צוּגַאנְגֶען אוּנ רַייכְלִין מִיט אַלֶע עֶדְלֶע לִיעבְּהָאבֶּער פוּן ווִיסֶענְשַׁאפְט הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען אַ קָאפּ. דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַוַדַאי עֶס אוֹיךְ בֶּעטְרַאכְט פַאר אַ יְשׁוּעָה, אוּנ בַּיי דֶער גְרוֹיסֶער אֲסִיפָה פוּן דִי רַבָּנִים אִין וָוארְמְס הָאבֶּען זֵיי מִיט דַאנְקְבַּארְקַייט צוּגֶע־רֶעכֶענְט רַייכְלִין צוּ דֶער קְלֵיינֶער צָאהל פוּן דִי גוּטְהֶארְצִיגֶע בֶּעשִׁיצֶער וָואס גָאט שִׁיקְט זֵיי צוּ אִין יֶעדֶען דוֹר זֵיי זָאלֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דִי הָמָן׳ס אוּנ זֵיי גוֹבֵר זַיין.

רַייכְלִין הָאט אַוַדַאי הֲנָאָה גֶעטְהוּן וָואס דִי הַצְלָחָה הָאט אִיהם אַ בִּיסֶעל צוּגֶעשְׁפִּיעלְט אוּנ עֶר הָאט דֶערְלֶעבְט אַ שְׁטִיקֶעל נְקָמָה אִין זַיינֶע שׂוֹנְאִים, נָאר עֶר אִיז בַּיי זִיךְ נִיט גֶענַארְט גֶעוֶועהן, עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע זֶענֶען גְרוֹיסֶע עַקְשָׁנִים אוּנ אַז גָאר אִין גַאנְצֶען שְׁטִיל בְּלַייבֶּען וֶועלֶען זֵיי גֶעוִויס נִיט, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ זוּכֶען הִילְף בַּיים פַּאפְּסְט

לֶעאָ דֶעם צֶעהנְטֶען, נָאר אַזוֹי וִוי עֶר הָאט מוֹרָא געהַאט אַז זַיינֶע גֶעגְנֶער זָאלֶען זִיךְ אַהִין נִיט וַוארְפֶען מִיט דֶער מַטְבֵּעַ, הָאט עֶר זִיךְ גֶעזוּכְט אַצַד אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר אַ שֶׁאנֶעם בְּרִיעף אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ צוּם פַּאפְּסְט'ס לַייבּ־דָאקְטָאר, בָּאנֶעט דֶע לַאטֶעס אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען אַז עֶר זָאל, וִוי אַיוּד, רֶעדֶען אַגוּט וָוארְט אוּנ זָאל דֶעם פַּאפְּסְט אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען אוֹיף דֶער גוּטֶער מַחֲשָׁבָה צוּ שִׁיצֶען דִי גֶערֶעכְטֶע זַאךְ וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם אֱמֶת אוּנ אוֹיךְ דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. רַייכְלִינ'ס וֶועג אִיז גֶעוֶועהן אַגְלַייכֶער. דוּרְכ'ן יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר הָאט עֶר אַלְדִינְג גֶעפּוּעֵלְט, אוּנ דֶעם 21 נָאוֶועמְבֶּער 1513 אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַבֶּע־פֶעהל פוּנ'ם פַּאפְּסְט מֶען זָאל זֶעצֶען אַבֶּעזוּנְדֶער קָאמִיסְיָאן פוּן עֶהרְלִיכֶע אוּנ גֶעלֶעהרְטֶע לַייט, וָואס זָאלֶען בֶּעטְרַאכְטֶען דָאס מַחֲלוֹקֶת צְוִוישֶׁען רַייכְלִין אוּנ הָאבְשְׁטְרַאטֶען אוּנ זָאגֶען וֶוער עֶס הָאט רֶעכְט. מֶען הָאט בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט וֶוער עֶס זָאל זַיין דִי בּוֹרְרִים, פַאר'ן שָׁלִיש הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן שְׁפַּייער, גֶעאָרְג, אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִיבֶּערְקוּקֶען אַלֶע טַעֲנוֹת פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען. הָאבְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין בַּאנְדֶע הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צְוִוישֶׁען אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען קָאנֶען זַיי גֶערֶעכְט נִיט בְּלַייבֶּען אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר גָאר נִיט גֶעוָואלְט קוּמֶען אוּנ דִי זַאךְ הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעצוֹיגֶען עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים, בִּיז אִים הֹדֶשׁ אַפְּרִיל 1514 אִיז אַרוֹיס דֶער פְּסַק, אַז רַייכְלִינְס סֵפֶר אִיז רֵיין פוּן אַלֶע חֲטָאִים, וָואס מֶען הָאט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, אַז וֶועגֶען יוּדֶען הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת, אַז מֶען מֶאג עֶס פְּרַאנְק אוּנ פְּרַיי דְרוּקֶען אוּנ פֶערְקוֹיפֶען אוּנ אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ אוּמְזִיסְט צוּ אִיהם גֶעטְשֶׁעפֶּעט.

אַזַא קְלָארֶער מִשְׁפָּט הָאט הָאבְשְׁטְרַאטֶען וִוי אַדוּנְנֶער פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נָאךְ אַלְץ נִיט גֶעוָואלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען. עֶר הָאט אוּמֶעדוּם אַרוּמְגֶעשִׁיקְט זַיין חֶבְרָה מֶען זָאל לַאכֶען אוּנ הוֹזֶק מַאכֶען פוּן דֶעם מִשְׁפָּט, מֶען זָאל שְׁרַייעֶן אַז נָאר גְרָאבֶּע יוּנְגֶען הָאבֶּען גֶעקָאנְט אַזוֹי פַּסְקְנֶען, אוּנ פֶּפֶעפֶערְקָארְן הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעפוֹילְט אִין קֶאלְן צְרָאבְּרַייסֶען דִי קָאפְּיֶע פוּן דֶעם מִשְׁפָּט פוּן אַוַואנְד, וואוּ זִי אִיז גֶעוֶועהן אוֹיפְגֶעקְלֶעבְּט. הָאבְשְׁטְרַאטֶען הָאט נָאךְ אַלְ'ן גֶעהַאט אַמַחֲשָׁבָה זָרָה אַז מִיט גֶעלְד וֶועט עֶר בְּלַייבֶּען תַּקִּיף, אוּנ דֶער אָרֶעמֶער רַייכְלִין וֶועט נִיט קָאנֶען בֶּעשְׁטֶעהֶען גֶעגֶען אִיהם, אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אִיבֶּערְצוּקוֹיפֶען אִין רוֹם אַפָּאר קַארְדִינַאלֶען אוּנ אַז סוֹף כָּל סוֹף וֶועט דֶער פַּאפְּסְט זִיךְ נֵייגֶען אוֹיף זַיין זַייט. אַוַדַאי אִיז עֶר נִיט מִיד גֶעוָוארֶען וַוייטֶער צוּ אַרְבַּייטֶען אִין זַיין זַאךְ, אוּנ הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף צוּ דִי פְּרָאפֶעסָארֶען פוּן פֶערְשִׁיעדֶענֶע אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס

פון פּאַריז, כְּדֵי עֶר זָאל הָאבֶּען אויף וֶועמֶען זִיךְ סוֹמֵךְ זַיין. דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ אָבֶּער אַלֵיין קַאלְיֶע גֶעמַאכְט אוּנ הָאט גוֹרֵם גֶעוֶועהן אַז דֶער צַד שֶׁכְּנֶגֶד זָאל וֶוערֶען פֶעסְטֶער, וַוייל רַייכְלִין הָאט גֶעהַאט גֶענוּג גוּטֶע פְרַיינְד צְוִוישֶׁען דִי עֶדְלֶערֶע מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן מִיט דִי הַנְהָגוֹת פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע, צוּ זֵיי זֶענֶען צוּגֶעשְׁטַאנֶען אַסַךְ וָואס הָאבֶּען נִיט אַזוֹי פִּיעל גֶעמֵיינְט צוּ שְׁטִיצֶען דֶעם אַלְטֶען גֶעלֶעהְרְטֶען פְּרָאפֶעסָאר וִוי צוּ טְהוּן אויף צוּ לְהַכְעִיס דֶעם בֶּאזֶען הָאכְשְׁטְרַאטֶען, אוּנ אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶע חֶבְרָה, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען רַייכְלִינִיסְטֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ הֵיילִיגֶען חוֹב אָנְצוּהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט דִי קְנֶעכְט פוּן פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ נַארִישְׁקַייט. צְוִוישֶׁען דִי רַייכְלִינִיסְטֶען הָאט מֶען גֶעקֶאנְט בֶּעמֶערְקֶען נִיט נָאר דֶעם נַייֶעם דוֹר, וִוי דִי בֶּערִיהמְטֶע הֶערְמַאן פָאם בּוּשֶׁע, קְרָאטוּס רוּבִּיאַנוּס אוּנ אוּלְרִיךְ פָאן הוּטְטֶען, וָואס הָאבֶּען הוֹיךְ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דִי פָאהן פוּן מֶענְשֶׁענְלִיכֶע. נָאר אוֹיךְ אֶלְטֶערֶע אוּנ גָאר בְּכָבוֹדֶ׳ע מֶענְשֶׁען, וִוי דֶער הֶערְצָאג אוּלְרִיךְ פָאן ווִירְטֶעמְבֶּערְג, גְרַאף פָאן עֶלְפֶענְשְׁטֵיין, גְרַאף פָאן נוּעֶנַאר אוּנ נָאךְ זֶעהר פִּיעל גְרוֹיסֶע לַייט פוּן רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג נִירְנְבֶּערְג, אוֹיגְסְבּוּרְג אוּנ אֲפִילוּ עֶטְלִיכֶע קַארְדִינַאלֶען אִין אִיטַאלְיֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ רַייכְלִין דֶער גַייסְטְלִיכֶער עֶגִידְיָא פָאן וִויטֶערְבָּא, וָואס הָאט גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה בַּיים גְרוֹיסֶען מְדַקְדֵּק ר׳ אֵלִיָּהוּ לֶעוִויטַא, אוּנ הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער לִיטֶערַאטוּר אוּנ מִיט זַיין לַאטֵיינִישֶׁער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּנ׳ם „זוֹהַר“. עֶר הָאט רַייכְלִין זֶעהר גֶעשֶׁאצְט אוּנ הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז עֶר הָאט דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער קִירְכֶע גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע טוֹבָה דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים פוּן פַייעֶר, וַוייל אִין זֵיי זֶענֶען אַלֶע יְסוֹדוֹת פוּן אֱמֶת אוּנ אֱמוּנָה.

אַזוֹי הָאט זִיךְ פוּן אַקְלֵיינֶע שְׁאֵלָה, וָואס הָאט אֵייגֶענְטְלִיךְ נָאר דִי יוּדֶען בֶּערִירְט, צוּבְרֶענְט אַגְרוֹיס פַייעֶר, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרִיבֶּערְגֶעהַאפְּט אִיבֶּער דֶער גְרֶענִיין פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁפַּארְט גַאנְץ וַוייט – אִין פַּארִיז אוּנ רוֹם. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט צוּבְלָאזֶען דָאס פַייעֶר אִין בֵּיידֶע אָרְטֶער: פוּן פַּארִיז הָאט עֶר גֶעוָואלְט בֶּעקוּמֶען אֵיין הַסְכָּמָה אויף זַיין דֵעָה וֶועגֶען רַייכְלִינ׳ס „בְּרִיל“ אוּנ דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים, אוּנ אִין רוֹם הָאט עֶר זִיךְ גֶעקְלָאגְט אוֹיפ׳ן מִשְׁפָּט פוּנ׳ם עֶפִּיסְקָאפּ גֶעאָרְג אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז מִיט גֶעלְד וֶועט עֶר אַלְדִינְג אִיבֶּערְדְרֶעהֶען; רַייכְלִינ׳ס גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ דִי יוּדֶען אַלֵיין, וָואס זֵיי הָאט נִיט גֶעפַּאסְט אָפֶּענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען, הָאבֶּען

שְׁטִילֶערְהֵייד אוֹיךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע זַאךְ דֶעם קַארְדִינַאל דָאמִינִיקָא גְרִימַאנִי, וָואס הָאט גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין תַּלְמוּד אוּנ קַבָּלָה אוּנ הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין פְּרַיינְדְשַׁאפְט צוּ רַייכְלִין דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְּט אַז עֶר זָאל אוֹיף דֶער אֶלְטֶער זִיךְ אַלֵיין נִיט מַטְרִיחַ זַיין אוּנ נָאר שִׁיקֶען פוּן זִיךְ אַ שָׁלִיחַ קַיין רוֹם, וָואס זָאל אִיבֶּערְגֶעבֶּען אַלֶע זַיינֶע טַעֲנוֹת. הָאכְשְׁטְרַאטֶען אָבֶּער הָאט גֶעמוּזְט אַלֵיין קוּמֶען, נָאר הָאטְשׁ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען אַז עֶס אִיז פַאר אִיהם אַ פְּחִיתַת הַכָּבוֹד וָואס מֶען צְווִינְגְט אִיהם צוּ פָאהְרֶען קַיין רוֹם, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט אוּנ עֶס אִיז נָאךְ בַּיי אִיהם אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, וַוייל עֶר הָאט גֶעהָאפְט אַז פֶּערְזֶענְלִיךְ וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אוּמֶעדוּם זִיךְ צוּ שְׁטוּפֶּען, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס וֶועט אִיהם נִיט הֶעלְפֶען דָאס בִּיסֶעלֶע מִינְץ זָאל עֶר זִיךְ פְּרִיוֶוען מִיט לִיגֶענְס אוּנ פַאלְשְׁקַייטֶען. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט אֲפִילוּ בַּאלְד זִיךְ גֶעקָאנְט אִיבֶּערְצַייגֶען, אַז חָאטְשׁ רַייכְלִין אִיז אָרֶעם וֶועט עֶר אִיהם פָּארְט אַזוֹי גִיךְ נִיט בַּייקוּמֶען, דֶערְצוּ אִיז נָאךְ אָנְגֶעקוּמֶען אַ בְּרִיעף פוּנ׳ם קַייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אַז עֶר הָאט גָאר חֲרָטָה אוֹיף דֶער גַאנְצֶער מַעֲשֶׂה אוּנ עֶס טְהוּט אִיהם זֶעהר בַּאנְג וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אִיבֶּערְרֶעדֶען פוּן דִי פַאלְשֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אוּנ פוּן זַיין פְרוּמֶער שְׁוֶועסְטֶער אוּנ אָנְטְהוּן אוּמְזִיסְטִיגֶע צָרוֹת אַזַא עֶהְרְלִיכֶען שְׁוַואכֶען אַלְטֶען מַאנְן וִוי רַייכְלִין. אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען פַאלֶען אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבּ אוּנ הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְּצוּשְׁלֶעפֶּען דִי זַאךְ אוֹיף אַ לַאנְגֶער צַייט בִּיז רַייכְלִין וֶועט נִיט מִיד וֶוערֶען. אַזוֹי וִוי רַייכְלִינ׳ס סֵפֶר אִיז גֶעוֶועהן גֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף דַייטְשׁ, הָאט עֶר אִימִיסְטֶען צוּגֶעשְׁטֶעלְט אַ פַאלְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, כְּדֵי דֶער אַנְדֶערֶער צַד זָאל דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטֶעהֶען אוּנ זָאל פוּן זַיין זַייט צוּשְׁטֶעלֶען אַיין אַנְדֶער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אוּנ בִּיז עֶפִּיס זָאל זִיךְ דֶער מִשְׁפָּט פֶערְצִיהֶען. דֶערְוַוייל הָאט הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט גְרוֹיס מִיה גֶעפּוֹעֵלְט אִין פַּארִיז מֶען זָאל דָארְט פַּסְלְנֶען רַייכְלִינ׳ס סֵפֶר. גְרִינְג אִיז עֶס אִיהם נִיט אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל רַייכְלִין הָאט אִין פַּארִיז אוֹיךְ גֶעהַאט אַ סַךְ גֶעלֶעהְרְטֶע וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען מִיט אִיהם, נָאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶער שִׂנְאָה וָואס אִיז גֶעוֶועהן צְווִישֶׁען דִי מְלָכִים פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז מַאקְסִימִילְיַאן שִׁיצְט רַייכְלִין הָאט שׁוֹין לוּדְוִויג דֶער צְוֶועלְפְטֶער גֶעמוּזְט גֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל זַיין גַייסְטְלִיכֶען גוֹאִילוֹימֶע הַאקִינֶעט פֶּעטִיט עֶר זָאל זִיךְ אַרַיינְלֶעגֶען אִין דֶער זַאךְ אוּנ זָאל זֶעהֶען אַז מִיט רוֹב דֵעוֹת זָאל מֶען אַסְר׳ן אִי דֶעם תַּלְמוּד, אִי רַייכְלִינ׳ס סֵפֶר

קוּים הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען פוּן פַּארִיז דֶעם אִסוּר שְׁוַוארְץ אוֹיף וַויים, הָאט עֶר גָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען אַנְדֶערֶע דִבּוּרִים: מִיט עַזוּת הָאט עֶר פְּרַיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט אַז עֶר שְׁטֶעלְט נִיט אוֹיף קֵיינֶעם, אַז נִיט דֶער פַּאפְּסְט אוּנ נִיט דֶער קֵייזֶער קָאנֶען אִיהם זָאגֶען אַ דֵעָה, אוּנ אַז וִוי בַּאלְד מֶען וֶועט אִיהם שְׁטַארְק נָאטְהֶען וֶועט עֶר גָאר אִין גַאנְצֶען אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ'ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אוּנ וֶועט צוּשְׁטֶעהֶען צוּ דִי הוּסִיטֶען. אַז רַייכְלִינ'ס צַד הָאט גֶעזֶעהֶען, אַז מֶען קֶאן גָאר פוּן הָאבְּשְׁטְרַאטֶען נִיט אַרוֹיס, הָאבֶּען זֵיי גֶעלָאזְט דִי זַאךְ הֶענְגֶען אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען וַוייטֶער מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דֶער פֶּען. דֶעמָאלְט אִיז אַרוֹיס אוֹיף דֶער וֶועלְט אַ סֵפֶר פוּן אַ אוּנְבֶּעקַאנְטֶען מְחַבֵּר, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „בְּרִיעף פוּן מֶענְשֶׁען וָואס לִיעגֶען אִין דֶער פִינְסְטֶער". אִין דֶעם סֵפֶר שְׁטֶעלְט דֶער מְחַבֵּר פָאר וִוי דִי גַייסְטְלִיכֶע שְׁרַייבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ, אוּנ מַאכְט חוֹזֶק פוּן דֶעם פִּלְפּוּל וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַרַיינְגֶעלָאזְט וֶועגֶען יוּדִישֶׁע עִנְיָנִים. אִין יֶעדֶען וָוארְט פוּן דֶעם סֵפֶר אִיז גֶעלֶעגֶען אֵיין הַלָצָה, וָואס הָאט גֶעשְׁטָאכֶען אִין דֶער זִיבֶּעטֶער רִיפּ, אוּנ נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען אִין יֶענֶער צַייט דִי דָאזִיגֶע „בְּרִיעף" אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁרֶעקְלִיכֶען רַעַשׁ. דָארְט שְׁטֶעלְט אַ שְׁטֵייגֶער דֶער מְחַבֵּר פָאר: וִוי אֵיינֶער בֶּעט בַּיי אַ גַייסְטְלִיכֶען עֶר זָאל אִיהם אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ תְּשׁוּבָה אוֹיף אַזַא עֲבֵרָה וָואס עֶר הָאט בֶּעגֶעגֶענְט אַ יוּדֶען אִין גַאס אוּנ הָאט אִיהם גֶעגְרִיסְט, וַוייל דִי לַאנְגֶע קַאפָּאטֶע הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּ אַ טָעוּת אוּנ עֶר הָאט גֶעמֵיינְט אַז דָאס אִיז אַ גַייסְטְלִיכֶער, אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע וִויצֶען דֶערְגְלַייכֶען. מִיט אַזֶעלְכֶע שְׁאֵלוֹת זֶענֶען דִי „בְּרִיעף" פוּל גֶעוֶועהן, אוּנ וֶוער עֶס הָאט זֵיי גֶעלֵייעֶנְט הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס אִיז אַ וִוינְק, צוּ וַוייזֶען מִיט וָואס פַאר אַ נַארִישְׁקַייטֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע גֶעבֶּען זִיךְ אָב, אוּנ מֶען הָאט דָאס בּוּךְ מִיט פֶערְגְנִיגֶען גֶעלֶעזֶען.

דָאס וָואס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן פַאר דִי עֶדְלֶע קְרִיסְטֶען אַ גֶעלֶעכְטֶער הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ דִי יוּדִישֶׁע קֶאפּ. דִי שׂוֹנְאִים זֶענֶען נָאךְ מֶעהר אִין כַּעַס אַרַיין אוּנ פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט בְּפֵירוּשׁ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן אַז אִין גַאנְצֶען גֶעפִינֶען זִיךְ נָאךְ אִין דַייטְשְׁלַאנְד דְרַיי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת, אִין וָוארְמְס, רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג אוּנ פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן, אוּנ וֶוען מֶען זָאל זֵיי אוֹיךְ פַּטֶר'ן, וָואלְט שׁוֹין נִיט גֶעוֶועהן מִיט וֶועמֶען צוּ טְהוּן הָאבֶּען אוּנ עֶס וָואלְט נִיט גֶעקוּמֶען צוּ לַייטִישׁ גֶעלֶאכְטֶער. אַזוֹי אִיז בַּיי דִי שׂוֹנְאִים גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל גָאר פּוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה זִי זָאל לַחֲלוּטִין דִי יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען, אוּנ אַזוֹי וִוי אֵיינֶער פוּן זֵייעֶרֶע לַייט, דֶער יוּנְגֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן מַאגְדֶעבּוּרְג אַלְבֶּערְט פָאן בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעוָוארֶען אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאִינְץ, הָאבֶּען זֵיי

דורְךְ אִיהם אויסְגֶעאַרְבַּייט מֶען זָאל מַאכֶען אֵיין אֲסִיפָה אוּנ בֶּעשְׁלִיעסֶען אַז אִין וָואָרמְס אוּנ פְרַאנְקְפוּרְט זָאל זִיךְ כֶּעהר קֵיין יוד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען. דִי אֲסִיפָה הָאט זִיךְ אָנְגֶעהויבֶּען דֶעם 7 יַאנְוַואר 1516 אוּנ הָאט זִיךְ אַװֶעקְגֶעשְׁלֶעפְּט אַ פָּאר חֳדָשִׁים, אוּנ דֶערְוַוייל זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָוארֶען גֶעוָואהר פוּן דֶעם אוּמְגְלִיק וָואס עֶרְוַוארְטֶעט זֵיי אוּנ הָאבֶּען אַװֶעקְגֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים צוּם קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן, אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ זֵיי נִיט לָאזֶען צוּ בְּרֶעכֶען. דֶער קֵייזֶער הָאט זִיךְ מַאכִּי אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי נִיט טְשֶׁעפֶּען. אוֹיף דֶעם אוֹפֶן זֶענֶען דִי יוּדֶען פוּן וָוארְמְס אוּנ פְרַאנְקְפוּרְט נִיצֹל גֶעוָוארֶען פוּן אַ סַכָּנָה, אוּנ עֶרְשְׁט אִין דְרַיי יָאהר אַרוּם, אַז מַאקְס מִילְיַאן אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאט דֶער גַייסְטְלִיכֶער בַּאלְטְהַאזַאר הוּבְּמַייעֶר אוּנְטֶערְגֶעהֶיצְט מִיט אַ פַייעֶרִיגֶער דְרָשָׁה דִי בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת פוּן רֶעגֶענְסְבּוּרְג, זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַלֶע גֶעמוּזְט אַלֵיין פוּן דָארְט אַװֶעק.

אִין דִי עֶטְלִיכֶע יָאהר, וָואס זֶענֶען דֶערְוַוייל אִיבֶּערְגֶעלָאפֶען, הָאט זִיךְ דָאס מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען דִי רַייכְלִינִיסְטֶען אוּנ זַייעֶרֶע גֶעגְנֶער נָאךְ פִיעל מֶעהר פֶערְגְרֶעסֶערְט, אוּנ הָאכְשְׁטְרַאטֶען, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁמֶעקְט אַז דִי קָאמִיסְיָאן, וֶועלְכֶע מֶען הָאט גֶעזֶעצְט, וֶועט גֶעוִויס פַּסְקְנֶען אוֹיף רַייכְלִינ'ס זַייט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען בַּיים פַּאפְּסְט עֶר זָאל דִי זַאךְ אִיבֶּערְגֶעבֶען אַ פֶערְזַאמְלוּנְג פוּן גַייסְטְלִיכֶע. לֶעאָ'ן אִיז אֲפִילוּ פְרִיקְרֶע גֶעוֶועהן אַלֶע מָאל בַּייטֶען דָאס וָוארְט אוּנ אַרוֹיסְגֶעבֶּען אֵיין אַנְדֶער בֶּעפֶעהל, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז בַּיי אִיהם אוֹיךְ אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן וָואס דִי זַאךְ פֶערְצִיהט זִיךְ: עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען צְווִישֶׁען צְווֵיי פַייעֶרְן, פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט מֵעִיז זַיין דֶעם דַייטְשֶׁען קֵייזֶער, וָואס הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעוָואלְט אַז רַייכְלִין זָאל בְּלַייבֶּען גֶערֶעכְט, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אָבֶער הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעטָארְט פֶערְקְרִיגֶען מִיט'ן קֶענִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע קַאטָאלִישֶׁע מְלָכִים, וָואס זֶענֶען שׁוֹין גֶעגַאנְגֶען אִין נִצָּחוֹן אוּנ הָאבֶּען גֶעפָאדֶערְט מֶען זָאל אֲפִילוּ קֵיין בְּלֶעטֶעל נִיט אִיבֶּערְלָאזֶען פוּן רַייכְלִינ'ס סֵפֶר. דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אַז דָאס בֶּעסְטֶע וֶועט מַאכִּי זַיין פַאר אִיהם וֶוען עֶר וֶועט צוּ לִיעבּ טְהוּן הָאכְשְׁטְרַאטֶען אוּנ וֶועט גָאר אִין גַאנְצֶען פוּן זִיךְ אַרָאבְּוַוארְפֶען דֶעם עוֹל פוּן דֶער שְׁאֵלָה. אַזוֹי אִיז הָאכְשְׁטְרַאטֶען אַװֶעקְגֶעפָאהרֶען פוּן רוֹם אֲפִילוּ מִיט אַ גוּטֶען וֶועטְהִיג אִין הַארְצֶען וָואס עֶר הָאט גָאר נִיט אוֹיסְגֶעפִיהרְט, הָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעשִׁיט מִיט גָאלְד. נָאר עֶר הָאט זִיךְ נִיט

אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶער הָאפְנוּנְג אַז סוֹף כָּל סוֹף וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אוּנ עֶר וֶועט דֶערְלֶעבֶּען אִין זַיינֶע פַיינְד אַנְקָמָה.

רַייכְלִין הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן זַיינְס אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט דֶער קַבָּלָה הָאט עֶר זִיךְ מִיט אִיהר אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען ווִי מִיט אַ אֶבֶן טוֹב. דִי סוֹדוֹת פוּן דֶער קַבָּלָה, וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט דֶער הִילְף פוּן אַ סֵפֶר, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ מְשׁוּגֶע׳נֶער מְקוּבָּל, יוֹסֵף גִ׳יקַטִילַא, אוּנ וָואס אֵיינֶער פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען פָּאוּל רִצִיָא, הָאט דֶערְפוּן גֶעמַאכְט אַלַאטַיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, הָאבֶּען אִיהם שְׁטַארְק פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ, אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם נָאר קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דֶער דָאזִיגֶער לִמּוּד אִיז נָאר בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען דַארוּיף בַּיי דִי יוּדֶען הֵיילִיג צוּ מַאכֶען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן. אַזוֹי הָאט רַייכְלִין גֶעקוּקְט אוֹיף דֶער קַבָּלָה אוּנ אַזֶעלְכֶע גֶעדַאנְקֶען הָאט עֶר אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין זַיין נַיי סֵפֶר, וָואס עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט אַ מַתָּנָה דֶעם פַּאפְּסְט לֶעאָ. דֶערְוַוייל אִיז אִים יָאהר 1519 גֶעשְׁטָארְבֶּען דֶער אַלְטֶער קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אוּנ מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַ נַייֶעם מֶלֶךְ. דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעוָואלְט דֶעם שְׁפַּאנִישֶׁען הֶערְשֶׁער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶעווּאוּסְט אַז בַּיי אִיהם וֶועלֶען זֵיי קָאנֶען אַלְדִינְג פּוֹעֵל׳ן, אוּנ דֶעם פַּאפְּסְט׳ס רָצוֹן אִיז נִיט גֶעוֶועהן דַארוּיף. דָאס הָאט גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ, וָואס דֶער פַּאפְּסְט, וֶועלְכֶע הָאט נָאךְ פְרִיהר קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף דִי קָאלְנֶער גַייסְטְלִיכֶע, הָאט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעהַאלְטֶען זַיין מֵיינוּנְג וֶועגֶען רַייכְלִין אוּנ עֶר הָאט נִיט נָאר כָּשֵׁר גֶעמַאכְט אַלֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים, נָאר עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעהֵייסֶען נָאךְ אַמָאל דְרוּקֶען דֶעם תַּלְמוּד־בַּבְלִי, אוּנ אַז אַ רַייכֶער דְרוּקֶער, אַ קְרִיסְט, דָנִיאֵל בָּאמְבֶּערְג, הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען דֶערְצוּ, הָאט אִיהם לֶעאָ גֶעלוֹיבְּט אוּנ גֶעשְׁטִיצְט מִיט אַלֶע מִיטֶעל.

דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ נַייעֶר קְלַאפּ פַאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין חֶבְרָה, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ פָּארְט נִיט גֶעקָאנְט רִיכְטֶען אַז בַּיים פַּאפְּסְט אִין הוֹיף זָאל פְּלוּצְלוּנְג רַייכְלִין וֶוערֶען אַ זַא חָשׁוּב אוּנ מֶען זָאל דָארְט קַיין מוֹרָא נִיט הָאבֶּען אַז דוּרְךְ רַייכְלִינ׳ס פְרַייֶע גֶעדַאנְקֶען זָאל חָרוּב וֶוערֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּן דֶער קַאטָא־לִישֶׁער אֱמוּנָה. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט אָבֶּער אַ גְרוֹיסֶען טָעוּת גֶעהַאט, אִין דֶער צַייט וָואס עֶר הָאט מִלְחָמָה גֶעהַאלְטֶען מִיט רַייכְלִין אוּנ זַיינֶע סְפָרִים, הָאט עֶר זִיךְ גָאר נִיט אוּמְגֶעקוּקְט ווִי דִי סַכָּנָה קוּמְט גָאר פוּן אֵיין אַנְדֶער אָרְט. דִי אַרְבַּייט פוּן עֶדְלֶע אוּנ גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּ־זֶעהֶן וָואס פַאר פֶערְדָארְבֶּענֶע מִדּוֹת עֶס זֶענֶען נִתְרַבֶּה גֶעוָוארֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט

צו ליעב די קאטאלישע גייסטליכע, איז ניט געגאנגען לכבוד; דאס וואס זיי האבען אמאל אונז בזלעכווייז פערזאעט מיט טרערען איז אויסגעוואקסען פאר די שפעטערינע דורות ווי א טהייערע געראטהענע תבואה אונז מען האט די שאנע זאנגען אבגעשניטען מיט פרייד. ווען די גייסטליכע האבען געוואלט מיט געוואלד פערלאנגערן די נאכט אונז פינסטער מאכען די ליכטיגע שיין, האט זיך די וועלט געפיהרט נאך איהרע געזעצע אונז אז עס האט געמוזט ווערען טאג האט גאר ניט געהאלפען, אונז די זונן איז טאקי אויפגעגאנגען אונז דערקוויקט א סך מאנשליכע הערצער מיט שטראהלען פון האפנונג, פרייהייט אונז מענשענ-ליעבע. דעם וואס האט ניט פערשטאנען צו קוקען מיט אפענע אויגען אויף די סבות פון יעדער זאך אונז ארויסזעהן, אז אלדינג וואס עס געשעהט קומט ניט אומגעריכט, האט זיך געקאנט אויסווייזען אז די רעפארמאטארען מארטין לוטהער אין דייטשלאנד אונז צווינגלי אין דער שווייץ זענען גאר פלוצלונג ארויסגעשפרונגען, ווי מען זאגט, פון דער העלער הויט, נאר פאר'ן בעל שכל איז ניט שווער געוועהן זיך אנצושטויסען אז אזוי האט עס געמוזט זיין, אז די קאטאלישע גייסטליכע האבען איבערגעצויגען דעם בויגען, אונז וואס צו — איז איבריג.

מארטין לוטהער איז ניט געוועהן קיין אוהב ישראל אונז דערצו איז ער נאך געוועהן זעהר בעשעפטיגט מיט'ן רייניגען אונז לויטער מאכען די קאטולישע אמונה, נאר פון דעסטוועגען, אז ער האט בעמערקט ווי די שנאה פון די קריסטען צו די יודען איז גרויס האט ער זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונז האט שטארק געשטראפט דעם עולם פאר וואס זיי בעהאנדלען אזוי שלעכט דאס פאלק, וואס פון זיי איז ארויס יעזוס קריסטוס. לוטהער האט זיך גענומען מאכען א נייע איבערזעצונג פון דער ביבעל אונז צו ליעב דעם האט ער אנ-געהויבען לערנען לשון קדש, אונז אז יודען האבען דאס דערזעהען אונז נאך געהערט אז ער נעהמט זיך אן פאר זיי, זענען זיי געווארען מלא שמחה אונז האבען צו איהם אפילו געשיקט דריי לומדים מען זאל מיט איהם איבערשמיעסען אויב עס וואלט ניט גלייכער געוועהן ער זאל גאר אין גאנצען איבערגעהן צום יודענטהום. דערפון אלליין קען מען ארויסזעהן ווי פריי די יודען האבען זיך דעמאלט געפיהלט אונז וואס פאר א מין איבערקערעניש לוטהער האט אין יענער צייט אנגעמאכט. עס האט אנדערש גאר ניט געקאנט זיין, ווייל ווי באלד מען האט געזעהען אז לוטהער אלליין שטעלט אזוי הויך די העבראישע שפראכע, האבען זיך די בעסטע יונגע לייט געכאפט צו לערנען לשון קדש אונז האבען

געמוזט אָנקומען צו יודען, דורך דעם זענען זיי איינער מיט דעם אַנדערן מעהר בעקאַנט געוואָרען און פיעל פון זיי זענען צווישען זיך פערבונדען געוואָרען מיט איין אֱמֶת'ער פרַיינדשאַפט. אין יענע יאָהרען האָבען אַסך קריסטען געלערנט ביים בעריהמטען מְדַקְדֵק ר' אֵלִיָהוּ לעוויטאַ אָדער ר' אֵלִיָהוּ בָּחוּר, וואָס מען האָט איהם אין פּאַדוּאַ אָבגעראַבעוועט און ער האָט זיך געמוזט אין אָרעמקייט אַרומשלעפּען איבער פערשיעדענע שטאָדט און ציהען זיין פּרנסה פון לעהרנען מיט תּלמידים. איינער פון זיינע בעסטע תלמידים איז געוועהן דער קאַרדינאַל עגידיאָ דע וויטערבאָ, וועלכער האָט איהם מיט זיין גאַנצער משפּחה אויסגעהאַלטען אין רום מעהר פון צעהן יאָהר. ביי איהם האָט אויך געלערנט תּורה געאָרגע דע סעלווע, דער עפּיסקאָפּ פון לאַוואור, און אַז די פרומע יודען האָבען אָנגעהויבען אויף איהם קרום צו קוקען דערפאַר וואָס ער לערנט מיט קריסטען האָט ער מיט שטאָלץ געוויזען אַז זיינע תּלמידים בעקומען ליעב יודען און יודישקייט און אַז ער איז דערמיט מקדש השם. איבריגענס איז ר' אֵלִיָהוּ לעוויטאַ געוועהן אַפרַיידענקער און האָט זיך ערלויבט אָפענטליך אויסצוזאָגען, אַז אפילו די תַּנָאִים האָבען ניט געוואוסט פון קיין נקודות. אַוודאי האָבען די רבּנים, ניט געקאָנט דערצו מַסכּים זיין און פיעל פון זיי זענען איהם געוואָרען געגנער. דערפאַר האָט ער אָבער געהאַט גרויס כּבוד פון די קריסטען און אויסער איהם האָבען זיי אויך געשאַצט אַנדערע יודישע לעהרער, ווי ר' יַעֲקֹב מַנְטִין און ר' אַבְרָהָם דע באַלמעס; יודישע ספרים האָט מען אָנגעהויבען קויפען פון אַללע זייטען און אין פיעל שטאָדט פון דייטשלאַנד און איטאַליען האָט מען געעפענט יודישע דרוקען און יודען האָבען דערפון געהאַט שאָן פּרנסה.

מילא וואָס אין דייטשלאַנד איז דאָס יודישקייט און די העברעאישע שפּראַכע אַזוי געהויבען געוואָרען -- איז נאָך ניט אַזאַ חידוש, ווייל דאָרט האָבען זיך נאָך געפונען ניט ווייניג לומדים, און דערצו האָט ריַיכלין ניט אויפגעהערט צו אַרבייטען און לוטהער האָט איהם אונטערגעהאַלפען, נאָר דאָס וואונדער איז נאָך גרעסער וואָס גאָר אין פראַנקרייך האָט לשון קודש אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָללע, האָטש שוין מעהר פון הונדערט יאָהר איז קיין זכר פון קיין יודען אין לאַנד מעהר ניט געוועהן. דער נייער קאָניג פראַנץ דער ערשטע איז געוועהן אַ גרויסער ליעבהאָבער פון וויסענשאַפט און איהם צו ליעב האָט דער איינגענער נייסטליכער גוּאִילוֹימע האַקוויניעט פּעטיט, וואָס האָט ערשט זעכס יאָהר צוריק געאַסר'ט ריַיכלין'ס ספרים און געפּסקנ'ט מען זאָל פערברענען דעם תּלמוד,

געמוזט זעהען, אז אין דער פאריזער אוניווערזיטעט זאל מען בעשטימען א פראפעסאר פון העבראיש אונ מען זאל טאקי אין פאריז עפנען א גרויסע יודישע דרוק. דער קאניג האט געלאזט קומען קיין פראנקרייך דעם עפּיסקאפּ פון קארסיקא, אויגוסטין יוסטיניאני, וועלכער האט געשם'ט אויף דער וועלט מיט זיינע העבראישע קענטניסע אונ אחוץ דעם האט ער טאקי געוואלט אז אין דער פאריזער אוניווערזיטעט זאל מען לערנען לשון קדש ווי עס דארף צו זיין, אונ דאריבער האט ער געשיקט קיין רום בעטען ר' אליהו לוויטא ער זאל אננעהמען די פראפעסאר-שטעללע. ווי עס האט בעדארפט ר' אליהו לוויטא הנאה טהון וואס עס איז געווארען אזא פערענדערונג אין פראנקרייך, אונ דארט וואו א יוד האט אפילו ניט געטארט איבערנאכטיגען וויל איהם די מלוכה אבגעבען אזא בכבוד'ע דיענסט, האט ער פון דעסטוועגען ניט געוואלט זיין דער איינציגער יוד אין לאנד, אונ אזוי ווי ער האט זיך ניט געפיהלט אין כח צו פועל'ן מען זאל עפנען די טהויערן פון פראנקרייך פאר אללע זיינע ברידער, האט ער זיך בעסער אבגעזאגט. אזוי איז געפאלען דער גורל אויף אויגוסטין אסטיניאני אז ער זאל אליין בעפעסטיגען דאס לערנען פון לשון קדש אונ ער האט זיך גענומען צו זיין זאך מיט גרויס חשק אונ ליעבשאפט: ער האט געלאזט אבדרוקען דווקא ניט קיין געראטהען ספר איבער דקדוק פון ר' משה קמחי, ווייל קיין בעסערס האט ער ניט געהאט, אונ אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען אלאטייני'שע איבערזעצונג פונ'ם „מורה נבוכים" אונ עס איז בעשערט געוועהן אז גראד דארט, וואו פערנארי'שטע יודען האבען צוריק מיט דריי הונדערט יאהר פערברענט דעם רמב"ם'ס ספר, זאל א קריסטליכער גייסטליכער דערמיט בעקאנט מאכען די גאנצע וועלט. אין רהיימס האט מען אין דער אוניווערזיטעט אויך אנגעהויבען לערנען העבראיש אונ איינער פון רייכלינ'ס תלמידים, פוילוס פאגיוס, האט זיך אין איסני געמאכט א יודישע דרוק; נאר אזוי ווי אלליין פיהרען האט ער זי ניט געקאנט האט ער געבעטען ר' אליהו לוויטא ער זאל איהם קומען העלפען, אונ דאס מאל האט ער זיך ניט אבגעזאגט, ווייל ער האט געוואלט אבדרוקען זיין כאלדעאיש ווערטערבוך אונ ביי פוילוס פאגיוס איז דאס געוועהן א גאנצע מציאה, ווייל ביי אללע קריסטליכע געלעהרטע איז איינגעערט געוועהן, פונקט ווי ביי רייכלין, אז קוים וועלען זיי קאנען רעכט פערטייטשען דעם „זהר" וועלען זיי האבען דאס בעסטע מיטעל די יודען בעקאנט צו מאכען מיט דער הייליגקייט פון דער קריסטליכער רעליגיאן

אַזוֹי הָאבֶען יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען גְלַייךְ אִינְטֶערֶעסִירֶען מִיט דֶער בִּיבֶּעל אוּנ ר' אֵלִיָהוּ לֶוִויטַא, וָואס הָאט, וִוי עֶס שַׁיינְט, נִיט גֶעוָואלְט אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ בֶּעגְרֶענְצֶען מִיט לוּטְהֶערְ'ס אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זַיין אֵייגֶענֶע דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג. אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט אֵיינֶער פוּן די מַארְרַאנֶען, דוּאַרְטֶע דֶע פִּינֶעל, וָואס אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ אִיז אִין פֶערַארַא צוּרִיק גֶעוָוארֶען אַ יוּד אוּנ הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען אַבְרָהָם אוּסְקְוֶוע, גֶעמַאכְט אַ שְׁפַּאנִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן תנ"ך אוּנ די יוּדֶען הָאבֶען גֶעקָאנְט לֶעזֶען די בִּיבֶּעל אִין בֵּיידֶע שְׁפְּרַאכֶען, וָואס זֵיי הָאבֶען זִיךְ מִיט זֵיי בֶּעדִיעֶנְט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפָּא. די קְרִיסְטֶען ווִידֶער הָאבֶען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ דֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער בִּיבֶּעל, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען מִיט אִיהר הִילְף לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ דֶערְפַאר הָאט דֶער דְרוּקֶער דָנִיאֵל בָּאמְבֶּערְג גֶעמַאכְט זֶעהר אַ גוּט גֶעשֶׁעפְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט אַ סַךְ יָאהְרֶען כְּסֵדֶר גֶעדְרוּקְט די תּוֹרָה מִיט עֶטְלִיכֶע פֵּירוּשִׁים פוּן רש"י, אִבְּן עֶזְרָא, קִמְחִי אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע, אוּנ הָאט פֶערְקוֹיפְט פוּן אִיהר טוֹיזֶענְדֶער. אַזוֹי הָאט אֵיין פוּנְק פוּן רַייכְלִינְ'ס לִיעבְּשַׁאפְט צוּם אֱמֶת, אֵיין שַׁיין פוּן לוּטְהֶערְ'ס שֵׂכֶל אָנְגֶעמַאכְט אַ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ, אוּנ די תּוֹרָה הַקְדוֹשָׁה הָאבֶען זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג גֶענוּמֶען לֶערְנֶען אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶען זֵיי עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעוָואלְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר...

---

2 די מַארְרַאנֶען אוּנ די פַאלְשֶׁע הָאפְנוּנְגֶען אוֹיף מָשִׁיחַ'ס צַייטֶען.

(1530—1548 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אִין דֶער עֶרְשְׁטֶער הֶעלְפְט פוּנ'ם זֶעכְצֶעהנְטֶען יָאהרהוּנְדֶערְט אִיז דֶער אִינְוֶוענִיגְסְטֶער מַצָּב פוּן די יוּדֶען גֶעוֶועהן נִיט קַיין פְּרֶעהלִיכֶער, אוּנ אַנְדֶערְשׁ הָאט עֶר נָאךְ נִיט גֶעקָאנְט זַיין אִין די לֶענְדֶער, וואו זֵיי הָאבֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעשְׁטוּפְט, וֶוען מֶען הָאט זֵיי כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפָּא גֶעטְרִיבֶּען אוּנ גֶעיָאגְט, הָאבֶען זֵיי זִיךְ, אַ לַאנְגֶע צַייט נָאךְ, נִיט גֶעקָאנְט פִיהלֶען הֵיימִישׁ, די קְלֶאפּ, וָואס די אֶלְטֶערְן הָאבֶען אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען הָאבֶען נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען די עֶרְשְׁטֶע דוֹרוֹת, די צַייכֶענְס הָאבֶען אַזוֹי גִיךְ נִיט גֶעקָאנְט פֶערְגֶעהן, מֶען הָאט זִיךְ נָאךְ אַלְץ גֶערֶעכֶענְט וִוי אוֹיף אַ פְרֶעמְדֶער פוּהר, עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אָט מַאכְט עֶמִיצֶער אַ בֵּייזֶע מִינֶע — מוּז מֶען שׁוֹין חַאפֶּען דָאס פֶּעקֶעל אוֹיף די פְּלֵייצֶעס אוּנ זוּכֶען זִיךְ ווִידֶער אַנַייעֶ הֵיים, אוּנ וֶוען אַ פָאלְק גֶעפִינְט זִיךְ אִין אַזַא לַאנְגֶע דַאנְקֶט עֶס נָאטט וָואס דָאס לֶעבֶּען דֶערְהַאלְט זִיךְ הָאטְשׁ אוּנ קָאן

קיין עדלערען תכלית ניט אין זין האבען. דערצו איז נאך דאס אומגליק בעשטאנען אין דעם וואס פון קיין אחדות האבען די יודען ניט געוואלט וויסען: אין יעדער שטאדט, ווי קאנסטאנטינאפאל, אדריאנאפאל, סאלוניקי און אויך אין פיעל ערטער פון גריכענלאנד און איטאליען, האט מען געקאנט געפינען פערשיעדענע קהלות: איטאליענישע, גריכישע, שפאנישע, פארטוגאזישע, דייטשע און אפילו אפריקאנישע; יעדע קהלה האט זיך געהאט איהרע רבנים, חזנים, פארשטעהער, איינע צו דער אנדערער האט זיך ניט געוואלט מישען. און ביי אזא צוואָרפענהייט זענען אפילו די בעסערע מענשען אויך ניט אים שטאנד געוועהן עפים צו טהון פאר'ן כלל. אין די ישיבות האט מען זיך אין גאנצען בעגעבען מיט פלפול, פון קיין חקירה ספרים האט מען גאר ניט געוואלט וויסען, ווייל די עטליכע גרויסע לומדים, ווי ר' אברהם פריצול, ר' יעקב מנטין און ר' אברהם דע־באלמעס, וואס האבען אזוי געשעס'ט צווישען קריסטען, זענען ביי די יודען דווקא ניט געוועהן קיין גרויסע חשובים און ווען אפילו מען וואלט זיי געוועהן געשאצט נאך דייער ווערטה וואלטען זיי אויך ניט געקאנט דערוועקען אליעבשאפט צו וויסענשאפטען, ווייל ביי אללע איז איינגערעדט געוועהן אז די גראסטע אומגליקען האבען זיך נאר גענומען דערפון וואס די יודען האבען אוועקגעלעגט די תורה אויף א זייט און האבען זיך געהאפט צו וועלטליכע חכמות. א שטארקע נגיעה אין דעם וואס דאס יודישע פאלק האט זיך, אין אנהייב פונ'ם זעכצעהנטען יאהרהונדערט, אוועקגעקעהרט פון דער וויסענשאפט, וואס האט פריהר ביי זיי געבליהט, האט אויך געהאט דון יצחק אברבנאל, וועלכער האט אנגעהויבען פרעגען קשיות אויפ'ן רמב"ם און האט א ביסעל אבגעהאלטען דעם עולם פון זיינע ספרים, און בעזאנדערס זענען געוועהן געגנער פון וויסענשאפטען ר' יוסף יעבץ פון פארטוגאל און ר' אברהם בן שלמה פון שפאניען, וועלכע האבען געהאלטען אין איין שרייען, אז דער יוד מוז זיך נאר פערשליסען אין דעם קליינעם וועלטעלע פונ'ם תלמוד און טאר גאר ניט אפילו קיין קוק טהון אויף דער ליכטיגער שיין. דערפאר האבען זיך די יודען גאר ניט אומגעקוקט אויף דעם גראסטען דענקער פון יענער צייט, ר' אליהו דעל־מדיגו, און עס איז גאר א חדוש ווי אזוי האט דעמאלט געקאנט דעם אברבנאל'ס זוהן, דער דאקטאר לעאן אברבנאל מדיגו, אנשרייבען זיין בעריהמט ספר „שמיעסען וועגען ליעבע", וואס איז פול מיט הויכע געדאנקען און וואס דער שפאנישער קאניג פיליפ דער צווייטע האט עס ביי איהם מיט דאנק גענומען פאר א מתנה.

אַוַדַאי הָאט אִין יֶענֶער צַייט דִי קַבָּלָה צוּשְׁפְּרֵייט אִיהרֶע פְּלִיעגֶעל, כְּדֵי זִי זָאל נָאךְ מֶעהר פָאַרְשְׁטֶעלֶען דָאס לִיכְטִיגְקֵייט אוּנ הַאלְטֶען דִי יוּדֶען אִין דֶער פִינְסְטֶערְנִישׁ. דִי מְקוּבָּלִים ר׳ יְהוּדָה חַיַּת, ר׳ בָּרוּךְ פָאן בֶּענֶעוֶועְנְט, ר׳ אַבְרָהָם לֵוִי, ר׳ מֵאִיר בֶּן גַבַּאי אוּנ אִבְּן אַבִּי־זִמְרָה הָאבֶּען אוּמֶערוּם אִין אִיטַאלְיֶען אוּנ טִירְקֵיי פֶערְשְׁפְּרֵייט זֵייעֶר לִמוּד, אוּנ אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶערְזֶעהן אַז אַזֶעלְכֶע בֶּערִיהמְטֶע קְרִיסְטֶען ווִי רַייכְלִין, עֶגִידְיָא פָאן ווִיטֶערְבָּא, גָאלַאטִינִי אוּנ אֲפִילוּ דֶער פַּאפְּסְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט קַבָּלָה אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען אַז דִי גַאנְצֶע ווֶעלְט אִיז מוֹדֶה אוֹיף דֶעם אֱמֶת ווָאס לִיעגְט פֶערְבָּארְגֶען אִין אִיהרֶע סוֹדוֹת אוּנ אַז קַיין הֵיילִיגֶערְס דֶערְפוּן אִיז גָאר נִיטָא. דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ גֶעווָאהנט צוּ זָאגֶען „זֹהַר״ אוּנ נִיט פֶערְשְׁטֶעהן קַיין אֵיינְצִיג ווָארְט, צוּ הֶערֶען דְרָשׁוֹת אָהן אַטַעַם אוּנ זִיךְ שְׁטוֹיסֶען אוֹיפ׳ן ווִינְק, אוּנ אַזוֹי ווִי מֶען אִיז גֶעווֶעהן גֶענוּג דֶערְשְׁלָאגֶען אוּנ גֶעפַאלֶען הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען בּוֹיעֶן לוּפְט־שְׁלֶאסֶער אוּנ זוּכֶען זִיךְ אַטְרֶאסְט אִין פַאלְשֶׁע הָאפְנוּנְגֶען, אַז אָט בַּאלְד ווֶעט שׁוֹין קוּמֶען דִי יְשׁוּעָה אוּנ יוּדֶען ווֶעלֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט ווֶערֶען פוּנ׳ם גָלוּת. יֶעדֶער ווָאס הָאט נָאר פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ גְרִיבְּלֶען אִין דִי הֵיילִיגֶע סְפָרִים הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַפָּסוּק אוּנ גֶעמַאכְט חֶשְׁבּוֹנוֹת ווֶעגֶען מָשִׁיחַ׳ס קוּמֶען; ווֶער שְׁמִיעסְט אַז דֶער אַבְּרַבַּנְאֶל אַלֵיין, ווָאס אִיז דַוְקָא נִיט גֶעווֶעהן קַיין גְרוֹיסֶער לִיעבְּהָאבֶּער פוּן קַבָּלָה, הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט פֶערְפִיהרֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר „מַשְׁמִיַע יְשׁוּעָה״, אִין ווֶעלְכֶען עֶר הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען מִיט דֶער הִילְף פוּן עֶטְלִיכֶע פְּסוּקִים, אִין „דָנִיאֵל״, אַז מָשִׁיחַ מוּז קוּמֶען אִים יָאהר 1503, אִיז גֶעווָארֶען אַ שִׂמְחָה אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ עֶס אִיז בַּיי קֵיינֶעם קַיין סָפֵק נִיט גֶעווֶעהן אַז גָאר גִיךְ ווֶעט ווֶערֶען אַ סוֹף פוּן אַלֶע צָרוֹת. דָאס ווָאס דֶער אַבְּרַבַּנְאֶל הָאט אַזוֹי דִי יוּדֶען פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ הָאט שׁוֹין אִין גַאנְצֶען פַארְבְּלֶאנְדְט זֵייעֶרֶע אוֹיגֶען, זֵיי הָאבֶּען פֶערְלָארֶען דֶעם שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעקָאנְט אַיינְרֶעדֶען אוֹיפ׳ן הִימֶעל אַ יָרִיד. דַארִיבֶּער אִיז קַיין ווָאוּנְדֶער נִיט ווָאס ווֶען עֶס אִיז פְּלוּצְלוּנְג, אִים יָאהר 1502, אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אַ דַייטְשֶׁער יוּד, אָשֵׁר לֶעמְלִין, ווָאס הָאט גֶעווָאהנְט אִין ווֶענֶעדִיג אוּנ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט פָאהרֶען אִיבֶּער גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען אָנְצוּזָאגֶען דִי פְרֶעהלִיכֶע בְּשׂוֹרָה, אַז נָאטט הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט אֵיין עֵצָה גֶעבֶּען זַיין גֶעלִיעבְּט פָאלְק: מֶען זָאל זִיךְ מֵכִין זַיין צוּ דֶער גְאוּלָה מִיט דַאווְנֶען אוּנ פַאסְטֶען, הָאבֶּען אִיהם אַלֶע גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ מֶען הָאט נוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעווֶעהן. סוֹחֲרִים הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן אַלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, אֲפִילוּ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אִין דֶער בֶּעפְרַייהוּנְג

פוּן דִי יוּדֶען, אוּנ אַזוֹי אִיז אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַגַאנְץ יָאהְר מִיט תְּשׁוּבָה־טְהוּן אוּנ וַוארְטֶען אוֹיף נִסִים. אַוַודאי הָאט זִיךְ פוּן אַלְדִינְג גָאר נִישְׁט אוֹיסְגֶעלָאזְט, אָשֵׁר לֶעמְלִין אִיז מִיט אַמָאל פֶערְשְׁווִינְדֶען גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט נִיט גֶעווּאוּסְט וואוּ זַיין גֶעבֵּיין אִיז הִינְגֶעקוּמֶען, פַאר'ן אַבְּרַבַּנְאֶל אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶע בּוּשָׁה וָואס עֶר הָאט אַזַא טָעוּת גֶעהַאט אוּנ זַיין הַארְץ וֶועטְהִיג אִיז גֶעוָוארֶען גְרֶאסֶער דֶערְפוּן, וָואס אַסַךְ יוּדֶען הָאבֶּען צוּזַאמֶען מִיט דֶער צוּשְׁטֶערְטֶער הָאפְנוּנְג אַשְׁפַּייא גֶעטְהוּן אוֹיפ'ן גַאנְצֶען יוּדִישְׁקַייט אוּנ זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.

דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאבֶּען דִי יוּדֶען נָאךְ גֶעפִיהְלְט דֶעם קְלַאפּ, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעחַאפְּט צוּ לִיעב נַארִישֶׁע פֶערְדְרֶעהטֶע הֶשְׁבּוֹנוֹת אוּנ הָאבֶּען שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט דֶעם צֶעהְנְטֶען פֶערְזָאגֶען מֶ'זָאל זִיךְ נִיט לָאזֶען נַארֶען. נָאר נִיט לַאנְג הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעשַׂאנֶעוֶועט: דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעטְהוּן זַייעֶרְס, זֵיי הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז אַמֶענְשׁ קֶאן הָאבֶּען אַטָעוּת, אָבֶּער רֶעכְנֶען מוּז עֶר, וַוייל סוֹף כָּל סוֹף וֶועט דֶער הֶשְׁבּוֹן אַרוֹיס רִיכְטִיג, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי בִּיסְלֶעכְוַוייז נָאךְ אַמָאל אַרוֹיפְגֶעפִיהְרְט דֶעם עוֹלָם מֶען זָאל זִיךְ קְווִיקֶען מִיט פַאלְשֶׁע הָאפְנוּנְגֶען, בִּיז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַיָאהְר דְרַייסִיג אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַגְרָאסֶער אוּמְגְלִיק, דֶער זִיסֶער חָלוֹם פוּן מָשִׁיחַ'ס קוּמֶען הָאט אָבְּגֶעקָאסְט גֶענוּג בְּלוּט, אוּנ דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאט דֶעם בֶּעסְטֶען חֵלֶק.

דֶעם אֶמֶת מוּז מֶען זָאגֶען, אַזוִוי אַזוֹי דִי יוּדֶען אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וִוי אַזוֹי מֶען הָאט זֵיי גֶעיָאגְט פוּן אֵיין אָרְט אוֹיפ'ן אַנְדֶערֶען, אִיז זֵיי נָאךְ אַלְץ בֶּעסֶער גֶעוֶועהן פוּן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעבִיךְ גֶעהַאט דָאפֶּעלְטֶע צָרוֹת: מִיט זֵייעֶר אֶמֶת'ער אֱמוּנָה הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעהַאלְטֶען, אוּנ גֶערוֹדֵפ'ט הָאט מֶען זֵיי גְלַייךְ וִוי זֵיי וָואלְטֶען אֶפֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן יוּדֶען. דֶער צְווייטֶער גְרָאס־אִינְקְווִיזִיטָאר דֶעצַא אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַגְרֶעסֶערֶער אַכְזָר פוּן טָארְקְוֶועמַאדַא, אִין דֶערְצוּ הָאט עֶר גֶעהַאט גוּטֶע צְווייא אוּנְטֶערְהֶעלְפֶערְס, וִוי זְשׁוּאַן דֶע לַא פּוּעֶנְטֶע אוּנ דִיעֶגָא רָאדְרִיגוּעֶץ לוּצֶערָא, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט טַאקִי בְּאֶמֶת שְׁטֵיינֶערְנֶע הֶערְצֶער אוּנ הָאבֶּען גֶעטְהוּן מַעֲשִׂים נוֹרָאִים. יֶעדֶען טָאג הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט הָאבֶּען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת, אוּנ גַאנְץ אָפְט פְלֶעגֶען אוּמְקוּקֶען אֲפִילוּ פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען דָאס רַחֲמָנוֹת אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶרְלוֹיבְּט צוּ רֶעדֶען אַ גוּט וָוארְט וֶועגֶען דִי מַארְרַאנֶען. דֶער דְרִיטֶער גְרָאס־אִינְקְווִיזִיטָאר קְסִימֶענֶעס דֶע צִיסְנֶערָאס אִיז שׁוֹין קְלָאמֶערְשְׁט גֶעוֶועהן אַגְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט גֶעווּאוּסְט וָואס הֵייסְט רַחֲמָנוֹת, וֶוען אִין זַיינֶע הָאנְד פְלֶעגֶען אַרַיינְפַאלֶען מַארְרַאנֶען,

אדער נייא־קריסטען, דאס הייסט אזעלכע קריסטען וואס קומען ארויס פון יודען אדער מחמדנער. אז קארל דער פינפטער האט געהאט בדעה צו ערלויבען די יודישע מארראנען זיי זאלען זיך מאגען אומקעהרען צוריק צו זייער אמונה און האט דערפאר געוואלט נעהמען א מתנה יפה, האט קסימענעס דע ציסנעראס אנגעמאכט א געוואלד, און דער יונגער קייזער האט געמוזט מבטל זיין זיין רצון. נאך ביטערער איז געווארען די מארראנען ווען אין שפאניען האבען זיך אויך אנגעהויבען ארויסוויזען לוטהער'ס תלמידים: עס זענען צוגעקומען נייע מענשען צום ברענען, און דערצאלט האט מען שוין גאר ניט געטענה'ט און מען האט יודען, מחמדנער און לוטהעראנער גלייך געווארפען אין פייער.

אסך בעסער איז געוועהן די מארראנען אין פארטוגאל, ווייל דארט האט זיי דער קעניג עמנואל בעווארענט אז צוואנציג יאהר כסדר מאגען זיי זיך פיהרען ווי זיי ווילען און די אינקוויזיציאן טאר זיך צו זיי ניט טשעפען. מען האט זיי אויך ערלויבט צו האלטען ביי זיך יודישע ספרים און זיי האבען זיך בענוצט מיט דער פרייהייט אזוי ווייט, אז זייערע קינדער האבען געלערנט לשון קודש, זיי האבען אבגעהיט די נאטהיגסטע דינים און פלעגען כמעט אפען דאוונען אין שולען. פיעל פון זיי האבען ביסלעכווייז אלדינג פערקויפט, צייט האבען זיי געהאט און קיינער איז זיי ניט געשטאנען איבער'ן האלז און נאקען; דאריבער איז זיי לייכט געוועהן צוזופשלאגען היבש געלד און דערנאך אריבער קיין איטאליען אדער טירקיי. די מלוכה האט זיך אפילו ארומגעקוקט און האט ארויסגעגעבען א בעפעהל אז קיינער פון די מארראנען טאר ניט אוועקווארפען דאס לאנד אהן א ערלויבניש פונ'ם קעניג און אז קיין שום קריסט זאל זיך ניט דערוואגען אבצוקויפען ביי זיי זאכען, נאר אזא בעפעהל האט זיי ניט געשטערט און עס איז נאר געבליבען אויף פאפיער, אוודאי פלעגען זיי די שפאנישע מא־ ראנען מקנא זיין און ביי דער מינדסטער סכנה האט מען זיך אריבערגעכאפט קיין פארטוגאל; דאס האט שפאניען ניט געוואלט ליידען און עמנואל האט געמוזט צו ליעב טהון און מאכען א געזעץ און ביי דער גרעניץ זאל מען ביי יעדען שפאניער פאדערן א קוויטעל אז ער איז ריין פון חטאים געגען דער אמונה און אז די אינקוויזיציאן האט צו איהם גאר ניט.

ווי אזוי ניט, האלטען שוין די מארראנען פון פארטוגאל געקאנט גליקליך לעבען, ווייל זיי זענען כמעט אללע געוועהן זעהר פעהיגע מענשען, דער קעניג האט פון זיי געהאלטען, פיעל פון זיי האבען געדיענט ביי דער קרוין און א טהייל זענען געווארען אפילו גייסטליכע. צום אומגליק, איז אבער דאס פאלק אויף

זַיי בָּאז גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט זַיי פָּשׁוּט נִיט פֶערְגוּנֶען וָואס זַיי הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּכָבוֹד, אוּנ וָואס פַאר אֵיין אוּמְגְלִיק עֶס פְלֶעגט זִיךְ טְרֶעפֶען הָאט מֶען אוֹיף זַיי אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז מֶען אִין כַּעַס גֶעוֶועהן אוֹיף אֵיינֶעם פוּן זַיי, יָאהַאן רָאדְרִיגָא מַאסְקַארֶענְהַאס, וָואס אוּנְטֶער זַיין הַאנְד זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אַללֶע נְתִינוֹת פוּן דֶער מְדִינָה, אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאט מֶען שׁוֹין אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת אַללֶע מַארְרַאנֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז מֶען הָאט זַיי קַיין גַאס נִיט גֶעלָאזְט דוּרְכְגֶעהען אוּנ מֶען פְלֶעגְט זַיי נָאכְשְׁרַייעֶן „פֶערְשָׁאלְטֶענֶע יוּדֶען”! מִיט דֶער שִׂנְאָה הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט עֶטְלִיכֶע גַייסְטְלִיכֶע, וָואס דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען בַּיי זַיי גֶעוֶועהן וִוי אַדָארְן אִינְוֶוענִיג, אוּנ פְלוּצְלוּנְג אִין אַזוּנְטָאג הָאבֶּען זַיי אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַקְלַאנְג אַז אִין אַקִירְכֶע הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אַהֵיילִיג בִּילְד; דָאס הָאבֶּען זַיי גֶעטְהוּן מִיט אַכַּוָנָה אַז דָאס פָאלְק זָאל זִיךְ צוּנוֹיפְלוֹיפֶען זֶעהען אָדֶער הֶערֶען פוּן דֶעם נַייעֶם מוֹפֵת, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַנִידֶערְגֶעשְׁטֶעלְט אַגַייסְטְלִיכֶער אוּנ הָאט גֶעזָאגְט אַפַייֶערִיגֶע דְרָשָׁה. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַללֶע צָרוֹת נֶעהמֶען זִיךְ נָאר פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אַז זַיי זֶענֶען שׁוּלְדִיג אִין דֶעם הוּנְגֶער אוּנ דֶער מַגֵּפָה וָואס הָאבֶּען דָאס יָאהר אַהֵיל גֶעמַאכְט פוּנ'ם לַאנְד אוּנ, אַז עֶס אִיז אַגְרוֹיסֶע מִצְוָה זַיי צוּ פֶערְנִיכְטֶען. דָא זֶענֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען צְוַויי גַייסְטְלִיכֶע, יָאהַאן מָאכָא אוּנ פְרַאטְרֶע בֶּערְנַארְדָא, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט לוֹיפֶען מִיט קְרַייצֶען אִין דִי הֶאנְד אִיבֶּער דִי גַאסֶען אוּנ אוּנְטֶערְהִיצֶען דָאס פָאלְק מֶען זָאל זִיךְ שׁוֹין נֶעהמֶען צוּ דֶער אַרְבַּייט. לַאנְג בֶּעטֶען הָאט מֶען קֵיינֶעם נִיט בֶּעדַארְפְט. אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען צוּגֶעזָאגְט אִי עוֹלָם הַזֶה, וָואס מֶען וֶועט זִיךְ אַלֵיין נֶעהמֶען וֶוען מֶען וֶועט בַּאכֶּעוֶוען, אִי עוֹלָם הַבָּא, וָואס מֶען וֶועט זִיךְ פֶערְדִיענֶען וֶוען מֶען וֶועט אוֹיסְהַרְגֶנ'ען דִי שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קִירְכֶע, הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפוּנֶען גֶענוּג בַּעֲלָנִים, צוּ זַיי זֶענֶען בַּאלְד צוּגֶעשְׁטַאנֶען אַסַךְ מַאטְרָאסֶען פוּן פְרֶעמְדֶע שִׁיפֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אִין לִיסַאבָּאן, אוּנ עֶהדֶער מֶען הָאט זִיךְ גֶערִירְט אִיז שׁוֹין אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אַוִוילְדֶע מַחֲנֶה פוּן צֶעהן טוֹיזֶענְד רוֹצְחִים, וָואס הָאבֶּען אִין אֵיין טָאג גֶעטֵייטְ בִּיז פִיער טוֹיזֶענְד מַארְרַאנֶען.

פוּן יֶענֶעם טָאג אָן אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי מַארְרַאנֶען אִין פָּארְטוּגַאל גֶעוָוארֶען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיג, הָאטְשׁ זַיי זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי נוּצְלִיכְסְטֶע מֶענְשֶׁען אִין לַאנְד, דִי בֶּעסְטֶע סוֹחֲרִים אוּנ בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת. אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט אִין מֶעדִיצִין הָאט זִיךְ קֵיינֶער גָאר נִיט גֶעקָאנְט גְלַייכֶען צוּ זַיי, אוּנ זֵייעֶרֶע דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען גֶעשֵׁם'ט אוֹיף דֶער וֶועלְט, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דֶער הַאס פוּנ'ם פָאלְק גֶעגֶען

זַיי גֶעווֶעהן זֶעהר גְרוֹיס אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט אַללֶע מָאל גֶעהַאט צָרוֹת דֶערְפוּן וָואס זִי הָאט זַיי שְׁטֶאנְדִיג גֶעמוּזְט שִׁיצֶען אוּנ אָבְּהִיטֶען מֶען זָאל אוֹיף זַיי נִיט אָנְפַאלֶען. נָאר כָּל זְמַן דֶער קֶאנִיג עִמָנוּאֵל הָאט גֶעלֶעבְּט זֶענֶען דִי מַארְ־רַאנֶען פָּארְט נִיט גֶעווֶעהן אַזוֹי אוּמְגְלִיקְלִיךְ, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט זַיי מִיט חֶסֶד, עֶר הָאט זַיי עֶרְלוֹיבְּט אוֹיסְצוּפָאהרֶען, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז צְווִישֶׁען דִי נַייע־קְרִיסְטֶען אוּנ אַלְט־קְרִיסְטֶען זָאל מֶען נִיט מַאכֶען קֵיין שׁוּם אוּנטֶערְשִׁיעד אוּנ דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן זָאל זִיךְ נִיט טָארֶען מִישֶׁען צוּ זַיי נָאךְ זֶעכְ־צֶעהן יָאהר; קוֹים אִיז אָבֶּער דִי מְלוּכָה אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען, אִיז פֶּערְשְׁוואוּנְדֶען זַייעֶר לֶעצְטֶער הָאפְנוּנְג, וַוייל עֶר הָאט נָאךְ אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען גֶענוּג בֶּעווִיזֶען שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען אוּנ, אַז עֶר הָאט נָאךְ אָנְגֶעטְהוּן דִי קְרוֹין אוּנ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט אַ שְׁפַּאנִישֶׁער פְּרִינְצֶעסִין, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ אַזוֹי פִיהרֶען וִוי דִי יוּנְגֶע קֶאנִיגִין הָאט אִיהם גֶערָאטְהֶען. קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר, אִים יָאהר 1524, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ מֶענְשֶׁען, זְשָׁארְזְשׁ טְהֶעמוּדָא, עֶר זָאל זִיךְ צוּ קוּקֶען צוּם לֶעבֶּען פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוּנ נָאכְפָּארְשֶׁען צִי הַאלְטֶען זַיי גֶעטְרַיי דִי גֶעזֶעצֶע פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ זָאל אִיהם גֶעבֶּען דֶערְפוּן אַ קְלָארֶע יְדִיעָה. טְהֶעמוּדָא הָאט אִיהם מִן הַסְתָּם, בַּאלְד גֶעבְּרַאכְט אַ תְּשׁוּבָה אַז דִי מַארְרַאנֶען הִיטֶען אָב שַׁבָּת אוּנ אַללֶע יוּדִישֶׁע יָמִים טוֹבִים, אַז פוּן קֵיין שׁוּם קְרִיסְטְלִיכֶען מִנְהָג ווִילֶען זַיי נִיט ווִיסֶען, אִין קִירְכֶע קוּמֶען זַיי נִיט, פַאר'ן טוֹיט בְּרֶענְגֶען זַיי נִיט קֵיין גַייסְטְלִיכֶע צוּ דִי קְרַאנְקֶע מִיט זַיי וִדּוּי צוּ זָאגֶען אוּנ זַייעֶרֶע מֵתִים בֶּעגְרָאבֶען זַיי בֶּעזוּנְדֶער, נִיט צְווִישֶׁען אַללֶע קְרִיסְטֶען. דֶער קֶאנִיג הָאט פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז דָא וֶועט שׁוֹין דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן הָאבֶּען אַ רֶעכְט שְׁטִיקֶעל אַרְבַּייט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאךְ מֶעהר אוֹיפְצוּדֶעקֶען דִי חֲטָאִים פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ דָאס הָאט עֶר נָאר גֶעקֶאנְט טְהוּן דוּרְךְ אַ אִינְוֶוענִיגְסְטֶען מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל אַ לַאנְגֶע צַייט לֶעבֶּען צוּזַאמֶען מִיט זַיי אוּנ דֶערְנָאךְ אַלְדִינְג אַרוֹיסְגֶעבֶּען. אַזַא מֶענְשֶׁעל הָאט זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אוּנ דָאס אִיז גֶעווֶעהן הַיינְרִיךְ נוּנֶעס, אֵיינֶער פוּן לוּצֶערָא'ס תַּלְמִידִים, וָואס אִיז דַוְקָא אַלַיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, נָאר עֶר אִיז זַיי גֶעווֶעהן אַ דַם שׂוֹנֵא. עֶר הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ וֶוערֶען אַ מוֹסֵר. אִיהם אִיז לַייכְט גֶעווֶעהן צוּ מַאכֶען אַ פְרוּם פָּנִים אוּנ זִיךְ אַרַיינְגַנְבֿ'נֶען אִין דִי שֶׁאנְסְטֶע הַייזֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען אִין לִיסַאבָּאן, עֶוָוארַא אוּנ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט אוּנ פוּן יֶעדֶען אָרְט הָאט עֶר גֶעשִׁיקְט בְּרִיעף דֶעם קֶאנִיג אוּנ הָאט אַלְדִינְג בֶּעשְׁרִיבֶּען אוּנ אֲפִילוּ יֶעדֶען אָנְגֶערוּפֶען בַּיים נָאהמֶען. אַז יָאהַאן הָאט

שוֹין גֶעהַאט אַזַא כָּשֶׁר'ן עֵדוּת, הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען בַּאלְד אַיינְפִיהרֶען בַּיי זִיךְ דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן אוּנ הָאט טַאקִי דֶעם אֵיינֶעמֶען הַיינְרִיךְ נוּנֶעס אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט פַאר אַ שָׁלִיחַ קֵיין שְׁפַּאנְיֶען צוּ קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען, כְּדֵי עֶר זָאל דוּרְךְ אִיהם בֶּעקוּמֶען דִי הַסְכָּמָה פוּנ'ם פַּאפְּסְט. דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אָבֶּער בֶּעצַייטֶענְס גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ שְׁלַאנְג עֶס אִיז צְווִישֶׁען זֵיי אַרוּמְגֶעקְרָאכֶען אוּנ וָואס פַאר אַ שְׁלִיחוּת נוּנֶעס הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען. צְווֵיי פוּן זֵיי, דִיעֶגָא פַאאֶץ אוּנ אַנְדְרֶע דִיאַס, וֶועלְכֶע הָאבֶען זִיךְ פַאר דֶער וֶועלְט גֶערֶעכֶענְט פַאר גַייסְטְלִיכֶע, זֶענֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אוּנ הָאבֶען אִיהם דֶערְהַרְגֶ'ט אִין בַּאדַאיָאץ, נִיט וַוייט פוּן דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גְרֶענִיץ. אַוַדַאי אִיז הַיינְרִיךְ נוּנֶעס גֶעוָוארֶען אַ קָדוֹשׁ, אוּנ דִי צְווֵיי מַארְרַאנֶען הָאבֶען מִיט'ן לֶעבֶען בֶּעצָאהלְט דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶען גֶעוָואלְט מַצִיל זַיין זַייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַ צָרָה. צוּם סוֹף הָאבֶען זֵיי דֶערְמִיט וֶוענִיג וָואס גֶעפּוֹעֵלְט, וַוייל אִין יָאהַאן'ס הֶאנְד אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ גַאנְץ צֶעטֶעל, וָואס נוּנֶעס הָאט אִיהם נָאךְ פְרִיהר צוּגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ וָואס דָארְט זֶענֶען גֶעוֶועהן אוֹיסְגֶערֶעכֶענְט אִי דִי שׁוּלְדִיגֶע, אִי זַייעֶרֶע גְרוֹיסֶע זִינְד, אוּנ דִי אִינְקְווִיזִיטָארֶען הָאבֶען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעקוּקְט מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען זִיךְ צוּ פִיהרֶען דִי הֶאנְד, נָאר גָאר אוּמְגֶערִיכְט אִיז גֶעוָוארֶען אֵיין אִיבֶּערְשְׁלָאג אוּנ דֶער קֶענִיג הָאט נִיט אוֹיסְגֶעפִיהרְט זַיין בִּיטֶערֶע מַחֲשָׁבָה.

פְלוּצְלוּנְג אִיז עֶרְגִיץ פוּן גַאנְץ וַוייט, פוּן דִי מִזְרָח-לֶענְדֶער, אַרָאבְּגֶעפָאהרֶען קֵיין אֵייראָפַּא אַ יוּד, וָואס הָאט גֶעזָאגְט אַז עֶר הֵייסְט דָוִד, אוּנ עֶר שְׁטַאמְט אַרוֹיס פוּנ'ם שֵׁבֶט רְאוּבֵן, אַז זַיין בְּרוּדֶער אִיז אַ מוֹשֵׁל אִיבֶּער אַגַאנְץ פָאלְק, וָואס בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גִבּוֹרִים, אַז זַייעֶר לַאנְד רוּפְט מֶען חָבוֹר אוּנ אַז דֶער קֶענִיג מִיט דִי זִיבְּצִיג זְקֵנִים, וָואס פִיהרֶען דִי מְדִינָה, הָאבֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט צוּ דִי אֵייראָפֶּעאִישֶׁע מְלָכִים אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס צוּם פַּאפְּסְט, עֶר זָאל בַּיי זֵיי בֶּעקוּמֶען בִּיקְסֶען אוּנ הַארַאמַאטֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען קֶאנֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דִי מַחְמַדַנֶער בַּיים רוֹיטֶען יָם אוּנ אַרוֹיסְטְרַייבֶען דִי טִירְקֶען פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. צוּ אִיז דָוִד הָרְאוּבֵנִי גֶעוֶועהן אַ שְׁווִינְדְלֶער אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט פוּנ'ם קָאפּ דִי מַעֲשֶׂה וֶועגֶען זַיין בְּרוּדֶער'ס מְלוּכָה פוּן יֶענֶער זַייט סַמְבַּטְיוֹן, אָדֶער עֶר הָאט טַאקִי אַלֵיין גֶעגְלוֹיבְּט אִין זַיין כֹּחַ אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען עֶפִּיס אוֹיפְצוּטְהוּן נַייעֶס, — דָאס אִיז עַד הַיוֹם נִיט בֶּעקַאנְט, נָאר עֶר אִיז פוּן דֶער נַאטוּר גֶעוֶועהן אַזַא מֶענְשׁ וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעמוּזְט אָננֶעהמֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת: זַיין קְלֵיינֶע וואוּקְס, זַיין אוֹיסְגֶעדַארְטְקַייט, זַיין שְׁוַוארְצֶן פָּנִים, זַיין שְׁטֶענְדִיג פַאסְטֶען, זַיין רֶעדֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, זַיין שְׁטְרֶענְגֶער

קוּק, זַיין פָאדֶערְן מֶען זָאל אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען אוֹיפ'ן ווִינְק אוּנ בְּלִינְד פָאלְגֶען, דָאס אַלְדִינְג הָאט גֶעמוּזְט פִיהְרֶען דֶערְצוּ מֶען זָאל אִיהם וֶוענִיגֶער קַשְׁיוֹת פְרֶעגֶען אוּנ מֶעהר פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. דֶערְפַאר, אַז עֶר אִיז, נָאךְ זַיינֶע גְרוֹיסֶע נְסִיעוֹת אִיבֶּער אַרַאבְּיֶען, נוּבְּיֶען אוּנ מִצְרַיִם, אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען קַיין אִיטַאלְיֶען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין רוֹם, הָאט מִיט אִיהם בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען דָאס לַאנְד צוּ קְלִינְגֶען, אוּנ אַז עֶר אִיז צוּגֶעפָאהְרֶען אוֹיף זַיין וַויים פֶערְד, מִיט אַ דִיעְנֶער אוּנ אַ אִיבֶּערְזֶעצֶער, צוּם הוֹיף פוּנ'ם פַאפְּסְט, הָאט מֶען אִיהם מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אַרַיינְגֶעבֶּעטֶען, אוּנ דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶער זִיבֶּעטֶע הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט אַ גַאנְצֶען פַּארַאד אוּנ אַזוֹי וִוי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַ שָׁלִיחַ פוּן אַ מַלְכוּת. דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט צוּגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם פַאפְּסְט פִיעל רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס פוּן גְרוֹיסֶע לַייט פוּן פָּארְטוּגַאל, מִיט וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ בֶּעגֶעגֶענְט אִין וֶועג. דֶער פַאפְּסְט הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט דִי בְּרִיעף קַיין פָּארְטוּגַאל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם פוּן דָארְט גֶעאֶנְטְפֶערְט אַז דִי חֲתִימוֹת זֶענֶען אֱמֶת'ע אִיז עֶר בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען גָאר גֶעהוֹיכְט אוּנ גֶעקְרֶאנְט, אוּנ דֶער פַאפְּסְט הָאט טַאקִי עֶרְנְסְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען צוּ עֶס וָואלְט בֶּאֱמֶת נִיט גֶעוֶועהן אַ פְּלַאן מֶען זָאל דִי טִירְקַיי אָבְּרֵיינִיגֶען פוּן דִי מַחְמַדְנֶער. אַזוֹי אִיז דָוִד הָרְאוּבֵנִי גֶעוָוארֶען בַּיים פַאפְּסְט אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת, אִיבֶּער דִי גַאסֶען פְלֶעגְט עֶר פָאהְרֶען מִיט אַ וַואךְ פוּן יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען אֲפִילוּ דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען צוּם אָנְהֵייבּ קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף זַיינֶע אוֹיפְטְהוּעכְצֶען, אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אַז נִיט אוּמְזִיסְט אִיז עֶר גֶעקוּמֶען קַיין אֵייראָפַּא אוּנ אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶעוִויס גֶערָאטְהֶען עֶפִּיס אוֹיסְצוּפִיהְרֶען לְטוֹבָה פוּנ'ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. דִי בֶּערִיהְמְטֶע פְרוֹי פוּנ'ם רַייכֶען דוֹן שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנְאֵל, בֶּנְוֶונִידַה, הָאט אִיהם צוּגֶעשִׁיקְט פוּן נֶעאַפֶּעל אַ סַךְ גֶעלְד אוּנ אַ טְהַייעֶרֶע זַיידֶענֶע פָאהן, וָואס אוֹיף אִיהר זֶענֶען גֶעוֶועהן מִיט גָאלְד אוֹיסְגֶעשְׁטִיקְט דִי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. גֶעלְד אוּנ מַתָּנוֹת הָאט עֶר צוּגֶענוּמֶען, נָאר פוּן יוּדֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פוּן דֶער וַוייטֶענְס, כְּדֵי עֶס זָאל אוֹיף אִיהם נִיט פַאלֶען קַיין חֲשַׁד.

אַזוֹי וִוי אִין פָּארְטוּגַאל הָאט מֶען, צוּ לִיעבּ דִי בְּרִיעף, וָואס דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט אַהִין אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט, זִיךְ זֶעהר אִינְטֶערֶעסִירְט מִיט דָוִד הָרְאוּבֵנִי, הָאט אִיהם דֶער קֶאנִיג יָאהַאן גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען עֶר זָאל קוּמֶען צוּ אִיהם. מִיט גְרוֹיס פַּארַאד הָאט אִיהם דֶער פַאפְּסְט אַרוֹיסְבֶּעגְלֵייט פוּן רוֹם, עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעזֶעגְנְט מִיט אַלֶע זַיינֶע דִיעְנֶער אוֹיף אַ בֶּעזוּנְדֶער שִׁיף, וָואס דַארוֹיף אִיז גֶעוֶועהן זַיין פָאהן, אוּנ אִיז, אִים חֹדֶשׁ נָאוֶועמְבֶּער 1525, זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט יָאהַאן

אין אלמיירין. דוד הראובני האט ביי איהם שטארק נושא חן געוועהן אונ יאהאן איז מרוצה געווארען אים צו געבען כלי זין פאר זיין מדינה. וואס יאהאן האט געמיינט דערמיט, וואס ער האט פלוצלונג בעקומען אזא חשק צו ווערען א גוטער ברודער מיט א יודישען קאניג וואס מען ווייסט אפילו ניט זיכער וואו זיין לאנד געפינט זיך — א״ז שווער צו פערשטעהען. מען זעהט נאר ארויס אז דאס איז געוועהן א בעשעהרטע זאך, כדי די מארראנען זאלען ניצל ווערען פון דער אינקוויזיציאן, וואס ער האט נאר וואס געוואלט איינפיהרען. אודאי איז אויף זיי געווארען א שמחה, ווען זיי האבען דערהערט אז גאר פלוצלונג איז אין קאניגליכען הויף אויסגעוואקסען געווארען א קליין יודעל, וואס מען גיבט איהם אב גרויס כבוד, אונ דער נאהמען פון דוד הראובני איז געווארען הייליג ביי אללע. מען איז איהם נאכגעלאפען אין די גאסען, מען פלעגט קושען זיינע קליידער אונ מען האט איהם גערעכענט, ווען ניט פאר משיח׳ן אלליין, פאר איינעם פון זיינע לייב־מענשען, וואס איז געקומען מאכען א וועג פאר׳ן בעל הבית אונ בעלעבען די געפאלענע געמיטהער מיט א זיסער האפנונג.

אז מען איז אין שפאניען געוואהר געווארען וואס עס טהוט זיך אין פארטוגאל, אונ פון דערוועהטענס האט מען עס נאך מגזם געוועהן טויזענד מאל אזוי פיעל, איז דארט גאר געווארען א גרויסער רעש צווישען די מארראנען אונ דער רעש האט זיי באלד, אומזיסט אונ אומנישט, אבגעקאסט זעהר פיעל בלוט. עס האט זיך אבגעזוכט אין העררערא א פרוי, וואס האט אנגעהויבען שרייען, אז אין איהר איז אריין א רוח נבואה אונ אז איהר האבען זיך בעוויזען משה רבנו מיט מלאכים אונ מען האט איהר מגלה געוועהן אז די צייט פון דער גאולה איז שוין גאר נאהענט; א סך מארראנען האבען איהר געגלויבט אונ האבען ניט געקאנט בעהאלטען זייער פרייד, וואס אט־אט וועלען זיי אויסגעלאזט ווערען פון די שרעקליכע צרות, אונ קוים איז די זאך אנגעקומען צו דער מלוכה האט מען אין קורדובה פערברענט מעהר פון נייינציג מענשען נאר דערפאר וואס זיי האבען זיך ערלויבט צו האפען אין אזא צייט, ווען דער לעצטער פונק פון האפנונג וואלט שוין לאנג בעדארפט אויסגעלאשען ווערען פון זייערע הערצער. אזא אומגליק האט נאך אונטערגעגאסען בוימעל צום פייער, וואס האט געברענט ביי די מארראנען, אונ פיעל פון זיי האבען זיך מיט מסירות נפש אוועקגעלאזט קיין פארטוגאל. האטש דוד הראובני האט געשוויגען אונ האט ניט גערעדט קיין ווארט. זיין שווייגען איז ביי די אומגליקליכע געוועהן מעהר ווי גערעדט, אונ וואס קאלטער ער איז געוועהן געגען

דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ זֵייעֶר הִיטְץ פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ מֶען הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶר אִיז אַ חָכָם אוּנ פֶערְשְׁטֶעהט זַיין זַאךְ זֶעהר גוּט.

צְווִישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען, וָואס דָוִד הָרְאוּבֵנִי׳ס קוּמֶען הָאט זֵיי אִין גַאנְצֶען פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ, אִיז גֶעוֶועהן דִיעֶגָא פִּירֶעס, אַוואהלֶער יוּנְגֶער מַאנְן מִיט זֶעהר פִיעל מַעֲלוֹת אוּנ קָאנְטְנִיסֶע, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַקְרִיסְט אוּנ הָאט גֶעדִיענְט בַּיי דֶער קְרוֹין, עֶר הָאט אוֹיךְ גוּט גֶעקָאנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ קַבָּלָה, עֶר הָאט גֶעגְלוֹיבְּט אַז גָאר גִיךְ קוּמְט דִי יְשׁוּעָה אוּנ הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעלֶעבְּט נָאר מִיט׳ן בִּטָחוֹן אַז פוּן זַיינֶע חֲלוֹמוֹת מוּז עֶפִּיס וֶוערֶען. אַז דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיז גֶעקוּמֶען קַיין פָּארְטוּגַאל, הָאט זִיךְ דִיעֶגָא פִּירֶעס בַּאלְד צוּ אִיהם גֶעוָוארְפֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בַּיי אִיהם צִיהֶען וֶוארְטֶער וֶועגֶען מָשִׁיחַ׳ן אוּנ וֶוען קָאן מֶען זִיךְ רֶעכְטֶען אוֹיף אִיהם, נָאר עֶר הָאט אִיהם זֶעהר קַאלְט אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט אִיהם, ווִי זַיין שְׁטֵייגֶער אִיז גֶעוֶועהן, גֶעוָואלְט פַּטֶר׳ן מִיט הַאלְבֶּע וֶוארְטֶער. דִיעֶגָא פִּירֶעס אִיז נָאךְ אָבֶּער קַיין מֵבִין נִיט גֶעוֶועהן אוֹיף אַזַא הַנְהָגָה אוּנ הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז דָוִד הָרְאוּבֵנִי קָאן צוּ אִיהם קַיין צוּטְרוֹיֶען נִיט הָאבֶּען אוּנ וִויל מִיט אִיהם נִיט רֶעדֶען אָפֶען דֶערְפַאר, וָואס עֶר אִיז נִיט גֶעמַלֶ׳ט. עֶר הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט בֶּעשְׁנַיידֶען אוּנ בַּיים בְּרִית הָאט מֶען אִיהם אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ; דֶערְבַּיי הָאט עֶר פֶערְלָארֶען זֶעהר פִיעל בְּלוּט אוּנ אִיז מְסוּכָּן קְרַאנְק גֶעוָוארֶען. אַז דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט דֶערְהֶערְט אַזַא מַעֲשֶׂה אִיז עֶר דֶערְצִיטֶערְט גֶעוָוארֶען, וַוייל ווִי גְרוֹיס זַיין חֲשִׁיבוּת הָאט גֶעמֶאגְט זַיין בַּיים קֶענִיג, הָאט עֶר מִיט אַלֶע מַארַאנֶען גֶעקָאנְט בֶּעצָאהלֶען מִיט׳ן לֶעבֶּען דֶערְפַאר, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר דֶעם יוּנְגֶען קְרַאנְקֶען גֵר אַיין עֵצָה גֶעגֶעבֶּען עֶר זָאל אַוֶועקְפָאהרֶען קַיין טִירְקֵיי, אוּנ דִיעֶגָא פִּירֶעס הָאט זִיךְ טַאקִי אָנְגֶעכַאפְּט אִין דֶעם פְּלַאן, וַוייל אִיהם הָאט עֶס שׁוֹין לַאנְג גֶעצוֹיגֶען עֶרְגִיץ אִין דֶער פְרֶעמְד, וואוּ עֶר זָאל קֶאנֶען פֶערְגֶעסֶען דִי צָרוֹת פוּן דֶער הֵיים.

אִין טִירְקֵיי הָאט זִיךְ מוֹלְכוֹ גֶעקָאנְט פְרַיי צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט, אַז דֶער גַאנְצֶער תַּכְלִית פוּן דָוִד הָרְאוּבֵנִי׳ס נְסִיעָה אִיז נָאר צוּ לִיעבּ דֶעם, מֶען זָאל מֵכִין זַיין דִי יוּדֶען צוּ דֶער גְאוּלָה, הָאט עֶר זִיךְ אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פַאר זַיין שָׁלִיחַ, אוּנ אַז עֶר הָאט דֶערְצֶעהלְט מִיט וָואס פַאר אַ כָּבוֹד דֶער פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי אוּנ דֶער קֶענִיג יָאהַאן הָאבֶּען אוֹיפְגֶענוּמֶען דָוִד הָרְאוּבֵנִי, אִיז כִּמְעַט בַּיי קֵיינֶעם קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דִי גוּטֶע צַייט אִיז שׁוֹין נִיט וַוייט. אִין סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען אִיהם דִי מְקוּבָּלִים, דִי גֶעטְרַייעֶ תַּלְמִידִים פוּן ר׳

יוסף טאיטאצק, אויפגעהאפט ווי א אבן טוב און האבען אויף זיינע חלומות געבויעט א גאנצען בנין. בעזאנדערס האט ער אנגעמאכט א שטארקען רעש אין אדריאנאפאל, דארט האט מען זיך ניט געקאנט גענוג אנוואונדערן וואס פון א געבארענעם קריסט זאל ארויס אזא גרויסער למדן, און פון אללע זייטען האבען זיך אנגעהויבען שיטען צו איהם תלמידים, וואס האבען געהאלטען פאר א זכיה צו לערנען ביי איהם תורה. דעמאלט האט ר׳ יוסף קארו, וואס איז נאך קליינערהייד אוועק פון שפאניען, געלערנט קבלה ביי מולכו, און צוגלייך מיט׳ן רבי׳ן האט ער זיך אבגעגעבען מיט חלומות און חשבונות וועגען משיח׳ן. מולכו איז געוועהן אזוי איינגעגלויבט אין זיין נבואה, אז ער האט פינקטליך בעשטימט אויף 1540 דאס יאהר, ווען די יודען דארפען אויפגערעכט ווערען, און אז פריהר מיט דרייצעהן יאהר פאר דער בעשטימטער צייט, איז מען אנגעפאלען, דעם 5 מאי 1527, אויף רום און מען האט די שטאדט חרוב געמאכט, איז ביי קיינעם, אין טירקיי און אויך אין פוילען, אונגארן און דייטשלאנד, קיין ספק מעהר ניט געוועהן, אז מולכו׳ס רעד זענען אודאי אמת און אז וואהל וועט זיין דעם, וואס וועט דערלעבען די גליקליכע שעה.

אין שפאניען און פארטוגאל האבען די מאררא‍נען שטארק געהאפט אויף דוד הראובני און די האפנונגען האבען זיי צוגעגעבען אזא כח, וואס האט זיי טאקי פארט געמוזט שאדען. אין באדאיאץ זענען געזעסען אין תפיסה פיעל מאררא‍נען און עטליכע פון זיי איז געראטהען צו אנטלויפען און זיך אריבערהאפען קיין פארטוגאל. דארט זענען זיי אבער געוואהר געווארען אז דער עולם רעכט זיך יעדען טאג אויף א ישועה, דאס האט זיי געשטארקט און זיי האבען זיך ענטשלאסען צוריקלויפען קיין באדאיאץ און בעפרייען זייערע ברידער. מיט א געוואלד זענען זיי אריין אין שטאדט און האטש זיי זענען געוועהן געצאהלטע מענשען איז אזא מורא געפאלען אויף די אנוואהנער, אז קיינער האט זיך ניט ארויסגעשטעלט געגען זיי, און זיי זענען אים שטאנד געוועהן גאנץ לייכט ארויסצופיהרען זייערע קרובים פונ׳ם געפאנגניש און זיי ברענגען קיין פארטוגאל. אזא בריה׳שאפט איז אבער ניט געפאלען דעם קאניג יאהאן, און ביי איהם אין קאפ איז ווייטער אויפגעלעבט געווארען דער געדאנק אז עס איז נאטהיג אויך אין פארטוגאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן. דערווייל איז אויך, וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, דאס השיבות פון דוד הראובני ביים קאניג געווארען קלייגער: פון איין זייט האבען די מאררא‍נען אויפגעריסען די אויגען דערמיט, וואס זיי פלעגען איהם נאכלויפען און אבגעבען כבוד ווי א מלך, און פון דער

אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶס דֶעם קֶאנִיג אַלֵיין שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוּרָבִים, דִיעֶגָא פִּירֶעס, הָאט זִיךְ מְגַיֵיר גֶעוֶועהן. דֶערְצוּ אִיז נָאךְ גְרָאד דֶעמָאלְט אָנְגֶעקוּמֶען צוּרִיק פוּן רוֹם מִיגוּעֶל דֶע סִילְוַוא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בַּיים פַּאפְּסְט אִין דֶער צַייט וֶוען דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט דָארְט גֶעלֶעבְּט אוּנ הָאט אִיהם בַּאלְד תּוֹפֵס גֶעוֶועהן אַז זַיין גַאנְצֶע נְסִיעָה אִיז נִיט קֵיין רֵיינֶע זַאךְ. אַוַדַאי הָאט מִיגוּעֶל דֶע סִילְוַוא אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז עֶס אִיז אֵיין עַוְלָה וָואס מֶען שְׁטִיצְט אַ שְׁווִינְדְלֶער, וָואס מֶען וֵוייסְט נִיט פוּן וַואנֶען עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען, אוּנ אַז דֶער קֶאנִיג אַלֵיין, וָואס דֶענְקְט אַיינְצוּפִיהרֶען אַזַא הֵיילִיגֶע זַאךְ וִוי דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן, מַאכְט עֶס אִין גַאנְצֶען קַאלְיֶע מִיט דֶער פְרַייהַייט וָואס עֶר גִיט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ מִיט דֶער פְרַיינְדְלִיכְקֵייט, וֶועלְכֶע עֶר בֶּעוַויזְט צוּ מֶענְשֶׁען, וָואס רֵייצְט זֵיי אוֹיף אוּנ רֶעדְט זֵיי צוּ צוּ אַלְדֶעז בֶּאז. לַאנְג טַעֲנָה'ן מִיט יָאהַאן הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט, עֶר הָאט זִיךְ בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אוּנ דָאטְשׁ עֶר הָאט צוּגֶעזָאגְט דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיהם צוּ גֶעבֶּען אַכְט שִׁיפֶען מִיט פִיער טוֹיזֶענְד פֶערְשִׁיעדֶענֶע כְּלֵי זַיִן, הָאט עֶר אִיהם גֶעלָאזְט זָאגֶען אַז נָאר נָאךְ צְוֵויי חֳדָשִׁים קֶאן עֶר בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד אוּנ דֶערְנָאךְ מוּז עֶר אַרוֹיס פָאהרֶען. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דִי גַאנְצֶע אַהֲבָה צְווִישֶׁען יָאהַאן אוּנ דָוִד הָרְאוּבֵנִי, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט אוֹיפְזֶעצֶען אוֹיפ'ן עֶרְשְׁטֶען שִׁיף אוּנ הָאט זִיךְ דוּרְךְ אַ שְׁטוּרְמְווִינְד צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דָארְט הָאט אִיהם מִיט זַיין גַאנְצֶער חֶבְרָה דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן אַרַיינְגֶעהַאפְּט אִין אִיהרֶע בְּלוּטִיגֶע הֶאנְד. נָאךְ דָוִד הָרְאוּבֵנִי'ס אַוֶועקְפָאהרֶען הָאט יָאהַאן אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר צוּ אוּנְטֶערְדְרִיקֶען דִי מַארְרַאנֶען, דִי קֶאנִיגִין מִיט דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַלְץ צוּגֶערֶעדְט עֶר זָאל גִיכֶער אַיינְפִיהרֶען דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן, דֶערְצוּ הָאט נָאר דֶער עֶפִּיסְקָאפּ הֵיינְרִיךְ גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען אִים יָאהר 1530, פֶערְבְּרֶענֶען אִין אָלִיוֶוענְסַא פִינְף מַארְרַאנֶען, אוּנ דֶער קֶאנִיג הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט עֶנְטְשְׁלִיעסֶען אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען דֶעם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי עֶר זָאל אִיהם גֶעבֶּען זַיין בְּרָכָה אוֹיף דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה, וָואס עֶר ווִיל דוּרְךְ דֶעם אִינְקְוִוזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט אַ תֵּל מַאכֶען פוּן מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה. יָאהַאן הָאט אוֹיךְ גֶעוָואלְט אַז דֶער פַּאפְּסְט זָאל אִיהם מַתִּיר נֶדֶר זַיין אוּנ בֶּעפְרַייֶען פוּן דֶעם וָוארְט, וָואס עֶר הָאט אַ מָאל גֶעגֶעבֶּען דִי מַארְרַאנֶען אַז זֵיי וֶועלֶען זִיךְ לֶעבֶּען רוּהִיג אוּנ קֵיינֶער טָאר זֵיי נִיט טְשֶׁעפֶּען. דָאס שְׁלִיחוּת — אַלְדִינְג צוּ פוֹעֵל'ן בַּיים פַּאפְּסְט — הָאט גֶענוּמֶען אִיבֶּער

זִיךְ דֶער פָּארְטוּגֶעזִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער אִין רוֹם בְּרַאס נֶעטָא, נָאר עֶס אִיז אִיהם נִיט גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאט אִין לַאנְד אַלֵיין צְוֵויי עֶדְלֶע בֶּעשִׁיצֶער. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן אַלְגַארְווֶיעֶן, פֶּערְנַאנְדָא קוּטִינְהָא, אוּנ דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן פוּנְכַאל, דִיאָגָא פִּינְהֵיירָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט אֵיין מָאל אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז מִיט גֶעוַואלְד קָאן מֶען קֵיינֶעם נִיט צוּבִּינְדֶען צוּ קֵיין רֶעלִיגְיָאן, אַז מִיט גוּטֶען אוּנ מִיט לִיעבְּשַׁאפְט קָאן מֶען אַסַךְ מֶעהר אוֹיסְפִּיהְרֶען אוּנ, אַז וֶוען קְרִיסְטֶען זָאגֶען עֵדוּת גֶעגֶען מַארְרַאנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען אַלֵיין גֶעזֶעהֶען פוּן זֵיי שְׁלֶעכְטֶס, טָאר מֶען זֵיי נִיט גְלוֹיבֶּען אוּנ מֶען דַארְף זֵיי נָאךְ בֶּעשְׁטְרָאפֶען פַאר זֵייעֶר פַאלְשֶׁער שְׁבוּעָה. דֶער פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט גָאר גוּט גֶעקוּקְט אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען, עֶר הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶערֶעכֶענְט פַאר יוּדֶען אוּנ הָאט אַטְהֵייל פוּן זֵיי, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעזוּכְט שׁוּטְץ, עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין אַנְקָאנַא, פְלָארֶענְץ אוּנ וֶוענֶעדִיג, אוּנ פְרַייא אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דֶערְפוּן קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז עֶס הָאט גֶעמוּזְט דֶעם קֶענִיג יָאהַאן אָבְּקָאסְטֶען גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט דֶערְלֶעבְּט צוּ זֶעהֶען בַּיי זִיךְ אִין פָּארְטוּגַאל אֵיין אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט.

פוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וֶוען דֶעם קֶענִיג יָאהַאן הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעגְלוּסְט צוּ בְּרֶענְגֶען דִי מַארְרַאנֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר, אִיז שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ פְּלוּצְלוּנְג, אִים יָאהְר 1529, אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קֵיין אִיטַאלְיֶען, וַוייל עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען אַז דִי גְאוּלָה מוּז גֶעוִויס קוּמֶען אִין דֶער בֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט, אוּנ עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז דַוְקָא אִין רוֹם זָאל מֶען אֶפֶענְטְלִיךְ הֶערֶען זַיינֶע דְרָשׁוֹת אוּנ פוּן דָארְט זָאל זִיךְ דִי פְרֶעהלִיכֶע בְּשׂוֹרָה פַארְשְׁפְּרֵייטֶען אִיבֶּער גַאנְץ אֵייראָפַּא. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אִין אַנְקָאנַא; דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אוּמְגֶעקֶעהְרְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. עֶר הָאט גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען אִיהם אוֹיף דִי הֶאנְד גֶעטְרָאגֶען, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעהַאט אַסַךְ גֶעגְנֶער, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁרָאקֶען פַאר זַיינֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶערְפוּן קָאן אַרוֹיס אַ גְרוֹיסֶע סַכָּנָה פַאר'ן כְּלַל יִשְׂרָאֵל אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פַאר דִי מַארְרַאנֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ צוּ אִיהם זֶעהר צוּגֶעלָאזְט דֶער הֶערְצָאג פְרַאנְצֶעסְקָא דֶע לַא רָאוֶוערֶע אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין פֶּעזֶערָא, כְּדֵי צוּ לִיעבּ אִיהם זָאלֶען דָארְט וואהְנֶען רַייכֶע מַארְרַאנֶען אוּנ דִי שְׁטָאדְט זָאל בֶּעלֶעבְּט וֶוערֶען. עֶר אִיז אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעבְּלִיבֶּען אִין פֶּעזֶערָא, עֶס הָאט אִיהם גֶע־צוֹיגֶען קֵיין רוֹם, אוּנ הָאטְשׁ מֶען הָאט גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען, אַז עֶס אִיז אַ גְרוֹיס

אַיינְשְׁטֶעלֶענִישׁ פוּן זַיין זַייט וָואס עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיפְצוּטְרֶעטֶען דָארְט, וואוּ דֶער קַאטָאלִיצִיזְמוּס הֶערְשְׁט אַזוֹי שְׁטַארְק, צוּם סוֹף הָאט עֶר גֶעפוּנֶען בֶּעשִׁיצֶער צְוִוישֶׁען דִי הוֹיפְּט־פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע. דֶער קַארְדִינַאל לָארֶענְצָא פּוּטְשִׁי, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ אַמָאל אָנְגֶענוּמֶען פַאר רֵייכְלִין, הָאט אוֹיךְ מוֹלְכוֹ בֶּעוִויזֶען זַיין פְרַיינְדְשַׁאפְט, אוּנ אֲפִילוּ בַּיים פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט עֶר נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן אוּנ עֶר הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ שׁוּטְץ־בְּרִיעף, כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען פְרַיי אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער אִיטַאלְיֶען. דֶערְצוּ הָאט זִיךְ נָאךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז מוֹלְכוֹ אִיז אַגַאנְצֶער בַּעַל מוֹפֵת, עֶר הָאט פָארְאוֹיסְגֶעזָאגְט אַז דֶעם 8 אָקְטָאבֶּער 1530 וֶועט זִיךְ אַגְרוֹיס וַואסֶער צוּגִיסֶען אִיבֶּער רוֹם, אוּנ דֶעם 26 יַאנְוַואר 1531 וֶועט אִין לִיסַאבָּאן זַיין אַעֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ · אוּנ אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעשֶׁעהן. דִי גְרֶעסְטֶע לַייט זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר מוֹלְכוֹ אַז מֶען הָאט דֶערְזֶעהֶען פוּן אִיהם אַזֶעלְכֶע מוֹפְתִים, אוּנ דֶער פָארְטוּגֶאזִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער בְּרַאס־נֶעטָא הָאט אִיהם בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט אַז וֶוען יָאהַאן זָאל גֶעוֶועהן וִויסֶען וָואס פַאר אַהִימֶעל־מֶענְשׁ עֶר אִיז, וָואלְט עֶר אִיהם גֶעוִויס עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל אוּנ זַיין אַיוּד. אַוַודַאי הָאט בְּרַאס־נֶעטָא, דִי גַאנְצֶע צַייט וָואס מוֹלְכוֹ הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין רוֹם, נָאר נִיט גֶעקֶאנְט טְהוּן וֶועגֶען זַיין שְׁלִיחוּת: צוּם אוּמְגְלִיק הָאט אָבֶּער מוֹלְכוֹ גֶעהַאט זֶעהר אַגֶעפֶּאהרְלִיכֶען שׂוֹנֵא, דֶעם בֶּערִיהמְטֶען דָאקְטָאר אוּנ שְׁפְּרַאכֶענְקֶענֶער ר׳ יַעֲקֹב מַנְטִין: עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַרְבַּייטֶען דוּרְךְ בְּרַאס־נֶעטָא, עֶר זָאל פָארְדֶערְן בַּיי דֶער מְלוּכָה מֶען זָאל מוֹלְכוֹ׳ן אַרוֹיסְשִׁיקֶען קַיין פָּארטוּגַאל וִוי אַפֶערְבְּרֶעכֶער וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַקְרִיסְט אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין אֱמוּנָה, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט גֶעגַאנְגֶען, הָאט עֶר אִיהם פָּשׁוּט גֶעמַסֶרְט פַאר דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּנ הָאט אוּמִיסְטֶען גֶעבְּרַאכְט עֵדוּת פוּן לִיסַאבָּאן. אָהן מוֹרָא הָאט זִיךְ מוֹלְכוֹ גֶעשְׁטֶעלְט פַאר׳ן אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען דֶעם שׁוּטְץ־בְּרִיעף פוּנ׳ם פַּאפְּסְט. דִי רִיכְטֶער הָאבֶּען אָבֶּער בַּיי אִיהם הֶערוֹיסְגֶערִיסֶען דֶעם בְּרִיעף אוּנ זֶענֶען גֶעלָאפֶען צוּם פַּאפְּסְט זִיךְ קְלָאגֶען אוּנ פְרֶעגֶען וִוי קוּמְט עֶס אַז עֶר זָאל הַאלְטֶען אוּנְטֶער זַיינֶע פְלִיגֶעל אַזַא מֶענְשֶׁען. קְלֶעמֶענְטִי הָאט זֵיי פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר דַארְף הָאבֶּען מוֹלְכוֹ צוּ אַנֶאטְהִיגֶע זַאךְ אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעמוּזְט אָבְּלָאזֶען. מַנְטִין הָאט זִיךְ אָבֶּער נִיט בֶּערוּהִיגְט אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעזוּכְט אוֹיף מוֹלְכוֹ׳ן נַייעֶ חֲטָאִים, בִּיז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיהם אָבֶּער בְּאֶמֶת לִיעבּ גֶעהַאט. מְבַטֵל זַיין דֶעם מִשְׁפָּט הָאט עֶר נִיט גֶעטָארְט, דַארִיבֶּער

האָט ער געהייסען מען זאָל קלאָמערשט אָפענטליך פערברענען אַ מענשען, נאָר דאָס איז געוועהן איין אַנדערער, וואָס מען האָט איהם אונטערגעשטעלט, אונ מולכו'ן האָט ער געהאַלטען בעהאַלטען ביז דער רעש איז איבער־געגאַנגען, ביים פאָלק איז איינגערעדט געוועהן אַז זיי האָבען מיט זייערע אייגענע אויגען געזעהן ווי מען האָט מולכו'ן פערברענט אונ ער האט שפעטער געקאָנט רוהיג אַוועקפאָהרען פון רום.

באַלד נאָך דעם איז דער גוטהאַרציגער קאַרדינאַל לאָרענצאָ פוטשי געשטאָרבען אונ זיין נאָכפאָלגער אַנטאָניאָ פוטשי האָט שוין ניט גע־האַט די מעלות פונ'ם פעטער, אונ דאריבער איז געראָטהען דעם קאָניג יאָהאַן צו בעקומען ערלויבניש איינצופיהרען די אינקוויזיציאָן אין פאָר־טוגאַל, האָטש די פרומע קאַרדינאַלע, עגידיאָ פאָן וויטערבאָ, דער תלמיד פון ר' אליהו לעוויטא, אונ גערוֹנימאָ דע גהינוטשי, זענען גע־וועהן דאַגעגען. אַזוי האָבען זיך אין פאָרטוגאַל מיט אַמאָל געעפענט דריי אינקוויזיציאָנס־געריכטע, אין ליסאַבאָן, עוואָראַ אונ קאָימבראַ, אונ פאַר'ן ראש האָט דער קאָניג בעשטימט דעם גייסטליכען דיאָגאָ דע סילוואַ, וואָס איז דווקא געוועהן אַ גוטער מענש, נאָר ער איז ניט אים שטאַנד געוועהן צו געהען מיט חסד דאָרט וואו דאָס פאָלק איז געוועהן מלא רציחה אויף די מאַראַנען אונ האָט זיך קוים דערוואַרט זיי זאָלען זיך קאָנען באָדען אין זייער בלוט.

ביי אַזא אומגליק האָבען די מאַראַנען אָנגעהויבען טראַכטען אַוועקצו־פאָהרען פון פאָרטוגאַל, נאָר די מלוכה האָט זיי פערשטעלט דעם וועג: זי האָט פערווערט די קריסטען זיי זאָלען ניט אָפקויפען ביי די מאַראַנען קיין זאַכען אונ אויף די שיפען האָט זי אויך אָנגעזאָגט מען זאָל זיי ניט אַרויפלאָזען. פון דעסטוועגען האָבען זיך עטליכע פון זיי צו געשלאָגען קיין רום אונ האָבען גע־קלאָגט פאַר'ן פאַפסט וועגען דעם שלעכטס וואָס מען טהוט זייערע ברידער אין פאָרטוגאַל. דעם פאַפסט קלעמענטי האָט שוין אָהן דעם אויך באַנג געטהון וואָס ער האָט ערלויבט מען זאָל אומשולדיגע מענשען אַזוי רודפ'ן, אונ ער האָט אָנגעהויבען שטאַרק נאָכטראַכטען ווי אַזוי ער זאָל צוריקנעהמען זיין ערלויבניש. אין דער צייט האָט מען וויטער דערהערט, אַז שלמה מולכו אונ דוד הראובני דרימלען ניט אונ האָבען זיך אַוועקגעלאָזט קיין רעגענסבורג צום קייזער קאַרל דעם פינפטען.

דער סוד וואָס האָט געטריבען דוד הראובני צו ווייטע נסיעות אונ דער פערבאָרגענער כח וואָס האָט געבראַכט שלמה מולכו דערצו אַז ער זאָל מיט

מְסִירַת נֶפֶשׁ זִיךְ לָאזֶען צוּרִיק פוּן טִירְקַיי אִין דִי לֶאנְדֶער, וואוּ עֶר אִיז מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן, הָאבֶּען זֵיי טַאקִי נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דֶעם קֵייזֶער קַארְל. וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמֵיינְט דֶערְמִיט, קָאן מֶען נִיט וִויסֶען. אַ טְהֵייל זָאגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוּנְטֶער־גֶעשְׁטֶעלְט פָארְצוּלֶעגֶען דֶעם קֵייזֶער עֶר זָאל זִיךְ מְגַיֵיר זַיין, נָאר דָאס אִיז שְׁוֶוער צוּ גְלוֹיבֶּען, וַוייל הָאטְשׁ זֵיי זֶענֶען קֵיין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען מִיט אַ שְׁטִיקֶעל פַּארַאד אוּנ הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען אַ פָאהן, וָואס אוֹיף אִיהר זֶענֶען גֶע־וֶועהן אוֹיסְגֶעקְרִיצְט דִי אוֹתִיּוֹת מכב"י, וֶועלְכֶע זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן „מִי כָמוֹכָה בָּאֵלִים יְהֹוָה", פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זֵיי דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען, ר' יוֹזִיל פוּן זָאסְהֵיים, גָאר אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶערַאטְהֶען, זֵיי זָאלֶען זִיךְ אֲפִילוּ נִיט זֶעהֶען מִיט קַארְל'ן, וֶועלְכֶער אִיז אַ הֵייסֶער קַאטָאלִיק אוּנ וֶועט גָאר נִיט וֶועלֶען הֶערֶען פוּן זַאכֶען, וָואס דֶערְפוּן קָאן עֶפִּיס אַרוֹיסְקוּמֶען אַ טוֹבָה פַאר אֵיין אַנְדֶער אֱמוּנָה. גִיכֶער קָאן מֶען רֶעכְנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען קַארְל'ן עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען דִי מַארְרַאנֶען זֵיי זָאלֶען גֶעהֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דִי טִירְקֶען. קַארְל הָאט אָבֶּער מִיט זֵיי לַאנְג נִיט גֶעטַעֲנָה'ט: עֶר הָאט זֵיי בֵּיידֶען גֶעלָאזְט קָאוֶען אִין קֵייטֶען אוּנ הָאט זֵיי מִיט זִיךְ מִיטְגֶעפִיהְרְט קֵיין מַאנְטוּאַ, דָארְט הָאט עֶר צוּנוֹיפְגֶערוּפֶען אֵיין אִינְקְוִוזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט אוּנ מֶען הָאט שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעפִיהְרְט פֶערְ־בְּרֶענֶען, הָאט מֶען אִיהם פֶערְבּוּנְדֶען דָאס מוֹיל, כְּדֵי עֶר זָאל מִיט זַיינֶע שְׁאַנֶע רֶעד נִיט דֶערְוֶועקֶען קֵיין רַחֲמָנוּת בַּיים פָאלְק, נָאר עֶהֶדֶער מֶען הָאט אִיהם שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אַ שָׁלִיחַ פוּנ'ם קֵייזֶער אוּנ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט אַז עֶר קָאן בְּלַייבֶּען לֶעבֶּען אוּנ גְלִיקְלִיךְ זַיין וֶוען עֶר וֶועט מִיט אֶמֶת'ער חֲרָטָה זִיךְ צוּרִיק־קֶעהְרֶען צוּ דֶער קַאטָאלִישֶׁער רֶעלִיגְיָאן. מוֹלְכוֹ הָאט אָבֶּער פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ אוּנ גֶעוִויזֶען אַז עֶר וִויל זַיין אֵיין „עוֹלָה תְּמִימָה" פַאר'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ אַז עֶר גֶעהט מִיט שִׂמְחָה אַקֶעגֶען דֶעם טוֹיט.

די גְבוּרָה אוּנ דָאס בֶּעהַארְצְקַייט, וָואס שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען בַּיים שְׁטַארְבֶּען, הָאבֶּען זַיין נָאהְמֶען נָאךְ הֵיילִיגֶער גֶעמַאכְט צְוִוישֶׁען יוּדֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט. אוּמֶעדוּם הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶערְצֶאהְלֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט שׁוֹין אֵיין מָאל גֶעזֶעהֶען וִוי מֶען הָאט אִיהם אִין דוֹם פֶערְבְּרֶענְט אוּנ צוּם סוֹף אִיז עֶר נִיצָל גֶעוָוארֶען, הָאט זֵיי שׁוֹין דָאס מָאל אוֹיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר לֶעבְּט, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפוּנֶען מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען אִיהם, אַכְט טָאג נָאךְ דֶעם פֶערְבְּרֶענֶען, מִיט זֵייעֶרֶע „אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען"

גֶעזֶעהֶען אִין עֶטְלִיכֶע אֶרְטֶער· דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיז נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ שְׁטַארְבֶּען מִיט אַזַא כָּבוֹד וִוי אַקָדוֹשׁ. אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַיוּד, הָאט אוֹיף אִיהם דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן קַיין רֶעכְט נִיט גֶעהַאט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אִיהם קַארְל גֶעהֵייסֶען אַוֶועקְפִירֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אַסַךְ יָאהְרֶען אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט אִין תְּפִיסָה בִּיז עֶר הָאט זִיךְ אַלֵיין גֶעסַמְ'ט. מוֹלְכוֹ'ס אוּמְצַייטִיגֶער טוֹיט הָאט נָאךְ מֶעהר אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט דֶעם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי אִין כַּעַס, עֶר הָאט פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס הָאט קַארְל אִיהם גֶעטְהוּן אוֹיף צוּ לְהַכְעִיס, אוּנ דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אָבְּדַאנְקֶען דֶערְמִיט וָואס עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז אַצוּנְד אִיז דִי בֶּעסְטֶע צַייט עֶפִּים בַּיים פַּאפְּסְט צוּ פוֹעֵל'ן אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶרֶע לַייט, דוּאַרְטֶע דֶע פַּאץ, זֶעהר אַבְּכָבוֹדֶ'ען מֶענְשֶׁען, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַחָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה, אוּנ הָאבֶּען אִיהם מִיט גֶעגֶעבֶּען גֶענוּג גֶעלְד, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט קוּמֶען מִיט לֶעדִיגֶע הֶענְד, דָארְט וואוּ מִיט גְלַאטֶע דִבּוּרִים אִיז שְׁוֶוער עֶפִּים צוּ מַאכֶען. אִין שְׁרֶעקְלִיכֶע פַארְבֶּען הָאט דֶער שָׁלִיחַ פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוֹיסְגֶעמָאהלְט דֶעם פַּאפְּסְט וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין פָּארְטוּגַאל אוּנ וָואס פַאר אַגְרוֹיס אַכְזָרִיוֹת מֶען זֶעהט דָארְט פוּן מֶענְשֶׁען וָואס רוּפֶען זִיךְ „גָאטֶט'ס דִיעֶנֶער", אוּנ עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען דֶערְוַויל אַרוֹיפְצוּבְּרֶענְגֶען קְלֶעמֶענְטִין עֶר זָאל דֶעם 17 אַקְטָאבֶּער 1532 אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל, אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל אוֹיף אַגֶעוִויסֶער צַייט אוֹיפְהֶערֶען. דָאס אִיז נָאר גֶעוֶועהן אֵיין הַתְחָלָה אוּנ קוֹים אִיז דוּאַרְטֶע דֶע פַּאץ פֶערְטִיג גֶעוָוארֶען דֶערְמִיט, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען בַּיים פַּאפְּסְט עֶר זָאל הֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען נֶעבִיךְ מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעזֶעגֶענְט מִיט'ן לֶעבֶּען. קְלֶעמֶענְטִי הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אוּמְשׁוּלְדִיג, נָאר עֶר הָאט גֶעמוּזְט יוֹצֵא זַיין פַאר זַיינֶע אֵייגֶענֶע לַייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַקָאמִיסְיָאן אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן צְוֵוי פְרוּמֶע קַארְדִינָאלֶע, דֶע-צֶעזִיס אוּנ קַאמְפֶּע-דֶזְשִׁיָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען, מִן הַסְתָּם, נִיט פֶערְלֵייגֶענְט דֶעם אֱמֶת אוּנ הָאבֶּען מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט, קֶאנֶען זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קְרִיסְטֶען אוּנ זִינְדִיגֶען נִיט, וֶוען זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער פְרֶעמְדֶער אֱמוּנָה. צְוֵוי יָאהר הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דִי קָאמִיסְיָאן הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט אִיהר חַוַת דַעַת אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט בִּיכוֹלֶת, דֶעם 26 יוּלִי 1534, צוּ פֶערְאֶפֶענְטְלִיכֶען אַבֶּעפֶעהל, אַז אַלֶע

גֶעפַאנְגֶענֶע מַארְרַאנֶען זָאלֶען בֶּעפְרַייהט וֶוערֶען אוּנ מֶען זָאל זֵיי אוּמְקֶעהרֶען דָאס פֶערְמֶעגֶען. אִין אַפָּאר חֳדָשִׁים אַרוּם אִיז אָבֶּער קְלֶעמֶענְטִי גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ זַיין בֶּעפֶעהל אִיז גֶעבְּלִיבֶּען נָאר אוֹיף פַּאפִּיער.

דֶער נַייֶער פַּאפְּסְט פָּ א וּ ל דֶער דְרִיטֶ ע ר, הָאט שׁוֹין קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען, הָאטְשׁ פוּן יוּדֶען הָאט עֶר דַוְקָא גֶעהַאלְטֶען אוּנ ר׳ יַעֲקֹב מַנְטִין אִיז גֶעוֶועהן זַיין לַייבּ־דָאקְטָאר. עֶר הָאט גֶעוָואלְט מֶעהר בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן, וָואס אִיז דִי לֶעצְטֶע צַייט אַבִּיסֶעל צוּ שְׁוַואךְ גֶעוָוארֶען, אוּנ הָאט בֶּעפוֹילֶען דֶעם קֶענִיג פוּן פָּארְטוּגַאל אַז דִי פְרִיהֶרִיגֶע בֶּעפֶעהלֶע פוּן יֶענֶעם פַּאפְּסְט זֶענֶען בָּטֵל אוּנ אַז עֶר מֶעג טְהוּן מִיט דִי מַארְרַאנֶען וָואס עֶר וִויל. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער דִי זַאךְ גֶעאֶנְדֶערְט, וַוייל דִ י אַ רְ טֶ ע דֶ ע פַּ א ץ אוּנ זַיין נַייֶער שׁוּתָּף דִ י עֶ גָ א רוּ ד ְר י גֶ ע ס פִּ י נְ טָ א הָאבֶּען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין גֶעלְד, זֵיי הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט יֶעדֶען וָואס הָאט נָאר גֶעקָאנְט טְהוּן אַטוֹבָה, אֲפִילוּ דֶעם קַארְדִינַאל סַ א נְ טִ י קְ וַ ו א טְ רָ א, וָואס הָאט נָאר גֶעוָואלְט הָאבֶּען אַחֵלֶק אִין דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה וֶוען מֶען וֶועט אִין פָּארְטוּגַאל בְּרֶענֶען מַארְרַאנֶען, הָאבֶּען זֵיי בֶּעשְׁטִימְט אַיָאהר־גֶעהַאלְט אוּנ עֶר אִיז גָאר וֵוייכֶער גֶעוָוארֶען, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמִיהט בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע שַׁאֲלָה צְוֵויי קַארְדִינָאלֶע, גְ הִ י נ וּ טְ שִׁ י אוּנ סִ י מָ א נֶ ע טַ א. פוּן דֶעם וָואס דֶער פַּאפְּסְט הָאט דֶערְצוּ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען דֶעם קַארְדִינַאל גְהִינוּטְשִׁי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט פַאר אַגוּטֶען פְרַיינְד פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוּנ וֶועלְכֶער הָאט אֲפִילוּ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַגַאנְץ סֵפֶר וֶועגֶען זֵיי, הָאט מֶען שׁוֹין גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזֶעהן, אַז זַיין דֵעָה הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אוּנ טַאקִי גָאר אִין אַקוּרְצֶע צַייט הָאט עֶר גֶעלָאזְט זָאגֶען דֶעם קֶענִיג יָאהַאן אַז דִי בֶּעפֶעהלֶע פוּן קְלֶעמֶענְטִי דֶעם זִיבֶּעטֶען בְּלַייבֶּען אִין זֵייעֶר כֹּחַ אוּנ אַז מֶען זָאל מֶעהר נִיט אָנְרִירֶען דִי מַארְרַאנֶען. אַז מֶען הָאט אִין פָּארְטוּגַאל אַקוּק גֶעטְהוּן וִוי מֶען דְרֶעהט אִין רוֹם מִיט דֶער צוּנְג, אָט זָאגְט מֶען יָא, אָט שְׁרַייעט מֶען נֵיין, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן זֵייעֶרְס אוּנ דֶערְצוּ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען גוּטֶע יוֹעֲצִים וָואס הָאבֶּען גֶעראַטְהֶען דֶעם קֶענִיג עֶר זָאל זִיךְ, פּוּנְקְט וִוי עֶנְגְלַאנְד, אָבְזָאגֶען פוּנ׳ם פַּאפְּסְט. דָאס הָאט פָּאוּל׳ן שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט, אִים יָאהר 1535 אַשְׁטְרֶענְג בֶּעפֶעהל אַז אַלֶּע מַארְרַאנֶען הָאבֶּען שׁוֹין בֶּעקוּמֶען אַכַּפָּרַת עָוֹן אוּנ מֶעהר זָאל מֶען שׁוֹין אוֹיף זֵיי קַיין חֲטָאִים נִיט זוּכֶען. אַזוֹי וִוי דֶער פַּאפְּסְט הָאט דָאס מָאל בֶּעפוֹילֶען זֶעהר שְׁטְרֶענְג אוּנ דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ אָנְגֶעזָאגְט זַיין שָׁלִיחַ עֶר זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל אִיהם פִּינְקְטְלִיךְ

פָּאלְגֶען, הָאט מֶען נִיט גֶעטָארְט טַעֲנָה'ן אוּנ דֶער פְּרִינְץ אַלֵיין דוֹן אַלְפָאנְסָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ אָפֶּענֶער שׂוֹנֵא דִי מַארְרַאנֶען, הָאט גֶעמוּזְט מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע הֶאנְד אֶפְּנֶען דִי טְהִירֶען פוּן דֶער תְּפִיסָה. מֶעהר פוּן אַכְטְצֶעהן הוּנְדֶערְט מַארְרַאנֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט בֶּעפְרַייהט גֶעוָוארֶען.

דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער קְלַאפּ פַאר דֶער מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל, וָואס הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זוּכֶען אַלֶע מָאל אַז דִי אִינְקְוִיזִיצְיָאן זָאל זִיךְ וַוייטֶער קָאנֶען נֶעהמֶען צוּ אִיהר הֵיילִיגֶער אַרְבַּייט. אִין לִיסַאבָּאן הָאט מֶען גֶעפִיהלְט אַז דֶער גַאנְצֶער הַיָּבּ אִין דֶעם אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ אִיז דוּאַרְטֶע דֶע פַּאץ אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אִין רוֹם רוֹצְחִים, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען אִין מִיטֶען נַאס. אִין רוֹם הָאט מֶען אָבֶּער גֶעוואוּסְט וֶועמֶעס אַרְבַּייט דָאס אִיז אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט אַלֵיין גֶעשִׁיקְט זַיין דָאקְטָאר עֶר זָאל אִיהם אוֹיסְהֵיילֶען אוּנ עֶר אִיז גֶעזוּנְד גֶעוָוארֶען. אַז דָאס מִיטֶעל אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען, הָאט זִיךְ פָּארְטוּגַאל גֶעוָוארְפֶען צוּם קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גְרָאד אַיינְגֶענוּמֶען דֶעם מַהֲמַדְנִישֶׁען גִבּוֹר בַּארְבַּארָאסַא אוּנ אִיז פוּן דֶער מִלְחָמָה צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער אִיטַאלְיֶען. קַארְל הָאט טַאקִי זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם פַּאפְּסְט מִיט דֶער בַּקָּשָׁה עֶר זָאל וַוייטֶער לָאזֶען אַיינְפִיהרֶען אִין פָּארְטוּגַאל דִי אִינְקְוִיזִיצְיָאן אוּנ הָאט גֶעזָאגְט אַז דָאס וֶועט בַּיי אִיהם זַיין דִי בֶּעסְטֶע מַתָּנָה. דֶעם פַּאפְּסְט אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָבְּצוּזָאגֶען קַארְל'ן אוּנ דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ בַּיי דִי מַארְרַאנֶען אוֹיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דָאס גֶעלְד אוּנ אָהן דֶער מַטְבֵּעַ הָאט עֶס בַּיים בֶּעסְטֶען מֵלִיץ יֹשֶׁר אָבְּגֶענוּמֶען דָאס לָשׁוֹן אוּנ אַזוֹי הָאט פַּאוּל, דֶעם 23 מַאי, 1536, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶם הֶיתֵּר אוֹיף דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל. עֶר הָאט אֲפִילוּ אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי מֶען זָאל פַאר דְרַיי יָאהר נִיט מְשַׁפָּט'ן קֵיינֶעם פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוּנ פַאר צֶעהן יָאהר זָאל מֶען בַּיי זֵיי נִיט צוּנֶעהמֶען דָאס פֶּערְמֶעגֶען. עֶר הָאט עֶס גֶעטְהוּן וַוייל עֶר הָאט גֶעפִיהלְט אַז מֶען צְוִוינְגְט אִיהם צוּ אֵיין עַוְלָה. אִין פָּארְטוּגַאל הָאט מֶען אָבֶּער גֶעדַאנְקְט גָאטט וָואס מֶען הָאט בֶּעקוּמֶען זַיין הַסְכָּמָה אוּנ מֶען הָאט בַּאלְד טַאקִי אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען מִשְׁפָּטִים מִיט שֶׁאנֶעם יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת.. יָאהַאן הָאט אֲפִילוּ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ גְזֵרָה אַז אַלֶע מַארְרַאנֶען זָאלֶען מוּזֶען טְרָאגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער.

דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אָבֶּער זֵייעֶר הָאפְנוּנְג נִיט פֶערְלָארֶען אוּנ הָאבֶּען נָאךְ אַמָאל אָנְגֶעמַאכְט אִין רוֹם אַ גֶעוַואלְד. דוּרְךְ זֵייעֶר שָׁלִיחַ, דוּאַרְטֶע דֶע פַּאץ, הָאבֶּען זֵיי דֶעם פַּאפְּסְט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת

פון די אִינְקְוִויזִיטָארֶען אונ וִוי מֶען הַרְגְ'ט אונ מֶען בֶּעגַזְלְ'ט מֶענְשֶׁען אוּמְזִיסְט.

פַּאוּל הָאט זִיךְ וַוייטֶער בֶּערֶעכֶענְט אַז עֶר הָאט נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אִיבֶּערְרֶעדֶען אונ עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט אַ נַייעֶ קָאמִיסְיָאן פוּן דִי קַארְדִינֶאלֶע גְהִינוּטְשִׁי, יַאקָאבַּאטְשְׁיָא אונ סִימָאנֶעטַא, זַיי זָאלֶען עֶפִּיס זוּכֶען אַ מִיטֶעל צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דִי זַאךְ, אונ אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען צוּ זַיין שָׁלִיחַ קַיין לִיסַאבָּאן עֶר זָאל אִיהם מוֹדִיעַ זַיין וָואס דָארְט גֶעהֶעט פָּאר. אַז דִי קַארְדִינָאלֶע הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זֶעהר אַ שְׁלֶעכְטֶע מֵיינוּנְג וֶועגֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן פוּן פָּארְטוּגַאל, אונ פוּן לִיסַאבָּאן הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶעמֶעלְדֶט אַז אַלְדִינְג וָואס דִי מַארְרַאנֶען שְׁרַייבֶּען אִיז אֶמֶת, הָאט פַּאוּל אִים יָאהר 1537, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז יֶעדֶער פְרוּמֶער קְרִיסְט אִיז מְחוּיָב צוּ שִׁיצֶען דִי מַארְרַאנֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שֶׁאנֶער אוֹיפְטְהוּא, וַוייל דֶערְמִיט הָאט עֶר צוּגֶענוּמֶען בַּיי דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן דֶעם גַאנְצֶען כֹּחַ אונ הָאט פָּארְט נִיט מְבַטֵּל גֶעוֶועהן זַיין פְרִיהֶרִיג בֶּעפֶעהל: דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט טַאקִי קְלָאמֶערְשְׁט עֶקְסִיסְטִירְט, נָאר זִי אִיז גֶעוֶועהן טוֹיט אונ הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט רִירֶען.

נִיט לַאנְג זֶענֶען אָבֶּער דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען גֶעזֶעסֶען אָהן אַרְבַּייט: פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען גֶעפוּנֶען אוֹיף דֶער טְהִיר פוּן דֶער גְרוֹיסֶער קִירְכֶע אִין לִיסַאבָּאן אוֹיפְגֶעקְלֶעבְּט אַ קְוִויטֶעל וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט קְלָלוֹת אונ הֶרְמוֹת אוֹיף דֶער קְרִיסְטֶענְטְהוּם, דָאס הָאט מֶען אִימִיסְטֶען אָבְגֶעטְהוּן, כְּדֵי מֶען זָאל אוּנְטֶערְהִיצֶען דָאס פָאלְק אונ דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל זִיךְ וַוייטֶער קָאנֶען צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד. דֶער קֶענִיג הָאט בֶּעשְׁטִימְט אַ מַתָּנָה צֶעהן טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ דֶעם וָואס וֶועט עֶנְטְדֶעקֶען וֶוער עֶס הָאט דָאס גֶעטְהוּן. דֶער שָׁלִיחַ פוּנ'ם פַּאפְּסְט הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז דָאס אִיז אֵיין אָנְשְׁטֶעל פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע אונ עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט אוֹיךְ בֶּעשְׁטִימְט פִינְף טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ דֶעם וָואס וֶועט בְּרֶענְגֶען דֶעם פֶערְבְּרֶעכֶער. נָאר אַז מֶען הָאט גֶעוָואלְט בֶּעשַׁאפֶען אֵיין עֲבֵרָה, הָאט מֶען אוֹיךְ לַאנְג נִיט בֶּעדַארְפְט זוּכֶען דֶעם בַּעַל עֲבֵרָה'נִיק: דִי גַאנְצֶע שׁוּלְד הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אוֹיף אֵיינֶעם פוּן דִי מַארְרַאנֶען, עִמָּנוּאֵל דֶע קָאסְטַא, מֶען הָאט אִיהם פְרִיהר גוּט אָנְגֶעמוּטְשֶׁעט, עֶר הָאט גֶעמוּזְט רֶעדֶען פַאר פַייעֶר אונ פַאר וַואסֶער, אָנְוַוייזֶען אוֹיף וֶועמֶען מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט, כְּדֵי דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל הָאבֶּען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען אִיהם אָבְגֶעהַאקְט בֵּיידֶע הֶענְד אונ מֶען הָאט אִיהם לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד פֶערְבְּרֶענְט. נָאךְ אַזַא מַעֲשֶׂה הָאט מֶען שׁוֹין גֶעהַאט פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען אונ דָאס בְּלוּט פוּן דִי מַרְרַאנֶען הָאט זִיךְ גֶעגָאסֶען גְלַייךְ מִיט דִי בִּיטֶערֶע טְרֶערֶען פוּן דִי וָואס

הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּקוּקֶען דִי צָרוֹת. יָאהַאן הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַארִ'ן מְמוּנֶה אִיבֶּער דֶעם אִינְקְוִוזִיצְיָאן אֵיינֶעם מַלְאַךְ הַמָוֶת, יָאהַאן זָאאַרֶעס, אוּנ נִיט אוּמְזִיסְט בֶּעשְׁרַייבְּט שְׁמוּאֵל אוּסְקְוִוי, אַדִיכְטֶער וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט אִין יֶענֶער צַייט, דָאס שְׁרֶעקְלִיכֶע אַכְזָרִיוּת, וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אוּנ זָאגְט אַז קֵיין אֶרְגֶערְס פוּן אִיהם אִיז נִיט גֶעוֶועהן אוּנ עֶס קֶאן גָאר נִיט זַיין. וֶוער עֶס אִיז אַרַיינְגֶעפַאלֶען צוּ אִיהם אִין דִי הֶאנְד אַרַיין, דֶער הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעמֶאנְט גֶעזֶעגְנֶען מִיט'ן לֶעבֶּען, וַוייל קֵיין שׁוּם תֵּרוּץ אִיז בַּיי אִיהם נִיט אָנְגֶענַאנְגֶען, צוּ הָאט מֶען זִיךְ יָא מוֹדֶה גֶעוֶועהן אָדֶער נִיט, צוּ הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֵדוּת אָדֶער עֶס אִיז גְלַאט אַזוֹי אוֹיף אֵיינֶעם גֶעפַאלֶען אַחְשַׁד – גַאנְץ אוּנ לֶעבֶּעדִיג אַרוֹיס אִיז אוּנְמֶאגְלִיךְ גֶעוֶועהן אוּנ קֵיין אַנְדֶער עֹנֶשׁ וִוי דֶעם טוֹיט הָאט מֶען נִיט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען.

זֶעהר פִיעל מַארְרַאנֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט אוּמְגֶעקוּמֶען, וַוייל יֶעדֶעס מָאל פְלֶעגְט מֶען פֶערְבְּרֶענֶען צוּ פִיעְרְצִיג-פִינְפְצִיג מֶענְשֶׁען. אִין רוֹם הָאט זֵיי שׁוֹין גֶענוּג גֶעלְד אָבְּגֶעקָאסְט, דֶערִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאךְ אַמָאל זוּכֶען הִילְף בַּיים פַּאפְּסְט אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַנַייעַ מִלְחָמָה, אֲפִילוּ נָאר מִיט'ן מוֹיל, צְוִוישֶׁען דֶער מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ דִי מַארְרַאנֶען. אוּנ בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען גֶעוָואלְט אוֹיכְוַוייזֶען אַז יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט רֶעכְט. דֶער פָּארְטוּגֶאזִישֶׁער פְּרִינְץ אוּנ גְרָאס-אִינְקְוִוזִיטָאר הֵיינְרִיךְ הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קֵיין רוֹם אַגַאנְץ צֶעטֶעל פוּן חֲטָאִים, וָואס נֵאטְהִיגֶען דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן שְׁטְרֶענְג צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען דִי שׁוּלְדִיגֶע, אוּנ דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען פוּן זֵייעֶר זַייט צוּגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם פַּאפְּסְט אַתְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע שַׁאֲלוֹת אוּנ הָאבֶּען גֶעבְּרַאכְט דִי בֶּעסְטֶע בֶּעוַוייזֶע אַז מֶען טְרַאכְט אוֹיף זֵיי אוֹיס שְׁקָרִים וּכְזָבִים. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט פַּאוּל גֶעוֶועהן גֶעבּוּנְדֶען, וַוייל דִי מַאכְט פוּנ'ם פַּאפְּסְט אִיז שְׁטַארְק גֶעפַאלֶען אוּנ עֶר הָאט אַלֵיין גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אַנַייעֶר חֶבְרָה „יֶעזוּאִיטֶען", וָואס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אִים יָאהר 1542 אוּנ הָאט זִיךְ אוֹיךְ פַארְשְׁפְּרֵייט אִין פָּארְטוּגַאל. אַוַדַאי הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעטָארְט פֶערְקְרִיגֶען מִיט אַלַאנְד וואו עֶר הָאט נָאר הָאט בֶּעקוּמֶען פְרִישֶׁע גוּטֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט גֶעמוּזְט צוּשְׁוַוייגֶען, חָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעוִויס גֶעפִיהלְט דִי עַוְלָה אוּנ עֶס הָאט אִיהם גוּט גֶעשְׁטָאכֶען וָואס עֶר קֶאן נִיט הֶעלְפֶען.

נָאךְ אֵיין סִבָּה אִיז גֶעוֶועהן וָואס פַּאוּל דֶער דְרִיטֶע הָאט גֶעמוּזְט אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ מְרוּצֶה וֶוערֶען כִּמְעַט אוֹיף אַלְדִינְג וָואס פָּארְטוּגַאל הָאט בַּיי אִיהם גֶעבֶּעטֶען. קַארְל דֶער פִינְפְטֶע, וָואס אִיז שׁוֹין לַאנְג קֵיין

גוּטֶער פְרַיינְד דֶעם פַּאפְּסְט נִיט גֶעוֶועהן, הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרַיינְמִישֶׁען אוֹיךְ אִין רֶעלִיגְיָאנְ׳ס־זַאכֶען אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען אִין דֶער קִירְכֶע אַזֶעלְכֶע אָרְדְנוּנְגֶען וָואס זָאלֶען זַיין גוּט אִי פַאר דִי קַאטָאלִיקֶען אִי פַאר דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען. דָאס הָאט פַּאוּל׳ן גָאר נִיט גֶעשְׁמֶעקְט אוּנ עֶר אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן נָאכְצוּגֶעבֶּען פָּארְטוּגַאל, כְּדֵי עֶר זָאל הָאטְשׁ הָאבֶּען אֵיין מְלוּכָה, וָואס זָאל אִיהם זַיין גֶעטְרַיי אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען; דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמוּזְט צוּשְׁוַוייגֶען, וֶוען אוֹיף דֶער אֲסִיפָה פוּן דִי גֵייסְטְלִיכֶע אִין טְרִיעֶנְט הָאט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ בַּאלְתָּזַאר לִימְפָּא גֶעאֶפֶּענְט אַמוֹיל גֶעגֶען פַּאפְּסְט אוּנ הָאט מִיט גְרוֹיס עַזוּת אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז דֶער עֶרְשְׁטֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער קִירְכֶע שַׁאדְט אִיהר דֶערְמִיט וָואס עֶר שִׁיצְט דִי מַארְרַאנֶען. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט פַּאוּל גֶעמוּזְט גֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה אַז דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען נִיט טָארֶען אַוֶועקְפָאהְרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל קָאנֶען פְרַיי אַרְבַּייטֶען אִין לַאנְד, נָאר אֵיין זַאךְ הָאט עֶר גֶעפּוֹעֶלְ׳ט: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן אַלֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען בִּיז אַהֶער גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה, אוּנ מֶען זָאל בַּיי זֵיי נֶעהמֶען אַשְׁבוּעָה אַז זֵיי דַארְפֶען רְלַייכֶען אֶמֶת׳ע קְרִיסְטֶען, אוּנ אוֹיבּ זֵיי וֶועלֶען עוֹבֵר שְׁבוּעָה זַיין זָאל מֶען זֵיי עֶרְשְׁט דֶערְנָאךְ מִשְׁפָּט׳ן, אִי דָאס מֶען זָאל בַּיי זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע צֶעהן יָאהר קֵיין פֶערְמֶעגֶען נִיט צוּנֶעהמֶען, נָאר עֶס אִיבֶּערְגֶעבֶּען זֵייעֶרֶע קִינְדֶער.

אַזוֹי הָאט פַּאוּל אָפְּגֶערַאטֶעוֶועט מֶעהר פוּן אַכְטְצֶעהן הוּנְדֶערְט מַארַאנֶען, וָואס דֶער חַלָף אִיז זֵיי שׁוֹין גֶעלֶעגֶען אוֹיפ׳ן הַאלְז. עֶר הָאט נָאךְ גֶעטְהוּן לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִין אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַבְּרִיעף דֶעם קָאנִיג אוּנ גֶעבֶּעטֶען: מֶען זָאל נִיט זַיין שְׁטְרֶענְג גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען, וֶוען אֲפִילוּ זֵיי וֶועלֶען אָבְּהִיטֶען יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, וַוייל עֶס אִיז שְׁוֶוער מִיט אַמָאל אִיבֶּערְמַאכֶען מֶענְשֶׁען. דִי פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אָבֶּער גֶעטְהוּן אִיהְרְ׳ס, זִי הָאט אַלֶע מָאל גֶעחַאפְּט נַייעֶ פֶערְבְּרֶעכֶער, אוּנ פַּאוּל הָאט בִּיז זַיין טוֹיט גֶעהַאט צוּ טְהוּן דֶערמִיט וָואס עֶר הָאט צוּגֶעהַאלְטֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן, זִי זָאל נִיט פֶערְגִיסֶען צוּפִיעל בְּלוּט. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט נָאךְ זַיין טוֹיט גֶעטְהוּן דֶער פַּאפְּסְט יוּלִיוּס דֶער דְרִיטֶער אוּנ אֲפִילוּ פִינְפְצִיג יָאהר שְׁפֶּעטֶער הָאט דֶער פַּאפְּסְט פוּן יֶענֶער צַייט, קְלֶעמֶענְטִי דֶער אַכְטֶע, אוֹיךְ גֶעמוּזְט שִׁיטְצֶען דִי מַארְרַאנֶען ווִי וַוייט עֶר הָאט נָאר גֶעקָאנְט, אוּנ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאסְט אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען פַאר דֶער וֶועלְט אַז דָאס פַייעֶר, וָואס בְּרֶענְט אוֹיפ׳ן מִזְבֵּחַ פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, אִיז נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק הֵיילִיג...

---

3 דִי מַארְרַאנֶען אוּנ דִי פָּאפְּסְטֶע.

(1548—1566 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז דֶער שְׁטַארְקֶער רוֹיךְ פוּן דֶער אִינְקְוִוִיזִיצְיָאנְס־פַייֶער הָאט פֶערְשְׁטֶעלְט די לִיכְטִיגֶע שַׁיין אוּנ אֲפִילוּ דִי פְּרִימִסְטֶע אוּנ גוּטְהֶארְצִיגְסְטֶע פָּאפְּסְטֶע זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן קֵיינֶעם צוּ הֶעלְפֶען, הָאבֶּען זִיךְ דִי מַארְרַאנֶען נִיט גֶעפִיהלְט זִיכֶער אוֹיךְ אִין אִיטַאלְיֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַוֶועקְצוּלָאזֶען קֵיין טִירְקַיי. דָארְט אִיז דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גוּט, וַוייל קֵיינֶער הָאט זִיךְ צוּ זֵיי נִיט גֶעמִישְׁט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט מִיט'ן מוֹיל אַרוֹיס זָאגֶען דָאס, וָואס אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט בֶּעגְרָאבֶּען טִיעף אִין הַארְצֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי מְקוּבָּלִים גֶעהַאט אַפְלַאץ וואוּ זֵייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען; זֵיי הָאבֶּען גֶעוִויזֶען הֶשְׁבּוֹנוֹת אָהן אַסוֹף, אוּנ חָאטְשׁ פוּן שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ'ס נְבִיאוּת הָאט זִיךְ גָאר נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט, הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ דְרִינְגֶען אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין פָּארְט נָאהֶענְט, נָאר עֶס אִיז נָאךְ דָא עֶפִּים אֵיין עִכּוּב. זֵיי הָאבֶּען אָבְּגֶעזוּכְט אִין רמב"ם אַ וִוינְק, אַז אֶעהֶדער מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען מוּז בַּיי יוּדֶען וַוייטֶער וֶוערֶען אַסַנְהֶדְרִין אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען מֶען זָאל אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פֶערְזַאמְלֶען גְרוֹיסֶע רַבָּנִים, וָואס זָאלֶען רָאוּי זַיין צוּ זִיצֶען אִין סַנְהֶדְרִין, אוּנ, קוּקֶענְדִיג אוֹיף זֵיי, זָאל דִי וֶועלְט טַאקִי זָאגֶען כִּי מִצִיוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלָיִם.

מֶען הָאט אָבֶּער בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַגֶעשֶׁאצְטֶען אוּנ אַשַארְפֶען קָאפּ, וָואס זָאל מַסְמִיךְ זַיין דִי רַבָּנִים אוּנ אוֹיף זַיין סְמִיכָה זָאל מֶען שְׁטֶעלֶען, אוּנ דֶער גוֹרָל אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף ר' יַעֲקֹב בִּירַב, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִי אַגְרוֹיסֶער עָשִׁיר, אִי אַגָדוֹל בַּתּוֹרָה, אוּנ וָואס הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער בֶּעזֶעצְט אִין צְפַת, נָאךְ דֶעם וָואס עֶר אִיז אַצַייט אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער מִצְרַיִם אוּנ הָאט אוֹיךְ בֶּעזוּכְט דַמֶשֶׂק אוּנ יְרוּשָׁלַיִם. צוּ הָאט ר' יַעֲקֹב בִּירַב אַזוֹי שְׁטַארְק נָאכְגֶעיָאגְט דֶעם כָּבוֹד, אָדֶער עֶר אִיז אַלֵיין אוֹיךְ פֶערְנַארִישְׁט גֶעוֶועהן אִין דִי הֶשְׁבּוֹנוֹת וֶועגֶען מָשִׁיחַ'ן אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מְקָרֵב זַיין דִי גְאוּלָה, דָאס קָאן מֶען נִיט וִויסֶען, גִיכֶער דַארְף מֶען רֶעכְנֶען אַז עֶר הָאט אִין זִין גֶעהַאט בֵּיידֶע זַאכֶען: עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פוּן אֵיין זַייט גֶעגְלוּסְט צוּ זַיין אַראֹשׁ הַסַנְהֶדְרִין אוּנ וֶוערֶען אַפָּארְשְׁטֶעהֶער כִּמְעַט פוּן אַללֶע יוּדֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר גֶעוָואלְט טַאקִי הָאבֶּען דִי זְכִיָה אוּנ זַיין דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס וֶועט אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי יוּדִישֶׁע מְלוּכָה דֶעם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. אִין גַאנְץ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז

דערמאָלט די צפת'ער קהלה געוועהן די גרעסטע, ווייל זיא איז בעשטאַנען פון טויזענד משפחות און דערפאַר איז צפת געוואָרען דער מיטעלפונקט, וואו ר' יעקב בירב האָט אָנגעהויבען שפּיעלען זיין גרויסע ראָללע. באַלד איז מען דערפון געוואָהר געוואָרען אין איירופּא, און פיעל יודען און מאַראַנען האָבען זיך אַהין אַוועקגעלאָזט. אַז מען טראַנקט זיך, זאָגט די וועלט, האַפט מען זיך אָן אין אַ שאַרף פון אַ שווערד; אָנהאַפּען זיך אין אַ זיכער האָפנונג פון פרייהייט און זעלבסטשטענדיגקייט — איז נאָך בעסער. עס איז קיין וואונדער ניט דאַריבער, וואָס ר' יעקב בירב האָט געפונען גענוג מענשען, וואָס האָבען געהאַלטען מיט איהם און האָבען איהם געהאָלפען אויספיהרען זיין פּלאַן; עס קאָן אפילו זיין, אַז ער וואָלט געוועהן טאַקי עפּיס אויסגעפיהרט, און ווען ער וואָלט ניט אַראָבגעבראַכט משיח'ן וואָלט ער ווענינגסטענס בעשאַפען אַ נייע פערבינדונג, מעהר אחדות צווישען פאָלק; די קנאה האָט זיך אָבער אַריינ-געמישט אין מיטען און די אַלטע קראַנקהייט, וואָס האָט שוין ניט איין מאָל געשאַדט דעם יודענטהום, האָט אַצונד אויך אָבגעהאַלטען די יודען פון חלומות, האָטש עס איז שווער צו זאָגען בעשטימט וואָס פון די דאָזיגע חלומות האָט זיך געקאָנט אויסלאָזען.

קודם כל האָט זיך די קהלה פון ירושלים געפונען בעליידיגט און עס האָט זיי פערדראָסען פאַר וואָס איהר יונגע שוועסטערל צפת וויל פּלוצלונג זיך צונעהמען די בכורה און די גאַנצע גדולה זאָל נאָר ביי איהר איינשטעהן. ר' יעקב בירב האָט אפילו געוואָלט פערגלייכען די זאַך, כדי עס זאָל ניט קומען צו מחלוקת, און האָט דעם ערשטען סמיך געוועהן דעם רב פון ירושלים. דאָרט איז דערמאָלט געוועהן רב, ר' לוי בן יעקב חביב, זעהר אַ גרויסער מאַן, וואָס האָט, חוץ זיין בקיאות אין תורה, געהאַט אַ שטאַרקע ידיעה אין מאַטהעמאַטיק און אַסטראָנאָמיע און האָט זיך מיט זיינע מעלות געקאָנט צואָגען מען זאָל איהם אויף דער עלטער מאַכען פאַר'ן הויפט-פאַר-שטעהער פון דער היילינער שטאָדט, האָטש אין דער יוגענד איז ער אין פּאָר-טוגאַל, אין דער צייט פון'ם קעניג עמנואל, געצוואונגען געוועהן צו זיין אַ קריסט און מיט גרויס מיה איז איהם געראָטהען צו אַנטלויפען קיין ארץ ישראל. צווישען ר' לוי חביב און ר' יעקב בירב איז פריהער אויך קיין גרויס פריינדשאַפט ניט געוועהן און אַז צפת האָט נאָך אָנגערירט דעם כבוד פון דער גאַנצער קהלה אין ירושלים און די סמיכה וואָס ר' יעקב בירב האָט צוגעשיקט איז אויך געוועהן מיט אַ מין גאוה, און פון זיין בריעף האָט מען גרויס געזעהען אַז ער

הָאַרְט אִיהם נִיט, גְלַייךְ וִוי אֵיינֶער רֶעדְט: „בִּיזְטוּ צוּפְרִיעדֶען – אִיז מֵהֵיכָא תֵּיתִי, וִוילְסְטוּ נִיט – וֶועט מֶען זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן דִיר אוֹיךְ, הָאט זִיךְ ר׳ לֵוִי חָבִיב אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶעשָׁאקֶעלְט, הָאטְ׳שׁ פְרִיהֶר אִיז עֶר דַוְקָא-קֵיין גֶעגְנֶער נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ אַז מֶען הָאט אִין צְפַת אָבְּגֶעזוּכְט אַרַאֲיָה פוּן דֶער תּוֹרָה אַז מֶען מוּז מַאכֶען אַ סַנְהֶדְרִין, הָאט מֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם גָאר אַנְדֶערְשׁ גֶעטַעֲנְט דֶעם פְּשַׁט אוּנ מֶען הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פּוּנְקְט דֶעם הֵיפֶּךְ.

אַוַדַאי אִיז ר׳ יַעֲקֹב בֵּירַב׳ס אוֹיפְטְהוּא צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁוֶוערְלִיךְ אִין אָנְהֵייבּ, וַוייל אוֹיף יְרוּשָׁלַיִם הָאבֶּען אַלֶע גֶעקוּקְט אוּנ אַז מֶען אִיז דָארְט גֶעשְׁטַאנֶען פוּן וַוייטֶענְס, הָאט דִי זַאךְ נִיט גֶעקֶענְט הָאבֶּען קֵיין קִיוּם. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ בַּאלְד ר׳ יַעֲקֹב בֵּירַב גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיבֶּער אַ מְסִירָה, וָואס צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר מִיט׳ן פֶערְמֶעגֶען אוּנ מִיט׳ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן. פַאר׳ן פָאהרֶען הָאט עֶר אָבֶּער זַיין קְרַאפְט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פִיער תַּלְמִידִים אוּנ צְוִוישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס הָאט נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ׳ס חֲלוֹמוֹת אוּנ הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אַז עֶר וֶועט מָשִׁיחַ׳ן דֶערְלֶעבֶּען. אִין יְרוּשָׁלַיִם אִיז דֶער פֶערְדְרוּס גֶעוָוארֶען נָאךְ גְרֶעסֶער, וָואס ר׳ יַעֲקֹב בֵּירַב הָאט גְרָאד אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען יוּנְגֶע לוֹמְדִים אוּנ הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף פִיעל אֶלְטֶערֶע רַבָּנִים. עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ נַייע קְרִיעג צְוִוישֶׁען אִיהם אוּנ ר׳ לֵוִי חָבִיב, אֵיינֶער הָאט גֶעפוּנֶען אִין דֶעם אַנְדֶערְן חַטָאִים, מֶען הָאט זִיךְ גֶע-וָוארְטֶעלְט אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט, אַז דֶער הָאט דֶעם אוֹיסְגֶעוָוארְפֶען אַז עֶר אִיז נִיט אַזוֹי פְרוּם וִוי מֶען דַארְף, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהָערֶען אַז עֶר אִיז קֵיין מָאל נִיט פַאלְשׁ גֶעוֶועהן זַיין אֱמוּנָה אוּנ הָאט דֶערְ-מִיט ר׳ לֵוִי חָבִיב דֶערְמָאנְט אַז עֶר אִיז אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען אַ קְרִיסְט גֶעוֶועהן. אַזוֹי הָאט זִיךְ דִי שִׂנְאָה צְוִוישֶׁען בֵּיידֶע פֶערְגְרֶעסֶערְט בִּיז דֶער טוֹיט הָאט גֶעמַאכְט אַ שָׁלוֹם צְוִוישֶׁען זֵיי אוּנ ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינְצִיגֶער, וָואס הָאט נָאךְ גֶערֶעכֶענְט אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען דָאס, וָואס אִיז פַאר ר׳ יַעֲקֹב בֵּירַב שְׁוֶוער גֶעוֶועהן.

ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען אִים יָאהר 1486 אוּנ הָאט דֶערְגְרֵייכְט אֵיין אֶלְטֶער פוּן אַכְט אוּנ אַכְצִיג יָאהר, שְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע אִינ׳ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, וַוייל זַיין „שֻׁלְחָן עָרוּךְ" וֶוערְט עַד הַיוֹם בֶּעטְרַאכְט בַּיי דִי יוּדֶען וִוי דָאס אֵיינְצִיגֶע גֶעזֶעץ-בּוּךְ, וָואס וַוייזְט זֵיי וִוי אַזוֹי צוּ לֶעבֶּען אוּנ אוֹיף וָואס פַאר אַ אוֹפֶן זֵיי קֶענֶען יוֹצֵא זַיין פַאר גָאטְט אוּנ פַאר מֶענְשֶׁען. אַז עֶר אִיז נָאךְ אַ קְלֵיין קִינְד גֶעוֶועהן הָאבֶּען זַיינֶע עֶלְטֶערְן גֶעמוּזְט אַוֶועק-קֵיין

טירקיי און האבען זיך בעזעצט אין ניקאפאליס, וואו ר׳ יוסף קארו האט אנגעהויבען ארויסווייזען זיין חריפות אין לערנען. ביי עטליכע און צוואנציג יאהר האט ער שוין געשם׳ט ווי א גרויסער למדן און אז ער איז געקומען קיין אדריאנאפאל האט ער שוין געהאט אסך תלמידים, דארט האט ער אויך אנגעהויבען שרייבען זיין פירוש אויפ׳ן טור וואס דערפון איז דערנאך ארויס דער שלחן ערוך, און האט דארויף געארבייט צוויי און דרייסיג יאהר כסדר. אז שלמה מולכו איז אראבגעקומען אין יענעם געגענד און ר׳ יוסף קארו האט ביי איהם אנגעהויבען לערנען קבלה, איז געווארען א איבערקעהרעניש אין זיינע געדאנקען: דער ריינער קאפ, וואס איז תמיד געוועהן אפען נאר פאר שכל׳דיגע הסברות האט זיך אנגעפילט מיט פאנטאזיעס און חלומות; דער געשליפענער מח, וואס האט שטענדיג געארבייט נאר אין תורה, האט זיך אבגעגעבען נאר מיט סודות און פערדרעהטע חשבונות; די ליכטיגע אויגען, וואס האבען ביז אהער געקוקט גלייך אויף אלדינג, האבען אנגעהויבען זעהען פערבארגענע זאכען, וואס זיינען אפט דער היפך פון שכל הישר. אזוי האט זיך ביסלעכווייז אויסגעארבייט פון ר׳ יוסף קארו א פייערינגער מקובל, און ער איז שפעטער אריבער קיין צפת און די דארטיגע מקובלים, און בעזאנדערס ר׳ ש ל מ ה א ל ק ב ץ, דער מחבר פונ׳ם בעריהמטען שיר „ל כ ה ד ו ד י", האבען איהם צום איבריגען פערדרעהט דעם קאפ, איז ביי איהם ניט אנדערש געבליבען אז ער איז פונקט ווי שלמה מולכו בעשאפען געווארען אויסצופיהרען א גרויס און הייליג שליחות. פול מיט אזא האפנונג האט ער ארויסגעלאזט אויף דער וועלט זיין „שלחן ערוך" און איז זעהר איבערראשט געוועהן וואס א יונגער רב פון קראקוי, ר׳ מ ש ה א י ס ר ל י ש, האט אנגעשריבען א גאנץ ספר איבער איהם און האט איהם אבגעווענדט אין פיעל זאכען.

אין דער צייט וואס אין אזיען האבען די יודען געלעבט רוהיג און האבען זיך געקאנט בויען לופט-שלעסער, איז זייער צושטאנד אין איירעפא געוועהן זעהר טרויעריג. אביסעל האבען די רדיפות אויפגעהערט צו ליעב דער רעפארמאציאן, נאר דאס האט גאר וועניג געדויערט, ווייל טאקי די רעפארמאציאן אליין איז א סבה געוועהן צו נייע צרות פאר יודען. ביידע צדדים, די רעפארמירטע און די קאטאליקען, וואס האבען צווישען זיך צו טהון געהאט, האבען זייער כעס אויסגעלאזט צו די יודענ׳ס קאפ. גענומען האט זיך עס דערפון, וואס צייט לוטהער האט אנגעהויבען אויסצובעסערן די יסודות פונ׳ם קאטאליציזמוס, האבען זיך געפונען פיעל קריסטען וואס האבען אנגענומען אסך

יודישע מנהגים, געהאלטען שבת, שטאנדיג געלערנט די ביבעל און מען האט זיי גערופען „האלבע יודען". צווישען זיי זענען געוועהן אויך אזעלכע וואס האבען זיך ערלויבט אנצושרייבען גאנצע ביכער און חוזק מאכען פונ׳ם קריס־טענטהום, און עס איז געקומען אזוי ווייט, אז איין מחבר פון אזא ספר, מיכאל סערוועט האט אין גענף (שווייץ) דער רעפארמאטאר קאלווין אליין געהייסען פערברענען. אזוי זענען די יודען געבליבען שטעהן צווישען צוויי פייערן, פון איין זייט האבען זיי אנגעטהון צרות די קאטאליקען, וואס האבען נאך ניט פערגעסען די אלטע מעשות וועגען בלוט אויף פסח און קינדער קוילען; פון דער אנדערער זייט האבען זיך צו זיי צוגעטשעפעט די רעפא־מירטע פאר פרעמדע זינד, און דער יוד האט אלץ בעדארפט אונטערשטעלען די פלייצע, באלד איז צוגעקומען נאך א אנדערע צרה: אין דייטשלאנד האט זיך אנגעהויבען דער „בויערנקריעג": די בויערן האבען געוואלט האבען מעהר פרייהייט און האבען זיך צובונטעוועט געגען דער מלוכה און געגען זייערע בעלי בתים; מן הסתם האט מען אויסגעלאזט דעם כעס צו יודען. און דאס אומגליק איז נאך געוועהן אזוי גרויס, וואס ניט דער קייזער, ניט די פריצים, וועלכע פלעגען זיי אפט בעשיצען אין א שלעכטער צייט, זענען ניט אים שטאנד געוועהן זיי צו העלפען. באלד האט זיך אבער אבגעזוכט א רפואה אויך צו דער מכה: דער פארשטעהער פון די דייטשע יודען, ר׳ יוסי (יאזעל׳ם) לאאנס פון ראסהיים, וואס איז געוועהן א קרוב למלכות און פלעגט ניט איין מאל זיין א מליץ יושר פאר זיינע ברידער און זיי אבראטעוועט פון ביטערע גזרות, האט זיך אצונד אויך מוסר נפש געוועהן. איינער אליין איז ער גע־גאנגען אין לאגער, וואו עס זענען געשטאנען ביז פינפצעהן טויזענד צורייצטע בויערן, ער האט זיי פארשטעהן געגעבען, אז די יודען דארפען זיי ניט רעכנען פאר שונאים. זיינע רעד זענען געפאלען און מען האט איהם דאס ווארט גע־געבען אז מעהר וועט מען שוין די יודען ניט טשעפען.

ר׳ יאזעל׳ם לאאנס פון ראסהיים, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1478 און איז אויסגעוואקסען ביי זיין בעריהמטען פעטער, דעם לייב־דאקטאר פונ׳ם קייזער פרידריך, איז געוועהן איינער פון די דאזיגע יודען, וואס ווערען קיין מאל ניט מיעד צו ארבייטען פאר זייער פאלק און וואס מאכען די ארבייט פאר׳ן איינציגען ציעל פון זייער לעבען. ער האט ניט געוואוסט פון קיין רוה און וואו מען האט נאר בעדארפט זיין הילף איז ער שוין דארט אויסגעוואקסען. אים יאהר 1529 איז אין באזינג, א קליין שטאדטעל אין

מאהרען, ארויס אבלבול דם, מען האט זעכס און דרייסיג יודען פערברענט און די איבריגע זענען געזעסען אין תפיסה, קוים איז ר' יאזעל'ס דערפון געוואהר געווארען איז ער באלד אוועקגעפאהרען צום קאניג פערדינאנד, ער האט צוגעשטעלט בעווייזע פון פערשיעדענע מלכים און פאפסטע, אז אזעלכע בעשולדיגונגען האבען קיין שום יסוד ניט, און מען האט די יודען בעפרייהט. אז שפעטער מיט א יאהר האט מען אין דייטשלאנד אויסגעטראכט אז די יודען זענען שפיאנען און ווילען העלפען די טירקען זיי זאלען אריין אין לאנד, און אין שלעזיען האט מען עס אנגענומען פאר תורת אמת און מען האט דערווייל צוויי יודען אריינגעווארפען אין פייער, האט ר' יאזעל'ס ניט גערוהט ביז עס איז איהם געראטהען צו דערוויזען דעם קייזער קארל און דעם קאניג פערדינאנד אז דאס איז שקר וכזב. דאס אייגענע האט ער אויך געטהון, ווען דער הערצאג פון זאכסען, יאהאן דער קלוגע, האט זיך ענטשלאסען ארויסצוטרייבען די יודען פון דער מדינה, ווייל עטליכע פון זיי האבען זיך פערזינדיגט. אללע מיטעל האט ר' יאזעל'ס אנגעווענדעט, דער הערצאג זאל מבטל זיין די גזרה; ער האט אפילו געבראכט א רעקאמענדאציע צו לוטהער'ן און האט געפועלט ביים גייסטליכען וואלף קאפיטא ער זאל שרייבען דעם רעפארמאטאר אז עס איז א יושר א טובה צו טהון די יודען, נאר לוטהער האט זיך ניט געוואלט אריינמישען אין דער זאך און האט איהם געלאזט זאגען אז ער איז באז אויף די יודען פאר וואס זיי שטעהען ניט צו צום געלייטערטען און געריינינטען קריסטענטהום, און עס טהוט איהם באנג וואס ער האט א מאל פון זייערטוועגען גערעדט א גוט ווארט.

אין נעאפאל, וואס איז געשטאנען אונטער דער מאכט פון שפאניען, האבען די גייסטליכע געארבייט מיט אללע כוחות אז מען זאל איינפיהרען די אינקוויזיציאן געגען די מאראנען, וואס האבען זיך דארט בעזעצט. אז קארל דער פינפטע איז מיט גליק צוריקגעפאהרען פון אפריקא, האבען זיך די גייסטליכע בעמיהט צו פועל'ן ביי איהם ער זאל הייסען אין גאנצען ארויסטרייבען די יודען פון נעאפאל, כדי די מאראנען זאלען ניט האבען פון וועמען זיך אבצולערנען יודישע דינים. זיי וואלטען אפשר געוועהן דורכגעזעצט, נאר ר' שמואל אברבנאל'ס עדלע פרוי, די בעריהמטע בענוועניד א: איז בעצייטענס געוואהר געווארען דערפון און האט צו זיך צוגעצויגען די טאכטער פונ'ם שני למלכות, און דער קייזער האט זיי געמוזט צו ליעב טהון און מבטל זיין די גזרה. אין עטליכע יאהר ארום האט אבער די מלוכה ארויפגעלעגט אויך

די יודען אַזוי פיעל נתינות אַז עס איז זיי אונמאָגליך געוועהן אויסצוהאַלטען: מען האָט זיי געגעבען אַזוינע קאָסטע אַז זיי זענען אַלליין אַנטלאָפען, אונ דער׳נאָך האָט ערשט דער קייזער, אים יאָהר 1540, אַרויסגעלאָזט אַ בעפעהל, אַז ווער פון די יודען עס וועט קומען קיין נעאַפּאָל וועט שטרענג בעשטראָפט ווערען. פיעל פון זיי זענען אַוועק קיין טירקיי, אַ טהייל זענען אַריבער קיין אַנקאָנאַ, וואו זיי האָבען געקאָנט לעבען רוהיג אונטער דעם שוטץ פונ׳ם פּאַפּסט, אונ די איבריגע האָבען זיך בעזעצט אין פעראַראַ, וואו עס האָט געהערשט דער הערצאָג ערקאָלע דער צווייטע, וועלכער איז געוועהן אַ דורש טוב פאַר די יודען. אויך ר׳ שמואל אַבּרבּנאל, וואס איהם האָט דוקא די מלוכה געבעטען ער זאָל בלייבען אין נעאַפּאַל, האָט זיך ניט אָבגעשיידט פון זיינע ברידער אונ איז מיט׳ן פריען ווילען אַוועקגעפאָהרען קיין פעראַראַ אונ האָט דאָרט נאָך רוהיג אָבגעלעבט זיינע לעצטע צעהן יאָהר. גרעסער פון זיינע עשירות איז געוועהן דער גוטער נאָהמען וואס ער האָט איבערגעלאָזט זיין געליעבטער פרוי בענוועניד א, וועלכע האָט נאָך זיין טויט אַ קורצע צייט געלעבט אונ אַז זי איז געשטאָרבען איז געוועהן אַ גרויסער טרויער אפילו פאַר קריסטען, ווייל אַללע האָבען זי געשעצט, אונ בעזאָנדערס איז צו איהר צוגעבונדען געוועהן איהר געטרייע שילערין, לעאָנאָראַ, די טאָכטער פונ׳ם שני למלכות, וואס האָט שפּעטער חתונה געהאַט מיט׳ן הערצאָג פון טאָסקאַנאַ אונ האָט אין גרויס׳קייט אויך ניט אויפגעהערט ליעב צו האָבען איהר יודישע לעהרערין אונ ערציהערין.

אים יאָהר 1541 האָבען אָנגעהויבען די יודען פון באָהמען פיהלען די צרות פון שנאת חנם. אין פּראָג אונ אין אַנדערע שטעדט זענען גראַד געוועהן גרויסע שרפות, אונ האָטש מען איז באַלד געוואָהר געוואָרען אַז דאס האָבען אָבגעאַרבייט עטליכע פּאַסטוכער, האָט מען פון דעסטוועגען אויסגעטראַכט, אַז די יודען האָבען זיי געדונגען זאָלען אונטערצינדען די הייזער. וואס פון אַזאַ נאַרישען בלבול קאָן אַרויס – וועהט מען דערפון, וואס אין אַ יאָהר אַרום האָבען אַללע יודען, אין מיטען ווינטער, געמוזט אַרויס פון באָהמען אונ זיך שלעפּען קיין פּוילין אונ טירקיי, אונ נאָר צעהן פון זיי האָבען בעקומען איין ערלויבניש דאָרט צו בלייבען. באַלד האָבען זיך אָבער עטליכע גרויסע לייט אָנגענומען פאַר די יודען, די מלוכה האָט געמוזט מאַכען אַ גוטע חקירה ודרישה אונ עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז מען האָט זיך צו זיי אומזיסט געטשעפּעט. דאַריבער האָבען זיך די יודען, וואס זענען נאָך ניט אַזוי ווייט אַוועק פונ׳ם לאַנד, צוריק

אומגעקעהרט קיין באהמען, האטש קיין גרויס נחת האבען זיי שוין דארט ניט ערווארטעט, ווייל מען האט זיי געניית זיי זאלען טראגען אגעלע לאטע אויף די קליידער פאר א שאנד-ציכען און אויסער דעם האבען זיי געמוזט צאהלען אללע יאהר זעהר פיעל מס.

אין דער אייגענער צייט איז דאס מזל פון די דייטשע יודען גאר ביטער געווארען, ווייל אי די קאטאליקען, אי די לוטהעראנער האבען זיך גענומען זיי רודפ'ן גאר אהן רחמנות. אנגעהויבען האט זיך עס דערפון וואס אין נייבורג איז פלוצלונג פאר פסח ביי א בויער פערפאלען געווארען א קינד פון פיער יאהר, און דער חשד איז באלד געפאלען אויף די יודען, אז זיי האבען עס דערהרג'ט כדי זיי זאלען האבען בלוט צו די מצות. נאך יום טוב האט גראד א הונד ארויסגעשלעפט דעם טויטען קערפער פונ'ם קינד, וואס איז געוועהן ניט טיעף פערגראבען אין דער ערד, און דא איז געווארען א גאנצער רעש: עס האבען זיך שוין אבגעזוכט מבינים, וואס האבען געפונען אויפ'ן לייב פונ'ם קינד צייכענס, אז מען האט עס פערמוטשעט, און דער עפיסקאפ פון אייכשטאט האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות און האט שוין געהייסען איינזעצען עטליכע יודען. דער הערצאג אטטא היינריך, וואס האט געהאט צו שאפען איבער נייבורג, האט עס אבער ניט געוואלט לייען און דא איז שוין צווישען איהם און דעם עפיסקאפ ארויס א נצחון-זאך. דער הערצאג האט געלאזט אבדרוקען א בעזונדער ספר, וואס האט געהייסען „יודען ביכעל" און וואו דער מחבר ווייזט אויס אז אללע בעשולדיגונגען געגען די יודען זענען פאלש, אז זיי נעהמען זיך נאר פון שנאה און קנאה און אז די ערשטע קריסטען האבען אליין זיך געגנוג אנגעליטען פונ'ם בלבול דם. דער עפיסקאפ פון אייכשטאט האט אבער ניט געוואלט שווייגען: ער האט אנגעשטעלט איינעם פון זיינע חברה, יאהאן עק, א גוטען שכור, וואס פאר איהם איז אלין איינס געוועהן צו שטעכען מיט זיין גיפטיגער פעדער וועמען מען האט איהם נאר געהייסען, ער זאל אנשרייבען א תשובה געגען דעם „יודען-ביכעל", און ער האט ניט געזשאלעוועט קיין ליגענס און האט נאך צו פפעפערקארן'ס שקרים זיינס צוגעלעגט. נאך טרויריגער איז אבער געוועהן דאס, וואס דער רבי פון דער רעפארמאציאן, מארטין לוטהער אליין, האט זיך ניט געשאמט צו בענוצען מיט די חכמות וואס ער האט געפונען אין פפעפערקארן'ס און יאהאן עק'ס ביכער, און האט אויך אויסגעגאסען אויף די יודען די ביטערע גאל. לוטהער האט ארויסגעלאזט אויף דער וועלט א בוך, וואס האט געהייסען „איבער די יודען און זייערע

לִיגֶען ס". אונ עֶס אִיז נָאר צוּ בֶּעווּאוּנְדֶערְן ווִי אַזוֹי כַּעַס קָאן דֶעם גְרֶעסְטֶען מֶענְשֶׁען אַרָאבְּפִּיהְרֶען פוּנ'ם וֶועג. אִין דֶעם בּוּךְ אִיז אוּנְמֶעגְלִיךְ צוּ דֶערְקֶענֶען דֶעם אֵייגֶענֶעם לוּטְהֶער וָואס הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר יוּדֶען אונ גֶעפִּיהְרְט אַזַא מִלְחָמָה מִיט דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע. עֶר רֶעדְט פַאר פַּייעֶר אונ פַאר וַואסֶער, עֶר בֶּעשׁוּלְדִיגְט גָאר אָהן אַ שׁוּם בֶּעווַייז, אונ פוּן יֶע־דֶער שׁוּרָה שְׁפְּרִיצְט אַרוֹיס ווִי פוּן אַ קְוַואל גִיפְטִיגֶע שִׂנְאָה. לוּטְהֶער דְרִינְגְט, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ נִיט אוֹיף וָואס צוּ קְלָאגֶען, אַז דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז בַּיי זֵיי אִין דִי הֶענְד, אַז דִי קְרִיסְטֶען גֶעפִינֶען זִיךְ גָאר בַּיי זֵיי אִין גָלוּת. אַז דִי יוּדֶען טְהוּעֶן דֶעם קְרִיסְט כָּל הָרָעוֹת, אַז דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים פֶערְסַמֶען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע חוֹלִים, אונ זָאגְט אַז עֶס אִיז כְּדַאי אֲפִילוּ זֵיי צוּצוּצָאהְלֶען אַבִּי מֶען זָאל זֵיי צוּרִיק אָבְּשִׁיקֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. בַּאלְד בֶּערֶעכֶענְט עֶר זִיךְ אָבֶּער אַז דָאס וָואלְט גֶעוֶועהן עֶפִּיס מִיט צוּ פִּיעל יֹשֶׁר, אונ שְׁרַייעֶט שׁוֹין גָאר מִיט אֵיין אַנְדֶערֶע קוֹל אַז מֶען דַארְף גָאר מִיט זֵיי קַיין צֶערֶעמָאנְיֶעס נִיט מַאכֶען, דִי שׁוּלֶען פֶערְבְּרֶענֶען, מִיט תּוֹרָה אונ תַּלְמוּד זֵיי נִיט לָאזֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען, זֵייעֶרֶע הַייזֶער צוּשְׁטֶערֶען, אַרוֹיסְטְרַייבֶען זֵיי ווִי דִי צִיגַיינֶער אונ זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבֶען זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אוֹיף אַ בֶּעשְׁטִימְט אָרְט, אוֹיסְקְלוֹיבֶען דִי קְרֶעפְטִיגֶע פוּן זֵיי אונ זֵיי בֶּענוּצֶען אוֹיף שְׁווֶערֶע אַרְבַּייט. אַזַא מִין שׂוֹנֵא אִיז לוּטְהֶער אוֹיף דֶער אֶלְטֶער גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען, אונ עֶר אִיז פַאר זֵיי נָאךְ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער גֶעוֶועהן דֶערְמִיט, וָואס עֶר הָאט, עֶרְשְׁטֶענְס, גֶעשַׁאפֶען שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל צְווִישֶׁען דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיף זֵייעֶרֶע בְּרִידֶערְלִיכֶער גֶעפִיהְלֶע גֶעמֶאגְט רֶעכְנֶען, אונ, צְווייטֶענְס, וָואס זַיינֶע פְלֶאנֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן מוֹרָא'דִיג, ווַייל עֶר אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין גֶענִיטְהֶער אִין וֶועלְט־זַאכֶען, עֶר אִיז כָּל יָמָיו גֶעזֶעסֶען אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, מִיט'ן פְּרַאקְטִישֶׁען לֶעבֶען הָאט עֶר זִיךְ ווֶענִיג אָנְגֶעקֶעהְרְט אונ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעקָאנְט פָארְלֶעגֶען אַזֶעלְכֶע פְּרָאיֶעקְטֶען, וָואס זֶענֶען בִּיז אַהֶער דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אֲפִילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען, אונ יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין אַזַא מַזָל, אַז וָואס פַאר אַ נַארִישְׁקֵייט מֶען זָאל וֶועגֶען זֵיי נִיט אוֹיסְטְרַאכְטֶען — קְרִיכְט עֶס בַּאלְד אִין קָאפּ אַרַיין.

אֲפִילוּ אִין טִירְקַיי הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶען גֶענוּג צָרוֹת פוּן דִי קְרִיסְטֶען אונ דָארְט הָאבֶּען זֵיי דִי גְרֶעקֶען גֶענוּג לֵייד אונ פַּיין אָנְגֶעטְהוּן, הָאטְשׁ שְׁטִיל אונ אָהן לַארֶעם, ווַייל דִי מְלוּכָה הָאט נִיט גֶעוָואלְט ווִיסֶען פוּן דִי אִינְטְרִיגֶען אונ פְלֶעגְט זִיךְ זֶעהר זֶעלְטֶען אַרַיינְמִישֶׁען. אֵיין מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אִין קְלֵיין־אַזְיֶען, אִין דֶער שְׁטָאדְט אַמַאצִיַא, וָואס אַ אָרֶעמֶער גְרֶעק,

װעלכער פֿלעגט שטאנדיג זיך אַרומדרעהען צװישען די יודען אונ נעהמען בײ זײ קצבה, איז פלוצלונג פערפאלען געװארען. פאר די שונאי ישראל איז דאס געװעהן א כשר׳ע מציאה, װײל זײ האבען באלד געקאנט אײנקלאגען עטליכע יודען, אז זײ האבען דעם ארעמען גרעק דערהרג׳ט. דער טירקישער שופט האט זיך גענומען מוטשען די יודען אונ האט זײ אנגעטהון ענוים קשים ביז זײ האבען זיך געמוזט מודה זײן, אונ מען האט זײ אללע אויפגעהאנגען, אונ דערבײ האט ער אויך פערברענט אײנעם פון די שאנסטע בעלי בתים, דעם דאקטאר ר׳ יעקב אבי איוב. אין א קורצער צײט האט אבער איוד אבגעזוכט דעם פייר־פאלענעם גרעק, ער האט איהם געבראכט צום שופט אונ ער האט דארט אויס־געגעבען די גאנצע חברה, װאס האט איהם אנגעשטעלט ער זאל זיך בעהאלטען, אונ אללע האבען זײ דערפאר מיט׳ן לעבען בעצאהלט. אין דער אײגענער צײט איז נאך אזא מעשה פארגעקומען אין דער שטאדט טאקאט אונ עס װאלט געװעהן געגוג בלוט אבגעקאסט, װען מען קוקט זיך ניט ארום בעצײטענס אונ מען װערד ניט געװאהר אז די גאנצע זאך איז א ליגען. דערבאלט האט דער יודישער לײב־דאקטאר ר׳ משה המון זיך ענטשלאסען צו בעטען בײם סולטאן סולײמאן, ער זאל ניט דערלאזען אז בײ איהם אין לאנד זאל מען אויף אונ־שולדיגע מענשען אַרויפװארפען דעם שרעקליכען חטא פון רציחה, אונ עס איז ארויס א בעפעהל, אז װען קריסטען װעלען זיך קלאגען אויף יודען װעגען אזעלכע ענינים זאל זיך קײן שופט ניט אַרײנמישען אונ נאר דער סולטאן אלײן קאן ארויסגעגעבען זײן משפט.

אז אין טירקײ האבען די יודען אזוי געליטען פון די קריסטען, קאן מען שוין פערשטעהען װאס דערמאלט האט זיך געטהון אין אײראפא. די שנאה איז טאקי געװעהן גאר אהן א מאס, פון אללע זײטען האט מען זײ געטריבען אונ דארט װאו זײ האבען זיך שוין קוים מיט צרות אײנגעבעטען האבען זײ ניט געהאט קײן רוהיגע שעה אונ האבען זיך יעדע מינוט געקאנט רעכנען מען זאל זײ װײטער ארויסטרײבען. אזוי איז אויך געשעהען מיט א גאנצער יודישער קהלה, װאס האבען זיך בעזעצט אין נאװי, א קלײן שטאדטעל ניט װײט פון גענוא, װאו עס האט עקסיסטירט אײן אלט געזעץ אז א איוד טאר זיך אין יענער געגענד ניט אויפהאלטען מעהר פון דרײ טאג. װי אזוי די יודען האבען זיך אהין ארײנגעהאפט — איז ניט בעקאנט; דאס װײסט מען נאר, אז אין א פאר יאהר האט מען דאס שטאדטעל ניט געקאנט דערקענען, די עטליכע יודישע גבירים אונ דאקטױרים האבען צו זיך צוגעצױגען מענשען, מען האט געהאנ־

דֶעלְט, גֶעאַרְבַּייט, פֶערְדִיענְט. פַּרְנָסָה אִיז גֶעוֶועהן בְּשֶׁפַע פַאר אַלֶע אוּנ ד׳ קְרִיסְטֶען זֶענֶען דַוְקָא צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן דֶערְפוּן, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעלֶעבְּט אַזַא פּוּסְט אָרְט. דִי מְלוּכָה הָאט אוֹיךְ פֶערְשְׁטַאנֶען אַז קַיין רָעָה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעווִיס נִיט גֶעטְהוּן, אוּנ דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ גֶעמַאכְט נִיט ווִיסֶענְדִיג אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעווָאלְט בֶּענוּצֶען מִיט׳ן אִסוּר פוּנ׳ם אַלְטֶען גֶעזֶעץ. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קִנְאָה צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אוּנ דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, מֶען הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דִי גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ גֶעוואַלְד, אַז דָאס לַאנְד אִיז אִין אַ סַכָּנָה, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוֹיךְ פוּן דָארְט אַוֶועק, הָאטְשׁ אִין הַארְצֶען הָאט בַּאנְג גֶעטְהוּן אִי דֶער מְלוּכָה, אִי דֶעם פָאלְק.

אִין דֶעם זֶעכְצֶעהנְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט דְרַיי גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט גֶעשִׁיכְטֶע אוּנ הָאבֶּען בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע לַאגֶע פוּן זֵייעֶר פָאלְק אִין דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת אוּנ דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער דָאקְטָאר ר׳ יוֹסֵף כֹּהֵן, דֶער תַּלְמוּדִיסְט ר׳ יוֹסֵף אִבְּן וֶוירְגַא אוּנ דֶער דִיכְטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע. אוּנ ווִי גְרוֹיס דֶער יוּדִישֶׁער בִּטָחוֹן אִיז גֶעוֶועהן — קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען פוּן זֵייעֶרֶע סְפָרִים, וָואס זֶענֶען פוּל מִיט הָאפְנוּנְג אוּנ מִיט פֶעסְטֶער אֱמוּנָה, אַז נִיט עֶבִּיג וֶועט גֶעדוֹיעֶרְן דִי שְׁלֶעכְטֶע צַייט, אַז אֱמֶת אוּנ יוֹשֶׁר וֶועלֶען פָארְט גוֹבֵר זַיין אוּנ דָאס מַזָל פוּנ׳ם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק וֶועט נָאךְ שַׁיינֶען אַזוֹי ווִי אַ מָאל.

ר׳ יוֹסֵף בֶּן יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן אִיז גֶעבָּארֶען גֶעווָארֶען אִין אַוִוינְיָאן אִים יָאהר 1496, אוּנ הָאטְשׁ אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ לַיידֶען זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען צוּזַאמֶען מִיט אַלֶע זַיינֶע בְּרִידֶער הָאט עֶר דֶערְגְרֵייכְט אַיין אֶלְטֶער כִּמְעַט פוּן אַכְטְצִיג יָאהר. זַיין פָאטֶער הָאט גֶעשְׁטַאמְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אִיז גֶענוּג גֶעוַוגַד גֶעוֶועהן בִּיז עֶר הָאט זִיךְ גֶעקֶאנְט בֶּעזֶעצֶען אוֹיף אַ בֶּעשְׁטִימְט אָרְט אוּנ דָארְט עֶרְצִיהֶען זַיין זוּהן, וָואס הָאט גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין אוּנ דֶערְנָאךְ גֶעווָארֶען לַייבּ־דָאקְטָאר בַּיי דֶעם רֹאשׁ פוּן דֶער גֶענוּאַזִישֶׁער רֶעפּוּבְּלִיק אַנְדְרֶעאַס דָארְיַא, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם צוּ לִיעבּ גֶעשֶׁאצְט אַלֶע יוּדֶען אוּנ הָאט בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעווָאלְט נָאכְגֶעבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הֶייסֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גֶענוּאַ. אַז דָארְיַא אִיז אָבֶּער אִים יָאהר 1550 גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּלָאזֶען אַ בֶּעפֶעהל וֶועגֶען דִי יוּדֶען, הָאט ר׳ יוֹסֵף כֹּהֵן אַוֶועקְגֶעווָארְפֶען זַיין גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט צוּזַאמֶען מִיט אַנְדֶערֶע פֶערְטְרִיבֶּענֶע זוּכֶען אַ נַייֶע הֵיים. דֶערְמָאלְט הָאבֶּען אִיהם דִי אַיינְוואוֹהנֶער פוּן דֶעם קְלֵיינֶעם שְׁטֶעדְטֶעל

וָואלְטַאגְיָא וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַדָאקְטָאר, גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען בַּיי זֵיי, אוּנ עֶר אִיז דָארְט גֶעבְּלִיבֶּען אַכְטְצֶעהְן יָאהר. אַז עֶר הָאט נָאר גֶעהַאט אַפְרַייֶע שָׁעָה הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, אוּנ אוֹיסֶער דֶער שֶׁאנֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע הָאט עֶר זַיין בּוּךְ אוֹיסְגֶעצִיערְט מִיט עֶדְלֶע גֶעפִיהלֶע אוּנ הָאט גֶעטְרֶעסְט דִי גֶעפַאלֶענֶע בְּרִידֶער אוּנ זֵיי נָאכְגֶעוויזֶען טַאקִי מִיט זַאכֶען פוּן דֶער גֶעשִׁיכְטֶע, אַז דֶער אִיבֶּערְשְׁטֶער פִיהרְט דִי וֶועלְט מִיט אַבֶּעזוּנְדֶער הַשְׁגָחָה, אַז פוּן פִיעל פֶּאלְקֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעפִיהרְט דִי וֶועלְט, אִיז קַיין זֵכֶר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ וֶוען גָאטט הָאט פָּארְט דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דִי פִיס אוּנ לָאזְט עֶס נִיט אִין גַאנְצֶען פַאלֶען — וַוייסְט עֶר מִן הַסְתָּם וָואס עֶר טְהוּט, אוּנ סוֹף כָּל סוֹף וֶועט עֶר רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוֹיף זַיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵיי שִׁיקֶען זַיין הִילְף.

מֶעהר טְרוֹיעֶרִיג אִיז דֶער „שֵׁבֶט יְהוּדָה״, וָואס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּן ר׳ יוֹסֵף אִבְּן־וֶירְגַא, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין אַדְרִיאַנָאפָּאל אוּנ הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי רְדִיפוֹת וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט אֵיינֶענֶע אוֹיגֶען. ר׳ יוֹסֵף אִבְּן־וֶירְגַא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע מְיוּחָסִים אוּנ אִיז גֶעוֶועהן אַנָאהֶענְטֶער קָרוֹב פוּנ׳ם אַבַּרְבַּנְאֵל. זַיין זֵיידֶע, ר׳ יְהוּדָה אִבְּן וֶוירְגַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַבֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל, אוּנ זַיין פָאטֶער ר׳ שְׁלֹמֹה אִבְּן־וֶוירְגַא, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט אִין דֶער בִּיטֶערֶער צַייט, וֶוען מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל, אוּנ הָאט גֶעמוּזְט אַלַאנְגֶע צַייט זַיין לִפְנִים אַקְרִיסְט, בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַרִיבֶּער קַיין טִירַקִיי, הָאבֶּען אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעלָאזְט כְּתָבִים וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, אוּנ פוּן דֶעם אֵיינֶעם אִיז אַרוֹיס דֶער „שֵׁבֶט יְהוּדָה״, וָואס אִיז פוּל מִיט בְּלוּטִיגֶע עֶרְצֶעהלוּנְגֶען פוּן גַאנְצֶע דְרַיי סוֹדוֹת.

דֶערְפַאר מַאכְט שׁוֹין אַבֶּעסֶערְן אַיינְדְרוּק דָאס בּוּךְ פוּן ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע, וָואס רֶעדְט אוֹיךְ אִיבֶּער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע אוּנ דֶערְצֶעהלְט וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען, אוּנ אִיז אָבֶּער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען מִיט דֶער אֵיינְצִיגֶער כַּוָּנָה צוּ שְׁטַארְקֶען דִי גֶעפַאלֶענֶע אוּנ זֵיי אַיינְגֶעבֶּען כֹּחַ זֵיי זָאלֶען אִים שְׁטַאנְד זַיין אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת אוּנ נִיט פֶערְלִירֶען דִי לֶעצְטֶע הָאפְנוּנג. נִיט אוּמְזִיסְט הָאט ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע זַיין סֵפֶר, וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אִים יָאהר 1552 אִין דֶער פָּארְטוּגֶאזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „דִי רְפוּאָה צוּ דֶער מַכָּה פוּן יִשְׂרָאֵל״, וַוייל עֶר אַלֵיין אִיז מִיט גְרוֹיסֶע נִסִים אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּנ הָאט זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט זַיינֶע קְרוֹבִים, ר׳

שְׁלמה אוּסְקֶוֶוע אָדֶער וִוי, מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ דוּאַרְטֶע
גָאמֶעץ) אוּנ ר׳ אַבְרָהָם אוּסְקְוֵוי (אָדֶער דוּאַרְטֶע פִּינֶעל) בֶּעזֶעצְט אִין
פֶּערַארַא. דָארְט הָאט עֶר גֶעפוּנֶען אַסַךְ אַנְטְלָאפֶענֶע, וָואס זֶענֶען עֶרְשְׁט נִיט
לַאנְג גֶעוֶועהן אִין דֶער הֵיים עֲשִׁירִים אוּנ דָא אִין דֶער פְרֶעמְד זֶענֶען זֵיי גֶעקוּמֶען
עַד כִּכַּר לֶחֶם. דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעמֵיינְט, אַז דִי גַאנְצֶע וֶועלְט אִיז שׁוֹין
אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זֵיי טְרֶאסְ-
טֶען חָאטְשׁ מִיט זִיסֶע וֶוערְטֶער פוּן נֶחָמָה. אִין זַיין סֵפֶר שְׁטֶעלְט עֶר פָאר דִי
יוּדִישֶׁע נַאצְיָאן וִוי אֵיין אַלְמָנָה וָואס בְּרֶעכְט דִי הֶענְד אוֹיפ׳ן אוּמְגְלִיק פוּן אִיהרֶע
פֶערְוָואגֶעלְטֶע קִינְדֶער, אוּנ פוּן אִיהרֶע פֶערְוֵוייְנְטֶע אוֹיגֶען שְׁפְּרִיצְט פָארְט אַרוֹיס
אַלִיכְטִיגֶע הָאפְנוּנְג, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועט זִי זֶעהֶען אִיהרֶע גֶעלִיעבְּטֶע
יְתוֹמִים׳לֶעךְ אַרוּם זִיךְ פְרֶאהלִיךְ אוּנ גְלִיקְלִיךְ אוּנ וֶועט פוּן זֵיי הָאבֶּען דֶעם גְרֶעסְטֶען
נַחַת. עֶר וַוייזְט אוֹיס, אַז דִי הֵיילִיגֶע נְבִיאִים הָאבֶּען אַלְדִינְג אוֹיסְגֶעזֶעהֶען
אוּנ פְרִיהֶר גֶעזָאגְט וָואס מִיט דִי יוּדֶען וֶועט גֶעשֶׁעהֶען. אוּנ וִוי בַּאלְד דָאס
שְׁלֶעכְטֶע אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען — דַארְף מֶען גְלוֹיבֶּען, אַז דָאס גוּטֶע וֶועט
אוֹיךְ קוּמֶען צוּ דֶער רֶעכְטֶער צַייט אוּנ גָאטט׳ס צָארְן וֶועט נִיט עֶבִּיג גֶעדוֹיעֶרְן.

דִי גוּטֶע צַייט הָאט זִיךְ אָבֶּער אַיינְגֶעעַקְשָׁנ׳ט אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט
וַוייזֶען, הָאטְשׁ מֶען הָאט מִיט רֶעכְט גֶעקָאנְט דֶענְקֶען אַז עֶס מוּז זִיךְ שׁוֹין אָנְ-
הוֹיבֶּען בֶּעסֶערְס, ווַייל קֵיין אֶרְגֶערְס קָאן גָאר נִיט זַיין, אוּנ טַאקִי ר׳ שְׁמוּאֵל
אוּסְקְוֶוע אַלֵיין אִיז נָאךְ בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ דֶערְלֶעבֶּען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען,
וָואס ר׳ יוֹסֵף כֹּהֵן בֶּעשְׁרַייבְּט זֵיי אִין זַיין סֵפֶר מִיט שְׁרֶעק אוּנ צִיטֶערְנִישׁ. אַז
דִי רֶעפָארְמַאצְיָאן הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק פְרֶעסֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע,
הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען צְוֵויי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען פִּיעטְרָא קַארַאפַּא פוּן נֶעאַפָּאל,
וֶועלְכֶער אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען פַּאבְּסְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען פַּאוּל דֶער
פִיערְטֶער, אוּנ אִיגְנַאץ לָאיָלַא פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער
רֹאשׁ פוּן דִי יֶעזוּאִיטֶען, צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם בִּנְיָן פוּנ׳ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, וָואס
הָאט שׁוֹין כִּמְעַט גֶעהַאלְטֶען בַּיי אַיינְפַאלֶען. זֵיי הָאבֶּען אַיינְגֶעפִיהרְט אַאִינְקְוִי-
וִויזִיצְיָאן. נִיט נָאר פַאר יוּדֶען, נָאר אוֹיךְ פַאר קְרִיסְטְיָאנֶען, וָואס וֶועלֶען הָאטְשׁ
אוֹיף אַהָאר אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ׳ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט
אַז זֵייעֶר גַאנְץ אוּמְגְלִיק נֶעהמְט זִיךְ נָאר דֶערְפוּן וָואס עֶס דְרֶעהֶען זִיךְ אַרוּם אוֹיף
דֶער וֶועלְט בִּיכֶער, וֶועלְכֶע עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען פוּנ׳ם פָאלְק, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען
זֵיי זָאלֶען שְׁטֶעלֶען זֵייעֶרֶע מֶענְשֶׁען וָואס זָאלֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אַז מֶעהר זָאל
מֶען שׁוֹין נִיט לָאזֶען דְרוּקֶען אַזֶעלְכֶע סְפָרִים, וָואס טוֹיגֶען נִיט אוּנ דִי אַלְטֶע

וָאל מֶען פֶערְבְּרֶענֶען. אַז דֶער פְּלַאן הָאט זִיךְ זֵיי אַיינְגֶעגֶעבֶּען אוּנ זֵיי זַיינֶען בַּעֲלֵי בָּתִּים גֶעוָוארֶען אִיבֶּער מֶענְשְׁלִיכֶע גֶעדַאנְקֶען, הָאט מֶען זִיךְ וַוייטֶער דֶערְמָאנְט אַז בַּיי יוּדֶען אִיז דָא אַ תַּלְמוּד, וָואס מֶען הָאט אִיהם שׁוֹין לַאנְג גֶעבְּרֶענְט אוּנ גֶעבְּרָאטֶען אוּנ מֶען הָאט זִיךְ נָאךְ אַ מָאל גֶעהַאפְּט צוּ אִיהם, גְלַייךְ וִוי אִין דֶעם וָואלְט גֶעשְׁטֶעקְט דִי גַאנְצֶע סַכָּנָה אוּנ וֶוען מֶען וֶועט דֶערְפוּן פָּטוּר קָאן שׁוֹין דֶער פַּאפְּסְט שְׁלָאפֶען רוּהִיג אוּנ דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע מֶאג שׁוֹין אוֹיפְהֵייבֶּען דֶעם קָאפּ.

אִין מוֹסְרִים הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל קַיין מָאל קַיין מַאנְגֶעל נִיט גֶעפִיהלְט אוּנ שְׁטֶענְדִיג הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען אוֹיפ'ן תַּלְמוּד גֶעמַאכְט אַללֶערְלֵי בִּלְבּוּלִים. גֶעוֶואהְנְלִיךְ פְלֶעגֶען אַזֶעלְכֶע מְסִירוֹת וַואקְסֶען פוּן מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט קַיין צוּרָה פוּן קַיין אַלֶף, נָאר דָאס מָאל אִיז בֶּעשֶׂערְט גֶעוֶועהן אַז דַוְקָא לוֹמְדִים זָאלֶען זָאגֶען פַּאלְשׁ מְבִינוֹת אוּנ גֶעבֶּען זֵייעֶר הַסְכָּמָה אוֹיף זַאכֶען, וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען גוּט גֶעוואוּסְט אַז עֶס אִיז אַלִיגֶען. דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְדַקְדֵק ר׳ אֵלִיָהוּ לְוִויטַא אָדֶער ר׳ אֵלִיָהוּ בָּחוּר הַלֵוִי, וָואס הָאט אַ צַייט מִיט יָאהרֶען גֶעוואוֹהנְט בַּיים קַארְדִינַאל עֶגִידְיָא דֶע וִויטֶערְבָּא אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט הֶעבְּרֶעאִישׁ מִיט אַ סַךְ קְרִיסְטֶען, הָאט פוּן אַ טָאכְטֶער גֶעהַאט צְוֵויי עֶנִיקְלֶעךְ, וָואס זֶענֶען אוֹיךְ אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען. אֵיינֶער פוּן זֵיי, אֵלִיָהוּ, אִיז גֶעוֶועהן אַ סוֹפֵר אוּנ הָאט גֶעלֶעבְּט אִין אִיטַאלְיֶען, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער שְׁלֹמֹה רָאמַאנָא, אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער שְׁפְּרַאכֶען קֶענֶער, אוֹיסֶער לָשׁוֹן קֹדֶשׁ הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען גוּט לַאטַיינִישׁ, שְׁפַּאנִישׁ, אַרַאבִּישׁ אוּנ טִירְקִישׁ אוּנ אִיז אַ לַאנְגֶע צַייט אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, טִירְקַיי אוּנ מִצְרַיִם. פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ דֶער אֶלְטֶערֶער בְּרוּדֶער אֵלִיָהוּ גֶעטוֹיפְט אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַ נַייסְטְלִיכֶער מִיט אַ נַייעֶם נָאהמֶען וִויטָארְיָא עֶלְיַאנָא. אַז דֶער יוּנְגֶערֶער בְּרוּדֶער הָאט דָאס דֶערְהֶערְט, אִיז עֶר בַּאלְד צוּ אִיהם אַוֶועקְגֶעלָאפֶען קַיין וֶוענֶעדִיג אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט אִיהם קֶאנֶען אִיבֶּערְרֶעדֶען עֶר זָאל צוּרִיק וֶוערֶען אַ יוּד. אוֹיסְגֶעלָאזְט הָאט זִיךְ עֶס אָבֶּער דֶערְמִיט וָואס שְׁלֹמֹה רָאמַאנָא הָאט זִיךְ אוֹיךְ גֶעטוֹיפְט, עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַ נָאהמֶען יָאהַאנֶעס בַּאפְּטִיסְטַא אוּנ הָאט דֶערְנָאךְ גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע צְווִישֶׁען דִי יֶעזוּאִיטֶען. אָט דִי צְוֵויי לוֹמְדִים צוּזַאמֶען מִיט נָאךְ אַ פָּאר חֶבְרָה־לַייט, וִוי חֲנַנְאֵל דִי־פָּאלִיגָא אוּנ יוֹסֵף מוֹרִי, הָאבֶּען דֶערְפִּרִישְׁט דִי פֶערְשִׁימֶעלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען פוּן נִיקָאלַאי דָאנִין אוּנ הָאבֶּען פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם פַּאפְּסְט אַז דֶער תַּלְמוּד אִיז פוּל מִיט שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי קְרִיסְטֶען

און האַלְיז אָב די יודען פון דער טויפע. דער פּאַפּסט יוּלִיוּס דער דְרִיטֶע איז אֲפִילוּ נִיט גְעוֶועהן קיין גֶענְגֶער פון יוּדֶען, נָאר גֶעהֶען גֶעגֶען רָצוֹן פון דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט עֶר נִיט גֶעטָאַרְט, און דַאַרִיבֶּער הָאט עֶר גֶעמוּזְט, דֶעם 12 אויגוּסְט 1553, אונטֶערְשְׁרַייבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל פֶּערְבְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד. ווי די הַיישֶׁערֶעקְען זֶענֶען די גַייסְטְלִיכֶע אָנְגֶעפַאלֶען אִין רוֹם אויף די יוּדִישֶׁע הַייזֶער און מֶען הָאט אויסְגֶערוּימְט וואו מֶען הָאט נָאר גֶעפוּנֶען אַ גְמָרָא, און פּוּנְקְט ראֹשׁ הַשָּׁנָה, כְּדֵי די יוּדֶען זָאלֶען מֶעהר פִיהלֶען דֶעם וֶועטְהִיג, הָאט מֶען די סְפָרִים אֶפֶענְטְלִיךְ פֶּערְבְּרֶענְט. דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זִיךְ צוּלָאזְט אִיבֶּער אַלֶע אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט, וִוי פֶערַארַא, מַאנְטוּאַ, וֶוענֶעדִיג, פַּאדוּאַ, מֶען הָאט אֲפִילוּ גֶעטְרָאפֶען קַיין קַאנְדִיאַ, און אוּמֶעדוּם הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען יוּדִישֶׁע סְפָרִים און מֶען הָאט נִיט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אֲפִילוּ קיין כְּלֶאטֶעל שֵׁמוֹת. אַוַדַאי אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ צְווִישֶׁען די יוּדֶען, און זֵיי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּם פַּאפְּסְט זִיךְ קְלָאגֶען דַארוּיף וָואס מֶען גֶעהמְט בַּיי זֵיי צוּ אֲפִילוּ חוּמָשִׁים און סִדוּרִים. דֶער פַּאפְּסְט הָאט זֵייעֶר בַּקָשָׁה אויסְגֶעפָאלְגְט און הָאט אַרוּיסְגֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶ בֶּעפֶעהל, אַז די גְזֵרָה גֶעהט נָאר אויפ'ן תַּלְמוּד, און די אִיבְּרִיגֶע סְפָרִים זָאל מֶען נִיט אָנְרִירֶען. פון דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ די אִינְקְוִויזִיצְיָאן גֶעטְהוּן אִיהר'ס און די יוּדֶען הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקָאנְט דֶענְקֶען זֵיי זָאלֶען דְרוּקֶען נַייעֶ סְפָרִים, וַוייל די גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיבֶּען מָאל אִיבֶּערְגֶעקוּקְט יֶעדֶעם אוֹת און וִוי בַּאלְד עֶס הָאט זִיךְ זֵיי נָאר אויסְגֶעוִויזֶען, אַז אִין אַ יוּדִישׁ סֵפֶר גֶעפִינְט זִיךְ חָאטְשׁ אֵיין וָוארְט וָואס מֶען קָאן עֶס טַייטְשֶׁען אויף עֶטְלִיכֶע אוֹפַנִים און לֶערְנֶען אַ פֵּירוּשׁ אַז מֶען מֵיינְט דֶערְמִיט צוּ טְרֶעפֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט מֶען גָאר קיין טַעֲנוֹת נִיט גֶעמַאכְט און שׁוֹין אַריינְגֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר.

די רֶעכְטֶע בִּיטֶערֶע צַייט פַאר די יוּדֶען אִין אִיטַאלְיֶען הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ יוּלִיוּס דֶעם דְרִיטֶענְס טוֹיט. דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט מַארְצֶעלְלוּס אִיז אויךְ נִיט גֶעוֶועהן קיין שְׁלֶעכְטֶער, עֶר הָאט אֲפִילוּ אָבְּגֶעראַטֶעוֶועט די יוּדֶען פון אַ בִּלְבּוּל דַם, נָאר עֶר הָאט מֶעהר נִיט גֶעלֶעבְּט וִוי אֵיין חֹדֶשׁ, און אַז נָאךְ אִיהם אִיז אויף זַיין שְׁטֶעלֶע אַרוּיף פִּיֶעדְרָא קַארַאפַא, אָדֶער פַּאוּל דֶער פִיעֶרְטֶע, הָאבֶּען די יוּדֶען דֶערְפִיהלְט דֶעם טַעַם פון דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער שִׂנְאָה וָואס אִיז גֶעלֶעגֶען בַּיי אִיהם אִין הַארְץ פון דֶער יוּגֶענְד אָן, און נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶערוּפֶען „הָמָן הָרָשָׁע". די פִיעֶר יָאהר, וָואס פַּאוּל אִיז גֶעוֶועהן פַּאפְּסְט, הָאבֶּען די יוּדֶען גֶעהַאט טַאקִי גוּט צוּ גֶעדֶענְקֶען, און עֶס אִיז קיין טָאג נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען מֶען זָאל נִיט אויסְטְרַאכְטֶען קיין נַייעֶס, און

דֶערְמִיט זֵיי פֶערְאוּמֶערְן דָאס לֶעבֶּען. קוֹדֶם כָּל הָאט דֶער פַּאפְּסְט גֶעהֵייסֶען, אַז יֶעדֶע שׁוּל זָאל גֶעבֶּען צֶעהן רֶענְדְלִיךְ אַ יָאהר אוּנ מִיט דֶעם גֶעלְד זָאל מֶען אוֹיסְהַאלְטֶען גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען. אִין אַ צַייט פוּן זֶעכְס חֲדָשִׁים הָאבֶּען דִי רַייכֶע יוּדֶען גֶעמוּזְט פֶערְקוֹיפֶען זֵייעֶרֶע פֶעלְדֶער, וַוייל קֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען קֵיין עֶרְד; דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים הָאט עֶר פֶערְוֶועהרְט צוּ הֵיילֶען קְרִיסְטְלִיכֶע קְרַאנְקֶע, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר פֶערְבָּאטֶען מֶען זָאל מִיט אַ יוּדֶען רֶעדֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ: דֶעם בֶּעסְטֶען אוּנ בְּכָבוֹד'סְטֶען יוּדֶען הָאט מֶען נִיט גֶעטָארְט זָאגֶען „מַיין הֶערְר”. פַּאוּל הָאט אוֹיךְ גֶעמַאכְט, אַז וֶוער פוּן דִי יוּדֶען עֶס וֶועט עוֹבֵר זַיין אוֹיף זַיינֶע תַּקָנוֹת זָאל שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען, אוּנ טַאקִי בַּאלְד הָאט עֶר אַיינְגֶעזֶעצְט הוּנְדֶערְטֶער יוּדֶען אִין תְּפִיסָה, וַוייל טְשֶׁעפֶּען זִיךְ אִיז גֶעוֶועהן גֶענוּג צוּ וָואס אוּנ אַז עֶר הָאט נָאר גֶעוָואלְט זִיךְ מַאכֶען אַ הֶיתֵּר אוּנ אָבְּרַאבֶּעוֶוען דֶעם יוּדֶענְס פֶערְמֶעגֶען, אֲפִילוּ וֶוען אַ קְרִיסְט הָאט עֶס שׁוֹין אָבְּגֶעקוֹיפְט פַאר אַ פִּינְפְּטְהֵייל פוּנ'ם מֶקַח, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז דָאס אִיז נָאר אַ אָנְשְׁטֶעל, אַז דֶער יוּד הָאט נָאר לְפָנִים עֶס פֶערְקוֹיפְט אוּנ אַז דֶער יֹשֶׁר אִיז — עֶר זָאל בֶּעסֶער וֶוערֶען דֶער בַּעַל הַבַּיִת דֶערְפוּן. אַזוֹי הָאט עֶר זֵיי אוֹיסְגֶעזָאגְט, גֶענֵייטְהֶע זֵיי זָאלֶען טְהוּן דִי שְׁוֶוערְסְטֶע אַרְבַּייטֶען, בּוֹיעֶן הַייזֶער פַאר דֶער מְלוּכָה, אוּנ אַז עֶר הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס זֵיי צוּ רוֹדֵף'ן הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז אַלֶע יוּדֶען וָואס זֶענֶען נִיט נוּצְלִיךְ פַאר דֶער מְדִינָה מוּזֶען אַרוֹיסְפָאהרֶען. מִיט'ן כֹּחַ פוּן אַזַא בֶּעפֶעהל הָאט מֶען יֶעדֶען טָאג אֵיין אַנְדֶערְן אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוּנ עֶס הָאט גָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען קֵיין טַעֲנוֹת. אַז מֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין אוּנְטֶערְגֶעשְׁטֶעלְט צוּ פְרֶעגֶען מִיט וָואס קָאן אַ יוּד נוּצְלִיךְ זַיין אוּנ וָואס פֶערְלַאנְגְט מֶען פוּן אִיהם, הָאט מֶען בֶּעקוּמֶען אַ קוּרְצֶע תְּשׁוּבָה אַז מֶען דַארְף קֵיין שְׁאֵלוֹת נִיט פְרֶעגֶען, וַוייל אִין דִי הוֹיכֶע פֶענְסְטֶער וֵוייסְט מֶען וָואס מֶען טְהוּט. דֶער הַאס פוּנ'ם פַּאפְּסְט גֶעגֶען דִי יוּדֶען אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס, אַז עֶר אִיז שׁוֹין פָּשׁוּט פַאר שִׂנְאָה כִּמְעַט מְשׁוּגָע גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶר הָאט אַ מָאל בַּיי נַאכְט גֶעהֵייסֶען אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע קְרוֹבִים עֶר זָאל לוֹיפֶען אוּנְטֶערְצִינְדֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער. דֶער קָרוֹב דָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעלָאזְט אוֹיסְפִיהרֶען דָאס וואהלֶע שְׁלִיחוּת, נָאר, צוּם גְלִיק, הָאט אִיהם בֶּעגֶעגֶענְט דֶער פְרוּמֶער קַארְדִינַאל אַלֶכְּסַנְדֶר פַארְנֶעזֶע אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעהַאלְטֶען דֶערְפוּן. אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג הָאט זִיךְ שׁוֹין פַּאוּל אַלֵיין אוֹיךְ בֶּערֶעכֶענְט אוּנ עֶס הָאט אִיהם הֲנָאָה גֶעטְהוּן וָואס זַיין ווילְדֶער רָצוֹן אִיז נִיט גֶעשֶׁעהֶען.

נָאךְ עֶרְגֶער הָאט פַּאוּל בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער

געלעכט פראנק אונ פריי אין פיעל איטאליעניש שטאדט אונ בעזאנדערס אין אנקאנא, וואו פריהריגע פאפסטע האבען זיי געשטיצט אונ ערלויבט אפענטליך איבערגעהען צום יודענטהום. זיי האבען איהם נאך מעהר געקראנקט ווי די יודען אליין אונ ער האט זיך ענטשלאסען זיי אין גאנצען צו פערניכטען. גאר אומגעריכט האט ער געהייסען מען זאל אללע מאררנאנען פון אנקאנא שטעלען פאר'ן משפט פון דער אינקוויזיציאן, אונ פלוצלונג איז מען אויף זיי ביי נאכט אנגעפאלען, אונ מען האט זיי מיט ווייב אונ קינדער איינגעזעצט אין געפאנגניש. מען האט פערנומען אפילו פרעמדע סוחרים פון טירקיי, מען האט צוגענומען ביי זיי דאס גאנצע געלד אונ סחורה אונ פאול איז געווארען זייער יורש. זעהר ווענינ איז געראטהען דעמאלט צו אנטלויפען קיין פעראראא, וואו דער עדלער הערצאג ערקאלע דער צווייטע האט שוין לאנג געאפענט די טויערן פון דער שטאדט פאר אללע אומגליקליכע אונ געיאגטע, אונ אויך קיין פעזארא, וויל דער הערצאג גווידא אובאלדא איז געוועהן אגעגנער פונ'ם פאפסט אונ ער האט ביי זיך אויפגענומען אללע וואס זענען ניצל געווארען פון זיין רשעות. צווישען די גליקליכע וואס זענען אוועק פון אנקאנא אונ האבען זיך בעזעצט אין פעזארא איז אויך געוועהן דער בעריהמטער דאקטאר אמאטוס לוזיטאנוס, וואס איז אין דער יוגענד געוועהן לפנים אקריסט אונ האט געהייסען יאהאן ראדריגא דע קאסטעל-בראנקא. אז אין פארטוגאל, אין זיין פאטערלאנד איז איינגעפיהרט געווארען די אינקוויזיציאן, האט ער אנגעהויבען נע ונד צו זיין, ער האט זיך ארומגעדרעהט אין עטליכע שטאדט. אצייט האט ער זיך אויפגעהאלטען אין אנטווערפען, רום אונ פעזארא, ביז ער איז געבליבען וואהנען אין אנקאנא, וואו אללע האבען איהם שטארק געשאצט, וויל, ערשטענס, איז ער געוועהן אגרויסער בריה אין זיין פאך אונ, צווייטענס, זענען ביי איהם אללע מענשען גלייך געוועהן אונ יעדער קראנקער האט ביי איהם בעקומען ארפואה. ער האט אנגעשריבען פיעל ביכער איבער מעדיצין אונ האט געהאט אסך תלמידים וואס האבען ביי איהם געלערנט אונ זענען פון זיין האנד ארויס די גרעסטע דאקטוירים. זעהר אפט פלעגט מען איהם רופען צום פאפסט יוליוס דעם דריטען, וואס האט זיך ליעב געהאט נאר ביי איהם צו היילען. זיין נאהמען האט אזוי געקלונגען אויף דער וועלט, אז דער קעניג פון פולין האט איהם געשיקט בעטען ער זאל ביי איהם ווערען לייב-דאקטאר, נאר ער האט בעסער געוואלט בלייבען אין אנקאנא צווישען זיינע ברידער די מאררנאנען, דארט האט ער אבגעהיט יודישקייט אונ האט

זיך אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען חָבִיב . און אַזַא נוּצְלִיכֶער מֶענְשׁ וָואס אַללֶע הָאבֶּען איהם לִיעבּ גֶעהַאט, הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען ווִי אַ פְּרָאסְטֶער פֶערְבְּרֶעכֶער און אוֹיף דֶער אֶלְטֶער וַוייטֶער בְּלַייבֶען אָהן אַ מָקוֹם מְנוּחָה !

אִיבְּרִיגֶענְס הָאבֶּען פָּארְט נָאךְ גֶעהַאט מַזָל דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען שֵׂכֶל גֶעהַאט פְרִיהֶר אַוֶועקְצוּוַארְפֶען אַנְקָאנַא . אֶמֶת אוּמְגְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעוֶועהן יֶענֶע מַארְרַאנֶען , וָואס זֶענֶען אִיבֶּער הוּנְדֶערְט אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הֶאנְד פוּן דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען . מֶען הָאט זֵיי גוּט אָנְגֶעמוּטְשֶׁעט און דֶערְנָאךְ הָאט מֶען, אִים יָאהר 1556, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מִשְׁפָּט, אַז דִי וָואס וֶועלֶען חֲרָטָה הָאבֶּען און אוֹיף זִיךְ נֶעהמֶען צוּ וֶוערֶען פְרוּמֶע קַאטָאלִיקֶען וֶועלֶען בֶּעפְרַייהט וֶוערֶען, נָאר מֶען וֶועט זֵיי אַוֶועקְשִׁיקֶען אוֹיף דֶער אִינְזֶעל מַאלְטַא און צוּ זֵייעֶר פְרִיהֶרִיגֶען בְּכָבוֹד'ן מַעֲמָד וֶועלֶען זֵיי שׁוֹין קֵיין מָאל נִיט טָארֶען קוּמֶען . זֶעבְּצִיג מַארְרַאנֶען זֶענֶען דַארוֹיף בֶּעשְׁטַאנֶען און הָאבֶּען אוֹיף אַזַא אוֹפָן גֶערַאטֶעוֶועט זֵייעֶר לֶעבֶּען ; פִיער און צְוַואנְצִיג אָבֶּער, און צְוִוישֶׁען זֵיי אוֹיךְ אֵיין אַלְטֶע פְרוֹי דוֹנָא מַאיָארַא, זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען פֶעסְט בַּיים יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען און מִיט אַ „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" אוֹיף דִי לִיפֶּען הָאבֶּען זֵיי רוּהִיג ווִי קְדוֹשִׁים אָנְגֶענוּמֶען דֶעם טוֹיט .

דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, וָואס הָאט וַוייטֶער אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען אַזוֹי פִיעל קָרְבָּנוֹת, הָאט אָנְגֶעצוּנְדֶען אוֹיךְ דִי הֶערְצֶער פוּן אַללֶע יוּדֶען און מַאַרַאנֶען , וואו זֵיי זֶענֶען נָאר גֶעוֶועהן פֶערְוָוארְפֶען , און עֶס הָאט זִיךְ גֶעהֶערְט פוּן אַללֶע זַייטֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער קְרֶעכְץ פוּן וֶועטָהִיג און נְקָמָה . דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעקָאנְט זֵייעֶר שְׁמֶערְץ אוֹיסְדְרִיקֶען נָאר דוּרְךְ אַ גֶעוויין, הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען קְלָאג־לִיעדֶער, און בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט דֶעמָאלְט גֶעמַאכְט אַ רַעשׁ דִי קִינָה פוּן ר' יַעֲקֹב דִי פַּנוֹ פוּן פֶערַארַא , וָואס הָאט דֶערְנָאךְ גֶעמוּזְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶען דֶערְפַאר גֶענוּג צָרוֹת פוּנ'ם פַאפְּסְט ; דִי וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפִיהלְט אַ בִּיסֶעל שְׁטַארְקֶער, און וֶוער שְׁמִיעסְט דִי פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין טִירְקַיי און זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר גְלִיקְלִיךְ, הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק זוּכֶען מִיטֶעל ווִי אַזוֹי אָפְּצוּלֶערְנֶען פַאוּל דֶעם פִיערְטֶען פַאר זַיין אַכְזָרִיוּת. זֵייעֶר לַאגֶע אִיז אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן אִין טִירְקַיי אַזוֹי גְלֶאנְצֶענְד אַז נִיט אוּמְזִיסְט אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען ווַייזֶען דֶעם פַאפְּסְט וֶוער אֶלְטֶער אִיז און זֶענֶען טַאקִי אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ פִיהרֶען אַ שְׁטִילֶע מִלְחָמָה, נִיט מִיט בְּלוּט פֶערְגִיסֶען, נִיט מִיט כְּלֵי זַיִן , נָאר שְׁוַואכֶער מַאכֶען דֶעם מִסְחָר, וָואס בֶּעלֶעבְּט יֶעדֶעם לַאנְד , און שְׁלָאגְט דֶעם שׂוֹנֵא אִיבֶּער דֶער קֶעשִׁינֶע , עֶר זָאל עֶס מֶעהר פִיהלֶען פוּנ'ם עֶרְנְסְטֶען קְלַאפּ .

אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט דֶעמָאלְט גֶעלֶעבְּט אַ בֶּערִיהמְטֶע פְרוֹי, גְרַאצִיַא מֶענְדֶעזִיַא, וָואס גָאטט הָאט זִי גֶעבֶּענְשְׁט מִיט גְדוּלָה, עֹשֶׁר אוּנ כָּבוֹד, אוּנ זִי הָאט זִיךְ מִיט רֶעכְט גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ צִירוּנְג צְווִישֶׁען אַלֶע יוּדֶען. זִי הָאט אָבֶּער גֶענוּג צָרוֹת זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז זִי הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט צוּשְׁלָאגֶען צוּם נָאהמֶען גְרַאצִיַא, אָדֶער חַנָה. זִי אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין פָּארְטוּגַאל אִים יָאהר 1510 בַּיי עֶלְטֶערְן־מַארְרַאנֶען פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה בֶּינְבֶנִישְׂתִי, מֶען הָאט זִי קְרִיסְטְלִיךְ עֶרְצוֹיגֶען, גֶערוּפֶען הָאט מֶען זִי בֶּעאַטְרִיצֶע, אוּנ חֲתוּנָה גֶעמַאכְט הָאט מֶען זִי אוֹיךְ מִיט אֵיינֶעם פוּן דִי מַארְרַאנֶען פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה נָשִׂיא, וָואס הָאט גֶעטְרָאגֶען דֶעם קְרִיסְטְלִיכֶען נָאהמֶען פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעז אוּנ אִיז גֶעוֶועהן אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן זֶעהר אַ רַייךְ הוֹיז, וָואס הָאט גֶעפִיהרְט מִסְחָרִים מִיט פֶערְשִׁיעדֶענֶע לֶאנְדֶער אוּנ פְלֶעגְט מַאכֶען דִי גְרֶעסְטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען. מֶענְדֶעז פְלֶעגְט מַאכֶען הַלְוָאוֹת מְלָכִים, אוּנ בַּיי אִיהם אִין קַאסְטֶען הָאבֶען זִיךְ גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען וֶועקְסְלֶען פוּנ׳ם דַייטְשֶׁען קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען, פוּנ׳ם קֶענִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ נָאךְ פִיעל גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת. אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען הָאט עֶר גֶעאֶפֶענְט אַ בֶּעזוּנְדֶער קַאנְטָאר, אוּנ דָארְט הָאט גֶעוָואהְנְט זַיין בְּרוּדֶער דִיאָגָא מֶענְדֶעז. אַז פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעז אִיז אִים יָאהר 1535 גֶעשְׁטָארְבֶּען, אִיז פוּן אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען נָאךְ אֵיין אֵיינְצִיגֶע טָאכְטֶער רֵיינַא, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל הָאט גֶעלֶעגְט אַיין אוֹיג אוֹיף דֶעם גְרוֹיסֶען פֶערְמֶעגֶען וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אִין גַאנְצֶען דֶער אַלְמָנָה, הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהר אוּנ זִי הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז זִי אִיז מִיט׳ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער, הָאט זִי לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיז שׁוֹין מִיט׳ן קִינְד, מִיט אַ יוּנְגֶערֶע שְׁוֶועסְטֶער אוּנ נָאךְ מִיט אַ סַךְ קְרוֹבִים אַרִיבֶּער קַיין אַנְטְוֶוערְפֶּען צוּ אִיהר שְׁוָואגֶער. פוּן דָארְט הָאט זִי שְׁטַארְק גֶעשְׁטִיצְט דִי מַארְרַאנֶען אוּנ, אַז מֶען הָאט אִין רוֹם בֶּעדַארְפְט עֶפִּיס פוּעֵל׳ן אוּנ עֶס הָאט אָבְּגֶעקָאסְט נִיט קַיין קְלֵיינֶע מַטְבֵּעַ, הָאט זִי גֶעשִׁיט מִיט גָאלְד אוּנ אִיהר נְדָבָה אִיז גֶעוֶועהן דִי גְרֶעסְטֶע. אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, וואוּ עֶס הָאבֶען זִיךְ גֶעפוּנֶען נִיט וֶוענִיג מַארְרַאנֶען, הָאט בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזִיַא גֶעשְׁפִּיעלְט זֶעהר אַ גֶעהוֹיבֶּענֶע רָאלֶע, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ בַּיי אַלֶע בֶּעלִיעבְּט גֶעמַאכְט אִיהר קָרוֹב יָאהַאן מִיקֶעז, אַ שֶׁאנֶער יוּנְגֶער מַאנְן אוּנ אַ גְרוֹיסֶער בַּר מַעֲלָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשׁוּב בַּיים קֵייזֶער קַארְל׳ס שְׁוֶועסְטֶער מַארְיֶע, דֶער גֶעוֶועזֶענֶע קֶענִיגִין פוּן אוּנְגַארְן. נָאר וִוי גוּט עֶס אִיז אִיהר נִיט גֶעוֶועהן אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, מִיט וָואס פַאר אַ כָּבוֹד זִי אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט, אִיז אוֹיף אִיהר דִי מַאסְקֶע פוּן קְרִיסְטֶענְטְהוּם גֶעלֶעגֶען וִוי אַ שְׁוֶוערֶע

מַשָּׂא, אונ עס הָאט זִי אַלְץ גֶעצְוִינְגֶען זִיךְ אַוֶועקְצוּלָאזֶען אִין אַ פְרֶעמְדְ אָרְט, וואוּ זִי זָאל קֶאנֶען פְרַיי װֶערֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד. זִי הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּצוּרֶעדֶען דֶעם שְׁוָואגֶער עֶר זָאל אוֹיךְ צוּזַאמֶען מִיט אִיהר אַוֶועקְפָאהרֶען, אונ עֶס אִיז שׁוֹין בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶנְדִיגֶען אַלֶלע גֶעשֶׁעפְטֶען אונ זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט אֵייראָפַּא; נָאר פְלוּצְלוּנְג אִיז דִיאֶגָא מֶענְדֶעז גֶעשְׁטָארְבֶּען אונ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער אִיבֶּערְשְׁלָאג. אִין זַיין צַוָואָה הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען אִין דִי הָאנְד פוּן בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזַיא, אונ עֶס אִיז אִיהר שׁוֹין שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אַזוֹי זִיךְ צוּ מַאכֶען אַ סוֹף פוּן אַלֶלע עֲסָקִים; דֶערְצוּ הָאבֶּען נָאךְ דִיאֶגָא'ס אַלְמָנָה אונ זַיין טָאכְטֶער גְרַאצִיָא קְרוּם גֶעקוּקְט דַארוֹיף וָואס בֶּעאַטְרִיצֶע אִיז גֶעבְּלִיבֶּען דִי גַאנְצֶע בַּעַל הַבַּיִת'טֶע. דֶערְוַוייל הָאט דִי מְלוּכָה אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וִוי אַרוּם צוּצוּנֶעהמֶען בַּיי דֶער מִשְׁפָּחָה מֶענְדֶעז דָאס גֶעלְד אונ, נָאךְ דִיאֶגָא'ס טוֹיט, הָאט מֶען זִיךְ אַרוּמְגֶעקוּקְט אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעגְנֶער פוּן דֶער אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן אונ מֶעהר צוּגֶענֵייגְט צוּ יוּדֶען. עֶס הָאט שׁוֹין גֶעהַאלְטֶען דֶערְבַּיי אַז דִי מְלוּכָה זָאל צוּנֶעהמֶען דִיאֶגָא'ס פֶערְמֶעגֶען, נָאר דִי קְלוּגֶע בֶּעאַטְרִיצֶע הָאט אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט דִי שׁוֹפְטִים אונ הָאט נָאךְ דֶערְצוּ גֶעגֶעבֶּען דֶעם קֵייזֶער קַארְל אַ הִיבְּשֶׁען גְמִילוּת חֶסֶד, אונ אַזוֹי אִיז אִיהר גֶערָאטְהֶען מְבַטֵל צוּ זַיין דִי גְזֵרָה, נָאר זִי הָאט שׁוֹין גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען נָאךְ אַ פָּאר יָאהר בִּיז דֶער קֵייזֶער וֶועט בֶּעצָאהלֶען דֶעם חוֹב. אַז עֶס אִיז שׁוֹין גֶעקוּמֶען דִי גְלִיקְלִיכֶע שָׁעָה, וָואס זִי הָאט אַזוֹי לַאנְג דַארוֹיף אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, הָאט זִיךְ בֶּעאַטְרִיצֶע עֶנְטְשְׁלָאסֶען דֶערְוַוייל אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען קֵיין וֶועֶנֶדִיג. זִי הָאט זִיךְ אָפִּילוּ שְׁטַארְק גֶעהִיט מֶען זָאל נִיט גֶעוָואהר וֶוערֶען צוּ לִיעבּ וָואס זִי וַוארְפְט אַוֶועק אַנְטְוֶוערְפֶּען, זִי הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קְלַאנְג אַז זִי מוּז פָאהרֶען קֵיין וֶועֶנֶעדִיג ווייל יָאהַאן מִיקֶעז אִיז אַהִין אַנְטְלָאפֶען מִיט אִיהר טָאכְטֶער רֵיינַא אונ וִויל דָארְט מִיט אִיהר חֲתוּנָה הָאבֶּען קֶעגֶען אִיהר רָצוֹן, עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען אונ קוֹים אִיז זִי גֶעוֶועהן פוּן יֶענֶער זַייט שְׁטָאדְט הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה גֶעוָואלְט אָבְּרַאבֶּעוֶוען אִיהר פֶערְמֶעגֶען אונ עֶס הָאט זִי גֶעווּנוּג גֶעלְד אָבְגֶעקָאסְט בִּיז זִי הָאט פֶערְשְׁטָאפְּט דִי מַיילֶער פוּן דִי שׂוֹנְאִים אונ הָאט זִיךְ גֶעקֶאנְט רוּהִיג אִיבֶּערְצִיהֶען קֵיין וֶוענֶעדִיג. דָארְט הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָבֶּער דִי הַצְלָחָה פוּן אִיהר אָבְגֶעטְהוּן: דִיאֶגָא'ס אַלְמָנָה אִיז נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן וָואס בֶּעאַטְרִיצֶע הָאט גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעָה אונ זִי הָאט אִין אַלֶלעמֶען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אִיהר, אונ זִי הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט בֶּעפְרַייעֶן פוּן אִיהר הֶערְשַׁאפְט. זִי הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אַרָאבְּפִיהרֶען דוּרךְ שְׁלֶעכְטֶע עֵצוֹת אונ הָאט אַלֵיין גֶעמַסְרְט בֶּעאַטְרִיצֶע אַז

זִי וִויל פָאהרֶען ־קיין טִירְקַיי אונ דָארְט וֶוערֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד. דִי וֶוענֶעצִיאַנִישֶׁע מְלוּכָה הָאט גֶעזֶעהן, אז דָא הָאט אִיהר גָאטט צוּגֶעשִׁיקְט, אַ כָּשֵׁר׳ע מְצִיאָה אונ זִי וֶועט קֶאנֶען יַרְשְׁנֶ׳ן בֶּעאַטְרִיצֶע׳ס עֲשִׁירוּת, אונ זִי הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זִי אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה. דֶערְוַוייל הָאט דִיאֶגָא׳ס אַלְמָנָה אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ ־קיין פְרַאנְקְרַייךְ אונ הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אָפְּהִיטֶען אִיהר פֶערְמֶעגֶען פוּן בֶּעאַטְרִיצֶע׳ס, זִי מִיט אִיהר טָאכְטֶער זֶענֶען אֶמֶת פְרוּם אונ הָאבֶּען גִיט ־קיין נְגִיעָה אִין דֶעם פַאלְשְׁקַייט פוּן דֶער שְׁוֶואגֶערְן. דֶער שָׁלִיחַ אִיז אָבֶּער אִיהר גֶעווֶעהן אַזוֹי גֶעטְרַיי אַז עֶר הָאט זִי אוֹיךְ גֶעמַסֶרְט, דִי מְלוּכָה הָאט בַּאלְד אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אִיהר הַאנְד אוֹיף אַלְדִינְג, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּ דֶער מִשְׁפָּחָה מֶענְדֶעז אונ דֶער קֶאנִיג הַיינְרִיךְ דֶער צְוֵוייטֶע הָאט זִיךְ נָאר מְהַיֶּה גֶעוֶועהן וָואס עֶר וֶועט פֶערְשְׁפָּארֶען צָאהלֶען זַיין חוֹב אונ דֶערְבַּיי נָאךְ אַ מִצְוָה הָאבֶּען. יָאהַאן מִיקֶעז הָאט אָבֶּער נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אונ הָאט אָנְגֶעוֶוענְדְט אַללֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעפְרַייֶען בֶּעאַטְרִיצֶע פוּנ׳ם גֶעפֶאנְגְנִישׁ. עֶר הָאט גֶעפוּנֶען אַ וֶועג צוּם סוּלְטַאן סוֹלֵיימַאן, אונ זַיין יוּדִישֶׁער לַייבּ־דָאקְטָאר ר׳ משֶׁה הַמּוֹן הָאט אִיהם שְׁטַארְק צוּגֶערֶעדְט עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דֶער אוּמְגְלִיקְלִיכֶער בֶּעאַטְרִיצַא, אַז פַאר׳ן לַאנְד וֶועט זַיין נִיט ־קיין קְלֵיינֶע טוֹבָה וֶוען בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזַיַא וֶועט מִיט אִיהר גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין טִירְקַיי. ר׳ משֶׁה הַמּוֹן ווִידֶער הָאט גֶעהַאט זַיין קוּק, וַוייל אִיהם הָאט זִיךְ גֶעגְלוּסְט חֲתוּנָה צוּ מַאכֶען זַיין זוּהן מִיט בֶּעאַטְרִיצֶע׳ס רַייכֶע טָאכְטֶער. דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט בַּאלְד גֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ מְיוּחָד ־קיין וֶוענֶעדִיג מֶען זָאל בֶּעפְרַייֶען דִי פָארְשְׁטֶעהֶערְן פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה מֶענְדֶעז.

נָאךְ עֶהדֶער דִי יְשׁוּעָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אִיז אָבֶּער גֶערָאטְהֶען בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזַיַא זִיךְ אַרוֹיסְצוּרַייסֶען פוּן דֶער סַכָּנָה אונ זִי אִיז אַרִיבֶּער ־קיין פֶערַארַא, וואוּ דֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דִי עֶסְטֶע הָאט זִי אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דִי פִיער יָאהר, וָואס זִי הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין פֶערַארַא, פוּן 1549 בִּיז 1553, הָאבֶּען גְלִיקְלִיךְ גֶעמַאכְט אַללֶע יוּדֶען אונ מַארְרַאנֶען פוּן דָארְט, וַוייל בֶּעאַטְרִיצֶע הָאט אָפֶען אָבְּגֶעהִיט יוּדִישְׁקַייט אונ צוּזַאמֶען מִיט אִיהר נַייעֶם נָאהמֶען גְרַאצְיַא, וָואס הַייסְט חֵן, אונ הָאט דֶעם אַייגֶענֶעם זִין וָואס חַנָּה, הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעוויזֶען אִיהר עֶדֶעל אֶמֶת יוּדִישׁ הָאַרְץ, אונ אִיהרֶע מַעֲשִׂים טוֹבִים הָאבֶּען בֶּעווִיזֶען, אַז זִי אִיז ־קיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן אָבְּגֶעריסֶען פוּן אִיהר אֱמוּנָה אונ יוּדֶען אונ יוּדִישְׁקַייט זֶענֶען בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן טְהַייעֶרֶער ווִי אִיהר לֶעבֶּען. נִיט אוּמְזִיסְט זֶענֶען אַללֶע סְפָרִים פוּן יֶענֶער צַייט פוּל גֶעוֶועהן מִיט

שְׁבָחִים וֶועגֶען דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרוֹי, אוּנ דֶער דִיכְטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ, וואוּ עֶס רֶעכֶענְט אוֹיס אִיהרֶע גְרוֹיסֶע מַעֲלוֹת אוּנ גֶעפִינְט אִין אִיהר מִרְיָם׳ס רַחֲמָנוּת, דְבוֹרָה׳ס חָכְמָה אוּנ אֶסְתֵּר הַמַלְכָּה׳ס גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק.

נָאר הָאטְשׁ אִין פֶערַארַא הָאט גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזִיַא גֶעקָאנְט לֶעבֶּען פְרַיי אוּנ קֵיינֶער הָאט אִיהר נִיט גֶעשְׁטֶערְט צוּ הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, הָאט זִי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אִיהר אַלְטֶען גֶעדַאנְק אַז זִי מוּז לַהֲלוּטִין זִיךְ דֶערְוַוייטֶערְן פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע לֶאנְדֶער אוּנ לֶעבֶּען אִין אַזַא אָרְט, וואוּ קֵיין וַואךְ זָאל זִי נִיט דֶערְמָאנֶען אִין דֶער טְרוֹיעֶרִיגֶער פֶערְגַאנְגֶענְהֵייט. אִיהר קָרוֹב יָאהַאן מִיקֶעז, וָואס אִיז אִין דֶער צַייט אַחָתָן גֶעוָוארֶען פַאר אִיהר טָאכְטֶער רֵיינַא אוּנ הָאט גֶעמַאכְט שָׁלוֹם צְווִישֶׁען גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזִיַא אוּנ אִיהר שְׁוֶואגֶערְן, כְּדֵי דִי מִשְׁפָּחָה זָאל זִיךְ הַאלְטֶען צוּזַאמֶען, הָאט שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט מֶען זָאל זִי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל גוּט אוֹיפְנֶעהמֶען, אוּנ אַז זִי אִיז אַהִין גֶעקוּמֶען, אִים יָאהר 1555, הָאבֶּען נִיט נָאר דִי יוּדֶען, נָאר אוֹיךְ אַלֶע אַיינְוָואהנֶער אוֹיף אִיהר אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, וַוייל מֶען הָאט שׁוֹין פוּן דֶערְוַוייטֶענְס גֶעהֶערְט וִוי גוּט אוּנ פְרוּם זִי אִיז אוּנ וָואס פַאר אַצְדָקָה עֶס גֶעהט אַרוֹיס פוּן אִיהר שְׁטוּב. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט זִיךְ יָאהַאן מִיקֶעז אָפֶּענְטְלִיךְ מְגַיֵיר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען יוֹסֵף נָשִׂיא; דָארְט הָאט עֶר אוֹיךְ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט רֵיינַא׳ן אוּנ בַּאלְד הָאט דָאס הַאנְדֶעלְס־הוֹיז מֶענְדֶעז, וָואס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶע־שְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן דֶער אַלְטֶער גְרַאצְיַא, אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען נָאךְ מֶעהר וִוי פְרִיהר. הוּנְדֶערְטֶער יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען גֶעהַאט פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע אוּנ אַלֶע יוּדֶען פוּן טִירְקַיי הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט, אַז אִין יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט זֵיי גָאטט צוּגֶעשִׁיקְט אַבֶּעשִׁיצֶער, וָואס אִיז בַּיים סוּלְטַאן דֶער עֶרְשְׁטֶער חָשׁוּב אוּנ קָאן בַּיי אִיהם פוּעֵל׳ן אַלְדִינְג, אוּנ אַז גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזִיַא הָאט אַמִילְדֶע אוּנ אַאָפֶענֶע הַאנְד פַאר אַלֶע אָרֶעמֶע אוּנ נוֹיטבֶּעדִירְפְטִיגֶע.

אַז עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי וִויסְטֶע בְּשׂוֹרָה וֶועגֶען דִי מַארְרַאנֶען פוּן אַנְקָאנַא, וָואס דֶער פַאפְּסְט הָאט אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה, הָאט גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזִיַא נִיט גֶעקָאנְט רוּהֶען אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי צוּ הֶעלְפֶען מִיט וָואס עֶס וֶועט אִיהר נָאר מֶעגְלִיךְ זַיין. זִי הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם אֵיידֶעם יוֹסֵף נָשִׂיא עֶר זָאל בֶּעטֶען הִילְף בַּיים סוּלְטַאן, אוּנ אַזוֹי וִוי צְווִישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיךְ טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים, הָאט אִיהם סוּלֵיימַאן גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ הָאט בֶּעפָאהלֶען דֶעם פַאפְּסְט זֶעהר שְׁטְרֶענְג עֶר זָאל נִיט טְשֶׁעפֶּען זַיינֶע

אוּנְטֶערְטְהַאֶנְען וִוי בַּאלְד עֶר וִויל נִיט מֶען זָאל זִיךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען וָואס לֶעבֶּען אִין טִירְקַייא אוֹיךְ אַזוֹי נוֹהֵג זַיין. אַוַדַאי הָאט פַּאוּל גֶעמוּזְט בַּאלְד בֶּע־פְרַייֶען דִי טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים אוּנ הָאט זַיין גַאנְץ כַּעַס אוֹיסגֶעלָאזְט צוּ דִי אִיבְּרִיגֶע, וָועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וֶוער עֶס זָאל זִיךְ פַּאר זֵיי אָנְנֶעהמֶען אוּנ זֶענֶען פֶערמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען צוּם פֶּערְבְּרֶענֶען. דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער סוֹף פוּן דִי אוּמְגְלִיקְ־לִיכֶע הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי יוּדֶען אִין טִירְקַייא אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זֶעהֶען מִיט עֶפֶּעס טְרֶעפֶען דֶעם פַּאפְּסְט, עֶר זָאל זֶעהֶען אַז אַ יוּד קָאן אוֹיךְ בֶּעצָאהלֶען פַאר אַ רָעָה.

דִי שְׁטָאדְט אַנְקָאנַא בַּיים יָם, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּם פַּאפְּסְט, הָאט גֶעצוֹיגֶען אִיהר פַּרְנָסָה פוּן דִי שִׁיפֶען וָואס פְלֶעגֶען אָנְקוּמֶען פוּן טִירְקַייא אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ גְרוֹיסֶען הַאנְדֶעלְס־פּוּנְקְט, וֶועלְכֶער הָאט פֶערְבּוּנְדֶען אִיטַאלְיֶען מִיט דִי מִזְרָח־לֶאנְדֶער. דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדֶען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְּצוּצִיהֶען דֶעם מִסְחָר פוּנ׳ם אַנְקָאנַא׳ר פָּארְט אוּנ אַ תֵּל מַאכֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט. זֵיי הָאבֶּען עֶס גֶעמוּזְט טְהוּן צוּלִיעבּ דֶעם הֶערְצָאג גוּאִידָא אוּבַּאלְדָא פָאן אוּרְבִּינָא, וָואס הָאט אַרַיינְגֶעלָאזְט דִי אַנְטְלָא־פֶענֶע מַארַאנֶען קַיין פֶּעזַארָא נָאר מִיט דֶעם תְּנַאי זֵיי זָאלֶען אַהִין אָנְהוֹיבֶּען צוּ שְׁלֶעפֶּען הַאנְדֶעלְס־שִׁיפֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען עֶס דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן אַנְקָאנַא בַּאלְד דֶערְפִיהלְט, אוּנ פוּן זֵייעֶרֶע קְלָאגֶען הָאט פַּאוּל גֶעקֶאנְט אַרוֹיסזֶעהֶען, אַז דִי יוּדֶען שְׁוַויינֶען נִיט אוּנ אַז אִין אַ קְלֵיינֶער צַייט פוּן אַכְט חֳדָשִׁים הָאבֶּען זֵיי אֵיינֶע פוּן דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעדְט גֶעמַאכְט פַאר אַ וִויסְט דָארְף. צוּם אוּמְגְלִיק אָבֶּער הָאט אֲפִילוּ אִין דֶער זַאךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקֶענְט זַיין קַיין אַחְדוּת צְוִוישֶׁען יוּדֶען: אֲפִילוּ אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וואוּ גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזַיא אוּנ יוֹסֵף נָשִׂיא הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט דִי הוֹיפְּט־רָאלְלֶע, אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן דִי דֵעוֹת זָאלֶען זַיין בַּיי אַלֶּע גְלַייךְ, אוּנ הָאטְשִׁי אַזוֹינֶע צְוֵויי בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים, וִוי ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אוּנ ר׳ מֹשֶׁה דִי־טְרַנִי, הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען זֵייעֶר הַסְכָּמָה מֶען זָאל אוֹיסְמַיידֶען אַנְקָאנַא, זֶענֶען פִיעל דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען, אוּנ אוֹיף קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאבֶּען גֶעקוּקְט דִי אִיבְּרִיגֶע הַאנְדֶעל־שְׁטֶעדְט, וִוי סַאלוֹנִיקִי, אַדְרִיאַנָאפָּאל, בְּרוּסַא, אוֹילָאנַא אוּנ מָארֶעאַ, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעהר וֶועניג בַּעֲלֵי בָּתִּים צוּ עֶנְדִיגֶען זֵייעֶרֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, וֶועלְכֶע זֵיי זֶענֶען שׁוֹין גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ פִיהרֶען מִיט אִיטַאלְיֶען. דֶערְוַוייל אִיז דֶער הֶערְצָאג גוּאִידָא אוּבַּאלְדָא בֶּאז גֶעוָוארֶען וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעהַאלְטֶען קַיין וָוארְט וֶועגֶען דֶעם מִסְחָר פוּן פֶּעזַארָא, מֶען הָאט אִיהם

צוגעזאגט און עס האט זיך גאר נישט אויסגעלאזט, און ער האט די מאראנען ארויסגעטריבען פון פעזארא. עס איז נאך א חסד געוועהן, וואס ער האט זיי ניט איבערגעגעבען דער אינקוויזיציאן, חאטשי אין גאנצען זיך אויסדרעהען פונ׳ם פאפסט׳ס האנד איז זיי אונמעגליך געוועהן: פיעל פון זיי האט מען געהאפט און איינגעזעצט אין תפיסה און א טהייל האט מען פערקויפט פאר קנעכט. דעמאלט איז אויך דער מענשענפריינדליכער אמאטוס לוזיטאנוס אוועק פון פעזארא, א קורצע צייט האט ער זיך אויפגעהאלטען אין ראגוזא, וואו די קריסטען האבען איהם אויף די האנד געטראגען, ווייל ער האט ניט איינעם פון זיי דאס לעבען געראטעוועט, און דערנאך איז ער אוועקגעפאהרען קיין סאלוניקי. ווי עס שיינט, האט מען אין דער איינענער צייט אנגעהויבען רודפ׳ן די מאראנען אויך אין פעראראַ: די יודישע דרוק פון ר׳ אברהם אוסקווע האט זיך געמוזט צומאכען און דון שמואל נשיא, דער ברודער פון יוסף נשיא, איז אנגעקומען מיט גרויסע צרות ביז ער האט געקאנט אוועקפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל. דער הערצאג האט געוואלט האבען ביי זיך א בכבוד׳ן יודען ער זאל איהם קאנען אנטהון רעכטע יסורים, דערפאר האט ער איהם צוגעהאלטען און ערשט, אז דער סולטאן האט זיך אריינגעמישט און האט געשריבען אז עס איז ניט קיין יושר אזוי צו טהון, האט ער איהם ארויסגעלאזט פון דער שטאדט.

וואס מעהר פאול דער פיערטער האט זיך געפיהלט קראנקער און נאהענטער צום קבר — איז זיין צארן געגען די יודען געווארען אלץ גראסער און ער האט געפונען געננג מלאכי חבלה, וואס האבען געברענט פאר א תענוג אויסצופיהרען זיין ווילדען רצון. צווישען זיינע געטרייע שלוחים האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט זייער אכזריות טאקי צוויי געטויפטע יודען, סיקסטוס סענענזיס און פיליפ, אדער יוסף מורו, וואס פלעגען אויפרייצען זייערע געוועזענע ברידער מיט פייערדיגע דרשות, וועלכע זענען געוועהן פול מיט זידלעריי און שאנדונגען פון דער יודישער אמונה. עס איז געקומען אזוי ווייט אז אים יום כפור, ווען דער עולם האט געדאווענט און געוויינט, האט זיך מורו ערלויבט אריינצולויפען אין שול און מיט געוואלד אריינשטעלען א קרייץ אין ארון קדש. די יודען האבען מן הסתם ניט געשוויגען, מורו איז ארויס מיט א געשריי אויף דער גאס, ארום איהם האט זיך באלד פערזאמעלט א גאנצע מחנה, מען האט זיך גוט אבגערעכענט מיט די יודען און צוויי בעלי בתים, וואס מורו האט געזאגט אז זיי האבען זיך די

עֶרְשְׁטֶע אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען אִיהם, הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אוּנ דֶערְנָאךְ אֶפֶּענְטְלִיךְ גֶעשְׁלָאגֶען. נָאךְ אֶרְגֶער אִיז זִיךְ פַּאוּל בֶּעגַאנְגֶען מִיט דִי מַארְרַאנֶען: עֶר הָאט זֵיי גֶערוֹדֶפְ'ט גָאר אָהן רַחֲמָנוּת אוּנ, אַז עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעוְטְשְׁלָאסֶען צוּ וֶוערֶען גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאבֶּען גֶעהָאפְט אַז דֶערְמִיט וֶועלֶען זֵיי זִיךְ אוֹיסְהִיטֶען פוּן שְׁלֶעכְטְס, הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל, אַז וֶוער עֶס קוּמְט אַרוֹיס פוּן יוּדֶען, אֲפִילוּ פוּנ'ם צֶעהְנְטֶען דוֹר, טָאר נִיט וֶוערֶען קֵיין גַייסְטְלִיכֶער.

דֶעם תַּלְמוּד הָאט פַּאוּל אִין גַאנְצֶען אַרוֹיסְגֶערוֹימְט פוּן זַיין גְבוּל אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּמַאכֶען דִי פָּאר יְשִׁיבוֹת, אִין וֶועלְכֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען נָאךְ גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ לֶערְנֶען תּוֹרָה. דִי יוּדֶען פוּן אִיטַאלְיֶען וָואלְטֶען אַזוֹי מִיט דֶער צַייט גֶעוִויס גוּט פֶערְגֶערְאבְּט גֶעוָוארֶען, וֶוען קֵיין קְרֶעמָאנַא, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּן מַאיְלַאנְד אוּנ דָארְט הָאט דֶער פַּאפְּסְט קֵיין שְׁלִיטָה נִיט גֶעהַאט, קוּמְט נִיט צוּ פָאהרֶען אַ גְרוֹי־סֶער לַמְדָן ר' יוֹסֵף אוֹטוֹלֶענְגָהִי, וָואס הָאט גֶעאֶפֶענְט אַנַייע יְשִׁיבָה אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מֶען זָאל אִיבֶּערְדְרוּקֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים. אַז דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קֵיין קְרֶעמָאנַא דָאס בִּיסֶעל סְפָרִים, וֶועלְכֶע עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען צוּ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ מַצִיל זַיין פוּן פַייעֶר, אוּנ אַזוֹי אִיז אִין דֶער דָאזִיגֶער שְׁטָאדְט גֶעוָוארֶען אֵיין אוֹצָר פוּן יוּדִישֶׁע סְפָרִים, וֶועלְכֶע מֶען פְלֶעגְט פוּן דָארְט צוּשִׁיקֶען קֵיין פָּאלֶען אוּנ דַייטְשְׁלַאנְד. עֶס הָאט אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעדוֹיעֶרְט, וַוייל גָאר גִיךְ הָאבֶּען דֶעם פַּאפְּסְט'ס שְׁלִיחִים אוֹיךְ אַהִין גֶעטְרָאפֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען, פוּן אֵיין זַייט מִיט דֶער מְלוּכָה, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט מִיט'ן פָּאלְק, אַז מֶען זָאל דִי יוּדֶען גָאר אִין גַאנְצֶען מְשַׁלֵחַ זַיין. בַּאלְד הָאבֶּען זִיךְ אַ שִׁיט גֶעגֶעבֶּען דִי כְּשֵׁרֶ'ע עֵדוּת גֶעגֶען תַּלְמוּד, וִוי דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען סִיקְסְטוּס סֶענֶענְזִיס, וִויטָארְיָא עֶלְיַאנָא אוּנ יְהוֹשֻׁעַ דֵיי קַנְטָרִי, אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִין קְרֶעמָאנַא אוֹיךְ פֶערְבְּרֶענֶען דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים. מִיט חֵשֶׁק הָאבֶּען זִיךְ צוּלָאזְט דִי סָאלְדַאטֶען אִיבֶּער אַלֶע יוּדִישֶׁע וָואהנוּנְגֶען זוּכֶען גְמָרוֹת, אוּנ אַזוֹי וִוי קֵיין גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעוֶועהן הָאבֶּען זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַלְדִינְג וָואס אִיז נָאר גֶעוֶועהן גֶעדְרוּקְט מִיט יוּדִישֶׁע בּוּכְשְׁטַאבֶּען. דֶעמָאלְט הָאט וִויטָארְיָא עֶלְיַאנָא שִׁיר גֶעלִיטֶען אַ גְרוֹיסֶען הֶיזֵק, וַוייל דֶער פַּאפְּסְט פַּאוּל הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן קַבָּלָה, בַּיי אִיהם הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע דִי דֵעוֹת פוּן דִי מְקוּבָּלִים, וִוי פִּיקָא דֶע מִירַאנְדַאלָא, רַייכְלִין אוּנ עֶגִידְיָא דֶע וִויטֶערְבָּא, אוּנ

צו ליעב דעם האט עליאנא. צוזאמען מיט א קריסטליכען דרוקער וויצענטי
קאנטי געלאזט אין קרעמאנא אבדרוקען דעם „זה״ר״, אונ האט נאך אליין
אנגעשריבען איין הקדמה אויף לשון קודש, דערפין האט ער פשוט געוואלט
מאכען א גוט געשאפט, ווייל דעם ערשטען „זה״ר״, וואס עמנואל דע בע־
נעווענטע האט אבגעדרוקט אין מאנטואה, האבען די קריסטען אויפגעהאפט
ווי א אגען טוב אונ האבען געשריגען, אז נאר דער „זה״ר״ קאן די יודען צופיהרען
צום קריסטענטהום. די פראסטע סאלדאטען, וואס אויף זיי איז געפאלען דער
גורל צו זוכען דעם תלמוד, האבען, אבער, ניט אזוי געקוקט אויף דער קבלה,
ביי זיי איז אלץ איינס געוועהן וואס עס איז זיי נאר געקומען אין די האנד
אריין, אונ דערפאר האבען זיי פערנומען אויך צוויי טויזענד זה״ר׳ס, וואס
האבען בעטראפען אהיבשע סומע געלד. מיט גרויס מיה האט וויטאריא
עליאנא זיי אבגעראטעוועט אונ האט אנגעמאכט אגעוואלד אז דאס זענען
הייליגע ספרים. ניט לאנג איז אבער דער „זה״ר״ געבליבען הייליג: שפעטער
מיט עטליכע יאהר האט דער פאפסט אנגעהויבען קוקען אויף קבלה מיט די
אויגען פון יענע סאלדאטען וואס האבען ניט געוואלט מאכען קיין חילוק צווישען
יודישע ספרים אונ האט געהייסען דעם „זה״ר״ אויך אריינווארפען אין פייער.

דעם פאפסט פאול׳ס שנאה צו די יודען אונ זייערע הייליגע ספרים האט
זיך באלד פון איטאליען אריבערגעהאפט אין אנדערע לענדער, ווייל שלעכטס
לערנט מען זיך גיך אב. אין פראג האט זיך אויך אבגעזוכט א געטויפטער
יוד, אשר פון אודינע, וועלכער האט אויסגערעדט אויף די יודען כל הרעות
אונ האט ניט געריהט ביז מען האט ביי זיי ניט צוגענומען, אים יאהר 1559,
אללע ספרים, אונ מען האט זיי אוועקגעשיקט קיין ווין. דאס איז געוועהן
פאר די פראגער יודען א גרויסער קלאפ, ווייל עס איז ניט געוועהן פון וואס
צו דאווענען אונ ניט יעדער האט געדענקט די תפלה אויסווייניג. באלד האט זיך
נאך מעהר ארויסגעוויזען דער שרעקליכער האס פונ׳ם פראסטען פאלק: אין
דער יודישער גאס פון פראג איז געוועהן א גרויסע שריפה אונ די איינוואוינער
האבען ניט נאר ניט געהאלפען ראטעווען, נאר זיי האבען נאך אליין גע־
ראבעוועט אונ האבען אפילו שוואכע פרויען אונ קינדער אריינגעווארפען אין
פייער. דערמיט האבען זיך אבער ערשט אנגעהויבען די רעכטע צרות: דער
קייזער פערדינאנד דער ערשטע האט זיך ענטשלאסען ארויסצוטרייבען
די יודען פון גאנץ בעהמען, אונ פראג איז געשטאנען אויפ׳ן ערשטען פייער.
געגען אנדערע פעלקער איז פערדינאנד דווקא געוועהן זעהר גוט אונ בארמהערציג

ער האָט אֲפִילוּ גֶעוָואלְט שָׁלוֹם מַאכֶען צְווִישֶׁען דִי קַאטָאלִיקֶען אוּנ דִי פְּרָאֹ־
טֶעסְטַאנְטֶען; נָאר אוֹיף דִי יוּדֶען הָאט עֶר גֶעטְרָאגֶען אַ שִׂנְאָה אִין הַארְצֶען
אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאט, אַז עֶר הָאט גֶעהַאט וואוּ זֵי אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען. קוֹדֶם כָּל
הָאט עֶר אַיינְגֶעפִיהְרְט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ „יוּדֶען־צֶעטֶעל", דָאס הֵייסְט, אַז
יֶעדֶער יוּד וָואס דַארְף קוּמֶען קֵיין ווִיעִן מוּז פְרִיהר אַרוֹיסְנֶעהמֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער
צֶעטֶעל פוּן דֶער מְלוּכָה, אוּנ דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ לִיעבּ
וָואס פַאר אַ גֶעשֶׁעפְט עֶר מוּז זַיין אִין דֶער הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט אוּנ וְוִי פִיעל טֶאג אִיז
אִיהם עֶרְלוֹיבְּט דָארְט צוּ בְּלַייבֶּען. נָאךְ דֶעם הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען בִּיסְלֶעכְוַויז
אַרוֹיסְצוּטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גָאנְץ אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער בִּיז עֶר הָאט זִיךְ
גֶענוּמֶען צוּ דֶער אַלְטֶער פְּרַאגֶער קְהִלָּה, וָואס אִיז בַּיי אִיהם שְׁטַארְק נִמְאָס
גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען וֶועגֶען אִיהרֶע שְׁטֶאנְדִיגֶע מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּער רַבָּנִים אָדֶער
אַנְדֶערֶע פָּארְשְׁטֶעהֶער. אַ פָּאר יָאהר הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דֶער
קֵייזֶער אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, אִים יָאהר 1561, אוֹיסְצוּפִיהְרֶען זַיין בֶּעפֶעהל
וֶועגֶען דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען, וַוייל חָאטְשׁ נָאךְ דֶעם וָואס מֶען הָאט צוּרִיק מִיט
צְוַואנְצִיג יָאהר אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן פְּרָאג הָאבֶּען זִיךְ אַהִין אוּמְגֶעקֶעהְרְט
נָאר דָאס פְּסוֹלֶת, הָאבֶּען זֵיי פָּארְט גֶעהַאט אַ סַךְ צְדָדִים צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען,
וָואס זֶענֶען אֵיינְגֶענְטְלִיךְ נִיט גֶעוֶועהן לַייטִישֶׁער פוּן זֵיי אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען
פַאר זֵיי. אֲפִילוּ אַז עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס
פוּן פְּרָאג, הָאבֶּען זֵייעֶרֶע קְרִיסְטְלִיכֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען
מֶען זָאל זֵיי וַוייטֶער אַרַיינְנֶעהמֶען. מֶען הָאט גֶעפוּנֶען אַ וֶועג צוּם קֵייזֶער אוּנ
מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דַארוֹיף, אַז עֶר זָאל שׁוֹין חֲרָטָה הָאבֶּען אוֹיף דֶער
גְזֵרָה וֶועגֶען דִי יוּדֶען, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעעֶנְטְפֶערְט אַז עֶר קָאן גָאר נִיט הֶעלְפֶען,
וַוייל עֶר אִיז פֶערְבּוּנְדֶען מִיט אַ שְׁבוּעָה. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען
אֵיינֶער פוּן דִי עֶדֶעלְסְטֶע פְּרַאגֶער יוּדֶען ר' מָרְדְּכַי צֶמַח בֶּן גֵּרְשׁוֹן פוּן דֶער
בֶּערִיהמְטֶער מִשְׁפָּחָה סָאנְטְשִׁין, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט
גֶעהַאט יוּדִישֶׁע דְרוּקֶען, צוּ פָאהרֶען קֵיין רוֹם צוּם נַייעֶם פַאפְּסְט פִּיוּס דֶעם
פִירְטֶען, וָואס הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי שְׁטֶעלֶע נָאךְ פַּאוּל'ס טוֹיט, אוּנ
פּוֹעֵל'ן בַּיי אִיהם עֶר זָאל דֶעם קֵייזֶער מַתִּיר נֵדֶר זַיין. אִין יֶענֶער צַייט, אַז דָאס
אַכְזָרִיּוּת פוּן פַּאוּל'ן אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן פְרִישׁ, אוּנ וָואס פַאר אַ מֶענְשׁ זַיין יוֹרֵשׁ
אִיז הָאט נָאךְ קֵיינֶער נִיט גֶעקֶענְט וִויסֶען, אִיז אַזַא נְסִיעָה גֶעוֶועהן פָּשׁוּט אַ אַיינְ־
שְׁטֶעלֶענִישׁ; דֶערְצוּ הָאט דִי שְׁטָאדְט נִיט פֶערְדִיעֶנְט בַּיי ר' מָרְדְּכַי צֶמַח'ן עֶר
זָאל זִיךְ צוּ לִיעבּ אִיהר מוֹסֵר נֶפֶשׁ זַיין, וַוייל דִי פְּרַאגֶער רַבָּנִים הָאבֶּען פֶערְ־

מִשְׁפָּט זַיין אֵיינְצִיגֶע פְרוּמֶע טָאכְטֶער פַאר אַ בִּלְבּוּל וָואס פַאלְשֶׁע עֵדוּת הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט. ר׳ מָרְדְכַי צֶמַח הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף קֵיין זַאךְ, דָארְט ווּאוּ עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַ טוֹבָה טְהוּן דֶעם כְּלַל הָאט אִיהם זַיין אֱמֶת יוּדִישׁ הַארְץ גֶעצְוָוינְגֶען צוּ פֶערְגֶעסֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוּנְצוּפְרִידֶענְהֵייטֶען. עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּם פַּאפְּסְט אוּן עֶר הָאט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען בִּיז עֶר הָאט נִיט מְבַטֵל גֶעוֶועהן פֶערְדִינַאנְד׳ס שְׁבוּעָה. אַזוֹי זֶענֶען דִי פְּרָאגֶער יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען גֶעוָוארֶען, אוּן שְׁפֶּעטֶער, אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ פֶערְדִינַאנְד׳ס צְוֵויי זִיהְן, מַאקְסִימִילְיַאן דֶעם צְוֵוייטֶען אוּן רוּדָאלְף, הָאבֶּען דִי יוּדֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער גַאנְץ בֶּעהֶמֶען אוּן אֶסְטֶערְרַייךְ, חָאטְשֶׁי אִין צָרוֹת זֶענֶען זֵיי נִיט זֶשֶׁעדְנֶע גֶעוֶועהן, וַוייל דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט זֵיי אַלֶע מָאל דֶערְמַאנֶען אַז זֵיי זֶענֶען נָאר פְרֶעמְדֶע אוּן אַיינְגֶעבֶּעטֶענֶע אִין לַאנְד.

אִין אִיטַאלְיֶען הָאט, נָאךְ פַּאוּל׳ס טוֹיט, אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלָאזֶען אַ פְרַיינְדְלִיךְ ווִינְטֶעל, חָאטְשֶׁי דֶער נַייֶער פַּאפְּסְט פִּיוּס אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן פְּלוּצִים אַלְדִינְג אִיבֶּערְמַאכֶען אוּן פֶערְבֶּעסֶערְן אִין גַאנְצֶען דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען. עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעגְנִיגֶען מִיט קְלֵיינִיגְקֵייטֶען: עֶר הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ קוֹיפֶען עֶרְד פוּנ׳ם וֶוערְטְה בִּיז פִינְפְצֶעהְן הוּנְדֶערְט רֶענְדְלִיךְ, צוּ פִיהְרֶען פֶערשִׁידֶענֶע מִסְחָרִים אוּן נִיט נָאר הַאנְדְלֶען, ווִי פְרִיהֶר, מִיט אַלְטֶע קְלֵיידֶער, אוּן הָאבֶּען גֶעשֶׁאפְטֶען מִיט קְרִיסְטֶען, נָאר נִיט הַאלְטֶען קֵיין קְרִיסְטְלִיכֶע דִיעְנְסְטֶען. ווִיכְטִיגֶער אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן דָאס, וָואס פִּיוּס הָאט מְבַטֵל גֶעוֶועהן דִי שְׁטְרָאפֶען, וָואס יֶעדֶער יוּד הָאט גֶעהַאט אוֹיף זִיךְ וֶוען עֶר הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהן אוֹיף אֵיינֶע פוּן פַּאוּל׳ס תַּקָנוֹת, אוּן דָאס הָאט גֶעהֵייסֶען גְלַייךְ ווִי דִי אַלְטֶע בֶּעפֶעהְלֶע הָאבֶּען אָנְגֶעוָוארֶען זֵייעֶר כֹּחַ. אַוַדְאַי הָאבֶּען דִי יוּדֶען אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּן הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל צוּרִיק כָּשֵׁר מַאכֶען דֶעם תַּלְמוּד. אַזַא זַאךְ אִיז זֵיי אָבֶּער נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען, חָאטְשֶׁי מִיט קֵיין לֶעדִיגֶע הֶאנְד זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעקוּמֶען: פִּיוּס הָאט פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר דִי גֵייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען נִיט אָנְמַאכֶען אַ גֶעוַואלְד, אַז דִי יוּדֶען פִיהְרֶען בַּיי אִיהם אוֹיס וָואס זֵיי ווִילֶען. דֶערְפַאר אִיז עֶר גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ אוֹיבֶּער הַסְבָּרָה: עֶר הָאט קְלוֹימֶערְשְׁט אָבְּגֶעזָאגְט דִי בַּקָשָׁה פוּן דִי יוּדֶען אוּן הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט אַז נִיט נָאר דֶער תַּלְמוּד נָאר אֲפִילוּ אַלֶע קַבָּלָה־סְפָרִים אוּן רַייכְלִין׳ס בִּיכֶער זֶענֶען אָסוּר אוּן מֶען טָאר זֵיי אִין דִי הֶאנְד נִיט הַאלְטֶען; דֶערְבַּיי הָאט עֶר אָבֶּער אוֹיפְגֶעטְהוּן אַ קְלֵיינִיגְקֵייט אוּן הָאט עֶרְלוֹיבְּט מֶען זָאל אִיבֶּערְקוּקֶען

דֶעם תַּלְמוּד אוּנ אַרוֹיסְוַוארְפֶען אַללֶע אֶרְטֶער, וֶועלְכֶע זֶענֶען שֶׁאדְלִיךְ פַּאר'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ וִוי בַּאלְד מֶען וֶועט דֶערְנָאךְ דִי גְמָרוֹת נִיט רוּפֶען מִיט דֶעם נָאהמֶען „תַּלְמוּד“ מֶאג מֶען זֵיי דְרוּקֶען אוּנ אָפֶען הַאלְטֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַפַּארְשְׁטֶעלְטֶער הֶיתֵּר אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פֶּערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי זִיךְ מִיט אִיהם צוּ בֶּענוּצֶען: שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען דֶעם תַּלְמוּד אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין בַּאזֶעל מִיט קְלֵיינֶע פֶּערְאֶנְדֶערוּנְגֶען.

נָאר אוֹיב מֶען קֶאן רֶעכְנֶען, אַז דִי צַייט פוּן פִּיוּס דֶעם פִירְטֶען אִיז אַ בִּיסֶעל מֶעהר גְלִיקְלִיךְ גֶעוֶועהן פַאר דִי יוּדֶען, הָאט דָאס גְלִיק גָאר וֶועניג גֶעדוֹיעֶרְט, וַוייל נָאךְ אִיהם אִיז גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אַכְזָר, וָואס אֲפִילוּ פַּאוּל דֶער פִירְטֶער הָאט זִיךְ גֶעגֶען אִיהם אוֹיסְגֶעוִויזֶען וִוי אַ צַדִיק. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען וואוּ עֶס אִיז נָאר עֶרְגִיץ גֶעוֶועהן אֵיין אַלְטֶע גְזֵרָה, אוּנ דְרַיי חֳדָשִׁים זֶענֶען נָאךְ נִיט אַוֶועק זַייט עֶר אִיז אִים יָאהר 1566 אַרוֹיף אוֹיפְ'ן כְּרֶעסְטָאל, הָאט עֶר אִים לֶעבֶּען פוּן דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען גֶעמַאכְט אַ אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ: אַללֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט וֶוערֶען טֶענְדְלֶערְס, וֶוער עֶס הָאט גֶעהַאט עֶרְד הָאט מֶען אִיהם גֶענֵייטְה עֶר זָאל זִי פֶּערְקוֹיפֶען, מִיט קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם גֶעשֶׁאפְט, מֶען הָאט זֵיי גֶעצְווּאוּנְגֶען צוּ טְרָאגֶען שַׁאנְד־צֵייכֶענְס אוֹיף דִי קְלֵיידֶער, אוּנ מֶעהר פוּן אֵיין שׁוּל הָאט מֶען זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבְּט. פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער הָאט זִיךְ אָבֶּער נִיט גֶעקֶאנְט בֶּעגֶעהן נָאר מִיט אַלְטֶע גְזֵרוֹת; עֶר הָאט טַאקִי גֶעוָואלְט בַּיי דִי יוּדֶען צוּנֶעהמֶען דָאס לֶעבֶּען אוּנ דָאס פֶּערְמֶאגֶען, אַז עֶס זָאל פוּן זֵיי וֶוערֶען אִין גַאנְצֶען אַ תֵּל; דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זֵיי בֶּעטְרַאכְטֶען וִוי גֶעפֶאהְרְלִיכֶע שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע אוּנ פַאר יֶעדֶער קְלֵיינִיגְקֵייט זָאל מֶען זִיךְ צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶען, אַרַיינְוַוארְפֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ זֵיי אָנְטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים. אִיהם הָאט אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד אַללֶעסַאנְדְרָא, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּ דִי אַלְטֶע הֲטָאִים אוּנ הָאט בֶּעשׁוּלְדִיגְט דִי יוּדֶען, אַז אִין זֵייעֶרֶע סְפָרִים אוּנ בַּיים דַאוְונֶען פֶּערְשֶׁאלְטֶען זֵיי דִי קְרִיסְטֶען אוּנ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם מִיט טוֹיטֶע קְלָלוֹת. פַאר אַזֶעלְכֶע עֲבֵירוֹת הָאט מֶען כִּמְעַט אַללֶע יוּדֶען פוּן בּוֹלוֹנְיַא גֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם גֶערִיכְט פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּנ, אַז דִי תַּלְיָנִים הָאבֶּען בַּיי זֵיי לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייט גֶעצוֹיגֶען דִי אָדֶערְן פוּנ'ם לַייבּ, הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט. נָאר דֶער אֵיינְצִיגֶער רָב פוּן בּוֹלוֹנְיַא, ר׳ יִשְׁמָעֵאל חֲנִינָא, אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק אוּנ הָאט גֶעהַאט אִין זִיךְ אַזוֹי פִיעל קְרַאפְט, אַז עֶר הָאט

פריהר מוסר מודעה געוועהן, מען זאל וויסען, אז וואס ער וועט זאגען אין דער צייט, וואס מען וועט איהם מוטשען אונ די כוהות וועלען איהם אויסגעהען, איז פאלש. דערווייל האבען אנגעהויבען די עטליכע פערמאגליכע יודען, וואס זענען נאך געבליבען אין בולוניא אונ האבען פערשטאנען אז ניט היינט-מארגען וועט מען זיי אויך אבבראבעווען, צו טראכטען ווי ארום זיי זאלען זיך ארויסחאפען פון דארט אונ, אז זיי האבען געזעהען אז די מלוכה האט עפיס קיין חשק ניט זיי ארויסצולאזען האבען זיי זיך פשוט ארויסגעגנב'ט. דאס האט דעם פאפסט שטארק פערדראסען אונ ער האט זיך ענטשלאסען די יודען להלוטין ארויסצוטרייבען פון די ארטער, וואו ער האט געהאט צו שאפען. אומזיסט האבען זיך ארויסגעשטעלט, טאקי פון די גייסטליכע, ארדענטליכע מענשען, וואס האבען ערקלאהרט פיוס'ן, אז ער טאר ניט געהען געגען רצון פון די פריהריגע פאפסטע, וועלכע פלעגען בעשיצען די יודען אונ האבען זיי אריינגעלאזט אין זייער לאנד, ווען מען האט זיי געיאגט אונ געטריבען פון אללע זייטען: פיוס דער פינפטע איז געבליבען ביי זיין רשעות אונ האט אים יאהר 1569 ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז פון אללע שטאדט, וואס געפינען זיך אונטער זיין מאכט, אויסער רום אונ אנקאנא, זאלען זיך די יודען ארויסקלויבען אין דריי חדשים, אונ יעדער יוד, וואס מען וועט איהם דארט דערנאך געפינען, וועט פערקויפט ווערען פאר א קנעכט. אודאי זענען דעמאלט גענוג יודען געבראכען געווארען פון ברויט אונ האבען זיך קוים געקאנט צושלעפען צו די נאהענטע שטאדט, ווי פעזארא, אורבאנא, פעראר, מאנטוא אונ מאילאנד. די רייכסטע פון זיי זענען געווארען קבצנים, קיינער פון די קריסטען האט זיי ניט בעצאהלט זייערע הובות, אונ נאר איין ר' גדליה אבן יחיא פון ראווענא האט פערלארען צעהן טויזענד רענדליך. דעמאלט האט מען זיך אויך אומגעקוקט אז אין עטליכע ארטער פון פראנקרייך, וואו מען האט שוין מעהר פון צוויי הונדערט יאהר קיין יודען ניט געזעהען, האבען זיך בעזעצט יודען אונ זענען געווארען גרויסע עשירים; אזא עולה איז שווער געוועהן איבערצוטראגען אונ מען האט די יודען פון אוויניאן, קארפענטראס, ווענייסען אונ נאך אנדערע שטאדט, וואו די גוטהארציגע פאפסטע האבען זיי צוריק מיט יאהרען אריינגעלאזט, מיט חרפה אונ בושה ארויסגעטריבען.

גרעסטענטהיילס האבען זיך די אומגליקליכע געלאזט קיין טירקיי, נאר זעהר ווייניג האבען זיך געקאנט אהין צושלאגען, ווייל אויפ'ן וועג האבען זיך געפונען אזעלכע פרומע קריסטען, וואס האבען געהאלטען פאר א גרויסע מצות

צוצונֶעהמֶען בַּיי זֵיי דָאס לֶעצְטֶע, אוּנ זֵיי זֶענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען פַאר הוּנְגֶער אוּנ קָאלְט נָאךְ עֶהדֶער זֵיי זֶענֶען צוּגֶעקוּמֶען צוּ דֶער גְרֶענִיץ. אַ פִינְסְטֶערֶע צַייט אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן פַאר דִי יוּדֶען אִין אֵייְרָאפַּא אוּנ ר׳ יוֹסֵף כֹּהֵן הָאט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער גֶעהַאט גֶענוּג צָרוֹת צוּ בֶּעשְׁרַייבֶּען אִין זַיין סֵפֶר „עֵמֶק הַבָּכָא", וָואס אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן אַ טְהָאל פוּן גֶעוֵויין, פוּן בִּיטֶערֶע טְרֶערֶען, וָואס יֶעדֶער יוּד הָאט גֶעמוּזְט פֶערְגִיסֶען, וֶוען עֶר הָאט מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהֶען דֶעם בִּיטֶערְן סוֹף פוּן זַיינֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע בְּרִידֶער.

---

4 דִי יוּדֶען אִין טִירְקַיי אוּנ דוֹן יוֹסֵף הַנָשִׂיא.

(1566—1590 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דֶער יוּד הָאט שׁוֹין אָבֶּער אִין זִיךְ אַזַא מִין מַעֲלָה, אַז וָואס מֶעהר לֵייד מֶען טְהוּט אִיהם אָן – בֶּעקוּמְט עֶר נָאר מֶעהר חִיוּת. צָרוֹת שְׁטַארְקֶען אִיהם אוּנ מֶען מֶאג אִיהם דָא אַרַיינְלֶעגֶען נַיין אֵיילֶען אִין דֶער עֶרְד – וַואקְסְט עֶר עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ אוֹיס נָאר אַ שְׁפָּאנֶעל נַייעֶר מֶענְשׁ, מִיט פְרִישֶׁע כּוֹחוֹת, מִיט אַ פְרֶעהלִיךְ פָּנִים, גְלַייךְ וִוי נִיט עֶר הָאט עֶס בִּיז אַהֶער אַזוֹי גֶעלִיטֶען, אַזוֹי פֶערְשְׁוַוארְצְט גֶעוָוארֶען, וָואס אֵיין אַנְדֶערֶער אוֹיף זַיין [...]ט וָואלְט שׁוֹין לַאנְג דוּרְךְ זֵיי פוּן דֶער וֶועלְט גֶעגַאנְגֶען. אַזוֹי אִיז גֶעשֶׁעהֶען מִיט דִי יוּדֶען אוֹיךְ אִין דִי בִּיטֶערֶע יָאהְרֶען, וֶוען פִיוּס דֶער פִינְפְטֶער הָאט אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶעגָאסֶען זַיין גַאנְצֶען גִיפְטִיגֶען כַּעַס: פּוּנְקְט דֶעמָאלְט, וֶוען אִין דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לֶענְדֶער הָאט שׁוֹין פוּן זֵיי קַיין זֵכֶר נִיט גֶעזָאלְט בְּלַייבֶּען, הָאבֶּען זֵיי אִין טִירְקַיי אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ נָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפָן, אוּנ אֵיינֶעם פוּן דִי גֶעהַאסְטֶע אוּנ גֶעיָאגְטֶע מַארַאנֶען יוֹסֵף נָשִׂיא, אָדֶער יָאהַאן מִיקֶעז אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ דֶערְגְרֵייכֶען אַזַא הוֹיכֶע מַדְרֵגָה, אַז נִיט נָאר זֵיינֶע בְּרִידֶער, נָאר אַללֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד הָאבֶּען שְׁטָאלְצִירְט מִיט אִיהְ׳ם אוּנ יֶעדֶער הָאט גֶעהַאט פַאר אִיהם גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ, אוּנ דִי אָרֶעמֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען אַ לַאנְגֶע צַייט אוּמְגֶעוָואגֶעלְט אָהן אַ צִיעל אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען מִיט זֵייעֶר אֱמוּנָה, הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי פְּלוּצְלוּנְג צוּ וֶוערֶען מְיוּחָסִים. מִיט זֵייעֶר שַׁארְפֶען מוֹחַ הָאבֶּען זֵיי דֶערְגְרֵייכְט אַז אַללֶע מְלוּכוֹת, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט טִירְקַיי, זָאלֶען בֶּעדַארְפֶען צוּ זֵיי אָנְקוּמֶען, אוּנ וֶוענֶעדִיג, שְׁפַּאנְיֶען, פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אֲפִילוּ דֶער פַּאפְּסְט אַלְלֵיין, הָאבֶּען אַללֶע גֶעמוּזְט פַאר זֵיי דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. עֶס קָאן זַיין אַז אִין הַארְצֶען הָאט מֶען זִיךְ גֶעטְרַאכְט, אַז מֶען דַארְף דֶעם גַנָב

שְׁנַיידְט מֶען אִיהם פוּן דֶער תְּלִיָה, נָאר לְעֵת-עַתָּה הָאט עֶס אַיוּד אַזוֹי וַוייט גֶעבְּרַאכְט, אַז זַיינֶע נֶעכְטִיגֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ מַאכֶען אַ פְּרַיינְדְלִיכֶע מִינֶע דֶעם, וָואס מֶען הָאט אִיהם עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעוָואלְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר.

אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט עֶר מִיט זַיין הַדְרַת פָּנִים אוּנ מִיט זַיינֶע גְרוֹיסֶע מַעֲלוֹת בַּאלְד נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהֶען בַּיי יֶעדֶען אִין דִי אוֹיגֶען, אוּנ דִי רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס, וָואס עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּנ׳ם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען הוֹיף, הָאבֶּען אִיהם תֵּיכֶּף גֶעאֶפֶענְט אַ וֶועג צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט מֶען זָאל אִיהם דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל אַרַיינְלָאזֶען, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט אִין זִיךְ אַ פֶּערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ יֶענֶעם צוּשְׁלֶעפֶּען צוּ זִיךְ, אוּנ מֶען פְלֶעגְט מוּזֶען וֶוערֶען מִיט אִיהם נֶפֶשׁ אַחַת. עֶס אִיז גָאר-קַיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס דְער סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן אִיז צוּ אִיהם צוּגֶעקְלֶעבְּט גֶעוָוארֶען פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינוּט, וָואס עֶר הָאט אִיהם דֶערְזֶעהֶען אוּנ הָאט בַּאלְד פֶּערְשְׁטַאנֶען, אַז דָא הָאט אִיהם גָאטט צוּגֶעשִׁיקְט אַ גֶעטְרַייֶען דִינֶער, וָואס אִיז אִים שְׁטַאנְד דֶער מְדִינָה גְרוֹיסֶע טוֹבוֹת צוּ טְהוּן. אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא גֶעשְׁפִּיעלְט בַּיים סוּלְטַאן דִי גְרֶעסְטֶע רָאלֶע אוּנ אָהן אִיהם הָאט עֶר קַיין זַאךְ נִיט גֶעטְהוּן, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן קְלָאהר אִין אַלְדִינְג וָואס עֶס גֶעהט פָארבַּיי דִי אֵייראָפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת. דֶערְצוּ פְלֶעגְט עֶר שְׁטֶענְדִיג בֶּעקוּמֶען פוּן דִי יוּדֶען דִי בֶּעסְטֶע יְדִיעוֹת, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעקָאנְט גֶעבֶּען אַ רֶעכְטֶע עֵצָה, נִיט נָאר וִוי אַ מֶענְשׁ מִיט אַ שֵׂכֶל הַיָשָׁר, נָאר אוֹיךְ וִוי אֵיינֶער וָואס אִיז נִיט בְּלִינְד אִין דֶער לַאגֶע פוּן זַיין גֶעגְנֶער אוּנ קָאן זִיךְ שׁוֹין נִיט לָאזֶען אָבְּנַארֶען. זַאוַודַאי אִיז שׁוֹין סוּלֵיימַאן אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ שְׁפִּיעלֶען מִיט דִי אֵייראָפֶּאִישֶׁע מְלָכִים אוּנ אוֹיסְפִּיהְרֶען בַּיי זֵיי אַלְדִינְג — אוּנ דָאס הָאט עֶר אַלְס גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען זַיין יוּדִישֶׁען יוֹעֵץ. עֶס הָאט זִיךְ אָבֶּער גְרָאד אַזוֹי גֶעפִיהְרְט, אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא זָאל וֶוערֶען נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶער חָשׁוּב. צְוִוישֶׁען סוּלֵיימַאן׳ס קִינְדֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין אַחְדוּת, אֵיינֶער הָאט אוֹיפ׳ן אַנְדֶערְן נָאר גֶעזוּכְט הֶסְרוֹנוֹת, אוּנ דֶער פָאטֶער הָאט מֶעהר לִיעב גֶעהַאט דֶעם יוּנְגֶערְן זוּהן, וָואס הָאט מִיט זַיין גְבוּרָה מֶעהר גֶעטוֹיגְט צוּ מִלְחָמָה. דִי הוֹיף-לַייט הָאבֶּען מִן הַסְתָּם גֶעקוּקְט אוֹיפ׳ן סוּלְטַאן אוּנ, אַז עֶר הָאט גֶעוָוארְפֶען אַ אוּם-חֵן אוֹיף דֶעם עֶלְטֶערְן פְּרִינְץ סֶעלִים, הָאבֶּען אַלֶע אִיהם נָאכְגֶעטַאנְצְט אוּנ קֵיינֶער הָאט נִיט גֶעוָואלְט רֶעדֶען וֶועגֶען סֶעלִים׳ן עֶפִּיס אַ גוּט וָוארְט. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט אָבֶּער פֶּערְשְׁטַאנֶען, אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער פַאר׳ן לַאנְד וֶוען עֶס וֶועט וֶוערֶען שָׁלוֹם צְוִוישֶׁען

אַלְטֶען סולְטַאן אונ דֶעם יוֹרֵשׁ פון דֶער מְלוּכָה, אונ זַייגֶע עֶטְלִיכֶע וַוארְמֶע וֶוארְטֶער
זֶענֶען גֶענוּג גֶעוֶועהן, אַז סוּלֵיימַאן זָאל זִיךְ לָאזֶען אִיבֶּערְבֶּעטֶען אונ זָאל נָאךְ
שִׁיקֶען סֶעלִים'ן אַ טְהַייֶערֶע מַתָּנָה. פַאר אַ שָׁלִיחַ, וָואס זָאל אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי
מַתָּנָה, הָאט סוּלֵיימַאן אויסְגֶעקְלִיבֶּען טַאקִי דֶעם רוֹדֵף שָׁלוֹם אַלֵיין, אונ דֶעמָאלְט
הָאט דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ זִיךְ דֶעם דַאנְקְבַּארֶען פְּרִינְץ סֶעלִים, וֶועלְכֶע
הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט, אַז עֶר וֶועט עֶבִּיג נִיט פֶערְגֶעסֶען דִי טוֹבָה וָואס עֶר הָאט
אִיהם גֶעטְהוּן. סֶעלִים הָאט אויךְ גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אונ נָאךְ עֶהדֶער דִי מְלוּכָה
אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ אִיהם הָאט זִיךְ שׁוֹין דוֹן יוֹסֵף גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי
גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת. דֶער סוּלְטַאן הָאט אִיהם אַזוֹי לִיעבּ גֶעהַאט אַז עֶר הָאט אִיהם
אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט אַ גַאנְצֶע שְׁטִיק עֶרְד אִין פַּאלֶעסְטִינַא, מִיט דֶעם עֶרְלוֹיבְּנִישׁ, אַז
עֶר מֶאג פון טְבֶרְיָה מַאכֶען אַ גְרוֹיסֶע שְׁטָאדְט אונ דָארְט בֶּעזֶעצֶען נָאר יוּדֶען.
אַחוּץ דֶעם הָאט אִיהם סֶעלִים, בַּאלְד וִוי עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען, אִים יָאהר 5566,
דִי מְלוּכָה, גֶעמַאכְט פַאר הֶערְצָאג פון נַאקְסָאס, אונ דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט
דֶערְגְרֵייכְט אַזַא מַדְרֵגָה, וָואס עֶס אִיז גָאר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶענְקֶען אֲפִילוּ,
אַז אַ יוּד זָאל פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא מַאכְט. אֵיין אַנְדֶערֶער, קֶאן זַיין, וָואלְט
זִיךְ שׁוֹין בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶעם גְרוֹיסֶ'ן כָּבוֹד אונ רַייכְקַייט פון אַ הֶערְצָאג, וָואס
הָאט צוּ שַׁאפֶען, וִוי אַ זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיגֶער בַּעַל הַבַּיִת, אִיבֶּער זַיין שְׁטִיק לַאנְד
אונ וָואלְט שׁוֹין גֶעוָואלְט בֶּעסֶער זִיךְ אָפְּרוּהֶען אונ גֶענִיעסֶען דִי פֵּירוֹת פון זַיין
מִיה; דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט אָבֶער בֶּעסֶער גֶעוָואלְט וַוייטֶער דִיענֶען דֶער מְלוּכָה.
דִי מֶמְשָׁלָה אִיבֶּער זַיין עֶרְד הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אֵיינֶעם פון זַיינֶע גוּטֶע
פְרַיינְד, קָארָאנֶעל, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פון אֵיין אַלְטֶער יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה
אונ נָאךְ אֵיינֶער פון זַיינֶע עֶלְטֶער-זֵיידֶעס, ר' אַבְרָהָם שְׁנֵיאוּר, אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען
גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, וֶוען מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פון שְׁפַּאנְיֶען,
אונ אַלֵיין אִיז דוֹן יוֹסֵף גֶעבְּלִיבֶּען אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וואו עֶר אִיז גֶעוֶועהן
בַּיים סוּלְטַאן דִי רֶעכְטֶע הַאנְד. נָאר וָואס גְרֶעסֶער דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז גֶעוָוארֶען,
מֶעהר שׂוֹנְאִים הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען צְווִישֶׁען דִי גֶעזַאנְדְטֶע פון דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע
קֶענִיגֶע, וָואס הָאבֶּען אָהן זַיין הַסְכָּמָה קֵיין שׁוּם זַאךְ נִיט גֶעקָאנְט פּוֹעֵל'ן בַּיי
דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה, אונ בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז פְרַאנְקְרַייךְ בֶּאז גֶעוֶועהן, וַוייל עֶר
הָאט גֶעהַאט דִי הָעזָה שְׁטַארְק צוּ מָאהנֶען דֶעם חוֹב: וָואס הֵיינְרִיךְ דֶעם צְווייטֶען
הָאט זִיךְ זֶעהר נִיט גֶעגְלוּסְט צוּ בֶּעצָאהלֶען זַיין שְׁוִוינֶער, אונ אַז עֶר הָאט גֶע-
וָואלְט טַאקִי זַיין אֵיין עַקְשָׁן אונ הָאט גֶעזָאגְט דֶעם אַלְטֶען תֵּירוּץ אַז אַ יוּדֶען
אִיז אַ מִצְוָה צוּ בֶּערַאבֶּעוֶוען, הָאט דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא גֶעהֵייסֶען פֶערְהַאלְטֶען עֶטְלִיכֶע

פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שִׁיפֶען אונ מֶען הָאט גֶעמוּזְט בְּהַרְפָּה אָפְּגֶעבֶּען דָאס גֶעלְד בִּיז אֵיין פְּרוּטָה. אַוַדַאי הָאט עֶס פֶערְדְרָאסֶען דֶעם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְרָאבֶּען בְּסֵתֶר עֶר זָאל פַּטֶר'ן דֶעם יוּדִישֶׁען הֶערְצָאג. צְווִישֶׁען יוּדֶען זָאל מֶען זִיךְ אוֹיסְגֶעהֶען אָהן קִנְאָה – אִיז עֶפִּים אוֹיךְ נִיט מֶאגְליךְ: דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט גֶעהַאט אַ אִינְוֶוענִינְסְטֶען שׂוֹנֵא, טַאקִי פוּן זַיינֶע אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער, דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶעם סוּלְטַאן'ס יוּדִישֶׁער לַייבּ־דָאקְטָאר דַאוִד אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אִינְטֶערְגֶענוּמֶען צוּ צוּשְׁטֶעלֶען דֶעם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע בְּרִיעף, וָואס פוּן זֵיי קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט שְׁפַּאנְיֶען, מִיט'ן פַּאפְּסְט אוּנ מִיט'ן הֶערְצָאג פוּן פְלָארֶענְץ. מִיט דִי דָאזִיגֶע בְּרִיעף הָאבֶּען זַיינֶע שׂוֹנְאִים גֶעהָאפְּט אוֹיסְצוּוַוייזֶען שְׁוַוארְץ אוֹיף וַוייס, אַז עֶר אִיז פַאלְשׁ דֶער טִירְקַייא, נָאר זֵיי הָאבֶּען אַלֶע אַ גְרוֹיסֶען טָעוּת גֶעהַאט. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז פְרִיהֶר פוּן אַלֶעמֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט דֶערְצֶעהְלְט דֶעם סוּלְטַאן וָואס דָא גֶעהט פָּאר. סֶעלִים הָאט גוּט גֶעווּאוּסְט אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז אִיהם גֶעטְרַייעֶר פוּן אַלֶע אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל דַאוִד'ן ארוֹיסְשִׁיקֶען פוּן טִירְקַייא, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען דִי רַבָּנִים דֶעם מוֹסֵר אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן זַיינְס, אוּנ הָאטְשׁ פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ בַּיי אִיהם אַיינְגֶעשְׁמֵייכֶעלְט מִיט כָּבוֹד אוּנ רַייכֶע מַתָּנוֹת, וִוי, לְמָשָׁל, דֶער קֵייזֶער פֶערְדִינַאנְד פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ, וֶועלְכֶער הָאט אִימִיסְטֶען גֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים אִיהם צוּ בֶּעגְרִיסֶען, וֶוען דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל אִיז אַרַיין קַיין אוּנְגַארְן, הָאט עֶר זִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט גֶעלָאזְט פֶערְבְּלֶענְדֶען דִי אוֹיגֶען אוּנ הָאט גוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען עֶר זָאל פֶערְגְרֶעסֶערְן דִי מַאכְט פוּן טִירְקַייא וִוי וַוייט עֶר הָאט נָאר גֶעקָאנְט. אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ, אִים יָאהר 1570, בֶּענוּצְט דֶערְמִיט וָואס דִי מְלוּכָה פוּן וֶוענֶעדִיג אִיז גֶעוֶועהן צוּ שְׁוַואךְ אוּנ אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל צִיפֶּערְן, וואוּ דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל הָאט בֶּעלֶאגֶערְט צְוֵויי הוֹיפְּט־שְׁטֶאדְט נִיקַאזְיָא אוּנ פַאמַאגוּסְטַא. צוּם אָנְהוֹיבּ הָאט דִי מְלוּכָה פוּן וֶוענֶעדִיג גֶערֶעכֶענְט צוּ גֶעהֶען מִיט תְּקִיפוּת, דֶעם הֶערְצָאג פוּן נַאקְסָאס אוֹיף צוּ לְהַכְעִיס הָאט מֶען גֶעוָואלְט אַלֶע יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען, אוּנ אַ חוּץ דֶעם הָאט דֶער פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וֶועגֶען אַ נַייעֶם קְרַייצְצוּג, נָאר אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דִי טִירְקַייא שְׁרֶעקְט זִיךְ נִיט אִיבֶּער אוּנ וִויל טַאקִי נִיט אָפְּטְרֶעטֶען, הָאט מֶען גֶעמוּזְט אַיינְבֵּייגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ אָנְקוּמֶען נָאךְ אַ מָאל צוּ אַ יוּדֶען עֶר זָאל זִיךְ אַרַיינְלֶעגֶען אִין שָׁלוֹם.

מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען ווִי דָאס בְּלוּט הָאט גֶעזָאטֶען בַּיי דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, וֶוען זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט זִיךְ וֶוענְדֶען מִיט זֵייעֶרֶע בַּקָשׁוֹת צוּם יוּדִישֶׁען הֶערְצָאג, נָאר זֵיי הָאבֶּען קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט. אַז נִידֶערְלַאנְד הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט בֶּעפְרַייעֶן פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פוּנ'ם שְׁלֶעכְטֶען קֶענִיג פִילִיפּ דֶעם צְוֵוייטֶען, וֶועלְכֶער הָאט דָארְט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהְרְט דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן, הָאט דֶער הֶערְצָאג ווִילְהֶעלְם פוּן אָרַאנְיֶען גֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ מְיוּחָד צוּ דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אִיהם גֶעהֶען צוּ הִילְף. דֶער קֵייזֶער פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ פֶערְדִינַאנְד הָאט אִיהם אוֹיךְ נִיט אֵיין מָאל גֶעשְׁרִיבֶּען אֵייגֶענְהֶענְדִיגֶע בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט, אַז עֶר שֶׁאצְט אִיהם זֶעהר. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט אוֹיךְ גֶעטְהוּן דֶער קֶענִיג פוּן פָּאלֶען, זִיגִיזְמוּנְד אוֹיגוּסְט, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ גֶעוָואלְט בַּיי אִיהם עֶפִּיס פוּעֶל'ן פְלֶעגְט עֶר אִיהם צוּזָאגֶען, אַז עֶר וֶועט גוּט בֶּעהַאנְדְלֶען דִי יוּדֶען, וַוייל עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז דָאס וֶועט זַיין בַּיי דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא דִי בֶּעסְטֶע מַתָּנָה.

מִיט רֶעכְט קָאן מֶען זָאגֶען, אַז דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זִיךְ כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען גֶעפִיהְרְט דוּרְךְ יוּדִישֶׁע קֶאפּ, וַוייל אוֹיסֶער דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא, וָואס דֶער סוּלְטַאן סֶעלִים הָאט זִיךְ שְׁטֶענְדִיג גֶעהַאלְטֶען נָאר אִין זַיין דֵעָה, הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער מַחֲמֶד סָאקָאלִי, וָואס אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועזֶען קֵיין גוּטֶער פְרַיינְד דֶעם יוּדִישֶׁען הֶערְצָאג, גֶעהַאט נֶעבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אַ יוּדֶען, וָואס פְלֶעגְט אִיהם גֶעבֶּען אַלֶע עֵצוֹת אוּנ הָאט אִיהם קֵיין מָאל נִיט גֶערַאטְהֶען שְׁלֶעכְט, וַוייל עֶר הָאט אוֹיךְ, פּוּנְקְט ווִי דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא, גוּט גֶעקָאנְט דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת, אוּנ ווִי וַוייט דֶער מֶענְשְׁלִיכֶער שֵׂכֶל טְרָאגְט הָאט עֶר נִיט דֶערְלָאזְט, אַז דִי טִירְקַייא זָאל מַאכֶען אַ פַאלְשֶׁען שְׁרִיט. דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ שְׁלֹמֹה בֶּן נָתָן אַשְׁכְּנַזִי, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דִי וֶוענֶעצְיַאנִישֶׁע יוּדֶען; עֶר הָאט אִין זַיינֶע יוּנְגֶע יָאהְרֶען גֶעמַאכְט גְרוֹיסֶע נְסִיעוֹת אוּנ אִיז אַ צַייט גֶעוֶועהן לֵייבּ־דָאקְטָאר בַּיים קֶענִיג פוּן פָּאלֶען. אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער בֶּעזֶעצְט אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, הָאט עֶר זִיךְ מֶעהר גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים, וַוייל עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ מֶען הָאט אוֹיף אִיהם גֶעקוּקְט ווִי אוֹיף אַ מוֹרֶה הוֹרָאָה. בַּאלְד אִיז אָבֶּער פוּן אִיהם גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער אוּנ עֶר הָאט אִיהם צוּ זִיךְ צוּגֶענוּמֶען פַאר אַ יוֹעֵץ, אַז דֶער פוֹילִישֶׁער קֶענִיג סִיגִיזְמוּנְד אוֹיגוּסְט אִיז, אִים יָאהר 1572, גֶעשְׁטָארְבֶּען אָהן יוֹרְשִׁים אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ רַעַשׁ צְווִישֶׁען אַלֶע מְלָכִים פוּן אֵייְרָאפַּא, וַוייל יֶעדֶער הָאט גֶעוָואלְט אַז מֶען זָאל פוּן

זַיין מִשְׁפָּחָה אויסְקְלויבֶּען דֶעם נַייֶעם הֶערְשֶׁער פוּן פּוֹילִין, הָאט ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי אַזוֹי גֶעפִּיהְרְט, אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ זָאל אַיינְשְׁטֶעהֶען בַּיי דֶער טִירְקַיי אִין דִי הָאנְד אוּנ, אַז דֶער גוֹרָל זָאל פַאלֶען אוֹיף׳ן פְרַאנְצֶאזִישֶׁען פְּרִינְץ הֵיינְרִיךְ פוּן אַנְזְשׁוּ נֵיא, הָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעהַאט גֶעגְנֶער פוּן אַלֶע זַייטֶען. דֶערְמִיט הָאט ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי גֶעווִיזֶען אַז דִי טִירְקַיי הָאט אַ גְרוֹיסֶען ווֶערְטְה אוּנ אַז זִי קָאן אוֹיסְפִּיהְרֶען ווָאס זִי ווִיל. דִי מְלוּכָה הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען ווָאס פַאר אַ כָּבוֹד עֶר הָאט אִיהר צוּגֶעשַׁארְט אוּנ הָאט שׁוֹין גֶעהַאט דָאס גְרֶעסְטֶע צוּטְרוֹיֶען צוּ אִיהם. אַוַדַאי אַז עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי מִלְחָמָה מִיט ווֶענֶעדִיג ווֶעגֶען דֶעם אִינְזֶעל צִיפֶּערְן, אוּנ דִי ווֶענֶעצִיַאנֶער הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל מַאכֶען שָׁלוֹם, הָאט טִירְקַיי גֶעשִׁיקְט ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי פַאר אַ שָׁלִיחַ קַיין ווֶענֶעדִיג אוּנ אִיז גֶעווֶעהן פֶערְזִיכֶערְט אַז אַלְדִינְג ווָאס עֶר ווֶעט אָבְמַאכֶען ווֶעט זַיין מִיט שֵׂכֶל אוּנ מִיט יֹשֶׁר. ווִי שְׁלֶעכְט מֶען הָאט דֶעמָאלְט אִין ווֶענֶעדִיג נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף יוּדֶען, הָאט מֶען גֶעמוּזְט דֶעם סוּלְטַאן׳ס שָׁלִיחַ אוֹיפְנֶעהמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, אוּנ אַז ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי הָאט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט זַיין שְׁלִיחוּת אוּנ דִי תְּנָאִים פוּן שָׁלוֹם זֶענֶען שׁוֹין אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען גֶעווָארֶען פוּן בֵּיידֶע צְדָדִים, הָאט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶעם פְרַיינְדְשַׁאפְט ווָאס מֶען הָאט אִיהם אַלֵיין בֶּעווִיזֶען: עֶר הָאט גֶעווָאוּסְט אַז מֶען ווִיל דִי יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן ווֶענֶעדִיג אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נִיט גֶערוּהט אוּנ הָאט אוֹיךְ אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם ווֶענֶעצִיַאנִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען יַעֲקֹב סָארַאנְצָא עֶר זָאל אִיהם צוּ הֶעלְפֶען, בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז אִין טִירְקַיי שְׁפִּיעלֶען דִי יוּדֶען אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע אוּנ אַז פַאר אַזַא זַאךְ ווֶעלֶען זֵיי נִיט שְׁווַייגֶען, אוּנ אַזוֹי אִיז אִיהם אוֹיךְ גֶערָאטְהֶען צוּ מַאכֶען אַ אִינֶוועֶנִיגְסְטֶען שָׁלוֹם צְווִישֶׁען דִי ווֶענֶעצִיַאנֶער אוּנ דִי יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם פוּן ווֶענֶעדִיג אַרוֹיס בֶּעגְלֵייט מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה אוּנ כָּבוֹד.

יֶענֶע צַייט אִיז גֶעווֶעהן דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע פַאר דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען. אוֹיסֶער אַזֶעלְכֶע צְווַיי פֶּעסְטֶע זַיילֶען, ווִי דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אוּנ ר' שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי, ווָאס אוֹיף זֵיי הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּן דֶער מְלוּכָה, הָאבֶּען דִי יוּדִישֶׁע אַיינְווָאהנֶער זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט אַלֶערְלֵיי נוּצְלִיכֶע מְלָאכוֹת אוּנ מִסְחָרִים אוּנ דִי הַצְלָחָה הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעדִיעֶנְט אַז זֵיי זֶענֶען גֶעווָארֶען גְרוֹיסֶע עֲשִׁירִים אוּנ הָאבֶּען מִיט זֵייעֶר רַייכְקַייט בֶּעלֶעבְּט דִי מְדִינָה: זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶרֶע אוֹצְרוֹת נִיט בֶּעהַאלְטֶען אִין דֶער עֶרְד, זֵיי הָאבֶּען בֶּענוּצְט דָאס גֶעלְד צוּ פֶערְגְרֶעסֶערְן דִי גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶעם הַאנְדֶעל אוֹיף דִי שִׁיפֶען אוּנ אַסַךְ מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעקָאנְט לֶעבֶּען דוּרְךְ זֵיי אוּנ הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּכָבוֹד אוּנ בְּרַחֲבָה,

אז דעם יודען איז גוט אויפ'ן הארצען האט ער אין זינען אויך עדלערע זאכען, און דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס עס האבען זיך דעמאלט צווישען זיי ארויסגעוויזען אויך עטליכע געלעהרטע, ווי אבן יחיא, וואס איז געוועהן א שאנער דרשן, און פלביא יאקאבא דע עווארא, איינער פון די מאראנען וואס איז געוועהן א בעריהמטער שפראכען-קענער און האט אנגעשריבען דעם דאקטאר אמאטוס לוזיטאנוס, ווען ער איז געשטארבען אין סאלוניקי, א מצבה אויף לאטייניש. ווי עס שיינט, האט דער גלאנצענדער צושטאנד פון די יודען דערוועקט ביי זיי געדאנקען פון זעלבסשטענדיגקייט, און דון יוסף נשיא האט זיך שוין לאנג ארומגעטראגען מיט די מחשבות און האט געוואלט ווערען א מושל איבער א בעזונדער שטיקעל ערד. גאר צום אנהייב האט ער זיך געפרוווט טאמער וועט איהם ווענעדיג אבטרעטען איינע פון איהרע אינזעלן און ער וועט דארט קאנען בעזעצען נאר יודען און דארט מאכען א קליינע מלוכה. ווענעדיג איז מן הסתם דארויף ניט בעשטאנען און אז ער איז דערנאך געווארען דער חשוב ביים סולטאן סולימאן און ער האט איהם אוועקגעשענקט די אלטע שטאדט טבריה און נאך זיבען דארפער, האט ער זיך גענומען מיט גרויס חשק אויסצובויען הייזער, איינפיהרען פאבריקען און בעלעבען די וויסטע ערטער, נאר דער געדאנק פון א יודישער מלוכה איז ביי איהם אבגעקיהלט געווארען. איהם האט זיך מעהר געגלוסט צו ווערען קעניג פון ציפערן, ווייל די דאזיגע קרוין האט איהם סעלים צוגעזאגט איבערצוגעבען מיט זיינע אייגענע האנד, נאר דער ערשטער מיניסטער מחמד סאקאלי האט אללע מיטעל אנגעווענדעט אז דון יוסף נשיא זאל שוין האבער ניט שטייגען און פון אללע האפנונגען האט זיך אויסגעלאזט א חלום.

די קבלה, וואס האט זיך דערווייל איינגעווארצעלט אין פאלעסטינא האט ניט דערלאזט אז דאס לערנען פון תורה און תלמוד זאל בליהען, ווי עס וואלט געקאנט זיין ביי אזא גליקליכער לאגע פון די טירקישע יודען. דער איינציגער פון די יודישע לומדים, וואס האט דעמאלט געשפיעלט א ראללע, איז געוועהן ר' יוסף קארו, דער רב פון צפת. ער האט געמיינט אז מיט זיין שלחן ערוך, אויף וועלכען ער האט פערבראכט כמעט דאס גאנצע לעבען, וועט ער האבען א געדעקטען טיש פאר זיין גאנץ פאלק; צום סוף איז באלד געקומען ר' משה איסרליש (רמ"א), דער רב פון קראקויא, וואס איז נאך אייגענטליך געוועהן גאר א יונגער מאן, און האט זיך ניט געשעמט ארויסצוגעבען זיין מפה און ווייזען דעם עולם, אז ר' יוסף קארו'ס טיש פעהלט

אַטִ י שְ ט וּ ךְ. דָאס הָאט עֶר גֶעטְהוּן דֶערְפַּאר, וָואס ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ הָאט אִין גַאנְצֶען פֶערְבּוֹיגֶען דִי דֵעוֹת פוּן דִי דַייטְשֶׁע אוּנ דִי פָּאלְנִישֶׁע רַבָּנִים; אַוַדַאי הָאט אִיהם ר׳ מֹשֶׁה אִיסֶרְלִישׁ גֶעוִויזֶען אַז דִי גַאנְצֶע תּוֹרָה לִיעגְט נִיט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אַז בַּיי זֵיי וֵוייסְט מֶען אוֹיךְ אַ דִין.

אִיבְּרִיגֶענְס, זֶענֶען אַללֶע רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן, וִוי מֶען זָאגְט, פוּן אֵיין גֶעוַואנְד גֶעשְׁנִיטֶען: אוֹיסֶער דֶעם תַּלְמוּד מִיט זַיינֶע מְפָרְשִׁים הָאט בַּיי זֵיי קֵיין שׁוּם זַאךְ נִיט גֶעהַאט קֵיין וֶוערְטְה אוּנ אַנְדֶערֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען זֶענֶען גָאךְ, פֶערְקֶעהְרְט, בַּיי זֵיי אָבְּגֶעפְרֶעגְט גֶעוֶועהן, אוּנ וִוי בַּאלְד זֵיי הָאבֶּען נָאר בֶּעמֶערְקְט אַ בַּר שֵׂכֶל, וָואס זַיין מוֹחַ טְרָאגְט אִיהם אַוֶועק אַ בִּיסֶעלֶע וַוייטֶער פוּנ׳ם בֵּית הַמִדְרָשׁ, הָאבֶּען זֵיי אִיהם שׁוֹין גֶעהַאלְטֶען פַאר אֵיין אֶפִּיקוֹרוֹס אוּנ הָאבֶּען אִיהם פָּשׁוּט גֶעוָואלְט עוֹקֵר מִן הַשׁוֹרֶשׁ זַיין. דָאס בֶּעוַוייזְט אוּנְז דָאס בִּיטֶערֶע לֶעבֶּען פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען ר׳ עֲזַרְיָה בֶּן מֹשֶׁה דִי-רָאסִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי לִיכְטִיגְסְטֶע קֶעפּ אִין דֶעם זֶעכְצֶעהנְטֶען יַאהרהוּנְדֶערְט אוּנ וָואס וָואלְט גֶעקָאנְט גֶעוִויס גָאר אִין גַאנְצֶען פֶערְבֶּעסֶערְן דֶעם אִינְוֶוענִיגְסְטֶען מַעֲמָד פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער, וֶוען דִי רַבָּנִים וֶוערֶען אִיהם נִיט קֵיין שׂוֹנְאִים פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּם אֶמֶת אוּנ שְׁנַיידֶען אִיהם נִיט אָב דִי פְּלִיעגֶעל. ר׳ עֲזַרְיָה דִי-רָאסִי אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַ אַלְטֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער פַאמִילְיֶע אוּנ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין מַאנְטוּאַ אִים יָאהר 1514. אוֹיסֶער גְמָרָא, הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ אוֹיךְ מֶעדִיצִין אוּנ אִיז פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעוֶועהן אַזַא מַתְמִיד אַז דֶעם גוּף הָאט עֶר גָאר אִין זִין נִיט גֶעהַאט, עֶר הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען קְרַאנְק אוּנ מָאגֶער, וִוי מֶען זָאגְט, הוֹיט אוּנ בֵּיינֶער. הָאט גֶע-וָואהנְט אִין בּוֹלוֹנְיַא אוּנ אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רְדִיפוֹת, אִין דֶער צַייט פוּן פִּיוּס דֶעם פִינְפְטֶען, אִיז עֶר אַרִיבֶּער קֵיין פֶערַארַא, ווּאו מֶען הָאט אִיהם זֶעהר גֶעשֶׁאצְט פַאר זַיין גְרוֹיס גֶעלֶערְנְטְקֵייט אוּנ גוּטְהֶארְצִיגְקֵייט. דִי אַלְטֶע גְרִיכִישֶׁע אוּנ לַאטַיינִישֶׁע בִּיכֶער הָאבֶּען אִיהם זֶעהר אִינְטֶערֶעסִירְט אוּנ זַיין עֶרְשְׁטֶע סֵפֶר וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן „אַרִיסְטֶעאָס בְּרִיעף צוּ זַיין בְּרוּדֶער פִּהִי-לָאקְרַאטֶעס“. דִי אִיבֶּערְזֶעצוּנְג הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען דוּרְךְ אַ צוּפַאל. אִים יָאהר 1570 אִיז גְרָאד אִין פֶערַארַא גֶעוֶועהן אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער עֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ, וָואס הָאט אַ תֵּל גֶעמַאכְט כִּמְעַט פוּן דֶער גַאנְצֶער שְׁטָאדְט אוּנ אַללֶע אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס אוֹיפְ׳ן פֶעלְד. ר׳ עֲזַרְיָה אִיז מִן הַסְתָּם אוֹיךְ גֶעבְּלִיבֶּען אָהְן אַ דִירָה אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהְט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט

הָאט עֶר בֶּעמֶערְקְט ווִי אַקְרִיסְט זִיצְט אִיבֶּער אַגְרִיכִישׁ בוּךְ אוּנ לֵייֶענְט עֶס מִיט גְרוֹיס חֵשֶׁק. ווִי עֶרְשְׁטוֹינְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעווָארֶען אַז עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצֵייגְט אַז דָאס אִיז גֶעוועֶהן „אַרִיסְטֶעאָס בְּרִיעף“, אֵיינְס פוּן דִי עָאנְסְטֶע זַאכֶען, ווֶעלְכֶע דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף גְרִיכִישׁ אִין דֶער צַייט פוּנ'ם בַּיִת שֵׁנִי, אוּנ ווִי גְרוֹיס אִיז זַיין ווֶעטְהִיג גֶעוועֶהן ווֶען עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמַאנְט אַז קְרִיסְטֶען זוּכֶען זִיךְ טְרֶאסְט אִין יוּדִישֶׁע סְפָרִים אוּנ דִי יוּדֶען אַלֵיין ווַייסֶען נִיט אֲפִילוּ פוּן זֵיי. עֶר הָאט בַּאלְד גֶענוּמֶען אוֹיף זִיךְ דָאס בוּךְ צוּ אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף הֶעבְּרֶאִישׁ אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר זִיךְ טַאקִי גֶעחַאפְּט שְׁרַייבֶּען זַיין גְרוֹיס סֵפֶר „מְאוֹר עֵינַיִם“, ווֶעלְכֶעס אִיז פֶערְטִיג גֶעווָארֶען אִים יָאהר 1575 אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים. אַז דֶער „מְאוֹר עֵינַיִם“ אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קַיין צְפַת-צוּ דִי פַייֶערִיגֶע מְקוּבָּלִים, הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט אַ גֶעווַאלְד אַז עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אַ נַייֶער אֶפִּיקוֹרוֹס אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים ר' אֱלִישָׁע גַלִיקוֹ הָאט שׁוֹין גֶעווָאלְט צוּנוֹיפְרוּפֶען אַ בֵּית דִין מֶען זָאל אִיהם מַחֲרִים זַיין, נָאר ר' יוֹסֵף קַארוֹ'ס טוֹיט הָאט אִיבֶּערְגֶעשְׁלָאגֶען. דֶער רַעַשׁ פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אוֹיךְ קַיין אִיטַאלְיֶען, נָאר דִי רַבָּנִים פוּן מַאנְטוּאַ הָאבֶּען פָארְט דֶערְךְ אֶרֶץ גֶעהַאט פַאר'ן גְרוֹיסֶען יוּדִישֶׁען דֶענְקֶער אוּנ הָאבֶּען נָאר גֶעהֵייסֶען אַז יוּנְגֶע לַייט, וואָס זֶענֶען נָאךְ נִיט אַלְט קַיין פִינְף אוּנ צְווַאנְצִיג יָאהר, זָאלֶען נִיט הַאלְטֶען ר' עֲזַרְיָה'ס סְפָרִים. אַזוֹי הָאט מֶען ר' עֲזַרְיָה'ן פֶערְשְׁטֶעלְט דֶעם ווֶעג צוּם פָאלְק, אַזוֹי הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶערִיסֶען פוּן דֶעם אֵיינְצִיגֶען צִיעל, צוּ ווֶעלְכֶען עֶר הָאט זִיךְ גֶעצוֹיגֶען אִין זַיין גַאנְץ עֶלֶענְד בִּיטֶער לֶעבֶּען!

אִין דֶער צַייט הָאט זִיךְ דִי קַבָּלָה זֶעהר גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ פוּן דֶעם לִמּוּד וואָס אִיז מִיט דְרַיי הוּנְדֶערְט יָאהר צוּרִיק אִין שְׁפַּאנְיֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ נָאר גֶעווֶעזֶען אֵיין אַרְט פִילָאזָאפִישֶׁער לִמּוּד אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען קַבָּלָה עִיּוּנִית, הָאט זִיךְ אִיצְט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אִין אַ פְּרַאקְטִישֶׁען לִמּוּד. דָאס הֵייסְט: אַזַא מִין חָכְמָה, וואָס מֶען קָאנְן שׁוֹין פוּן אִיהר פְּרַאקְטִישֶׁע נוּטְצֶען הָאבֶּען ווִי לְמָשָׁל: בֶּעווַייזֶען מוֹפְתִים, הֵיילֶען קְרַאנְקֶע, בֶּעשְׁווֶערְן שֵׁדִים אוּנ רוּחוֹת, אִין וואָס מֶען הָאט צוּ יֶענֶער צַייט שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ גְלוֹיבֶּען, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס דֶערְפוּן דִי „קַבָּלָה מַעֲשִׂית“.

דִי הוֹיפְּט-פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער פְּרַאקְטִישֶׁער קַבָּלָה זֶענֶען גֶעוועֶהן ר' יִצְחָק לוּרְיָא, וואָס הָאט טַאקִי דִי זַאךְ גֶעמֵיינְט עֶרְנְסְט, אוּנ זַיין תַּלְמִיד ר' חַיִים וִויטַאל, ר' יִצְחָק לוּרְיָא הַלֵּוִי (אר״י), וואָס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן

אַ דייטשער מִשְׁפָּחָה, איז געבאָרען געוואָרען אין יְרוּשָׁלַיִם אים יאָהר 1534 אונ אַזוֹי ווי ער איז פְּרִיה געבליבען אַ יָתוֹם, האָט מען איהם אַוועקגעשיקט קיין מִצְרַיִם צו זיינעם אַ רייכען פעטער, ר׳ מָרְדְּכַי פְרַאנְצִיז. דאָרט האָט ער זיך פון די קינדערשע יאָהרען גענומען צו דער קַבָּלָה אונ אַז ער איז עלטער געוואָרען אונ מען האָט איהם חֲתוּנָה געמאַכט, האָט ער אַלאַנגע צייט געלעבט אַבגעזונדערט פון דעם ווייב, אַהיים פלעגט ער קומען נאָר פון איין שַׁבָּת צום אַנדערן, רעדען האָט ער מיט קיינעם ניט געוואָלט אונ די עטליכע ווערטער וואָס ער האָט שוין געמוזט אויסרעדען האָט ער געזאָגט אויף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. אַללע זיינע כּוֹחוֹת האָט ער אַריינגעלעגט אין „זֹהַר“ אונ ביסלעכווייז האָט זיך אין איהם דער כֹּחַ הַדִּמְיוֹן אַזוֹי צושפּיעלט אַז איהם האָט זיך טאַקי בּאֱמֶת אויסגעוויזען אַז אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא אונ ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי קומען צו איהם אונ מאַכען איהם בעקאַנט מיט די פערבאָרגענע סודות פון דער וואונדערליכער בעהאַלטענער קַבָּלָה־וועלט, וואָס ניט יעדער קאָן האָבען די זְכִיָּה אַהין אַ קוק צו טהון. צווישען די דאָזיגע סודות איז ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא געוואָהר געוואָרען אַז ער אַלליין האָט אין זיך די נְשָׁמָה פון מָשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף אונ אַז גאָר גיך מוז זיך שוין אָנהויבען די גליקליכע צייט פון דער גְאוּלָה. אַוודאי האָט עס איהם געצויגען קיין צְפַת, וואו די רעכטע מְקוּבָּלִים האָבען זיך געפונען, אונ אַז ער איז אַהין געקומען האָט מען שוין געוואוסט פון איהם אַז ער איז אַ בַּעַל מוֹפֵת אונ ער האָט בעקומען אַ סַך תַּלְמִידִים וואָס האָבען איהם פערגרעסערט. בעזאָנדערס האָט בּיי איהם נוֹשֵׂא חֵן געווען ר׳ חַיִּים וִויטַל, וואָס איז גראָד אין יענער צייט געקומען מיט׳ן פאָטער קיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פון איטאַליען. מיט איהם צוזאַמען פלעגט ר׳ יִצְחָק אומגעהן אויף קְבָרִים אונ האָט איהם פערזיכערט אַז ער זעהט ווי די נְשָׁמוֹת פליהען אַרום אונ ער הערט זייערע תַּחֲנוּנִים וועגען אַ תִּקוּן. ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא איז געשטאָרבען גאָר יונג, ער איז אין גאַנצען אַלט געווען אַכט אונ דרייסיג יאָהר, אונ דער אומצייטיגער טויט האָט געפיהרט דערצו מען זאָל נאָך היילינגער מאַכען אונ גרעסער מאַכען זיין נאָהמען. ר׳ חַיִּים וויטַל האָט דערצעהלט אַז פאַר׳ן טויט האָט איהם ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אָנגעזאָגט ער זאָל פערנעהמען זיין שטעלע אונ האָט איהם מְגַלֶּה געווען אַז זיין נְשָׁמָה האָט אין זיך אויך אַ פונק פון מָשִׁיחַ׳ן. אַזוֹי איז ר׳ חַיִּים וויטַל געבליבען דער בַּעַל מוֹפֵת אויף ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא׳ס אָרט אונ זיינע אַנדערע תַּלְמִידִים האָבען זיך פערשפּרייט אין אַנדערע לענדער אונ ר׳ יִשְׂרָאֵל סַרוּק האָט זיך אַוועקגעלאָזט בעפעסטיגען די קַבָּלָה אין איטאַליען אונ אַמשטערדאַם.

דֶער יוּדִישֶׁער הֶערְצָאג הָאט גֶעשִׁיצְט אַלֶע זַיינֶע בְּרִידֶער וִוי אַ אַייזֶערְנֶע וַואנְד; דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי מְקוּבָּלִים גֶעטְהוּן וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעוָואלְט אוּנ הָאבֶּען גָאר פֶערְגֶעסֶען אַז סַךְ הַכֹּל זִיצֶען דִי יוּדֶען אוֹיף אַ פְרֶעמְדֶע פוּהר אוּנ אַז וֶוען זֵיי וֶועלֶען מוּזֶען בַּיים עֶרְשְׁטֶען שְׁלֶעכְטֶען ווִינְטֶעל הַאפֶּען דָאס פֶּאקֶעל אוֹיף דִי פְּלֵייצֶעס אוּנ לוֹיפֶען וֶועלֶען זֵיי פַאלֶען אוּנְטֶער דֶער נַייעֶר מַשָׂא, וָואס מֶען הָאט אוֹיף זֵיי אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא׳ס גְלִיק אִיז טַאקִי נִיט גֶעוֶועהן עֶבִּיג, סֶעלִים אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִים יָאהר 1574 אוּנ בַּיים נַייעֶם סוּלְטַאן מוּרַאד דֶעם דְרִיטֶען אִיז עֶר שׁוֹין נִיט גֶעוֶועהן אַזַא חָשׁוּב, זַיינֶע גֶעגְנֶער, וִוי מַחְמֶד סָאקָאלִי אוּנ ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי, הָאבֶּען מֶעהר נִיט דֶערְלָאזְט עֶר זָאל אִין הוֹיף שְׁפִּיעלֶען דִי אֵייגֶענֶע רָאלֶע וָואס פְרִיהר, אוּנ עֶר הָאט אִין גַאנְצֶען גֶעלֶעבְּט נָאךְ פִינְף יָאהר, נָאךְ זַיין טוֹיט, הָאט מוּרַאד, וָואס אִיז אִיבֶּערְהוֹיפְּט נִיט גֶעוֶועהן קֵיין נְקִי כַּפַּיִם, גֶעלֶעגְט אֵיין אוֹיג אוֹיף זַיין גַאנְץ עֲשִׁירוּת אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זַיין פֶערְמֶעגֶען צוּנֶעהמֶען אוּנ קְלָאמֶערְשְׁט צָאהלֶען הוֹבוֹת. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט דִי אַלְמָנָה, דִי הֶערְצָאגִין רֵיינַא נָשִׂיא, מַצִיל גֶעוֶועהן בַּיינְצִיג טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ אַחוּץ נַחֲלָאוֹת וָואס זֶענֶען אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען. זִי הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט צָרְכֵי רַבִּים אוּנ הָאט בַּיי זִיךְ אִין פַּאלַאץ גֶעמַאכְט אַ יוּדִישֶׁע דְרוּק, וָואס הָאט עֶקְסִיסְטִירְט נַיינְצֶעהן יָאהר, נָאר קֵיין וִויכְטִיגֶע סְפָרִים זֶענֶען דָארְט נִיט אָבְּגֶעדְרוּקְט גֶעוָוארֶען, וַוייל דֶער מַשְׁגִיחַ דַארוֹיף, ר׳ יוֹסֵף אַשְׁקְלוֹנִי, אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶער בְּרִיָה אוּנ הָאט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען וֶועלְכֶע בִּיכֶער זֶענֶען מֶעהר נֶאטְהִיג פַאר׳ן פָאלְק.

נָאךְ דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא׳ס טוֹיט, אִיז ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינְצִיגֶער יוּד וָואס הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַ קָרוֹב לְמַלְכוּת, נָאר דֶערְגְרֵייכֶען דוֹן יוֹסֵף׳ס הוֹיכֶע מַדְרֵגָה אִיז אִיהם נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן. עֶס הָאט אִיהם אֲפִילוּ דֶערְצוּ דִי הַשָּׂגָה נִיט גֶעטְרָאגֶען, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עָנָיו, עֶר הָאט זִיךְ פַיינְד גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען אוּנ פוּן אִיבְּרִיגֶען כָּבוֹד הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין מִתְרַחֵק גֶעוֶועהן. אַז מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט מַאכֶען אַ שָׁלוֹם צְווִישֶׁען שְׁפַּאנְיֶען אוּנ טִירְקֵיי אוּנ עֶס אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים, וַוייל אִיטַלִיכֶער הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ גְרֶעסֶערְן מְיוּחָס, הָאט ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי אָבְּגֶעזוּכְט אַ מִיטֶעל אוּנ הָאט זֵיי אוֹיסְגֶעגְלַייכְט. דֶעסְטְוֶועגְלַייכֶען הָאט עֶר שְׁטֶענְדִיג אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אַז דֶער שָׁלוֹם צְווִישֶׁען טִירְקֵיי אוּנ וֶוענֶעדִיג זָאל בְּלַייבֶּען פֶעסְט אוּנ דֶערְפַאר אִיז אִיהם דִי וֶוענֶעצְיַאנִישֶׁע מְלוּכָה זֶעהר דַאנְקְבַּאר גֶעוֶועהן אוּנ

הָאט גֶעקְלָאגְט זֵיינֶע צְוֵויי זְאהנֶע עֶרְצִיהֶען אִין וֶוענֶעדִיג אוֹיף אִיהר רֶעכְנוּנְג.

שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען זִיךְ אִין טִירְקַיי אוֹיךְ עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹיעֶן אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט, בֶּעזָאנְדֶערְס דֶערְמִיט וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין אוּנ הָאבֶּען מִיט גְרוֹיס הַצְלָחָה גֶעהֵיילְט קְרַאנְקְהֵייטֶען. אֶסְתֵּר קִיעֶרָא, דִי אַלְמָנָה פוּן ר׳ אֵלִיָּהוּ חָנְדַלִי, אִיז גֶעוֶוען אַ גְרוֹיסֶע חֲשׁוּבָה בַּיים סוּלְטַאן מוּרַאד׳ס פְרוֹי בַּאפַּא אוּנ וֶוער עֶס הָאט גֶעזוּכְט עֶפִּים אַ שְׁטֶעלֶע אָדֶער אַזוֹי בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה, הָאט גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אִיהר. זִי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען זֶעהר רַייךְ אוּנ פְלֶעגְט טְהֵיילֶען פִיעל צְדָקָה אוּנ אוּנְטֶערְהֶעלְפֶען רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים. אוֹיף אִיהר רֶעכְנוּנְג הָאט זִי גֶעהֵייסֶען דְרוּקֶען דִי כְּתָבִים פוּן ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא אוּנ הָאט אִיהר עֲשִׁירוּת בֶּענוּצְט נָאר אוֹיף גוּטְס צוּ טְהוּן מֶענְשֶׁען. זִי הָאט אָבֶּער גֶעהַאט אַסַךְ שׂוֹנְאִים אוּנ פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען זִי מִיט אִיהרֶע קִינְדֶער גֶעפוּנֶען דֶערְהַרְגֶ׳ט. אִין דֶער צַייט פוּנ׳ם סוּלְטַאן אַחְמֶד דֶעם עֶרְשְׁטֶען אִיז גֶעשְׁטַאנֶען זֶעהר נָאהֶענְט צוּ דֶער מְלוּכָה ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי׳ס אַלְמָנָה, וָואס הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעהֵיילְט פוּן פָּאקֶען, וֶוען אַלֶע דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען אִיהם שׁוֹין מְיַאֵשׁ גֶעוֶועהן. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט זִיךְ אָבֶּער אִין טִירְקַיי אוֹיסְגֶעלָאזְט דִי יוּדִישֶׁע חֲשׁוּבִים, מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי יוּדֶען צוּ אוּנְטֶער דְרִיקֶען, דִי הַצְלָחָה הָאט זִיךְ פוּן זֵיי אָבְּגֶעטְהוּן אוּנ אִיז אַרִיבֶּערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גַאנְץ וַוייט: דָאס יוּדִישֶׁע מַזָל הָאט וַוייטֶער דֶערְוִויזֶען דִי אַלְטֶע קוּנְץ אוּנ וֶוען דִי יוּדֶען אִיז פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין טִירְקַיי, אִיז זֵיי לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען אִין אֵיין אַנְדֶער וִוינְקֶעל – אִין פּוֹלִין.

---

5 דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין פּוֹלִין אוּנ אִיטַאלְיֶען.

(1560—1600 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אִים זֶעכְצֶעהנְטֶען יַאהרהוּנְדֶערְט אִיז פּוֹלִין צוּזַאמֶען מִיט לִיטָא, וָואו עֶס הָאבֶּען גֶעהֶערְשְׁט קַאזִימִיר דֶעם פִיעֶרְטֶענְס זִיהן, גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיס קֶענִיגְרַייךְ אוּנ אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן מִיט דֶעם גֵייסְט פוּן סַבְלָנוּת, וָואס הָאט אַהִין צוּגֶעצוֹיגֶען אַלֶע גֶעיָאגְטֶע אוּנ גֶעשְׁלָאגֶענֶע, וֶועלְכֶע פְלֶעגֶען דָארְט בֶּעקוּמֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה. אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן בֶּעהמֶען, הָאט מֶען זֵיי אִין פּוֹלִין זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען, מֶען הָאט דָארְט פֶערְשְׁטַאנֶען זֵייעֶר וֶוערְטְה אוּנ דִי פְּרִיצִים הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעשְׁלָאגֶען אוּנ צוּגֶערֶעדְט

מֶעהר יוּדֶען זַיי זָאלֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין זַייעֶרע שְׁטֶאדְט אוּנ דֶארְפֶער. מֶען הָאט זִיךְ נִיט וְויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט אֲפִילוּ וֶוען מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען קוּמֶען קַיין פּוֹלִין אוּנ נֶעהמֶען דָארְט צוּרִיק אָן זַייעֶר אַלְטֶע אֱמוּנָה. דִי פּוֹילִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אַזוֹי וַוייט גֶעהַאלְטֶען פוּן יוּדֶען אַז וֶוען דֶער קֶאנִיג זִיגִיזְמוּנְד אוֹיגוּסְט דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט׳ן רוּסְסִישֶׁען מוֹשֵׁל יָאהַאן דֶעם פִיעֶרְטֶען (יָאהַאן גְרָאזְנִי) הָאט עֶר מִיט אִיהם אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז דִי יוּדֶען פוּן לִיטָא מֶאגֶען פְרַיי קוּמֶען אוּנ הַאנְדְלֶען אִין גַאנְץ רוּסְסְלַאנְד. יָאהַאן אָבֶער וָואס אִיז זֶעהר בֶּאז גֶעוֶועהן אוֹיף יוּדֶען, אִיז אוֹיף דֶעם תְּנַאי נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען. יָאהַאנְס שִׂנְאָה גֶעגֶען יוּדֶען הָאט זִיךְ פִיעל מָאל אַרוֹיסְגֶעצַייגְט אוֹיךְ בַּיי אַנְדֶערֶע הִיסְטָארִישֶׁע מָאמֶענְטֶען אוּנ גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ דִי שִׂנְאָה, בַּיי דִי רוּסְסִישֶׁע הֶערְשֶׁער פוּן יֶענֶער צַייט אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶען אוֹיךְ אוֹיף אַ צַייט שְׁפֶּעטֶער, פוּן דֶעם, וָואס מִיט אַ עֵרֶךְ פוּן אַכְצִיג יָאהר פְרִיהֶער אִין דֶער צַייט פוּן יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען, הָאט זִיךְ אִין רוּסְסְלַאנְד גֶעמַאכְט אַ נַייע רֶעלִיגִיָאנְס סֶעקְטֶע וָואס אִיז נוֹטֶה גֶעוֶועהן צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, צוּ זֶענֶען דִי יוּדֶען בִּכְלַל בֶּאֱמֶת שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן אִין דֶעם אִיז נָאךְ נִיט בֶּעוִויזֶען, נָאר דָאס אִיז זִיכֶער, אַז אַ גֶעוִויסֶער קִיֶעוֶוער יוּד מִיט דֶעם נָאמֶען זְכַרְיָה. הָאט אַ סַךְ מִיט גֶעוִוירְקְט אַז דִי סֶעקְטֶע, וָואס הָאט זִיךְ אִין רוּסְסְלַאנְד, נָאךְ אַ צַייט פְרִיהֶער פַאר אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶען, זָאל מֶעהר אֶהנְלִיךְ זַיין צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, אוּנ מֶען הָאט זִיא אַ נָאמֶען גֶעגֶעבֶען „жидовствующая ересь“ וֶועלְכֶע הָאט אִיהרֶע שְׁפּוּרֶען גֶעלָאזֶען אִין פִיעל אֶרְטֶער פוּן רוּסְסְלַאנְד כִּמְעַט בִּיז דֶער לֶעצְטֶער צַייט. אִיצְט זֶענֶען דִי סֶעקְטַאנְטֶען בֶּעקַאנְט מִיט דֶעם סוּבְּבָּאטְנִיקֶעס, דֶער אֵיינְצִיגֶער יוּד זְכַרְיָה וָואס הָאט אַ יַד גֶעהַאט אִין דֶעם, וַוייסְט מֶען, הָאט פְרִיהֶר גֶעוָואהנְט אִין קִיעוו אוּנ אִיז זֶעהר גֶעאַכְט גֶעוֶועהן בַּיי דֶעם קִיעֶוער פִירְסְט (קְנִיאַז) מִיכַאִיל אָלֶעגָאוִויטְשׁ, אַז מִיכַאִיל אִיז פוּן קִיֶעוו גֶעפָאהְרֶן קַיין נָאוִוגָארָאד הָאט עֶר אוֹיךְ ר׳ זְכַרְיָה׳ן מִיט גֶענוּמֶען, הוּץ דֶעם וָואס זְכַרְיָה אִיז גֶעוֶועהן אַ חָכָם אִין וֶועלְט זַאכֶען אוּנ אַ שַׁארְפֶער רֶעדְנֶער, אִיז עֶר אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער סוֹחֵר אוּנ צוּ לִיעב זַיין מִסְחָר פְלֶעגְט אִיהם פָארְקוּמֶען בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט צוּ מַאכֶען מִיט רוּסְסִישֶׁע גְרוֹיסֶע לַייט, אוּנ אוֹיךְ מִיט גַייסְטְלִיכֶע, וִוי דֶער סֵדֶר אִיז, פְלֶעגְט זִיךְ טְרֶעפֶען וְכוּתִים צוּ הָאבֶען מִיט זַיי וֶועגֶען אֱמוּנָה. דוּרְךְ אַזֶעלְכֶע וְכוּתִים הָאבֶען זִיךְ פִיעל גַייסְטְלִיכֶע צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ אִיהם, בֶּעזָאנְדֶערְס, הָאבֶען זַייגֶע רֵייד גֶעוִוירְקְט אוֹיף צְוַויי בֶּערִיהמְטֶע גַייסְטְלִיכֶע פוּן יֶענֶער צַייט, דִיאָנִיסִי אוּנ אַלֶעקְסֵיי, וֶועלְכֶע הָאבֶען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דֶער אַרְבַּייט פֶערְבְּרֵייטֶערְן דִי נַייע סֶעקְטֶע

אין גאנצן רוססלאנד און מקרב זיין דעם רוססישען גלויבען צו די עקרים פון דער יודישער אמונה. די ביידע גייסטליכע זענען בעקאנט געוועהן פאר אמת עהרליכע און פרומע, כמעט הייליגע מענשען, דאריבער האבען זייערע רייד און אויפקלערונגען שטארק געווירקט אויף'ן עהרליכען רוססישען פאלק, און די סעקטע האט אנגעהויבען וואקסען פון טאג, פיעל פון די סעקטאנטען האבען זיך ערקלערט אין גאנצען פאר יודישע גרים און האבען אפילו געוואלט זיך מל זיין, נאר דערפון האבען די יודען אלליין זיי אבגערעדט, און עס איז אזוי ווייט געקומען, אז אפילו אין דעם קניאז'ס הויף און פאמיליע זענען פיעל צוגעשטאנען צו דער סעקטע. די קניאזניא העלענע, די טאכטער פון מאלדאווישען מושל סטעפאן און די שנור פונ'ם רוססישען הערשער יאהאן דעם דריטענס און אויך זיין טרייעסטער פריינד און יועץ דער דיאק קוריצין זענען געוואהרען פייערינע אנהאנגער צו דער סעקטע און דורך זייער מיטווירקען געוויס האט יאהאן געמאכט דעם גייסטליכען זאסימא פאר מאסקווער מיטראפאליט, חאטש ער האט געהערט צו דער נייער יודישע סעקטע.

מען קאנן זיך לייכט פארשטעלען ווי ווייט די סעקטע האט זיך פערברייטערט, אז זעלבסט דער מאסקווער מיטראפאליט האט צו איהר געהערט. עס איז געקומען דערצו, אז מיט דער צייט, האט דורך דעם געקאנט די גאנצע רוססישע אמונה אבטרעטען פון קריסטענטהום, און ווער ווייס וואס עס וואלט דערפון ארויסגעקומען, ווען צווישען די סעקטאנטען וואלט זיך ניט געפונען אזעלכע נארישע פאנאטיקער וואס האבען זיך ערלויבט אבצולאכען און אבשפאטען פון די רוססישע הייליגע בילדער און הייליגע מנהגים, וואס איז באמת געוועהן א גרויסע נבלה, און וואס האט מיט רעכט אויפגערייצט אויף דער גאנצער סעקטע דאס איבריג רוססיש פאלק און גייסטליכע וואס זענען זייער אמונה טריי געבליבען. אז דער נאווגאראדער ארכיפיסקאפ גענאדי האט פון אזא נבלה דערהערט און איינגעזעהען וואס פאר א סכנה, די סעקטע איז פאר דער קריסטליכער אמונה, האט ער באלד אוועקגעשיקט א פייעריגען בריעף צו יאהאן דעם דריטען, איהם ערקלערט די גרויסע זינד, וואס ער האט ביז אהער אזוי ווייט צוגעלאזט און איהם אויסגעבעטען ער זאל איהם איבערגעבען דעם רשות צו משפט'ן די פערברעכער. יאהאן האט עס איהם נאכגעגעבען, און גענאדי האט זיך אנגעהויבען אבצורעכענען מיט די סעקטאנטען פון נאווגאראד און פון פראווינץ, א סך אנגעזעהענע סעקטאנטען, האט מען איינגעשלאסען אין אייזערנע שטייגען און אזוי לעבעדיגערהייד פערברענט, ביי פיעל

הָאט מֶען מִיט צְוַואנְגֶען דִי צוּנְג אַרוֹיסְגֶעריסֶען, אוּנ נָאךְ מֶעהר הָאט מֶען גֶעלָאזְט זִיךְ פַּיינִיגֶען אִין גֶעפֶּאנְגְנִיס בִּיז זַיי זֶענֶען אַלְלֵיין דָארְט אוּמְגֶעקוּמֶען. נָאר דָאס אַלֶס הָאט זִיךְ נִיט אָפְּגֶעטְהוּן אִין אֵיין טָאג אוּנ אִין אֵיין יָאהר, גַאנְצֶע פִיער אוּנ דְרַייסִיג יָאהר הָאבֶּען דִי רֶעגִירוּנְג מִיט גֵייסְטְלִיכֶע צוּ טְהוּן גֶעהַאט מִיט דֶער מִלְחָמָה גֶעגֶען דֶער סֶעקְטֶע אוּנ עֶס הָאט רוּסְלַאנְד גֶעגוּג בְּלוּט אוּנ עֲנוּיִם אָבְּ-גֶעקָאסְט, גֶעלִיטֶען הָאבֶּען נָאר גֶעבּוֹירֶענֶע רוּסֶען אַלְלֵיין, וַוייל יוּדֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט כִּמְעַט גָאר נִיט גֶעוֶועהן, אָדֶער גַאנְץ וֶועניג, אוֹיף וֶועמֶען דִי שׁוּלְד אַרוֹיף צוּ וַוארְפֶען אוּנ צוּ וֶועמֶען דֶעם כַּעַס אוֹיסְצוּלָאזֶען, עֶס הָאט דָאס פָאלְק אוֹיךְ גֶענוּג קָרְבָּנוֹת גֶעקָאסְט, שׁוּלְדִיגֶע אוּנ אוּנְשׁוּלְדִיגֶע, וָוארוּם, ווִי דֶער שְׁטֵייגֶער אִיז, הָאבֶּען זִיךְ שְׁלֶעכְטֶע מֶענְשֶׁען בֶּענוּצְט דֶערְמִיט זִיךְ נוֹקֵם צוּ זַיין אִין זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים, אוּנ אֵיינֶער הָאט גֶעמוֹסֶרְט אוֹיף דֶעם אַנְדֶערְן, אַז עֶר גֶעהֶערְט צוּ דֶער סֶעקְטֶע אוּנ עֶס זֶענֶען אַ סַךְ אוּמְזִיסְטֶע קָרְבָּנוֹת אַרַיינְגֶעפַאלֶען. דָאס אוּנְגְלִיק, הָאט נִיט גֶעקָאנְט אַרִיבֶּערְגֶעהן גְלַאט אַזוֹי, אוּנ הָאט אִיבֶּערְ-גֶעלָאזֶען אַ שְׁוֶוערְן אַיינְדְרוּק אוֹיךְ פוּן דִי שׁוּלְדִיגֶע הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט, אַ סַךְ הָאט מֶען בֶּעשְׁטְרָאפְט מִיט עֲנוּיִם קָשִׁים יַאנְד אוּנ שְׁפָּאט, נָאר דָאס אַלְץ הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען, אִין מָאסְקְוֶוע הָאט גֶענְנַאדִי גָאר נִישְׁט גֶעקָאנְט טְהוּן, זֵיי הָאבֶּען דִי סֶעקְטַאנְטֶען שׁוּטְץ גֶעהַאט פוּן דֶער קְנִיאַגִינְיֶע הֶעלֶענַא אוּנ פוּן דֶעם מִיטְרָא-פָאלִיט זַאסִימָיו, וָואס זֶענֶען אַלְלֵיין גֶעוֶועהן פַיְיעֶרִיגֶע סֶעקְטַאנְטֶען. דָאס אָבֶּער הָאט נָאךְ מֶעהר אִין כַּעַס אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט דֶעם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ גֶענְנַאדִי, אוּנ צוּ אִיהם אִיז צוּגֶעשְׁטַאנֶען אַבֶּערִיהמְטֶער גַייסְטְלִיכֶער פוּן יֶענֶער צַייט, יוֹסֵף סָאנִין, וֶועלְכֶער הָאט צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ נָאךְ אַנְדֶערֶע גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ אֵיינֶעם הָאט מֶען זִיךְ גֶעלָאזְט אוּמְפָּאהרֶען פוּן שְׁטָאדְט צוּ שְׁטָאדְט מוּסֶרְן דֶעם עוֹלָם פַאר דֶער גְרוֹיסֶער זִינְד, אוּנ אוֹיפְוֶועקֶען דָאס פְרוּמֶע קְרִיסְטְלִיכֶע פָאלְק זִיךְ נוֹקֵם צוּ זַיין אִין דִי יוּדִישׁ רוּסִישֶׁע נַייעֶ סֶעקְטֶע, אוּנ אַזוֹי וַוייט הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְ-גֶעהֶערְט זֵייעֶר הֵיילִיגֶע מִיסְיָאן, בִּיז זֵיי הָאבֶּען גֶעפּוֹעֵלְט אַז יָאהַאן דֶער דְרִיטֶער זָאל אִים יָאהר 1504 צוּזַאממֶענְרוּפֶען אֵיין אֲסִיפָה פוּן דִי גְרֶעסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ דָא הָאט מֶען בֶּעשְׁלָאסֶען, צוּ מִשְׁפָּט'ן אוּנ אוֹיסְרָאטֶען אָהן רַחֲמָנוּת אַללֶע סֶעקְטַאנְטֶען. דֶעם מִיטְרָאפָאלִיט זַאסִימָיו הָאט מֶען עֶנְטְזַאגְט, דֶעם דְיַאק קוּרִיצִין אוּנ אַ אַרְכִימַאנְדְרִיט קַאססְיַאן אוּנ מִיט זֵיי נָאךְ מֶעהרֶער דִי הֶערְשֶׁער, וָואס הָאבֶּען דִיזֶע גֶעשִׁיכְטֶע נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען, אוּנ הָאבֶּען דַארִיבֶּער אַבְּלִיק בֶּע-קוּמֶען אוֹיף יוּדֶען ווִי אוֹיף לֶעבֶּעדִיגֶע שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן, דֶער בְּלִיק הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אוֹיךְ אַ צַייט שְׁפֶּעטֶער בַּיי רוּסִישֶׁער רֶעגִירוּנְג,

און יעדעסמאל, ווען עס האט זיך געהאנדעלט יודען צו צולאזען צו פער־ברייטערן דאס האנדעל אין רוסלאנד, האט מען די אונגליקליכע געשיכטע דערמאנט, און זעלבסט דארט וואו די רעגירונג אַלליין האט דערקענט ווי נוטצליך זיי קאנען זיין, האט מען זיך פון די נוטצען אָבגעזאגט ווי „פון נוצען פון שונאים פון דער קריסטליכער רעליגיאן!“

ווערליג יענע צייט, קאן מען רעכנען אַז פולין איז געשטאנען אויף אַ שענער מדרגה וועגען בילדונג. אַוודאי האבען די יודען אויך נאכגעטהון אַנדערע און זעען ניט געבליבען פערגרעסט; ווענינסטענס, זענען זיי געוועהן אַ כך לייטישער פון זייערע ברידער אין דייטשלאנד. פיעל האבען דערצו מיט געהאָלפען די עטליכע יודישע דאקטוירים, וועלכע די קאניגין באנא, זיגיזמונד׳ס פרוי, האט מיט זיך מיט געבראכט פון איטאליען. די צאהל פון די פולישע יודען האט דערמאלט בעטראפען אַריבער צוואנציג טויזענד און אין פאזען און לובלין זענען געוועהן צוויי גרויסע קהלות. צום לערנען פונ׳ם תלמוד האבען זיך די פאלשע יודען דוקא שפעט געחאפט, נאר דערפאר האבען זיי זיך דערצו גענומען מיט אַזא חשק אַז גאר גיך האבען זיי איבערגעיאגט די יודען פון אַנדערע לאנדער. די ערשטע וואס האבען אין פולין געוויזען אַ וועג צום פלפול, וואס שארפט דעם מוח, זענען געוועהן צוויי רבנים, ר׳ יעקב פאלאק און ר׳ שלמה מענץ פון מאינץ. זיי האבען זיך אויף דער עלטער בעזעצט אין פולין און האבען געעפענט דארט אַזעלכע ישיבות, וועלכע האבען פון אַללע זייטען צוגעשלעפט אַהין די בעסטע יונגע לייט און האבען אָנגעהויבען צו שם׳ען אויף דער וועלט. זייער אַרבייט האבען דערנאך איבערגענומען דריי בעריהמטע לומדים ר׳ שלום שכנא, וואס איז געוואָרען רב אין לובלין, ר׳ שלמה לוריא איז אַרויסגעקומען פון דייטשלאנד און איז געוועהן איינער פון די גרויסע קאפ, וואס דער גלאנץ פון די פולישע ישיבות האט זיי צוגעצויגען פון גאנץ ווייט. זיין גאנץ לעבען האט ער פערבראכט אויף אָנצושרייבען אַ פירוש אויפ׳ן תלמוד און האמיש ער איז געשטארבען שוין ניט קיין יונגער מאן, ביי דריי און זעכציג יאהר, האט ער פון דעסטוועגען זיין ספר ניט געענדיגט. אויסער זיין גרויס בקיאות, איז ער געוועהן אַ אמת׳ער ירא שמים, ער האט פיינד געהאט צבוע׳קעס און ניט איין מאל איז ער אַרויס מיט שארפע און פייעריגע ווערטער אפילו געגען די רבנים, ווען ער האט בעמערקט ביי זיי עפיס אַ פאלשקייט. פון פילאזאפיע האט ער ניט געהאלטען, דערפאר איז ער אָבער געוועהן אַ גרויסער ליעבהאבער פון דער ריינער העברעאישער שפראכע און פלעגט באז זיין אויף

דִי וָואס הִיטֶען נִיט אָב דִי כְּלָלִים פוּן דִקְדוּק, ר' מֹשֶׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אִיסֶרְלִישׂ אִיז שׁוֹין גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין קְרַאקוֹיא אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט אִין דֶער יְשִׁיבָה פוּן ר' שָׁלוֹם שַׁכְנָא. עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן גָאר אַ יוּנְגֶער מַאנְן, וֶוען מֶען הָאט אִיהם טַאקִי אִין זַיין גֶעבּוּרְטְס-שְׁטָאדְט אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר רָב, אוּנ בַּיי דְרַייסִיג יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין אִין גַאנְץ אֵיירָאפַּא גֶעשְׁפִּיעלְט דִי אֵייגֶענֶע רָאללֶע, וָואס ד' יוֹסֵף קַארוֹ אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען „שֻׁלְחָן עָרוּךְ" אוּנ אָנְשְׁרַייבֶּען זַיין בֶּערִיהמְטֶע סֵפֶר „מַפָּה", וָואס דָארְט הָאט עֶר אֵייגֶענְטְלִיךְ צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַללֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, אִין וֶועלְכֶע דִי אֵייראָפֶּאִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען. ר' מֹשֶׁה אִיסֶרְלִישׂ הָאט שׁוֹין לִיעבּ גֶעהַאט חָכְמוֹת אוּנ חֲקִירָה סְפָרִים: דֶעם רמב"ם'ס „מוֹרֶה נְבוּכִים" הָאט עֶר זֶעהר גֶעאַכְטֶעט אוּנ פְלֶעגְט זִיךְ אָפְט דַארִיבֶּער קְרִיגֶען מִיט ר' שְׁלֹמֹה לוּרְיָא, עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין אַסְטְרָאנָאמִיע אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען דֶעם וֶוערְטְה פוּן גֶעשִׁיכְטֶע אִיהם הָאט אוֹיךְ צוּ פֶערְדַאנְקֶען גֶעהַאט אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים ר' דָוִד גַאנְז, וָואס עֶר הָאט בַּיי אִיהם, נָאךְ אִין דֶער פְרִיהֶעסְטֶער קִינְדְהֵייט, אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ הֵשֶׁק צוּ לֶערְנֶען וִויסֶענְשַׁאפְטֶען אוּנ עֶר הָאט אִיהם, אוֹיסֶער תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד, בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט, וִוי וַוייט עֶר הָאט אַלֵיין גֶעקַאנְט, מִיט דִי יְסוֹדוֹת פוּן גֶעשִׁיכְטֶע, גֶעאָגְרַאפְיֶע, מַאטְהֶעמַאטִיק אוּנ אַסְטְרָאנָאמִיע. אַז ר' דָוִד גַאנְז אִיז אֶלְטֶער גֶעוָוארֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעלֶערְנְט בַּיי דִי בֶּערִיהמְטֶע חֲכָמִים פוּן יֶענֶער צַייט קֶעפְּלֶער אוּנ טִיהָא דֶע בְּרַאהֶע, אוּנ הָאט אַ סַךְ וִויסֶענְשַׁאפְטְלִיכֶע זַאכֶען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, כְּדֵי צוּ אֶפְּנֶען דִי אוֹיגֶען פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען קֵיין פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת. עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעאַרְבַּייט אִין גֶעשִׁיכְטֶע אוּנ עֶס אִיז פוּן אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַ סֵפֶר „צֶמַח דָוִד", וָואס מֶען קָאן עֶס אֲפִילוּ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קֵיין פָאלְקָאמֶענֶע גֶעשִׁיכְטֶע, נָאר דָאךְ אִיז עֶס שְׁטַארְק צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען, וַוייל עֶס הָאט דֶערְמָאנְט אַזֶעלְכֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען פוּן קֵיין שׁוּם וַוייטִיגֶער זַאךְ נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעמֵיינְט אַז אוֹיסֶער דֶער גְמָרָא אִיז גָאר נִיט גֶעוֶועהן אוּנ עֶס וֶועט נִיט זַיין, אִין אַ גַאנְץ אַנְדֶער וֶועלְט אוּנ אִין טוֹיזֶענְדֶער פֶערְגַאנְגֶענֶע יָאהרֶען: עֶר הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען אַ ווִינְק אַז מֶען טָאר זִיךְ נִיט פֶערְשְׁלִיסֶען אִין דֶעם עֶנְגֶען וֶועלְטֶעל. וָואס מֶען דְרֶעהט זִיךְ אִיצְט אַרוּם, אַז מֶען מוּז מִיט אָפֶענֶע אוֹיגֶען צוּרִיק קוּמֶען אוֹיף דֶעם וָואס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אוּנ דֶערְפוּן אַיינְזֶעהן וָואס עֶס קָאנְן נָאךְ וַוייטֶער זַיין אוּנ וִוי אַזוֹי מֶען דַארְף זִיךְ פִיהרֶען אַצוּנְד......

די דאָזיגע דְרַיי רַבָּנִים, ר׳ שָׁלוֹם שַׁכְנָא, ר׳ שְׁלמֹה לוּרְיָא אונ ר׳ משֶׁה איסֶרְלִישׂ, האָבֶּען אִין אַ קוּרְצֶער צַייט גֶעשְׁטֶעלְט דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אוֹיף אַזַא מַדְרֵגָה אַז זֵיי האָבֶּען זִיךְ מִיט רֶעכְט גֶעקאָנְט רֶעכְנֶען פַאר דִי בֶּעסְטֶע לוֹמְדִים פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, בֶּאהמֶען, אִיטַאלְיֶען אונ אֲפִילוּ פוּן טִירְקַיי פְּלֶעגְט מֶען שִׁיקֶען קַיין פּוֹלִין פְרֶעגֶען שַׁאֲלוֹת אונ אַז אִין דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן פְּרָאג אונ פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין האָט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מַחֲלוֹקֶת, האָט מֶען זִיךְ פֶערְלאָזְט אוֹיף דִי פּוֹלִישֶׁע רַבָּנִים אונ עֶס אִיז גֶעוואָרֶען שָׁלוֹם. אִין פּוֹלִין האָט טַאקִי דאָס לֶערְנֶען פוּנ׳ם תַּלְמוּד גֶעבְּלִיהט נאָר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן; אִין קְלֵיינְסְטֶען שְׁטֶעדְטֶעל אִיז גֶעוועֶהן אַ יְשִׁיבָה אונ אַ בֵּית הַמִּדְרָשׁ, דִי בַּחוּרִים זֶענֶען גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אִיבֶּער דֶער תּוֹרָה אונ דִי בַּעֲלֵי בָּתִּים האָבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער גְרֶעסְטֶער מִצְוָה זֵיי אוֹיסְצוּהַאלְטֶען. אוֹיף דִי גְרוֹיסֶע יְרִידִים, זוּמֶער – אִין זאָסְלָאב אונ יַארָאסְלוֹיא אונ וִוינְטֶער – אִין לֶעמְבֶּערְג אונ לוּבְּלִין, פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהרֶען טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים פוּן אַלֶע יְשִׁיבוֹת אונ דִי גְבִירִים האָבֶּען דֶעמָאלְט גֶעהַאט דִי בֶּעסְטֶע גֶעלֶעגֶענְהֵייט אוֹיסְצוּקְלוֹיבֶּען חֲתָנִים פַאר זֵייעֶרֶע טֶאכְטֶער. אוַדַאי פְלֶעגֶען זִיךְ דִי יוּנְגֶע לַייט אָנְטְהוּן אַ כֹּחַ, יֶעדֶער האָט גֶעוואָלְט אַרוֹיסְוַוייזֶען זַיין חֲרִיפוּת אונ דֶערְוַוייל האָט מֶען אַלְץ גֶעשְׁלִיפֶען דֶעם מוֹחַ אונ אַזוֹי זֵיינֶען אַרוֹיס פוּן פּאָלְנִישֶׁע יְשִׁיבוֹת אָפְט אֶמֶת טִיפֶע לוֹמְדִים, אָבֶּער זֶעהר אָפְט אוֹיךְ נוּר אַזֶעלְכֶע וָואס דֶער עִיקָר אִיז בַּיי זֵיי גֶעוועֶהן פִּלְפּוּל, פְּשֶׁט׳לֶעךְ אונ הַמְצָאָה׳לֶעךְ, וָואס מֶען קֶאנְן זֵיי נוּר אָנְרוּפֶען פוּנְקֶען, אָבֶּער נִיט אַפַייעֶר וָואס וַוארֶעמְט אונ בֶּעלַייכְטֶעט דֶעם מֶענְשֶׁענְס הֶערְץ אונ אוֹיגֶען.

אִין עֶרְגִיץ האָט מֶען אַזַא אָרְט לֶערְנֶען נִיט גֶעקאָנְט אוֹיסְפִירֶען, נאָר אִין פּוֹלִין, ווארוּ דִי מְלוּכָה האָט זִיךְ נִיט גֶעמִישְׁט צוּ דִי יוּדֶען אונ האָט זֵיי גֶעלָאזְט לֶערְנֶען. יֶעדֶער פוּן דִי קֶאנִיגֶע האָט בֶּעדַארְפְט האָבֶּען גֶעלְד, אָהן אַ יוּדֶען אִיז שְׁוֶוער גֶעוועֶהן זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהן, בֶּעזאָנְדֶערְס נאָךְ בַּיי אַ גְרוֹיסֶע הַלְוָאָה, אונ דֶערְפַאר האָבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אונ האָבֶּען זִיךְ אִין זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג לֶעבֶּען גֶעקאָנְט פִירֶען, ווִי זֵיי האָבֶּען גֶעוואָלְט. אַזוֹי אִיז גֶעוועהן דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין פּוֹלִין דִי גַאנְצֶע צַייט וָואס עֶס האָבֶּען גֶעהֶערְשְׁט דָארְט מְלָכִים פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה יַאגֶעלָאנֶען. נאָר אֲפִילוּ נאָךְ זִיגִיזְמוּנְד דֶעם צְווֵייטֶענְס טוֹיט, אִים יָאהר 1572, ווֶען דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ סְטֶעפְהַאן בַּאטְהָארִי, אִיז זֵייעֶר מַעֲמָד אוֹיךְ נִיט עֶרְגֶער גֶעוואָרֶען, ווַייל דֶער נַייעֶר קֶאנִיג האָט אוֹיךְ גֶעהַאט דִי קְרוֹין צוּ פֶערְדַאנְקֶען ר׳ שְׁלמֹה אַשְׁכְּנַזִי פוּן דֶער טִירְקַיי אונ האָט אִיהם גֶעמוּזְט פַאר דֶער טוֹבָה בֶּעצָאהלֶען מִיט פְרַיינְדְשַׁאפְט.

געגען זיינע ברידער. אז מען האט פלוצלונג אין ליטא דערפרישט די אלטע בעשולדיגונג וועגען בלוט אויף פסח, האט זיך כטעפהאן באטהאר אנגענומען פאר די יודען און האט אפענטליך ערקלעהרט, אז אלע וואס האלטען פון תורת משה קאנען קיין בלוט ניט פערגיסען. ער האט אויך ערלויבט די יודען צו האנדלען אין קריסטליכע ימים טובים, און אזוי ווי עס האבען זיך אנגעהויבען הערען טרויעריגע ידיעות, אז אין פערשיעדענע שטאדט פאלט מען אן אויף די יודען, מען הרג'ט און מען ראבעוועט זיי, האט ער ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז די רוצחים זאלען בעשטראפט ווערען מיט'ן טויט און אז דער היזק, וואס יודען וועלען ליידען אין פערמעגען, זאל פאלען אויף אלע קריסטליכע איינוואהנער פון דער שטאדט. אזוי האט ער געמאכט אז די קריסטען אליין זאלען אבהיטען איינער דעם אנדערן מען זאל די יודען קיין שום עולה ניט טהון, און די צוועלף יאהר וואס ער האט געהערשט, (פון 1675 ביז 1586), זענען אבגעלאפען רוהיג.

אז די יודען איז גאר ניט שלעכט געוועהן אין פולין – האבען מיר דעם בעסטען סימן פון א מעשה וואס איז געבליבען פון יענער צייט וועגען א יודישען קאניג וואס האט געהערשט עפיס אין גאנצען איין נאכט. אויף ניט קיין קלארע מעשות, וואס מען ווייסט אליין ניט פון וואנען זיי נעהמען זיך און זיי געהען גלאט אזוי איבער פון איין דור צום אנדערן, קאן מען געוויס ניט שטעלען; דעם עיקר איז אודאי שווער צו רעכנען פאר אמת, נאר עס האט אין זיך פארט א מטשות, ווייל אפילו פון א אויסגעטראכטע מעשה קאן מען לייכט ארויסזעהען אין וואס פאר א מעמד עס האבען זיך געפונען די מענשען וואס פון זיי געהט דער שמיעס. ווען מיר וועלען אזוי קוקען אויף דער מעשה פון שאול וואהל, וועלען מיר פערשטעהען אז כדי אויסצוטראכטען אזא זאך האבען די יודען געמוזט בעליעבט זיין אין לאנד און עס האט ביי פיעלע בעדארפט זיין רעכט אז א יוד זאל אנטהון די פולישע קרוין. די מעשה אליין דערצעהלט מען אזוי: די פולישע עדעללייט האבען בעדארפט אויסקלויבען א קאניג און צו ליעב דעם זענען זיי זיך צונויפגעפאהרען אין א שטאדטעל קרושוויץ. עס איז אבער זיי אונמעגליך געוועהן אויסצוגלייכען זיך, יעדער האט געוואלט איין אנדערן, און עס איז געבליבען, אז מען זאל שטעלען ביי נאכט שומרים ביי די ראגאטקעס און ווער עס וועט גאנץ פריה אריינקומען אין שטאדט דער זאל ווערען קאניג. אויפ'ן אנדערן טאג איז גראד שאול וואהל דער ערשטער אריינגעקומען, מען האט איהם באלד געהאפט, געבראכט צו דער אסיפה און מען האט איהם נאר אהן טענות געזאגט אז ער מוז איבערנעהמען די פולישע מלוכה. ווי פיעל

עֶר הָאט זִיךְ נִיט בֶּעמִיהט זֵיי צוּ דֶערְוַוייזֶען אַז פִיהרֶען אַ מְדִינָה קֶאן נִיט יֶעדֶער פוּן נַאס, וָואס מֶען זֶעצְט אִיהם אַנִידֶער אוֹיף דֶער קֶאנִיגְלִיכֶער שְׁטוּל אוּנ מֶען זָאגְט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד: „זַיי אַ מֶלֶךְ", הָאט עֶס נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען, אַז עֶר קֶאן מִיט זֵיי גָאר נִיט מַאכֶען הָאט עֶר גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם וֶועניגְסְטֶענְס גֶעבֶּען צַייט אוֹיף צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען זִיךְ. דַארוֹיף הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט מְרוּצֶה וֶוערֶען אוּנ שָׁאוּל וַואהל הָאט זִיךְ פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ חֶדֶר מְיוּחָד. אַז עֶס אִיז אָבֶּער אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַ גַאנְצֶער מֵעֵת לְעֵת אוּנ דֶער נַייֶער מֶלֶךְ אִיז נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען, הָאט דֶער עוֹלָם אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ בֶּעאוּנְרוּהִיגֶען, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי עֶדֶעלְלַייט, פִּיאַסְט, הָאט גֶעחַאפְּט אַ שְׁוֶוערְד אוּנ אִיז אַרַיין צוּ שָׁאוּל וַואהל מִיט אַ גֶעשְׁרֵיי אַז דָאס פָאלְק קֶאן נִיט זַיין אָהן אַיין קֶאנִיג. דֶעמָאלְט אִיז שָׁאוּל וַואהל אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער אֲסִיפָה אוּנ הָאט גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט דִי גַאנְצֶע צַייט תְּפִלָּה גֶעטְהוּן אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער זָאל צוּשִׁיקֶען דֶעם לַאנְד אַ פִיהרֶער וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין אוּנ אַז פִּיאַסְט הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אִיהם צוּ שְׁטֶערֶען וֶוען עֶר הָאט קֵיינֶעם נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ אִיהם אַרַיינְגֶעהֶען אוּנ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט אַזוֹי פִּיעל בֶּעהַארְצִקַייט עוֹבֵר צוּ זַיין אוֹיף זַיינֶע וֶוארְטֶער צוּ לִיעבּ דֶער טוֹבָה פוּנ'ם לַאנְד, דַארְף מֶען גָאר קֵיין בֶּעסֶערְן נִיט הָאבֶּען אוּנ דֶער גוֹרָל מוּז פַאלֶען אוֹיף אִיהם. אַלֶּע הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט, פִּיאַסְט אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג אוּנ אִין גַאנְץ פּוֹלִין, אַז מֶען הָאט גֶערֶעדְט פוּן אַ זַאךְ וָואס הָאט קֵיין מַמָּשׁוּת נִיט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְצוּגֶעהֶען אַ וֶוארְטֶעל: „עֶס וֶועט אַזוֹי פִּיעל גֶעדוֹיעֶרְן וִוי פִּיעל שָׁאוּל וַואהל'ס מְלוּכָה". אַזַא מַעֲשֶׂה אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּן יֶענֶער צַייט, אוּנ וִוי אַזוֹי מֶען זָאל נִיט מְסוּפָּק זַיין אִין דֶעם, מוּז מֶען דָאךְ מוֹדֶה זַיין, אַז וֶוען דִי יוּדֶען וָואלְטֶען אִין פּוֹלִין נִיט גֶעשְׁפִּיעלְט אַזַא גְרוֹיסֶע רָאלְלֶע, וָואלְט קֵיינֶעם גָאר נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אַזַא זַאךְ אוֹיסְצוּטְרַאכְטֶען.

אַז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּם מַעֲמָד פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אִינ'ם זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהרהוּנְדֶערְט זֶעהט מֶען, אַז עֶס אִיז זֵיי גֶעוֶועהן כִּמְעַט אַזוֹי גוּט וִוי זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דֶער טִירְקַיי. אֲפִילוּ וֶוען דֶער שְׁוֶועדִישֶׁער פְּרִינְץ סִיגִיזְמוּנְד דֶער דְרִיטֶע אִיז אַרוֹיף אוֹיפ'ן טְהרָאן אוּנ הָאט אַבִּיסֶעל גֶעמוּזְט גֶעהֶען מִיט תְּקִיפוּת גֶעגֶען אַזֶעלְכֶע וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגְנֶער פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע, הָאט עֶר דִי יוּדֶען דַוְקָא פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדֶעלְט: זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט אַלֶּע רֶעכְטֶע, נָאר אֵיין זַאךְ הָאט עֶר אַיינְגֶעפִיהרְט אַז נַייעֶ שׁוּלֶען זָאלֶען דִי יוּדֶען נִיט טָארֶען בּוֹיעֶן אָהן דֶער הַסְכָּמָה פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע. דֶעמָאלְט זֶענֶען אוֹיךְ דִי יוּדֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי פְּלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהרֶען אוֹיף

די גרויסע יְרִידים קיין לובלין און יאַראָסלאַוו איז בײַ זיי געבליבען אַז מען זאָל דאָרט מאַכען שטענדיגע אֲסִיפוֹת, אַהין זאָלען קומען די גרעסטע רַבָּנִים און לוֹמְדִים און מען זאָל איבערעדען פון אַלְדִינג, וואָס איז נוֹגֵעַ דעם יודישען פאָלק. אַזוי האָט זיך אויסגעאַרבײַט דער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת“, די פערזאַמלונג פון פיער לענדער, גראָס־פּוֹלִין, קְלֵיין־פּוֹלִין, רייסען און לִיטָא, און די פערזאַמלונג האָט אַלאַנגע צייט זעהר פיעל נוצען געבראַכט, ווייל דאָרט פלעגט מען גוט איבערקלערען יעדע זאַך; און פון אַ דִין תּוֹרָה, וואָס צווייא מענשען האָבען געהאַט צווישען זיך, ביז אַ צָרְכֵי צִבּוּר, וואָס איז נאָטהיג געוועהן פאַר אַ גאַנצער קְהִלָּה, האָט מען זיך אַלץ פערלאָזט אויף דעם וַעַד און ווי אַזוי מען האָט דאָרט געפּסק'ט אַזוי איז עס שוין געבליבען און עס פלעגט מעהר ניט קומען צו קיין מַחֲלוֹקֶת. דער ערשטער גרינדער פון'ם וַעַד איז געוועהן ר' מָרְדְּכַי יָפֶה: אַ געבאָרענער פון באָהמען; ער האָט געלעבט אין וועניעדיג, נאָר אַז עס האָבען זיך דאָרט אָנגעהויבען רְדִיפוֹת איז ער אַריבער קיין פּוֹלִין און איז געוואָרען רַב אין לובלין. ער איז געוועהן אַ גרויסער לַמְדָן, און די רַבָּנִים, וואָס פלעגען זיך קיין לובלין צונויפפאָהרען אויפ'ן יַרִיד, פלעגען איהם אָפט זעהר בעלאַסטיגען מיט אַ דִין תּוֹרָה, און דורך דעם איז בײַ איהם געבאָרען געוואָרען די מַחֲשָׁבָה צו מאַכען אַ בעשטענדיגען וַעַד, וואָס זאָל אַכטונג געבען אויף דער הַנְהָגָה פון אַלע יודען און זעהען אַז עס זאָל צווישען זיי תָּמִיד זײַן שָׁלוֹם און צופרידענהייט. נאָך איהם איז געוועהן פאָרשטעהער פון'ם וַעַד דער לעמבערגער ראש ישיבה ר' יְהוֹשֻׁעַ פאַלְק כֹּהֵן. הונדערט יאָהר כְּסֵדֶר האָט זיך געפיהרט דער וַעַד, נאָר די נאָהמען פון די איבריגע פאָרשטעהער זענען שוין געבליבען אונבעקאַנט.

האָטש אין פּוֹלִין האָט דעמאָלט קיינער ניט אָנגערירט די יודישע אֱמוּנָה און עס איז נאָר ניט פאָרגעקומען מען זאָל די יודען אַרויפברענגען זיי זאָלען מוזען האָבען אַ וִכּוּחַ, פון דעסטוועגען זעהט מען אַז עס האָבען זיך צווישען זיי געפונען אַ פּאָר שרייבערס, וואָס האָבען אַרויסגעגעבען ביכער וועגען רעליגיאָן. גענומען האָט זיך עס דַוְקָא ניט פון די קאַטאָלישע גייסטליכע, נאָר פון דער קריסטליכער סעקטע וואָס מען האָט זיי גערופען, „האַלבע יודען“. דער גרינדער פון דער סעקטע איז געוועהן סִימָאן בּוּדְנִי, איינער פון די גייסטליכע, וואָס האָבען זיך געהאַלטען אין קאַלווין'ס דֶרֶךְ; ער האָט געקאַנט גוט גריכיש, אַ ביסעל אויך העבראיש און האָט געשעצט דעם תַּלְמוּד. פון איהם איז געבליבען זעהר אַ וואָהלע איבערזעצונג פון דער ביבעל. איינער פון

זַיינֶע אַנְהֶאנְגֶער, מַארְטִין צֶעחָאנאָוויטְשׁ, אַ פֶערְדְרֶעהטֶער קָאפּ, וָואס הָאט אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט וָואס עֶר וויל, הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בּוּך וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער הָאפְנוּנְג אוֹיף מָשִׁיחַ׳ס קוּמֶען, אוּנ הָאט דָארְט אַ בִּיסֶעל גֶערֶעדְט אִיבֶּער יוּדֶען נִיט וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין. אַוַודַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ אַ לוּבְּלִינֶער יוּד, ר׳ יַעֲקֹב פוּן בֶּעלְזִיץ, הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ סֵפֶר גֶעגֶען אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אַזוֹי צוּשְׁלָאגֶען אַז עֶר הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶעקָאנְט פוּן אִיהם אָבְּוַואשֶׁען נָאךְ מֶעהר רוּשֶׁם הָאט גֶעמַאכְט אַ סֵפֶר „חִזּוּק אֱמוּנָה" וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ גֶעלֶעהְרְטֶער קָרָאִים ר׳ יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם טְרָאקִי אוּנ וֶועלְכֶען מֶען הָאט דֶערְנָאךְ אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ, דַייטְשׁ, לַאטֵיינִישׁ אוּנ פְרַאנְצֶאזִישׁ. ר׳ יִצְחָק טְרָאקִי אִיז אִים יָאהר 1553 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין טְרָאקִי, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל נִיט וַוייט פוּן ווִילְנָא, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן הָאבֶּען דִי פְּרִיצִים אָפְּט לִיעב גֶעהַאט מִיט אִיהם צוּ רֶעדֶען וֶועגֶען רֶעלִיגְיָאן; נִיט אֵיין מָאל אִיז אִיהם גֶעטְרָאפְהֶען זֵיי אִיבֶּערְצוּשְׁפַּארֶען אוּנ, אַז עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶס אִיז נֶאטְהִיג דִי יוּדֶען זָאלֶען בֶּעשִׁיצֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען, הָאט עֶר אַללֶע זַיינֶע מֵיינוּנְגֶען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט זֵיי אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין זַיין סֵפֶר „חִזּוּק אֱמוּנָה". ווִי ווִיכְטִיג ר׳ יִצְחָק טְרָאקְ׳ס סֵפֶר אִיז גֶעוֶועהן בַּיי דִי קְרִיסְטֶען — קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶערְפוּן, וָואס אֵיינֶער פוּן דִי הֶערְצָאגֶע פוּן אָרְלֶעאַנְס אִיז אַ בַּעלן גֶעוֶועהן זִיךְ אַנִידֶערְזֶעצֶען אוּנ אָנְשְׁרַייבֶּען אַ תְּשׁוּבָה גֶעגֶען „חִזּוּק אֱמוּנָה".

אָבֶּער טַאקִי נָאר אִין אֵיין פּוֹילִין הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַזוֹי גֶעגְלַאנְצְט. קוּים הָאט מֶען אִין זִיךְ נָאר אַוֶועקְגֶעקֶעהְרְט פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע בִּילְדֶער, וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אִיז שׁוֹין אֲפִילוּ מִיט זֵיי גֶעוָואהְנְט גֶעוָוארֶען. אִין דַייטְשְׁלַאנְד הָאט מֶען זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶעהַאפְּט אִין לוּטְהֶער׳ס בִּיטֶערֶע וֶוערְטֶער וָואס עֶר הָאט פַאר׳ן טוֹיט אוֹיסְגֶערֶעדְט אוֹיף דִי יוּדֶען. אִין בֶּערְלִין אוּנ בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג הָאט מֶען מִיט זֵיי גָאר נִיט גֶעטַאנֶה׳ט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אָדֶער טוֹיפֶען זִיךְ אָדֶער גֶעהֶען וואוּהִין דִי אוֹיגֶען וֶועלֶען זֵיי טְרָאגֶען. צוּ דִי צָרוֹת הָאט נָאךְ בַּיים קוּרְפִירְסְט יָאאַכִים דֶעם צְוֵוייטֶען בֶּעדַארְפְט זַיין אַ יוּדִישֶׁער פִינַאנְץ-מִינִיסְטֶער, וָואס הָאט קְלָאמֶערְשְׁט גֶעמַאכְט פֶערְדְרֶעהטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ אַ דָאקְטָאר לִיפָּאלְד, וָואס מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אַז עֶר הָאט פֶערְגִיפְטֶעט דֶעם קוּרְפִירְסְט: אַוַודַאי אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען צוּם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. דָאס קְלֵיינֶע בְּרוֹינְשְׁוַוייג הָאט אוֹיךְ נָאכְגֶעטַאנְצְט, אוּנ דֶער הֶערְצָאג הַיינְרִיךְ יוּלְיוּס

האט קיין איינציגען יודען ניט איבערגעלאזט אין לאנד. אין אסטערנייך איז אויך געוועהן א געמוטשעט לעבען, ווייל דער קייזער רודאלף דער צווייטער, וואס איז דוקא ניט געוועהן קיין שלעכטער אונ האט ניט איין מאל אנגעזאגט די גייסטליכע מען זאל זיך ניט טשעפען צו די יודען אונ ניט אויסטראכטען אויף זיי קיין בלבולים, האט פארט געמוזט יוצא זיין פאר דער וועלט אונ, אז אללע שכנים האבען זיך גענומען זיי צו רודפ'ן איז איהם עפים אזוי ווי ניט אנגעשטאנען נאר אין גאנצען צו שווייגען אונ ער איז געצוואונגען געוועהן ארויסצוגעבען א בעפעהל, אז אין זעכס חדשים זאלען די יודען שוין זיין פון יענער זייט אסטערנייך.

נאך ערגער איז געוועהן די יודען אין איטאליען. וואס זייער צאהל האט זיך אין דער לעצטער צייט פערקלייגערט, זענען די צרות גרעסער געווארען; אין וועגעדיג אונ רום האבען זיך סך הכל געפונען ניט מעהר פון צוואנציג טויזענד יודען, נאר מיט דעם ביסעל האט מען זיך אויך גוט אבגעגעבענט. דער נייער פאפסט גרעגאר דער דרייצעהנטע, וואס האט געהערשט דרייצעהן יאהר, פון 1572 ביז 1585, איז נאך געוועהן א גרעסערער אכזר פון פאול אונ פיוס אונ וואו ער האט נאר מיט זיין רשעות געקאנט טרעפען א יודען האט ער אהין געצילט מיט זיינע גיפטיגע פיילען. די יודישע דאקטוירים זענען פון לאנג אן געוועהן זעהר בעליעבט אין איטאליען אונ ווי פיעל מען האט ניט געשרייצט דאס פאלק געגען יודען האט מען זיך פארט געווענדעט צו זיי, ווייל מען האט געקאנט זייער קאנגנטניסע. אין גרעגאר'ס צייט האבען אין איטאליען געשם'ט צוויי יודישע דאקטוירים, ר' דוד דע פאמיס אונ ר' אליהו מונטלטו, אונ אללע קריסטליכע חולים פלעגען דורך זיי בעקומען א רפואה שלמה. דאס איז, דאכט זיך, ניט געוועהן אזא גרויסער חטא אונ דעם פרומען פאפסט וואלט עס ניט בעדארפט אזוי שטארק פערדריסען, נאר ווען מען געהט אן דאס לעבען פון הונדערטער קראנקע דארט וואו מען קאן טהון א רעה? גרעגאר האט ניט לאנג געטראכט אונ האט זיך געהאפט צו דער אלטער גזרה, נאר ער האט זי נאך בעפעסטיגט דערמיט, וואס ער האט בעשטימט די גרעסטע שטראף אי פאר דעם קראנקען קריסט וואס א יוד וועט איהם היילען, אי פאר דעם יודישען דאקטאר וואס וועט אפילו אין דער גרעסטער סכנה העלפען א קריסט. אויסער דעם האט ער געמאכט אז פאר יעדען חשד וואס עס וועט נאר פאלען אויף א יודען, אז ער לאסטערט די קריסטליכע רעליגיאן אונ וויל קריסטען ארויבפיהרען פונ'ם וועג, זאל איהם די אינקוויזיציאן האבען דאס רעכט צו משפט'ן. דעם

תַּלְמוּד הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען גֶעפַּסְלְ'ט אוּנ יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט הַאלְטֶען אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע גְמָרוֹת, וָואס מֶען הָאט זַיי שׁוֹין אַמָאל דוּרְכְגֶעקוּקְט אוּנ מֶען הָאט זַיי גֶעפוּנֶען פַאר כָּשֵׁר. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גְרֶעגָאר גֶעאַרְבַּייט יוּדֶען צוּצוּשְׁלֶעפֶּען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, נָאר דָא אִיז עֶר אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען נִיט וַוייט. נָאר מֶעהר מִיט תְּקִיפוּת: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת זָאלֶען אוֹיסְהַאלְטֶען אוֹיף זֵייעֶר רֶעכְנוּנְג עֶטְלִיכֶע גֵייסְטְלִיכֶע, וָואס וֶועלֶען זַיי אַללֶע שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב דַרְשְׁ'נֶען וֶועגֶען הֵיילִיגְקֵייט פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֶמוּנָה אוּנ אַז אַ דְרִיטֶעל פוּן דִי יוּדֶען מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער מוּזֶען זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג גֶעפִינֶען בַּיי דִי דְרָשׁוֹת. גְרֶעגָאר הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דִי יוּדֶען קֶאנֶען זִיךְ אוֹיסְדְרֶעהֶען פוּן זַיינֶע בֶּעפֶעהלֶע אוּנ זַיי זָאלֶען בְּלַייבֶּען נָאר אוֹיף פַּאפִּיעֶר אַזוֹי וִוי עֶס אִיז שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל גֶעשֶׁעהֶען אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט אַלְלֵיין אַכְטוּנְג צוּ גֶעבֶּען אַז מֶען זָאל אַלְדִינְג פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיס פָאלְגֶען; אַוַדַאי וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעקֶאנְט, אִיז אַוֶועק, אוּנ דִי גֶעצְוֶאהלְטֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ אַנְטְלוֹיפֶען פוּן אִיטַאלְיֶען, הָאבֶּען גֶעבִּיךְ גֶעקְרֶעכְצְט אוּנְטֶער דֶעם שְׁוֶוערֶען יָאךְ פוּן זַיינֶע בִּיטֶערֶע גְזֵרוֹת.

גְרִינְגֶער אִיז זַיי גֶעוָוארֶען וֶוען, אִים יָאהר 1585, אִיז סִיקְטוּס דֶער פִינְפְטֶער גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט. פוּן אַ פְּרָאסְטֶען פַּאסְטוּךְ הָאט אִיהם גָאטט גֶעהָאלְפֶען צוּצוּשְׁלָאגֶען זִיךְ צוּ אַזַא הוֹיכֶער מַדְרֵגָה אוּנ וֶוערֶען דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער גַאנְצֶער קַאטָאלִישֶׁער וֶועלְט; דֶערְפוּן זֶעהט מֶען אַז קֵיין נַאר אִיז עֶר גֶעוִויס נִיט גֶעוֶועהן אוּנ מִיט אַהָבָה קֶאנֶען שׁוֹין יוּדֶען דוּרְכְקוּמֶען. אִין דֶער צַייט פוּן סִיקְסְטוּס הָאט זִיךְ טַאקִי דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען שְׁטַארְק פֶערְבֶּעסֶערְט: פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶעהַאט בַּיי זִיךְ אַ יוּעֶץ לָאפֶּעץ, אֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען פוּן פָּארְטוּגַאל, אוּנ דֶער הָאט אִיהם גֶעוִויס נִיט צוּגֶערֶעדְט אוֹיף שְׁלֶעכְטֶען, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאבֶּען זִיךְ טַאקִי דִי יוּדֶען גֶעלָאזְט צַאפֶּען אַזוֹי וִוי זֵייעֶר שְׁטֵייגֶער אִיז – אָנְזַאמְלֶען אִין זִיךְ אַגַאנְץ עֲשִׁירוֹת אוּנ דֶערְנָאךְ עֶס לָאזֶען אוֹיסְקְוֶועטְשֶׁען אַבִּי זֶעהֶען אַ פְרֶעהלִיכֶע מִינֶע פוּן אַ שׂוֹנֵא, אוּנ דִי בֵּיידֶע זַאכֶען הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ וָואס סִיקְסְטוּס הָאט בַּאלְד מְבַטֵּל גֶעוֶועהן אַללֶע גְזֵרוֹת פוּן דִי פְרִיהֶרִיגֶע פֶּאפְּסְטֶע. עֶר הָאט נָאר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט דֶעם מִנְהָג פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע דְרָשׁוֹת, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעמוּזְט הֶערֶען, נָאר אִין אַללֶע אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען הָאט עֶר זַיי גֶעגֶעבֶּען פְרַייהַייט, אוּנ פִיעל פוּן זַיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּרִיקְצוּקוּמֶען קֵיין רוֹם, עֶר הָאט זַיי עֶרְלוֹיבְּט פְרַיי אָבְּצוּהִיטֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען אוּנ פִיהְרֶען גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט קְרִיסְטֶען;

יודישע דאָקטוירים האָבען ווידער בעקומען דאָס רעכט צו פּראַקטיצירען צווישען קריסטען. דעמאָלט האָט אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע דער בעריהמטער יודישער דאָקטאָר ר׳ דוד דע־פּאָמיס, וואָס איז, אויסער מעדיצין, געוועהן אַ בקי אין לשון קודש אונ לאַטיינניש אונ האָט פון יוגענד אָן קיין גוטע שעה ניט געהאַט. אין דער צייט פון פּאַול דעם פיערטען האָט מען ביי איהם אָפּגענראַ־בעוועט זיין גאַנץ פערמעגען; פּיוס דער פיערטער האָט איהם שוין אַפילו בע־האַנדעלט פריינדליכער אונ האָט איהם ערלויבט צו היילען קריסטליכע קראַנקע, נאָר דאָס האָט ניט לאַנג געדויערט, ווייל באַלד איז אויפגעשטאַנען פּיוס דער פינפטער אונ ר׳ דוד האָט געמוזט פונקט אין די בעסטע יאָהרען, טהיילען דאָס מזל פון אַללע זיינע ברידער. ערשט אויף דער עלטער איז ער אויפגעקומען געוואָרען אונ אַז ער האָט זיך געפיהלט פריי האָט ער אָנגעשריבען אויף לאַטייניש זיין בעריהמט בוך, וואָס האָט געהייסען „דער יודישער דאָקטאָר”. אין דעם בוך ווייזט ר׳ דוד דע־פּאָמיס וויפיל גרויסע דאָקטוירים, יודען האָבען אין איטאַליען אַרויסגעגעבען אונ ווי פיעל מלכים אונ שררות האָבען זיי דאָס לעבען צו פער־דאַנקען; דאָרט האָט ער אויך איבערזעצט אַ סך ערטער פון דער גמרא, וואָס הייסט שטאַרק אָבהיטען דאָס געזונד אונ שטעללט הויך די לייט וואָס געבען זיך אָב מיט חולים. דאָס האָט ער געטהון מיט אַ כונה, כדי צו איבערצייגען די קריסטען אַז זיי שרעקען זיך אומזיסט פאַר׳ן תלמוד אונ מיינען אַז אין איהם ליעגט אַלל־דאָס בעז. זיין בוך, וואָס דער פירסט פראַנציסקא מאַריאַ פון אורבינא האָט עס ביי איהם אָנגענומען פאַר אַ מתנה, איז זעהר געפאַלען דעם פּאַפּסט סיקסטוס, ער האָט איהם שטאַרק מקרב געוועהן, אונ אַז דע־פּאָמיס האָט דערנאָך אַרויסגעגעבען אַ תלמודישעס ווערטערבוך אין דריי שפּראַכען האָט ער שוין זיין ספר סיקסטוס׳ן געבראַכט פאַר אַ מתנה. איבערהויפט האָט סיקסטוס אָרדענטליך בעהאַנדעלט די יודען אונ אַז עס האָט זיך אַ מאָל געמאַכט וואָס אַ קריסט זעטשי האָט זיך געוועט מיט אַ יודען שמשון קינאַידו אונ די וועטע איז געגאַנגען דאַרויף, אַז ווי באַלד דער יוד וועט פערשפּיעלען מאָג איהם דער קריסט אויסשניידען פונ׳ם לייב אַ פונט פלייש, האָט דער פּאַפּסט געהייסען ביידע שטרענג בעשטראָפען, ווייל ער האָט פערשטאַנען אַז אַזאַ וועטע געהעמט זיך דערפון וואָס צו טיידטען אַ יודען איז ביים קריסט אַ גאָר ניכט, אונ ער האָט געוואָלט אַז די קריסטען זאָלען זעהען אַז דאָס לעבען פון אַ יודען האָט אויך עפּיס אַ ווערטה. אויך דעם יודען האָט ער בעשטראָפט דערפאַר וואָס ער האָט אין דער וועטע איינגעשטעלט זיין לעבען.

אַז סִיקְסְטוּס הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל פְּרַיינְדְשַׁאפְט גֶעגֶען דִי יוּדֶען, הָאבֶּען זַיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז בַּיי אִיהם וֶועלֶען זַיי אוֹיךְ פּוֹעֵל'ן עֶר זָאל כָּשֵׁר מַאכֶען דֶעם תַּלְמוּד. וֶוענִיגְסְטֶענְס, אִין דֶער אֵיינְגֶענֶער אַרְט וִוי עֶס הָאט גֶעטְהוּן פִּיוּס דֶער פִירְטֶער, וֶועלְכֶער הָאט נָאר גֶעהֵייסֶען אִיהם גוּט אִיבֶּערְקוּקֶען אוּנ אַרוֹיסְוַוארְפֶען דִי אֶרְטֶער, וָואס זֶענֶען גֶעגֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן מַאנְטוּאַ, מַאילַאנְד אוּנ פֶערַארַא הָאבֶּען טַאקִי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַבֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ, ר' בְּצַלְאֵל מַאסֶערַאנוֹ, קַיין רוֹם מִיט אַבַּקָשָׁה צוּם פַּאפְּסְט וֶועגֶען תַּלְמוּד. מִיט לֶעדִיגֶע הֶאנְד אִיז עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ נָאר גִיךְ אִיז אַרוֹיס אַבֶּעפֶעהל אַז דִי יוּדֶען מֶעגֶען פְרַיי הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ דֶעם תַּלְמוּד אוּנ אֲפִילוּ נָאךְ אַמָאל אִיבֶּערְדְרוּקֶען.

פִינְף יָאהר הָאט אָבֶּער אִין גַאנְצֶען גֶעדוֹיעֶרְט דָאס גוּטֶע שְׁטִיקֶעל צַייט אוּנ קוֹים הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דִי צוּבְּרָאכֶענֶע בֵּיינֶער, אִיז שׁוֹין וַויטֶער אַרוֹיף אַנַייעֶר פַּאפְּסְט, קְלֶעמֶענְטִי דֶער אַכְטֶע, וָואס הָאט אוֹיךְ, וִוי נֶרֶענָאר, גֶעהֶערְשְׁט דְרַייצֶעהן יָאהר אוּנ הָאט אִיהם אִין אַלֶלעמֶען נָאכְגֶעטְהוּן. אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי אַלְטֶע צָרוֹת: פוּן דְרוּקֶען דֶעם תַּלְמוּד הָאט שׁוֹין נָאר קֵיין רֶעדֶע נִיט גֶעקֶאנְט זַיין, מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן אַלֶלע שְׁטֶעדְט, ווֹאוּ זַיי הָאבֶּען גֶעווֹאהְנְט, נָאר אִין רוֹם, אַנְקַאנַא אוּנ אַוִוינְיָאן הָאבֶּען זַיי נָאךְ גֶעמֶאגְט בְּלַייבֶּען, מֶען הָאט אָבֶּער בַּיי זַיי צוּגֶענוּמֶען אַלֶלע פַּרְנָסוֹת אוּנ זֵייעֶר לֶעבֶּען אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פֶערְבִּיטֶערְט אַז שְׁטֶאנְדִיג הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעטְרַאכְט וֶועגֶען אַנַייעֶ הֵיים.

מֶעהר פוּן טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט, אִים יָאהר 1593, אַרוֹיס פוּן קְרֶעמָאנַא, פַּאוִויַא, לָאדִי אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, וָואס זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶעם מַאכְט פוּנ'ס פַּאפְּסְט, אוּנ עֶס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַשְׁטִיקֶעל גְלִיק וָואס פֶערְדִינַאנְד, דֶע מֶעדִיצִי דֶער הֶערְצָאג פוּן טָאסְקַאנָא, אוּנ וִויצֶענְצָא גָאנְצַאגַא, הָאבֶּען זַיי אַרַיינְגֶעלָאזְט קֵיין פִּיזַא, מָאדֶענַא, וֶוערָאנַא, פַּאדוּאַ אוּנ מַאנְטוּאַ, חָאטְשׁ זַיי זֶענֶען נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז. נָאר וִוי גְרוֹיס דֶער כֹּחַ פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן — זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן, וָואס אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע שָׂרָרוֹת הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט פַאר זַיי אוּנ הָאבֶּען עֶרְלוֹיבְּט דִי יוּדֶען צוּ דְרוּקֶען נָאר אַזֶעלְכֶע גְמָרוֹת, וָואס מֶען הָאט זַיי פְרִיהֶער דוּרְכְגֶעקוּקְט אוּנ אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען דִי אֶרְטֶער, וָואס הָאבֶּען עֶפִּיס אַשַׁייכוּת צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אִיבְּרִיגֶענְס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין נִיט גֶעוָואלְט הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען אוֹיסְמֶעקֶען אַסַךְ זַאכֶען, וָואס קֵיינֶער

וואלט זיך אפשר ניט געוועהן געשטערט. ביי די יודען איז דער עיקר געוועהן צו זעהען דעם תלמוד נאך אמאל געדרוקט אונ דאריבער האבען זיי געלאזט שניידען ווי פיעל מען האט נאר געוואלט, אבי מציל זיין דאס איבריגע. שפעטער מיט עטליכע יאהר איז דער ביטערער גורל געפאלען אויך אויף די יודען אונ מאראנען פון פערארא, וואס האבען די גאנצע צייט, וואס זיי האט געלעבט די עדלע אונ גוטע הערציגע משפחה פונ'ם הערצאג ד'עסטע, פון קיין שלעכטס ניט געוואוסט, ווייל זיי האבען ניט געמאכט קיין חלוק צווישען א אומה אדער אמונה אונ יעדער מענש, וואס האט נאר עהרליך געוואלט פערדיענען זיין שטיקעל ברויט, האט זיך געקאנט דארט רוהיג וואהנען. דערפאר זענען די יודען געוועהן זעהר געטריי אונ איבערגעגעבען אונ אז די פרינצעסין לעאנארא איז קראנק געווארען האבען זיי אין די שולען געזאגט תהלים אונ גאטט געבעטען פאר איהר געזונד. צום אומגליק איז אבער דער לעצטער פון דער משפחה, אלפאנסא דער צווייטע, געשטארבען אהן קינדער אונ דער פאפסט האט בעדארפט זיין דער יורש. די יודען האבען באלד געזעהען אז דא וועט זיך זייער גורל אנדערן אונ זיי האבען נאר געבעטען מען זאל זיי געבען צייט אויף צו ענדיגען זייערע געשעפטען אונ אוועק פאהרען. דער פאפסט האט זיי אפילו ערלויבט צו בלייבען נאך פינף יאהר, ווייל ער האט מורא געהאט מיט אמאל צו פערוויסטען די שטאדט, נאר די אינקוויזיטארען האבען זיך באלד אנגע־הויבען דארט ארומצודרעהען אונ זוכען חטאים, אונ די יודען האבען פערשטאנען אז וואס פריהר זיי וועלען זיין פון יענער זייט גרענעץ איז פאר זיי גלייכער. אזוי האבען די יודען געמוזט ארויס פון פערארא, אונ מען קאן זאגען אז כמעט אין גאנץ איירא פא האבען זיי אין יענער צייט ניט געהאט קיין ווינקעל, וואו זיי זאלען קאנען רוהיג אונ זיכער אנידערלעגען דעם קאפ.

---

6 מאראנישע קהלות אין אמשטערדם, האמבורג אונ באָרדא.

(1593—1648 נאך קריסטוס געבורט).

די וועלט פיהרט זיך אבער נאך איהרע כללים אונ, ווען דעם זינדיגען בלינדען מענשען ווייזט זיך אויס אז זיין האפנונג איז שוין אין גאנצען פערלארען, זעהט מען דערנאך אז די השגחה האט זיך בעצייטענס געזארגט פאר איהם אונ האט איהם אנגעגרייט א וועג, ער זאל זיך ווייטער קאנען געהען אונ אויס־

פִיהרֶען דָאס שְׁלִיחוּת וָואס דֶער הִימְלִישֶׁער בֶּעשֶׁעפֶּער הָאט אוֹיף אִיהם אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. אַזוֹי אִיז עֶס אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען מִיט דִי יוּדֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס מִיט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ פּוּנְקְט דֶעמָאלְט, וֶוען מֶען הָאט זֵיי אוּמֶעדוּם גֶעטְרִיבֶּען אוּנ גֶעיָאגְט וִוי ווִילְדֶע חַיוֹת הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַנֵייעֶם פְּלַאץ אוּנ דַוְקָא אִין אַזַא ווִינְקֶעל, וָואס דָארְט הָאט גֶעהֶערְשְׁט דָאס ווִיסְטֶע שְׁפַּאנְיֶען.

הָאלַּאנְד הָאט פַאר דִי מַארְרַאנֶען גֶעאֶפֶענְט אַלֶע טוֹיעֶרְן, אוּנ קוֹים אִיז פוּן דָארְט פֶערְשְׁווּאוּנְדֶען דִי מַאכְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען זִיךְ אַהִין גֶעלָאזְט אַלֶע, וָואס הָאבֶּען אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעפוּנֶען קֵיין מָקוֹם מְנוּחָה, אוּנ אוֹיךְ דִי עֶטְלִיכֶע מַארְרַאנִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, וָואס הָאבֶּען דִי לֶעצְטֶע צַייט גֶעוָואהְנְט אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, בְּרִיסֶעל אוּנ גֶענְט אוּנ זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּוַוארְפֶען דִי דָאזִיגֶע שְׁטֶעדְט. קַארְל דֶער פִינְפְטֶער הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אַז אִין נִידֶערְלַאנְד (הָאלַּאנְד) זָאלֶען זִיךְ אַרוּמְדְרֶעהֶען יוּדֶען אוּנ הָאט בִּיסְלֶעכְוַוייז אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַיינְצוּפִיהרֶען דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן, אָבֶּער דָאס הָאט גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ, וָואס הָאלַּאנְד הָאט זִיךְ מִיט דֶער צַייט גָאר אָבְּגֶעריסֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען. אֵיינֶע פוּן דִי בְּכָבוֹדֶ׳ע יוּדֶען, ר׳ שְׁמוּאֵל פַּאלַּאכֶע, וָואס דֶער קֶאנִיג פוּן מַארָאקַא הָאט אִיהם אִין נִידֶערְלַאנְד אַנִידֶערְגֶעזֶעצְט פַאר קָאנְסוּל, הָאט אוֹיפְגֶעגֶעבֶּען דֶעם פְּלַאן אִין דֶעם מַאגִיסְטְרַאט מִידֶעלְבּוּרג מֶען זָאל אַרַיינְלָאזֶען דִי מַארְרַאנֶען אוּנ זֵיי גֶעבֶּען אַלֶע פְרַייהֵייט, אוּנ דֶער מַאגִיסְטְרַאט הָאט מַסְכִּים גֶעוֶועהן, עֶר הָאט אֲפִילוּ גֶעוָואלְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין דֶער גֶעגֶענְד זֶעעֶלַאנְד, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהֶערְט צוּ נִידֶערְלַאנְד, נָאר דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען עֶס נִיט דֶערְלָאזְט. אַוַדַאי אַז הָאלַּאנְד הָאט פוּן זִיךְ אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען דֶעם עוֹל פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דֶער עֶדְלֶער פִירְסְט ווִילְהֶעלְם פוּן אָרַאנְיֶען הָאט דָארְט אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען הוֹיךְ דִי פָאהן פוּן פְרַייהֵייט אוּנ גְלַייכֶע רֶעכְטֶע פַאר אַלֶע, הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען בַּאלְד גֶעוֶוענְדְט זֵייעֶרֶע אוֹיגֶען אַהִין, ווּאוּ זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקֵייט אַרָאבְּצוּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ אָפֶען אָנְגֶעהְמֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה.

דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלֵיין צוּ פָאהרֶען אוּנ הֶעלְפֶען דֶערְצוּ אַנְדֶערֶע, אִיז גֶעוֶועהן אַמַארְרַאנִישֶׁע פְרוֹי מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס: זִי מִיט אִיהר מַאנן גַאסְפַּאר לָאפֶּעס הָאמֶעם, מִיט אִיהרֶע צְווֵיי זִיהן אוּנ בֵּיידֶע טֶאכְטֶער אוּנ נָאךְ מִיט אַסַךְ רַייכֶע קְרוֹבִים הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אַלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט אִין אַאוּנְבֶּעקַאנְט אָרְט, וָואס דֶערְוַוייל הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעוואוּסְט אַז זֵיי וֶועלֶען דָארְט גֶעפִינֶען דָאס אֵיינְצִיגֶע

גְלִיק – זִיךְ נִיט דַארְפֶען פַארְשְׁטֶעלֶען אוּנ בְּלַייבֶּען. דָאס וָואס זֵיי זֶענֶען. צוּם אָנְהוֹיבּ הָאט זִי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אִיהר שֶׁאנֶע טָאכְטֶער מַארְיַא נוּנֶעס אוּנ אוֹיךְ דֶעם אֶלְטֶערְן זוּהְן אוֹיף דֶער שִׁיף וָואס יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט אַרוֹיס־גֶעפִיהְרְט צֶעהן מַארְרַאנִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת קֵיין הָאללַאנְד. זִי אִיז גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז מַארְיַא נוּנֶעס וֶועט מִיט אִיהר שֶׁאנְקֵייט אוּמֶעדוּם נוֹשֵׂא חֵן זַיין אוּנ וֶועט דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט פָאהרֶען צוּם עֶרְשְׁטֶען, בַּיישְׁטֶעהֶען אִין אַללֶע זֵייעֶרֶע נוֹיטְהֶען. בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער סַכָּנָה הָאט זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי אַלְטֶע מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס אִיז גָאר קֵיין נַאר נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ אַז הָאבֶען אַ טָאכְטֶער אַ יְפַת תֹּאַר אִיז נִיט קֵיין גְרוֹיסֶער חִסָּרוֹן. אוֹיפְ'ן וֶועג, אִין מִיטְ'ן יַם אִיז אוֹיף זֵיי אָנְגֶעפַאלֶען אַ עֶנְגְלִישֶׁע שִׁיף אוּנ הָאט זֵיי אַוֶועקְגֶעפִיהְרְט קֵיין עֶנְגְלַאנְד. מַארְיַא נוּנֶעס אִיז אַזוֹי גֶעפֶאלֶען דֶעם קַאפִּי־טַאן, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ עֶנְגְלִישֶׁער הֶערְצָאג, אַז עֶר הָאט בַּאלְד גֶעוָואלְט מִיט אִיהר חֲתוּנָה הָאבֶען. עֶס אִיז בַּיי אִיהם קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז זִי קוּמְט אַרוֹיס פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת אוּנ עֶר הָאט זִיךְ נָאר גֶעוואוּנְדֶערְט פַאר וָואס זִי בֶּעשְׁטֶעהט נִיט אוֹיף אַזַא וואהלֶען שִׁדּוּךְ. אַז זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין לָאנְדָאן, הָאט בַּאלְד דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט גֶעקְלוּנְגֶען מִיט דֶער שֶׁאנֶער פָּארְטוּגִיזִין אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רַעַשׁ אַז דִי קֶאנִיגִין עֶלִיזַאבֶּעטְה הָאט אוֹיךְ גֶעוָואלְט אָנְקוּקֶען דָאס שְׁטָאלְצֶע מֶאדְכֶען, וָואס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּעסְטֶע עֶנְגְלִישֶׁע אַרִיסְטָאקְרַאטֶען, אוּנ הָאט זִי פֶערְבֶּעטֶען צוּ זִיךְ. דִי קֶאנִיגִין אִיז אִיבֶּערְרַאשְׁט גֶעוָוארֶען פוּן אִיהר שֶׁאנְקֵייט אוּנ אִיז מִיט אִיהר אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין דִי גַאסֶען אִין אַ אָפֶענֶער קַארֶעטֶע. אַוַדַאי הָאט עֶס נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אוּנ דִי אַללֶע, וָואס מֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט קֵיין לָאנְדָאן וִוי גֶעפַאנְגֶענֶע, זֶענֶען פְרַיי אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען, אוּנ דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זֵיי נָאךְ גֶעגֶעבֶּען אַללֶע מִיטֶעל זֵיי זָאלֶען זִיכֶער קֶאנֶען קוּמֶען קֵיין הָאללַאנְד. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַ שְׁטוּרְמְוִוינְד אוֹיפְ'ן יַם, זֵייעֶרֶע צְוֵויי שִׁיפֶען זֶענֶען שִׁיר נִיט אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען אוּנ קוֹים מִיט גְרוֹיסֶע צָרוֹת הָאבֶען זֵיי זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין עֶמְדֶען.

אִין עֶמְדֶן הָאבֶען גֶעוָואהנְט זֶעהר וֶועניג יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶען קֵיין שׁוּם בֶּעגְרִיף נִיט גֶעהַאט פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ דֶערְפַאר אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן מִיט זֵיי זִיךְ דוּרְכְשְׁמִיעֶסְן וֶועגֶען תַּכְלִית פוּן דֶער נְסִיעָה. עֶרְשְׁט אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶען בַּיים רֶעדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרַיינְוַוארְפֶען לָשׁוֹן־קוֹדֶשׁ־וֶוערְטֶער, הָאבֶען זִיךְ דִי עֶמְדֶנֶ'ער יוּדֶען צוּ זֵיי צוּגֶעלָאזְט אוּנ יַעֲקֹב טִירַאדָא

הָאט דֶעם אֵיינְצִיגֶען לַמְדָן פוּן דָארְט, ר׳ מֹשֶׁה אוּרְיָה הַלֵוִי, אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אַז זֵיי ווִילֶען וִוי וַוייט גִיבֶּער אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. ר׳ מֹשֶׁה אוּרְיָה הַלֵוִי הָאט אִיהם אָבֶּער אָבְּגֶעהַאלְטֶען עֶר זָאל עֶס נִיט טְהוּן אִין עֶמְדֶען, וַוייל אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל מוּזֶען בַּאלְד אַלֶע גֶעוָואהר ווֶערֶען אוּנ עֶס קָאן חָלִילָה שַׁאדֶען דִי יוּדֶען. דַארִיבֶּער אִיז זַיין עֵצָה גֶעוֶועהן אַז דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען פָּאהרֶען קֵיין אַמְשְׁטֶרְדַם אוּנ עֶר אַלֵיין הָאט זֵיי אוֹיךְ צוּגֶעזָאגְט אַהִין גִיךְ צוּ קוּמֶען מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אוּנ דָארְט בְּלַייבֶּען זֵייעֶר מַדְרִיךְ אִין יוּדִישְׁקֵייט. אַזוֹי אִיז עֶס טַאקִי גֶעשֶׁעהֶען: דֶעם 22 אַפְּרִיל 1593 זֶענֶען דִי מַארְרַאנֶען אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין אַמְשְׁטֶרְדַם אוּנ ר׳ מֹשֶׁה אוּרְיָה הַלֵוִי הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען ווָארְט אוּנ אִיז זֵיי בַּאלְד נָאכְגֶעפָאהרֶען. מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה הָאט יַעֲקֹב טִירַאדָא, ווָאס אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן בַּיי דִי אֶלְטֶערֶע יָאהרֶען, זִיךְ גֶעלָאזְט מַל זַיין אוּנ אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן דִי אִיבְּרִיגֶע, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיינֶע קְהִלָה פוּן גֵרִים. פִיעל הָאט זֵיי מִיטְגֶעהָאלְפֶען דֶער קָאנְסוּל ר׳ שְׁמוּאֵל פַּאלַאכֶע אוּנ פוּן מַאדֵירַא אִיז צוּ זֵיי צוּגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעקַאנְטֶער מַארְרַאנִישֶׁער דִיכְטֶער, יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל בֶּעלְמָאנְט, ווָאס הָאט זֵיי גֶעשְׁטַארְקְט מִיט זַיינֶע שֶׁאנֶע לִיעדֶער אוּנ הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ מִיט דֶעם נָאהמֶען „אִיוֹב". דִי צָאהל פוּן דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ יֶעדֶעס מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ גָאר גִיךְ הָאבֶּען זֵיי בֶּעקוּמֶען אַ נַייעֶם חַבֵר, ווָאס הָאט זֵיי גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעמַאכְט: דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַלָאנְזָא דֶע הֶערֶערַא, ווָאס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען אוּנ פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע שְׂרָרוֹת, זַיין עֶלְטֶער־זֵיידֶע, דֶער קַאפִּיטַאן גָאנְזַאלְוָוא דֶע קָארְדָאבָה, הָאט אַ מָאל אַיינְגֶענוּמֶען נֶעאַפָּאל, עֶר אַלֵיין אִיז גֶעוֶועהן גוּבֶּערְנַאטָאר אִין קַאדִיקְס, נָאר אַז דִי עֶנְגְלֶאנְדֶער הָאבֶּען אָבְּגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאדְט אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעפִיהרְט קֵיין לָאנְדָאן, הָאט עֶר זִיךְ דָארְט אוֹיסְגֶעבֶּעטֶען דִי פְרַייהֵייט אוּנ אִיז אַוֶועק קֵיין אַמְשְׁטֶרְדַם מִיט דֶער הָאפְנוּנְג אַז עֶר ווֶעט דָארְט אוֹיסְפִיהרֶען זַיין אַלְטֶען גֶעדַאנְק אוּנ ווֶעט זִיךְ אוּמְקֶעהרֶען צוּ דֶער אֱמוּנָה פוּן זַיינֶע אָבוֹת. אִין אַמְשְׁטֶרְדַם הָאט עֶר זִיךְ טַאקִי מְגַיֵיר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט פֶערְנוּמֶען דֶעם שֶׁאנְסְטֶען פְּלַאץ אִין דֶער קְלֵיינֶער מַארְרַאנִישֶׁער קְהִלָה. עֶר הָאט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען אַבְרָהָם דֶע הֶערֶערַא אוּנ אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַ יוּד מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען, עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אִין גַאנְצֶען אוֹיפ׳ן דֶרֶךְ פוּן ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אוּנ הָאט אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף פָּארְטוּגִיעזִישׁ אַ סֵפֶר ווֶעגֶען קַבָּלָה.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דִי מַארְרַאנֶען נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אוֹיף אַ פֶעסְטֶען פוּס. דִי עֶרְשְׁטֶע דְרַיי יָאהר הָאט זִיךְ אוֹיף זֵיי קֵיינֶער נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוּנ דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעוואוּסְט וָואס דָא גֶעהט פָאר. פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אִים יָאהר 1596 בֶּע-מֶערְקְט אַז דִי מַארְרַאנֶען קוּמֶען זִיךְ צוּנוֹיף אוֹיף אַ בֶּעשְׁטִימְטְ אָרְט, וַוייל עֶס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן יוֹם כִּפּוּר אוּנ זֵיי זֶענֶען זִיךְ אַללֶע צוּנוֹיפְגֶעגַאנְגֶען דַאוְו-נֶען; דִי קְרִיסְטֶען אִיז גָאר אוֹיפְ'ן מֹחַ נִיט גֶעקוּמֶען אַז דָאס קָאנֶען זַיין יוּדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט, אַז דָאס אִיז עֶפִּיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע. דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי אִיבֶּערְגֶעפַאלֶען אוֹיף דֶעם מִנְיָן, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אִיבֶּערְגֶעשְׁרָאקֶען פוּן פְרִיהֶר אוּנ דִי הַנְהָגוֹת פוּן דֶער אִינְקְוִוי-זִיצְיָאן זֶענֶען זֵיי נָאךְ גוּט גֶעלֶעגֶען אִין קָאפּ, אִיז גֶעוָוארֶען אַ גֶעלוֹיף אוּנ אַ דֶערְשְׁטִיקֶענִישׁ אוּנ מֶען הָאט דֶערְוַוייל גֶעחַאפְּט ר׳ מֹשֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי מִיט זַיין זוּהְן, וָואס הָאבֶּען גֶעדַאוֶוענְט פַאר'ן עָמוּד, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אַיינְגֶע-זֶעצְט, נָאר אֵיין יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט זִיךְ נִיט דֶערְשְׁרָאקֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זֶעהר גוּט גֶערֶעדְט לַאטֵיינִישׁ, הָאט עֶר בַּאלְד אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט דִי קְרִיכְטֶען אַז זֵיי הָאבֶּען אַ טָעוּת, אַז זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זֵיי אַ לַאנְגֶע צַייט גֶענֵייטְהָ צוּ פֶערְלֵייגְנֶען זֵייעֶר אֱמֶת'ן גְלוֹיבֶּען אוּנ וָואס פִיהֶלֶען זִיךְ גְלִיקְלִיךְ וָואס זֵיי קָאנֶען אִין הָאלַאנְד פְרַיי דִיעֶנֶען גָאטְט אוּנ דֶערְפַאר בֶּעצָאהלֶען דֶעם לַאנְד מִיט זֵייעֶר נִיצְלִיכְקֵייט, וַוייל זֵיי זֶענֶען אַללֶע גֶעקוּמֶען רַייךְ אוּנ הָאפֶען מִיט זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעלֶעבֶּען דֶעם הַאנְ-דֶעל. זַיינֶע רֶעד זֶענֶען זֶעהר גֶעפֶאלֶען; טַאקִי אִין דֶער אֵייגֶענֶער שָׁעָה הָאט מֶען בֶּעפְרַייהט ר׳ מֹשֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי מִיט'ן זוּהְן אוּנ זֵיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ עֶנְדִיגֶען דֶעם תַּעֲנִית מִיט אַ גְרִינְג הַארְץ אוּנ דַאנְקֶען דֶעם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעלָאזְט אָבְּקוּמֶען נָאר מִיט אַ שְׁרֶעק. דֶערְפוּן אִיז אָבֶּער נָאךְ דִי מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַ טוֹבָה, וַוייל פְרִיהֶר אִיז דִי זַאךְ צוּ-גֶעגַאנְגֶען אוּנְטֶער אַ דֶעקְטוּךְ אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶעיִשׁוּב'ט צוּ זָאלֶען זֵיי אָפֶּען אַרוֹיסְוַוייזֶען אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען; קוֹים אִיז שׁוֹין אָבֶּער דֶער סוֹד אַרוֹיס הָאבֶּען זִיךְ דִי מַארְרַאנֶען גֶעוֶוענְדֶעט גְלַייךְ צוּם מַאגִיסְטְרַאט מִיט אַ בַּקָשָׁה מֶען זָאל זֵיי עֶרְלוֹיבֶּען אוֹיפְצוּבוֹיעֶן זֵייעֶר אֵייגֶענֶע שׁוּל. מֶען הָאט זֵיי בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ. יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט מְנַדֵר גֶעוֶועהן דָאס גַאנְצֶע גֶעלְד וָואס מֶען הָאט נֶאכְהֶער גֶעהַאט דַארוֹיף, דֶערְפַאר הָאט מֶען דִי שׁוּל גֶערוּפֶען אוֹיף

זַיין נָאהמֶען „בֵּית יַעֲקֹב“ אוּנ אִים יָאהר 1598 הָאט מֶען מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה גֶעמַאכְט דֶעם חֲנוּכַּת הַבַּיִת.

אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיז טַאקִי הָאללַאנְד נִיט גֶעוֶועהן צוּ דֶערְקֶאנֶען: דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ הָאבֶּען מִיט זַייעֶר קַאפִּיטַאל שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט, אוּנ פּוּנְקְט וֶוען שְׁפַּאנְיֶען אִיז גֶעוָוארֶען פֶערְפִינְסְטֶערְט אוּנ דֶער בִּיטֶערֶער קֶאנִיג פִילִיפּ דֶער צְוֵוייטֶע הָאט בֶּעקוּמֶען מַכּוֹת אוֹיפְ'ן לַייבּ אוּנ הָאט גֶעהַאלְטֶען בַּיי דֶער גְסִיסָה, הָאט אַמְשְׁטַרְדַם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען גָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אַרְט אוּנ דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט דֶעם כֹּחַ פוּן יוּדִישֶׁע פֶּאהִיגְקַייטֶען. אַוַדַאי אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען גֶעוֶועהן זֶעהר גְלֶענְצֶענְד אוּנ כִּמְעַט אַללֶע טָאג פְלֶעגֶען צוּקוּמֶען נַייֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען פוּן דֶערְוַייטֶענְס שׁוֹין גֶעהֶערְט דִי גְדוּלָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט גֶעוַואלְד אוֹיסְגֶעריסֶען פוּן דִי אַלְטֶע אֶרְטֶער, ווָאוּ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אֲפִילוּ עֲשִׁירוּת אוּנ כָּבוֹד. אִין דֶעם יָאהר, וָואס מֶען הָאט גֶעאֶפֶענְט דִי שׁוּל, אִיז גֶעקוּמֶען מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, בַּאלְד דֶערְנָאךְ זֶענֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אַנְטְלָאפֶען עֶטְלִיכֶע פַאמִילְיֶען, וִוי פְרַאנְקָא מֶענְדֶעס מִיט צְוֵויי זִיהן, פְרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעס מֶעדֵיירָאס, וָואס הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶענֶעבֶּען יִצְחָק, אוּנ כְּרִיסְטָאוַואל מֶענְדֶעס פְרַאנְקָא, וָואס הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶענֶעבֶּען מָרְדְכַי. דִי לֶעצְטֶע צְוֵויי מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען שְׁפֶּעטֶער גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע אִין דֶעם לֶעבֶּען פוּן דֶער אַמְשְׁטֶרְדַאמֶ'ער קְהִלָּה, נָאר, צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז צְוִוישֶׁען זֵיי גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת.

דֶערְוַוייל אִיז זִיךְ אִין לִיסַאבָּאן פֶערְלָאפֶען אַ מַעֲשֶׂה, וָואס הָאט אוּנְטֶער גֶעצוּנְדֶען דִי אִיבְּרִיגֶע מַארְרַאנֶען, וָואס בַּיי זֵיי אִיז דָאס צוּגֶעבּוּנְדֶענְקַייט צוּם יוּדִישְׁקַייט גֶעוֶועהן גָאר שְׁוַואךְ, אוּנ הָאט בַּיי זֵיי בֶּעשַׁאפֶען אַ שְׁטַארְקֶען חֵשֶׁק זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַוֶועקְוַוארְפֶען פָּארְטוּגַאל. אוֹיף אַגַייסְטְלִיכֶען דִיאָגָא דֶע לַא אַסוּמְטְשַׁאנָא, אִיז גֶעפַאלֶען אַ חְשַׁד אַז עֶר אִיז מֶעהר צוּגֶענֵייגְט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, אוּנ אַז מֶען זֶעהט אִיהם אֲפִילוּ זִיצֶען אִיבֶּער אַ תַּנ"ךְ. פַאר דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ טְהַייעֶרֶער קָרְבָּן, מֶען הָאט אִיהם צְוֵויי יָאהר גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן עִנּוּיִם קָשִׁים, ווַייל מֶען הָאט גֶעהָאפְט אַז עֶר וֶועט אָנְוַוייזֶען נָאךְ שׁוּלְדִיגֶע. עֶר הָאט אָבֶּער אוֹיף קֵיינֶעם נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז מֶען וֶועט פוּן אִיהם גָאר נִיט גֶעוָואהר וֶוערֶען, הָאט מֶען אִיהם אִים יָאהר 1603 פֶערְבְּרֶענְט אִין אֵיינֶעם מִיט

אַמַארְרַאנִישֶׁער פְרוֹי תָּמָר בַּ אַ רָאקַאס וָואס מֶען הָאט פַאר הֵיימְלִיכְקֵייט צוּגֶעשְׁלֶעפְּט צוּ דֶעם מִשְׁפָּט צֶדֶק.

אַזַא וֶועלְטֶענֶע זַאךְ, אַז אַנַייסְטְלִיכֶער, אַ גֶעבָּארֶענֶער קְרִיסְט, זָאל זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ זַיין פַאר דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ אָנְנֶעה'מֶען דֶעם טוֹיט מִיט בֶּעהַארְצְטְקַייט אוּנ לִיעבְּשַׁאפְט, הָאט דֶערְפְרִישְׁט אִין דִי הֶערְצֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ בֶּענְקֶעניִשׁ צוּ זַייעֶר אַלְטֶען גְלוֹיבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג פֶערְגֶעסֶען זַייעֶר שֹׁרֶשׁ, הָאבֶּען אָהן מוֹרָא אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְוַוייזֶען זַייעֶר לִיעבְּשַׁאפְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דֶעמָאלְט הָאט אַ יוּנְגֶער דִיכְטֶער, דָוִד יְשֻׁרוּן, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף פָּארְטוּגֶעזִישׁ אַפַייעֶרִיגֶע קִינָה אוֹיפ'ן טוֹיט פוּן דִיאָגָא דֶע לַא אַסוּמְפְּשַׁאנָא אוּנ אִיז בַּאלְד אַוֶועק קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ הָאט דָארְט דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער בֶּעזוּנְגֶען אִין שְׁפַּאנִישֶׁע לִיעדֶער. אִיהם הָאט נָאכְגֶעטְהוּן אֵיין אַנְדֶער מַארְרַאנִישֶׁער דִיכְטֶער, פַּאוּל דֶע פִּינַא, וָואס אִיז אִין הָאלְלַאנְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. עֶר הָאט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען רוֹכֵל יְשֻׁרוּן אוּנ אִיז אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁענְסְטֶע אַמְשְׁטֶערְדַמֶ'ער בַּעֲלֵי בָּתִּים.

אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ, וִוי עֶס שַׁיינְט, עֶנְטְשְׁלָאסֶען אֵיין מָאל פַאר אַללֶע מָאל צוּ לַיידֶען פַאר זַייעֶר הֵיילִיגֶען גֶעדַאנְק אוּנ מְקַבֵּל בְּאַהֲבָה זַיין דִי יִסוּרִים וָואס שׂוֹנְאִים טְהֵיילֶען זַיי צוּ, הָאט דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן גֶענוּמֶען אַרֶעכְט שְׁטִיקֶעל אַרְבַּייט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט צוּפִיהרֶען דִי הֶאנְד. מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג מַארְרַאנֶען הָאט מֶען גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה, אוּנ זַיי הָאבֶּען זִיךְ יֶעדֶען טָאג גֶערֶעכְט אוֹיפ'ן טוֹיט, נָאר דִיא מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל אִיז פָּארְט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן מִיט אַמָאל לָאזֶען פֶערְבְּרֶענֶען אַזוֹי פִיעל מֶענְשֶׁען. דֶערְצוּ אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט גֶעהֶען מִיט רַחֲמָנוּת: זִי אִיז שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן נִיט וֶוענִיג גֶעלְד אַ פָּאר רַייכֶע מַארְרַאנֶען אוּנ זַיי הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעזָאגְט, אַז זַיי וֶועלֶען אָבְּמֶעקֶען דֶעם גַאנְצֶען חוֹב אוּנ נָאךְ צוּלֶעגֶען אַ מָנֶה יָפָה אַבִּי מֶען זָאל זַייעֶרֶע בְּרִידֶער שֶׁענְקֶען דָאס לֶעבֶּען. מִיט יוּדִישׁ גֶעלְד הָאבֶּען זִיךְ זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים קַיין מָאל נִיט גֶעוָוארְפֶען; אוֹיךְ דָאס מָאל הָאט דִי מַטְבֵּעַ גֶעוִויזֶען אַז זִי קָאן אַרוֹיסְשְׁלֶעפֶען פוּן דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה, דִי מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל הָאט פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען פוּן יֹשֶׁר אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט צוּם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶעם אַכְטֶען פְרֶעגֶען אַ שְׁאֵלָה צוּ עֶס אִיז כְּדַאי אוּמְצוּבְּרֶענְגֶען דִי מַארְרַאנֶען. אִין דוּם הָאט מֶען זִיךְ מִן הַסְּתָם אוֹיךְ גֶעלָאזְט קָאסְטֶען אוּנ עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען מֶען

זָאל זַייעֶרע שוּלְדִיגֶע מוֹחֵל זַיין, נָאר מֶען זָאל זֶעהֶען זֵיי זָאלֶען טַאקִי בֶּאֱמֶת תְּשׁוּבָה טְהוּן. דֶעם 10 יַאנְוַואר 1605 הָאט מֶען זֵיי בֶּעפְרַייהט, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוֹיף דֶעם אֵיינֶענֶעם פְּלַאץ, וואוּ מֶען הָאט זֵיי גֶעזָאלְט פֶערְבְּרֶענֶען, אַללֶע צוּזַאמֶען קוּמֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶע הֶעמְדֶער אוּנ זִיךְ מִתְוַדֶה זַיין פַאר'ן עוֹלָם אוֹיף זַייעֶרֶע חֲטָאִים. דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעקוּמֶען אוֹיךְ דִי דָאזִיגֶע קָאמֶעדְיֶע אוּנ טַאקִי בַּאלְד זֶענֶען זֵיי שׁוֹין אַנְטְלָאפֶען ־קַיין הָאלְלַאנְד. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען ־קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם ר' יוֹסֵף בֶּן יִשְׂרָאֵל מִיט זַיין זוּהן מְנַשֶּׁה: עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן קְרַאנְק אוּנ אָרֶעם, וַוייל מֶען הָאט בַּיי אִיהם דְרַיי מָאל אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט זַיין פֶערְמֶעגֶען. עֶר הָאט אָבֶּער נִיט גֶעמֵיינְט אַזוֹי זִיךְ אַללֵיין צוּ בֶּעוָוארְנֶען וִוי מַאכֶען פַאר אַ יוּדֶען זַיין קִינְד, אוּנ עֶס אִיז אִיהם טַאקִי גֶערָאטְהֶען צוּ מַאכֶען פוּן אִיהם אַטְהַייעֶרֶע כֵּלִי, אַהֵייסֶען יוּדֶען מִיט אַ אֱמֶת וַוארְם יוּדִישׁ הַארְץ – מִיט אֵיינֶעם וָוארְט, פוּן אִיהם אִיז גֶעוָוארֶען דֶער בֶּערִיהמְטֶער ר' מְנַשֶּׁה בֶּן־יִשְׂרָאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶערְנָאךְ אַ צִירוּנְג פַאר'ן גַאנְצֶען דוֹר.

דִי קְלֵיינֶע אַמְשְׁטֶערְדַמֶ'ער מַארְרַאנִישֶׁע קְהִלָה הָאט דֶערְוַוייל אָנְגֶעהוֹיבֶּען וַואקְסֶען אוּנ נָאר אֵיין ר' מֹשֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי הָאט מַל גֶעוֶועהן צְווֵיי הוּנְדֶערְט אַכְט אוּנ פִיעֶרְצִיג מַארְרַאנֶען. אִין אַ צַייט פוּן צֶעהן יָאהר אִיז שׁוֹין דִי עֶרְשְׁטֶע שׁוּל צוּ קְלֵין גֶעוֶועהן אוּנ ר' יִצְחָק פְּרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעס מֶעדֵיירָאס הָאט אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אַנַייעֶ שׁוּל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „נְוֵה שָׁלוֹם". דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט זֵייעֶר אַ אֵיינֶענֶעם רַב, פוּן דִי סְפָרְדִים, ר' יוֹסֵף פַּרְדוֹ, וָואס הָאט גֶערֶעדְט שְׁפַּאנִישׁ אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי מִיט זֵיי זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהן, וַוייל זֵיי זֶענֶען פָארְט גֶעוֶועהן כִּמְעַט קְרִיסְטֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי נָאר בֶּעדַארְפְט בִּיסְלֶעכְוַוייז גֶעוָואהנֶען מִיט יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים. אַבֶּע־זוּנְדֶערְ'ן גְלַאנְץ הָאט אָבֶּער עֶרְשְׁט דִי קְהִלָה בֶּעקוּמֶען, וָוען ר' יִצְחָק עוּזִיאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דִיכְטֶער, מְדַקְדֵק אוּנ אַ בַּעַל חֶשְׁבּוֹן, אִיז גֶע־וָוארֶען רַב, וַוייל אַחוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע הָאט עֶר זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע דְרָשׁוֹת, אוּנ מֶען הָאט גֶעמוּזְט הָאבֶּען פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז עֶר אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן קַיין נוֹשֵׂא פָּנִים, עֶר הָאט לִיעבּ גֶעהַאט פְרַיי יֶעדֶען אַרוֹיסְצוּזָאגֶען דֶעם אֱמֶת; אַוַודאי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיךְ נִיט וֶוענִיג אוּנצוּפְרִידֶענֶע אוּנ סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶס גֶעמוּזְט קוּמֶען צוּ מַחֲלוֹקֶת.

אַז דִי לֶעבֶּעדִיגֶע זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן פֶערְזָארְגְט, הָאט מֶען גֶעמוּזְט אָנְ־הוֹיבֶּען אִין זִין צוּ הָאבֶּען אוֹיךְ דִי טוֹיטֶע, אוּנ אִים יָאהר 1614 הָאבֶּען דִי מַא־

באנען געהאט זייער אייגען בית עולם, וואו עס האט אויך געפונען זיין עביגע רוה דער ערשטער מת פון זיי ר׳ יצחק אבנואבר, וועלכער האט פריהער געהייסען עמנואל פימענטעל אונ איז געוועהן א יוגענד־חבר פונ׳ם פראנצאזישען קאניג היינריך דעם פיערטען. אויף דעם בית עולם האט מען אויך בעהאלטען איינעם פון די בעריהמטע מאררא נען, ר׳ אליהו פעליטשע מונטאלטו, וואס האט פריהער געוואהנט אין וועגעדיג אונ ליווארנא אונ איז דערנאך אין פאריז געווארען לייב־דאקטאר ביי דער קאניגין מאריא דע מעדיטשי. ער איז געשטארבען אים יאהר 1616 ווען ער איז ארומגעפאהרען מיט דער קאניגין, אונ אזוי ווי דער זכר פונ׳ם יודישען דאקטאר איז ביי איהר געוועהן זעהר טהייער, האט זי געוואלט ער זאל ליגען צווישען יודען; דערפאר האט זי געהייסען איינבאלזאמירען דעם קערפער אונ האט געבעטען זיין זוהן אונ זיין תלמיד ר׳ שאול מארטיירא, זיי זאלען איהם ברענגען צו קבר ישראל.

מען קאן אפילו ניט זאגען, אז אין האללאנד איז די מאררא נען גרינג אנגעקומען זייער פרייהייט אונ זעלבסטשטאנדיגקייט. די מלוכה האט זיי טאקי געלאזט אלדינג טהון אונ האט זיך ניט אריינגעמישט אין זייער אינוועניג לעבען, דאס פאלק איז אבער געוועהן אזוי ווי פערטומעלט, א טהייל האבען געקוקט אויף זיי ווי אויף פראסטע יודען, אנדערע האבען זיי גערעכענט פאר שפאנישע עדעללייט אונ אללע צוזאמען האבען זעהר וועניג צוטרויען געהאט צו זיי. דאס איז אבער נאר געוועהן אין אנהייב, קוים זענען איבערגעפלויגען צוואנציג יאהר אונ די מאררא נען האבען טאקי ארויסגעוויזען זייער נוצליכקייט אונ עהרליכקייט אונ זיי האבען א שטארקען ארבייט געטהון מיט די קאפיטאלען, אונ טויזענדער מענשען האבען געקאנט לעבען ארום זיי, האט דאס פאלק אלליין אויך אנגעהויבען זיי צו שאטצען, אונ דעמאלט ערשט האבען זיי דערפיהלט אז האללאנד איז געווארען פאר זיי א אמת׳ע היים, אז זיי האבען דאס רעכט זיך צו רופען קינדער פון דעם לאנד אונ אז זיי זענען ארומגערינגעלט מיט ברידער אונ געטרייע גוטע פריינד. אין יענער צייט האבען שוין אין אמשטרדם געוואהנט פיער הונדערט משפחות אונ האבען געהאט זייערע אייגענע דריי הונדערט הייזער. דעמאלט האבען זיי דארט אויך געעפענט א יודישע דרוק, אונ גרויס איז געוועהן זייער פרייד אז זיי האבען דערלעבט די מאגליכקייט פריי ארויסצולאזען יודישע ספרים אונ קיינער זאל זיי ניט זאגען קיין דעה אונ זאל זיי ניט הייסען מעקען אונ קלעקען. באלד איז מען שוין פון זיי געוואהר געווארען

אין אנדערע ערטער און מען האט זיך נאר אנגעהויבען אנשלאגען אין זיי. דער קעניג כריסטיאן דער פיערטע פון דענעמארק האט געשיקט ראטהען די אמשטרדמ'ער יודישע קהלה זיי זאלען איהם ארויסשיקען עטליכע יודען און האט זיי צוגעזאגט גאנצע גליקען; דאס איינענע האבען אויך געטהון די הערצאגע פון סאוואיען און מאדענא און האבען זיך אויך בעמיהט צו בעזעצען די שטאדט ניצא און רעדזשיא מיט פארטוגאזישע יודען. אזוי איז שוין דער שטייגער פון דער וועלט: קוים האט מען איינעם אין מויל און מען רעדט אויף איהם נאר שלעכטס – וויל קיינער אויף איהם קיין זכות ניט זוכען און יעדער זעהט נאר עבירות און חסרונות; דערפאר אבער אז ביי דעם איינעם אונגליקליכען טאקי הויבט אן א ביסעל דאס מזל צו שיינען – זוכען זיך אב גאר אונערווארטעטע גוטע פריינד, און די איינענע מענשען, וואס האבען נאר וואס געזעהען פאר זיך נאר שווארץ, שרייען שוין אז עס איז דוקא ווייס און פונ'ם פריהריגען חסרון ווערט גאר א מעלה!

אזוי איז אויסגעוואקסען א נייער מיטעלפונקט פאר די יודען און די מאראנען, איין ארט, וואו זיי האבען זיך געקאנט אויסגלייכען די ביינער נאך אזוי פיעל שלאג און צרות און ניט אומזיסט האט מען דעמאלט אמשטרדם גערופען „דאס נייע גרויסע ירושלים". ווער עס האט נאר געהאט דאס גליק זיך אהין צוצושלאגען, דער האט זיך שוין געפיהלט זיכער און געשיצט, און וואס גרעסער די רדיפות זענען געוועהן אין אנדערע לענדער, איז האללאנד געווארען רייכער, לעבעדיגער און בעפאלקערטער. די מאראנען האבען אבער מיט געבראכט קיין האללאנד ניט נאר זייערע גרויסע קאפיטאלען, זיי האבען אריינגעפיהרט שטארקע קענטניסע, ווייל אין שפאניען און פארטוגאל האבען זיי פערנומען די בעסטע שטעלען ביי דער קרוין, אטהייל פון זיי זענען געוועהן גייסטליכע, אדוואקאטען, דאקטוירים, און דאריבער זענען זיי אים שטאנד געוועהן אויך די וויסענשאפט צו בעפעסטיגען אין דער נייער היים. צווישען די געלעהרטע יודען פון האללאנד האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט ר' אברהם זכותא לוזיטאנא, א אור-עניקעל פון דעם בעריהמטען אסטראנאם זכותא, און איינער פון די בעסטע דאקטוירים פון יענער צייט, וואס איז צו ליעב דעם געוועהן א גרויסער חשוב ביי פיעל שררות. ער איז געבארען געווארען אין ליסאבאן ביי עלטערן מאראנען און האט זיך גענוג אנגעליטען אין די יונגע יאהרען פאר דער אמונה; מיט גרויס מיה איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין אמשטרדם און דארט האט ער שוין פערבראכט זיין עלטער אין נחת.

ווייל סַאי יוֹדֶען סַאי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד. דִי מְלוּכָה אַלְלֵיין הָאט זֶעהר גֶעשֶׁאצְט דִי יוֹדֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז אֲפִילוּ דִי מְלוּכוֹת פוּן דִי דָאזִיגֶע לֶאנְדֶער, וואוּ מֶען הָאט דִי יוֹדֶען גֶעטְרִיבֶּען אוּנ גֶעיָאגְט, הָאבֶּען דַוְקָא יוֹדֶען בֶּעשְׁטִימְט פַאר קָאנְזוּלֶען אִין הָאלְלַאנְד. דִי לַאגֶע פוּן דִי יוֹדֶען אִין הָאלְלַאנְד אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי גוּט, אַז עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס אַמְשְׁטֶערְדַם הָאט אַזוֹי אִיבֶּערְרַאשְׁט דֶעם בֶּערִיהמְטֶען דִיכְטֶער פָּאוּל דֶע פִּינַא, אָדֶער רוֹכֵל יְשֻׁרוּן, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ לִיעד אוֹיף פָּארְטוּגֶעזִישׁ, וָואס זִיבֶּען יוּנְגֶע לַייט הָאבֶּען עֶס גֶעזוּנְגֶען אִין דֶער שׁוּל „בֵּית יַעֲקֹב". אִין דֶעם לִיעד הָאט עֶר פָארְגֶעשְׁטֶעלְט ווִי דָאס „הֵיילִיגֶע לַאנְד" שִׁיקְט אַ גֶערוּס דֶעם נַייעֶם „אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל" אוּנ יֶעדֶער פוּן דִי זִיבֶּען בֶּערְג, וָואס וֶוערֶען דֶערְמָאנְט אִין דֶער תּוֹרָה, ווִי סִינַי, הֹר הָהָר, נְבוֹ, גְרִזִים, כַּרְמֶל, זֵיתִים אוּנ צִיוֹן, דֶערְצֶעהלֶען דִי מַעֲלוֹת פוּן דֶער גְרוֹיסֶער יוֹדִישֶׁער קְהִלָּה, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט צְדָקָה אוּנ מִיט זָארְגֶען פַאר צָרְכֵי רַבִּים. נָאךְ אֵיין מַארְרַאנִישֶׁער דִיכְטֶער הָאט גֶעלֶעבְּט אִין יֶענֶער צַייט, דָאס אִיז גֶעוֶועהן דָוִד אַבֶּנַתַּר, וָואס אִיז שְׁיעֶר נִיט אוּמְגֶעקוּמֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ אַז עֶר אִיז נִיצֹל גֶעוָוארֶען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם, הָאט עֶר דָארְט „תְּהִלִּים" אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ. אֵיין זַאךְ הָאט יָא גֶעמַאכְט אֵיין אִיבֶּערְשְׁלָאג — דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ מַחֲלוֹקֶת וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דֶער צַייט וֶוען ר' יִצְחָק עוּזִיאֵל אִיז גֶעוָוארֶען רַב. דִי פְרִיהֶערִיגֶע צְווֵיי רַבָּנִים הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַ מֶענְשֶׁען קָאן מֶען אַזוֹי גִיךְ נִיט אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ אַז אוֹיף דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען אִין זִיךְ עֶטְלִיכֶע דֵעוֹת כְּסֵדֶר פָּארְט גֶעוָואהנְט צוּ פִיהרֶען אוּנ צוּ לֶעבֶּען ווִי דִי קְרִיסְטֶען אִיז שְׁוֶוער מִיט אַ מָאל אַרוֹיפְצוּוַוארְפֶען דֶעם עוֹל פוּן תרי"ג מִצְוֹת; דַארִיבֶּער זֶענֶען זֵיי זִיךְ בֶּעגַאנְגֶען מִיט דִי מַארְרַאנֶען שְׁטִיל אוּנ גֶעלַאסֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט אָנְגֶעמַאכְט קֵיין גֶעוַואלְד וֶוען זֵיי הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעזֶעהֶען אַז זֵיי הִיטֶען נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק אָבּ עֶפִּיס אַ דִין אָדֶער אַ מִנְהָג. ר' יִצְחָק עוּזִיאֵל הָאט אָבֶּער אַנְדֶערְשׁ גֶעקוּקְט אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, עֶר הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז ווִי בַּאלְד מֶען רֶעכֶענְט זִיךְ פַאר אַ יוֹדֶען מוּז מֶען גֶעטְרַיי זַיין דֶער אֱמוּנָה אוּנ פְלֶעגְט אִין זַיינֶע דְרָשׁוֹת אָנְפַאלֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען לִיעבּ גֶעהַאט זִיךְ צוּ זוּכֶען אַהֶיתֵּר, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאבֶּען זִיךְ עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים אָבְּגֶעטְהֵיילְט. צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר ר' דָוִד אָזָארְיָא, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען אַ נַייעֶם רַב ר' דָוִד פַּרְדוֹ. דֶערְוַוייל הָאבֶּען פוּנ'ם יָאהר 1636 אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ קוּמֶען יוֹדֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶערֶעדְט

גֶערֶעדְט שְׁפַּאנִישׁ אוּנ הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעהַאט אַנְדֶערֶע מִנְהָגִים; זֵיי אִיז גֶעוִוים שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּגְלַייכֶען זִיךְ מִיט דִי מַארְרַאנֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמַאכְט אַ בֶּעזוּנְדֶער קְהִלָּה פוּן אַ שְׁ כְּ נַ זִ י ם. אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען דְרַייא יָאהר אוּנ אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט וָואס אִין זֵייעֶר קְהִלָּה אִיז נִיטָא קֵיין אַחְדוּת אוּנ דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען וַואלְטֶען זִיךְ פַאר גְרֶעסֶערֶע מְיוּחָסִים פוּן זֵיי, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זִיךְ אוֹיפְהֶערֶען קְרִיגֶען. ר׳ יַעֲקֹב קוּרִיאֵל, אֵיינֶער פוּן דִי בְּכָבוֹדֶ׳סְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין שָׁלוֹם, אוּנ פוּנ׳ם יָאהר 1639 אִיז אִין אַמְשְׁטַרְדַם גֶעוָוארֶען אֵיין גְרוֹיסֶע סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָּה· צְווִישֶׁען דִי תַּקָּנוֹת וָואס מֶען הָאט דֶעמָאלְט גֶעמַאכְט, הָאט מֶען אִין זִין גֶעהַאט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה אוּנ מֶען הָאט גֶעאֶפֶענְט אַ תַּלְמוּד תּוֹרָה, וָואס הָאט בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען, אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פוּן פִיעֶר בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים, ר׳ שָׁאוּל מָארְטֵייִרָא, ר׳ יִצְחָק אַבּוּהַב, ר׳ דָוִד פַּרְדוֹ אוּנ ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל. פוּן דֶער דָאזִיגֶער תַּלְמוּד תּוֹרָה הָאט זִיךְ מִיט דֶער צַייט אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ גַאנְצֶע יְשִׁיבָה, וָואס הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַסַךְ רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים, עֶס אִיז גֶענוּג צוּ דֶערְמָאנֶען, אַז פוּן דָארְט זֶענֶען כִּמְעַט אִין אֵיין צַייט אַרוֹיס אַזֵיינֶע צְווֵיי פֶערְשִׁיעדֶענֶע מֶענְשֶׁען, ווִי דֶער פַאנַאטִישֶׁער מְקוּבָּל ר׳ מֹשֶׁה זַכּוּתָא אוּנ דֶער בֶּערִיהמְטֶער פִילָאזָאף בָּרוּךְ שְׁפִּינָאזָא.

אַוַדַאי בַּיי אַזַא גְלִיקְלִיכֶען מַעֲמָד, ווֶען דִי עֶרְשְׁטֶע רַבָּנִים פוּן אַמְשְׁטֶרְדַם וָואלְטֶען זִיךְ גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם אַלְטֶען בִּנְיָן פוּן דֶער אֱמוּנָה, וָואלְט דָאס גַאנְצֶע יוּדֶענְטְהוּם דֶעמָאלְט גֶעקֶאנְט בֶּעקוּמֶען גָאר אֵיין אַנְדֶער גְלַאנְץ; עֶס אִיז אָבֶּער נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אַז צוּזַאמֶען מִיט׳ן גוּף זָאל אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען ווֶערֶען דִי נְשָׁמָה פוּנ׳ם יוּדֶען, אוּנ דִי עֶרְשְׁטֶע פִיעֶר אַמְשְׁטֶרְדַמֶ׳ער רַבָּנִים זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ גֶעבֶּען זֵייעֶר פָאלְק אַזַא רְפוּאָה שְׁלֵמָה. ר׳ דָוִד פַּרְדוֹ, וָואס נָאר גֶעצֶאהלְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים הָאבֶּען אִיהם אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט, אַנְדֶערֶען אוֹיף צוּ לְהַכְעִיס, אִיז גֶעוֶועהן גָאר אַ גֶעוֶואהנְלִיכֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט נִיט גֶעקֶאנְט זָארְגֶען פַאר׳ן תַּכְלִית. פוּנ׳ם גַאנְצֶען פָאלְק. ר׳ שָׁאוּל מָארְטֵייִרַא אִיז צוּפֶעלִיג גֶעוָוארֶען רַב אִין אַמְשְׁטֶרְדַם, ווֶען עֶר הָאט אַהִין גֶעבְּרַאכְט צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל זַיין רֶבִּי׳ן, דֶעם דָאקְטָאר מוֹנְטַלְטוֹ. עֶר אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין דַרְשָׁן אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעקֶאנְט קוֹיפֶען אַזַא נָאהמֶען, וָואס אִיז נֶאטְהִיג פַאר אַמֶענְשֶׁען, וָואס דַארְף זַיין אַ מַנְהִיג פוּן אַ גַאנְצֶען דוֹר. נָאךְ קְלֵיינֶער פוּן אִיהם אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִצְחָק אַבּוּהַב דֶע פָאנְסֶעקַא, וָואס הָאט

דווקא געהאט פעהיגקייטען צום דרשנען, נאר זיין כאראקטער איז ניט געווען אזוי פעסט און ביי דער מינדסטער שאלה, וואס עס פלעגט פארקומען, האט ער ניט געוואוסט אויף וואס זיך צו ענטשליסען. גרעסער פון אללע איז געווים געווען דער יונגסטער רב ר׳ מנשה בן ישראל, וואס דער קראנקער פאטער האט איהם נאך א קליין קינד געבראכט קיין אמשטרדם און האט איהם געלאזט לערנען תורה ביים אלטען רב ר׳ יצחק עוזיאל. ער האט אפילו געלערנט אויך פרעמדע לשונות, נאר דער עיקר איז ביי איהם געווען דער תלמוד, און די קבלה=ספרים האט ער גערעכענט פאר׳ן הייליגסטען. אוודאי האט ער אליין ניט געקאנט אויסארבייטען אזא מעמד, וואס זאל אויפריכטען און אויפקלערן די יודען אין גאנצען. און אזוי האבען די אמשטרדאמ׳ער רבנים זיך אבגעגעבען נאר מיט אינווענינגסטע זאכען, מיט קליינינקייטען, מיט שאלות פסקנען, מיט דין=תורות, און קיינעם פון זיי איז גאר ניט איינגעפאלען אין זין צו האבען דעם כלל ישראל. צום אומגליק איז דער חסרון פונ׳ם אמשטרדאמ׳ער בית דין ניט בעשטאנען אזוי ווי אין דעם, וואס זיי האבען ניט געטהון, ווי אין דעם וואס זיי האבען יא געטהון: אז זיי האבען ניט געקאנט אויפטהון עפיס נייעס פאר דעם קאן מען זיי ניט בעשולדיגען, ווייל יעדער טהוט נאר דאס וואס ער איז ביכולת; נאר פאר דעם וואס זיי האבען זיך אבגעלערנט פון די אייגענע אינקוויזיטארען, פון וועלכע זיי זענען אליין ערשט ניט לאנג אנטלאפען, מאג מען אויף זיי פעראיבעל האבען. דער איינציגער זכות, וואס מען קאן אויף זיי אבזוכען, בעשטעהט נאר אין דעם, אז מענשען האבען ליעב איינער ביים אנדערן זיך אבלערנען, און שלעכטס נעהמט מען גיכער איבער ווי אלדינג. די אמשטרדאמער רבנים זענען אללע ארויסגעקומען פון פארטוגאל, מיט גרויסע נסים זענען זיי ניצל געווארען פון אזעלכע האנד, וואס האבען זיי לשם מצוה געוואלט ווארפען אין פייער; אזא זאך וואלט זיי, דאכט זיך, עביג געדארפט ליעגען אין טעם און זיי ווייזען אוועג נאר צו גוטסקייט און בארמהערציגקייט. צום סוף איז גאר אויסגעקומען פונקט פערקעהרט: קוים האבען זיי געזעהען אז די מלוכה גיט זיי איבער די גאנצע מאכט, איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען געהען נאר מיט תקיפות: יעדען וואס וועט עפיס ארויסווייזען א ליעבשאפט צו פרייהייט אויסרייסען די אויגען, און פאר אנדערען דעם קליינסטען מנהג זאל מען יענעם עוקר מן השרש זיין.

אויף דעם איינענעם שניט זענען געגאנגען די איבריגע קליינערע קהלות, וואס זענען געווארען אין אנדערע ערטער. אין האללאנד האט זיך, נאך

אַמְשְׁטַרְדַם, גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער צְוֵוייטֶער קְהִלָה דִי רָאטֶערְדַאמֶער, וַוייל דָארְט הָאבֶּען זִיךְ בִּיסְלֶעכְוַוייז בֶּעזֶעצְט יוּדֶען אוּנ צְוֵויי רַייכֶע בְּרִידֶער אַבְרָהָם אוּנ יוֹסֵף פִּינְטָא, הָאבֶּען גֶעאֶפֶּענְט אַ שׁוּל אוּנ אַ יְשִׁיבָה אוּנ הָאבֶּען בֶּעצוֹיגֶען אַהִין פַאר רַב אוּנ פָארְשְׁטֶעהֶער אַ יוּנְגֶען לַמְדָן ר׳ יֹאשִׁיָה פַּרְדוֹ. נָאךְ פִּיעל סְפַרְדִישֶׁע קְהִלוֹת זֶענֶען אִין יֶענֶער צַייט גֶעוָוארֶען אִין אַ סַךְ שְׁטֶאדְט פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ נִידֶערְלַאנְד.

אִין הַאמְבּוּרְג הָאט גֶעדוֹיעֶרְט הִיבְּשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר בִּיז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דָארְט גֶעקֶאנְט בֶּעקוּמֶען עֶרְלוֹיבְּנִישׁ זִיךְ אֶפֶּענְטְלִיךְ דָארְט צוּ רֶעכְנֶען פַאר אַיינְוָואהנֶער אוּנ הָאבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער עֵדָה. אַז מֶען פְּלֶעגְט אָנְהוֹיבֶּען רֶעדֶען וֶועגֶען אַרַיינְלָאזֶען יוּדֶען קֵיין הַאמְבּוּרְג פְלֶעגֶען דִי לוּטְהֶערַאנֶער פֶּערְוַוארְפֶען מִיט טַעֲנוֹת אוּנ מַעֲנוֹת אוּנ שְׁרַייעֶן אַז מֶען וִויל זֵיי אוּמְגְלִיקְלִיךְ מַאכֶען. דֶער עֶרְשְׁטֶער, וָואס הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכְט צוּ אַרְבֵּייטֶען אַז דִי טוֹיעֶרְן פוּן הַאמְבּוּרְג זָאלֶען אָפֶען וֶוערֶען פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער, אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּדִישֶׁער יוּוֶועלִיר, יִצְחָק פוּן זַאלְצוּפֶעלְן, וֶועלְכֶער הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען נָאךְ צְוֶועלְף יוּדֶען אוּנ אַלֶע הָאבֶּען זֵיי אַיינְגֶעגֶעבֶּען אַ בַּקָשָׁה אִין סֶענַאט, מֶען זָאל זֵיי נָאר אוֹיף צְוֶועלְף יָאהר עֶרְלוֹיבֶּען זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין הַאמְבּוּרְג אוּנ דֶערְפַאר זָאל מֶען בַּיי זֵיי גֶעהמֶען מִיט אַ מָאל דְרַיי טוֹזֶענְד טַהאלֶער, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מִתְחַיֵיב גֶעוֶועהן אַלֶע יָאהר צוּ צָאהלֶען דֶער שְׁטָאדְט גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת. נָאר אִין דֶער צַייט, וָואס אִין סֶענַאט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁרַייבֶּענִישׁ, מֶען הָאט גֶעקְלֶעהרְט אַהִין אוּנ אַהֶער אוּנ מֶען אִיז מֶעהר גֶענֵייגְט גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען אָבְּצוּזָאגֶען, הָאבֶּען שׁוֹין מַארְרַאנֶען לַאנְג גֶעוָואהנְט אִין הַאמְבּוּרְג אוּנ זֶענֶען גֶעוֶועהן גְרוֹיסֶע סוֹחֲרִים אַדִירִים; קֵיינֶעם אִיז אָבֶּער נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען זֵיי צוּ טְשֶׁעפֶּען, וַוייל מֶען הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר קְרִיסְטֶען פוּן אַ בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע. אַז דִי הַאמְבּוּרְגֶער מַארְרַאנֶען הָאבֶּען דֶערְהֶערְט, וִוי פְרַיי אוּנ גְלִיקְלִיךְ עֶס לֶעבֶּען אִין אַמְשְׁטַרְדַם זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וֶועלְכֶע זֶענֶען שׁוֹין לַאנְג אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז טַאקִי צַייט זֵיי זָאלֶען זִיךְ אַלֵיין אוֹיךְ אוֹיפְהֶערֶען צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען בִּיסְלֶעכְוַוייז אָנְהוֹיבֶּען אָבְּהִיטֶען יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים. עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ פֶּערְמִישֶׁענִים פוּן קְרִיסְטְלִיכֶע אִין יוּדִישֶׁע דִינִים: אִין אֵיין שְׁטוּב הָאט מֶען, אַ שְׁטֵיינֶער, גֶעהַאלְטֶען שַׁבָּת אוּנ פָארְט דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער גֶעלָאזְט טוֹיפֶען. אַז דָאס פָאלְק אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶערְפוּן, אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶער רַעַשׁ אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פָאדֶערְן מֶען זָאל דִי מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען. דֶער סֶענַאט הָאט זִיךְ אָבֶּער

דַארוּיף נִיט גֶעקָאנְט עֶנְטְשְׁלִיעסֶען, וַוייל דִי גְרֶעסְטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן
בַּיי דִי מַארְרַאנֶען אִין דִי הֶאנְד זֵיי זֶענֶען אַלֶע גֶעוֶועהן זֶעהר רַייךְ אוּנ נָאהֶענְט
צוּ דֶער מְלוּכָה. דֶערְפַאר אִיז גֶעבְּלִיבֶּען עֶס זָאל הֵייסֶען אַז מֶען הָאט גֶעמַאכְט
אַ שְׁטַארְקֶע חֲקִירָה וּדְרִישָׁה אוּנ מֶען זָאל מוֹדִיעַ זַיין דֶעם עוֹלָם, אַז דִי מַארְרַאנֶען
זֶענֶען פָּארְטוּגֶאזֶען אוּנ אֱמֶתֶ׳ע קְרִיסְטֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אוֹיסְרֶעד, כְּדֵי
עֶס זָאל וֶוערֶען שְׁטִיל, אוּנ אַלֵיין הָאט זִיךְ דִי מְלוּכָה עֶנְטְשְׁלָאסֶען דִי מַארְרַאנֶען
צוּ דוּלְדֶען אוּנ זִיךְ מֶעהר נִיט צוּקוּקֶען צוּ דֶעם וָואס זֵיי טְהוּעֶן. אַזוֹי הָאבֶּען
זִיךְ אוֹיסְגֶעמִישְׁט דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען אַלֵין גֶעאַרְבַּייט אוּמְזִיסְט מֶען
זָאל זֵיי לָאזֶען זִיצֶען אִין הַאמְבּוּרְג, מִיט דִי מַארְרַאנֶען. אוּנ הוּנְדֶערְט פִינְף אוּנ
צְוַואנְצִיג יוּדֶען זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען הַאמְבּוּרְגֶער אַיינְוָואהנֶער. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען
גֶעוֶועהן צְוֵויי גְרוֹיסֶע גְבִירִים, וָואס הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט דֶעם גַאנְצֶען מִסְחָר פוּן
דֶער שְׁטָאדְט, אוּנ צְוֵויי בֶּעלִיעבְּטֶע דָאקְטוֹירִים פוּן וֶועלְכֶע רָאדְרִיגָא דֶע
קַאסְטְרָא הָאט גֶעהַאט זֶעהר אַ שֶׁאנֶעם נָאמֶען, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ נִיט אֵיין
מָאל מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן פַאר זַיינֶע חוֹלִים, אוּנ אַז אִין הַאמְבּוּרְג אִיז גֶעוֶועהן
אַ מַגֵּפָה הָאט עֶר זַיין לֶעבֶּען אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אָב צוּ רַאטֶעוֶוען טוֹיזֶענְדֶער קְרַאנְקֶע.

מֵילָא מִיט אַזַא תִּרוּץ הָאט מֶען גֶעקָאנְט אָבְּקוּמֶען נָאר פַאר דִי פְּרָאסְטֶע
אוּנ זֵיי אַיינְרֶעדֶען אַז דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען קַיין יוּדֶען נִיט; דִי לוּטְהֶערִישֶׁע גַייסְט־
לִיכֶע אָבֶּער הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען דָאס אוֹיפְטְהוּא אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין
שְׁרַייעֶן. דֶערְפוּן אִיז דַוְקָא אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַ שְׁטִיקֶעל טוֹבָה, וַוייל דִי מְלוּכָה
אַלֵיין הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ קוּק, אַז מִיט קוּנְצֶען וֶועט מֶען דָא גָאר נִיט מַאכֶען אוּנ
עֶס אִיז בַּיי אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען זִי זָאל אָפֶען אָנְהוֹיבֶּען רֶעדֶען וֶועגֶען יוּדֶען. דִי
מְלוּכָה הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדְט מִיט אַ בַּקָשָׁה צוּ דִי גְרוֹיסֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אִין דִי אוּנִי־
וֶוערְזִיטֶאטֶען פוּן יֶענַא אוּנ פְרַאנְקְפוּרְט בַּיי דֶער אָדֶער, אוּנ חָאטְשׁ פוּן
זֵיי אִיז אָנְגֶעקוּמֶען נִיט קַיין פְרֶעהלִיכֶע תְּשׁוּבָה, זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיבֶּען אַז יוּדֶען
מֶאג מֶען פַארְלָאזֶען, נָאר מֶען טָאר זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבֶּען צוּ הָאבֶּען אֶפֶענְטְלִיכֶע
שׁוּלֶען, אֲפִילוּ מַאכֶען אַזוֹי אִין אַ שְׁטוּב מִנְיָנִים, מַל זַיין דִי קִינְדֶער, הַאלְטֶען
קְרִיסְטְלִיכֶע דִיעְנְסְטֶען, בֶּעקוּמֶען שְׁטֶעלֶען בַּיי דֶער קְרוֹין, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם
מוּז מֶען זֵיי נֵייטְהֶען זָאלֶען אַלֶע שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב הֶערֶען קְרִיסְטְלִיכֶע
דְרָשׁוֹת, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אִין וָואס זִיךְ אָנְצוּהַאפֶען, אוּנ
אִים יָאהר 1612 הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען שׁוֹין גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען צְווִישֶׁען דִי
הַאמְבּוּרְגֶער אַיינְוָואהנֶער. גֶעהֵייסֶען הָאט עֶס, אַז זֵיי הָאבֶּען נִיט אַלֶע
רֶעכְטֶע אוּנ זֵייעֶרֶע מֵתִים הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט פִירֶען קַיין אַלְטוֹנַא, וואז

עס איז געווען אַקליינער יודישער בית עולם. קיין איינענע נחלה האבען זיי ניט געטאָרט האבען, אונ נאָר דעם איינציגען דאָקטאָר ראָדריגא דע קאסטרא האט מען ערלויבט אויסצובויען פאר זיך איין הויז. נאָר דאס האט זיי ניט געשטערט: קוים איז דער האנדעל פריי געווען אונ בעהאלטען האבען זיי זיך שוין מעהר ניט בעדארפט, האבען די יודען פערשטאנען אזוי צו לעבען אונ אזוי נוצליך ווערען פאר דער שטאדט, אז אללע האבען זיי געשאצט אונ ביסלעכווייז האט זיי דאס פאלק אלליין געגעבען אללע רעכטע. קיין צעהן יאהר זענען נאך ניט אוועקגעגאנגען אונ די יודען האבען אין האמבורג זיך געפיהלט אזוי פעסט, אז זיי האבען זיך שוין ערלויבט אפענטליך ארויסצוטרעטען געגען גויען: זיי האבען געעפענט א שול, האטש מען האט עס ניט געטארט, אונ האבען אראבגעבראכט פון אמשטרדם א רב ר׳ יצחק אטהיאס. אט צו ליעב דער שול, וואס איז אין גאנצען בעשטאנען פון צוויי קליינע חדרים האט די מלוכה געהאט זייער פיעל מיה, ווייל פון אללע זייטען זענען די גייסטליכע אנגעפאלען אונ האבען געשריגען אז געגען די יודען ווייזט מען ארויס מעהר חסד ווי געגען קריסטען. אביסעל האבען זיי טאקי רעכט געהאט, ווארום די קאטאליקען האבען ניט געטארט האבען אין האמבורג קיין קירכע. די מלוכה האט זיך ווייטער געמוזט פערטיידיגען, זי האט ערקלערט אז די יודען האבען גאר קיין שול ניט, נאר זיי קומען זיך גלאט אזוי צונויף אין א פראסטער שטוב אונ לערנען דארט תורה אדער זיי זאגען תהלים. אללע האבען פערשטאנען אז דאס זאגט מען זיי נאר לפנים אונ די שונאי ישראל האבען געהאט א נייע געלעגענהייט צו שיטען מיט פייער אויף די יודען. עס האבען זיך געפונען אזעלכע וואס האבען זיך ניט געשעמט פארצולעגען אז די יודען זאלען זיך אויסקלויבען א רב צווישען די גייסטליכע. די מלוכה האט זיך אבער געמאכט ניט וויסענדיג אונ די יודען האבען זיך ווידער געטהון זייערס: זיי האבען מיט זייערע מעשים בעוויזען אז זיי זענען ניט קיין לעדיג-געהערס אונ אז האמבורג האט זיי נאר צו פערדאנקען וואס עס איז פון איהר געווארען אזא גרויסע האנדעלס-שטאדט.

אז עס האט זיך אים יאהר 1263 געעפענט די האמבורגער באנק זענען צווישען די ערשטע גרינדער געווען צוועלף יודישע גבירים: מרדכי אבענדאנא, דוד בראנדאן, יאהאן פראנציסקא בראנדאן, גאנזאלווא קארלאס, דיעגא קרדוזה, אברהם די אקאסטא, פראנטשעסקא גאמעס, דיעגא גאנזאלווא דא-לימא. העינריקו דא-לימא, גאנזאלווא לאפעז, יוסף מענדעז אונ לאפע נונעס. דעמאלט האט זיך אויך בעזעצט

אִין הַאמְבּוּרְג אֵיינֶער פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע מַארַאנֶען, דִיעֶגָא טֶעקְסֵייַרַא דֶע מַאטְטָאס, וָואס אִיז פְרִיהר גֶעוֶועהן שְׁפַּאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער אִין פְלַאנְדֶערְן אוּנ עֶרְשְׁט אַז עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ זָקֵן פוּן זִיבְּצִיג יָאהר, הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען דִי מֶאגְלִיכְקֵייט זִיךְ אוּמְקֶעהְרֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. טֶעקְסֵייַרַא אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר רַייךְ אוּנ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהרֶען אִין גַאס מִיט דֶער טְהַייֶערֶער קַארֶעטֶע, גֶעקְלֵיידֶעט אִין דִי פַיינְסְטֶע זַיידֶענֶע מַלְבּוּשִׁים, פְלֶעגֶען אִיהם אַלֶע גְרִיסֶען מִיט גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ אֵיין מָאל גֶעמַאכְט אַז אַ גַייסְטְלִיכֶער הָאט אִיהם בֶּעגֶעגֶענְט אוּנ הָאט אִיהם נָאךְ זַיין הַדְרַת פָּנִים גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פִירְסְט; אַוַדַאי הָאט עֶר פַאר אִיהם אַרָאבְּגֶענוּמֶען דָאס הִיטֶעל אוּנ אַז עֶר אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וֶועמֶען עֶר הָאט אָבְּגֶעגֶעבֶּען כָּבוֹד הָאט עֶר זִיךְ אוֹיסְגֶעגֶעסֶען דִי גַאל אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶס וָואלְט אַ יוֹשֶׁר גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען לַהֲלוּטִין אַרוֹיסְצוּטְרַייבֶּען פוּן הַאמְבּוּרְג, כְּדֵי קֵיינֶער פוּן זֵיי זָאל אִיהם שׁוֹין מֶעהר נִיט בְּרֶענְגֶען צוּ אַזַא שְׁטַארְקֶען הֵטְא.....

צְווִישֶׁען דִי שׂוֹנְאִים, וָואס זֶענֶען נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ שְׁרַייֶען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען אֵיין אוּמְגְלִיק פַאר הַאמְבּוּרְג, הָאט דֶעם עֶרְשְׁטֶען פְּלַאץ פֶערְנוּמֶען יָאהַאנֶעס מִילֶלעֶר, אַ גַייסְטְלִיכֶער, וָואס הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶר וֶועט זִיךְ פֶערְדִיעֶנֶען זַיין עוֹלָם הַבָּא נָאר דֶערְמִיט וָואס עֶר וֶועט שֶׁעלְטֶען אוּנ זִידְלֶען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק. אַז בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זִיךְ אִין הַאמְבּוּרְג בֶּעזֶעצְט אוֹיךְ דַייטְשֶׁע יוּדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמַאכְט דָארְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שׁוּל, הָאט עֶס יָאהַאנֶעס מִילֶלעֶר שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אַרִיבֶּערְטְרָאגֶען אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד, גְלַייךְ ווִי אַ עֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ אָדֶער אַ מַגֵּפָה וָואלְט בֶּעדַארְפְט קוּמֶען אוֹיף דֶער שְׁטָאדְט. דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם אָבֶּער גֶעאֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף אַז, עֶרְשְׁטֶענְס, הַאלְט זִי עֶס דַוְקָא נִיט פַאר אַ חִסָּרוֹן וֶוען מֶענְשֶׁען הִיטֶען אָב זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ לֶעבֶּען נִיט אָהן דִינִים ווִי דִי ווִילְדֶע חַיוֹת, אוּנ אַז, צְווַייטֶענְס, טָאר זִי נִיט צוּמַאכֶען דִי יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען, וַוייל דֶעמָאלְט וֶועלֶען דִי יוּדֶען גֶעוִויס אַוֶועקְפָאהרֶען אוּנ עֶס וֶועט וֶוערֶען אַהֵל פוּן גַאנְץ הַאמְבּוּרְג. אַזוֹי הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלְדִינְג אוֹיסְגֶעפִיהרְט; דִי מְלוּכָה אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט עֶהרְלִיכְקֵייט, אוּנ דָארְט וואוּ אֱמֶת אוּנ יֹשֶׁר הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קֵיין גְרוֹיסֶען וֶוערְטְה, אִיז דִי יוּדִישֶׁע מַטְבֵּעַ גֶעוֶועהן דִי בֶּעסְטֶע קָמֵיעַ אוּנ הָאט זֵיי אַרוֹיסְגֶעשְׁלֶעפְּט פוּן אַלֶע צָרוֹת. מֶען מָאג זָאגֶען, אַז אִין יֶענֶער צַייט אִיז נָאר אֵיין יָאהַאנֶעס מִילֶלעֶר גֶעוֶועהן אַ נְקִי כַּפַּיִם, אוּנ וֶוען עֶר הָאט צוּ זִיךְ עֶטְלִיכֶע חֲבֵרִים אַזֶעלְכֶע ווִי עֶר אַלֵיין, וָואלְט אַוַדַאי נִיט גוּט גֶעוֶועהן; נִיט אַלֶע הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעהַאלְטֶען

אין זיין גאנג, אונ דערפאר האבען די יודען פון האמבורג געלעבט רוהיג אונ האבען זיך גענומען בויען, טאקי אויף א אפענטליכען פלאץ אונ ניט אין קיין פערמד הויז ווי פריהר, א גרויסע שול די שונאים אויף צו להכעיס. דעמאלט איז דוקא ביים קאניג פון דענעמארק „כריסטאן דעם פיערטען", א יוד ר' בנימין מוספיא געוואָרען לייב-דאקטאר אונ די מלוכה פון פארטוגאל האט געמאכט צוויי יודען, דוארטע נונעס דא קאסטא אונ יעקב קוריאל, פאר געזאנדטע; אויך דער קאניג פערדינאנד דער פיערטע האט א יודען, עמנואל ראזאלעס, געשענקט דעם גרויכען טיטעל „פפאלצגראף".

אין יענער צייט איז אויך געוואָרען א קליינע קהלה פון מאראנען אין בראזיליען, אין דער שטאדט פערנאמבוקא, ווייל אהין האט פארטוגאל פערשיקט א סך מאראנען אונ זיי האבען דערנאך פיעל געהאלפען אז האללאנד זאל אבנעהמען בראזיליען, אונ קוים האט זיך די מדינה שוין געפונען אונטער דער מאכט פון האללאנד האבען די מאראנען אראבגעווארפען פון זיך די מאסקע אונ זענען געוואָרען פאלקאמענע יודען. זיי האבען זיך געמאכט אין א קליין שטאדטעל רעציפע א בעזונדער „קהלה קדושה" אונ האבען געשריבען צו זייערע ברידער קיין אמסטערדאם אז זיי מאגען צו זיי ארויסשיקען מענשען. דעמאלט איז פון אמשטערדאם ארויסגעפאהרען קיין בראזיליען א גאנצע געזעלשאפט אונ צווישען זיי איז אויך געוועהן ר' יצחק אבוהב דא פאנסעקא, וואס איז אים יאהר 1642 געוואָרען הויפט-רב פון בראזיליען. אין טאמאריקא איז אויך געוואָרען א יודישע קהלה אונ ר' יעקב לגרטו, א גרויסער למדן, איז דארט געוועהן רב. דאס פארשטעהט מען אז די יודען פון בראזיליען האבען געהאט אללע רעכטע אונ זיי האבען געשיצט דאס לאנד אי מיט גבורה, אי מיט חכמה. דארט וואו מען האט בעדארפט געהען מיט כח זענען זיי גאר קיין פוילער ניט געוועהן אונ האבען געקאנט דעם שונא האלטען אין דער מורא; דארט וואו עס איז אבער נאטהיג געוועהן עפיס אויפצוטהון אונ געפינען א רעכטע עצה, האבען זיי ארויסגעוויזען אז ניט אומזיסט קומען זיי ארוים פון די חכמים, וואס האבען דעם שכל קיינמאל ניט אוועקגעלאזט אן אזייט. אז די פארטוגעזען פון בראזיליען האבען געוואלט ארויס פטר'ן פון דארט די האללאנדער אונ האבען זיך אבגערעדט מען זאל מאכען קלאמערשט פאר זיי א סעודה אונ פלוצלונג זאל מען אויף זיי אנפאלען אומגעריכט אונ ניט איבערלאזען פון זיי קיין ביינדעל, האט א יוד באלד אנגעשמעקט וואס מען וויל דא אויפטהון,

עֶר הָאט בֶּעצַייטֶענְס גֶעגֶעבֶּען צוּ ווִיסֶען אוּנ דִי שְׁלֶעכְטֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אַלֵיין אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דֶעם גְרוּב וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעגְרָאבֶּען פַאר אַנְדֶערֶע. אַז עֶס הָאט זִיךְ דֶערְנָאךְ, אִים יָאהר 1686, אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה צְווִישֶׁען דִי פָּארְטוּגֶעזֶען אוּנ דִי הָאלֶאנְדֶער, מֶען הָאט בֶּעלַאגֶערְט דָאס שְׁטֶאדְטֶעל רֶעצִיפֶע, עֶס זֶענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען אַלֶע לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל אוּנ דִי הָאלֶאנְדֶער הָאבֶּען גִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען ווִי דִי אַנְדֶער אַיינְוָואהנֶער גֶעהֶען אוֹים פַאר הוּנְגֶער אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעוָואלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ פֶּעסְט אַנִידֶערְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאבֶּען גֶעפָארְדֶערְט מֶען זָאל זִיךְ שְׁלָאגֶען בִּיז צוּם לֶעצְטֶען טְרָאפֶּען בְּלוּט אַבִּי הָאלַאנְד זָאל נִיט דַארְפֶען מִיט בּוּשָׁה אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ. אַוַדַאי הָאט הָאלַאנְד דִי יוּדֶען גֶעהַאט צוּ דַאנְקֶען וָואס זִי הָאט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט אִיהְרְס, אוּנ אוּמֶעטוּם וואוּ דִי הָאלֶאנְדֶער הָאבֶּען נָאר גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען, הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעשֶׁאצְט פַאר זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט אוּנ נוּצְלִיכְקַייט.

נִיט אַזוֹי גְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעווֶעהן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען פֶערְוָוארְפֶען גֶעווָארֶען קֵיין פְרַאנְקְרַייךְ. גְרֶאסְטֶענְטְהֵיילְס הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין בָּארְדָא נָאךְ אִים יָאהר 1550, אוּנ הָאבֶּען דָארְט גֶעפִיהְרְט גְרוֹיסֶע גֶעשֶׁעפְטֶען. דִי מְלוּכָה הָאט גוּט גֶעוואוּסְט וֶוער זֵיי זֶענֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִי זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד, זִי הָאט זֵיי גֶערוּפֶען נַייעֶ קְרִיסְטֶען אוּנ הָאט מִיט זֵיי אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז ווִי אַזוֹי זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט פִיהרֶען בַּיי זִיךְ אִין דֶער הֵיים, מוּזֶען זֵיי לְפָנִים אָבְּהִיטֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, טוֹיפֶען דִי קִינְדֶער, חַתוּנָה הָאבֶּען אִין דִי קִירְכֶען אוּנ רוּפֶען זִיךְ נָאר מִיט קְרִיסְטְלִיכֶע נָאהמֶען. ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען, אָדֶער נַייעֶ-קְרִיסְטֶען, פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ בֶּעלִיעבְּט צוּ מַאכֶען בַּיים פָאלְק, וָואס הָאט גוּט גֶעזֶעהֶען אַז זֵייעֶר גַאנְצֶע הַנְהָגָה אִיז יוּדִישׁ, אוּנ זֵיי זֶענֶען אֲפִילוּ גֶעבְּלִיבֶּען גַאנְץ, אִין דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער בַּארְטְהָאלָאמֶעאִישֶׁע נַאכְט וֶוען דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אַלֶע זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעלֶעבְּט נִישְׁט קָשֶׁה, נָאר זֵייעֶר ווֶעטְהִיג אִיז נִיט גֶעווֶעהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען וָואס זֵיי זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעווֶעהן לְפָנִים זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען. אִים יָאהר 1636 אִיז אִין בָּארְדָא שׁוֹין גֶעווֶעהן אַ מַארְרַאנִישֶׁע קְהִלָּה פוּן צְווֵיי הוּנְדֶערְט זֶעכְצִיג מֶענְשֶׁען, אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע קְלֵיינֶערֶע קְהִלּוֹת הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין בַּאיָאן אוּנ אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַלְץ גֶערֶעכֶענְט ווִי נַייעֶ-קְרִיסְטֶען. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְפְצִיג יָאהר הָאט זֵיי לוּדְווִיג דֶער פִיערְצֶעהְנְטֶער גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ ווֶערֶען יוּדֶען, אוּנ גְרוֹיס אִיז גֶעווֶעהן דִי שִׂמְחָה פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען דֶערְלֶעבְּט צוּ זֶעהֶען אַז עֶס אִיז מְקוּיָם גֶעווָארֶען דָאס,

וואס איז געוועהן די בעסטע האפנונג פון זייערע עלטערן אין א צייט פון עטליכע דורות.

7 די דרייסיג יאהריגע מלחמה און חמעלניצקי'ס צייטען.

(1118—1655 נאך קריסטוס געבורט).

ווען אין האללאנד האבען די יודען זיך געווארמט ביי דער זונן פון פרייהייט, איז דער הימעל כמעט אין גאנץ איירופא נאך געוועהן גוט פערחמארעט און נאר א בעזונדערע פינסטערניס האט בעדעקט דייטשלאנד. די צאהל פון די האמבורגער יודען איז נאך געוועהן זעהר קליין; אין אנדערע ערטער האבען זיי געוואהנט צו טויזענדער משפחות, נאר זייער לאגע איז געוועהן שרעקליך טרויעריג. אין פראג האבען זיך געפונען צעהן טויזענד יודען, אין פראנקפורט אם מאין — פינף טויזענד, אין וויען — דריי טויזענד און אין ווארמס — פיערצעהן הונדערט. נאר מען קאן גאר ניט רעכנען אז זיי האבען דארט געלעבט, ווייל אחוץ דעם, וואס מען האט זיי צו קיין זאך ניט צוגעלאזט און זיי האבען געמוזט ביטער הארעווען אויפ'ן טרוקען שטיקעל ברויט, האט מען זיי פשוט ניט געלאזט קיין גאס דורכגעהען. מען פלעגט זיי נאכווארפען שטיינער און זיך מאכען א לוסטשפיעל פון רייסען בארד און פליקען פאות. פון דעסטוועגען, ווי אזוי שלעכט די יודען איז ניט געוועהן אין דייטשלאנד, האט עס די מארראנען פארט געצויגען צו זיי און זיי האבען געוואלט פערשווארצט ווערען האטש צוזאמען מיט זייערע ברידער; דערפאר האבען זיך פיעל מארראנען בעזעצט אין פראנקפורט אם מאין, האטש מען האט זיי ניט ערלויבט צו בויען א אייגענע שול און זיי האבען דערזעהן דארט די יודען אין אזא מצב אז עס איז זיי פינסטער געווארען אין די אויגען.

אין פראנקפורט אם מאין איז טאקי דערמאלט געוועהן א בעזונדער „געזעטץ פאר די יודען" און מען ווייסט ניט וועלכעס מען דארף מעהר בעוואונדערן, צו די ווילדע רציחה פון די דאזיגע, וואס האבען ארויסגעגעבען אזא מין „געזעטץ" אדער דאס שטארקהייט פון די אומגליקליכע וואס האבען עס איבער־געטראגען. וואהנען האבען די יודען געמוזט אין א בעזונדערע „געהטא", דאס איז א קליינער טהייל פון דער שטאדט וואס פלעגט ביי נאכט ווערען סגור ומסוגר און מען האט קיינעם ניט ארויסגעלאזט, קיין קריסטליכע אממען און

דִינֶענְסְטֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הַאלְטֶען אוּנ, אוֹיסֶער שֶׁאנְדְלִיכֶע צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער, הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ גֶעצְווּאוּנְגֶען אוֹיף זֵייעֶרֶע הַייזֶער מַאכֶען אַזֶעלְכֶע סִימָנִים, וִוי אוֹיסְמָאלֶען אוֹיף דֶער וַואנְד אֵיין עֶזֶעל אָדֶער אוֹיסְשְׁמִירֶען מִיט אַזַייגֶע גְרֶעלֶע קָאלִירֶען, כְּדֵי דֶער עוֹלָם זָאל הָאבֶּען פוּן וָואס צוּ לַאכֶען. בַּיי טָאג הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעלָאזְט גָאר פְרַיי אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער גֶעהָטָא, אוּנ וֶוער עֶס הָאט זִיךְ גֶעווָאלְט אַרַיינְגֶעהְן אִין אַנְדֶערֶע גַאסֶען הָאט גֶעמוּזְט דֶערְוַוייזֶען אַז עֶר הָאט אַנֶעטְהִיג גֶעשֶׁאפְט, אָדֶער גֶעבֶּען דֶעם פָּאלִיצַייֶע אַמַתְּנַת יַד זִי זָאל אַוֶועקְקוּקֶען, אִי דָאס הָאבֶּען צְוֵויי יוּדֶען צוּזַאמֶען נִיט גֶעטָארְט גֶעהֶען, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט אִין אַ יוֹם טוֹב אָדֶער וֶוען עֶס פְלֶעגְט אִין שְׁטָאדְט אַרַיינְקוּמֶען עֶפִּיס אַ נַאסְט פוּן דִי גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת, דֶעמָאלְט אִיז טַאקִי גֶעוֶועהְן אַ סַכָּנָה פַאר יוּדֶען זִיךְ אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, אוֹיף דֶער לִיכְטִיגֶער שַׁיין. אִין גֶעהָטָא אַלֵיין הָאט מֶען אוֹיךְ פוּן זֵיי נִיט גֶעטָארְט הֶערֶען קֵיין הוֹיךְ קוֹל, קוֹים אִיז נַאכְט גֶעוָוארֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בַּאלְד גֶעמוּזְט לֶעגֶען שְׁלָאפֶען, קֵיין אוֹרְחִים הָאבֶּען זֵיי בַּיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אוֹיפְנֶעהמֶען אוּנ אֲפִילוּ אִין שְׁפִּיטָאל הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּם מַאגִיסְטְרַאט עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען אַרַיינְלָאזֶען קְרַאנְקֶע פוּן דֶער פְרֶעמְד. אִין מַארְק הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט דָאס רֶעכְט אַיינְצוּקוֹיפֶען זִיךְ אֲפִילוּ שְׁפַּייז אוּנ עֶסֶענְוַוארְג עֶרְשְׁט נָאךְ דֶעם, וֶוען אַלֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען פַאר זִיךְ שׁוֹין אַלְדִינְג אַיינְגֶעקוֹיפְט. בַּיי דֶעם אַלֶעמֶען הָאט דֶער יוּד גֶעמוּזְט צָאהלֶען דֶער שְׁטָאדְט מַס דְרַיי מָאל אַזוֹי פִיעל וִוי אַנְדֶערֶע, אוּנ הָאט נָאךְ נִיט גֶעקָאנְט לֶעבֶּען רוּהִיג, וַוייל דֶער מַאגִיסְטְרַאט הָאט דָאס רֶעכְט גֶעהַאט יֶעדֶען יוּדֶען בַּאלְד הֵייסֶען גֶעהֶען גָאר אָהן טַעֲנוֹת, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען שְׁטֶאנְדִיג גֶעפִיהלְט אוֹיף אַ פְרֶעמְדֶער פוּהר אוּנ יֶעדֶער טָאג, וָואס מֶען הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט אִין צָרוֹת אוּנ פַּיין, אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהְן אַ גֶעשֶׁאנְקְטֶער.

נָאר אֲפִילוּ אַזַא פֶערְשָׁאלְטֶען לֶעבֶּען פוּן דִי פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדֶען הָאט נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען זֵייעֶרֶע בִּיטֶערֶע שׂוֹנְאִים, אוּנ בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ בֶּעקֶער, וִוינְצֶענְץ פֶעטְמִילְךְ, וָואס הָאט זִיךְ שְׁטַארְק מִתְקַנֵא גֶעוֶועהְן אִין הָמָן הָרָשָׁע אוּנ הָאט זֶעהר גֶעוָואלְט מַאכֶען אַתֵּל פוּן אַלֶע יוּדֶען. אִים יָאהר 1614, פּוּנְקְט אִים רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וֶוען אַלֶע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהְן אִין שׁוּל, אִיז פֶעטְמִילְךְ אָנְגֶעפַאלֶען מִיט אַ גַאנְצֶע בַּאנְדֶע רוֹצְחִים אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רַאבֶּעווֶען, בְּרֶענֶען אוּנ קוֹילֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד גֶעזֶעהֶען אַז דֶער מַאגִיסְטְרַאט שְׁטֶעהְט פוּן וַוייטֶענְס אוּנ וִויל זֵיי נִיט הֶעלְפֶען; אַוַודַאי הָאבֶּען דִי יוּנְגֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ,

גֶעהַאפְּט צוּ גֶעוֶועהר אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה, נָאר פוּן יוּדֶען זֶענֶען גֶעפַאלֶען מֶעהר, וַוייל פֶּעטְמִילְךְ׳ס חֶבְרָה איז גֶעוֶועהן גְרֶעסֶער אִין דֶער צָאהל. נִיצָל זֶענֶען נָאר גֶעוָוארֶען דִי דָאזִיגֶע 1380 יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גְלַייךְ פוּן דֶער שׁוּל אִין קִיטֶעל אוּנ טַלִית אַנְטְלָאפֶען אוֹיפ׳ן בֵּית עוֹלָם אוּנ הָאבֶען גֶעהַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הֶאנְד בִּיז מֶען הָאט אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעאֶפֶענְט דֶעם טוֹיעֶר פוּן דֶער שְׁטָאדְט, זֵיי זָאלֶען קָאנֶען אַוֶועק נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז וואוּהִין דִי אוֹיגֶען וֶועלֶען זֵיי טְרָאגֶען. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט מֶען אוֹיךְ גֶעטְהוּן מִיט דִי יוּדֶען פוּן וָוארְמְס; נָאר דָארְט אִיז עֶס הָאטְשׁ צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁטִיל אוּנ עֶס הָאט נִיט בֶּעדַארְפְט קוּמֶען צוּ בְּלוּט פֶערְגִיסֶען. עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אֵיין אַדְוָואקַאט הֶעמְנִיץ, וָואס הָאט מִיט גוּטֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶען דִי יוּדֶען אַז זֵיי טָארֶען נִיט מַאכֶען קֵיין לַאנְגֶע שִׁיהוּת אוּנ מוּזֶען שׁוֹין אַרוֹיס פוּן וָוארְמְס, אוֹיבּ זֵיי ווִילֶען נִיט עֶס זָאל קוּמֶען צוּ הֲרִיגוֹת. דִי יוּדֶען הָאבֶען שׁוֹין גֶעהֶערְט וָואס עֶס אִיז פָּארְגֶעקוּמֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן אוּנ הָאבֶען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז זֵיי קָאנֶען טַאקִי דָא מְאוּם אָבְשְׁנַיידֶען; דַארִיבֶּער הָאבֶען זֵיי גֶעמוּזְט אִים אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח, פוּנ׳ם יָאהר 1615, פַארְנֶעהמֶען וָואס זֵיי הָאבֶען נָאר גֶעקָאנְט אוּנ זִיךְ לָאזֶען גֶעהֶען. זֵייעֶר גַאנְץ שְׁטִיקֶעל גְלִיק אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן וָואס דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאיְנְץ אוּנ דֶער לַאנְדְגְרַאף לוּדְוִויג פוּן דַארְמְשְׁטַאדְט הָאבֶען זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין זֵייעֶרֶע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ אוּנ דֶערְפֶער, אוּנ דָארְט זֶענֶען זֵיי זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט זֵייעֶרֶע פְרַאנְקְפוּרְטֶער בְּרִידֶער אוּנ אַלֶע צוּזַאמֶען הָאבֶען אָנְגֶעהוֹיבֶען טְרַאכְטֶען וואוּהִין זִיךְ צוּ לָאזֶען זוּכֶען אַ נַייעֶ הֵיים. דִי שִׂמְחָה פוּן דִי וָוארְמְסֶער אַיינְוָואהנֶער, וָואס זֵיי הָאבֶען אַרוֹיסְגֶעפַּטֶערְט דִי יוּדֶען פוּן דָארְט, הָאט אָבֶער נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט: דֶער קוּרְפִירְסְט פְרִידְרִיךְ פוּן דֶער פְּפַאלְץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער פְרַיינְד פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר, ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא לוּזִיטַאנָא, הָאט זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען דִי קְרִיוְודֶע פוּן דִי יוּדֶען, עֶר אִיז צוּגֶעקוּמֶען קַיין וָוארְמְס מִיט פִיעל חַיִל, דֶעם אַדְוָואקַאט חֶעמְנִיץ מִיט זַיין חֶבְרָה הָאט עֶר בַּאלְד אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ מִיט דִי אִיבְּרִיגֶע אַיינְוָואהנֶער הָאט עֶר זִיךְ גוּט אָבְּגֶערֶעכֶענְט. דֶערְוַוייל זֶענֶען אָבֶער אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען נַיין חֳדָשִׁים בִּיז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אִין גַאנְצֶען שְׁטִיל, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, דֶעם 19 יַאנְוַאר 1616, צוּרִיק אַרַיין אִין זֵייעֶרֶע הַייזֶער. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט צְווֵיי חֳדָשִׁים הָאבֶען זִיךְ אוֹיךְ אוּמְגֶעקֶעהרְט דִי פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדֶען; נָאר דָארְט הָאט דִי מְלוּכָה שְׁטְרֶענְגֶער בֶּעשְׁטְרָאפְט דִי מוֹרְדִים, וַוייל עֶס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ גְזֵלָה אוּנ רְצִיחָה: דִי שְׁטָאדְט הָאט גֶעמוּזְט

בעצאהלען פאר'ן יודישען היזק 175,919 גולדען. ווינצענץ פעטמילך האט מען געפיערטהיילט אונ אויפגעהאנגען, אונ זיין גאנצע משפחה האט מען ארויסגעטריבען פונ'ם לאנד. דאס איז געשעהען דעם צוואנציגסטען אדר, אונ די יודען האבען זיך געמאכט דעמאלט אצווייטען פורים, אונ אסך דורות שפעטער האט זיך אין פראנקפורט אם מאין געהאלטען דעם מנהג צו מאכען אין דעם טאג יום טוב, וואס האט געהייסען „פורים-ווינץ".

שטארק בעסער איז די יודען פון דייטשלאנד נאך דעם ניט געווארען, די אלטע גזרות זענען געבליבען אין זייער קראפט, עס זענען נאך אפילו צוגעקומען נייע: די יודען האבען געמוזט צאהלען בעזונדערע נתינות פון חתונות אונ ירושה, זייער צאהל האט נאר געקאנט זיין אין יעדער שטאדט ביז פינף הונדערט, צוקומען פון דער פרעמד האבען געמאגט יעדעס יאהר ניט מעהר פון זעכס משפחות, אונ נאר צוועלף חתונות האט מען ערלויבט צו מאכען. גאר גוט איז האטש געוועהן דאס, וואס דער קייזער מאטהאיס האט בעפאהלען מען זאל אכהיטען דאס לעבען אונ דאס פערמעגען פון די יודען, אונ אזא בעפעהל איז זיי שטארק צו נוטץ געקומען אין דער צייט פון דער דרייסיג יאהריגער מלחמה, ווען זיי וואלטען זעהר גרינג געקאנט ווערען דער שעיר המשתלח. אפילו דער קייזער פערדינאנד דער צווייטע, וואס איז געוועהן אפייעריגער קאטאליק אונ האט געוואלט אהיל מאכען פון אללע וואס געהערען ניט צו דער רעליגיאן, האט ניט געהייסען אנרירען די יודען, אונ גאנץ אפט פלעגען זיך ביי זיי פראטעסטאנטען בעהאלטען אונ דורך דעם ניצל ווערען פון אסכנה. דאס האט די מלוכה געטהון מיט אכונה, ווייל זי האט געוואוסט, אז יודען ברענגען ניט ארויס קיין געלד אונ אז זייערע אנגעזאמעלטע קאפיטאלען קאנען איהר שטאנדיג אריינפאלען אין די האנד, ווען זי וועט זיי דארפען.

אזוי האט טאקי געטהון דער וויענער הויף, ווען ער האט בעדארפט האבען יודיש געלד אויף הוצאות צו דער מלחמה. ער האט געמאכט עטליכע יודען פאר הויף-יודען, דאס הייסט: ער האט זיי געגעבען אללע רעכט צו האנדלען מיט וואס זיי ווילען, זיי האבען זיך געמאגט בעזעצען אומעדום, אונ אפילו קיין צייכען אויף די קליידער האבען זיי ניט בעדארפט טראגען; דערפאר האבען זיי זיך געלאזט צאפען, נאר אליין האבען זיי אויך דערצו ניט דערלעגט, אונ ניט אומזיסט האט זיך די יודישע קהלה אין מאינץ גערעכענט פאר איינער פון די רייכסטע, אונ האטש די שטאדט האט זיך גענוג אנגעליטען

אִין דִי פִינְף יָאהר (פוּן 1631 בִּיז 1636) וָואס דִי שְׁוֶועדֶען זֶענֶען דָארט גֶעשְׁטַאנֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען זֶענֶען דִי יוּדֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, בַּאלְד וִוי עֶס הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגט דִי מִלְחָמָה, זִיךְ שְׁטֶעלֶען בּוֹיֶען אַ גְרוֹיסֶע שׁוּל. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט דִי דְרַייסִיג יָאהרִיגֶע מִלְחָמָה נִיט גֶעשַׁאדְט דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען, וַוייל קוֹים זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז זֵייעֶר לֶעבֶּען אִיז נִיט אִין סַכָּנָה, הָאבֶּען זֵיי גֶעאַרְבַּייט אוּנ גֶעזוּכְט פֶערְדִיעֶנְסְט, קֵיין אוֹיסְבְּרֶענְגֶערְס זֶענֶען זֵיי קֵיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן אוּנ הָאבֶּען שֵׂכֶל גֶעהַאט צוּ בֶּעהַאלְטֶען דֶעם גְרָאשֶׁען. דֶערְפַאר אַז דָאס אוּמְגְלִיק הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעגָאסֶען אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן פּוֹלִין אוּנ פִּיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט זוּכֶען אַ נַייעֶ הֵיים, הָאבֶּען זֵיי גֶעפוּנֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה בַּיי זֵייעֶרֶע דַייטְשֶׁע בְּרִידֶער, אוּנ דִי קַאפִּיטַאלֶען וָוייעֶרֶע זֶענֶען זֵיי שְׁטַארְק צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט שְׁטִיצֶען אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, וָואס זֶענֶען קוֹים לֶעבֶּעדִיג אַרוֹיס פוּן דִי רוֹצְחִים׳ס הֶאנְד.

אַ גְרוֹיסֶע צָרָה הָאט זִיךְ טַאקִי פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶערוּקְט אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן פּוֹלִין, וָואס הָאבֶּען הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג, הָאטְשׁ אַז מֶען קוּקְט זִיךְ גוּט צוּ זֶעהט מֶען, אַז דִי זַאךְ הָאט גֶעהַאט אִיהר סִבָּה אוּנ אִיז נִיט גֶעשֶׁעהֶען אַזוֹי אוּנְעֶרְוַוארְטֶעט וִוי עֶס הָאט זִיךְ גֶעבִּיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען דִי טוֹיזֶענְדֶער אוּמְשׁוּלְדִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶענָאסֶען דֶעם זְכוּת פוּן עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדֶען. אִין פּוֹלִין הָאבֶּען דִי פְּרִיצִים קֵיין מָאל זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אָבְּגֶעבֶּען מִיט אַרְבַּייט, טוֹיזֶענְדֶער בּוֹיעֶרְן הָאבֶּען גֶעהָארֶעוֶועט אוֹיף זֵיי אוּנ, אַז מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט עֶפִּיס אוֹיפְטְהוּן אַ שֵׂכֶל־זַאךְ, הָאט מֶען אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אִיבְּרִיג צוּ בְּרֶעכֶען דֶעם מֹחַ, אוּנ יֶעדֶער פָּרִיץ הָאט שׁוֹין גֶעהַאט זַיין יוּדֶען, וָואס אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער גַאנְצֶער בַּעַל הַבַּיִת, אוּנ פְּלֶעגְט שׁוֹין אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אַז קֵיין גֶעלְד זָאל אִיהם נִיט פֶעהלֶען אוּנ אַ רֶעכְטֶע עֵצָה זָאל עֶר אוֹיךְ שְׁטֶאנְדִיג הָאבֶּען. דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דִי יֶעזוּאִיטֶען, הָאט שְׁטַארְק נִיט גֶעשְׁמֶעקְט, וָואס דִי יוּדֶען זֶענֶען אַזֶעלְכֶע חֲשׁוּבִים בַּיי דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, נָאר זֵיי הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, וַוייל אָהן דִי יוּדֶען אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהֶען, אוּנ דֶערְצוּ הָאט זֵיי נָאךְ דֶער קֶאנִיג וְולַאדִיסְלַאוו דֶער פִירְטֶע גֶעשְׁטִיצְט. אַזוֹי הָאבֶּען גֶעמוּזְט דִי גַייסְטְלִיכֶע אוֹיךְ שְׁוַוייגֶען, חָאטְשׁ אִין הַארְצֶען הָאט עֶס זֵיי גוּט גֶעקְרֶענְקְט וָואס זֵיי הָאבֶּען נִיט קֵיין רֶעכְטֶען פְּלַאן, ווּאוּ צוּ פַארְשְׁפְּרֵייטֶען זֵייעֶר נִיפְט. אַז עֶס אִיז אָבֶּער בֶּעשֶׁערְט אֵיין אוּמְגְלִיק קוּמְט עֶס גָאר פוּן אֵיין אַנְדֶער זַייט. בַּיים בְּרֶעג פוּנ׳ם דְנִיעפֶּר אוּנ פוּנ׳ם שְׁוַוארְצֶען יָם הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אַנְטְלָאפֶענֶע פָּאלִישֶׁע בּוֹיעֶרְן, אוּנ אַזוֹי

מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען קַיין הֵיים נִיט גֶעהַאט, אָדֶער זִיךְ נִיט גֶעטָארְט דָארְט וַוייזֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען קָאזַאקֶען אָדֶער זַאפָּארָאזְשְׁצִי, אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר אַאֵייגֶענֶעם ראֹשׁ, אָדֶער אַטַאמַאן, הָאטְ'שׁ גֶעשְׁטַאנֶען זֶענֶען זֵיי אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה. דִי קָאזַאקֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן גְרוֹיסֶע גִבּוֹרִים. דִי טַאטַארֶען אוּנ טִירְקֶען פְלֶעגֶען אָפְט פוּן זֵיי לַיידֶען; דִי פּוֹלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אָבֶּער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען וְוִי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט אַזַא קְרַאפְט אוּנ הָאט דִי קָאזַאקֶען שְׁטֶענְדִיג נָאר גֶערֵייצְט אוּנ זֵיי גֶעמַאכְט פַאר אִינְוֶוענִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ דֶער גְרִיכִישֶׁער קִירְכֶע (פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע) אוּנ מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר קַאטָאלִיקֶען. בַּיי אֱמוּנָה-זַאכֶען קָאן מֶען אָבֶּער מִיט כֹּחַ זֶעהר וֶועניג אוֹיסְפִיהרֶען, אוּנ דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעוִויס נִיט גֶעוָואלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען; דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי דְרַיי פְּרִיצִים קָאנְיֶעצְפָּאלְסְקִי, וִוישְׁנֶיעוֶועצְקִי אוּנ פָּאטָאצְקִי. וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעהַאט צוּ זָאגֶען אִיבֶּער זֵיי, זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי אַזוֹי צוּ מוּטְשֶׁען, אַז דָאס לֶעבֶּען זָאל זֵיי נִיט לִיעבּ זַיין. וֶוען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען זָאלֶען גֶעוֶועהן הָאבֶּען מֶעהר שֵׂכֶל, וָואלְטֶען זֵיי זִיךְ אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען גֶעוִויס נִיט גֶעמִישְׁט; צוּם אוּמְגְלִיק אָבֶּער, הָאט זֵיי דִי פַּרְנָסָה גֶעטְרִיבֶּען זֵיי זָאלֶען נִיט זַיין קַיין אוֹיסְקְלוֹיבֶּערְס אוּנ זוּכֶען דָאס שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט אוּמֶעדוּם, וואוּ עֶס לָאזְט זִיךְ נָאר. דִי רַבָּנִים ווִידֶער זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט זֵייעֶר פִּלְפּוּל, זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת זֶענֶען אַרוּמְגֶעפְלוֹיגֶען אִין דִי הוֹיכֶע וֶועלְטֶען אוּנ עֶס אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס זֵייעֶר „אָרֶעם פָאלְק" אַרְבַּייטֶעט אוֹיף דֶער זִינְדִיגֶער עֶרְד אוּנ פוּן וַואנֶען זֵיי צִיהֶען דִי חִיוּנָה. אַוַדַאי אַז דִי פְּרִיצִים הָאבֶּען פוּן דִי קָאזַאקֶען גֶערִיסֶען דִי הוֹיט אוּנ גֶענוּמֶען בַּיי זֵיי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת, הָאבֶּען זֵיי עֶס גֶעטְהוּן דוּרְךְ יוּדִישֶׁע הֶאנְד. בַּיי טוֹיפֶען קִינְדֶער אָדֶער חֲתוּנָה מַאכֶען הָאבֶּען דִי קָאזַאקֶען גֶעמוּזְט צָאהלֶען מַס, אוּנ דֶער מַשְׁגִיחַ דַארוֹיף אִיז מִן הַסְתָם גֶעוֶוזֶעהן אַ יוּד. דֶערְפַאר פְלֶעגְט זִיךְ שְׁטֶענְדִיג גֶעפִינֶען דֶער שְׁלִיסֶעל פוּן דֶער קִירְכֶע בַּיים יוּדֶען, אוּנ מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דִי לַאגֶע פוּן דִי קָאזַאקֶען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט בֶּעטֶען בִּיז דֶער יוּד הָאט נִיט אָבְּגֶענוּמֶען פַאר'ן פְּרִיץ דִי עֶטְלִיכֶע גוּלְדֶען אוּנ הָאט נִיט גֶעאֶפֶענְט דִי פֶערְשְׁלָאסֶענֶע קִירְכֶע. אַוַדַאי הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט פָארְדֶערְן פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען קָאזַאק עֶר זָאל זַיין אַזַא בַּר שֵׂכֶל אוּנ אַזַא בַּעַל יָשָׁר, אַז עֶר זָאל זִיךְ רוּהִיג אוּנ קַאלְטְבְּלִיטִיג אַנִידֶערְזֶעצֶען אוּנ קְלֶערֶען וֶוער עֶס אִיז מֶעהר שׁוּלְדִיג, צוּ דֶער פְּרִיץ וָואס נֶעהְמְט בַּיי אִיהם דֶעם מַס, צוּ דֶער יוּד וָואס עֶר פֶערְדִינְגְט אִיהם דִי הַכְנָסָה דֶערְפוּן; עֶר הָאט

געפֿיהלט אַז עס איז איהם שלעכט, אַז מען טרעט דאס הייליגסטע ביי איהם מיט די פֿיס. דער פּריץ איז געשטאַנען פֿון ווייטען, געזעהען פֿאר זיך האט ער נאר דעם יודען, און עס איז גאר קיין וואונדער ניט וואס ער האט בעטראַכט דעם יודען פֿאר'ן ערגסטען מַשְׂחִית, און זיין שִׂנְאָה צו איהם איז מיט יעדען טאג געוואָרען גרעסער. אים יאהר 1638 האבען די קאַזאַקען אַרויסגעוויזען זייער ערשטען כַּעַס און זיי האבען זיך, צוזאַמען מיט זייער אַטאַמאַן פּאַוְלִיוּק, צוזונטערגעעט און האבען גאר אין אַ קורצער צייט אויסגעקוילעט איבער צוויי הונדערט יודען און האבען פֿערברענט עטליכע שולען. דאס וואלט אֲפִילוּ בע־דאַרפֿט עפֿענען די יודען די אויגען, זיי זאלען אַוועקוואַרפֿען די מַאוּסֶע פַּרְנָסוֹת, וואס נאר נויטה און הונגער דאַרפֿען צווינגען דעם מענשען דערצו. דאס קלוגע פֿאָלק, וואס איז פֿול געוועהן מיט הַסְבָּרוֹת און איבער־שפּיצלעך, האט אָבער ניט געהאַט קיין שֵׂכֶל אויף אַזאַ פּשוט'ע זאַך, און אֲפִילוּ אַזעלכע בעריהמטע רַבָּנִים און לוֹמְדִים פֿון יענער צייט, ווי ר' יְהוֹשֻׁעַ פאלק כֹּהֵן, ר' מֵאִיר לוּבְּלִין, ר' שְׁמוּאֵל אֵיידְלִיש (דער מהרש"א) און ר' שַׁבְּתַי כֹּהֵן (דער ש"ך), האבען זיך ניט געוואָלט אומקוקען און האבען זיך גאר געטרעסט מיט דער האפֿנונג אַז דער גאַנצער גָלוּת דאַרף נאך געדויערן אַ יאהר צעהן, ווייל די מְקוּבָּלִים האבען אויסגערעכענט אַז פּונקט אים יאהר 1648 מוז ווערען אַ פֿער־ענדערונג אין דעם מַצָּב פֿון די יודען. אַ ביסעל האבען זיי געטראָפֿען: דאס ביטערע יאהר האט זיך אָנגערוקט אַ פֿערענדערונג איז טאַקי געוואָרען, נאר אַ פֿערענדערונג צום שלעכטען, ניט קיין ישועה, ניט קיין נֶחָמָה, נאר אַ בְּרָאךְ, און צָרוֹת, וואס האט טויזענדער יודען, וועלכע זענען אין גאר נישט שולדיג געוועהן, געוואָרפֿען פֿון די פֿיס און יודיש בְּלוּט האט זיך אָנגעהויבען גיסען ווי וואַסער.

די פּאָלאַקען האבען איבערגעצייגען דעם בויגען, און אַז באַגְדאַן חֶמְעלְנִיצְקִי איז געוואָרען אַטאַמאַן ביי די קאַזאַקען איז ביי איהם געבליבען, ער זאל זיך אָבּרעכענען מיט פּוֹלִין, און קוֹדֶם כֹּל זאל ער אויסלאָזען דעם כַּעַס צו די יודען. אין הַיל פֿון די קאַזאַקען האבען זיך אֲפִילוּ געפֿונען ניט ווייניג יודען, נאר דאס האט די רוֹצְחִים ניט געקאָנט אָבהאַלטען, ווייל, ערשטענס, איז דאס גאַנצע געשריי פֿון די קאַזאַקען געגאַנגען נאר אויף די יודען, און צווייטענס, איז חֶמְעלְנִיצְקִי געוועהן אויפגעבראַכט אויף אַ יודען, וואס האט איהם נעמסרט אַז ער האט געמאַכט יַד אַחַת מיט די טאַטאַרען און וויל אַרויס־שפּרינגען געגען דער פּוֹלִישער מְלוּכָה. קיין ליגען האט דער יוד דַוְקָא ניט

גֶעזָאגְט, וַוייל בַּאלְד הָאט זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי טַאטַארְן אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶּערְווִיסְטֶען אַלֶע שְׁטֶאדְט צְווִישֶׁען קִיֶעוו אוּנ פַּאלְטַאוַוא. דֶער גְרוֹיסֶער בְּרֵייטֶער דְנִיעפֶּר הָאט זִיךְ גֶעפַארְבְּט מִיט יוּדִישׁ בְּלוּט אוּנ פוּן פֶּערֶעיַאסְלָאוו, בָּאוִישְׁפָּאל. פִּירְיַאטִין אוּנ לוּבְּלִין הָאבֶּען זִיךְ גַאנְצֶע טַייכֶען גֶעגָאסֶען אוּנ רוֹיט גֶעמַאכְט זַיינֶע חְוַואלֶיעס, וָואלֶען, אִין דִי עֶרְשְׁטֶע פָּאר חֳדָשִׁים זֶענֶען שׁוֹין גֶעפַאלֶען עֶטְלִיכֶע טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען, מֶען הָאט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אַלְט אוּנ יוּנְג, וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער. אוּנ דִי גֶעצֶאהלְטֶע וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט מַזָל אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען לֶעבֶּען הָאט מֶען פֶּערְקוֹיפְט פַאר שְׁקְלַאוֶען קַיין קְרִים אוּנ פוּן דָארְט הָאבֶּען זֵיי דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט. אַז מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָארֶען פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁחִיטָה אוּנ מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דִי טַאטַארֶען קוֶקען מֶעהר אוֹיף אַתַּכְלִית וִוי דִי קָאזַאקֶען אוּנ מֵיינֶען נָאר דִי מַטְבֵּעַ, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען פוּן פְּרָאבְּשְׁטְשָׁא אוּנ נָאךְ דְרַייא נָאהֶענְטֶע שְׁטֶאדְטְלֶעךְ צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען בִּיז דְרַייא טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר גַאנְץ מְזוּמָן גֶעלְד אוּנ צִירוּנְג אַרוֹיסְגֶעטְרָאגֶען אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי טַאטַארֶען מִיט דֶער בַּקָשָׁה מֶען זָאל זֵיי נָאר שֶׁענְקֶען דָאס לֶעבֶּען. דִי הַמְצָאָה אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קַיין שְׁלֶעכְטֶע: דִי טַאטַארֶען הָאבֶּען טַאקִי הַנָאָה גֶעהַאט וָואס מֶען הָאט זֵיי אַיינְגֶעשְׁפָּארְט אֵיין אַרְבַּייט, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי גוּט בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי דָאזִיגֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַזַא וואהלֶען שֵׂכֶל אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין אָבְּגֶעבַּאבֶּעוֶועט: זֵיי הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער גְרֶענִיץ אוּנ דָארְט הָאבֶּען שׁוֹין דִי יוּדֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל זֵיי אוֹיסְגֶעקוֹיפְט. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס הָאט מֶען פַאר זֵיי וָואלְוֶועל נִיט גֶענוּמֶען, וַוייל דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָה הָאט נִיט גֶעהַאט אַזוֹי פִּיעל גֶעלְד אוּנ הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען שְׁלִיחִים קַיין הָאלַאנְד זַאמְלֶען נְדָבוֹת אוֹיף „פִּדְיוֹן שְׁבוּיִם“.

עֶס אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן בִּיטֶער אוּנ פִינְסְטֶער דִי יוּדֶען אוּנ אוֹיךְ דִי פָּאלְיַאקֶען פוּן דִי דָאזִיגֶע אֶרְטֶער, וואוּ חְמֶעלְנִיצְקִי מִיט זַיין בַּאנְדֶע הָאט זִיךְ נָאר גֶעיַאוֶועט. נָאר דָאס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַגָארְנִישְׁט גֶעגֶען דֶעם וָואס עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ דֶעם קֶאנִיג וְולַאדִיסְלַאוּס טוֹיט, וַוייל וֶוענְן עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט הָאט נָאךְ חְמֶעלְנִיצְקִי אוֹיף אִיהם פָּארְט כָּבוֹד גֶעלֶעגְט, אוּנ קוּים אִיז עֶר נָאר גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאט עֶר שׁוֹין נִיט גֶעהַאט פַאר וֶועמֶען זִיךְ צוּ שֶׁאמֶען. אִין דִי עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים, וָואס פּוֹלִין אִיז גֶעוֶועהן אָהן אַקֶענִיג, הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען רְשׁוּת זַיין בַּאנְדֶע

זי זאָל זיך צושפּרייטען איבּער דער גאַנצער מדינה אונ זיי האָבּען אָבּגעטהון שרעק־ליכע זאַכען. זיי האָבּען זיך גערופען אויף טאַטאַרישׁ הײַדאַמאַקעס אונ באַלד איז מען אין לאַנד ערשט געוואָהר געוואָרען דעם טייטש פון דעם וואָרט, אַז דאָס הייסט אַ מענש אָהן אַ נשמה, אָהן אַ שום געפיהל, אָהן אַ פונק פון רחמנות. איינער פון המעלניצקי'ס הויפּט־לייט מאַראַזעניקא איז געוועהן אַזאַ אַכזר אַז ער פלעגט הייסען פאַר איהם אין די אויגען דערוואָרגען מיט אַרימען יודישע אונ פּולישע פרויען אונ האָט געהאַט דעם גרעסטען תענוג זיך צוצוקוקען צו דעם שרעקליכען טויט. ניט קיין גרעסערער בעל ישר פון איהם איז געוועהן גאַנאַ, וועלכער האָט בעלאַגערט נעמירוב. דאָרט האָבּען זיך געפונען ביז זעקס טויזענד היימישע אונ צונויפגעלאָפענע יודען אונ זיי האָבּען אַללע, צוזאַמען מיט די פּאָליאַקען, גוט געשיצט די שטאָדט, וואָס איז געוועהן שטאַרק בעפעסטיגט. אַז גאַניאַ האָט געזעהען אַז דאָס איז אַ מעשה אויף אַ לאַנגער צייט, האָט ער זיך ענטשלאָסען אויפצוטהון אַזאַ חכמה: ער איז אויף אַ טאָג אָבּגעטרעטען מיט דער גאַנצער באַנדע פון נעמירוב, כדי עס זאָל אַפּנים האָבּען אַז עס איז איהם נמאס געוואָרען צו וואַרטען, אָדער ער האָט מורא טאַמער קומט אָן פּולישׁ חיל; אויפ'ן אַנדערן טאָג האָט מען טאַקי דערהערט פון ווייטענס אַ פּולישׁ געזאַנג אונ מען האָט דערזעהען ווי אַ גרויסע פּולישע מחנה געהט קיין נעמירוב. מיט שמחה האָט מען זיי באַלד געעפענט די טויערן פון דער שטאָדט, ווייל מען האָט טאַקי אַרויסגעקוקט אַז די מלוכה זאָל צושיקען איהר חיל צו הילף; נאָר קוים זענען די טהייערע גאַסט געזעהען אינוועניג האָבּען זיי זיך באַלד ווי די ווילדע חיות געוואָרפען אויף די יודען, בעראַבּעוועט זייערע הייזער, געבּרענט שולען, צוריסען ספרי תורה, אויס־געהרג'ט ווייבּער אונ קינדער, אונ דעמאָלט האָט מען ערשט פערשטאַנען אַז דאָס זענען געוועהן פאַרשטעלטע הײַדאַמאַקעס, וואָס האָבּען זיך איממיטטען אָנגעטהון פּולישע קליידער אונ האָבּען זיך אויף אַזאַ אופן אַריינגענאַרט אין שטאָדט. דאָס איז געשעהן אים מיטוואָך, דעם צוואַנציגסטען סיון, אונ די יודען האָבּען דעמאָלט אַרויסגעוויזען אַז זיי האָבּען נאָך ניט פערגעסען די אַלטע צייטען אונ זיי זענען אים שטאַנד מקדש השם צו זיין מיט ליעבשאַפט אונ פעסטקייט ווי עס דאַרף צו זיין. דער רב ר' יחיאל מיכל האָט צונויפ־גענומען דעם גאַנצען עולם אין שול אַריין אונ האָט זיי אין אַ רירענדער דרשה פערשטעהן געגעבען אַז זיי האָבּען זיך ניט צו שרעקען פאַר דער לעצטער מינוט אונ דאַרפען נאָר נאָכטהון זייערע עלטערן, וואָס האָבּען זיך ניט איין;

מָאל מוֹסֵר נֶפֶש גֶעוועהן פַאר זֵייער פָאלְק אוּנ אֶמוּנָה. עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעוועהן דֶער עֶרְשְׁטֶער, וָואס אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען בֶּעהַארְצְט אוּנ אָהן מוֹרָא, אוּנ אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, וָואס זֶענֶען מִיט שִׂמְחָה אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען דֶעם טוֹיט. נִיט נָאר אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זֵייעֶר לֶעבֶּען גֶעעֶנְדִיגְט ווִי קְדוֹשִׁים; דָאס אֵיינֶעגֶע הָאבֶּען גֶעטְהוּן גָאר יוּנְגֶע קִינְדֶער, אוּנ עֵס אִיז גָאר צוּ בֶּעוואוּנְדֶערְן ווִי אַלֶע, פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין, זֶענֶען גֶעוועהן נָאר פוּן אֵיין גֶעדַאנְק — צוּ שְׁטַארְבֶּען פַאר דֶעם וָואס אִיז דָאס הֵיילִיגְסְטֶע אוּנ טְהַייעֶרְסְטֶע. מֶען דֶערְצֶעהלְט אַז צְווֵיי יוּדִישֶׁע מֶאדְלֶעךְ זֶענֶען זֶעהר גֶעפֶאלֶען דִי הַיידַאמַאקֶעס אוּנ אַ פָּאר פוּן זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט מִיט זֵיי חַתוּנָה הָאבֶּען. פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע קִינְדֶער אִיז דָאס אָבֶּער אֶרְגֶער גֶעוועהן פוּנ'ם טוֹיט; דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט הִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, זֵיי זֶענֶען קְלָאמֶערְשְׁט בֶּעשְׁטַאנֶען אוֹיפ'ן זְווג, נָאר אַז אֵיינֶע פוּן זֵיי אִיז גֶעפָאהרֶען אִיבֶּער דֶער בְּרִיק אִין קִירְכֶע אַרַיין צוּ דֶער חוּפָּה הָאט זִי זִיךְ פוּנ'ם וָואגֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען גְלַייךְ אִין וַואסֶער אַרַיין אוּנ הָאט זִיךְ אִין טַייךְ גֶעפוּנֶען אַ קֶבֶר. דִי צְווֵייטֶע הָאט אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפָן מַפְקִיר גֶעוועהן אִיהר לֶעבֶּען: זִי הָאט אַיינְגֶערֶעדְט דֶעם חָתָן, אַז זִי אִיז אַ כִּשׁוּפְמַאכֶערִין אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אִיהם גֶעוועט, אַז עֶר מֶאג אוֹיף אִיהר שִׁיסֶען ווִי פִיעל עֶר ווִיל אוּנ אִיהר וֶועט עֶס נִיט שַׁאדֶען; דֶער קָאזַאק הָאט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אִיהר מֵיין, עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַ פְּרִיוו אוּנ דוּרְךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען שָׁאס הָאט זִיךְ דָאס קְלוּגֶע מֶאדֶעל בֶּעפְרַייהט פוּן דֶעם בִּיטֶערְן לֶעבֶּען, וָואס הָאט זִי עֶרְווַארְטֶעט. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיךְ נוֹהֵג גֶעוועהן אֵיין אַנְדֶער פַּארְטֶיע הַיידַאמַאקֶעס אִין טוּלְטְשִׁין, וָואס זֶעכְּס טוֹיזֶענְד פָּאלְיַאקֶען אוּנ צְווֵיי טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען עֶס גוּט אָבְּגֶעהִיט. דִי שְׁטָאדְט אִיז גֶעוועהן שְׁטַארְק בֶּעפֶעסְטִיגְט, נָאר דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען שְׁטִילֶערְהֵייד גֶעלָאזְט זָאגֶען דִי פָּאלְיַאקֶען אַז אוֹיף זֵיי זֶענֶען זֵיי גָאר נִיט בְּרוֹגֶז אוּנ זֵיי דַארְפֶען זִיךְ נִיט שְׁרֶעקֶען, עֶס וֶועט זַיין פַארְקֶעהרְט, בֶּעסֶער וֶוען זֵיי וֶועלֶען זֵיי אַלֵיין אַרַיינְלָאזֶען קֵיין טוּלְטְשִׁין, ווַייל אִין עִיקָר מֵיינֶען זֵיי נָאר דִי יוּדֶען. דִי פָּאלְיַאקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, אוּנ חָאטְשׁ עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג הָאבֶּען זֵיי צוּזַאמֶען מִיט דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה זֵיי זָאלֶען נִיט אָבְּטְרֶעטֶען אֵיינֶער פוּן דֶעם אַנְדֶערְן אוּנ זִיךְ הַאלְטֶען בִּיז צוּם לֶעצְטֶען טְרָאפֶּען בְּלוּט, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרֶעהֶען מִיט דֶער צוּנְג אוּנ הָאבֶּען פָּארְגֶעלֶעגְט דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען נִיט גֶעהֶען מִיט קֵיין תְּקִיפוֹת אוּנ בֶּעסֶער אַרַיינְלָאזֶען דִי שׂוֹנְאִים מִיט גוּטֶען, טָאמֶער וֶועלֶען זֵיי זִיךְ בֶּעגְנוּגֶען נָאר מִיט יוּדִישׁ פֶערְמֶעגֶען אוּנ וֶועלֶען וֶוענִיגְסְטֶענְס קֵיין בְּלוּט נִיט פֶערְגִיסֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען

באלד פערשטאנען, אז די פאליאקען האבען געבראכען זייער ווארט, נאר קיין אנדער ברירה האבען זיי ניט געהאט אונ האבען געמוזט אוועקוואַרפען דאס געוועהר. קוים האבען די היידאמאקעס געשטעלט נאר איין פוס אין שטאדט, האבען זיי שוין געפאדערט אז אללע יודען זאלען זיך טויפען, אונ אזוי ווי קיין איינציגער פון די יודען איז דארויף ניט בעשטאנען האבען זיי אין א פרייטאג, דעם פיערטען תמוז, אויסגעהרג'ט ביז פינפצעהן הונדערט יודען אונ נאר עטליכע רבנים האבען זיי איבערגעלאזט, ווייל זיי האבען געהערט אז די טירקישע יודען בעצאהלען אסך געלד פאר זייערע ברידער, אונ האבען פערשטאנען אז פאר רבנים וועלען זיי גאר בעקומען א מתנה יפה. דערנאך האבען זיי ערשט געמאכט א סוף פון די פאליאקען, וועלכע האבען טהייער בעצאהלט פאר זייער פאלשקייט; אונ עס איז געבליבען אין אנדערע שטאדט, מען זאל זיך שוין מעהר ניט לאזען נארען אונ ניט גלויבען דעם שונא, ווען ער וויל מיט אליגען מעהר אויספיהרען ווי מיט כח.

אין דער איינענער צייט האט זיך איינער פון חמעלניצקי'ס הויפטלייט האדקי מיט א דריטער באנדע היידאמאקעס צולאזט אויף איין אנדער זייט אונ האט א תל געמאכט פון טשערניגוב, סטאראדוב אונ בעזאנדערס פון האמעל, וואו עס זענען אומגעקומען מעהר פון פינפצעהן הונדערט יודען צוזאמען מיט'ן רב ר' משה. פון די פאליאקען האט איין פירסט יערעמיאס וויזשניעוועצקי טאקי ערנסט געוואלט העלפען די יודען אונ האט זיי ניט איין מאל מיט זיין חיל מציל געוועהן פון א סכנה; צום אומגליק, האט ער זיך אבער לאנג ניט געקאנט האלטען אונ דעם דריטען אב איז אויך געפאלען די פעסטונג פולנאה אונ ביז צעהן טויזענד יודען האט מען דארט אויסגעקוילעט. דעמאלט איז דערהרג'ט געווארען דער בעריהמטער מקובל ר' שמשון אסטראפאליר, וואס מען דערצעהלט פון איהם, אז ווי באלד עס האט זיך אנגעהויבען די שחיטה האט ער זיך, נאך מיט דריי הונדערט מקורבים, אנגעטהון אין תכריכים, אונ אז דער שונא איז צוגעקומען האט ער געמוזט בטל ווערען פאר פעסטקייט פון אזעלכע יודען. דאס איינענע איז אויך געשעהען אין מעזשיבוזש, זאסלאב, אסטראה, אלט קאנסטאנטין, אונ אומעדום האבען זיך געפונען געננג יודען, וואס זענען געשטארבען ווי אמת'ע קדושים. זעהר ווייניג האבען ניט געקאנט בעשטעהען דעם נסיון אונ זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום.

פאר די יודען איז גאר ניט געוועהן קיין בעהאלטעניש, אונ חמעלניצקי'ס

שְׁוֶוערְד הָאט זֵיי גֶעטְרָאפֶען וואו זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעפוּנֶען, צוּ וַוייט צוּ נָאהֶענְט. דָאס יוּדִישֶׁע בְּלוּט הָאט זִיךְ גֶעגָאסֶען פִין גַאנְץ פּוֹלִין, לִיטָא אוּנ אוּקְרַיינָא, אוּנ אֲפִילוּ דִי קַרַאִימֶעס הָאבֶּען אוֹיךְ גֶענוּג קָרְבָּנוֹת גֶעגֶעבֶּען. פוּן דוּבְּנָא בִּיז בְּרָאד אִיז אִין אַלֶע שְׁטֶאדְטְלֶעךְ אוּנ דֶארְפֶער נִיט גֶעבְּלִיבֶּען קַיין אֵיינְצִיגֶער יוּד. אִין בַּאר הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט בִּיז דְרַיי טוֹיזֶענְד יוּדֶען, אוּנ אִין קְרֶעמֶענִיץ הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזַא אַכְזָר וָואס הָאט גֶעהַאט דָאס הַארְץ צוּ דֶערְהַרְגֶ'נֶען עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵייעֶרֶע קֶארְפֶּערְס אַרוֹיסְוַוארְפֶען פַאר דִי הִינְד; נָאר פְרִיהֶר הָאט עֶר נָאךְ חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער בְּדִיקָה: עֶר הָאט גֶעהַייסֶען אוֹיפְשְׁנַיידֶען דִי לַייבֶּער אוּנ קְלָאמֶערְשְׁט נָאכְמַאכֶען דֶעם שׁוֹחֵט וִוי עֶר קוּקְט אִיבֶּער דָאס פְלֵיישׁ צוּ אִיז עֶס כָּשֵׁר אָדֶער טְרֵפָה. אַז חְמֶעלְנִיצְקִי אִיז צוּגֶעקוּמֶען קַיין לֶעמְבֶּערְג הָאט עֶר אָבְּגֶעשְׁפַּארְט אַלֶע בְּרוּנֶענְס. אִין שְׁטָאדְט אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מַגֵּפָה, פִיעֶל זֶענֶען אַזוֹי אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט אוֹיסְקוֹיפֶען מִיט צְוֵויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען אַחוּץ צִירוּנְג, סְחוֹרוֹת אוּנ אַנְדֶערֶע פֶערְמֶעגֶען. פוּן לֶעמְבֶּערְג הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט גֶעהן קַיין וַוארְשׁוֹיא, וַוייל דָארְט הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַ קֶאנִיג אוּנ עֶר הָאט מִן הַסְתָּם אוֹיךְ גֶעוָואלְט זָאגֶען זַיין דֵעָה בַּיי דֶער אֲסִיפָה. אוֹיפ'ן וֶועג הָאט חְמֶעלְנִיצְקִי חָרֵב גֶעמַאכְט אַסַךְ שְׁטֶאדְט, וִוי טָאמָאשָׁאב, שֶׁעבְּרֶעשִׁין. וְולָאדָאוַוא; בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט עֶר אַ תֵּל גֶעמַאכְט פוּן נַארָאל, וואו עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט פִינְף אוּנ פִיערְצִיג טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אוֹיךְ צְוֶועלְף טוֹיזֶענְד יוּדֶען. נָאר אִין זַאמָאשְׁץ הָאט זִיךְ עֶפִּים נִישְׁט קָשֶׁה'דִיג אוֹיסְגֶעדְרֶעהט אוּנ דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט גֶעפַּטֶר'ט חְמֶעלְנִיצְקִי'ן אִין גַאנְצֶען מִיט 24,000 גוּלְדֶען. עֶר הָאט שׁוֹין דֶערְמָאלְט קַיין צַייט נִיט גֶעהַאט; אִין פּוֹלִין אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג יַאן קַאזִימִיר, וֶועלְכֶער אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אוֹיף דִי פּוּנְקְטֶען, וָואס דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אוּנ אִים אוֹיגוּסְט 1649 הָאט מֶען אִין זְבַּארַאזְשׁ אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם שָׁלוֹם. חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי אַז אִין זַיינֶע אָרְטֶער זָאל זִיךְ קַיין יוּד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען, אוּנ אִיז וִוי אַ גִּבּוֹר מִיט זַיין חֶבְרָה צוּרִיקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אוּקְרַיינָא.

נָאךְ דֶעם שָׁלוֹם, וָואס מֶען הָאט גֶעשְׁלָאסֶען אִין זְבַּארַאזְשׁ, הָאבֶּען זִיךְ דִי פָּאלְיַאקֶען אוּנ דִי יוּדֶען גֶעקֶאנְט אָבְּרוּהֶען אַ קוּרְצֶע צַייט פוּן אַנְדֶערְטְהַאלְבֶּען יָאהר. דֶער נַייעֶר קֶאנִיג אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרַיינְדְלִיךְ אַז עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, צוּרִיק זִיךְ אוּמְקֶעהְרֶען צוּ זֵייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ דֶער וַעַד פוּן לוּבְּלִין הָאט גֶעהַאט אַ גַאנְצֶע

ארבייט, ווייל טויזענדער ווייבער זענען געבליבען עגונות אונ עס האבען זיך ארומגעדרעהט קליינע יתומים, וואס מען האט בעדארפט הוקר ודורש זיין ווער זייערע עלטערן זענען געוועהן, כדי עס זאל ניט ארויס קומען אמכשול ווען זיי וועלען ברויכען זיך מתחתן זיין. דעמאלט האט ר׳ שבתי כהן, אדער דער ש״ך, איינגעפיהרט דעם תענית פון כ׳ סיון צום טרויעריגען זכר פון דער ערשטער נעמירובער שחיטה אונ פון חמעלניצקי׳ס צייטען.

דער שלום האט אבער לאנג ניט אויסגעהאלטען. אין אנדערטהאלבען יאהר ארום האבען זיך די קאזאקען ווייטער צובונטעוועט אונ האבען זיך נאך אמאל גענומען צו די יודען. צו אזא גרויסער שחיטה ווי פריהר האט עס אבער ניט געקאנט קומען, ווייל ערשטענס, איז די צאהל פון די יודען שוין געוועהן גאר קליין, עס איז אתיל געווארען כמעט פון דריי הונדערט קהלות; אונ צווייטענס, האבען זיי זיך אליין גוט געוועהרט אונ האבען אפילו צוגעשטעלט דער מלוכה אגאנצען פאלק פון יודישע סאלדאטען. דאס מאל איז טאקי חמעלניצקי׳ן ניט געראטהען, חאטש יודיש בלוט איז גענוג פערגאסען געווארען, ווייל די טאטארן זענען אויף איהם כאז געווארען אונ האבען איהם אין מיטען דערינען אוועקגעווארפען אונ איהם אליין אוועקגעפיהרט געפאנגען. עס איז איהם אנגעקומען מיט ביטערע צרות ביז ער האט זיך אויסגעפלאנטעט פון די טאטארן, אי דאס האט איהם די פולישע מלוכה געמוזט צוהעלפען, אונ דער־פאר האט ער שוין געמוזט בעשטעהען אויף אללע תנאים, וואס מען האט פון איהם געפאדערט אונ האט ניט געקאנט זיין קיין עזות פנים געגען קעניג יאן קאזימיר, וואס האט געפאדערט אז יודען זאלען מאגען זיצען אין גאנץ אוקריינא. דער דאזיגער שלום איז אבער אויך ניט געוועהן אויף לאנגע יאהרען: קוים האט חמעלניצקי געפיהלט אז ער איז שוין ווייטער ביי די כוחות, האט ער די פאליאקען ניט געלאזט רוהען אונ האט זיי עטליכע יאהר כסדר געמוטשעט.

פאר די יודען האט זיך אנגעהויבען גאר א ביטערע צייט אים יאהר 1655, ווען חמעלניצקי איז צוגעשטאנען צו רוסלאנד אונ איז אריין־קיין ווילנא אונ כמעט די גאנצע יודישע קהלה האט זיך געמוזט צולויפען, ווער שמיעסט אז די שוועדען זענען אויך אנגעפאלען אויף פולין אונ מיט דעם פולישען חיל האט קאמאנדעוועט דער גענעראל טשארניצקי, וואס איז געוועהן א שונא ישראל אונ האט אויסגעטראכט, אז די יודען זענען שפיאנען אונ גיבען איבער דעם שונא אללע סודות, איז די לאגע פון די יודען געווארען נאך ערגער, ווייל צו די אויסגעוועהנליכע פיינד זענען צוגעקומען איינגעזעצטע, פון אללע

זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט קְלָאפּ אוֹיף דִי פְּלֵייצֶעס פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען, אוּנ אֲפִילוּ דִי פָּאלְיַאקֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעקִיהלְט דָאס הַארְץ, וָואס זַיי הָאבֶּען גֶעהַאט זַייעֶר הֵיימִישֶׁען קָרְבָּן אוּנ וֶוען זַיי הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט בַּיי־קוּמֶען דִי שׂוֹנְאִים, הָאבֶּען זַיי זַייעֶר הַארְץ אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ דִי יוּדֶען. אִין אַ צַייט פוּן צֶעהן יָאהר (1648—1658) אִיז פוּן זַיי גֶעוָוארֶען כִּמְעַט אַתֵּל: דָאס בִּיסֶעל יוּדֶען, וָואס הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען אִין קַאלִישׁ, לוּנְטְשִׁיץ. מֶעזֶערִיטְשׁ אוּנ נָאךְ אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט בִּיז קְרַאקוֹיא אוּנ פָּאזֶען, אִיז זִיךְ צוּלָאפֶּען, אוּנ מֶען קָאן קְלִי גוּזְמָא זָאגֶען אַז אַרִיבֶּער אַ הַאלְבֶּער מִילְיָאן, יוּדֶען אִיז פֶּערְלָארֶען גֶעוָוארֶען. דֶעם גְרֶעסְטֶען טְהֵייל הָאט מֶען אוֹיסְגֶעהַרְגֶ׳ט אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען אַוֶועק אִין וַוייטֶע אוּנ נָאהֶענְטֶע לֶאנְדֶער זוּכֶען אַ שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט אוֹיף צוּ דֶערְהַאלְטֶען דָאס לֶעבֶּען.

יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעקֶאנְט בֶּעווייזֶען אַז זַיי זֶענֶען רַחֲמָנִים בְּנֵי רַחֲמָנִים אוּנ פּוּנְקְט וִוי זַיי הָאבֶּען צוּרִיק מִיט פִיערְהוּנְדֶערְט יָאהר זִיךְ גֶעטְהֵיילְט מִיט׳ן בִּיסֶען מִיט זַייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער, וֶוען שְׁפַּאנְיֶען הָאט זַיי אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, אַזוֹי הָאבֶּען זַיי דֶעמָאלְט בֶּעגֶעגֶענְט מִיט אֱמֶת בְּרִידֶערְלִיכֶע לִיעבֶּע דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער גַאנְץ מֶאהרֶען, בֶּאהמֶען, אֶסְטֶערְרַייךְ, אוּנְגַארְן, דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אוֹיךְ אִיטַאלְיֶען. קֵיינֶער הָאט נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף גֶעלְד אוּנ מֶען הָאט גֶעטְהוּן פַאר זַיי כִּמְעַט מֶעהר וִוי דִי כּוֹחוֹת הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען. אִין אַ סַךְ אֶרְטֶער הָאט מֶען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען אֲפִילוּ דָאס גַאנְצֶע צְדָקָה־גֶעלְד וָואס פְלֶעגְט גֶעהֶען אוֹיף אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אִין לִיוָוארְנָא הָאבֶּען דִי יוּדֶען אָפְּגֶעטְהֵיילְט פוּן זַייעֶרְטְוֶועגֶען אַ גַאנְץ פִיערְטֶעל פוּן זַייעֶר פֶערְדִינְסְט. דֶערְפַאר הָאבֶּען זַיי דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען בֶּעצָאהלְט מִיט תּוֹרָה: זַיי הָאבֶּען מִיט זִיךְ גֶעבְּרַאכְט גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס הָאבֶּען בַּאלְד פֶּערְנוּמֶען שְׁטֶעלֶען פוּן רַבָּנִים אִין דִי גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת. אִין מֶאהרֶען זֶענֶען פֶּערְבְּלִיבֶּען ר׳ אֶפְרַיִם כֹּהֵן אוּנ ר׳ שַׁבְּתַי כֹּהֵן. אִין אַמְשְׁטֶערְדַם הָאט זִיךְ בֶּעזֶעצְט ר׳ מֹשֶׁה רִבְקָה׳ס בַּעַל „בְּאֵר הַגּוֹלָה״. אִין פִירְטְה אוּנ דֶער נָאךְ אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן הָאט גֶעלֶעבְּט ר׳ שְׁמוּאֵל אַהֲרֹן קוֹידַאנֶאוֶוער (מהרש״ק), אוּנ רַב פוּן מֶעטְץ אִיז גֶעוָוארֶען ר׳ מֹשֶׁה כֹּהֵן פוּן ווִילְנָא. אִין אָנְהֵייבּ הָאט מֶען אֲפִילוּ גֶעשְׁפֶּאט אוּנ זִיךְ פְרֶעמְד גֶעהַאלְטֶען פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע אַיינְגֶעוַואנְדֶערְטֶע יוּדֶען ווייל זַיי הָאבֶּען פוּן זַייעֶר פֶּערְטְרִיבֶּען הֵיים מִיט גֶעבְּרַאכְט זַייעֶרֶע מִנְהָגִים, אוּנ דִי צָרוֹת וָואס זַיי הָאבֶּען דָארְט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען, הָאט זַיי אָפְּגֶעריסֶען פוּן אַללֶע וֶועלְטְלִיכֶע חָכְמוֹת אוּנ וִויסֶענְשַׁאפְט; נָאר אַזוֹי

זוי אִין תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד זַייִנֶען זַיי גְרֶאסֶער גֶעוֶועהן, פַאר דִי וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁפֶּאט פוּן זַיי, הָאט מֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען. דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶן פוּן רַבָּנוּת זַיי אָבְּגֶעגֶעבֶּען, אוּנ יֶעדֶער פָאטֶער וָואס הָאט גֶעוָואלְט אַז זַיין קִינְד זָאלל לֶערְנֶען תּוֹרָה הָאט זִיךְ גֶעזוּכְט אַפּוֹלִישֶׁען מְלַמֵד. דִי מְלַמְדִים הָאבֶּען גֶעווִירְקְט אוֹיף זַייעֶרֶע תַּלְמִידִים, זַיי זָאלֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען אִיבֶּער גֶעבֶּען דֶעם פִּלְפּוּל אִין תַּלְמוּד אוּנ נִיט מֶעהר וֶועלֶען וִויסֶען פוּן אַנְדֶערֶע חָכְמוֹת, אוּנ אַזוֹי אִיז מִיט דֶערְצַייט זֶעלְבְּסְט צְווִישֶׁען דִי הֵיימִישֶׁע יוּדֶען אַרָאבְּגֶעזוּנְקֶען דֶער מַעֲמָד פוּן חָכְמָה אוּנ וִויסֶענְשַׁאפְט, אוּנ מִיט דֶערְצַייט זֶענֶען זַיי אַלֶע גְלַייךְ גֶעוָוארֶען, בִּיז מֶען הָאט שׁוֹין נִיט מֶעהר דֶערְקֶענְט וֶוער אִיז אַפּוֹלִישֶׁער יוּד אוּנ וֶוער אִיז אַהֵיימִישֶׁער. אוּנ אַזוֹי אִיז גְרָאד אִין דֶער צַייט, וָואס אוֹיף אַלֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע פֶאלְקֶער הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שַׁיינֶען אַלִיכְט פוּן בִּילְדוּנְג, אִין יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען פִינְסְטֶער גֶע־וָוארֶען, אוּנ מֶען הָאט מֶעהר פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ חָכְמָה, אוֹיסֶער תַּלְמוּד אוּנ קַבָּלָה, נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען כִּמְעַט בִּיז דֶער לֶעצְטֶער צַייט.

---

8 דִי יוּדֶען אִין עֶנְגְלַאנְד.

(1666—1655 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דָאס אִיז שׁוֹין אָבֶּער אַיין אַלְטֶער כְּלַל, וָואס אִין דֶעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען זֶעהט מֶען אִיהם גַאנְץ אָפְט אַרוֹיס, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער שְׁטְרָאפְט מִיט אַיין הַאנְד אוּנ מִיט דֶער אַנְדֶערֶער — הֶעלְפְט עֶר. פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וָואס אִין פּוֹלִין אִיז אַתֵּל גֶעוָוארֶען פוּן אַזוֹי פִיעל יוּדֶען, הָאט זִיךְ פַאר זַיי גֶעאֶפֶענְט אַלַאנְד, וָואס שׁוֹין דְרִיטְהַאלְבֶּען הוּנְדֶערְט יָאהר הָאבֶּען זַיי אַהִין נִיט גֶעטָארְט אַרַיינְשְׁמֶעקֶען. דַוְקָא וֶוען עֶנְגְלַאנְד הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען דִי גְרֶעסְטֶע רָאלֶע אִין אֵייְרָאפַּא, דִי קְלוּגֶע קֶענִיגִין עֶלִיזַאבֶּעטְה, אוּנ נָאךְ אִיהר דֶער מַנְהִיג פוּן דֶער מְדִינָה קְרָאמְוֶועל, הָאבֶּען דָאס לַאנְד צוּגֶעפִיהְרְט צוּ זֶעהר אַהוֹיכֶער מַדְרֵגָה, הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען דִי כְּרוּבִים וָואס זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דֶער גְרֶענִיץ מִיט דִי בְּלוֹיזֶע שְׁוֶוערְדֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אַרַיינְהַאפֶּען אִין גַן עֵדֶן... אוּנ עֶנְגְלַאנְד הָאט זִיךְ טַאקֶי גֶעמָאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַגַן עֵדֶן אִין דִי אוֹיגֶען פוּן דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶער אוּנ הַאמְבּוּרְגֶער יוּדֶען, וַוייל דָארְט הָאט גֶעבְּלִיהט דֶער הַאנְדֶעל אוּנ זַיי פְּלֶעגֶען מִיט אַוֶועטְהִיג אִין הַארְצֶען קוּקֶען פוּן דֶער וַוייטֶענְס אוֹיף דִי אוֹצְרוֹת, וָואס רֵייצֶען נָאךְ מֶעהר דֶעם מֶענְשֶׁען,

וָוען עֶר קָאן צוּ זֵיי נִיט קוּמֶען · נִיט מִיט אֵיין מָאל הָאט עֶנְגְלַאנְד גֶעאֶפֶּענְט
אִיהרֶע טוֹיעֶרְן פַאר אַלֶּע יוּדֶען ; דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאט זִי זֵיי אַרֵיינְגֶעלָאזְט
דוּרךְ אַ הִינְטֶער טִירֶעל , אִי דָאס נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע . דִי יוּדֶען הָאבֶּען
אָבֶּער גוּט גֶעוואוּסְט , אַז קוֹים לָאזְט מֶען זֵיי נָאר אַ פוּס שְׁטֶעלֶען אִין עֶנְגְלַאנְד
וָועלֶען זֵיי שׁוֹין זֵייעֶרְס אוֹיסְפִיהרֶען , אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי בֶּעטְרַאכְט דִי זַאךְ
פַאר אַ גְרוֹיסֶע יְשׁוּעָה אוּנ הָאבֶּען אוֹיף עֶבִּיג אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹיב דֶעם זֵכֶר
פוּן דֶעם , וָואס הָאט דָאס גֶעפוֹעֶלְט בַּיי דֶער עֶנְגְלִישֶׁער מְלוּכָה .

גֶעפוֹעֶלְט הָאט עֶס אֵיינֶער פוּן דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶער רַבָּנִים , ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן
יִשְׂרָאֵל , וָואס אַ חוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע , הָאט עֶר גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע
יְדִיעָה אִין מִסְחָר . עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ צַייט , וָואס עֶר אַלֵיין הָאט גֶעוָואלְט אַוֶועקְ-
וַוארְפֶען דָאס רַבָּנוּת אוּנ זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קַיין בְּרַאזִילְיֶען אוּנ דָארְט וֶוערֶען
אַ סוֹחֵר ; דַארִיבֶּער הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי נֵאטְהִיג פַאר דִי יוּדֶען וָואלְט גֶע-
וֶועהן , וֶוען זֵיי זָאלֶען מֶעגֶען פְרֵיי אַרֵיינְפָאהרֶען קַיין עֶנְגְלַאנְד אוּנ דָארְט מַאכֶען
גֶעשֶׁאפְטֶען , אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ מִיט זַיין חָכְמָה , מִיט׳ן
פֶעסְטֶען ווִילֶען , מִיט שֶׁאנֶעם רֶעדֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת פָארְצוּזֶטְרֶעטֶען
פַאר דִי גְרֶאסְטֶע לַייט , הָאט עֶר גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען אִין דֶער זַאךְ . פִיעל גֶע-
הָאלְפֶען דֶערְצוּ הָאט אִיהם אוֹיךְ זַיין גְרוֹיסֶע בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט מִיט קְרִיסְטֶען ,
וָואס פְלֶעגֶען אִיהם אָפְגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דוּרךְ אִיהם גֶעוָואהנְט
לִיעב צוּ הָאבֶּען דֶעם כְּלַל יוּדֶען ; דָאס הָאט אִיהם גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ אוֹיסְגֶע-
אַרְבַּייט בַּיי אִיהם אִין קָאפּ אַ אִיבֶּערְצַייגוּנְג , אַז וואוּ עֶר וֶועט נָאר גֶעפִינֶען
אוֹיעֶרְן , וָואס וֶועלֶען גֶענֵייגְט זַיין אִיהם אוֹיס צוּ הֶערְן , וֶועט עֶר בֶּעווייזֶען , אַז
דִי יוּדֶען פֶערְדִיעֶנֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט צוּ וֶוערֶען מִיט מֶעהר יֹשֶׁר , אוּנ דִי אַלְטֶע
שִׂנְאָה וֶועט פֶערְשְׁוואוּנְדֶען וֶוערֶען . אַ בִּיסֶעל הָאט אִיהם נָאךְ דָאס גְלִיק צוּ-
גֶעשְׁפִּיעלְט דֶערְמִיט , וָואס אִין יֶענֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ קְרִיסְטֶען פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶע-
גֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען לְשׁוֹן קֹדֶשׁ , אוּנ עֶס אִיז כִּמְעַט אַ מָאדֶע גֶעוָוארֶען , אַז אַלֶע
וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט קֶענֶען אַלְטֶע שְׁפְּרַאכֶען , ווִי גְרִיכִישׁ אוּנ לַאטֵיינִישׁ , הָאבֶּען
אוֹיךְ גֶעלֶערְנְט הֶעבְּרֶאִישׁ . דֶעם אָנְהֵייבּ הָאט גֶעמַאכְט דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְּרָא-
טֶעסְטַאנְטִישֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער יָאזֶעף סְקַאלִיגֶער . אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן
זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ עֶס אִיז אִין גַאנְצֶען אַנְדֶערְס גֶעוָוארֶען : דִי אֵייגֶענֶע יוּדִישֶׁע
סְפָרִים , וָואס מֶען הָאט זֵיי נָאר וָואס גֶעבְּרֶענְט אִין דִי גַאסֶען , זֶענֶען גֶעוָוארֶען
טְהַייעֶר אוּנ הֵיילִיג . אִין הָאלַאנְד אוּנ אִין עֶנְגְלַאנְד הָאבֶּען זִיךְ אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע
לַייט , ווִי הוּגָא גְרָאטִיוּס אוּנ יָאהַאן זֶעלְדֶען בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער

הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אונ יָאהַאן בּוּקְסְטָארְף פוּן בַּאזֶעל הָאט נִיט נָאר גֶעלֶערְנְט תנ״ךְ, נָאר אֲפִילוּ תַּלְמוּד אוּנ מִדְרָשׁ, אונ פְלֶעגְט שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ צוּ אַלֶע גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים. אֲפִילוּ פְרוֹיעֶן הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַגַאנְצֶען כָּבוֹד צוּ קֶאנְנֶען הֶעבְּרֶעאִישׁ, אונ דִי קֶאנִיגִין כְּרִיסְטִינֶע פוּן שְׁוֶועדֶען הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט זִיךְ צוּ בֶּערִיהמֶען, מִיט אִיהרֶע יוּדִישֶׁע קֶענְטְנִיסֶע.

אַזַא וַוארֶעם ווִינְטֶעל הָאט גֶעבְּלָאזֶען, ווֶען ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען זַיינֶע סְפָרִים, גֶעהַאלְטֶען הָאט עֶר זִיךְ אָן דֶעם דֶּרֶךְ פוּנ׳ם אַבְּרַבַּנְאֵל, וַוייל עֶר הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט זַיינְס אַאוּר־עֶנִיקֶעל רָחֵל זָאֵירָא אוּנ הָאט זִיךְ זֶעהר גֶעפְּרֶעהט מִיט אִיהר יִחוּס, ווֶעלְכֶער הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פוּן דָוִד הַמֶּלֶךְ. אִין זַיינֶע סְפָרִים הָאט עֶר אוֹיךְ, וִוי דֶער אַבְּרַבַּנְאֵל, זִיךְ נִיט גֶעהַאלְטֶען אִין קַיין בֶּעזוּנְדֶער אָרְדְנוּנְג. בַּיי אִיהם אִיז גֶעוֶועהן צוּנוֹיפְגֶעמִישְׁט אַפָּשׁוּטֶ׳ער טַייטְשׁ פוּן אַפָּסוּק מִיט אַחֲרִיפוּת׳דִיג פְּשֶׁטֶ׳ל ווֶעגֶען אַדִין אִין דֶער גְּמָרָא, אַרַיינֶע חֲקִירָה־וַואךְ אוּנ אוֹיךְ סוֹדוֹת פוּן דֶער קַבָּלָה; נָאר זַיין לָשׁוֹן אִיז גֶעוֶועהן פֶערְשְׁטֶאנְדְלִיכֶער, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זַיינֶע סְפָרִים אִיהם פֶערְבּוּנְדֶען מִיט פִיעל קְרִיסְטְלִיכֶע גוּטֶע פְרַיינְד, אוּנ עֶר אִיז בַּיי זִיךְ גֶעוָוארֶען נָאךְ שְׁטַארְקֶער, אַז עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט ווִי פִיעל פוּן זֵיי טְרָאגֶען זִיךְ אַרוּם מִיט דֶעם גֶעדַאנְק, ווָאס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעפוּנֶען פוּנ׳ם „זֹהַר״, אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז נָאהֶענְט אוּנ אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען אוֹיפְגֶערֶעכְט ווֶערֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ טַאקִי גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען, ווָאס הָאבֶּען גֶעגְלוֹיבְּט אַז דִי יוּדֶען ווֶעלֶען סוֹף כָּל סוֹף אָפְּזוּכֶען דִי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, אוּנ צוּרִיק אָבְּנֶעהמֶען אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אַזֶעלְכֶע דִבּוּרִים הָאט עֶר נִיט נָאר גֶעהֶערְט יֶעדֶען טָאג פוּן זַיינֶע צְווֵיי קְרִיסְטְלִיכֶע פְרַיינְדֶע, הֵיינְרִיךְ יֶעסֶע אוּנ פֶּעטְרוּס סֶערַאִיוּס, ווָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן בַּיי אִיהם בְּנֵי בַּיִת, נָאר עֶר פְלֶעגְט אוֹיךְ בֶּעקוּמֶען בְּרִיעף פוּן קְרִיסְטֶען גְרוֹיסֶע לַייט, ווָאס הָאבֶּען דִי אֵייגֶענֶע גֶעדַאנְקֶען אוֹיסְגֶעדְרִיקְט שְׁווַארְץ אוֹיף ווַייס. אַבֶּערִיהמְטֶער גֶעלֶעהרְטֶער מָאכִינְגֶער פוּן דַאנְצִיג הָאט אִיהם בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען, „אַז עֶר שֶׁאצְט זֶעהר דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אוּנ הָאפְט, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען ווֶעט דָאס פָאלְק יִשְׂרָאֵל גְלֶאנְצֶען ווִי אַמָאל״. אֵיין אַנְדֶער גֶעלֶעהרְטֶער „אַבְרָהָם פָאן פְרַאנְקֶענְבֶּערְג, הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען נָאךְ שַׁארְפֶער, „אַז דָאס אֱמֶת׳ע לִיכְטִיגְקַייט ווֶעט זִיךְ אָנְהֵייבֶּען פוּן יוּדֶען, אַז גָאטט בֶּעוַוייזְט זֵיי שְׁטֶאנְדִיג זַיינֶע נִסִּים אוּנ אַז דִי צַייט אִיז גָאר נָאהֶענְט ווֶען אַלֶע פֶאלְקֶער ווֶעלֶען זֵיי בֶּעגְרִיסֶען מִיט פְרֵייד״. נָאר מֶעהר פוּן אַלֶע זַאכֶען הָאט אוֹיף ר׳

מְנַשֶׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל גֶעמַאכְט אַיין אַיינְדְרוּק אַ בֶּעזוּנְדֶער בִּיכֶעל וָואס אַ פְרַאנְצָאז אִיזַאאַק לַא־פֶּעיְרֶער פוּן בָּארְדָא, הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ הָאט עֶס אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען, „פוּן דֶער הֵיימִיקֶעהר דֶער יוּדֶען". אִין דֶעם בִּיכֶעל אִיז פָּשׁוּט גֶעשְׁטַאנֶען נָאר אָהן וִוינְקֶען, „אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען וַוייטֶער צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט וֶוערֶען פוּן אַללֶע עֶקֶען פוּן דֶער וֶועלְט אִין זֵייעֶר הֵיים, אוּנ אַז דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער קֶאנִיג, וָואס רֶעכֶענְט זִיךְ פַאר'ן אֶלְטְסְטֶען זוּהְן פוּן דֶער קִירְכֶע, דַארְף דָאס פָאלְק יִשְׂרָאֵל, וָואס רֶעכֶענְט זִיךְ פַאר'ן אֶלְטְסְטֶען זוּהְן פוּן גָאטט, צוּרִיק בְּרֶענְגֶען אִין זַיין הֵיילִיג לַאנְד".

בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט מֶען אִין עֶנְגְלַאנְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען לִיעבּ צוּ הָאבֶּען „גָאטט'ס פָאלְק" אוּנ זֵייעֶר „הֵיילִיגֶע שְׁפְּרַאכֶע", וַוייל דָארְט הָאבֶּען דֶעמָאלְט דִי גַאנְצֶע דֵעָה גֶעהַאט דִי פּוּרִיטַאנֶער מִיט זֵייעֶר בֶּערִיהמְטֶען פִיהרֶער אָלִיוֶוער קְרָאמְוֶועל, אוּנ דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן אֱמֶת פְרוּמֶע מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען מִלְחָמָה גֶעהַאלְטֶען פַאר דֶער פְרַייהֵייט פוּן אַללֶע גְלַייךְ אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען פוּן קֵיין חִלּוּק צְווִישֶׁען אוּמוֹת אוּנ אֱמוּנוֹת. קְרָאמְוֶועל מִיט זַיין חַיִל פְלֶעגֶען פוּן דִי הֶאנְד נִיט אַרוֹיסְלָאזֶען דִי בִּיכֶעל, זֵיי הָאבֶּען לִיעבּ גֶעהַאט שְׁטֶאנְדִיג צוּ לֶעזֶען אִין דֶער תּוֹרָה, אוּנ אוֹיף זֵיי הָאט מֶען גֶעמֶעגְט מִיט אַ גוּטֶער כַּוָּנָה זָאגֶען דֶעם פָּסוּק: „רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם", וַוייל זֵייעֶר שַׁארְפֶע שְׁוֶוערְד הָאט טַאקִי נָאר גֶעאַרְבַּייט לְשֵׁם שָׁמַיִם, צוּ הֵיילִיגֶען דֶעם נָאהמֶען פוּנ'ם בֶּעשֶׁעפֶער אוּנ גֶעבֶּען יֶעדֶען דִי מֶעגְלִיכְקֵייט אִיהם פְרַיי צוּ דִיענֶען מִיט רֵיינֶע הֶערְצֶער. דִי לִיעבֶּע צוּ דִי אַלְטֶע יָאהרֶען, וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט, צוּ זֵייעֶרֶע הֵיילִיגֶע אָבוֹת אוּנ נְבִיאִים, צוּ זֵייעֶרֶע בֶּערִיהמְטֶע שׁוֹפְטִים, מְלָכִים אוּנ גִבּוֹרִים פוּן אַמָאל, הָאבֶּען גֶעמוּזְט שַׁאפֶען אִין דִי הֶערְצֶער פוּן קְרָאמְוֶועל אוּנ זַיינֶע אַנְהֶענְגֶער אַ גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוּת אוֹיךְ צוּ דִי יוּדֶען פוּן זֵייעֶר צַייט: זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעקוּקְט וִוי מֶען רוֹדֵף'ט זֵיי אוּמֶעדוּם, וִוי מֶען לָאזְט זֵיי קֵיין עֶנְגְלַאנְד נִיט אַרַיין, אוּנ פוּן קְרָאמְוֶועל'ס מַחֲנֶה הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶערֶען גָאר נַייעֶ קוֹלוֹת, אַז זֵיי וָואלְטֶען גֶעוָואלְט זֶעהֶען דִי אֵייגֶענֶע יוּדֶען, וָואס גָאטט טְהוּט זֵיי אַזוֹי פִיעל נִסִּים אוּנ הַאלְט זֵיי אוֹיף דִי פִיס מִיט זַיין וואוּנְדֶערְבַּארֶען כֹּחַ, חָאטְשִׁי מֶענְשֶׁען קוֹילֶען אוּנ הַרְגֶ'נֶען זֵיי אוּנ לָאזֶען זֵיי נִיט לֶעבֶּען. קְרָאמְוֶועל הָאט זֶעהר גֶעוָואלְט מַאכֶען אַ פֶּעסְטֶען בּוּנְד צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי פּוּרִיטַאנִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, נְתַנְאֵל הָאלְמֶעס (הָאמֶעזִיוּס), הָאט אִין זַיינֶע דְרָשׁוֹת פֶערְגֶעטְטֶערְט דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, וָואס קָאן אַזוֹי פִיעל לַיידֶען אוּנ פָארְט נִיט וֶוערֶען פֶערְלָארֶען.

אַנְדֶערֶע פּוּרִיטַאנֶער זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען נָאךְ וַוייטֶער אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער צוּ הַאלְטֶען שַׁבָּת אֵיידֶער זוּנְטָאג אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג אִין עֶנְגְלַאנְד אַיינְצוּפִיהרֶען אוּנ לֶעבֶּען נָאךְ דִי דִינִים פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ עֶס וֶועט זַיין דִי בֶּעסְטֶע אָרְדְנוּנְג. עֶס אִיז דֶעמָאלְט אִין עֶנְגְלַאנְד גֶעוָוארֶען פָּשׁוּט אַ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ: וואוּ מֶען הָאט זִיךְ נָאר גֶעקֶעהרְט, הָאט מֶען גֶעהֶערְט רֶעדֶען פוּן יוּדֶען אוּנ נָאר גוּטְס, אִין אַללֶע קִירְכֶען הָאבֶּען דִי גֵייסְטְלִיכֶע גֶעדְרַשָׁנְט וֶועגֶען יוּדֶען אוּנ זֶוען מֶען רֶעדְט נָאךְ הֶעבְּרֶעאִישׁ, וָואלְט מֶען גֶעמֶעגְט רֶעכְנֶען אַז עֶנְגְלַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען אַ יוּדִישֶׁע מְלוּכָה.

אַז ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין עֶנְגְלַאנְד, אִיז עֶר אַזוֹשׁ דֶערְצִיטֶערְט גֶעוָוארֶען פַאר פְרֵייד אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין גֶעזֶעהֶען דִי גְאוּלָה פַאר זַיינֶע אוֹיגֶען. גְרָאד הָאט נָאךְ דֶעמָאלְט אַ גְרוֹיסֶער מַאנן, עֶדְוַוארְד נִיקוֹלַאס, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בּוּךְ, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „וֶועגֶען דֶער עֶדְלֶער נַאצְיָאן פוּן יְהוּדָה אוּנ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". דָאס בּוּךְ אִיז גֶעוֶועהן גֶעשְׁרִיבֶּען וִוי אֵיין אַרְט רֶעדֶע צוּם עֶנְגְלִישֶׁען פַּארְלַאמֶענְט, אוּנ דֶער מְחַבֵּר הָאט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז עֶר בֶּעטְרַאכְט אַללֶע צָרוֹת, וָואס זֶענֶען אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעקוּמֶען אוֹיף עֶנְגְלַאנְד, וִוי אַ שְׁטְרָאף פוּנ'ם אוֹיבֶּערְשְׁטֶען פַאר דֶעם אוּמְרֶעכְט, וָואס מֶען הָאט גֶעטְהוּן זַיינֶע גֶעלִיעבְּטֶע קִינְדֶער אוּנ וָואס מֶען הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהן אוֹיף דִי הֵיילִיגֶע וֶוארְטֶער: „אַל תִּגְעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ": „רִיהרְט נִיט אָן מַיינֶע גֶעזַאלְבְּטֶע אוּנ מַיינֶע נְבִיאִים זָאלְט אִיהר קֵיין שְׁלֶעכְטְס נִיט טְהוּן". דֶערְפַאר הָאט עֶר פָארְגֶעלֶעגְט: מֶען זָאל פַארְרֶעכְטֶען דֶעם אַלְטֶען פֶעהלֶער, מֶען זָאל דִי יוּדֶען אִיבֶּערְבֶּעטֶען אוּנ מִיט כָּבוֹד זֵיי צוּרִיק אַרַיינְנֶעהמֶען אִין לַאנְד. אַזַא בּוּךְ, וָואס הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען רַעַשׁ אִין עֶנְגְלַאנְד אוּנ אוֹיךְ אִין הָאלַלאנְד, הָאט נָאךְ מֶעהר אָנְגֶעצוּנְדֶען בַּיי ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אַ חֵשֶׁק אוֹיפְצוּמוּנְטֶערְן דִי יוּדֶען אַלֵיין, זֵיי זָאללֶען וִויסֶען אַז זֵייעֶר הִילְף אִיז שׁוֹין נָאהֶענְט אוּנ אַז גָאר גִיךְ וֶועט זִיךְ עֶנְדִיגֶען דֶער לַאנְגֶער גָלוּת. עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען זַיין סֵפֶר „מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל" (דִי הָאפְנוּנְג פוּן דִי יוּדֶען) אוּנ הָאט דֶערְוִויזֶען מִיט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים, אַז מָשִׁיחַ'ס צַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען. שְׁוֶוער אִיז אִיהם אַבִּיסֶעל אָנְגֶעקוּמֶען צוּ פֶערְאֶנְפֶערְן דִי שַׁאֲלָה וֶועגֶען דִי פֶערְשְׁוואוּנְדֶענֶע עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וַוייל צְוִוישֶׁען אַללֶע סִימָנִים וָואס דִי קַבָּלָה־סְפָרִים הָאבֶּען גֶעבְּרַאכְט וֶועגֶען דֶער גְאוּלָה, אִיז בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁטַאנֶען אַז פְרִיהר פַאר אַלְדִינְג מוּזֶען זִיךְ אָבְּזוּכֶען אַללֶע יוּדֶען,

וָואס מֶען וֵוייסְט נִיט וואו זֵיי גֶעפִינֶען זִיךְ אַצוּנְד; נָאר פַּאר נוֹיט הָאט עֶר זִיךְ בֶּעגְנִינְט מִיט אַ תְּרוּץ, אַז עֶטְלִיכֶע יָאהר צוּרִיק הָאט אִיהם אַ יוּדִישֶׁער רַייזֶענְדֶער מָאנְטֶעצִינָאס גֶעשְׁוָואוֹרֶען אַז עֶר הָאט אַלֵיין גֶעזֶעהֶען אִין זִיד אַמֶערִיקָא יוּדֶען, וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּנ׳ם שֵׁבֶט רְאוּבֵן, אוּנ אוֹיב נִיט בַּיי אַנְדֶערֶע אִיז דָאס בַּיי אִיהם אַלֵיין גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער תְּרוּץ, ווייל דִי טֶבַע פוּנ׳ם מֶענְשֶׁען אִיז שׁוֹין אַזוֹי, אַז עֶר זוּכְט אָב פוּן אוּנְטֶער דֶער עֶרְד בֶּעוַוייזֶע אוֹיף דֶעם וָואס עֶר וִויל אִין דֶעם גְלוֹיבֶּען. אוֹיסֶער דֶעם הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל גֶעהַאט אַ סַךְ וִויכְטִיגֶערֶע זַאכֶען, וָואס עֶר הָאט גֶעקְאנְט אוֹיף זֵיי זִיךְ פֶּערְרוּפֶען: עֶר הָאט אִין זַיין סֵפֶר אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי נְבִיאִים הָאבֶּען פָארְאוֹיסְגֶעזָאגְט וָואס פַאר אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת מֶען וֶועט אָנְטְהוּן דִי יוּדֶען עֶהדֶער עֶס וֶועט קוּמֶען זֵייעֶר יְשׁוּעָה אוּנ, אַז וָואס גֶעהֶענְטֶער דִי גוּטֶע צַייט וֶועט זַיין וֶועלֶען דִי צָרוֹת וֶוערֶען גְרֶעסֶער אוּנ פָּשׁוּט נִיט צוּ דֶערְטְרָאגֶען, אוּנ נָאר גֶעצְאהלְטֶע קְדוֹשִׁים וֶועלֶען זִיךְ לָאזֶען מַקְרִיב זַיין פַאר זֵייעֶר אֱמוּנָה. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ טַאקִי דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפָּא רֶעכְט צוּפִיהרְט דִי הֶאנְד, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען, דוֹן לָאפֶּע דֶע וֶוערָא אַ אַלַארְקוֹן, וָואס אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען יְהוּדָה הַמַאֲמִין, הָאט מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם גֶעוֶועהן אוּנ אִיז מִיט שִׂמְחָה אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען דֶעם טוֹיט מִיט דִי וֶוערְטֶער: „בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי" (אִין דַיין הַאנְד גֶעבֶּע אִיךְ אִיבֶּער מַיין גַייסְט) אִיז עֶר רוּהִיג אַרַיינְגֶעגַאנְגֶען אִין פַייעֶר אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען אַלֶע וִוי אַזוֹי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען קֶאנֶען שְׁטַארְבֶּען פַאר אֱמוּנָה. אִין דֶער דָאזִיגֶער מַעֲשֶׂה הָאט זִיךְ ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל שְׁטַארְק אָנְגֶעהַאפְּט אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַזַא רֶעלִיגְיָאן, וָואס קֶען אַזוֹי צוּ זִיךְ צוּשְׁלֶעפֶּען אַ מֶענְשֶׁען, מוּז הָאבֶּען אַ קִיוּם אוּנ אַז גָאטט׳ס הֲסָדִים וֶועלֶען זִיךְ שׁוֹין אָנְהֵייבֶּען.

אַ לַאטַיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דַיין סֵפֶר הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין עֶנְגְלַאנְד צוּ זַיינֶעם אַ גוּטֶען פְרַיינְד, עֶר זָאל עֶס פָּארְלֶעזֶען אִין פַּארְלַאמֶענְט אוּנ אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעבֶּען קְרָאמְוֶועלְ׳ן; אוּנ אַ חוּץ דֶעם הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער הַקְדָמָה אוּנ הָאט פָּארְגֶעלֶעגְט דִי פּוּרִיטַאנֶער, זֵיי זָאלֶען אוֹיף זִיךְ נֶעהמֶען דִי גְרוֹיסֶע מִצְוָה פוּן בֶּעפְרַייעֶן „גָאטט׳ס פָּאלְק". אָנְהֵייבֶּען זָאלֶען זֵיי דֶערְפוּן וָואס מֶען זָאל עֶרְלוֹיבֶּען דִי יוּדֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין עֶנְגְלַאנְד, בּוֹיעֶן שׁוּלֶען אוּנ אָבְּהִיטֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ עֶנְדִיגֶען זָאלֶען זֵיי דֶערְמִיט וָואס מֶען זָאל זֵיי הֶעלְפֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ קֶאנֶען צוּנוֹיפְגֶעהמֶען פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט אוּנ זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען צוּ דֶער אַלְטֶער הֵיים.

דאָס איז געשעהען אים יאָהר 1650 אונ ר׳ מנשה בן ישראל האָט קיין טעות ניט געהאַט: זיינע ווערטער האָבּען געפונען חן אין ענגלאַנד. איינער פון די גרעסטע שׂרות, לאָרד מידעלזעקס, האָט איהם געשריבּען זעהר אַ פריינדליכען בּריעף אונ האָט איהם גערופען „מיין טהייערער בּרודער”, די מלוכה האָט איהם אַרויסגעשיקט אַ פּאַס ער זאָל מאָגען פריי קומען קיין ענגלאַנד, אונ ער האָט זיך שוין אָנגעהויבּען מכין צו זיין צו דער נסיעה, נאָר פּלוצלונג איז געוואָרען אַ מלחמה צווישען ענגלאַנד אונ האָללאַנד אונ ער האָט שוין ניט געקאָנט אַרויספאָהרען פון אַמשטערדם.

דריי יאָהר זענען אַזוי אַוועקגעגאַנגען בּיז עס איז געוואָרען שלום אונ אָליווער קראָמוועל האָט בּעקומען די גאַנצע מאַכט אונ האָט זיך גערעכענט פאַר פּראָטעקטאָר (בּעשיצער) פונ׳ם לאַנד. דאַמאָלט האָט זיך דאָס ליעבּשאַפט צו די יודען אונ צו זייערע מנהגים נאָך שטאַרקער אַרויסגעוויזען: מען האָט געוואָלט איינפיהרען אַ סנהדרין פון זיבּציג זקנים, דער אָבּער-גענעראַל טהאָמאַס האַררריסאָן האָט פאָרגעלעגט אין פּאַרלאַמענט, אַז די נייע געזעצע זאָל מען שרייבּען מיט תורת משה, אונ דריי אַדמיראַלען האָבּען דערלאַנגט אַ פּאַפּיער אַז עס איז נאָטהיג פאַר ענגלאַנד מען זאָל אַהין אַריינלאָזען יודען. די מלוכה האָט זיך ערנסט גענומען צו דער זאַך אונ האָט קודם כל, אים יאָהר 1654, אַוועקגעשיקט ר׳ מנשה בן ישראל אַ נייעם פּאַס אונ האָט איהם געבּעטען ער זאָל קומען קיין לאָנדאָן כדי מען זאָל קאָנען מיט איהם איבּעררעדען וועגען דער וויכטיגער שאלה. ווי עס ווייזט אויס, האָבּען די יודען פון האָללאַנד אונ פון אַנדערע ערטער אַוודאי געקוקט אויף ענגלאַנד נאָר ווי אויף אַ קוועלע געלד צו פערדיענען, זיי האָבּען, פערשטעהט זיך, מורא געהאַט אַז ר׳ מנשה בן ישראל׳ס חלומות וועגען דער גאולה זאָלען זיי ניט שאַדען אונ אָבּהאַלטען די ענגלישע מלוכה פון געבּען זיי דאָס רעכט דאָרט זיך צו בּעזעצען, אונ דאַריבּער האָבּען זיי אַרויסגעשיקט קיין לאָנדאָן, נאָך עהדער ר׳ מנשה איז פערטיג געוואָרען אַרויסצופאָהרען, זייערן אַ מענשען, עמנואל מאַרטינעץ דאָרמידאָ, צוזאַמען פון די רייכסטע מאַראַנען, וואָס האָט אין שפּאַניען פערנומען אַ גרויסע שטעלע אונ איז דערנאָך מיט דער גאַנצער משפּחה געזעסען אַ לאַנגע צייט אין תפיסה בּיז עס איז איהם געראָטהען צו אַנטלויפען קיין אַמשטערדם אונ דאָרט אָפענטליך איבּערגעהען צום יודענטהום. דאָרמידאָ האָט איינגעגעבּען אַ פּאַפּיער דעם פּאַרלאַמענט אונ האָט אויפגעקלעהרט ווי נוצליך די יודען וועלען זיין פאַר דער מדינה אונ וואָס פאַר אַ גרויסע קאַפּיטאַלען זיי וועלען אַהין

אַריינְבְּרֶענְגֶען. קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אֲפִילוּ מִיט אַהַאלְבּ מִויל צוּגֶעזָאגְט, נָאר גֶעפוּעלְט הָאט עֶר פָּארְט נִיט אוּנ אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען מִיט גָאר נִישְׁט. דֶעמָאלְט אִיז שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען מֶען זָאל זִיךְ פֶּערְלָאזֶען אוֹיף אֵיין ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, וֶועלְכֶער אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג בַּיי זִיךְ שְׁטַארְקֶער גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶרְט צוּ פֶּערְזִיכֶערְן אַז עֶר זֶעהט אַרוֹיס אַז זַיין שְׁלִיחוּת וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען. עֶס אִיז אוֹיךְ קַיין ווּאוּנְדֶער נִיט וָואס ר׳ מְנַשֶּׁה׳ס הָאפְנוּנְג זֶענֶען אַללֶע מָאל פֶּעסְטֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע גוּטֶע פְּרַיינְד הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייֶען אַז אָט אָט וֶוערֶען דִי יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען. דֶער הָאללֶאנְדֶער גֶעלֶעהרְטֶער הֵיינְרִיךְ יֶעסֶע הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אַבִּיכֶעל „וֶועגֶען דֶער גְדוּלָה וָואס וֶועט בַּאלְד קוּמֶען אוֹיף יְהוּדָה אוּנ יִשְׂרָאֵל“. אַבֶּאהֶמִישֶׁער דָאקְטָאר פוֹילְיוּס פֶּעלְגֶענְהוֹיֶער אִיז נָאךְ וַוייטֶער גֶעגַאנְגֶען. אִין דַייטְשְׁלַאנְד הָאבֶּען אִיהם קַאטָאלִיקֶען אוּנ פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת אוּנ נָאךְ אַסַךְ יָאהרֶען נָע וְנָד זַיין, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַמָקוֹם מְנוּחָה אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַבֶּן בַּיִת בַּיי ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל. דָאס יוּדִישֶׁע פַאמִילְיֶען־לֶעבֶּען, דִי גוּטֶע מִדוֹת, דִי גְרוֹיסֶע צְדָקָה הָאבֶּען אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַסֵפֶר, וָואס הָאט אֲפִילוּ אִין הָאללַאנְד אָנְגֶעמַאכְט אַרַעשׁ. זַיין סֵפֶר הָאט גֶעהֵייסֶען „אַפְרֶעהלִיכֶע בְּשׂוֹרָה דֶעם פָאלְק יִשְׂרָאֵל וֶועגֶען מָשִׁיחַ“ אוּנ דָארְט וַוייזְט עֶר אוֹיס פוּן יוּדִישֶׁע אוּנ קְרִיסְטְלִיכֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אַז גָאטְט הָאט אָנְגֶעשִׁיקְט דִי דְרַייסִיג יֶעהרִיגֶע מִלְחָמָה פַאר אַשְׁטְרָאף, וַוייל דִי פֶּעלְקֶער הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק פֶּערְזִינְדִיגְט דֶער מִיט וָואס זֵיי רוֹדֶפ׳ן דִי יוּדֶען אוּנ אַז זֵיי דַארְפֶען זִיךְ דֶערְפוּן אַמוּסָר נֶעהמֶען אוּנ שְׁלִיסֶען מִיט זֵיי אַעֶבִּיגֶען שָׁלוֹם, לֶעבֶּען וִוי בְּרִידֶער, וִוי יְהוּדָה מִיט יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי עֶס זָאלֶען מְקוּיָם וֶוערֶען דִי וֶוערְטֶער פוּן דִי נְבִיאִים אוּנ דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט וֶוערֶען פוּן אַללֶע צָרוֹת.

עֶנְדְלִיךְ אִיז ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, אִים יָאהר 1655 נָאךְ סֻכּוֹת, אַרוֹיסְגֶעפָאהרֶען קַיין לָאנְדָאן, אוּנ קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער דִירָה בַּיי זִיךְ אִין פַּאלַאץ. מִיט אִיהם זֶענֶען אוֹיךְ גֶעקוּמֶען עֶטְלִיכֶע בְּכָבוֹדֶ׳ע בַּעֲלֵי בָּתִּים, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יַעֲקֹב שַׁשְׁפָּרְטַשׁ אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ אַגֶעוֶועזֶענֶער רַב פוּן אַפְרִיקָא. אִין לָאנְדָאן הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה גֶעפוּנֶען אַהִיבְּשֶׁע צָאהל מַארְרַאנֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶערֶעכֶענְט פַאר קַאטָאלִיקֶען, נָאר דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִיז גֶעוֶועהן בַּיי זֵיי טְהַייעֶרֶער פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעהָאלְפֶען וִוי וַוייט עֶס הָאט

געטראגען זייער כח. נאך ביים לעבען פון דער קעניגין עליזאבעטה האבען זיך אין לאנדאן בעזעצט עטליכע מאראנען און אזוי ווי זיי זענען געוועהן זעהר רייך און האבען געפיהרט גרויסע מסחרים, האט מען זיי ניט גערודף׳ט, אז מען האט געזעהן פון זיי עפיס יודישע מנהגים. איינער פון זיי, לאפעס, איז געוועהן א בעריהמטער דאקטאר און האט אין לאנדאן געשפיעלט ניט קיין קליינע ראללע, מען האט אבער אויף איהם געמאכט א בלבול און ער איז פערמשפט געווארען צום טויט. דער בלבול האט זיך אפילו ניט אנגעקעהרט מיט דער פראגע וועגען אמונה, נאר פון דעסטוועגען האבען זיך די מאראנען שטארק דערשראקען און האבען זיך אבגעהיט עס זאל אויף זיי ניט פאלען קיין חשד. שפעטער האט מען טאקי געוואלט זיך אנהויבען טשעפען צום רייכסטען פון זיי, אנטאניא פערנאנדעז-קארוואל, וואס האט געהאט איינענע שיפען, נאר די גרעסטע לאנדאנער סוחרים האבען זיך אנגענומען פאר איהם און עס איז געווארען שטיל. צווישען די לאנדאנער מאראנען האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט זייער עשירות און חשיבות ביי דער וועלט: היינריך זשארזש מענדעז, אנטאניא ראדריגועס ראבלעס, שמעון דע-קאצערעס און אנטאניא דע-זוזא, וואס איז געוועהן פארטוגיזישער געזאנדטער. ער האט ביי זיך אין הויף אויסגעבויעט א בעזונדער קאטאלישע קירכע, און דאס איז איינענטליך געוועהן דאס בעהאלטענע יודישע שולכען, וואו אללע מאראנען פלעגען זיך צונויפקומען דאווענען. אודאי, זייט קראמוועל האט איבערגענומען די מלוכה, און בעזאנדערס נאך דעם וואס שמעון דע-קאצערעס האט איהם געוויזען א וועג ווי אזוי ענגלאנד זאל צונעהמען טשילי, האבען זיי ניט בעדארפט מורא האבען, נאר פון דעסטוועגען האבען זיי זיך דערפרעהט, ווען ר׳ מנשה בן ישראל איז געקומען, און האבען געוואלט געהאלפען ווערען צוזאמען מיט זייערע ברידער און בעקומען דאס רעכט אפען זיך צו רעכענען אין כלל ישראל.

ניט אזוי גיך טהוט זיך אבער ווי עס רעדט זיך. ערשטענס, האט ר׳ מנשה בן ישראל ניט געוואלט, אז די בקשה זאל געהען נאר פון דער אמשטערדאמ׳ער קהלה און ער האט געמוזט ווארטען ביז עס זענען איהם אנגעקומען הסכמות פון אללע איירא פעאישע יודען און מען האט איהם געבעטען צו זיין א מליץ יושר פאר דער ענגלישער מלוכה. צווייטענס, האט ער זיך ערשט אין לאנדאן אנידערגעזעצט שרייבען א גאנץ פאפיער וועגען אללע שאלות וואס מען האט נאר געקאנט פרעגען, און אזוי ווי אויפ׳ן פלאן איז ער אים שטאנד געוועהן

זיך בּעסער צוצוהערען דעם מיינונג פוּנ'ם פָּאלק, האָט ער אין זיין פַּאפּיער אַרויסגעשטעלט צוויי טַעֲמִים פַאר וואס ער בּעט מען זאָל די יודען אַריינלאָזען קיין ענגלאַנד. ערשטענס, האָט ער געוויזען אַז די מְדִינָה וועט גאָר בּעקומען אַיין אַנדער גלאַנץ ווען די יודען וועלען דאָרט בּעלעבּען דעם מִסְחָר, אונ צווייטענס, אונ דאָס האָט ער געשטעלט פַאר'ן עִיקָר, האָט ער געוועקט דאָס רעליגיאָנס געפיהל בּיי די פּוּריטאַנער אונ האָט זיי געוויזען, אַז אויף זיי ליעגט אַ הייליגער חוֹב מיטצוהעלפען עס זאָל מְקוּיָם ווערען די ווערטער פון די נְבִיאִים, אַז גאָטט זאָל צונויפנעהמען זיינע קינדער פון אַללע לאַנדער. ווי אַזוי זשע וועט קאָנען קומען די גְאוּלָה, האָט ר' מְנַשֶׁה געפרעגט, ווען אין ענגלאַנד וועלען גאָר יודען לַחֲלוּטִין פעהלען?

ווען קראָמוועל זאָל געווען ווענדעלען שטעלען נאָר אויף זיך, וואָלט ער זיך לאַנג ניט געוועהן געיִשוּב'ט: ער איז אין גאַנצען געוועהן אויף די יודענס זייט, ניט אַזוי צו ליעב זייער נוּצליכקייט פאַר'ן לאַנד ווי צוליעב דער מַדְרֵגָה, אַז מיט דער צייט וועלען זיי אַללע אָננעהמען דאָס ריינע קריסטענטהום, וואָס וועדליג די פּוּריטאַנער האָבּען עס אויסגעאַרבּייט, שטעהט עס גאָר ניט ווייט פינ'ם יודענטהום. ער האָט אָבּער געוואָלט אַז דאָס ענגלישע פאָלק זאָל אויך ניט זיין דאַגעגען אונ אַז אויב מען וועט אַריינלאָזען יודען זאָלען זיי זיין געשיצט ניט נאָר מיט דער הילף פון דער מְלוּכָה, נאָר אויך מיט דער פריינדשאַפט פון אַללע איינוואָהנער; דאַריבּער האָט ער צו זיך צוגעצויגען צוויי גרויסע מענשען: דעם גייסטליכען הוּגָא פּעטערס אונ הַארְרִי מאַרטענס אונ האָט געזעצט אַ בּעזונדער קאָמיסיע, וואס האָט בּאַדאַרפט אַרויסזאָגען איהר דֵעָה: צו קאָן מען, ערשטענס, מְבַטֵל זיין דאָס אַלטע געזעץ פונ'ם יאָהר 1290, וואָס האָט פערוועהרט די יודען צו וואהנען אין ענגלאַנד, אונ צווייטענס, אויב עס איז יאָ מעגליך אוּמצוּוואַרפען אַזא געזעץ, צו דאַרף מען אויסגעהַיְין עֶפּיס בּעזונדערע תְּנָאִים מיט די יודען ווען מען וועט זיי אַריינלאָזען. די אֲסִיפוֹת פון דער קאָמיסיע האָבּען אָנגעמאַכט אַ גרויסען רַעַש אין לאָנדאָן אונ עס האָבּען זיך אַרויסגעוויזען אַזוי פיעל געגנער, וואָס מען האָט זיך גאָר ניט געקאָנט ריכטען. ס'הָרִים האָבּען מוֹרָא געהאַט די יודען זאָלען בּיי זיי ניט צונעהמען די גאַנצע פַּרְנָסָה, אונ די גייסטליכע האָבּען פערשטאַנען, אַז פאַר זיי טויג געוויס ניט אַז די יודען מיט די פּוּריטאַנער זאָלען ווערען נאָהענטע שְׁכֵנִים; וואָרום קיין טוֹבָה וועט זיי דערפון אַוַדַאי ניט אַרויסקומען. אַזוי איז געוואָרען אַ לַארְם, אַ געשריי, אונ האָטשי בּיי דער ערשטער אֲסִיפָה האָט מען בּעשלאָסען, אַז

דאס אלטע געזעץ, וואס איז ארויסגעגעבען געווארען נאר פונ'ם קאניג אונ ניט פונ'ם פארלאמענט, דארף קיין ממשות ניט האבען אונ דערפון קאן קיין מניעה ניט זיין, איז פון דעסטוועגען פארט געבליבען, אז טאקי נאר די יודען אליין זענען שעדליך אונ מען טאר קיין איינציגען ניט אריינלאזען אין לאנד. קראמוועל האט זיך געפריווט צו ציהען אויף זיין זייט עטליכע גייסטליכע, ער איז אליין געקומען צו דער אסיפה אונ האט מיט זיך מיטגענומען ר' מנשה בן ישראל, וועלכער האט מיט שכל אונ ישוב הדעת פערענטווערט אללע שאלות פון די שונאים אונ צו נישט געמאכט אללע זייערע טענות. קראמוועל האט אבער געזעהען אז פון די אללע רייד וועט גאר ניט ווערען אונ דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען אפען ארויסצוזאגען זיין מיינונג, אז ער וויל די יודען מקרב זיין מעהר צוליעב דעם, זיי זאלען בעקאנט ווערען מיט די אמת'ע אונ ריינע יסודות פון דער קריסטליכער רעליגיאן, אונ אז עס איז שווער אז א מענש זאל אנהייבען ליעב האבען דאס וואס אנדערע האבען ליעב, ווען יענע ווילען איהם גאר ניט לאזען פאר די אויגען. קראמוועלס מוסר, אונ בעזאנדערס דאס וואס ער האט געגעבען אנצוהערען, אז ער וועט ניט קוקען אויף קיינעם אונ וועט טהון ווי ער פערשטעהט, האבען גענוזט פיהרען דערצו, וואס די קאמיסיע האט פארט מסכים געוועהן מען זאל די יודען אריינלאזען, נאר קיין קריסטליכע דיענסטען זאלען זיי ניט האלטען אונ קיין שולען זאלען זיי ניט בויען. קראמוועל האט אפילו באלד מתיר געוועהן, אז די יודען מאגען זיך דינגען הייזער אויף מנינים, נאר מעהר איז ער ניט אים שטאנד געוועהן צו טהון פאר זיי, ווייל די שונאי ישראל האבען אנגעמאכט א געוואלד, אז ענגלאנד איז אין א שטארקער סכנה אונ פון אללע זייטען האט מען נאר געהערט קולות, אז מען וועט זיך גוט אברעכנען מיט די ערשטע יודישע גאסט... אודאי איז דערוייל דאס ערלויבניש געבליבען נאר אויף פאפיער, אונ צווישען יודען האבען זיך נאך ניט געפונען קיין בעלנים, וואס זאלען וועלען פריווען אויף זייערע פלייצעס דעם כח פון ענגלישע קולאקעס.

א מבול פון ביכער, וואס זענען פול געוועהן מיט שקרים אונ בלבולים אויף די יודען, האט דעמאלט פארפלייצט ענגלאנד, אונ צווישען זיי האט בעזאנדערס אויפגערייצט דאס פאלק א בוך פונ'ם גייסטליכען וויליאם פריננע, וועלכער האט זיך געחאפט צו די אלטע בעשולדיגונגען אונ האט אויסגעוויזען אז קיין ערגערס פון א יודען איז גאר אויף דער וועלט ניטא. איהם האט געאנפערט קראמוועל'ס א גוטער פריינד, טהאמאש קאלליער, וואס האט,

די שׂוֹנְאִים אוֹיף צוּ לְהַכְעִים, אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען יוּדֶען בִּיז צוּם זִיבֶּעטֶען הִימֶעל. „מִיר מוּזֶען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען, הוֹיךְ שְׁטֶעלֶען אוּנ גְלוֹיבֶּען, אַז דֶער טָאג אִיז נָאהֶענְט וֶוען דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען עֶלְטֶער פוּן אַלֶּע אוּמוֹת; אוּנ וֶוען מִיר אַלֶּע, וָואס קוּמֶען אַרוֹים פוּן זֵיי אוּנ וָואס נָאר פוּן זֵיי הָאבֶּען מִיר בֶּעקוּמֶען דָאס לִיכְטִיגְקֵייט פוּן דֶער אֶמוּנָה אָן גָאטט, וֶועלֶען עֶס הַאלְטֶען פַאר'ן גְרֶעסְטֶען כָּבוֹד זִיךְ אָבְּלֶערְנֶען פוּן זֵיי מִדּוֹת טוֹבוֹת". אַזֶעלְכֶע גוּטֶע רֵייד הָאבֶּען אַוַדַאי מְחַיֶה גֶעוֶועהן אַלֶּע פוּרִיטַאנֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעשֶׁאצְט דִי יוּדֶען, נָאר דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק אִיז אוֹיף זֵיי קֵיין מֵבִין נִיט גֶעוֶועהן אוּנ עֶס אִיז נָאךְ דֶערְפוּן אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַזַא חִסָרוֹן, וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען עֶרְגֶער שְׁרַייעֶן. פוּן אֵיין זַייט הָאט דִי מְלוּכָה פוּן הָאללַאנְד מוֹרָא גֶעקְרִיגֶען טָאמֶער וֶועלֶען אַלֶּע אַמְשְׁטֶערְדַמֶער יוּדֶען אַרוֹיספָאהרֶען קֵיין עֶנְגְלַאנְד אוּנ זִי הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דַארוֹיף קְרוּם קוּקֶען: אַוַדַאי הָאט עֶס גֶעקָאסְט ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט אִיבֶּערְצַייגְט דֶעם הָאללֶאנְדִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען, אַז עֶר מֵיינְט נָאר אָבְּצוּזוּכֶען אַ נַייעֶם פְּלַאץ פַאר דִי מַארַאנֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל אוּנ אַז דִי הָאללֶאנְדִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען זֶעהר צוּפְרִידֶען אוּנ דַארְפֶען זִיךְ נִיט יָאגֶען עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ. פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט זִיךְ קְרָאמְוֶועל שְׁטֶענְדִיג נִיט גֶעקָאנְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט דִי יוּדֶען, ווייל אוֹיף אִיהם אִיז גֶעלֶעגֶען דֶער עוֹל פוּן דֶער גַאנְצֶער מְלוּכָה, אוּנ פוּן דֶערְוַוייטֶענְס הָאט מֶען גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז דִי זַאךְ אִיז אִיהם נִמְאָס גֶעוָוארֶען, דַארִיבֶּער הָאבֶּען דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעקוּמֶען אִינְאֵיינֶעם מִיט ר' מְנַשֶּׁה'ן קֵיין לָאנְדָאן זִיךְ מְיַאֵשׁ גֶעוֶועהן פוּן עֶנְגְלַאנְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּרִיק אוּמְגֶעקֶעהרְט קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם; אוּנ דִי מַארַאנֶען, וָואס זֶענֶען דֶערְוַוייל גֶעוָוָאהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶנְגְלַאנְד אִיז אָפֶען פַאר יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַהִין גֶעלָאזְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל, זֶענֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען דִי יְדִיעָה, אַז מֶען וֶועט זֵיי אִין לָאנְדָאן נִיט גוּט אוּנ פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְנֶעהמֶען, הָאבֶּען זִיךְ אִין מִיטֶען וֶועג אַקֶעהר גֶעטְהוּן קֵיין אִיטַאלְיֶען.

ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, אוּנ מִיט אִיהם אוֹיךְ אַלֶּע יוּדִישֶׁע גוּטֶע פְרַיינְד, זֶענֶען נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען צוּ אַרְבַּייטֶען גֶעגֶען דֶער פְּרִישֶׁער שִׂנְאָה, וָואס הָאט זִיךְ אִין עֶנְגְלַאנְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען צוּ יוּדֶען, וֶועלְכֶע מֶען הָאט שׁוֹין דָארְט נִיט גֶעזֶעהֶען כִּמְעַט פִיער הוּנְדֶערְט יָאהר. דֶעמָאלְט הָאט ר' מְנַשֶּׁה אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט זַיין סֵפֶר „תְּשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל" (דִי רֶעטוּנְג פוּן דִי יוּדֶען), וָואס מֶען הָאט שְׁפֶּעטֶער אִיבֶּערְזֶעצְט אִין פִיעל אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶען

און וואס מעג נאך אין היינטיגער צייט דיענען פאר א קלארע תשובה אויף אללע בעשולדיגונגען וועלכע מען האט ליעב ארויפצווארפען אויף יודען. זעהר ווארם האט ר' מנשה אנגעשריבען זיין ספר; אין יעדער שורה דערקענט מען אז ער האט מעהר רחמנות ווי כעס אויף די מענשען וואס פאלען אן אויף אנדערע מענשען נאר דערפאר וואס זיי זענען פון איין אנדער נאציאן. ווי פער־ביטערט ר' מנשה'ס הארץ איז געוועהן, וואס ער האט געזעהען זיין בעכטע האפנונג צושטערט; ווי פינסטער איהם איז געווארען ביי דעם געדאנק, אז דארט וואו ער האט זיך גערעכנט אז דער נאהמען פונ'ם יודען זאל גלאנצען ווי א ליכטיגער שטערן, זאל ער נאר פלוצלונג דארפען פערענפערן זיין פאלק פון אויסגעטראכטע בלבולים, האט ער דאך מיט גרויס איבערלעגונג און אהן היטין בעטראכט אללע טענות פון די שונאים און האט אויף אלדינג געגעבען א רעכטען תירוץ. נאר פון איין זאך האט ער ניט געקאנט רעדען קאלטבלוטיג: פון די בעשולדיגונגען אז יודען בענוצען בלוט פון קריסטליכע קינדער צו די מצות. „מיט ציטערניש, שרייבט ער, האב איך דערזעהען, אז עס געפינען זיך שקרנים וואס ווילען פערדרעהען די ענגלאנדער די קאפ מיט אזא אלטען ליגען. איך שווער ביי אלדינג וואס איז מיר היילינ, אז ניט די תורה האט געקאנט מאכען פאר א חיוב אזא שרעקליכע רציחה און אז ניט דאס יודישע פאלק איז אים שטאנד צו טהון אזא מורא'דיגען חטא, און איך בעט אללע מענשען, וואס האבען נאר געדאנקען צו בעטראכטען זיך און אליין פערשטעהען דעם אמת, אז איידער צו בעשולדיגען אומגליקליכע און אומשולדיגע יודען, בעסער זיי העלפען, כדי מיר זאלען דערלעבען צו זעהען ישועות און נחמות".

ר' מנשה'ס לעצט ספר האט געמאכט א גרויסען איינדרוק אין ענגלאנד און דאס ווילדע געשריי געגען יודען איז פארט געווארען קלענער. דערצו האט זיך נאך געמאכט א מעשה, וואס, ווי אזוי קראמוועל'ן האט זיך ניט געגלוסט ווייטער אויפצוועקען די יודישע שאלה, איז ער דאך געצוואונגען געוועהן צו דערמאנען דעם עולם אז יודען האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין ענגלאנד.
1656 דעם רייכען א נ ט א נ י ע ר א ד ר י ג ו ע ס ר א ב ל ע ס האט מען אים יאהר פערקלאגט אז ער געהער צו א קריסטליכע סעקטע, וואס טאר זיך ניט געפינען אין ענגלאנד, און מען האט ביי איהם געוואלט צונעהמען זיין גאנץ פערמעגען. דא האט שוין קראמוועל זיך געמוזט אננעהמען פאר איהם און האט ערקלערט, אז די מארראנען זענען ניט קיין קאטאליקען, נאר יודען, און זיי מאגען פריי וואהנען אין לאנד. דעמאלט האבען אללע מארראנען אראבגעווארפען פון זיך

די מַאסְקֶע, זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָפֶּען אָבְּצוּהִיטֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אֲפִילוּ עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאבֶּען בֶּעזוּנְדֶער אַ קְלֵיינֶעם בֵּית עוֹלָם. אֵיין חִסָרוֹן אִיז גֶעוֶועזֶען וָואס מֶען הָאט זֵיי נָאךְ אַלְץ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט צָאהלֶען מֶעהר מַס, נָאר לְעֵת עַתָּה אִיז שׁוֹין אִין לָאנְדָאן גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה. פוּן דֶער פְרֶעמְד הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער דִי יוּדֶען אַיי גֶעהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען נָאךְ מוֹרָא גֶעהַאט אַרַיינְצוּפָאהרֶען קַיין עֶנְגְלַאנְד; דַארִיבֶּער הָאט זִיךְ ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל עֶנְטְשְׁלָאסֶען, אִים יָאהר 1657, זִיךְ לָאזֶען צוּרִיק קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם, וַוייל עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז נִיט אַזוֹי גִיךְ וֶועט עֶר זֶעהֶען זַיין פְּלַאן אִין גַאנְצֶען אוֹיסְגֶעפִיהרְט. קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אַרוֹיסְבֶּעלֵייט פוּן לָאנְדָאן מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט אִיהם בֶּעשְׁטִימְט אַ יֶאהרְלִיכֶע פֶּענְסִיע; נָאר בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אִיהר אִיז אִיהם שׁוֹין נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועזֶען: דִי יְסוּרִים, וָואס עֶר הָאט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען, הָאבֶּען בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען דִי לֶעצְטֶע כּוֹחוֹת אוּנ עֶר אִיז אוֹיפ׳ן וֶועג גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין מַאי-דֶעלְבּוּרְג. אַ טוֹיטֶען הָאט מֶען שׁוֹין אִיהם אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט קַיין אַמְשְׁטַרְדַם אוּנ דִי יוּדֶען פוּן דָארְט הָאבֶּען אִיהם נָאר גֶעקֶאנְט אוֹיסְדְרִיקֶען זֵייעֶר דַאנְקְבַּארְקֵייט מִיט אַ שֶׁאנֶער מַצֵּבָה, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זַיין קֶבֶר.

אִין אַ יָאהר אַרוּם אִיז קְרָאמְוֶועל אוֹיךְ גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּנ דָאס וָואס אִיז צוּגֶענַאנְגֶען אַזוֹי שְׁוֶוער מִיט יֹשֶׁר הָאט מֶען לַייכְטֶער אוֹיסְגֶעפִיהרְט מִיט שֹׁחַד. דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ קַארְל דֶעם צְוֵוייטֶען, וָואס הָאט לִיעב גֶעהַאט גְרוֹיס צוּ לֶעבֶּען אוּנ הָאט שְׁטֶענְדִיג זִיךְ גֶענֶעטְהִיגְט אִין גֶעלְד. אִיהם הָאבֶּען דִי אַמְשְׁטַרְדַמֶער יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ מַתָּנָה יָפָה אוּנ עֶר הָאט מִיט אֵיין וָוארְט גֶעמַאכְט דָאס, וָואס מֶען הָאט זִיךְ דַארוֹיף גֶעמוּטְשֶׁעט עֶטְלִיכֶע יָאהר, גֶעשְׁרִיבֶּען הַכּוּרִים, פֶערְגָאסֶען טִינְט אוּנ גֶעצַאפְּט בְּלוּט. עֶנְגְלַאנְד, קָאן מֶען זָאגֶען, אִיז גֶעוֶועזֶען דִי עֶרְשְׁטֶע מְדִינָה, וָואס הָאט חֲרָטָה גֶעהַאט אוֹיף דִי עַוְלוֹת, וָועלְכֶע מֶען הָאט דָארְט פְרִיהֶער גֶעטְהוּן יוּדֶען, אוּנ הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען צַלֶע רֶעכְטֶע. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט הוּנְדֶערְט פוּפְצִיג יָאהר הָאבֶּען אַנְדֶערֶע אֵייראָ-פֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת אִיהר נָאכְגֶעטְהוּן, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָהן מוֹרָא גֶע-קָאנְט בֶּעזֶעצֶען אִין אַ סַךְ אָרְטֶער.

אִין דֶעם אִינֶוועֶנִיגְסְטֶען צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען אִיז דֶעמָאלְט נָאךְ גֶעוֶועזֶען זֶעהר פִינְסְטֶער, וִוי דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ וָואס הָאט זֵיי אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט אִין דְרוֹיסֶען. דָאס רֵיינֶע יוּדִישְׁקֵייט, דֶער הֵיילִיגֶער גֶעדַאנְק וָואס אִיז אִיבֶּערְגֶע-גַאנְגֶען צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק וִוי אַ טְהַייעֶרֶע יְרוּשָׁה פוּן מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, הָאט אִין יֶענֶע

יָאהרֶען אַ פָּנִים גֶעהַאט וִוי אַ קֶארְנְדֶעל, וָואס לִיעגְט שׁוֹין לַאנְג אִין דֶער עֶרְד; וָואס שְׁוֶוערֶע שְׁטֵיינֶער דֶעקְען עֶס צוּ אוּנ אוֹיף דֶעם אָנְגֶעוָוארְפֶענֶעם מִיסְט וַואקְסֶען נָאר דֶארְנֶער, מֶען זָאל גָאר דֶער צוּ נִיט קֶאנֶען צוּקוּמֶען. אִין יֶענֶער צַייט הָאט דִי קַבָּלָה גֶעשְׁפִּילְט דִי גְרֶעסְטֶע רָאלֶע, אוּנ כִּמְעַט דָאס רוֹב גְרוֹיסֶע לַייט הָאבֶען זִיי בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט אִיהר, בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט אִין דֶעם לִמּוּד ר׳ יְשַׁעְיָה הַלֵּוִי הורוויץ מִיט זַיין גְרוֹיסֶען סֵפֶר שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית אָדֶער שׁל״ה הַקָּדוֹשׁ. עֶר אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין פְרַאנְקְפוּרְט, אִין פְּרָאג, פָּאזֶען אוּנ קְרַאקוֹיא אוּנ אִיז אוֹיף דֶער אֶלְטֶער אַװעקְגֶעפָאהרֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. דֶער נַייעֶר לִמּוּד אָבֶער הָאט גֶעמַאכְט מֶען זָאל פֶערְגֶעסֶען דִי תּוֹרָה, דִי נְבִיאִים; אֲפִילוּ דֶעם תַּלְמוּד אוּנ מֶען זָאל זִיךְ נָאר הַאלְטֶען אִין פִּלְפּוּל, אַרוּמְפְלִיהֶען אִין אוֹיבֶּערְשְׁטֶע וֶועלְטֶען אוּנ בְּרֶעכֶען דִי מוֹחוֹת אִיבֶּער שַׁאֲלוֹת, וָואס הָאבֶען קַיין שׁוּם שַׁייכוּת נִיט צוּם לֶעבֶּען. אַזַא דֶרֶךְ הָאט נִיט גֶעקָאנְט גֶעפֶּאלֶען דִי פְרִישֶׁע מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען אִין דִי לֶעצְטֶע דוֹרוֹת צוּגֶע-קוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז גָאר קַיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס אֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא, אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען דִי רַבָּנִים, אוּנ אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן אוֹיךְ אַנְדֶערֶע דְרַייא גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וִוי ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דִי מוֹדִינַא, ר׳ יוֹסֵף דֵיל-מֵדִיגוֹ אוּנ ר׳ שִׂמְחָה לוּצַאטוֹ.

אוֹיף צָרוֹת אִיבֶּערְטְרָאגֶען פוּן פְרֶעמְדֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט זַיין שׁוּתְּפִים גְלַייךְ מִיט אַלֶע, נָאר לַיידֶען פוּן אֵייגֶענֶע נַארִישְׁקַייטֶען, זֶעהֶען וִוי יוּדֶען אַלֵיין בֶּעגְרָאבֶּען טִיף אִין דֶער עֶרְד דֶעם תַּמְצִית פוּן יוּדִישְׁקַייט, וָואס צוּ לִיעב דֶעם אִיז זִיךְ יֶעדֶער פוּן זֵיי פֶערְטִיג גֶעוֶועהן מוֹסֵר נֶפֶשׁ צוּ זַיין, דָאס זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעוֶועהן אִים שְׁטַאנְד, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה, וָואס הָאט זִיךְ נָאךְ אֲפִּילוּ אִין אוּנְזֶערֶע יָאהרֶען נִיט גֶעעֶנְדִיגְט אוּנ וֶועט נָאךְ לַאנְג דוֹיעֶרְן בִּיז עֶס וֶועט נִיט וֶוערֶען לִיכְטִיג אִין אַלֶע וִוינְקֶעלֶעךְ.

דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּטְרַייבֶּען דִי גֶעדִיכְטֶע וָואלְקֶענְס פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען הִימֶעל, אִיז גֶעוֶועהן גַבְרִיאֵל דִי אַקוֹסְטָא, וָואס אִיז אִים יָאהר 1590 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין אַ פָּארְטָא בַּיי עֶלְטֶערְן-מַארְרַאנֶען. אוֹיפְגֶע-וַואקְסֶען אִיז עֶר וִוי אַ פְרוּמֶער קַאטָאלִיק, וַוייל דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן הָאט גוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אַז דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ אַז דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער זָאלֶען עֶרְצוֹיגֶען וֶוערֶען פוּן גַייסְטְלִיכֶע. אַקוֹסְטָא׳ס עֶלְטֶערְן זֶענֶען נָאךְ דֶערְצוּ גֶעוֶועהן פֶערְמֶאגְלִיךְ אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר קִינְד גֶעלֶערְנְט פֶער-שִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ חָכְמוֹת אוּנ עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ מוּשְׁלָם. אַוַדַאי הָאט עֶר

צוּ פְרִיה אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶענְקֶען, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ אִיז גֶע־וָואהר גֶעוָוארֶען דֶעם סוֹד, וָואס מֶען הָאט פוּן אִיהם אַ צַייט בֶּעהַאלְטֶען, הָאט עֶס אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען צוּם שׁרֶשׁ פוּן וַואנֶען עֶר קוּמְט אַרוֹיס, אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶערוּהט בִּיז דִי גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה הָאט זִיךְ נִיט אַרוֹיסְגֶעגַנְבֶ'ט פוּן אַפָּארְטָא אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין הָאלְלַאנְד. אִין אַמְשְׁטֶרְדַם הָאט עֶר זִיךְ מִיט זַיינֶע בְּרִידֶער מַל גֶעוֶועהן אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין נָאהמֶען אוֹיף „אוּרִיאֵל". דָאס הֵייסֶע בְּלוּט, וָואס הָאט גֶעפְלָאסֶען אִין אַקוֹסְטָא'ס אָדֶערְן, דִי יְסוּרִים וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט אַז עֶר הָאט דֶערְגְרֵייכְט זַיין צִיעל, דִי אוּנְצוּ־פְרִידֶענְהֵייט מִיט אַלְדִינְג וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען פַאר זִיךְ פוּן דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען אָן, דִי אַלֶע זַאכֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוֹיף טוֹיזֶענְדֶער מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְן זַיינֶע עֶרְוַוארְטוּנְגֶען אוּנ הָאפְנוּנְגֶען. אִיהם הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַלֶע שַׁאֲלוֹת וָואס זַיין שַׂארְף מֹחַ הָאט אִיהם נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען וֶועגֶען זֵיי, וֶועט אִיהם דִי אַלְטֶע אֱמוּנָה פֶערְעֶנְטְפֶערְן; עֶר אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִין דֶערְזֶעלְבֶּען גֶעשְׁטַאלְט ווִי עֶר הָאט עֶס זִיךְ אוֹיסְגֶעמָאלְט ווֶען עֶר פְלֶעגְט זִיךְ פֶערְטִיפֶען אִין דֶער תּוֹרָה; עֶר הָאט זִיךְ גֶעטְרֶעסְט מִיט דֶעם גֶעדַאנְק אַז דָא וֶועט זַיין קְרַאנְקֶע נְשָׁמָה הָאבֶּען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה אוּנ זַיין פֶערְוואוּנְדֶעט הֶערְץ וֶועט גֶעפִינֶען זַיין בַּאלְזַאם. ווִי עֶרְשְׁטוֹינְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ בֶּעקֶענְט מִיט דִי אַמְשְׁטֶרְדַמֶער יוּדֶען אוּנ זֵייעֶר לֶעבֶּען אוּנ הָאט דֶערְזֶעהֶען, אַז זַיין גַאנְצֶע הָאפְנוּנְג אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן ווִי אַ זִיסֶער חָלוֹם, אַז פוּן דֶעם וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעטְרֶאכְט – בִּיז דֶעם, וָואס עֶר הָאט גֶעפוּנֶען, אִיז אַזוֹי וַוייט ווִי פוּן מִזְרַח בִּיז מַעֲרָב. בֶּעזוּנְדֶערְס הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעשְׁמֶעקְט דִי טוֹיזֶענְדֶער חוּמְרוֹת אוּנ מִנְהָגִים, וָואס הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעלְט דֶעם פְרַייעֶן וֶועג פוּן יֶעדֶען יוּדֶען, אוּנ נָאךְ מֶעהר הָאט אִיהם פֶערְדְרָאסֶען דָאס עַקְשָׁנוּת פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען גֶערִיסֶען בַּיי דִי פָּאלֶעס מֶען זָאל חָלִילָה נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ'ם מִינְדֶסְטֶען דִין אָדֶער מִנְהָג, גְלַייךְ ווִי דַארוֹיף הַאלְט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּנ'ם יוּדִישְׁקַייט. דֶעם פְרַייעֶן דֶענְקֶער אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ לֶעבֶּען אַזוֹי, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אֶפֶענְטְלִיךְ עוֹבֵר זַיין אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס בַּיי אַנְדֶערֶע זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן הֵיילִיג – אוּנ עֶס הָאט זִיךְ צוּ־בְּרֶענְט דֶער עֶרְשְׁטֶער פוּנְק פוּן מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען אַקוֹסְטָא אוּנ דִי רַבָּנִים. אַז מֶען וִויל בֶּערֶעכְנֶען זֶענֶען בֵּיידֶע צְדָדִים גֶערֶעכְט גֶעוֶועהן. אַקוֹסְטָא הָאט גֶעטַעֲנָה'ט, אַז נִיט צוּ לִיעב אַזַא יוּדִישְׁקַייט הָאט עֶר זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן, אוּנ וֶוען עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ צוּ בֶּעפְרַייהֶען פוּן קֵייטֶען וִויל עֶר זִיךְ נָאךְ

נָאךְ אַמָאל נִיט לָאזֶען כִּינֶרען. דִי רַבָּנִים ווִידֶער הָאבֶען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דִי יוּדֶען קָאסְט נֶעבִּיךְ זֶעהר טְהַייֶער דִי אֱמוּנָה אוּנ דַארִיבֶּער טָארֶען זֵיי נִיט דֶערְלָאזֶען מֶען זָאל זִי אָנְרִירֶען אֲפִילוּ אוֹיף אַ הָאר. אַוַדַאי אַז דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דִי רַבָּנִים אוּנ אַז זֵיי הָאבֶען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז אַקוֹסְטָא הָאט פוּן זִיךְ אִין גַאנְצֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען זֵייעֶר עוֹל אוּנ הָאט נָאךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַסֵפֶר גֶעגֶען זֵיי, הָאבֶען זֵיי גָאר לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיהם אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי נָאךְ אִיהם גֶעמַסֶר'ט פַאר דֶער מְלוּכָה, אַז עֶר אִיז אַ שֶׁאדְלִיכֶער מֶענְשׁ, אַז עֶר לֵייגֶענְט אִין הַשְׁאָרַת הַנֶפֶשׁ אוּנ זָאגְט, אַז דֶעם מֶענְשֶׁענְ'ס נְשָׁמָה וֶוערְד נָאךְ זַיין טוֹיט פֶערְלָארֶען צוּזַאמֶען מִיט'ן גוּף: אַזֶעלְבֶע גֶעדַאנְקֶען זֶענֶען אוֹיךְ גֶעגֶען דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אִיהם דִי רֶעגִירוּנְג אַיינְגֶעזֶעצְט אוּנ בֶּעשְׁטְרָאפְט מִיט אַ גֶעלְד שְׁטְרָאף, נִיט אַזוֹי הָאבֶען זִיךְ אָבֶּער דִי רַבָּנִים נוֹהֵג גֶעוֶועהן: זֵיי הָאבֶען זֵייעֶר חֵרֶם גֶעהַאלְטֶען אוֹיף אִיהם גַאנְצֶע פִינְפְצֶעהן יָאהר, אוּנ אַקָאסְטָא'ס לַאגֶע אִיז גֶעוֶועהן שְׁרֶעקְלִיךְ: אַיוּד הָאט נִיט גֶעטָארְט שְׁטֶעהן אִין זַיינֶע ד' אַמוֹת, אֲפִילוּ זַיינֶע נָאהֶענְטֶע קְרוֹבִים הָאבֶען מִיט אִיהם נִיט גֶערֶעדְט, צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען הָאט עֶר קֵיין בֶּעקַאנְטֶע נִיט גֶעהַאט, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר זַיין בֶּעסְטֶע יוּגֶענְד-צַייט פֶערְבְּרַאכְט אִין דַהְקוּת אֵיינֶער אַלֵיין. אַקוֹסְטָא אִיז אָבֶּער פָארְט מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַלֶעבֶּעדִיגֶער מֶענְשׁ, עֶר הָאט גֶעהַאט אַ אוֹיסְזִיכְט אוֹיף אַ שֶׁאנֶעם שִׁדוּךְ, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט צוּרֶעדֶען עֶר זָאל זִיךְ אִיבֶּערְבֶּעטֶען מִיט דִי רַבָּנִים, אוּנ אִיז מִיט'ן מוֹיל קְלָאמֶערְשְׁט צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דִי דָאזִיגֶע, וָואס אִין הַארְצֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעטְרָאגֶען אוֹיף זֵיי אַ שִׂנְאָה פַאר זַיינֶע אוּמְזִיסְטֶע צָרוֹת דוּרְךְ זֵיי. דֶער שָׁלוֹם הָאט לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, וַוייל אַזַא מֶענְשֶׁען וִוי אַקוֹסְטָא אִיז שְׁוֶוער זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען; מֶען אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען גֶעוָואהר אַז עֶר אִיז נָאךְ אַלְץ דֶער אֵייגֶענֶער וָואס פְרִיהר, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶען שׁוֹין פוּן אִיהם גֶעפָארְדֶערְט עֶר זָאל אֶפֶענְטְלִיךְ אִין שׁוּל פַאר'ן גַאנְצֶען עוֹלָם זִיךְ מִתְוַדֶה זַיין אוֹיף זַיינֶע חֲטָאִים. אַזַא בּוּשָׁה הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם פַאר זַיין עַקְשָׁנוּת נָאךְ אַמָאל אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם אַרַיין. דִי מִשְׁפָּחָה הָאט אָבֶּער גֶעזֶעהֶען, אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, עֶר וֶוערְד אַלֶע מָאל אֶלְטֶער אוּנ דוּרְךְ אַזַא פֶערְוָואגֶעלְט לֶעבֶּען קָאן פוּן אִיהם וֶוערֶען אַ תֵּל; אַוַדַאי הָאבֶען זִיךְ זַיינֶע קְרוֹבִים צוּגֶעזֶעצְט צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט אִיבֶּער אִיהם בִּיז עֶר הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּזָאגֶען אַז עֶר וֶועט בֶּעשְׁטֶעהֶען אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען וֶועט אִיהם הֵייסֶען טְהוּן. עֶר הָאט נִיט גֶעוואוּסְט וָואס פַאר אַ שְׁרֶעקְלִיבֶע

שטראף איהם ערוואַרטעט: ער האט פערגעסען אז די אמשטרדאמער רבנים האבען כמעט אללע געליטען פון דער אינקוויזיציאן און האבען געהאט גוטע מלמדים צו לערנען ביי זיי אכזריות.... אקוסטא האט זיך שוין געפיהלט מיעד און פערמוטשעט; ער האט געוואלט האטש די לעצטע יאהרען אפּ־לעבען רוהיג און האט גערעכענט אז ער וועט אבקומען מיט א קליינעם ענש. ווי שווער עס איז איהם ניט געוועהן האטש לפנים, נאר אויף עטליכע מינוט, צו פערלייגנען זיינע געדאנקען, האט ער זיך דאך ענטשלאסען נאכצוגעבען די שונאים און זיי פטר'ן מיט א בזיון, וואס ער וועט א קורצע צייט איבער־טראגען און וואס וועט איהם דערפאר בעפרייהען פון גראסערע וועטהיגען. מיט א צובראכען הארץ איז ער געקומען אין שול אריין, וואס איז געוועהן איבערפולט מיט מענשען. מען האט איהם ארויפגעשטעלט אויף א בימה, כדי אללע זאלען זעהען און הערען און ער האט געמוזט הויך לעזען א גאנץ צעטעל פון זיינע עבירות און שווערען זיך, אז מעהר וועט ער עס שוין ניט טהון. דער־נאך האט מען איהם אין א ווינקעל אבגעצאהלט ניין און דרייסיג מלקות, און א חוץ דעם האט מען איהם נאך אנידערגעלעגט ביי דער שוועל אז יעדער זאל איהם טרעטען מיט די פיס און שפייען אין פנים. דער מענש איז שטארקער פון אייזען און אקוסטא האט דאס אלדינג איבערגעטראגען, נאר נאך דעם איז איהם דאס לעבען נמאס געווארען און ער האט פערשטאנען אז עס איז ניט כדאי געוועהן צו ליעב עולם הזה אזוי פיעל ליידען. ער האט ניט געקאנט מוחל זיין די קרובים וואס האבען איהם געבראכט צו אזא בושה, און אז איינער פון זיי איז שפעטער מיט עטליכע טאג, אים אפריל 1640, דורכגעגאנגען נעבען זיין וואהנונג איז ער אויף איהם אנגעפאלען מיט א פיסטול און האט איהם ניט געטראפען, נאר זיך אליין האט ער דערשאסען אויפ'ן ארט. נאך זיין טויט האט מען ביי איהם געפונען אויפ'ן טיש א גאנץ בוך, וואס האט געהייסען „א ביי שפיעל פונ'ם מענשליכען לעבען". אין דעם בוך בעשרייבט אקוסטא אלדינג וואס מיט איהם האט זיך איבערגעטהון און רעדט אויף די יודען אויס כל הרעות. דערפון זעהט מען אז דער קליגסטער מענש קען אמאל שטארבען א נאר, ווייל ווי זיין הארץ האט ניט געמאגט זיין פערביטערט, ווי גרויס עס האט געקאנט זיין דאס פייער פון נקמה, וואס האט דארט געברענט, האט ער ניט געטארט צושטערען דאס וואס ער האט אליין געבויעט, און טהון אזוי ווי יענער נאר, וואס וויל אין זיין ענג שטיבעל אריינלאזען פרישע לופט און צו ליעב דעם צוווארפט ער דעם גאנצען בנין.

אין דער איינענער צייט איז אין איטאליען ארויסגעטרעטען געגען די רבנים ר' יהודה ליאון די־מודינא, וואס האט ארויסגעשטאמט פון א גרויסער פראנצאזישער יודישער משפחה און האט זיין גאנץ לעבען, אכטציג יאהר כסדר, פערבראכט אין ארעמקייט און אין נויטה. זיין אומגליק איז געוועהן, וואס פון קינדהייט אן האט מען איהם איינגעווייגט אז ער איז דער ערשטער בר מעלה: ביי דריי יאהר האט ער שוין געלערנט תנ"ך און ביי צעהן יאהר האט ער געזאגט די ערשטע דרשה, און דאריבער האט ער זיך געווארפען אויף א סך מלאכות און געהאט נאר ווייניג ברכות. ער איז געוועהן א רב, א בעל דרשן, א חזן, א סופר, א בעל מגיה, א מוכר ספרים, א מעקלער, א סוחר, אפילו א מוזיקאנט און א שרייבער פון קמיעות, און נאך די אללע זאכען איז ער מעהר געזעסען אהן פרנסה. זיין הויפט־חסרון איז געוועהן, וואס ער האט ליעב געהאט צו שפיעלען אין קארטען און צו ליעב דעם פלעגט ער נאך מעהר ליידען מאנגעל. דער קאפ איז איהם שטאנדיג געוועהן פערדרעהט, זיך ערנסט אבגעבען מיט עפיס אויסגעשאפט איז ער ניט געוועהן אים שטאנד, און געהען מיט א געזעצטען דרך, האבען זיינע איינענע פעסטע ביינונג האט ער אויך ניט געקאנט, הײנט איז ער פרייט געוועהן די נשמה אוועקצוגעבען פאר א זאך, און מארגען האט ער שוין געשריגען אז מען דארף עס ניט. אפילו פון זיינע ספרים, וואס ביים שרייבען האט ער זיך שוין געקאנט בעסער איבערלעגען, זעהט מען ארויס אז ער מאכט אפט חוזק פון א געדאנק, וואס פריהר מיט עטליכע בלאטלעך קוועלט ער גאר אן דער פון. לאטייניש און איטאליעניש האט ער גוט געקאנט און דערפאר האט ער געהאט א סך נוטע פריינד צווישען קריסטען. דער פראנצאזישער עפיסקאפ יעקב פלאנטאוויציס און דער געלעהרטער יעקב גאפארעללי זענען געוועהן זיינע תלמידים. צום אנהייב, אז מען פלעגט אנפאלען אויף דער יודישער אמונה האט ער געקאנט יענעם די אויגען אויסרייסען, נאר ביסלעכווייז האט ער זיך אזוי געוואהנט גלייכגילטיג אלדינג אויסצוהערען, אז עס האט איהם שוין מעהר ניט געאהרט, און שפעטער פלעגט ער אלליין אויך ניט זשאלעווען קיין לצנות. עס איז אזוי ווייט געקומען אז צו ליעב געלד האט ער געמאכט א איטאליענישע איבערזעצונג פונ'ם „שלחן ערוך" און האט בעשריבען אזעלכע דינים און מנהגים, וואס ניט ביים יודען אין די אויגען, מוזען זיי א פנים האבען פון חוזק, און די קריסטען האבען געהאט פון וואס צו לאכען. אז מען האט איהם געפרעגט פאר וואס ער האט געטהון אזא חלול השם, האט ער פשוט פערלייקנט

דֶערְמִיט, וָואס בַּיים שְׁרַייבֶּען הָאט עֶר לַהֲלוּטִין פֶּערְגֶעסֶען אַז עֶר אִיז אַלֵיין אַיוּד... עֶר הָאט נָאר גֶעזָאגְט דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת, קֵיינֶער הָאט אִיהם קֵיין שַׁאֲלוֹת נִיט גֶעפְרֶעגְט אוּנ עֶר אִיז נִיט מְחוּיָב גֶעוֶועהן צוּ זוּכֶען תְּרוּצִים. נָאר נָאךְ דֶעם אַללֶעמֶען, ווִי אַזוֹי עֶר אִיז גֶעוֶועהן נִיט גֶעזֶעצְט אוּנ הָאט לִיעב גֶעהַאט נָאר פוּן אוֹיבֶּען בֶּערִירֶען יֶעדֶע שַׁאֲלָה אוּנ בַּאלְד אִיבֶּערְשְׁפְּרִינְגֶען פוּן אֵיין זַאךְ צוּ דֶער אַנְדֶערֶער, הָאט עֶר דָאךְ גֶעאַרְבַּייט עֶרֶענְסְט גֶעגֶען דִי מְקוּבָּלִים, אוּנ דִי רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט גֶעגֶען דֶער שְׁוֶוערֶער מַשָׂא וָואס זֵיי הָאבֶּען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אוֹיף דֶעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען. זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען וֶועגֶען דֶעם הָאט עֶר אוֹיסְגֶעדְרִיקְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר אוּנ הָאט דָארְט פָּשׁוּט גֶעפָאדֶערְט מֶען זָאל מְבַטֵל זַיין אַ סַךְ דִינִים פוּן שְׁחִיטָה, כַּשְׁרוּת, פֶּסַח אוּנ שַׁבָּת; מֶען זָאל נִיט הַאלְטֶען דֶעם צְווייטֶען טָאג יוֹם טוֹב, מֶען זָאל פֶערְ־קְלֵיינֶערְן דָאס דַאוְונֶען, אוּנ אֲפִילוּ יוֹם כִּפּוּר זָאל דָאס פַאסְטֶען נִיט זַיין קֵיין הִיוּב, אוּנ יֶעדֶער זָאל זִיךְ „פַּיינִיגֶען זַיין לַייב נָאךְ זַיין פֶערְשְׁטַאנְד אוּנ נִיט דַוְקָא נָאר מִיט נִיט־עֶסֶען. אוֹיף דֶער קַבָּלָה הָאט עֶר גָאר גֶעשְׁרִיגֶען אַז דָאס אִיז נִיט קֵיין לִמוּד, אַז זִי דִיעֶנְט נָאר ווִי אַ מִיטֶעל פַאר שְׁווִינְדְלֶערְס, וָואס דַארְפֶען זֵיי הָאבֶּען, כְּדֵי צוּ פֶערְבְּלֶענְדֶען דִי אוֹיגֶען פוּנ'ם פָאלְק. אֵיין אַנְדֶערֶער אוֹיף זַיין אָרְט וָואלְט אֶפְשָׁר עֶפִּיס גֶעוֶועהן גֶעפּוֹעֶלְט מִיט זַיין שְׁרַייבֶּען וּבִפְרַט נָאךְ וֶוען עֶר אִיז אַ צַייט גֶעוֶועהן רַב אִין וֶוענֶעדִיג, נָאר עֶר הָאט אָבֶּער מוֹרָא גֶע־הַאט בַּיים לֶעבֶּען צוּ דְרוּקֶען זַיין סֵפֶר, אוּנ דֶערְצוּ אִיז נָאךְ שְׁוֶוער צוּ ווִיסֶען צוּ אִיז עֶר נָאךְ לַאנְג גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דֶער אֵייגֶענֶער מֵיינוּנְג, אוּנ אַזוֹי אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנְצוּפְרִידֶען פוּן אַלֶע אוּנ נָאךְ מֶעהר פוּן זִיךְ אַלֵיין, ווַייל כָּל יָמָיו הָאט עֶר נָאר גֶעלִיטֶען צוּ לִיעב תַּאֲוֹת אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט אַלֵיין צוּ בֶּעשְׁרַייבֶּען זַיין גַאנְץ עֶלֶענְד לֶעבֶּען אוּנ אוֹיסְמָאלֶען דִי בֶּעשְׁטֶענְדִיגֶע מִלְחָמָה וָואס פְלֶעגְט, צוּ לִיעב נַארִישְׁקַייטֶען, פָארְקוּמֶען בַּיי אִיהם אִין הַארְצֶען אוּנ אִיהם אָבְּהַאלְטֶען פוּן פִיעל גְרוֹיסֶע זַאכֶען, וָואס עֶר וָואלְט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ טְהוּן פַאר דֶער טוֹבָה פוּן זַיין פָאלְק.

נִיט מֶעהר פוּן אִיהם הָאט גֶעטְהוּן אַ דְרִיטֶער אוּנְצוּפְרִידֶענֶער, ר' יוֹסֵף שְׁלֹמֹה דֵיל־מֶדִיגוֹ, וָואס הָאט אוֹיךְ גוּט גֶעפִיהלְט אַז דֶער דֶרֶךְ פוּן דִי רַבָּנִים מִיט זֵייעֶרֶע טוֹיזֶענְדֶער חוּמְרוֹת קָאן נִיט פִיהְרֶען דִי יוּדֶען צוּ קֵיין גְלִיק, אוּנ אִיז אָבֶּער ווַייטֶער נִיט גֶעגַאנְגֶען דֶערְפוּן וָואס עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ הֶיתֵּר אוֹיף אַ סַךְ זַאכֶען, נָאר אוֹיפְאֶפֶענֶען אַנְדֶערֶע דִי אוֹיגֶען, אָנְהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען אַלֵיין יֶענֶעם גֶענַארְט אָדֶער זִיךְ גֶעלָאזְט

נארען, איז ער ניט געוועהן ככה. ר' יוסף שלמה דעל-מעדיגו איז ארויסגעקומען פון א גאנצער משפחה לומדים: זיין עלטער-זיידע איז געוועהן דער בעריהמטער ר' אליהו דעל-מעדיגו; נאר אויסער תלמוד האט ער געלערנט אויך פערשיעדענע לשונות און חכמות און האט געשטודירט אין דער אוניווערזיטאט פון פאדוא, דארט האט ער געהאט די געלעגענהייט צו ווערען א תלמיד פון'ם גרויסען גאליליי און ער האט זיך מיט א בעזונדער ליעבע אבגעגעבען מיט מאטהעמאטיק און אסטראנאמיע. צווישען די איטאליענישע געלעהרטע האט זיך פון איהם ניט געקאנט אויסארבייטען אזא פרומער יוד מיט דעם יראת שמים, וואס די רבנים פון יענער צייט האבען געוואלט זעהען אין יעדען יודען, און דערפאר, אז ער איז צוריקגעקומען צו זיינע עלטערן קיין קאנדיא, האט איהם שוין ניט געשמעקט זייער הנהגה. און לאנג בלייבען דארט האט ער ניט געקאנט. ער האט זיך געלאזט אין דער ווייטער וועלט און, אזוי ווי דער אבן עזרא אמאל, האט ער זיך אין ערגיץ ניט געקאנט אבזוכען עפיס א מעמד פרנסה, נאר אומ'עדום, וואו ער האט זיך אויפגעהאלטען, האט ער ארויסגעוויזען מעהר פריינדליכקייט און צוגענייגטקייט די קראימעס, און דערפון האט מען אויך געקאנט ארויסזעהען זיין אונצופרידענהייט פון די רבנים. אין קאירא האט ער בעקומען א גרויסען נאהמען צו ליעב מאטהעמאטיק, ווייל ער האט געוויזען איינעם פון די געלעהרטע טירקען עטליכע שאלות, וואס יענער האט אפילו ניט פערשטאנען ווי אזוי מען קומט גאר צו צו אזא חריפות. פון דארט איז ער גיך אוועק קיין קאנסטאנטינאפאל און האט שטארק קונה שם געוועהן צווישען די קראימעס; נאר באלד האט עס איהם אוועקגעטראגען קיין פאלען און ער האט דארט אנגעהויבען לעבען פון מעדיצין. דער פירסט ראדזיוויל, וואס איז געזעסען ניט ווייט פון ווילנא, האט איהם אויפגענומען פאר דאקטאר ביי זיך אין הויף, און ער וואלט זיך שוין אפשר געקאנט רוהיג לעבען, ווען ער בעשעפטיגט זיך נאר מיט היילען קראנקע און מאכט ניט ביי זיך א גאנצע ישיבה, וואו הונדערטער יונגע לייט, בעזאנדערס קראימעס, האבען ביי איהם געלערנט תורה. פון פוילין איז ער אוועקגעפאהרען קיין האמבורג, און אזוי ווי פון מעדיצין האט ער ניט געקאנט דארט ציהען אפילו דאס טריקענע שטיקעל ברויט, האט ער געמוזט אריין צווישען די כלי קדש און איז געווארען א מגיד. די דאזיגע פרנסה איז פאר איהם אבער נאך ביטערער געוועהן, ווייל זי האט איהם געצוואונגען ניט נאר צו בעהאלטען זיינע פרייע געדאנקען, נאר אפט טאקי זאגען אזעלכע

זַאכֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגֶען זַיין אֱמֶת׳ער דֵעָה אוּנ הָאבֶּען אִיהם וְוִי שְׁוֶוערֶע שְׁטֵיינֶער גֶעפְּרֶעסְט דָאס הַארְץ. עֶס אִיז אִיהם אַמָאל אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֲפִילוּ דִי קַבָּלָה צוּ פֶערְאֶנְפֶערְן מִיט פוּילֶע תְּרוּצִים, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט לְפָנִים אַרוֹיסְטְרֶעטֶען גֶעגֶען זַיין זֵיידֶען ר׳ אֵלִיָהוּ דֵיל מֶדִיגוֹ. אַוַדַאי הָאט עֶר נִיט גֶע־קֶאנְט מַאכֶען קֵיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת אִין הַאמְבּוּרְג אוּנ אִיז פוּן דָארְט אַרִיבֶּער קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם. עֶר אִיז אַהִין אָנְגֶעקוּמֶען פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט וֶוען אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא הָאט זִיךְ דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיס צוּ וַוייזֶען זֵייעֶר מַאכְט נָאךְ מִיט מֶעהר תְּקִיפוּת. בַּיי אַזַא לַאגֶע הָאט עֶר זִיךְ גָאר גֶעשְׁרָאקֶען אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען זַיינֶע דְרָכִים אוּנ הָאט זִיךְ אַזוֹי וַוייט פֶערְשְׁטֶעלְט, אַז מֶען הָאט אִיהם דָארְט אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר דַיָן אוּנ מַגִיד. אַזַא מֶענְשֶׁען אִיז אָבֶער פָארְט שְׁוֶוער שְׁטֶאנְדִיג צוּ טְרָאגֶען אַ מַאסְקֶע, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען הָאלְלַאנְד אוּנ אִיז אַרִיבֶּער קֵיין דַייטְשְׁלַאנְד. אַ קוּרְצֶע צַייט הָאט עֶר גֶעלֶעבְּט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיִן אוּנ הָאט זִיךְ דָארְט וַוייטֶער גֶענוּמֶען צוּ מֶעדִיצִין. וְוִי עֶס שַׁיינְט, אִיז אִיהם אָבֶער נִיט גוּט גֶעגַאנְגֶען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פְּרָאג, נָאר דַאֲגוֹת פַּרְנָסָה הָאבֶּען אִיהם מְקַצֵר יָמִים גֶעוֶועהן, אוּנ אִים יָאהר 1655 אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין זֶעכְצִיגְסְטֶען יָאהר פוּן זַיין גֶעמוּטְשֶׁעט לֶעבֶּען.

צוּ דֶעם אֵייגֶענֶעם מִין מֶענְשֶׁען קֶאן מֶען צוּרֶעכְנֶען אוֹיךְ ר׳ שִׂמְחָה לוּצַאטוֹ, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1590 אוּנ אִיז כָּל יָמָיו גֶע־וֶועהן רַב אִין וֶוענֶעדִיג. וֶועדְלִיג דִי שְׁטֶעלֶע וָואס עֶר הָאט פֶּערְנוּמֶען, הָאט עֶר זִיךְ צוּ פִיעל עֶרְלוֹיבְּט אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען דִי רַבָּנִים פוּן זַיין צַייט, אוּנ הָאט זִיךְ שְׁטַארְק בֶּעמִיהט צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען מֶעהר לִיכְטִיגְקַייט צְווִישֶׁען זַיינֶע בְּרִידֶער. עֶר אִיז אָבֶער גֶעוֶועהן גְלִיקְלִיכֶער פוּן ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא, וָואס הָאט מִיט אִיהם צוּזַאמֶען גֶעדִינְט אַ קוּרְצֶע צַייט, אוּנ אוֹיךְ פוּן ר׳ יוֹסֵף שְׁלֹמֹה דֵיל־מֶדִיגוֹ, וַוייל עֶר הָאט לִיעב גֶעהַאט צוּ זִיצֶען אוֹיף אֵיין אָרְט. עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט זוּכֶען גְלִיקֶען עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ, מִיט זַייטִיגֶע זַאכֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגְט, דָאס פָאלְק הָאט אִיהם גוּט גֶעקֶענְט, מֶען הָאט גֶעוואוּסְט אַז עֶר אִיז אַ גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אוּנ אַז עֶר זָאגְט אַמָאל אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיס אַ פֶעהלֶער אִיז דָאס נָאר פַאר לִיעבְּשַׁאפְט, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען אִיהם גֶעשֶׁאצְט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ רוּהִיג אָבְּגֶעלֶעבְּט זַיינֶע דְרַיי אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר. אַ חוּץ זַיין גְרוֹיס חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען, אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער מַאטְהֶעמַאטִיקֶער אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת. אִין דֶער

יוּגֶענְד הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף אִיטַאלְיֶענִישׁ אַבּוּךְ װֶעגֶען פִילָאזָאפְיֶע, נָאר מֶעהר קוֹנֶה שֵׁם גֶעװֶעהן הָאט עֶר שְׁפֶּעטֶער מִיט זַיין סֵפֶר „אִיבֶּער דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען” װָאס עֶר אִיז גֶעצְװאוּנְגֶען גֶעװֶעהן צוּ שְׁרַייבֶּען, װֶען עֶטְלִיכֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אוֹיפְגֶערֵייצְט דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אַיינְװָאהנֶער פוּן װֶענֶעדִיג אוּנ הָאבֶּען זֵיי אַיינְגֶערֶעדְט, אַז דִי יוּדֶען מַאכֶען זֵיי אָרֶעם אוּנ אַז זֵיי מוּזֶען זֵיי אַרוֹיסְפַּטֶר׳ן פוּן דֶער שְׁטָאדְט. דֶעמָאלְט אִיז ר׳ שִׂמְחָה לוּצַאטוֹ אַרוֹיס מִיט דֶער פֶּעדֶער, אוּנ מִיט רֵיינֶע צִיפֶערְן, װָאס קֵיינֶער הָאט זֵיי נִיט גֶעקָאנְט אָבְּלֵייקְנֶען, הָאט עֶר אוֹיסְגֶעװִיזֶען, אַז נִיט נָאר עֶס אִיז אוּנְמֶעגְלִיךְ צוּ רֶעדֶען פוּן יוּדֶענְס שֶׁאדְלִיכְקֵייט, נָאר אַז מֶען מוּז פַארְקֶעהרְט מוֹדֶה זַיין, אַז זֵיי זֶענֶען דָאס גְרֶעסְטֶע גְלִיק פַאר װֶענֶעדִיג אוּנ אָהן זֵיי װָאלְט דֶער גַאנְצֶער מִסְחָר אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען אִין דִי הֶענְד פוּן פְרֶעמְדֶע װָאס װָאלְטֶען דָאס גֶעלְד אוּנ דִי גְרוֹיסֶע פֶערְדִינְסְטֶען אַרוֹיסְגֶעפִיהרְט צוּ זֵיי אַהֵיים, װֶעהרֶענְד דוּרְךְ דִי יוּדֶען בְּלַייבְּט אַלְדִינְג אִין װֶענֶעדִיג: דִי שְׁטָאדְט הָאט פוּן זֵיי הַכְנָסָה מֶעהר װִי אַ פִירְטֶעל מִילְיָאן רֶענְדְלִיךְ, אוּנ פִיער טוֹיזֶענְד אַרְבַּייטֶער עֶסֶען פוּן זֵיי בְּרוֹיט. גֶעגֶען אַזֶעלְכֶע בֶּעװַייזֶע, װָאס ר׳ שִׂמְחָה לוּצַאטוֹ הָאט גֶעגֶעבֶּען שְׁװַארְץ אוֹיף װַייס, הָאט קֵיינֶער נִיט גֶעקָאנְט רֶעדֶען קֵיין װָארְט אוּנ, אַז עֶר הָאט נָאךְ מִיט שְׁטָאלְץ דֶערְמָאנְט דֶעם אַלְטֶען יוּדִישֶׁען יִחוּס אוּנ אָבְּגֶעזִידֶעלְט דִי שׂוֹנְאִים, װָאס הָאבֶּען נִיט קֵיין דֶרֶךְ אֶרֶץ פַאר אַ פָאלְק, װָאס לֶעבְּט שׁוֹין טוֹיזֶענְדֶער יָאהרֶען מִיט גָאטְט׳ס נִסִים, אוּנ װָאס דֶער הִימְלִישֶׁער בֶּעשֶׁעפֶער הַאלְט עֶס אוֹיף דִי פִיס אוּנ לָאזְט עֶס אִין גַאנְצֶען נִיט פַאלֶען, כְּדֵי עֶס זָאל בְּלַייבֶּען אֵיין עֶבִּיגֶער לֶעבֶּעדִיגֶער עֵדוּת פוּן זַיין װאוּנְדֶערְבַּארֶער קְרַאפְט — הָאבֶּען זֵיי אַלֶע גֶעמוּזְט שְׁװַייגֶען. דִי קְרִיסְטֶען אַלֵיין זֶענֶען אִיהם דַאנְקְבַּאר גֶעװֶעהן דֶערְפַאר װָאס עֶר הָאט זֵיי גֶעאֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען אוּנ הָאט זֵיי אָבְּגֶעהִיט פוּן שִׂנְאַת חִנָם. זֵיי הָאבֶּען גֶעװאוּסְט אַז אִיהם מֶעגֶען זֵיי גְלוֹיבֶּען, אַז אוֹיף זַיינֶע רֶעד קָאן מֶען שְׁטֶעלֶען, אַז עֶר אִיז נִיט קֵיין נוֹשֵׂא פָּנִים אוּנ דֶעם אֱמֶת װֶעט עֶר זָאגֶען דֶעם אֵייגֶענֶעם פָאטֶער.

ר׳ שִׂמְחָה לוּצַאטוֹ הָאט טַאקִי פַיינְד גֶעהַאט צוּ פֶערְדֶעקֶען דִי פֶעהלֶער פוּן זַיין פָאלְק: אִין דֶעמְזֶעלְבֶּען סֵפֶר, װוּ עֶר שְׁטֶעלְט אַזוֹי הוֹיךְ דִי מַעֲלוֹת פוּנ׳ם יוּדֶען, זַיין אַיינְגֶעהַאלְטֶענְקַייט, זַיין צְנִיעוּת, זַיין שֶׁאן פַאמִילְיֶען״לֶעבֶּען, זַיין אָפֶענֶע הַאנְד, זַיין הַכְנָסַת אוֹרְחִים, זַיין קַאלְטְבְּלִיטִיג אִיבֶּערְטְרָאגֶען יִסוּרִים, זַיין מְסִירוּת נֶפֶשׁ פַאר דֶער אֱמוּנָה, קְלָאגְט עֶר זִיךְ אוֹיף שְׁטַארְקֶע הִסְרוֹנוֹת, װָאס עֶר בֶּעמֶערְקְט בַּיי זַיינֶע בְּרִידֶער, אַז זֵיי הָאבֶּען קֵיין אַחְדוּת נִיט, אַז זֵיי הָאבֶּען נָאר מוֹרָא פַאר פְרֶעמְדֶע אוּנ צְװִישֶׁען זִיךְ זֶענֶען זֵיי גְרוֹיסֶע עַזוּת־

פָּנִים'ער, אַז זֵיי לֶעגֶען נִיט קֵיין כָּבוֹד אוֹיף זֵייעֶרע אֵייגֶענֶע גְרוֹיסֶע לַייט, אַז זֵיי דֶערְנַוייטֶערְן זִיךְ פוּן בִּילְדוּנְג אוּנ ווִילֶען נִיט ווִיסֶען, אַז דִי צַייט שְׁטֶעהט נִיט, אַז זֵיי זֶענֶען בַּיי זִיךְ צוּ פִיעל גֶעפַאלֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען נִיט אִין זִין צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי אֻמָּה, נָאר מַאכֶען שְׁטֶענְדִיג אָן מַחְלוֹקֶת אִיבֶּער נַארִישְׁקַייטֶען אוּנ עֶס קוּמְט אָפְט דֶערְפוּן צוּ לַייטִישׁ גֶעלֶעכְטֶער.

אָט דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פִיער יוֹרֶען, וָואס יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט מִיט זַיין לֶעבֶען בֶּעווִיזֶען, אַז מֶען קֶען נִיט לָאזֶען דָאס יוּדִישׁ פָאלְק ווַייטֶער זִיךְ שְׁלֶעפֶּען מִיט דִי קַייטֶען אוֹיף דִי פִיס, וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר. צוּם אוּמְגְלִיק, זֶענֶען זֵייעֶרע קְרֶאפְטֶע צוּ קְלֵיין גֶעוֶועהן, אוּנ עֶס הָאט זֵיי נִיט גֶעטְרָאגֶען דֶער כֹּחַ אִין גַאנְצֶען זֵייעֶר הֵיילִיג רָצוֹן אוֹיסְצוּפִיהרֶען. אַ הַתְחָלָה הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין אָבֶּער גֶעמַאכְט אוּנ בַּאלְד הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען צְווֵיי מֶענְשֶׁען, אֵיינֶער מִיט זֶעהר אֵיין שַׁארְפֶען שֵׂכֶל אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אַ בִּיסֶעל מִיט אַ פֶערְדְרֶעהטֶען קָאפּ, אוּנ ווִי אַזוֹי זֵייעֶרֶע דְרָכִים זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶען, הָאבֶּען זֵיי פָּארְט גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווִירְקוּנְג. זֵייעֶר אַרְבַּייט קֶאן מֶען פֶערְגְלַייכֶען צוּ אַ שְׁטוּרְמְווִינְד מִיט אַ שְׁלַאגְס־רֶעגֶען, וָואס רֵיינִיגֶען דִי לוּפְט אוּנ ווֶעקֶען אוֹיף דִי פֶערְשְׁלָאפֶענֶע זֵיי זָאלֶען זִיךְ דֶערְמָאנֶען וואוּ זֵיי זֶענֶען עֶרְגִיץ אִין דֶער ווֶעלְט אוּנ וָואס עֶס פָארְדֶערְט פוּן זֵיי דָאס פְרַייֶע, נִיט גֶעבּוּנְדֶענֶע לֶעבֶּען,

---

9 בָּרוּךְ שְׁפִּינָאזַא אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי.

(1678—1666 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אִין דֶער צַייט וָואס ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט זַיינֶע הָאפְנוּנְגֶען ווֶעגֶען דֶער גְאוּלָה אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז אָט אָט ווֶעט עֶר דֶערְזֶעהֶען מָשִׁיחַ'ן, אִיז אִין דֶער אַמְשְׁטֶערְדַמֶער תַּלְמוּד תּוֹרָה אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען אַ יוּדִישׁ יוּנְגֶעלֶע, וָואס אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל דוּרְכְצוּשְׁלָאגֶען אַ נַייעֶם ווֶעג אִין חֲקִירָה אוּנ מַאכֶען אַ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ אִין דִי גֶעדַאנְקֶען פוּן אַלֶע דֶענְקֶער, נִיט נָאר פוּן יוּדֶען אַלֵיין. פוּן דֶעם קְלֵיינֶעם יוּנְגֶעלֶע אִיז גֶעוָוארֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חַקְרָן פוּנ'ם זִיבֶּעצֶעהְנְטֶען יָאהרהוּנְדֶערְט אוּנ זַיין זֵכֶר אִיז נָאךְ פְרִישׁ אִין הַיינְטִיגֶע יָאהרֶען אוּנ ווֶעט עֶבִּיג לֶעבֶּען, ווַייל זַיין אוֹיפְטְהוּא אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס. עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פִיעל מֶענְשֶׁען ווֶערֶען פֶערְפִיהרְט

צו ליעב דעם וואס זייערע קאפּ פּליהען אַרום אין דער לופט און זיי מיינען, אַז גאָטט וואָהנט נאָר אין די איבערשטע וועלטען, וואס עס איז שווער אַהין אַפילו מיט׳ן געדאַנק צוצוקומען, האָט ער אָנגעהויבען ערקלערן אַז דער בורא עולם איז פול די גאַנצע וועלט, אויף דער ערד אַזוי גוט ווי אויפ׳ן הימעל און יעדער מענש ברויך איהם ניט זוכען ווייט, נאָר ער זאָל פערשטעהען אַז דער הימלישע בעשעפער געפינט זיך תמיד ביי איהם און אין איהם און קאָן אויך רוהען אין די טיעפסטע בעהאַלטעניסען פון זיין הארץ.

דאָס קליינע יונגעלע מיט׳ן שאַרפען קאָפּ און מיט דער פייערדיגער נשמה איז געוועהן ברוך שפּינאָזאַ, וואס איז געבאָרען געוואָרען אין אַמשטערדאַם אים יאָהר 1632, און ביז פופצעהן יאָהר האָט ער געלערנט תמיד ביי ר׳ שאול מורטייראַ. עס איז ביי קיינעם קיין ספק ניט געוועהן אַז פון איהם וועט אויס-וואַקסען אַ בעריהמטער רב און ער וועט זיין אַ ליכט פאַר די האָללאַנדישע יודען. שפּינאָזאַ האָט זיך אָבער ניט געקאָנט בעגנוגען נאָר מיט׳ן תלמוד און זיינע מפרשים, עס האָט איהם געטראָגען צו עפּיס האָבערס, און אַז ער האָט זיך בעקענט מיט׳ן בעריהמטען דאָקטאָר פראַנץ וואַן-דען-ענדען און נאָך מיט אַנדערע געלעהרטע און האָט אָנגעהויבען לערנען ביי זיי שפּראַכען-קענט-ניסע און וויסענשאַפטען, האָט ער פערשטאַנען אַז בלייבען פערשלאָסען אין אַ ישיבה און פיהרען זיך ווי אַללע איבריגע יודען איז איהם אונמעגליך. דערצו האָט ער זיך נאָך פון קינדווייז אָן גוט צוגעקוקט צו דער הנהגה פון די אַמשטער-דאַמער רבנים און דאָס האָט איהם נאָך מעהר דערווייטערט פון זיי. ער איז אין גאַנצען אַלט געוועהן אַכט יאָהר, ווען אוריאל אַקאָסטאַ איז מיעד געוואָרען צו ליידען און האָט זיך מיט אַ קויל אַליין צוגעמאַכט די אויגען. עס קאָן זיין אַז ער איז נאָך צו יונג געוועהן און אַקאָסטאַ׳ס געדאַנקען האָבען נאָך ניט געקאָנט איבערגעבען צו איהם בירושה, נאָר אַזוי פיעל שכל און געפיהל האָט ער געהאַט, אַז דער אומצייטיגער טויט פון דעם גרויסען דענקער האָט איהם געוויזען ווער אַקאָסטאַ׳ס שונאים זענען געוועהן, און שטאַרק ליעב האָבען האָט ער זיי ניט געקאָנט.

פון אָנהייב אָן האָט זיך שפּינאָזאַ געשטעלט דעם דרך — ליעב צו האָבען נאָר דאָס, וואס איז געבויעט אויף דעם ריינעם מענשענפערשטאַנד, און פון אַזעלכע זאַכען, וואס מען קאָן ניט משיג זיין מיט׳ן שכל, האָט ער גאָר ניט געוואָלט הערען. דערצו האָט ער נאָך געהאַט אַ פעסטען כאַראַקטער און האָט זיך איין מאָל פאַר אַללע מאָל ענטשלאָסען אויף קיין האָר ניט אָבטרעטען

פונ'ם אמת, שטאנדיג געהען מיט'ן גלייכען וועג, ניט צו ליעב טהון קיינעם אונ איינרעדען זיך אז עס פאסט ניט יענעם צו קרענקען, ניט זוכען קיין היתר אפילו אויף א קלייניגקייט. אוודאי האבען בייא איהם די רבנים מיט זייער שטרענגקייט ניט נושא חן געוועהן, אונ אזוי ווי פערלייגנע זיינע געדאנקען אונ געפיהלע האט ער ניט געקאנט אונ ניט געוואלט, איז דער סוד באלד ארויס, אונ די גאנצע שטאדט האט געקלונגען מיט דעם אפיקורוס. בעזאנדערס אז ער האט אנגעהויבען אפענטליך מחלל שבת זיין אונ עובר זיין אויף דינים פון דער תורה אונ האט זיך ניט געשעמט ארויסצוזאגען, אז פון אללע תרי"ג מצות איז איהם שווער אויסצוקלויבען אפילו עטליכע געצאהלטע געזעצע, וואס זיין געוויסען זאל איהם ערלויבען זיי אבצוהיטען.

א שרעקליכער רעש איז געווארען אין אמשטרדם צווישען די רבנים אונ די פארשטעהער פון דער יודישער קהלה. עס איז זיי געוועהן א וועטהיג פון צוויי זייטען: ערשטענס, איז בייא זיי שפינאזא פון קינדווייז אן פעררעכענט געווארען פאר איין עלוי, אונ זיי האבען געהאפט, אז פון איהם וועט ארויס א גדול בישראל, אוודאי האט זיי באנג געטהון וואס אזא טהייערע כלי איז פלוצלונג, נאך זייער מיינונג, קאליע געווארען; אונ, צווייטענס, האבען זיי מורא געהאט ער זאל ניט פערדארבען אנדערע יונגע לייט, ווייל שפינאזא האט שוין געהאט א סך תלמידים. שווייגען האבען זיי ניט געטארט, ווייל פון אללע זייטען האבען זיך דעמאלט געלאזט קיין אמשטרדם טויזענדער מאראנישע משפחות, מען האט אוועקגעווארפען רייכטהום אונ די בעסטע שטעללען, מען האט זיך מוסר נפש געוועהן, מען איז יאהרענווייז אבגעזעסען אין תפיסות, מען האט איבערגעטראגען די גרעסטע יסורים, אונ מען האט זיך געשאצט גליקליך וואס מען האט געקאנט ענדליך אפענטליך טראגען דעם נאהמען „יוד". האבען דען די רבנים געקאנט רוהיג צוקוקען ווי פון איין זייט שטרעקען מענשען דאס לעבען פאר דער יודישער אמונה, אונ פון דער אנדערער זייט שפרינגט ארויס עפיס א יוד וואס מאכט גאר חוזק פון איהר? זייער פערדראס איז נאך גרעסער געווארען, ווען עס איז ווייטער אנגעקומען ידיעות פון שפאניען אונ פארטוגאל, אז די אינקוויזיציאן זוכט זיך אב פרישע קרבנות. עס איז טאקי גאר געוועהן צו בעוואונדערן דעם בעהאלטענעם כח, וואס איז געלעגען אין יעדען פון די מאראנען, וועלכע זענען געגאנגען צום טויט ווי צום טאנץ. אין פאריז האט די פארטוגאזישע מלוכה געהאט איהר קאנזול עמנואל פערנאנדא דא־ווילא־רעאל, איינעם פון די מאראנען, וואס איז געוועהן א גרויסער געלעהרטער

אוּנ אַ בַּעַל מִדוֹת. אַז עֶר אִיז אַמָאל צוּ לִיעב אַ גֶעשֶׁעפְט צוּרִיק גֶעקוּמֶען קַיין לִיסַאבָּאן, הָאט מֶען אִיהם אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים בִּיז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען. אִין קוּעֶנְסָא הָאט מֶען אִים יָאהר 1654 פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט זִיבֶּען אוּנ פוּנְפְצִיג מַארְרַאנֶען; פוּן זֵיי הָאט מֶען צֶעהן פֶערְבְּרֶענְט אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, בַּאלְטַהאַזַאר לָאפֶּעץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר, הָאט זִיךְ מִיט שִׂמְחָה גֶעלָאזְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶר שְׁטַארְבְּט אַ גְלִיקְלִיכֶער, וָואס דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אִיהם מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה פוּן קִדוּשׁ הַשֵּׁם. מֶען הָאט נָאךְ גֶעהֶערְט וִוי בֶּעהַארְצְט אוּנ פֶעסְט צְוֵויי מַארְרַאנֶען פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה בֶּערְנַאל הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען דֶעם טוֹיט אוּנ וִוי אַללֶע, וָועלְכֶע זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי, זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר'ן גְרוֹיסְקַייט פוּן דִי קְדוֹשִׁים. אִין גַאנְץ אַמְשְׁטֶערְדַם הָאט מֶען בֶּעוֵויינְט דִי גֶעפַאלֶענֶע גִבּוֹרִים, אוּנ וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעקָאנְט הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען קִינוֹת אוּנ גֶעבֶּעטֶען פַאר זֵייעֶרֶע הֵיילִיגֶע נְשָׁמוֹת, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזַא לִיעבְשַׁאפְט צוּ זֵייעֶר פָאלְק אוּנ גְלוֹיבֶּען. אוּנ גְרָאד אִין אַזַא צַייט הָאט שְׁפִּינָאזַא אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ דֶערְוַוייזֶען, אַז אַללֶע לֶעבֶּען אִין טָעוּת אוּנ עֶס אִיז נִיטָא צוּ לִיעב וָואס זִיךְ מַקְרִיב צוּ זַיין. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מֶען טָאר אִיהם נִיט לָאזֶען שְׁטַארְק פֶערְבְּרֵייטֶערְן זַיינֶע פְרַייעֶ גֶעדַאנְקֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד בֶּערֶעכֶענְט אַז מִיט תְּקִיפוּת טוֹיג אוֹיךְ נִיט צוּ גֶעהֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט טָאמֶער נֶעהמְט שְׁפִּינָאזַא אָן דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דֶעמָאלְט וֶועלֶען דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען גָאר אַ גֶעפֶאהְרְלִיכֶען שׂוֹנֵא. דַארִיבֶּער אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זִיךְ פְּרִיוֶוען מִיט גוּטֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען פָארְגֶעלֶעגְט שְׁפִּינָאזַא'ן, דוּרְךְ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד, אַז דִי שְׁטָאדְט וֶועט אִיהם גֶעבֶּען אַ בֶּעשְׁטִימְטֶע יֶעהרְלִיכֶע פֶּענְסְיֶע פוּן טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען, אַבִּי עֶר זָאל גֶעבֶּען דָאס וָוארְט אֶפֶּענְטְלִיךְ נִיט אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, אוּנ זָאל זִיךְ אַפָּאר מָאל אִין יָאהר לָאזֶען וַוייזֶען אִין שׁוּל בַּיים דַאוְונֶען. שְׁפִּינָאזַא אִיז אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן קַיין מֶענְשׁ פוּן גֶעלְד נֶעהמֶען, עֶר הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט אַז עֶר פֶערְלַאנְגְט גָאר נִיט אוּנ וִויל חָלִילָה קֵיינֶעם קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט טְהוּן, נָאר עֶר קָאן אוֹיךְ נִיט יוֹצֵא זַיין פַאר אַנְדֶערֶע אוּנ בֶּעט נָאר, מֶען זָאל אִיהם לָאזֶען רוּהִיג לֶערְנֶען אוּנ טְהוּן זַיין אַרְבַּייט. נָאךְ אַזַא תְּשׁוּבָה הָאט מֶען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז מֶען וֶועט מִיט אִיהם גָאר נִיט מַאכֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטְרַאכְטֶען פַאר אַ אָפֶּענֶעם שׂוֹנֵא. בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ פְרוּמֶער, וָואס אִיז אוֹיף אִיהם מִיט אַ מֶעסֶער בַּיי

נאכט אנגעפאלען, נאר ער האט איהם ניט געטראפען און האט נאר דורכ־געלאכערט זיין מאנטעל. שפינאזא האט א קוק געטהון אז זיין לעבען איז אין סכנה, האט ער זיך בעזעצט אין א דארף, ניט ווייט פון אמשטרדם, ביי זיינעם א חבר א קריסט. עס וואלט איינענטליך בעדארפט שטיל ווערען ווען שפינאזא איז ניט געוועהן פאר די אויגען, נאר די שטאדט האט מורא געהאט טאמער האט ער שוין אריינגעלאזט סם אין אנדערע יונגע לייט און מען וועט איהם וועלען נאכגעטהון. דערפאר איז געבליבען מען זאל איהם מחרים זיין, כדי אללע זאלען זיך אראבנעהמען א מוסר, און אים דאנערשטאג, דעם זעכסטען אב 1656, האבען די רבנים אין דער גרויסער שול ביי אפענעם ארון קודש ארויסגעגעבען א חרם געגען ברוך שפינאזא „פאר זיינע שלעכטע מעשים".

רוהיג און קאלטבליטיג האט שפינאזא אויסגעהערט די ידיעה וועגען חרם און האט געזאגט, אז דאס שרעקט איהם ניט און וועט איהם ניט שטערען אין זיין ארבייט. די יודישע קהלה האט איהם אבער געוואלט אין גאנצען דערשטיקען און מען האט אויף איהם דערלאנגט א מסירה, אז ער איז פאר קריסטען אויך שעדליך און מען טאר איהם ניט לאזען זיצען אין אמשטרדם. אזוי ווי די זאך האט זיך אנגעקערט מיט רעליגיאן, האט עס די מלוכה איבערגעגעבען די גייסטליכע, און די יודען האבען געארבייט מיט אללע כוחות ביז מען האט טאקי שפינאזא'ן פערוועהרט עטליכע חדשים אריינצופאהרען קיין אמשטרדם. שפינאזא האט אבער אויך ניט געשוויגען און האט אנגע־שריבען א בעזונדער בוך, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען אז די מחשבות פון יעדען מענשען זענען פריי און אז די מלוכה דארף זיך ניט אריינמישען און איהם זאגען א דעה ווי אזוי צו דענקען. דאס בוך האט זיין נאהמען באלד גרויס געמאכט אויף דער וועלט, נאר שפינאזא האט ניט ליעב געהאט קיין כבוד; ער האט זיך געלעבט גאנץ אבגעזונדערט, זיין פרנסה האט ער געצויגען פון א מלאכה, ער האט זיך בעשעפטיגט מיט גלאז־שלייפען, און איז געוועהן צופרידען ווען מען האט פון איהם ווייניגער גערעדט.

פון שפינאזא'ס בוך זעהט מען ארויס, אז דער זינדיגער מענש איז מעהר ניט ווי א שוואכע בריאה און מוז אין זיך האבען עפיס חסרונות פון א בשר ודם. ווי קלוג, בערעכענט, איינגעהאלטען, קאלטבליטיג שפינאזא איז געוועהן, ווי אזוי ער האט זיך ניט בעמיהט אללע זיינע מיינונגען צו בויען אויפ'ן קלארען מענשענפערשטאנד און דערהייזען, אז יושר מיט שכל זענען צוויי

בְּרִידֶער וָואס טָארֶען זִיךְ נִיט צוּשֵׁיידֶען, אַז יֶעדֶער בַּר שֵׂכֶל מוּז זַיין אַ בַּעַל יָשָׁר, אוּנ אַז גוּטְסְקַייט אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקַייט זֶענֶען נִיט קֵיין בֶּעזוּנדֶערֶע מַעֲלוֹת פוּן אֵיינְצִיגֶע מֶענְשֶׁען, נָאר אַ חִיוּב פַאר אַללֶע, וַוייל אָהְן דֶעם קָאן דִי וֶועלְט נִיט בֶּעשְׁטֶעהֶען; וִוי אַזוֹי מֶען הָאט גֶעמֶאגְט רֶעכְנֶען אַז שִׂנְאָה אוּנ נְקָמָה שְׁטֶעהֶען גָאר נִיט בַּיי אִיהם אִין צֶעטֶעל, אִיז עֶר פָּארְט מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַ מֶענְשׁ, עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט פֶערְגֶעסֶען דִי צָרוֹת וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶעגָאסֶען דִי גַאנְצֶע גַאל. אַחוּץ דֶעם וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶעלֵייגֶענְט דָאס הֵיילִיגקַייט פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז אֲפִילוּ דִי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת זֶענֶען נִיט דִי אֵייגֶענֶע וָואס מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָאט בֶּעקוּמֶען אוֹיפ'ן בַּארְג סִינַי, אַחוּץ דֶעם וָואס עֶר הָאט דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אַ סַךְ הֶעכֶער גֶעשְׁטֶעלְט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, הָאט עֶר מִיט חֲקִירָה דֶערְוִויזֶען, אַז יֶעדֶע מְלוּכָה הָאט דָאס רֶעכְט צוּ פָארְדֶערְן פוּן אַללֶע פֶאלְקֶער, וָואס גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער אִיהר שׁוּטְץ, זֵיי זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי אֱמוּנָה, וָואס הֶערְשְׁט אִין לַאנְד; וַוייל דִי מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמַאכְט אַ מְלוּכָה צוּ לִיעבּ דֶעם, אַז זִי זָאל הָאבֶּען דֶעם כֹּחַ פוּן אַללֶע, אַז יֶעדֶער בֶּעזוּנְדֶער זָאל זִיךְ נִיט דַארְפֶען פֶערְלָאזֶען אוֹיף זַיין אֵייגֶענֶער קְרַאפְט אוּנ דֶער שְׁטַארְקֶערֶער זָאל נִיט אַיינְשְׁלִינְגֶען דֶעם שְׁלַאפֶערְן, אוּנ דַארִיבֶּער טָארֶען זֵיי נִיט מַאכֶען אַזֶעלְכֶע חִלּוּקִים צְוִוישֶׁען זִיךְ, וָואס קָאנֶען שְׁטֶערֶען דֶעם שָׁלוֹם. שְׁפִּינָאזַא'ס פֵּירוּשׁ אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק גֶעפֶאהְרְלִיךְ פַאר דִי יוּדֶען, וַוייל עֶר אִיז אֵיינְגֶענְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען אַז דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן הָאט רֶעכְט אוּנ אַללֶע מַאבַּאנֶען, וָואס זֶענֶען מַפְקִיר דָאס לֶעבֶּען, זֶענֶען פָּשׁוּט'ע מְשׁוּגָעִים, אוּנ וֶוען עֶר גֶעהט נָאךְ אֶפֶענְטְלִיךְ אִיבֶּער צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם וָואלְטֶען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְרוּפֶען אוּנ זוּכֶען אִין זַיינֶע וֶוערְטֶער בֶּעוַוייזֶע אוֹיף אַללֶע בִּלְבּוּלִים אוּנ שְׁקָרִים. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן וָואס שְׁפִּינָאזַא הָאט גְלַייךְ מִיט דִי רַבָּנִים בֶּעשׁוּלְדִיגְט אִין פִיעל זַאכֶען אוֹיךְ דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעאַרְבַּייט אַז דִי מְלוּכָה זָאל דָאס בּוּךְ נִיט לָאזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ פֶערְקוֹיפֶען. שְׁפִּינָאזַא וִוידֶער אַלֵיין הָאט נִיט אִין זִין גֶעהַאט צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיינֶע חִבּוּרִים, עֶר אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטִיעפְט אִין זַיינֶע חֲקִירוֹת אוּנ הָאט הֲנָאָה גֶעהַאט וָואס זַיין מְלָאכָה הָאט אִיהם גֶעקָאנְט דֶערְנֶאהְרֶען פוּן אִיבֶּערְבַּייטֶען דִי אֱמוּנָה הָאט גָאר קֵיין רֶעדֶע נִיט גֶעקָאנְט זַיין, עֶס אִיז אִיהם אֲפִילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ אַז דֶער פְּפַאלְץ־גְרַאף קַארְל

לודוויג האט איהם פארגעלעגט ער זאל ווערען פראפעססאר אין דער היידעל־בערגער אוניווערזיטעט, האט שפינאזא פערשטאנען אז דאס איז א ווינק ער זאל ווערען א קריסט און ער האט זיך דערפון אבגעזאגט.

דערווייל האט זיך דאס לעבען פון די אמשטערדאמער יודען אויך אנגעהויבען צו פעראנדערן: די מאראנען, וואס זענען אללע מאל צוגעקומען, האבען אריינגעבראכט בילדונג און פיעל פון זיי, וואס זענען געוועהן געלעהרטע דאקטוירים, מאטהעמאטיקער און שפראכען־קענער, האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע אין דער יודישער קהלה. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט איינער פון די יודישע פערשטעהער ר' יצחק דע־ראצאמארא, וואס איז אין די יונגע יאהרען געוועהן א גייסטליכער אין וואלענסיא און האט געהייסען פריי ווינסענטע דע־ראצאמארא, ער האט עס אזוי־ווייט געבראכט, אז ער איז געווארען הויף־גייסטליכער פון דער שפאנישער פרינצעסין מאריא, וואס איז דערנאך געוועהן קאיזערין פון דייטשלאנד. כבוד און רייכקייט האבען איהם אבער ניט געקאנט בעפרידיגען און ער איז אוועק קיין האללאנד. ביי פיערציג יאהר האט ער זיך ערשט גענומען לערנען מעדיצין, ער איז געווארען א בעריהמטער דאקטאר און האט גענומען א יודישע פרוי און האט זיך אין נחת אבגעלעבט ביז צום דריי און אכטציגסטען יאהר. זיין טויט איז געוועהן א קלאפ פאר די אמשטערדאמער יודען, ווייל ער איז געוועהן א גרויסער בעל צדקה און האט גוט אכטונג געגעבען אויף צרכי צבור.

צווישען די מאראנען, וואס האבען זיך אויף דער עלטער בעזעצט אין האללאנד, איז געוועהן אויך אנטאניא הייגריך דע גאמעץ, איינער פון די בעסטע שפאנישע קריגס־לייט, וועלכער האט נאך אין די יונגע יאהרען ארויסגעוויזען זיין גבורה און איז געווארען קאפיטאן, אחוץ דעם וואס די מלוכה האט איהם בעלוינט מיט'ן גרעסטען ארדען. אז ער איז עלטער געווארען, האט ער אוועקגעווארפען די שווערד און האט זיך גענומען צו דער פעדער: ער האט אנגעשריבען זעהר פיעל טהעאטער־שטיקע, וואס מען האט געשפיעלט אין מאדריד און ער האט דערפון בעקומען אי כבוד, אי געלד. עס האט איהם אבער געטריבען צו זיינע ברידער און ער האט אלדינג איבערגעלאזט און איז אוועק קיין פראנקרייך. דארט האט ער אויך ניט געפונען קיין רוה, ווייל ער האט געמוזט פארט לעבען פערשטעלט ווי א קריסט, האטש אין פיעל זאכען האט ער קיין מורא ניט געהאט אויסצווייזען זיין אפענע ליעבשאפט צו יודען, און האט אנגעשריבען א בעריהמט קלאג־ליעד אויפ'ן טויט

פון לָאפֶּע דֶע וֶועגַא אִי אַלַארְקָאן, וָואס הָאט זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן פַאר דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. אַז מֶען אִיז אִין מַאדְרִיד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶערְפוּן הָאט מֶען זַיין בִּילְד אֶפֶּענְטְלִיךְ פֶערְבְּרֶענְט אוּנ מֶען הָאט דֶערְמִיט גֶעוִויזֶען, אַז מִיט אִיהם אַלַליין וָואלְט מֶען אוֹיךְ אַזוֹי גֶעטְהוּן וֶוען עֶר פַאלְלְט צוּ זַיי אַריין. דֶע־נָאמֶען אִיז אָבֶּער דֶערְוַוייל אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קַיין הָאלְלַאנְד, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהלְט זִיכֶער, עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ יוּד מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען. מִיט זַיינֶע שֶׁאנֶע לִיעדֶער הָאט עֶר גֶעטְרֶעסְט זַיין פָאלְק אוּנ הָאט זִיךְ רוּהִיג אָבְּגֶעלֶעבְּט דִי יָאהרֶען.

אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ, זַייט אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא'ס טוֹיט, דִי אַמְשְׁטֶערְדַאמֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פֶערְבֶּעסֶערְט אִין פִיעל עִנְיָנִים, אוּנ דָאס הָאט זִי נָאר גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען דִי מַארְרַאנֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען פֶערְבּוּנְדֶען צוּזַאמֶען תּוֹרָה מִיט חָכְמָה אוּנ הָאבֶּען דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי הָאלֶלֶאנְדִישֶׁע יוּדֶען אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען גָאר הוֹיךְ. זַיי הָאבֶּען אַ בִּיסֶעל פֶערְקְלֵיינֶערְט דֶעם כֹּחַ פוּן דִי רַבָּנִים, נָאר עֶס אִיז צוּגֶע־גַאנְגֶען שְׁטִיל אָהן מַחֲלוֹקֶת. צְווִישֶׁען דִי בְּכָבוֹדֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס אוֹיף זַיי הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דִי גַאנְצֶע קְהִלָּה. אִיז גֶעוֶועהן ר' יוֹסֵף פֶּעלִיטְשֶׁע פִּינְזוֹ דֶע לַא וֶועגַא, אַ גְרוֹיסֶער עָשִׁיר, וָואס הָאט צוּזַאמֶען מִיט'ן פָאטֶער גֶעפִיהרְט דִי גְרֶעסְטֶע מִסְחָרִים, אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעפוּנֶען צַייט אוֹיף צוּ שְׁרַייבֶּען שֶׁאנֶע שִׁירִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק מִיט דֶעם נָאהמֶען „אֲסִירֵי הַתִּקְוָה", דִי גֶעבּוּנְדֶענֶע דוּרְךְ דֶעם הָאפְנוּנְג, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען עֶטְלִיכֶע שְׁפַּאנִישֶׁע עֶרְצֶאהלוּנְגֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוָואהְנְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם ר' יִצְחָק נוּנֶעס, אָדֶער עַמְנוּאֵל דֶע בֶּעלְמָאנְט, וָואס אִיז פְרִיהֶער גֶעוֶועהן שְׁפַּאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער אִין נִידֶערְלַאנְד; ר' יִצְחָק נָאמֶען דֶע זוֹזָא, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען שִׁירִים אוֹיף לַאטַיינִישׁ; נִיקוֹלַאִי דֶע אָלִיוֶוער פוֹלַאנַא, וָואס אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען גֶעוֶועהן זֶעהר אַ גֶעשֶׁאצְטֶער אָפִיצִיער; ר' יוֹסֵף סֵמַךְ אַרִיאַשׁ, וָואס הָאט אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ דָאס בּוּךְ פוּן יָאזֶעפוּס פְלַאוְויוּס „גֶעגֶען אַפִּיאָן"; טְהָאמַאשׁ דֶע פִּינֶעדָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער קֶענֶער פוּן גֶעאָ־גְרַאפְיֶע, אוּנ אַז עֶר אִיז פוּן שְׁפַּאנְיֶען אַנְטְלָאפֶען קַיין הָאלְלַאנְד הָאט עֶר עֶרְשְׁט דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרוּקֶען זַיינֶע נוּצְלִיכֶע בִּיכֶער; ר' דָוִד כֹּהֵן דֶע לַארַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן, נָאר אַזוֹי ווִי אִין הַאמְבּוּרְג פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְט צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט'ן בֶּעקַאנְטֶען גַייסְטְלִיכֶען עֶדְצַארְדוּס, וֶועלְכֶער הָאט לִיעב גֶעהַאט צוּ טוֹיפֶען יוּדֶען הָאט מֶען אוֹיף אִיהם אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז

עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם; ר' בִּנְיָמִין, אָדֶער דִיאָנִים מוּסַפִיַא, וָואס אִיז אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיים קֶענִיג כְּרִיסְטִיאַן דֶעם פִיערְטֶען פוּן דֶאנֶעמַארְק אוּנ אִיז אוֹיף דֶער עֶלְטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין אַמְשְׁטַרְדַם. אוֹיסֶער זֵיי הָאט אוֹיךְ אִין הָאלְלַאנְד גֶעשְׁפִּיעלְט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע רָאללֶע אַ מַארְרַאנִישֶׁע פְרוֹי רִבְקָה, אָדֶער אִיזַאבֶּעלַא קָארְרֶעאַ, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר שֶׁעֶנֶע שִׁירִים אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ.

נָאר הָאבֶּער פוּן אַללֶע מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין אַמְשְׁטַרְדַם, אִיז גֶעשְׁטַאנֶען בַּאלְטְהַאזַאר אָרָאבִּיָא דֶע קַאסְטְרָא, וָואס אִיז פוּן קְלֵיינֶערְהֵייד אָן צוּגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, וַוייל זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען אָבְּגֶעהִיט אַללֶע דִינִים פוּן יוּדִישְׁקַייט, קֵיין טְרֵיפוֹת פְלֶעגְט צוּ זֵיי אִין שְׁטוּבּ נִיט אַרַיינְקוּמֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען הֵיילִיג גֶעהַאלְטֶען שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט אָרָאבִּיָא גֶעלֶערְנְט פִילָאזָאפִיֶע אוּנ הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶע-בְּרַאכְט, אַז עֶר אִיז גֶעוָוארֶען פְּרָאפֶעסָאר אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט פוּן סַאלַא-מַאנְקַא. שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ מֶעדִיצִין אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעסְטֶע דָאקְטוֹירִים אִין סֶעוִוילַא. עֶר אִיז אוֹיךְ אַ צַייט גֶעוֶועהן לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיי אַ רַייכֶען הֶערְצָאג אוּנ הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען. גְלִיקְלִיךְ הָאט זִיךְ אָרָאבִּיָא מִיט זַיין מִשְׁפָּחָה גֶעלֶעבְּט, פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען כָּבוֹד אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין גֶעמֶעגְט רֶעכְנֶען אַז עֶר וֶועט אוֹיךְ רוּהִיג עֶנְדִיגֶען זַיין לֶעבֶּען אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ בְּלַייבֶּען אַ בֶּעהַאלְטֶענֶער יוּד, וִוי זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען גֶעטְהוּן. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד... וָואס דֶער מֶענְשׁ אִיז גְרֶעסֶער זֶעהר שׂוֹנְאִים הָאט עֶר: עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֵדוּת וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר אִיז גֶענֵייגְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם, עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ אוֹיךְ שְׁטַארְק נִיט גֶעקָאנְט אָבְּלֵייקֶענֶען, אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָבְּגֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה גַאנְצֶע דְרַיי יָאהר. דִי צָרוֹת וֶועלְכֶע אָרָאבִּיָא הָאט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען, לָאזֶען זִיךְ גָאר נִיט בֶּעשְׁרַייבֶּען. עֶר הָאט דֶערְנָאךְ אִין פְרֵיידֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז גַאנְץ אָפְט הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען אַז עֶר אִיז גָאר קֵיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן קֵיין פְּרָאפֶעסָאר אוּנ קֵיין דָאקְטָאר, אַז אַלְדִינְג אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַ זִיסֶער חָלוֹם. אוּנ אַז עֶר אִיז טַאקִי אַ אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִיאָה, וָואס אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען צוּ וַואלְגֶערְן זִיךְ אִין גֶעפֶענְגְנִישׁ אוּנ אִיבֶּערְטְרָאגֶען עִנוּיִים קָשִׁים. פִינְף יָאהר הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט, נָאר, וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעהַאט גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען פוּן זַיינֶעט וֶועגֶען. אָרָאבִּיָא אִיז אָבְּגֶעקוּמֶען דֶערְמִיט, וָואס מֶען הָאט

יהם בעפעריהט אונ מען האט איהם ארויסגעטריבען פון שפאניען. אויף אזא ענס האט אראביא שוין לאנג ארויסגעקוקט; ער איז באלד אריבער קיין טולוז אונ איז דארט געווארען פראפעסאר פון מעדיצין אין דער אוניווערזיטאט. אין טולוז איז ער ניט לאנג געבליבען, ווייל עס האט איהם געצווינגען קיין האללאנד כדי ער זאל קאנען אין גאנצען אראבווארפען פון זיך די מאסקע. זעכס אונ פיערציג יאהר איז ער שוין אלט געוועהן ווען ער איז אין אמשטערדם אפענטליך איבערגעגאנגען צום יודענטהום אונ האט אנגענומען דעם נאהמען יצחק. עס איז קיין וואונדער ניט וואס ער האט באלד אבגעדרוקט א בוך געגען זיין פריה־רינגע אמונה: זי צרות האבען פון איהם ארויסגערעדט אונ דערפאר האט ער מיט אזא פייער געשריבען געגען די קריסטען, אז א קריסטליכער געלעהרטער האט געמוזט ארויסלאזען א תשובה אויף אראביא'ס בעשולדיגונגען. יצחק אראביא, ווי אויך אנדערע געבילדעטע מאראנען, פלעגט זיך אפט בעגעגענען מיט שפינאזא'ן, אונ האטש זייערע דעות האבען זיך ניט געקאנט אויסגלייכען איז פון דעסטוועגען צווישען זיי געוועהן שלום ושלוה. ערשט נאר אויף די עלטערע יאהרען, אז אראביא האט בעמערקט ווי פיעל יודישע יונגע לייט גיבען זיך אב מיט שפינאזא'ס ספרים, האט ער געפונען פאר נאטהיג אנצו־שרייבען א בוך געגען איהם, אבער קאלטבלוטיג, אהן זידלערייען, נאר ווי צוויי לומדים זענען זיך מפלפל צווישען זיך אונ דערנאך צוגעהט מען זיך שטיל אונ געלאסען אונ יעדער בלייבט ביי זיין סברא.

אין דער צייט וואס שפינאזא האט שטילערהייד, נאר מיט דער הילף פונ'ם ריינעם פערשטאנד, געוואלט אונטערגראבען דעם בנין פונ'ם יודענטהום, האט זיך גאנץ ווייט אין קליין־אזיען צו דער איינענער ארבייט געהאפט א יונגער מאנן, דווקא ניט מיט שכל, נאר מיט מעהר רעש אונ מיט די פינסטערע סודות פון דער פערדרעהטער קבלה. דאס האט געטהון שבתי צבי, וואס איז געבארען געווארען אין סמירנא, אים יאהר 1626. פונקט אים תשעה באב, ביי ארעמע עלטערן, וואס האבען ארויסגעשטאמט פון גריבענלאנד, אונ דער הלוק איז נאר געוועהן דער דאזיגער. וואס שפינאזא האט געקאנט נאר האבען עטליכע געצאהלטע מבינים, וואס זענען אים שטאנד געוועהן צו פערשטעהען זיינע הויכע געדאנקען, אונ שבתי צ"י האט באלד געהאט צעהנער טויזענ־דער תלמידים, ווייל אנגעהמען א נארישקייט איז זעהר גרינג, אונ דארט וואו מען גלויבט יענעם אויפ'ן ווארט דארף מען ניט זיין קיין גרויסער בריה פארצו־זאגען א גאנצען עולם אז אויפ'ן הימעל איז א יריד. שבתי צבי האט געלערנט

תַּלְמוּד בַּיים סְמִירְנָא'ר רַב ר' יוֹסֵף אַשְׁקוֹפָּא, נָאר קֵיין חֵרֶם הָאט עֶר נִיט גֶעהַאט, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ פוּן קְלֵיינְערְהֵייד אָן גֶעשְׁטֶעלְט דֶעם דֶרֶךְ אַז עֶר זָאל זִיךְ דֶערְהַאלְטֶען פוּן מֶענְשֶׁען, אַרוּמְגֶעהְן אָדֶער בַּיי זִיךְ אִין חֶדֶר אָדֶער אִין דִי גֶעדִיכְטֶע וֶואלְדֶער נִיט וַוייט פוּן דֶער שְׁטָאדְט. אַזַא הַנְהָגָה אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ דָאס וָואס עֶר אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען אִים תִּשְׁעָה בְּאָב, הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַז דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁבְּתַי צְבִי וִוי אַ טְהַייֶערֶע כְּלִי. וָואס עֶס קָאן פוּן אִיהר עֶפִּיס אוֹיסְוַואקְסֶען. וֶוער שְׁמִיעסְט אַז עֶר אִיז נָאךְ אַ בִּיסֶעל אֶלְטֶער גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם צְוֵויי מָאל חֲתוּנָה גֶעמַאכְט אוּנ עֶר הָאט גָאר נִיט גֶעוָואלְט קוּקֶען אוֹיף דִי וַוייבֶּער, אִיז שׁוֹין בַּיי קֵיינֶעם קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהְן אַז עֶר אִיז נִיט קֵיין גֶעוֶואהְנְלִיכֶער מֶענְשׁ. דֶערְמָאלְט הָאט דֶער טִירְקִישֶׁער סוּלְטַאן אִיבְּרַאהִים אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט וֶוענֶעדִיג אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז סְמִירְנָא גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע הַאנְדֶעלְס־שְׁטָאדְט, אוּנ דֶער מַעֲמָד פוּן ר' מָרְדְּכַי צְבִי, שַׁבְּתַי צְבִי'ס פָאטֶער, הָאט זִיךְ פֶערְבֶּעסֶערְט, וַוייל עֶטְלִיכֶע עֶנְגְלִישֶׁע רַייכֶע סוֹחֲרִים הָאבֶּען אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ מְמוּנֶה אִיבֶּער זֵייעֶרֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אִין סְמִירְנָא, פוּן דִי דָאזִיגֶע עֶנְגְלֶאנְדֶער אִיז דֶער אַלְטֶער מָרְדְּכַי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז אִין עֶנְגְלַאנְד קוּקְט מֶען אוֹיךְ אַרוֹיס אוֹיף מָשִׁיחַ'ן אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גָאר קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהְן, אַז זַיין זוּהְן אִיז טַאקִי דֶער מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, אוּנ אִין זַיין זְכוּת הָאט אִיהם גָאטְט גֶעהָאלְפֶען. דוּרְךְ אַזֶעלְכֶע רֶעד, וָואס שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעהֶערְט בַּיים פָאטֶער אִין שְׁטוּבּ אוּנ אוֹיךְ אוֹיף דֶער גַאס, הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין גֶעלָאזְט נַארֶען אוּנ הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַיינְצוּרֶעדֶען אַז אוֹיף אִיהם אִיז טַאקִי גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל אוֹיסְצוּלֶאזֶען דִי יוּדֶען פוּנ'ם גָלוּת.

אַלֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען זִיךְ דֶערְמָאלְט אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט אַ פֶערְטִיגֶען חֶשְׁבּוֹן, אַז פוּנ'ם יָאהר 1648 בִּיז 1666 מוּזֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען, אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין ווּאוּנְדֶער נִיט, וָואס הָאטְשׁ דִי וֶועלְט זָאגְט אַ וֶוארְטֶעל, אַז עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ וֶוערֶען אַ נָבִיא אִין דֶער אֵייגֶענֶער הֵיים, הָאבֶּען זִיךְ פָּארְט אַ סַךְ יוּנְגֶע לַייט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּשַׁארֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ וָואס מֶעהר מְשׁוּנֶה'נֶע תְּנוּעוֹת מֶען הָאט פוּן אִיהם גֶעזֶעהֶען אִיז זַיין נָאהמֶען אַלְץ גֶעוָוארֶען גְרֶעסֶער אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט מִיט אִיהם גֶעקְלוּנְגֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען, אַז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שׁוֹין גוּט גֶעפוּעֶלְט בַּיי זִיךְ אַז עֶר מֶעג זִיךְ אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ'ן אוּנ עֶר הָאט שַׁבָּת אִין שׁוּל אַרוֹיסְגֶעשְׁרִיגֶען אוֹיף אַ הוֹיךְ קוֹל דֶעם שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ, כְּדֵי דֶער עוֹלָם זָאל פֶערְשְׁטֶעהְן אַז דֶער גָלוּת הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט, הָאבֶּען זִיךְ דִי

רַבָּנִים אַרוּטְגֶעקוּקְט, זֵיי הָאבֶּען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ שְׁטַארְקֶען חִלּוּל הַשֵּׁם אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען פְרִיהר גֶעוָואלְט גֶעהֶען מִיט גוּטֶען אוּנ הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט זִיךְ אָבְּזָאגֶען פוּן זַיינֶע שֶׁאדְלִיכֶע גֶעדַאנְקֶען. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אָבֶּער פוּן קֵיין זַאךְ נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען אוּנ, אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם מַחֲרִים גֶעוֶועהן אִיז עֶר אַוֶועק קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ אִיהם זֶענֶען נָאכְגֶעפָאהרֶען אַללֶע זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ גוּטֶע פְרַיינְד, צְוִוישֶׁען וֶועלְכֶע עֶס הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע רָאללֶע ר׳ משֶׁה פִּינְהֵייְרָא, אַ יוּד אַ עוֹשֶׁר אוּנ שׁוֹין אַ אֶלְטֶערֶער מֶענְשׁ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער מְקוּבָּל אוּנ הָאט טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט, אַז דִי גוּטֶע צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין גֶעקוּמֶען. אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, הָאט שַׁבְּתַי צְבִי בֶּעקוּמֶען הוּנְדֶערְטֶער אַנְהֶענְגֶער פוּן לַייטִישֶׁע בַּעֲלֵי בָתִּים. דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן נָאר אַ גְרוֹיסֶע, נָאר אַ צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶענֶע, קֵיין בֶּערִיהמְטֶע לוֹמְדִים הָאט מֶען דָארְט נִיט גֶעזֶעהֶען, מְקוּבָּלִים אָבֶּער זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר פִיעל, אוּנ דֶערְפַאר הָאט זִיךְ דָארְט שַׁבְּתַי צְבִי פְרַיי גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען זַיין פְּלַאן. בַּאלְד הָאט עֶר דָארְט אָבְּגֶעזוּכְט אַ אָרֶעמֶען דַרְשָׁן, אַבְרָהָם יָכִינִי, וָואס הָאט פָּשׁוּט זִיךְ גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶערְפוּן אַ פַּרְנָסָה אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶר וֶועט גָאר נִיט דֶערְלֶעגֶען וֶוען דֶער עוֹלָם וֶועט זִיךְ לָאזֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי׳ן אוּנ עֶר וֶועט שְׁטֶעהֶען בַּיי דֶער זַייט וִוי אַ גַבַּאי. אַבְרָהָם יָכִינִי אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן פוּן דֶער חֶבְרָה, וָואס קֶען צוּ גוּט דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק אוּנ וֵוייסְט אַללֶע מִיטֶעל מִיט וֶועלְכֶע מֶען קָאן אִיהם נֶעהמֶען. אִיהם אִיז קָארְג גֶעוֶועהן וָואס שַׁבְּתַי צְבִי אַלֵיין הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי צוּ פִיהרֶען דָאס רֶעדֶעל, וָואס זַיין שֶׁאנֶע הוֹיכֶער וואוּקס, זַיינֶע לַאנְגֶע שְׁוַוארְצֶע הָאר, זַיינֶע פַייֶערִיגֶע אוֹיגֶען הָאבֶּען גֶעמַאכְט אֵיין אַיינְדְרוּק אוֹיף יֶעדֶען, וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט בְּרֵייט אוּנ הָאט גֶעשִׁיט דָאס גֶעלְד וָואס דֶער פָאטֶער הָאט אִיהם מִיט גֶעגֶעבֶּען; עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז דֶער עוֹלָם זָאל טַאקִי זֶעהֶען עֶפִּיס אַ מוֹפֵת אוּנ זָאל גָאר אַנְדֶערְשׁ צוּגֶעקְלֶעבְּט וֶוערֶען צוּם נַייֶעם מָשִׁיחַ, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר פְּלוּצְלוּנְג גֶעפוּנֶען אִין אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער הֵייל אֵיין אַלְטֶע מְגִילָה, וָואס אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען אוּנ דָארְט אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַ נְבִיאוּת, אַז אִים יָאהר 1626 וֶועט אִין סְמִירְנָא בַּיי ר׳ מָרְדְּכַי צְבִי גֶעבָּארֶען וֶוערֶען אַ זוּהן שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ עֶר וֶועט בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען גָאר אָהן אַ מִלְחָמָה, וַוייל עֶר אִיז דֶער אֶמֶתְ׳עֶר מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. אַזַא לִיגֶען מִיט אַ וָוארְט-צַייכֶען הָאט גוּט פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ פוּן אַללֶע, אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען פוּן דֶער גְאוּלָה. שַׁבְּתַי

צבי איז אָבער קיין נאר ניט געוועהן; ער האט פערשטאנען, אז אין קאנס-טאנטינאָפּאל קאן ער ניט גוט אָבשניידען, ווייל די מלוכה קאן דערפון געוואהר ווערען און איהם רעכנען פאר א מורד במלכות, און דאריבער איז ביי איהם געבליבען, ער זאל אריבער קיין סאלוניקי און דארט, אין א קליינערע שטאדט, פרייער אנהויבען ארבייטען. סאלוניקי איז טאקי פון לאנג אן געוועהן א נעסט פון מקובלים, מען האט שוין דארט געהערט פון שבתי צבי און מען האט איהם אויפגענאמען ווי א אבן טוב. דארט האט ער שוין אנגעהויבען אפענטליך דרשנען אין די שולען, און אויך א שמחה, וואס ער האט געמאכט פאר'ן עולם, איז ער ארויסגעגאנגען צו די געסט מיט א ריינינקייט אויף די הענד און האט זיך געהייסען זאגען „מזל טוב". ווייל ער איז א חתן געוואָרען פאר דער תורה. מיט דעם קונץ האט ער גאר פערבלאנדזשעט די מקובלים די אויגען. די רבנים פון סאלוניקי האבען אָבער קרום געקוקט דאריף, און אז עס איז אָנגעקומען א ידיעה פון סמירנא, אז מען האט שבתי צבי פון דארט ארויסגעטריבען, האבען זיי אויך ניט געוואלט מיט איהם טענה'ן און האבען איהם באלד אריינגעווארפען אין חרם. שבתי צבי איז פון דעסטוועגען ביי זיך ניט אראבגעפאלען; ער האט זיך א קורצע צייט ארומגעדרעהט אין גריכענלאנד ביז ער האט זיך צוגעשלאגען קיין קאירא, וואו עס האט געוואהנט א בעריהמטער מקובל רפאל יוסף חלבי, א גרויסער עושר, וואס האט געדיענט ביי דער קרוין און איז געוועהן בעקאנט מיט'ן טיטעל שרף באשי. שבתי צבי האט קיין טעות ניט געהאט, ווען ער האט גערעכענט אויף רפאל יוסף חלבי'ס הילף, ווייל ער האט געהאט א אָפענע און מילדע האנד, פופציג לומדים און מקובלים פלעגען אללע טאג עסען ביי זיין טיש, און דארט וואו עס קאן דעם כלל ישראל ארויסקומען עפּיס א טובה איז ביי איהם קיין געלד ניט טהייער געוועהן. זיין שטעללע ביי דער מלוכה האט געפאדערט ער זאל געהען אנגעטהון מיט טהייערע מלבושים און ארויספאהרען אין דער שענסטער קארעטע, נאר אויפ'ן לייב פלעגט ער טראגען א גראב העמד כדי ער זאל ליידען יסורים און ניט הנאה האבען פון עולם הזה, אזוי ווי די קבלה האט איהם געלערנט. זיין לייב-מענש איז געוועהן ר' שמואל וויטאל, א זוהן פון ר' חיים וויטאל, וואס איז געגאנגען אין זעלבען דרך פונ'ם פאטער, און ער האט איהם געגעבען אללע עצות ווי אזוי אבצוהיטען דאס פרומקייט. אודאי, אז ער האט פאר זיך דערזעהען אזא מענשען ווי שבתי צבי און איז געוואָרען געוואהר אז מען רעכענט איהם פאר משיח'ן, האט ער איהם אבגעשיט מיט געלד און האט איהם געגעבען

אַלֶלע מִיטֶעל עֶר זָאל קָאנֶען אַרײַנְפָּאהרֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, װײל דָאס יָאהר 1666, װָאס אַלֶלע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר'ן יָאהר פוּן דֶער גְאוּלָה, אִיז שׁוֹין גֶעװעהן נָאהֶענְט. אִין יְרוּשָׁלַיִם הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפוּנֶען מֶעהר מְקוּבָּלִים װִי לוֹמְדִים, אוּנ אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז אַהִין אָנְגֶעקוּמֶען אִיז בַּיי אַלֶלע אַיינְגֶערֶעדְט גֶעװָארֶען, אַז בַּאלְד װֶעט מֶען זֶעהֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים אוּנ דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק װֶעט אוֹיפְגֶערִיכְט װֶערֶען. דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אֵייגֶענְטְלִיךְ גָאר נִיט אַרוֹיסְגֶעװִיזֶען, עֶר פְלֶעגְט אָפְט מִתְפַּלֵל זַיין אוֹיף דִי הֵיילִיגֶע קְבָרִים, שְׁרַייֶען אוּנ װֵיינֶען אוּנ דֶערְנָאךְ טַאקִי בַּאלְד זִינְגֶען שְׁפַּאנִישֶׁע לִיעבֶּעס-לִיעדֶער, אוּנ דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דָאס בֶּעזִינְגְט עֶר דִי שְׁכִינָה. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַ צוּפַאל, װָאס שַׁבְּתַי צְבִי אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעװעהן צוּ טְהוּן אַ גְרוֹיסֶע טוֹבָה דִי יוּדֶען פוּן יְרוּשָׁלַיִם אוּנ װֶערֶען בַּיי זֵיי אַלֶלע בֶּעלִיעבְּט. מֶען פְלֶעגְט אָפְט פָארְדֶערְן זֶעהר גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט גֶעװעהן פוּן װַאנֶען צוּ נֶעהמֶען פְלֶעגְט מֶען אַיינְזֶעצֶען דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ זֵיי הַאלְטֶען אַזוֹי לַאנְג אִין תְּפִיסָה בִּיז דִי יוּדֶען פוּן אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט הָאבֶּען זֵיי פַאר רַחֲמָנוּת אוֹיסְגֶעקוֹיפְט. אַזַא מַעֲשֶׂה הָאט זִיךְ גְרָאד גֶעמַאכְט אִין דֶער צַייט װָאס שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶעקוּמֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם אוּנ עֶר הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט, עֶר אִיז שׁוֹין אַװֶעקְגֶעפָאהרֶען קַיין קַאִירַא צוּ ר' רְפָאֵל יוֹסֵף חֶלְבִּי אוּנ הָאט פוּן דָארְט גֶעבְּרַאכְט זֶעהר אַ גְרוֹיסֶע נְדָבָה אוֹיף פִּדְיוֹן שְׁבוּיִים. דֶערְמִיט הָאט שַׁבְּתַי צְבִי זִיךְ קוֹנֶה אַהֲבָה גֶעװעהן בַּיי יֶעדֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען עֶהרֶען אוּנ פַארְהֵיילִיגֶען.

אַז דֶער שְׁװינְדֶעל דַארְף גִילְטֶען פַאר אֵיין אֱמֶת-קוּמֶען פוּן אַלֶלע זַייטֶען אַזֶעלְכֶע בֶּעװַייזֶע, װָאס מֶען הָאט זִיךְ גָאר אוֹיף זֵיי נִיט גֶעקָאנְט רִיכְטֶען אוּנ װָאס שְׁפִּיעלֶען צוּ אַקְװַאט צוּם רוּמֶעל, אַזוֹי אַז עֶס בְּלַייבְּט כִּמְעַט בַּיי קֵיינֶעם קַיין סָפֵק נִיט אַז דִי זַאךְ הָאט עֶפִּיס אַ מַמָשׁוּת. דָאס אֵייגֶענֶע זֶעהט מֶען אוֹיךְ אִין דֶעם לֶעבֶּען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעװעהן עֶר זָאל טַאקִי אַ לַאנְגֶע צַייט שְׁפִּיעלֶען דִי רָאלֶלע, װָאס עֶר הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען. עֶר הָאט פְלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען פוּן גַאנְץ װַייט אַ „עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" – אַ פְרוֹי, װָאס הָאט אִיהם גֶעהָאלְפֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען זַיין פְּלַאן אוּנ הָאט אִין זַיין הַצְלָחָה גֶעהַאט דֶעם גְרֶעסְטֶען חֵלֶק. אִין יֶענֶע יָאהרֶען, װֶוען חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁחִיטָה אִין פּוֹילִין, אִיז אִין אַ שְׁטֶעדְטֶעל גֶעבְּלִיבֶּען אַ יוּדִישׁ מֵיידֶעלֶע פוּן זֶעכְּס יָאהר אַ יְתוֹמָה, װײל דִי עֶלְטֶערְן זֶענֶען דֶערְהַרְגֶ'ט גֶעװָארֶען אוּנ דִי גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז זִיךְ צוּלָאפֶען. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוֹיף דֶעם

קליינעם קינד אונ מען האט עס אריינגעגעבען אין א קלויסטער (מאנאסטיר) אונ דארט האבען עס די גייסטליכע ערצויגען אין דער קריסטליכער רעליגיאן. דאס קינד איז שוין אבער אזוי צוגעבונדען געוועהן צום יודישקייט אז זי האט עס ניט געקאנט פערגעסען די גאנצע צעהן יאהר, וואס זי האט זיך געפונען צווישען די קריסטען. אז זי איז אונטערגעוואקסען אונ איז געווארען א גרויסע יפת תאר, האט מען זי געוואלט חתונה מאכען, נאר זי האט עס אלץ געצויגען צוריק צו די יודען, וועלכע האבען זיך דערווייל נאך א מאל בעזעצט אין דעם שטאדטעל; אונ איין מאל האט מען זי געפונען גאנץ פריה, נאר אין איין העמד, אויפ'ן יודישען בית עולם. די יודען האבען זי אנגעהויבען אויספרעגען ווער זי איז, אונ זי האט דערצעהלט פון וואנען זי שטאמט ארויס אונ ווי אזוי עס ציהט זי ווי מיט אייזערנע צוואנגען צוריק צו דער יודישער אמונה. נאר צום אמת האט זי צוגעלעגט א שאנעס ליגען, אז דער פאטער איז איהר געקומען צו חלום אונ האט זי אין שלאף איבערגעטראגען אויפ'ן היילינגען ארט. זי האט אפילו געוויזען אויפ'ן לייב די צייכענס פון לאנגע נאגעל. מען האט זי באלד אוועקגעשיקט קיין אמשטרדם, וואו עס האט זיך אבגעזוכט איהרער א ברודער; דארט איז זי צוריק געווארען א יודיש קינד אונ האט אנגענומען דעם נאהמען שרה. איהר אויפפיהרונג איז אבער געוועהן ווייט פון צניעות, מען האט אויף איהר שטארק גערעדט אונ קיין אויסגעטראכטע זאכען האט מען טאקי ניט בעדארפט דערצעהלען, ווייל שרה האט זיך פיינד געהאט צו בעהאלטען. זי האט געדרונגען, אז זי מאג לעבען פריי, אונ פלעגט זאגען אז איהר שדוך קאן קיינער ניט קאליע מאכען, אונ איהר מאנן וועט זיין נאר משיח אליין. פון אמשטרדם איז שרה אריבער קיין ליוואָרנא אונ דארט האט זי אויך געהאלטען אין איין שרייען, אז משיח מוז באלד קומען אונ ער וועט זיין איהר אמת'ער זיווג. שבתי צבי איז גראד געוועהן אין קאירא, ווען עס איז אהנ־ געקומען א ידיעה פון ליוואָרנא, אז דארט איז דא זעהר א שאן מאדעל וואס שרייעט אין אללע גאסען אז משיח מוז זיין איהר בעשערטער. די זאך איז איהם גוט אין קאפ אריין, ער האט פערשטאנען אז סאי ווי סאי קאן איהם אזא מעשה נוצען צום געשעפט, אונ ער האט באלד ארויסגעשיקט א שליח קיין ליוואָרנא מען זאל איהם ברענגען די כלה. ווי אבגעשיידט שבתי צבי איז געוועהן פון פרויען, האט שרה'ס שאנקייט אויף איהם געמאכט א גרויסען איינ־ דרוק, אונ אז ער האט נאך מיט איהר גערעדט א פאר ווערטער אונ האט גע־ זעהען אז דא האט איהם גאטט צוגעשיקט א כשר'ע מציאה, וואס וועט נאך

קאָנען מענשען בעסער פון איהם די קאָפּ פערדרעהען, האָט ער גאָר ניט קיין טענות געמאַכט און האָט באַלד געשטעלט מיט איהר אַ חופּה. עס האָט איהם גאָר ניט געהאַרט וואָס אין קאַירא האָט שׂרה אויך ניט געהאַט קיין גוטען נאָהמען און מען האָט זיך פון איהר אַנדערצעהלט גענוג ניט שענע הנהגות. קיינער האָט זיך ניט ערלויבט איהם צו פרעגען קשיות, און דאָרט וואו ער האָט פערשטאַנען אַז מען מוז די זאַך אַ ביסעלע פערענטפערן האָט ער געגעבען אָנצוהערען אַז ער טהוט נאָך דעם נביא הושע, וואָס האָט אויך, לויט גאָטט'ס בעפעהל, גענומען אַ אשה זונה. די חתונה איז געוועהן ביי ר' רפאל יוסף חלבי אין שטוב, און ער האָט עס גערעכענט פאַר'ן גרעסטען גליק וואָס גאָטט האָט איהם מזכה געוועהן מיט דער מצוה צו זיין ביי אַזאַ שמחה. ביים אַלטען רייכען מקובל איז גאָר קיין אַנדער סברא ניט געוועהן אַז מען דאַרף נאָר דערציהען ביז צום יאָהר 1666 און די גאולה וועט זיך געוויס אָנהויבען. ער האָט אין דעם פעסט געגלויבט און דערפאַר האָט ער געעפענט זיין קאַסטע פאַר שבתי צבי, ער זאָל נעהמען ווי פיעל געלד ער וועט בעדאַרפען אַבי ער זאָל אויספיהרען זיין הייליג שליחות. מיט טהייערע צוויי זאַכען האָט זיך שבתי צבי אַוועקגעלאָזט צוריקפאָהרען קיין ירושלים: מיט שׂרה'ס שענקייט און חלבי'ס רייכקייט, — און דאָס זענען געוועהן צוויי אוצרות אויף וועלכע ער האָט זיך געקאָנט אָנשפּאַרען ווי אויף איין אייזערנער וואַנד.

באַלד האָט זיך אָפּגעזוכט נאָך אַ דריטער אוצר, אַ געטרייער דיענער, וואָס האָט פערשטאַנען ווי אַזוי צוצולעגען אויף טויזענד טעלער שבתי צבי'ס מופתים און מאַכען אַז די וועלט זאָל איהם קלינגען. אונטערוועגס האָט זיך שבתי צבי אין גזה בעקאַנט מיט נתן בנימין הלוי, וואָס איז געוועהן אַ אָרעם יונגעל און איז אויסגעוואַקסען אין דחקות ביי זיין פאָטער, אַ ארץ ישראל משולח; נאָר אַ גרויסער עושר, וואָס האָט געהאַט אַ טאָכטער מיט אַ בלינד אויג, האָט איהם גענומען פאַר איין איידעם און האָט איהם געגעבען אַ היבשען נדן. אַזאַ יונגער מאַנן האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהון מיט'ן געלד און ער האָט אַלץ געזוכט עפּיס אַזאַ זי' , וואָס זאָל צו רייכקייט איהם צוגעבען אויך כבוד. אַוודאי איז לייכט צו פערשטעהען, אַז נתן בנימין הלוי איז בטל געוואָרען פאַר שבתי צבי אונ, אַז מען האָט איהם נאָך געוויזען די מגילה, וואָס אברהם יכיני האָט קלאָמערשט געפונען, האָט ער עס אָנגענומען פאַר תורת אמת און האָט אַוועקגעוואָרפען אַלדינג, כדי ער זאָל קאָנען מיט'ן גאַנצען האַרצען דיענען דעם מלך המשיח. מען קאָן ניט וויסען צו האָט זיך נתן בנימין הלוי געלאָזט נאַרען

אדער ער האט טאקי געוואלט צוזאמען מיט אללע אנדערע אבנארען; נאר נאר פלוצלונג האט ער אנגעהויבען שרייען, אז אין איהם איז די נשמה פון אליהו הנביא אונ האט געפונען טויזענדער נאראנים, וואס האבען עס איהם געגלויבט. ער האט צושיקט בריעף אומעדום, וואו יודען האבען נאר געוואהנט, אז משיח איז שוין דא אונ אז גאר גיך וועט איהם דער סולטאן אלליין אבטרעטען די מלוכה אונ אבגעבען די יודען זייער הייליג לאנד, אונ ביז שבתי איז געקומען קיין ירושלים, איז שוין אין גאנץ ארץ ישראל געווען א רעש אז משיח פאהרט, אונ אז אין עזה האט זיך בעוויזען א נייער נביא. די צאהל פון די נארישע מענשען, וואס האבען זיך לייכט געלאזט אלדינג איינרעדען, איז מיט יעדען טאג גרעסער געווארען אונ, אז עמיצער האט עפיס געוואלט פרעגען שאלות האט מען איהם באלד פערמאכט דאס מויל. ווי עס ווייזט אבער אויס, האבען זיך אין ירושלים נאך געפונען עטליכע לומדים, וואס האבען זיך ניט געלאזט פערפיהרען אונ האבען די רבנים ארויסגעבראכט, מען זאל שבתי צבי פערשטעהן געבען, אז די הייליגע שטאדט איז ניט קיין פלאץ פאר קיין שווינדלערס, אונ אז מען וועט אויף איהם קיין כבוד ניט לעגען ווי באלד ער וועט ניט אוועקפאהרען. שבתי צבי האט פערשטאנען, אז זיין איין עקשן טויג ניט אונ עס איז ביי איהם געבליבען ער זאל צוריקפאהרען קיין סמירנא, וואו זיינע ברידער זענען שוין געווען שטארק רייך אונ האבען זיך געלאזט קאסטען א סך געלד, אונ האבען אנגעשטעלט מענשען, מען זאל דערצעהלען פון שבתי צבי נסים ונפלאות פריהער האט שבתי צבי ארויסגעשיקט קיין סמירנא צוויי שליחים, שבתי רפאל, וואס האט גוט געוואוסט אז דא איז א אבנארעריי, נאר ער האט פשוט געוואלט דערביי רייך ווערן, אונ א מקובל פון דייטשלאנד, מתתיהו בלאך, וואס האט טאקי ערנסט געמיינט אז ער ברענגט די סמירנא'ר יודען א פרעהליכע בשורה אונ מאכט זיינע ברידער גליקליך. אז שבתי צבי איז געקומען קיין סמירנא אונ האט נאך אהין געבראכט זיין שרייבער אונ בעל סוד שמואל פרימא, וואס איז געווען א גרויסער בריה אויף אזעלכע זאכען, אונ האט פערשטאנען ווי אזוי זיך צו בענוצען מיט'ן בלינדקייט פונ'ם פראסטען עולם, איז שוין כמעט אין שטאדט ניט געווען קיין איינציגער יוד, וואס זאל ניט גלויבען אז די צייט פון דער גאולה איז טאקי נאהענט. פון דעסטוועגען האט שבתי צבי אנגעזאגט, אז מען זאל ניט מאכען קיין רעש אונ מען זאל רוהיג ווארטען ביז דער אויבערשטער וועט איהם מגלה זיין אז ער מאג שוין עפיס אנהויבען טהון. דערמיט האט ער נאך מעהר אונטערגעהיצט דאס פאלק, אונ אז ער האט אים

יָאהר 1665 , פּוּנְקְט אִים ראֹש הַשָּׁנָה בַּיי דִי תְּקִיעוֹת גֶעלָאזְט אוֹיסְרוּפֶען אַז עֶר אִיז מָשִׁיחַ , אִיז גֶעוָוארֶען אַ שִׂמְחָה אוֹיף אַלֶּע יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט אִין דִי גַאסֶען גֶעטַאנְצְט פַאר פְרֵייד. עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים כְּסֵדֶר זֶענֶען דִי יוּדֶען פוּן סְמִירְנָא גֶעוֶועהן וִוי צוּ מִישְׁט ; זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אַלֶּע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ זִיךְ נָאר מֵכִין גֶעוֶועהן צוּ דֶער גְאוּלָה. אוֹיף שַׁבְּתַי צְבִי הָאבֶּען זֵיי גֶעקוּקְט וִוי אוֹיף אַ מֶלֶךְ , זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ בּוּקֶען פַאר אִיהם אוּנ אַז עֶר אִיז אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען אִין גַאס אוּנ הָאט גֶעזוּנְגֶען „יְמִין ה׳ רוֹמֵמָה , יְמִין ה׳ עֹשָׂה חָיִל" פְלֶעגְט מֶען זִיךְ אָבְּשְׁטֶעלֶען מִיט יִרְאָה אוּנ פַּחַד , אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז נִיט הַיינְט — מָארְגֶען הֵייסְט עֶר זִיךְ מֵכִין זַיין צוּ גֶעהֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. מֶען הָאט טַאקֶי גֶעקֶאנְט דוּל וֶוערֶען , וַוייל פוּן אֵיין זַייט הָאט מֶען גֶעזֶעהֶען וִוי פְרוּמֶע יוּדֶען פַאסְטֶען גַאנְצֶע טֶאג אוּנ טְהוּעֶן זִיךְ אָן עִנוּיִם קָשִׁים , כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָבְּרֵיינִיגֶען פוּן זִינְד אוּנ זוֹכֶה זַיין צוּ דֶערְלֶעבֶּען דִי יְשׁוּעָה , אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאבֶּען זִיךְ אוּמֶעדוּם אַרוּמְגֶעדְרֶעהט שַׁבְּתַי צְבִי׳ס חֶבְרָה־לַייט אוּנ הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶארֶען אַז דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה אַלֵיין פֶערְשְׁטֶעהט אַז גֶעגֶען ווִילֶען פוּנ׳ם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם טָאר זִי נִיט גֶעהֶען. דָאס הָאט קֵיינֶער נִיט גֶעוואוּסְט , אַז מִיט דִי סְמִירְנָא׳ר בֶּעאַמְטֶע אִיז גֶעוֶועהן אָבְּגֶערֶעט פַאר אַסַךְ גֶעלְד זִי זָאל זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג מַאכֶען. אַוַדַאי הָאט שַׁבְּתַי צְבִי גֶעקֶאנְט אוֹיסְפִיהְרֶען וָואס עֶר הָאט נָאר גֶעוָואלְט אוּנ מֶען הָאט אִיהם בְּלִינְד גֶעפָאלְגְט. אַז דֶער אַלְטֶער רַב ר׳ אַהֲרֹן דֶע־לַא פָּפָּא אִיז אַרוֹיסְגֶעטְרֶעטֶען גֶעגֶען שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַחֲרִים זַיין , הָאט מֶען אִיהם בַּאלְד אָבְּגֶעזָאגְט פוּן רַבָּנוּת , אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט עוֹקֵר זַיין פוּן סְמִירְנָא. נָאךְ אֶרְגֶער הָאט מֶען זִיךְ גוֹהֵג גֶעוֶועהן מִיט אַ גְבִיר ר׳ חַיִים פֶּנְיַא : עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט רֶעדֶען עֶפִּיס אַ וָוארְט גֶעגֶען שַׁבְּתַי צְבִי , אִיז מֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף זַיין הוֹיז אוּנ מֶען וָואלְט גֶעוֶועהן אַ תֵּל גֶעמַאכְט פוּן זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען , נָאר זַיין שְׁטִיקֶעל גְלִיק אִיז גֶעוֶועהן וָואס דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען פְרַייטָאג פַאר נַאכְט , וֶוען דֶער עוֹלָם דַארְף גֶעהֶען אִין שׁוּל אַרַיין אוּנ וָואס דֶער חוֹטֵא אַלֵיין הָאט בַּאלְד אָנְגֶע־הוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן אַז עֶר הָאט חֲרָטָה אוּנ וֶועט שׁוֹין מֶעהר נִיט רֶעדֶען קַיין אִיבְּרִיגֶע וָוארְטֶער. אַזוֹי אִיז שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַלֶּע מָאל מֶעהר תַּקִיף , אוּנ אַז עֶר הָאט אַ מָאל אַ זָאג גֶעטְהוּן אַז דִי גְאוּלָה הָאט נָאךְ אַ שְׁטַארְקֶען עִכּוּב דֶערְפוּן , וָואס עֶס פֶעהלְט נָאךְ דִי צָאהל פוּן דִי נְפָשׁוֹת , וֶועלְכֶע דַארְפֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט וֶוערֶען , אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֵצָה מֶען זָאל גִיכֶער חֲתוּנָה מַאכֶען דִי קִינְדֶער , כְּדֵי עֶס זָאל אוּנְטֶערְוַואקְסֶען אַ נֵייעֶר דוֹר , הָאט מֶען אִיהם גָאר נִיט

געוואָלט איבּערפרעגען, מען האָט געזעהען אַז אַזוֹי איז דער רצוֹן פוּן גאָטט, וואָס ער ניט איבּער דורך די ליפּען פוּן זיין געליעבּטען זוהן, אוּנ נאָר אין סמירנא אַלליין האָט מען התוּנה געמאַכט מעהר פוּן זיבּען הוּנדערט קינדער, פוּן צעהן בּיז צוועלף יאָהר.

פוּן אַנאַרישקייט ווערד די וועלט ניכער געוואָהר ווי פוּן אַ חכמה: אין אַ צייט פוּן עטליכע חדשים האָבּען די יוּדען פוּן גאַנץ קליין־אַזיען געוואוּסט, אַז די גאוּלה האָט זיך שוֹין אָנגעהויבּען אוּנ מען איז געוועהן מלא שמחה. שבּתי צבי'ס לייבּ־מענש, שמוּאל פּרימא, האָט ניט געזשאַלעוועט זיינע שאָנע פאַרבּען צוּ בּעשרייבּען דאָס גרויסקייט פוּן משיח'ן אוּנ האָט צוּשיקט בּריעף אין אַללע נאָהענטע אוּנ ווייטע יוּדישע קהלות. אַחוּץ דעם האָט זיך דער נייער נבּיא נתן בּנימין הלוי אוּנ אויך שבּתי רפאל אוּנ מתּתיהוּ בּלאָך אַוועקגעלאָזט אויף דער וועלט אוּנ האָבּען מיט הייסע דרשות אוּנטערגעוואַרמט דעם עוֹלם אוּנ דערוואַייטערט יעדען ספק, וואָס האָט נאָר געקאָנט בּיי עמיצען אין האַרצען געבּאָרען ווערען. אַפילוּ קריסטען, אַז זיי האָבּען בּעמערקט די פרייד פוּן די יוּדען, האָבּען אָנגעהויבּען גלויבּען אַז עפּיס טהוּט זיך טאַקי; אַ טהייל האָבּען חוֹזק געמאַכט, נאָר פיעל האָבּען ערנסטער געקוּקט אויף דער זאַך אוּנ האָבּען געדרוּנגען, אַז אַ פאָלק וואָס לעבּט שטענדיג מיט נסים קאָן אויך אויפגעריכט ווערען ניט אויף קיין נאַטירליכען וועג. דער ענגלישער אוּנ האָללאַנדישער קאָנסוּל האָבּען דערפוּן געמעלדעט קיין אייראָפּאַ, אין אַללע גראָסטע האַנדעלס־שטאָדט האָט מען אָנגעהויבּען רעדען וועגען דעם משיח פוּן סמירנא, אוּנ אַזוֹי איז די גוּטע בּשוֹרה אָנגעקוּמען אויך צוּ די אייראָפּאָאישע יוּדען אוּנ אַללע האָבּען זיך אָנגעהאַפּט אין דעם. די קבּלה האָט דעמאָלט אַזוֹי פערדרעהט די קאָפּ פוּן אַללע יוּדען אַז עס איז גאָר קיינעם ניט מעגליך געוועהן דערפוּן אַראָבּצוּפיהרען. אוּמזיסט האָט ר' יעקב ששפּוֹרטש פוּן האַמבּוּרג געשריגען געוואַלד אויף דעם שווינדעל אוּנ האָט צוּשיקט בּריעף צוּ אַללע יוּדישע קהלות פוּן אייראָפּאַ, אַזיען אוּנ אַפריקאַ, מען זאָל זיך ניט לאָזען אַראָבּפיהרען פוּנ'ם וועג: קיינער האָט איהם ניט געוואָלט הערען, עפּיס ווי אַ כּשוּף האָט צוּגענוּמען דעם שכל בּיי די קליגסטע אוּנ אַפילוּ געלערנטע אוּנ געבּילדעטע יוּדען איז שווער גע־וועהן אָבּצוּרייסען פוּנ'ם געדאַנק, אַז בּאַלד וועט מען זיי אַללע צוּריקפיהרען צוּ דער אַלטער היים. בּעזאָנדערס האָט זיך געטהוּן אין האַמבּוּרג אוּנ אַמשטערדם: ספרדים אוּנ אַשכּנזים האָבּען זיך אויסגעמישט אוּנ אַללע צוּזאַמען האָבּען נאָר געטראַכט ווי אַזוֹי מען זאָל זיך מכין זיין צוּ דער גאוּלה. אַ טהייל האָבּען זיך

גֶעמַאכְט אַללֶע טָאג פּוּרִים ; גָאר פְרוּמֶע הָאבֶען גֶעטְרוֹיעֶרְט אוּנ גֶעפַאסְט , כְּדֵי זַיי זָאלֶען שְׁפֶּעטֶער הָאבֶען מֶעהר שִׂמְחָה אוֹיף זַייעֶר חֵלֶק. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶען דְרוּקֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע סִדוּרִים מִיט שַׁבְּתַי צְבִים בִּילְד, אוּנ דִי יוּדִישֶׁע דְרוּקֶען וֶוענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַזוֹי פִיעל סִדוּרִים וִוי פִיעל מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט . אֲפִילוּ שְׁפִּינָאזַא , וָואס אִיז גֶעוֶועהן גָאר דֶערְוַוייטֶערְט פוּן יוּדֶען , הָאט זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ לַאכֶען פוּן דֶער הָאפְנוּנְג וָואס הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעלֶעבְּט אַללֶע יוּדֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט , אוּנ גְרָאד אִין אַזַא צַייט וֶוען אִין פִיעל לֶאנְדֶער הָאט מֶען זַיי זֶעהר שְׁלֶעכְט בֶּעהַאנְדֶעלְט אוּנ מֶען הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט דֶענְקֶען, אַז מֶען וֶועט דֶערְלָאזֶען זַיי זָאלֶען פְרַיי וֶוערֶען אוּנ צוּרִיק בֶּעקוּמֶען אַמְלוּכָה. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְדֶע , אַדַייטְשֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶער הֵיינְרִיךְ אָלְדֶענְבּוּרְג , וָואס הָאט אִים יָאהר 1665 גֶעלֶעבְּט אִין לָאנְדָאן , הָאט אִים גֶעשְׂרִיבֶּען, אַז דָארְט רֶעדְט מֶען גַאנְץ שְׁטַארְק וֶועגֶען יוּדִישֶׁען מָשִׁיחַ, וֶוענִיג מֶענְשֶׁען גְלוֹיבֶּען אִין דֶעם , נָאר אַסַךְ וִוילֶען עֶס. דַארוֹיף הָאט אִיהם שְׁפִּינָאזַא גֶעאֶנְפֶערְט, אַז קַיין אוּנְמֶעגְלִיכֶע זַאךְ אִיז עֶס נִיט, אַז דָאס לֶעבֶּען פוּן אַנְדֶערֶע פֶאלְקֶער דַארְף נָאר אַבִּיסֶעל אַנְדֶערְשׁ וֶוערֶען אוּנ דֶעמָאלְט קָאן גָאטט וַוייטֶער אוֹיסְקְלוֹיבֶּען דִי יוּדֶען פַאר זַיין פָאלְק.

עֶס לָאזְט זִיךְ גָאר נִיט בֶּעשְׂרַייבֶּען וָואס עֶס הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן צְוִוישֶׁען יוּדֶען , וֶוען זַיי הָאבֶען בֶּעקוּמֶען דִי יְדִיעָה אַז אִין סְמִירְנָא הָאט זִיךְ שׁוֹין בֶּעוִויזֶען מָשִׁיחַ , אוּנ אַז עֶס דַארְף נָאר אַוֶועקְגֶעהֶען אַקוּרְצֶע צַייט וֶועט עֶר צוּנוֹיפְנֶעהמֶען דִי פֶערְוָואגֶעלְטֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער פוּן אַללֶע עֶקֶען פוּן דֶער וֶועלְט. אִין לָאנְדָאן הָאט מֶען זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶען וֶועטֶען אוֹיף גְרוֹיסֶען סוּמְמֶע גֶעלְד , זוִי דֶער שְׁטֵייגֶער אִיז בַּיי דִי עֶנְגְלֶאנְדֶער , אַז בִּיז צְוַוייא יָאהר וֶועט שׁוֹין שַׁבְּתַי צְבִי גֶעזַאלְבְּט וֶוערֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם פַאר קֶענִיג. עֶס הָאבֶען זִיךְ גֶעפוּנֶען כָּשֵׁר׳ע עֵדוּת , וָואס הָאבֶען אַלֵיין בֶּעגֶעגֶענְט עֶרְגִיץ אוֹיפ׳ן יַם אַגְרוֹיס שִׁיף פוּל מִיט מֶענְשֶׁען , וָואס הָאבֶען גֶערֶעדְט נָאר לָשׁוֹן קֹדֶשׁ , אוּנ אוֹיף דֶער פָאהן פוּן דֶעם שִׁיף אִיז גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׂרִיבֶּען „דִי צְוֶועלְף שְׁבָטִים פוּן יִשְׂרָאֵל". אֲפִילוּ אִין אַוִוינְיָאן , וואו דִי יוּדֶען אִיז נִיט גֶעוֶועהן שְׁלֶעכְט, הָאבֶען זַיי אַלֶע גֶעמַאכְט אֵיין עֶק פוּן זַייעֶרֶע עֲסָקִים אוּנ עֶס אִיז בַּיי זַיי גֶעבְּלִיבֶּען זַיי זָאלֶען אַרוֹיספָאהרֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. נָאר מֶעהר וִוי אוּמֶעדוּם הָאט זִיךְ גֶערַעשְׁט אִין הַאמְבּוּרְג : דָארְט הָאבֶען דִי יוּדֶען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען פוּן דִי שׂוֹנְאִים גֶענוּג צָרוֹת אוּנ אַז גָאטט הָאט זַיי יָא גֶעהָאלְפֶען אוּנ זַיי הָאבֶען דֶערְלֶעבְּט דִי טְהַייעֶרֶע צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה הָאבֶען זַיי נִיט גֶעוָואלְט בֶּעהַאלְטֶען זַייעֶר פְרֵייד אוּנ

האבען אומיסטען אזוי געזונגען און געשפרונגען, כדי די קריסטען זאלען זיך אנשטויסען אז זיי טרייבען קיין קאטאוועס ניט און אז זיי שטעהען שוין מיט איין פוס אין זייער אייגען לאנד. דערפאר האט די שמחה בערוישט אללע האמבורגער יודען, נאר אהן א שום אונטערשיעד, פונ׳ם ביטערן אביון ביז צום בכבוד׳ן גביר, און אז מען איז אריינגעגאנגען אין א שול און מען האט דערזעהען טאנצען און זינגען, מיט א ספר תורה אין די האנד און מיט פרומע הויות אויפ׳ן פנים, אזעלכע יודען ווי דער רייכער עמנואל טעקסייראַ און דער אלטער בענדיטא דע קאשטרא, וואס איז א לאנגע צייט געוועהן לייב-דאקטאר ביי דער קאניגין כריסטינע. האט מען געקאנט פערשטעהען ווי גרויס און הייליג די גאולה האט זיך גערעכענט ביי זיי און וואס פאר א פייער עס האט אונטערגעצונדען יעדעס יודיש הארץ.

ווען שבתי צבי זאל אפילו אליין ניט געוועהן זיין קיין שווינדלער, וואלט איהם נאר דאס געטימעל, וואס האט זיך אנגעהויבען אין אללע יודישע שטאדט, געוועהן אזוי ווייט פערדרעהט דעם קאפ, אז ער אליין זאל זיך אבנארען און מיינען אז ער איז עפיס, און ווען ער האט נאך דערצו א פעסטען חאראקטער און פערשטעהט ווי אזוי זיך צו בעגעהען מיט א גאנץ פאלק און עס האלטען אין די האנד, וואלט נאך אפשר געקאנט ארויס א שטיקעל ישועה פאר יודען. ער האט זיך אבער בענוגט מיט דעם כבוד, וואס ער האט שוין דערגרייכט, און ווייטער האט ער זיך ניט געפיהלט אין כח צו געהען; דערפאר איז ער געבליבען שטעהען און האט גערעכענט, אז אויב די יודען איז בעשערט אויס-געלאזט צו ווערען וועט שוין די גאולה קומען נאך דעם אנהייב, וואס ער האט געמאכט, און עס וועט איהם געראטהען צו בלייבען ביי זיי דער משיח. זיינע טאנצערס און ביישפיעלערס האבען איהם שוין ניט געלאזט רוהען, און בע-זאנדערס האט געארבייט שמואל פרימא, וועלכער איז, ווי אללע מקובלים, ניט צופרידען געוועהן פונ׳ם שלחן ערוך און האט זיך געוואלט בענוצען מיט דער געלעגענהייט איהם מבטל צו זיין. ער האט ארויפגעפיהרט שבתי צבי דארויף, ער זאל ניט הייסען מעהר פאסטען אים עשרה בטבת און האט אין זיין נאהמען, צושיקט אומעדום א בעפעהל וועגען דעם מיט דעם דאזיגען לשון:

„גאטט׳ס בכור און בן יחיד, שבתי צבי, דער משיח פונ׳ם פאלק ישראל, ווינשט אללע יודישע קינדער שלום! אזוי ווי איהר האט געהאט די זכיה צו דערלעבען דעם גרויסען טאג, ווען דאס ווארט פון גאטט דורך זיינע הייליגע נביאים איז מקוים געווארען, דארפט איהר אוועקווארפען אייער קלאגען און

און טְרוֹיעֶרְן און פון אַייֶערֶע תַּעֲנִיתִים מוּזֶען װֶערֶען יָמִים טוֹבִים. פְּרֶעהט אַייך מִיט גֶעזַאנְג און טַאנְץ, און דֶעם אֵיינְגֶענֶעם טָאג, וָואס אִיהר פְּלֶעגְט פַּאסְטֶען און וֵויינֶען, זָאלְט אִיהר פֶערְבְּרֶענְגֶען מִיט שִׂמְחָה, וַוייל אִיך בִּין גֶעקוּמֶען!"

אַזַא בֶּעפֶעהל הָאט אָנְגֶעמַאכְט נָאך מֶעהר רַעַשׁ און הָאט אַ בִּיסֶעל גֶע- אֶפֶענְט די אוֹיגֶען פון די פְּרוּמֶע לוֹמְדִים זֵיי זָאלֶען זִיך אַרוּמְקוּקֶען וואו זֵיי הַאלְטֶען אִין חֶשְׁבּוֹן, און זֵיי הָאבֶּען אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט וָואס צוּ טְהוּן. זֵיי הָאבֶּען טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז מָשִׁיחַ, נָאר אֲפִילוּ וֶוען מָשִׁיחַ אַלֵיין הֵייסְט אָבְּטְרֶעטֶען פון יוּדִישְׁקַייט און עוֹבֵר זַיין אוֹיף דִינִים און מִנְהָגִים טָאר מֶען אִיהם נִיט פָאלְגֶען. קַיין זַאך הָאט זֵיי בִּיז אַהֶער נִיט גֶעאַהְרְט, עֶס אִיז זֵיי נִיט קָשֶׁה גֶעוֶועהן, וָואס אוֹיף פִּיעל פַּאפִּיערֶען הָאט זִיך שַׁבְּתַי צְבִי אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען "אִיך, דֶער הַאר, אַייֶער גָאטט", וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעוֶוענְדֶט אוֹיף זִיך די וֶוערְטֶער פון שִׁיר הַשִּׁירִים: "דְּמֵה לְךָ דוֹדִי לִצְבִי" און דֶערְפוּן גֶע- דְרוּנְגֶען אַז עֶר אִיז גְלַייך צוּ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. בַּיי אַזֶעלְכֶע זַאכֶען הָאבֶּען זֵיי זִיך נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מְבַטֵּל זַיין דִינִים און מִנְהָגִים הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעוָואלְט שְׁוַוייגֶען, און פִּיעל פון זֵיי הָאבֶּען נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען מְסוּפָּק וֶוערֶען וֶועגֶען די הֵיילִיגְקַייט פון זַיין שְׁלִיחוּת. אַזוֹי הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט בֶּעקוּמֶען גֶעגְנֶער און בֶּעזָאנְדֶערְס זֶענֶען גֶעגֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען די רַבָּנִים, וָואס זֵיי אִיז גֶעוֶועהן נָאך אַ גְרֶעסֶערֶער וֶועטְהִיג און זֵיי הָאבֶּען זִיך בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעקָאנְט רֶעכְטֶען אַז די אֵייגֶענֶע קַבָּלָה, וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען אַזוֹי שְׁטַארְק זִי בֶּעפֶעסְטִיגְט, זָאל זֵיי וַוארְפֶען אַזַא שְׁוֶוערֶען שְׁטֵיין.

דֶערְוַוייל הָאט זִיך דָאס גְלִיק, שׁוֹין אוֹיף די עֶרְשְׁטֶע שְׁרִיט, אָבְּגֶעטְרֶעהְט פון שַׁבְּתַי צְבִי. ווִי די פָּאלִיצַיי פון סְמִירְנָא אִיז נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט און הָאט נִיט גֶעזוּכְט צוּ פֶערְגְלֶאטֶען אַלְדִינְג וָואס עֶס אִיז דָארְט פָּארְגֶעגַאנְגֶען, הָאט דֶער סוֹד גֶעמוּזְט אַרוֹיס, און אַז מֶען אִיז אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פון שַׁבְּתַי צְבִי'ס דְרָכִים, הָאט אִיהם די מְלוּכָה גֶעהֵייסֶען קוּמֶען אַהִין. קַיין גְרוֹיסֶע הֲכָנוֹת הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעלָאזְט מַאכֶען און אִין דְרַיי טֶאג הָאט עֶר זִיך גֶעמוּזְט זֶעצֶען אוֹיפ'ן שִׁיף. מִיט אִיהם אִיז מִיטְגֶעפָאהְרֶען זַיין עֶרְשְׁטֶער יוֹעֵץ און נָאך אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה פון הֵיימִישֶׁע גוּטֶע פְרַיינְד, נָאר פַאר'ן עוֹלָם הָאט עֶס גֶעהֵייסֶען אַז מֶען הוֹיבְּט שׁוֹין אָן עֶפֶּס צוּ טְהוּן, וַוייל דָאס יָאהר 1666 אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נָאר נָאהֶענְט. אוֹיפ'ן וֶועג אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער שְׁטוּרְמְווִינְד און דָאס שִׁיף אִיז שִׁיער נִיט אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען: שַׁבְּתַי צְבִי הָאט

דֶערוַויִיל בֶּעוִויזֶען נַייֶע מוֹפְתִים, דִי וִוילְדֶע הָוַואלְיֶעס פוּנ'ם יַם הָאבֶּען פַּאר אִיהם גֶעמוּזְט אַייִנְבֵּייגֶען דֶעם קָאפּ, אוּנ זַיינֶע מְקוֹרָבִים הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט צוּ דֶערְצֶעהלֶען גַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת: וִוי דֶער מָשִׁיחַ הָאט זֵיי אָבְּגֶעראַטֶעוֶועט פוּן אַ סַכָּנָה. פְרַייטָאג אִיז עֶר אָנְגֶעקוּמֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל; דִי פָּאלִיצְיֶע אִיז אִיהם אַקֶעגֶענְגֶעפָאהרֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם בַּאלְד גֶעקָאוֶועט אִין קֶעטֶען, נָאר אַזוֹי וִוי דֶער שַׁבָּת הָאט זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶערוּקְט הָאט מֶען אִיהם גֶעלָאזְט זִיךְ אָבְּשְׁטֶעלֶען אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, נִיט וַוייט פוּן דֶער הוֹיפְּט-שְׁטָאדְט. זוּנְטָאג הָאט מֶען אִיהם בֶּעדַארְפְט אַרַיינְבְּרֶענְגֶען אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אוּנ חָאטְשׁ זַיינֶע מַאֲמִינִים הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶערִיכְט אוֹיף אַזַא אוּמְגְלִיק, אַז זֵיי זָאלֶען טוֹזֶען זַייעֶר מָשִׁיחַ זֶעהֶען גֶעפַאנְגֶען, זֶענֶען זֵיי טוֹיזֶענְדֶערְוַוייז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען צוּם שִׁיף, מִיט זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען אַ סַךְ טִירְקֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיס אִיבֶּערְגֶעלוֹיף. אֵיינֶער פוּן דִי טִירְקִישֶׁע אָפִּיצִיעֶרֶען הָאט אִיהם מְקַבֵּל פָּנִים גֶעוֶועהן מִיט גוּטֶע עֶטְלִיכֶע פֶּאטְשׁ, אוּנ דֶער גְרוֹיסֶער שַׁבְּתַי צְבִי, וָואס הָאט גֶעוָואלְט גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען אַ גַאנְץ פָאלְק אוּנ זֵיי אוּמְקֶעהרֶען דִי פְרֵייהַייט, הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר אִיז נָאר אַ קְלֵיין מֶענְשֶׁעלֶע: עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַ רַחְמָנוּת-פָּנִים, אַזוֹי וִוי אֵיינֶער בֶּעט זִיךְ בַּיי יֶענֶעם מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְהֶערֶען שְׁלָאגֶען, אוּנ הָאט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי אָבְּצוּהִיטֶען זַיין כָּבוֹד אוֹיף אֵיין עֶדְלֶערֶער אַרְט. אַז מֶען הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ גֶעבְּרַאכְט צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר מוּסְטַאפַא-פַּאשַׁא אִיז עֶר גָאר בַּיי זִיךְ אַרָאבְּגֶעפַאלֶען: עֶר הָאט אִין גַאנְצֶען זִיךְ אָבְּגֶעלֵייגֶענְט אוּנ הָאט גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר הָאט גָאר קַיין מָאל אִין מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעהַאט זִיךְ אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ, אַז עֶר אִיז מֶעהר נִיט וִוי אַ רַב, וָואס פָּאהְרְט אַרוּם אוֹיף דֶער וֶועלְט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען נְדָבוֹת פַאר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אַז עֶר אִיז נִיט שׁוּלְדִיג אִין דֶעם וָואס דִי יוּדֶען הַאלְטֶען אַזוֹי פוּן אִיהם אוּנ לוֹיפֶען אִיהם נָאךְ. מוּסְטַאפַא הָאט מִן הַסְתָּם נִיט גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זַיינֶע רֶעד אוּנ הָאט אִיהם גֶעהַייסֶען אַיינְזֶעצֶען. שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה-לַייט זֶענֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט שְׁטִיל גֶעבְּלִיבֶּען אוּנ הָאבֶּען נָאךְ מֶעהר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּנְטֶערְצוּהִיצֶען דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ זָאלֶען נִיט מֵיינֶען אַז פוּן דֶער גְאוּלָה וֶועט גָאר נִיט אַרוֹיסְקוּמֶען. זֵיי הָאבֶּען פֶּערְקֶעהְרְט, גֶעדְרוּנְגֶען אַז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אַלֵיין אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען דִי יִסוּרִים, וַוייל אָהן דֶעם קָאן נִיט קוּמֶען דִי יְשׁוּעָה. דֶערְצוּ הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען אַ מְשׁוּגֶע'נֶער טִירְקִישֶׁער גַייסְטְלִיכֶער, וָואס אִיז אַרוּמְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען אוּנ הָאט גֶעשְׂרִיגֶען אַז דֶער יוּדִישֶׁער מָשִׁיחַ אִיז גֶעקוּמֶען. דָאס הָאט גֶעפִיהְרְט

דֶערְצוּ, וָואס טוֹיזֶענְדֶער מֶענְשֶׁען, יוּדֶען אוּנ טִירְקֶען פְּלֶעגֶען אַלֶּע טָאג שְׁטֶעהֶען פַאר דִי פֶּענְסְטֶער פוּן דֶער תְּפִיסָה אוּנ וַוארְטֶען בִּיז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, וַוייל יֶעדֶער הָאט אִיהם גֶעוָואלְט אָנְקוּקֶען אוּנ הָאטְשׁ פוּן דֶערְוַוייטֶענְס בֶּעקוּמֶען זַיין בְּרָכָה. אָפְט פְלֶעגֶען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ אִיהם רַייכֶע טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט עֶפִּיס אַ מִשְׁפָּט מִיט יוּדֶען, אוּנ אֵיין וָוארְט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן מֶען זָאל אִיהם פָאלְגֶען אוּנ עֶר זָאל אוֹיסְגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים. שְׁמוּאֵל פְּרִימָא הָאט פוּן זַיין זַייט יֶעדֶער זַאךְ צוּלֶעגְט אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ הָאבֶּען עֶס גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בֶּעזוּנְדֶער מוֹפֵת וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אִיהם בַּאלְד נִיט גֶעטֵייטְט. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ דִי טִירְקַיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רִיכְטֶען אוֹיף אַ מִלְחָמָה אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט מוֹרָא גֶעהַאט אִיבֶּערְצוּלָאזֶען שַׁבְּתַי צְבִי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט אָנְמַאכֶען קֵיין מְרִידָה. דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער אַחְמֶד קֶעפְּרִילִי הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען אִיבֶּערְפִיהרֶען אִין אַ פֶּעסְטוּנְג קָאסְטִיַא, בַּיי דִי דַארְדַאנֶעלֶען, דָארְט אִיז אִיהם בֶּעסֶער גֶעוֶועהן, וַוייל אַלֶּע זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען גֶעקָאנְט אַהִין פְרַיי קוּמֶען אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי דִי דָאזִיגֶע פֶּעסְטוּנְג גֶערוּפֶען „מִגְדַל עֹז".

דִי נַייעֶ תְּפִיסָה אִיז פַאר שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַ קֶאנִיגְלִיכֶער פַּאלַאץ אוּנ עֶר הָאט וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ. מֶען הָאט אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד פוּן אַלֶּע זַייטֶען, אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער פוּן סְמִירְנָא אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט גַאנְצֶע אוֹצְרוֹת אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פִיהרֶען פָּשׁוּט וְוִי אַ מֶלֶךְ, בֶּעזָאנְדֶערְס אַז עֶר הָאט גֶעהַאט בַּיי דֶער זַייט זַיין וַוייבּ שָׂרָה אוּנ זִי הָאט מִיט אִיהרֶע חֵנְדְלֶעךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דֶעם עוֹלָם נָאךְ מֶעהר וְוִי שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיינֶע מוֹפְתִים. פּוּנְקְט אִים עֶרֶב פֶּסַח הָאט מֶען אִיהם אִיבֶּערְגֶעפִיהרְט קֵיין קָאסְטִיַא אוּנ עֶר הָאט אַלֵיין גֶעקוֹילֶעט אַ לֶאמֶעלֶע פַאר אַ קָרְבַּן פֶּסַח אוּנ הָאט עֶס מִיט אַלֶּע זַיינֶע מְקוֹרָבִים, גֶעגֶעסֶען אִין גַאנְצֶען אָהְן בְּדִיקָה, כְּדֵי צוּ וַוייזֶען אַז עֶר אִיז מְבַטֵּל אַלֶּע דִינִים פוּן שְׁחִיטָה. פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען פָאהרֶען צוּ אִיהם. פַאר'ן אוֹיפְזֶעהֶער פוּן דֶער פֶּעסְטוּנְג אִיז דָאס גֶעוֶועהן זֶעהר אַ וָואהל גֶעשֶׁעפְט, וַוייל יֶעדֶער גַאסְט פְלֶעגְט אִיהם גוּט בֶּעצָאהלֶען, דִי שִׁיפֶער הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְדִיעֶנְט דֶערְבַּיי אוּנ פוּן גַאנְץ פְּרִיה בִּיז שְׁפֶּעט אִין דֶער נַאכְט הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעפִיהרְט מֶענְשֶׁען אַהִין אוּנ דָאס גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט גֶעהַאט פַּרְנָסָה צוּ לִיעבּ דֶעם גֶעפַאנְגֶענֶעם „יוּדִישֶׁען קֶאנִיג".

שַׁבְּתַי צְבִי אִיז טַאקִי יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְקֶער אוּנ, אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען אַז דִי וֶועלְט לָאזְט זִיךְ פָּארְט נַארֶען הָאט עֶר וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אַז דָאס נַארִישְׁקַייט וְועט אִיהם גֶערָאטְהֶען. דִי לֶעצְטֶע מָרָה שְׁחוֹרָה אִיז אַוֶועק, עֶר הָאט גָאר פֶערְגֶעסֶען, אַז וִוי גוּט אִיהם אִיז — אִיז עֶר דָאךְ נִיט מֶעהר וִוי אַ גֶעפַאנְגֶענֶער, עֶר הָאט אַלַיין אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ גְרוֹיס צוּ הַאלְטֶען, שְׁפִּיעלֶען דִי רָאלְלֶע פוּן אַ מֶלֶךְ אוּנ מִיט גַאֲוָה וַוייזֶען דֶעם עוֹלָם, אַז זַיין גֶעפַאנְגֶענְשַׁאפְט אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁרִיט צוּ דֶער פְרַייהַייט פוּנ'ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. זַיין נָאהמֶען אִיז דֶערְוַוייל נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען אִין אֵייְרָאפַּא; אֵיין ר' יַעֲקֹב שַׁשְׁפּוֹרְטַשׁ הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט קַאלְיֶע מַאכֶען, חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייֶען אוּנ רַאטְהֶען מֶען זָאל זִיךְ נִיט לָאזֶען פֶערְפִיהרֶען; אַלְלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען גֶעקוּקְט אוֹיף אַמְשְׁטֶערְדַם, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דָארְט זֶענֶען דִי בֶּעסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי הָאט מֶען אִין לִיוָוארְנָא אוּנ הַאמְבּוּרְג נִיט גֶערֶעדְט קַיין וָוארְט, מֶען הָאט אַוֶועקְגֶעלֶעגְט אַלְלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ מֶען הָאט גֶעוַוארְט אוֹיף נִסִּים פוּן דֶעם נַייעֶם מָשִׁיחַ. שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה־לַייט פְלֶעגֶען זֵיי אַלְלֶע מָאל דֶערְוַוארְמֶען מִיט בְּרִיעף אוּנ זֵיי טְרֶעסְטֶען אִין זַיין נָאהמֶען מִיט דֶער הָאפְנוּנְג, אַז נָאךְ צְוֵויי יָאהר הָאט מֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען צוּ מוּטְשֶׁען. אַזֶעלְכֶע בְּרִיעף הָאבֶּען אוּמֶעדוּם גֶעשְׁטַארְקְט דֶעם עוֹלָם. זֵייעֶר אֱמוּנָה אִין שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶעוָוארֶען נָאךְ פֶעסְטֶער, אוּנ וֶוען אֵיינֶער הָאט אֲפִילוּ אַ מָאל גֶעוָאלְט עֶפִּיס אָנְהוֹיבֶּען נָאכְקְלֶערֶען אוּנ נָאכְפָארְשֶׁען הָאט מֶען אִיהם פָּשׁוּט נִיט גֶעלָאזְט אֶפְנֶען קַיין מוֹיל. אִין וֶוענֶעדִיג אִיז אַ מָאל אִים שַׁבָּת אַרוֹיס אַ קְרִיעג צְוִוישֶׁען שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אוּנ זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער אוּנ עֶס אִיז שִׁיעֶר נִיט גֶעקוּמֶען צוּ בְּלוּט פֶערְגִיעסֶען. אַז מֶען הָאט זִיךְ דֶערְנָאךְ אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי שַׁבְּתַי צְבִי וִוי אַזוֹי מֶען זָאל זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט דִי כּוֹפְרִים, וָואס לֵייגֶענֶען אִין אִיהם, הָאט עֶר גֶעאֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף, אַז אֲפִילוּ אִים שַׁבָּת אִיז אַ מִצְוָה זֵיי צוּ דֶערְהַרְגֶענֶען, אוּנ דֶערְמִיט אַלַיין קָאן מֶען זִיךְ פֶערְדִיענֶען עוֹלָם הַבָּא. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעהֶען מִיט תְּקִיפוּת; עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה לָאזְט אִיהם לוֹיפֶען, הָאט עֶר עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין דֶעם וָואס מֶען הָאט פַאר אִיהם מוֹרָא אוּנ מֶען פִיהלְט אַז עֶר הָאט עֶפִּיס אַ כֹּחַ. אַוַדַאי הָאט עֶר גֶעקָאנְט זַיין קְרַאפְט פְּרִיוֶוען נָאר אוֹיף יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, אוּנ קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר מְבַטֵּל גֶעוֶועהן דֶעם תַּעֲנִית פוּן שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען אִים תִּשְׁעָה בְּאָב, אִין זַיין גֶעבּוּרְטְס־טָאג, מַאכֶען אַ יוֹם טוֹב, זָאגֶען הַלֵּל, זִינְגֶען אוּנ שְׁפִּיעלֶען, עֶסֶען אוּנ טְרִינְקֶען אוּנ

זִיךְ אָנְטְהוּן אַלֶּע תַּעֲנוּגִים. עֶר הָאט גֶעהַאט בְּדֵעָה מִיט דֶער צַייט אַיינְצוּפִיהְרֶען נָאר אַנְדֶערֶע יָמִים טוֹבִים אוּנ אֲפִילוּ יוֹם כִּפּוּר מְבַטֵּל זַיין, נָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַיין אִיבֶּערְשְׁלָאג, וָואס הָאט צוּדְרֶעהט זַיין גַאנְצֶען פְּלַאן.

צְווִישֶׁען דִי טוֹיזֶענְדֶער אוֹרְחִים, וָואס פְּלֶעגֶען כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג קוּמֶען פוּן וַוייט אוּנ נָאהֶענְט מְקַבֵּל פָּנִים זַיין שַׁבְּתַי צְבִי, הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען צְווַיי לוֹמְדִים פוּן פּוֹלִין, וָואס דִי לֶעמְבֶּערְגֶער רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין קָאסְטִּיַא זֵיי זָאלֶען מִיט זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס דָארְט גֶעהט פָּאר. פוּן זֵיי אִיז שַׁבְּתַי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז אִין פּוֹלִין דְרֶעהט זִיךְ אַרוּם אַ נָבִיא, נְחֶמְיָה כֹּהֵן, וָואס שְׁרַייט אוֹיךְ אַז דִי גְאוּלָּה וֶועט בַּאלְד קוּמֶען, נָאר עֶר דְרִינְגְט, אַז נִיט שַׁבְּתַי צְבִי אִיז דֶער מָשִׁיחַ. מִיט שְׁטָאלְץ הָאט דָאס אוֹיסְגֶעהֶערְט שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ אַז דִי פּוֹלִישֶׁע לוֹמְדִים הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַהֵיים פָּאהְרֶען הָאט עֶר זֵיי אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל אִיהם בַּאלְד שִׁיקֶען נְחֶמְיָה'ן. דֶער פּוֹלִישֶׁער נָבִיא הָאט זִיךְ נִיט גֶעלָאזְט לַאנְג בֶּעטֶען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין קָאסְטִּיַא, אוּנ הָאטְשׁ שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט כָּבוֹד אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אִיהם עֶטְלִיכֶע שָׁעָה כְּסֵדֶר אוֹיסְגֶעטַעֲנָה'ט, אִיז נְחֶמְיָה פֶעסְט גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זַיין מֵיינוּנְג, אַז נִיט שַׁבְּתַי צְבִי וֶועט בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען. קַיין אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער מֶענְשׁ אִיז נְחֶמְיָה כֹּהֵן, וִוי עֶס שַׁיינְט, נִיט גֶעוֶועהן, עֶר הָאט זַיין דֵעָה פְרַיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט פַאר אַלֶּע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, זֵיי הָאט עֶס גוּט פֶערְדְרָאסֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִיהם טֵייטְטֶען שְׁטִילֶערְהֵייד. נְחֶמְיָה כֹּהֵן הָאט זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶעשְׁטוֹיסֶען אִין וָואס פַאר אַ סַכָּנָה עֶר אִיז אוּנ הָאט זִיךְ בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגַנְבֶ'ט פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג; עֶר אִיז אַוֶועק קַיין אַדְרִיאַנָאפָּאל צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר מוּסְטַאפַא, דָארְט הָאט עֶר אָנְגֶענוּמֶען דִי מַהֲמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה, אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלְדִינְג, וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין קָאסְטִּיַא אוּנ וִוי שַׁבְּתַי צְבִי וִויל זִיךְ בֶּענוּצֶען דֶערְמִיט וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה וֵוייסְט נִיט דֶעם אֱמֶת, אוּנ וֶועט סוֹף כָּל סוֹף אָנְרֶעדֶען דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ מְרִידָה. דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעמַסֶערְט דֶעם אוֹיפְזֶעהֶער פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גַאנְצֶע פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס עֶר לָאזְט שַׁבְּתַי צְבִי זִיךְ פִיהְרֶען וִויא אַ קֶענִיג. דֶער גוּבֶּערְנַאטָאר הָאט עֶס בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן דֶעם סוּלְטַאן מַהֲמֶד דֶעם פִיעְרְטֶען, אוּנ עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַיין אֲסִיפָה פוּן אַלֶּע מִינִיסְטָארֶען מֶען זָאל זִיךְ אַיין עֵצָה הַאלְטֶען וָואס מֶען זָאל טְהוּן מִיט שַׁבְּתַי צְבִי. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זֵיי אַלֶּע, אַז אוּמְבְּרֶענְגֶען אִיהם טָאר מֶען נִיט, וַוייל טִירְקֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פוּן אִיהם גֶעהַאלְטֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאל נָאךְ זַיין טוֹיט נִיט

װערען אַ בּעזונדערע סעקטע טאַקי צװישען די טירקען אַלײן. אַ גײסטליכער האָט אײן עצה געגעבּען, אַז דאָס גלײכסטע װאָלט געװעהן מען זאָל שבתי צבי אַרױפבּרענגען דאַרױף ער זאָל צושטעהען צום מחמדנישען גלױבּען. דאָס איז געפאַלען און מען האָט בּעשלאָסען אַז דעם סולטאַן׳ס לײב־דאָקטאָר דידון, אױך אַ געװעזענער יוד, זאָל אױף זיך נעהמען די שװערע אַרבּײט אָבּצורעדען שבתי צבי פון זײן אמונה. אַזױ האָט מען טאַקי געטהון: פּלוצלונג איז אָנ־געקומען אַ בּעפעהל, מען זאָל שבתי צבי אַרײנבּרענגען קײן אַדריאַנאָפּאָל; דאָרט האָט דער דאָקטאָר דידון אָנגעהױבּען איהם פערשטעהען צו געבּען װאָס פאַר אַ שװערע שטראָף איהם ערװאַרטעט װען ער װעט דעם סולטאַן ניט איבּער־בּעטען און שטילען זײן צאָרן דערמיט, װאָס ער װעט װערען מחמד׳נער. אַללע האָבּען גערעכענט אַז אַזאַ זאַך װעט דעם דאָקטאָר דידון ניט אַזױ גרינג אָנ־קומען, צום סוף האָט ער דוקא מיט שבתי צבי ניט בּעדאַרפט לאַנג אַרבּײטען: דער „יודישער קעניג" האָט באַלד איבּערגעבּיטען זײן גלױבּען און, אַז דער סולטאַן האָט איהם פרײנדליך אױפגענומען און האָט איהם געבּענשט מיט אַ נײעם נאָהמען מחמד עפענדי, און דערצו נאָך געגעבּען בּײ זיך אין הױף אַ שטעללע מיט אַ שאָן געהאַלט. איז ער זעהר צופרידען געװעהן. דאָס אײגענע האָט אױך געטהון זײן װײב שרה, װאָס האָט אָנגענומען דעם נאָהמען פאַטמאַ קאַדין און איז געװאָרען די ערשטע חשובה בּײ דער סולטאַנין, װעלכע האָט זי אָבּגעשיט מיט טהײערע מתנות. קוקענדיג אױף שבתי צבי, האָבּען פיעל פון זײנע מקורבים אױך אָבּגעטרעטען פונ׳ם יודענטהום, און פונקט אין דער אײגענער צײט װען אין גאַנץ אײראָפּאַ האָבּען די יודען אַרױסגעקוקט אױף אַ ישועה און אין אַמשטערדאַם האָט דער געלעהרטער רב, דער דאָקטאָר בּנימין מוספיא, צונױפגערופען די גאַנצע קהלה מען זאָל זיך אונטערשרײבּען אױף אַ דאַנק־בּריעף צו שבתי צבי, האָט דער „יודישער קעניג" געהאַט די העזה צו־צושיקען זײנע בּרידער קײן סמירנאַ אַ בּריעף און זײ שרײבּען אַז „גאָטט האָט איהם געמאַכט פאַר אַ מחמדנער, ער האָט אַזױ געהײסען און אַזױ האָט עס געמוזט געשעהען".

מען קאָן זיך פאָרשטעלען די לאַגע פון די טירקישע יודען, װען צו זײ איז פריהער פאַר אַללע אָנגעקומען די שרעקליכע ידיעה װעגען שבתי צבי, און עס איז שױן מעהר בּײ קײנעם קײן ספק ניט געװעהן, אַז „משיח׳ן האָט גאָטט געמאַכט פאַר אַ טערק". פון אַללע זײטען האָט מען אױף זײ געטײט מיט די פינגער און מען האָט הוזק געמאַכט פון זײ. דערצו האָט זײ טאַקי די טירקישע

מְלוּכָה נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין , וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאר עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאפֶען, אַז אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וֶועט נָאךְ אַ מָאל זַיין זֵייעֶרְס . דֶער סוּלְטַאן הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַ תֵּל צוּ מַאכֶען פוּן אַללֶע יוּדֶען אִין טִירְקַיי אוּנ זֵייעֶרֶע קִינְדֶער בִּיז זִיבֶּען יָאהר מִיט גֶעוַואלְד אָבְּרַייסֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט. מֶען הָאט אִיהם אָבֶּער דֶערְפוּן אָבְּגֶעשְׁלָאגֶען אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט זַיין כַּעַס אוֹיסְלָאזֶען הָאטִ'ש צוּ דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען הַרְגֶעְ'ן פוּנְפְצִיג פוּן זֵיי דֶערְפַאר, וָואס זֵיי הָאבֶּען צוּגֶעלָאזְט דָאס פָאלְק זָאל זִיךְ פֶערְדְרֶעהֶען דִי קָאפּ מִיט פוּסְטֶע חֲלוֹמוֹת , הָאט מֶען אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶס אִיז נִיט רֶעכְט, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען מֶעהר נִיט אָבְּגֶעקוּמֶען נָאר מִיט שְׁרֶעק . צְווִישֶׁען זֵיי אַללֵיין אִיז אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְק גֶעטִימֶעל , אֵיינֶער הָאט אוֹיפ'ן אַנְדֶערֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט דִי שׁוּלְד , אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן . עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוֹרָא הָאבֶּען אַז עֶס זָאל פָּשׁוּט נִיט זַיין קֵיין הֲרִיגוֹת אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט , אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיסְלָאזֶען אַ בֶּעפֶעהל, אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוֶוואגֶען הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק אוּנ וֶוער עֶס וֶועט דַארוֹיף עוֹבֵר זַיין זָאל מֶען אִיהם אַרַיינְלֶעגֶען אִין חֵרֶם .

אַזַא שְׁרִיט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שׁוֹין , דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט אָנְלֶערְנֶען דִי מְקוּבָּלִים זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע חֲלוֹמוֹת , צוּם סוֹף אִיז דֶער דָאזִיגֶער קְלַאפּ אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ פֶערְפַאלֶענֶער , אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען זִיךְ בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט אָבְּזָאגֶען פוּן זֵייעֶרֶע הָאפְנוּנְגֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט נָאר אַ וואוּנְדֶערְבַּארֶען תֵּירוּץ , אַז דָאס אִיז נָאר דֶער גוּף פוּן שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַ טֶערְק , עֶר אַללֵיין אָבֶּער אִיז אַרוֹיף אִין הִימֶעל, אָדֶער עֶר אִיז אַוֶועק צוּ דִי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אוּנ מוּז אִיבֶּערְוַוארְטֶען אַ שְׁטִיקֶעל צַייט בִּיז דֶער דוֹר וֶועט וֶוערְטְה זַיין אוֹיסְגֶעלֵייזְט צוּ וֶוערֶען . וֶוער שְׁמִיעֶסְט שַׁבְּתַי צְבִי'ס נָאהֶענְטֶע מְהוּתָּנִים , וָואס הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעמַאכְט פוּן דֶער גְאוּלָה זֶעהר אַ וָואהְלֶען מַעֲמָד פַּרְנָסָה, וִוי שְׁמוּאֵל פְּרִימָא , יַעֲקֹב פַּאלְיַאגִי אוּנ יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל דוּהַאן , זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאפְּט נָאךְ מֶעהר שְׁרַייעֶן אוּנ קְלַאפֶּען. זֵיי הָאבֶּען גֶעטַעֲנָה'ט אַז דִי סוֹדוֹת פוּנ'ם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אִיז שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען אוּנ מֶען טָאר גָאר נִיט זִינְדִיגֶען מִיט דִי רֶעד אוּנ עֶפִּיס נָאכְקְלֶעהֶרֶען ; אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוּמֶען נָאר עֶנְג אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען אַז דֶער וָואס וַוארְפְט אַוֶועק זַיין אֱמוּנָה קָאן נִיט וֶוערֶען קֵיין גוֹאֵל פוּן זַיין פָאלְק, הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט אַ רְאָיָה פוּן דֶער תּוֹרָה , אַז פוּנְקְט וִוי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָאט

גֶעמוּזְט זַיין אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען אַ מִצְרִי, אַזוֹי אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף שַׁבְּתַי צְבִי דֶער גוֹרָל צוּ זַיין אַ קוּרְצֶע צַייט אַ טֶערְק. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעאַרְבַּייט מַעֲשִׂים נָתָן בִּנְיָמִין הַלֵּוִי, וָואס הָאט מוֹרָא גֶעהַאט אַז וֶוען שַׁבְּתַי צְבִי וֶוערְט אוֹיס מָשִׁיחַ מוּז עֶר וֶוערֶען אוֹיס נָבִיא, אוּנ עֶר אִיז נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען אַרוּמְצוּפָאהְרֶען אוּנ יֶעדֶען טָאג נַייֶע יוּדֶען אַרַיינְנַארֶען אִין זַיין נֶעץ. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיוְוט אַקֶעגֶענְשְׁטֶעלֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעוָואלְט אִין חֵרֶם אַרַיינְלֶעגֶען, נָאר עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען; נָתָן אוּנ נָאךְ אַזֶעלְכֶע חֶבְרָה לַייט הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן זַייעֶרְס, אוּנ אוֹיפ'ן אָרְט פוּן אֵיין גֶעגְנֶער פְלֶעגֶען צוּקוּמֶען צֶעהְן פְרִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס.

פוּן דֶער וַוייטֶענְס הָאט שַׁבְּתַי צְבִי גוּט בֶּעמֶערְקְט, אַז דָאס פַייֶער וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעצוּנְדֶען, אִיז נָאךְ נִיט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָאשֶׁען גֶעוָוארֶען אוּנ צוּבְּרֶענְט זִיךְ נָאךְ, פֶערְקֶעהְרְט, מִיט גְרֶעסֶערֶער קְרַאפְט, אוּנ הָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּנ'ם סוּלְטַאן, וָואס הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר זֶעהר אַ פְרוּמֶען טֶערְק, אוּנ הָאט אִיהם דֶערְפַאר שְׁטַארְק לִיעבּ גֶעהַאט, הָאט זִיךְ בַּיי אִיהם אִין הַארְצֶען דֶערְוֶועקְט דֶער פְרִיהֶרִיגֶער הֵשֶׁק צוּם אַלְטֶען שְׁווִינְדֶעל, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלֵיין אוֹיךְ עֶפִּיס צוּ טְהוּן אוּנ וַוייטֶער פֶערְדְרֶעהֶען דֶעם עוֹלָם דִי קֶאפּ. פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ סֵפֶר „סַהֲדוּתָא דִמְהֵימְנוּתָא" אוּנ הָאט דִי יוּדֶען אַ ווִינְק גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר אִיז נָאר לְפָנִים אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי מַחְמַדַנֶער, כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען מְגַיֵּיר זַיין אַ סַךְ טֶערְקֶען. אִין דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר דֶעם סוּלְטַאן עֶרְקְלֶעהְרְט, אַז עֶר מוּז זִיךְ דְרֶעהֶען צְווִישֶׁען יוּדֶען, וַוייל עֶר ווִיל פִיעל פוּן זֵיי גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען אוּנ זֵיי אוֹיךְ צוּרֶעדֶען זֵיי זָאלֶען אִיבֶּערְבַּייטֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען. אַזוֹי הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ פְרַיי צוּ לֶעבֶּען, אוּנ ווִי אַזוֹי עֶס הָאט אִיהם גֶעטוֹיגְט אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהְרְט: צְווִישֶׁען יוּדֶען הָאט עֶר אוֹיסְגֶערֶעדְט כָּל הָרָעוֹת אוֹיף דִי מַהְמַדַנֶער אוּנ צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען הָאט עֶר גֶעשְׁפִּיגֶען קְלֶעק אוֹיף דִי יוּדֶען. דִי מְלוּכָה הָאט נִיט בֶּעמֶערְקְט ווִי צְוֵוייפָּנִים'דִיג עֶר אִיז, אוּנ אַז עֶטְלִיכֶע יוּדֶען הָאבֶּען טַאקִי אָנְגֶענוּמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה, הָאט זִי עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין שַׁבְּתַי צְבִי'ס בְּרִיָה'שַׁאפְט, אוּנ עֶר אִיז בַּיי אִיהר גֶעוָוארֶען גֶעהוֹיכְט אוּנ גֶעקְרָאנְט.

דֶערְוַוייל אִיז שַׁבְּתַי צְבִי'ן, גָאר אוּמְגֶערִיכְט, צוּגֶעקוּמֶען פוּן אֵייְרָאפַּא אַ הֵייסֶער חָסִיד, וָואס הָאט זִיךְ גָאר אִין גַאנְצֶען פוּן זַיינֶעטְווֶעגֶען אַוֶועקְגֶעלֶעגְט. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַבְרָהָם מִיגוּאֵל קַרְדוֹזָא, וֶועלְכֶער אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען

אוּיפְגֶעוואַקְסֶען גֶעוָוארֶען בַּיי עֶלְטֶערְן־מַארְרַאנֶען אוּנ הָאט צוּזאַמֶען מִיט זַיין אֶלְטֶערֶען בְּרוּדֶער פֶּערְנַאנְדָא גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין. צְוִוישֶׁען בֵּיידֶע בְּרִידֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער חִלוּק: דֶער אֶלְטֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעזֶעצְטֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט בֶּעקוּמֶען אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען וֶועגֶען זַיין גֶעלֶערְנְטַקַייט; דֶער יוּנְגֶערֶער אָבֶּער אִיז שׁוֹין, פֶערְקֶעהרְט, גֶעוֶועהן אַ פְלִיהֶענְדִיגֶער קָאפּ, אָהן יִשּׁוּב הַדַּעַת, עֶר הָאט אַלְדִינְג גֶעוָואלְט וִויסֶען נָאר עֶס זָאל אִיהם קֵיין מִיה נִיט קָאסְטֶען אוּנ עֶר זָאל קָאנֶען גַאנְצֶע טֶאג אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט שֶׁאנֶע פְרוֹיֶען אוּנ זֵיי זִינְגֶען זִיסֶע לִיעבֶּעס־לִידֶער, אַזוֹי וִוי דֶער מִנְהָג אִיז גֶעוֶועהן בַּיי אַלֶע שְׁפַּאנִישֶׁע עֶדֶללַייט, וָואס הָאבֶּען לִיעב גוּט צוּ לֶעבֶּען. אַז פֶּערְנַאנְדָא אִיז אַוֶועק קֵיין וֶוענֶעדִיג, כְּדֵי עֶר זָאל דָארְט קָאנֶען פְרַיי אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, אִיז אִיהם מִיגוּאֵל נָאכְגֶעפָאהרֶען, נָאר אֲפִילוּ אִין יוּדִישַׁקַייט אִיז עֶר אַלְץ גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶער, מִיט דֶעם צוּטְרָאגֶענֶעם מֹהַ אוּנ מִיט'ן גַאנְצֶען פַייֶער צוּ אַלֶע תַּאֲווֹת. פְּלוּצְלוּנְג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ, עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהֶען חֲלוֹמוֹת אוּנ שְׁרַייֶען אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז מָשִׁיחַ אוּנ, אַז דָאס וָואס עֶר הָאט קְלָאמֶערְשְׁט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶעטְהוּן אִימִיסְטֶען, כְּדֵי עֶר זָאל לַיידֶען הַרְפּוֹת אוּנ בּוּשׁוֹת אוּנ זָאל דֶערְמִיט אָבְּקוּמֶען פַאר דִי זִינְד פוּנ'ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ פֶּערְנַאנְדָא בֶּעמִיהט אִיהם אַרָאבְּ־צוּפִיהרֶען פוּן דֶעם פַאלְשֶׁען וֶועג; מִיט דֶעם אֵייגֶענֶעם הֵשֶׁק, וָואס אַבְרָהָם מִיגוּאֵל קַארְדוֹזָא פְלֶעגְט פְרִיהר זִיךְ אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע תַּאֲווֹת, הָאט עֶר זִיךְ אַצוּנְד אָנְגֶעהַאפְּט אִין שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט אִין דֶער וַוייטֶער וֶועלְט אַרַיין בֶּעקַאנְט צוּ מַאכֶען דִי יוּדֶען מִיט דֶער גְרוֹיסֶער יְשׁוּעָה וָואס זֵיי מֶאגֶען עֶרְוַוארְטֶען פוּן דֶעם יוּדִישׁ־טִירְקִישֶׁען גוֹאֵל צֶדֶק. עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין קַאִירָא אוּנ אוֹיף דִי גְרִיכִישֶׁע אִינְזֶעל אוּנ אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ אַרוּם אִיהם גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַוַדאי הָאט עֶר מִיט זַיין אֵייראָפֶּאִישֶׁער בִּילְדוּנְג אוּנ מִיט זַיין שֶׁאן לָשׁוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ פִיעל מֶענְשֶׁען אוּנ אִיז אַ סַךְ מֶעהר צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען שַׁבְּתַי צְבִי וִוי אַלֶע זַיינֶע נְבִיאִים אוּנ בַּיישְׁפִּיעלֶערְס פוּן פְרִיהר.

דֶערְפוּן הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶענוּמֶען דִי מַפָּלָה פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי בְּלִינְד דֶער עוֹלָם גְלוֹיבְּט אִין אִיהם, הָאט עֶר זִיךְ שׁוֹין אוֹיפְגֶעהֶערְט הִיטֶען אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן דִי הֶאנְד דִי וָואגְשָׁאל, אוֹיף וֶועלְכֶער עֶר פְלֶעגְט אִין דִי פְרִיהִירִיגֶע יָאהרֶען אָבְּוֶואגֶען יֶעדֶעס וָוארְט אוּנ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אַז קֵיין אִיבְּרִיגֶע רֶעד זָאלֶען נִיט אַרוֹיס פוּן זַיין מוֹיל. עֶר פְלֶעגְט זִיךְ אָפְּט עֶרְלוֹיבֶּען

צוּ שֶׁאנְדֶען יוּדֶען אוּנ זַייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר זִיךְ גֶעקָאנְט שְׁטֶעלֶען דַאוְונֶען צוּזַאמֶען מִיט זַיין חֶבְרָה, זָאגֶען תְּהִלִּים אוּנ מַעֲבִיר זַיין דִי סֶדְרָה. עֶר הָאט נִיט גֶעהַאט גֶעבֶּען זִיךְ אַזַא נָאהֶענְטֶען אוּנ גֶעטְרַייעֶן מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל אִיהם קֶאנֶען אָבְּהַאלְטֶען פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען. דִי שֶׁאנֶע שָׂרָה, וְוִי עֶס שַׁיינְט, הָאט בַּיי אִיהם אָנְגֶעוָוארֶען אִיהר וֶוערְטְה, אוּנ עֶר הָאט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער גֶענוּמֶען נָאךְ אֵיין פְרוֹי, דִי טָאכְטֶער פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן יוֹסֵף פִילוֹסוֹף פוּן סַאלוֹנִיקִי. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט מִן הַסְּתָם גֶעהַאט גֶענוּג שׂוֹנְאִים אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעמַסֶרְט, אַז עֶר הָאט נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען זַיינֶע אַלְטֶע דְרָכִים אוּנ ווִיל נָאךְ אַלֶץ זַיין אַ מָשִׁיחַ בַּיי דִי יוּדֶען. מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק נָאכְקוּקֶען אוּנ, אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעפוּנֶען אַמָאל אִין אַ דָארְף, נִיט וַוייט פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, צוּזַאמֶען מִיט עֶטְלִיכֶע מִנְיָנִים יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם פוּנְקְט דֶערְטַאפְּט בַּיי אַ תְּפִלָּה, הָאט דִי מְלוּכָה גֶעהֵייסֶען אִיהם אַוֶועקְפִיהרֶען קַיין אַלְבַּאנְיֶען אוּנ בֶּעזֶעצֶען אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל דוּלְצִינְיַא, וואוּ עֶר הָאט שׁוֹין קַיין יוּדֶען נִיט גֶעזֶעהֶען פַאר דִי אוֹיגֶען. דָאס אִיז פַאר אִיהם גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער קְלַאפּ, אַ בִּיטֶערֶע מָרָה שְׁחוֹרָה הָאט אִיהם פוּן דִי פִּיס גֶעוָוארְפֶען, אוּנ גָאר גִיךְ אִיז עֶר דָארְט, אִים יָאהר 1676, גֶעשְׁטָארְבֶּען עֶלֶענְד, אוּנ מֶען ווייסְט אֲפִילוּ נִיט וואוּ זַיין גֶעבֵּיין אִיז הִינְגֶעקוּמֶען.

שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים, דֶעם 21 פֶּעבְּרוּאַר 1677, הָאט דֶער טוֹיט צוּגֶעמַאכְט דִי אוֹיגֶען פוּן בָּרוּךְ שְׁפִּינָאזַא. עֶר הָאט נָאךְ דֶערְלֶעבְּט צוּ זֶעהֶען, וִוי אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם אַמְשְׁטֶרְדַם, וָואס צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר הָאט אַ יוּד נִיט גֶעטָארְט אַהִין אַרַיינְשְׁמֶעקֶען, אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען זֶעהר אַ שֶׁאנֶע סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן דֶער טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת, וִוי זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אַ טְהַייעֶרֶע שׁוּל אוּנ מִיט גְרוֹיס פַּארַאד הָאט מֶען גֶעמַאכְט אַ חֲנוּכַּת הַבַּיִת, וִוי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען מְנַדֵּר גֶעוֶועהן גֶעלְד אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער מִצְוָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְרֶעהט בַּיי דֶער שִׂמְחָה; נָאר קַיין נַחַת הָאט עֶר דֶערְפוּן נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען, וַוייל עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ וַוייט פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער, אוּנ נָאר דֶער לוּיטֶערֶער פֶערְשְׁטַאנְד הָאט נִיט דֶערְלָאזְט, אַז בַּיי אִיהם אִין הַארְצֶען זָאל בְּלַייבֶּען שְׁטֶענְדִיג דִי שִׂנְאָה, וָואס צוּ לִיעב אִיהר הָאט עֶר אוֹיף זֵיי אַמָאל גֶערֶעדְט אַזוֹי פִיעל שְׁלֶעכְטְס. אַזוֹי רוּהִיג וִוי עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט — אַזוֹי אִיז עֶר אוֹיךְ רוּהִיג גֶעשְׁטָארְבֶּען; שְׁטִיל, אָהן וֶועטְהִיג הָאט עֶר אוֹיסְגֶעהוֹיכְט זַיין גְרוֹיסֶע נְשָׁמָה אוּנ זַיין טוֹיט הָאט עֶרְשְׁט בֶּעוִויזֶען דֶעם חִלּוּק צְווִישֶׁען אַ לִיכְטִיגֶען קָאפּ אוּנ אַ פֶערְטוּמֶעלְטֶען מֹחַ. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אַ שְׁפַּיי גֶעטְהוּן אוֹיפ'ן יוּדִישְׁקַייט, אוּנ בָּרוּךְ שְׁפִּינָאזַא אִיז בִּיז צוּם

לֶעצְטֶען אוּיגֶענְבְּלִיק גֶעבְּלִיבֶּען גֶעטְרַיי דֶעם פָאלְק, וָואס הָאט אִיהם בֶּעוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער פַאר זַיין פְרַייע דֶענְקֶען, אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אִיבֶּערְרַייסֶען דֶעם פָאדֶעם, וָואס הָאט אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ יוּדֶען, אֲפִילוּ מִיט חֶסְרוֹנוֹת, לוֹיט זַיין מֵיינוּנְג, נָאר פָארְט צוּ אֵייגֶענֶע....

---

10 יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער אוּנ שׂוֹנְאִים צְווִישֶׁען קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע.

(1720—1677 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

גְרָאד אִין דֶער צַייט, וֶוען דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאכְגֶעלָאפֶען אַ פַאלְשֶׁען מָשִׁיחַ, זֶענֶען זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים אַ בִּיסֶעל שְׁטִיל גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ כִּמְעַט אַזוֹי וִוי אָבְּגֶעשְׁמִיעסְט, מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען צוּ רוּה, חָאטְשׁ פוּן דֶער טוֹבָה אִיז זֵיי אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַרָעה: זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶעם וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט דֶעם אָטְהֶעם חַאפֶּען, נָאר דַארוֹיף זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע חֲלוֹמוֹת אוּנ אוֹיסְשְׁמִירֶען זִיךְ מִיט אֵייגֶענֶע בְּלָאטֶע. דָאס הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג; בַּאלְד הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי וַוייטֶער אָנְטְהוּן צָרוֹת. אוּנ מֶערְקְווירְדִיג אִיז דָאס, וָואס אוֹיסְגֶעלָאזְט דֶעם כַּעַס צוּ זֵיי הָאבֶּען נָאר קְרִיסְטֶען אוּנ דִי טִירְקַיי הָאט זֵיי נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט, חָאטְשׁ דָארְט הָאט מֶעהר בֶּעדַארְפְט פֶערְדְרִיסֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה אִין שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ דִי הָאפְנוּנְג צוּצוּנֶעהמֶען בַּיי דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. לְכַתְּחִלָּה אִיז טַאקִי דֶער סוּלְטַאן מַחְמֶד דֶער פִירְטֶער שְׁטַארְק בְּרוֹגֶז גֶעוָוארֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אִין זֵיי דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען פֶערְגֶעסֶען וִוי גוּט טִירְקַיי הָאט זֵיי בֶּעהַאנְדֶעלְט, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט, אַז מֶען טָאר נִיט אוֹיסְגִיסֶען דֶעם צָארְן אוֹיף אַ גַאנְץ פָאלְק פַאר דִי זִינְד פוּן יְחִידִים, אוּנ עֶס אִיז קֵיינֶעם קַיין הָאר נִיט גֶעקְרִימְט גֶעוָוארֶען

נִיט אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ מִיט זֵיי נוֹהֵג גֶעוֶועהן אִין אֵייְרָאפַּא, וואוּ מֶען הָאט אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעקָאנְט הָאבֶּען צוּ זֵיי גָאר קְלֵיינֶע פְּרֶעטֶענְזְיֶעס, וַוייל שַׁבְּתַי צְבִי'ס אַרְבַּייט הָאט זִיךְ דָארְט כִּמְעַט נִיט אָנְגֶעזֶעהֶען אוּנ הָאט גַאנְץ וֶוענִיג גֶעשַׁאדְט. אוֹיסֶער הָאללַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד, וואוּ זֵייעֶר צוּשְׁטַאנְד אִיז גֶעוֶועהן גְלֶאנְצֶענְד, הָאט מֶען זֵיי אִין אַללֶע אִיבֶּערִיגֶע לֶאנְדֶער וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען וִוי מֶענְשֶׁען, אוּנ בַּיי קֵיינֶעם הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּנֶען פַאר זֵיי אַ שְׁטִיקֶעל רַחֲמָנוּת.

דֶעם עֶרְשְׁטֶען קְלַאפּ הָאבֶּען זֵיי וַוייטֶער בֶּעקָאמֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וַוייל דָארְט אִיז דִי מְלוּכָה, נָאךְ דֶעם טוֹיט פוּנ'ם קֶאנִיג פִּילִיפּ דֶעם פִּיעֶרְטֶען, אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ זַיין אַלְמָנָה מַארְיַא אַנְנַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע פְּרִינְצֶעסִין אוּנ הָאט זִיךְ אִין דֶער יוּגֶענְד בַּיי דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע גוּט אוֹיסְגֶעלֶערְנְט פַיינְד צוּ הָאבֶּען יוּדֶען. מֵילָא אִין שְׁפַּאנְיֶען אַלֵיין הָאט זִי נִיט גֶעהַאט וֶועמֶען דִי שִׂנְאָה אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, וַוייל דָארְט אִיז שׁוֹין עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר קַיין זֵכֶר נִיט גֶעוֶועהן פוּן קַיין יוּד; דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צֶעפֶּען צוּ דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען שׁוֹין פוּן לַאנְג גֶעווָאהנְט אִין אַפְרִיקָא אִין אַזֶעלְכֶע מְקוֹמוֹת, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט זֵיי שְׁפֶּעטֶער אָבְּגֶענוּמֶען אוּנ הָאט גֶעהַאט אִיבֶּער זֵיי צוּ שַׁאפֶען, וְוִי אָרַאן, מַאזַאקְוִויזִיר אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי בַּאלְד פוּן דָארְט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען. דֶער גוּבֶּערְנַאטָאר אַלֵיין הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דָא טְהוּט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה דִי גְרֶאסְטֶע עַוְלוֹת, אִי גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אִי גֶעגֶען זִיךְ אַלֵיין, וַוייל זֵיי זֶענֶען אַלֶע גֶעוֶועהן זֶעהר נוּצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּנ צְוֵויי רַייכֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, קַאנְזִינָא אוּנ שַׁשְׁפּוּרְטַשׁ, הָאבֶּען נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶעם לַאנְד אוּנ דֶער קֶאנִיג הָאט זֵיי גֶעשִׁיקְט אֵייגֶענְהֶאנְדִיגֶע דַאנְקְבְּרִיעף; עֶר הָאט אָבֶּער גָאר נִיט גֶעקֶאנְט טְהוּן אוּנ הָאט זֵיי נָאר עֶרְלוֹיבְּט צוּ פֶערְבְּלַייבֶּען נָאר דִי אַכְט טֶאג פוּן פֶּסַח, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אִין הַיילֶענִישׁ מַאכֶען אַ הֶל פוּנ'ם גַאנְצֶען פֶערְמֶעגֶען, פֶערְקוֹיפֶען דִי הַייזֶער פַאר אַ צֶעהנְטֶעל פוּנ'ם וֶוערְטְה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דֶער גֶעגֶענְד סַאוָואיֶען, קַיין נִיצְצַא אוּנ וִוילַאפְרַאנְקַא.

דָאס אֶפֶּעלֶע פַאלְט נִיט וַוייט פוּנ'ם בֵּיימֶעלֶע. דָאס אֵייגֶענֶע וָואס דִי מוּטְטֶער הָאט גֶעטְהוּן אִין שְׁפַּאנְיֶען, הָאט אִיהר טָאכְטֶער, דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע קֵייזֶערִין מַארְגַארֶעטְהַא וִוידֶערְהָאלְט אִין וִויעְן. פוּן דֶער צַייט אָן, וָואס אִיהר מַאנְן, לֶעאָפָּאלְד דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט אָנְגֶעטְהוּן דִי קְרוֹין, הָאבֶּען דִי יֶעזוּאִיטֶען דִי גַאנְצֶע מַאכְט גֶעהַאט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעטְהוּן עֲנוּיִים קָשִׁים אֲפִילוּ קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען נָאר נִיט גֶעוֶועהן קַיין קַאטָאלִיקֶען. מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ וִוידֶער, שׁוֹין אַ יָאהר פוּנְפְצִיג בֶּעזֶעצְט אִין וִויעְן, זֶענֶען פוּן זֵיי אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען. דִי שִׂנְאָה פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע פוּן אֵיין זַייט אוּנ דִי קִנְאָה פוּן סוֹחֲרִים אוּנ בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, דֶער פֶערְדְרוּס וָואס יוּדֶען פִיהרֶען גְרוֹיסֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע, דָאס אַלְדִינְג הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, וָואס מֶען הָאט

זֵיי פֶערְבִּיטֶערְט דָאס לֶעבֶּען אוּנ מֶען הָאט זֵיי נִיט גֶעלָאזְט רוּהִיג עֶסֶען דָאס שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, וָואס פְלֶעגְט זֵיי נִיט גְרִינְג אָנְקוּמֶען. וואוּ עֶרְגִיץ אַ צָרָה, אַ בִּלְבּוּל, הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אוֹיף דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן צוּ גֶעפִינֶען אִין טַייךְ אַ דֶערְטְרוּנְקֶענֶעם, דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל זָאלֶען שׁוֹין הָאבֶּען וָואס צוּ רֶעדֶען אוּנ דִי יוּדֶען זָאלֶען מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער זַיין. הִיבְּשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען זִיךְ אַזוֹי גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט דִי יוּדֶען, דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעהַאט מִיט זֵיי אַ גַאנְצֶע אַרְבַּייט, אַלֶלע מָאל הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט אוֹיסְטְרַאכְטֶען נַייֶע שְׁקָרִים, אַרוֹיסְגֶעבֶּען פְרִישֶׁע דִינִים: דָא גֶעה נִיט, דָא שְׁטֶעה נִיט, מִיט דֶעם הַאנְדֶעל נִיט, דָארְט לֶערְן נִיט, בִּיז עֶס אִיז דִי זַאךְ נִמְאָס גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט גֶעפוֹעֶלְט בַּיי לֶעאָפָּאלְדֶ'ן עֶר זָאל הֵייסֶען דִי יוּדֶען לַחֲלוּטִין אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּנ'ם לַאנְד אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן וִויעְן. דֶער קֵייזֶער הָאט זִיךְ אֲפִילוּ אַ בִּיסֶעל גֶעיִשׁוּבְט, נָאר אַזוֹי וִוי מַארְגַארֶעטְהַא הָאט בַּיי אִיהם גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעה, אוּנ זִי הָאט עֶס גֶעוָואלְט, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעמוּזְט נָאכְשָׁאקְלֶען מִיט'ן קָאפּ, אוּנ אִים 14 פֶעבְּרוּאַר 1670 הָאט מֶען אוּמֶעדוּם אוֹיסְגֶערוּפֶען אַז אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים אַרוּם וֶועט זִיךְ קֵיין יוּד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען אִין גַאנְץ אֶסְטֶערְרַייךְ. וִוי אַ דוּנְנֶער הָאט דִי בְּשׂוּרָה דֶערְשְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען אוּנ עֶס אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ גְלוֹיבֶּען, אַז פְּלוּצְלוּנְג זָאל מֶען זֵיי גָאר אָהן אַ שׁוּם חֵטְא בְּרֶעכֶען פוּן בְּרוֹיט אוּנ הֵייסֶען גֶעהֶען אִין דֶער פְרֶעמְד. זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אַלְץ גֶעהָאפְט אַז עֶס וֶועט זֵיי גֶע־רָאטְהֶען מְבַטֵל צוּ זַיין דִי בִּיטֶערֶע גְזֵרָה אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ גֶעבֶּעט־בְּרִיעף צוּם בֶּערִיהמְטֶען גְבִיר עִמָנוּאֵל טֶעקְסֵיירָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן גֶעזַאנְדְטֶער פוּן דֶער קֶענִיגִין כְרִיסְטִינֶע אוּנ הָאט גֶעהַאט גוּטֶע פְרַיינְד צְוִוישֶׁען דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת. טֶעקְסֵיירָא הָאט זִיךְ טַאקִי, וִוי אַ הֵייסֶער יוּד, גֶענוּמֶען צוּ דֶער זַאךְ זֶעהר וַוארְם אוּנ הָאט אָנְגֶעוֶוענְדְט אַלֶלע מִיטֶעל; עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ נָאר אֵיין טוֹבָה הָאט דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע מְלוּכָה גֶעטְהוּן דִי יוּדֶען, וָואס זִי הָאט אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל זֵיי פַאר'ן פָאהרֶען נִיט טְהוּן קֵיין שְׁלֶעכְטְס. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי אַלֶלע גֶעמוּזְט אַרוֹיס. קֵיין אוּנְגַארְן הָאט מֶען זֵיי נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין מֶאהרֶען, בֶּאהמֶען אוּנ בַּייעְרְן. פַאר אַזַא חֶסֶד, וָואס דֶער קֵייזֶער הָאט גֶעטְהוּן מִיט דִי וִויעְנֶער אַיינְוָואהְנֶער אוּנ הָאט זֵיי בֶּעפְרַייעְט פוּן יוּדֶען, הָאט דִי שְׁטָאדְט אָבְגֶעקוֹיפְט פַאר הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען דִי „יוּדִישֶׁע גַאס" אוּנ מֶען הָאט זִי אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט לֶעאָפָּאלְדְ'ן, אוּנ דַארִיבֶּער רוּפְט מֶען זִי עַד

היום „לעאָפּאָלד שטאדט". אויף דעם אָרט וואו די אַלטע יודישע שול איז געשטאַנען, האט מען אויסגעבויעט אַ קירכע.

דער אויבערשטער שיקט אָבער די קאַלט נאָך די קליידער: אַז מען האָט די יודען פון וויען אַרויסגעטריבען, האָט זיך פאַר זיי געעפענט אַ נייע היים אין דער געגענד פון בראַנדענבורג און אין די אַללע מקומות, וואס פון זיי איז נאָך דעם געוואָרען פּרייסען און אצונד הערשט דאָרט די מאַכט פונ'ם גרויסען דייטשלאַנד. דער קורפירסט פרידריך ווילהעלם איז איינגענטליך ניט געוועהן קיין גרויסער אוהב ישראל, און אין זיין לאַנד האָט שוין מעהר פון הונדערט יאהר קיין יוד ניט געטאָרט זיך בעזעצען, נאָר אַז אין עטליכע שטאָדט וואס זענען אַרונטער, נאָך אַ מלחמה, אונטער זיין מלוכה, ווי האַלבערשטאַדט, עממעריך, וועזעל, דויסבורג און מינדען, האָבען זיך געפונען גאַנץ קליינע יודישע קהלות און צווישען די יודען זענען געוועהן זעהר נוצליכע מענשען, ווי למשל, ר' אליהו גומפערץ, וואס האָט צוגעשטעלט דער קרוין כלי זין און פולווער און מען איז איהם געוועהן זעהר צופרידען, איז ביי איהם געבליבען ער זאל יודען פריי אַריינלאָזען אין זיין מדינה, און ער האָט זיך נאָך מיט געגעבען צוציהען פעהיגע יודישע סוחרים מיט געלד, ווייל ער האָט גוט געזעהען אַז יודישע קאַפּיטאַלען בעלעבען דעם האַנדעל און קיינער דערלייגט ניט צו זיי. דערפאַר האָט ער געגעבען אַ בעפעהל זיין געזאַנדטען אין וויען, ער זאל אָנהייבען צורעדען די יודען, אַז זיי זאָלען קומען קיין בראַנדענבורג, און זיי האָבען אַרויסגעשיקט קיין בערלין צוועלף בעלי בתים, מען זאָל איבערעדען מיט דער מלוכה וועגען דעם. די תנאים, וואס מען האָט מיט זיי אויסגעגומען, זענען געוועהן אַ ביסעלע שווער, נאָר עס איז קיין צייט ניט געוועהן לאַנג זיך צו דינגען און מען האָט געמוזט אויף אַללעמען בעשטעהען. מען האָט אָבגעמאַכט אַז דערווייל זאָלען זיך מעהר ניט בעזעצען פון פונפציג יודישע משפחות, וואס קאָנען זיך בעשעפטיגען מיט אַללער אַרט מסחרים, נור יעדע פאַמיליע דאַרף צאָהלען יעהרליך מס אַכט טהאַלער שוטץ-געלד, און פון יעדער חופה אָדער לויה — אַ גולדען. הייזער האָבען זיי געמאָנט קויפען נאָר אויף אַ צייט און דערנאָך האָבען זיי געמוזט פערקויפען קריסטען. קיין עפענטליכע גרויסע שולען בויען האָבען זיי ניט געטאָרט, נאָר מאַכען קליינע מנינים ביי זיך אין שטוב און האַלטען חזנים און שוחטים האָט מען זיי ניט פערווערט. געהייסען האָט עס, אַז מען מאַכט נאָר אַ פריוו אויף צוואַנציג יאהר, נאָר די מלוכה האָט בפירוש אויסגערעדט, אַז

ווי באלד עס וועט איהר לויגען מוזען די יודען בלייבען ווייטער. ווי עס ווייזט אויס, האט קיינער קיין חרטה ניט געהאט: פון די ערשטע פונפציג משפחות, האבען זיך זיבען בעזעצט אין בערלין און פון זיי איז אויסגעוואקסען די בע־ריהמטע בערלינער יודישע קהלה, און די איבריגע האבען זיך פערשפרייט איבער דעם גאנצען לאנד. צו זיי זענען באלד צוגעקומען רייכע יודען פון האמבורג און גלאגויא, און אין צוויי שטאדט לאנדסבערג און פראנק־פורט אן דער אדער, זענען געווארען צוויי גרויסע קהלות. וואס מעהר יודען עס האבען זיך דארט בעזעצט, האבען זיי מעהר נושא חן געווען ביי פרידריך ווילהעלם'ן. און אז ער האט געעפענט א אוניווערזיטעט און האט מנדר געוועהן א בעזונדער הויז פאר געלעהרטע, האט ער געמאכט, אז מען זאל אויפנעהמען אויך יודען און, אז צוויי יודישע יונגלעך, פון דער משפחה כהן רופא, האבען זיך פערשלעפט פון פולין, וואו זיי זענען קוים ניצל גע־ווארען פון המעלניצקי'ס שחיטה און האבען געוואלט לערנען מעדיצין, האט זיי דער קורפירסט געהייסען אריינגעהמען אין דער אוניווערזיטעט און האט זיי די גאנצע צייט אויסגעהאלטען אויף זיין רעכנונג.

אין דער אייגענער צייט האט די מאראנען פון פארטוגאל אויך א בליץ געטהון א קליינע שיין פון האפנונג אז זייער לאגע וועט זיך פערבעסערן און די קראפט פון דער אינקוויזיציאן וועט געבראכען ווערען. שוין מעהר פון הונדערט פונפציג יאהר אז די אינקוויזיציאן האט זיך, כמעט געגען ווילען פונ'ם פאפסט, אהין אריינגעגנב'ט און האט אבגעקאסט גענוג בלוט, ווייל חאטש אין די פיער דורות, וואס האבען זיך איבערגעביטען, האבען זיך די מאראנען שטארק אויסגעמישט מיט'ן פאלק און פיעל פון זיי האבען טאקי גאר אין גאנצען פערגעסען זייער שרש, פון דעסטוועגען האט מען יעדעס מאל אויף איין אנדערן געמאכט א בלבול, און אומשולדיגע מענשען פלעגען פאלען ווי שטרוי. אזוי האט זיך עס געפיהרט ביז עס איז געגען דער אינקוויזיציאן ניט ארויסגעשפרונגען א גייסטליכער פון די יעזואיטען, אנטאניא וויאיירא, וואס האט אליין אין דער יוגענד גענוג געליטען פון איהר און האט זיך ענט־שלאסען זוכען א נקמה און אומוואַרפען דעם גאנצען בנין פון דעם שרעקליכען מזבח, וואס פלעגט פערשלינגען טויזענדער מענשליכע קרבנות. דערצו האט נאך אנטאניא וויאיירא געהאלטען פון יודען, ווייל ווען ער האט אמאל געלעבט אין אמשטרדם איז ער געוועהן אפט בבית ביי ר' מנשה בן ישראל און ר' יצחק אבוהב און האט זעהר געשאצט די יודישע רבנים און לומדים. ער

האָט זיך גענומען צו דער זאַך ניט ווי קיין נאַר און האָט אָנגעהויבען אַרבּייטען פון צוויי זייטען: אַלליין האָט ער זיך אַנידערגעזעצט אין רום און האָט דאָרט מודיע געוועהן וואָס עס געהט פאָר אין פּאָרטוגאַל; אין ליסאַבּאָן ווידער האָט ער איבּערגעלאָזט איינעם פון די פריינד, וואָס איז געוועהן אַ חשוב בּיים קאָניג דון פּעדראָ - און האָט איהם פערשטעהען געגעבּען, אַז פּאָרטוגאַל קאָן צוריק אָבּנעהמען אינדיען, ווען זי וועט האָבּען מיטעל צו פיהרען אַ מלחמה. דאָס האָט ער געטהון מיט אַ כּוונה, כּדי ער זאָל אַרויספיהרען דעם קאָניג אויף דער מחשבה צו זוכען געלד, און קוים איז ער מיט איהם פערטיג געוואָרען האָט ער איהם בּאַלד אָנגעוויזען, אַז די מאַרראַנען זענען אָנגעשטאָפּט מיט געלד און אַז עס וואָלט גוט געוועהן מען זאָל מאַכען מיט זיי יד אַחת. דער קאָניג האָט געהייסען מען זאָל שטילערהייד אָנהייבען איבּערשמיעסען מיט די מאַרראַנען, נאָר די אינקוויזיטאָרען האָבּען עפּיס אָנגעשמעקט און האָבּען זיך גענומען זיי רודף'ן נאָך מיט מעהר אַכזריות. עס איז אַזוי ווייט געקומען אַז פיעל גרויסע לייט, וואָס האָבּען ניט געקאָנט צוזעהען אַזא אומרעכט, זענען געפאַלען אויף אַ שׂכל און האָבּען פאָרגעלעגט, מען זאָל בּעסער אַללע מאַרראַנען אַרויסטרייבּען פון פּאָרטוגאַל, כּדי עס זאָל ניט זיין צו וועמען זיך צו טשעפּען. דאָס איז אָבּער געוועהן פאַר די אינקוויזיטאָרען נאָך ערגער, ווייל דעמאָלט וואָלט זייער אַרבּייט אין גאַנצען אויפגעהערט, און דאַריבּער האָבּען זיי שוין גאָר אָנגעהויבּען רעדען פון יושר און האָבּען געדרונגען אַז שולדיג זענען דאָך נאָר געצעהלטע מענשען און עס וואָלט געוועהן אַ גרויסע עוולה ווען מען זאָל די זינד פון עטליכע אַרויפלעגען אויף אַללע. דערווייל האָט אַנטאָניאָ וויעיראַ געפּועלט בּיים פּאַפּסט קלעמענטי דעם צעהנטען ער זאָל ערלויבּען די מאַרראַנען זיי זאָלען אַריינשיקען קיין רום שלוחים און מען זאָל דאָרט אויסהערען זייערע טענות. אויסער דעם האָט דער פּאַפּסט צוגעשיקט אַ בּעפעהל, אַז די אינקוויזיציאָן טאָר מעהר ניט פערמשפּט'ן קיינעם צום טויט אָדער צו שווערער אַרבּייט און, אַז אַללע פּראָצעסען פון די מאַרראַנען, וואָס געפינען זיך נאָך אין תּפיסה, זאָל מען אַוועקשיקען קיין רום און דאָרט זאָל מען איבּערקוקען אַללע פּאַפּיערען און נאָכפאָרשען צו האָט עפּיס די בּעשולדיגונג אַ ממשות. די אינקוויזיטאָרען זענען שוין אָבּער געוועהן אַזעלכע שטאָלצע לייט אַז פון קיין עלטערן איבּער זיך האָבּען זיי גאָר ניט געוואָלט וויסען: זיי האָבּען זיך ניט אומגעקוקט אויפ'ן פּאַפּסט'ס בּעפעהל און האָבּען נאָך אָנגערייצט דאָס פּראָסטע פאָלק מען זאָל אַרומלויפען אין די גאַסען און שרייען, אַז מען

דַארְף אוֹיסְקוֹילֶען דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען. דִי יֶעזוּאִיטֶען הָאבֶּען דָאס בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן ,קֵיין רוֹם אוּנ נָאר גִיךְ אִיז פוּן דָארְט אָנְגֶעקוּמֶען מֶען זָאל אַרָאבְּ־ וַוארְפֶען אַללֶע אִינְקְוִיזִיטָארֶען פוּן זֵייעֶרֶע שְׁטֶעללֶען אוּנ דֶעם שְׁלִיסֶעל פוּן דֶער תְּפִיסָה זָאל מֶען אִיבֶּערְגֶעבֶּען דֶעם פַּאפְּסְט׳ס גֶעזַאנְדְטֶען. דָא זֶענֶען שׁוֹין דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען נָאר אַרוֹיס פוּן דֶער הָעֲזָה אוּנ הָאבֶּען גֶעזָאגְט אַז דִי בְּרֵירָה אִיז בַּיי זֵיי אוּנ אַז מִיט גוּטֶען פָּאלְגֶען זֵיי נִיט דֶעם פַּאפְּסְט בְּשׁוּם אוֹפָן.

אִין שְׁפַּאנְיֶען הָאט דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען פַאר וָואס דֶער פַּאפְּסְט מִישְׁט זִיךְ אַרַיין אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס זֵיי טְהוּעֶן ,עס נָאר לְשֵׁם מִצְוָה, כְּדֵי צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם גְלוֹיבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט טָאמֶער וֶועט עֶר זֵיי שְׁפֶּעטֶער אוֹיךְ זָאגֶען אַדֵעָה; דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען אִיהם וַוייזֶען וִוי גְרוֹיס זֵייעֶר כֹּחַ אִיז, אַז זֵיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד אַלְדִינְג צוּ טְהוּן, אַז דֶער ,קֶענִיג אוּנ דָאס פָאלְק זֶענֶען בַּיי זֵיי אִין דִי הֶאנְד אוּנ וֶוער עֶס וֶועט זִיךְ וֶועלֶען טְשֶׁעפֶּען צוּ זֵיי וֶועט גָאר נִיט אוֹיסְפִיהרֶען. דֶעמָאלְט אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען נָאר וָואס גֶעוָוארֶען ,קֶענִיג ,קארְל דֶער צְוֵוייטֶע, אַנַארִישֶׁער אוּנ אַלַייכְטְזִינִיגֶער יוּנְגֶער מַאנְן, וָואס הָאט נִיט לַאנְג חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט אַפְרַאנְצֶאזִישֶׁער פְּרִינְצֶעסִין; אַזַא שְׁוָואכְלִינְג הָאט מֶען זֶעהר לַייכְט ,גֶעקָאנְט אַרוֹיפְפִיהרֶען אוֹיף דֶער גְרֶעסְטֶער נַארִישְׁקֵייט, אוּנ אִיהם הָאבֶּען דִי אִינְקְוִי־ זִיטָארֶען, אִים יָאהר 1680, אַייְנְגֶערֶעדְט ,עֶר זָאל מַאכֶען אַ שִׂמְחָה צוּ לִיעבּ דֶער ,קֶענִיגִין מַארְיַא לוּאִיזֶע אוּנ לָאזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ פֶערְבְּרֶענֶען פִיעל מַארְרַאנֶען וֶועלְכֶע זֶענֶען פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען צוּם טוֹיט. דֶער ,קֶענִיג אִיז דַארוֹיף מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען, עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט דֶעם טָאג פוּן דֶעם גְרוֹיסֶען יוֹם טוֹב אוּנ אַגַאנְצֶען חֹדֶשׁ פְרִיהר הָאבֶּען בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת גֶעאַרְבַּייט אוּנ גֶעבּוֹיעֶט הוֹיכֶע בֶּאנְק פַאר דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן מַדְרִיד, כְּדֵי יֶעדֶער זָאל ,קֶאנֶען מִיט אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס פַאר אַוואהלֶען פְּסַק דִי אִינְקְוִיזִיצְיָאן גִיט אַרוֹיס. שׁוֹין לַאנְג הָאט מֶען נִיט גֶעזֶעהֶען אַזוֹי פִיעל ,קָרְבָּנוֹת צוּזַאמֶען: הוּנְדֶערְט אַכְטְצֶעהן מֶענְשֶׁען הָאט מֶען צוּנוֹיפְגֶעשְׁלֶעפְּט פוּנ׳ם גַאנְצֶען לַאנְד, צְווִישֶׁען זֵיי הָאט מֶען גֶעבְּרַאכְט אוֹיךְ גָאר יוּנְגֶע קִינְדֶער, ,קֵיין עֶלְטֶערֶע פוּן אַכְט אוּנ דְרַייסִיג יָאהר אִיז נִיט גֶעוֶועהן, אוֹיסֶער אֵיין אַלְמָנָה פוּן זֶעכְצִיג יָאהר, וָואס אִיז אוּמְגֶעקוּמֶען מִיט אִיהר גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה מִיט דִי טֶאכְטֶער אוּנ אֵיידֶעמְס, אוּנ אַז מֶען הָאט זֵיי אִין דֶער פְרִיה אַרוֹיסְגֶעפִיהרְט אוֹיף דֶעם פְּלַאץ, וואוּ דֶער שַׁייטֶער הוֹיפֶען אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶע ,קְלֵיידֶער מִיט שְׁוַוארְצֶע לִיכְט אִין דִי הֶאנְד, בָּארְוִויס אוּנ אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט תַּלְיָנִים, הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען נָאר

אַ הַאַרְץ פוּן שְׁטֵיין מֶען זָאל נִיט גֶערִירְט װֶערֶען פוּן דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער סְצֶענֶע. מֶען קָאן אוֹיךְ נִיט זָאגֶען, אַז צְװִישֶׁען דִי אַיינְװאוֹהנֶער פוּן מַדְרִיד הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶעפוּנֶען קֵיין מֶענְשֶׁען מִיט רַחֲמָנוּת: אַ סַךְ הָאבֶּען פָּארְאוֹיס גֶע־הֶען, אַז עֶס װֶעט זֵיי שְׁװֶער זַיין צוּצוּקוּקֶען אַזַא הֲרִיגָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעמַאכְט קְרַאנְק, נָאר כְּדֵי עֶס זָאל אוֹיף זֵיי קֵיין שׁוּם חָשַׁד נִיט פַאלֶען, װַייל אִין שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען דִי אִינְקְװִיזִיטָארֶען שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּנ'ם װָארְטֶעל: „קוּים בִּיסְטוּ נִיט מִיט אוּנְז – בִּיסְטוּ גֶעגֶען אוּנְז", הָאבֶּען זֵיי אִימִיסְטֶען גֶענוּמֶען רֶעצֶע־עֶן בַּיי דָאקְטוֹירִים. עֶהֶדֶער מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט אוּנְטֶערְצִינְדֶען דָאס הָאלְץ, אִיז אַ זִיבֶּע־צֶעהְנְיָאהְרִיג שֶׁען מֶעדֶעל פוּן דִי מַארְרַאנֶען, צוּגֶעלָאפֶּען צוּ דֶער קֶענִיגִין אוּנ הָאט מִיט גְרוֹיס גֶעװֵויין גֶעשְׁרִיגֶען: „אָ, הָאבּ רַחֲמָנוּת אוֹיף מִיר? קָאן אִיךְ דֶען אַװֶעקְװַארְפֶען דִי אֱמוּנָה, װָאס אִיךְ הָאבּ זִי אַיינְגֶעזוֹיגֶען אִין מִיר מִיט דֶער מוּטְטֶערְס מִילְךְ?" מְרֶערֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין דִי אוֹיגֶען פוּן דֶער קֶענִיגִין, װָאס אִיז אַלֵיין נִיט גֶעװֶועהן אַ סַךְ אֶלְטֶער פוּן דֶעם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען מֶעדֶעל, װֶעלְכֶע הָאט בַּיי אִיהר גֶעבֶּעטֶען הִילְף. דֶער גְרָאס־אִינְקְװִיזִיטָאר דִיעֶגָא דֶע סַארְמֶענְטָא, װֶעלְכֶער הָאט צוּגֶעגְרֵייט דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע סְצֶענֶע, הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט דָאס גֶעפִיהל פוּן בַּארְמְהֶערְצִיגְקֵייט װָאס אִיז פְּלוּצְלוּנְג דֶערְװֶועקְט גֶעװָארֶען בַּיי דֶער קֶענִיגִין, אוּנ הָאט גָאר נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קֵיין שׁוּם טַעֲנוֹת. מִיט אַ יִרְאַת־שָׁמַיִם פָּנִים הָאט עֶר פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען צוּם הִימֶעל, גְלַייךְ װִוי עֶר הָאט גֶעדַאנְקְט דֶעם בֶּעשֶׁעפֶער, װָאס עֶר הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען צוּ טְהוּן אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה װִוי אוּמְבְּרֶענְגֶען מֶענְשֶׁען פַאר זַיין הֵיילִיגֶען נָאמֶען, אוּנ זַיין אֵיין קוּק אִיז גֶענוּג גֶעװֶועהן דֶער קֶענִיגִ' זָאל שׁוֹין דֶער עֶרְשְׁטֶער אוּנְטֶערְצִינְדֶען דֶעם מִזְבֵּחַ אוּנ יֶעדֶע הָאפְנוּנְג אוֹיף רֶעטוּנְג זָאל פֶערְשְׁװוּנְדֶען װֶערֶען. דֶעמָאלְט הָאט דָאס פַייעֶר אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען פִיעל עֶדְלֶע נְשָׁמוֹת, אוּנ נָאךְ אַ סַךְ יָאהְרֶען שְׁפֶּעטֶער פְלֶעגְט מֶען דֶערְצֶעהְלֶען פוּן דֶעם בֶּעהַארְצְטְקֵייט אוּנ פֶעסְטְקֵייט װָאס דִי מַא־רַאנֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעװִויזֶען, אוּנ װִוי אַזוֹי דִי אֶרְגְסְטֶע שׂוֹנְאִים זֶענֶען בָּטֵל גֶעװָוארֶען פַאר אַזַא קִדּוּשׁ הַשֵּׁם.

אַז דִי יְדִיעָה פוּן דֶער מַאדְרִידֶער הֲרִיגָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין רוֹם, אוּנ דָארְט אִיז דֶערְװַוייל גֶעװָוארֶען פַאפְּסְט אִינָאקֶענְטִי דֶער עֶלְפְטֶע, הָאט מֶען זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעװֶועהן אַז עֶס אִיז נִיט כְּדַאי זִיךְ צוּ לִיעבּ יוּדֶען פֶערְקְרִיגֶען מִיט דֶער װֶועלְט אוּנ מֶען הָאט אִין פָּארְטוּגַאל אוֹיךְ גֶעלָאזְט טְהוּן װָאס זֵי װִוילְל. אַװַדַאי הָאט זִיךְ דָארְט דִי אִינְקְװִיזִיצְיָאן צוּפִיהרְט דִי הֶאנְד נָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. זִי הָאט גֶעמַאכְט אַ חֵלֶק פוּן דִי רַייכְסְטֶע מַארְרַאנֶען, אוּנ קוּים זֶענֶען אָבְּגֶעלָאפֶּען

פִינְפְצִיג יָאהר, אִיז דָאס לַאנְד נִיט גֶעווֶעהן צוּ דֶערְקֶענֶען: גַאנְצֶע שְׁטֶאדְט, וֶועלְכֶע הָאבֶּען פְרִיהר גֶעבְּלִיהט, זֶענֶען גֶעוָוארֶען פֶּערְווִיסְט. פוּן קַיין גְרוֹיסֶע מִסְחָרִים הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט רֶעדֶען, פַאבְּרִיקֶען הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען, דִי פַּרְנָסָה אִיז אוּמֶעדוּם גֶעוָוארֶען גֶעשְׁלָאגֶען, אוּנ קֵיינֶער אִיז אִין דֶעם נִיט שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן אוֹיסֶער דִי נַייסְטְלִיכֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אוֹיסְגֶעהַרְגֶט אָדֶער צוּטְרִיבֶּען דִי נוּצְלִיכֶע מַארְרַאנֶען, אַלְץ פוּן גָאטט׳ס וֶועגֶען...

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז נִיט אוּמֶעדוּם גֶעוֶועהן גְלַייךְ פִינְסְטֶער; דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְצִיחוֹת גֶעגֶען דִי יוּדֶען אוּנ דִי בִּלְבּוּלִים, וָואס מֶען הָאט אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אִין פֶּערְשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער, וִוי מֶעץ, בֶּערְלִין אוּנ פַּאדוּאַ, הָאבֶּען גֶעמַאכְט וָואס פִיעל עֶדְלֶע אוּנ גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען זֶענֶען צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ הָאבֶּען אַיינְגֶעוֶוענְדֶט אַללֶע מִיטֶעל זֵיי צוּ בֶּעשִׁיצֶען. יֶעדֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע אָרֶענְטְלִיכֶע אוּנ גוּטֶע מֶענְשֶׁען הָאט גֶעפְרֶעגְט דִי שַׁאֲלָה: וִוי קוּמְט עֶס, אַז אַפָּאלְק וָואס לַיידְט שׁוֹין טוֹיזֶענְדֶער יָאהרֶען אוּנ אִיז קֵיינְמָאל מִיט זַיין לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער, בֶּעקוּמְט אַללֶע מָאל פְרִישֶׁע כּוֹחוֹת אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת אוּנ לֶעבְּט אִיבֶּער אַנְדֶערֶע אֻמּוֹת, וֶועלְכֶע זֶענֶען דַאכְט זִיךְ, שְׁטַארְק וִוי רִיזֶען אוּנ צוּם סוֹף זֶענֶען זֵיי בַּיים עֶרְשְׁטֶען אוּמְגְלִיק צוּבְּרָאכֶען גֶעוָוארֶען וִוי אַשְׁטֶעקֶעלֶע? אוּנ אַתֵּירוּץ הָאט אִיטְלִיכֶער גֶעהַאט אוֹיבֶּען אוֹיף: אַז טַאקִי אִין דֶעם ווּאוּנְדֶער לִיעגְט גָאר קַיין ווּאוּנְדֶער נִיט, וַוייל דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען דִי יוּדֶען אוּנ לַייטֶערְט זֵיי דוּרְךְ גְרוֹיסֶע יְסוּרִים, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען וֶוערְען רֵיין אוּנ הֵיילִיג מַאכֶען זַיין נָאהמֶען אוֹיף דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט. אַזוֹי הָאט גֶעקוּקְט אוֹיף דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה פִּיעֶרְרֶע יוּרִיעֶ״ פוּן רָאטֶערְדַאם, אַנַייסְטְלִיכֶער פוּן דִי הוּגֶענָאטֶען, וֶועלְכֶער הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אִים יָאהר 1685 אַבּוּךְ „וֶועגֶען דִי נְבִיאוּת וָואס וֶועט מְקוּיָם וֶוערֶען״, אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז וֶוער עֶס טְהוּט יוּדֶען שְׁלֶעכְטְס אִיז אַגֶעגְנֶער פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. נָאךְ אַגְרֶעסֶערֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוֶועהן דֶער גֶעלֶערְנְטֶער אוּנ רַייכֶער אָלִיגֶער פָאוּלִי פוּן דֶאנֶעמַארְק. עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען דִי יוּדֶען צוּרִיק־צוּפִיהרֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, דִי זַאךְ הָאט אִיהם אָבְּגֶעקָאסְט אַסַךְ מִילְיָאנֶען, אַחוּץ גְרוֹיס מִיה, וַוייל עֶר הָאט וֶועגֶען דֶעם שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט בַּיי דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער מְלוּכָה אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס בַּיי ווִילְהֶעלֶם, דֶעם קֶאנִיג פוּן עֶנְגְלַאנְד. נָאר מֶעהר פוּן אַללֶע הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט יָאהַאנֶעס פֶּעטְרוּס סְפֶּעטֶע פוּן אוֹיגְסְבּוּרְג, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין ווִיען בַּיי עֶלְטֶערְן, פְרוּמֶע קַאטָאלִיקֶען. דִי עֲוֹלוֹת, וֶועלְכֶע מֶען הָאט בֶּעמֶערְקְט אִין דֶער

הָגָה גֶענֶען דִי יוּדֶען, הָאבֶּען אִיהם נִמְאָס גֶעמַאכְט זַיין גְלוֹיבֶּען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען בֶּעסֶער אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּ דִי גֶעשְׁלָאגֶענֶע, אַבִּי נִיט זַיין צְווִישֶׁען דִי שְׁלֶאגֶער. עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַיוּד אוּנ הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען משֶׁה גֶערְמַאנוּס. פוּן אִיהם זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען פַייֶערִיגֶע כְּתָבִים גֶעגֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אִיבְּרִיגֶענְס אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן דֶער אֵיינְצִיגֶער: אַסַךְ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער מְגַיֵיר גֶעוֶועהן, אוּנ צוּזַאמֶען מִיט'ן קוּרְצֶען וֶועטְהִינ פוּן מַל זַיין זִיךְ, הָאבֶּען זֵיי אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען דֶעם לַאנְגֶען וֶועטְהִינ פוּנ'ם יוּדִישֶׁען גָלוּת, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן כָּבוֹד אוּנ עֶס אִיז לִיעבֶּער גֶעוֶועהן וֶוערֶען צוּ שַׁאנְד אוּנ שְׁפָּאט עֶהדֶער זִיךְ רֶעכְנֶען צְווִישֶׁען אַזֶעלְכֶע, וֶועלְכֶע צַאפֶּען בְּלוּט בַּיי אוּמְשׁוּלְדִיגֶע מֶענְשֶׁען.

צוּזַאמֶען מִיט'ן לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה הָאט זִיךְ אוֹיךְ בַּיי פִיעל גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען דֶערְוֶועקְט אַחֵשֶׁק זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט דֶער הֶעבְּרֶאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אוּנ פּוּנְקְט וִוי צוּרִיק מִיט עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת הָאבֶּען רַייכְלִין, בֵּיידֶע בּוּקְסְטָארְף'ס, דֶער פָאטֶער מִיט'ן זוּהן, סְקַאלִיגֶער אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע אִימִיסְטֶען אוּמְגַאנְג גֶעהַאט מִיט יוּדֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען לֶערְנֶען בַּיי זֵייעֶרֶע רַבָּנִים תּוֹרָה, אַזוֹי הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעטְהוּן דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעוָואלְט הָאבֶּען אַיְדִיעָה אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. דָאס פֶערְשְׁטֶעהט מֶען, אַז דִי צָאהל פוּן אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען הָאט נִיט גֶעקָאנְט זַיין זֶעהר גְרוֹיס, נָאר דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי עֶס עֶרְנְסְט גֶעמֵיינְט, אוּנ מֶען מֶאג בֶּאֱמֶת זָאגֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה לִשְׁמָהּ. זֵיי הָאבֶּען דוּרְךְ דֶעם נִיט גֶעוָואלְט דֶערְגְרֵייכֶען אַבֶּעזוּנְדֶערְן כָּבוֹד, וַוייל גְרֶאסְטֶענְטְהֵיילְס הָאט מֶען אוֹיף זֵיי גֶעקוּקְט קְרוּם אוּנ מֶען פְלֶעגְט זֵיי צְווִישֶׁען אַנְדֶערֶע שְׁטָאךְ־וֶוערְטֶער אוֹיךְ רוּפֶען „הַאלְבֶּע רַבָּנִים", נָאר זֵייעֶר וואוּנְשׁ אִיז גֶעוֶועהן צוּ וִויסֶען דֶעם פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ, וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק צִיהט פוּן זַיינֶע הֵיילִיגֶע בִּיכֶער. זֵיי הָאבֶּען אֲפִילוּ זִיךְ נִיט גֶעוָוארְפֶען מִיט קַבָּלָה־סְפָרִים, אוּנ צוּ לִיעבּ דִי יוּדִישֶׁע בִּיכֶער זֶענֶען זֵיי שׁוֹין מֶעהר בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט'ן יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען אַלֵיין, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גוּט צוּגֶעקוּקְט צוּ דִי יוּדִישֶׁע מַעֲלוֹת אוּנ חֶסְרוֹנוֹת, זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען פוּן וַואנֶען יֶעדֶע זַאךְ נֶעהמְט זִיךְ, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אִיבֶּערְצֵייגְט אַז אַלֶע, וֶועלְכֶע פַאלֶען אָן אוֹיף יוּדֶען, רֶעדֶען גְלַאט אַזוֹי שְׁקָרִים, כְּזָבִים אוּנ ווִילֶען זִיךְ נָאר קַיין מִיה נִיט גֶעבֶּען נָאכְצוּפָארְשֶׁען אוֹיבּ אִין דֶעם אִיז דָא אַשְׁטִיקֶעלֶע אֱמֶת, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בִּיסְלֶעכְוַויז גֶעוָואהְנְט לִיעבּ צוּ הָאבֶּען יוּדֶען אוּנ זֶענֶען זֵיי גֶעוָוארֶען גֶעטְרַייעֶ גוּטֶע פְרַיינְד. צְווִישֶׁען אַזֶעלְכֶע אוֹהֲבֵי יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט רִיכַארְד סִימָאן,

אַגייסטְלִיכֶער פון פּאַרִיז, וועלכֶער האָט אָנגֶעשְׁרִיבֶּען אויף פְּרַאנְצֶאזִישׁ אַ פֵּירוּשׁ אויף דֶער תּוֹרָה, אונ פְּלֶעגְט אָפְט מִיט זַיין שַׁארְפֶער פֶּעדֶער בֶּעשִׁיצֶען יוּדֶען. אַז אִין מֶעץ האָט מֶען אויסְגֶעטְרַאכְט אויף יוּדֶען אַ בִּלְבּוּל וועגֶען עֲלִילַת דָם, האָט רִיכַארְד סִימָן נִיט גֶערוּהט בִּיז עֶר האָט גִיט דֶערְוויזֶען דָאס פַאלְשַׁקֵייט פון אַזַא בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. עֶר האָט אויךְ בֶּעדוֹיעֶרְט וואָס דִי רְדִיפוֹת האָבֶען פֶערְ־קְלֵיינֶערְט אִין פְּרַאנְקְרַייךְ דִי צָאהל פון דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים אונ פַּארִיז אִיז שׁוֹין נִיט אַזַא מָקוֹם תּוֹרָה ווִי אַמָאל. זַיינֶע בִּיכֶער האָט דִי נַאנְצֶע וועלְט גֶעלֵייעֶנְט אונ דֶערְפַאר האָט עֶר נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוועט קֵיין שֶׁאנֶע פַארְב צוּ בֶּעשְׁרַייבֶּען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אונ זַייעֶר אֱמוּנָה, אונ נִיט אֵיין מָאל האָט עֶר זַיינֶע בְּרִיוֶוער דִי קְרִיסְטֶען גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען, אַז דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן אִיז נָאר אַ טָאכְטֶער פון דֶער יוּדִישֶׁער, אַז כִּמְעַט אַללֶע מִנְהָגִים האָט זִי גֶעיַרְשֶׁ'ט בַּיי דֶער מוּטְטֶער. קֵיין נוֹשֵׂא פָּנִים אִיז עֶר נִיט גֶעוועהן, נָאר נִיט אֵיין מָאל פְּלֶעגְט אִיהם דִי מְלוּכָה צְוִוינְגֶען עֶר זָאל זַיין אַ בִּיסֶעל אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער אונ נִיט רֶעדֶען אַזוֹי אָפֶען אונ פְּרַיי.

אַזֶעלְכֶע בֶּעשִׁיצֶער, ווִי רִיכַארְד סִימָאן, האָבֶּען אויךְ אַיינְגֶענֶעבֶּען מוּטְה דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, זַיי זָאלֶען נִיט שְׁווַיינֶען דִי שׂוֹנְאִים אונ בֶּעווַייזֶען ווִי אוּנְפֶערְשֶׁאמְט זַיי זֶענֶען מִיט זַייעֶרֶע לִינֶענְס. אַז אַ פְּרָאטֶעסְטַאנְטִישֶׁער גַייסְטְ־לִיכֶער יַעֲקֹב גֵייאזִיוּס האָט דֶער פְּרִישְׁט דִי אַלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען יוּדֶען וועגֶען קִינְדֶער קוֹילֶען אונ בְּלוּט אויף פֶּסַח, האָט אַ האָללֶאנְדִישֶׁער יוּד, וועלְכֶער האָט זִיךְ אָנְגֶערוּפֶען מִיט'ן נָאהמֶען יִצְחָק בִּיבַא, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ סֵפֶר „גוֹאֵל הַדָם", אונ האָט אויסְגֶעווִיזֶען אַז בַּיי אַללֶע מִשְׁפָּטִים וואָס זֶענֶען שׁוֹין פָארְ־גֶעקוּמֶען אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, אִיז קֵיין מָאל נִיט גֶעוועהן קֵיין אֵיינְצִיגֶער רֶעכְטֶער בֶּעווַייז, אונ אַז דִי אֵייגֶענֶע בִּלְבּוּלִים פְּלֶעגֶען אַמָאל דִי גֶאטְצֶענְדִינֶער אויסְ־טְרַאכְטֶען אויף דִי קְרִיסְטֶען. נָאךְ אַ שַׁארְפֶערֶע תְּשׁוּבָה האָט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען ר' יִצְחָק קַארְדוֹזָה פון ווֶערוֹנַא, דֶער בְּרוּדֶער פון'ם בֶּערִיהמְטֶען שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק אַבְרָהָם מִיגוּאֵל קוֹרְדוֹבַא. עֶר האָט נִיט נָאר צוּ שְׁלָאגֶען דִי לִינֶענְס, וואָס מֶען האָט גֶעוואָלְט מִיט זַיי אָבְּשְׁרֶעקֶען דִי קְרִיסְטֶען זַיי זָאלֶען פָּשׁוּט מוֹרָא האָבֶּען נָאהֶענְט צוּצוּגֶעהֶען צוּ אַ יוּדֶען, פון וועלְכֶען עֶס גִיסְט זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג בְּלוּט אונ נֶעבֶּען וועלְכֶען עֶס אִיז שְׁווֶער אַיינְצוּשְׁטֶעהֶען אֲפִילוּ אַ מִינוּט וועגֶען דֶעם שְׁלֶעכְטֶען רֵיחַ; עֶר האָט נִיט נָאר גֶעבְּרַאכְט דִי גְרֶאסְטֶע רְאָיוֹת, אַז יוּדֶען פַארְשֶׁעלְטֶען קֵיינֶם נִיט אִין זַייעֶרֶע תְּפִלּוֹת, אונ אַז צוּ קֵיין בְּלוּט טָארֶען זַיי זִיךְ נָאר נִיט צוּרִירֶען, נָאר עֶר האָט מִיט נַאיָה אָנְגֶעווִיזֶען אַזֶעלְכֶע יוּדִישֶׁע

מַעֲלוֹת, ווִי רַחֲמָנוּת, צְדָקָה אוּן צְנִיעוּת, אוּן הָאט אוֹיסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט דֶער רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אָבְּגֶעזוּכְט זַיינֶע נְבִיאִים צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּן פוּן אַללֶע אֻמּוֹת הָאט עֶר זֵיי אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען, זֵיי זָאלֶען זַיין הֵיילִיגֶען רָצוֹן בֶּעקַאנְט מַאכֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט.

אִין יֶענֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער צְווִישֶׁען דִי גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת. דֶער פִירְסְט כְּרִיסְטְיַאן אוֹיגוּסְט פָאן פְּפַאלְץ־זוּלְצְבַּאךְ הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע אוּן דוּרְךְ דֶעם הָאט עֶר לִיעבּ גֶעקְרִיגֶען אוֹיךְ דִי יוּדֶען. אַז דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְּרִיווְט בַּיי אִיהם אִין זַיין מְדִינָה אוֹיךְ אָנְמַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אוּן אוּנְטֶערְוַוארְפֶען יוּדֶען גֶעהַרְגֶ'טֶע קִינְדֶער, כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהֵייבֶּען עֶפִּיס אַ מְרִידָה, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אוֹיסְרוּפֶען אוּמֶעדוּם, אַז וֶוער עֶס וֶועט זִיךְ עֶרְלוֹיבֶּען נִיט נָאר אַנְקְלַאגֶען אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט גֶעקְווִילֶעט אַ קִינְד צוּ לִיעבּ בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, נָאר, פָּשׁוּט רֶעדֶען דֶערְפוּן, וֶועט שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען.

אִין שְׁוֶועדֶען הָאט נִיט נָאר קֵיין פוּס פוּן אַ יוּדֶען נִיט גֶעטָארְט טְרֶעטֶען, נָאר אֲפִילוּ קַאטָאלִיקֶען אִיז פֶערְוֶועהרְט גֶעוֶועהן דָארְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען, וַוייל דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז דִי עֶרְד אִיז אַדְמַת קֹדֶשׁ, אוּן אַז נָאר זֵיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט דָארְט צוּ וָואהנֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ דֶער קֶענִיג קַארְל דֶער עֶלְפְטֶע אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִינְטֶערֶעסִירֶען מִיט יוּדֶען אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס מִיט קַרָאִימֶער, וַוייל עֶר הָאט עֶפִּיס גֶעהֶערְט, אַז זֵיי הַאלְטֶען נִיט פוּנ'ם תַּלְמוּד אוּן דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט אַז זֵיי וֶועט גְרִינְגֶער זַיין אַרִיבֶּערְצוּנֶעהמֶען אִין קְרִיסְטֶענְטְהוּם. עֶר הָאט אִימִיסְטֶען, אִים יָאהר 1620, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קֵיין פוֹּלִין אַ פְּרָאפֶעסָאר פוּן דֶער אוּפְּסַאלַא'ר אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט גוּסְטַאוו פֶּערִינְגֶער, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּן עֶר הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען גֶעוָואהר צוּ וֶוערֶען אִין וָואס עֶס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דִי קַרָאִימֶער, וָואס פַאר מִנְהָגִים זֵיי הָאבֶּען, אוּן מִיט וָואס זֵיי שֵׁיידֶען זִיךְ אָבּ פוּן אַנְדֶערֶע יוּדֶען. עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס צוּם פוֹּלִישֶׁען קֶענִיג יָאהַאן סָאבִּיעֶסְקִי, נָאר אִין פוֹּלִין אוּן אִין לִיטָא הָאט עֶר גֶעטְרָאפֶען זֶעהר וֶועניג קַרָאִימֶער; אַ טְהֵייל זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען נָאךְ חְמֶעלְנִיצְקִי'ס שְׁחִיטָה, אוּן אַ טְהֵייל הָאבֶּען פוּן דֶער מְלוּכָה בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין דִי וַוייטֶע שְׁטֶעדְט אוּן דֶערְפֶער, וַוייל אַזוֹי הָאט גֶעבֶּעטֶען פַאר זֵיי אֵיינֶער פוּן דִי קַרָאִימִישֶׁע רַבָּנִים, ר' אַבְרָהָם בֶּן שְׁמוּאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג אוּן מֶען הָאט עֶס אִיהם צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, כְּדֵי דִי

קַרַאִימֶעס זָאלֶען זִיךְ מֶעהר צוּשְׁפְּרֵייטֶען אִין לַאנְד. אַזוֹי הָאט גוּסְטַאוו פֶּערִינְגֶער גֶעפוּנֶען אִין טְרָאקִי אוּנ לוּצְק נָאר וֶוענִיג קַרַאִימֶעס, אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן אַזוֹי פֶּערְגְרֶעאַבְּט אַז עֶר הָאט מִיט זֵיי גָאר נִיט גֶעקֶאנְט רֶעדֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּרִיקְפָאהְרֶען אָהן עֶפִּיס. שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט דֶער שְׁוֶועדִישֶׁער קֶאנִיג נָאךְ אַמָאל אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין לִיטָא צְוֵויי גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען, אַז זֵיי זָאלֶען מִיט בְּרֶענְגֶען קַיין שְׁוֶועדֶען אַ פָּאר קַרַאִימִישֶׁע לוֹמְדִים, כְּדֵי מֶען זָאל זֵיי דָארְט קֶאנֶען מֶעהר אוֹיסְפְּרֶעגֶען וֶועגֶען זֵייעֶר פֶּערְנַאנְגֶענְהֵייט אוּנ אַללֶע זֵייעֶרֶע הַנְהָגוֹת. צְווִישֶׁען אַללֶע קַרַאִימֶעס הָאט זִיךְ קוֹים גֶעפוּנֶען אֵיינֶער, ר' שְׁמוּאֵל בֶּן אַהֲרֹן, וָואס הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַ בִּיסֶעל לַאטַיינִיש אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען פָאהְרֶען קַיין רִיגַא; דָארְט הָאט מֶען אִיהם גֶעהַאלְטֶען אַ הִיבְּשֶׁע צַייט בִּיז דִי שְׁוֶועדִישֶׁע מְלוּכָה אִיז גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אַז קַיין גְרוֹיסֶע מְצִיאָה וֶועט זִי נִיט חַאפֶּען אֲפִילוּ וֶוען עֶס וֶועט אִיהר גֶערָאטְהֶען אַללֶע קַרַאִימֶעס מַאכֶען פַאר פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען.

אִין לֵיידֶען הָאט אוֹיךְ אַ פְּרָאפֶּעסָאר יַעֲקֹב טְרִיגְלַאנְד, גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוֹיג אוֹיף דִי קַרַאִימֶעס. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער קֶענֶער אִין דֶער יוּדִישֶׁער לִיטֶערַאטוּר אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אַ בּוּךְ וֶועגֶען דִי יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען רֶעכְטֶע דֵעוֹת פוּן דִי קַרַאִימֶעס. עֶר הָאט אָבֶּער נִיט גֶעוואוּסְט צוּ וֶועמֶען עֶר זָאל זִיךְ וֶוענְדֶען אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען דוּרְךְ בֶּעקַאנְטֶע סוֹחֲרִים אִיבֶּערְשִׁיקֶען אַ בְּרִיעף קַיין פּוֹלִין אוּנ בֶּעטֶען דִי קַרַאִימֶעס, וָואס דֶער בְּרִיעף וֶועט אַרַיינְפַאלֶען צוּ זֵיי אִין דִי הֶאנְד אַרַיין, זֵיי זָאלֶען אִיהם בַּאלְד צוּשִׁיקֶען אַ תְּשׁוּבָה אוֹיף אַללֶע זַיינֶע שְׁאֵלוֹת. דֶער צוּפַאל הָאט אַזוֹי גֶעפִיהְרְט, אַז מֶען זָאל טְרִיגְלַאנְד'ס בְּרִיעף אָבְּגֶעבֶּען אַ שְׁרַייבֶּער פוּן דֶער קַרַאִימִישֶׁער קְהִלָּה אִין לוּצְק, מָרְדְכַי בֶּן נִיסָן. קַיין גְרוֹיסֶער לַמְדָן אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן, נָאר אַזוֹי פִיעל שֵׂכֶל הָאט עֶר גֶעהַאט, אַז עֶר זָאל דִי תַּלְמוּדִיסְטֶען בֶּעלֵיידִיגֶען פוּן קָאפּ בִּיז פוּס אוּנ דִי קַרַאִימֶעס מַאכֶען פַאר דֶער גָאלְדֶענֶער פָּאהן.

נִיט שְׁטֶאנְדִיג הָאבֶּען אָבֶּער דִי יוּדֶען גֶעקֶאנְט הָאבֶּען טוֹבוֹת פוּן דִי דָאזִיגֶע גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ: עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע, בֶּעזָאנְדֶערְס צְווִישֶׁען דִי דַייטְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען בֶּענוּצְט זֵייעֶר גַאנְץ גֶעלֶערְנְטְקַייט דַארוֹיף, זֵיי זָאלֶען אָנְטְהוּן דִי יוּדֶען מֶעהר צָרוֹת אוּנ נָאךְ צוּגִיסֶען בּוֹימְאֶהל צוּם פַייעֶר, וַוייל אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פֶּערְרוּפֶען אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע הֵיילִיגֶע סְפָרִים, וָואס אַללֶע אַנְדֶערֶע הָאבֶּען אִין זֵיי קַיין יְדִיעָה

ניט געהאַט, האָט מען זיי געגלויבט בלינד. אַזוי האָט געטהון יאָהאַנעס וואולפער: ער האָט זיך צוגעטשעפּעט צו דער תפלה, „עלינו“ וואָס געהט אין נאַנצען אויף די גאָטצענדיענער, וועלכע בוקען זיך צו ניכטס און לער: (שהם משתחוים להבל וריק) און האָט געדרונגען אַז דער מיט ווייזען די יודען אַרויס זייער האַס געגען קריסטענטהום. די דאָזיגע בע־שולדיגונג איז שוין אפילו־קיין נייע ניט געוועהן; נאָך צוריק מיט אַסך יאָהרען האָבען די שונאי ישראל געשריגען, אַז אין דעם געבעט מאַכען די יודען חוזק פון דער קריסטליכער אמונה, און כדי עס זאָל ניט קומען צו־קיין שלעכטע זאַכען האָבען די יודען אַלליין אַרויסגעוואָרפען פונ׳ם סדור דעם „שהם משתחוים“. וואולפער האָט אָבער אָבגעזוכט אַלטע סדורים, וואו די ווערטער שהם משתחוים להבל וריק איז יאָ געשטאַנען, און האָט מיט זיי געשטאָכען די אויגען יעדען יודען. אַוודאי האָט מען דערפון־קיין נחת ניט געהאַט, נאָר־קיין גרויסע יסורים אויך ניט: וואולפער׳ס כוונה איז ניט געוועהן גלאַט אויפצורייצען די מלוכה און דאָס פאָלק געגען יודען; פאַרקעהרט, אַז מען האָט אין זיין צייט ווייטער אויפגעפרישט די אַלטע עלילה וועגען בלוט אויף פסח האָט ער אפענטליך גע־שריגען, אַז דאָס איז אַ ליגען און אַז מען קאָן ניט שטעלען אויף די פאַלשע רעד פון געטויפטע יודען. ער איז פשוט געוועהן אַ פרומער קריסט און ער האָט געהאַלטען פאַר אַ חלול השם, וואָס די יודען לאַכען פון זיין אמונה, און דערפאַר האָט ער זיך בעגנוגט דערמיט וואָס דער פירסט געאָרג פון העסען האָט געהייסען די יודען שווערען אַז מעהר וועלען זיי אין זייערע תפלות ניט דערמאָנען דאָס קריסטענטהום און עס איז געוואָרען שטיל.

נאָך איין געגנער פון אַזאַ אַרט, וואָס מיט איין האַנד ווייזט ער אָן חסרונות און מיט דער אַנדערער האַלט ער צו דאָס ווילדקייט פון מענשען, וועלכע מערקען באַלד אין יענעמ׳ס אויג אַ שפּאַנדעל און אין זייערע אייגענע אויגע[ן] ווילען זיי אפילו־קיין נאַנצען באַלקען ניט זעהען, האָבען די יודען דעמאָלט געהאַט; דאָס איז געוועהן דער פּראָפעסאָר יאָהאַנן כריסטאָף וואַגענזייל אַ מענש, וואָס אין איהם האָבען מלחמה געהאַלטען צוויי געפיהלע: פון איי[ן] זייט איז ער געוועהן אַ קענער פון העברעאיש, און אַז ער האָט געלעזען פיע[ל] אַלטע יודישע ספרים געגען קריסטענטהום האָט עס איהם שטאַרק פערדראָסען; ער האָט עס געהאַלטען פאַר אַ גרויסען חטא און האָט נאָר ניט געוואָלט וויסען אַז אַזעלכע ספרים זענען אָנגעשריבען געוואָרען אין די ביטערע צייטען, ווע[ן] יודיש בלוט האָט זיך געגאָסען ווי וואַסער און דאָס פייער פון דער אינקוויזיציא[ן]

הָאט גֶעבְּרֶענְט אָהן אַ אויפְהֶאר; פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אָבֶּער הָאט עֶר רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אויף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זַיי גֶעוָואלְט זֶעהֶען גְלִיקְלִיךְ אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. דֶערְפַאר הָאט מֶען פוּן אִיהם גֶעזֶעהֶען צְווייא פֶערְקֶעהרְטֶע זַאכֶען, וָואס אֵיינְס מִיט'ן אַנְדֶערְן קֶעהרֶען זִיךְ, דַאכְט זִיךְ, נִיט אָן. עֶר אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין דִי ווַייטֶע לֶאנְדֶער אוּנ הָאט אַזְש אָנְגֶעשְׁפַארְט אִין אַפְרִיקָא, דָארְט הָאט עֶר אָבְּגֶעזוּכְט אַלְטֶע יוּדִישֶׁע כְּתָבִים גֶעגֶען דִי קְרִיסְטֶען אוּנ הָאט זַיי אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ, כְּדֵי צוּ ווַייזֶען ווִי שְׁלֶעכְט דִי יוּדֶען קוּקֶען אויפ'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם; אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אַרוּיסְגֶעלָאזְט אֵיין אַנְדֶער סֵפֶר אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶס אִיז דִי גְרֶעסְטֶע רְצִיחָה וָואס מֶען רוֹדֵפְ'ט דִי יוּדֶען אוּנ מֶען ווִיל מִיט גֶעוַואלְד טוֹיפֶען זֵייעֶרֶע קְלֵיינֶע קִינְדֶער. עֶר אִיז אַלְיְן אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען מִיט אַ מַחֲשָׁבָה זָרָה אַז צוּ דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען קָאנֶען דִי יוּדֶען פָארְט מִיט דֶער צַייט צוּשְׁטֶעהֶען, אוּנ הָאטְשׁ עֶר הָאט גוּט גֶעזֶעהֶען, ווֶען עֶר אִיז גֶעווֶעהן אִין רוֹם, ווִי דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע מוּטְשֶׁען זִיךְ אוּמְזִיסְט מִיט דִי יוּדֶען, ווֶעלְכֶע זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען צוּ הֶערֶען זֵייעֶרֶע דְרָשׁוֹת, נָאר עֶס גֶעהט זַיי אִין אֵיין אוֹיעֶר אַרַיין אוּנ פוּנ'ם אַנְדֶערְן אַרוֹיס, הָאט עֶר זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט אַז מִיט גוּטֶען ווֶעט עֶר אֶפְשָׁר מֶעהר פוֹעֵל'ן. אַזוֹי הָאט מֶען בַּיי ווַאגֶענְזֵייל'ן קֵיין מָאל נִיט גֶעקֶאנְט ווִיסֶען בַּיי וָואס עֶר הַאלְט: אָט הָאט מֶען גֶעזֶעהֶען פוּן אִיהם כַּעַס פַאר יוּדִישֶׁע חֲטָאִים פוּן אַ מָאל, אוּנ אָט אִיז עֶר פֶערְטִיג גֶעווֶעהן זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים אוֹיסְצוּבַּייסֶען דִי אוֹיגֶען. דֶעם אֱמֶת מוּז מֶען אָבֶּער זָאגֶען, אַז דָאס גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוּת פְלֶעגְט בַּיי אִיהם אָבְּט גוֹבֵר זַיין אוּנ, אַז מֶען הָאט פְלוּצְלוּנְג ווַייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁמִיעסֶען אַז דִי יוּדֶען קוֹילֶען קְרִיסְטְלִיכֶע קִינְדֶער אוּנ בֶּענוּצֶען דָאס בְּלוּט צוּ דִי מַצוֹת, הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זַיי אוּנ אִיז אַרוֹיסְגֶעטְרֶעטֶען ווִי אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר מִיט אַ גַאנְץ בּוּךְ, פַאר ווֶעלְכֶען עֶר הָאט זִיךְ פֶערְדִיעֶנְט בַּיי דִי יוּדֶען אַ גְרוֹיסֶען דַאנְק, אוּנ מֶען מֶאג אִיהם מוֹחֵל זַיין דֶערְפַאר אַ סַךְ נַארִישְׁקַייטֶען, וָואס עֶר הָאט גֶעטְהוּן אוֹיךְ נִיט מִיט קֵיין שְׁלֶעכְטֶער כַּוָונָה.

דֶער דְרִיטֶער דַייטְשֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער, וָואס הָאט גוּט פֶערְשְׁטַאנֶען הֶעבְּרֶאִישׁ, אִיז גֶעווֶעהן דֶער פְּרָאפֶעסָאר יָאהַאנְן אַנְדְרֶעאַס אַייזֶענְמֶענְגֶער: זֶעהר אַ שְׁלֶעכְטֶער מֶענְשׁ, וָואס הָאט טַאקִי גֶעוָואלְט דִי יוּדֶען עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶען אַלֶע חֲטָאִים וָואס מֶען הָאט נָאר אַ מָאל אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז אַלְדִינְג אִיז טַאקִי אֱמֶת אוּנ אַז עֶר אִיז דָאס גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים. אִיהם הָאט גֶעקְרֶאנְקְט וָואס

מען האט אָנגעהויבען בּעהאַנדלען די יודען מיט מעהר יֹשר, אונ ער האט גע־וואָלט בּרענגען דערצו, אַז דאס פאָלק זאָל אָנפאַלען אויף זיי אונ מאַכען פון זיי אַ תּל, דערפאַר האט ער אים יאהר 1700, אָנגעשריבּען אַ גרויס בּוך, „דאס ענטדעקטע יודענטהום" אונ האט דאָרט אויסגעוויזען אַז די יודען לעסטערן די קריסטליכע רעליגיאָן, אַז אויסבּעסערן זיי איז שווער, ווייל זיי זענען שוין געבּארענע רוצחים, זייערע עלטערען פלעגען פערגיפטען בּרונענס אונ זיי אַלליין דאַרפען נאָך בּלוט אויף פּסח. אַז מען האט די יודען צו וויסען געגעבּען, וואס פאר אַ בּוך אייזענמענגער האט זיך געשטעלט דרוקען, איז אויף זיי געפאַלען אַ שרעקליכער פּחד, אונ עס איז טאַקי געוועהן פאר וואס זיך צו שרעקען: די שׂנאה צו זיי האט נאָך אין דייטשלאַנד ניט אויפגעהערט אונ דערפאַר האבּען זיי זיך געקאָנט רעכטען אַז אייזענמענגער'ס בּוך וועט אָנצינדען אַניי פייער אונ זיי וועלען גוט ניט אָבּשניידען. אַוודאי האבּען זיי ניט גע־טאָרט שווייגען, אונ די פראַנקפורטער יודען האבּען אַוועקגעשיקט אַ בּריעף צו זייערע בּרידער, וועלכע האבּען געוואוינט אין וויען אונ בּעזאָנדערס צו ר' שמואל אָפּפּענהיים, וואס האט מיט דער מלוכה געהאט געלד־געשעפטען אונ איז בּיי איהר געוועהן אַ שטיקעל חשוב. די וויענער יודען איז געראָטהען פערשטעהען צו געבּען דער מלוכה אַז אייזענמענגער'ס בּוך איז אַ סם טאַקי פאר די קריסטען אַלליין, ווייל עס קאָנן זיך אָנהויבּען הריגות אונ בּיי אַ מרידה אין לאַנד מוזען אַללע ליידען, אונ עס איז אַרויס אַ בּעפעהל פונ'ם קייזער לעאָפּאָלד דעם צווייטען, מען זאָל דאס בּוך גאר ניט אַרויסלאָזען פון דרוק. דאס איז געוועהן פאר אייזענמענגער אַ שטאַרקער קלאַפּ: ער האט גע־רעכענט אַז אָט בּאַלד וועט ער זיך מחיה זיין אונ וועט זיך זאט ניט קאָנען אָנקוקען ווי מען קוילעט יודען אין די גאַסען, צום סוף האט מען גאר זיין בּוך געהאַלטען סגור וּמסוגר אין דער פראַנקפורטער דרוק, אונ ער האט זיך אוּמזיסט אויסגעבּראַכט אונ איז נאָך אַריינגעקראָכען אין חובות.

דערווייל איז אין פּרייסען געוואָרען קאָניג פּרידריך דער ערשטע, אונ אייזענמענגער מיט נאָך אַ זעלכע מענשען האבּען געהאט בּיי איהם אַ שליטה אונ האבּען געזוכט אַללע מיטעל צו רעדען שלעכטס אויף יודען. ווי ווענינ אמת'ע הטאים די שׂונאים האבּען געקאָנט אָנווייזען, זעהט מען אַרויס דערפון, וואס מען האט זיך ווייטער געחאפּט צו „עלינו", קיין אַנדער בּלבול האבּען זיי ניט געהאט, האָטש זיי האבּען געזוכט יודישע עוולות ווי מיט ליכט. דער קאָניג האט זיך אָבּער ניט געלאָזט פערדרעהען דעם קאָפּ אונ האט געלאָזט

צונויפְרוּפֶען דִי רַבָּנִים אוּנ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלֶע קְהִלוֹת, אוּנ זֵיי הָאבֶען גֶעמוּזְט גֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה, אַז דָאס וָוארְט „לָרִיק״ פוּן „עָלֵינוּ״ גֶעהט נִיט אוֹיפ׳ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ זֵיי הָאבֶען עֶס גָאר נִיט אִין זִין. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט אוֹיךְ גֶעזָאגְט דֶער בֶּערִיהמְטֶער גֶעלֶעהְרְטֶער יָאהַאנְן הֵיינְרִיךְ מִיכַאֶעלִיס פוּן הַאלֶע אוּנ דֶער קֶענִיג הָאט גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זַיין עֶרְקְלֶערוּנְג. דֶענְנָאךְ הָאט פְרִידְרִיךְ, אִים יָאהר 1703, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז עֶס וָואלְט אִיהם אַוַדַאי שְׁטַארְק הֲנָאָה גֶעטְהוּן וֶוען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, וָואס אִיז אַמָאל גֶעבֶּענְשְׁט גֶעוֶועהן פוּן גָאטט, זָאל אָנְנֶעהמֶען אֵיין גְלוֹיבֶּען גְלַייךְ מִיט אַלֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד, נָאר נֵייטְהֶען דֶערְצוּ וִויל עֶר קֵיינֶעם נִיט אוּנ לָאזְט עֶס אִיבֶּער אוֹיפ׳ן רָצוֹן פוּנ׳ם בֶּעשֶׁעפֶער, אוּנ כְּדֵי מֶען זָאל מֶעהר נִיט הָאבֶּען צוּ זֵיי קַיין פִּתְחוֹן פֶּה וֶועגֶען זֵייעֶרֶע תְּפִלוֹת, וִויל עֶר אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זָאגֶען „עָלֵינוּ״ אוֹיף אַ הוֹיךְ קוֹל אוּנ זָאלֶען דֶערְבַּיי נִיט אוֹיסְשְׁפַּייעֶן. לְכַתְּחִלָּה הָאט עֶר בֶּעשְׁטִימְט אוֹיפְזֶעהֶער מֶען זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אִין דִי שׁוּלֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְפָאלְגֶען זַיין בֶּעפֶעהל, אַזוֹי וִוי דֶער קֵייזֶער יוּסְטִינִיאַן הָאט אַמָאל גֶעטְהוּן, נָאר אַז אֵיינֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע גְבִירִים, ר׳ יִשָּׂשכָר בֶּערְמַאנְן פוּן הַאלְבֶּערְשְׁטַאדְט, הָאט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס אִיז נִיט שֵׁיין, אַז אִין אַ מָקוֹם קָדוֹשׁ זָאל דִי מְלוּכָה זָאגֶען אַ דֵעָה וִוי אַזוֹי צוּ דַאוְונֶען, הָאט פְרִידְרִיךְ גֶעהֵייסֶען פֶערְבֵּייטֶען זַיין בֶּעפֶעהל אוּנ דִי וִויכְטִיגֶע פְרַאגֶע פוּן „עָלֵינוּ״ הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט.

דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל זֶענֶען אָבֶּער נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען אַלֶע מָאל דֶערְמָאנֶען דֶעם קֶענִיג פְרִידְרִיךְ בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהֵייט, אַז עֶר וָואלְט בֶּעדַארְפְט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן פְּרֵייסֶען. זֵיי הָאבֶּען אוֹיף דִי יוּדֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אַלֶע אוּמְגְלִיקֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ זֵיי אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז זֵיי פוֹעֵל׳ן שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, בַּיי פְרִידְרִיךְ׳ן אַלְדִינְג, נָאר אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען צוּ עֶפִּיס הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען אַז זֵייעֶר מִיה אִיז גָאר אוּמְזִיסְט אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ בַּיים קֶענִיג גָאר נִישְׁט גֶעפוֹעֵל׳ט. אַייזֶענְמֶענְגֶער אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט פַאר׳ן טוֹיט בֶּעטֶען בַּיי פְרִידְרִיךְ׳ן, עֶר זָאל שְׁרַייבֶּען דֶעם קֵייזֶער לֶעאָפָּאלְד וֶועגֶען זַיין בּוּךְ „דָאס עֶנְטְדֶעקְטֶע יוּדֶענְטְהוּם״ אוּנ פוֹעֵל׳ן מֶען זָאל עֶס אַרוֹיסְלָאזֶען פוּן דְרוּק. מִיט דֶער אֵיינֶענֶער בַּקָשָׁה הָאבֶּען זִיךְ צוּ אִיהם שְׁפֶּעטֶער גֶעוֶוענְדֶעט אַייזֶענְמֶענְגֶער׳ס יוֹרְשִׁים, אוּנ עֶר הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ שְׁרַייבֶּען, נָאר לֶעאָפָּאלְד אִיז גֶעוֶועהן אַיינְגֶעשְׁפַּארְט אוּנ דָאס בּוּךְ אִיז וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי יוֹרְשִׁים זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאר

אויפ'ס נייע לאָזען דרוקען דאס בוך אין קאָניגסבערג, וואו לעאָפאָלד'ס איסור איז ניט אָנגענאָנגען, נאָר קיין גוט געשעפט האָבען זיי שוין ניט געמאַכט. דער עולם האָט זיך ניט געוואָרפען מיט אַזאַ חשק צו אייזענמענגער'ס תורות אונ די יודען האָבען זיך ניט געהאַט פאַר וואָס צו שרעקען. ערשט שפּעטער מיט אַ סך יאָהרען, אַז מען האָט נאָר אָנגעהויבען רעדען מען זאָל אין פיעל אייראָפּאֵישע לענדער געבען יודען אַללע רעכטע אונ די יודישע שונאים האָבען בעדאַרפט האָבען מאַטעריאַל צו דערווייזען וואָס פאַר אַ סכנה דערפון וועט אַרויס, איז זיי אייזענמענגער'ס בוך צו נוטץ געקומען. זיי האָבען געהאַט פערי־טיגע שקרים אונ האָבען פערשפּאָרט זיך ברעכען די קאָפּ אויף אויסצוטראַכטען נייע. דערווייל האָבען אייזענמענגער'ס ליגענס ניט מרעיש עולם געוועהן, אונ דעסטגלייכען האָט מען זיך נאָר ווייניג אומגעקוקט, ווען אים יאָהר 1707 איז אַרויסגעשפּרונגען אַ געטויפטער יוד געגען תלמוד אונ האָט אָנגעהויבען זינגען דאָס אַלטע ליעדעל וועגען זיין שעדליכקייט. דאָס האָט מען אַלץ געמיינט אונטערצוהיצען דעם קאָניג פרידריך, ער האָט אָבער געהאַט זיין אייגענע איבער־צייגונג אונ איז ניט בעשטאַנען אויף קיין שום נייע גזרות. רוהיג פלעגט ער אויסהערען אַללע בעשולדיגונגען, נאָר די לאַגע פון די יודען איז דורך דעם ניט ערגער געוואָרען.

אין האָללאַנד האָט אַ יונגער געלעהרטער ווילהעלם סורענהויס עטלי־ליכע יאָהר כסדר געאַרבייט איבער אַ לאַטיינישער איבערזעצונג פון דער משנה אונ האָט דערביי אַרויסגעוויזען אַזוי פיעל ליעבשאַפט צום יודישען פאָלק, וואָס עס איז שווער צו געפינען אפילו ביי אַ געבאָרענעם יודען. אין זיינע כתבים פערגיסט ער גענוג טרערען דאַרויף, וואָס פיעל נידריגע מענשען לערנען אימיסטען לשון קדש זיי זאָלען קאָנען מעהר ניפט פערשפּרייטען צווישען בלינדען פאָלק אונ קלאָמערשט ברענגען ראיות פון די יודישע הייליגע ספרים, אונ דאַנקט זעהר די האָללאַנדישע מלוכה, וועלכע האָט געוויזען אַ וועג ווי אַזוי מקרב צו זיין די אומגליקליכע יודען אונ זיי צובינדען צו זיך מיט פריינדשאַפט אונ ברידערליכע ליעבע. ביז צום טויט האָט סורענהויס ניט אויפגעהערט צו לערנען תורה אונ האָט געדרונגען, אַז דאָס דאַרף טהון יעדער קריסטליכער גייסטליכער, וואָס דער מקור פון זיין אמונה איז ביי איהם טהייער אונ הייליג.

צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וועלכע האָבען זיך בעשעפטיגט מיט דער יודישער ליטעראַטור, מאָג מען דערמאָנען צו גוטען אויך יעקב באַסנאַזש, וואָס האָט אָנגעשריבען אַ בוך וועגען דער יודישער געשיכטע פון די לעצטע

זעכצעהן הונדערט יאהר צייט קריסטוס איז געבארען געווארען. מען קאן אפילו ניט זאגען אז ער איז געוועהן א שטארקער אוהב ישראל; מען דערקענט אפט, פערקעהרט, אז ביי איהם, ווען ניט טיעף אין הארצען, איז אויף דער צונג געלעגען א שטיקעל שנאה צום יודישען פאלק. מען מוז אבער מודה זיין אז ער האט געשריבען אמת אזוי ווי ער האט געדענקט און געפיהלט, און דערפאר רעדט ער אין זיין בוך פון יודען מיט דרך ארץ און זאגט, אז עס איז א גרויסער טעות ווען מען רעכענט דאס יודענטהום פאר א טויטען גוף, גאר אהן א נשמה, ווייל דאס גאנצע לעבען פון דעם פאלק איז בדרך נס און עס איז שווער צו בערעכנען צו וואס פאר א תכלית דער אויבערשטער היט עס אב און גיט זיי כח איבערצוטראגען אזוי פיעל צרות. יעקב באסנאזש איז אין דער יוגענד אלליין געוועהן נע ונד, דאס פרומקייט פון לודוויג דעם פיערצעהנטען האט איהם פערטריבען פון פראנקרייך און ער האט זיך גענוג אנגעליטען ביז ער האט זיך צוגעשלאגען קיין האללאנד; דערפאר האט ער געפיהלט דעם טעם פון ארומשלעפען זיך אויף דער וועלט, און ווי וועניג ער האט געהאלטען פון יודען האט ער געמוזט רעדען וועגען זיי מיט יושר, און מעהר האבען די יודען קיין מאל ניט בעדארפט. זיין בוך איז געוועהן אנגעשריבען אין א לייכטער שאנער פראנצאזישער שפראכע און איז זיך צוגאנגען כמעט אין גאנץ איראפא.

פון די פרות, זאגט די וועלט, דערקענט מען דעם בוים. באסנאזש'ס תלמידים האבען בעוויזען אז קיין שלעכטס האט ער געוויס קיין מאל ניט געטראכט אויף יודען, און ווען ער האט זיך א מאל ארויסגעכאפט מיט א ביטער ווארט געגען זיי, האט ער דאס געטהון פון רגילות נאך פון די קינדערשע יאהרען, אבער ניט פון דעם איינגעווארצעלטען האס, וואס פערפיהרט דעם מענשען אין שאול תחתיה. דער גייסטליכער כריסטיאן טהעאפיל אונגער פון שלעזיען און דער פראפעסאר יאהאנן כריסטאפארוס וואלף פון האמבורג, וועלכע האבען געלערנט תורה ביי באסנאזש'ן, זענען אין גאנצען איבערגעגעבען געוועהן דעם יודענטהום, און ניט איין מאל איז אויף זיי געפאלען דער גורל צו בעשיצען די יודען און פערשטאפען די מיילער פון זייערע שונאים.

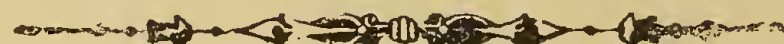
איבערהויפט האט זיך צום אנהייב פונ'ם אכטצעהנטען יאהרהונדערט דאס פינסטערניש אנגעהויבען פערקלייערן און די קולות פון די יודישע בעשיצער, וועלכע האבען זיך שוין געפיהלט אין כח מיט מעהר פעסטקייט ארויסצוטרעטען

אונ פֿארדערן פאר זיי פרייהייט אונ גערעכטיגקייט, זענען ניט פערלארען װארען צווישען דעם ווילדען געשריי פון די וויסטע שונאי ישראל. דעמ האט אויך יאהן טאלאנד, אקריסט מיט עדלע געפיהלע פון יושר אונ רחמנות, אנגעהויבען ארבייטען אז די יודען פון ענגלאנד אונ אירלאנד זאלען בעקומען די אייגענע רעכטע וואס אללע איבריגע איינוואהנער, אונ אויף איהם קוקענדיג, האט מען אויך אין אנדערע ערטער זיך גענומען פערבעסערן די יודישע לאגע. די אלטע איבערגעטראגענע צרות האבען אבער אזוי פערשלאגען די יודישע קאפ, זייער אינװעניגסטער מעמד איז געװעהן אזוי טרויעריג, אז זיי האבען גאר ניט געקאנט פיהלען װאס פאר אפריש ווינטעל עס בלאזט; זיי האבען געדאנקט גאטט, וואס מען לאזט זיי ליעגען אויף איין ארט אונ די פערשלאפענע מידע אויגען האבען ניט בעמערקט אז עס הויבט אן דעמערן אויף טאג.....

רעגיסטער

פֶּערְצֵייכְנִים פון אַללֶע נָאהמֶען וָועלְכֶע קוֹמֶען פָאר אִין דֶעם דְרִיטֶען בַּאנְד.

אִינְהַאלְט

פוּן 3־טֶען טְהֵייל.

דִי צַייט פוּן דִי אֲנוּסִים.

דִי צַייט פוּן דֶער רֶעפָאַרְמַאצְיָאן:

אִינְהַאלְט.

פוּן 2־טְען בַּאנְד.

דִי אִיבֶּערְגַאנְגְסְצַייט.

דִי צַייט פוּן דִי גְאוֹנִים.

דִי יוּדִישׁ־שְׁפַּאנִישֶׁע צַייט.

דִי יוּדִישֶׁע

פָאלְקְס=גֶעשִׁיכְטֶע

נאך דער

פָאלְקְסְטְהוּמְלִיכֶער גֶעשִׁיכְטֶע דֶער יוּדֶען

פון פראָפעסאָר **ה. גְרֶעטְץ.**

פירטער טהייל

ווארשא—תרנ״ח.

ЕВРЕЙСКАЯ ИСТОРІЯ

по Популярной еврейской Исторіи

Профессора **Г. ГРЕЦА**

Изданіе и собственность Н. Г. ЗАКСА.

ВАРШАВА

Типографія Шульдбергъ и Ко., Твердая № 6.

1898.

Дозволено Цензурою.
С.-Петербургъ, 11 Октября 1897 г.

1 לִיכְטִיגֶער פוּן דְרוֹיסֶען אוּנ פִינְסְטֶערֶער אִינְוֶוענִיג .

(1700—1760 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט) .

פוּנְקְט וֶוען פַאר דִי יוּדֶען אִין אֵייְרָאפַּא הָאט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אָנְהוֹיבֶּען אַ נַיי לֶעבֶּען , וֶוען דִי בֶּעסְטֶע אוּנ עֶדֶעלְסְטֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעוָואלְט זֵיי טְרֶאסְטֶען אוּנ הֶעלְפֶען , הָאט מֶען פוּן דִי יוּדֶענְס זַייט אַלֵיין נִיט גֶעזֶעהֶען קַיין שׁוּם חֵשֶׁק צוּ פְרַייהַייט : אַזוֹי וִוי עֶפִּיס אַגֶעדִיכְטֶע חְמַארֶע הָאט זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט צְוִוישֶׁען זֵיי אוּנ זֵייעֶרֶע בֶּעשִׁיצֶער אוּנ מֶען הָאט גֶעקֶאנְט מֵיינֶען אַז זֵיי זֶענֶען דַוְקָא בְּרוֹגֶז פַאר וָואס מֶען וִויל זֵיי נָאר אַרוֹיסְרַייסֶען פוּן זֵייעֶר פִינְסְטֶערֶער גֶעהֶטָא אוּנ אַז זֵיי אִיז לִיעבֶּער צוּ לִיעגֶען וִוי אַוָוארְם אִין חְרֵיין אוּנ שְׁרַייעֶן אַז קַיין בֶּעסֶערְס אִיז שׁוֹין גָאר נִיטָא . דִי אַמְשְׁטַרְדַמֶער קְהִלָּה הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן שְׁפִּיגֶעל אוּנ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דָארְט , זַייט דֶעם טוֹיט פוּן ר' יִצְחָק אָרָאבְּיָא דֶע קַאשְׁטְרוֹ , אִים יָאהר 1687 , נִיט גֶעוֶועהן אֵיין רַב , וָואס זָאל אוֹיסֶער גְמָרָא אוּנ פּוֹסְקִים זַיין גֶענִיטְה אִין וֶועלְט-זַאכֶען אוּנ זָאל פֶערְשְׁטֶעהֶען וִוי אַזוֹי צוּ פִיהְרֶען אַזַא גְרוֹיסֶע עֵדָה . אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע רַבָּנִים , וָואס תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן צוּנוֹיפְגֶעבּוּנְדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען דֶעם וֶוערְטְה גֶעהַאט צוּ זַיין פָארְשְׁטֶעהֶער פוּנ'ם פָאלְק . אַזַא גֶעבִּילְדֶעטֶער רַב אִיז גֶעוֶועהן אִין לָאנְדָאן ; גֶעהֵייסֶען הָאט עֶר ר' דָוִד נִיטוֹ , אַגֶעבָּארֶענֶער פוּן וֶוענֶעדִיג . עֶר הָאט זִיךְ אוֹיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט מֶעדִיצִין- אוּנ מַאטְהֶעמַאטִיק אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט כְּתָבִים , וָואס פֶערְאֶנְפֶערְן אַ סַךְ בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען . נָאךְ אַגְרֶאסֶערְן נָאהמֶען הָאט גֶעהַאט דֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער רַב ר' יְהוּדָה לִיאוֹן בְּרִיעֶלִי פוּן מַאנְטוּאַ , וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער גֶעגְנֶער פוּן דִי מְקוּבָּלִים , אוּנ חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט פְרַיי : עֶר הָאט קַיין בָּארְד נִיט גֶעטְרָאגֶען אוּנ אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אַ בָּחוּר פוּן אַכְטְצִיג יָאהר , הָאט מֶען אִיהם דָאךְ גֶעשֶׁאצְט פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ מֶען הָאט גֶעוואוּסְט אַז עֶר אִיז פֶערְטִיג זִיךְ מַקְרִיב צוּ זַיין פַאר

זַיין פָּאלְק אונ גְלויבֶּען. דִי אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים הָאבֶּען אומֶעדום, וָואס מֶען הָאט דִי יוּדֶען גֶעלָאזְט לֶעבֶּען רוּהִיג, בֶּענוּצְט דָאס שְׁטִיקֶעל פְרַייהַייט דַארוּיף זֵיי זָאלֶען נָאךְ מֶעהר אַיינְקָאוֶועֶן דֶעם יוּדֶען אִין קֶעטֶען פוּן נַייֶע חוּמְרוֹת; זֵיי הָאבֶּען שְׁטוּדִירְט דֶעם שֻׁלְחָן עָרוּךְ אַהִין אוּנ אַהֶער, נָאר קֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף דִי פָּארְדֶערוּנְגֶען פוּן דֶער צַייט. זֵיי הָאבֶּען גָאר פֶּערְגֶעסֶען, אַז דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען שְׁטֶעהט אוֹיךְ נִיט אוֹיף אֵיין אָרְט פוּנְקְט וִוי בַּיי אַלֶע פֶּעלְקֶער אוּנ אַז מֶען מוּז גוּט טְרַאכְטֶען, דֶער יוּד זָאל קֶאנֶען זַיין אִי צוּ גָאטט, אִי צוּ לַייט. אַ טְהֵייל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין קַבָּלָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין גֶענַארְט, אָדֶער זִיךְ גֶעמַאכְט אַ וָואהלֶע פַּרְנָסָה פוּן קְמֵיעוֹת שְׁרַייבֶּען אוּנ בֶּעוַוייזֶען מוֹפְתִים. אֵיינֶער פוּן דֶער קְלַאסֶע, וָואס הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה אִין דַמֶּשֶׂק, אִיז זִיךְ אַ מָאל צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט'ן בֶּערִיהְמְטֶען פְרַאנְצֶאזִישֶׁען גֶעלֶעהרְטֶען רִיכַארְד סִימָאן אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אִיהם צוּ פֶּערְזִיכֶערְן, אַז עֶר וֶועט פַאר אִיהם אִין דִי אוֹיגֶען בֶּעוַוייזֶען נִסִּים. רִיכַארְד סִימָאן אִיז מִן הַסְּתָם מְסוּפָּק גֶעוֶועהן אִין דֶעם, נָאר דֶער בַּעַל מוֹפֵת הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אִין זַיינֶעם אוּנ, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט עֶטְלִיכֶע מָאל אוּנ עֶס אִיז אִיהם נִיט גֶערָאטְהֶען, הָאט עֶר זִיךְ פַארְאֶנְפֶערְט דֶערְמִיט, וָואס דִי עֶרְד פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִיז נִיט מְסוּגָל מֶען זָאל דָארְט קֶאנֶען זֶעהֶען וואוּנְדֶער. פוּן דֶער קְלֵיינֶער מַעֲשֶׂה קֶאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען, אַז וֶוען דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען גֶעהַאט דִי הָעֲזָה צוּ קְרִיכֶען צוּ אַ גְרוֹיסֶען פְרַאנְצֶאזִישֶׁען גֶעלֶעהרְטֶען אוּנ אִיהם וֶועלֶען אָפְּנַארֶען, וִוי לַייכְט זֵייעֶר שְׁווִינְדֶעל הָאט גֶעקֶאנְט אָנְגֶעהֶען בַּיים בְּלִינְדֶען פָּאלְק. אִיבְּרִיגֶענְס קֶאן מֶען נָאךְ אוֹיסְרֶעכְנֶען דְרַיי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע: דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן ר' דָוִד קַאנְפָּארְטֶע, וָואס אִיז מֶעהר אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט. ר' דָנִיאֵל מִיגוּאֶל דֶעבַּארִיאָס, אַ גֶעבָּארֶענֶער מַארְרַאן פוּן פָּארְטוּגַאל, וָואס הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אִין דִי אֶלְטֶערֶע יָאהרֶען בֶּעזֶעצְט אִין אַמְשְׁטַרְדַם, אוּנ ר' יְחִיאֵל הַיילְפֶּערְן דֶער בַּעַל „סֵדֶר הַדּוֹרוֹת" פוּן מִינְסְק, נָאר זֵייעֶרֶע כְּתָבִים הָאבֶּען כִּמְעַט וֶועניג וֶוערְטְה גֶעהַאט, וַוייל זֵיי זֶענֶען נִיט פֶעהִיג גֶעוֶועהן צוּ אַזַא וִויסֶענְשַׁאפְטְלִיכֶער אַרְבַּייט.

בַּיי אַזַא לַאגֶע הָאט דִי צָאהל פוּן דִי יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּער נִיט גֶעקֶאנְט זַיין גְרוֹיס, אוּנ נָאר צְוֵויי מְחַבְּרִים פֶּערְדִיעֶנֶען מֶען זָאל זֵייעֶר נָאהמֶען דֶערְמָאנֶען מִיט לוֹיבּ. דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז גֶעוֶועהן לָאפֶּעץ לַאגוּנַא, וָואס אִיז אִים יָאהר 1660 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ בַּיי עֶלְטֶערְן-מַארְרַאנֶען. נָאךְ אִין

די קינדערשע יאהרען איז איהם בעשערט געוועהן אריינצופאלען קיין שפאניען און פערזוכען דעם ביטערן כוס, וואס האט פערגיפטעט טויזענדער מאראנען, אלאנגע צייט איז ער געזעסען אין תפיסה און ער פלעגט זיך אפט קוויקען מיט א קאפיטעל תהלים. אז עס איז איהם געראטהען צו אנטלויפען קיין יאמאייקא און דארט אפען איבערגעהען צום יודענטהום און זיך רופען דניאל ישראל, האט ער אויף זיך גענומען צו איבערזעצען תהלים אויף שפאניש אין שאנע קלינגענדיגע שירים, כדי אנדערע אומגליקליכע, וואס פערשטעהען ניט העבראיש, זאלען אין איהם אויך קאנען געפינען טראסט און האפנונג. אז ער איז שפעטער געקומען קיין לאנדאן האט ער דארט זיין איבערזעצונג ארויסגעגעבען מיט דעם נאהמען „א שפיגעל פונ'ם לעבען" און מען האט איהם דערפאר גרויס כבוד אבגעגעבען. בעזאנדערס די יודישע דיכטערינען שרה דע-פאנסעקא, מאנועלא דע-אלמיידא און ביענווענידא כהן בעלמאנטע, וועלכע האבען איהם בעזונגען מיט שירים אויף לאטייניש, ענגליש און פארטוגעזיש. דער אנדערער איז געוועהן ר' משה חיים לוצאטו, וועלכער האט אנגעשריבען אויף לשון קודש זיינע צוויי בעריהמטע טהעאטער-שטיקע „לישרים תהלה" און „מגדל עוז". דאס זענען אפילו געוועהן צוויי שוואלבען, נאר קיין זומער האבען זיי פארט ניט געקאנט מאכען.

אין דער פינסטערער צייט האט זיך ביי די יודען אנגעהויבען ארויסצואווייזען א נֵיי מין יחוס — עשירות. האטש די מטבע האט אפט געשפילט א גרויסע ראללע אין דעם יודישען לעבען און זיך שטעלען פונקט אין שול ביי דער מזרח-וואנד, פון דעסטוועגען האבען די יודען גוט געדענקט, אז „תורה איז די בעסטע סחורה" און דאס דער אמת'ר יחוס איז פארט געוועהן אין די האנד פון די לומדים; אז מען האט אבער דאס לערנען אוועקגעלעגט און עס איז גענוג געוועהן צו גילטען פאר א פרומען יודען און מען האט נאר א סך געדאווענט, דעמאלט האבען די רייכע זיך געמאכט פאר די גאנצע פיהרער פון זייער ארעם פאלק און האבען אנגעהויבען זיך עוסק זיין אין צרכי צבור, אליין זיך גענומען די מאכט אין קהל'שע-זאכען און עס איז ארויס א ווארטעל, אז ווער עס האט די מעות — האט די דעות.....

דאס וואס דער גאנצער יחוס איז איבערגעגאנגען צו דער מטבע האט זיך גענומען טאקי א ביסעל דערפון, וואס די יודען זענען אין יענער צייט שטארק פערגראבט געווארען, נאר נאך מעהר דערפון, וואס זיי זענען דעמאלט זעהר

פערארעמט געווארען און ווער עס איז נאר אים שטאנד געוועהן צו לעבען בריטליך האט זיך שוין געקאנט רעכנען פאר אנגיד, אפירסט און זיך שטופען אויבען-אן. אמת'ע גבירים, גרויסע לייט זענען געוועהן גאר ווייניג, אי דאס גאר צווישען ספרדים אין אמשטרדם, האמבורג, ליווארנא, פלארענץ און לאנדאן. אנטאניא יצחק זואסא, וואס דער קאניג פון שפאניען קארל דער צווייטער האט איהם געמאכט פאר אבאראן, איז געוועהן אזא מיליאנער, אז עס איז ביי איהם גאנץ לייכט געוועהן ארויסצונעהמען פון קאסטא אגמלות חסד פון צוויי מיליאן גולדען און אויסלייען איינעם פון די פרינצען, וואס האט בעדארפט איבערנעהמען די ענגלישע מלוכה און האט איהם דערביי אזוי געזאגט: „וועט אייך שפיעלען דאס גליק – איז מיין געלד אין זיכערע האנד, ווען ניט חלילה – וועל איך אויך ניט בדלות ווערען". פראנציסקא מעלא איז אויך ניט געוועהן קיין קלייגער עושר, און די האללאנדישע מלוכה פלעגט נאר ביי איהם מאכען הלואות. די משפחה דע-פינטו איז בעשטאנגען פון לויטער גבירים און איינער פון זיי האט איבערגעלאזט עטליכע מיליאנען אויף עולמות, און האט פערזאגט קירכען און גייסטליכע, ווייל פונקט ווי ביים לעבען אזוי אויך נאכ'ן טויט האט ער געוואלט, אז פון זיין צדקה זאלען נהנה זיין מענשען אהן אשום אונטערשיעד פונ'ם גלויבען. אין האמבורג האבען געשפיעלט אגרויסע ראללע, די משפחה טעקסיירא און דניאל אבעגזר און ביי זיי פלעגט די פולישע מלוכה אויסלייען פיעל געלד. אין לאנדאן, וואס איז שטאנדיג געוועהן פול מיט רייכע לייט, האט שטארק געשעס'ט ר' שלמה דע-מעדינא, וואס די קאניגין אננא, האט איהם געשענקט דעם טיטעל „ריטטער", און די גראסטע שררות האבען געמוזט צו איהם אנקומען. דאס זענען אבער געוועהן עטליכע געצאהלטע יודישע גבירים; אללע איבריגע יודען, בעזאנדערס אין דייטשלאנד און פולין, זענען געוועהן זעהר ארעם און האבען מיט ביטערן שווייס בעדארפט ארבייטען אויפ'ן טרוקענעם שטיקעל ברויט. ווער שמיעסט די יודען פון די דאזיגע ערטער, וואו חמעלניצקי מיט זיין חברה האבען חרוב געמאכט, זיי זענען גאר געפאלען אויפ'ן פנים, עס איז זיי שווער געוועהן קומען צו די פריהריגע כוחות און פיעל פון זיי האבען זיך געמוזט ווי בטלנים פערשפרייטען אויף דער וועלט, ארומגעהען אין די הייזער, און אזוי ווי זיי זענען כמעט אללע געוועהן לומדים, איז דער ווערטה פון תורה דורך דעם שטארק אראבגעפאלען און אפילו פאר די דאזיגע, וואס עס איז זיי

גערעכטהען זיך ערגיץ אין דער פרעמד צוצושלאגען צו א שטיקעל רבנות, האט מען ניט געקאנט האבען קיין גרויס דרך ארץ.

דאס פינסטערניש האט זיך נאך פערגרעסערט, ווען די גיפטיגע זאמען, וואס שבתי צבי האט פערזעט, האבען אנגעהויבען ארויסשפראצען און זיינע תלמידים אונ יראים האבען זיך ענטשלאסען צו בעפעסטיגען דעם נארישען חלום נאך מיט מעהר שווינדעל און ליגענס. אויסער אברהם מיגואל קארדוזא, וועלכער האט זיך צוואנציג יאהר ארומגעדרעהט מיט שבתי צבי׳ס תורות אין קאנסטאנטינאפאל אונ סמירנא, ביז איינער פון זיינע קרובים האט איהם ניט געשטאכען, האט שטארק געארבייט דניאל ישראל באנאפוא, א חזן פון סמירנא, וואס האט זיך אנגעהויבען בעריהמען אז אין איהם איז ארייין א רוח נבואה, אונ אז די רבנים האבען זיך גענומען איהם רודפ׳ן, האט ער נאכגעטהון זיין רבין אלליין אונ איז געווארען א מחמדנער.

אין אייראפא האט זיך דוקא, נאך דעם טויט פון שבתי צבי, די צאהל פון זיינע תלמידים פערגרעסערט, ווייל דארט האט זיך גענומען דערצו א מענש מיט א פעסטען כאראקטער אונ מיט א פערבארגענעם כח, וועלכער האט צו איהם צוגעצויגען דאס פאלק אונ געמאכט אז עס זאל איהם בלינד פאלגען. דאס איז געוועהן מרדכי פון אייזענשטאדט, וועלכער איז ארומגעפאהרען איבער גאנץ אונגארן, מאהרען אונ באהמען אונ האט אומעדום מיט זיינע פייערינע דרשות אויפגעמונטערט דעם עולם, מען זאל ניט אויפהערען גלויבען אז די צייט פון דער גאולה איז שוין טאקי געקומען. זיין בלייך אויסגעדארט פנים פון די שטענדיגע תעניתים, זיינע גלאנצענדיגע שווארצע אויגען, וואס פלעגען אזוי ווי דורכבויערן דעם מענשען אז ער האט גערעדט מיט איהם, דאס אלדינג האט געבראכט דערצו, אז זיינע ווערטער זאלען ניט זיין גלאט ארויסגעווארפען, אונ וואו ער האט נאר געדרש׳נ׳ט איז די קהלה באלד פול געווארען מיט שבתי צבי׳ניקעס. צום אנהייב האט מרדכי פון אייזענשטאדט געדרונגען, אז שבתי צבי איז טאקי דער אמת׳ער משיח, אז מי׳ן רצון פונ׳ם אויבערשטען איז ער געווארען א טערק, נאר געשטארבען איז ער ניט, ווי מען רעכענט, אונ וועט זיך אין דריי יאהר ארום בעווייזען, ווען עס וועט קומען די נוטע שעה אונ די יודען וועלען דארפען אויסגעלאזט ווערען. אז די דריי יאהר זענען אבגעלאפען אונ ער האט דערוויל בעקומען א סך מענשען, וואס זענען שוין אין איהם געווען איינגעגלויבט, האט זיך מרדכי ענטשלאסען מגלה צו זיין דעם עולם, אז אין איהם איז אריין די נשמה פון משיח בן דוד אונ

אַז אַצונד איז ער שוין דער נײַ-געבאָרענער שבתי צבי, ווײַל יענער האט ניט געקאָנט אויספיהרען זײַן הייליג שליחות איבער זײַן רייכקייט, און דער גואל צדק מוז זײַן אָרעם. עס האט ניט לאַנג געדויערט און אַללע לאַנדער פון אַרום האָבען אָנגעהויבען קלינגען מיט דעם נײַעם משיח, און די איטאַליענישע יודען האָבען אימיסטען געשיקט שליחים איהם בעטען ער זאָל קומען קיין איטאַליען. דאָרט האט מען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד און מען איז איהם אַקעגענגעפאָהרען מקבל פנים זײַן ווי אַ געזאַלבטען פון גאָטט. ער האט זיך אָבער געלאָזט גלייך פאָהרען קיין רוֹם און האט געגעבען אָנצוהערען אַז עס קאָן זײַן ער זאָל מוזען לפנים אָנטהון קריסטליכע קליידער פונקט ווי שבתי צבי האט אָנגעטהון טירקישע, דאָס הייסט אַז ער וועט געצוואונגען זײַן זיך צו טויפען. בײַ די אַללע זאַכען, האט מען איהם פון דעסטוועגען אויף די האַנד געטראָגען און ער וואָלט ווייטער געוועהן געטהון זײַנס, ווען מען רוימט איהם ניט אַרײַן איין סוד אַז ער מוז זיך היטען פאַר דער אינקוויזיציאָן. דעמאָלט איז ער אַוועק קיין פּוֹלין, און חאָטש די ראָללע פון אַ משיח איז איהם שווער געוועהן דאָרט צו שפּיעלען, איז ער געוואָרען דער גאַנצער מדריך פון די שבתי צביניקעס, וועלכע האָבען אין פּוֹלין זיך געהאַלטען אַ לאַנגע צייט, אַפילו נאָך זײַן טויט.

אין טירקיי זעהען, דאַכט זיך, די יודען געשטאַנען נאָהענטער צו שבתי צבי'ס פאַלשקייט און וואָלטען זיך מעהר ניט בעדאַרפט לאָזען נאַרען, צום סוף איז דער שווינדעל ווייטער געגאַנגען און דאָס נאַרישקייט האט געהאַלטען פאַר דער גרויסער [illegible]מה. שבתי צבי'ס אַלמנה האט באַנג געטהון אָנצוּווערען אַזאַ טהייערע פּר[illegible]ה און עס איז בײַ איהר געבליבען זי זאָל אַלליין מאַכען די קונץ, וואָס קיין גרויס בריה'שאַפט דערצו דאַרף מען ניט. זי איז אַוועקגעפאָהרען קיין סאַלוניקי און דאָרט האט זי איהר אייגענעם ברודער אויסגעגעבען פאַר אַ זוהן, וואָס איז איהר קלאָמערשט געבליבען פון שבתי צבי. אַ נאָמען האט זי איהם געגעבען יעקב צבי און האט פערזיכערט, אַז צו איהם איז איבערגעגאַנגען די גאַנצע קדושה פון'ם פאָטער. ווער עס האט געהאַט שכל, דער האט געקאָנט באַלד אַרויסזעהען אַז בײַם געבאָרען ווערען האט יעקב צבי שוין בעדאַרפט אַלט זײַן צעהן יאָהר, נאָר קיינער האט גאָר קיין שאלות ניט געוואָלט פרעגען, און גאָר גיך האט דער קליינער יעקב צבי געהאַט אַרום זיך עטליכע הונדערט גרויסע שבתי צבי'ניקעס, וואָס האָבען זיך משמח געוועהן מיט איהם און גערופען „קווערידא!" דאָס הייסט „דער געליעבטער".

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעמֶערְקֶען, אַז דִי נַייֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס זֶענֶען זֶעהר נִיט פְרוּם אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען עֶרְגִיץ אִין דִי קַבָּלָה־סְפָרִים אָבְּגֶעזוּכְט אַיין הֶיתֵּר אַז אַמַאנְן וָואס הָאט פַיינְד זַיין פְרוֹי מֶאג וָואהנֶען מִיט אֵיין אַנְדֶערֶער אָהן חוּפָּה אוּנ קִדוּשִׁין, דָאס הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי רוֹדֵף׳ן אוֹיךְ מִיט דֶער הִילְף פוּן דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס הָאבֶּען נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ זֶענֶען אַללֶע, אִים יָאהר 1687, גֶעוָוארֶען טִירְקֶען. זֵייעֶר רֹאשׁ, דֶער יוּנְגֶער יַעֲקֹב קְוֶוערִידָא, אִיז מִיט אַגַאנְצֶער חֶבְרָה גֶעפָאהרֶען קַיין מֶעקְקָא, מִתְפַּלֵל זַיין אוֹיפ׳ן קֶבֶר פוּן מַחְמֶד אוּנ צוּרִיקְוֶועגְס אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין אַלֶכְּסַנְדְרִיֶען. פוּן דִי דָאזִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִיז גֶעוָוארֶען אַנַייֶע סֶעקְטֶע, וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען מַאֲמִינִים אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער אֱמֶת׳עֶר גְלוֹיבֶּען אִיז נָאר בַּיי זֵיי, אוּנ דִי טִירְקֶען הָאבֶּען זֵיי אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „דֶאנְמֶאה”, דָאס הֵייסְט אָבְּגֶערִיסֶענֶע, אָדֶער מֶענְשֶׁען וָואס זֶענֶען נִיט אַהִין אוּנ נִיט אַהֶער. דִי מַאֲמִינִים הָאבֶּען טַאקִי גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶעוָואלְט אָנְקֶעהרֶען מִיט דִי טִירְקֶען: זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין נָאר צְווִישֶׁען זִיךְ, דִי קִינְדֶער הָאבֶּען זֵיי מַל גֶעוֶועהן אוֹיפ׳ן אַכְטֶען טָאג אוּנ דִי הֵיילִיגְסְטֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן דֶער זֹהַר אוּנ שִׁיר הַשִׁירִים. פַאר אַמַנְהִיג הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶענוּמֶען יַעֲקֹב קְווִירִידַא׳ס אַזוּהן בֶּרֶכְיָה אוּנ אִיהם הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר מָשִׁיחַ. נָאךְ אַצוּנְד גֶעפִינֶען זִיךְ אִין סַאלוֹנִיקִי טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת, וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּן דִי דָאזִיגֶע מַאֲמִינִים. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען דָא דְרַיי פֶערְשִׁיעדֶענֶע כִּתּוֹת, נָאר אַללֶע הִיטֶען נָאךְ בְּסֵתֶר אָב אַסַךְ יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים; זֵייעֶר פָאר־שְׁטֶעהֶער אוּנ דַרְשָׁן הֵייסְט בַּיי זֵיי אַב בֵּית דִין אוּנ דֶעם חַזָן רוּפֶען זֵיי פַּיְטָן.

קַיין פּוֹלִין הָאט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי׳ס גִיפְט אַרַיינְגֶעחַאפְּט דוּרְךְ מָרְדְכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט, שְׁפֶּעטֶער וִוי אִין אַנְדֶערֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לֶאנְדֶער, נָאר דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ דָארְט גֶעהַאלְטֶען אַסַךְ לֶאנְגֶער וִוי אוּמֶעדוּם, וַוייל דִי פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס הָאבֶּען נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט, זֵיי הָאבֶּען שְׁטְרֶענְג אָבְּגֶעהִיט אַללֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, נָאר צוּ אַללֶע „אֲנִי מַאֲמִין׳ס” הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעזֶעצְט נָאךְ אַנַייֶעם עִיקָר, אַז זֵיי גְלוֹיבֶּען אִין שַׁבְּתַי צְבִי׳ס הֵיילִיגְקַייט אוּנ אַז עֶר אִיז דֶער אֱמֶת׳עֶר מָשִׁיחַ בֶּן דָוִד. פוּן דִי דָאזִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַגַאנְצֶע חֶבְרָה „חֲסִידִים”, נָאר דִי חֶבְרָה הָאט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת נִיט מִיט דִי חֲסִידִים וָואס עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער כִּמְעַט מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר

אִיז ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב גֶעוָוארֶען זֵייעֶר מַנְהִיג. צְווִישֶׁען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען פֶּערְשְׁפְּרֵייט שַׁבְּתַי צְבִי׳ס תּוֹרוֹת אַבְרָהָם קוּעֶנְקִי, אַ אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל־מְשׁוּלָח אוּנ אַ עֶסְטְיֶקעל לַמְדָן, וָואס הָאט פֶּערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם עוֹלָם אַז מִיט פַאסְטֶען, תְּשׁוּבָה טְהוּן אוּנ לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער וֶועלְט קֶאן מֶען פָארְט מָשִׁיחַ׳ן אַרָאבְּבְּרֶענְגֶען, אוּנ אַ לִיטְווִישֶׁער יוּד צָדוֹק, וָואס אִיז גֶעוֶועהן נָאר אַ גְרָאבֶּער יוּנְג, נָאר אַזוֹי פִיעל שֵׂכֶל הָאט עֶר גֶעהַאט אַז פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר גֶעקֶאנְט וֶוערֶען אַ בַּעַל מוֹפֵת אוּנ אַז עֶר הָאט אוֹיסְגֶערֶעכֶענְט, אַז מָשִׁיחַ מוּז קוּמֶען אִים יָאהר 1695 הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג נַארְרֶען וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט.

דָאס אִיז אָבֶּער גָאר גֶעוֶועהן אַ אָנְהוֹיב. בַּאלְד הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען גְרֶעסֶערֶע בְּרִיוֹת, וָואס הָאבֶּען נָאךְ מֶעהר פֶּערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי צוּ מַאכֶען דִי קוּנְץ אוּנ אַרוּמְפִיהרֶען דָאס פָאלְק בַּיי דֶער נָאז. דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז גֶעוֶועהן חַיִים מַלְאַךְ, וָואס הָאט נָאךְ אִים יָאהר 1680 גֶעשֵׁם׳ט פַאר אַ גְרוֹיסֶען מְקוּבָּל אוּנ נִיט וֶועניג פוֹילִישֶׁע רַבָּנִים זֶענֶען גֶעוֶועהן זַיינֶע תַּלְמִידִים. אִים יָאהר 1690 הָאט עֶר זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קַיין טִירְקַיי אוּנ אִיז אִין סַאלוֹנִיקִי בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט׳ן גַאנְצֶען דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי, נָאר אַזוֹי וִוי דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס פוּן סַאלוֹנִיקִי זֶענֶען שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין חֵרֶם, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל פֶּערְ־לֵייגְנֶען אַז עֶר אִיז אֵיינֶער פוּן זֵיי, אוּנ שְׁטִילֶערְהֵייד זָאל עֶר אַרוּמְפָאהרֶען אִין אֵייְרָאפָּא אוּנ בֶּעפֶעסְטִיגֶען צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען דֶעם גְלוֹיבֶּען אִין דֶעם נַייעֶם מָשִׁיחַ. אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיף דֶער וֶועלְט הִיבְּשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר בִּיז עֶר הָאט זִיךְ נָאךְ אַמָאל צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין פּוֹלִין, אוּנ דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין גֶעפוּנֶען אַ פֶּערְטִיג פֶעלְד פַאר זַיין אַרְבַּייט. דִי חֲסִידִים זֶענֶען שׁוֹין אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען מִיט פֶּערְדְרֶעהטֶע קֶעפּ, זֵיי הָאבֶּען פָּשׁוּט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט עֶס זָאל עֶמִיצֶער קוּמֶען אוּנ אַיינְרֶעדֶען זֵיי דָאס גְרֶעסְטֶע נַארִישְׁקַייט, אַבִּי זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען וֶועגֶען וָואס צוּ לֵיאַרְמֶען, אוּנ אַז חַיִים מַלְאַךְ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער פֶּערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶעדְט אוּנ דֶערְצֶעהלֶען דִי נִסִים וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אוּנ גֶעהֶערְט אִין טִירְקַיי, זֶענֶען טוֹיזֶענְדֶערְהַייז צוּ אִיהם צוּגֶעשְׁטַאנֶען אוּנ זַיינֶע רֶעד הָאט מֶען אָנְגֶענוּמֶען וִוי אַ תּוֹרָה. ווער שְׁמִיעסְט אַז עֶר הָאט אוֹיסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז אִים יָאהר 1706 וֶועט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי, אוֹיפְ׳ן פִיערְצִיגְסְטֶען יָאהר נָאךְ זַיין טוֹיט, בֶּעווייזֶען אוּנ הָאט גֶעבְּרַאכְט אַ רְאָיָה פוּן מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעמוּזְט פֶערְבְּרֶענְגֶען פֶערְצִיג יָאהר אִין דֶער מִדְבָּר בִּיז עֶר הָאט גֶעקֶאנְט דִי יוּדֶען צוּפִיהרֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, זֶענֶען אַלֶע גֶעוָוארֶען מָלֵא שִׂמְחָה אוּנ פִיער

יודישע קְהִלּוֹת, פון בּוּטשַׁאטְשׁ, זְשָׁאלְקָאנַוא, פּוֹדְהַייץ און הָארָא־דֶענְקָא, זֶענֶען פון גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי. מִיט לֵיעבּ־שַׁאפְט הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַלֶע יְסוּרִים פון לַאנְגֶע תַּעֲנִיתִים אַבִּי זוֹכֶה זַיין צוּ דֶערְלֶעבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע שָׁעָה און זֶעהֶען וִוי „גָאטְ'ס בֶּן יָחִיד" וֶועט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען פון זַייעֶרֶע צָרוֹת און אוּמְקֶעהְרֶען זֵיי דִי פֶערְלָארֶענֶע מַאכְט.

דֶער יוּנְגֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן יְהוּדָה חָסִיד, און עֶר הָאט נָאךְ בֶּעסֶער גֶעקֶאנְט דְרֶעהֶען דָאס רֶעדֶעל, ווייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן און אַז עֶר פְלֶעגְט רֶעדֶען פַאר'ן עוֹלָם אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶען און פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען הָאט עֶר אִין זַיינֶע וֶוערְטֶער אַריינְגֶעלֶעגְט אַזַא פַייעֶרִיג גֶעפִיהל, אַז זֵיי הָאבֶּען יֶעדֶען גֶעמוּזְט רִירֶען, נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען „מוֹכִיחַ", דֶער שְׁטְרָאפֶער, ווייל זֶעלְטֶען הָאט מֶען זִיךְ בַּיי זַיינֶע דְרָשׁוֹת גֶעקֶאנְט אַיינְהַאלְטֶען פון ווֵיינֶען און כִּמְעַט שְׁטֶענְדִיג פְלֶעגְט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם, אֲפִילוּ דִי אֶלְטְסְטֶע און עֶרְנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען. אַ גֶעבָּארֶענֶער אִיז עֶר גֶעוֶועהן פון סִיעֶדְלִיץ, נָאר אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר שְׁטַאמְט נָאר אַרוֹיס פון דוּבְּנָא. דָאס אִיז אָבֶּער קֵיין סָפֵק נִיט אַז נָאר אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען הָאט עֶר גֶעלֶעבְּט אִין אִיטַאלְיֶען, דָארְט הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה, נָאר דִי רַבָּנִים הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט אַז אִין אִיהם אִיז עֶפִּיס נִיט קֵיין רֵיינֶע זַאךְ און מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעפַּטְרְט. אַז עֶר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין פּוֹלִין הָאט עֶר אַרוּם זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט פִיעל לוֹמְדִים און רַבָּנִים און הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען נַייעֶ דְרָכִים אִין קַבָּלָה, און אַזוֹי וִוי עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁמֶעקְט מִיט שַׁבְּתַי צְבִי הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען פון אַלֶע חֲסִידִים (וָואס צוּ לֵיעבּ זֵיי הָאט עֶר, וִוי עֶס שַׁיינְט, אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאהמֶען יְהוּדָה הָחָסִיד) מַאכֶען שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס און עֶס אִיז אִיהם שְׁוֶוער נִיט אָנְגֶעקוּמֶען, ווייל וֶועמֶען גְלוּסְט זִיךְ נִיט גְלוֹיבֶּען און הָאפֶען, וֶוען דִי אוֹיגֶען זֶענֶען צוּ גֶעמַאכְט עֶס צִיהט צוּם שְׁלָאף און דֶער פֶערְשְׁלָאגֶענֶער מֹחַ קָאן זִיךְ נִיט רִירֶען.

אַז אַזַא פָּארֶעל, וִוי חַיִּים מַלְאַךְ און יְהוּדָה הָחָסִיד, זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צוּזַאמֶען וֶועט דִי אַרְבַּייט גֶעוִוים נָאךְ בֶּעסֶער גֶעהֶען, און זֵיי הָאבֶּען מִן הַסְתָּם גֶעמַאכְט יַד אַחַת. דָאס הָאט אָבֶּער אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען פון דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהר נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּגֶעקוּקְט צוּ אַלְדִינְג וָואס דָא גֶעהט פָאר און הָאבֶּען נָאר דֶעמָאלְט בֶּעקוּמֶען אַ חֲשַׁד, וֶוען זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען וִוי עֶס וֶוערְט דִי צָאהל פון דִי חֲסִידִים פון

טָאג צוּ טָאג גְרֶעסֶער אוּנ ווִי פִיעל כְּבָבוֹדֶ'ע מֶענְשֶׁען שְׁטֶעהֶען צוּ צוּ זֵיי. אִין יֶענֶע יָאהרֶען הָאט שׁוֹין גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע דֶער רַב פוּן דִי אַשְׁכְּנַזִים אִין אַמְשְׁטֶרְדַם, ר' צְבִי אַשְׁכְּנַזִי, אָדֶער ווִי דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶערוּפֶען חֲכַם צְבִי; מִיט פּוֹלִין הָאט עֶר גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל שַׁיְיכוּת, ווַייל זַיין פָאטֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ פּוֹלִישֶׁער, אוּנ אִיז אִין הֶמֶעלְנִיצְקִי'ס צַייטֶען אַנְטְלָאפֶען פוּן דָארְט. דֶערְפַאר הָאבֶען זִיךְ דִי פּוֹלִישֶׁע רַבָּנִים גֶעוֶוענְדְט צוּם חֲכַם צְבִי אוּנ הָאבֶען אִיהם גֶעבֶּעטֶען: עֶר זָאל זֵיי אַרוֹיסְשְׁרַייבֶּען זַיין מֵיינוּנְג וֶועגֶען דִי חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. ר' צְבִי אַשְׁכְּנַזִי הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף, אַז מֶען טָאר דִי דָאזִיגֶע חֲסִידִים נִיט לָאזֶען קֵיין קָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, ווַייל דָאס זֶענֶען שְׁטָאבֶּענְדִיגֶע דֶארְנֶער אוֹיפ'ן פֶעלְד פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. אַז מֶען הָאט גֶעהַאט דִי הַסְכָּמָה פוּן אַזַא גְרוֹיסֶען מַאנְן ווִי דֶער חֲכַם צְבִי, הָאט מֶען שׁוֹין מֶעהר נִיט גֶעפְרֶעגְט, אוּנ דִי רַבָּנִים פוּן קְרַאקָוִיא הָאבֶען בַּאלְד אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם אַלֶע חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע מַנְהִיגִים. דֶעמָאלְט אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי חַיִים מַלְאַךְ אוּנ יְהוּדָה חָסִיד, וָואס הָאבֶען זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ אָנְצוּהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט דִי רַבָּנִים, זֵיי זָאלֶען זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט פִינְפְצֶעהן הוּנְדֶערְט חֲסִידִים אַוֶועקְלָאזֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ דָארְט שׁוֹין בְּלַייבֶּען בִּיז דָאס יָאהר פוּן דֶער גְאוּלָה וֶועט קוּמֶען, ווַייל נָאךְ זֵייעֶר רֶעכְנוּנְג הָאבֶּען זֵיי אִין גַאנְצֶען בֶּעדַארְפְט ווַארְטֶען נָאךְ אַ יָאהר זֶעכְס.

דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים יָאהר 1700, אוּנ אוּמֶעדוּם, וואוּ זֵיי זֶענֶען דוּרְכְגֶעגַאנְגֶען, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעשׁ. גָאר גְרוֹיס אִיז גֶעוֶועהן דִי ווִירְקוּנְג פוּן יְהוּדָה חָסִיד, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט גֶעבֶּען זִיךְ זֶעכְצִיג מְקוֹרָבִים פוּן עֶדְלֶע יוּדֶען לוֹמְדִים, אַלֶע הָאבֶען זֵיי גֶעטְרָאגֶען ווַייסֶע מַאנְטֶעל, אוּנ אַז זֵיי פְלֶעגֶען דוּרְכְגֶעהֶען דוּרְךְ אַ שְׁטָאדְט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אָדֶער אוּנְגַארְן אוּנ אָנְמַאכֶען אַ יְלָלָה בַּיים דַאוִוֶנֶען, אִיז זֵיי דָאס פָאלְק נָאכְגֶעלָאפֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶערֶעכֶענְט פַאר מֶענְשֶׁען וָואס לַיידֶען אוּנ זֶענֶען זִיךְ מַפְקִיר צוּ לִיעבּ דֶער אֱמוּנָה. דִי רַבָּנִים הָאבֶען גֶעמוּזְט שְׁטֶעהֶען פוּן ווַייטֶענְס אוּנ הָאבֶען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ זַאטְשֶׁעפֶען מִיט בְּלִינְד צוּרֵייצְטֶע מֶענְשֶׁען. זֵיי הָאבֶען נָאךְ אָפְט גֶעזֶעהֶען מֶען זָאל פוּן זֵייעֶרְטְוֶוענֶען מַאכֶען נְדָבוֹת, אַבִּי זֵיי זָאלֶען זִיךְ גֶעהֶען זֵייעֶר וֶועג. אִין ווִיעֶן הָאט זֵיי ר' שְׁמוּאֵל אָפֶּענְהֵיים, אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר, גֶעגֶעבֶּען אַמָנָה יָפָה אוּנ הָאט גֶעדוּנְגֶען צְוֵויי שִׁיפֶען, וָואס זָאלֶען זֵיי גְלַייךְ בְּרֶענְגֶען קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זִיךְ פֶערְשְׁפָּארֶען אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען. נִיט אַלֶע זֶענֶען אָבֶּער מְרוּצָה גֶעוֶועהן צוּ פָאהרֶען מִיט'ן ווַאסֶער; דֶער רַב הָאט גֶעוָואלְט

בעסער צוזאמען מיט יהודה חסיד, געהען צו פוס איבער װעגעדיג, מעהר אבקומען פאר די זינד און אריינגעהען קיין ארץ ישראל װי ריינע בעלי תשובה. אודאי האבען זיי ביי אזא װייטער נסיעה, און נאך צו פוס, קיין נחת ניט געהאט: מעהר פון פינף הונדערט מענשען זענען אויסגעשטארבען און די איבריגע האבען זיך קוים מיט צרות פערשלעפט קיין ירושלים. דארט איז זיי אבער ניט בעסער געװארען, קיין גוטען אויפגענעהמען האבען זיי ניט געהאט פון די ארץ ישראל יודען, װייל מען האט שוין געװוסט, פריהר געװאוסט זייער כונה, און דא איז נאך באלד, אויפ'ן דריטען טאג װי זיי זענען אנגעקומען, געשטארבען יהודה חסיד, זיי זענען געבליבען װי א שיף אהן א רודער, און לאנג האלטען זיך איז זיי אונמעגליך געװעהן. אין א צייט פון דריי יאהר איז פון זיי געװארען א תל: א טהייל זענען געװארען מחמד'נער און די איבריגע האבען זיך אומגעקעהרט קיין איראפא און זענען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. צװישען די געטויפטע איז געװעהן יהודה חסיד'ס איין איינעגער זוהן.

חיים מלאך האט זיך א ביסעל לאנגער געהאלטען, װייל אין ירושלים זענען געװעהן זעהר פיעל שבתי צבי'ניקעס, און איהם איז געראטהען זיך צוצושארען צו זיי און װערען ביי זיי א גאנצער רבי. ער האט געמאכט א בעזונדער שול, דארט האט ער ביים ארון קודש אנידערגעשטעלט א בילד פון שבתי צבי אויסגעהאקט פון האלץ, און אלע שבת און יום טוב פלעגט ער מיט די חסידים מאכען הקפות ארום דער בילד און זינגען און טאנצען מיט משוגענ'ע תנועות. די רבנים האבען ניט געקאנט צוקוקען אזא חלול השם און עס האט זיי געקאסט גענוג צייט און מיה ביז זיי האבען איהם משלח געװעהן פון ירושלים. די שבתי צבי'ניקעס פון סאלוניקי האבען אבער איהם געגעבען א סך געלד ער זאל זיך נאך קאנען ארומדרעהען אין דער טירקיי, נאר אז דער חכם באשי (דער הויפט-רב פון די ספרדים אין קאנסטאנטינאפאל), האט געפועלט ביי דער טירקישער מלוכה, זי זאל חיים מלאך ניט ערלויבען צו בלייבען אין לאנד, איז ער אװעק קיין דייטשלאנד און פון דארט איז ער נאך אמאל אריבער קיין פולין און האט נאך עטליכע יאהר זיך ארומגעפיהרט מיט די חסידים און שבתי צבי'ניקעס ביז ער איז ניט געשטארבען פון שכרות און פון א אויסגעלאסען לעבען. זיין ארבייט האבען דערנאך איבערגענומען אנדערע צװיי שװינדלערס, יצחק קאידענער און משה װאידעסלאװ, און די רבנים האבען מיט זיי אויך געהאט גענוג מיה און פיין ביז מען איז פון זיי פטור געװארען.

אין דער איינענער צייט ... אט נאך מעהר גערוישט אין דער װעלט. איין

אַנְדֶער שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק, נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיּוֹן, וֶועלְכֶער הָאט אִין דִי אַלֶע
וֶעכְּס אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר, וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט, אֵיין רוּהִיגֶע מִינוּט נִיט
גֶעהַאט, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעשְׁטְרֶעבְּט צוּם אֱמֶת אוּנ הָאט כָּל יָמָיו נָאר
גֶעאַרְבַּייט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם שְׁווינְדֶעל, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶענוּג פֶּערְ־
דְרֶעהט יוּדִישֶׁע מוֹחוֹת. גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִיז עֶר אִים יָאהר 1650 אִין בָּאסְנְיֶען
סֶערַבִּיַא, וָואס רוּפְט זִיךְ אַצוּנְד סֶערַאיֶעוָוא, אוּנ אַז עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן
אַ קְלֵיין קִינְד הָאט מֶען אִיהם אַוֶועקְגֶעפִיהְרְט קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ בִּיז אַכְטְצֶעהן
יָאהר הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה אִין חֶבְרוֹן. אַז עֶר הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט הָאט
מֶען אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר רַב אִין אִיסְקוּפְּיַא, נִיט וַוייט פוּן סַאלוֹנִיקִי,
נָאר עֶר הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער שְׁטֶעלֶע לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען: מֶען הָאט
בֶּעמֶערְקְט, אַז עֶר פִיהְרְט זִיךְ זֶעהר שְׁלֶעכְט אוֹיף, אוּנ מֶען הָאט אִיהם פוּן
רַבָּנוּת עֶנְטְזַאגְט. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָע וְנָד צוּ זַיין, עֶר
הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען צַייטֶענְוַוייז אִין אַדְרִיאַנָאפָּאל, סַאלוֹנִיקִי אוּנ בֶּעלְגְרַאד
אוּנ הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט וֶוערֶען אַ מַגִיד, אַ מְלַמֵּד אוּנ אֲפִילוּ אַ סוֹחֵר, נָאר אִין
קַיין זַאךְ הָאט עֶר קַיין גְלִיק נִיט גֶעהַאט; דִי ווִילְדֶע תַּאֲווֹת הָאבֶּען אִיהם פוּנ'ם
וֶועג אַרָאבְּגֶעפִיהְרְט, עֶר הָאט אוֹיךְ נִיט פַיינְד גֶעהַאט דֶעם טְרוּנְק, אוּנ מִיט
אַזֶעלְכֶע חֶסְרוֹנוֹת הָאט עֶר זִיךְ קַיין גְרוֹיסֶען כָּבוֹד נִיט גֶעקָאנְט פֶערְדִינֶען.
אַ מָאל אִיז אִיהם אִין אַ הוֹיז, וואוּ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ מְלַמֵּד, גֶעפֶעלֶען אַ טִירְקִישׁ
דִינְסְט־מֶאדֶעל, הָאט עֶר אִים שַׁבָּת צוּגֶענוּמֶען בַּיים בַּעַל הַבַּיִת אַ פָּאר פֶערְד
אוּנ אִיז אַנְטְלָאפֶען מִיט אִיהר פוּן דֶער שְׁטָאדְט; מֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד
אוּמְגֶעקוּקְט, מֶען הָאט אִיהם גֶעכַאפְּט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ מִיט אִיהם מִן הַסְתָּם
נוֹהֵג גֶעוֶועהן וִוי מִיט אַ פֶערְד־גַנָב. אִין סַאלוֹנִיקִי אִיז חַיּוֹן צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ
דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס; עֶר הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ אַיינְגַאנְג טַאקִי צוּ בְּרֶכְיָה אַלֵיין,
צוּ מָשִׁיחַ'ס אֵייגֶען אֵיינִיקֶעל, אוּנ פוּן דָארְט אִיז עֶר אַוֶועק אַ פֶערְטִיגֶער בַּעַל
מוֹפֵת. אַ הִיבְּשֶׁע צַייט הָאט עֶר זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין מִצְרַיִם אוּנ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
אוּנ אַז עֶר אִיז אַ בִּיסֶעל בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען בַּיים פָאלְק מִיט זַיינֶע וואוּנְדֶער,
וָואס עֶר פְלֶעגְט קְלָאמֶערְשְׁט בֶּעוַוייזֶען, הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען
עֶטְלִיכֶע סְפָרִים וֶועגֶען שַׁבְּתַי צְבִי, נָאר אַ בִּיסֶעלֶע פֶערְשְׁטֶעלְט, כְּדֵי דֶער עוֹלָם
זָאל זִיךְ בַּאלְד נִיט חַאפֶּען צוּ זַיין כַּוָנָה. אִין סְמִירְנָא הָאבֶּען אִיהם דִי רַייכֶע
מְקוּבָּלִים אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעוָואלְט גֶעבֶּען גֶעלְד עֶר זָאל קֶאנֶען
דְרוּקֶען זַיינֶע כְּתָבִים, נָאר דֶער רַב ר' בִּנְיָמִין לֵוִי הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס
חַיּוֹן מֵיינְט אוּנ אִיז אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיס גֶעגֶען אִיהם, עֶס הָאט אָבֶּער אִיהם נִיט

גֶעהָאלְפֶען , וַוייל דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק הָאט שׁוין גֶעהַאלְטֶען פוּן חַיוֹן אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער רַב טְהוּט עֶס פַאר קִנְאָה · וֶוען חַיוֹן בְּלַייבְּט אִין סְמִירְנָא , וָואלְט אִיהם שׁוין אֶפְשָׁר דָאס מַזָל אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שְׁפִּיעלֶען , עֶר הָאט אָבֶער לַאנְג אַיינְזִיצֶען אוֹיף אֵיין אָרְט נִיט גֶעקָאנְט , אוּנ אַז עֶר אִיז אַרִיבֶּער קַיין יְרוּשָׁלַיִם הָאט מֶען מִיט אִיהם גָאר נִיט גֶעמַאכְט קַיין שִׂיהוּת אוּנ דֶער רַב ר׳ אַבְרָהָם יִצְחָקִי הָאט אִיהם בַּאלְד אַריינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם . דֶערְמִיט הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשְׁנִיטֶען דֶעם וֶועג אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט גֶעזֶעגְנֶען מִיט דֶער טִירְקַיי אוּנ זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קַיין אִיטַאלְיֶען · צְוַויי יָאהר בְּסֵדֶר אִיז חַיוֹן אַרוּמְגֶעפָאהרֶען פוּן אֵיין שְׁטָאדְט אִין דֶער אַנְדֶערֶער אוּנ הָאט זִיךְ אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּזוּכֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה . אִין לִיוָוארְנָא הָאט עֶר אֲפִילוּ יָא גֶעפוּנֶען גוּטֶע פְרַיינְד , וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעוָואלְט שְׁטִיצֶען , נָאר דֶער לִיוָוארְנָא׳ר רַב , אֵיינֶער פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע מְקוּבָּלִים , ר׳ יוֹסֵף עֶרְגַאשׁ אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר אִיז פוּן שַׁבְּתַי צְבִי׳ס חֶבְרָה , הָאט עֶר אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד , אַז חַיוֹן הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען · דֶערְפַאר אִיז אִיהם שׁוין בֶּעסֶער גֶעגַאנְגֶען אִין וֶוענֶעדִיג , דָארְט אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ מֶעהר צוּצוּלָאזֶען צוּ דִי רַבָּנִים , זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען הַסְכָּמוֹת אוֹיף זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ אִים יָאהר 1711 הָאט מֶען אָבְּגֶעדְרוּקְט אַ קְלֵיין סֵפֶר׳ל „רָזָא דְיִהוּדָא" (דֶער סוֹד פוּנ׳ם אֵיינְצִיגֶען גָאטט) , אִין וֶועלְכֶען עֶר וַוייזְט אוֹיס , אַז דִי גָאטְהַייט בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי גֶעשְׁטַאלְטֶען : פוּן עַתִּיקָא קַדִּישָׁא (דָאס אַלְטֶע הֵיילִיגְקַייט) , פוּן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא אוּנ פוּן דֶער שְׁכִינָה , ווִי עֶס שַׁיינְט , הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג אֲפִילוּ אִין דִי אוֹיגֶען נִיט גֶעזֶעהֶען חַיוֹן׳ס סְפָרִים אוּנ הָאבֶּען גְלַאט אַזוֹי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֵייעֶרֶע הַסְכָּמוֹת , נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶע סְבָרָא אִיז , אַז עֶר הָאט נָאר אַלֵיין נָאכְגֶעמַאכְט זֵייעֶרֶע חֲתִימוֹת , נָאר פַאר אִיהם אִיז דָאס דֶערְוַוייל גֶעוֶועהן אַ נַאנִין גֶעשֶׁעפְּט אוּנ , אַז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר גֶעקוּמֶען קַיין פְּרַאג הָאט עֶר שׁוין גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְרוּפֶען אוּנ דִי בֶּעסְטֶע לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד . דֶער גְרֶעסְטֶער גְבִיר פוּן פְּרַאג ר׳ דָוִד אָפְּענְהַיים , וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שְׁטִיקֶעל מְקוּבָּל , הָאט גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה וָואס חַיוֹן אִיז בַּיי אִיהם אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען אוּנ, אַז דֶער עוֹלָם הָאט נָאךְ דֶערְזֶעהֶען אַז אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע רַבָּנִים ווִי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוּנ ר׳ נַפְתָּלִי כֹּהֵן קוּמֶען צוּ אִיהם אוּנ רֶעדֶען מִיט אִיהם דִבְרֵי תּוֹרָה אִיז עֶר בַּיי דִי עֶדְלֶע יוּדֶען גֶעוָוארֶען נָאר גֶעהוֹיבְּט אוּנ גֶעקְרָאנְט . דֶעם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם ווִידֶער הָאט עֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען מִיט מוֹפְתִים , מִיט קַמֵיעוֹת ,

אונ קוים האָט מען איהם שוין אָנגענומען פאַר אַ איש אלהים האָט מען גאָר ניט געפרעגט קיין שאלות אונ קיינער האט זיך ניט אומגעקוקט אויף זיין יראת שמים. ער האט גאנצע טאג געשכורט, נאכגעלאָפען נאך אללע תענוגים; נאר קוים האט ער פערגלאצט די אויגען אונ האט געוויזען, אז ער האט צו טהון מיט מלאכים איז שוין אלדינג פערענפערט געוואָרען אונ זיין נאָהמען האט אנגעהויבען קלינגען אין גאנצען לאנד. אין פראג האט ער אנגעשריבען א ניי ספר „מהימנותא דכלא" (דער גלויבען פון אללעס) אונ האט מיט חכמה אזוי גערעדט, אז ר' נפתלי כהן האט איהם געגעבען איין הסכמה, כאָטש ער האט איהם נאר געוויזען עטליכע בלעטלעך, אי דאס נאר אזעלכע, וואס האבען איהם געטויגט. פון דאָרט איז ער אריינגעפאָהרען קיין ניקלסבורג, פרושניץ, ברעסלויא אונ וויען, אונ אומעדום האט ער געשפיעלט א צוויי-פנים'דיגע ראָללע: צווישען רבנים איז ער געוועהן א פרומער יוד, אונ ביים גע-וואהנליכען עולם האט ער געזוכט אללע מיטעל היילינג צו מאכען דעם דרך פון שבתי צבי. אין פרושניץ פלעגט ער זיך אפט בסתר צונויפקומען מיט'ן בעריהמטען מקובל לייבעלע פרושניץ, וואס איז געוועהן איינער פון די ערשטע שבתי צבי'ניקעס אין מאהרען. כאָטש קיין סך תלמידים האט ער ניט געקאנט האבען, ווייל ער איז געגאנגען אבגעריסען אונ אבגעשליסען, צווישען מענשען איז ער ווייניג געקומען אונ די וועלט האט איהם גערעכענט פאר א פשוט'ן משוגע'נעם. פון לייבעלע פרושניץ דערצאהלט מען, אז ער איז געוועהן אזא ארעמאנן אז ער איז ניט אים שטאנד געוועהן זיך צו דינגען א דירה אונ דערפאר האט ער געוואהנט אונטער דער שטאדט אין א פוסטער חורבה, וואו מען האט געזאגט אז דאָרט האלטען זיך אויף שדים. אז דער עולם האט געזעהען אז עס שאדט איהם ניט, האט מען אנגעהויבען שרייען אז ער איז א כשוף-מאכער, אונ א טהייל האבען זיך איינגעשטעלט דאס לעבען אונ האבען זיך גענומען פון דערווייטענס אכטונג געבען וואס עס געהט פאר ביי איהם אין דער חורבה. לייבעלע האט אבער געוואלט, אז דאס פאלק זאל טאקי בלייבען ביים גלויבען אז ער איז א בעל מופת, אונ דערפאר האט ער אבגעארבייט אזא קונץ: אז ער האט א מאל בעמערקט ווי די שטאדט-לייט קוקען איהם נאך, האט ער מיט פאספאר אויף א ליילעך אנגעשריבען דעם שם המפורש אונ ביי נאכט האט ער דעם ליילעך ארויסגעהאנגען אין פענסטער, אונ אזוי ווי פאספאר גלאנצט אין דער פינסטער האבען פלוצלונג אללע דערזעהען ווי די היילינגע אותיות פליהען ארום אין דער לופט. פון דערמאלט אן איז ביי אללע געבליבען

אַז לײבעלע פּרושניץ איז אַ גרויסער בעל מופת נאָר די רבנים האָבען איהם פאָרט רודף געװעהן. אַוודאי האָט זיך חיון געמוזט בעקענען מיט אזא מענשען, נאָר היטען האָט ער זיך בעדאַרפט כדי מען זאָל ניט דערגעהן אַז זיי זענען ביידע פון איין געװאַנד געשניטען.

אים יאָהר 1718 איז חיון געקומען קיין בערלין, און האָטש דאָרט האָבען זיך געפונען נאָר עטליכע געצעהלטע יודישע משפחות האָבען זיי זיך שוין געקריגט איבער אַ שול און עס זענען געװאָרען צװיי צדדים: פון איין זייט איז געשטאַנען אַ רייכע אַלמנה ליעבמאַנן, וואָס איהר געשטאָרבענער מאַנן איז געװעהן אַ חשוב ביים קאָניג פרידריך דעם ערשטען, און פון דער אַנדערער זייט האָט איהר געטהון צו להכעיס אַ גביר מאַרקוס מאַגנוס, וואָס איז געגאַנגען מיט תקיפות פונ׳ם קראָנפּרינץ. חיון האָט באַלד פערשטאַנען אַז פאַר איהם איז גלייכער צו צושטעהען צו דער אַלמנה ליבמאַנן, ווייל ער האָט געזעהען אַז זי וועט גיבער אויספיהרען, און דערצו איז נאָך איהר איידעם געװעהן דער בערלינער רב ר׳ אַהרן בנימין וואָלף, וואָס האָט איהם געקאָנט טהון אַ טובה. אַוודאי האָט חיון ניט דערלעגט צו דעם געשעפט און נאָך עטליכע חדשים וואָס ער האָט פערבראַכט אין בערלין, איז ער אים שטאַנד געװעהן אָבצודרוקען זיין ספר „מהימנותא דכלא" און זיך לאָזען ווייטער, דורך האַמבורג, קיין אַמשטערדאַם, וואו עס איז גיך צו ליעב איהם געװאָרען אַ גאַנצער רעש.

אין אַמשטערדאַם זענען דעמאָלט געװעהן צוויי רבנים: דער חכם צבי, פון די אַשכנזים און ר׳ שלמה אַילן — פון די ספרדים. ר׳ שלמה אַילן איז אין דער יוגענד אַלליין שטאַרק פערנאַרט געװעהן פון שבתי צבי׳ס תורות און איז געשטאַנען גאָר נאָהענט צו זיינע תלמידים פון סאַלוניקי. צװישען די רבנים איז איבערהויפט קיין גרויסער שלום ניט געװעהן, ווייל דער חכם צבי האָט זיך גערעכענט פאַר אַ װעלט־בעריהמטען למדן און ביי יעדער שאלה פלעגט ער נאָר שטעלען אויף זיין דעה. אַוודאי אַז חיון איז אָנגעקומען קיין אַמשטערדאַם און האָט זיך אויסגעגעבען פאַר אַ ארץ־ישראל־משולח, האָט ער זיך געװענדעט צום ספרדישען רב און איז ניט מסופק געװעהן אַז ער וועט איהם זיין צו הילף. ער האָט אויך קיין טעות ניט געהאַט: ר׳ שלמה אַילן האָט איבערגעקוקט חיון׳ס ספר און האָט געפונען אַז דאָרט איז לויטער קבלה און אַז יעדער יוד מאַג עס האַלטען ביי זיך אין שטוב. צו האָט ער עס געטהון דערפאַר וואָס ער אַלליין איז טאַקי מעהר געניגט געװעהן צו חיון׳ס געדאַנקען, אָדער ער האָט

פשוט מורא געהאט אז חיון זאל איהם ניט דערמאָנען זיינע אַלטע זינד און זאל אין שטאָדט ניט רעדען קיין איבריגע ווערטער וועגען זיינע קינדערשע יאָהרען וואָס ער האָט פערבראַכט אין סאַלוניקי צווישען די שבתי צבי'ניקעס, דאָס איז שווער צו וויסען, נאָר יעדער האָט געקאַנט זעהען, אַז ר' שלמה אַילן טהוט פאַר איהם מעהר ווי פיעל אין זיין קראַפט איז. דער חכם צבי איז, מן הסתם, די זאַך ניט געפאַלען און דאַ האָט זיך נאָך גראָד אין יענער צייט אויפגעהאַלטען אין אַמשטערדאַם דער בעריהמטער למדן און מקובל ר' משה חגיז, וועלכער האָט צוגעזאָגען בוימאָהל אויפ'ן פייער, און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ גרויס מחלוקה. ר' משה חגיז איז אַלליין געווען אַ געבאָרענער פון ארץ ישראל און האָט אין דער יוגענד זעהר פיעל געמוזט אויסשטעהען פון שבתי צבי'ס חברה. צו ליעב דעם האָט ער געמוזט אַוועק פון דער היים און זיך זוכען עפּיס אַ פּרנסה אין איטאַליען. ער איז געוואָרען ראש ישיבה אין ליוואָרנאָ, נאָר לאַנג בלייבען דאָרט האָט ער ניט געקאָנט, ווייל זיינע שונאים האָבען איהם אויך פון דער ווייטענס אין זין געהאַט און האָבען אַהין צוגעשיקט אַזעלכע בריעף מיט רכילות, אַז ער איז געצוואונגען געווען אַוועקצופאָהרען קיין אַמשטערדאַם, דאָרט איז ער געוואָרען אַ גבאי פון צדקה־געלד פאַר ארץ ישראל, און די רבנים האָבען איהם שטאַרק מקרב געווען פאַר זיין פרומקייט און חריפות אין לערנען. נאָך די אַללע צרות, וואָס ער האָט איבערגעטראָגען פון די שבתי צבי'ניקעס איז זיין האַרץ שטענדיג געווען פערביטערט, און ער האָט נאָר געזוכט מיטעל זיך נוקם צו זיין אין זיינע שונאים. אַוודאי אַז ער האָט פּלוצלונג בעגעגענט אין אַמשטערדאַם איינעם פון דער חברה, האָט אין איהם דאָס בלוט אָנגעהויבען זידען און ער האָט זיך ענטשלאָסען מיט איהם זיך אָבצורעכנען נאָר אויף איין אַנדער אופן. ער האָט פערשטעהען געגעבען דעם חכם צבי ווי געפעהרליך חיון'ס ספר איז פאַר די יודען, און ער האָט אַרויסגעגעבען אַ פּסק אַז אַזאַ ספר מוז מען פערברענען און דער מחבר טאָר זיך ניט געפינען אין אַמשטערדאַם. דאָס איז געווען אַ שאַרפער קלאַפּ טאַקי פאַר ר' שלמה אַילן אַלליין און עס איז ביי איהם געבליבען, אַז ער מוז דערווייזען דער וועלט אַז ער שיצט ניט קיין שעדליכע מענשען און לאָזט ניט אַז אפּיקורסישע ספרים זאָלען פערשפּרייט ווערען צווישען פאָלק. ער האָט געשיקט זאָגען דעם חכם צבי, אַז ער וויל מיט איהם אָפענטליך האָבען אַ וויכוח, נאָר דער חכם צבי האָט פון קיין זאַך ניט געוואָלט הערען. דאָס האָט שוין פערדראָסען די גאַנצע ספרדישע קהלה, דער פאָרשטעהער ר' אַהרן דע פּינטאָ האָט עס אָנגענומען פאַר אַ פּחיתת הכבוד,

און מֶען הָאט בֶּעשְׁלָאסֶען, אַז דֶער רַב פוּן דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאט נִיט ־קיין רֶעכְט זִיךְ צוּ מִישֶׁען צוּ דִי סְפַרְדִים, און אַז יֶעדֶענְפַאלְס זָאל ר' שְׁלֹמֹה אַיְלָן מַאכֶען אַיין אֲסִיפָה פוּן עֶטְלִיכֶע לוֹמְדִים און נָאךְ אַמָאל דוּרְכְקוּקֶען חַיוֹן'ס סֵפֶר. דֶער חָכָם צְבִי הָאט לַאנְג נִיט גֶעטַעֲנָה'ט און הָאט צוּזַאמֶען מִיט ר' מֹשֶׁה חַגִיז אַרַיינְגֶעלֶעגְט חַיוֹן אִין חֵרֶם. דָא הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט צוּבְּרֶענְט דָאס רֶעכְטֶע פַייֶער: דִי סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָה אִיז גֶעוֶועהן גְרֶעסֶער און רַייכֶער פוּן דִי אַשְׁכְּנַזִים און דֶער חָכָם צְבִי הָאט גֶעהַאט וֶועניג מֶענְשֶׁען, וָואס זָאלֶען זִיךְ וֶועלֶען אַרַיינְלָאזֶען אִין נִצָחוֹן און אִיהם הֶעלְפֶען עֶר זָאל אוֹיסְפִיהְרֶען זַיינְס. אוּמְזִיסְט זֶענֶען גֶעפְלוֹיגֶען בְּרִיעף פוּן דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען מַסְכִּים גֶעוֶועהן צוּם חָכָם צְבִי'ס דֵעָה, אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ אִין דֶעם עִנְיָן אַרַיינְגֶעמִישְׁט דֶער אַלְטֶער און בְּכָבוֹדְסְטֶער רַב פוּן מַאנְטוּאַ, ר' יְהוּדָה לִיאוֹן בְּרֶעלִי, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶענְט חַיוֹן און הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז עֶר אִיז אַשְׁוִוינְדְלֶער און עֶס אִיז נִיט כְּדַאי אַז צוּ לִיעב אִיהם זָאל אִין אַזַא יוּדִישֶׁער קְהִלָה אַרוֹיס אַמַחֲלוֹקֶת. דִי סְפַרְדִים הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעעֶרְדְט אַז דָאס אִיז אַמִלְחָמָה פַאר גָאטט, און וָואס מֶעהר דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט אִיז בַּיי זֵיי חַיוֹן גֶעוָוארֶען חָשׁוּבֶ'ער. זֵיי הָאבֶּען אִיהם מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה און כָּבוֹד גֶעפִיהְרְט אִין שׁוּל אַרַיין, און וֶוער שְׁמִיעֶסְט אַז דִי לוֹמְדִים הָאבֶּען גֶעפַּסְקֶ'נְט, אַז אִין זַיין סֵפֶר אִיז נִיטָא ־קיין שׁוּם אַפִּיקוֹרְסוּת הָאט מֶען פָּשׁוּט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי אַשְׁכְּנַזִים צוּ רוֹדֵפ'ן אוֹיפ'ן לֶעבֶּען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז דֶער חָכָם צְבִי און ר' מֹשֶׁה חַגִיז הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט דִי גַאס אִיבֶּערְצוּגֶעהֶען, אָפְט אִיז אַרוֹיס אַגֶעשְׁלֶעג, מֶען הָאט שׁוֹין אֲפִילוּ אַמָאל דֶעם חָכָם צְבִי גֶעוָואלְט שְׁטֶעכֶען, אַקְלֵיין מְסִירָהלֶע בַּיי דֶער מְלוּכָה, וִוי דֶער שְׁטֵייגֶער אִיז, הָאט אוֹיךְ נִיט גֶעפֶעהלְט, און עֶס הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט דֶערְמִיט וָואס דֶער חָכָם צְבִי, מִיט וֶועלְכֶען אַמְשְׁטֶערְדַם הָאט אַלַאנְגֶע צַייט גֶעשְׁטָאלְצִירְט, אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּפָאהְרֶען ־קיין לָאנְדָאן און פוּן דָארְט זִיךְ לָאזֶען ־קיין פּוֹלִין.

אַז דִי וֶועלְט אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וִוי מָאוּס דֶער חָכָם צְבִי הָאט אוֹיסְגֶעלִיטֶען צוּ לִיעב חַיוֹן, הָאבֶּען זִיךְ פוּן אַלֶע זַייטֶען, פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אִיטַאלְיֶען, פּוֹלִין און אֲפִילוּ פוּן אַפְרִיקָא, אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען חֲרָמוֹת אוֹיף חַיוֹן'ס קָאפּ. דָאס הָאט אִיהם אַלֵיין און זַיינֶע אַלְטֶע גוּטֶע פְרַיינְד נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען. חָאטְשׁ עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען אַרוֹיס צוּ פַּטֶר'ן זֵייעֶר גֶעגְנֶער, און עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַז חַיוֹן זָאל זִיךְ וַוייטֶער לָאזֶען אִין דֶער וֶועלְט און זָאל זִיךְ אוֹיסְטַעֲנָה'ן מִיט דִי רַבָּנִים זַיינֶע גֶעגְנֶער. מֶען הָאט אִיהם מִיטְגֶעגֶעבֶּען אַסַךְ גֶעלְד און בְּרִיעף צוּ

דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, אוּנ קוֹדֶם כָּל אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וַוייל דָארְט הָאט עֶר גֶעהָאפְט זִיךְ צוּ בֶּעפְרַייֶען פוּנ׳ם אַלְטֶען חֵרֶם, וָואס דֶער רַב פוּן יְרוּשָׁלַיִם הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. זַיין נְסִיעָה אִיז גֶעוֶועהן שְׁרֶעקְלִיךְ: אוּמֶעדוּם הָאט מֶען שׁוֹין גֶעוואוּסְט פוּן אִיהם אוּנ מֶען הָאט אִיהם אִין קֵיין יוּדִישֶׁער שְׁטוּבּ נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט. דְרַיי יָאהר הָאט עֶר אַזוֹי גֶעלִיטֶען בִּיז דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער פוּן טִירְקַיי הָאט אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען אוּנ הָאט אַיינְגֶעבֶּעטֶען אַ פָּאר רַבָּנִים זֵיי זָאלֶען מְבַטֵל זַיין דֶעם חֵרֶם. עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּשְׁוֶוערֶען, אַז מֶעהר וֶועט עֶר זִיךְ שׁוֹין נִיט אָבְּגֶעבֶּען מִיט קַבָּלָה, אוּנ עֶרְשְׁט דֶעמָאלְט־הָאבֶּען אִיהם דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בְּרִיעף אַז עֶר אִיז פְרַיי פוּנ׳ם חֵרֶם. מִיט אַזַא בְּרִיעף אִין דִי הֶאנְד אִיז חַיוֹן בַּאלְד צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען קֵיין אֵייְרָאפַּא אוּנ הָאט גֶעהָאפְט, אַז אַצוּנְד וֶועט עֶר עֶרְשְׁט אָנְהוֹיבֶּען צוּ פִיהרֶען וֶועלְטֶען. זַיין הָאפְנוּנְג אִיז אָבֶּער צוּשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען: אִין דִי עֶטְלִיכֶע יָאהר, וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין טִירְקַיי, אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין אֵייְרָאפַּא שְׁטַארְק שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען. דִי צָרָה, וָואס חַיִים מַלְאָךְ אוּנ יְהוּדָה חָסִיד הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט, הָאט פָארְט גֶעמוּזְט אֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען דֶעם פָאלְק אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען הוֹדֵף׳ן גָאר אָהן רַחֲמָנוּת אַללֶע, וָואס הָאבֶּען נָאר גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל שַׁייכוּת מִיט דִי תַּלְמִידִים פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. מֶען הָאט נִיט גֶעלֶעגְט קֵיין כָּבוֹד אֲפִילוּ אוֹיף אַזַא גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען וִוי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט אוֹיף אִיהם שְׁטִילֶערְהֵייד גֶערֶעדְט, אַז עֶר אִיז נוֹטֶה צוּא שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ קֵיין גְרוֹיסֶען לִיגֶען הָאט מֶען טַאקִי נִיט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶעוָואלְט מַחֲרִים זַיין אוּנ עֶר אִיז נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן דֶער סַכָּנָה נָאר דֶערְמִיט, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם חֵרֶם גֶעגֶען אַללֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר אַ בִּיסֶעל אָבְּגֶעוַואשֶׁען דֶעם פְלֶעק פוּן זִיךְ. אִין אַזַא צַייט אִיז חַיוֹן צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין אֵייְרָאפַּא, קֵיין גֶעלְד הָאט עֶר שׁוֹין אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט, דָארְט וואוּ מֶען הָאט אִיהם פְרִיהר מְקָרֵב גֶעוֶועהן הָאט מֶען זִיךְ אִיצְט פוּן אִיהם נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, וַוייל מֶען הָאט מוֹרָא גֶעהַאט עֶפִּיס הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר צוּלָאזֶען צוּ קְרִיסְטֶען אוּנ זֵיי עֶרְקְלֶעהרֶען, אַז צְוִוישֶׁען זַיין לִמוּד אוּנ דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אִיז גָאר קֵיין חִלוּק נִיטָא. דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט טָאמֶער וֶועט עֶר בַּיי דִי קְרִיסְטֶען נוֹשֵׂא חֵן זַיין אוּנ זֵיי וֶועלֶען אִיהם הֶעלְפֶען, אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם אוֹיסְגֶעקוּמֶען גָאר עֶנְג הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט צוּ לִיעבּ טְהוּן דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּנ אוֹיסְטְרַאכְטֶען אוֹיף דִי יוּדֶען עֶטְלִיכֶע שְׁקָרִים. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט אִיהם דֶער

מַאנְגֶעל נָאר דֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ. אִין בֶּערְלִין אִיז עֶר אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען אָהְן אַ שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע בֶּעקַאנְטֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פוּן אִיהם אָבְּגֶעזָאגְט, אַז וִוי בַּאלְד עֶר וֶועט אִיהם נִיט שִׁיקֶען אַ פָּאר גְרָאשֶׁען צוּ שְׁטִילֶען דֶעם הוּנְגֶער וֶועט עֶר זִיךְ מוּזֶען טוֹיטֶען אוּנ עֶס וֶועט זַיין אַ גְרוֹיסֶע שַׁאנְד פַאר'ן כְּלַל יִשְׂרָאֵל. אִין פְּרָאג הָאט מֶען אִיהם אֲפִילוּ אִין שְׁטָאדְט נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט אוּנ דֶער רַב ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ פְלֶעגְט אִיהם בְּסֵתֶר אַלֶע טָאג אַרוֹיסְשִׁיקֶען לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל. מִיט גְרוֹיסֶע צָרוֹת הָאט זִיךְ חַיּוֹן דֶערְשְׁלֶעפְּט קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם, נָאר דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין אוֹיךְ נִיט גֶעפוּנֶען דִי בֶּעשִׁיצֶער וָואס פְרִיהֶר. אַלֶע יוּדֶען, אַשְׁכְּנַזִים אוּנ סְפַרְדִים, זֶענֶען גְלַייךְ אוֹיפְגֶעבְּרַאכְט גֶעוֶועהְן גֶעגֶען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס; מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז חַיּוֹן אִיז טַאקִי אֵיינֶער פוּן דֶער חֶבְרָה, אוּנ אַז עֶר שְׁפִּיעלְט אַ צְוֵוייאִיגֶע רָאלֶע, אִי בַּיי יוּדֶען, אִי בַּיי קְרִיסְטֶען. אַוַדַאי הָאט אִיהם נִיט גֶעהָאלְפֶען וָואס עֶר הָאט דָארְט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ נַיי סֵפֶר „הַקּוֹלוֹת יֶחְדָּלוּן" (דִי גֶעשְׁרֵייעֶן זָאלֶען אוֹיפְהֶערֶען!). עֶר אַלֵיין אִיז שׁוֹין אוֹיךְ מִיעד גֶעוָוארֶען אוֹיף דֶער עֶלְטֶער זִיךְ אַזוֹי מוּטְשֶׁען, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם נָאךְ אַמָאל אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם, הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אִין אֵייְרָאפַּא אוּנ אַזְיֶען קָאן מֶען אִיהם צוּ גוּט, אוּנ עֶר אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אַפְרִיקָא, וואוּ עֶר אִיז אִים יָאהר 1726 גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין גְרוֹיס אָרֶעמְקַייט. זַיין זוּהן אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט זִיךְ פַאר'ן פָאטֶער נוֹקֵם גֶעוֶועהְן אִין דִי יוּדֶען; עֶר הָאט גֶעוואוֹהְנְט אִין רוֹם אוּנ הָאט נִיט אֵיין מָאל פַאר'ן פַּאפְּסְט אָנְגֶערֶעהט שְׁלֶעכְטְס אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ זַייעֶר אֱמוּנָה.

דָאס פֶערְדְרֶעהְטַקַייט פוּן דִי מְקוּבָּלִים אוּנ דֶער שְׁווִינְדֶעל פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַזַא פִינְסְטֶערְנִיס אִין יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, אַז פוּן אֵיין זַייט הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גָאר עֶדְלֶע מוֹחוֹת, וָואס זֶענֶען בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען צוּ רֵיינֶע גֶעדַאנְקֶען, גֶעחַאפְּט צוּ דִי פִינְסְטֶערֶע סוֹדוֹת פוּן קַבָּלָה אוּנ הָאבֶּען זַייעֶרֶע בֶּעסְטֶע יָאהְרֶען פֶערְבְּרַאכְט אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען דֶעם פָאלְק נָאר גֶעקָאנְט שַׁאדֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶע זַייט הָאבֶּען אוֹיךְ דִי רַבָּנִים, וָואס אוֹיף זֵיי אִיז גֶעלֶעגֶען דֶער הֵיילִיגֶער חוֹב אָבְּצוּהִיטֶען דָאס יוּדֶענְטְהוּם, אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען דִי קָאפּ. זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען קַיין חִלּוּק צְוִוישֶׁען גְרֶעסְטֶען אוּנ קְלֵיינְסְטֶען, אוּנ קוּים הָאבֶּען זֵיי בֶּעמֶערְקְט אַז אֵיינֶער קְרִיכְט אַרָאבּ פוּן דֶעם גְלַייכֶען וֶועג אוּנ הוֹיבְּט אָן בְּלָאנְזֶען אִין דִי פֶערְדְרֵייטֶע וֶועגֶען פוּן קַבָּלָה, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בַּאלְד עֶנְטְשְׁלָאסֶען אִיהם עוֹקֵר מִן הַשּׁוֹרֶשׁ צוּ זַיין. נִיט אֵיינֶער הָאט דֶעמָאלְט גֶעלִיטֶען נאר צוּ לִיעבּ דֶעם, וָואס אוֹיף אִיהם

אִיז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד, אַז עֶר קָאן זִיךְ אַרוֹיפְּהַאפֶּען אוֹיפְ'ן דֶרֶךְ פוּנ'ם שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ דֶעם בִּיטֶערְן כּוֹס אִיז אוֹיךְ בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּטְרִינְקֶען אֵיינֶעם פוּן דִי גְרֶאסְטֶע יוּדִישֶׁע דִיכְטֶער, ר' מ ש ה ח י י ם ל וּ צַ א ט וֹ, וָואס הָאט גֶעמוּזְט נָע וְנָד זַיין אוּנ אַנִידֶערלֶעגֶען זַיינֶע בֵּיינֶער גַאנְץ וַוייט פוּן דֶעם שֶׁאנְעם לוּיטֶערְן הִימֶעל פוּן אִיטַאלְיֶען, וואוּ עֶר אִיז אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען אוּנ וואוּ עֶר הָאט פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעזוּנְגֶען זַיינֶע טְהֵייעֶרֶע שִׁירִים. ר' משֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ אִיז גֶע-בָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1770 אִין פַּאדוּאַ בַּיי רַייכֶע עֶלְטֶערֶען סוֹחֲרִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ גוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג אוּנ הָאבֶּען עֶס אוֹיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְפִּיהרֶען אִין פַּאדוּאַ, וואוּ עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גְרוֹיסֶע גֶעלֶעהרְטֶע. תּוֹרָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיי צְווייא מְלַמְדִים. בַּיים בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן ר' יְשַׁעְיָה בַּ א סָ א ן, דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם סֵפֶר „לַחְמֵי תּוֹדָה", וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ מְקוּבָּל אוּנ וָואס בַּיי אִיהם הָאט נָאךְ לוּצַאטוֹ, גָאר אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען שׁוֹין גֶענַאשְׁט עֶבִּיס פוּן דֶעם לִמּוּד, אָדֶער וֶוענִיגְסְטֶענְס בֶּעקוּמֶען אַ וַוישֶׁק בֶּעקֶענְט צוּ וֶוערֶען מִיט דֶער קַבָּלָה; אוּנ בַּיים רַב פוּן פַּאדוּאַ ר' יִצְחָק חַיִים הַכֹּהֵן קַ א נְ טַ א רִ י נִ י, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אוּנ אַ גְרוֹיסֶער שְׁפְּרַאכֶען-קֶענֶער אוּנ אִיז גֶעוֶועהן בֶּעפְרַיינְדֶעט מִיט גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס מִיט כְּ רִ י סְ טִ י אַ ן טְ הֶ ע אָ פִ י ל אוּ נְ גֶ ע ר, וֶועלְכֶער פְלֶעגְט אִיהם שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף. ר' יִצְחָק חַיִים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי הָאט בַּיי זַיין תַּלְמִיד לוּצַאטוֹ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ לִיעבְּשַׁאפְט צוּ חָכְמָה אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לַאטֵיינִישׁ, גְרִיכִישׁ, אִיטַאלְיֶענִישׁ אוּנ פְרַאנְצֶאזִישׁ אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען דִי סְפָרִים, וֶועלְכֶע זֶענֶען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף דִי דָאזִיגֶע לְשׁוֹנוֹת, אִיז בַּיי אִיהם דָאס לִיעבְּשַׁאפְט נָאךְ גְרֶעסֶער גֶע-וָוארֶען, עֶר הָאט יוֹמָם וָלַיְלָה גֶעלֶערְנְט אוּנ בַּיי פִינְפְצֶעהן יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ מוּשְׁלָם. שְׁרַייבֶּען הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר פְרִיה אוּנ אוֹיפְ'ן זֶעבְּ-צֶעהנְטֶען יָאהר הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אַ קְלָאג-לִיעד אוֹיפְ'ן טוֹיט פוּן זַיין רַבִּי'ן ר' יִצְחָק חַיִים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי. שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „לְ שׁ וֹ ן לְ מ וּ ד י ם", פַאר אַזֶעלְכֶע וָואס ווִילֶען לֶערְנֶען דִי רֵיינֶע הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אוּנ פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיהר אֶמֶתֶע שֶׁאנְקַייט, אוּנ נָאךְ עֶהֶדֶער עֶר הָאט דֶערְגְרֵייכְט דָאס צְוַואנְצִיגְסְטֶע יָאהר אִיז שׁוֹין פוּן זַיין פֶּעדֶער אַרוֹיס אַ נַ י י עֶ ר תְּ הִ לִּ י ם, וָואס אִיז אוֹיךְ בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג קַאפִּיטְלֶעךְ, אוּנ צְווייא טְהֶעאַטֶער-שְׁטִיק „מִ גְ דַּ ל ע ֹ ז" (אַ פֶעסְטֶער טְהוּרֶם) אוּנ „שִׁ מְ שׁ וֹ ן וְ הַ פְּ לִ שְׁ תִּ י ם". הָאטְשׁ לוּצַאטוֹ אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן זֶעהר יוּנְג.

הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע סְפָרִים גֶעמַאכְט זֶעהר אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען, דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶעשֵׁם'ט פַאר אַ בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ אִיהם, פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, קוּמֶען יוּנְגֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ גֶעמַאכְט פוּן זַיין הוֹיז אַ גַאנְצֶע יְשִׁיבָה. פְּלוּצְלוּנְג אִיז אָבֶּער אוֹיפ'ן צְוַואנְצִיגְסְטֶען יָאהר גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶע פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג אִין זַיין לֶעבֶּען. דִי ווּנְקֶען. וָואס עֶר הָאט אִין דֶער קִינְדְהֵייט גֶעחַאפְּט פוּן זַיין רַבִּי'ן יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, זֶענֶען אַזוֹי וִוי פוּנְקֶען גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי אִיהם אִין הַארְץ אוּנ הָאבֶּען גֶעבְּלִיעט בִּיז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער נִיט גֶעקוּמֶען קַיין וֶוענֶעדִיג, וואוּ עֶס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אַ סַךְ תַּלְמִידִים פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל ר' משֶׁה זַכּוּתָא, אוּנ וואוּ עֶר הָאט זִיךְ עַנְטְשְׁלָאסֶען אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אַװעקְצוּגֶעבֶּען נָאר דֶער קַבָּלָה. עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַלְטֶע כְּתָבִים פוּנ'ם ר"י אוּנ הָאט זִיךְ אַזוֹי לַאנְג פֶּערְטִיפְט אִין זֵיי בִּיז זַיין שַׁארְפֶע צוּרֵייצְטֶע פַאנְטַאזְיֶע הָאט נִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שַׁאפֶען בִּילְדֶער, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶר זֶעהט וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין זִיבֶּעטֶען הִימֶעל אוּנ הֶערְט וִוי מַלְאָכִים סוֹדֶ'ן זִיךְ אוּנ זֶענֶען אִיהם מְגַלֶה דִי פֶּערְבָּארְגֶענֶע דְרָכִים פוּן דֶעם בּוֹרֵא עוֹלָם. קַיין שְׁווינְדְלֶער אִיז ר' משֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ נִיט גֶעוֶועהן, צוּ קַיין פַּרְנָסָה הָאט עֶר עֶס נִיט בֶּעדַארְפְט, כָּבוֹד הָאט עֶר פוּן אַלֶע זַייטֶען גֶעהַאט אָהן דֶעם אוֹיךְ, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַװעקְוַוארְפֶען דִי הֵיילִיגֶע שְׁפְּרַאכֶע, וָואס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעפְּרִיווְט מִיט אִיהר הִילְף נָאכְצוּמַאכֶען דֶעם הֵיילִיגֶען תְּהִלִים אוּנ זִיךְ גֶעהמֶען צוּ אַ פֶּערְדְרֶעהט זֹהַר-לָשׁוֹן, הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן דֶערְפַאר, וַוייל עֶר הָאט פֶּעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אַז זַיין נַייֶער וֶועג אִיז דֶער רִיכְטִיגְסְטֶער אוּנ וֶועט אִיהם פִיהרֶען צוּם אֶמֶתְ'ן גְלִיק. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף תּוֹרָה, אוּנ הָאט אִיהם אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „זֹהַר תִּנְיָנָא" (דֶער צְווֵייטֶער זֹהַר). דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט עֶר מִיט קֵיינֶעם נִיט גֶערֶעדְט דֶערְפוּן אוּנ פְלֶעגְט נָאר אָפְּט זַיינֶע תַּלְמִידִים אַרַיינְוַוארְפֶען אַזֶעלְכֶע וָוארְטֶער, פוּן וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט פֶּערְשְׁטֶעהן מִיט וָואס פַאר אַ גֶעדַאנְקֶען זֵייעֶר יוּנְגֶער רַבִּי טְרָאגְט זִיךְ אַרוּם. אַ מֶענְשֶׁען אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען שְׁוֶוער שְׁטֶאנְדִיג זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען עֶר אַלֵיין אִיז אַיינְגֶעגְלוֹיבְּט, אַז גָאט הָאט אִיהם מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַזַא חָכְמָה, וָואס קָאן אַלֶען גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען. ר' משֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאט בְּסוֹד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיינֶע צְווֵיי חֲבֵרִים, ר' יִצְחָק מַרִינוֹ אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל טְרֵיווִישׁ, אַז עֶר פִיהלְט וִוי דֶער רוּחַ הַקֹדֶשׁ אִיז אִין אִיהם אַרַיין, אַז גַאנְץ אָפְּט זֶעהט עֶר פַאר זִיךְ חֲלוֹמוֹת הָאטְשׁ עֶר אִיז וַואךְ אוּנ, אַז מִיט דֶעם בֶּעהַאלְטֶענֶעם כֹּחַ,

װָאס לִיעגְט אַצוּנְד אִין אִיהם, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר „זֹהַר תִּנְיָנָא״. די בֵּיידֶע יוּנְגֶע לַייט זֶענֶען דֶערְצִיטֶערְט גֶעװָארֶען אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְהֶערְט װִי זֵייעֶר גוּטֶער פְרַיינְד הָאט דֶערְגְרֵייכְט אַזַא גְרוֹיסֶע מַדְרֵגָה; זֵיי הָאבֶּען גוּט דוּרְכְ־גֶעשְׁטוּדִירְט לוּצַאטוֹ'ס „צְװֵייטֶען זֹהַר״ אוּנ הָאבֶּען אִין אִיהם גֶעפוּנֶען זֶעהר פִּיעל חֲרִיפוּת. אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי צוּזַאמֶען מִיט לוּצַאטוֹ גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה. צְװֵיי יָאהר אִיז דִי זַאךְ אַזוֹי צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁטִיל, נָאר אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט װָאס לוּצַאטוֹ אִיז גְרָאד אוֹיף עֶטְלִיכֶע װָאכֶען אַװֶעקְגֶעפָאהְרֶען קַיין רֶעדְזְשִׁיָא זִיךְ זֶעהֶען מִיט'ן אַלְטֶען רַבִּי'ן ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, אוּנ פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט אִיז גֶעקוּמֶען קַיין פַּאדוּאַ דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר׳ יִשְׂרָאֵל קִמְחִי פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם סֵפֶר „עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל״. אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען אִיז עֶר בַּיי לוּצַאטוֹ'ס עֶלְטֶערְן אוּנ, אַז עֶר הָאט זִיךְ מִיט זַיינֶע חֲבֵרִים צוּרֶעדְט װֶעגֶען קַבָּלָה, הָאבֶּען זֵיי אִיהם דֶערְצֶעהלְט װָאס פַאר אַ צִירוּנְג ר׳ משֶׁה חַיִים אִיז אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעװִיזֶען דֶעם „זֹהַר תִּנְיָנָא״. דֶעמָאלְט אִיז אַרוֹיס דֶער גַאנְצֶער סוֹד, אוּנ אַז ר׳ יִשְׂרָאֵל קִמְחִי אִיז גֶעקוּמֶען קַיין װֶענֶעדִיג הָאט עֶר צְװִישֶׁען דִי מְקוּבָּלִים אָנְגֶעמַאכְט אַ רַעשׁ, אַז אִין פַּאדוּאַ גֶעפִינְט זִיךְ אַ גֶאטְלִיכֶער מֶענְשׁ, אוּנ גָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט זִיךְ לוּצַאטוֹ גֶעזֶעהֶען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט גֶעטְרַייֶע תַּלְמִידִים, װָאס זֶענֶען אִימִיסְטֶען גֶעפָאהְרֶען פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע שְׁטֶעדְט לֶערְנֶען בַּיי אִיהם קַבָּלָה אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר רַבִּי'ן פָּשׁוּט אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען אוֹיף דִי הֶענְד װִי אַ אִישׁ אֱלֹהִים.

אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע תַּלְמִידִים אִיז גֶעװֶעהן ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיב, אוּנ טַאקִי דֶערְפַאר װָאס עֶר הָאט אַזוֹי פֶערְגֶאטְטֶערְט לוּצַאטוֹ הָאט עֶר אִיהם אוּמְ־גֶערְן גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע רָעָה אוּנ פוּן אִיהם הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַלֶע צָרוֹת. ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיב אִיז אַלֵיין גֶעװֶעהן אַ גֶעבָּארֶענֶער פוּן װִילְנָא, מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין פַּאדוּאַ אוּנ הָאט דָארְט אִין דֶער אוּנִי־װֶערְזִיטֶעט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטוּדִירֶען מֶעדִיצִין, בַּאלְד הָאט עֶר אָבֶּער דָאס לֶערְנֶען אַװֶעקְגֶעװָארְפֶען אוּנ הָאט זִיךְ אַ לַאנְגֶע צַייט אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט קַבָּלָה, אוּנ עֶרְשְׁט אוֹיף דֶער עֶלְטֶער אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ װֶערֶען אַ דָאקְטָאר אוּנ צוּרִיקְ־פָאהְרֶען קַיין װִילְנָא. דֶערְפוּן װָאס ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיב הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן לֶערְנֶען מֶעדִיצִין, נָאךְ דֶעם װָאס עֶר הָאט זִיךְ אַזוֹי פִיעל אָנְגֶעלִיטֶען, בִּיז עֶר אִיז אַרַיין אִין דֶער פַּאדוּאַ'ר אוּנִיװֶערְזִיטֶעט, זֶעהט מֶען װִי גְרוֹיס דֶער כֹּחַ פוּן לוּצַאטוֹ אִיז גֶעװֶעהן אוּנ װִי בְּלִינְד אַלֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט. אָט דֶער דָאזִיגֶער ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיב הָאט זִיךְ גָאר פֶערְגֶעסֶען, אַז דִי רַבָּנִים קוּקֶען קְרוּם

אויף דִי מְקוּבָּלִים אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעוָואלְט , אַז דִי גַאנְצֶע וֶועלְט זָאל קְלִינְגֶען מִיט לוּצַאטוֹ הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צְווייא בְּרִיעף צוּם ווִילְנָא׳ר רַב ר׳ יְהוֹשֻׁעַ הֶעשִׁיל אוּנ צוּ ר׳ מָרְדְכַי שְׁלֶעזִינְגֶער , אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר פוּן וִויען , וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ לִיעבְּהָאבֶּער פוּן ־קַבָּלָה , אוּנ הָאט זֵיי אִין דִי שֶׁאנְסְטֶע פַארְבֶּען אוֹיסְגֶעמָאלְט וָואס פַאר אַ טְהַייעֶרֶע כְּלִי לוּצַאטוֹ אִיז , וִוי עֶר הָאט שׁוֹין בַּיי פִיערְצֶען יָאהר גֶעקָאנְט דֶעם רִי״ס כְּתָבִים , וִוי אֵלִיָהוּ הַנָבִיא מִיט נָאךְ אַסַךְ הֵיילִיגֶע נְשָׁמוֹת קוּמֶען צוּ אִיהם אוּנ לֶערְנֶען מִיט אִיהם תּוֹרָה אוּנ וִוי אַזוֹי עֶר גִיט דֶערְנָאךְ אִיבֶּער זַיינֶע תַּלְמִידִים אַזֶעלְכֶע סוֹדוֹת , וָואס בְּרֶעכֶען דֶעם מֹחַ . צוּא זַיין בְּרִיעף צוּם ווִילְנָאר רַב הָאט ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיב צוּגֶעלֶעגְט אַ בְּלַאט פוּן לוּצַאטוֹ׳ס „זֹהַר תִּנְיָנָא״ אוּנ הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אַזוֹי פִיעל שֵׂכֶל גֶעהַאט , אַז עֶר הָאט נִיט פֶערְגֶעסֶען צוּצוּשְׁרַייבֶּען מֶען זָאל נִיט מֵיינֶען אַז לוּצַאטוֹ אִיז חָלִילָה אֵיינֶער פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי־נִיקֶעס , עֶר הָאט אַדְרַבָּא אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז לוּצַאטוֹ אִיז אַ גֶעגְנֶער פוּנ׳ם שַׁבְּתַי צְבִי , אַז עֶר הָאט אַלֵיין אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „קִנְאַת ה׳״ , אוּנ פַאלְט אָן אוֹיף דִי פַאלְשֶׁע מְקוּבָּלִים , וָואס ווִילֶען נָאר פוּן זֵייעֶר הַנָאָה וֶועגֶען פֶערְפִיהרֶען דָאס פָאלְק מִיט נַארִישְׁ־קַייטֶען .

אַז דֶער סוֹד וֶועגֶען לוּצַאטוֹ׳ס הֵיילִיגְקֵייט הָאט שׁוֹין אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין ווִיען אוּנ ווִילְנָא , אִיז שׁוֹין פוּן אִיהם גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען ר׳ מֹשֶׁה חַגִיז , וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעווָאהנְט אִין אַלְטוֹנַא ; אִיהם אִיז נָאךְ גֶעלֶעגֶען אִין טַעַם דִי מִלְחָמָה , וָואס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעפִיהרְט מִיט נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיוֹן , יֶעדֶען מְקוּבָּל הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שַׁבְּתַי צְבִי־נִיק , אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ דֶערְהֶערְט וָואס פַאר אַ נִסִים מֶען דֶערְצֶעהלְט שׁוֹין פוּן דֶעם יוּנְגֶען לוּצַאטוֹ אִיז בַּיי אִיהם גֶע־בְּלִיבֶּען , אַז אָט־אָט וֶועט אַרוֹיס אַ נַייעֶר מָשִׁיחַ אוּנ אַז מֶען מוּז זֶעהֶען מִיט אַלֶע כֹּחוֹת אִיהם דֶערְשְׁטִיקֶען נָאךְ עֶהדֶער עֶר וֶועט קֶענֶען צוּשְׁפְּרֵייטֶען דִי פְלִיגֶעל . עֶר הָאט בַּאלְד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי רַבָּנִים פוּן ווֶענֶעדִיג אוּנ הָאט זֵיי בֶּעשְׁרִיבֶּען וָואס פַאר אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק עֶס קֶען דֶערְפוּן אַרוֹיסְקוּמֶען פַאר׳ן כְּלַל יִשְׂרָאֵל , וִוי בַּאלְד מֶען וֶועט זִיךְ בֶּעצַייטֶענְס נִיט אוּמְקוּקֶען אוּנ נִיט אוֹיסְרַייסֶען דָאס קְלֵיינֶע בּוּמֶעלֶע וֶוען עֶס אִיז נָאךְ נִיט אַזוֹי פֶעסְט אַיינְגֶע־וָוארְצֶעלְט . דִי רַבָּנִים פוּן ווֶענֶעדִיג הָאבֶּען נִיט גֶעוואוּסְט וָואס צוּ טְהוּן : פוּן אֵיין זַייט הָאבֶּען זֵיי גֶעווָאלְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אַזַא גְרוֹיסֶען לַמְדָן וִוי ר׳ מֹשֶׁה חַגִיז , פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אָבֶּער אִיז בַּיי זֵיי ר׳ מֹשֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ אוֹיךְ גֶעוֶועזֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב , אוּנ אַ חוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי מוֹרָא גֶעהַאט אָנְצוּהֵייבֶּען מִיט

זַיין בַייכֶער מִשְׁפָּחָה. דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער פַאר זֵיי דֶערְוַוייל צוּ שְׁוַוייגֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט לוּצַאטוֹ'ן דֶעם בְּרִיעף פוּן ר' מֹשֶׁה חַגִיז, כְּדֵי עֶר זָאל זִיךְ אַלֵיין פֶערְאֶנְפֶערְן. וִוי גְרוֹיס ר' מֹשֶׁה חַיִים לוּצַאטוֹ'ס עֲנִיוּת אִיז נִיט גֶעוֶועהן, הָאט אִיהם שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס מֶען אִיז אִיהם חוֹשֵׁד אִין אַזַא עַוְלָה, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט גֶענוּג גֶעאַרְבַּייט גֶעגֶען אִיהר, אוּנ וָואס מֶען וִויל זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט אַרַיינְמִישֶׁען אִין זַיינֶע גֶע־דַאנְקֶען אוּנ אִיהם זָאגֶען אַ דֵעָה. מִיט כַּעַס הָאט עֶר צוּרִיקְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג, אַז עֶר קָאן ר' מֹשֶׁה חַגִיז נִיט אָנְנֶעהמֶען פַאר קַיין דַיָּן אִיבֶּער זִיךְ אוּנ הַאלְט עֶס פַאר אַ שְׁטַארְקֶען פְּחִיתַת הַכָּבוֹד זִיךְ פַאר אִיהם פַארְאֶנְפֶערְן, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען עֶר פִיהלְט זִיךְ נִיט שׁוּלְדִיג אִין קַיין שׁוּם חֵטְא, וַוייל דֶענְקֶען, שְׁרַייבֶּען אוּנ לֶערְנֶען תּוֹרָה אִיז נִיט קַיין עֲבֵרָה, אוּנ דָאס אֵיינֶענֶע הָאבֶּען גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע צַדִיקִים אִין אַלֶע צַייטֶען וָואס יוּדֶען גֶעדֶענְקֶען זִיךְ פַאר אַ פָאלְק.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער תְּשׁוּבָה הָאט לוּצַאטוֹ אִיבֶּערְגֶעבֶּעטֶען דִי רַבָּנִים דֶערְפַאר וָואס עֶר עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ, הָאטְשׁ עֶר אִיז נָאךְ אַ יוּנְגֶער מַאנְן, נִיט צוּ פָאלְגֶען אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען, נָאר עֶר הָאט בְּפֵירוּשׁ זֵיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט דִי הֶעכֶערֶע וֶועלְטֶען אוּנ הָאטְשׁ פַאר קַיין נָבִיא רֶעכֶענְט עֶר זִיךְ אַלֵיין נִיט, וַוייל נְבִיאוּת קָאן נָאר זַיין אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, פוּן דֶעסְט־וֶועגֶען קָאן עֶר נִיט אָבְּלֵייקֶענֶען, אַז אִין אִיהם לִיעגְט אַ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ אַז עֶר זֶעהט אוּנ פִיהלְט אַזֶעלְכֶע אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען וָואס קַיין גֶעוֶועהנְלִיכֶער מֶענְשׁ קָאן זֵיי גָאר מִיט זַיין שֵׂכֶל נִיט מַשִׂיג זַיין. אַזוֹי הָאט לוּצַאטוֹ גֶעאֶנְפֶערְט דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערוּהט; נָאר דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט, אַז עֶר הָאט אֶפְשָׁר נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף ר' מֹשֶׁה חַגִיז'ס בְּרִיעף, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַזַא צוּרַייצְטֶע נַאטוּר קָאן גְלַאט אַזוֹי אָנְמַאכֶען אַ רַעַשׁ אוּנ עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהוֹיבֶּען אַ גַאנְצֶער טוּמֶעל, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִיהם פָארְט, אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר אַ וֵוייכֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז הָאטְשׁ זַיין תַּלְמִיד ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט קַיין לִיגֶען נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ גָאטְט הָאט אִיהם בֶּאֱמֶת מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַ הֵיילִיגֶען פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּ שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה אוּנ עֶס לִיעגְט אִיהם אֲפִילוּ אִין דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט זִיךְ אַ מָאל אוֹיסְצוּגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ. פַאר עֵדוּת הָאט עֶר גֶע־שְׁטֶעלְט זַיין אַלְטֶען רַבִּי ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ ר' יְשַׁעְיָה'ס שְׁוֶוער, דֶער רַב פוּן רֶעדְזְשִׁיָא, וֶועלְכֶע קֶענֶען אִיהם פוּן קִינְדְוַוייז אָן אוּנ וֵוייסֶען גוּט אַלֶע זַיינֶע

געבאנקען. פונקט אזא בריעף האט ער אויך געשיקט דעם רב הכולל פון די אשכנזים אין דריי שטאדט, אלטונא, האמבורג און וואנדסבעק ר' יהודה קאצענעלענבאגען, און האט איהם אויך בייגעלעגט זיין ספר „חוקר ומקובל", כדי ער זאל זעהען ווי זיין דרך איז אין קבלה. ביידע בריעף האט לוצאטו אויסגעלאזט מיט דער בקשה: מען זאל אויסמיידען קריג, ווייל מחלוקת שאדט דעם פאלק און צו גוטען פיהרט עס קיינעס ניט. לוצאטו'ס ווערטער האבען ווייך געמאכט ר' משה חגיז און ער האט איהם באלד געאנטפערט, אז ער מיט אללע רבנים גלויבען איהם, האטש עס איז איהם זעהר אונאנגענעהם וואס לוצאטו בעריהמט זיך אז ער האט רוח הקדש. דערביי האט ער איהם געמאכט א פארווארף, וואס ביי דריי און צוואנציג יאהר האט ער נאך ניט חתונה געהאט און האט ארויסגעזאגט זיין האפנונג, אז ער וועט געוויס אוועקווארפען די קבלה און זיך גענעמען אויפ'ן דרך הישר און דעמאלט וועט אוודאי קיינער צו איהם גאר ניט האבען און עס וועט ווערען שטיל. אזא עצה האט מן הסתם ניט געקאנט געפאלען לוצאטו'ן: ער האט זיך ווייטער געטהון זיינס און פאדוא איז געווארען א פלאץ פאר אללע וואס האבען געוואלט לערנען קבלה. אז ר' משה חגיז איז דערפון געוואהר געווארען האט עס איהם אונטערגעצונדען און ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט זיך געקלאגט פאר וואס זיי שטעהען פון ווייטענס, ווען אויף אללע יודען רוקט זיך אן א נייע צרה. די רבנים האבען איהם אפילו באלד געאנטפערט אז זיי האבען איין מאל פאר אללע מאל זיך ענטשלאסען, זיי זאלען זיך ניט אריינמישען אין דער זאך, נאר ר' משה חגיז האט ניט געשוויגען און האט מיט בריעף אויפגערייצט אנדערע לומדים פון ווענעדיג און מען האט שוין אנגעהויבען שטארק שמיעסען, אז לוצאטו איז טאקי א געפאהרליכער מענש און אז דאס יודישקייט קאן דורך איהם ליידען. די רבנים האבען פערשטאנען אז לוצאטו קאן שטארק ליידען, האבען זיי צו וויסען געגעבען זיין רבי'ן ר' ישעיה באסאן ער זאל זיין תלמיד מציל זיין פאר א סכנה. ר' ישעיה באסאן האט אבער ניט געהאט קיין אנדער מיטעל צו בעשיצען לוצאטו נאר דערמיט וואס ער האט געשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט בעשריבען אז לוצאטו איז אויף זיינע האנד אויפגעוואקסען, אז ער איז שטאנדיג געווען גוט און פרום, נאר אזוי ווי ער האט זיך פון קינדווייז אן געוויזען פאר א גרויסען עלוי האט ער זיך צו פריה געהאפט צו דער קבלה

אונ הָאט זיך בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט׳ן ר״ים סְפָרִים; דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר פִיהלְט אִין זִיךְ דֶעם אֵייגֶענֶעם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִיט וֶועלְכֶען דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל בֶּעגְלִיקְט זַיינֶע חֲשׁוּבִים, וְוִי אַשְׁטֵייגֶער ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, ר׳ עֲזַרְיָה פַנוֹ, ר׳ נָתָן שַׁפִּירָא, ר׳ משֶׁה זַכּוּתָא אונ נָאךְ אַנְדֶערֶע מְקוּבָּלִים. אִין זַיין בְּרִיעף הָאט אוֹיךְ ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן עֵדוּת גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט אַלֵליין אִיבֶּערְגֶעזֶעהֶען לוּצַאטוֹ׳ס סְפָרִים אונ הָאט אִין זֵיי נִיט גֶעפוּנֶען אֲפִילוּ קֵיין פִּינְטֶעלֶע פוּן שַׁבְּתַי צְבִי׳ס דְרָכִים, אונ יֶעדֶענְפַאלְס הָאט עֶר גֶעבֶּעטֶען, מֶען זָאל לוּצַאטוֹ׳ן נִיט נוֹגֵעַ בְּכָבוֹד זַיין, וַוייל אִין נִיכֶע צַייטֶען דַארְף עֶר זַיין בַּיי אִיהם וֶועט עֶר מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען אונ זוּכֶען אַ וֶועג וְוִי אַזוֹי אוֹיסְצוּגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים אונ עֶס זָאל אוֹיף זַיין גֶעלִיעבְּטֶען תַּלְמִיד קֵיין פְּלֶעק נִיט פַאלֶען. אוּמְזִיסְט הָאט אָבֶּער ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט צוּ לֶעשֶׁען דָאס פַייעֶר, ר׳ משֶׁה חַגִּיז הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייעֶן, אונ אַז עֶר הָאט מִיט דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעוָוארְפֶען צוּ אַנְדֶערֶע רַבָּנִים, צוּ ר׳ יוֹסֵף אִירְגַאס פוּן לִיוָוארְנָא, צוּ ר׳ שִׁמְשׁוֹן מַארְפוּרְגָא פוּן אַנְקוֹנַא אונ צוּ ר׳ אַבְרָהָם סֶגְרֵי פוּן קַאזַאל אונ הָאט זֵיי פָארְגֶעלֶעגְט, אַז זֵיי זָאלֶען אִימִיסְטֶען אַרָאבְּפָאהְרֶען קֵיין פַּאדוּאַ אונ אַזוֹי וְוִי זֵיי אַללֶע צוּזַאמֶען זֶענֶען אַ בֵּית דִין, זָאלֶען זֵיי נֵייטְהֶען לוּצַאטוֹ, אַז עֶר זָאל זִיךְ אָדֶער אָבְּזָאגֶען פוּן זַיין דֶערֶךְ, אָדֶער אַוֶועקְפָאהְרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אַז עֶר הָאט דָאס אוֹיךְ נִיט גֶעפוּעֶלְט, הָאט ר׳ משֶׁה חַגִּיז אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מִיט דִי דַייטְשֶׁע רַבָּנִים אונ הָאט גֶעהָאפְט, אַז דָארְט וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען מֶען זָאל מַהֲרִים זַיין לוּצַאטוֹ, וַוייל צְוִוישֶׁען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען פִיעל גֶעגְנֶער פוּן דִי מְקוּבָּלִים. דִי דַייטְשֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער אוֹיךְ גֶעהַאנְדֶעלְט מִיט יִשּׁוּב הַדַּעַת: פוּן לוּצַאטוֹ׳ן הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעהֶערְט אונ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט אַזַא לַמְדָן אַרַיינְצוּלֶעגֶען אִין חֵרֶם.- דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען סְתַם אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַחֵרֶם גֶעגֶען אַללֶע וָואס וֶועלֶען שְׁרַייבֶּען קַבָּלָה סְפָרִים אוֹיפ׳ן אַרְט פוּנ׳ם זֹהַר. ר׳ משֶׁה חַגִּיז הָאט דָאס אוֹיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעבּ, וַוייל עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז סַאי וְוִי סַאי קֶען דֶער חֵרֶם גִילְטֶען גֶעגֶען לוּצַאטוֹ׳ן, אונ מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה הָאט עֶר מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן קֵיין וֶוענֶעדִיג, אַז גָאטט הָאט אִיהם פָּארְט גֶעהָאלְפֶען צוּ דֶערְלֶעבֶּען אַ נְקָמָה אִין לוּצַאטוֹ אונ אַז עֶר וֶועט זִיךְ נִיט בֶּערוּהִיגֶען בִּיז עֶר וֶועט פוּן אִיהם מַאכֶען אַ תֵּל.

אִין וֶוענֶעדִיג הָאט לוּצַאטוֹ גֶעהַאט גֶענוּג גוּטֶע פְרַיינְד אונ קוֹים זֶענֶען זֵיי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ צָרָה ר׳ משֶׁה חַגִּיז גְרֵייט צוּ פַאר אִיהם,

הָאבֶּען זַיי בַּאלְד צוּ װִיסֶען גֶעגֶעבֶּען ַקיין רֶעדְזשִׁיָא ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, עֶר זָאל דִי זַאךְ נִיט הַאלְטֶען פַאר גְרִינְג אוּנ זָאל זֶעהֶען וִוי וַוייט מֶעגְלִיךְ אוֹיסְצוּגְלַייכֶען לוּצַאטוֹ'ן מִיט זַיינֶע שׂוֹנְאִים, עֶס זָאל נִיט קוּמֶען צוּ ַקיין גְרוֹיס אוּמְגְלִיק. מִיט צִיטֶערְנִיש אִיז ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסַאן תֵּיכֶף אַװֶעקְגֶעלָאפֶען ַקיין פַּאדוּאַ אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטֶען זַיין תַּלְמִיד עֶר זָאל נִיט זַיין ַקיין עַקְשָׁן. וִוי אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסַאן אִיז גֶעוֶועהן דֶער ַקבָּלָה אוּנ הָאט אִין הַארְצֶען בַּיי זִיךְ גֶעהַאסְט דִי אַללֶע וָואס פַאלֶען אָן אוֹיף אַזַא אוּמְשׁוּלְדִיגֶען מֶענְשֶׁען אוּנ אַ אֶמֶת׳ן יְרֵא שָׁמַיִם וִוי לוּצַאטוֹ, הָאט אִיבֶּער אַללֶע זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת גּוֹבֵר גֶעוֶועהן אֵיין גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוּת צוּ זַיין עֶדְלֶען תַּלְמִיד אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט עֶר זָאל נֶעבִּיךְ אַזוֹי לַיידֶען וִוי אַנְדֶערֶע, וֶועלְכֶע עֶס הָאט גֶעטְרָאפֶען דִי גִיפְטִיגֶע פַייל פוּנ׳ם חֵרֶם. מִיט שְׁוַוארְצֶע פַארְבֶּען הָאט עֶר אוֹיסְגֶעמָאלְט לוּצַאטוֹ׳ן וָואס פַאר אַ שְׁוֶוערֶע יִסוּרִים אִיהם עֶרְוַוארְטֶען, וֶוען מֶען וֶועט אִיהם חָלִילָה מַחֲרִים זַיין, אוּנ הָאט אִיהם פָּשׁוּט גֶעזָאגְט, אַז עֶר וֶועט נִיט אָפְּטְרֶעטֶען בִּיז דָא וֶועט נִיט וֶוערֶען אַ סוֹף. עֶר הָאט גֶעפָארְדֶערְט פוּן אִיהם עֶר זָאל אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַ בְּרִיעף אוּנ שְׁוֶוערְן, אַז מֶעהר וֶועט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט ַקבָּלָה, מִיט ַקיינֶעם נִיט לֶערְנֶען אוּנ ַקיינֶעם נִיט וַוייזֶען זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ נִיט דֶערְצֶעהלֶען דִי פֶּערְ־בָּארְגֶענֶע סוֹדוֹת, וֶועלְכֶע מֶען אִיז אִיהם מְגַלֶה פוּן אוֹיבֶּען. אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מִלְחָמָה הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בַּיי לוּצַאטוֹן אִין הַארְץ: עֶפִּיס וִוי אַ בּוּשָׁה הָאט אִיהם אָבְּגֶעהַאלְטֶען עֶר זָאל זִיךְ נִיט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען אוּנ ַקיינֶעם נִיט צוּ לִיעבּ טְהוּן, נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען דִי טְרֶערֶען פוּנ׳ם אַלְטֶען רֶבִּי׳ן, אַז עֶר הָאט אִיבֶּערְ־גֶעוָואגֶען אוּנ אִיבֶּערְגֶעקְלֶאהרְט וִוי גְרוֹיס דִי לִיעבְּשַׁאפְט אִיז צוּ אִיהם פוּנ׳ם בֶּעְ־הַאלְטֶענֶעם מְקוּבָּל אַז עֶר עֶנְטְשְׁלִיעסְט זִיךְ אֲפִילוּ אִיהם צוּצוּרֶעדֶען צוּ אַזַא זַאךְ, וָואס אִיז אִיהם אַללֵיין דֶערְוִוידֶער, אַז עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט וָואס עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלִיטֶען אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא אוּנ בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא בִּיז דֶער טוֹיט הָאט זֵיי בֶּעפְרַייהט פוּן דִי רַבָּנִים׳ס כַּעַס, אִיז עֶר בַּיי זִיךְ אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ הָאט אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען אַזַא בְּרִיעף וִוי מֶען הָאט פֶערְלַאנְגְט, אוּנ דָארְט אִיז אוֹיךְ גֶעשְׁטַאנֶען אַז אַללֶע זַיינֶע סְפָרִים, וֶועלְכֶע עֶר הָאט בִּיז אַהֶער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען, מוּז עֶר אִיבֶּערְגֶעבֶּען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ בַּיי אִיהם זָאלֶען זֵיי בְּלַייבֶּען. דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט זִיךְ צוּ פֶערְלָאזֶען נָאר אוֹיף ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אַללֵיין, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעקֶאנְט אַז עֶר אִיז אַ וַוייכְהֶערְצִיגֶער, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט ַקיין פַּאדוּאַ דְרַיי דַיָּנִים, ר׳ יַעֲקֹב בְּלִילוֹס, ר׳ מֹשֶׁה מְנַחֵם מְרָרִי אוּנ ר׳ נְחֶמְיָה כֹּהֵן; פַאר זֵיי אִין דִי

אוֹיגֶען הָאט לוּצַאטוֹ אַלְדִינְג אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ זֵיי אַלַיין הָאבֶּען בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען אַללֶע זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ פֶּערְשְׁלָאסֶען אִין אַ קָאסְטֶעל מִיט צְווֵיי שְׁלֶא־סֶער, אַיין שְׁלִיסֶעל הָאבֶּען זֵיי אָפְּגֶעגֶעבֶּען ר' יְשַׁעְיָה בַּאסַאן אוּנ דֶעם אַנְדֶערְן הָאבֶּען זֵיי מִיט גֶענוּמֶען מִיט זִיךְ אוּנ דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי בֶּעוָוארֶענְט מֶען זָאל בַּיי ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן נִיט קֶאנֶען אוֹיסְנַארֶען דִי כְּתָבִים; אִיבֶּער זַיין גוּטְסְקַייט הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ שְׁוַואכֶען שׁוֹמֵר.

דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט נָאךְ דֶעם אִיז גֶעוָוארֶען שְׁטִיל. אוּנ מֶען הָאט גֶעקֶאנְט מֵיינֶען, אַז לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ שׁוֹין אוֹיף עֶבִּיג גֶעזֶעגֶענְט מִיט זַיינֶע יוּגֶענְד־חֲלוֹמוֹת אוּנ הָאט אוֹיף תָּמִיד אַוֶעקְגֶעוָוארְפֶען אַללֶע זַאכֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען בַּיי אִיהם עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעוֶועהן אַזוֹי טְהַיֶער אוּנ הֵיילִיג. אוֹיפ'ן פִינְף אוּנ צְוַואנְ־צִיגְסְטֶען יָאהר הָאט לוּצַאטוֹ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט דֶער טָאכְטֶער פוּנ'ם מַאנְטוּאַ'ר רַב ר' דָוִד פִינְטשִׁי, בַּאלְד אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ פַאמִילְיֶען־פָאטֶער, עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין זִין צוּ הָאבֶּען פַּרְנָסָה אוּנ עֶס אִיז גֶעגַאנְגֶען גַאנְץ גוּט, וַוייל עֶר הָאט גֶעמַאכְט שׁוּתְּפוּת מִיט דִי עֶלְטֶערְן אוּנ אַנְדֶערֶע קְרוֹבִים, אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶענִיטְהֶע סוֹחֲרִים. עֶר הָאט וַוייטֶער זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען שֶׁאנֶע שִׁירִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ דִי קַבָּלָה סְפָרִים הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען אַוֶעקְגֶעלֶעגְט. אַז מֶען הָאט פוּן דֶערְוַוייטֶענְס בֶּעטְרַאכְט זַיין גְלִיקְלִיךְ לֶעבֶּען, הָאט מֶען גָאר אַנְדֶערְשׁ נִיט גֶעקֶאנְט רֶעכְנֶען, אַז דֶער מֶענְשׁ הָאט לַחֲלוּטִין אָבְּגֶעוִוישְׁט אַללֶע הַשְׁכוֹנוֹת פוּן אַ מָאל אוּנ אַז אִיהם לִיגֶען נָאר אִין קָאפּ גֶעשֶׁאפְטֶען אוּנ מִסְחָרִים; קֵיינֶער הָאט אָבֶּער נִיט בֶּעמֶערְקְט וָואס פַאר אַ פַייֶער עֶס בְּרֶענְט בַּיי אִיהם אִינְוֶוענִיג, אַז זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען זֶענֶען פְרַיי פוּן דִי קֶעטֶען וָואס עֶר הָאט אַרוֹיפְ־גֶעלֶעגְט אוֹיף דִי הֶאנְד, אַז עֶר לַיידְט שְׁרֶעקְלִיךְ אוּנ קֶאן נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען, אוּנ אַז סוֹף כָּל סוֹף וֶועט עֶר זִיךְ מוּזֶען מִיט גֶעוַואלְד אַרוֹיסְרַייסֶען פוּן דֶער תְּפִיסָה, וָואס עֶר הָאט זִיךְ אִין אִיהר אַלַיין פֶּערְשְׁלָאסֶען. אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעשֶׁעהֶען, אוּנ קוֹים הָאט לוּצַאטוֹ אָנְגֶעוָואהרֶען דָאס גֶעלְד אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פִיהלֶען מַאנְגֶעל, הָאט עֶר גֶעזֶעהֶען אַז קֵיין אַנְדֶער טְרֶאסְט וִוי דֶער פְרַייהֶער גֶעדַאנְק אִיז פַאר אִיהם נִיטָא. עֶר הָאט זִיךְ נָאךְ אַמָאל גֶענוּמֶען צוּ דֶער קַבָּלָה אוּנ הָאט גָאר קֵיין מוֹרָא נִיט גֶעהַאט, מֶען זָאל אִיהם רוּפֶען עוֹבֵר שְׁבוּעָה, וַוייל בְּרֶעכֶען אַ וָוארְט, וָואס מֶען גִיט עֶס נִיט מִיט'ן אֵייגֶענֶעם רָצוֹן, אִיז נִיט קֵיין עֲבֵירָה.

מֶען הָאט, מִן הַסְתָּם, בַּאלְד אָבְּגֶעטְרָאגֶען אִין דִי אוֹיעֶרְן פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס פַאר אַ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ עֶס אִיז וַוייטֶער גֶעוָוארֶען אִין לוּצַאטוֹ'ס לֶעבֶּען.

צום אָנְהֵייבּ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, נָאר אַז זֵיי זֶענֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז לוּצַאטוֹ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין „מַאֲמַר הַוִּכּוּחַ“ אוּנ פַאלְט שְׁטַארְק אָן אוֹיף ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא פַאר זַיין סֵפֶר „אֲרִי נוֹהֵם“ הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעקֶאנְט מֶעהר שְׁוַוייגֶען. זֵיי הָאט נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעהַארְט וָואס לוּצַאטוֹ נֶעהמְט זִיךְ אָן פַאר׳ן „זֹהַר“ אוּנ שְׁטֶעלְט אַזוֹי הוֹיךְ דִי קַבָּלָה, וִוי עֶס הָאט זֵיי פֶערְדְרָאסֶען וָואס עֶר אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען אַ מֶענְשֶׁען וָואס אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין וֶוענֶעדִיג, אוּנ וָואס זַיין רַבִּי, ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, זַיין שְׁוֶוער, ר׳ דָוִד פִינְטְשִׁי אוּנ נָאךְ אַ רַב פוּן מַאנְטוּאַ, ר׳ עוֹבַדְיָה בַּאזִילְיָא, הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען זֵייעֶרֶע הַסְכָּמוֹת, אוּנ עֶס אִיז בַּיי דִי רַבָּנִים גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִיהם דֶערְפַאר נִיט שְׁוַוייגֶען. אִין וֶוענֶעדִיג זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן צְווֵיי הוֹיפְּט־רַבָּנִים, ר׳ שְׁמוּאֵל אַבּוּהַב אוּנ ר׳ יִצְחָק פַּצִפִּיקוֹ, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִימִיסְטֶען אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין פַּאדוּאַ אַ בֶּעזוּנְדֶער מְשׁוּלָח, ר׳ שְׁלֹמֹה לֶעמְבֶּערְגֶער, אַ פּוֹילִישֶׁען יוּדֶען, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט נָאכְגֶעהֶען לוּצַאטוֹ׳ן טְרִיט אִין טְרִיט אוּנ מֶעלְדֶען וִוי אַזוֹי עֶר פִיהְרְט זִיךְ אוֹיף. בַּאלְד הָאט דֶער מְשׁוּלָח מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן קַיין וֶוענֶעדִיג, אַז ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶעגֶעבֶּען צוּרִיק אַללֶע כְּתָבִים אוּנ אַז אִין קְרַאקוֹיא דְרוּקְט מֶען אִיבֶּער דֶעם „זֹהַר“ מִיט אַ נַייעֶם פֵּירוּשׁ פוּן לוּצַאטוֹ. בַּיי אַזַא יְדִיעָה אִיז גֶעוָוארֶען אַ רַעַשׁ צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמַאכְט אַיין אֲסִיפָה, כְּדֵי מֶען זָאל בֶּערֶעכְנֶען וִוי־גְרוֹיס לוּצַאטוֹ׳ס זִינְד זֶענֶען אוּנ וָואס מֶען דַארְף מִיט אִיהם טְהוּן. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיפְצוּזוּכֶען אַלְטֶע חֲטָאִים, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי דַיָּנִים, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִין פַּאדוּאַ, וֶוען מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט בַּיי לוּצַאטוֹ׳ן נֶעהמֶען דֶעם בְּרִיעף, אַז עֶר וֶועט תְּשׁוּבָה טְהוּן, ר׳ יַעֲקֹב בְּלִילוֹס, הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט אַז לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ בֶּעריהמְט, אַז וֶוען מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען וֶועט זַיין תְּהִלִּים אָנְגֶענוּמֶען וֶוערֶען בַּיי דִי יוּדֶען מֶעהר וִוי דָוִד הַמֶּלֶךְ׳ס. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר אוֹיךְ דֶערְצֶעהלְט, אַז עֶר הָאט בַּיי לוּצַאטוֹ׳ן אַללֵיין גֶעזֶעהֶען אַ סֵפֶר מִיט הַשְׁבָּעוֹת וָואס מֶען קָאן דוּרְךְ דֶעם אַרוֹיסְרוּפֶען שֵׁדִים אוּנ רוּחוֹת. אוּנ אוֹיךְ אַ שְׁוַוארְץ קֶאסְטֶעל, וָואס דָארְט הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ שְׁפִּיגֶעלֶע, אַ שַׁארְף מֶעסֶער אוּנ אַ שְׁוַוארְץ וַואקְסֶען לִיכְטֶעל, וָואס לוּצַאטוֹ הָאט עֶס, נָאךְ זַיין מֵיינוּנְג, בֶּענוּצְט אוֹיף כִּשׁוּף צוּ טְהוּן. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט גֶעוָואלְט מְלַמֵּד זְכוּת זַיין אוֹיף לוּצַאטוֹ אוּנ הָאט עֵדוּת גֶעזָאגְט, אַז לוּצַאטוֹ הָאט דֶעמָאלְט בַּאלְד פֶערְאֶנְטְפֶערְט אוּנ עֶרְקְלֶעהְרְט, אַז דָאס שְׁפִּיגֶעלֶע מִיט׳ן מֶעסֶער הָאט עֶר אוֹיף צוּ גָאלֶען זִיךְ,

און דאס ליכט איז גלאט אזוי שוואַרץ געוואָרען, ווייל עס האָט זיך געוואַלי־
גערט אויף דער ערד. די רבנים האָבען אָבער ניט געוואָלט אָננעהמען קיין
שום תּרוּצים און האָבען געדראָהט אז דערמיט אַלליין איז ער שוין אַ חוטא,
וואס ער קאן לאַטייניש. די בעסטע ראיה האָבען זיי געבראַכט דערפון וואס
דער בעריהמטער מקובל ר׳ משה זכותא, וועלכער האָט אין דער יוגענד צוזאַמען
מיט ברוך שפּינוזא געלערנט לאַטיין, האָט געפאַסט פערציג טאג כּסדר און
תּפלה געטהון, אַז גאָטט זאָל אויף איהם רחמנות האָבען און אַרויסשלאָגען פון׳ם
מה דאס פרעמדע לשון, כּדי עס זאָל איהם ניט מפלבל זיין און ער זאָל קאָנען
מיט אַ קלאָרען קאָפּ לערנען די היילינע קבלה.

די רבנים האָבען ניט לאַנג געטראַכט און האָבען, אים יאהר 1734, באַלד
נאָך ימים נוראים, אַרויסגעשיקט קיין פּאדוא דריי דינים זיי זאָלען דאָרט מאַכען
אַ בית־דין און רופען לוצאטו צום משפּט. די דינים האָבען געפאָדערט פון
לוצאטו, ער זאָל זיי אַרויסגעבען אַללע זיינע כּתבים און זאָל צושווערען, אַז
אָהן דעם רשות פון די רבנים זאָל ער גאָר ניט דרוקען. לוצאטו האָט זיי אָבער
ניט געוואָלט הערען און האָט זיי שטאָלץ געענטפערט, אַז זיי טאָרען איהם קיין
דעה ניט זאָגען, און משפּט׳ן קאָנען איהם נאָר די רבנים פון זיין שטאָדט,
אָדער אַזעלכע נאָהענטע מענשען ווי זיין שווער, ר׳ דוד פינטשי, אָדער זיין
רבּי, ר׳ ישעיה באַסאַן. לוצאטו האָט אַ טעות געהאַט: ער האָט געמיינט, אַז
די רבנים פון פּאדוא וועלען זיך אָננעהמען פאר איהם; עס קאָן זיין, אַז זיי
וואָלטען עס געוועהן געטהון, ווען ער וואָלט נאָך געוועהן דער איינענער עושר
וואס פריהר. לוצאטו איז שוין אָבער געוועהן אַ געמיינער מאַנן, זיין שווער
איז געלעגען אויפ׳ן טויטען בעט, אויף ר׳ ישעיה באַסאַן איז געפאַלען אַ חשד,
אַז ער האָט לוצאטו׳ן אָבגעגעבען צוריק זיינע כּתבים און ער האָט שוין מורא
געהאַט צו רעדען אַ וואָרט, און אַזוי איז ניט געוועהן קיינער ווער עס זאָל
זיך אַרויסשטעלען. אַוודאי האָבען די רבנים פון ווענעדיג זיך געקאָנט טהון
אונגעשטאָרט און, אַז די דינים זענען צוריק געקומען פון פּאדוא מיט גאָר
ניִשט, האָבען זיי באַלד אַרויסגעגעבען אַ חרם געגען לוצאטו און זיינע ספרים,
און דעם חרם האָט ר׳ משה חגיז צושיקט אין אַללע יודישע קהלות פון דייטש־
לאַנד, האָללאַנד און פּולין.

האָטש לוצאטו האָט גוט געוואוסט, אַז ניט היינט־מאָרגען וועט ער ליגען
אין חרם און דאס אומגליק וואָלט איהם ניט בעדאַרפט אַזוי איבערראַשען,
פון דעסטוועגען האָט ער אין גאַנצען אָנגעוואָרען זיין קוראַזש. ווען אַללע

האבען זיך געמוזט פון איהם אוועקקעהרען און מען האט מורא געהאט צו שטעהען אין זיינע ד׳ אמות. נאר זיין רבי ר׳ ישעיה באסאן האט איהם ליעב געהאט ווי פריהר און איז איהם געקומען טראסטען און נאך עטליכע געצאהלטע תלמידים האבען ניט געוואלט פון איהם אבטרעטען. לוצאטו האט אבער ארויסגעזעהען, אז אין פאדוא וועט איהם שווער זיין צו בלייבען, און ער האט זיך ענטשלאסען אוועקצווארפען ווייב און קינדער, זיך געזעגנען מיט אללע וואס זענען איהם ליעב געוועהן און זיך אוועקלאזען זוכען ערגיץ א נייע היים, וואו די קללות פון די רבנים זאלען ניט דערגרייכען. ער האט געווארפען איין אויג אויף אמשטרדם, וואס האט געשם׳ט פאר א פרייע שטאדט, וואו די מקובלים שפיעלען א גרויסע ראללע, דארט האט ער געהאפט צו געפינען נייע גוטע פריינד און תלמידים, און אהין, איז ביי איהם געבליבען, זאל ער זיך צושלאגען. אונטערוועגס איז איהם אבער בעשערט געוועהן צו ליידען א גרויסען בזיון און נאך אמאל דערפיהלען דעם כח פון די רבנים. ער האט זיך אבגעשטעלט אין פראנקפורט אם מאין, ווייל ער האט געהאט פון זיין שווער א בריעף צום רב פון דארט, ר׳ יעקב הכהן בערלין, וועלכער האט איהם לכתחלה פריינדליך אויפגענומען און דערנאך האט ער אויף איהם אנגערייצט אללע רבנים און דיינים פון דער שטאדט און מען האט איהם ניט געוואלט ארויסלאזען, ביז ער האט ניט געמוזט אונטערשרייבען א בריעף, אז ער וועט מיט קיינעם פון יונגע לייט ניט לערנען זהר און קבלה, ביז ער וועט אליין ניט אלט ווערען פיערציג יאהר און זיינע תלמידים וועלען אויך זיין עלטערע מענשען. און אויב ער וועט עובר זיין דארויף וועט איהם מאגען טרעפען דער חרם, וואו ער וועט זיך געפינען. דערביי האט מען דורכגעקוקט זיינע אללע פאפירען און מען האט ביי איהם צוגענומען זיין „מאמר הויכוח“ געגען ר׳ יהודה ליאון די־מודינא, און מען ווייסט ניט עד היום וואו דער כתב־יד איז הינגעקומען. אז ר׳ משה חגיז האט דערהערט, ווי מען האט זיך מיט לוצאטו׳ן אבגערעכענט אין פראנקפורט אם מאין האט ער זיך פשוט מחיה געוועהן; דעמאלט האט ער שוין געהאט א שותף צו זיך־ר׳ יעקב עמדן, וואס האט זיך מיט׳ן גאנצען פייער פון דער יוגענד געווארפען אויף די מקובלים, און זיי ביידע האבען געלאזט זאגען לוצאטו׳ן, ער זאל ניט מיינען, אז ער וועט זיך אויסדרעהען פון זייערע הענד, און אז זיי וועלען קיין אויג פון איהם ניט אראבלאזען וואו ער וועט נאר זיין.

קוים מיט צרות האט זיך לוצאטו, א דערשלאגענער און א צובראכענער,

בעזעצט אין אמשטרדם אונ דא איז איהם ליכטיג געוואָרען אין די אויגען, מען האט שוין געהערט פון איהם אונ אויך פון די צרות וואס מען האט איהם אנגעטהון. אונ די ספרדישע קהלה האט איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד אונ האט זיך ענטשלאָסען אויסצוהיילען די וואונדען, וועלכע די דייטשע אונ איטאליענישע רבנים האבען איהם געמאכט. קודם כל האט איהם די קהלה בעשטימט א יעהרליך געהאלט, ער זאל קאָנען שאן לעבען אונ צו קיינעם ניט בעדארפען אנקומען, אונ אויסער דעם האט איהם דער גרעסטער גביר ר׳ משה דע-האָוויש, אריינגענומען צו זיך אין שטוב אונ האט איהם געהאלטען ווי א אייגען קינד אונ געבעטען ער זאל לערנען מיט זיין זוהן. לוצאטו האט זיך אבער פון די אללע זאכען אבגעזאגט, ער האט זיך געוואלט ערנאהרען דורך אייגענע ארבייט אונ ער האט זיך גענומען צו גלאָז-שלייפען, צו דער-זעלבער מלאכה, וואס האט מפרנס געוועהן ברוך שפינוזא. די הצלחה האט איהם צו געשפיעלט, אונ ער איז טאקי געוועהן א גרויסער בריה אין דעם פאך, אונ נאר אין א קורצער צייט איז ער אים שטאנד געוועהן זיין גאנצע משפחה, אונ אפילו די עלטערן, ארויסצוגעהמען קיין אמשטרדם. צו זיינע תלמידים, וואס ער האט איבערגעלאזט אין פאדוא אונטער דער השגחה פון ר׳ יקותיאל בן ליב, וועלכער האט זיך ניט אויפגעהערט צו בעשעפטיגען מיט קבלה, האט׳ש די רבנים האבען עס ניט געוואלט ליידען, פלעגט ער אפט שרייבען בריעף אונ זיי שטארקען, זיי זאלען בייא זיך ניט אראבפאלען אונ זיך ניט שרעקען פאר די שטיינער, וואס מען האט געווארפען זייער רבי'ן אונ וואס האבען איהם, מיט גאָטט'ס הילף, ניט געשאדט. אויסער דעם האט ער ניט איין מאל גע- בעטען דעם אלטען ר׳ ישעיה באסאן, ער זאל בעטראכטען זיינע תלמידים ווי איהם אלליין אונ ער זאל זיי שטיצען מיט א רעכטער עצה אונ זיך אננעהמען פאר זיי, ווען די רבנים וועלען אויף זיי אנפאלען. ר׳ ישעיה באסאן, וואס איז געוועהן שטילערהייד א פערברענטער מקובל, האט זיך לאנג ניט געלאזט בעטען, אונ אזוי האבען לוצאטו'ס תלמידים אין פאדוא געהאט אויף וועמען זיך סומך צו זיין, אונ דער פרומער למדן האט זיי געהאלטען אונטער זיינע פליגעל.

די רבנים זענען באלד דערפון געוואָהר געוואָרען, נאר זיי האבען גאר ניט געקאנט טהון. קיין אמשטרדם האבען זיי קיין שליטה ניט געהאט, אונ טשעפען זיך גלאט אזוי צו ר׳ ישעיה באסאן האבען זיי ניט געהאט פאר וואס, ווייל אלדינג וואס ער אונ לוצאטו'ס תלמידים האבען בעדארפט טהון איז צו

זנאנגען שטיל און קיינער האט זיי ניט געקאנט בעשולדיגען, אז זיי האבען זיך מיט עפיס פערזינדיגט. איין זאך האבען יא די רבנים געטהון: זיי האבען געלאזט אויסרופען אין די שולען, אז יעדער וואס האט ביי זיך לוצאטו'ס כתבים טאר זיי ניט האלטען און מוז זיי צו שטעלען צו די רבנים, מען זאל זיי פערברענען, נאר מען האט קיין איינציג בלאטעל ניט געבראכט און די מורא פון א חרם האט קיינעם ניט איבערגעשראקען.

לוצאטו האט זיך אין אמשטרדם אבגעלעבט גליקליכע צעהן יאהר. פון דער ארבייט האט ער געהאט פרנסה בשפע און עס פלעגט איהם נאך בלייבען גענוג צייט אויף צו לערנען מיט זיינע תלמידים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן דער בעקאנטער דיכטער און מחבר פונ'ם טהעאטער־שטיק „גמול־עתליה"; ר' דוד פראנקו מענדעס. די רבנים פון אמשטרדם האבען איהם פשוט אויף די הענד געטראגען, און ווען עס פלעגט ערגיץ פארקומען א שווערע שאלה פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען. אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמט טהעאטער־שטיק "לישרים תהלה" און האט עס געגעבען דרשה־געשאנק, ווען זיין תלמיד, ר' יעקב דע האוויש האט חתונה געהאט. אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען נאך אסך כתבים, און בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט זיין מוסר־ספר „מסלת ישרים", ווייל ער האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון די מגידים, וואס סטראשען דעם עולם מיט'ן גיהנום; ער האט מיט שכל אויסגעוויזען, אז פאר יעדען מענשען איז פשוט גלייכער צו האבען גוטע מדות און, אז ווען ער האט מורא פאר גאטט און פארגעסט ניט, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס ווייסט אללע זיינע געדאנקען און לאזט זיך ניט נארען ווי א בשר ודם, ווען ער איז א ענו, איינגעהאלטען, בעטראכט און ווייט פון תאוות, קאן ער זיך רוהיג אבלעבען די יאהרען און פארדערן פון אנדערע זיי זאלען אויך זיך אזוי פיהרען; און דעמאלט קאן די וועלט האבען א קיום און ניט בעשטעהען נאר דארויף, וואס איינער חאפט ביים אנדערן אויס, אדער ער נארט איהם אב. עד היום נאך רעכענט זיך דער „מסלת ישרים" פאר איינס פון די בעסטע מוסר־ספרים, און ניט אומזיסט דער־צעהלט מען, אז ווען דער ווילנא'ר גאון האט עס איבערגעלייענט האט ער געזאגט, אז עס טהוט איהם באנג, וואס לוצאטו איז שוין טויט, ווייל ווען ער וואלט געלעבט וואלט ער זיך ניט געפוילט צו פוס געהען צו איהם און לערנען זיך ביי איהם אמת'ע פרומקייט.

לוּצַאטאָ'ן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעפְרִידִיגֶען דָאס גְלִיקְלִיכֶע לֶעבֶּען אִין אַמְשְׁטֶרְדַם. הָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט, וְוִי אַמָאל אִין פַּאדוּאַ, מִיט גֶעטְרַייֶע תַּלְמִידִים, אוּנ פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָפְּגֶעגֶעבֶּען דֶעם גְרֶעסְטֶען כָּבוֹד, הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ עֶר הָאט גֶע־הָאפְט, אַז אִין צְפַת וֶועט עֶר קָאנֶען דֶערְגְרֵייכֶען פוּנְקְט דִי אֵייגֶענֶע מַדְרֵגָה וָואס דֶער רַ"י · אִים יָאהר 1745, הָאט עֶר זִיךְ מִיט'ן גַאנְצֶען הוֹיזְגֶעזִינְד אוֹיפְ־גֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד. קוֹים הָאט עֶר זִיךְ אָפְּגֶערוּהט פוּן דֶער וַוייטֶער נְסִיעָה, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וְוִי אַזוֹי עֶר זָאל זִיךְ פִיהְרֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע מַגֵּפָה אוּנ גָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז עֶר גֶע־שְׁטָארְבֶּען, דֶען 6 מַאי 1747 אִין עַכּוֹ, עֶהֶדֶער עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען פִיעֶרְצִיג יָאהר, אוּנ טַאקִי אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט אִיז פוּן דֶעם הוֹלַאַת אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה. מֶען הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט קַיין טְבֶרְיָה, אוּנ דָארְט הָאבֶּען אִיהם דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען הֶסְפֵּד, וְוִי אַ צַדִיק, אוּנ הָאבֶּען אִיהם בֶּעהַאלְטֶען נֶעבֶּען קֶבֶר פוּן ר' עֲקִיבָא. נִיט אֵיין מָאל הָאט דֶערְנָאךְ דָאס הַארְץ גֶעצִיטֶערְט בַּיי דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען לוּצַאטוֹ'ן פֶערְטְרִיבֶּען, פוּן זַיין אוּמְגֶערִיכְטֶען טוֹיט; נִיט אֵיין טְרֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעלָאזְט דַארוֹיף, וָואס צוּ לִיעב זֵייעֶרֶע רְדִיפוֹת אִיז אַזוֹי גִיךְ פֶערְלָאשֶׁען גֶעוָוארֶען אַזַא לִיכְטִיגֶער שְׁטֶערְן.

נָאךְ אַ גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן פִיעל צוּ לַיידֶען וֶועגֶען זַיין צוּגֶענֵייגְטְקַייט צוּ קַבָּלָה: דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אָדֶער ר' יְהוֹנָתָן פְּרֶאגֶער, וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם מִיט גֶעוַואלְד גֶעוָואלְט אַרַיינְ־רֶעכְנֶען צְוִוישֶׁען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ וָואס וָואלְט אֶפְשָׁר גֶעהַאט דֶעם אֵייגֶענֶעם סוֹף וְוִי אַללֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, וֶוען זַיין נָאהמֶען וָואלְט נִיט בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ עֶר שְׁטֶעלְט זִיךְ נִיט אַזוֹי הוֹיךְ, אַז עֶס אִיז שׁוֹין שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אִיהם אַרָאבְּצוּוַוארְפֶען פוּן זַיין הוֹיכֶער מַדְרֵגָה. ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין קְרַאקוֹיא אִים יָאהר 1690, אוּנ אַזוֹי וְוִי זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן לוֹיטֶער מְקוּבָּלִים, הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ פוּן דֶער פְרִיהֶעסְטֶער קִינְדְהַייט גֶענוּמֶען צוּ קַבָּלָה, אוּנ דִי כְּתָבִים פוּן אַבְרָהָם מִיגוּאֶל קַארְדוֹזַא, אוּנ שְׁפֶּעטֶער דִי נָאהֶענְטֶע בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט מִיט נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיּוֹן, הָאבֶּען אִיהם אַ בִּיסֶעלֶע מֶעהר וְוִי מֶען דַארְף צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר, וְוִי אַללֶע פוֹילִישֶׁע לוֹמְדִים פוּן יֶענֶער צַייט, זַיינֶע אַללֶע פֶעהִיגְקַייטֶען אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין לֶערְנֶען; דִי גְמָרָא הָאט אִיהם

גֶעהָאלְפֶען אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען זַיין גְרוֹיס חֲרִיפוּת אוּנ זַיין זֶעלְטֶענֶעם זִכָּרוֹן, אוּנ בַּיי אֵיין אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן רַב אוּנ ראֹשׁ יְשִׁיבָה אִין פְּרָאג, אוּנ טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה. מֶען פְלֶעגְט זִיךְ אָבֶּער אָפְּט צוּ אִיהם טְשֶׁעפֶּען דֶערְפַאר, וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּעהַאלְטֶען אוּנ הָאט גֶעהַאט גֶעשֶׁאפְטֶען מִיט מְקוּבָּלִים אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר רַב אִין מֶעץ, אִיז דִי אַלְטֶע רֶבִּיצִין אַרַיינְגֶעלָאפֶען מִיט אַ גֶעשְׁרֵיי צוּ דִי דָארְטִיגֶע יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער, אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַלַארֶם, מֶען זָאל אוֹיפ'ן אָרְט פוּן אִיהר פְרוּמֶען מַאנְן נִיט אַנִידֶערְזֶעצֶען אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק. דָאס הָאט גֶעמַאכְט אַזַא רוֹשֶׁם, אַז דִי אֲסִיפָה הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען, אוּנ עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר אִיז ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען גֶעוָוארֶען אִין מֶעץ פַאר רַב. דֶערְוַוייל הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיגֶע טֶאג: עֶס אִיז אַרוֹיס אַ מִלְחָמָה צְוִוישֶׁען פְּרֵייסֶען אוּנ עֶסְטֶערַייךְ, אוּנ אַזוֹי וִוי דֶעם פְּרַייסִישֶׁען קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם גְרוֹיסֶען אִיז גֶעגַאנְגֶען צוּ הִילְף פְרַאנְקְרַייךְ, הָאט דָאס פְרַאנְצֶעזִישֶׁע חַיִל זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין פְּרָאג, אוּנ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער מְדִינָה, אוּנ גֶעבֶּען אִיבֶּער דִי פְרַאנְצֶאזֶען אַלֶע סוֹדוֹת. דֶערְפַאר הָאט מֶען פוּן זֵיי גֶערִיסֶען גֶעלְד מֶעהר וִוי זֵיי הָאבֶּען פֶערְמָאגְט, אוּנ אַ עֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער גֶענֶערַאל אִיז גֶעוֶועהן אַזַא בַּעַל יֹשֶׁר, אַז עֶר הָאט בַּיי דִי אָרֶעמֶע יוּדֶען פוּן מֶאהרֶען גֶעפָאדֶערְט, מֶען זָאל אִיהם אִין זֶעכְּס טָאג אַרַיינְטְרָאגֶען פִינְפְצִיג טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען, אוּנ אוֹיב נִיט הָאט עֶר זֵיי אַלֶע גֶעוָואלְט אָבְּרַאכֶּען אוּנ אוֹיסְהַרְגֶ'נֶען. דָאס גְלִיק אִיז גֶעוֶועהן, וָואס דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער ווִיעֶנֶער קְהִלָּה, דֶער רַייכֶער רַב, ר' יִשָּׂשכָר בֶּערוּשׁ אֶשְׁכְּלוֹת, אוּנ דֶער בַּארָאן דִי אַגוּלַאר, זֶענֶען דֶערְפוּן בֶּעצַייטֶענְס גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט פוּן אוֹיבֶּען בֶּעפָאהלֶען דֶעם גֶענֶערַאל, עֶר זָאל זִיךְ נִיט אוֹיסְשְׁלָאגֶען דִי הוֹצָאוֹת פוּן אַזַא מֶערְדֶערִישֶׁע הַכְנָסָה.

פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט מֶען אָבֶּער אִין בֶּעהמֶען אוּנ מֶאהרֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק רוֹדֵפ'ן דִי יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר שְׁפִּיאָנֶען. אַ שְׁטִיקֶעל נְגִיעָה הָאט אִין דֶעם גֶעהַאט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן, וָואס אִין דֶער צַייט, וֶוען דִי פְרַאנְצֶאזֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אִין פְּרָאג, הָאט ר' יְהוֹנָתָן גֶעלֶעבְּט פְרַיינְדְלִיךְ מִיט דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע הוֹיפְּט-לַייט אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען בְּרִיעף קַיין מֶעץ, ווָאוּהִין עֶר הָאט זִיךְ גֶעקְלִיבֶּען פָאהרֶען. אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי דֶער יוּדִישֶׁער רַב אִיז אַגַאנְצֶער בֶּן בַּיִת

בַּיי דִי פְּרַאנְצֶאזֶען, אִיז גֶעפַאלֶען דֶער חֲשַׁד אוֹיף אַלֶע יוּדֶען; מֶען הָאט נָאר פֶּערְגֶעסֶען אַז עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג, וֶוען מֶען הָאט גֶעהָאפְּט, אַז מֶען וֶועט נָאךְ קָאנֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען פְּרָאג אוּנ נִיט אַרַיינְלָאזֶען אַהִין דֶעם שׂוֹנֵא, הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעטְרִיבֶּען אַלֵיין דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען אִים יוֹם כִּפּוּר אַרְבַּייטֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אָבְהִיטֶען דָאס פַאטֶערְלַאנְד אִיז דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה, אוּנ מֶען מֶאג צוּ לִיעבּ דֶעם עוֹבֵר זַיין אוֹיף אַסַךְ הֵיילִיגֶע דִינִים; דָאס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען, עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל זִיךְ גוּט אָבְּרֶעכְנֶען מִיט דִי יוּדֶען אוּנ זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. קוֹים הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעפַּטֶר׳ט דִי פְרַאנְצָאזֶען, הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַבֶּעפֶעהל אַז אִין זֶעכְּס חֲדָשִׁים זָאל זִיךְ זֵייעֶר גֶעבֵּיין נִיט גֶעפִינֶען אִין בֶּעהֶמֶען אוּנ מֶעהְרֶען. בַּיי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אַלֵיין אִיז דֶערְוַוייל אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען קַיין מֶעץ, הָאט מֶען אִיהם פֶערְוֶועהְרְט מֶעהר אַרַיינְצוּקוּמֶען קַיין אֶסְטֶערְרַייךְ. ר׳ יְהוֹנָתָן הָאט גֶעפִיהלְט אַז עֶר אִיז אִין דֶעם אַבִּיסֶעל שׁוּלְדִיג אוּנ הָאט פוּן מֶעץ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען דוּרְךְ דִי מַארְחַאנֶען פוּן בַּאיָאן אוּנ בָּארְדָא, מֶען זָאל שְׁטִיצֶען דִי פֶּערְטְרִיבֶּענֶע אוּנ הָאט אוֹיךְ אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ דִי יוּדֶען פוּן רוֹם, מֶען זָאל זוּכֶען אַוֶועג צוּם פַּאפְּסְט אוּנ אִיהם בֶּעטֶען, עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר זֵייעֶרֶע אוּמְשׁוּלְדִיגֶע בְּרִידֶער. צְוִוישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדֶע, וָואס הָאבֶּען פֶּערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶער אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער מְלוּכָה, אַז זִי טְהוּט אֵיין עַוְלָה, וָואס זִי אִיז זִיךְ נוֹקֵם אִין אַלֶע יוּדֶען פַאר חֲטָאִים פוּן עֶטְלִיכֶע יְחִידִים, בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט דִי גֶעזַאנְדְטֶע פוּן הָאלַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד, נָאר דָאס אַלְץ הָאט קֵיין יְשׁוּעָה נִיט גֶעבְּרַאכְט. פִיער יָאהר זֶענֶען דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען גֶעוֶועהְן אִין אַסַכָּנָה, אָט הָאט מֶען זֵיי גֶעטְרִיבֶּען אוּנ אָט הָאט מֶען זֵיי וַוייטֶער צוּ רוּה גֶעלָאזְט, בִּיז מֶען אִיז נִיט גֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן אַלְטֶען שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט צוּ דֶעם אַלְטֶען מִיטֶעל, וָואס הָאט דֶעם יוּדֶען שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעשְׁלֶעפְּט פוּן אַלֶע אוּמְגְלִיקֶען, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהְן דִי מַטְבֵּעַ וָואס הָאט דָא אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען. אִין וִויען הָאט מֶען דֶער מְלוּכָה עֶרְקְלֶעהְרְט, אַז דֶערְמִיט וָואס זִי טְרַייבְּט אַרוֹיס דִי יוּדֶען פֶערְלִירְט זִי אַשְׁטַארְקֶע הַכְנָסָה, אוּנ פוּן פְּרָאג הָאט מֶען אַלֶע מָאל גֶעמֶעלְדֶט, אַז דִי שְׁטָאדְט וֶוערְד זֶעהר אָרֶעם אוּנ פֶערְוִויסְט, אוּנ אַזוֹי הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי קֵייזֶערִין מַארִיַא טְהֶערֶעזִיַא, זִי זָאל הֵייסֶען צוּרִיק אַרַיינְלָאזֶען דִי יוּדֶען. מֶען אִיז דַארוֹיף מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען, נָאר זִי הָאט גֶעוָואלְט, אַז דִי צָאהל פוּן דִי יוּדֶען

זָאל זַיין בֶּעשְׁטִימְט, אונ צו לִיעב דֶעם אִיז אַרוֹים אַ גֶעזֶעץ · אַז אִין בֶּאהֶמֶען טָארֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, אונ אִין מֶאהרֶען – נִיט מֶעהר פון פִינְף טוֹיזֶענְד אונ הוּנְדֶערְט, אַז אִין יֶעדֶער פַאמִילְיֶע מֶאג נָאר חֲתוּנָה הָאבֶּען דֶער עֶלְטְסְטֶער זוּהן אוּנ, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען אַלֶע יָאהר אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער קְרוֹין אַ בֶּעזוּנְדֶער נְתִינָה פוּן צְווַיי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען. דָאס גֶעזֶעץ הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען כְּמַעט הוּנְדֶערְט יָאהר, בִּיז 1848, וֶוען דִי זוּנְן פוּן פְרַייהַייט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שַׁיינֶען אוֹיךְ אִין אֶסְטֶערְרַייךְ, אונ אַזוֹי וִוי אַלֶע גֶעזֶעצֶע פוּן אַזַא אַרְט, וֶועלְכֶע עֶס אִיז שְׁוֶוער אָבְּצוּהִיטֶען, הָאט עֶס אוֹיסְ־גֶעצַאפְּט גֶענוּג גֶעלְד בַּיי יוּדֶען, נָאר אַלֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן צוּפְרִידֶען: דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶערִיסֶען, הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאטט, אַז זֵיי הָאבֶּען פַאר וָואס צוּ רַייסֶען, אונ דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט לָאזֶען רַייסֶען, חָאבֶּען זִיךְ פָּשׁוּט מְחַיֶה גֶעוֶועהן, אַז מֶען הָאט זֵיי גוּט בֶּערִיסֶען אונ דֶערְנָאךְ שׁוֹין גֶעלָאזְט צוּ רוּה.

אִין מֶעץ אִיז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעבְּלִיבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע יָאהר · עֶר אִיז גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ הָאבֶּען אוּנְטֶער זִיךְ דִי גְרֶעסְטֶע יְשִׁיבָה אונ שְׁטֶענְדִיג זַיין אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹמְדֵי תּוֹרָה; אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט מֶען אָבֶּער דָאס נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיסְפִיהרֶען, דֶערְפַאר הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין דַייטְשְׁלַאנְד אונ עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְנֶעהמֶען פַאר הוֹיפְּט־רַב פוּן דִי דְרַיי קְהִלּוֹת: אַלְטוֹנַא, הַאמְבּוּרְג אונ וַואנְדְסְבֶּעק. דָארְט הָאט מֶען טַאקִי בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַזַא בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן וִוי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, וַוייל דָאס גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן דִי רַבָּנִים, זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעָה אונ זֵיי פְלֶעגְט מֶען פָאלְגֶען, נִיט נָאר אִין רֶעלִיגְיָאנְס־זַאכֶען, נָאר אוֹיךְ אִין אַלֶע עִנְיָנִים, אונ דַארִיבֶּער הָאבֶּען אַלֶע גֶעהָאפְט, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן וֶועט אִים שְׁטַאנְד זַיין צוּ הַאלְטֶען דָאס פָאלְק אִין דִי הֶאנְד אונ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אַז שָׁלוֹם אונ יֹשֶׁר זָאלֶען הֶערְשֶׁען צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז פוּן דֶער הָאפְנוּנְג גָאר נִיט גֶעוָוארֶען: פוּנ׳ם עֶרְשְׁטֶען טָאג אָן, וָואס ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אִין אַלְטוֹנַא, אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַ שְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת אונ פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע פוּנְקֶען הָאט זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׂרֵפָה, וֶועלְכֶע עֶס אִיז שׁוֹין אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן צוּ לֶאשֶׁען.

ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט דָאס עַקְשָׁנוּת פוּן אַלֶע גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס אַ מָאל אִיז עֶס אַ מַעֲלָה, וַוייל עֶס הֶעלְפְט דֶעם שַׁארְפֶען מֹחַ אוֹיסְ־פִיהרֶען זַיינְס אונ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען בַּיי זִיךְ, וֶוען עֶס גֶערָאטְה אִיהם נִיט, נָאר

אֶפְּטֶער אִיז עֶס אַ חִסָרוֹן, וַוייל נִיט שְׁטֶאנְדִיג קָאן דֶער מֶענְשׁ דֶערְגְרֵייכֶען זַיין צִיעל אוּנ דֶערְוַוייל לַיידְט עֶר פִּיעל אוּנ בְּלַייבְּט בַּיי דִי צָרוֹת. אַז עֶר הָאט זִיךְ אֵיין מָאל פַּאר אַללֶע מָאל אַרַיינְגֶענוּמֶען אִין קָאפּ, אַז דִי קַבָּלָה אִיז דָאס הֵיילִיגְסְטֶע אוּנ, אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז טַאקִי עֶפִּיס גֶעוֶועהן, הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפָן נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן זַיין דֶערֶךְ, אוּנ עֶס הָאט אִיהם אוֹיךְ נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס, וָואס עֶר אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד שִׁיעֶר נִיט אוּמְגְלִיקְלִיךְ גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם. נַאנְצֶע פִינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פוּן דֶעם עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, וָואס עֶר הָאט אַללֵיין גֶעמוּזְט אֶפֶענְטְלִיךְ אִין שׁוּל אַרוֹיסְגֶעבֶען אַ חֵרֶם גֶעגֶען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ נָאר דוּרְךְ דֶעם אִיז עֶר נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן דֶעם חֲשַׁד, וָואס אִיז אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען, וֶוען מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶר פִיהְרְט גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט לֵייבֶּעלֶע פְּרָאשְׁנִיץ, אוּנ מִיט מֹשֶׁה מֵאִיר זָאלְקָאוֶוער, וֶועלְכֶער אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט וִוי אַ מְשׁוּלָח פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס; אִין דֶער צַייט אִיז עֶר גֶעוֶועהן רַב אִין עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט אִיהם דָאס פָאלְק אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ מַנְהִיג הַדוֹר, פַאר אַ מֶענְשֶׁען וָואס קָאן פִיהרֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אִין רֶעכְטֶען וֶועג, בַּיי אַזַא לַאנְגֶע וָואלְט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ בֶּעדַארְפְט זַיין זֶעהר אָבְּגֶעהִיט אוּנ אַיינְגֶעהַאלְטֶען אוּנ גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען עֶס זָאל קַיין שׁוּם פְלֶעק נִיט זַיין אוֹיף אִיהם, אוּנ מֶען זָאל נָאר פֶערְשְׁפָּארֶען אִיהם פְרֶעגֶען אַזֶעלְכֶע שַׁאֲלוֹת, וָואס עֶר הָאט נִיט גֶעטָארְט אוּנ נִיט גֶעקֶאנְט גֶעבֶּען אוֹיף זֵיי אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה; צוּם סוֹף הָאט עֶר נָאר פֶערְגֶעסֶען וִוי פִיעל עֶר הָאט גֶעהַאט אַ מָאל גֶעלִיטֶען אִיבֶּער דֶער קַבָּלָה אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ, אַז עֶר הָאט גֶעוָואהְנְט אִין מֶעץ, וואו דֶער עוֹלָם הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת אוּנ חוֹלִים פְלֶעגֶען זִיךְ יָאגֶען צוּ אִיהם נָאךְ רְפוּאוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶען קָמֵיעוֹת, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז בַּיי אֵיין אוּמְגְלִיק הַאפְּט מֶען זִיךְ אָן אִין אַ שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד הָאט עֶר אִין דִי דָאזִיגֶע קָמֵיעוֹת אַרַיינְגֶעשְׁלֶעפְּט פִיעל זַאכֶען פוּנ'ם שַׁבְּתַי צְבִי, כְּדֵי אַז יֶעדֶער וָואס וֶועט גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען זָאל אָנְהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען, אַז אִין זְכוּת פוּן שַׁבְּתַי צְבִי, הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה. אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט מֶען זִיךְ דַארוֹיף נִיט אוּמְגֶעקוּקְט: קֵיינֶער אִיז פוּן דִי קָמֵיעוֹת קַיין שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק נִיט גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶס הָאט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ נִיט גֶעשַׁאדְט. אַז עֶר אִיז אָבֶּער, אִים יָאהר 1750, אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין אַלְטוֹנַא אוּנ הָאט דָארְט אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְהֵיילֶען אַזֶעלְכֶע קָמֵיעוֹת, אִיז דֶער סוֹד אַרוֹיס וִוי בּוֹימְאֶהל אוֹיפ'ן וַואסֶער. דֶעמָאלְט אִיז גְרָאד אִין אַלְטוֹנַא אוּנ הַאמְבּוּרְג

אַרומגעגאַנגען אַ שרעקליך הולאַת אונ טויזענדער פרויען זענען אויסגעשטאָרבען
פון קימפעט; פון דער ווייטעגס האָט מען געהאָרט, אַז דער נייער רב איז
פשוט מחיה מתים, אונ מען האָט זיך צו איהם פון אַללע זייטען געוואָרפען
מיט בקשות. דאָ האָט ר׳ יהונתן אייבעשיץ געפונען זעהר אַ וואָהלען פלאַן פאַר
זיינע קמיעות, אונ אַזוי ווי זיי פלעגען גראָסטענטהיילס בעשטעהען פון ראשי
תיבות, נאָר פון דעם ערשטען אות פון יעדען וואָרט, האָט מען ריכטיג ניט געקאָנט
זאָגען וואָס ער מיינט אונ זיינע געגנער האָבען. עס איז איהם אָבער נאָר אַרויס פונ׳ם
קאָפּ אַז אין אַלטאָנאַ געפינען זיך לומדים, וואָס קוקען מיט קנאה אויף זיין גרויסען
שטאַנד, אונ אַז דאָרט זיצט דעם חכם צבי׳ס זוהן, דער בעריהמטער ר׳ יעקב עמדן,
וואָס האָטש ער איז נאָך געוועזען צו יונג אונ האָט זיך גערעכענט פאַר אַ מורה הוראה
אין אַ קליינער קהלה, האָט ער אַללע זיינע כוחות אַוועקגעלעגט אויף דער מלחמה
מיט די מקובלים אונ די שבתי צבי׳ניקעס, אונ איז פערטיג געוועהן יעדען
פון זיי אין אַ לעפעל וואַסער צו דערטרענקען. אַוודאי איז מען באַלד געוואָהר
געוואָרען מיט וואָס פאַר אַ מין קמיעות ר׳ יהונתן אייבעשיץ היילט דאָס פאָלק
אונ מען האָט אויסגעוויזען אַז די ראשי תיבות בעדייטען אַזוי: „אָ, גאָטט פון
ישראל! שיק אין זכות פון דיין קנעכט שבתי צבי אַ רפואה פאַר דער יודענע,
כדי דיין נאָהמען אונ דער נאָהמען פונ׳ם משיח שבתי צבי זאָל געהייליגט
ווערען אויף דער וועלט!" עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ רעש, נאָר קיינער האָט
זיך ניט געוואַגט אָנצורירען דעם כבוד פון אַזאַ בעריהמטען גאון, וואָס האָט
שוין מגדל געוועהן מעהר פון צוואַנציג טויזענד תלמידים, אונ וואו די גרעסטע
רבנים רעכנען איהם פאַר זייער רבי׳ן. ר׳ יעקב עמדן האָט זיך אַפילו יאָ גע-
פּריוועט ערגיץ אין אַ קליין שולכען זאָגען אַ דרשה, אונ אויסווייזען אַז פאַר אַזעלכע
קמיעות מוז מען דעם שרייבער אַריינלעגען אין חרם, נאָר ער איז געצוואונגען
געוועהן פריהר אויסנעהמען אַ תנאי, אַז ער בעשולדיגט ניט אין דעם ר׳ יהונתן
אייבעשיץ אונ רעכענט, אַז די דאָזיגע קמיעות האָט ער אומגערן אַרויסגעלאָזט
פון זיין האַנד. ר׳ יהונתן אייבעשיץ איז שוין אָבער אַזוי בעליעבט געוועהן,
אַז ער האָט זיך נאָר ניט בעדאַרפט פאַרענפערן, אונ איין וואָרט פון איהם איז
גענוג געוועהן, אַז די פאַרשטעהער פון אַלטאָנאַ זאָלען אָנפאַלען מיט כעס אויף
ר׳ יעקב עמדן אונ איהם וועלען פון דער שטאָדט אַרויסשיקען. אָט דאָ איז
ערשט אַרויס דאָס רעכטע מחלוקת: מען האָט ר׳ יעקב עמדן אַרויסגעבראַכט
פון דער העזה אונ ער האָט צושיקט בריעף צו די גרעסטע יודישע קהלות.

אַז דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִיז אִין גֶעפַאהר אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דִי קָמֵיעוֹת, וֶועלְכֶע ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט נָאךְ אִין מֶעץ גֶעשְׁרִיבֶּען מִיט זַיין אֵייגֶענֶער הַאנְד, אַז עֶר הַאלְט שַׁבְּתַי צְבִי פַאר מָשִׁיחַ.

אִין אַ סַךְ שְׁטֶעדְט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ קָאבֶּעְנִישׁ אוּנ אוּמֶערוּם הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט, ווִי עֶר פִיהְרְט זִיךְ בַּיי יוּדֶען, צְווֵיי צְדָדִים, וָואס קוּקֶען שְׁטֶענְדִיג נָאר אַרוֹיס דַארוֹיף, מֶען זָאל הָאבֶּען פַאר וָואס זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען אוּנ אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן זָאל קָאנֶען דִי אוֹיגֶען אוֹיסְקְרַאצֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״, וֶועלְכֶער הָאט נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען אִין יֶעדֶער שַׁאֲלָה וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם לֶעבֶּען פוּנ׳ם כְּלַל יִשְׂרָאֵל, הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אֲסִיפָה וֶועגֶען דֶער זַאךְ; וַוייל אִין פוֹלִין אוּנ מֶאהרֶען הָאט מֶען מֶעהר גֶעהַאלְטֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ. אִין דֶער דָאזִיגֶער אֲסִיפָה אִיז אוֹיךְ שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶערְגֶעהֶען אֵיין עֶק, וַוייל צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אַלֵיין אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג: אַ מְחֵייל הָאבֶּען גֶעוָואלְט אַרַיינְלֶעגֶען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִין חֵרֶם אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי וֶועלֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען יֶעדֶען, וָואס וֶועט נָאר אֲפִילוּ מִיט אַ וָוארְט אָנְרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן אַזַא גָאוֹן עוֹלָם. אִין אַלְטוֹנַא הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעלָאזְט דִי גֶעגְנֶער פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיפְהוֹיבֶּען אַ קָאפּ, אוּנ מֶען פְלֶעגְט זֵיי אָפְט אָנְטְהוּן שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת. פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען קוּמְט קֵיין גוּטְס קֵיין מָאל נִיט אַרוֹיס אוּנ, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק דֶערְקוּטְשֶׁעט, הָאבֶּען דִי גֶעגְנֶער זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן קָאנִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען פוּן דֶרא־גֶעמַארְק אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען, עֶר זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק, וָואס לֵייגֶענְט אִין דֶעם עִיקָר פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, זָאל זַיין אַ רַב.

ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אָבֶּער בֶּעקוּמֶען אַ גְרֶעסֶערְן צַד צוּם קָאנִיג אוּנ דִי מַלְכָּה הָאט אִיהם נָאךְ פוּן אִיהר זַייט אוֹיךְ גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ פִיהְרֶען דָאס רַבָּנוּת. דָאס הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען זַיינֶע שׂוֹנְאִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל גֶעוֶוענְדְט צוּם קָאנִיג מִיט דֶער בַּקָּשָׁה, עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייֶען פוּן אַזַא רַב, וָואס זֵיי הָאבֶּען צוּ אִיהם קֵיין צוּטְרוֹיֶען נִיט אוּנ קָאנֶען פוּן אִיהם נִיט עֶרְוַוארְטֶען קֵיין אֵיינְצִיגֶען גֶערֶעכְטֶען מִשְׁפָּט. דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעשְׁטֶעלְט עֶטְלִיכֶע קָמֵיעוֹת, אוּנ הָאבֶּען אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אַ מֶענְשׁ וָואס שְׁרַייבְּט אַזֶעלְכֶעס, קָאן זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קֵיין יוּדֶען. דֶעם קָאנִיג אִיז דִי זַאךְ נִמְאָס גֶעוָוארֶען, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין וֶועט עֶר־

דֶעם אֱמֶת נִיט וִויסֶען, אוּנ עֶר הָאט דִי קָמֵיעוֹת גֶעגֶעבֶּען, אִיבֶּערְקוּקֶען אַ גֵייסְטְלִיכֶען, אוּנ אַ גְרוֹיסֶען גֶעלֶעהרְטֶען, דֶעם פְּרָאפֶעסָאר דָוִד פְּרִידְרִיךְ מֶעגֶערְלִין. דָארְט וואוּ מֶען הָאט אָבֶּער צוּ טְהוּן מִיט רָאשֵׁי תֵּבוֹת קָאן מֶען טַייטְשֶׁען וִוי אַזוֹי מֶען וִויל, אוּנ עֶס אִיז גָאר קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס מֶעגֶערְלִין הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מֵיינוּנְג, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ מֵיינְט גָאר נִיט שַׁבְּתַי צְבִי, אַז עֶר רֶעדְט גָאר פוּן קְרִיסְטוּס אוּנ, אַז עֶר אִיז אִין הַארְצֶען אַ אֱמֶת׳ער קְרִיסְט, אוּנ דֶערְפַאר אִיז אַזוֹי אוֹיף אִיהם אִין כַּעַס ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וַוייל דָאס אֵייגֶענֶע הָאט זַיין פָאטֶער, דֶער חָכָם צְבִי, גֶעטְהוּן מִיט נְחֶמְיָה חִיָיא חַיוֹן, וָועלְכֶער אִיז אוֹיךְ אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער קְרִיסְט. מֶעגֶערְלִין אִיז בַּיי זִיךְ אַזוֹי פֶעסְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר שְׁטֶעהט נָאהֶענְט צוּם אֱמֶת, אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אַ בֶּעזוּנְדֶער בְּרִיעף, אוּנ הָאט אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט, אַז עֶר זָאל אַרָאבְּנֶעהמֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע אוּנ זָאל אָנְנֶעהמֶען אֶפֶענְטְלִיךְ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם. בַּיים קֶענִיג אִיז זֶעהר אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ יְשׁוּעָה עֶס קֶאן אַ מָאל אַרוֹיסְקוּמֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז עֶר זָאל בְּלַייבֶּען הוֹיפְּט־רַב וִוי פְרִיהֶר; אוּנ מֶעהר זָאל זִיךְ קֵיינֶער נִיט טָארֶען טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם. אוֹיף דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה אִיז גֶעקוּמֶען אַ שִׂמְחָה וָואס זֵייעֶר רַב הָאט אוֹיסְגֶעפִיהרְט אוּנ זַיינֶע שׂוֹנְאִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען צוּם נַארר; נָאר דִי אֱמֶת׳ע סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶענוּמֶען פַאר ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז קֵיינֶעם נִיט בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן. עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט, וָואס עֶר הָאט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען אוֹיף זַיין שְׁטוּהל אוּנ פִיהרֶען זִיךְ מִיט זַיין דֶערֶךְ בִּיז׳ן טוֹיט, וָועלְכֶער הָאט אִיהם בֶּעפְרַייהט פוּן אַלֶע יְסוּרִים אוֹיפ׳ן פִיער אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען יָאהר.

דֶערְוַוייל הָאבֶּען דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין פּוֹלִין אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט. אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת" הָאט אִין לֶעמְבֶּערְג, דֶעם 2 יוּלִי 1722, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט גֶעגֶען זֵיי אַ חֵרֶם הָאבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע קְלָאמֶערְשְׁט תְּשׁוּבָה גֶעטְהוּן, אִי דָאס נָאר לְפָנִים; דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר הִיטֶען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי צוּ זִיךְ צוּגֶעשְׁלֶעפְּט אַ סַךְ בְּכָבוֹדֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וִוי אֶלִישַׁע שׁוֹר, פִישֶׁעל זְלַאטְשׁוּבֶער, מֵאִיר קַאמִינְקֶער, אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶענֶע חֶבְרוֹת: אַ טְהֵייל הָאבֶּען תָּמִיד גֶעפַאסְט אוּנ גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער גַאנְצֶע וֶועלְט, אוּנ אַ טְהֵייל זֶענֶען דַוְקָא נָאכְגֶעלָאפֶען אַלֶע תַּעֲנוּגִים, אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען

אַז בּיז מֶען קומְט צוּ דֶער קְדוּשָׁה מוּז מֶען דוּרְכְגֶעהֶען פִינְפְצִיג טוֹיעֶרְן פוּן טוּמְאָה. אִים יָאהר 1725, הָאבֶּען די פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט יזֵייעֶרְן אַמְשׁוּלָח, מ שֶׁ ה מֵאִיר זָאלְקְאוֶוער, עֶר זָאל פוּן זֵיי בְּרֶענְגֶען אַ גֶערוּס זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן טִירְקַיי. אִין מַאנְהַיים הָאט מֶען אָבֶּער דֶעם מְשׁוּלָח אִיבֶּערְגֶענוּמֶען, דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַרוֹיס דֶער סוֹד, אַז ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הַאלְט מִיט זֵיי, אוּנ די רַבָּנִים הָאבֶּען צוּם צְוֵוייטֶען מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ חֵרֶם. די שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, אוּנ וָואס מֶעהר מֶען הָאט זֵיי גֶערוֹדֶפ'ט הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהלְט אִין זִיךְ אַ גְרֶעסֶערֶע שְׁטַארְקְהַייט, אוּנ הָאבֶּען נָאר גֶעהָאפְט, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען ווֶעט זֵיי גָאטט צוּשִׁיקֶען אַ פִיהרֶער, וָואס ווֶעט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען די שָׁאפֶעלֶעךְ אוּנ ווֶעט נִיט צוּלָאזֶען צוּ זֵיי קַיין בֶּאזֶע ווָאלְף. אַזַא פַּאסְטוּךְ הָאט זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן יַעֲקֹב פְּרַאנְק – אַ מֶענְשׁ, וָואס הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען שַׁבְּתַי צְבִי'ס שְׁלִיחוּת אוּנ הָאט פֶּערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ פוּן אַ הַאלְבֶּער ווֶעלְט, יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען.

יַעֲקֹב לֵייבָּאוִויטְשׁ, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם נָאהמֶען יַעֲקֹב פְּרַאנְק, אָדֶער בַּארָאן אָפֶּענְבַּאךְ, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1720 אִין בּוּטְשַׁאטְשׁ, אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל פוּן גַאלִיצְיֶען. זַיין פָּאטֶער, ר' יְהוּדָה לֵייבּ אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין טְשֶׁערְנָאוִויץ, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ דֶער וָואלֶעכַיַיא; עֶר הָאט מִן הַסְתָּם גֶעוָואלְט דֶעם זוּהן אוֹיךְ בֶּעגְלִיקֶען מִיט תּוֹרָה אוּנ מַאכֶען פוּן אִיהם אַ מוֹרֶה הוֹרָאָה. דֶער קְלֵיינֶער יַעֲקֹב הָאט אָבֶּער ווֶענִיג הֵשֶׁק גֶעהַאט צוּ בְּרֶעכֶען זִיךְ דֶעם מֹחַ אִיבֶּער לֶערְנֶען; פוּן קִינְדְהַייז אָן הָאט עֶר שׁוֹין לִיעבּ גֶעהַאט צוּ לֶעבֶּען, אוּנ קַיין גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז עֶר קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. אִין קַבָּלָה-סְפָרִים הָאט עֶר יָא אָפְּט אַרַיינְגֶעקוּקְט, ווַייל דָאס הַארְץ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז זֵיי ווֶעלֶען אִיהם צוּ נוּטְץ קוּמֶען צוּם שְׁווִינְדֶעל, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ סַךְ יָאהרֶען, אַז זַיין נָאהמֶען הָאט שׁוֹין גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער ווֶעלְט, פְלֶעגְט עֶר זִיךְ פַאר זַיינֶע מְקוֹרָבִים בֶּערִיהמֶען, אַז נָאךְ קְלֵיינֶערְהַייד הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ מַאכֶען דִי קוּנְץ, אוּנ הָאט אָבְּגֶענַארְט דֶעם אֵייגֶענֶעם טַאטֶען, הָאטְשׁ קַיין נַאר אִיז עֶר קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. בַּיי דְרַייצֶעהן יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין בּוּקַארֶעשְׁט, אוּנ הָאט גֶעדִיעֶנְט בַּיי אַ סוֹחֵר, אַ פּוֹלִישֶׁען יוּדֶען, ר' מָרְדְּכַי מַרְגָלִיוֹת. מִיט'ן בַּעַל הַבַּיִת פְלֶעגְט עֶר אָפְט פָאהרֶען קַיין טִירְקַיי אַיינְקוֹיפֶען סְחוֹרָה. עֶס אִיהם אוֹיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען צוּ זַיין אִין נִיקָאפָּאלִיס, סְמִירְנָא

און סַאלוֹנִיקִי, און אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען אַנָאהֶענְטֶער מְחוּתָּן מִיט דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, וָואס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶערֶעכֶענְט פַאר טִירְקֶען און הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען דֶאנְמֶאה. דֶעמָאלְט אִיז עֶר גֶעבֶּענְשְׁט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם נַייֶעם נָאהמֶען פְּרַאנְק, וַוייל דִי טִירְקֶען פְּלֶעגֶען רוּפֶען יֶעדֶען פְרֶעמְדֶען פְּרַאנְק. פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וָואס יַעֲקֹב פְּרַאנְק הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּמְצוּדְרֶעהֶען אִין טִירְקַיי, אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען בְּרַכְיָה, דֶער פִיהְרֶער פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, און עֶס אִיז פוּן אִיהם אִיבֶּערְגֶעבְּלִיבֶּען אֵיין אַלְמָנָה און אַ קְלֵיין טָאכְטֶערְל, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי יְרוּשָׁה, און הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעכְנֶען פַאר הֵיילִיג. דִי אַלְטֶע הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען „גְבִירָה", אָדֶער „מַטְרוֹנִיתָא", און דִי יוּנְגֶע הָאט גֶעהֵייסֶען „נַעֲרָה קַדִישָׁא". אַזַא מֶענְשׁ וִוי יַעֲקֹב פְּרַאנְק, וָואס עֶס הָאט אִיהם פוּן דֶער קִינְדְהַייט אָן גֶעצוֹיגֶען נָאר גוּט צוּ לֶעבֶּען, הָאט אַזַא מִין פְּרוּמְקַייט, וָואס עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט בַּיי דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס — און וָואס בֶּעשְׁטֶעהט: אִין נָאכְלוֹיפֶען תַּאֲוֹות און נִיט שְׁטַארְק אָבְגֶעשֵׁיידְט זַיין פוּן ווייבֶּער־גֶעמוּזְט זֶעהר גֶעפֶאלֶען, און עֶר אִיז בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם מַהֲמַדַנִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אַזוֹי וִוי אַלֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ דֶער סֶעקְטֶע דֶאנְמֶאה, און הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי פַּיְעֶרִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַז יַעֲקֹב פְּרַאנְק הָאט זִיךְ אָבֶּער צוּגֶעקוּקְט צוּם לֶעבֶּען פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַ רָאלֶע בַּיי דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, הָאט עֶר בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט עַזּוּת און אַיינְגֶעשְׁפַּארְטַקַייט וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ אַרוֹיפְצוּהַאפֶּען אוֹיף אַ הוֹיכֶער מַדְרֵגָה, און פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלָאזֶען פוּן זִיךְ און שְׁרַייֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט דִי נְשָׁמָה פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. יַעֲקֹב פְּרַאנְק אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קַיין שֶׁאנֶער מֶענְשׁ, רֶעדֶען הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט, קַיין לַמְדָן אִיז עֶר אַוַדַאי נִיט גֶעוֶועהן, און דָאךְ הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְגֶעזוּכְט עֶטְלִיכֶע נַארֶען, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט. אַזוֹי פִיהְרְט זִיךְ שׁוֹין דִי וֶועלְט: קוּים גֶעפִינְט זִיךְ אַזֶעלְכֶער, וָואס גֶעהמְט זִיךְ פֶּעסְט עֶפִּיס אוֹיף אַ נַייֶעם וֶועג און וֶוערְד בַּיי זִיךְ נִיט בָּטֵל, וֶוען מֶען קוּקְט אוֹיף אִיהם דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אַ בִּיסֶעלֶע קְרוּם, מוּז עֶר בֶּעקוּמֶען אָנְהֶענְגֶער, וָואס מַאכֶען אָן אַלַארְם און צוּלֶעגֶען דִי זַאךְ אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער בִּיז מֶען הוֹיבְּט אָן דֶערְפוּן צוּ שְׁמִיעסֶען, און אַז דִי וֶועלְט נֶעהמְט אִיהם נָאר אִין מוֹיל אַרַיין — אִיז עֶר שׁוֹין נָאהֶענְט צוּם צִיעל. דָאס אֵיינְגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען מִיט יַעֲקֹב פְּרַאנְק, און אַז עֶר הָאט נָאךְ אִים יָאהר 1752 חַתּוּנָה גֶעהַאט אִין נִיקָאפָּלִיס מִיט זֶעהר אַ שֶׁאנֶער פְרוֹי חַנָה, וָואס הָאט גֶעבָּארֶען צְווֵיי זִיהן יוֹסֵף און יַעֲקֹב, און אֵיין טָאכְטֶער חַוָה, הָאט אִיהם דָאס ווייב נָאךְ

מֶעהר גֶעהָאלְפֶען אױסְצוּפִיהרֶען זַיין זַאךְ . זִי אִיז גֶעװֶעהן אַזַא אִשָּׁה צְנוּעָה אַז אַלֶע פְרוֹיעֶן פוּן די שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ צוּ'דֶעם צִיעל װָאס אִיהר מַאגְן הָאט גֶעצוֹיגֶען הָאט זִי אִיהם זֶעהר גֶעטױגְט : זִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצױגֶען יוּנְגֶע לַייט פוּן אַלֶע זַייטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ אִיהר אִיז עֶר אױךְ גְרוֹיס גֶעװָארֶען .

פוּן דֶעסְטְװֶעגֶען אִיז אִיהם אִין טִירְקַיי נִיט אַזוֹי גוּט גֶעגַאנְגֶען. שׂוֹנְאִים הָאט עֶר גֶעהַאט אַסַךְ, אוּנ עֶס אִיז אַסְבָרָא אַז די יוּדֶען פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען גֶעדוּנְגֶען אַ טֶערְק, עֶר זָאל אִיהם הַרְגֶ'נֶען. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי פְרַאנְקְ'ן עֶר זָאל זוּכֶען זַיין גְלִיק עֶרְגֶיץ אִין דֶער פְרֶעמְד אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהױבֶּען זָאגֶען, אַז אַבַּת קוֹל הָאט אִיהם מְגַלֶה גֶעװֶעהן, אַז עֶר מוּז פָאהרֶען קַיין פּוֹלִין. קַיין בַּת קוֹל הָאט עֶר, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט גְעהֶערְט, נָאר עֶר אִיז גֶעװָאהר גֶע־װָארֶען, אַז אִין פּוֹלִין זֶענֶען דָא זֶעהר פִיעל שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ אַז דָארְט װֶעט עֶר אִים שְׁטַאנְד זַיין אױסְצוּפִיהרֶען דֶעם פְּלַאן, װָאס אִין טִירְקַיי הָאט עֶר אִיהם נִיט גֶעקָאנְט גֶערָאטְהֶען. אִים יָאהר 1755, פּוּנְקְט װֶען אִין די פּוֹלִישֶׁע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּבְּרֶענְט דָאס מַחֲלוֹקֶת װֶעגֶען ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיצְ'ן, אִיז יַעֲקֹב פְרַאנְק אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קַיין פּוֹלִין ; עֶר הָאט שֵׂכֶל גֶעהַאט נִיט צוּ קוּמֶען מִיט קַיין לֶעדִיגֶע הֶענְד, אוּנ אַזוֹי װִי עֶר הָאט גֶעשִׂיט מִיט גֶעלְד אוּנ גֶעגֶעבֶּען בְּרַייטֶע נְדָבוֹת, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד קוֹנֶה שֵׁם גֶעװֶעהן אוּמֶעדוּם. די פּוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אױף אַמֶענְשֶׁען, װָאס זָאל הָאבֶּען אִין זִיךְ אַכֹּחַ צוּ װֶערֶען זַייעֶר מַנְהִיג, אוּנ זַיי זָאלֶען פִיהלֶען, אַז זַיי הָאבֶּען אױף װֶעמֶען זִיךְ אָנְצוּשְׁפַּארֶען ; אוּנ אַז זַיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז בַּיי קַיינֶעם פוּן זַיי קַיין סָפֵק נִיט גֶעװֶעהן אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעשֶׁערְטֶער, װָאס זַיי הָאבֶּען אױף אִיהם אַזוֹי פִיעל גֶעװַארְט. פְרַאנְק הָאט זַיי טַאקִי נִיט גֶעזְשַׁאלֶעװֶעט צוּ דֶערְצֶעהלֶען נַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת, װִי אִין אִיהם אִיז אַרַיין דֶער רוּחַ הַקֹדֶשׁ, אוּנ דָארְט װאוּ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאסְט צוּם רוּמֶעל הָאט עֶר גֶעװִיזֶען מוֹפְתִים אױךְ. פַאר די שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז שׁוֹין גֶענוּג גֶעװֶעהן, װָאס פְרַאנְק הָאט גֶעלֶעבְּט אִין סַאלוֹנִיקִי אוּנ הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אױף דֶער אֵיינֶגֶענֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד, װָאס אױף אִיהר אִיז אױסְגֶעװַאקְסֶען שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, אוּנ אַז זַיי הָאבֶּען נָאךְ פוּן אִיהם גֶעהֶערְט, אַז אִין אִיהם לִיעגְט די נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ אוּנ עֶר הָאט זַיי נָאךְ אױסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז אױף אִיהם אִיז גֶע־פַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייהֶען די יוּדֶען אוּנ זַיי אַרַיינְפִיהרֶען אִין זַייעֶר אֵייגֶען לַאנְד װִי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, װַייל עֶס זֶענֶען אַװֶעקְגֶעגַאנְגֶען פִיערְצִיג יָאהר זַייט חַיִּים מַלְאָךְ הָאט זִיךְ בֶּעװִיזֶען אִים יָאהר 1715, הָאבֶּען אַלֶע אִיהם גֶעגְלױבְּט אוּנ

וואוּהִין עֶר אִיז נָאר גֶעקוּמֶען זֶענֶען אִיהם טוֹיזֶענְדֶער נָאכְגֶעלָאפֶען. אִין רוֹהַאטִין, בּוּיסְק, נַאדְוָוארְנָא, לַאסְקָארוּן אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט פוּן פָּאדָאלְיֶען אוּנ גַאלִיצְיֶען הָאט מֶען אִיהם פָּשׁוּט אוֹיף דִי הֶענְד גֶעטְרָאגֶען, אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאבֶּען זִיךְ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען פְרַאנְקִיסְטֶען אָדֶער זֹהַרִיסְטֶען, וַוייל דֶער זֹהַר אִיז בַּיי זֵיי גֶעוָוארֶען דָאס הֵיילִיגְסְטֶע. דֶעם נָאהמֶען פוּן פְרַאנְק'ן הָאבֶּען זֵיי אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אִין דִי תְּפִלּוֹת אוּנ פְלֶעגֶען אִיהם נִיט אַנְדֶערְשׁ רוּפֶען וִוי „הֵיילִיגֶער הֶערְר".

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען פְרִיהֶר אוֹיךְ גֶענוּג גֶערוֹדֵפ'ט דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, הָאטְשׁ זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ נִיט אַרוֹיסְוַוייזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ וֶוער זֵיי זֶענֶען. אַז זֵיי הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא פָארְשְׁטֶעהֶער וִוי יַעֲקֹב פְרַאנְק, הָאבֶּען זֵיי גָאר אַנְדֶערְשׁ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דִי קָאפּ אוּנ הָאבֶּען נִיט נָאר אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ הִיטֶען, נָאר זֵיי זֶענֶען נָאךְ פְרַיי אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אוּנ גֶעוִויזֶען אַז זֵיי הַאלְטֶען נִיט פוּנ'ם תַּלְמוּד. דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ צוּ זֵיי צוּגֶעשְׁטַאנֶען עֶטְלִיכֶע רַבָּנִים אוּנ בְּכָבוֹדֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וִוי דֶער נַאדְווָארְנָא'ר רַב ר' יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסַא, דֶער בּוּסְקֶער רַב ר' נַחְמָן בֶּן שְׁמוּאֵל הַלֵּוִי, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶער אַלְטֶער גְבִיר אֶלִישָׁע שׁוֹר, וָואס זַיין טָאכְטֶער חַנָּה הָאט גֶעקָאנְט אוֹיסְוֶוענִיג דֶעם גַאנְצֶען זֹהַר אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ נְבִיאָה. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים נִיט גֶעטָארְט שְׁוַוייגֶען, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זֶעהֶען וִוי וַוייט מֶעגְלִיךְ מַאכֶען אַ תֵּל פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז גֶעקוּמֶען קַיין לַאסְקָארוּן, וֶוען עֶס אִיז דָארְט גֶעוֶועהן אַ יָרִיד, זִיךְ זֶעהֶען מִיט זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט, אוּנ הָאט זִיךְ מִיט צְוַואנְצִיג פְרַאנְקִיסְטֶען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ אַכְסַנְיָא, כְּדֵי קֵיינֶער זָאל זֵיי נִיט שְׁטֶערֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד צוּ וִויסֶען גֶעגֶעבֶּען דֶער פָּאלִיצְיֶע, אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען עֶפִּיס אַ טֶערְק אוּנ רֶעדְט צוּ יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי מַחֲמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה אוּנ אַוֶועקְפָאהרֶען קַיין טִירְקַיי. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אַרַיינְגֶעקוּקְט דוּרְךְ דִי שְׁפַּארוּנֶעס פוּן דִי לָאדֶענְס אוּנ הָאבֶּען אַלֵיין גֶעזֶעהֶען וִוי פְרַאנְק מִיט זַיינֶע חֲסִידִים הָאבֶּען גֶעטַאנְצְט אַרוּם אַ נַאקֶעטֶע פְרוֹי אוּנ אַז דָאס אִיז עֶפִּיס אַ מִין עֲבוֹדָה זָרָה. דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט זֵיי אַלֶע פֶערְנוּמֶען, נָאר אַזוֹי וִוי פְרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אוֹיסְלֶענְדֶער הָאט מֶען אִיהם תֵּיכֶף אֶבְּגֶעלָאזְט, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט פּוֹרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה זַיין אַז מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט דִי עֶרְשְׁטֶע אֲסִיפָה אִין סַאטַאנוֹב, אוּנ טַאקִי בַּאלְד הָאט מֶען אִין בְּרָאדִי, פּוּנְקְט אִים כ' סִיוָן פוּנ'ם יָאהר 1756, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ שַׁארְפֶען חֵרֶם

גֶעגֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען. מֶען הָאט בֶּעשְׁלָאסֶען אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ מִיט זֵיי נִיט מְשַׁדֵךְ זַיין, זֵייעֶרע קִינְדֶער זָאלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר מַמְזֵרִים אוּנ אַז יֶעדֶער יוּד, וָואס וֶועט גֶעוָואהר וֶוערֶען פוּן אַ פְּרַאנְקִיסְט, אִיז מְחוּיָב בַּאלְד צוּ מֶעלְדֶען דֶעם רַב דֶערְפוּן. צְווִישֶׁען דִי תַּקָנוֹת, וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִין יֶענֶער צַייט גֶעמַאכְט, אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ בֶּעפֶעהל: מֶען זָאל נִיט טָארֶען לֶערְנֶען דֶעם זֹהַר פַאר דְרַייסִיג יָאהר. צוּ שְׁפֶּעט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַרוּמְגֶעקוּקְט צוּ וָואס דִי קַבָּלָה קָאן פִיהרֶען. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן עֶר זָאל זֵיי גֶעבֶּען אֵיין עֵצָה וִוי אַזוֹי זֵיי זָאלֶען זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אוּנ פוּן אִיהם אִיז אָנְגֶעקוּמֶען בַּאלְד אַ קוּרְצֶע תְּשׁוּבָה, אַז מֶען טָאר גָאר אוֹיף זֵיי קֵיין רַחֲמָנוֹת נִיט הָאבֶּען.

אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אַזַא הֶיתֵּר, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען גָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר הָאט מֶען זֵיי מַחֲרִים גֶעוֶועהן אִים רֹאשׁ הַשָּׁנָה אִין שׁוּל, אוּנ מֶען הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס גֶעזָעהֶען אַז דִי וַוייבֶּער זָאלֶען זִיךְ אָבְזָאגֶען פוּן דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען; אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן אֵיין מִשְׁפָּחָה, ווָאוּ דָאס פַאמִילְיֶען־לֶעבֶּען זָאל נִיט זַיין פֶערְפִינְסְטֶערְט אוּנ גֶעשְׁטֶערְט. אַ חוּץ דֶעם זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט מְסִירָה, אוּנ אַזוֹי וִוי פְּרַאנְק אַלֵיין אִיז שׁוֹין אִין יֶענֶע מְקוֹמוֹת נִיט גֶעוֶועהן אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אָהן אִיהם קָאן זִיךְ זַיין חֶבְרָה נִיט רִירֶען, הָאבֶּען זֵיי גֶעלָאזְט זָאגֶען נִיקָאלַאי דֶעמְבָּאוְוסְקִי, דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן קַאמֶענִיץ־פָּאדָאלְסְק, אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט זֶעהר אַ שֶׁעדְלִיכֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶע, אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז עֶר וֶועט זִיךְ מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אָבְּרֶעכֶענֶען. דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זֶענֶען טַאקִי גֶעוֶועהן אִין אַ גְרוֹיסֶער סַכָּנָה, וַוייל דֶעמְבָּאוְוסְקִי אִיז גֶעוֶועהן אַ הֵייסֶער קַאטָאלִיק, אוּנ עֶר הָאט זֵיי אַללֶע גֶעוָואלְט אִיבֶּערְגֶעבֶּען דֶעם אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט. פְּרַאנְק הָאט אָבֶּער פוּן דֶער וַוייטֶענְס נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ הָאט זַיינֶע לַייט נִיט גֶעלָאזְט פַאלֶען. אַז מֶען הָאט אִיהם בַּאלְד נָאךְ דֶער לַאסְקָארוּנֶער מַעֲשֶׂה אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ, אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען זִיצֶען אִין חָאטִין, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי, אוּנ הָאט פוּן דָארְט גוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף אַללֶעמֶען, וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין פָּאדָאלְיֶען. קוּים אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן דֶער מְסִירָה, הָאט עֶר בַּאלְד גֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ הָאט זֵיי גֶערָאטְהֶען זֵיי זָאלֶען פָּשׁוּט זָאגֶען דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ, אַז דֶער יְסוֹד פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אִיז דֶער אֵייגֶענֶער וָואס בַּיי דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶעם תַּלְמוּד פַיינְד דֶערְפַאר, וָואס עֶר אִיז

פוּל מִיט שְׁקָרִים אונ מְאוּסֶע זַאכֶען. פְרַאנְק הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז וְוִי וָואהל אונ פְּרַאקְטִישׁ זַיין עֵצָה אִיז וֶועלֶען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען פָּארְט נִיט וֶועלֶען אויסְגֶעבֶּען פַאר קְרִיסְטֶען, אונ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ בִּגְנֵבָה אַלֵיין אַרִיבֶּערְגֶע-הַאפְּט קֵיין פּוֹלִין, אונ הָאט זֵיי פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעסְטֶער, אונ דֶער גְלַייכְסְטֶער וֶועג פַאר זֵיי אונ, אַז נָאךְ שֶׁאנֶער וָואלְט גֶע-וֶועהן וֶוען עֶס טוֹיפֶען זִיךְ טַאקִי אַ צְוַואנְצִיג-דְרַייסִיג מֶענְשֶׁען פוּן זֵיי: דֶעמָאלְט וָואלְט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ גֶעזֶעהֶען, אַז זֵיי מֵיינֶען טַאקִי עֶרְנְסְט אִיבֶּערְצוּגֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אונ דִי יוּדֶען וָואלְטֶען גֶעבְּלִיבֶּען מִיט זֵייעֶר מְסִירָה צוּם נַארְן. אוֹיף אַיינְצוּטַעֲנָה'ן מִיט זַיין חֶבְרָה אִיז פְרַאנְק, דַאכְט זִיךְ, קֵיין נַארר נִיט גֶע-וֶועהן, אונ דֶערְצוּ הָאט מֶען אִיהם נָאךְ פֶערְגֶאטֶעטֶערְט אונ מֶען הָאט גֶעקוּקְט אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער וִוי אוֹיף אַ וִוינְק פוּן אוֹיבֶּען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם שְׁוֶוער גֶעוֶועהְן צוּ פּוֹעֵל'ן, נִיט נָאר אַז עֶטְלִיכֶע פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען זִיךְ לָאזֶען טוֹיפֶען, נָאר זֵיי זָאלֶען אֲפִילוּ מִיט'ן מוֹיל זָאגֶען, אַז זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען גְלַייכְט זִיךְ אוּיס מִיט'ן קְרִיסְטְלִיכֶען; אונ אַז עֶר אִיז צוּרִיק אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן פֶעסְט בַּיי זִיךְ אַז מֶען וֶועט אִיהם פָאלְגֶען, וַוייל עֶר הָאט גוּט בֶּעמֶערְקְט, אַז אֲפִילוּ דִי בֶּעסְטֶע פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעיִשׁוּבְט אונ עֶס אִיז זֵיי זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָנְצוּנֶעהמֶען פְרַאנְק'ס דֵעָה. דֶערְוַוייל הָאבֶּען אָבֶּער דִי יוּדֶען זִיךְ דֶערְוואוּסְט אַז פְרַאנְק דְרֶעהט זִיךְ וַוייטֶער אַרוּם אִין פּוֹלִין, הָאבֶּען זֵיי גֶעגֶעבֶּען נָאךְ אַ מְסִירָה, אונ דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט פֶערְנוּמֶען אַ סַךְ פְרַאנְקִיסְטֶען, אונ הָאט זֵיי אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה. דָאס הָאט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פוּן דֶער הָעֲזָה, אונ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען טְהוּן אַזוֹי וִוי יַעֲקֹב פְרַאנְק הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען. אַז מֶען הָאט זֵיי גֶעפִיהְרְט צוּם עֶפִּיסְקָאפּ, הָאבֶּען אַללֶע גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי זֶענֶען גֶעגְנֶער פוּנ'ם תַּלְמוּד אונ רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר קְרִיס-טֶען אונ דֶערְפַאר טְהוּן דִי יוּדֶען זֵיי אָן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת. דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוֹיסצוּרֶעדֶען אוֹיף דִי יוּדֶען וָואס עֶס אִיז זֵיי נָאר גֶעקוּמֶען אִין מוֹיל אַרַיין, אונ הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעזָאגְט, אַז יוּדֶען בֶּענוּצֶען טַאקִי בְּלוּט צוּ דִי מַצוֹת. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ טַאקִי גְרָאד גֶעמַאכְט אַ בִּלְבּוּל דַם אִין יַאמְפָּאל אונ מֶען הָאט אִין דֶעם בֶּעשׁוּלְדִיגְט עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים. דֶעמְבָּאוְוסְקִי הָאט בַּאלְד גֶעזֶעהֶען אַז דָאס אִיז פַאר אִיהם זֶעהר אַ גוּט גֶעשֶׁעפְט, אַז עֶר וֶועט בֶּעקוּמֶען טוֹיזֶענְדֶער פְרִישֶׁע קַאטָאלִיקֶען, דֶערְצוּ אִיז נָאךְ בַּיי אִיהם אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, וָואס צוּם יַאמְפָּאלֶער פְּרָאצֶעס זֶענֶען אִיהם נָאר אוּמְגֶערֶעכְט צוּגֶעקוּמֶען נַייעֶ עֵדוּת, אונ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען בֶּעפְרַייהֶען אַללֶע פְרַאנְקִיסְטֶען אונ הָאט זֵיי

געגעבען דאס רעכט אומעדום צו וואהנען אונ פריי האנדלען; ער האט זיי נאך צוגעזאגט צו שיצען, ווייל ער האט זיך איינגערעדט, אז די צאהל פון די פראנקיסטען וועט זיך פערגרעסערן אונ דערנאך וועלען זיי אללע צו־זאמען ווערן קריסטען.

די יודען זענען געגאנגען מיט'ן אלטען כלל, אז נצחון איז א גרויסע זאך, נאר דא האבען זיי דוקא א טעות געהאט, ווייל דער פון איז ארויס א גרויסער מכשול. די פראנקיסטען האבען אלליין ניט געהאפט, זיי זאלען אזוי גיך אויפ־געריבט ווערען, אונ פלוצלונג זאל אויף זיי קומען אזא ישועה. ערשט עטליכע חדשים צוריק האבען זיי געמוזט זיך שטאנדיג בעהאלטען, דאווענען אין פער־שלאסענע חדרים, מורא האבען פאר א זייטיגען קוק, אונ דא האט מען זיי געגעבען פאלקאמענע פרייהייט, אונ ביים עפיסקאפ זענען זיי גאר געווארען תקיף. גרויס איז געוועהן זייער פרייד אונ, אז דעם מענשען איז גוט אויפ'ן הארצען דערמאנט ער זיך, אז מען דארף זיך נוקם זיין אין א שונא. ביי די פראנקיסטען איז געבליבען, זיי זאלען זיך אברעכנען מיט די יודען, אונ זיי האבען זיך געווענדעט צו דעמבאווסקי'ן מיט א בקשה, ער זאל זיי ערלויבען האבען א וכוח מיט די רבנים אונ זיי ארויסווייזען פונ'ם זהר, אז דער יסוד פון דעם קריסטענ־טהום איז היילינ. דערביי האבען זיי צוגעשטעלט איין ארט, „אני מאמין" וואס אלישע שור האט אנגעשריבען אונ וואס איז בעשטאנען פון ניין פונקטען: 1) א אמת'ער יוד דארף ניט נאר ליעב האבען גאטט, נאר שטאנדיג נאכקלאהרען אונ וועלען פערשטעהען זיין גרויסקייט אונ הויכקייט. 2) די תורה אונ די נביאים האבען אין זיך בעהאלטענע סודות, וואס ניט יעדער איז זוכה זיי צו וויסען אונ נאר מיט רוח הקדש קאן מען זיי משיג זיין. 3) דער בעסטער פירוש אויף דער תורה איז דער זהר, ווייל דער תלמוד פערדרעהט נאר דעם פשט, ער פארשפרייט נארישקייטען אין פאלק, ער הייסט פיינד האבען אנדערע אמות אונ איז אפילו מתיר בלוט צו פערגיסען פון ניט־יודען. 4) די פראנקיסטען גלויבען, אז עס איז דא א בורא עולם. וואס די גאנצע וועלט מיט אללע ברואים, אין גרוים ביז קליין, געפינען זיך אונטער זיין השגחה. 5) זיי גלויבען אבער אויך, אז דער אייגענער גאט האט דריי „פרצופים" (פנים'ער), אונ דערפאר שטעהט אין חומש: „בראשית ברא אלהים" אונ ניט „אלה". אז די וועלט איז בעשאפען געווארען דורך גאטטער אונ ניט דורך איין גאטט. 6) זיי גלויבען, אז גאט האט אנגענומען דאס געשטאלט פון א מענשען אונ האט אלדינג געטהון וואס א לעבעדיגער מענש בעדארף צו טהון, נאר ער איז געוועהן פריי פון זינד־

וָואס קְלֶעבֶּען זִיךְ אָן אִין אַ בָּשָׂר וָדָם. 7) יְרוּשָׁלַיִם אוּנ דֶער בֵּית הַמִקְדָשׁ וֶועלֶען מֶעהר קֵיין מָאל נִיט צוּרִיק אוֹיפְגֶעבּוֹיעט וֶוערֶען. 8) מָשִׁיחַ וֶועט נִיט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען, נָאר עֶר וֶועט זִיךְ צוּם צְוֵוייטֶען מָאל בֶּעוַוייזֶען אוּנ מְכַפֵּר זַיין אוֹיף דִי עֲוֹנוֹת פוּן אַלֶע מֶענְשֶׁען. 9) דֶער מָשִׁיחַ וֶועט טַאקִי זַיין גָאטט אַלֵיין, עֶר וֶועט אַרָאבְּנֶעהמֶען דִי קְלָלָה פוּנ'ם פָאלְק יִשְׂרָאֵל אוּנ וֶועט זֵיי אַנְ-וַוייזֶען דֶעם רֶעכְטֶען וֶועג.

דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ אִיז דִי זַאךְ זֶעהר גֶעפֶעלֶען אוּנ חָאטְשׁ דִי נַיין עִיקָרִים, וָואס אֱלִישָׁע שׁוֹר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט, זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהן גַאנְץ וַוייט פוּנ'ם קְרִיסְ-טֶענְטְהוּם, הָאט עֶר גֶעוואוּסְט אַז דָאס אַלֵיין וֶועט אוֹיךְ גֶענוּג פֶּערְשְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען דִי קָאפּ. אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל בַּאלְד אָבְּדְרוּקֶען דִי עִיקָרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ פּוֹלִישׁ אוּנ מֶען זָאל זֵיי צוּשִׁיקֶען אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר דֶעם 20 יוּנִי 1757, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז פּוּנְקְט אִין צְוֵויי חֳדָשִׁים אַרוּם מוּזֶען דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְשִׁיקֶען שְׁלִיחִים קֵיין קַאמֶענִיץ, וָואס זָאלֶען דָארְט מִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אַוִכּוּחַ הָאבֶּען; דֶערְבַּיי הָאט עֶר זֵיי מַזְהִיר גֶעוֶועהן, אַז פַאר יֶעדֶען טָאג וָואס זֵיי וֶועלֶען פֶערְשְׁפֶּעטִיגֶען וֶועלֶען זֵיי צָאהלֶען שְׁטְרָאף, אוּנ ווִי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען גָאר נִיט קוּמֶען וֶועט עֶר הֵייסֶען פֶערְ-בְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד אוּנ וֶועט רֶעכְנֶען, אַז מִיט'ן שְׁוַוייגֶען זֶענֶען זֵיי מוֹדֶה אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען רֶעכְט.

אַזַא אוֹיפְטְהוּא פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד צְוִוישֶׁען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען. דֶער עִנְיָן פוּן וִכּוּחַ אַלֵיין אִיז בַּיי דִי יוּדֶען קֵיין נַייעֶס נִיט גֶעוֶועהן, נִיט אֵיין מָאל אִיז זֵיי שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֶפֶענְטְלִיךְ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הַאלְטֶען מִלְחָמָה מִיט דִבּוּרִים; נָאר דֶעמָאלְט זֶענֶען גֶע-וֶועהן אַנְדֶערֶע צַייטֶען אוּנ אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען: יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים זֶענֶען גֶעוֶועהן בְּקִי אִין פֶערְשִׁידֶענֶע חָכְמוֹת אוּנ לְשׁוֹנוֹת' אוּנ הָאבֶּען גֶעוואוּסְט וָואס צוּ אֶנְטְ-פֶערְן. אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען גֶערוּפֶען צוּ אַוִכּוּחַ אִים דְרַייצֶעהְנְטֶען יָאהְרְ-הוּנְדֶערְט, הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַרמב"ן. וֶועלְכֶער אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אִין אַ פַייעֶרִיגֶע רֶעדֶע צוּשְׁלָאגֶען אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען זַיין פָאלְק; אַז אַ גַאנְצֶע מַחֲנֶה פוּן שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִים פִינְפְצֶעהנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט גֶעשְׁלֶעפְּט דִי רַבָּנִים צוּ אַוִכּוּחַ, הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע לַייט, וִוי ר' יוֹסֵף אַלְבּוֹ, דוֹן וִידַל פֶּערֶער אוּנ ר' זְרַחְיָה סַלַדִין, אוּנ מֶען הָאט דִי גִיפְטִיגֶע פַיילֶען נִיט צוּגֶעלָאזְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. אַצוּנְד אִיז אָבֶּער גֶעלֶעגֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חֲשֵׁכוּת אוֹיף דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, זֵייעֶרֶע רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ, אוֹיסֶער

ש״ס און פוסקים, מיט קיין זאך ניט בעשעפטיגט, קיין שום פרעמדע שפראכע האבען זיי ניט פערשטאנען, ווי אזוי זשע האבען זיי געקאנט זיך בעשליסען צו האבען א ויכוח מיט די פראנקיסטען, וועלכע האבען גערעדט גוט פויליש און צווישען זיי זענען טאקי געוועהן רעכטע געלעהרטע. דערצו האבען זיך די רבנים נאך מעהר געשראקען דערפאר, וואס זיי האבען געהערט, אז די פראנקיסטען וועלען ברענגען אללע זייערע ראיות פונ׳ם זהר, און דערמיט וועלען זיי זיין געבונדען, ווייל דעם זהר האבען זיי אויך געהאלטען פאר הייליג. אודאי איז געוואָרען צווישען די פוילישע רבנים א גרויסער רעש, זיי האבען צושיקט בריעף קיין אויסלאנד און געשריגען אז דאס איז „גזרת השמד״, אז מען וויל זיי מיט געוואלד אויסטויפען; זיי האבען זיך אפילו געפריווט צו זוכען א וועג צום פאפסט און איהם בעטען ער זאל מבטל זיין דעמבאווסקי׳ס בעפעהל, און האבען געשיקט קיין אמשטרדם, מען זאל זיי וועניגסטענס געבען א שפאנישען יודען, וועלכער זאל קאנען איבערזעצען אלדינג וואס מען וועט זיי פרעגען ביי דעם ויכוח. פון די אללע זאכען איז מן הסתם גאר ניט געוואָרען; עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס זיי האבען נאר פערשפאטיגט עטליכע טאג און סוף כל סוף האבען זיי געמוזט ארויסשיקען קיין קאמעניץ פיער רבנים, פון סאטאנוב — ר׳ מענדיל, פון מעזיבוז — ר׳ ליב, פון יאזלאוויץ — ר׳ בער, און פון מאהילוב — ר׳ יוסף קרעמעניצער. פון די פראנקיסטענס זייט זענען געקומען ביז דרייסיג פארשטעהער, און בעזונדערס האבען דערמאלט געשפיעלט א ראללע יהודה ליב קריסא פון נאדווארנא, שלמה בן אלישע שור פון רוהאטין און נחמן בוסקער. ביי אזא לאגע, וואו די רבנים האבען קיין מויל ניט געקאנט אפנען און האבען מיט גרויס מיה פערשטאנען די שאלות, וועלכע מען האט זיי פאר־געלעגט, איז קיין וואונדער ניט וואס די פראנקיסטען זענען געבליבען גערעכט. דעם 14 אקטאבער 1757 האט דער עפיסקאפ ארויסגעגעבען א פסק, אז דאס שעדליכקייט פונ׳ם תלמוד איז בעוויזען געוואָרען, אז מען מוז פערברענען אללע גמרות וואס געפינען זיך אין גאנץ פאדאליען, אז די יודען מוזען בעצאהלען די פראנקיסטען 5000 גולדען פאר זייער טרחא און 154 רענדליך דארפען זיי מנדר זיין אויף צורעכטצומאכען די קאמעניצער קאטאלישער קירכע, און א חוץ דעם זענען זיי מחויב רוהיג אויסצוהערען די פראנקיסטען, ווען זיי וועלען זיי זאגען מוסר און צורעדען זיי זאלען זיך נעהמען אויף זייער וועג.

א פחד איז געפאלען אויף די פוילישע יודען, ווען זיי האבען געזעהען אז דעמבאווסקי טרייבט טאקי קיין קאטאוועס ניט און ער האט שוין געגעבען

אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זוּכֶען אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ צוּנֶעהמֶען אַללֶע גְמָרוֹת, וָואס מֶען וֶועט דָארְט גֶעפִינֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר'ן קֶאנִיג אַללֵיין אוּנ הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אֲפִילוּ אַ שְׁטִיקֶעל צַד, וַוייל דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער, דֶער גְרַאף בְּרִיהל הָאט גֶעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען פַאקְטָאר בָּרוּךְ יָוָן, אוּנ עֶר הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט גַאנְצֶע גְלִיקֶען; נָאר זֵיי הָאבֶּען אוּמְזִיסְט אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט גֶעלְד אוּנ הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעפוֹעֶלְט. פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעשְׁלֶעפְּט וָואגֶענְס, פוּל מִיט גְמָרוֹת, ־קֵיין ־קָאמֶענִיץ אוּנ פוּנְקְט עֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ כִּסְלֵו הָאט מֶען דֶעם תַּלְמוּד פֶערְבְּרֶענְט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶע־פַאסְט אוּנ הָאבֶּען דָאס אוּמְגְלִיק גֶערוּפֶען „שְׂרֵפַת הַתּוֹרָה". דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען ווִידֶער גֶעטַאנְצְט אוּנ זֵייעֶר שִׂמְחָה אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, וֶוען דֶער עֶפִּיסְקָאפּ הָאט גֶעהֵייסֶען דֶער פָּאלִיצְיֶע זִי זָאל נֵייטְהֶען דִי וַוייבֶּער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהר אָבְּגֶעזָאגְט פוּן זֵיי — וֶועגֶען דֶעם חֵרֶם וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי פְרִיהר מַחֲרִים גֶעוֶועהן —, זֵיי זָאלֶען זִיךְ צוּרִיק אוּמְקֶעהְרֶען צוּ זֵייעֶרֶע מֶאנֶ־נֶער. דֶעמָאלְט הָאבֶּען עֶטְלִיכֶע פְרוֹיֶען אַללֵיין זִיךְ דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ גְרוֹיסֶען חֵטְא צוּ בְּלַייבֶּען צְווִישֶׁען דִי פְרַאנְ־קִיסְטֶען.

בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער דָאס גְלִיק אָבְּגֶעטְהוּן פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי יוּדֶען. ־קֵיין חֹדֶשׁ אִיז נִיט אָבְּגֶעלָאפֶען זַייט מֶען הָאט דֶעם תַּלְמוּד פֶערְבְּרֶענְט אוּנ דֶעמְבָּאווְסְקִי אִיז פְּלוּצְלוּנְג גֶעשְׁטָארְבֶּען. דִי וֶועלְט זָאגְט אַ וֶוארְטֶעל, אַז דֶער טוֹיט אִיז ־קֵיין נְקָמָה נִיט, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דָאס הָאט דֶעמְבָּאווְסְקִי גֶעהַאט אַ מַפָּלָה פַאר דֶעם גְרוֹיסֶען חִלּוּל הַשֵּׁם וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט, אוּנ קוּים הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהלְט, אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין מֶעהר ־קֵיין בֶּעשִׁיצֶער נִיט, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶענוּמֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת זֵיי צוּבֶּעצָאהלֶען כֵּפֶל כִּפְלַיִם פַאר דִי צָרוֹת, וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען. מְסִירוֹת הָאט זִיךְ וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען אוֹיף דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ דִי יוּדֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ צוּ יֶעדֶער מְסִירָה הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעלֶעגְט אַ הִיבְּשֶׁע מַטְבֵּעַ, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַוייז, אַז זֵיי זֶענֶען גֶערֶעכְט. בַּיי אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל אִיז ־קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט מֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען נִיט גֶעקָאנְט דֶערְקֶענֶען: אַ סַךְ פוּן זֵיי הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה; דִי דָאזִיגֶע וָואס מֶען הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט הָאט מֶען אָבְּגֶעגָאלְט אַ הַאלְבֶּען קָאפּ מִיט אַ הַאלְבֶּען בָּארְד, עֶס זָאל הֵייסֶען, אַז דָאס זֶענֶען נִיט ־קֵיין יוּדֶען אוּנ נִיט ־קֵיין קְרִיסְטֶען; פִּיעל זֶענֶען

זיך צולאפען קיין בעסאראביען, וואס איז דעמאלט געשטאנען אונטער דער מאכט פון טירקיי, נאר די פולישע רבנים האבען זיי דארט אויך ניט געלאזט רוהען, זיי האבען אוועקגעשיקט בריעף צום חכם־באשי קיין קאנסטאנטינאפאל אונ ער האט זיי גערודפט נאך מיט מעהר כעס. עס פלעגט צו ליעב דעם אפט קומען צו געשלאג, אונ איין מאל ביי אזא געשלאג האט מען דערהרג׳ט דעם אלטען אלישע שור.

אז דאס וואסער האט שוין דערגרייכט ביז צום האלז אונ די פראנקיסטען האבען מעהר ניט געקאנט אויסהאלטען, האבען זיי זיך געווענדעט צום קאניג אליין, אונ האבען איהם דערצעהלט וואס פאר א חסד דעמבאווסקי האט מיט זיי געטהון, ווי עס איז זיי געראטהען צו דערווייזען דאס שעדליכקייט פונ׳ם תלמוד, אונ ווי די יודען האבען זיך דערנאך מיט זיי דערפאר אבגערעכענט, אונ מען האט זיי פונ׳ם הימעל אראבגעווארפען טיעף אין דער ערד אריין. דער 11 יוני 1758 האט דער קאניג אויגוסט דער דריטע ארויסגעגעבען א בעפעהל אז די מלוכה דארף שיצען די פראנקיסטען, אונ זיי האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין גאנץ פולין. די יודען האבען זיך אבער געטהון זייערס: זיי האבען ווייטער געשיט מיט געלד אונ דעם קאניגס בעפעהל איז געבליבען נאר אויפ׳ן פאפיער. ווי באלד די פראנקיסטען האבען א קוק געטהון, אז עס איז קיין תכלית ניט, אונ אז אהן א פארשטעהער וועט מען זיי טאקי צום איבריגען דערקוועטשען, האבען זיי אוועקגעשריבען צו פראנק׳ן, וואס איז דעמאלט געזעסען אין טירקיי ער זאל זיי געבען איין עצה. פראנק האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות אונ איז אים אנהויב פונ׳ם יאהר 1759 אליין געקומען קיין פולין בעטראכטען וואס עס פעהלט זיין חברה, אונ מיט וואס מען קאן זיי העלפען. דעמאלט האבען זיי בעשלאסען, אז עס איז נאך וועניג וואס מען ווייזט די קאטאלישע גייסטליכע פון דער ווייטענס אז מען איז נוטה צום קאטאליציזים, נאר מען מוז זיי עס בעווייזען בפועל. פראנק האט פארגעלעגט מען זאל פשוט ווערען קריסטען אונ אללע האבען מסכים געוועהן צו זיין דעה, ווייל עס איז ביי זיי קיין ספק ניט געוועהן אז די גייסטליכע וועלען זיך מיט זיי שטארק משמח זיין אונ זיי אויפהאפען ווי א אבן טוב. זיי האבען באלד אנגעשריבען א פאפיער צום נייעם עפיסקאפ ווראטיסלאוו לובינסקי, אונ האבען איהם מודיע געוועהן, אז זיי ווענען אללע פערטיג אנצונעהמען דאס קריסטענטהום, אונ דערביי האבען זיי איהם געבעטען ער זאל פון זייערט־וועגען אפגען א פעלד, וואו זיי זאלען קאנען מלחמה האלטען מיט די שונאים

פונ'ם אמת, אונ ער זאל זיי ערלויבען נאך אמאל א ויכוח צו האבען מיט די יודען. לובינסקי האט זיי אבער זעהר קאלט אויפגענומען; וועגען ויכוח האט ער זיך גאר ניט וויסענדיג געמאכט, אונ וועגען זייער איבערגאנג צום קאטאליציזמוס האט ער זיי געזאגט, אז ווארטען האבען קיין ווערטה ניט, אז אזעלכע זאכען טהוט מען פריהר אונ דערנאך קאן מען דערפון רעדען. יעדענפאלס האט ער געהייסען זייער פאפיער אבדרוקען, כדי ער זאל זיי קאנען האלטען ביים ווארט.

לובינסקי'ס קאלטע תשובה האט א ביסעל אבגעהאלטען די פראנקיסטען פון זייער פלאן אונ עס זענען אזוי אוועקגעגאנגען עטליכע חדשים ביז זיי האבען זיך געקאנט בערעכנען וואס זיי זאלען טהון. יעדענפאלס האט זיי פראנק אנגעזאגט זיי זאלען קיין שום שריט ניט מאכען ביז זיי וועלען ניט וויסען אז זייער לאגע איז געזיכערט, אונ ערשט דעם 16 מאי 1769 האבען זיי אוועקגעשיקט צוויי בקשות, איינע נאך אמאל צום עפיסקאפ לובינסקי, וועלכער האט דעמאלט בעקומען שוין א גרעסערע שטעללע, אונ די אנדערע צום קאניג. ביידע בקשות האבען אונטערגעשריבען, אים נאהמען פון אללע פראנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אין דער בקשה צום קאניג איז געשטאנען אז זיי ערווארטען פון איהם טאקי א רעכטע הילף אונ האפען אז ער אלליין וועט אכטונג געבען מען זאל זיינע ווארטען פינקטליך אויספאלגען, ווייל אויף זיין בעפעהל פון פריהר האט מען זיך ניט אומגעקוקט, אונ די יודען, וואס האבען אפילו פאר גאטט קיין מורא ניט, האבען געמאכט פון זיי א תל, אונ דערביי האבען זיי געבעטען ער זאל לאזען אויסרופען אין גאנץ פולין אונ ליטא, אז ווער פון די פראנקיסטען עס האט זיך בעהאלטען, מאג זיך ארויסווייזען אונ דארף פאר קיינעם קיין מורא ניט האבען, אז די מלוכה מוז זיי שיצען אונ זיי אומקעהרען זייערע ווייבער אונ קינדער. וועלכע האבען זיך געמוזט אין דער שלעכטער צייט אבטהיילען פון זיי, אונ אז זיי האבען דאס רעכט זיך בעשעפטיגען מיט עהרליכע פרנסות אין דער גאנצער מדינה.

ביים עפיסקאפ לובינסקי האבען זיי געבעטען צוויי זאכען: ערשטענס, האבען זיי אנגעוויזען, אז עס איז זעהר נאטהיג מען זאל זיי ערלויבען צו האבען א ויכוח מיט די רבנים, ווייל זיי ווייסען אז צווישען די יודען זענען דא זעהר פיעל, וואס פיהלען אין הארצען אז די פראנקיסטען האבען רעכט נאר זיי האבען נאך ניט אזוי פיעל כח זיי זאלען זיך אבטהיילען פון אנדערע, אונ אז זיי וועלען אבער זעהען, ווי די רבנים וועלען פערליערען זייער ווערטה ביים ויכוח, וועלען

זֵיי בַּיי זִיךְ שְׁטַארְקֶער װֶערֶען אוּנ װֶעלֶען אוֹיךְ אַרוֹיסְשְׁפְּרִינְגֶען גְלַייךְ מִיט זֵיי • אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעדְרוּנְגֶען, אַז צוּ לִיעבּ דֶעם וְכוּחַ װֶעלֶען דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען אוֹיךְ אֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען אוּנ דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע װֶעט בֶּעקוּמֶען צֶעהנֶער טוֹיזֶענְדֶער נַייֶע קַאטָאלִיקֶען. צְוַויי טֶענָס הָאבֶּען זֵיי גֶעבֶּעטֶען, מֶען זָאל זֵיי אָבִּי זוּכֶען עֶפִּיס אַ מַעֲמָד פַּרְנָסָה, וַוייל זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַללֶע זֶעהר פֶערְאָרֶעמְט גֶעוָוארֶען אוּנ לֶעבֶּען פוּן נְדָבוֹת, וָואס מֶען שִׁיקְט זֵיי צוּ פוּן אוּנְגַארְן אוּנ וָואלֶעכַייא. אוּנ דֶערְפַּאר מוּז מֶען זֶעהֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען בֶּעזֶעצֶען מֶעהר צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען אוּנ דִי פְּרִיצִים אַלְלֵיין זָאלֶען זֵיי מְקָרֵב זַיין, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זִיךְ פֶערְדִיעֶנֶען עֶהרְלִיךְ זֵייעֶר שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט אוּנ נִיט דַארְפֶען אַזוֹי וִוי דִי יוּדֶען, הַאלְטֶען שֶׁענְקֶען אוּנ שִׁינְדֶען דִי הוֹיט פוּנ׳ם פָּאלְק. דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען גֶערֶעבֶּענְט, אַז דָאס מָאל װֶעט זֵיי גֶערָאטְהֶען, וַוייל דֶער קֶענִיג הָאט שׁוֹין פְרִיהֶר נָאךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר הַאלְט פוּן זֵיי אוּנ װֶעט זֵיי אַצוּנְד גֶעוִויס נִיט אָבְּזָאגֶען, אוּנ לוּבִּינְסְקִי װֶעט זֵיי אוֹיךְ צוּ לִיעבּ טְהוּן, בֶּעזָאנְדֶערְס בַּיי דֶער גְרוֹיסֶער מַאכְט וָואס עֶר הָאט דֶעמָאלְט גֶעהַאט. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער אַ טָעוּת גֶעהַאט: דֶעם קֶענִיג אִיז דִי זַאךְ נִמְאַס גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶר הָאט זֵיי אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט אֶנְטְפֶערְן; לוּבִּינְסְקִי הָאט זֵיי אֲפִילוּ יָא גֶעשִׁיקְט אַ תְּשׁוּבָה, נָאר קַיין גְרוֹיסֶע הַנָאָה הָאבֶּען זֵיי דֶערְפוּן נִיט גֶעהַאט. עֶר הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז זֵיי דְרֶעהֶען מִיט דֶער צוּנְג, אָט זָאגֶען זֵיי אַז זֵיי גְלוֹיבֶּען אִין קְרִיסְטוּס אוּנ אָט שְׁרַייעֶן זֵיי אַז זֵיי וַוארְטֶען אוֹיף מָשִׁיחַ, אוּנ מֶען קָאן צוּ זֵיי קַיין צוּטְרוֹיעֶן נִיט הָאבֶּען, אוּנ בִּיז זֵיי װֶעלֶען זִיךְ נִיט טוֹיפֶען טָארֶען זֵיי נִיט רֶעדֶען פוּן קַיין הִילְף. דִי יוּדֶען ווידֶער הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט מִלְחָמָה צוּ הַאלְטֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיעֶן, אַז דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען װֶעלֶען קַיין מָאל נִיט װֶערֶען קַיין אֱמֶתְ׳ע קְרִיסְטֶען, פּוּנְקְט וִוי פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס זֶענֶען נִיט גֶעוָוארֶען קַיין אֱמֶתְ׳ע טִירְקֶען, אוּנ פוּן זֵיי װֶעט נָאר אַרוֹיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע. בַּיי דֶער אֵייגֶענֶער מֵיינוּנְג אִיז אוֹיךְ גֶעוָועהן דֶער שָׁלִיחַ פוּנ׳ם פַּאפְּסְט אִין פּוֹלִין, דֶער גַייסְטְלִיכֶער נִיקָאלַאי סֶערְרַא, װעלְכֶער הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען קַיין רוֹם אַז מֶען מוּז דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען לָאזֶען טוֹיפֶען אוּנ אַז דֶעמְבָּאווְסְקִי הָאט אוּמְזִיסְט אָנְגֶעמַאכְט װֶעגֶען זֵיי אַזַא גֶעוַואלְד.

אַזוֹי הָאבֶּען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זִיךְ גֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ גֶעלִיטֶען בִּיז דָאס רֶעדֶעלֶע פוּנ׳ם מַזָל הָאט זִיךְ וַוייטֶער אַ דְרֶעה גֶעטְהוּן צוּרִיק, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַּאר זֵיי עֶפִּיס לִיכְטִיגֶערֶע טֶאג. לוּבִּינְסְקִי הָאט גֶעמוּזְט אַװֶעקְפָּאהרֶען אוּנ זַיין שְׁטֶעללֶע הָאט פֶּערְנוּמֶען מִיקוּלִיטְשׁ־מִיקָאלְסְקִי, וָואס הָאט גֶעוָואלְט

אַז די וועלט זאָל נאָר ווערען קאַטאָליקען. די פראַנקיסטען האָבען בּאַלד פּער־שטאַנען, אַז בּיי איהם וועלען זיי אַלדינג אויספיהרען אונ האָבען זיך צו איהם געווענדעט מיט אַ בּקשה ער זאָל זיי העלפען אין דער נויט, אונ אויסער דעם זאָל ער זיי לאָזען אַ וויכּוח האָבען מיט די רבּנים. מיקאָלסקי האָט אָבּער זיי גע־ענטפערט, אַז קודם כּל מוזען זיי בּעווייזען אַז זיי גלויבּען פעסט אין די יסודות פונ׳ם קריסטענטהום אונ דערנאָך קאָן מען שוין רעדען וועגען אַ וויכּוח. דעמאָלט האָבען בּיידע פאָרשטעהער פון די פראַנקיסטען, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור אָנגעשריבּען אַ גאַנצע מגלה אויפ׳ן נאָהמען פון מיקאָלסקי אונ האָבען וועגען זייער אמונה אַריינגעשטעלט זיבּען פונקטען: 1) אַז וואָס די נביאים האָבען געזאָגט איבּער משיח׳ן איז שוין מקוים געוואָרען; 2) אַז משיח איז געוועהן גאָטט אַלליין מיט זיין נאָהמען „אדני״, אונ ער האָט אָנגענומען דאָס געשטאַלט פון אַ בּשר ודם, כּדי ער זאָל קאָנען מכפּר זיין די עונות פון אַללע; 3) אַז זייט משיח איז געקומען זענען בּטל געוואָרען אַללע מנהגים אונ דינים פון קרבּנות; 4) אַז יעדער איז מחוייב צו דיענען דעם משיח, ווייל אין איהם ליעגט די גאַנצע ישועה; 5) אַז דער קרייץ איז משיח׳ס חתימה אונ אַ זכר פונ׳ם דרייאייניגען גאָטט; 6) אַז בּיז מען טויפט זיך ניט קאָן מען ניט משיג זיין דאָס גרויסקייט פונ׳ם מלך המשיח; 7) אַז דער תּלמוד בּעפעהלט מען זאָל נוצען קריסטליך בּלוט, אונ אַז יעדער וואָס גלויבּט אין איהם קאָן זיך אָהן דעם בּלוט ניט בּעגעהען. דעם לעצטען פונקט האָבען זיי געשטעלט מיט אַ בּע־זונדער כּוונה אונ האָבען בּפירוש געשריבּען, אַז זיי וועלען עס דערווייזען אונ די רבּנים וועלען מוזען מודה זיין, ווען מען וועט זיי נאָר לאָזען זיך מיט זיי אויסטענה׳ן. זיי האָבען געוואוסט גאַנץ גוט, אַז אויף אַלדינג קאָן מען זיי נאָך איבּערפרעגען טויזענדער שאלות, אונ די הויפט־פראַגע מוז זיין: פאַר וואָס זיי טויפען זיך נאָך אַלליין ניט? דערפאַר איז בּיי זיי געבּליבּען זיי זאָלען דעם בּלבּול פון בּלוט אַריינגעבּען פאַר אַ נבֿן אונ דאָ וועט מען זיי שוין לאָזען טהון וואָס זיי וועט געפאַלען. די פראַנקיסטען האָבען טאַקי קיין טעות ניט געהאַט: קוים האָט מיקאָלסקי דערהערט, אַז בּיים וויכּוח וועט מען רעדען וועגען עלילות הדם האָט ער זיך אין דעם אָנגעהאַפּט מיט בּיידע הענד, אונ אַפילו ניקאָלאַי סעררא, דער שליח פונ׳ם פּאַפּסט, וואָס האָט איבּערהויפּט געקוקט קרום אויף די פראַנקיסטען, איז אויך געוועהן נייגעריג צו וויסען וואָס פאַר בּע־האַלטענע סודות די אינוועניגסטע שונאים פון די יודען וועלען אַרויסגעבּען. אין יענער צייט האָט גראַד דער פּאַפּסט קלעמענטי דער דרייצעהנטער

אַרויסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז מֶען טְרַאכְט אוּמְזִיסְט אוּיס אוֹיף דִי יוּדֶען אַז זֵיי דַארְפֶען בְּלוּט אוֹיף פֵּסַח, אוּנ אַז מֶעהר זָאלֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אִין דִי קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער נִיט פָארְקוּמֶען. דַארוֹיף הָאט אִיהם אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט אַ גֶעוִויסֶער יֶעלֶעק, אַ יוּד מִיט אַ הֵיים יוּדִישׁ הַארְץ, וָואס הָאט נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין מִיה אוּנ קַיין צַייט אוּנ אִיז אַלֵיין גֶעפָאהֶרֶען קַיין רוֹם אוּנ הָאט נִיט יֶערוּהט בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיהם נִיט אוֹיסְגֶעהֶערְט אוּנ גוּט אִיבֶּערְגֶעקוּקְט אַללֶע בֶּעוַוייזֶע, וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט. אַוַדאי הָאט נִיקָאלַאי סֶערְרַא זֶעהר גֶעוַנאַרְט אַז דֶער וְכוּ׳ זָאל שׁוֹין זַיין, דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען שׁוֹין גִיכֶער אוּיסְזָאגֶען דִי אִינְוֶוענִיגְסְטֶע סוֹדוֹת, אוּנ עֶר זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ מֶעלְדֶען קַיין רוֹם. אוּנ עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט אוֹיךְ צוּגֶערֶעדְט מִיקָאלְסְקִי׳ן עֶר זָאל לָאזֶען בֵּיידֶע צְדָדִים זִיךְ אוֹיסְטַעֲנָה׳ן, וַוייל סַאי וִוי סַאי וֶועלֶען זֵיי אֵיינֶע אוֹיף דִי אַנְדֶערֶע אַרוֹיסְזָאגֶען דֶעם אֱמֶת, אוּנ מֶען וֶועט דֶערְוַוייל גֶעוָואהר וֶוערֶען דִי חֶסְרוֹנוֹת פוּן אַללֶע.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז מִיקָאלְסְקִי׳ן נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטִימֶען עֶס זָאל וֶוערֶען אַ וְכוּ׳ צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען, אוּנ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען. כִּמְעַט אַללֶע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז אֲפִילוּ, וֶוען זֵיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען וֶועט מֶען פוּן זֵיי הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גְרוֹיסֶע צָרוֹת, עֶס וֶועט פוּן זֵיי נָאר אַרוֹיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע סֶעקְטֶע אוּנ קוֹים וֶועלֶען זֵיי נָאר פֶערְבֶּעסֶערְן זֵייעֶר לַאגֶע, וֶועלֶען זֵיי זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט׳ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם גְלַייךְ וִוי אַצוּנְד מִיט׳ן יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ וֶועלֶען זָאגֶען דֵעוֹת אַז דָאס אִיז בַּיי זֵיי הֵיילִיג אוּנ יֶענְץ נִיט. אַז מִיקָאלְסְקִי הָאט זִיךְ וֶועגֶען דֶעם וְכוּ׳ אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי לוּבִּינְסְקִי׳ן, הָאט עֶר גֶעזָאגְט אַז מֶען דַארְף זִיךְ נָאךְ גוּט מְיַשֵּׁב זַיין, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען זִיךְ אָנְפְרֶעגֶען: עֶרְשְׁטֶענְס, וָואס פַאר אַ חִלּוּק עֶס אִיז צְוִוישֶׁען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר גֶעגְנֶער פוּנ׳ם תַּלְמוּד, אוּנ דִי קַרָאִימֶעס, וֶועלְכֶע גְלוֹיבֶּען אוֹיךְ נִיט אִין אִיהם? צְוֵויטֶענְס, צוּ הָאבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען פֶעסְטֶע גֶעזֶעצֶע אִין זֵייעֶר אֱמוּנָה? דְרִיטֶענְס, צוּ מֵיינֶען זֵיי טַאקִי דִי זַאךְ לִשְׁמָהּ אָדֶער זֵיי רֶעכְנֶען פָּשׁוּט, עֶס זָאל זֵיי בֶּעסֶער וֶוערֶען אִין פַּרְנָסָה, וֶוען זֵיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען? פִיעֶרְטֶענְס, צוּ וֶועט מֶען הָאבֶּען אַ רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל גֶעטְרַיי אִיבֶּערְזֶעצֶען אַלְדִינְג וָואס עֶס וֶועט גֶערֶעדְט וֶוערֶען בַּיים וְכוּ׳? אוּנ פִינְפְטֶענְס, וֶוער זֶענֶען דִי צְוֵויי מֶענְשֶׁען, וָואס שְׁרַייבֶּען שְׁטֶאנְדִיג אִים נָאהמֶען פוּן אַללֶע פְרַאנְקִיסְטֶען, צוּ זֶענֶען זֵיי עֶהרְלִיכֶע לַייט אוּנ צוּ הָאבֶּען זֵיי אַ כֹּחַ הַרְשָׁאָה פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער? אוֹיף דִי אַללֶע שַׁאֲלוֹת הָאט מִיקָאלְסְקִי,

ווי עס שיינט, געגעבען א קלארע תשובה, אונ עס איז ענדליך בעשטימט געווארען, אז דעם 16 יולי 1759 זאל אין לעמבערג זיין דער ויכוח, אונ מען האט צו וויסען געגעבען אללע רבנים פון דער געגענד זיי זאלען אויסקלויבען דריי שלוחים אונ ווי באלד זיי וועלען פערשפעטיגען וועלען זיי מוזען בעצאהלען שטראף טויזענד טהאלער, א חוץ דעם וואס עס וועט שאדען דעם כלל ישראל.

מיקאלסקי האט אויף דעם ויכוח פיעל גערעכענט, אונ ער האט זיך טאקי איינגערעדט, אז ווי באלד די פראנקיסטען, אדער, ווי ער האט זיי גערופען, זהריסטען, וועלען גובר זיין די תלמודיסטען, האט ער שוין פערטיגע קאטאליקען פון אללע פוילישע יודען. ער האט געהייסען אויספוצען די הויפט־קירכע פון לעמבערג, וואו דער ויכוח האט בעדארפט פארקומען, אונ די גראסטע שררות האבען זיך אהין פערזאמעלט. מען האט געצאהלט פאר בילעטען זעהר גרויסע מקחים, אונ דאס געלד איז געגאנגען אויף די ארעמע פראנקיסטען. פון די יודען זיינען געקומען ביז פיערציג רבנים, אונ בראשם זיינען געוועהן, דער לעמבערגער רב ר' חיים הכהן ראפאפארט, אונ דער יאזלאוויצער רב ר' בער, וואס איז שוין געוועהן ביים ערשטען ויכוח אין קאמעניץ אונ האט שוין געהאט א ביסעל געניטהשאפט; פון די פראנקיסטען'ס זייט זענען געקומען יעקב פראנק אלליין אונ זיינע ביידע מקורבים, יהודה ליב קריסא אונ שלמה שור. אודאי, אז די רבנים האבען פאר זיך דערזעהען דעם גרויסען עולם, די פוילישע מאגנאטען מיט זייערע אויסגעפוצטע דאמען, זענען זיי ביי זיך גאר אראבגעפאלען. די פראנקיסטען האבען ווידער גערעדט גאר מיט א אנדער שטארקהייט, זיי האבען געפיהלט, אז ביי אללע, וועלכע שטעהען ארום זיי, זענען זיי שוין פון פריהר גערעכט. דערצו זענען נאך די רבנים געוועהן גע־בונדען, ווייל ערשטענס, האבען זיי געמוזט אנקומען צו א איבערזעצער אונ ער האט ניט געקאנט אונ אפשר טאקי ניט געוואלט אקוראט איבערגעבען זייערע רעד; צווייטענס, האבען די פראנקיסטען זייערע אללע ראיות געבראכט פונ'ם זהר אונ עס איז זיי שווער געוועהן אבצוזאגען זיך פון דעם ספר, וואס איז ביי זיי אויך הייליג געוועהן; אונ דריטענס, האבען זיי פשוט מורא געהאט צו רעדען איבריגע ווערטער, די קריסטען זאלען ניט זאגען אז מען שאנדט זייער גלויבען. אזוי האט מען זיך אבגעמוטשעט גאנצע דריי מאג, דעם 16, 23 אונ 30 יולי, די רבנים האבען כמעט קיין מויל ניט געעפענט, אפילו וועגען עלילות דם, האבען זיי זיך ניט געקאנט רעכט אויסטענה'ן, ווייל זיי האבען

קיין געשיכטע ניט געקאנט, פון די טויזענדער בעווייזע, וואס געלעהרטע יודען האבען שוין פריהר מיט הונדערטער יאהרען געבראכט, האבען זיי ניט אנגעהויבען וויסען, זיי האבען זיך נאר געקאנט שווארען אז זייער פאלק איז אומשולדיג; נאר אויפ'ן ווארט האט זיי קיינער ניט געוואלט גלויבען, האטש זייערע שונאים האבען אויך מעהר ניט געהאט ווי ווערטער, אונ, בעדעקט מיט שאנד אונ שפאט, האבען זיי געמוזט צוזעהען ווי דער גאנצער עולם איז זיך משמח מיט די פראנקיסטען אונ מען שרייעט, אז ביי זיי איז נאר דער גאנצער אמת.

פונקט ווי צוויי יאהר צוריק אין קאמעניץ, האבען די רבנים געהאט דעם אייגענעם פסק אין לעמבערג, נאר די נאכוועהעני'שען פונ'ם צווייטען וכוח זענען שוין ניט געוועהן אזעלכע: מען האט זיך בעגנוגט מיט'ן בזיון, וואס מען האט אנגעטהון די יודען, מען האט פון זיי חוזק געמאכט, פון נייע גזירות אבער האט מען ש"ין ניט גערעדט, אונ די עטליכע גמרות, וואס האבען זיך נאך פערוואלגערט אין די ישיבות אונ בתי מדרשים, זענען געבליבען גאנץ. דערפאר איז די לאגע פון די פראנקיסטען דווקא געווארען שוואכער. נאך דעם וואס זיי האבען זיך אין אללע פאפיערען ארויסגעשטעלט ווי אמת'ע קריסטען, נאך דעם וואס זיי האבען ביים וכוח מיט פייערינע רעד בעוויזען אז זייער גלויבען איז דאס קריסטענטהום, האבען זיי די גייסטליכע אנגעהויבען דערקוטשען זיי זאלען זיך טאקי טויפען, אונ עס זאל ווערען איין ענדע. די פראנקיסטען איז אבער שווער געוועהן זיך דארויף צו ענטשליעסען, ווייל רעדען מיט'ן מויל, אדער אפילו שרייבען מיט דער האנד, האבען זיי זיך מתיר גע-וועהן אלדינג; אז עס איז אבער טאקי געקומען צום רעכטען עיקר, האבען זיי ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע יסודות, וואס זענען פארט געוועהן אנדערע, ווייל זיי האבען ניט געהאלטען פון קיין אנדער משיח, אויסער שבתי צבי אונ יעקב פראנק. וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, האבען די גייסטליכע ווענינער זיי געלאזט רוהען אונ האבען געשריגען, אז אזוי בלייבען טארען זיי ניט אונ מוזען אננעהמען דעם קאטאליציזמוס. די פראנקיסטען האבען זיך בעטראכט אונ האבען געזעהען אז קיין אנדער וועג האבען זיי ניט, אונ ווי באלד זיי וועלען זיך טאקי ניט טויפען וועלען זיי מיאוס אבשניידען פון ביידע זייטען, אונ סאי יודען, סאי קריסטען וועלען מאכען פון זיי אתל. דערצו האבען זיי זיך נאך בערעכענט אז קיינער קאן זיי ניט פארווערען צו בלייבען אין הארצען די אייגענע וואס זיי זענען, האטש די וועלט וועט זיי האלטען

פאַר קְרִיסְטֶען, אָט אִיז דָאךְ שַׁבְּתַי צְבִי גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶעגֶער מָשִׁיחַ, חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ מַחֲמַד׳נֶער, וָואס זְשֶׁע וֶועלֶען זֵיי פֶערְלִיעֶרֶען אַז זֵיי וֶועלֶען אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם? אַזַא תֵּירוּץ הָאבֶּען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען גֶע־פוּנֶען, פְרַאנְק אַלֵיין הָאט זֵיי שׁוֹין לַאנְג צוּגֶערֶעדְט דֶערְצוּ, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען אַז זֵיי זָאלֶען אַלֶע פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין וֶוערֶען קַאטָאלִיקֶען.

דֶעם אֱמֶת מוּז מֶען זָאגֶען, אַז אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה אִין דֶעם, וָואס דִי פְרַאנְ־קִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעטוֹיפְט, הָאבֶּען אוֹיךְ דִי יוּדֶען גֶעהַאט. בַּאלְד נָאךְ דֶעם לֶעמְבֶּערְגֶער וִכּוּחַ הָאבֶּען דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאוו, אַ גְרוֹיסֶע אֲסִיפָה אוּנ עֶס אִיז נִגְמַר גֶעוָוארֶען בַּיי זֵיי, מֶען זָאל אַנְוֶוענְדֶען אַלֶע מִיטֶעל אוּנ זֶעהֶען אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען זִיךְ אוֹיפְהֶערֶען צוּ רֶעכְנֶען פַאר יוּדֶען. זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז כָּל זְמַן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען וֶועלֶען נִיט אַרוֹיס פוּן זֵייעֶר כְּלַל, וֶועט מֶען זֵיי נָאךְ נִיט אֵיין מָאל שְׁלֶעפֶּען צוּ אַ דִין תּוֹרָה, אוּנ דַוְקָא צוּ אַזֶעלְכֶע דַיָנִים, וָואס קֶאנֶען דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל אַרַיינְוַוארְפֶען אִין גְרֶעסְטֶען אוּמְגְלִיק; דַארִיבֶּער אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זִיךְ לָאזֶען קָאסְטֶען אַ הִיבְשֶׁע מַטְבֵּעַ אוּנ זֵיי צוּטְרַייבֶּען צוּ דֶער טוֹיפֶע. דָאס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהְן דִי אֱמֶת׳ע סִבָּה, וָואס דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי גֶענוּמֶען צוּם הַארְצֶען, אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען בְּלַייבֶּען אִין מִיטֶען; צְוֵויי טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע רֶענְדְלִיךְ הָאבֶּען אוּנְטֶערְגֶעגֶעבֶּען אַזַא חֵשֶׁק, אַז מֶען הָאט פָּשׁוּט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען גֶעצְווּנְגֶען בַּיי דִי פָּאלֶעס אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעשְׁלֶעפְּט צוּם טוֹיפֶען. נָאר אֵיין גֶעגְנֶער הָאבֶּען דֶערְמָאלְט דִי רַבָּנִים גֶעהַאט, דָאס אִיז גֶעוֶועהְן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב. מֶען דֶערְצֶעהְלְט נָאךְ פוּן אִיהם, אַז וֶוען עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען ווִי דִי יוּדֶען שִׁיטֶען נָאךְ מִיט גֶעלְד אַבִּי זֵיי זָאלֶען פַּטְרְ׳ן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, הָאט עֶר דַארוֹיף זֶעהר גֶעקְרֶעכְצְט אוּנ הָאט גֶעזָאגְט, אַז נָאטְט אַלֵיין וֵויינְט אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וַוייל כָּל זְמַן אַ קְרַאנְקֶער אֵבֶר אִיז נָאךְ צוּגֶעהֶעפְט צוּם גוּף, קֶאן מֶען נָאךְ הָאפֶען, אַז עֶר וֶועט אַמָאל גֶעזוּנְד וֶוערֶען, ווִי בַּאלְד מֶען שְׁנַיידְט אִיהם אָבֶּער אָב, אִיז עֶר שׁוֹין אוֹיף עֶבִּיג פֶערְלָארֶען....

נָאךְ אִין דֶעם אֵיינֶעגֶעם יָאהר 1759 הָאבֶּען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אָנְגֶע־הוֹיבֶּען צוּ טוֹיפֶען, אוּנ נָאר אִין אֵיין לֶעמְבֶּערְג הָאבֶּען זִיךְ אִין אַ פָּאר חֲדָשִׁים אוֹיסְגֶעטוֹיפְט מֶעהר פוּן טוֹיזֶענְד. דִי עֶרְשְׁטֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם זֶענֶען גֶעוֶועהְן אֱלִישָׁע שׁוֹר׳ס בֵּיידֶע זִיהן; שְׁלֹמֹה שׁוֹר, וָואס הָאט זַיין נָאהמֶען אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען אוֹיף לוּקַאס פְרַאנְצִישְׁקִי וָואלָאוְוסְקִי

אוּנ נָתָן שׁוֹר, וָואס הָאט זִיךְ דֶערְנָאךְ גֶערוּפֶען מִיכַאִיל וָואלָאוְוסְקִי.
יַעֲקֹב פְרַאנְק אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶעטוֹיפְט שְׁפֶּעטֶער פוּן אַלֶעְ, וַוייל עֶר הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶערְפוּן אַ גַאנְצֶע צֶערֶעמָאנְיֶע. עֶר אִיז אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין וַוארְשָׁא, אוּנ הָאט זִיךְ דָארְט גֶעפִיהרְט גָאר גְרוֹיס; גֶעלְד הָאט עֶר גֶעהַאט גֶענוּג, אוּנ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהרֶען אִין אַ טְהַייעֶרֶע קַארֶעטֶע מִיט זֶעקְס פֶערְד, אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי שֶׁאנְסְטֶע טִירְקִישֶׁע קְלֵיידֶער אוּנ אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט פִינְפְצִיג רַייטֶער, אִיז מֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ. עֶר הָאט זִיךְ פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם קֶענִיג, אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אִיהם דִינֶען וִוי אַ פָּאטֶער בַּיי דֶער טוֹיפֶע, אוּנ אָויגוּסְט דֶער דְרִיטֶע אִיז מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען צוּ זַיין פְרַאנְקְ'ס טוֹיף-פַּאטֶער· מִיט גְרוֹיס פַּארַאד אִיז פְרַאנְק אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, בַּיים טוֹיפֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶן נָאמֶען: יוֹסֵף, צוּזַאמֶען מִיט אִיהם הָאבֶען זִיךְ אוֹיךְ גֶעטוֹיפְט זַיין פְרוֹי חַנָה אוּנ זַיין טָאכְטֶער חַוָה· אִיהם הָאבֶען שׁוֹין נָאכְגֶעטְהוּן דִי אִיבְּרִיגֶע פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ קַיין אֵיינְצִיגֶער פוּן זֵיי אִיז נִיט גֶעבְּלִיבֶּען אִין יוּדִישְׁקַייט.

אַ צוּנְד הָאבֶען שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, דִי פְרַאנְקִיסְטֶען גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען אַז זֵייעֶרֶע צָרוֹת הָאבֶען זִיךְ שׁוֹין אוֹיסְגֶעלָאזְט, צוּם סוֹף הָאבֶען זֵיי זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען: דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם וָואלְט זֵיי בֶּאֱמֶת גֶעוֶועהן גֶעבְּרַאכְט רוּה, וֶוען זֵיי נֶעהמֶען עֶס מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אוּנ מֵיינֶען דֶערְבַּיי קַיין שׁוּם חָכְמוֹת נִיט, זֵיי הָאבֶען זִיךְ אָבֶּער אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט אַ מַחֲשָׁבָה זָרָה, אַז נָאר לְפָנִים וֶועלֶען זֵיי זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר קְרִיסְטֶען, אוּנ גֶעטְרַייא וֶועלֶען זֵיי טַאקִי בְּלַייבֶּען שַׁבְּתַי צְבִי'ס תוֹרוֹת, דֶערְפַאר הָאבֶען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט, אֲפִילוּ נָאךְ דֶעם טוֹיפֶען, צוּ בֶּעטֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה מֶען זָאל זֵיי אָבְּגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער אָרְט צוּ וָואהנֶען. פְרִיהֶער הָאט עֶס נָאךְ גֶעהַאט אַ זִין, וַוייל זֵיי הָאבֶען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי קֶאנֶען נִיט זִיצֶען צוּזַאמֶען מִיט דִי יוּדֶען, וָואס טְשֶׁעפֶּען זִיךְ צוּ זֵיי אוּמְזִיסְט אוּנ טְהוּעֶן זֵיי אָן צָרוֹת; אַ צוּנְד אָבֶּער הָאט מֶען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז זֵיי ווִילֶען לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט נָאר צוּ לִיעבּ דֶעם, זֵיי זָאלֶען זִיךְ קֶאנֶען פִיהרֶען פְרַיי אוֹיף זֵייעֶר אַלְטֶען דֶרֶךְ· אַוַדַאי אִיז אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד אוּנ נָאךְ מֶעהר וָואס מֶען הָאט גֶעוואוּסְט, אַז אוֹיף זֵייעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער פְרַאנְק קָאן מֶען זִיךְ נִיט פֶערְלָאזֶען, וַוייל עֶר הָאט זֶעהר לַייכְט גֶעבִּיטֶען דִי אֱמוּנָה: פְרִיהֶר אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ מַחְמַדַנֶער אוּנ דֶערְנָאךְ אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ קַאטָאלִיק. מֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר צוּצוּקוּקֶען צוּ זֵייעֶרֶע הַנְהָגוֹת אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁטַארְקֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג, אַז זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶעם נַייעֶם גְלוֹיבֶּען. דִי

פְֿרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען אֲפִילוּ פון זֵייעֶר זַייט אַנְגֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה אַ פַּאפִּיער אונ בֶּעשְׁרִיבֶּען אַלְדִינְג, וָואס אִיז מִיט זֵיי פָּארְגֶעקוּמֶען דִי גַאנְצֶע צֵייט, נָאר אִין דֶעם פַּאפִּיער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ אֶרְגֶער פֶּערְדְרֶעהט. וַוייל זֵיי הָאבֶּען פוּן פְרַאנְק'ן דֶערְצֶעהלְט גַאנְצֶע מוֹפְתִים, וְוי עֶר הָאט זֵיי עֶטְלִיכֶע מָאל נְבִיאוּת גֶעזָאגְט, אונ עֶס אִיז אַללֶעס מְקוּיָם גֶעוָוארֶען. אונ סוֹף כָּל סוֹף הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז זֵיי הַאלְטֶען פְרַאנְק'ן פַאר אַ פֶערְבָּארְגֶענֶעם מָשִׁיחַ, אונ אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף זַיין לַייבּ אַלְלֵיין גֶעזֶעהֶען דִי וואונְדֶען פון קְרִיסְטוּס. דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי אוֹיף זִיךְ אַרוֹיפְגֶעשְׁלֶעפְּט נָאר אַ גְרוֹיסֶע צָרָה, וַוייל דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען טַאקִי אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק מוֹרָא צוּ הָאבֶּען. זֵיי זָאלֶען נִיט אָנְמַאכֶען אַ נַייע קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע; זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין נָאר אַנְדֶערְשׁ גֶענוּמֶען צוּ זֵיי אונ זֶעכְּס פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס מֶען הָאט זֵיי, וְוי עֶס שַׁיינְט, שְׁרֶעקְלִיךְ גֶעפּ־ מוּטְשֶׁעט, הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַללֶע סוֹדוֹת. עֶס אִיז נָאךְ קֵיין יָאהר נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט פְרַאנְק אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט מֶען אִיהם אונ נָאךְ פִּיעל פוּן זַיין חֶבְרָה, אִים יַאנְוַואר 1760, אַיינְגֶעזֶעצְט אונ מֶען הָאט אִיהם אַנְגֶעקְלָאגְט, אַז עֶר גִיט זִיךְ אוֹיס פַאר מָשִׁיחַ'ן אונ אַז עֶר הָאט מְחַלֵל גֶעוֶועהן דִי קְדוּשָׁה פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם דֶערְמִיט, וָואס עֶר הָאט עֶס אִימִיסְטֶען אָנְגֶענוּמֶען כְּדֵי עֶר זָאל קָאנֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען זַיין שֶׁאדְלִיכֶע גַאנְג. צְוֵויי חֳדָשִׁים הָאט גֶעדוֹיעֶרְט, אונ עֶס אִיז אַרוֹיס דֶער מִשְׁפָּט מֶען זָאל אִיהם אונ זַיינֶע אַללֶע מְקוֹרָבִים הַאלְטֶען דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ פֶעסְטוּנְג אונ אוֹיסֶער דֶעם זָאלֶען נָאךְ זַיינֶע צוּהֶעלְפֶערְס, וְוי קְרִיסַא, שוֹר אונ אַנְ־ דֶערֶע, גֶעטְהֶען צוּ דִי שְׁוֶוערְסְטֶע אַרְבַּייט. לוֹיט דֶעם גֶעזֶעץ, אִיז פְרַאנְק'ן אֵיינֶענְטְלִיךְ גֶעקוּמֶען פֶערְמִשְׁפָּט וֶוערֶען צוּם טוֹיט, נָאר מֶען הָאט גֶעלֶעגְט כָּבוֹד אוֹיפ'ן קֶענִיג, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זַיין טוֹיף־פַאטֶער, אונ מֶען הָאט אִיהם גֶעשֶׁענְקְט דָאס לֶעבֶּען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען נָאר אוּמְגֶערֶעכְט דֶערְלֶעבְּט אַ נְקָמָה, וַוייל הָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ רוֹדֵף'ן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, הָאבֶּען זֵיי אוֹיף אַזַא בִּיטֶערְן סוֹף נִיט גֶעקֶאנְט אַרוֹיסְקוּקֶען אונ, אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען וְוי מֶען הָאט פְרַאנְק'ן מִיט זַיינֶע לַייט אַיינְגֶעקָאוֶועט אִין קֵייטֶען, אונ מֶען הָאט זֵיי אַוֶועקְגֶעפִיהְרְט קֵיין טְשֶׁענְסְטָאחָאב אונ דִי אִיבְּרִיגֶע פְרַאנְקִיסְטֶען הָאט מֶען צוּשִׁיקְט אִין דִי אֶרְטֶער, וואוּ זֵיי זֶענֶען גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען, אונ דִי מְלוּכָה הָאט צוּגֶעשְׁרִיבֶּען מֶען זָאל אוֹיף זֵיי גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, זֵיי זָאלֶען זִיךְ מֶעהר נִיט אָבְגֶעבֶּען מִיט אַזֶעלְכֶע שֶׁאדְלִיכֶע זַאכֶען, הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעגְלוֹיבְּט דִי אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען.

נָאךְ װֶענִיגֶער הָאט זִיךְ פְרַאנְק אַלֵיין גֶעקאנְט גְלױבֶּען, אַז פְּלוּצְלוּנְג װֶעט עֶר הָאבֶּען אַזַא מַפָּלָה דָארְט װאוּ עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט. זִיז עֶס אִיז נָאר אוֹיף זַיין חֶבְרָה גֶעקוּמֶען דִי רֶעכְטֶע יְשׁוּעָה, אוּנ אַז עֶר דַארְף שׁוֹין מֶעהר פַאר קֵיינֶעם נִיט מוֹרָא הָאבֶּען. בַּיי אִיהם אִיז דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם נָאר גֶעװֶעהן אַ מַאסְקֶע אוּנ מֶען הָאט דֶערְנָאךְ גֶעפוּנֶען, אַז עֶר שְׁרַייבְּט טַאקִי אִין זַיינֶע כְּתָבִים, אַז מִיט דֶעם שְׁרִיט הָאט עֶר אָבְּגֶענַארְט דִי קְרִיסְטֶען פּוּנְקְט װִי יַעֲקֹב אָבִינוּ הָאט אָבְּגֶענַארְט יִצְחָק׳ן אוּנ הָאט זִיךְ אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ פֶּעל מִיט הָאר, כְּדֵי דֶער פָּאטֶער זָאל אִיהם נִיט דֶערְקֶענֶען אוּנ אִיהם שֶׁענְקֶען זַיין בְּרָכָה. דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעװָאלְט שְׁטַארְק פֶערְשְׁטֶעלֶען אוּנ קוֹים הָאט עֶר זִיךְ מִיט אַלֶע פְרַאנְקִיסְטֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר קְרִיסְטֶען הָאט עֶר זִיךְ װַייטֶער גֶעטְהוּן זַיינְס. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פוּן זַיינֶע מְקוּרָבִים צְװֶעלְף מֶענְשֶׁען, פּוּנְקְט גֶעגֶען דֶער צָאהל פוּן דִי שְׁבָטִים אוּנ פוּן קְרִיסְטוּס׳ס שְׁלִיחִים (אַפָּאסְטָאל), אוּנ הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעבְּרָאכֶען דֶעם קָאפּ אִיבֶּער אַ פְּלַאן, װִי אַזוֹי עֶר זָאל זַיין מַאכְט צוּטְהֵיילֶען צְװִישֶׁען דִי דָאזִיגֶע צְװֶעלְף תַּלְמִידִים, אוּנ זֵיי זָאלֶען זִיךְ דֶערְנָאךְ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אוֹיף דֶער גַאנְצֶער װֶעלְט. עֶר הָאט אָבֶּער פֶערְגֶעסֶען, אַז קֵיין סוֹדוֹת זַיינֶען נִישְׁט אֵייבִּיג: אַוַדאי מֶען הָאט זֵיי גוּט נָאכְגֶעקוּקְט אוּנ צוּ װִיסֶען גֶעגֶעבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע, אַז נִיט קֵיין פֶערְבְּלָאנְזֶעטֶע שָׁאפֶעלִיךְ הָאבֶּען זֵיי צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט אִין דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע נָאר בֶּאזֶע װֶעלְף, װָאס רַייסֶען זִיךְ נָאךְ אַלְץ צוּרִיק אִין װַאלְד אַרַיין. עֶטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ מוֹדֶה גֶעװֶעהן אוּנ גָאר גִיךְ אִיז פְרַאנְק׳ס הָאפְנוּנְג אִין גַאנְצֶען צוּשְׁטֶערְט גֶעװָארֶען: עֶר הָאט גֶעמֵיינְט אַז עֶר אִיז שׁוֹין גָאר נָאהֶענְט צוּם צִיעל אוּנ צוּם סוֹף הָאט מֶען אִיהם גָאר פֶערְשְׁלָאסֶען אִין טְשֶׁענְסְטָאחוֹבֶער פֶעסְטוּנְג, אוּנ זַיין חֶבְרָה הָאט מֶען צְוָואַרְפֶען אִין אַלֶע עֶקֶען פוּנ׳ם לַאנְד.

בִּיטֶער אִיז אַוַדאי גֶעװֶעהן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, װָאס מֶען הָאט זֵיי פֶערְמִשְׁפָּט צוּ תְּפִיסָה אָדֶער צוּ שְׁװֶערֶע אַרְבַּייט, נָאר נִיט פִיעל בֶּעסֶער אִיז גֶעװֶעהן דִי דָאזִיגֶע, װֶעלְכֶע מֶען הָאט צוּשִׁיקְט אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט. זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוּמְגֶעהֶען אִין דִי הַייזֶער, אוּנ אַזוֹי װִי יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי פַיינְד גֶעהַאט הָאט מֶען זֵיי אֲפִילוּ קֵיין נְדָבוֹת נִיט גֶעװָאלְט גֶעבֶּען, אוּנ אַ סַךְ זֶענֶען פָּשׁוּט אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען פוּן הוּנְגֶער. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט מֶעהר פוּן אַ יָאהר, בִּיז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אוֹיף זֵיי פָארְט רַחֲמָנוּת בֶּעקוּמֶען אוּנ הָאבֶּען זֵיי אַװֶעקְגֶעשִׁיקְט קֵיין זַאמוֹשְׁץ אוֹיף אַרְבַּייט. זֵיי זָאלֶען הָאטְשׁ זִיךְ פֶערְדִיענֶען דָאס טְרוּקֶענֶע שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. דָאס קָאן מֶען

פֶּערְשְׁטֶעהֶען, אַז קֵיין גְרוֹיס לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען, אוּנ וואו עֶס פְּלֶעגְט נָאר אוֹיסְקוּמֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט אַרוֹיפְצוּלֶעגֶען אוֹיף זֵיי כָּל הָרָעוֹת. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעטְטֶעל וָואִילָאוִויץ, נִיט וַוייט פוּן זַאמוֹשְׁץ, הָאבֶּען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אָבְּגֶעטְהוּן דִי יוּדֶען אַזַא שְׁפִּיצֶעל: זֵיי הָאבֶּען גֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע אַ פְרוֹי אוּנ זִי אָנְגֶעטְהוּן אִין אַזֶעלְכֶע קְלֵיידֶער, וָואס פַּאסֶען פַאר אַלְטֶע פְרוּמֶע יוּדִישֶׁע וַוייבֶּער, כְּדֵי עֶס זָאל הֵייסֶען אַז זִי אִיז דִי רֶבִּיצִין, אוּנ זִי אִיז גֶעקוּמֶען צוּם גַייסְטְלִיכֶען אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַ סוֹד, אַז אִיהר מַאנְן, דֶער רַב מִיט נָאךְ עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים הָאבֶּען פַאר פֶּסַח דֶערְהַרְג'ט אַ קְרִיסְט אוּנ בֶּענוּצְט זַיין בְּלוּט. פוּן דֶעם שְׁפִּיצֶעל הָאט זִיךְ אָבֶּער אוֹיסְגֶעלָאזְט זֶעהר אַ בִּיטֶערֶע זַאךְ: מֶען הָאט דֶעם רַב אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע אֵיינְוָואהְנֶער, וָואס דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט טְרֶעפֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען דֶער פֶערְשְׁטֶעלְטֶער רַבִּי'צִין דֶערְמָאנֶען זֵייעֶרֶע נָאהְמֶען פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט, אוּנ דִי אֱמֶתֶ'ע רַבִּי'צֶען. וָואס פוּן אִיהר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט גֶעקוּמֶען דִי מְסִירָה, אוּנ זִי הָאט גֶעבִּיךְ פוּן קֵיין זַאךְ נִיט גֶעוואוּסְט, הָאט מֶען אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים בִּיז זִי הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען מִיט פִינְף קִינְדֶער. דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען אוּנ פוּנ'ם שְׁטֶעטְטֶעל אִיז גֶעוָוארֶען אַ תֵּל.

דְרַייצֶעהְן יָאהר אִיז פְּרַאנְק גֶעזֶעסֶען אִין טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב. דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אִיז אִיהם זֶעהר שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען זֶעהר שְׁטְרֶענְג אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייבֶּען אוּנ שְׁטַארְקֶען אַלֶע זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט, זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ אָנְנֶעהמֶען דַאס אוּמְגְלִיק פַאר אַ נִסָּיוֹן, וָואס גָאטט פְּרִיוְוט זֵיי דֶערְמִיט, כְּדֵי זֵייעֶרֶע הֶערְצֶער זָאלֶען וֶוערֶען רֵיין אוּנ גֶעלַייטֶערְט. אוֹיף זַיין עָנֶשׁ אַלֵיין הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט עֶס פְרִיהר גֶעוואוּסְט אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּנ'ם זֹהַר, אַז דָארְט גֶעפִינְט מֶען אַ רֶמֶז, אַז עֶר וֶועט מוּזֶען זִיצֶען אִין גֶעפֶאנְגֶענִישׁ גְלַייךְ מִיט שַׁבְּתַי צְבִי. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר פְּרַאנְקִיסְטֶען צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זַיין נָאהֶענְטֶער צוּ זֵייעֶר רֹאשׁ, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט אוֹיךְ פְּרַאנְק בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ וָואהְנֶען אִין שְׁטָאדְט, נָאר נִיט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן דָארְט. זַיינֶע אַנְהֶענְגֶער הָאבֶּען גֶעשְׁמִירְט מִיט גֶעלְד מֶען זָאל זִיךְ נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּקוּקֶען צוּ פְּרַאנְק'ס הַנְהָגוֹת, אוּנ בַּאלְד הָאט מֶען שׁוֹין גֶעזֶעהֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים. עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז עֶר הָאט צְוֵויי מֵתִים לֶעבֶּעדִיג גֶעמַאכְט. דִי פֶעסְטוּנְג

פְלֶעגֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען רוּפֶען „דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם", אוּנ דָאס הָאבֶּען זֵיי בַּוְקָא אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין אַ גְמָרָא, וַוייל אִין דֶער מַסֶכְתָּא סַנְהֶדְרִין שְׁטֶעהט, אַז ר' יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי הָאט אַמָאל גֶעפוּנֶען זִיצֶען אֵלִיָהוּ הַנָבִיא בַּיי אַ הֵייל אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט, וֶוען מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען? „גֶעה פְרֶעג אִיהם!" הָאט אֵלִיָהוּ גֶעעֶנְטְפֶערְט. דַארוֹיף הָאט אִיהם דֶער תַּנָא נָאךְ אַ מָאל גֶעפְרֶעגְט: וואוּ וֶועט עֶר אִיהם גֶעפִינֶען? הָאט אֵלִיָהוּ אִיהם גֶעזָאגְט, אַז מָשִׁיחַ זִיצְט בַּיי דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם. נָאר ר' יְהוֹשֻׁעַ הָאט זִיךְ נִיט בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶער תְּשׁוּבָה אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעפְרֶעגְט: וִוי אַזוֹי וֶועט עֶר דֶערְקֶענֶען מָשִׁיחַ'ן? דָא הָאט אִיהם אֵלִיָהוּ גֶעגֶעבֶּען אַ סִימָן, אַז עֶר זִיצְט צְווִישֶׁען דִי קְרַאנְקֶע אוּנ מְצוֹרָעִים אוּנ הֵיילְט זֵיי. אָט אִין דֶער דָאזִיגֶער גְמָרָא הָאבֶּען זִיךְ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אָנְגֶעחַאפְּט אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז עֶס גֶעהט אוֹיף פְרַאנְק'ן אוּנ אַז דָארְט וואוּ זַיין תְּפִיסָה אִיז גֶעפִינֶען זִיךְ דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם.

אִין דֶער צַייט וָואס פְרַאנְק הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין טְשֶׁענְסְטָאחָאב אוּנ הָאט שׁוֹין נִיט גֶעהַאט אֵייגֶענְטְלִיךְ וָואס אָנְצוּוֶוערֶען, וַוייל אוֹיף דֶער הִילְף פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט מֶעהר רֶעכְנֶען, הָאט עֶר אוֹיסְגֶעאַרְבֵּייט עֶטְלִיכֶע יְסוֹדוֹת פוּן זַיין אֱמוּנָה, אוּנ הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעוָואלְט קֵיינֶעם אַיינְרֶעדֶען אַז זַיין גְלוֹיבֶּען גְלַייכְט זִיךְ אוֹיס מִיט'ן קַאטָאלִיצִיזְמוּס. נָאךְ זַיין לִמוּד, אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז גָאט בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי חֲלָקִים, פוּן דֶעם עַתִּיקָא קַדִישָׁא, פוּן דֶער שְׁכִינָה אוּנ פוּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. אוּנ פְּרַאנְק אַלֵיין מָאג זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וַוייל עֶר הָאט אִין זִיךְ אַלֶע דְרַיי טְהֵייל פוּן דֶער גֶאטְלִיכֶער קְרַאפְט אוּנ דַארְף אָבְּקוּמֶען פַאר דִי זִינְד פוּן יִשְׂרָאֵל, אוּנ דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אִיז אַ מִיטֶעל וֶועג אוֹיף אוֹיסְצוּגְלַייכֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם מִיט'ן יוּדֶענְטְהוּם. מִיט אַזֶעלְכֶע יְסוֹדוֹת הָאט עֶר אָנְגֶעפִילְט אַ גַאנְץ סֵפֶר, וָואס זַיינֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען דָארְט דֶערְנָאךְ צוּגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סַךְ זַאכֶען פוּן זַיין נָאהמֶען אוּנ הָאבֶּען עֶס גֶערוּפֶען „פְּרַאנְק'ס תּוֹרָה"; נָאר קֵיין בֶּעזוּנְדֶערֶע אוֹיפְטְהוּעכְצֶען הָאט מֶען פוּן אִיהם נִיט גֶעזֶעהֶען, דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּנקט אַזוֹינֶע פֶערְדְרֶעהטֶע גֶעדַאנְקֶען, וֶועלְכֶע דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אִין זֵייעֶרֶע פַּאפִּירֶען צוּם פּוֹלִישֶׁען קֶענִיג אוּנ צוּ דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, דִי אֵייגֶענֶע נַארִישְׁקֵייטֶען נָאר מִיט אַנְדֶערֶע וֶוערְטֶער, מִיט מֶעהר עַזוּת אוּנ אוֹיסְגֶעלַאסֶענְהֵייט.

וִוי וַוייט פְּרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַיינְגֶעבִּילְדֶעט, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען צוּשְׁטֶעהֶען צוּ זַיין אֱמוּנָה, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶערוּפֶען אֱמוּנַת אֱדוֹם, זֶעהט מֶען אַרוֹיס

דֶערפוּן וָואס עֶר הָאט נָאךְ אִים יָאהר 1767 , וֶוען עֶר אִיז גֶעזֶעסֶען אִין טְשֶׁענְסְ־טוֹחוֹבֶער פֶּעסְטוּנְג , גֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אִין בְּרָאדִי אוּנ הָאט זֵיי גֶעוָוארֶנְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ נֶעהמֶען גָאטט אִין הַארְצֶען אוּנ נִיט בְּלַייבֶּען בַּיי דִי אַלְטֶע נַארִישְׁקַייטֶען . וַוייל דִי גְבוּרָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי פֶּעלְקֶער פוּן אֶדוֹם אוּנ דֶער רָצוֹן פוּנ׳ם אוֹיבֶּערְשְׁטֶען אִיז אַז דִי קִינְדֶער פוּן אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען מִיט לִיעבְּשַׁאפְט זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען . דֶערְבַּיי הָאט עֶר זֵיי גֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיךְ אַ סִימָן אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועלֶען דִי יוּדֶען פוּן קְרַאקוֹיא הָאבֶּען אַ שְׁטַארְקֶען פְּסַק אוּנ גָאטט׳ס שְׁטְרָאף וֶועט זֵיי טְרֶעפֶען . דִי בְּרָאדֶער יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם זִיךְ אוֹיסְגֶעלַאכְט פוּן זַיין בְּרִיעף , נָאר שְׁפֶּעטֶער מִיט דְרַיי אוּנ דְרַייסִיג יָאהר הָאבֶּען פְרַאנְק׳ס תַּלְמִידִים נָאךְ אַ מָאל אִיבֶּער־גֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם דָאזִיגֶען בְּרִיעף אוּנ צוּשִׁיקְט אִין אַנְדֶערֶע קְהִלּוֹת , אוּנ דֶעמָאלְט הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעקָאנְט דֶערְוַוייזֶען , אַז זֵייעֶר רַבִּי׳נס נְבִיאוֹת אִיז מְקוּיָּם גֶעוָוארֶען אוּנ אַז דִי קְרַאקוֹיֶער יוּדֶען הָאבֶּען זֶעהר פִיעל גֶעלִיטֶען פוּן דֶער מִלְחָמָה וָואס רוּסְלַאנְד הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מִיט פּוֹלִין .

אִים יָאהר 1768 אִיז בַּיי פְרַאנְק׳ן גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַ נַייעֶר גֶעדַאנְק , וָואס הָאט אִיהם אוֹיף אַ קוּרְצֶער צַייט גֶעגֶעבֶּען זֶעהר גְרוֹיסֶע הָאפְנוּנְגֶען . עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען , אַז דָאס רוּסִישֶׁע חַיִל מִיט׳ן גֶענֶערַאל רֶעפְּנִין הָאט זִיךְ צוּגֶערוּקְט קַיין קְרַאקוֹיא , אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה אִיז גֶענוּג פֶערְדְרֶעהט דֶער קָאפּ , אוּנ מֶען וֶועט אִיהם וֶוענִיג אִין זִין הָאבֶּען . דֶע־מָאלְט הָאט עֶר אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען דְרַיי גֶעטְרַייעֶ שְׁלִיחִים פוּן זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט אוּנ הָאט זֵיי שְׁטִילֶערְהֵייד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קַיין וַוארְשָׁא צוּם רוּסִישֶׁען אַרְכִימַאנְדְרִיט גָאר מִיט אַ נַייעֶם פְּלַאן . דֶער אַרְכִימַאנְדְרִיט הָאט אוֹיפְגֶענוּמֶען פְרַאנְק׳ס שְׁלִיחִים אוּנ אִיז גָאר נִבְהָל וּמִשְׁתּוֹמֵם גֶעוָוארֶען , אַז עֶר הָאט דֶערְהֶערְט פוּן זֵיי וִוי פְרַאנְק לַיידְט נֶעבִּיךְ אוּמְזִיסְט , וִוי דִי קַאטָאלִיקֶען רוֹדֵפ׳ן אִיהם נָאר דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען עַל פִּי קַבָּלָה , אַז דִי הֵיילִיגְסְטֶע פוּן אַללֶע אֱמוּנוֹת אִיז נָאר דִי גְרִיכִישֶׁע (פְּרַאוָואסלַאוְויֶע) , אוּנ עֶר הָאט גֶעוָואלְט דִי דָאזִיגֶע אֱמוּנָה בֶּע־פֶעסְטִיגֶען צְווִישֶׁען זַיינֶע תַּלְמִידִים . וֶוער שְׁמִיעסְט אַז דִי שְׁלִיחִים הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען , אַז וֶוען פְרַאנְק וֶוערְד פְרַיי הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְטִיגֶע צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען וָואס וֶועלֶען אָנְנֶעהמֶען פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע , הָאט זִיךְ דֶער פְרוּמֶער אַרְכִימַאנְדְרִיט אָנְגֶעהַאפְּט אִין דֶעם מִיט בֵּיידֶע הֶענְד , אוּנ הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען פָאהרֶען קַיין מָאסְקוֹיא צוּ עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת , וָואס זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זֵיי צוּ הֶעלְפֶען . מִיט גוּטֶע רֶעקָאמֶענְדַאצִיֶעס פוּנ׳ם אַרְכִימַאנְדְרִיט

אונ פוּן נָאךְ אַזֶעלְכֶע גֶעהוֹיבֶּענֶע מֶענְשֶׁען, זֶענֶען דִי שְׁלִיחִים גֶעקוּמֶען קַיין מָאסְקוִיא, אונ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען נָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. דִי פְרִיהֶרִיגֶע פַּאפִּיעֶרֶען, וָואס קְרִיסָא אונ שׁוֹר הָאבֶּען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג אַרוֹיסְגֶעלָאזְט, אונ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהְט מִיט פְּסוּקִים פוּן דֶער תּוֹרָה אונ פְשֶׁטְלִיךְ פוּן דֶער קַבָּלָה צוּ בֶּעוַוייזֶען דָאס הֵיילִיגְקֵייט פוּנ'ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, הָאבֶּען דִי שְׁלִיחִים אִיבֶּערְגֶעדְרֶעהט אונ דִי גַאנְצֶע קְדוּשָׁה אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע, אונ זֵיי הָאבֶּען בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, אַז פְרַאנְק קוּמְט טַאקִי אָבּ פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דֶער גְרִיכִישֶׁער קִירְכֶע אונ אַז אוּנְטֶער זַיינֶע פְלֵייצֶעס שְׁטֶעהֶען טַאקִי צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד תַּלְמִידִים, וָואס זֶענֶען מוּכָן וּמְזוּמָן צוּזַאמֶען מִיט אִיהם צוּ וֶוערֶען פְּרַאוָואסְלַאוְונֶע. עֶס קָאן זַיין אַז דִי שְׁלִיחִים וָואלְטֶען זִיךְ גֶעוֶועהן צוּ עֶפִּיס צוּגֶעשְׁלָאגֶען, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד דֶערְוואוּסְט וָואס דָא גֶעהט פָאר אונ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט זֵייעֶר בֶּעקַאנְטֶען שְׁתַּדְלָן בָּרוּךְ יָוָן גְלַייךְ קַיין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג אונ עֶר הָאט זֵיי דָארְט גָאר אִין גַאנְצֶען מְבַטֵּל גֶעוֶועהן. בָּרוּךְ יָוָן הָאט זִיךְ גֶעטוּינְט אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אונ הָאט גֶעוואוּסְט וואוּ אַ טְהִיר אֶפֶענְט זִיךְ אונ עֶר הָאט אוּמְגֶעוָוארְפֶען דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן, וָואס פְּרַאנְק'ס שְׁלִיחִים הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז זֵיי זֶענֶען שׁוֹין מִיט אִיהם פֶערְטִיג. עֶר הָאט מִיט גֶעבְּרַאכְט בְּרִיעף צוּ דִי גְרֶעסְטֶע רוּסִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אונ הָאט אוּמֶעדוּם אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְט אַז פְּרַאנְק אִיז אַ פָּשׁוּטֶ'ער שְׁווינְדְלֶער, אַז אִין תְּפִיסָה זִיצְט עֶר צוּ לִיעבּ אָבְּנַארֶערַיי, אַז עֶר וויל שׁוֹין צוּם פִינְפְטֶען מָאל בַּייטֶען דִי אֱמוּנָה, וַוייל עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ יוּד, אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק, אַ טֶערְק אונ אַ קַאטָאלִיק, אונ אַז עֶר וֶועט מִיט זִיךְ נִיט מִיט בְּרֶענְגֶען אֲפִילוּ נִיט קַיין הוּנְדֶערְט־חֵלֶק פוּן דֶער צָאהל, וָואס זַיינֶע שְׁלִיחִים בֶּערִיהְמֶען זִיךְ. אַוַודַאי הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעפּוֹעֶלְט, אונ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועקְפָאהֶרֶען פוּן רוּסְלַאנְד מִיט חֶרְפָּה אונ בוּשָׁה: זֵיי הָאבֶּען נָאךְ גֶעדַאנְקְט גָאטְט, וָואס מֶען הָאט זֵיי אָבְּגֶעלָאזְט, וַוייל מִיט קַיין פֶּאסֶער זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעקוּמֶען אונ רוּסִישׁ הָאבֶּען זֵיי קַיין וָוארְט נִיט גֶערֶעדְט.

אַזוֹי הָאט זִיךְ נָאר נִישְׁט אוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן פְּרַאנְק'ס הָאפְנוּנְגֶען, אונ עֶר הָאט גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען אִין טְשֶׁענְסְטָאהוֹב נָאךְ פִינְף יָאהר. מִיט אֵיין זַאךְ הָאט עֶר זִיךְ הָאטְשׁ גֶעטְרֶעסְט, וָואס עֶר הָאט דֶערְלֶעבְּט אַ שְׁטִיקְעל נְקָמָה אִין פּוֹלִין. פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁטַארְק צוּ צֶערַייסֶען דָאס לַאנְד אונ פְּרַאנְק הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל הָעָזָה צוּ שְׁרַייעֶן אַז דָאס רֶעכֶענְט זִיךְ גָאטְט אָבּ מִיט דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶע[illegible]

אַזוֹי פִיעל צָרוֹת. אַ חוּץ דֶעם הָאט אִיהם זֶעהר גֶעפְּרֶאהט וֶוען עֶר הָאט פוּן וַוייטֶענְס גֶעהֶערְט, אַז זַיינֶע תַּלְמִידִים שְׁוַויינֶען נִיט אוּנ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיין תּוֹרָה אִין מֶאהרֶען אוּנ בֶּעהמֶען. עֶס אִיז טַאקִי אִים יָאהר 1769 גֶערָאטְהֶען עֶטְלִיכֶע פְרַאנְקִיסְטֶען זִיךְ אַרַיינְצוּחַאפֶּען קַיין פְּרָאשְׁנִיץ, אוּנ אַזוֹי וִוי דָארְט הָאט נָאךְ גֶעגְלִיעט אַ פוּנְק פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל לֵייבֶּעלֶע פְּרוֹשְׁנִיץ, אִיז זֵיי נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָבְּצוּזוּכֶען מַאֲמִינִים, אוּנ בַּאלְד הָאט דָאס שְׁטֶאדְטֶעל אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִידֶען וִוי אַ קֶעסֶעל. פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען צוּלָאזְט אִיבֶּער גַאנְץ בֶּעהמֶען בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין פְּרָאג, נָאר דָא הָאט זֵיי דֶער בֶּערִיהמְטֶער רַב ר' יְחֶזְקֵאל לַאנְדוֹיא נִיט גֶעלָאזְט קַיין קָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, עֶר הָאט זֵיי בַּאלְד אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם אוּנ הָאט נָאךְ צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶאדְט מֶען זָאל זִיךְ הִיטֶען פַאר זֵיי וִוי פַאר פַייעֶר.

עֶנְדְלִיךְ אִיז אוֹיךְ גֶעקוּמֶען אוֹיף פְרַאנְקְ'ן אַ יְשׁוּעָה. אִים יָאהר 1772 הָאט דָאס רוּסִישֶׁע חַיִל אָבְּגֶענוּמֶען טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב, אוּנ פְרַאנְק הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבֵּייטֶען מִיט אַללֶע כֹּחוֹת עֶר זָאל נוֹשֵׂא חֵן זַיין בַּיי דִי רוּסִישֶׁע הוֹיפְּט-לַייט. וָואס עֶר הָאט אַזוֹינְס אוֹיפְגֶעטְהוּן, צוּ הָאט עֶר זִיךְ פַאר זֵיי אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען וִוי אַ מֶענְשׁ וָואס לַיידְט צוּ לִיעבּ זֵייעֶר רֶעלִיגְיָאן, אָדֶער עֶר הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶעדִיענְט וִוי אַ שְׁפְּיָאן, אִיז שְׁוֶוער צוּ וִויסֶען, נָאר אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים אַרוּם הָאט אִיהם סוּבָארָאב גֶעהֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעמֶאגְט פָאהרֶען וָואהִין עֶר הָאט גֶעוָואלְט. פְרַאנְק הָאט טַאקִי בַּאלְד, אִים יָאהר 1773, אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב, אוּנ הָאט וַוייטֶער צוּשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת. אִין דֶעם בְּרִיעף הָאט עֶר שׁוֹין גֶערֶעדְט שַׁארְפֶער אוּנ הָאט מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, אַז עֶס אִיז שׁוֹין צַייט זֵיי זָאלֶען זִיךְ בֶּעטְרַאכְטֶען וואו זֵיי הַאלְטֶען אִין דֶער וֶועלְט, זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט אַיינְרֶעדֶען אַז מֶען וֶועט זֵיי לָאזֶען צוּ רוּה, עֶס וֶועלֶען קוּמֶען צַייטֶען וָואס מֶען וֶועט זֵיי נִיט לָאזֶען קַיין גַאס דוּרְכְגֶעהֶען, מֶען וֶועט אוֹיף זֵיי שְׁפַּייעֶן אוּנ וַוארְפֶען שְׁטֵיינֶער אוּנ קֵיינֶער וֶועט זִיךְ פַאר זֵיי נִיט אָנְנֶעהמֶען. דֶערְפַאר אִיז זַיין עֵצָה, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי אֱמוּנָה פוּן אֱדוֹם, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועט דֶער שְׁלַאפֶער גּוֹבֵר זַיין דֶעם שְׁטַארְקֶען אוּנ זֵיי וֶועלֶען הָאבֶּען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ רֶעכְנֶען פַאר דֶער עֶרְשְׁטֶער אֱמוּנָה אוּנ פֶערְנֶעהמֶען אַ בְּכָבוֹד'ן פְּלַאץ צְוִוישֶׁען אַללֶע פֶעלְקֶער.

וִוי עֶס שַׁיינְט, הָאט זִיךְ פְרַאנְק דִי עֶרְשְׁטֶע צְוֵויי יָאהר נָאךְ דֶער בֶּעפְרַייאוּנְג אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער, אוּנ הָאט אַלְץ גֶעוַוארְט, אַז זַיין בְּרִיעף

צו די יודישע קְהִלוֹת זָאל הָאבֶּען עֶפּיס אַ פְּעוּלָה, נָאר אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז די יוּדֶען זֶענֶען פָּארְט עַקְשָׁנִים, אוּנ לֶאנְגֶער בְּלַייבֶּען אִין פּוֹלִין הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט. הָאט עֶר זִיךְ אִים יָאהר 1775 בֶּעזֶעצְט אִין בְּרִינְן, דיא הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט פוּן מֶאהרֶען, אוּנ זַיינֶע דְרַיי תַּלְמִידִים, בֵּיידֶע בְּרִידֶער וָואלָאוְוסְקִי אוּנ עֶמֶערֶדְסְקִי־דֶעמְבָּאוְוסְקִי, וֶועלְכֶער הָאט אִין יוּדִישְׁקַייט גֶעהֵייסֶען יְרוּחָם בֶּן לִיפְּמַאן פוּן טְשַׁארְטְקוֹב, הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען די קָאמַאנְדֶע זַיי זָאלֶען אַרְבַּייטֶען אִין בְּרָאדִי, לֶעמְבֶּערְג, לוּבְּלִין אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט פוּן פּוֹלִין אוּנ בֶּאהמֶען. די תַּלְמִידִים הָאבֶּען טַאקִי גֶענוּג גֶעאַרְבַּייט, אוּנ וֶוען די צָאהל פוּן די פְרַאנְקִיסְטֶען אִיז נִיט גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, אִיז אָבֶער דֶערְפַאר בַּיי פְרַאנְקְ'ן אִין קֶעשֶׁינֶע פְּרֶעהלִיכֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל צְווִישֶׁען די יְסוֹדוֹת פוּן דֶער נַייעֶר אֱמוּנָה הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן הֵיילִיגְסְטֶען חוֹב צוּ גֶעבֶּען נְדָבוֹת פְּרַאנְקְ'ן. עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה וִוי אַ מָאל קָרְבָּנוֹת אוּנ דֶערְפַאר הָאט אֲפִילוּ דֶער אָרֶעמְסְטֶער פוּן די פְרַאנְקִיסְטֶען אָבְּגֶערִיסֶען בַּיי זִיךְ פוּנ'ם מוֹיל אוּנ הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט אַ פִּדְיוֹן. אַוַדַאי הָאט פְרַאנְק גֶעקֶאנְט לֶעבֶּען נָאר בְּרֵייט; גֶעלְד גֶעהט צוּ גֶעלְד, פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט רֶענְדְלִיךְ, זַיין הוֹיף הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וֶוערֶען אַ מָקוֹם קָדוֹשׁ אוּנ אִיז שְׁטֶאנְ־דִיג גֶעוֶועהן פוּל מִיט פְּרַאנְקִיסְטֶען, וָואס פְלֶעגֶען גֶעהן אַהִין עוֹלֶה רֶגֶל זַיין, אוּנ פְּרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט עֹשֶׁר אוּנ כָּבוֹד.

אִים יָאהר 1778 אִיז פְּרַאנְק אוֹיף אַ קוּרְצֶער צַייט אַרַיינְגֶעקוּמֶען קַיין ווִיען אוּנ הָאט דָארְט גֶעשְׁפִּילְט נָאר די גְרוֹיסֶע רָאלֶע. עֶר הָאט אָבְּגֶענוּמֶען פַאר זִיךְ מִיט זַיין חֶבְרָה אֵיינְס פוּן די גְרֶעסְטֶע הַייזֶער, עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהרֶען מִיט די טְהַייעֶרְסְטֶע פֶערְד אוּנ די שֶׁאנְסְטֶע קַארֶעטֶעס, אוּנ בַּיי אַזַא רַייךְ לֶעבֶּען הָאט עֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען פִּיעל מֶענְשֶׁען אוּנ די מְלוּכָה הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּקֶען צוּ זַיין הַנְהָגָה. צוּם אָנְהוֹיב הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער גְרַאף קָוְינִיץ אִיהם דַוְקָא גֶעשְׁטִיצְט אוּנ אֲפִילוּ בַּיי דֶער קֵייזֶערִין מַארְיַא טֶהֶערֶעזַיַא אַלֵיין הָאט עֶר נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט אִיהם אוּנ זַיינֶע מְקוּרָבִים גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרוּמֶע קַאטָאלִיקֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶעלִיטֶען צוּ לִיעבּ דֶעם גְלוֹיבֶּען. בַּאלְד זֶענֶען אָבֶער אָנְגֶעלָאפֶען מְסִירוֹת פוּן יוּדֶען אוּנ פְרַאנְק אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּוַוארְפֶען ווִיען אוּנ זִיךְ צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען קַיין בְּרִינְן, וואוּ קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעשְׁטֶערְט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעקֶאנְט פְרַיי צוּפִיהרֶען די הָאנְד.

אִין בְּרִינְן הָאט זִיךְ פְּרַאנְק גֶעפִיהרְט פָּשׁוּט וִוי אַ מֶלֶךְ. עֶר הָאט גֶעגֶעבֶּען

זיך געהאט עטליכע הונדערט פראנקיסטען, וואס האבען אין פולין אוועקגעווארפען ווייבער און קינדער און זענען געקומען זיך וואלגערן ביים רבי'ן אין הויף; פון זיי האט זיך פראנק אויסגעקליבען זיינע לייב-מענשען וואס פלעגען איהם אבהיטען און דיענען געטריי אזוי ווי סאלדאטען, און גאנץ אפט איז נאר געוועהן צו בעוואונדערן ווי גיך די פראסטע פולישע יודען האבען זיך אויסגעלערנט צו טראגען א פארמע, געהען מיט שווערדען און זיך פיהרען ווי אללע קרינס-לייט. פראנק האט מקרב געוועהן גראבע מענשען, און עס קאן זיין אז ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווייל קיין לומדים זענען צו איהם ניט געקומען; נאר אין זיינע כתבים פערענטפערט ער די זאך גאר אנדערש: עס וואלט גאר קיין קונץ ניט געוועהן, זאגט ער, ווען דער רבונו של עולם פיהרט זיין וועלט נאר דורך קלוגע מענשען; דער אויבערשטער טהוט אבער פונקט פערקעהרט, און דוקא דורך קליינע און נארישע מענשעליך בעווייזט ער אונז זיין כח. פראנק האט אבער פערשטאנען צו האלטען אין מורא אללע זיינע לייט, וואס האבען ביי איהם געהייסען: "חברה" אדער "מחנה", און וואס פלעגען זיך צווישען זיך רופען איינער דעם אנדערן: שוועסטער און ברידער. דערצו האט ער זיי אזוי אויסגעמושטירט, אז זיי זאלען קאנען זיין בעלי סוד, און דארט וואו מען דארף זאלען זיי זיך אפילו אזוי פערשטעלען, אז זיי קאנען קלאמערשט פראנק'ן ניט אויפ'ן פנים. דריי זאכען, געפינט מען אין זיינע כתבים, האט ער זיי אנגעזאגט: ערשטענס, אז איהר וועט פאלגען ניין און ניינציג מאל און דאס הונדערטע מאל ניט, איז גלייך ווי איהר זענט קיין מאל ניט געטריי געוועהן; צווייטענס, אז איך זאג אייך, אז די ערד איז פון גאלד דארפט איהר בלינד גלויבען און גאר ניט איבער פרעגען; און דריטענס, אז איהר זעהט מיך אין גאס געהען צו פוס אדער רייטען אויף א פערד טאר קיינער מיר ניט נאכקוקען און דערנאך אפילו ניט דערצעהלען דער אייגענער פרוי מיט די קינדער, אז מען האט מיך בעגעגענט, ווייל פונ'ם איבעריגען פלוידערן קומט קיין גוטס ניט ארויס. גאנץ אפט פלעגט פראנק לערנען קבלה מיט זיין מחנה און האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז אין אמונה זענען דא דריי מדרגות: די ערשטע איז דאס קריסטענטהום, וואס עס האט זיי דערצו צוגעפיהרט; די צווייטע איז דת און דערביי האלטען זיי אצונד; און די דריטע איז אדום, נאר דערצו קאן מען ערשט דערגרייכען, אז מען איז גוט און פרום, און מען האט א גרויסען זכות אין הימעל.

פראנק'ס גאנצע הנהגה איז געוועהן פול מיט סודות. פון אללע אורחים

וָואס פְלֶעגֶען קוּמֶען ־קיין בְּרִינְן הָאבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע גֶעקָאנְט הָאבֶּען די זְכִיָה אִיהם אָבְּגֶעבֶּען שָׁלוֹם אוּנ מִיט אִיהם רֶעדֶען אַ פָּאר וָוארְטֶער, דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעגְנִיגֶען דֶערְמִיט, וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַ צַייט אַרוּמְגֶעדְרֶעהט בַּיי אִיהם אִין הוֹיף אוּנ הָאבֶּען אִיהם פוּן דֶער וַוייטֶענְס גֶע־זֶעהֶען פָאהרֶען, הָאטְשׁ זַיין פָּנִים הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט אָנְקוּקְען, וַוייל דִי קָארֶעטֶע איז גֶעווֶעהן צוּגֶעדֶעקְט פוּן אַלֶע זַייטֶען. פְרַאנְק הָאט גֶעהַאלְטֶען, אַ הוֹיז נַבָּאִים, שְׁרַייבֶּערְס אוּנ מְשָׁרְתִים, בִּיז זִיבְּצִיג לַייבּ־מֶענְשֶׁען, אוּנ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהרֶען אִיבֶּער דֶער שְׁטָאדְט אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶער פַּארַאד: דֶער קוּטְשֶׁער אִיז גֶעוֶועהן אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ גְרִינֶעם רוּסִישֶׁען מוּנְדִיר, אַרוּם דֶעם וָואגֶען פְלֶעגֶען פָאהרֶען צְוֶועלְף רַייטֶער מִיט לַאנְגֶע שְׁפִּיזֶען, עֶר אַלֵיין הָאט שְׁטֶאנְדִיג גֶעטְרָאגֶען אַ רוֹיט זַיידֶען הִיטֶעל, אוּנ אוּנְטֶער דֶעם רוֹיטֶע לַאנְגֶען זַיידֶענֶעם מַאנְטֶעל טְהַייעֶרֶע פּוֹלִישֶׁע קְלֵיידֶער אַזוֹי ווִי דִי גְרוֹיסֶע מַאגְנַאטֶען, אוֹיפ'ן פָּנִים אָבֶּער הָאט עֶר אוֹיסְגֶעווִיזֶען ווִי אַ פְּרָאסְטֶער פּוֹלִישֶׁער יוּד, מִיט אַ גֶעדִיכְטֶער בָּארְד אוּנ מִיט לַאנְגֶע פֵּאוֹת, אוּנ נָאר דִי שְׁוַוארְצֶע פִינְקֶעלְדִיגֶע אוֹיגֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען דֶעם סוֹד, אַז דָאס אִיז נִיט ־קיין גֶעווֶאהנְלִיכֶער מֶענְשׁ. אִין קִירְכֶע פְלֶעגְט עֶר זֶעהר זֶעלְטֶען קוּמֶען, נָאר אַלֶע טָאג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער מִנְהָג אַרוֹיסְפָאהרֶען אִין אַ וָואלְדֶעל אוּנ דָארְט דַאוְונֶען בִּיְחִידוּת; דֶעמָאלְט אִיז אִיהם גֶעווֶאהנְלִיךְ, אוֹיסֶער זַיינֶע מְקוֹרָבִים, נָאכְגֶע־פָאהרֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער רַייטֶער, אוּנ הָאט מִיטְגֶעפִיהרְט וַואסֶער אִין אַ לֶעדֶער. פְרַאנְק הָאט יֶעדֶעס מָאל אָנְגֶעווִיזֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער פְּלַאץ, דָארְט הָאט מֶען אוֹיפְ־גֶעשְׁפְּרֵייט אַ טְהַייעֶרְן קָאווְיָאר (טֶעפִּיךְ) אוּנ עֶר הָאט דָארְט אֵיינֶער אַלֵיין זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דִי קְנִיע אוּנ גֶעזָאגְט פֶערְשִׁידֶענֶע תְּפִלּוֹת, דֶער עוֹלָם הָאט גֶעמוּזְט שְׁטֶעהֶען פוּן וַוייטֶענְס אוּנ הָאט נִיט גֶעטָארְט צוּגֶעהֶען נָאהֶענְט, אוּנ אַז דָאס דַאוְונֶען הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט הָאט מֶען דֶעם פְּלַאץ בֶּעגָאסֶען מִיט וַואסֶער.

פוּן זַיין קְדוּשָׁה הָאט פְרַאנְק אָבְּגֶעטְהֵיילְט דֶעם גְרֶעסְטֶען חֵלֶק זַיין שֶׁאנֶער טָאכְטֶער חַוָה, וָואס אִיז, נָאךְ דֶער מוּטְטֶערְ'ס טוֹיט, דִי גַאנְצֶע דְרַייצֶעהן יָאהר, ווֶעלְכֶע דֶער פָּאטֶער הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין דֶער טְשֶׁענְסְטָאהוֹבּ'ער פֶּעסְ־טוּנְג, אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען גֶעווָארֶען אִין וַוארְשָׁא בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי גְרֶאסְטֶע שְׂרָרוֹת אוּנ זִי אִיז גֶעווָארֶען אַ זֶעלְטֶענֶע יְפַת תֹּאַר, גֶעלֶערְנְט אוּנ מִיט אַלֶע מַעֲלוֹת וָואס פַּאסֶען פַאר אַ עֶדֶעל קִינְד. פְרַאנְק הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צוּ זַיין שְׁווִינְדֶעל ווֶעט אִיהם דִי טָאכְטֶער שְׁטַארְק צוּ נוּטְץ קוּמֶען, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען

שְׁרַייֶען אַז אִין אִיהר לֶיעבְט נָאךְ מֶעהר רוּחַ הַקֹדֶש וִוי אִין אִיהם, אוּנ אַז נִיט עֶר אַלֵיין, נִיט אֲפִילוּ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ דִי הֵיילִיגֶע אָבוֹת הָאבֶּען גֶעהַאט אַזַא גֶעהוֹיבֶּענֶע נְשָׁמָה וִוי זִי. עֶר הָאט זִי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען „אֶמוּנָה“ אוּנ זַיינֶע אַלֶע כְּתָבִים זֶענֶען פוּל גֶעוָוארֶען מִיט אִיהרֶע שְׁבָחִים. „אַז זִי וֶועט אַוֶועקְגֶעהֶען פוּן אוּנְז, פְּלֶעגְט עֶר אָפְט זָאגֶען, וֶועלֶען מִיר אַלֶע בְּלַייבֶּען וִוי אַ גוּף אָהן אַ נְשָׁמָה, אוּנ אַז אִיהר זְכוּת וֶועט אוֹיף אוּנְז מֵגֵין זַיין וֶועלֶען מִיר הָאבֶּען בֵּיידֶע וֶועלְטֶען!“. חַוָה הָאט גִיךְ אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דֶעם פָּאטֶערְס דֶרֶךְ, אוּנ אִיז נָאךְ גֶעוָוארֶען מֶעהר בְּרְיָה פוּן אִיהם, אוּנ אַ כֹּחַ הָאט זִי טַאקִי גֶעהַאט אַ גְרֶאסֶערְן, וַוייל אַ שֶׁאנֶע פְּרוֹי אִיז דֶער בֶּעסְטֶער מַאגְנֶעט, אוּנ קֶאן צוּ זִיךְ מֶעהר צוּ שְׁלֶעפֶּען וִוי אַלֶע אַנְדֶערֶע מִיטֶעל. זִי הָאט זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעלְטֶענֶער אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען וִוי פְּרַאנְק אוּנ אִיז שְׁטֶאנְדִיג גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט פִיעֶרְצֶעהְן מֶאדְלֶעךְ; עֶס פְלֶעגְט זֶעהר שְׁוֶוער אָנְקוּמֶען זִי צוּ זֶעהֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען נָאךְ מְגַזֵם גֶעוֶועהן אִיהר שֶׁאנְהַייט אוּנ וָואס וֶוענִיגֶער מֶען הָאט זַיי אָנְגֶעקוּקְט הָאט מֶען אַלְץ מֶעהר גֶערֶעדְט פוּן אִיהר אוּנ מֶען הָאט דֶערְצֶעהלְט גַאנְצֶע נִסִים וְנִפְלָאוֹת. עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז צוּ אִיהר הָאט זִיךְ גֶעשַׁדְכֶנְ׳ט אֵיינֶער פוּן דִי רַייכְסְטֶע פוֹלִישֶׁע מַאגְנַאטֶען, דֶער גְרַאף לוּבָּאמִירְסְקִי, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם פְלֶעגְט עֶר אָפְט קוּמֶען קַיין בְּרִינְן.

אִים יָאהר 1782 אִיז פְּרַאנְק צוּזַאמֶען מִיט זַיין בֶּערִיהמְטֶער טָאכְטֶער נָאךְ אַ מָאל אַרִיבֶּערְגֶעפָאהרֶען קַיין וִויען, אוּנ הָאט דָארְט מִיט זַיין גְרוֹיס רַייכְקַייט אוּנ מִיט׳ן בְּרֵייטֶען פִיהרוּנְג נָאךְ מֶעהר אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען וִוי מִיט פִיער יָאהר צוּרִיק. הוּנְדֶערְטֶער פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט בַּיי אִיהם אִין הוֹיף, אוּנ עֶס אִיז זַיי גֶערָאטְהֶען אַרַיינְצוּנַארֶען נִיט וֶוענִיג יוּדֶען אִין זַייעֶר נֶעץ. אִין אֶסְטֶערְרַייךְ הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְשְׁט דֶער גוּטֶער אוּנ מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדְלִיכֶער קֵייזֶער יָאזֶעף דֶער צְוֵוייטֶע, וָואס הָאט גֶעגֶעבֶּען פְרַייהַייט אַלֶע פֶאלְקֶער אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אוֹיךְ פְּרַאנְק גֶעקָאנְט טְהוּן וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט. דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט זִיךְ אֲפִילוּ יָא אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף זַיין הַנְהָגָה אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט פוּן וַואנֶען עֶס קוּמְט צוּ אִיהם אַזַא עֲשִׁירוּת, נָאר פְּרַאנְק הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעדְרֶעהט מִיט אַ תֵּירוּץ אַז אִיהם שִׁיצְט דִי קֵייזֶערִין פוּן רוּסְלַאנְד יֶעקַאטֶערִינַא דִי צְוֵוייטֶע. דִי תְּשׁוּבָה וָואלְט גֶענוּג גֶעוֶועהן וֶוען דִי יוּדֶען וָואלְטִין אִיהם נִיט מֶעהר זַאטְשֶׁעפֶּעט, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעהַאט שׂוֹנְאִים, אִי צְווִישֶׁען דִי פְרוּמֶע, אִי צְווִישֶׁען דִי אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְטֶע, בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען אִיהם גֶערֶעכֶענְט נִיט אַהִין אוּנ נִיט אַהֶער אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלָאגֶען דֶער

מְלוּכָה אַז עֶר אִיז פָּשׁוּט אַ שֶׁאדְלִיכֶער מֶענְשׁ , וַוייל עֶר שְׁלֶעפְּט צוּ זִיךְ צוּ יוּנְגֶע לַייט אוּנ קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵיי בֶּעגַנְבֶ'נֶען דִי עֶלְטֶערְן אוּנ טְרָאגֶען אִיהם אַװֶעק דֶעם לֶעצְטֶען גְרָאשֶׁען . אַוַדַאי הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה נִיט גֶעקָאנְט שְׁוַוייגֶען , מֶען הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען פוּן וִויעַן אַרוֹיסְפָּאהְרֶען . אוּנ עֶר אִיז צוּרִיק גֶעפָּאהְרֶען קַיין בְּרִינְן , דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט לַאנְג בְּלַייבֶּען , וַוייל מֶען הָאט אוֹיף אִיהם אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט לֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער . אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ זוּכֶען פַאר זִיךְ מִיט דֶער גַאנְצֶער „מַחֲנֶה" אַ נַייעֶ הֵיים אוּנ לַחֲלוּטִין אַװֶעקְוַוארְפֶען בְּרִינְן , וואוּ עֶר הָאט כִּמְעַט דְרַייצֶעהְן יָאהר כְּסֵדֶר גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ גְלִיקְלִיךְ .

נָאךְ אִין פּוֹלִין הָאט פְּרַאנְק אוּנ זַיין גַאנְצֶע חֶבְרָה זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אָרְט , וואוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען זִיצֶען אַלְלֵיין אוּנ קֵיינֶער זָאל זֵיי נִיט מִישֶׁען אִין זֵייעֶרֶע עִנְיָנִים , נָאר עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אוּנ דֶערְפוּן הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר זֵיי דִי גְרוֹיסֶע צָרוֹת ; אַצוּנְד , אַז מֶען הָאט פְּרַאנְק'ן טַאקִי אָהן צֶערֶעמָאנֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ , אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַז מֶעהר וָואהנֶען צְווִישֶׁען שְׁכֵנִים אִיז קַיין תַּכְלִית נִיט , אוּנ אַז דָאס בֶּעסְטֶע וָואלְט גֶעוֶועהן וֶוען עֶר וֶוערְד אַלְלֵיין אַ בַּעַל הַבַּיִת אוּנ דַארְף גָאר נִיט אָנְקוּמֶען צוּ קַיין פְרֶעמְדֶע . עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאכְזוּכֶען אַ פְּלַאץ אוּנ הָאט אִים יָאהר 1778 גֶעפוּנֶען אַ טְהַייעֶרְן שְׁלָאס , נִיט וַוייט פוּן דֶער שְׁטָאדְט אָפֶּענְבַּאךְ , וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּם פִירְסְט אִיזֶענְבּוּרְג בִּירְשְׁטֵיין , אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער נִצְרַךְ אוּנ פְּרַאנְק הָאט אִיהם נָאךְ גֶעגֶעבֶּען זֶעהר אַ וָואהלֶען מֶקַח , הָאט עֶר אִיהם פֶּערְקוֹיפְט דָאס גַאנְצֶע שְׁלָאס מִיט דִיא עֶרְד אוּנ מִיט אַלֶע רֶעכְטֶע וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט , אוּנ פְּרַאנְק הָאט בֶּעקוּמֶען דֶעם טִיטֶעל בַּארָאן פָאן אָפֶּענְבַּאךְ אוּנ , פּוּנְקְט וִוי אַלֶע אַנְדֶערֶע פִירְסְטֶען , הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַלֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם שְׁלָאס , אוּנ דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי אִיהם אִין דִי הֶאנְד . מֶעהר הָאט טַאקִי פְּרַאנְק נִיט בֶּעדַארְפְט , וַוייל בַּיי זִיךְ אִין שְׁלָאס הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען נָאר זַיין „מַחֲנֶה" אוּנ קֵיינֶער הָאט אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעטָארְט זָאגֶען קַיין דֵעָה . מִיט גְרוֹיס פַארַאד אִיז פְּרַאנְק אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען אִין זַיין שְׁלָאס צוּזַאמֶען מִיט בֵּיידֶע זִיהן , יַעֲקֹב אוּנ יוֹסֵף , אוּנ מִיט זַיין הֵיילִיגֶער טָאכְטֶער חַוָה אוּנ דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן אַלֶע שְׁטֶעדְט אַרוּם הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּרֶעכֶען דִי קָאפּ , פוּן וַואנֶען הָאט זִיךְ צוּ זֵיי גֶענוּמֶען דֶער נַייעֶר פָּרִיץ . פְּרַאנְק הָאט אַלֵיין אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קְלַאנְג , אַז עֶר אִיז אֵיינֶער פוּן דִי גְרוֹיסֶע רוּסִישֶׁע שְׂרָרוֹת , אַז עֶר שְׁטֶעהט

אונטער דעם שוטץ פון דער קייזערין יעקאטערינא, אונ אז חוה איז א רוסישע פרינצעסין. באלד האט מען אנגעהויבען דערצעהלען גאנצע מעשות: א טהייל האבען געזאגט, אז פראנק איז א פולישער פירסט. אנדערע האבען געדרונגען אז ער איז א געוועזענער רוסישער מלך, אונ גאר די קלוגע האבען אויסגעוויזען, אז ער איז מעהר ניט ווי איין אלטער רוסישער גענעראל וואס איז צוגעשטעלט געווארען, ער זאל אכטונג געבען אויף חוה'ן, וועלכע בעהאלט איהר נאהמען אונ איז אייגענטליך די טאכטער פון דער רוסישער קייזערין עליזאבעטהע פעטראוונא. קיין אנדערע געדאנקען האבען טאקי קיינעם ניט געקאנט קומען אויפ'ן מח, ווען מען האט בעטראכט פון דער ווייטענס דאס רייכקייט פון פראנק'ן, אונ ער אלליין האט טאקי געוואלט מען זאל אויסטראכטען וואס מען וויל, אבי ווייטער זיין פונ'ם אמת.

צום אנהויב האט פראנק מיט זיך אלליין מיט געבראכט אין שלאס אריין ביז זעכס הונדערט חברה־לייט. נאר דערנאך האט זיך די צאהל פערגרעסערט אונ אפט פלעגען זיך געפינען ביי איהם אין הויף מעהר פון טויזענד מענשען. די בשורה, אז פראנק האט זיך געמאכט א קליינע מלוכה אונ ביי איהם קאנען זיך די פראנקיסטען פיהרען נאך די ריינע יסודות פון זייער אמונה אונ פערשפארען זיך צו פערשטעלען, האט זייערע הארצער אנגעפילט מיט פרייד אונ יעדער פון זיי האט מיט פערגניגען אוועקגעשיקט אהין די שאנסטע מתנות אונ אפילו דער ארמסטער האט גערעכענט פאר א חוב האטש איין מאל זיין אלליין ביים רבי'ן, איהם איבערלאזען א רעכטען פדיון אונ אנקוקען מיט אייגענע אויגען זיין גדולה. פראנק האט זיך אויפ'ן נייעם ארט געפיהרט נאך מיט מעהר גדלות אונ זעהר זעלטען האט ער זיך געוויזען פאר די הונדערטער פרעמדע וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים פערשלעפט צו איהם אין שלאס אריין אונ גענוג בעצאהלט נאר דערפאר זיי זאלען בעטראכטען האטש די פיער וואנד פון זיין וואהנונג. חוה האט זיך אויך אזוי נוהג געוועהן אונ נאר איין מאל אין וואך האט מען זי געקאנט זעהען, ווען זי פלעגט ארויסגעהען פאר'ן טויער פונ'ם שלאס אויסטהיילען נדבות די ארעמע לייט. פראנק'ס הכנסה איז געוועהן אזוי גרויס, אז ער איז אים שטאנד געוועהן אויסצוהאלטען אויף זיין רעכנונג עטליכע הונדערט איינוואהנער פונ'ם שלאס אונ א חוץ דעם נאך צוטהיילען טויזענדער רענדליך פרעמדע קבצנים, אונ דאס אלדינג האבען געגעבען די פראנקיסטען אונ גראסטענטהיילס מעהר ווי פיעל די כוחות זייערע האבען געטראגען.

די הַנְהָגָה פוּן די פְּרַאנְקִיסְטֶען בַּיי זֵייעֶר מָשִׁיחַ אִין שְׁלָאס אִיז גֶעוֶועהן אֶקוּרַאט לוֹיט פְּרַאנְק׳ס תּוֹרָה, וְוי עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין טְשֶׁענְסְטָאחוֹב, נָאר פְּרַאנְק אַלֵיין פְּלֶעגְט זֶעהר זֶעלְטֶען ראוֹוְנֶען בְּצִבּוּר. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר אֵייגֶענֶע קִירְכֶע בַּיים טֵייךְ מַאין אוּנ אַז פְּרַאנְק פְּלֶעגְט אַמָאל קוּמֶען אַהִין, הָאט מֶען אִיהם גֶעשְׁטֶעלְט אוּנְטֶער אַטְהַייעֶרֶע חוּפָּה, אוּנ דָארְט הָאט עֶר מִתְפַּלֵּל גֶעוֶועהן בִּיחִידוּת. דָאס פְּלֶעגְט אָבֶּער גֶעשֶׁעהן נָאר עֶטְלִיכֶע גֶע־צָאהלְטֶע מָאל אִין יָאהר; זַיין גֶעווָאהנְלִיךְ דַאוֶונֶען אִיז גֶעוֶועהן וְוי פְרִיהר אִין אַוַואלְד, וואוּ עֶר פְּלֶעגְט פַאלֶען כּוֹרְעִים, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען דָאס אָרְט בֶּעגָאסֶען מִיט וַואסֶער. גֶעטְרָאגֶען הָאט עֶר שְׁטֶאנְדִיג זַיין רוֹיטֶען מַאנְטֶעל, וַוייל זַיין אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶערוּפֶען אֱדוֹם אוּנ אֱדוֹם הֵייסְט אוֹיךְ רוֹיטְה אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, נָאר אָפְט פְּלֶעגְט עֶר זִיךְ אָנְטְהוּן וַוייסֶע קְלֵיידֶער פוּן אַכֹּהֵן גָּדוֹל, אוּנ מֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז וֶוען עֶר אִיז אַמָאל גֶעפָאהרֶען קַיין פְּרַאנְקְפוּרְט דוּרְךְ אָפֶּענְבַּאךְ אוּנ דֶער ווִינְד הָאט גְרָאד צוּבְּלָאזֶען דָאס גְרִינְגֶע פַּארְטוּכֶעל פוּן דֶער קַארֶעטֶע הָאט מֶען אִיהם דֶערְזֶעהֶען זִיצֶען אִין אַוַוייסֶען קִיטֶעל מִיט אַאוּרִים וְתוּמִּים אוֹיפ׳ן הַארְץ אוּנ מִיט קְלֵיינֶע גְלֶאקְלֶעךְ אַרוּם די זוֹימֶען פוּן די מַלְבּוּשִׁים.

דְרַיי יָאהר זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אוּנ פְּרַאנְק הָאט דֶערְפִּיהלְט אַז עֶר ווֶערְט אַלְט אוּנ די כּוֹחוֹת לָאזֶען זִיךְ אִיהם אוֹיס, דֶערְצוּ הָאט עֶר בֶּע־מֶערְקְט אַז אִין זַיין קַאסֶע ווֶערְט אַלְץ ווֶענִיגֶער, אוּנ עֶר אִיז נָאךְ אַריינְ־גֶעקְרָאכֶען אִין הוֹבוֹת, וַוייל ווִי די פִּדְיוֹנוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעשִׁיט פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט עֶס פָּארְט נִיט גֶעקֶאנְט טְרָאגֶען אוֹיף אַזַא בְּרֵייטֶען לֶעבֶּען. פְּרַאנְק הָאט גֶעווָאלְט בֶּעווָארְנֶען די קִינְדֶער אוּנ זֵיי אִיבֶּערְלָאזֶען אַפֶּעטֶע יְרוּשָׁה, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִים יָאהר 1781 מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַלֶע פְּרַאנְקִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען קוּמֶען צוּ אִיהם, וַוייל עֶר זֶעהט אַז לַאנְג צִיהֶען ווֶעט עֶר שׁוֹין נִיט, אוּנ עֶר ווִיל זִיךְ מִיט זֵיי גֶעזֶעגְנֶען פַאר׳ן טוֹיט. אַשְׁטַארְקֶען רַעַשׁ הָאט די יְדִיעָה אָנְגֶעמַאכְט אוּמֶעדוּם, וואוּ די פְּרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעוָואהנְט, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין וַוארְשָׁא, וַוייל דָארְט הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען די רַייכְסְטֶע אוּנ די פֶערְמֶאגְלִיכְסְטֶע פוּן זֵיי, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי אַלֶע גֶעבְּלִיבֶּען, אַז עֶס מֶאג זֵיי קָאסְטֶען זֵייעֶר גַאנְץ עֲשִׁירוּת אוּנ זֵיי מוּזֶען נָאךְ בֶּעקוּמֶען פְּרַאנְק׳ס בְּרָכָה עֶהדֶער עֶר ווֶעט צוּמַאכֶען די אוֹיגֶען. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט די מְלוּכָה זָאל זִיךְ נִיט אוּמְקוּקֶען אַז צוּפִיעל מֶענְשֶׁען פָאהרֶען אַרוֹיס אוּנ זָאל זִיךְ נִיט שְׁטוֹיסֶען וואוּהִין די נְסִיעָה אִיז, דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי פְרִיהר אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט די וַוייבֶּער מִיט די

קִינְדֶער קֵיין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי בִּיסְלֶעכְוַויין צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַלֶע זֵייעֶרֶע קַאפִּיטַאלֶען אוּנ זֶענֶען אוֹיךְ אַרִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ. צוּ שְׁפֶּעט הָאט זִיךְ דִי פּוֹלִישֶׁע מְלוּכָה גֶעכַאפְּט אוּנ הָאט אִין גַאנְצֶען פֶערְהַאלְטֶען אִין וֶועג עֶטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען מִיט פִיעֶרְצִיג טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ. דָאס אִיז אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן אֲפִילוּ קֵיין צְוַואנְצִיגְסְטֶעל פוּן דֶעם וָואס דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעפִיהְרְט פְרַאנְקְ'ן אוּנ גֶעבְּרַאכְט זַיינֶע קִינְדֶער אַ פֶערְטִיגֶע יְרוּשָׁה.

טַאקִי נָאךְ אִין דֶעם יָאהר, דֶעם 10 דֶעצֶעמְבֶּער אִיז פְרַאנְק גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ מֶעהר פוּן אַכְט הוּנְדֶערְט פְרַאנְקִיסְטֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן בַּיי זַיין לְוָיָה. מִיט גְרוֹיס פַּארַאד הָאט מֶען אִיהם מְקַבֵּר גֶעוֶועהן אִין אָפֶענְבַּאךְ, נָאר קֵיין נַייסְטְלִיכֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן דֶערְבַּיי, וַוייל חָאטְשׁ דֶער טוֹיט הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען זֵייעֶר מַנְהִיג אִיז זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען הֵיילִיג „פְרַאנְקְ'ס תּוֹרָה", אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַלֶע גוּט גֶעוואוּסְט, אַז מִיט דִי קַאטָאלִיקֶען גֶעהֶערֶען זֵיי זִיךְ גָאר נִיט אָן, אוּנ אַז אַצוּנְד דַארְפֶען זֵיי נָאךְ אַיינְגֶעוֶוענְדֶען מֶעהר כֹּחַ צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי אֱמוּנָה פוּן אֱדוֹם.

אַ קַיילֶעכְדִיגֶען יָאהר הָאבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען בֶּעוֵויינְט זֵייעֶר מָשִׁיחַ'ן אוּנ גֶעטְרָאגֶען טְרוֹיעֶר נָאךְ אִיהם, נָאר קֵיין יְתוֹמִים זֶענֶען זֵיי פָּארְט נִיט גֶעבְּלִיבֶּען: חַוָה הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי גַאנְצֶע אַרְבַּייט פוּנ'ם פָאטֶער, אוּנ עֶס אִיז אִיהר אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן, וַוייל פְרַאנְק הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעשְׁרִיגֶען, אַז קֵיין הֵיילִיגֶערֶע פוּן אִיהר אִיז גָאר נִיטָא, אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ שׁוֹין פוּן לַאנְג גֶעוָואהנְט מִיט דֶעם גֶעדַאנְק, אַז זִי מוּז נָאךְ זַיין טוֹיט אַרוֹיף אוֹיף זַיין אָרְט. חַוָה הָאט טַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי אַזוֹי צוּ דְרֶעהֶען דָאס רֶאדֶעל: בֵּיידֶע בְּרִידֶער זֶענֶען בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן גֶעטְרַייעֶ נַבָּאִים, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען אִיהר גֶעהָאלְפֶען דִי אַלְטֶע פְרַאנְקִיסְטֶען וָואלָאווְסְקִי, דֶעמְבָּאווְסְקִי אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע, וָואס זֶענֶען שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען וָואהנֶען אִין שְׁלָאס אוּנ הָאבֶּען דָארְט אַיינְגֶעפִיהְרְט אַ קְלֵיינֶע נָאר אַ זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיגֶע מְלוּכָה מִיט חַיִל אוּנ כְּלֵי זַיִן. אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען דַארְף מֶען אָבֶּער הָאבֶּען אַ סַךְ גֶעלְד, אוּנ דִי פִּדְיוֹנוֹת, וָואס מֶען פְלֶעגְט בְּרֶענְגֶען, הָאבֶּען נִיט גֶעקְלֶעקְט אוֹיף אַזַא הוֹצָאָה; וֶוער שְׁמִיעסְט אַז עֶס זֶענֶען נָאךְ אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע יָאהר, אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וֶועניגֶער פָאהְרֶען צוּ אִיהר, הָאט חַוָה אָנְגֶעהוֹיבֶּען פִיהְלֶען אַ מַאנְגֶעל, אוּנ אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ מַאכֶען חוֹבוֹת. גֶעטְרוֹיעֶט הָאט מֶען אִיהר אוּמֶעדוּם, וַוייל קֵיינֶער אִיז נִיט מְסוּפָּק גֶעוֶועהן, אַז זִי אִיז טַאקִי אַ רוּסִישֶׁע פְּרִינְצֶעסִין, אוּנ דֶערְפַאר אִיז זִי אִים יָאהר 1798 שׁוֹין שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן דְרַיי מִילְיָאן גוּלְדֶען. אַז עֶס אִיז אִיהר

געוואָרען שטאַרק ענג האָט זי צולאָזט פיעל פון איהרע דיענער, אונ אַ סך פראַנקיסטען, וואס האָבען בייא איהר אין הויף געלעבט, האָבען געמוזט זיך אומקעהרען קיין פוילין אָדער זוכען זיך אַרבייט ערגיץ אין די פאַבריקען פון דייטשלאַנד. די בעלי חובות האָבען מן הסתם אויך ניט געשוויגען, נאָר זי האָט זיי אָנגעהויבען פיהרען מיט הבטחות אַז אָט אָט דאַרף איהר אָנקומען געלד פון רוסלאַנד אונ זי וועט זיך מיט אַללע אָברעכנען. דערווייל האָבען איהרע נביאים צושיקט בריעף אין אַללע שטעדט, וואו די פראַנקיסטען געפינען זיך, אונ האָבען מודיע געוועהן, אַז חוה איז אין אַ גרויסער נויטה, אונ זיי האָבען באַלד ווייטער אויסגעלעדיגט די קעשענעס; בעזאָנדערס האָט מען איהר אַריינגעשיקט פיעל געלד פון פראָג. עס איז שוין אָבער אַלץ וועניג געוועהן, זעהר וועניג מיילער האָט זי דערמיט געקאָנט פערשטאָפען אונ, ווי עס שיינט, האָט מען איהר אָנגעהויבען שטאַרק דערקוטשען. חוה האָט נאָך אַ מאָל געמוזט מאַכען אַ שווינדעל, אונ האָט אים יאָהר 1800 צוקלעבט אין אַללע גאַסען פון אָפענבאַך מודעות, אַז זי שיקט אַרויס איהר ברודער קיין פעטערסבורג אונ פון דאָרט וועט ער אין זעכס חדשים אַרום צוריק קומען מיט חיל אונ געלד, אונ דעמאָלט וועט זי די דאָזיגע, וואס וועלען רוהיג וואַרטען, בעצאָהלען פינקטליך זייער קאַפּיטאַל מיט פּראָצענט, אונ די, וועלכע וועלען זיין עזות־פּנים'ער, וועלען זיי האָבען וואס צו געדענקען. ווי נאַריש אַזאַ מודעה וואָלט זיך בעדאַרפט אויסווייזען, האָבען זיך געפונען גענוג נאַראָנים, וואס האָבען איהר געגלויבט, אונ אַז מען האָט געזעהען אַז חוה אַלליין איז אויף אַ צייט אַוועקגעפאָהרען קיין וועגעדיג אונ איהר ברודער יעקב האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין רוסלאַנד האָבען זיי זיך געקוויקט מיט דער האָפנונג אַז גאָר גיך וועט זיך אַ גוס טהון אַ רעגען פון רוסישע רענדלעך, אונ זיי וועלען בעקומען אַ מנה יפה. קוים האָט זיי אָבער חוה איינגעשטילט, האָט זי זיי שוין אַללעמען פערגעסען. וואס זי האָט געטהון אין וועגעדיג — איז ניט בעקאַנט, נאָר אַז איהר ברודער איז געפאָהרען קיין פעטערסבורג נאָר ניט זוכען געלד, זעהט מען אַרויס דערפון, וואס שפּעטער מיט פיערצעהן יאָהר האָט ער שוין געדיענט ווי איין אָפיציער אין דער רוסישער אַרמעע.

מיט אַ וועטהיג אין הארצען האָבען דעמבאָווסקי אונ וואָלאָווסקי, די גרויסע זיילען וואס אויף זיי האָט זיך נאָך אין גאַנצען געהאַלטען דער בנין פון אמונת אדום, בעטראַכט ווי פראַנק'ס אַרבייט געהט לאבוד, אונ זיי האָבען זיך ענטשלאָסען צו מאַכען די לעצטע פּריוו אונ שיקען אַ בריעף צו

דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אִין פְּרָאג, טָאמֶער וֶועט זִיךְ אוֹיפְבְּלָאזֶען דֶער פֶּערְלָאשֶׁענֶער פוּנְק, אוּנ עֶס וֶועט וֶוערֶען אַ נַייֶע שְׂרֵפָה. אִין דֶעם בְּרִיעף, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן גֶעשְׁרִיבֶּען מִיט רוֹיטְהֶען טִינְט פַאר אַ זֵכֶר פוּן אֱדוֹם, הָאבֶּען זֵיי דֶערְמָאנְט דִי יוּדֶען דֶעם מַאֲמַר פוּן דֶער גְמָרָא: „יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת" אוּנ אִיהם אַנְגֶעוֶוענְדֶט אוֹיף פְרַאנְק'ן אוּנ גֶעוִויזֶען, אַז יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז נִיט גֶעשְׁטָארְבֶּען, וַוייל זַיין תּוֹרָה לֶעבְּט אוּנ וֶועט עֶבִּיג לֶעבֶּען; זֵיי הָאבֶּען מַזְהִיר גֶעוֶועהְן דִי עַקְשָׁנִים, וָואס פֶערְמַאכֶען דִי אוֹיגֶען פַאר'ן לִיכְט פוּנ'ם אֱמֶת, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועלֶען זֵיי חֲרָטָה הָאבֶּען דַארוֹיף וָואס זֵיי פֶערְלִירֶען בֵּיידֶע וֶועלְטֶען, נָאר עֶס וֶועט זֵיי נִיט הֶעלְפֶען אוּנ צוּרִיקְחַאפֶּען דָאס גְלִיק, וָואס זֵיי הָאבֶּען אַלֵיין פוּן זִיךְ אַוֶועקְגֶעשְׁטוּפְּט, וֶועלֶען זֵיי נִיט קֶאנֶען. דֶער דָאזִיגֶער בְּרִיעף הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהַאט דִי אֵייגֶענֶע פְּעוּלָה וִוי אַלֶּע פְּרִיהֶרִיגֶע בְּרִיעף, וָואס פְרַאנְק אַלֵיין הָאט גֶעשִׁיקְט: עֶס אִיז נִיט נָאר נִיט צוּגֶעקוּמֶען קֵיין נַייֶע פְרַאנְקִיסְטֶען, נָאר דִי צָאהל פוּן דִי אַלְטֶע הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶערְקְלֵיינֶערְן, דִי דַאֲגוֹת פַּרְנָסָה הָאבֶּען יֶעדֶען פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ זֶעהר זֶעלְטֶען הָאט זִיךְ עֶמִיצֶער דֶערְמָאנְט צוּ שִׁיקֶען אַ פִּדְיוֹן דֶער רַבִּי'צִין, וָואס הָאט דֶערְוַוייל גֶעמוּזְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶן גֶענוּג צָרוֹת; וואוּ זִי הָאט דֶערְטַאפְּט אַ גְרָאשֶׁען הָאט זִי אַלְץ אַרַיינְגֶעשְׁטוּפְּט דִי בַּעֲלֵי הוֹבוֹת, אַזוֹי הָאט זִי זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט נָאךְ פִיער יָאהר בִּיז עֶס אִיז אֵיינֶעם פוּן אִיהְרֶע קְרֶעדִיטָארֶען נִמְאָס גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּם גֶערִיכְט. עֶס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהְן בֶּעשְׁטִימְט דֶער טָאג פוּנ'ם מִשְׁפָּט, נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז אִין אָפֶּענְבַּאךְ אַרוֹיס אַ קְלַאנְג אַז חַוָה אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּנ מֶען הָאט זִי שׁוֹין בֶּעגְרָאבֶּען. דֶער טוֹיט מִיט דֶער קְבוּרָה אִיז אַזוֹי שְׁטִיל אוּנ גִיךְ צוּגֶעגַאנְגֶען אַז קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט גְלוֹיבֶּען, אוּנ עַד הַיּוֹם רֶעכֶענְט מֶען, אַז זִי אִיז דֶעמָאלְט נָאר פַאר בּוּשָׁה אַנְטְלָאפֶען קֵיין פוֹילִין אוּנ עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט זִי דָארְט גֶעפוּנֶען אִיהר עֶבִּיגֶע רוּה.

אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דִי גַאנְצֶע מַאכְט פוּן יַעֲקֹב פְרַאנְק אוּנ זַיין טָאכְטֶער חַוָה, אוּנ וֶוען עֶס קוּמְט אֵיינְגֶענְטְלִיךְ פָאר וִוי אַ וואוּנְדֶער, וָואס מֶען הָאט כִּמְעַט דְרַייסִיג יָאהר גֶעלָאזְט עֶקְסִיסְטִירֶען אַ קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע מְלוּכָה, קֶאן מֶען עֶס נָאר פֶערְאֶנְטְפֶערְן דֶערְמִיט, וָואס גְרָאד אִין יֶענֶע צַייט זֶענֶען אַלֶּע לֶאנְדֶער פוּן אֵייראָפַּא גֶעוֶועהְן פֶערְדְרֶעהט מִיט מִלְחָמוֹת אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶעקָאנְט אוּמְקוּקֶען וִוי אֵיינֶער פוּן דִי דַייטְשֶׁע בַּארָאנֶען מַאכְט זִיךְ מְשׁוּגָע אוּנ פִיהְרְט זִיךְ עֶפִּים מְשׁוּנֶה, הַאלְבּ וִוי אַ יוּד אוּנ הַאלְבּ וִוי אַ קְרִיסְט. קוֹים זֶענֶען

אונטערגעוואקסען אַפּאָר דורות, זענען שוין די קינדער פון די פראנקיסטען געוואָרען ריינע קאטאליקען און האָבען מעהר ניט געדענקט די יודישע מנהגים, וואס זייערע עלטערן האָבען נאך אָבגעהיט, האָטש גאנץ לאַנג פלעגען זיי זיך נאך משדך זיין איינער מיט'ן אנדערן און צו ליעב דעם איז ביי זיי געבליבען אַ זכר, אז זיי קומען אַרויס פון די פראנקיסטען. נאך אצונד געפינען זיך אין וואַרשוי אַסך משפחות, ווי כרזשעזינסקי, יאסינסקי, קראסינסקי, מאיעווסקי, פּיאָטראָווסקי, וואָלאָווסקי, זאַוואדסקי, זעלינסקי און נאך אַנדערע, וואס רעכענען זייער יחוס פון יהודה ליב קריסא און אלישע שור. אַסך פון זיי שאהמען זיך ניט מיט זייער יודישען שרש, און דער בעריהמטער פּוילישער אַדוואקאט דאמיניק זעלינסקי האט זיך אָפּט ליעב געהאט צו בעריהמען אַז זיין באָבע פלעגט איהם אים שבת מכבד זיין מיט „קוגעל”, ווען ער איז געווען אַ קליין קינד. איבערהויפּט איז דער יודישער כבוד געבליבען איינגעבאקען ביי אַללע עניקלעך פון די פראנקיסטען און, אַז עס האט זיך אַמאָל געמאַכט וואס איינער פון די שונאי ישראל האט אויפגעוואָרפען דעם אָבער-פּראָקוראָר קאנטי וואָלאָווסקי, אַז זיין עלטער זיידע איז געווען אַ יוד, האט ער מיט גאווה געענטפערט דארויף, אַז ער געהמט זיך אדרבא איבער דערמיט וואס ער שטאמט אַרויס פון לומדים און האט געקאנט פון זיי ירשנען אַסך שאנערע מעלות און מדות ווי דער ווילדער כח וואס איז איבערגעגאנגען צו פיעל פּריצים פון זייערע אָבות און אין דעם בעשטעהט אין גאנצען זייער חכמה.

עס איז נאר צו בעוואונדערן וואס די גאַנצע צייט, ווען אין פּוילין האָבען די שבתי צבי'ניקעס געפיהרט אַזיינע וועלטען און. פון זיי איז אַרויס אַזא מענש ווי יעקב פראנק, האָבען זיי פון דעסטוועגען געהאט פאר זיך פּאָרט אַזא גרויסען צד ווי ר' יהונתן אייבשיץ, וואס האט געוויס די זאך געמיינט ערנסט און אַלדינג האט ער געטהון לשם שמים. האָטש ר' יהונתן אייבשיץ האט זיך שוין גוט אָבגעבריהט מיט די קמיעות און האט זיך געמוזט אַריינלאָזען אין אַזא מחלוקת, וואס נאר זיין כבוד התורה האט איהם אַרויסגעראטעוועט פון דער סכנה, האט ער ביז צום טויט ניט אויפגעהערט שטילערהייד צו שטיצען די שבתי צביניקעס, ווייל ער האט שטארק געגלויבט אַז זיי וועלען אויסאַרבייטען עפּיס אַנייעם דרך, וואס וועט פאָרט בעסער זיין פונ'ם אַלטען. עס איז איהם אָבער נעבּיך בעשערט געוועהן צו זעהען ווי אַללע זיינע האָפנונגען וועלען צושטערט, ווייל זיין איינגענער יונגסטער זוהן וואָלף אייבעשיץ

אִיז גֶעוָוארֶען אַ פַּייעֶרִיגֶער פְרַאנְקִיסְט, עֶר הָאט גֶעמַאכְט יַד אַחַת מִיט וָואלָאווְסְקִי׳ן, נָאר עֶר הָאט זִיךְ נָאךְ דֶערְצוּ אַרַיינְגֶעלָאזְט פָּשׁוּט אִין שְׁווִינְדֶעל, עֶר הָאט אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פִּיעל גֶעלְד, אוּנ אִיז אַרַיינְגֶעקְרָאכֶען אִין גְרוֹיסֶע חוֹבוֹת אוּנ אַז דִי בַּעֲלֵי חוֹבוֹת הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵפְ׳ן, הָאט אִיהם דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער מְלוּכָה גֶעשִׁיצְט, וַוייל עֶר הָאט זִי פֶערְזִיכֶערְט אַז עֶר וֶועט זִיךְ טוֹיפֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר נָאךְ בַּיי אִיהר אוֹיסְגֶענַארְט דֶעם טִיטֶעל באראן פאן אַדְלֶערְסְטְהַאל. אַוַודַאי הָאט דֶער אַלְטֶער ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּשִׁיץ דֶערְפוּן קַיין נַחַת נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען אוּנ זַיינֶע גֶעגְנֶער הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דָאס שְׁטְרָאפְט אִיהם גָאטט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט זַיין קְלִיגֶער פוּן אַנְדֶערֶע אוּנ הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין אַזֶעלְכֶע דְרָכִים וָואס הָאבֶּען גֶעקָאנְט מַאכֶען אַ תֵּל פוּנ׳ם גַאנְצֶען יוּדִישְׁקַייט.

כִּמְעַט אִין דֶער אֵיינֶענֶער צַייט וָואס דָאס קְלֵיינֶע יוּדִישׁ וֶועלְטֶעל אִין פּוֹלִין הָאט גֶעקָאכְט וִזִי אַ קֶעסֶעל צוּ לִיעבּ דֶער גְרוֹיסֶער מִלְחָמָה וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צְווִישֶׁען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּשִׁיץ אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים וֶועגֶען קְמֵיעוֹת אוּנ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען אוּנ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, אִיז אִין אֵיין אַנְדֶער עֶק פוּן דֶער מְדִינָה גֶעקוּמֶען אוֹיף זֵיי אַ נַייֶע צָרָה, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גָאר אוֹיף אִיהר נִיט גֶערֶעכְט. הוּנְדֶערְט יָאהר זֶענֶען שׁוֹין אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט בָּאגְדַאן חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אָנְגֶעמַאכְט זַיין גְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה, דֶער גַאנְצֶער דוֹר, וָואס הָאט נָאךְ גֶעקָאנְט גֶעדֶענְקֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צַייט, אִיז שׁוֹין לַאנְג אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ נָאר אֵיין טְרוֹיעֶרִיגֶער זֵכֶר אִיז גֶעבְּלִיבֶּען – דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי תַּעֲנִיתִים, וָואס פְרוּמֶע יוּדֶען הָאבֶּען אָבְּגֶעהִיט אוּנ דִי טְרֶערֶען וָואס זֵיי הָאבֶּען פֶערְגָאסֶען אוֹיף דִי קְבָרִים פוּן טוֹיזֶענְדֶער הֲרוּגִים – פְּלוּצְלוּנְג הָאבֶּען זִיךְ דִי קָאזַאקֶען, אִים יָאהר 1768, וַוייטֶער צוּ בּוּנְטֶעוֶועט אַקֶעגֶען פּוֹלִין אוּנ זֵייעֶר פִיהרֶער גָאנְטָא, אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער רוֹצֵחַ, אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיפְ׳ן שֵׂכֶל אַז מֶען דַארְף מַאכֶען דֶעם אָנְהֵייבּ פוּן יוּדֶען. דֶער דָאזִיגֶער אָנְהוֹיבּ הָאט דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אָבְּגֶעקָאסְט גֶענוּג בְּלוּט, וַוייל דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט זַיין בֶּעסֶער פוּן זֵייעֶרֶע עֶלְטֶער-זֵיידֶעס דִי הַיידֶעמַאקֶעס אוּנ זֶענֶען אַזוֹי וִוי ווִילְדֶע חַיּוֹת אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַלֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט. אִין סְמִילַא הָאבֶּען זֵיי אַ סַךְ יוּדֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען אוּנ אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען, אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוֹיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן מִיט דִי יוּדֶען פוּן באר אוּנ באלטא אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זֵייעֶרֶע אַכְזָרִיּוֹת אִין אומאן, – דָארְט הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט מֶעהר פוּן אַכְט טוֹיזֶענְד יוּדֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים כ׳ סִיוָן, פּוּנְקְט אִין דֶעם טָאג וֶוען צוּרִיק מִיט

הוּנְדֶערְט יָאהר אִיז אִין נֶעמִירוֹב אוֹיךְ גֶעפַאלֶען אַזוֹי פִיעל קָרְבָּנוֹת. דֶער דָאזִיגֶער קְלַאפּ אִיז דִי יוּדֶען לַאנְג גֶעלֶעגֶען אִין טַעַם, וַוייל כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא אִיז זֵייעֶר לַאגֶע גֶעוֶועהן זֶעהר טְרוֹיעֶרִיג, רִירֶען זִיךְ הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט וואוּהִין אוּנ נִיט מִיט וָואס, וַוייל מֶען הָאט זֵיי גֶעמַאכְט פַאר אֶבְיוֹנִים, דֶערְצוּ הָאט זִיךְ שׁוֹין זֵייעֶר צָאהל שְׁטַארְק פֶערְגְרֶעסֶערְט, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען בַּיי דֶער אַלְטֶער הָאפְנוּנְג, אַז דִי צַייט וֶועט פֶערְהֵיילֶען אוֹיךְ דִי פְרִישֶׁע וואוּנְדֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְרֶעסְט דֶערְמִיט וָואס מֶען מוּז גָאטט'ס מִשְׁפָּט אָנְנֶעהְמֶען פַאר לִיעבּ.

אִין פְרַאנְקְרַייךְ אִיז אִין יֶענֶע יָאהרֶען דֶער מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גָאר נִיט קַיין פְרֶעהלִיכֶער: גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס הָאבֶּען יוּדֶען גֶעוָואהְנְט אִין עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי זֶענֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דִי אַנְטְלָאפֶענֶע מַארַאנֶען, וָואס דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי שְׁטֶענְדִיג גֶערוֹדֵפ'ט, אִיז דִי שִׂנְאָה אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען אוֹיךְ צוּ דִי נַייעֶ דוֹרוֹת, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דָארְט קַיין נַחַת נִיט גֶעהַאט. אֵיינֶעם פוּן דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען, ר' הֶירְץ לֵוִי, זֶעהר אַ אָרֶענְטְלִיכֶען מֶענְשֶׁען אוּנ דֶעם שֶׁאנְסְטֶען בַּעַל הַבַּיִת פוּן וִוִיטָאלְסְהֵיים, אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ פַאלֶען פַאר אַ קָרְבָּן פוּן דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען הַאס, וָואס דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִין הַארְץ גֶעטְרָאגֶען אוּנ וָואס צוּ לִיעבּ אִיהם זֶענֶען זֵיי פֶערְטִיג גֶעוֶועהן יֶעדֶען יוּדֶען דֶערְטְרֶענְקֶען אִין אַ לֶאפֶעל וַואסֶער. אִים יָאהַר 1754, פּוּנְקְט צוּם עֶרְשְׁטֶען חֲנוּכָּה־לִיכְטֶעל, זֶענֶען גַנָבִים אִין אַ דָארְף הוּסְסֶען אָנְגֶעפַאלֶען שְׁפֶּעט בַּיי נַאכְט אוֹיף אַ קְרִיסְטְלִיכֶער פְרוֹי, אֵיין אַלְמָנָה, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין שְׁטוּבּ הָאט זִיךְ מֶעהר נִיט גֶעפוּנֶען וִוי דִי בַּעַל הַבַּיִת'טֶע מִיט אַ דִיעֶנְסְט הָאט מֶען זֵיי גֶעבּוּנְדֶען, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אַזוֹי לַאנְג גֶעשְׁלָאגֶען אוּנ גֶעטוּטְשֶׁעט בִּיז זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְוַוייזֶען וואוּ זֵייעֶר גֶעלְד אִיז בֶּעהַאלְטֶען. אַז דִי גַנָבִים הָאבֶּען אָבְּגֶעטְהוּן זֵייעֶרְס הָאבֶּען דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע גֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד, דָאס גַאנְצֶע דָארְף אִיז זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶען, נָאר גֶעהַאפְּט הָאט מֶען קֵיינֶעם נִיט, וַוייל דִי גַנָבִים זֶענֶען גֶעוֶועהן אִין מַאסְקֶעס אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי זֵייעֶרֶע פָּנִים'עֶר אוֹיסְגֶעשְׁמִירְט מִיט סַאזְשֶׁע. דֶעמָאלְט אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל מַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אוֹיף דִי יוּדֶען, אוּנ דִי דִיעֶנְסְט הָאט עֵדוּת גֶעזָאגְט, אַז זִי הָאט דֶערְקֶענְט פִיער יוּדֶען, וָואס פְּלֶעגֶען אָפְט קוּמֶען אַהִין: ר' הֶירְץ לֵוִי, ר' מְנַחֵם דֶער שׁוֹחֵט, ר' משֶׁה לַאנְג, אוּנ ר' שִׁמְעוֹן פַּיים. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַזַא מַעֲשֶׂה, מֶען הָאט דֶערְפוּן בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן דֶעם גֶערִיכְט אוּנ מֶען הָאט אַלֶע בֶּעשוּלְדִיגְטֶע יוּדֶען אַיינְגֶעזֶעצְט, אוֹיסֶער ר' הֶירְץ לֵוִי, וָואס אִיז גָאר

אִין דֶערְהֵיים נִיט גֶעוֶועהן, וַוייל עֶר אִיז נָאךְ פְרִיהר מִיט אַ פָּאר טֶאג אַוֶועקְ=
גֶעפָּאהרֶען קֵיין סִירֶעגְץ אוֹיף חֲנוּכָּה צוּ זַיינֶע אַ שְׁוֶועסְטֶער, דֶער אוֹיבֶּעְר=
שְׁטֶער הָאט אַזוֹי גֶעפִיהְרְט, אַז דֶעם גַאנְצֶען וֶועג זָאל עֶר זִיךְ בֶּעגֶעגְנֶען מִיט
בֶּעקַאנְטֶע מֶענְשֶׁען אוּנ זֵיי זָאלֶען דֶערְנָאךְ קֶאנֶען בֶּעוַוייזֶען וואוּ ר׳ הֶירְץ לֵוִי
הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען דִי נַאכְט וֶוען דִי גְנֵיבָה אִיז גֶעשֶׁעהֶען. דֶערְפַּאר אִיז עֶר בַּיי
זִיךְ גֶעוֶועהן פֶּעסְט, וֶוען מֶען הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט זָאגֶען וָואס פַאר אֵיין אוּמְגְלִיק
עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט, אוּנ חָאטְשׁ זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אִיהם גֶערָאטְהֶען
עֶר זָאל שׁוֹין גָאר נִיט צוּרִיקְפָאהרֶען אוּנ זָאל בֶּעסֶער אַרִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ קֵיין
שְׁוֵוייץ, הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט דַארוֹיף בֶּעשְׁטֶעהֶען: עֶר הָאט
גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶרְשְׁטֶענְס, דַארְף עֶר גָאר קֵיין מוֹרָא נִיט הָאבֶּען, וַוייל עֶר
פִיהְלְט זִיךְ אִין קֵיין זַאךְ נִיט שׁוּלְדִיג, אוּנ דֶער אֱמֶת מוּז אַרוֹיס וִוי בוֹים=אֶהל אוֹיפ׳ן
וַואסֶער, אוּנ צְוֵוייטֶענְס, טָאר עֶר עֶס נִיט טְהוּן דִי יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט שׁוֹין
אַיינְגֶעזֶעצְט, וַוייל וִוי בַּאלְד עֶר וֶועט אַנְטְלוֹיפֶען וֶועט שׁוֹין אוֹיף זֵיי גֶעוִויס פַאלֶען
אַ חְשַׁד אוּנ דֶער פְלֶעק וֶועט טַאקִי בְּלַייבֶּען אוֹיפ׳ן גַאנְצֶען כְּלַל יִשְׂרָאֵל. אַזוֹי הָאט
זִיךְ ר׳ הֶירְץ לֵוִי אוּמְגֶעקֶעהְרְט צוּרִיק קֵיין וִויטָאלְסְהֵיים, אוּנ מֶען הָאט אִיהם
בַּאלְד אַרֶעסְטִירְט, נָאר עֶר אִיז בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, וַוייל עֶר הָאט
גוּט גֶעוואוּסְט, אַז זַיינֶע יִסוּרִים זֶענֶען נָאר לְפִי שָׁעָה אוּנ אַז עֶס וֶועט אִיהם נִיט
שְׁוֶוער זַיין אוֹיסְצוּוַוייזֶען דוּרךְ בֶּעגְלוֹיבְּטֶע מֶענְשֶׁען, אַז עֶר אִיז אִין דֶער גְנֵיבָה
נִיט שׁוּלְדִיג. ר׳ הֶירְץ לֵוִי הָאט אָבֶּער, אַ פָּנִים, נִיט גֶעקֶענְט דָאס שְׁלֶעכְטַקֵייט
פוּן דִי שׁוֹפְטִים, זַיינֶע עֵדוּת הָאט מֶען נִיט גֶעוָואלְט אָנְגֶעהְמֶען, מֶען הָאט זֵיי
אַללֶע גֶעהַרְגֶ׳ט גֶעשְׁלָאגֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זֵיי
פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען אִין וָואס
פַאר אַ צָרָה זֵיי זֶענֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פָּארְט גֶעהָאפְט, אַז דָאס
הֶעכֶערֶע גֶערִיכְט אִין קַאלְמַאר, וואוּהִין זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדְט מִיט אֵיין אַפֶּע=
לַאצְיֶע, וֶועט נִיט דֶערְלָאזֶען אַזַא רְצִיחָה, אַז מֶען זָאל מֶענְשֶׁען אוּמְבְּרֶענְגֶען
אוּמְזִיסְט אוּנ מֶען זָאל גָאר נִיט וֶועלֶען אוֹיסְהֶארֶען זֵייעֶרֶע בֶּעוַוייזֶע. זֵייעֶר לֶעצְטֶער
הָאפְנוּנְג אִיז אָבֶּער אוֹיךְ פֶערְשְׁוואוּנְדֶען גֶעוָוארֶען: דִי שׁוֹפְטִים פוּן קַאלְמַאר הָאבֶּען
אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט גָאטט אִין הַארְצֶען, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען דַארוֹיף,
וָואס דִי רֶעד פוּן דִי עֵדוּת הָאבֶּען זִיךְ נִיט אוֹיסְגֶעגְלַייכְט אוּנ מֶען הָאט לַייכְט
זִיךְ גֶעקֶאנְט אִיבֶּערְצַייגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען פַאלְשׁ גֶעשְׁוָוארֶען, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט
גֶעשְׁטֶעלְט דַארוֹיף, וָואס מֶען הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַללֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע זֶענֶען
גַאנְץ רַייכֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים. וָואס בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ שְׁטֶענְדִיג מִיט עֶהרְלִיכֶע פַּרְנָסוֹת

אוּנ זֶענֶען נִיט פֶּעהִיג אוֹיף גְנֵבָה אוּנ גְזֵלָה; עֶס אִיז גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס אַללֶע עֵדוּת זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶּערְבְּרֶעכֶער, וָואס זֶענֶען נָאר וָואס אַרוֹיס פוּן גֶע־פֶּאנְגֶענִישׁ אוּנ וָואס זֶענֶען פֶּערְטִיג גֶעוֶועהן צוּ קוֹילֶען אַ אֵייגֶענֶעם פָּאטֶער; זֵיי הָאבֶּען אֲפִילוּ נִיט גֶעלֶעגְט קֵיין כָּבוֹד אוֹיף זֵייעֶר אַ בֶּעקַאנְטֶען פָּרִיץ, אֵיינֶער פוּן דִי בְּכָבוֹדְסְטֶע עֶלְזַאסֶער קְרִיסְטֶען, וָואס הָאט נִיט גֶעקָאנְט צוּ זֶעהֶען דָאס רַחֲמָנוּת פוּן אוּמְשׁוּלְדִיגֶע אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט דֶעם גֶערִיכְט אַ בְּרִיעף, אַז עֶר הָאט אַללֵיין אִין דֶער נַאכְט פוּן דֶער גְנֵבָה בֶּעגֶעגֶענְט פָּאהרֶען ר׳ הֶירְץ לֵוִי ־קֵיין סִירֶענְץ. גָאר אָהן יֹשֶׁר הָאבֶּען זֵיי גֶעפַּסְקֶעט, אַז מֶען זָאל דֶערְוַוייל טֵייטֶען נָאר אֵיין ר׳ הֶירְץ לֵוִי, נָאר פַאר׳ן טוֹיט זָאל מֶען אִיהם אָנְטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים, כְּדֵי עֶר זָאל זָאגֶען אוֹיף דִי אִיבְּרִיגֶע, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועלֶען זֵיי זִיךְ שׁוֹין מֶעהר נִיט קָאנֶען פֶּערְאֶנְפֶּערְן. ר׳ הֶירְץ לֵוִי אִיז אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעשְׁטַאנֶען דֶעם נִסָּיוֹן: מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן אוֹיפ׳ן קָאפּ אַ אַייזֶערְנֶע רֵייף אוּנ דוּרְךְ אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁרוֹיף הָאט מֶען אַזוֹי לַאנְג גֶעדְרֶעהט בִּיז דִי רֵייף הָאט שְׁטַארְק אַיינְגֶעקְלֶעמְט דֶעם קָאפּ אוּנ עֶס הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט דָאס בְּלוּט פוּן דִי אוֹיגֶען אוּנ פוּן דִי אוֹיעֶרְן. מֶען הָאט אִיהם אַוַדַאי צוּגֶענוּמֶען פוּן דָארְט הַאלְבּ אַ טוֹיטֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי תַּלְיָנִים נִיט גֶעקָאנְט צִיהֶען בַּיי אִיהם וֶוארְטֶער. אוֹיפ׳ן אַנְדֶערְן טָאג אִיז גֶעוֶועהן בֶּעשְׁטִימְט דֶער טוֹיט, אָדֶער בֶּעסֶער גֶעזָאגְט, דִי מִיתָה מְשׁוּנָה, וָואס מֶען הָאט אִיהם בֶּעדַארְפְט אָנְטְהוּן. בַּיי נַאכְט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען בּוֹיעֶן דֶעם עֶשַׁאפָאט אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶערְפוּן. גַאנְץ פְּרִיה הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה אַרַיינְגֶעבֶּעטֶען אִין גֶעפֶּענְגְנִישׁ כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זִיךְ הֶאטְשׁ גֶעזֶעגְנֶען מִיט ר׳ הֶירְץ לֵוִי. עֶר הָאט נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט אַז זַיין סוֹף אִיז שׁוֹין נָאהֶענְט, נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען פַאר זִיךְ אַ מִנְיָן יוּדֶען הָאט עֶר שׁוֹין פֶּערְשְׁטַאנֶען וָואס אִיהם עֶרְוַוארְטֶעט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גַאנְץ רוּהִיג אָבְּגֶעזֶעצְט אוֹיפ׳ן בֶּעט אוּנ הָאט מִיט זֵיי גֶעזָאגְט וִדּוּי. אַללֶע הָאבֶּען זִיךְ גוּט אוֹיסְגֶעוֵויינְט אוּנ דִי יְלָלָה אִיז גֶעוָוארֶען נָאךְ גְרֶעסֶער, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעהֵייסֶען בְּרֶענְגֶען זַיין זוּהן אַבְרָהָם, אַ קִינְד פוּן פִינְפְצֶעהן יָאהר, אוּנ הָאט אִיהם מוֹסֵר גֶעוֶועהן אוּנ גֶעבֶּעטֶען: עֶס זָאל אִיהם נִיט אָבְּשְׁרֶעקֶען דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער טוֹיט פוּנ׳ם פָּאטֶער, אוּנ עֶר זָאל טַאקִי בְּלַייבֶּען גוּט אוּנ פְרוּם, צוּ גָאטט אוּנ צוּ לַייט, זָאגֶען קַדִּישׁ נָאךְ אִיהם, אוּנ וִוי וַוייט זַיינֶע כּוֹחוֹת וֶועלֶען טְרָאגֶען זָאל עֶר זִיךְ בֶּעמִיהֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה צוּ דֶערְוַוייזֶען, אַז זַיין פָאטֶער אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנְשׁוּלְדִיג, וַוייל עֶר אִיז פֶּעסְט אִיבֶּערְצַייגְט, אַז דֶער אֱמֶת וֶועט זִיךְ רֵיין אַרוֹיסְוַוייזֶען אוּנ דֶער שֶׁקֶר וֶועט אוּמְפַאלֶען. אִין דֶער רִיהְרֶענְדֶער מִינוּט, וֶוען

דֶער אַלְטֶער פָּאטֶער הָאט צוּגֶעפְּרֶעסְט זַיין קִינְד צוּם קְרַאנְקֶען הַארְץ אוּנ אִיהם גֶעגֶעבֶּען דִי לֶעצְטֶע בְּרָכָה פַּאר'ן טוֹיט, הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶעפְּרִיוְוט דִי גַייסְטְלִיכֶע פָּארְצוּלֶעגֶען ר' הֶירְץ לֵוִי, עֶר זָאל אַוֶועקְוַוארְפֶען זַיין אֱמוּנָה אוּנ בֶּעקוּמֶען אַ כַּפָּרַת עָוֹן, נָאר עֶר הָאט זֵיי גָאר נִיט גֶעלָאזְט רֶעדֶען, אוּנ הָאט זֵיי נָאר גֶעבֶּעטֶען זֵיי זָאלֶען אִיבֶּערְגֶעבֶּען זַיין מִשְׁפָּחָה, אַז מֶען זָאל בֶּעצָאהלֶען אַ פְּרוֹי פוּן קָאלְמֶער צְוֶועלְף טְהַאלֶער, וַוייל דֶער חוֹב אִיז גְרָאד נִיט פֶּערְשְׁרִיבֶּען בַּיי אִיהם אִין בּוּךְ, אוּנ דֶערְנָאךְ וֶועט מֶען נִיט וִויסֶען צוּ עֶס קוּמְט אִיהר צוּ גֵיין. פּוּנְקְט דְרַיי אַ זֵייגֶער בַּיי טָאג הָאט מֶען גֶעבְּרַאכְט ר' הֶירְץ לֵוִי צוּם עֶשַׁאפָאט אוֹיפ'ן מַארְק־פְּלַאץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעלֶאגֶערְט פוּן טוֹיזֶענְדֶער קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען זִיךְ אִימִיסְטֶען צוּנוֹיפְגֶעפָאהרֶען פוּן פֶּערְשִׁידֶענֶע עֶרְטֶער שֶׁעפֶּען תַּעֲנוּג אוּנ צוּ־קוּקֶען וִוי מֶען אִיז זִיךְ נוֹקֵם אִין אַ יוּדֶען. אִין אַ שְׁטִיבֶּעל נִיט וַוייט פוּנ'ם עֶשַׁאפָאט הָאט זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקְלוֹיבֶּען וַוייטֶער אַ מִנְיָן יוּדֶען אוּנ צוּזַאמֶען מִיט'ן יוּנְגֶען יָתוֹם הָאבֶּען זֵיי גֶעזָאגְט תְּהִלִּים אוּנ גָאטְט גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל שְׁטַארְקֶען דֶעם קָדוֹשׁ אִין דֶער לֶעצְטֶער רֶגַע אוּנ אָהְן יְסוּרִים אִיהם גִיכֶער צוּנֶעהמֶען אִין אַ בֶּעסֶערֶער וֶועלְט. ר' הֶירְץ לֵוִי אִיז טַאקִי בֶּעהֶערְצְט אוּנ אָהְן מוֹרָא אַרוֹיפְגֶעגַאנְגֶען אוֹיפ'ן עֶשַׁאפָאט, חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק פֶּערְמוּטְשֶׁעט פוּן דִי עִנּוּיִים קָשִׁים וָואס מֶען הָאט אִיהם פְרִיהֶר מִיט אַ טָאג אָנְגֶעטְהוּן. דֶער תַּלְיָן הָאט אִיהם בַּאלְד אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען אַלֶע בֵּיינֶער אוּנ הָאט אִיהם אַרוּמְגֶעבּוּנְדֶען אַרוּם אַ רָאד, אוּנ כְּדֵי דָאס אַכְזָרִיוּת זָאל זַיין נָאךְ גְרֶעסֶער, הָאט עֶר דִי רָאד קְלֵיינֶער גֶעמַאכְט אוּנ צוּ לֵיעב דֶעם הָאט דֶער קָאפּ גֶעמוּזְט אַרָאבְּהֶאנְגֶען. בַּיי אַזַא טוֹיט אִיז דֶער דִין גֶעוֶועהן, אַז דֶער בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶער הָאט בֶּעדַארְפְט בְּלַייבֶּען אוֹיפ'ן רָאד אַכְטְצֶעהְן שָׁעָה כְּסֵדֶר, אוּנ אַז עֶר הָאט עֶס אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען הָאט אִיהם שׁוֹין דֶער תַּלְיָן גֶעמוּזְט דֶערְהַרְגֶ'נֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי אַלֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶע־שְׁטוּפְּט אוֹיפ'ן מַארְק־פְּלַאץ אוּנ גֶעוָואלְט שְׁטֶעהֶען נֶאהֶנְטֶער צוּם רָאד גֶעמוּזְט הָאבֶּען שְׁטֵיינֶערְנֶע הֶארְצֶער, וֶוען זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט אוֹיסְהֶערֶען אוּנ אוֹיסְהַאלְטֶען דָאס גֶעשְׁרֵיי פוּן אַ מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט אִיהם נָאר נִיט דֶערְקוּילֶעט אוּנ וָואס הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם גִיכֶער מַאכֶען אַ טוֹיט... נַיין אַ זֵייגֶער בַּיי נַאכְט הָאט ר' הֶירְץ לֵוִי גֶעשְׁרִיגֶען, מֶען זָאל אִיהם דֶערְקְוִויקֶען מִיט אַ טְרוּנְק וַואסֶער, נָאר דֶער תַּלְיָן הָאט אִיהם צוּגֶעטְרָאגֶען וַויין, וַוייל עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז עֶר וֶועט נִיט טְרִינְקֶען קֵיין יֵין נֶסֶךְ. עֶרְשְׁט אִין דֶער פְּרִיה צֶעהְן אַ זֵייגֶער, הָאט אִיהם דֶער תַּלְיָן גֶעגֶעבֶּען דֶעם לֶעצְטֶען קְלַאפּ אוּנ עֶר הָאט אוֹיסְגֶעהוֹיכְט זַיין כָּשֶׁר'ע נְשָׁמָה. דִי רָאד מִיט'ן טוֹיטֶען קֶארְפֶּער הָאט מֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען

אוֹיף אַ הוֹיכֶער תְּלִיָּה, כְּדֵי עֶס זָאל בְּלַייבֶּען פַאר אַ זֵכֶר אוֹיף דוֹר דוֹרוֹת, אוּנ דֶעם עֶשַׁאפָאט הָאט מֶען גֶעלָאזְט שְׁטֶעהֶען, וַוייל מֶען הָאט זִיךְ גֶערֶעכְט אַז נִיט הַיינְט-מָארְגֶען װֶעט מֶען דַארְפֶען טוֹידְטֶען דִי אִיבְּרִיגֶע. מֶען קֶאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דִי אֵימָה וָואס אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַלֶע עֶלְזַאסֶער יוּדֶען; דִי דְרַיי בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶעמוּטְשֶׁעט אִין תְּפִיסָה, הָאבֶּען זִיךְ גֶעװִיס גֶערֶעכֶענְט פַאר פֶערְלָארֶען. נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעצִיטֶערְט מֶען זָאל נִיט אוֹיסְגִיסֶען דֶעם כַּעַס אוֹיף אַלֶע יוּדֶען. אִין אַזַא לַאגֶע הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּ דִי אַלְטֶע מִיטֶעל: מֶען הָאט גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעװֶעהן אוּנ מֶען אִיז נִיט אַרוֹיסְגֶעקְרָאכֶען פוּן דִי שׁוּלֶען, װאוּ גְרוֹיס אוּנ קְלֵיין הָאבֶּען גֶעיָאמֶערְט אוּנ גֶעקְלָאגְט; מֶען הָאט גֶעזָאגְט סְלִיחוֹת אוּנ מֶען הָאט גָאטט גֶעבֶּעטֶען, אַז עֶר אַלֵיין טַאקִי זָאל זִיךְ דָא אַרַיינְמִישֶׁען אוּנ שִׁיקֶען זַיין יְשׁוּעָה. זֵייעֶר גֶעװֵיין הָאט טַאקִי דֶערְגְרֵייכְט צוּ דִי שַׁעֲרֵי רַחֲמִים אוּנ גָאר גִיךְ הָאט זִיךְ גֶעװִיזֶען אַ קְלֵיינֶע שַׁיין פוּן הִילְף. אֵיינֶער פוּן דִי שׁוֹפְטִים, וָואס הָאט פֶערְמִשְׁפָּט ר׳ הֶירְץ לֵוִי אוּנ וָואס אוֹיף זַיין יֹשֶׁר הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אִיבֶּערְקוּמֶען דִי אִיבְּרִיגֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע, הָאט גֶעמוּזְט אַװֶעקְפָאהרֶען פוּן קָאלְמַאר אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער מִשְׁפָּט אִיז אָבְּגֶעלֶעגְט גֶעװָארֶען אוֹיף עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים. אִין דֶעם הָאבֶּען דִי יוּדֶען שׁוֹין דֶערְזֶעהֶען אַ אֶצְבַּע אֱלֹהִים, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ בַּאלְד דֶערְמָאנְט אִין ר׳ הֶירְץ לֵוִי׳ס צַוָּאָה, װִי עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען פַאר׳ן טוֹיט מֶען זָאל נִיט לָאזֶען זַיין נָאמֶען בְּלַייבֶּען פַארְפְלֶעקְט אוֹיף עֶבִּיג אוּנ מֶען זָאל אִיהם אָבְּװַאשֶׁען פוּן דֶעם חֵטְא, וָואס מֶען הָאט אוֹיף אִיהם אוּמְזִיסְט אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. װִי שְׁװֶער עֶס הָאט זִיךְ לְכַתְּחִלָּה אוֹיסְגֶעװִיזֶען מֶען זָאל עֶפִּים פּוֹעֵל׳ן, וַוייל עֶס אִיז זִיךְ פָּשׁוּט נִיט גֶעװֶעהן וָואהִין צוּ קְלָאגֶען אוֹיפ׳ן הֶעכֶערְן גֶערִיכְט פוּן קָאלְמַאר, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פָארְט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַװֶעקְצוּשִׁיקֶען עֶטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען קַיין פַּארִיז, אוּנ פִיעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין נַאנְסִי אוּנ שְׁטְרַאסְבּוּרְג זֶענֶען אַהִין אַרוֹיסְגֶעפָאהרֶען. גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען אִיז עֶס זֵיי אַװַדַאי נִיט; עֶס הָאט גֶענוּג גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז זֵיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אַ װֶעג גְלַייךְ צוּם קֶענִיג. מֶען הָאט אַרוֹיסְגֶעפָאדֶערְט אַלֶע פַּאפִּיעֶרֶען פוּן קָאלְמַאר, אוּנ מֶען הָאט דֶעם גַאנְצֶען פְּרָאצֶעס אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶעם פַּארְלַאמֶענְט פוּן מֶעץ. דֶעם עֶרְשְׁטֶען סִימָן הָאבֶּען דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען גֶעהַאט אַז דִי סַכָּנָה אִיז שׁוֹין נִיט אַזוֹי גְרוֹיס, װֶען מֶען הָאט פְּלוּצְלוּנְג אִין אַ פְּרִיה מָארְגֶען צוּגֶענוּמֶען דֶעם עֶשַׁאפָאט, וָואס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶעשְׁטַאנֶען בִּיז אַהֶער אִין מִיטֶען שְׁטָאדְט אוּנ גֶעװַארְט אוֹיף יוּדִישֶׁע קָרְבָּנוֹת. אִין מֶעץ הָאט מֶען דִי זַאךְ בֶּעטְרַאכְט מִיט יִשּׁוּב הַדַּעַת, מֶען הָאט אַרָאבְּגֶעשִׁיקְט

אַ גַאנְצֶע קָאמִיסְיֶע מֶען זָאל אוֹיפ'ן אָרְט אוֹיספְּרֶאגֶען אַללֶע עֵדוּת, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ מִן הַסְתָּם אַקוּרַאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז קֵיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי יוּדֶען אִיז נִיט שׁוּלְדִיג אִין דֶער גְנֵבָה. נַיין חֳדָשִׁים זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען בִּיז מֶען הָאט אִין מֶעץ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מִשְׁפָּט, אַז דִי דְרַייא יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט נָאךְ גֶעהַאלְטֶען אִין גֶעפֶאנְגְנִישׁ, זָאלֶען בַּאלְד בֶּעפְרַייהט וֶוערֶען, אַז דֶער טוֹיט פוּנ'ם אוּמְשׁוּלְדִיגֶען ר' הֶירְץ לֵוִי מוּז בֶּעטְרַאכְט וֶוערֶען וִוי אַ רְצִיחָה, אַז זַיין טוֹיטֶען קֶארְפֶּער דַארְף מֶען אָבְּגֶעבֶּען זַיין מִשְׁפָּחָה, כְּדֵי מֶען זָאל אִיהם בְּרֶענְגֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל, אוּנ אַז זַיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ מָאנֶען הֶיזֵק בַּיי דִי שׁוֹפְטִים וָואס הָאבֶּען אִיהם אוּמְזִיסְט פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. פּוּנְקְט אִים שִׂמְחַת תּוֹרָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי טְהַייעֶרֶע בְּשׂוֹרָה פוּן דֶעם נַייעֶם מִשְׁפָּט, אוּנ דֶער טָאג אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אַ דָאפֶּעלְטֶער יוֹם טוֹב. אִסְרוּ חַג הָאט מֶען בַּאלְד אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי רָאד פוּן דֶער תְּלִיָה, אוּנ מֶען הָאט דֶעם גוּף פוּן ר' הֶירְץ לֵוִי מְקַבֵּר גֶעוֶועהן מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דִי מְלוּכָה פוּן אִיהר זַייט הָאט דִי שׁוֹפְטִים פוּן קָאלְמַאר אָבְּגֶעזָאגְט פוּן זֵייעֶרֶע שְׁטֶעלֶען, אוּנ דֶעמָאלְט אִיז גֶעוָוארֶען שְׁטִיל, וַוייל דָאס פָאלְק הָאט אַקוּק גֶעטְהוּן אַז מֶען שְׁפִּיעלְט זִיךְ נִיט מִיט זֵיי, אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז וִוי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען נָאךְ מַאכֶען אַזֶעלְכֶע בִּלְבּוּלִים וֶועט עֶס זֵיי טְהַייעֶר קָאסְטֶען.

דִי בִּלְבּוּלִים הָאבֶּען טַאקִי אוֹיפְגֶעהֶערְט, נָאר דִי שִׂנְאָה צוּ דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ נָאךְ אַ צַייט שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אֵייגֶענְטְלִיךְ דָארְט נִיט גֶעטָארְט וָואהנֶען אוּנ, אוֹיסֶער עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען, זֶענֶען זֵיי אִין עֶטְלִיכֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שְׁטֶעדְט גֶעזֶעסֶען וִוי אַיינְגֶעבֶּעטֶענֶע אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט שְׁרֶעקֶען פַאר'ן מִינְדֶסְטֶען וִוינְטֶעלֶע. עֶס אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁרַייבֶּער פְרַאנְסוּאַ מַארִיֶע דֶעוָואלְטֶער, וָואס וִוי גְרוֹיס זַיין חָכְמָה אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי נִידְרִיג אוּנ פֶערְדָארְבֶּען זֶענֶען גֶעוֶועהן זַיינֶע מִדּוֹת, הָאט זַיין גַאנְצֶע גַאל אוֹיסְגֶעגָאסֶען אוֹיף דִי יוּדֶען, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם כְּלַל, אַז אַ גֶעשְׁלָאגֶענֶעם מָאג מֶען צוּם אִיבְּרִיגֶען דֶערְשְׁלָאגֶען. וָואלְטֶער'ן אִיז שְׁטֶענְדִיג בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען: נָאךְ אַז עֶר הָאט גֶעוָואהנְט אִין לָאנְדָאן הָאט אִיהם אַ יוּדִישֶׁע קַאנְטָאר דֶע־מֶעדִינָא אָנְגֶעזֶעצְט אַ סַךְ גֶעלְד; דֶערְנָאךְ, אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין בֶּערְלִין אוּנ פָּאדְסְדַאם, אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַ בֶּן בַּיִת בַּיים קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם צְוֵוייטֶען, הָאט עֶר עֶפִּיס גֶעפִיהְרְט נִיט קֵיין רֵיינֶע גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט אַ יוּבֶעלִיר הִירְשׁ אוּנ אַ קַאפִּיטַאלִיסְט אֶפְרַיִם פַּייטֶעל,

ער האט זיי געוואלט אבנארען, אונ האט זיי אונטערגערוקט פאלשע דימאנטען אונ פאלשע חתימות, זיי האבען זיך אבער ניט געלאזט; עס איז געווארען א פראצעס, די זאך איז אנגעקומען צום קאניג, אונ וואלטער האט געהאט בזיונות. אט די דאזיגע מפלה האט ער ניט געקאנט מוחל זיין די יודען, אונ האט שפעטער זיין גאנץ ביטער הארץ אויסגעלאזט צום גאנצען יודישען פאלק. דערצו האט וואלטער זעהר ווייניג געהאלטען פון רעליגיאן איבערהויפט אונ אזוי ווי מיט'ן קריסטענטהום האט ער מורא געהאט צו זאטשעפען האט ער זיך נוהג געוועהן ווי די באזע שוויגער, וואס זאגט דער טאכטער אונ מיינט די שנור. וואס ער האט געהאט אין דער לונג אויף אללע אמונות איז ביי איהם ארויס אויף דער צונג נאר געגען יודען אונ יודישקייט אלליין, אונ ער האט געשריגען אז אללע אומגליקען נעהמען זיך נאר פון זיי.

פאר וואס וואלטער קלינגט אזוי אויף אללע גלאקער, אונ האלט יודען אין מויל מעהר ווי אנדערע – איז דווקא קיין סוד ניט געוועהן, די וועלט האט איהם גענוג געקענט, אונ מען האט געוואוסט אז ער נעהמט זיך ניט אן קיינעמס קריוודע, נאר ער וויל זיך פשוט אברעכענען מיט אייגענע שונאים, אונ צו ליעב זיין נקמה מאכט ביי איהם נאר ניט אויס וואס ער פאלט אן אויף א גאנץ פאלק. עס האט זיך אבער קיינעם ניט געגלויבט ארויסצושפרינגען געגען איהם, ווייל זיין פעדער איז געוועהן צו שארף, אונ ער האט געקאנט זיינע געגנער פערשיטען מיט פייער. פון דעסטוועגען האט זיך אבגעזוכט אין באר דא א געבילדעטער יוד ר' יצחק פינטא, וואס איז ארויסגעקומען פון מאראנען; איהם האט א שטארקען ברען געטהון וואלטער'ס שקרים האבען איהם אונטערגעצונדען, אונ ער האט ניט געקאנט איינרוהען ביז ער האט איהם ניט געאנפערט אונ דערוויזען אז ער איז נאר א אומזיסטער שונא. זיין תשובה וואלט געוועהן אנגעמאכט גאר א שטארקען רושם, נאר צום אומגליק, איז ר' יצחק פינטא געוועהן פון די שפאנישע יודען, אונ די ספרדים האבען שטאנדיג אראבגעקוקט מיט גאוה אויף די אשכנזים, גלייך ווי זיי וואלטען ניט געטראגען דאס אייגענע פעקעל צרות ווי זייערע איבריגע ברידער. די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר גרויסע מיוחסים אונ האבען אפט זיך בעריהמט, אז זיי קומען ארויס גלייך פונ'ם שבט יהודה, דערביי איז זייער צאהל געוועהן ניט גרויס, זיי האבען זיך אומעדום געקאנט אריינגנארען אונ אפילו אין פראנקרייך, וואו עס האט ניט געטארט זיין קיין זכר פון א יודען, האבען זייערע געצאהלטע נגידים געשפיעלט א גרויסע ראללע, אונ דאס בעריהמטע

הַאנדֶעלְס־הויז גְרַאדִיס הָאט בֶּעלֶעבְּט דֶעם מִסְחָר אונ פְלֶעגְט מִיט אֵייגֶענֶע שִׁיפֶען אַרֵיינְבְּרֶענְגֶען סְחוֹרָה פוּן גַאנְץ וַוייט. אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען לָאזֶען קֵיין בָּארְדָא דֵייטְשֶׁע אונ פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען, הָאבֶּען דִי סְפָרַדִים מוֹרָא גֶע־הַאט פַאר זִיךְ, מֶען זָאל זִיךְ נִיט אַרוּמְקוּקֶען, אונ צוּ לִיעב דִי גֶאסְט זָאל מֶען זַיי אוֹיךְ נִיט הֵייסֶען אַרוֹיס, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זַיי אַללֶע גֶעאַרְבֵּייט בַּיי דֶער מְלוּכָה, מֶען זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער גֶעזֶעץ גֶעגֶען דִי אַשְׁכְּנַזִים, אוּנ מֶען זָאל זַיי הֵייסֶען אִין דְרַיי טֶאג אַרוֹיס פָאהְרֶען פוּנ׳ם לַאנְד. מֵילָא בַּיי דֶער מְלוּכָה אִיז זַיי גֶערָאטְהֶען דָאס צוּ פּוֹעֶל׳ן, חָאטְשׁ עֶס אִיז זַיי אָנְגֶעקוּמֶען מִיט גְרוֹיס מִיה, אונ זֵייעֶר שְׁתַּדְלָן אִין פַּארִיז רָאדְרִיג פֶּערֵייְרָא, וָואס אִיז צוּזַאמֶען מִיט זַיין מוּטְטֶער אַנְטְלָאפֶען פוּן דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערִיהְמְט גֶעמַאכְט מִיט אֵיין עֶרְפִינְדוּנְג פוּן צֵייכֶענְס וָואס טוֹיב־שְׁטוּמֶע זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אֵיינֶע דִי אַנְדֶערֶע, הָאט גֶעמוּזְט בֶּענוּצֶען זְכוּת אָבוֹת בִּיז מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט טְרַייבֶּען דִי אַשְׁכְּנַזִים. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דָא טְהוּט זִיךְ; גֶעוואוּסְט הָאבֶּען זַיי גַאנְץ גוּט, אַז יוּדֶען אִיז פֶערְוֶועהְרְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין פְרַאנְקְרֵייךְ אונ אַז לוֹיט דֶעם גֶעזֶעץ דַארְפֶען דִי סְפַרְדִים אוֹיךְ זִיךְ דָארְט נִיט גֶעפִינֶען; הָאבֶּען זַיי פָּשׁוּט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען פוּן וַואנֶען עֶס הָאט זִיךְ פְּלוֹצְלוּנְג גֶענוּמֶען, אַז אַ טְהֵייל זֶענֶען כָּשֵׁר, אונ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען טְרֵפָה. דִי סְפָרַדִים הָאבֶּען גֶעפִיהְלְט, אַז מֶען מוּז דִי קְרִיסְטֶען אֶנְטְפֶערְן אַ תֵּירוּץ אוֹיף דֶער שְׁאֵלָה, הָאט זִיךְ ר׳ יִצְחָק פִּינְטָא בֶּע־נוּצְט מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט וָואלְטֶער׳ן אונ הָאט אִין דִי תְּשׁוּבָה אַרֵיינְגֶעלָאזְט אַ שְׁטַארְקֶען גִיפְט גֶעגֶען דִי אַשְׁכְּנַזִים, עֶר הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז זַיי זֶענֶען טַאקִי שֶׁאדְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, אַז זַיי ווִילֶען זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט קֵיין אַרְבֵּייט אוּנ אַז זַיי זֶענֶען כִּמְעַט אַללֶע בֶּעטְלֶערְס אונ שְׁנָארֶערְס, חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט פֶערְלֵייגֶענְט, אַז שׁוּלְדִיג אִין דֶעם זֶענֶען זַיי אוֹיךְ נִיט אוּנ, אַז נָאר דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת אוּנ צָרוֹת הָאבֶּען זַיי גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ. זַיין תְּשׁוּבָה הָאט אַזוֹי אוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז עֶר אִיז מוֹדֶה אוֹיף אַ סַךְ חֶסְרוֹנוֹת, וֶועלְכֶע וָואלְטֶער וַוייזְט אָן, נָאר דֶערְבַּיי הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּ־הֶערֶען, אַז אַזֶעלְכֶע חֶסְרוֹנוֹת גֶעפִינְט מֶען נָאר בַּיי דִי דֵייטְשֶׁע אונ פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען, אוּנ דֶערְפַאר פֶערְדְרִיסְט אִיהם וָואס וָואלְטֶער הָאט דִי סְפָרַדִים אוֹיךְ אַרוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אוּנְטֶער אֵיין טַלִית. פַאר וָואלְטֶער׳ן אִיז אַזַא תְּשׁוּבָה גֶעוֶועהן ווִי גֶעוואוּנְשֶׁען; עֶר הָאט בַּאלְד צוּ לִיעב גֶעטְהוּן פִּינְטָאן אונ הָאט אִיהם גֶע־אֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר הָאט טַאקִי אַ טָעוּת גֶעהַאט וָואס עֶר הָאט דִי סְפָרַדִים נִיט

ארויסגענומען פונ'ם כלל, אונ דערפאר איז ער נאך מיט מעהר שנאה אנגעפאלען אויף די איבריגע יודען. די אשכנזים האבען אבער אויך ניט געשוויגען אונ עס האט זיך אנגעהויבען אקריעג געגען איין שונא פון צוויי צדדים, וואס האטש זיי שלאגען זיך צווישען זיך פיהלען זיי פון דעסטוועגען, אז זיי מוזען זיך ווערען צוזאמען אונ אז די פיילען פונ'ם פיינד פאלען אויף זייערע אללע קאפ גלייך. די צייטונגען האבען געהאלטען דוקא פאר יודען, נאר דער רעש, וואס מען האט אנגעמאכט, האט געעפענט די אויגען פון די קריסטען, אונ זיי האבען זיך דערוויילע בעטראכט, אז פאר זיי וואלט גלייכער געוועהן, אז אין לאנד זאלען זיך ניט געפינען ניט קיין ספרדים אונ ניט קיין אשכנזים אונ, אז דער גאנצער מסחר זאל בעסער איינשטעהען ביי זיי אין די הענד. אודאי האבען די קריסטען אנגעהויבען אויסווייזען, אז מען דארף די ספרדים אויך ארויסטרייבען, ווייל ווען מען האט זיי אריינגעלאזט קיין באררא האט מען זיי גערעכענט פאר ניי־קריסטען, אונ אצונד, אז עס לאזט זיך אויס, אז זיי זענען גאר יודען דארף מען זיי טהון זייער רעכט אונ ארויסווארפען גלייך מיט אנדערע. דעמאלט האט ראדריג פערייֿרא געמוזט אנשרייבען א גאנץ בוך אונ אויסווייזען ווי האללאנד אונ ענגלאנד זענען גליקליך געווארען דורך די יודען, אונ וואס פאר א צרה פראנקרייך קאן זיך אנארבייטען ווען זי וועט פערלירען אזעלכע פעהיגע סוחרים ווי די ספרדים, אונ עס האט גענוג אבגעקאסט געלד אונ בלוט ביז מען האט די זאך פערריבען, אונ די יודען זענען ווייטער געבליבען אין פראנקרייך.

אין דער אייגענער צייט האט זיך אויך אין ענגלאנד אנגעהויבען א קאבעניש מיט די יודען, וואס מען האט געוואלט פערבעסערן זייער צושטאנד, אונ מאכען אז זיי זאלען זיך קאנען רעכנען פאר אמת'ע קינדער פונ'ם לאנד. שוין גאנצע הונדערט יאהר זענען אייגענטליך אוועקגעגאנגען זייט די יודען האבען זיך נאך אמאל בעזעצט אין ענגלאנד, אונ האבען אין די גרויסע האנדעלס־שטאדט, בעזאנדערס אין לאנדאן, געהאט ארענטליכע קהלות; דאס געזעץ האט אבער אויף זיי געקוקט ווי אויף פרעמדע, זיי האבען נאך אלץ געהייסען נאך די לאנדער, פון וואנען זייערע עלטערן זענען אראבגעקומען, מען האט זיי גערופען, שפאנער, פארטוגעזען, האללאנדער אדער דייטשען אונ זיי האבען געמוזט צאהלען א בעזונדער מס גלייך מיט די דאזיגע מענשען, וועלכע געפינען זיך אין ענגלאנד נאר לפי שעה, אונ גלייך ווי זיי זענען דארט ניט געבארען געווארען. נאר עטליכע געצאהלטע גבירים איז געראטהען וואס די מלוכה האט

זיי געגעבען די רעכטע פון אללע היימישע איינוואהנער. דערפאר איז זעהר שלעכט געוועהן דער צושטאנד פון די איבריגע וואס האבען אזעלכע רעכטע גיט געהאט אונ וואס די מלוכה האט גאר ניט געוואלט וויסען פון זייער אמונה. ניט איין מאל פלעגט מען זיי בעשטראפען פאר דעם וואס זיי קומען ניט אין קירכע, ווייל מען האט זיי נאך געהאלטען פאר האלבע קריסטען. נאך ערגער איז געוועהן די עטליכע יודען, וואס זענען אהין געקומען פון דייטשלאנד אונ פולין: זיי האבען געהייסען אשכנזים, אונ אפילו די ספרדים, וועלכע האבען זיך אויך גערעכענט פאר איינגעבעטענע, פלעגען אויף זיי קוקען קרום אונ זיי האבען געהאט צרות פון צוויי זייטען, אי פון איינענע, אי פון פרעמדע. בישלעכטוויז האט זיי אפילו די מלוכה אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען, זי האט זיי שוין בעטראכט ווי יודען, אונ די ריכטער האבען אזוי פיעל כבוד געלעגט אויף זייער אמונה אז זיי פלעגען קיין יודישע עדות ניט ארויסרופען אים שבת. דערוויל האט זיך די מאכט פון ענגלאנד פערשפרייט אויף פערשיעדענע ערטער, וואו עס האבען זיך געפונען יודען פון פריהר. די דאזיגע יודען זענען, מן הסתם, געבליבען ביי זייערע רעכטע, אונ דאס האט איינגעגעבען אהשק אויך די ענגלישע יודען זיי זאלען בעטען די מלוכה מען זאל זיי אויך שענקען די איינענע רעכטע אונ זיי זאלען ניט שטעהען נידריגער פון זייערע ברידער אין אנדערע ערטער. וואס געפינען זיך אונטער ענגלאנד'ס שוץ. זיי האבען געהאט גוטע פריינד, וואס האבען זיי צוגעהאלפען, דער מיניסטער פעלהאם איז אויך געוועהן א אוהב ישראל אונ האט פארגעשטעלט דער מלוכה, אז די יודען זענען זעהר פעהיגע אונ נוצליכע מענשען, אונ חאטש די שונאים האבען אנגעמאכט א געוואלד אז די יודען וועלען אויסזייגען דאס גאנצע עשירות פון דער מדינה אונ די קריסטען וועלען ווערען ביי זיי קנעכט, האט דער קעניג געארג דער צווייטע אונטערגעשריבען, אים יאהר 1753, א געזעץ וועגען יודען אונ האט זיי געשטעלט גלייך מיט אללע. דאס געזעץ האט אבער מעהר ניט געדויערט ווי א יאהר, ווייל צווישען דאס פאלק איז געווארען אזא שרעקליכער רעש, אז די מלוכה האט פשוט מורא געהאט עס זאל דערפון ניט ארויס א מרידה. עס האט זיך ארויסגעוויזען אזא שרעקליכע שנאה געגען די יודען, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען דארויף. ווער עס האט געוואלט רעדען עפיס א גוט ווארט פאר זיי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, אללע צייטונגען זענען פול געווארען מיט שרעקליכע מעשות

וֶוענֶען יוּדֶען אוּנ אֵיין לִיגֶען אִיז גֶעוֶועהן גְרֶעסֶער פוּנ'ם אַנְדֶערְן; אִין בְּרִיסְטָאל הָאט מֶען פֶערְבְּרֶענְט אֶפֶּענְטְלִיךְ דָאס בִּילְד פוּנ'ם גַייסְטְלִיכֶען טוֹרְקֶער, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט מַסְכִּים זַיין צוּ דֶער דֵעָה פוּן דִי דָאזִיגֶע פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז מֶען טָאר גָאר דִי יוּדֶען קַיין רֶעכְטֶע נִיט גֶעבֶּען דֶערְפַאר וָואס, וֶועדְלִיג אִין דֶער תּוֹרָה שְׁטֶעהט, מוּזֶען זֵיי בְּלַייבֶּען צוּזֶאעט אוּנ צוּשְׁפְּרֵייט צְווִישֶׁען דִי פֶּאלֶקֶער בִּיז גָאטט וֶועט זֵיי נִיט צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אוֹיף זֵייעֶר אֵייגֶענֶער עֶרְד. אַוַדַאי אִיז דִי מְלוּכָה גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן מְבַטֵּל צוּ זַיין דָאס גֶעזֶעץ, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי גוּט אוֹיפְגֶעפִיהְרְט אוּנ בֶּעוִויזֶען זֵייעֶר נוּצְלִיכְקַייט, אַז אֲפִילוּ זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט שְׁוַוייגֶען, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט זֵיי דָאס לֶעבֶּען אַלֵיין גֶעגֶעבֶּען אַלֶע רֶעכְטֶע, הָאטְשׁ אוֹיף פַּאפִּיר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ אַ הִיבְּשֶׁע צַייט אַלְץ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע.

נָאר וֶוען אִין גַאנְץ אֵיירָאפַּא הָאט זִיךְ עֶפִּיס גֶעטְהוּן אוּנ גֶערוּדֶעוֶועט מִיט דִי יוּדֶען, אִיז זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג לֶעבֶּען אִין פּוֹלִין אוּנ דַייטְשְׁלַאנְד — דַוְקָא אִין דִי לֶאנְדֶער וואוּ זֵייעֶר צָאהל אִיז גֶעוֶועהן גְרֶעסֶער וִוי אוּמֶעדוּם — גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי וִוי פֶערְפְרוֹירֶען, בֶּעדֶעקְט מִיט אַ שְׁרֶעקְלִיךְ פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ פֶערְקָאוֶועט כִּמְעַט בִּיז צוּם גְרוּנְד מִיט אַייז, כְּדֵי דָאס וַואסֶער זָאל זֵיי אִין עֶרְגִיץ נִיט פֶערְטְרָאגֶען אוּנ דִי חְוַואלֶעס זָאלֶען נִיט הָאבֶּען קַיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּם גְרוֹיסֶען בְּרֵייטֶען לֶעבֶּענְס־יַם, וואוּהִין עֶס גִיסֶען זִיךְ אַרַיין אַזוֹי פִיעל טַייכֶען... דָאס אָרֶעמֶע פָאלְק, וָואס הָאט נֶעבִּיךְ גֶעהָארֶעוֶועט מִיט'ן בִּיטֶערְן שְׁווֵייס אוֹיפ'ן שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט אַז עֶס הָאט אִיבֶּערְגֶעשְׁטוּפְּט דִי זִינְדִיגֶע וֶועלְט אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּגֶעבֶּען מִיט הוֹיכֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נָאר אִין זִין גֶעהַאט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם שֻׁלְחָן עָרוּךְ מִיט נַייֶע חוּמְרוֹת, אוּנ דֶער מַעֲמָד פוּן זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּלִינְדֶע בְּרִידֶער אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען. דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ, וָואס וֶוערְד שְׁטַארְקֶער דַוְקָא עֶהְדֶער עֶס הֵייבְּט אָן טָאג צוּ וֶוערְן: בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעוִויזֶען אַ שְׁוַואכֶע שַׁיין אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט אַלֶע מָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר לִיכְטִיגֶער וֶוערֶען. צְווֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען, אֵיינֶער אִין פּוֹלִין אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן, ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אוּנ ר' משֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן. אֵיינֶער הָאט אוֹיפְגֶערִיסֶען דָאס פֶענְסְטֶער פוּנ'ם אַיינְגֶעהוֹיקֶערְטֶען יוּדִישֶׁען שְׁטִיבֶּעל, עֶס זָאל אַ בִּיסֶעל אַרוֹיס דִי אוּנְרֵיינֶע פֶערְדוּמְפֶּענֶע לוּפְט, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט אוֹיסְגֶעדְרֶעהט דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן צוּ

דֶער מִזְרָח־זַייט אונ הָאט די פֶערְשְׁלָאפֶענֶע אָנְגֶעוויזֶען דֶעם גְלַאנְץ פונ'ם מָארְגֶענְשְׁטֶערְן; אֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אַזוֹי פִיעל מִתְבַּוֵן גֶעוֶועהן, דֶער אַנְדֶערֶער הָאט צוּ פִיעל גֶעמֵיינְט, נָאר בֵּיידֶע הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע בֶּעוֶועגוּנְג, אונ מִיט רֶעכְט קָאן מֶען זָאגֶען אַז פון זֵיי הוֹיבְּט זִיךְ אָן פַאר יוּדֶען אַ נַייֶע צַייט.

די נַייֶע צַייט.

עֶרְסְטֶעס קַאפִּיטֶעל.

ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אונ זַיין דֶרֶךְ.

(1698—1760 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוֹרְט).

אַז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּ דֶער בִּיטֶערֶער לַאגֶע פון די פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען פון חְמֶעלְנִיצְקִעס צַייט בִּיז אֵיינִיגֶע דוֹרוֹת שְׁפֶּעטֶער, וואוּ זֵייעֶר פְרִידְלִיךְ לֶעבֶּען פון אַ מָאל אִיז פֶערְשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען, די טַייכֶען פון יוּדִישׁ פֶּערְגָאסֶען בְּלוּט זֶענֶען נָאךְ נִיט אוֹיסְגֶעטְרִיקֶענְט גֶעוֶועהן, וואוּ פַּרְנָסָה הָאט גֶעפֶעהלְט, אונ אוֹיסֶער שְׁרֶעק אונ דַאֲגוֹת הָאט דֶער יוּד נִישְׁט גֶעהַאט, אִיז נָאר קֵיין חִדוּשׁ נִיט, וָואס אַזֶעלְכֶע שְׁווינְדְלֶער ווִי אַ שַׁבְּתַי צְבִי אונ אַ יַעֲקֹב פְרַאנְק הָאבֶּען זִיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ'ן אונ אַיינְרֶעדֶען דֶעם עוֹלָם, אַז גָאטט הָאט זֵיי גֶעשִׁיקְט אוֹיסְצוּלֵייזֶען זַיין אָרֶעם לֵיידֶענְד פָאלְק פון זַיינֶע פַּיין אונ צָרוֹת. דֶער מֶענְשׁ וָואס גְלוֹיבְּט מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אִין בּוֹרֵא עוֹלָם, אִין זַיין יוֹשֶׁר אונ רַחֲמִים אונ וָואס פִיהלְט אִין זַיינֶע אֵייגֶענֶע מַעֲשִׂים אונ מִדוֹת קֵיין אוּנְרֶעכְט נִיט, עֶר זָאלל קֶאנֶען אָנְנֶעהמֶען פַאר פֶערְדִינְט די שְׁטְרָאף וָואס קוּמְט אוֹיף אִיהם, גְלוֹיבְּט, אַז גָאטט שִׁיקְט די פַּיין אוֹיף אִיהם נִיט אַלְס שְׁטְרָאף אַלְלֵיין אָבֶּער אוֹיךְ אַלְס נִסָיוֹן, אִיהם צוּ פְּרוּבֶען ווִי שְׁטַארְק זַיין אֱמוּנָה אונ בִּטָחוֹן אִיז; אונ אַז עֶר שְׁטֶעהט אוֹיס דֶעם נִסָיוֹן אונ טְרֶעט פון זַיין גָאטט נִיט אָב, הָאפְּט עֶר, וֶועט גָאטט בַּאלְד זִיךְ מְרַחֵם זַיין אונ וֶועט אִיהם די יְשׁוּעָה צוּשִׁיקֶען, עֶר זָאלל אַלְלֶע זַיינֶע אִיבֶּערְלִיטֶענֶע פַּיין אונ לֵיידֶען דֶערְצֶעהלֶען אִין פְרֵיידֶען. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ אַ גַאנְץ פָאלְק. די אִיבֶּערְלִיטֶענֶע צָרוֹת זֶענֶען דֶערְמָאלְט אַזוֹי פִיעל אונ אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן, אַז דֶער יוּד הָאט

זַיי נִיט גֶעקָאנְט אָנְנֶעהמֶען אַלְס שְׁטְרָאף פַאר זַיינֶע זִינְד אַללֵיין · דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִין זַיי גֶעזֶעהן אוֹיךְ דֶעם לֶעצְטֶען נִסָיוֹן אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט · אַז דָאס זֶענֶען דִי „חֶבְלֵי מָשִׁיחַ" · דָאס שְׁטָאק פִינְסְטֶערְנִיס וָואס עֶס וֶוערְט עֶהדֶער דֶער הֶעללֶער טָאג דַארְף אוֹיפְשַׁיינֶען. דִי חֶבְלֵי מָשִׁיחַ הָאבֶּען זַיי שׁוֹין גֶעזֶעהן, וואוּ אִיז דֶען דֶער מָשִׁיחַ אַללֵיין? הָאט גֶעוִויס יֶעדֶער בַּיי זִיךְ גֶעפְרֶעגְט. דִי שַׁאֲלָה צוּ פֶּערְ־אֶנְטְפֶערְן הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁווינְדְלֶער, אוּנ עֶס אִיז קַיין חִדוּשׁ נִיט וָואס מֶען הָאט זַיי גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער עוֹלָם הָאט מִיט אוּנְגֶעדוּלְד מָשִׁיחַ׳ן דֶערְוַוארְט, מִיט דִי אוֹיגֶען אִיהם גֶעזוּכְט, אִיהם גֶעוָואלְט גֶעפִינֶען, גֶעוָואלְט זוֹכֶה זַיין אִיהם צוּ זֶעהן, אוּנ אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט אוֹיסְגֶעשְׁרִיעֶן אַללֵיין, אָדֶער עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט שְׁרַייעֶר, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁרִיעֶן: אָט אִיז עֶר! הָאט מֶען גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ מֶען הָאט מָשִׁיחַ׳ן גֶעזֶעהן. אוּנ וִויפִיעל הָאט דֶער שְׁווינְדֶעל יוּדֶען אָבְּגֶעקָאסְט! וִויפִיעל צָרוֹת אוּנ פַּיין אִיז מֶען אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען אוּנ וִויפִיעל בְּרִידֶער הָאט מֶען דוּרְךְ דֶעם פֶערְלָארֶען!... נָאר אַ דַאנְק גָאטט, מֶען אִיז דִי קְרֶענְק אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען, דֶער שְׁווינְדֶעל אִיז אַרוֹיס אוּנ נִיט דִי שַׁבְּתַי צְבִינִיקֶעס נִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען פוּן טָאג צוּ טָאג וֶועניגֶער אוּנ שָׁפֵל׳ר גֶעוָוארְן, הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעקָאנְט קֵיינֶעם פֶערְפִיהרֶען. צוּ אַזַא צַייט, דַאכְט זִיךְ, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים, אַלְס פָארְשְׁטֶעהֶער אוּנ לֶעהרֶער פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ גֶעפַיינִיגְט פָאלְק, גֶעבְּרוֹיכְט זִיךְ צוּקוּקֶען צוּ דֶעם מָארַאלִישֶׁען לֶעבֶּען פוּן זֵייעֶרֶע נִידְרִיגֶערֶע בְּרִידֶער, אוּנ אַיינְזֶעהן, אַז דֶער מִכְשׁוֹל פוּן פַאלְשֶׁע מְשִׁיחִים וָואס הָאט פוּנ׳ם הֲמוֹן אַזוֹי פִיעל פֶערְפִיהרְט, הָאט גֶעקָאנְט גֶעשֶׁעהן נָאר־דַאנְק, וֶוען דֶער הֲמוֹן הָאט נִיט גֶעקָאנְט זַיין צוּפְרִיעדֶען מִיט דֶער הַנְהָגָה אִין אֱמוּנָה וָואס זַיי, דִי רַבָּנִים, הָאבֶּען זִיךְ מִיט אִיהם נוֹהֵג גֶעוֶועהן, אוּנ זַיי הָאבֶּען גֶעבְּרוֹיכְט אָנְהֵייבֶּען מְקָרֵב צוּ זַיין דֶעם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם, מִיט טְרֵאסְט אוּנ גוּטֶע הָאפְנוּנְג אִיהם כֹּחַ גֶעבֶּען צוּ קָאנֶען אַרִיבֶּער טְרָאגֶען דִי שְׁלֶעכְטֶע צַייטֶען, בִּיז גָאטט וֶועט צוּשִׁיקֶען דִי אֱמֶת׳ע יְשׁוּעָה וָואס מִיר אַלֶּע הָאפֶען, אַזוֹי וִוי עֶס הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גֶעטְהוּן אוּנְזֶערֶע חֲכָמִים אוּנ גְרוֹיסֶע לַייט בַּיי יֶעדֶער גְזֵרָה רָעָה, בַּיי יֶעדְען אוּנְגְלִיק פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער; אִיז אָבֶּער דָא נִיט אַזוֹי גֶעוֶועהן: דִי רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט זֶענֶען טִיף פֶערְזוּנְקֶען גֶעוֶועהן אִין זֵייעֶר פִּלְפּוּל אִין תַּלְמוּד אוּנ זַיינֶע מְפָרְשִׁים, פוּן קַיין אַנְדֶער וִויסֶענְשַׁאפְט, אוֹיסֶער תַּלְמוּדִישֶׁע אוּנ קַבָּלָה, נִיט גֶעוואוּסְט אוּנ נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען, בֶּעטְרַאכְט דֶעם גַאנְצֶען תַּכְלִית פוּן יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען נָאר אִין קֶענֶען זַיין קְלָאר, לְכָל הַפָּחוֹת, גַאנְץ ש״ס, אוּנ הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אַז אַלֶּע יוּדֶען פוּן אַלֶּע קְלַאסֶען זָאלֶען זַיין לוֹמְדִים אַזוֹי וִוי זַיי אַללֵיין. דִי רַבָּנִים

הָאבֶּען נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַ גַאנְץ פָּאלְק קָאן נִיט בֶּעשְׁטֶעהֶען פוּן לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים אַלַיין, נִיט דֶערְמָאנְט אַז זֶעלְבְּסְט וֶוען יוּדֶען זֶענֶען אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד גֶעזֶעסֶען, יֶעדֶער אִין זַיין אֵייגֶענֶעם וַויינְגָארְטֶען, צְווִישֶׁען אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן, אִי לוֹמְדִים אִי עַמֵּי הָאָרֶץ, בִּפְרַט וֶוען יוּדֶען זֶענֶען אַזוֹי פֶערְוָואגֶעלְט, אַזוֹי גֶעיָאגְט אוּנ גֶעפְּלָאגְט, וואוּ עֶר אִיז קַיינְמָאל נִיט נָאר מִיט זַיין פַּרְנָסָה נִיט זִיכֶער, אָבֶּער אוֹיךְ פַאר זַיין אַיינְגֶעבֶּעטֶען בִּיטֶער הֵיים בְּרוֹיךְ עֶר צִיטֶערְן מֶען זָאלל אִיהם נִיט אַרוֹיס טְרַייבֶּען, אוּנ וואוּ זֶעלְבְּסְט זַיין לֶעבֶּען הֶענְגְט אוֹיף אַ הָאר, — ווִי דִי לַאגֶע פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אִיז דַאמָאלְט גֶעוֶועהן, — ווִי קָאנְן מֶען פֶערְלַאנְגֶען פוּן אַזַא פָּאלְק, אַז אַללֶע זָאלֶען לֶערְנֶען תּוֹרָה טָאג אוּנ נַאכְט, אָדֶער פַאר שָׁפָל הַאלְטֶען דֶעם הֲמוֹן פוּנ׳ם פָּאלְק וָואס קָאן עֶס נִיט אַזוֹי זַיין ווִי דִי רַבָּנִים ווִילֶען? זֵיי, דִי לוֹמְדִים אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען עֶס נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען דַארִיבֶּער אוֹיף דֶעם עַם הָאָרֶץ גֶעקוּקְט ווִיא אוֹיפ׳ן גְרֶאסְטֶען שָׁפָל, וָואס אִיז גָאר נִיט כְּדַאי וֶוענֶען אִיהם צוּ רֶעדֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיבֶּען סְפָרִים פַאר נָאךְ אַזֶעלְכֶע לוֹמְדִים ווִי זֵיי, גֶעזָאגְט דְרָשׁוֹת אוּנ פִּלְפּוּלִים אִין דִי בָּתֵּי מֶדְרָשׁ אוּנ שׁוּלֶען, וָואס זֶענֶען צוּם לֶעבֶּען אוּנ לֶעבֶּענְסְפְרַאגֶען נִיט נוֹגֵעַ, אוּנ עֶס אִיז גָאר זֵייעֶר דַאֲגָה נִיט גֶעוֶועהן, וָואס עֶס זֶענֶען דָא אַמֶענְגֶע יוּדֶען וָואס פֶערְשְׁטֶעהֶען נִיט אוּנ קָאנְן נִיט פֶערְשְׁטֶעהן נִיט זֵייעֶרֶע סְפָרִים אוּנ נִיט זֵייעֶרֶע דְרָשׁוֹת. נָאר אַ לַמְדָן, נָאר אַ מוּפְלָג אִיז אַלַייט, אַיין עַם הָאָרֶץ אִיז גְלַייךְ ווִי גָאר נִישְׁט, נָאר זֵיי דִי לוֹמְדִים זֶענֶען גֶעוָוארֶען דֶער גַאנְצֶער יִחוּס פוּנ׳ם פָּאלְק, דִי גַאנְצֶע דֵעָה אִין אַללֶע עִנְיָנִים, דֶער קָאפּ פוּן דֶער אוּמָה, אָבֶּער וֶועה צוּ דֶעם גוּף וואוּ דֶער קָאפּ מֵיינְט, אַז אַללֶע אַנְדֶערֶע אֵבָרִים זֶענֶען גָאר אִיבְּרִיג אוּנ עֶר ווִילל אוֹיף זֵיי נִיט קוּקֶען אוּנ פַאר זֵיי נִיט זָארְגֶען, זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ גֶעזוּנְד זַיין, אוּנ זָאללֶען אוֹיךְ הָאבֶּען דָאס וָואס זֵיי פֶעהלְט...

אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי פֶערְוָואהְרְלָאזְט דֶעם הֲמוֹן עַם, אִין אַללֶע עִנְיָנִים אִיהם נִידְרִיג גֶעשְׁטֶעלְט, צוּ קַיין זַאךְ אִיהם נִיט צוּגֶעלָאזְט, זֶעלְבְּסְט זִיךְ אָנְטְהוּן אַפַּיינֶערְן בֶּגֶד הָאט עֶר נִיט גֶעטָארְט, אוּמֶעדוּם אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַשָׁפָל, אַ נְחוֹת דַרְגָא, אוּנ הָאט נִיט נָאר אִין לֶעבֶּען קַיין הָאכֶערְס נִיט גֶעקָאנְט דֶערְגְרֵייכֶען אָבֶּער זֶעלְבְּסְט אוֹיף נָאכ׳ן טוֹידְט הָאט עֶר פִיעל נִיט גֶעקָאנְט הָאפֶען. עֶס אִיז גֶענוּג אַרַיינְצוּקוּקֶען אִין דִי פִיעל מוּסָר־אוּנ קַבָּלָה־סְפָרִים וָואס זֶענֶען גֶעשְׁרִיבֶּען בִּיז יֶענֶער צַייט, אוּם אַיינְצוּזֶעהן ווִי שְׁוֶוער זֵייעֶרֶע מְחַבְּרִים הָאבֶּען גֶעמַאכְט פַאר׳ן הֲמוֹן, דֶעם וֶועג וָואס פִיהְרְט דֶעם מַאֲמִין צוּ עוֹלָם הַבָּא. ווִיפִיעל דִינִים, גְדָרִים אוּנ גְזֵרוֹת הָאבֶּען זֵיי אִין דֶעם וֶועג אָנְגֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם צוּבְּרָאכֶענֶעם

גֶעפְּלָאגְטֶען יוּדֶען, וָואס זַיין קָאפּ אִיז אִיהם פֶערְשְׁלָאגֶען מִיט שְׁוֶוערֶע דַאֲגוֹת,
דֶער רוּקֶען- אִין דְרַייעֶן גֶעבּוֹיגֶען פוּן דֶעם שְׁוֶוערְן יָאךְ פוּן זַיין בִּיטֶערֶער פַּרְנָסָה,
דָאס הַארְץ, פוּל מִיט ווּאוּנְדֶען פוּן אַלְץ וָואס עֶר קֶאנְן נָאר גֶעדֶענְקֶען פוּן זַיין
הִיסְטָארְיֶע, עֶר זָאלל נִיט קֶאנֶנְען צוּקוּמֶען צוּ זַיין לֶעצְטֶער טְרֶאסְט, צוּ עוֹלָם
הַבָּא הָאטְשׁ נָאכ׳ן טוֹידְט! אוּנ עֶס אִיז קַיין ווּאוּנְדֶער נִיט, וָואס דֶער הֲמוֹן
עַם הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען דֶערְוַוייטֶערְן פוּן דִי לוֹמְדִים אוּנ לֶעבֶּען פַאר זִיךְ
אִין זַיין פִינְסְטֶערְן וֶועלְטֶעל נָאךְ זַיין אֵייגֶענֶעם שֵׂכֶל. אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט
מֶען אִין דֶעם וֶועלְטֶעל אָנְגֶעהֵייבֶּען הֶערְן אַ נַייעֶן מוּסָר, מִיט אַ נַייעֶ תּוֹרָה,
אַז נִיט דַוְקָא דוּרְךְ אַ סַךְ גְמָרָא לֶערְנֶען קֶאנְן מֶען זַיין אַ עֶהרְלִיכֶער יוּד אָבֶּער
אוֹיךְ דוּרְךְ מַעֲשִׂים טוֹבִים, אוּנ נִיט נָאר דִי מַעֲשִׂים טוֹבִים, אָבֶּער דִי גוּטֶע
כַּוָּנָה, וָואס מֶען הָאט דֶערְבַּיי, אִיז דֶער עִיקָר, אוּנ מֶען מֶאג גָאר קַיין לַמְדָן נִיט
זַיין נָאר אַז מֶען גְלוֹיבְּט מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אִין בּוֹרֵא עוֹלָם אוּנ מֶען הִיט
אָב זַיין גֶעבָּאט הָאטְשׁ וִויפִיעל אֵיינֶער אִיז בִּיכוֹלֶת, הָאט מֶען שׁוֹין עוֹלָם הַבָּא
גְלַייךְ מִיט דִי וָואס זִיצֶען טָאג אוּנ נַאכְט אִיבֶּער דֶער גְמָרָא. בִּיסְלֶעכְוַוייז
הָאבֶּען דִיזֶע וֶוערְטֶער אָנְגֶעהֵייבֶּען נָאכְצוּרֶעדֶען פִיעל פוּן דִי בִּיז אַהֶער פֶערְ-
שְׁטוֹיסֶענֶע קְלַאסֶען אִין יֶעדֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה, אוּנ מֶען הָאט דֶעם נַייעֶם גַאנְג
אִין אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען חֲסִידוּת. דָאס הֵייסְט: אֶמֶת׳ע פְרוּמְקַייט. צוּ
קַיין בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע אִיז דָאס אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען, וַוייל דִי כְּלָלִים
זֶענֶען נָאךְ נִיט אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט גֶעוֶועהן, אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט עֶס נָאר נָאכְגֶערֶעדְט
אַלְס פְּרָאטֶעסְט גֶעגֶען יֶענֶע וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעגְרֵייסְט מִיט זֵייעֶר תּוֹרָה אוּנ
חֲרִיפוּת, עֶס הָאט נָאךְ גֶעפֶעהלְט דֶער מֶענְשׁ וָואס זָאלל אִין זִיךְ דֶעם כֹּחַ
הָאבֶּען צוּזַאמֶענְצוּנֶעהמֶען אָט דִי אַללֶע פְּרָאטֶעסְטִירֶענְדֶע קוֹלוֹת, זֵיי צוּ אָרְדְנֶען
אוּנ מַאבֶען פוּן זֵיי כְּלָלִים וְויא דֶער עוֹלָם זָאלל זִיךְ נָאךְ זֵיי פִיהרֶען אִין לֶעבֶּען.
עֶס הָאט גֶעפֶעהלְט דֶער מֶענְשׁ, וָואס זָאלל מִיט אַ רֵיינֶער אִיבֶּערְצַייגוּנְג אוּנ
אֶמֶת׳ר לִיעבְּשַׁאפְט צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע פֶערְוָואהרְלָאזְטֶע בְּרִידֶער, אָפֶען פַאר
דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט עֶרְקְלֶערְן, אַז דֶער הֲמוֹן עַם אוּנ דֶער עַם הָאָרֶץ זֶענֶען
אוֹיךְ יוּדֶען בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב פּוּנְקְט וִוי דִי לוֹמְדִים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ
אַ חֵלֶק נִיט נָאר אִין עוֹלָם הַבָּא, נָאכ׳ן טוֹידְט, אָבֶּער אוֹיךְ דָא אוֹיף דֶער עֶרְד
לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד הָאבֶּען זֵיי אַ חֵלֶק אִין זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען אוּנ בָּתֵּי מִדְרָשִׁים אוּנ אִין
אַלְץ וָואס גֶעהֶערט צוּ דֶער אוּמָה אַזוֹי וִוי לוֹמְדִים אוּנ וִוי אַללֶע מְיוּחָסִים אוּנ
זֵיי בְּרוֹיכֶען גָאר נִיט צוּ זַיין אַזוֹי אַרָאבְּגֶעפַאללֶען בַּיי זִיךְ וִוי דִי רַבָּנִים הָאבֶּען
זֵיי בִּיז אַהֶער אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען...

אַזאַ מֶענְשׁ הָאט זִיךְ טַאקִי בַּאלְד גֶעפוּנֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן מֶעזִיבּוּז. וָואס אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אָט דִי אַלֶּע אוּנְצוּפְרִיעדֶענֶע פֶערְזַאמְלֶען אַרוּם זִיךְ, זַיי צוּ גֶעבֶּען כְּלָלִים אִין אֱמוּנָה אוּנ לֶעבֶּען, זַיי נִיט לָאזֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק זַיין פוּן דִי רַבָּנִים אוּנ זַיי נִיט לָאזֶען וַוייט אָראבְּקְרִיכֶען פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט, נִיט לָאזֶען זַיי פֶערְפִיהְרְט וֶוערְן, וִוי עֶס זֶענֶען פֶערְפִיהְרְט גֶעוָוארֶען אַלֶּע אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶען.

אִין יֶענֶע יָאהרֶען הָאט מֶען אִין דִי פּוֹילִישֶׁע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ זֶעלְטֶען פֶערְשְׁרִיבֶּען וֶוענְן אַ קִינְד קוּמְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, דַארִיבֶּער אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען אַקוּרַאט וֶוענְן ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבָּאהרֶען גֶעוָוארֶען; נָאר וִוי פוּן יֶעדֶען גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע גֶעשְׁפִּיעלְט אִין עִנְיָנֵי אֱמוּנָה פוּן זַיין פָּאלְק, וֶוערְט דֶערְצֶאהלְט וואוּנְדֶערְלִיכֶע אוּנ אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ גַאנְצֶע גֶעשִׁיכְטֶע פוּלְל מִיט וואוּנְדֶער־גֶעשִׁיכְטֶען, וֶועלְכֶע דֶערְצֶאהלֶען נִסִּים וְנִפְלָאוֹת וִוי אַזוֹי ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז פוּן קְלֵיין גְרוֹיס גֶעוָוארְן, אַלְץ נִיט בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וִוי אַבִּי וֶוער. לוֹיט נָאךְ דִיזֶע גֶעשִׁיכְטֶען אִיז עֶר גֶעבָּאהרֶען אִים יָאהר 1698 אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל אָקוּפּ בַּיי דֶער גְרֶענִיץ צְווִישֶׁען פּוֹלֶען אוּנ וָואלַאכַיי.

מֶען דֶערְצֶאהלְט, אַז דֶער פָאטֶער ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּד אַ לַמְדָן אוּנ אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעזֶעסֶען אוּנ גֶעלֶערְנְט, אוּנ דִי גַאנְצֶע בְּרוֹיטְגֶעבֶּערִין אִיז גֶעוֶועהן דִי מוּטְטֶער, וָואס פְּלֶעגְט צִיהֶען אִיהר פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס זִי אִיז גֶעוֶועהן אַ אַקוּשֶׁערִין. נִיט אֵיין מָאל פְּלֶעגְט זִי זִיךְ בֶּעוַואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען פַאר וָואס גָאטט גִיט אִיהר נִיט קֵיין אֵייגֶענֶע קִינְדֶער אוּנ הָאט אַלְץ גֶעהָאפְט, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אוֹיף אִיהר פָארְט רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ אִיהר שִׁיקֶען אַ קַדִּישׁ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער. פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק אוּנ זִי הָאט שׁוֹין כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג: טַאטַארֶען פְּלֶעגֶען אָפְט אָנְפַאלֶען אוֹיפ׳ן שְׁטֶעדְטֶעל, אָבְּרַאבֶּעוֶוען דִי אַיינְוָואהנֶער אוּנ אַ מָאל טַאקִי אַוֶועקְפִיהרֶען עֶטְלִיכֶע פוּן זַיי גֶעפַאנְגֶען, כְּדֵי זַיי זָאלֶען זַיי אִין דֶער פְרֶעמְד פֶערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, אוּנ גָאר אוּמְגֶערֶעכְט הָאבֶּען זַיי אוֹיפְגֶעכַאפְּט ר׳ אֱלִיעֶזֶר׳ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט עֶרְגִיץ וַוייט. דָארְט הָאט עֶר זֶעהר עֶהרְלִיךְ אוּנ גֶעטְרַיי גֶעדִינְט דֶעם בַּעַל הַבַּיִת, וָואס הָאט אִיהם גֶעקוֹיפְט אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַזַא חָשׁוּב, אַז מֶען הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְּט אִים שַׁבָּת נִיט צוּ אַרְבַּייטֶען. דֶער בַּעַל הַבַּיִת אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט׳ן

עֶרְשְׁטֶען מִינִיסְטֶער אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט שֶׁאנְקֶען אַטְהַייֶערֶע מַתָּנָה, הָאט עֶר נִיט גֶעפוּנֶען קַיין בֶּעסֶער גֶעשֶׁאנְק וִוי אַוֶועקְצוּגֶעבֶּען אִיהם זַיין גֶעלִיעבְּטֶען קְנֶעכְט. בַּיים מִינִיסְטֶער הָאט ר׳ אֱלִיעֶזֶר אוֹיךְ נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן אוּנ עֶר אִיז בַּיי אִיהם פְרִיהר גֶעוָוארֶען אַלַייבּ־מֶענְשׁ אוּנ דֶערְנָאךְ — זַיין גַאנְצֶער יוֹעֵץ. עֶס הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעפִיהרְט, אַז ר׳ אֱלִיעֶזֶר הָאט אַמָאל גֶעגֶעבֶּען אַוִויכְטִיגֶע עֵצָה, וָואס דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער מְדִינָה אַגְרוֹיסֶע טוֹבָה, אוּנ דֶער סוּלְטַאן אַלַיין הָאט אִיהם גֶעוָואלְט זֶעהֶען. דָא אִיז שׁוֹין זַיין מַזָל גָאר גֶעהוֹיכְט גֶעוָוארֶען, וַוייל עֶר אִיז דֶעם סוּלְטַאן שְׁטַארְק גֶעפֶאלֶען אוּנ עֶר הָאט אִיהם חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַטָאכְטֶער פוּן אַגְרוֹיסֶען שְׂרָרָה. ר׳ אֱלִיעֶזֶר הָאט לְפָנִים גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן, נָאר עֶר הָאט זִיךְ צוּ זַיין פְרוֹי נִיט צוּגֶערִירְט אוּנ הָאט אִיהר נָאר מְגַלֶה סוֹד גֶעוֶועהן אַז עֶר אִיז אַיוּד אוּנ דַארִיבֶּער טָאר עֶר מִיט אִיהר נִיט וָואהנֶען. דִי פְרוֹי הָאט אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען אוּנ הָאט אִיהם פוּן אִיהר פֶערְמֶעגֶען גֶעגֶעבֶּען אַסַךְ גֶעלְד, כְּדֵי עֶר זָאל אַנְטְלוֹיפֶען אוּנ זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען אַהֵיים. ר׳ אֱלִיעֶזֶר הָאט טַאקִי אַזוֹי גֶעטְהוּן, נָאר אוֹיפ׳ן וֶועג זֶענֶען אִיהם גַזְלָנִים בֶּעפַאלֶען, מֶען הָאט בַּיי אִיהם אַלְדִינְג צוּגֶענוּמֶען, אוּנ עֶר אִיז, נָאךְ אַלַאנְגֶער צַייט, צוּרִיקְגֶעקוּמֶען אַקַבְּצָן וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן פְרִיהר, אוּנ גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי כָּל יָמָיו. אַוַדַאי אִיז דִי שִׂמְחָה פוּן זַיין וַוייבּ, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין לַאנְג גֶערֶעכֶענְט פַאר אֵיין עֲגוּנָה, גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס, נָאר נָאךְ גְרֶעסֶער אִיז גֶעוָוארֶען אִיהר פְרֵייד, אַז גָאטט הָאט אִיהר גֶעשֶׁאנְקְט אַקִינְד אוּנ זִי הָאט מִיט מַזָל גֶעהַאט אַיוּנְגֶעלֶע. דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב, נָאר אוֹיפְצִיהֶען אִיהם אִיז זַיי בֵּיידֶע נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן. גִיךְ אִיז ר׳ אֱלִיעֶזֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ בַּאלְד נָאךְ אִיהם אִיז אוֹיךְ דָאס וַוייבּ נָאכְגֶעגַאנְגֶען אִין קֶבֶר אַרַיין אוּנ דֶער קְלֵיינֶער יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַיָתוֹם. נָאר אֵיין יְרוּשָׁה הָאבֶּען אִיהם דִי אָרֶעמֶע עֶלְטֶערְן אִיבֶּערְגֶעלָאזְט, — דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַפֶּעסְטֶע הָאפְנוּנְג אַז דֶער אֵייבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם נִיט פֶערְלָאזֶען, חָאטְשׁ עֶר בְּלַייבְּט אֵיינֶער אַלֵיין. פַאר׳ן טוֹיט, דֶערְצֶאהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע, הָאט אִיהם דֶער פָּאטֶער גֶענוּמֶען אוֹיף דִי הֶאנְד אוּנ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז עֶר זָאל זִיךְ נִיט שְׁרֶעקֶען פַאר קֵיינֶעם אוּנ נָאר הָאפֶּען אוֹיפ׳ן אֲבִי יְתוֹמִים וָואס וֶועט אִיהם גֶעווִיס נִיט פֶּערְלָאזֶען, אוּנ נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט דֶער בַּעַל שֵׁם דֶערְמָאנֶען דֶעם פָּאטֶערְס לֶעצְטֶע דִבּוּרִים אוּנ הָאט פֶערְזִיכֶערְט, אַז דִי דָאזִיגֶע רֶעד זֶענֶען בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען דֶער פוּנְדַאמֶענְט פוּן אַרֵיינֶער אֱמוּנָה אִין בּוֹרֵא עוֹלָם. דָאס שְׁטֶעטְטֶעל הָאט גֶעדֶענְקְט וָואס פַאר אַפְרוּמֶער יוּד ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אוּנ מֶען הָאט

מְגַדֵל גֶעוֶועהן דֶעם קְלֵיינֶעם יָתוֹם גְלַייךְ מִיט אַלֶע אַנְדֶערֶע קִינְדֶער. אַז עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען פִינְף יָאהר הָאט מֶען אִיהם אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען אִין אַ חֵדֶר, וואו עֶר הָאט גֶעלִיטֶען ווִי יֶעדֶעם שְׁוַאךְ קִינְד, וָואס הָאט נִיט וֶוער עֶס זָאלל זִיךְ פַאר אִיהם אָנְנֶעהמֶען. דֶערְצוּ הָאט מֶען נָאךְ בֶּעמֶערְקְט אַז עֶר אִיז גָאר קַיין מַתְמִיד נִיט, אַז עֶר הָאט לִיעבּ אַוֶועקְצוּקוּקֶען פוּנ'ם סֵפֶר אוּנ אִיז שְׁטֶאנְדִיג פַארְטְרַאכְט; גַאנְץ אָפְּט פְלֶעגְט עֶר גָאר פֶערְפַאלֶען וֶוערֶען אוֹיף גַאנְצֶע טֶאג אוּנ מֶען פְלֶעגְט אִיהם גֶעפִינֶען אִין וַואלְד שְׁטֶעהֶען פֶערְשְׁמַאכְט, אָהן עֶסֶען אוּנ אָהן טְרִינְקֶען אוּנ נִיט ווִיסֶען וָואס מִיט אִיהם טְהוּט זִיךְ. דִי עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס פְלֶעגֶען נָאךְ אַ מָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיפ'ן יָתוֹם אִיז נִמְאָס גֶע־וָוארֶען זִיךְ מִיט אִיהם אַרוּמְפִיהרֶען, מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז שְׁלָאגֶען הֶעלְפְט אִיהם נִיט הָאט מֶען אַרָאבּ גֶענוּמֶען פוּן אִיהם דִי הַשְׁגָחָה אִין גַאנְצֶען. עֶלְף יָאהר אִיז עֶר אַלְט גֶעוֶועהן, וֶוען עֶר הָאט שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אַרָאבּ אוֹיף זַיין אֵייגֶענֶער קָאסְט, אוּנ עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ בֶּעהֶעלְפֶערִיל אִין אַ חֵדֶר. דָא הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען זַיין עֶדֶעל הָאֶרֶץ, וַוייל עֶר הָאט זֶעהר אָבְּגֶעהִיט דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער, וָואס מֶען הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען, אוּנ וָואס זֶענֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ נִיט גֶעוֶועהן אַ סַךְ יוּנְגֶער פוּן אִיהם. שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר נִיט אֵיין מָאל אִיבֶּער גֶעהַאֵרְט, אַז דָאס זֶענֶען בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע יָאהרֶען, וֶוען עֶר פְלֶעגְט זָאגֶען מִיט דִי קִינְדֶער „מוֹדֶה אֲנִי“, אוּנ דַאוְונֶען מִיט זֵיי אִין שׁוּל אוֹיף אַ הוֹיךְ קוֹל...

אַז עֶר אִיז גֶעוָוארֶען בַּר מִצְוָה, הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען אַ הֶעכֶערֶע שְׁטֶעלֶע, אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ אוּנְטֶער־שַׁמָשׁ אִין שׁוּל. דָא אִיז אִיהם שׁוֹין בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל אַרְבַּייט הָאט עֶר גֶעהַאט זֶעהר וֶועניג, קַיינֶער הָאט אִיהם נִיט נָאכְגֶעקוּקְט אוּנ עֶר הָאט גֶעהַאט גֶענוּג צַייט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט אַלֶץ, וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט, אוּנ הָאט גַאנְץ רוּהִיג גֶעלֶעבְּט אִין דער צַייט, דֶערְצֶעהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע. הָאט עֶר גֶעשְׁמַאק גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה אוּנ הָאט גֶעהַאט גַאנְצֶע פֶּאק מִיט גֶעשְׁרִיבֶּענֶע סְפָרִים. ווִי אַרוּם דִי דָאזִיגֶע סְפָרִים זֶענֶען גֶעקוּמֶען צוּ אִיהם, הָאט מֶען שְׁפֶּעטֶער דֶערְצֶעהלְט אַ גַאנְצֶע מַעֲשֶׂה: עֶרְגֶיץ אִין אַ ווַייטֶער מְדִינָה הָאט גֶעלֶעבְּט אַ גְרוֹיסֶער צַדִיק וָואס הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָה צוּ גֶעפִינֶען אִין אַ הֵייל אַ סַךְ כְּתָבִים. פַאר'ן טוֹיט הָאט עֶר אָנְגֶעזָאגְט זַיין זוּהן, אַז עֶר זָאל זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קַיין פוֹלִין אוּנ דָארְט אִין אַ שְׁטֶעטְטֶעל אָקוּפּ זָאל עֶר אָבְּזוּכֶען אַ בָּחוּר'ל פוּן פִיעְרְצֶעהן יָאהר, וָואס הֵייסְט מִיט'ן נָאהמֶען „יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר“, אוּנ אִיהם זָאל עֶר אָבְּגֶעבֶּען דִי

כתבים, ווייל ער האט געזעהען אין חלום אז נאר ער דארף זיי בעקומען. דער זוהן האט פינקטליך אויסגעפילט די צוואה פון זיין פאטער און איז אוועקגעפאהרען קיין אקופ, דארט האט ער זיך אבגעשטעלט ביי איינעם פון די שאנסטע בעלי בתים, און אזוי ווי די זאך האט געמוזט צוגעהען בסוד און עס האט בעדארפט א ביסעלע געדויערן ביז ער וועט געפינען דעם רעכטען מענשען, האט ער געזאגט, אז ער וויל זיך בעזעצען אין אקופ און קויפען דארט א שטוב. אין א קליין שטאדטעל, אז עס קומט פלוצלונג אראב א רייכער יורש, בעפאלען איהם באלד די שדכנים: קיין וואך איז נאך ניט אוועקגעגאנגען, האט מען דעם יונגען מאנן טאקי דא חתונה געמאכט מיט א טאכטער פון די אקופער גבירים. נאך דער חתונה האט ער זיך אנגעהויבען ארומקוקען און איז זעהר ערשטוינט געווארען, אז ער האט אין גאנץ שטאדט ניט געפונען קיין אנדער־„ישראל בן אליעזר" ווי נאר דאס קליינע שמש'ל. דער גבירישער איידעם האט זיך געוואלט איבערצייגען צו האט ער קיין טעות ניט און איז געפאלען אויף א שכל: ער האט געבעטען דעם שווער ער זאל איהם לאזען לערנען אין א בעזונדער שטיבעל נעבען דער שול און זאל דינגען דעם קליינעם שמש ער זאל איהם בעדיענען. ער האט באלד בעמערקט ווי דער ישראל בן אליעזר פערברענגט גאנצע נאכט מיט לערנען און האט פערשטאנען אז אין איהם ליעגט טאקי עפיס א פערבארגענער כח, און נאר פאר דער וועלט פערשטעלט ער זיך און מאכט זיך אז ער איז קלאמערשט א עם הארץ, און ער האט איהם דעמאלט אויסגעזאגט דעם סוד און האט איהם איבערגעגעבען אללע כתבים. דער יונגער מאנן האט אבער אויך געוואלט לערנען קבלה און ר' ישראל האט עס איהם געמוזט צו ליעב טהון. פון דעמאלט אן האבען זיי זיך גערעכענט פאר חברים, און אזוי ווי אין שול האט מען זיי געקאנט שטערען, האט דער רייכער איידעם געדונגען א בעזונדער שטיבעל אונטער דער שטאדט און דארט זענען זיי שוין עטליכע יאהר כסדר געזעסען יומם ולילה און האבען געלערנט.

ר' ישראל איז דערווייל אלט געווארען אכטצעהן יאהר און עס האט זיך אויף איהם אויך אבגעזוכט א בעלן, וואס האט איהם זיין טאכטער געגעבען פאר א ווייב. זי איז אבער באלד נאך דער חתונה געשטארבען און טאקי תיכף האט ער פערלארען אויך דעם רייכען חבר און איז געבליבען איינער אלליין. זיין גאנצע פרנסה איז אין דער לעצטער צייט געוועהן פונ'ם חבר און אז דער טויט האט אבער דעם אויך פלוצלונג צוגעהאפט, האט זיך ר' ישראל

גֶעמוּזְט אָנְהוֹיבֶּען זוּכֶען עֶפִּיס אַ אַנְדֶער פַּרְנָסָה. דֶעמָאלְט אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין בְּרָאדִי אוּנ אִיז דָארְט עֶרְגִיץ אִין אַ אוּנְטֶער־גֶאסֶעל, וואוּ דִי קַבְּצָנִים וָואהְנֶען, גֶעוָוארֶען אַ דַרְדְקִי־מְלַמֵד. דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ אָבֶער בַּאלְד אוּמְגֶעקוּקְט אַז דָאס אִיז עֶפִּיס נִיט קֵיין פְּרָאסְט מְלַמֶד׳ל, זַיין פְרוּמְקַייט אוּנ נָאךְ מֶעהר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ מֶענְשֶׁען הָאבֶען זִיךְ גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג, אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶען אִיהם אָפְּט נֶעהמֶען פַאר אַ בּוֹרֵר, מֶען פְלֶעגְט זִיךְ אוֹיף אִיהם פֶערְלָאזֶען. אַ מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז אֵיין צַד הָאט אִיהם בֶּענוּטְצְט צוּ אַ דִין תּוֹרָה וָואס דֶער אַנְדֶערֶער צַד אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בְּרָאדֶער בַּעֲלֵי בָּתִּים, ר׳ אַבְרָהָם קוּטָאוֶוער, דֶער פָאטֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען בְּרָאדִי׳ר רַב ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט בַּיי דֶעם דִין תּוֹרָה אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל גֶענִיטְהְשַׁאפְט אִין וֶועלְט־זַאכֶען אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ טַאקִי נִיט וֶוענִיג חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען, אַז דֶער אַלְטֶער ר׳ אַבְרָהָם הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וִוי קוּמְט עֶס צוּ אַזַא גֶעוֶואהְנְלִיכֶען מֶענְשֶׁען. עֶר הָאט זִיךְ מִיט אִיהם אַ בִּיסֶעל מֶעהר צוּרֶעדְט, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶר אִיז אֵיין אַלְמָן הָאט עֶר אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט עֶר זָאל חֲתוּנָה הָאבֶען מִיט זַיינֶע אַ טָאכְטֶער אַ גְרוּשָׁה. ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז דַארוֹיף מְרוּצֶה גֶעוָוארֶען, נָאר אֵיין תְּנַאי הָאט עֶר מִיט אִיהם אוֹיסְגֶענוּמֶען, אַז קֵיינֶער זָאל דֶערְוַוייל דֶערְפוּן נִיט וִויסֶען. ר׳ אַבְרָהָם אִיז אִין עֶטְלִיכֶע טֶעג אַרוּם גֶעשְׁטָארְבֶּען, דִי זַאךְ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בְּסוֹד. אַז ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען, נָאךְ שִׁבְעָה, אִיבֶּערְקוּקֶען דֶעם פָאטֶערְס פַּאפִּיעֶרֶען, אִיז עֶר נִבְהָל וּמִשְׁתּוֹמֵם גֶעוָוארֶען וֶוען עֶר הָאט גֶעפוּנֶען „תְּנָאִים", וָואס דָארְט אִיז בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁטַאנֶען, אַז ר׳ אַבְרָהָם הָאט פֶערְקְנַס׳ט זַיין טָאכְטֶער פַאר אַ אוּנְבֶּעקַאנְטֶען יוּדֶען יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר. עֶר הָאט גֶעפְרֶעגְט דִי שְׁוֶועסְטֶער צוּ וֵוייסְט זִי נִיט עֶפִּיס דֶערְפוּן, נָאר פַאר אִיהר אִיז דָאס אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ נַייעֶס, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי בֵּיידֶע גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל וַוארְטֶען אוּנ זֶעהֶען וָואס דִי צַייט וֶועט וַוייזֶען. אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים אַרוּם אִיז טַאקִי גֶעקוּמֶען צוּ ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער, וָואס הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי גְרוֹיסֶע רָאללֶע, אַ יוּד אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ גְרָאבּ קוּרְץ פֶּעלְצֶעל אוּנ הָאט אַרוֹיס גֶענוּמֶען פוּן דֶער קֶעשֶׁינֶע „תְּנָאִים" אוּנ גֶעוִויזֶען, אַז דָאס הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען זַיין וָוארְט ר׳ אַבְרָהָם׳ן אוּנ אַ צוּנְד אִיז עֶר גֶעקוּמֶען עֶס מְקַיֵים זַיין. ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער הָאט גֶעשִׁיקְט רוּפֶען דִי שְׁוֶועסְטֶער, אוּנ עֶס אִיז זֵיי אַוַדַאי בֵּיידֶע גוּט פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען אַז זֵיי הָאבֶען בֶּעטְרַאכְט דֶעם „חָתָן": ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען וִוי אַ פֶערְגְרֶאבְּטֶער רֶענְדַאר, וָואס וֵייס קֵיין צוּרָה פוּן קֵיין אָלֶף נִיט,

אוּנ זֵיי הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקֶאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דֶער פָּאטֶער הָאט אַזֵיינְס דֶערְזֶעהֶען אִין דֶעם „פְּרָאסְטַאק“. נָאר וְוי שְׁוֶוער עֶס אִיז נִיט גֶעוֶעהן ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט אַ ווִילְד פְרֶעמְדֶען גְרָאבֶּען מֶענְשֶׁען, אוּנ דֶער שְׁוֶועסְטֶער — זִיךְ צוּ פֶערְבִּינְדֶען אוֹיף עֶבִּיג מִיט אַזַא מִין מַאנְן, הָאבֶּען זֵיי פָּארְט נִיט גֶעקֶאנְט גֶעהֶען גֶעגֶען רָצוֹן פוּנ׳ם פָּאטֶער אוּנ מֶען הָאט בֶּעשְׁטִימְט דֶעם טָאג פוּן דֶער חֲתוּנָה. דִי לֶעגֶענְדֶע דֶערְצֶאהלְט, אַז פַאר דֶער חוּפָּה הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶער כַּלָה וֶוער עֶר אִיז אוּנ הָאט זִי גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל זִיךְ גוּט בֶּעטְרַאכְטֶען צוּ וֶועט זִי קֶאנֶען מִיט אִיהם גְלַייךְ פֶערְשְׁוַוארְצְט וֶוערֶען אוּנ טְרָאגֶען דִי צָרוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ אַז זִי הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס וָוארְט דַארוֹיף אוּנ הָאט צוּגֶעשְׁוָוארֶען, אַז דֶער סוֹד וֶועט נִיט אַרָאבּ פוּן אִיהרֶע לִיפֶּען, אִיז גֶעוָוארֶען אַ חֲתוּנָה, אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט צוּ טְהוּן גֶעהַאט מִיט דֶעם שְׁוָואגֶער, וָואס דֶער בְּרָאדִי׳ר רַב הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אוּנ מֶען הָאט עֶס נִיט גֶעוואוּסְט וְוי עֶס אוֹיסְצוּדַייטֶען.

פַאר ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע בּוּשָׁה אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֵיין לֶערְנֶען מִיט׳ן שְׁוָואגֶער אוּנ אִיהם מַאכֶען פַאר אַ מֶענְשֶׁען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אָבֶּער, דֶערְצֶאהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע, גֶעפִיהלְט אַז עֶס אִיז נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען דִי צַייט וָואס עֶר זָאל קֶאנֶען עֶנְטְדֶעקֶען וֶוער עֶר אִיז, אוּנ אַרוֹיסְוַוייזֶען זַיין דֶרֶךְ, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַז עֶס אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס מֶען לֶערְנְט מִיט אִיהם, אוּנ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז ר׳ גֵרְשׁוֹן הָאט דִי גֶעדוּלְד פֶערְלָארֶען אוּנ הָאט גֶעזָאגְט דֶער שְׁוֶועסְטֶער, אַז זִי מוּז אֵיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל: אָדֶער גֵעט׳ן זִיךְ מִיט׳ן מַאנְן אָדֶער אַוֶועק פָאהרֶען פוּן בְּרָאדִי, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט דַארְפֶען לַיידֶען קֵיין חֲרְפּוֹת־בּוּשׁוֹת. דֶער שְׁוֶועסְטֶער אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג וָואס זִי הָאט נִיט גֶעטָארְט רֶעדֶען אוּנ זִי הָאט גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעהֶען, ר׳ גֵרְשׁוֹן זָאל אִיהר קוֹיפֶען אַ פֶערְד אוּנ וָואגֶעלֶע אוּנ גֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל גֶעלְד, אוּנ אַזוֹי הָאט זִי זִיךְ מִיט אִיהר מַאן אַוֶועקְגֶעלָאזְט זוּכֶען אַ נַייעֶ הֵיים.

לַאנְג הָאבֶּען זֵיי אוּמְגֶעוַואנְדֶערְט בִּיז זֵיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אֵיין אָרְט עֶרְגִיץ אִין אַ דָארְף, צְווִישֶׁען קוּטָאוו אוּנ קָאסָאוו אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט אוּנ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען דִי פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט דִי גַאנְצֶע וָואךְ פֶערְבְּרֶענְגֶען אִין וַואלְד צְווִישֶׁען דִי בֶּערְג אוּנ דָארְט גְרָאבֶּען לֶעהם, אוּנ דִי פְרוֹי פְלֶעגְט דְרַיי מָאל אִין וָואךְ אַרוֹיסְפָאהרֶען צוּ אִיהם מִיט׳ן פֶערְד אוּנ וָואגֶעלֶע, פֶערְנֶעהמֶען דִי לֶעהם אוּנ זִי פֶערְקוֹיפֶען אִין שְׁטָאדְט. פוּן אַזַא מִין

פַּרְנָסָה פְלֶעגֶען זֵיי מִן הַסְתָּם גֶענוּג לַיידֶען הוּנְגֶער. נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן הָאט עֶס וֶועניג גֶעאַהרְט, דִי פְרוֹי הָאט אוֹיף אִיהם קַיין תַּרְעוּמוֹת נִיט גֶעהַאט, וַוייל עֶר הָאט אִיהר פְּרִיהֶר גֶעזָאגְט, אַז זִי וֶועט דַארְפֶען גֶענוּג אוֹיסְשְׁטֶעהֶען, בִּיז עֶס וֶועט קוּמֶען דִי גוּטֶע שָׁעָה, וָואס עֶר וֶועט קָאנֶען נִתְגַּלֶה וֶוערֶען פַאר דֶער וֶועלְט, אוּנ זִי אִיז דַארוֹיף בֶּעשְׁטַאנֶען. עֶר אַלֵיין וִוידֶער פַאר זִיךְ הָאט כִּמְעַט גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט. עֶר פְלֶעגְט שְׁטֶאנְדִיג פַאסְטֶען אוּנ זַיין גַאנְץ מַאֲכָל אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין אַ טְרוּקֶען שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, וָואס עֶר אַלֵיין פְלֶעגְט דָאס מֶעהל אוֹיסְמִישֶׁען מִיט וַואסֶער אוּנ עֶס בַּאקֶען בַּיי דֶער זוּנְן. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ גְלִיקְלִיךְ גֶעפִיהלְט וֶוען עֶר פְלֶעגְט אֵיינֶער אַלֵיין אַרוּמְבְּלָאנְזֶען צְווִישֶׁען דִי גֶעדִיכְטֶע וָואלְדֶער אוֹיף דִי בֶּערְג קַארְפַּאטֶען -- דִי גַאנְצֶע גֶעגֶענְד הָאט בַּיי אִיהם אוֹיסְגֶעזֶעהֶען וִוי אַ גַן עֵדֶן אוּנ זַיינֶע פְרַייֶע גֶעדַאנְקֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן תָּמִיד פֶערְטִיעפְט אִין דֶער גְרוֹיסְקַייט פוּן דֶעם, וָואס הָאט דִיזֶעלְבֶּע בֶּערְג אוּנ וָואלְדֶער בֶּעשַׁאפֶען, הָאבֶּען אִיהם כֹּחַ גֶעגֶעבֶּען אַללֶע זַיינֶע נוֹיטְהֶען אַרִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען. פוּן קִינְדְוַוייז אָן הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן גֶעצוֹיגֶען אִין וַואלְד אַרַיין, דָארְט הָאט עֶר נִיט אֵיין מָאל אוֹיסְגֶעלָאסֶען זַיין הַארְץ נִיט אִין קַיין בֶּעשְׁטִימְטֶער תְּפִלָּה פוּנ׳ם סִדוּר׳ל, נָאר אִין אַ הֵיים גֶעבֶּעט, וָואס פְלִיסְט וִוי אַ קְוַואל פוּן פְרוּמֶען הַארְצֶען. אַזוֹי הָאט עֶר אָבְּגֶעלֶעבְּט גַאנְצֶע זִיבֶּען יָאהר.

אַ פְרוֹי אִיז אָבֶּער פָארְט שְׁוַואכֶער פוּן אַ מַאנְס־פֶּערְשׁוֹין. ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ס פְרוֹי אִיז מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ לַיידֶען; דֶעם תַּעֲנוּג, וָואס עֶר הָאט גֶעשֶׁעפְּט אִין וַואלְד, הָאט זִי נִיט גֶעקָאנְט פִיהלֶען, זִי הָאט נָאר גֶעוואוּסְט, אַז לֶעהם פִיהרֶען אִיז זֶעהר שְׁוֶוער, אוּנ אַז נָאךְ שְׁוֶוערֶער אִיז, וֶוען מֶען הָארֶעוֶועט זִיךְ גוּט אָן אוּנ מֶען הָאט נָאךְ דֶעם נִיט מִיט וָואס דָאס חִיּוּת צוּ דֶערְהַאלְטֶען. זֶעהר זֶעלְטֶען פְלֶעגְט ר׳ יִשְׂרָאֵל אַרַיינְקוּמֶען צוּ אִיהר אִין דָארְף, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִיהר אַיינְגֶעשְׁרוּמְפֶּען פָּנִים, אִיהר אוֹיסְגֶעדַארְטְקַייט פוּן הוּנְגֶער אוּנ נוֹיטְה, הָאט אִיהם דָאס הַארְץ גוּט וֶועה גֶעטְהוּן, דֶערְפַאר הָאט עֶר אִיהר צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, אַז זִי הָאט זִיךְ אֵיין מָאל צוּגֶעזֶעצְט צוּ אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטֶען, עֶר זָאל רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוֹיף זִיךְ אוּנ אוֹיף אִיהר אוּנ. זָאל מִיט אִיהר פָאהרֶען קַיין בְּרָאדִי צוּם בְּרוּדֶער בֶּעטֶען בַּיי אִיהם הִילְף. בַּיי ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער זֶענֶען זֵיי, צוּם אָנְהוֹיבּ, נִיט גֶעוֶועהן אַזֵיינֶע בֶּעלִיבְּטֶע גֶאסְט, נָאר דֶערְנָאךְ הָאט עֶר גֶעמוּזְט בֶּעסֶער וֶוערֶען אוּנ הָאט זֵיי אָבְּגֶעגֶעבֶּען בַּיי זִיךְ אַ וָואהנוּנְג. עֶר הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיווְט מַאכֶען בַּיי זִיךְ ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן פַאר אַ שַׁמָּשׁ, נָאר עֶס הָאט זִיךְ גִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר טוֹיג דֶערְצוּ אוֹיךְ נִיט. ר׳ גֵרְשׁוֹן הָאט גֶע-

װעהען, אַז עס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, אוּנ הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אַ עַם הָאָרֶץ אַ שְׁוָואגֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעפַּאסְט, הָאט עֶר גֶעמוּזְט אַרוֹיסְנֶעהמֶען עֶטְלִיכֶע רֶענְדְלִיךְ אוּנ דִינְגֶען דֶער שְׁוֶועסְטֶער אַ קְרֶעטְשְׁמֶע אוֹיף דֶעם װֶועג פוּן קוּטָאוו, נִיט װַייט פוּן טַייךְ פְּרוּט.

דֶעמָאלְט הָאט זֵיי שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעסֶער צוּ גֶעהֶען, וַוייל דִי קְרֶעטְשְׁמֶע אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַ װָאהלֶען טְרַאקְט אוּנ פִיעל מֶענְשֶׁען פְלֶעגֶען זִיךְ דָארְט אָבְּשְׁטֶעלֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט נָאךְ אַלְץ גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזָאנְדֶערְט: עֶר הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אַ קְלֵיין שְׁטִיבֶּעלֶע בַּיים טַייךְ, אוּנ דָארְט אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט. אַ הֵיים פְלֶעגְט עֶר קוּמֶען נָאר פוּן אֵיין שַׁבָּת צוּם אַנְדֶערְן אוּנ נָאר אַז עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ סַךְ אַרְבַּייט, בֶּעת עֶס פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהרֶען פִיעל אוֹרְחִים אוּנ דִי פְרוֹי אַלֵיין הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּפֶּערְטִיגֶען, פְלֶעגְט זִי אִיהם אָבְּרַייסֶען פוּן דֶעם לֶערְנֶען אוּנ עֶר הָאט אִיהר גֶעמוּזְט הֶעלְפֶען. קֵיינֶעם הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט אַיינְפַאלֶען, אַז דֶער פְּרָאסְטֶער רֶענְדַאר מִיט דִי גְרָאבֶּע מַלְבּוּשִׁים, וָואס טְרָאגְט הָאלְץ אוּנ דֶערְלַאנְגְט יֶעדֶען עֶסֶען, אִין אִיז אַ בֶּן תּוֹרָה. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע, נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט גָאר וֶועניג דֶערְפוּן הֲנָאָה גֶעוֶועהן; פַאר אִיהם אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן אַ בְּרוֹיט, וָואס עֶר פְלֶעגְט מִיט זִיךְ מִיט נֶעהמֶען אוֹיף אַ גַאנְצֶער וָואךְ. נָאר שַׁבָּת הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מַאכֶען אַ בְּרֵייטֶען; דֶעמָאלְט פְלֶעגְט עֶר אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי וָואכֶענְדִיגֶע קְלֵיידֶער אוּנ אָנְטְהוּן וַוייסֶע מַלְבּוּשִׁים, אוּנ דֶעם גַאנְצֶען טָאג פֶּערְבְּרֶענְגֶען פְרֶעהלִיךְ אוּנ אוֹיפְגֶערֶעגְט. אוֹיף יָמִים נוֹרָאִים פְלֶעגֶען זֵיי אַרַיינְפָאהרֶען קֵיין קוּטָאוו אוּנ דָארְט בְּלַייבֶּען אַ גַאנְצֶען חֹדֶשׁ; נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ אִין שְׁטָאדְט שְׁטַארְק אָבְּגֶעהִיט מֶען זָאל נִיט וִויסֶען וֶוער עֶר אִיז אוּנ מֶען זָאל אִיהם הַאלְטֶען נִישְׁט מֶעהר וִוי פַאר אַ פָּשׁוּט׳ז רֶענְדַאר.

עֶס אִיז זִיךְ אָבֶּער פָּארְט שְׁוֶוער שְׁטֶאנְדִיג צוּ בֶּעהַאלְטֶען. אַ מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט, אַז עֶס אִיז פֶערְפָאהרֶען אִין דֶער קְרֶעטְשְׁמֶע אַ רַב אוּנ הָאט דָארְט גֶעמוּזְט שַׁבָּת הַאלְטֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט דָאס דַאוְונֶען אוּנ דִי גַאנְצֶע הַנְהָגָה פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן, הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעשְׁטוֹיסֶען, אַז דָאס אִיז אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער צַדִיק. דֶער רַב הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן אָנְצוּהֶערְן, אַז עֶר הָאט אִיהם דֶערְקֶענְט. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ לְכַתְּחִלָּה גֶעוָואלְט אוֹיסְדְרֶעהֶען אוּנ אַיינְרֶעדֶען דֶעם רַב, אַז עֶר אִיז מֶעהר נִיט וִוי אַ רֶענְדַאר, נָאר עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען, עֶר אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אִיהם אוֹיסְצוּזָאגֶען דֶעם אֱמֶת אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל דִי זַאךְ הַאלְטֶען

בְּסוֹד, וַוייל עֶס אִיז נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען דִי צַייט אַז דִי וֶועלְט זָאל פוּן אִיהם גֶעוְוָואהר וֶוערֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט, מֶען הָאט בַּיי אִיהם אוֹיסְגֶעדוּנְגֶען דִי קְרֶעטְשְׁמֶע אוּנ עֶר אִיז וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען אָהן פַּרְנָסָה. הִיבְּשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט; פַאר'ן עֶסֶען אַלֵיין הָאט עֶר זִיךְ פֶערְדִינְגֶען צוּ אֵיין אַנְדֶער רֶענְדַאר אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט זַיינֶע קִינְדֶער גְּמָרָא. דֶערְנָאךְ אִיז עֶר אִין טְלוּסְט, גֶעוָוארֶען נָאךְ אַמָאל אַ דַרְדְּקִי מְלַמֵּד אוּנ הָאט פוּנ'ם קְנֶעלֶען אַזוֹי פִיעל גֶעהַאט אַז עֶר אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעגַאנְגֶען אִין צוּרִיסֶענֶע שִׁיךְ. אַזוֹי הָאט ר' יִשְׂרָאֵל גֶעלֶעבְּט אִין דַחֲקוּת, בִּיז דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ נִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּקֶען צוּ זַיין פַאסְטֶען, צוּ זַיין פַיֶערִיג דַאוְונֶען, צוּ זַיין טוֹבְל'ן זִיךְ אִין אַ קַאלְטֶער מִקְוֶה אֲפִילוּ אִים ווִינְטֶער, אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט צוּ אַלֶע זַיינֶע פְרוּמֶע מִדוֹת, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַ קְלַאנְג, אַז ר' יִשְׂרָאֵל דֶער אָרֶעמֶער מְלַמֵּד, דֶער אָבְּגֶעקוּמֶענֶער רֶענְדַאר, אִיז אַ בֶּעהַאלְטֶענֶער צַדִיק, אַ בַּעַל שֵׁם. בֶּעקַאנְט גֶע-וָוארֶען פַאר דֶער וֶועלְט אִיז ר' יִשְׂרָאֵל אִים יָאהר 1735 אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז שׁוֹין זַיין נָאהמֶען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט גֶעוָוארֶען מִיט אַזוֹי פִיעל וואוּנְדֶערְבַּארֶע עֶרְצֶעהלוּנְגֶען, אַז עֶס אִיז אוּנְמֶעגְלִיךְ צוּ דֶערְגֶעהְן אַ וָוארְט אֱמֶת. אֵיינְס קָען מֶען זִיכֶער זָאגֶען, אַז וֶוען מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ מִיט אָפֶענֶע אוֹיגֶען צוּ דֶער צַייט, וֶוען ר' יִשְׂרָאֵל הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען אֶפֶענְטְלִיךְ צְווִישֶׁען פָאלְק, צוּם אָרְט, וואוּ עֶר הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען פֶערְבְּרַאכְט אוּנ צוּ דִי מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהַאפְט אִין אִיהם, מוּז מֶען מוֹדֶה זַיין, אַז פוּן אִיהם הָאט קֵיין אַנְדֶערֶער זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַרוֹיס, נָאר אַ בַּעַל שֵׁם, אַ צַדִיק, וָואס אִיז פוּל מִיט סוֹדוֹת אוּנ מֶען זֶעהט פוּן אִיהם נָאר נִסִים. מֶען דַארְף נִיט פֶערְגֶעסֶען אִין וָואס פַאר אַ לַאגֶע עֶס הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפוּנֶען דִי יוּדֶען פוּן פָּאדָאלְיֶען, גַאלִיצְיֶען אוּנ בּוּקָאווִינָא: דִי פָּאלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זֵיי וֶוענִיג גֶעקָאנְט שִׁיצֶען פַאר אוֹיסְוֶוענִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט נָאךְ פַאר אִינְוֶוענִיגְסְטֶע. יֶעדֶער פְּרִיץ הָאט פוּן זֵיי גֶעשׁוּנְדֶען דִי הוֹיט אוּנ הָאט אוֹיף זֵיי גֶעקוּקְט ווִי אוֹיף אַ מֶעלְקֶעדִיגֶער קוּה, וָואס קוֹים הָאט עֶר אָבְּגֶענוּמֶען דִי מִילְךְ הָאט אִיהם נִיט גֶעאַהרְט אַז אוֹיף דֶער בְּהֵמָה זָאל זִיךְ נָ"ר הַאלְטֶען דִי פֶעל מִיט דִי בֵּיינֶער. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אַלֶע מָאל, זַייט דֶעם יָאהר 1730 אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זֵיי אַרַיינְהַאפֶּען דִי הַיידַאמַאקֶעס אוּנ הָאבֶּען זֵיי פְּרִיהר שְׁטִילֶערְהֵייד גֶע-רַאבֶּעוֶועט, בִּיז דֶער חֵשֶׁק הָאט זִיךְ אִין זֵיי נִיט צוּבְּרֶענְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִים יָאהר 1768 אָנְגֶעמַאכְט דִי גְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה. בַּיי אַזָא בִּיטֶערְן מַעֲמָד, וֶוען דִי פַּרְנָסָה אִיז גֶעשְׁלָאגֶען, פוּן אַלֶע זַייטֶען פְּרֶעסְט מֶען צוּ, דִי רַבָּנִים ווִילֶען זִיךְ

נאר ניט אנקערען מיט די עמי הארץ, מוז דאס פראסטע פאלק אראבפאלען גאנץ נידריג, ווערען פערגראבט און פול מיט נארישקייטען און אבערגלויבען; דערצו איז נאך די טבע פון׳ם מענשען אזוי, אז גראד ווען עס איז איהם שטארק שלעכט גלויבט ער גיכער אין יעדער ישועה, נאר די פערגראסערטע האפנונג. דאס וועלען זיך אנחאפען אין א שארף פון א שווערד, נעהמט ביי זיי צו דעם שכל, ער הערט אויף צו דענקען און קלערען, ער פערגעסט אז די וועלט פיהרט זיך נאך בעשטימטע כללים, און יעדער זאך, זי מאג געשעהן גאנץ נאטירליך, קומט ביי איהם אויס ווי א מופת. דערפון נעהמט זיך וואס טאקי באלד, נאך די ערשטע קלאפ, וואס די פולישע יודען האבען געחאפט פון חמעלניצקי׳ן, האבען זיך אנגעהויבען צווישען זיי ארויסווייזען בעלי שמות, און דער עולם האט זיך ניט געפוילט אנצודערצעהלען פון זיי די נסים ונפלאות. אים יאהר 1648 האט שוין געשעם׳ט ר׳ יואל בעל שם. מען האט דערצעהלט פון איהם אז ער האט אין פאזען ארויסגעטריבען די קליפה פון א משוגענעם יודען; וועלכער איז נאך דעם באלד געזונד געווארן; און אז חמעלניצקי׳ס חברה זענען אנגעפאלען אויף א קליין יודיש שטאדטעל, און די עטליכע יודען וואס זענען נאך דארט געוועהן, האבען זיך געמוזט ראטעווען מיט א שיפעל, האט ר׳ יואל זיי אללע מציל געוועהן פון דער גרעסטער סכנה, ווייל די קאזאקען זענען זיי נאכגעשוואומען אין וואסער, נאר ער האט געזאגט אזא שפראך, אז זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט דעריאגען די יודען. אזעלכע זאכען האט מען נאך דעם דערצעהלט אויך פון אנדערע מקובלים, ווי ר׳ משה פראגער, ר׳ בנימין כהן און ר׳ אליהו בעל שם, און עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וואס האבען מיט זייערע אויגען געזעהען ווי די דאזיגע „הימעל־מענשען" האבען זיך געראנגעלט מיט שדים און זיי גובר געוועהן. דאס איז גאנץ לייכט צו פערשטעהען, ווייל דאס פאלק זעהט שטאנדיג דאס וואס עס וויל זעהען. אוודאי אז ר׳ ישראל האט זיך צוגעלאזט צום געמיינעם עולם, אליין האט ער זיך געפיהלט פראסט, און די ארעמע לייט און דער אונצופריעדענער המון עם האבען דערפיהלט, אז זיי האבען פלוצלונג בעקומען א פארשטעהער, וואס מאכט פון זיך ניט אזא פרוש ווי די רבנים און לומדים און האלט זיך ניט פאר א גרויסען מיוחס, האבען זיי איהם געמוזט אנטהון די איינציגע קרוין וואס זיי האבען געהאט, און האבען איהם אנגעהויבען בעטראכטען ווי א בעל שם. זיין דרך אין פרומקייט האט דאס פאלק ניט געקאנט פערשטעהען; ערשט א סך יאהרען שפעטער האבען זיינע תלמידים

אונ מְקוּרָבִים דֶער וֶועלְט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט אִין וָואס זַיין רֶעכְטֶע כַּוָּנָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען ; דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט דֶער עוֹלָם מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט, אַז עֶס אִיז נִתְגַלֶה גֶעוָוארֶען אַנַייעֶר צַדִיק, וָואס קֶען דֶערְוַוייזֶען מוֹפְתִים, אונ מֶען הָאט טַאקִי גֶעזֶעהֶען דִי מוֹפְתִים, וַוייל מֶען הָאט זַיי גֶעוָואלְט זֶעהֶען . . .

אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן הֵיילֶען קְרַאנְקֶע. עֶר פְלֶעגְט אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט. אִין דֶער צַייט, וָואס עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין דִי וָואלְדֶער אונ אוֹיף דִי הוֹיכֶע קַארְפַּאטֶען-בֶּערְג, אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אַסַךְ גְרָאזֶען, וָואס זֶענֶען אִיהם דֶערְנָאךְ צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען וִוי רְפוּאוֹת. אַזוֹי וִוי עֶר הָאט אָבֶּער גֶעגְלוֹיבְּט אִין דֶעם כֹּחַ פוּן דֶער קַבָּלָה, וָואס עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט. פְלֶעגְט עֶר גֶעוִוים זָאגֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁפְּרִיכֶע אונ לְחָשִׁים, וֶוען עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט דֶעם קְרַאנְקֶען אַיינְגֶעבֶּען עֶפִּיס אִינְוֶוענִיג אָדֶער צוּלֶעגֶען אַפְלַאסְטֶער, אונ דֶערְפַאר אִיז בַּיים עוֹלָם אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוֶועהן, אַז טַאקִי נָאר אִין דֶעם לִיעגְט דֶער גַאנְצֶער כֹּחַ זַיינֶער. זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט פָּארְקוּמֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט דִי דָאקְטוֹירִים אונ דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ הֵיילֶען אַזַא קְרַאנְקֶען וָואס אִיהם הָאט שׁוֹין בֶּעהַאנְדֶעלְט אַדָאקְטָאר, אונ דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט גֶעהֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואוּ מֶען הָאט שׁוֹין פְרִיהר גֶערוּפֶען אַטָאטֶער אָדֶער אַכִּשׁוּף-מַאכֶער. נִיט אֵיין מָאל הָאבֶּען אִיהם דִי דָאקְטוֹירִים גֶערוֹדְפְט, וַוייל עֶר הָאט זַיי פָּשׁוּט גֶעשַׁאדְט צוּ דִי פַּרְנָסָה, אונ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרַיינְפָאהרֶען אִין אַשְׁטָאדְט אַרַיין אִיז מֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען אונ בִּיז שְׁפֶּעט אִין דֶער נַאכְט הָאט עֶר גֶעמוּזְט אוֹיפְנֶעהמֶען קְרַאנְקֶע, גֶעבֶּען סְגוּלוֹת אונ טְהֵיילֶען קָמֵיעוֹת. דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען פוּן אִיהם חוֹזֶק מַאכֶען אונ אָפְט הָאבֶּען זַיי אִיהם גֶעפְרֶעגְט מִיט אַגֶעלֶעכְטֶער: וֶוער הָאט עֶס אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין? נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט אֶנְטְפֶערְן גַאנְץ קַאלְט, אַז זַיין חָכְמָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיי אַגְרוֹיסֶען פְּרָאפֶעסָאר — בַּיי גָאטט אַלֵיין. נִיט שְׁטֶענְדִיג אִיז עֶר אָבֶּער אָבּ-גֶעקוּמֶען מִיט דֶעם וָואס דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען מַאכֶען חוֹזֶק פוּן אִיהם ; אִין אוֹסְטְרָאהָ הָאט אִיהם אַדָאקְטָאר גֶעוָואלְט שִׁיסֶען, אונ דֶער עוֹלָם הָאט וַוייטֶער גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ דֶערְצֶעהלֶען מוֹפְתִים, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז נִיצָל גֶעוָוארֶען אונ דִי קוֹיל אִיז צוּ אִיהם נִיט צוּגֶעשְׁטַאנֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער עָנָיו אונ דֶערְצוּ הָאט עֶר טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט אַז אַלְדִינְג אִיז פוּן גָאטט, אונ אַז מֶען פְלֶעגְט אִיהם קוּמֶען דַאנְקֶען, וֶוען אַקְרַאנְקֶער אִיז פוּן זַיינֶע רְפוּאוֹת

געזונד געוואָרען · פּלעגט ער זאָגען, אַז אין איהם איז גאָר ניט געווענדט, אונ אַז די ישועה קומט פונ'ם הימעל. דאָס איז לייכט צו פערשטעהען אַז אַזא מענש איז ניט קיין בעריהמטער, אונ ער פּלעגט נאָר צונעהמען דאָס וואָס מען האָט איהם געבראַכט אונ וואָס יעדער איז געווען ביכולת איהם צו געבען. דערפאַר האָט מען איהם זעהר ליעב געהאַט אונ אפילו קריסטען האָבען פאַר איהם געהאַט גרויס דרך ארץ · אַ מאָל האָט זיך אויף איהם געקלאָגט איינער פון די פּריצים, וואָס שונאים האָבען איהם אָנגעשטעלט, אונ ער האָט זיך געוואָלט לאָזען קאָסטען אַ סך געלד אַבי מען זאָל איהם אַרויסשיקען פון מעזיבוז, נאָר די פּאָליציע האָט דערפון ניט געוואָלט הערען, אונ האָט בפירוש געזאָגט דעם פּריץ, אַז ר' ישראל איז אַ הייליגער מענש אונ ניט קיין אָבנאַרער, אַז ניט אומזיסט איז ער אַזוי בעליעבט ביים פאָלק, אונ עס קומט איהם ניט מען זאָל געגען איהם טהון איין עולה.

די הויפּט־ראָללע צווישען אַללע סגולות, וואָס דער בעל שם פּלעגט אַרויסגעבען, האָבען געשפּיעלט די קמעות. אונ דאָס קליינע שטיקעל פּאַרמעט מיט עטליכע אונפערשטאַנדליכע ווערטער אָהן אַ שום געדאַנקען, האָט בעדאַרפט אָבהיטען קליינע קינדער אונ דערוואַקסענע פון אַלדעם בעזן. אויף די קמיעות האָט זיך געוואָרפען דער גאַנצער עולם, ווייל מען האָט זיי גענוצט שטענדיג אונ ניט נאָר צו קראַנקהייט אַלליין; ביי יעדען איז געווען איינגערעדט אַז זיי זענען די גרעסטע שמירה וואָס לאָזען ניט צו קיין שום חולאת. אַז מען האָט ערגיץ אין אַ שטוב געזעהען ווי איינער ווערד אפילו פערשלאַפט אונ די קמיע האָט איהם ניט געהאָלפען, האָבען אַללע איבריגע געזונדע גערדונגען, אַז טאַקי נאָר די קמיעות האָבען זיי דערהאַלטען ביים לעבען. דערפאַר איז דער כח פון דער קמיע יעדעס מאָל מעהר חשוב'ר געוואָרען, אונ ר' ישראל האָט געמוזט האַלטען ביי זיך עטליכע שרייבערס, וועלכע האָבען אויך קוים געקאָנט צושטעלען אַזוי פיעל קמיעות ווי פיעל דער עולם האָט פערלאַנגט. בעזאָנדערס האָט זיך אָבער ר' ישראל אויסגעצייכענט מיט די מופתים, וואָס מען האָט געזעהען פון איהם, ווי עס ווערט דערצאהלט אין דעם ספר „שבחי בעל שם טוב“ · וואָס מען האָט אָבגעדרוקט נאָך ר' ישראל'ס טויט · דאָרט ווערען דערצעהלט שטאַרקע גוזמאות, וואָס מען קאָן זיי גאָר מיט'ן שכל ניט משיג זיין, ווי, למשל, אַז ער האָט געהאַט „קפיצת הדרך“ אונ האָט געקאָנט אין איין רגע איבערפליהען טויזענדער מייל אונ איבערשווימען די גרעסטע ימים, אָדער אַז ער האָט אין מעזיבוז געזעהען וואָס אין אַמשטערדאַם טהוט זיך

אונ נָאךְ פון דֶעם מִין אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען וֶועלְכֶע וֶוערְן נָאךְ אִיצְט דֶערְצֶאהלְט צְווִישֶׁען חֲסִידִים.

דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אִיז ר׳ יִשְׂרָאֵל אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט פון פָּאדָאלְיֶען אונ וָואלִין, וִוי זַאסְלַאב, נֶעמִירוֹב, בַּאר, פּוֹלְנָאה, טוּלְטְשִׁין, קַאמִינְקֶע, חְמֶיעלְנִיק, שַׁארְגָארָאד אונ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט, אונ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין מֶעזִיבּוּז, אונ הָאט דָארְט פֶערְבְּרַאכְט דִי לֶעצְטֶע צְוַואנְצִיג יָאהר פון זַיין לֶעבֶּען. זַיין דַאוְונֶען אִיז גֶעוֶועהן אָהן אַסֵדֶר אונ נִיט אִין קַיין בֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט, אונ אֲפִילוּ וֶוען עֶר אִיז גֶעוֶועהן אִין שׁוּל הָאט עֶר נִיט גֶעקוּקְט אוֹיפ׳ן עוֹלָם, אונ וֶוען אַללֶע זֶענֶען שׁוֹין לַאנְג אַהֵיים גֶעגַאנְגֶען הָאט עֶר נָאךְ גֶעקֶאנְט שְׁטֶעהֶען פֶערְטְרַאכְט אַגַאנְצֶע שָׁעָה אונ זִיךְ נִיט רִירֶען פוּנ׳ם אָרְט. פְרִיהר פְלֶעגְט עֶר מַאכֶען גְרוֹיסֶע הֲכָנוֹת צוּם דַאוְונֶען בִּיז עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען דָאס פַייעֶר, דֶעם בְּרֶען, וָואס אָהן דֶעם הָאט בַּיי אִיהם קַיין אֵיינְצִיגֶע תְּפִלָּה נִיט גֶעקֶאנְט אַרָאבּ פון דִי לִיפֶּען מִיט אַרֶעכְטֶער כַּוָנָה; דֶעמָאלְט פְלֶעגְט עֶר שְׁרַייעֶן אונ בְּרוּמֶען, צִיטֶערְן מִיט אַללֶע אֵבְרִים, מַאכֶען מִיט דִי הֶאנְד, אונ עֶס אִיז גָאר נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן אַיינְצוּשְׁטֶעהֶען נֶעבֶּען אִיהם. אָפְט פְלֶעגְט עֶר פְלוּצְלוּנְג, אִין מִיטֶען דֶער שְׁטִילֶער שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, אַגֶעשְׁרֵיי טְהוּן, אונ דָאס אַלְדִינְג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן אָהן קוּנְצֶען אונ נָאר וַוייל עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז אָבְּחַאפֶּען גְלַאט אַזוֹי דָאס דַאוְונֶען הָאט קַיין שׁוּם וֶוערְטְה נִיט אונ, אַז יֶעדֶער אִיז מְחוּיָב גוּט אִיבֶּערְצוּטְרַאכְטֶען אִיבֶּער יֶעדֶען וָוארְט פון דִי תְּפִלּוֹת אונ אֲפִילוּ אִיבֶּער יֶעדֶען אוֹת. אִין זַיינֶע דְרָשׁוֹת הָאט עֶר זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן צוּ זָאגֶען אַגֶעדַאנְקֶען אונ דֶעם גֶעדַאנְקֶען סוֹמֵךְ זַיין אוֹיף אַפָּסוּק, אונ חָאטְשׁ אִין פָּסוּק אִיז גָאר דֶער גֶעדַאנְק נִיט גֶעלֶעגֶען, הָאט עֶר אָבֶּער דֶעם פָּסוּק אַזוֹי פֶערְטַייטְשְׁט וִוי עֶס הָאט גֶעפַּאסְט צוּ זַיין גֶעדַאנְקֶען. דָאס אָבְגֶעזוּנְדֶערְט לֶעבֶּען, וָואס עֶר הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעפִיהרְט, הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ אַז עֶס אִיז אִיהם שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין, אונ דוּרְךְ דֶעם הָאט דֶער עוֹלָם אִין זַיינֶע תּוֹרוֹת טוֹיזֶענְדֶער סוֹדוֹת גֶעפוּנֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען מֶען זָאל פון זַיין נָאהמֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען סְפָרִים אונ קֵיינֶער הָאט זִיךְ טַאקִי נִיט אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט צוּ גֶעהֶען גֶעגֶען זַיין רָצוֹן. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט. אַז דִי שְׁרַייבֶּערְס וֶועט נִיט גֶערָאטְהֶען אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען אוֹיף פַּאפִּיער דֶעם אֱמֶת׳ן זִין פון זַיינֶע רֶעד אונ דֶערְנָאךְ וֶועט מֶען אוֹיף אִיהם אַרוֹיפְלֶעגֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען וָואס עֶר הָאט קַיין מָאל אִין דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעהַאט.

פון דעסטוועגען האבען ר׳ ישראל׳ס תלמידים ר׳ יעקב יוסף כהן, דער פולנאה׳ער רב, אונ ר׳ בער מעזעריטשער, וואס האט שפעטער פערנומען דעם בעל שם׳ס ארט, געזאמעלט די תורות פון זייער רבי׳ן, אונ אים יאהר 1784 האט דער אפטער רב, ר׳ אהרן כהן, ארויסגעלאזען א ספר מיט דעם נאהמען, „כתר שם טוב״ אום בעקאנט צו מאכען אויף דער וועלט דעם בעל שם׳ס געדאנקען. אין דער איינגער צייט האט מען אויך געפונען צווישען די פאפירען פונ׳ם יאנאווער רב, ר׳ ישעיה, אקליין ספר׳ל וואס האט געהייסען „צואת ר׳ ישראל בעל שם טוב״ אונ מען האט עס אויך אבגעדרוקט. פון די דאזיגע צוויי ספרים איז לייכט ארויסצוזעהען אין וואס דער דרך פון ר׳ ישראל׳ן איז בעשטאנען אונ מיר קאנען דא אין קורצען בעשרייבען די עלף יסודות, אין וועלכע ער האט זיך פעסט געהאלטען:

1) אומעדום איז גאטט! זיין כח ליעגט אין דער גרעסטער אונ אויך אין דער קליינסטער זאך, וואס דער זינדיגער מענש קאן זעהען מיט די אויגען אונ וואס ער איז ניט ווערטה צו זעהען. א מענש דארף שטאנדיג געדענקען, אז גאטט איז מיט איהם אויף יעדען ארט אונ צו יעדער צייט, אז אהן זיין היילינגען ווילען קאן גאר נישט געשעהען, אונ אז ווען א מענש האט נוט אין זין דעם הימלישען בעשעפער אונ פערגעסט ניט אז אין אלדינג, וואס עס קומט איהם פאר די אויגען זעהט ער זיין חכמה אונ גבורה, איז ער שוין דערמיט אלליין יוצא אין פרומקייט אונ דיענט גאטט מיט׳ן גאנצען הארצען.

2) צווישען די העכערע וועלטען, וואס מיר זעהען ניט, אונ דער ערד, אויף וועלכער מיר געפינען זיך, איז דא אפערבינדונג. אונ פונקט ווי דאס מזל פונ׳ם מענשען ווערד בעשטימט אין הימעל, אזוי מאכען דארט ארושם די מעשים פון יעדען: טהוט עמיצער גוטס — האט מען אויבען דערפון הנאה אונ דער יצר טוב ווערד ביי זיך פעסטער, טהוט מען אבער שלעכטס — ווערד דערפון אגאנצע אונארדנונג אונ דער יצר הרע בעקומט גבורה אסך שלעכטס אנצוטהון.

3) דער מענש דארף זיך בעהעפטען אין רבונו של עולם, זיך איבערגעבען איהם מיט אללע אברים, מיט אללע מחשבות, מיט אללע געפיהלע. פאר׳ן מענשען איז געוויס בעסער צו וויסען, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס פיהרט די וועלט נאך זיינע געזעצע, אונ אז ער האט זיך אויף וועמען צו פערלאזען. אונ אזוי ווי עס איז ניט נתפעל צו ווערן פון גוטס אזוי ברויך מען ניט ארא פאללען פון שלעכטס.

4) דֶער עִיקָר אֱמוּנָה לִיעגְט אִין דֶעם אִינְוֶועניְנסְטֶען גֶעפִיהל. דֶער מֶענְשׁ דַארְף זִיךְ נִיט הַאלְטֶען פַאר קֵיין גְרוֹיסֶען חָכָם, עֶר טָאר נִיט וֶועלֶען אַלְדִינְג מִיט'ן שֵׂכֶל מַשִׂיג זַיין אוּנ טְרַאכְטֶען, אַז אִין אַללֶעמֶען וָואס עֶר פֶער־שְׁטֶעהט נִיט מֶאג עֶר שׁוֹין נִיט גְלוֹיבֶּען. דֶעם מֶענְשֶׁענְס אוֹיגֶען זֶענֶען צוּגֶעדֶעקְט וִוי מִיט אַ שְׁטָאר, אוּנ זֶעהר זֶעלְטֶען הָאט עֶר דִי זְכִיָה צוּ זֶעהֶען דָאס וָואס אִיז טַאקִי אֱמֶת. דֶער וָואס מֵיינְט, אַז גְלוֹיבֶּען קָאן מֶען נָאר אִין דֶעם וָואס מֶען וַוייסְט גֶעוִוים, פֶערְגֶעסְט, אַז דֶער שְׁוַואכֶער מֶענְשׁ אִיז פוּל מִיט חֶסְרוֹנוֹת אוּנ קָאן גָאר קֵיין זַאךְ נִיט וִויסֶען גֶעוִוים, וַוייל עֶר אִיז נִיט זִיכֶער צִי זַיינֶע אוֹיגֶען קוּקֶען גְלַייךְ אוּנ צִי זַיינֶע אוֹיעֶרְן הֶערֶען רִיכְטִיג. אַז עֶמִיצֶער לַאכְט פוּן אֱמֶת'ע מַאֲמִינִים, וָואס פְרֶעגֶען גָאר קֵיין קֻשְׁיוֹת נִיט אוּנ גְלוֹיבֶּען, וַוייל דָאס הַארְץ הֵייסְט זֵיי אַזוֹי טְהוּן — אִיז עֶר גֶעגְלִיכֶען צוּ אַ טוֹיבֶּען, וָואס מַאכְט חוֹזֶק וֶוען עֶר זֶעהט וִוי כְּלֵי זֶמֶר שְׁפִּיעלֶען אוּנ דֶער עוֹלָם טַאנְצְט: אִיהם קוּמְט אוֹיס פָּשׁוּט אַ גֶעלֶעכְטֶער וָואס אֵיינֶער מַאכְט עֶפִּיס מִיט'ן שְׁמִיטְשֶׁעק אַרָאבּ אוּנ אַרוֹיף אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער טַאנְצְט אוּנ עֶס אִיז אַ שִׂמְחָה אוֹיף בֵּיידֶע, עֶר קָאן נִיט פֶערְשְׁטֶעהֶען פוּן וַואנֶען עֶס נֶעהמְט זִיךְ אַזַא פְרֵייד, וָואס הֵייבְּט דֶעם בַּעַל שִׂמְחָה אִין דֶער לוּפְט, זֵיי הָאבֶּען בַּיי אִיהם אַללֶע אַ פָּנִים וִוי מְשׁוּגָעִים, אוּנ עֶר פֶערְגֶעסְט גָאר, אַז גִיכֶער דַארְף מֶען אִיהם אָנְנֶעהמֶען פַאר אַ חֲסַר דֵעָה דֶערְפַאר וָואס עֶר וִויל נִיט וִויסֶען פוּן זַיין אֵייגֶענֶעם חִסָרוֹן, וַוייל וֶוען עֶר זָאל נִיט זַיין טוֹיבּ וָואלְט עֶר גֶעהֶערְט דִי שֶׁאנֶע קוֹלוֹת אוּנ וָואלְט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז מֶען טַאנְצְט וִוי מֶען שְׁפִּיעלְט אוּנ אַז אַ וֶועלְט אִיז נִיט מְשׁוּגָע.

5) דָאס דַאוְונֶען מוּז שְׁפִּיעלֶען אֵיין הוֹיפְּט־רָאללֶע בַּיים מֶענְשֶׁען, נָאר זַיין גֶעבֶּעט דַארְף זַיין רֵיין, הֵיים, מִיט כַּוָּנָה, עֶס מוּז זִיךְ אַרוֹיסְרִיסֶען פוּן דִי טִיעפְסְטֶע ווִינְקֶעלֶעךְ פוּנ'ם הַארְצֶען. מִיט דֶער תְּפִלָּה קָאן דֶער מֶענְשׁ דֶערְגְרֵייכֶען בִּיז צוּם כִּסֵא הַכָּבוֹד אוּנ אוֹיסְבֶּעטֶען גוּטְס נִיט נָאר פַאר זִיךְ אַלֵיין, נָאר פַאר אַללֶע וָואס עֶר הָאט דֶערמָאלְט אִין זִין. וֶוען דֶער מֶענְשׁ דַאוֶונְט טָאר עֶר זִיךְ אוֹיף אֵיין רֶגַע אֲפִילוּ נִיט פֶערְגֶעסֶען פַאר וֶועמֶען עֶר שְׁטֶעהט; עֶר דַארְף אִין גַאנְצֶען זִיךְ אוֹיסְטְהוּן פוּן דֶער וֶועלְט, אַרָאבּ־וַוארְפֶען פוּן זִיךְ דֶעם זִינְדִיגֶען גוּף מִיט אַללֶע זַיינֶע בֶּעדֶארְפֶענִיסֶען, וָואס פִיהרֶען אִיהם נִיט אֵיין מָאל אַרָאבּ פוּנ'ם וֶועג, אוּנ מוּז נָאר טְרַאכְטֶען וֶוערְטְה צוּ זַיין, אַז דִי גֶעדַאנְקֶען זָאלֶען אִיהם אַוֶועקְטְרָאגֶען גַאנְץ וַוייט פוּן דֶער עֶרְד אוֹיף דִי הוֹיכֶע הֵיילִיגֶע עוֹלָמוֹת. נִיט אִיטְלִיכֶען קָאן אָבֶּער גֶערָאטְהֶען זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען צוּ אַזַא מַדְרֵגָה בַּיים דַאוְונֶען, אוּנ דֶערְפַאר מוּז מֶען פְרִיהר אַ בִּיסֶעל צוּ אַרְבַּייטֶען

ביז די תפלה קומט ארויס אזוי לויטער אז זי זאל קאנען מאכען א רשם דארט אין די שערי רחמים. יעדער פרומער יוד מוז מאכען בעוועגונגען מיט אללע אברים, זיך שאקלען אהין אונ אהער, גוט איבערחזר'ן יעדעס ווארט אונ וועלען פערשטעהען דעם טעם דערפון, אונ עס זאל איהם גאר ניט אנגעהען וואס אנדערע וועלען אפשר לאכען פון זיינע תנועות. ווייל מאכען א געלעכטער פון אזעלכע זאכען קאנען נאר די איינגע שוטים, וואס וועלען אויך לאכען ווען זיי וועלען זעהען ווי איינער שווימט אין טייך אונ מאכט מיט די האנד; מען דארף זיך אבער ניט אומקוקען אויף אזעלכע נארנים וואס ווילען ניט פערשטעהען, אז פונקט ווי דער שווימער מוז פון זיך מיט די האנד אוועק־טרייבען די חוואליעס כדי ער זאל קאנען צושווימען צו א ברעג, אזוי מוז דער פרומער מיט זיינע תנועות צוטרייבען אללע זייטיגע זאכען, וואס קאנען איהם אבבראיסען פון דער ערנסטער מחשבה, אונ ער איז געצוואונגען ארומצולויפען, שרייען אונ גוואלדעווען ביז ער בעקומט דעם אמת'ן ברען, אונ דעמאלט איז ער זיכער אז זיין תפלה וועט אנגענומען ווערען.

6) דאס לערנען איז ניט אזא עיקר אונ עס איז א סך גלייכער צו זיצען איבער א מוסר ספר אונ שעפען פון דארט מדות טובות עהדער פערברענגען די צייט מיט קנייטשען די גמרא אונ ברעכען זיך דעם מח איבער א שאלה, וואס מען דארף זי ניט האבען ניט צום פרומקייט אונ ניט צום פראקטישען לעבען. ר' ישראל האט געזעהען וואס פאר א מין דערוואייטערטקייט עס ווערט צווישען די מיוחסים, די לומדים, וואס מיינען אז נאר זיי וועט קומען דער גאנצער עולם הבא – אונ דעם פאלק, וואס הייבט שוין אן ביי זיך אראב־צופאלען אונ רעכנען, אז איין עם־הארץ איז טאקי די אומגליקליכסטע בריאה אויף דער וועלט. עס האט איהם נאך מעהר פערדראסען, ווען ער האט בע־רעכענט אז צווישען יודען איז גאר ניטא כמעט איינער וואס זאל להלוטין אונוויסענד זיין, אונ דער גרעבסטער פון זיי קאן נאך מעביר סדרה זיין אונ חאפען א קוק אין א ספר. דערפאר פלעגט ער אנפאלען אויף די לומדים וואס האבען צופיעל געהאלטען פון זיך, אונ האט גערדרונגען אז זיי זאלען צבוע'קעס, אז זיי ווילען זייער תורה נאר מאכען פאר א מיטעל צו האבען כבוד אויף דער וועלט, אונ אז דוקא דער פראסטאק, וואס נעהמט א מאל א מוסר־ספר אין די האנד אריין אונ וויל טאקי פערשטעהען וואס מען שרייבט דארט, כדי די גוטע מדות זאלען זיך אין איהם אנקלעבען, איז א סך נאהענטער צו גאטט ווי די וואס גרויסען זיך מיט זייער פלפול אונ חריפות. „מיר זעהען אין

לעבען, — פלעגט דער בעל שם אפט זאגען -- צווייערליי מענשען, אזעלכע וואס זינדיגען אפענטליך און אללע האלטען זיי טאקי פאר בעלי עברה, און אזעלכע וואס טהוען כל הפסלנות און ווילען נאך מען זאל פאר זיי דרך ארץ האבען, ווייל דער יצר הרע האט נאך פערגרעסערט זייער שאדליכקייט און האט זיי געמאכט פאר לומדים; די ערשטע קאנען נאך האבען א תקנה, ווייל זיי דארפען נאר תשובה טהון איז שוין פאר זיי אפען דער וועג צו פרומקייט, די אנדערע אבער — זענען אויף עביג פערלארען, ווייל ביי זיי איז איינגערעדט, אז זיי זענען גאר די צדיקים, און עס קאן זיי גאר ניט איינפאלען חרטה צו האבען אויף זייערע שלעכטע מעשים.

7) צו פיעל פאסטען און פייניגען דעם גוף איז איין עברה, ווייל ביים אויבערשטען איז אנגעלעגט, ווען דער מענש איז געזונד און קאן איהם דיענען מיט אללע כוחות. דערמיט האט זיך ר׳ ישראל אבגעזאגט פון דעם דרך, וואס ער איז אין דער יוגענד געגאנגען, ווען ער האט זיך געפונען אויף די בערג אין די וואלדער און האט גאנצע וואכען כסדר ניט געגעסען. ער האט אבער פערשטאנען, אז דאס, וואס ער אליין איז אים שטאנד געוועהן איבערצוטראגען, איז נאך ניט קיין ראיה פאר אנדערע, און ער האט אנגעזאגט, אז יעדער איז מחויב צו דערווייטערן פונ׳ם הארץ דאס טרויעריגקייט און, פארקעהרט, שטענדיג זיין ביי זיך פרעהליך, מונטער, אויפגעלעגט. סאי ביים לערנען, סאי ביים דאווענען האט ער געהייסען אוועקטרייבען פון זיך עצבות. נאטט האט ליעב דעם מענשען וואס קומט צו איהם מיט א פעסטען בטחון און וואס לאזט א טרער נאר פאר פרייד. אפילו ביים לערנען איז אויך בעסער ווען דער מענש לייענט הויך מיט שמחה יעדעסווארט. פון אזא לערנען האט גאטט הנאה, ווייל אזא לערנען, גאר אהן הכונות, קאן יעדער בעל הבית, און ווי באלד מען לערנט נאר מוז זיך עפיס אנקלעבען, און אפילו ווען איינער פערשטעהט ניט אמאל וואס ער לייענט איז דאס אויך גוט, ווייל דער אויבערשטער האט דערפון דעם איינענעם תענוג, וואס א פאטער, ווען ער הערט זיין קליין קינד פלאפלען און ווייסט אז עס קאן נאך ניט שארף רעדען, אבער עס ווענדט זיך צום פאטער מיט ליעבע און האפנונג. אז די פרומע האבען אמאל איבערגעפרעגט דעם בעל שם: צו עס איז פארט ניט גלייכער צו האלטען תעניתים, האט ער זיי געענטפערט: שטעלט אייך פאר אז עס זענען דא צוויי דאקטורים, איינער היילט די קראנקהייט מיט א ביטערן רעצעפט און דער אנדערער גיט דווקא א זיסע רפואה, נאר ביידע ווילען דעם חולה געזונד

מַאכֶען, וֶועט אִיהר דֶען נִיט פָאלְגֶען בֶּעסֶער דֶעם לֶעצְטֶען דָאקְטָאר, וָואס זַיין רֶעצֶעפְּט אִיז אַסַךְ גְרִינְגֶער אַיינְצוּנֶעהמֶען? דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ אִין אֱמוּנָה־זַאכֶען: צוּ וָואס דַארְפֶען מִיר מוּטְשֶׁען דִי מֶענְשֶׁען אוּנ פָּארְדֶערְן פוּן זֵיי אַזֶעלְכֶעס, וָואס נִיט יֶעדֶער קָאן דַארוֹיף בֶּעשְׁטֶעהֶען, אַז מִיר קָאנֶען דָאס אֵייגֶענֶע אוֹיסְפִּיהרֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפָן אוּנ זֶעהֶען פַאר זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג פְּרֶאהלִיכֶע פָּנִים׳ער אוּנ גֶעטְרֶאסְטֶע הֶערְצֶער, וָואס קוּמֶען מִיט שִׂמְחָה צוּ זֵייעֶר פָאטֶער אִין הִימֶעל אוּנ דִיעֶנֶען אִיהם מִיט פְרֵייד אוּנ מִיט גֶעזַאנְג.

8) מֶען דַארְף אָבְּהִיטֶען אַמִצְוָה, נָאר נִיט צוּ פִיעל מְדַקְדֵק זַיין אוּנ זִיךְ אַרַיינְלָאזֶען אִין קְלֵיינִיגְקֵייטֶען, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קְלֵיינִיגְקֵייטֶען פֶערְדְרֶעהֶען אָפְּט דֶעם קָאפּ אוּנ מֶען פֶערְגֶעסְט דֶעם תַּכְלִית פוּן אַנֶאטְהִיגֶע הוֹיפְּט־זַאךְ. דֶעם אֱמֶת׳ן מַאֲמִין דַארְף גָאר נִיט אַהְרֶען וֶוען עֶר אִיז אַמָאל אוּמְגֶערְן עוֹבֵר אוֹיף אַדִין אָדֶער עֶר טְהוּט חָלִילָה אֵיין עֲבֵרָה; עֶר דַארְף נָאר חֲרָטָה הָאבֶּען אִין הַארְצֶען, טְהוּן תְּשׁוּבָה, אוּנ גְלוֹיבֶּען אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם אַוַדַאי מוֹחֵל זַיין. דֶעסְטְגְלַייכֶען זָאל דֶעם מֶענְשֶׁען נִיט פֶערְדְרִיסֶען וֶוען עֶס גֶערָאטְה אִיהם נִיט מְקַיֵים צוּ זַיין אַזַא מִצְוָה וָואס עֶר הָאט דַוְקָא גֶעוָואלְט טְהוּן, אוּנ עֶר זָאל נִיט רֶעכְנֶען אַז דוּרְךְ דֶעם הָאט עֶר עֶפִּיס פֶערְלָארֶען, וַוייל גָאטט זֶעהט אַז עֶר הָאט דֶעם רָצוֹן גֶעהַאט, נָאר עֶר הָאט עֶס נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען, אוּנ מִיט דֶער כַּוָנָה אַלֵיין אִיז עֶר שׁוֹין יוֹצֵא גֶעוֶועהן.

9) אַללֶע מֶענְשֶׁען דַארְפֶען זַיין בַּיי זִיךְ גְלַייךְ אוּנ זִיךְ לִיעבּ הָאבֶּען וִוי בְּרִידֶער, וַוייל בַּיי גָאטט זֶענֶען אַללֶע פַארְרֶעכֶענְט פַאר קִינְדֶער גָאר אָהן אַשׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד, אוּנ אֲפִילוּ בַּיים גְרֶעסְטֶען זִינְדִיגֶען אִין הַארְצֶען גֶעפִינֶען זִיךְ הֵיילִיגֶע פוּנְקֶען, וָואס קָאנֶען זִיךְ נָאךְ צוּ בְּרֶענֶען וֶוען עֶר וִויל זִיךְ נָאר אֵיין קְנֵייטְשׁ טְהוּן אוּנ בֶּעטֶען רַחֲמִים בַּיי זַיין בַּארְמְהַארְצִיגֶען פָאטֶער. דֶערְפַאר טָאר קֵיינֶער זִיךְ נִיט אָנְנֶעהמֶען גָאטט׳ס קְרִיוְודֶע, אוּנ יֶעדֶער מַאֲמִין מוּז שְׁטֶאנְדִיג גֶעדֶענְקֶען אַז אַללֶע בְּרוּאִים פֶערְדִיעֶנֶען רַחֲמָנוּת אוּנ לִיעבֶּע.

10) אַמֶענְשׁ קָאן דֶערְגְרֵייכֶען דִי גְרֶעסְטֶע מַדְרֵגָה פוּן נְבִיאוּת, וֶוען עֶר הָאט שְׁטֶאנְדִיג נָאר גָאטט אִין זִין אוּנ שֵׁיידְט זִיךְ אָב פוּן אַזֶעלְכֶע וָואס בִּינְדֶען אִיהם צוּ צוּ נַארִישֶׁע תַּאֲוות. אַוַדַאי קָאנֶען עֶס אוֹיסְפִיהרֶען נָאר גֶעצֶאהלְטֶע, אוּנ וֶוען זֵיי זֶענֶען פֶערְטִיעפְט אִין זֵייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אוּנ עֶס קוּמְט זֵיי פְּלוּצְלוּנְג אַרוֹיף אַמַחֲשָׁבָה אָדֶער עֶס וַוייזְט זִיךְ זֵיי אוֹיס, אַז אִין דִי אוֹיעֶרְן קְלִינְגֶען אַזוֹי וִוי קוֹלוֹת, אִיז אַסִימָן אַז זֵיי הָאבֶּען טַאקִי אַרוּמְגֶעשְׁוֶועבְט אִין

אין די הויכע וועלטען און גאטט האט זיי מזכה געוועהן זיי זאלען זעהען אונ הערען אזעלכעס וואס בלייבט פאר א אנדער בשר ודם איין עבּיגער סוד.

11) דער צדיק איז דער יסוד פון דער וועלט, אונ ווען יעדער מענש קאן דורך זיין פרומקייט בעקומען די גרעסטע זכיה אין הימעל איז דער צדיק פשוט א הימעל-מענש, ער רעכענט זיך ביי גאטט פאר א פערמיטלער צווישען איהם אונ זיינע בעשאפענישען, אונ אזוי ווי א געליעבט קינד פיהרט ער אלדינג אויס ביים הימעלישען פאטער. די נשמה פונ'ם צדיק פליהט שטאנדיג ארום אין די הויכע וועלטען אונ יעדער וואס ריהרט זיך צו איהם צו מוז אויך געהויבען ווערען. דערפאר איז גוט צו זיין פונ'ם צדיק'ס מקורבים, ווייל ער קאן מגין זיין מיט זיין זכות אפילו אויף שטארק זינדיגע מענשען אונ אויסבעטען פון זייערטוועגען א אמת'ע כפרת עון. דער בעל שם האט אויך אנגעזאגט אז אויף א צדיק טאר מען נאר קיין שאלות ניט פרעגען אונ וואס מען זעהט פון איהם דארף ניט קשה זיין, ווייל ער ווייסט וואס ער טהוט אונ אפילו ווען ער קריכט בפירוש ארויף פונ'ם רעכטען וועג איז פאר איהם געוונג נאר איין בייג זיך צו טהון אונ פונ'ם פערלאשענעם פונק ווערט שוין ווידער א פלאם פייער.

דאס גאנצע לעבען פון ר' ישראל בעל שם טוב בעווייזט, אז מעהר ווי געגען אנדערע איז ער געוועהן שטרענג געגען זיך אליין אונ די אללע מדות וואס ער האט געלערנט זיינע מאמינים האט ער אליין זיך שטארק אין זיי געהאלטען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואס פון יאהר צו יאהר איז ער מעהר אנגענומען געווארען אונ האטש די רבנים האבען אויף איהם קרום געקוקט איז די צאהל פון זיינע חסידים געווארען אללע מאל גרעסער. דאס פאלק האט איהם פערגאטטערט פאר זיינע מופתים אונ האט אין איהם געשאצט דעם בעריהמטען בעל שם, וואס קאן פון טויט לעבעדיג מאכען; די עדלערע ווידער, וועלכע האבען שוין געהאט א שטיקעל בעגריף אין ר' ישראל'ס דרך אונ האבען פערשטאנען צו וואס אזא חסידות קאן פיהרען, האבען איהם נאר פשוט בעטראכט ווי א נביא, וואס איז געקומען אויפטהון נ־י־ע־ס, כדי צו בעפעסטיגען דעם אלטען אמת. צום אנהויב האבען זיך צו איהם צוגעשארט אללע מקובלים אונ די בעהאלטענע שבתי צבי'ניקעס, וואס זענען נאך איבער־געבליבען פון יהודה חסיד, נאר שפעטער זענען צוגעשטאנען אויך לייטישע יודען אונ צווישען זיינע מקורבים האט מען שוין געקאנט געפינען גרויסע

לוֹמְדִים אונ מוֹרֵי הוֹרָאָה. אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אִיז ר' יִשְׂרָאֵל'ס נָאהמֶען גֶע־וָוארֶען אַזוֹי הֵיילִיג, אַז אִין אַסַךְ שְׁטֶאדְט פוּן פָּאדָאלְיֶען, וָואלִין אונ גַאלִיצְיֶען הָאט מֶען אָהן זַיין סְמִיכָה נִיט גֶעוָואלְט אוֹיפְנֶעהמֶען קַיין רַבָּנִים, שׁוֹחֲטִים אונ חַזָנִים.

דִי רַבָּנִים פוּן דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זַיין מִתְנַגְדִים פוּנ'ם בַּעַל שֵׁם, חָאטְשׁ אֶפֶּענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען אִיהם הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט אונ הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט פַּאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען צוּ אַזַא פְרוּמֶען יוּדֶען. אֵיין מָאל הָאבֶּען זֵיי זִיךְ יָא גֶעוָואלְט פְּרִיוֶוען צוּ בֶּערִירֶען זַיין כָּבוֹד אונ דֶערְנַייעֶן דֶער וֶועלְט, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן זֵיי אונ קָאן זִיךְ מִיט זֵיי נִיט פֶערְגְלַייכֶען אִין לוֹמְדוֹת, נָאר עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען, וַוייל ר' יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ גָאר מִיט זֵיי נִיט גֶעוָואלְט אַריינְלָאזֶען אִין קַיין וִכּוּחַ. דֶעמָאלְט הָאט נָאךְ גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַללֶע יוּדִישֶׁע עֲסָקִים אִין פוֹלִין דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת" אונ בַּיי אֵיין אֲסִיפָה הָאט דֶער זַאמוּשְׁטְשֶׁער רַב, ר' אַבְרָהָם אַבָּא, פָּארְגֶעלֶעגְט: מֶען זָאל ר' יִשְׂרָאֵל'ן שִׁיקֶען רוּפֶען אונ מִיט אִיהם רֶעדֶען פוּן תּוֹרָה, כְּדֵי מֶען זָאל אַרוֹיסְ־זֶעהֶען אַז עֶר אִיז נָאר אַ קְנַאפֶּער לַמְדָן. זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז דֶער בַּעַל שֵׁם וֶועט מוֹרָא הָאבֶּען אונ וֶועט זִיךְ אָבְּזָאגֶען, נָאר עֶר אִיז דַוְקָא גֶעקוּמֶען. מִיט גַאֲוָה הָאט אִיהם אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים גֶעזָאגְט, אַז וֶועדְלִיג עֶר פִּיהְרְט זִיךְ וַוייזְט אוֹיס, אַז עֶר אִיז פוּל מִיט רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אונ צוּם סוֹף הַאלְט מֶען אִיהם פַּאר אֵיין עַם־הָאָרֶץ, דֶערְפַאר וִויל עֶר, אַז דֶער בַּעַל שֵׁם זָאל אִיהם פַּארְעֶנְטְפֶערְן אַ שַׁאֲלָה, וִוי אַזוֹי אַ יוּד דַארְף זִיךְ נוֹהֵג זַיין, וֶוען עֶר הָאט פֶּערְגֶעסֶען צוּ זָאגֶען „יַעֲלֶה וְיָבֹא". עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז ר' יִשְׂרָאֵל הָאט זֵיי גֶעעֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אונ שַׁארְף, אַז עֶר פֶערְשְׁפָּארְט זִיךְ גָאר צוּ בְּרֶעכֶען דֶעם קָאפּ אִיבֶּער אַזַא דִין, וַוייל עֶר הָאט פַיינְד צוּ פֶּערְגֶעסֶען. דֶעמָאלְט זֶענֶען אַרוֹיס צְוֵויי דֵעוֹת: דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן ר' יִשְׂרָאֵל'ן אונ הָאבֶּען גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען אוֹיסְגֶעדְרֶעהט מִיט אַ גְלַייךְ־וָוארְטֶעל, וַוייל עֶר הָאט פָּשׁוּט נִיט גֶעוואוּסְט דֶעם דִין, אונ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דִי רַבָּנִים זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר'ן בַּעַל שֵׁם, וַוייל עֶר הָאט זֵיי בַּאלְד אוֹיפ'ן פְּלַאץ גֶעוִויזֶען אַ מוֹפֵת אונ זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען אַז מֶען טָאר זִיךְ מִיט אִיהם נִיט טְשֶׁעפֶּען.

דֶער בַּעַל שֵׁם אִיז גֶעוֶועהן גָאר פְּרָאסְט בַּיי זִיךְ; אִין שְׁטוּב מִיט'ן עֶסֶען אונ טְרִינְקֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהלְט וִוי אַ גֶעוֶואהנְלִיכֶער בַּעַל הַבַּיִת. מִיט

א לאנגען לילקע־ציבעך פלעגט ער זיך אפט ארומדרעהען אין מארק און רעדען מיט'ן קליינסטען האטש ער האט שוין דעמאלט געהאט מעהר פון צעהן טויזענד חסידים. זיין הכנסה איז געוועהן גרוים, ווייל מען פלעגט איהם ברענגען זעהר פיעל געלד פון אללע קראנקע, וועלכע האבען דורך איהם בעקומען א רפואה שלמה; נאר פון דעסטוועגען האט ער געלעבט אין דחקות, אי דאס איז נאך גוט געוועהן וואס די משפחה איז קליין געוועהן. די פרוי איז געשטארבען נאך אין די ערשטע יאהרען ווען ער איז נאר וואס נתגלה געווארען און זי האט איהם איבערגעלאזט אין גאנצען צוויי קינדער, א זוהן צבי הירש און א טאכטער האדעל. דאס גאנצע געלד פלעגט אוועקגעהען אויף צדקה און ניט זעלטען פלעגט ר' ישראל'ן אויסקומען צו געבען גרויסע סוממען, ווייל ער האט זעהר געהאלטען פון פדיון שבוים און דעמאלט האבען די פריצים ליעב געהאט איינצוזעצען אין תפיסה די רענדארעס וואס האבען ניט געקאנט צו דער צייט בעצאהלען די ראטע, און ניט איין רענדאר האט איהם געהאט צו פערדאנקען וואס ער איז ניט פערפוילט געווארען אין געפאנגעניש. ווער שמיעסט אז עס פלעגט זיך מאכען עפיס א בלבול אויף יודען און מען האט אויסגעטראכט אויף יודישע קהלות, ווי זאסלאב און פאווליטש, אז זיי הרגענען קריסטליכע קינדער און בעניצען זייער בלוט אויף פסח, דא האט זיך דער בעל שם נאר מוסר נפש געוועהן: פון געלד קאסטען האט מען גאר ניט וואס צו רעדען, נאר ער פלעגט נאך אלליין ארומלויפען צו די גראסטע שררות, בעטען און וויינען, פערזאמפערן און בעווייזען, און האט ניט גערוהט ביז דער אמת איז ניט ארוים און הונדערטער אומשולדיגע זענען ניצל געווארען.

פונקט ווי ער האט ניט געקאנט ליידען די שטאלצע לומדים און רבנים, אזוי איז ער צו געלאזט געוועהן צו איינפאכע יודען, וועלכע ער האט בעמערקט אז זיי האבען אין זיך גוטע מדות, אמאל האט דער בעל שם זיך צוגעקוקט אין שול ווי א בעל מלאכה, וואס פלעגט ארבייטען זאקען, שטעהט און דאווענט ערנסט, איז ער צוגעגאנגען צו איהם און האט זיך מיט איהם צורעדט און איהם אבגעגעבען גרויס כבוד. ר' ישראל האט גוט געזעהען ווי דער עולם וואונדערט זיך און קאן ניט פערשטעהען ווי קומט עס אז דער בעל שם זאל גאר האבען דרך ארץ פאר אזא פראסטאק, דאריבער האט ער באלד געזאגט: „עס זאל אייך גאר קיין חדוש ניט זיין, דאס חמימות פון דעם יודען האב איך דערקענט אין זיין שטיל דאווענען, און וויסען זאלט איהר אז

אויף איהם האַלט זיך אונזער שול". ער האָט אויך פיינד געהאַט די מגידים, וועלכע פלעגען אַרומפאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט שטראָפען דאס פאָלק פאַר וואס מען איז ניט גענוג פרום, און שרעקען מיט יענער וועלט און מיט'ן פייערינען גיהנם. אַ מאָל האָט זיך געמאַכט דאס דער בעל שם האָט גראַד שבת געהאַלטען אין אַ שטעדטעל און דאָרט איז אויך געוועהן אַ מגיד, וואס האָט זיך געשטעלט זאָגען אַ דרשה, ווי דער שטייגער איז געוועהן, און האָט אָנגעהויבען דעם עולם מאַכען אַ מורא און לעגען שטיינער אויפ'ן האַרצען. אַז דער בעל שם איז דערפון געוואהר געוואָרען איז ער גאָר ניט צופרידען געוועהן; זיינע מקורבים האָבען עס פערשטאַנען און האָבען צו וויסען געטהון די בעלי בתים פון דער שול און זיי זענען זיך אַלע, מן הסתם, באַלד צונאַנגען. אויפ'ן אַנדערן טאָג איז זיך דער מגיד דורכגענאַנגען צום בעל שם און האָט איהם געפרעגט וואס ער האָט צו איהם און פאַר וואס האָט ער איהם אָנגעטהון אַזא בושה, אַז ער האָט געמוזט די דרשה ענדיגען פאַר די פיער ווענד. דא איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען פונ'ם פּלאַץ, טרערען האָבען זיך איהם אָנגעהויבען גיסען פון די אויגען און מיט אַ וויינענדיג קול האָט ער געשריגען: „אומזיסט פאַלט איהר אָן אויף אונזערע יודען, ניט שרעקען דאַרף מען זיי, נאָר טרעסטען! בעטראַכט ווי דער יוד האָרעוועט זיך געביך אַ נאַנצען טאָג, ווי שווער איהם קומט אָן דאס טרוקען שטיקעל ברויט, און פון דעסטוועגען האָט ער פאָרט אין זין צו דיענען דעם אויבערשטען ווי וויט ער קאָן נאָר, און אַז עס קומט די צייט פון מנחה וואַרפט ער אַוועק די אַרבייט און דאווענט גיך אָב. און עס זאָל אַייך גאָר ניט אַהרען וואס ער האַפט און לאָזט אַריבער אַ מאָל אַ וואָרט, ווייל דוקא אָט די דאָזיגע קורצע תפלה מאַכט אָן דעם גרעסטען רעש אין הימעל". פון די עטליכע ווערטער קאָן מען אַרויסזעהען וואס פאַר אַ חלוק עס איז צווישען דעם בעל שם, וואס ווערט נתפעל פון אַ ריינער תפלה אָהן קונצען — און די רבנים, וואס מאַכען אָן טויזענדער שאלות וועגען אַ פערפעהלטען „יעלה ויבא"!

אויף דער עלטער איז ר' ישראל'ן בעשערט געוועהן צו האָבען גרויס צער איבער די פראַנקיסטען, און די גאַנצע זאַך האָט איהם פערביטערט דאס לעבען. נאָך פריהר האָט ער אָנגעזאָגט זיינע חסידים זיי זאָלען זיך ניט אָנקעהרען מיט די שבתי צבי'ניקעס און האָט זיי פערווערט אפילו צו קוקען אין זייערע ספרים. מען דערצעהלט נאָך, אַז דער בעל שם פלעגט אָפט זאָגען, אַז ער האָט אַ לאַנגע צייט צו טהון געהאַט מיט דער נשמה פון שבתי צבי און האָט

זי געוואלט אברייניגען, נאר עס איז איהם ניט געראטהען: דערמיט האט ער גענעבען צו פערשטעהען אז ער האט זיך גענוג געמיהט אויסצולייטערן שבתי צבי'ס דרך און זוכען א וועג, וואס זאל זיין חברה אויך צופיהרען צוריק צו יודישקייט, נאר עס איז איהם אונמעגליך געוועהן. אז דא זענען נאך אויפגעשטאנען די פראנקיסטען, און עס האט זיך אנגעהויבען אזא שרעקליכע שנאה צווישען זיי און די פוילישע יודען, איז דאס פאר ר' ישראל'ן געוועהן א וועהטיג פון ביידע זייטען: פון איין זייט האט ער געפיהלט אז עס קאן ניט בלייבען אזוי ווי די איינגעשפארטע רבנים ווילען און אז די דאזיגע, וואס פארדערן אז דאס יודישע לעבען זאל זיך א ביסעל דערפרישען און בעניהען, זענען ניט אזוי שטארק אומגערעכט; פון דער אנדערער זייט אבער האט ער געמוזט מודה זיין, אז די פראנקיסטען זענען צו ווייט פערקראכען און אז זיי ווילען אזוי פיעל איבערמאכען און איבערבויען, אז עס קאן חלילה דער גאנצער בנין פונ'ם יודישקייט איינפאלען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די מלחמה צווישען די פראנקיסטען און זייערע געגנער האט געמוזט וואָרפען פון די פיס אזא מענשען ווי דער בעל שם, וואס שלום און ברידערליכע ליעבע זענען ביי איהם געוועהן דאס הייליגסטע.

אים יאהר 1759 האט ר' ישראל געמוזט פאהרען קיין לעמבערג צום ויכוח מיט די פראנקיסטען און איז פון דארט צוריקגעקומען גאר א דערשלאגענער. זיין עדלע נאטור האט ניט געקאנט איבערטראגען די שרעקליכע שנאה וואס ער האט דערזעהען פון ביידע צדדים; זיין גוט הארץ האט שיער ניט געפלאצט ווען ער האט זיך דערמאנט, אז די יודען אליין שטופען פון זיך אוועק זייערע איינענע ברידער. און מען מאג באמת זאגען, אז ווען ער האט די פראנקיסטען פערגלייכט צו „אבגעשניטענע אברים", איז דאס ניט געוועהן גלאט אזוי דבורים, ווייל ער האט טאקי געליטען גלייך ווי מען שניידט ביי איהם אליין אויס גליעדער פון זיין קערפער. דאס גאנצע יאהר איז ער געוועהן זעהר שוואך, נאר ליעגען אין בעט האט ער ניט געוואלט; געפיהלט האט ער אז די כוחות לאזען זיך איהם אויס און פון דעסטוועגען האט ער זיך געהאלטען אויף די פיס ביז צו דער לעצטער מינוט. דעם ערשטען טאג שבועות פונ'ם יאהר 1760 איז דער עולם נאך געקומען צו איהם בעגריסען מיט'ן יום טוב, ער האט זיי געזאגט תורה און קיינער האט זיך גאר ניט גערעכט אז זיי זעהען איהם צום לעצטען מאל. ר' ישראל האט זיך מיט אללע געזעגענט און געזאגט ווען די זונן וועט פערגעהען וועט זיך אויך זיין לעבען ענדיגען. אזוי איז

טַאקי גֶעשֶׁעהֶען אוּנ נָאךְ אִין דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט פַאר׳ן טוֹיט הָאט עֶר אַלֶע גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל נִיט וֵויינֶען. „מִיךְ דַארְפְט אִיהר נִיט בֶּעוֵויינֶען, הָאט דֶער בַּעַל שֵׁם גֶעזָאגְט, וַוייל אִיךְ גֶעה אַוֶועק אִין אַ סַךְ אַ בֶּעסֶערֶער וֶועלְט, נָאר פַאר זִיךְ בֶּעט גָאטט, עֶר זָאל אַייךְ שִׁיקֶען אוֹיף מַיין אָרְט אַ מַנְהִיג, וָואס זָאל עֶנְדִיגֶען מַיין אַרְבַּייט מִיט אַזַא אֶמֶתֶע כַּוָּנָה וְוִי אִיךְ הָאבּ זַיי אָנְגֶעהֵייבֶּען”. נָאכ׳ן בַּעַל שֵׁם׳ס טוֹיט הָאט דִי וֶועלְט אָנְגֶענוּמֶען זַיין תַּלְמִיד ר׳ בֶּער מֶעזֶערִיטְשֶׁער אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ אִיז דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים אִין לִיטָא זֶעהר גְרוֹיס גֶעוָוארֶען. עֶר אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער, וָואס הָאט אַיינְגֶעפִיהְרְט צְוִוישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים צוּ דַאוְונֶען נָאךְ דֶעם נוּסַח אר״י אַנְשְׁטָאט דֶעם נוּסַח אַשְׁכְּנַז, וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶעדַאוֶונְט אַלֶע יוּדֶען אִין פוֹלִין אוּנ אֲפִילוּ דֶער בַּעַל שֵׁם אַלֵיין אוֹיךְ. מִיט דֶעם גֶעבֶּען אַ טְהֵייל יוּדֶען אַ נַייעֶן נוּסַח אִין דִי שׁוּהלֶען, הָאט עֶר, קָאן מֶען זָאגֶען, צוּרִיסֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גוּף אִין צְוַויי שְׁטִיקֶער אוּנ נָאר אָנְגֶעמַאכְט שִׂנְאָה אוּנ קִנְאָה צְוִוישֶׁען בְּרִידֶער, רְדִיפוֹת אוּנ מְסִירוֹת, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִישְׁט מֶעהר וְוִי שָׁאדֶען אוּנ חִלוּל הַשֵּׁם אָנְגֶעמַאכְט פוּן אָנְהֵייבּ אָן בִּיז אַ פָּאר דוֹרוֹת נָאךְ אִיהם. דִי רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט וָואלְטֶען גֶעוִוים אִיהם נִיט גֶעשְׁוִויגֶען פַאר אַזַא אוֹיפְטְהוּעכְץ, צוּם אוּנְגְלִיק אִיז שׁוֹין אָבֶּער זֵייעֶר מַאכְט גֶעבְּרָאכֶען גֶעוֶועהן: סְטַאנִיסְלַאוו אוֹיגוּסְט פַּאנְיָאטָאוְוסְקִי, וָואס אִיז צוּ יֶענֶער צַייט קֶענִיג גֶעוֶועהן אִין פוֹלִין, הָאט תֵּיכֶּף וְוִי עֶר אִיז קֶענִיג גֶעוָוארְן, אִים יָאהר 1764 מְבַטֵּל גֶעוֶועהן דֶעם „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת” אוּנ דֶערְמִיט אָבְּגֶענוּמֶען דִי מַאכְט פוּן דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ פְּסַק, אַחֵרֶם, אָדֶער אַזוֹי צוּ פִיהְרֶען מִיט תְּקִיפוּת וְוִי זַיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט גֶעהַאט בִּיז אַהֶער; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זַיי גָאר נִישְׁט גֶעקָאנְט טְהוּן גֶעגֶען דִי נַייעֶ אַיינְפִיהרוּנְגֶען צְוִוישֶׁען חֲסִידִים, אוּנ וואוּ עֶס הָאט זִיךְ נָאר צוּזַאמֶענְגֶעקְלִיבֶּען אַ מִנְיָן פוּן זַיי, הָאבֶּען זַיי זִיךְ בַּאלְד גֶעמַאכְט זֵייעֶר אֵייגֶענֶע שׁוּהל, וֶועלְכֶע זַיי הָאבֶּען אַ נָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „שְׁטִיבֶּעל”. דָאס שְׁטִיבֶּעל אִיז גֶעוֶועהן פַאר זַיי אַ מָקוֹם צוּ דַאוְונֶען נָאךְ דֶעם נַייעֶם נוּסַח, אוֹיךְ צוּ פֶערְבְּרֵיינְגֶען דִי צַייט פְרֶעהלִיךְ אִין דֶערְצֶעהלֶען וואוּנְדֶערְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת פוּנ׳ם בַּעַל שֵׁם אָדֶער פוּן דִי נַייעֶ צַדִיקִים זֵייעֶרֶע אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס צוּ וֶוערְבַּאוֶוען נַייעֶ חֲסִידִים, כְּדֵי צוּ מֶעהְרֶען זֵייעֶר צָאהל אוּנ דֶערְמִיט פֶערְגְרֶעסֶערֶען דִי הַכְנָסָה פוּן זֵייעֶר חֶבְרָה. דִי לִיטְוִוישֶׁע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ בַּאלְד צוּטְהֵיילְט אִין צְוַויי פַּארְטְהֵייעֶן: „מֶעזֶערִיטְשֶׁער” אוּנ „קַארְלִינֶער”. פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דָאס נָאךְ אַלְץ צוּגֶעגַאנְגֶען בִּשְׁתִיקָה, זַיי הָאבֶּען נָאךְ קֵיין הָעָזָה גֶעהַאט אָפֶען זִיךְ אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, אָבֶּער אַז אֵיינֶער

פון זיי אַגעוויסער ר׳ איסר האט געפּריווט שטעלן אַפּוס אין ווילנא, אונ האט דאָרט אָנגעהייבען צו ציהען עטליכע פונ׳ם פּראָסטען עולם זיי צו מאַכען פאַר חסידים, איז געוואָרען אַזאַ רעש, אַז מען האט געקאנט מיינען, אַז דער שטורם וועט עוקר מן השורש זיין אַלץ וואָס איז ביז אַהער געפּלאַנצט אונ געזייעט געוואָרען אין דעם פעלד, וואָס מען האט עס אָנגערופען „חסידות״. אין דער צייט האט אין ווילנא געלעבט ר׳ אליהו גאון, אָדער ווי די וועלט דערמאָנט נאָך איצט זיין הייליגען נאָמען מיט ליעבע אונ כבוד: „דער ווילנאר גאון״. געבאָהרען אים יאָהר ת״פ (1720) דעם ערשטען טאָג פּסח. דער פאָטער זיינער ר׳ שלמה זלמן פון ווילנא איז אַרויסגעקומען פונ׳ם בעריהמטע גאונים. נאָך אַז ער איז אַקינד געוועהן, האט מען אַרויסגעזעהן, אַז עס וואַקסט אַגרויסער מאַנן צווישען יודען וואָס וועט צו איהם קיין גלייכען ניט זיין, אַז ער איז אַלט געוואָרען זעקס אונ אַהאַלב יאָהר האט ער אין ווילנא׳ר שוהל געזאָגט אַחלוק; וואָס זיין פאָטער האט איהם אויסגעלערנט, אונ אַז דער בעריהמטער גאון ר׳ העשיל, וואָס איז דעמאָלט אין ווילנא רב געוועהן, האט איהם שבת צו שלש סעודות געפּריווט צו וועט ער קאָנען זאָגען אַזאַ חלוק, ניט אַ אויסגעלערנטען, נאָר טאַקי אַלליין פּרעגען קשיות אין גמרא אונ אַלליין פערענטפערן, האט דאָס זיבעניאָהריגע קינד אַרויסגעוויזען אַזאַ שאַרפען אונ טיפען גלייכען שכל אין לערנען, אַז דער גאון ר׳ העשעל אונ אַללע גדולים וואָס זיינען דעמאָלט ביים טיש געוועהן, זענען אויפגעשטאַנען, איהם געהאַלזט אונ געקושט, אונ האָבען בפה אחד געזאָגט, אַז דאָס וואַקסט אַגרויסע ליכט פאַר יודען, אַצירונג פאַר זיין פאָלק אויף אייביגע דורות. זייערע נביאות איז טאַקי אמת געוועהן, גאַנץ גיך האט די וועלט געקלונגען מיט דעם גאונ׳ס נאָמען, פון דער גאַנצער וועלט האט מען זיך צו איהם געווענדעט וועגען שווערע שאלות, אונ ווער עס איז זוכה געוועהן איהם צו זעהן אונ מיט איהם צו רעדען, האט זיינע שבחים ניט געקאָנט אויסדערצעהלען. זיין גראַדער שכל אין לערנען, זיין קלאָרען בליק אין אַללע שאלות פונ׳ם לעבען אונ זיין טיפקייט אין יעדען ענין פון תורה אונ חכמה האָבען יעדען איינציגען איבערראַשט, אונ מען האט איינגעזעהן, אַז נאָך אַזאַ ווי ער איז טאַקי ניטאָ, אונ די גאַנצע יודישע וועלט האט איהם דערקענט פאַר דעם גאון הדור. אונ ער איז באמת געוועהן אַגאון אין אַלין, סיי אין דער הייליגער תורה, סיי אין טהייערע מדות הנפש האט ער צו זיך קיין גלייכען געהאט; זיין ליעבשאַפט צו אַללע מענשען בכלל אונ צו יודען בפרט, זיין אמתע אהבה צו שלום

אונ צו אַלְץ וָואס אִיז לִיכְטִיג אונ אֶמֶת, זֶעהט מֶען אַרוֹיס פוּן אַלְץ וָואס אִיז פוּן אִיהם אונ פוּן זַיינֶע בֶּערִיהמְטֶע תַּלְמִידִים גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען. נָאךְ אַז עֶר אִיז גַאנְץ יוּנְג גֶעוֶועהן הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען דִי גְרוֹיסֶע מַחֲלֹקֶה צְוִוישֶׁען ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אונ ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אונ אַז דִי בֵּיידֶע גְאוֹנִים, וָואס זֶענֶען פִיעל עֶלְטֶער גֶעוֶועהן פַאר אִיהם, הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט צוּ אִיהם, עֶר זָאלל זַיין מֵיינוּנְג אַרוֹיסְזָאגֶען וֶוער עֶס אִיז גֶערֶעכְט, הָאט עֶר, נִיט אַרַיינְצוּפַאלֶּען אִין דֶער מַחֲלֹקֶה, גֶעאֶנְטְוֶוערְט: „אִיךְ בִּין נָאךְ צוּ יוּנְג זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען צְוִוישֶׁען אַזֶעלְכֶע צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט אִין אַזַא וִויכְטִיגֶע עִנְיָן, נָאר אִיךְ בֶּעט בַּיי גָאטט אונ אִיךְ הָאף, אַז עֶר וֶועט בֶּעלַייכְטֶען מִיט דֶער לִיכְט פוּנ׳ם אֶמֶת זַיי בֵּיידֶען, זֵיי זָאלֶּען אַלֵיין גֶעפִינֶען דֶעם אֶמֶת אונ זָאלֶּען אוֹיפְהֶערְן צוּ צוּרַייסֶען דָאס אָרֶעם פָאלְק יִשְׂרָאֵל מִיט מַחֲלֹקֶת אונ שִׂנְאַת חִנָם, וָואס אִיז גֶעוִויס דִי גְרֶעסְטֶע זִינְד אונ דֶער גְרֶעסְטֶער שָׁאדֶען פַאר יוּדֶען.

זַיין דֶרֶךְ אִין תַּלְמוּד אִיז גֶעוֶועהן, נָאר דֶער רֵיינֶער פְּשַׁט אונ דִי קְלָארְקֵייט פוּן דֶעם עִנְיָן. אִיהם דַארְף מֶען פֶערְדַאנְקֶען וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶעשַׁאפְט דֶעם פִּלְפּוּל אונ אִיבְּרִיגֶע חֲרִיפוּת, וָואס דִי לוֹמְדִים בִּיז אִיהם הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג דֶער־מִיט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט זֵייעֶר גַאנְצֶען לֶעבֶּען. אוֹיךְ הָאט עֶר אִין תּנ״ךְ נָאר דֶעם רֵיינֶעם פְּשַׁט גֶעזוּכְט, פַיינְט גֶעהַאט אִיבְּרִיגֶע אונ וַוייטְלוֹיפִיגֶע דְרָשׁוֹת אוֹיף דִי פְּסוּקִים וִוי עֶס הָאבֶּען זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהְן דִי דַרְשָׁנִים אִין פּוֹלִין בִּיז אִיהם. חוּץ דֶעם אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ אוֹהֵב חָכְמָה אונ הָאט מְקָרֵב גֶעוֶועהן יֶעדֶען גֶע־בִּילְדֶעטֶען יוּדֶען וָואס הָאט אַ יְדִיעָה גֶעהַאט אִין וֶועלְטְלִיכֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען חוּץ תַּלְמוּדִישֶׁע, אונ הָאט יֶעדֶען וָואס קָאן, גֶעבֶּעטֶען, אִיבֶּערְזֶעטְצֶען דִי חָכְמוֹת פוּן פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת אִין לָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּדֵי יוּדֶען זָאלֶּען אוֹיךְ קֶאנֶען לֶערְנֶען חָכְמָה אונ וִויסֶענְשַׁאפְט, אונ הָאט גָאר קֵיין מוֹרָא גֶעהַאט דִי חָכְמָה זָאלל קֵיין סְתִירָה נִיט זַיין צוּ דֶער אֱמוּנָה, וִוי עֶס הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג מוֹרָא גֶעהַאט אַלֶּע פּוֹלִישֶׁע רַבָּנִים בִּיז אִיהם אונ נָאךְ אִיהם. פוּן דֶער קַבָּלָה הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען אונ הָאט פִיעל גֶעלֶערְנְט אונ גֶעשְׁרִיבֶּען קַבָּלָה, אָבֶּער דִי תּוֹרָה אונ דֶער תַּלְמוּד אִיז בַּיי אִיהם דֶער עִיקָר גֶעוֶועהן, עֶר הָאט נָאר אַזַא קַבָּלָה פַאר הֵיילִיג גֶעהַאלְטֶען, וָואס אִיהר יְסוֹד אִיז אִין דֶער תּוֹרָה אונ תַּלְמוּד; דַארִיבֶּער אִיז עֶר שְׁטַארְק גֶעקְרֶענְקְט גֶעוֶועהן וָואס דִי קַבָּלָה אִיז גֶעוִויס דִי סִבָּה גֶעוֶועהן עֶס זָאל דוּרְךְ אִיהר פֶערְפִיהְרְט וֶוערְן שַׁבְּתַי צְבִי אונ אַנְדֶערֶע אונ הָאבֶּען דוּרְךְ זֵייעֶר פַאלְשֶׁען פֶערְשְׁטֶעהן דִי קַבָּלָה אַזוֹי פִיעל יוּדֶען אַרָאבְּגֶעפִיהְרְט פוּן יוּדִישְׁקַייט אונ אַזוֹי פִיעל אוּנְגְלִיקֶען אָנְגֶעמַאכְט צְוִוישֶׁען יוּדֶען. מֶען קָאן

פֶּערְשְׁטֶעהן וִוי שְׁטַארְק אִיז זַיין עַנְמַת נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן, אַז עֶר הָאט דֶערְהֶארְט, אַז נָאךְ דִי פַאלְשֶׁע „קַבָּלָה־מְשִׁיחִים", אִיז גֶעוָוארֶען אַ נַייֶע כִּתָּה יוּדֶען, וָואס נֶעהמֶען ווִידֶער אָן דִי קַבָּלָה פַאר׳ן עִיקָר. אוּנ נָאךְ מֶעהר, זַיי לֶערְנֶען זִי וִוי זַיי ווִילֶען אוּנ מִיט וֶועמֶען זַיי ווִילֶען. אֲפִילוּ מִיט אַזֶעלְכֶע וָואס קָאנֶען אַלֵיין נִיט אַ פָּסוּק אִין דֶער תּוֹרָה פֶּערְטַייטְשֶׁען, אָדֶער אַ פֶּרֶק מִשְׁנַיוֹת אָבְלֶערְנֶען; אוּנ נָאךְ מֶעהר, וָואס, גֶעפִינֶען זִיךְ אַזֶעלְכֶע קַבָּלָה לֶערְנֶער וָואס מַאכֶען שׁוֹין חוֹזֶק פוּנ׳ם פְּשַׁט פוּן פָּסוּק, אוּנ לַאכֶען פוּן תַּלְמוּד אוּנ פּוֹסְקִים, אוּנ דִי דָאזִיגֶע לַייט רוּפֶען זִיךְ נָאךְ „חֲסִידִים", אֶמֶתֶ׳ע פְרוּמֶע, וָואס נָאר זַיי הָאבֶען גֶעפוּנֶען דֶעם אֱמֶתֶ׳ן וֶועג צוּ גָאטט אוּנ צוּ זַיין הֵיילִיגֶען רָצוֹן. מֶען הָאט דֶעם גָאוֹן חֲסִידִישֶׁע סְפָרִים גֶעבְּרַאכְט אוּנ כְּתָבִים אִין וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעזֶעהן, אַז עֶס אִיז דָא שְׁטַארְק מוֹרָא צוּ הָאבֶען, עֶס זָאלל פוּן דֶער נַייֶער כִּתָּה נִיט אַרוֹיס אַ נַייֶער מִכְשׁוֹל פַאר יוּדֶען; דַארִיבֶּער, חָאטְשׁ עֶר אִיז זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען וַוייט גֶעוֶועהן פוּן קְרִיג אוּנ פוּן אַרַיינְמִישֶׁען זִיךְ מִיט אַ דֵעָה עֶרְגֶעץ אִין אַ מַחֲלֹקֶת, הָאט עֶר דָא נִיט גֶעקֶענְט שְׁווַייגֶען, אוּנ בִּפְרַט אַז פוּן פִיעל רַבָּנִים אוּנ חֲשׁוּבִים זַיינֶען אִיהם בְּרִיף אָנְגֶעקוּמֶען, וואוּ עֶס זֶענֶען בֶּעשְׁרִיבֶּען גֶעוֶועהן דִי הַנְהָגוֹת פוּן דִי חֲסִידִים אִין זֵייעֶרֶע „שְׁטִיבְּלֶעךְ" זֵייעֶר אָבְּשְׁפָּאטֶען פוּן תַּלְמוּד אוּנ פוּן דִי לוֹמְדִים. דֶעמָאלְט הָאט דֶער גָאוֹן אִין אָנְהֵייבּ מִיט תַּחֲנוּנִים רַחֲמִים גֶעבֶּעטֶען, אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ אוּמְקֶעהרֶען צוּם אַלְטֶען דֶרֶךְ, נִיט מַאכֶען קֵיין נַייֶעס אִין יוּדִישְׁקַייט, זִיךְ נִיט צוּטְהֵיילֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע כִּתּוֹת אִין עִנְיָנֵי אֱמוּנָה, וָואס קָאן קֵיין גוּטְס דֶערְפוּן גֶעווִיס נִיט אַרוֹיסְקוּמֶען. זַיינֶע גוּטֶע קְלוּגֶע רֵייד אוּנ תַּחֲנוּנִים הָאבֶען נִיט גֶעהָאלְפֶען, פֶּערְקֶעהרְט, עֶס הָאבֶען זִיךְ צְווִישֶׁען חֲסִידִים גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶען פֶּערְבְּרֵייטֶערְט לִיגֶען אוּנ שְׁקָרִים, אַז דֶער גָאוֹן אַלֵיין הָאט מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז זֵיי זֶענֶען גֶערֶעכְט, אוּנ דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, אַז דֶער שְׁטִילֶער פְרִיעדְלִיכֶער מֶענְשׁ הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיס מִיט אַ פַייֶערִיגֶען בְּרִיעף גֶעגֶען זֵיי אוּנ הָאט זֵיי מַחֲרִים גֶעוֶועהן. דֶער חֵרֶם הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען רֹשֶׁם, אוּנ אַז בַּאלְד נָאךְ דֶעם אִיז נָאךְ ר׳ בֶּער מֶעזֶערִיטְשֶׁער גֶע־שְׁטָארְבֶּען הָאט עֶס אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז דָאס חֲסִידוּת אִיז אִין גַאנְצֶען בָּטֵל גֶע־וָוארֶען, עֶס אִיז טַאקִי אַ צַייט שְׁטִיל גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט כִּמְעַט פוּן דִי חֲסִידִים נִיט גֶערֶעדְט אוּנ נִיט גֶעהֶערְט; דָאס אִיז אָבֶער אַ טָעוּת גֶעוֶועהן, דֶער חֵרֶם הָאט נָאר אַזוֹי פִיעל גֶעווִירְקְט, אַז דִי חֲסִידִים אוּנ זֵייעֶרֶע צַדִּיקִים זָאלֶען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען, אוּנ בֶּעהַאלְטֶענְהֵייט הָאבֶען זֵיי זִיךְ גֶעקְלִיגְט וִוי צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען זֵייעֶר מַעֲמָד. אַזוֹי הָאבֶען זֵיי שְׁטִילֶערְהֵייט גֶעאַרְבַּייט אוּנ גֶעוֶוערְבָּאוֶועט נַייֶע

חֲסִידִים, בִּיז דֶער סוֹד אִיז וִוידֶער אַרוֹיס, אוּנ שׁוֹין מִיט מֶעהר הוּצְפָּה אוּנ עַזוּת. דֶער גָאוֹן אִיז שׁוֹין אַלְט אוּנ קְרַאנְק גֶעוֶועהן, אוּנ הָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין שְׁוַאךְ גֶעפִּיהלְט אָנְצוּהֵייבֶּען פוּן דָאס נַיי דִי אַלְטֶע מִלְחָמָה גֶעגֶען דֶער נַייעֶר כִּתָּה, הָאט עֶר קַיין מִיה נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוּנ הָאט וַוייטֶער אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבְּרִיעף, וואו עֶר בֶּעט יֶעדֶען יוּדֶען וָואס זַיין אֱמוּנָה אוּנ זַיין פָּאלְק אִיז אִיהם לִיעבּ אוּנ טְהַייעֶר, עֶר זָאלל טְהוּן וָואס עֶר קֶאנְן, נִיט צוּרֶערְלָאזֶען דִי נַייעֶ כִּתָּה אַקָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, אוּנ עֶר הָאט דִי עַקְשָׁנִים נָאךְ אַמָאל מַחֲרִים גֶעוֶועהן. דָאס אַלְץ בֶּעוַוייזְט, ווִי גִיךְ דִי נַייעֶ כִּתָּה אִיז אַוֶועק וַוייט פוּן דֶעם דֶרֶךְ, וָואס דֶער בַּעַל שֵׁם הָאט גֶעמֵיינְט אִין אִיהם יוּדֶען צוּפִיהרֶען אִין אֱמֶת'ר אֱמוּנָה. עֶס הָאבֶּען דֶעמָאלְט צְווִישֶׁען דִי חֲסִידִים פַּאסִירְט אַזֶעלְכֶע מַעֲשִׂים וֶועלְכֶע עֶס הָאבֶּען בְּכֹחַ גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּבְּרֵיינְגֶען פוּן זַיין גֶדֶר זֶעלְבְּסְט אַזַא רוּהִיגֶען פְרִידְלִיכֶען גֶענִיאַלֶען מֶענְשֶׁען. ווִי רַבֵּנוּ אֵלִיָּהוּ גָאוֹן, אוּנ דִי מַעֲשִׂים, דִי מְסִירוֹת אוּנ אִינְטְרִיגֶעס וָואס הָאבֶּען זִיךְ צוּ לִיעבּ דֶעם אָנְגֶעהֵייבֶּען צְווִישֶׁען יוּדֶען הָאבֶּען אַזַא גָאוֹן — וָואס אִיז אַלִיכְט גֶעוֶועהן פַאר זַיין פָּאלְק — פֶערְפִינְסְטֶערְט זַיינֶע לֶעצְטֶע טֶאג אוּנ דֶעם צַעַר, וָואס עֶר הָאט דֶערְפוּן גֶעהַאט, אִיהם גֶעלָאזְט מִיטְנֶעהמֶען אִין קֶבֶר. דֶעם דְרִיטֶען טָאג חוֹל הַמּוֹעֵד סֻכּוֹת אִים יָאהר תקנ"ח אִיז עֶר נִסְתַּלֵק גֶעוָוארֶען, אַכְט אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר אַלְט. אִיהם הָאבֶּען מַסְפִּיד גֶעוֶועהן אַללֶע גְאוֹנִים אוּנ גְדוֹלִים פוּן דֶער וֶועלְט אוּנ נָאךְ אִיהם אִיז שׁוֹין צְווִישֶׁען יוּדֶען אַזַא גָאוֹן נִיט מֶעהר גֶעוֶועהן, אוּנ גָאטט וַוייס אוֹיבּ אַזַא וֶועט נָאךְ בַּיי יוּדֶען אַמָאל זַיין. חָאטְשׁ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן זַייעֶרְ'ס אוּנ זֶענֶען פוּן יָאהר צוּ יָאהר מֶעהר גֶעוָוארְן, מוּז מֶען מוֹדֶה זַיין, אַז דוּרְךְ דֶעם. וָואס דֶער גָאוֹן אִיז אַזוֹי שְׁטַארְק אַרוֹיס גֶעגֶען זַיי, הָאבֶּען זַיי זִיךְ אַללֵיין אַרוּמְגֶעקוּקְט, אַז זַיי הֵייבֶּען אָן בֶּאֱמֶת צוּפֶערְקְרִיכֶען צוּ וַוייט פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרִיק זִיךְ צוּנֶעהמֶען צוּ תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד.

צְווַיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶענוּמֶען זַייעֶר עוֹלָם אִין דִי הֶאנְד אִיהם נִיט צוּ לָאזֶען פֶערְבְּלָאנְזֶען צוּ וַוייט, דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן: ר' יִשְׂרָאֵל דֶער קָאזִינִיצֶער מַגִיד, וֶועלְכֶער אִיז אַללֵיין גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ ר' זַלְמָן לַאדִיעֶר, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי גְאוֹנִים פוּן יֶענֶער צַייט; נָאר בְּעֵת דֶער קָאזִינִיצֶער הָאט זַיינֶע חֲסִידִים פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען הֲמוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ דוּרְךְ אִיבְּרִיגֶע פְרוּמַקֵייט אוּנ דוּרְךְ דֶעם וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַבַּעַל מוֹפֵת, הָאט ר' זַלְמָן לַאדִיעֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי עֶדֶעלֶערֶע קְלַאסֶע דוּרְךְ זַיין

שַׁארְפְזִינִיגְען קָאפּ אִין תּוֹרָה אוּנ דוּרְךְ גוּטֶע מִדּוֹת. עֶר הָאט רֵאשִׁית, אַרוֹיסְ־ גֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶן "שֻׁלְחָן עָרוּךְ" אִין וֶועלְכֶען עֶר הַאלְט זִיךְ פֶּעסְט אִין אַללֶע דִינִים פוּנ'ם אַלְטֶען שֻׁלְחָן עָרוּךְ, אוּנ לָאזְט זַיינֶע חֲסִידִים נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן דֶעם קְלֶענְסְטֶען דִין אִין יוּדִישְׁקַייט; אוֹיךְ זַיין קַבָּלָה לֶערְנֶען מִיט זַיינֶע מְקוּרָבִים אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אִין אַ הֶעכֶערְן אוּנ פַיינֶערְן עֶרֶךְ, וָואס קָאנְן נָאר פֶערְשְׁטֶעהן אַזַא מֶענְשׁ, וָואס הָאט פְרִיהֶער אַ סַךְ תַּלְמוּד אוּנ מְפָרְשִׁים גֶעלֶערְנְט, אוּנ דֶערְ־ מִיט הָאט עֶר דֶעם עוֹלָם צוּרִיק גֶעצְווֹיגֶען צוּם תַּלְמוּד, אוּנ הָאט זַיין דֶרֶךְ אִין זַיין לִמּוּד אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען "חַבַּ"ד" דָאס זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן "חָכְמָה", "בִּינָה", "דַעַת", אוּנ צְווִישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים אִיז כִּמְעַט זֶעלְטֶען גֶע־ וֶועהן אַ פְּרָאסְטַאק אוּנ אַ עַם הָאָרֶץ. פוּן אִיהם שְׁטַאמֶען אַרוֹיס דִי לְיוּבַּאוֶועצֶער גוּטֶע יוּדֶען מִיט דֶער פַאמִילְיֶע שְׁנֵיאוּרְסָאן. אִין פּוֹלִין אָבֶּער, וואו דֶעם גָאוֹנ'ס חֵרֶם הָאט נִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רֹשֶׁם וְוִי אִין דֶער לִיטָא, זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען דִי גוּטֶע יוּדֶען אוּנ חֲסִידִים כִּמְעַט אוֹיף דֶעם זֶעלְבֶּען מַצָּב פוּן אַמָאל, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז דָארְט אִיז דוּרְךְ דֶעם דִי תּוֹרָה אוּנ דֶער תַּלְמוּד אַ צַייט יָאהרֶען כִּמְעַט פֶערְגֶעסֶען גֶעוָוארֶען. נָאךְ דֶעם בַּעַל שֵׁם הָאט דֶעם עוֹלָם גֶעפִירְט זַיין טָאכְטֶער הָאדֶעל י׳ ווִי עֶס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט מִיט אִיהר תּוֹרָה, נָאר מִיט דֶעם זְכוּת פוּן אִיהר פָאטֶער. נָאךְ אִיהר הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דָאס רַבָּנוּת אִיהר זוּהן ר' בָּרוּךְ'ל, שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁפִּילֶען אִיהר צְווֵייטֶער זוּהן, ר' אֶפְרַיִם, דֶער סוּדִילְקָאבֶער רַב, אִיהר עֶנִיקֶעל פוּן אַ טָאכְטֶער פֵייגֶעלֶע, ר' נַחְמָן, ר' לֵיבּ שָׂרָה'ס, ר' יְהוֹשֻׁעַ הֶעשִׁיל, דֶער אַפְּטֶער רַב, ר' משֶׁה דֶער סַאווְרַאנִיֶער רַב אוּנ ר' לֵוִי יִצְחָק דֶער בֶּערְדִיטְשׁוּבֶער רַב, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט דוּרְךְ זַיין אֱמֶת'ע מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע אוּנ זַיין דַן זַיין דֶעם גְרֶעסְטֶען חוֹטֵא לְכַף זְכוּת.

אַזוֹי זֶעהֶען מִיר וְוִי דִי הָאפְנוּנְג פוּן ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז הַאלְבּ עֶרְפִיהלְט גֶעוָוארֶען: פִינְפְצִיג יָאהר נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען אִיהם צְווֵיי מִילְלְיָאן יוּדֶען פֶערְגֶעטֶערְט, אוּנ דִי עֶרְסְטֶע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִירְט נָאךְ זַיינֶע כְּלָלִים.... נָאר צוּם אוּמְגְלִיק אִיז מִיט זַיין דֶרֶךְ גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵייגֶענֶע וָואס וֶוערְט פוּן פִיעל הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען, וָואס פֶערְלִיעֶרֶען מִיט דֶער צַייט דֶעם אֱמֶת'ן וֶוערְטְה. וָואס מֶעהר דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים הָאט זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר אַוֶועקְצוּגֶעהֶען פוּנ'ם בַּעַל שֵׁם'ס וֶועג, אוּנ בִּיסְ־ לֶעכְוַייז הָאט מֶען כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְגֶעסֶען דֶעם עִיקָר, וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם אֱמֶת, שָׁלוֹם אוּנ אַהֲבַת אַחִים צְווִישֶׁען יוּדֶען, אוּנ מֶען הָאט

אנגענומען דעם תפל: די „אמונת צדיקים", אונ ניט צדיקים, וועלכע ער האט געמיינט, נאר צדיקים פון פראפעסיאן... אונ זיינע אללע אנדערע כללים זענען במעט פערגעסען געוואָרען.

2 ר' משה מענדעלסזאהן אונ זין צייט.

(1760—1789 נאך קריסטוס געבורט).

די אייגענע ראטהעניסען, וועלכע מיר בעגעגנען שטאנדיג אין דעם יודישען לעבען אונ פיהרען אונז אפט ארויף אויף דעם געדאנק, אז דאס יודישע פאלק לעבט פשוט מיט נסים, זעהט מען אויך אין דער נייער צייט, אונ עס איז שווער מיט'ן שכל צו פערשטעהען ווי אזוי האט פלוצלונג געקאנט ליכטיג ווערען דארט וואו עס איז געוועהן אזוי פינסטער? פונקט ווי די ישועה אין א נויטה קומט צו די יודען כמעט תמיד אומגעריכט, וועניגסטענס, ווייזט זיך עס אזוי אויס פונ'ם ערשטען קוק, אזוי איז אויך דאס מאל פאר זיי אויפגעגאנגען די זונן פון בילדונג אונ אויפקלאהרונג אונ דוקא אין בערלין, וואו דאס פינסטערניס איז געוועהן שרעקליך גרויס, וואו עס האבען געמאגט וואהנען נאר געצאהלטע יודען, אונ די זעלבע האבען נאר געהערט וואס זייערע רבנים זאגען אונ האבען זיך פעסט געהאלטען אין זייערע דרכים. אודאי קומט עס פאר ווי א וואונדער, וואס אין דעם אייגענעם בערלין, וואו מען האט דעם אלטערזיידען פון דעם איצטיגען באנקיר בלייכרעדער ארייגעלעגט אין הרם דערפאר, וואס עס האט זיך נאר אויסגעוויזען אז ער וויל ארייננקוקען אין דייטשע ביכלעך, האט פלוצלונג איין קליין הארבאטע יודעל געקאנט אנ־מאכען אזא איבערקעהרעניש! אז מען בעטראכט אבער גוט די זאך זעהט מען, אז האטש איין שוואלב, ווי די וועלט זאגט, קאן קיין זומער ניט מאכען, נאר אז די שוואלב לאזט זיך אראב ערגעץ איז פארט א סימן, אז עס דארף דארט װארם ווערען אונ אז געוויסע כוחות פון דער נאטור וועלען שוין באלד די קעלט פערטרייבען. קיין בערלין האבען זיך געלאזט עטליכע שוואלבען, וואס האבען זיך מיט גרויס מיה קוים ארויסגעריסען פון זייער נעסט, אונ דאס האט שוין געפיהרט דערצו, וואס ר' משה מענדעלסאהן איז אים שטאנד געוועהן אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות.

אִין דֶעסוֹי, אַקְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל אִין דַייטְשְׁלַאנְד, אִיז דֶעם 17 אוֹיגוּסְט 1728 בַּיי אֵיין אָרֶעמֶען יוּדֶען אַסוֹפֵר, ר׳ מְנַחֵם מֶענְדֶעל, גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַזוּהן מֹשֶׁה, וָואס הָאט זִיךְ שְׁפֶּעטֶער אָנְגֶערוּפֶען נָאךְ דֶעם פָּאטֶערְס נָאהמֶען, מֶענְדֶעלְס־זָאהן״ אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן. דִי גְרֶעסְטֶע הַשָּׂגָה פוּן אֵיין אָרֶעמֶען סוֹפֵר אִיז, מִן הַסְתָּם, אַז זַיין זוּהן זָאל וֶוערֶען אַרַב. אוּנ אַז דֶער קְלֵיינֶער מֹשֶׁה הָאט זִיךְ נָאךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען פַאר אַגוּט קָאפֶּעל הָאט מֶען אִיהם גֶענוּג גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט גְמָרָא אוּנ פּוֹסְקִים, אוּנ פוּן דִי פְרִיהֶעסְטֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט. זַיין גְרוֹיסֶע הַתְמָדָה, דָאס זִיצֶען שְׁטֶאנְדִיג אַיינְגֶעהוֹיקֶערְט אִיבֶּער אַסֵפֶר אוּנ נִיט וִויסֶען פוּן קַיין רוּה, דָאס אַלְדִינְג הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אָבְּגֶעשְׁוַואכְט דָאס קְרֶאנְקְלִיכֶע קִינְד, בִּיסְלֶעכְוַויז אִיז דֶער רוּקֶען אִיהם גֶעוָוארֶען אַיינְגֶעבּוֹיגֶען אוּנ שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר טַאקִי בֶּעקוּמֶען אַהָארְב, וָואס הָאט אִיהם פוּן דֶעסְט־וֶועגֶען נִיט מְאוּם גֶעמַאכְט, וַוייל פוּן זַיין פָּנִים הָאט אַרוֹיסְגֶעלַייכְט דִי חָכְמָה אוּנ אִין זַיינֶע צְוֵויי פַייֶערִיגֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט אַגֶעטְלִיכֶער פַייֶער. גֶעלֶערְנְט הָאט מִיט אִיהם דֶער דֶעסוֹי׳ר, ר׳ דָוִד פְרֶענְקֶעל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ אַרוֹיסְגֶענוּמֶען קַיין בֶּערְלִין, הָאט אוֹיךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעשְׁלָאסֶען אַהִין אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען, חָאטְשׁ עֶר אִיז דֶעמָאלְט אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן פִיערְצֶעהן יָאהר. תּוֹרָה הָאט עֶר אַוַדַאי בַּיי זַיין אַלְטֶען רֶבִּי׳ן גֶעפוּנֶען גֶענוּג, נָאר נִיט אֵיין מָאל הָאט עֶר גֶעלִיטֶען הוּנְגֶער אוּנ הָאט זִיךְ גֶעטְרַיי גֶעהַאלְטֶען אִין דִי וֶוערְטֶער פוּנ׳ם פֶּרֶק: „וֶוער עֶס וִויל לֶערְנֶען מוּז עֶסֶען בְּרוֹיט מִיט זַאלְץ, אֲפִילוּ וַואסֶער זִיךְ זְשַׁאלֶעוֶוען אוּנ אוֹיף דֶער עֶרְד שְׁלָאפֶען״. דָאס אַלְדִינְג הָאט עֶר גוּט מְקַיֵים גֶעוֶועהן, וַוייל הָאטְשׁ זַיין רַבִּי הָאט אִיהם בֶּעשְׁטֶעלְט „טֶאג״ בַּיי בַּעֲלֵי בַּתִּים אוּנ הָאט אִיהם נָאךְ גֶעצָאהלְט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיבֶּער גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי. הָאט עֶר פוּן דֶעם גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל הַכְנָסָה אַז נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט עֶר זִיךְ לֶעגֶען שְׁלָאפֶען הוּנְגֶערִיג. אִין בֶּערְלִין אִיז מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע פּוֹלִישֶׁע לוֹמְדִים ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ, פוּן וֶועלְכֶען מִיר וֶועלֶען שְׁפֶּעטֶער רֶעדֶען בֶּעזוּנְדֶער. עֶר הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַוֶועג אִין חֲקִירָה־סְפָרִים אוּנ הָאט מִיט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען דֶעם „מוֹרֶה נְבוּכִים״, וָואס הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעאֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען. אַחוּץ דֶעם הָאט אִיהם ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ צוּנוֹיפְגֶעפִיהרְט מִיט זַיינֶעם אַתַּלְמִיד ר׳ אַהֲרֹן גוּמְפֶּערְץ, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען דָאקְטָאר, אוּנ עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט לַאטַיין. אוּנ אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן

איז אונטערגעוואקסען האט ער איהם אריינגעגעבען פאר א הויז-לעהרער צו א רייכען פאבריקאנט ר׳ יצחק בערנארד. דעמאלט האט מענדעלסזאהן אראבגעווארפען פון זיך צום ערשטען מאל דעם ביטערן מאנגעל, ער איז געוועהן זאט, ער האט געהאט א מקום מנוחה אונ האט זיך ערסט גענומען צום לערנען.

מענדעלסזאהן האט ליעב געהאט אין א זעלטענער פרייהער שעה, צווישען טאג אונ נאכט, ווען מען מוז שוין אוועקלעגען דאס לערנען, זיך צו בעשעפטיגען מיט שאך-שפיעלען, אונ צו ליעב דעם איז ער בעקאנט געווארען מיט׳ן בעריהמטען דייטשען שרייבער גאטטהאלד אפרים לעססינג, וואס איז נאך דעמאלט אויך געוועהן א יונגער מאנן אונ איז נאר וואס ארויס אויף דער וועלט. לעסינג איז אויסגעוואקסען אין א שטוב, וואו מען האט ניט געוואוסט קיין האס צו מענשען פון א פרעמדען גלויבען: זיין פאטער וואס איז געוועהן א פרומער גייסטליכער, האט איהם פון קינדהייט אן געלערנט, אז מען דארף אללע גלייך ליעב האבען, אונ דאריבער איז קיין וואונדער ניט, וואס האטש אין יענע יאהרען האט מען גוט פיינד געהאט די יודען, האט זיך לעסינג ניט געשעמט אנצושרייבען א קליין טהעאטער שטיק "די יודען" אונ אויסצווייזען, אז דאס יודישע פאלק האט אויך מעלות, אונ א יוד קאנן אויך האבען די שאנע מדות וואס אנדערע האבען. ביי לעסינג׳ן איז געוועהן דער גרעסטער תענוג צו שפיעלען שאך מיט א בר שכל, אונ אז מען האט איהם געזאגט, אז אין בערלין געפינט זיך א יודישער יונגער מאנן, וואס שפילט גוט שאך, האט ער איהם באלד אבגעזוכט, אונ פון דעמאלט אן האבען זיי ביידע פערבונדען א עביגע פריינדשאפט. יעדער פון זיי איז געוועהן א מבין אויף די גרויסע כוחות וואס גאטט האט זיי געגעבען, אונ עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ארבייטען פאר דער מענשהייט. צום אנהייב האט מענדעלסזאהן זעהר שלעכט גערעדט דייטש אונ נאך ערגער געשריבען, נאר לעסינג האט איהם א סך געהאלפען אונ פלעגט איהם געבען די בעסטע עצות. ער האט איהם אויך צו גערעדט, ער זאל זיך פרובען שרייבען, אונ אזוי ווי מענדעלסזאהן האט מורא געהאט צו שטעלען אויף זיך אונ איז דערצו געוועהן א גרויסער ענו, האט ער ביי איהם פשוט געמוזט אויסנארען זיין ערשטע ספר: „פילאזאפישע געשפרעכע", ער האט איהם פערזיכערט, אז ער וועט עס נאר איבערקוקען אונ אויסבעסערן די פעהלער, אונ צום סוף האט ער עס אהן זיין וויסען אבגעדרוקט, אונ האט דורך דעם זיין נאהמען בעקאנט געמאכט

אין דייטשלאנד. אזוי זענען אוועקגעגאנגען היבשע עטליכע יאהר אונ מענ־
דעלסזאהן'ס מזל האט זיך גאר אין גאנצען פערריכט. דער פאבריקאנט
בערנארד האט איהם ביי זיך געגעבען א שטעללע פון בוכהאלטער אונ ער
האט שוין געהאט שאן פרנסה. דעמאלט האט ער אויך חתונה געהאט
מיט פרומע גוגענהיים פון האמבורג, אונ דאס גליק האט איהם דא אויך
געשפיעלט, ווייל ער האט בעקומען זעהר א גוטע פרוי וואס האט איהם זעהר
געשאצט אונ ליעב געהאט. די פרייע צייט וואס איז איהם געבליבען פון
דער ארבייט, האט ער אלץ פערבראכט מיט לערנען אונ מיט שרייבען.
לעסינג האט איהם צונויפגעפיהרט מיט אללע בעסטע דייטשע געלעהרטע פון
בערלין, אונ אז דער געלעהרטער ניקאלאי האט אנגעהייבען ארויסצוגעבען א צייטונג
איז מענדעלסזאהן געוועהן ביי איהם דער ערשטער מיטארבייטער. דעמאלט האט
איהם אויך די בערלינער אקאדעמיע געשענקט א מתנה פון פינפציג רענדליך
דערפאר וואס ער האט פעראנפערט א וויכטיגע פילאזאפישע שאלה. זיין ליעב־
שאפט צום אמת אונ דאס וואס ער האט בעטראכט דייטשלאנד ווי זיין איינציג
פאטערלאנד, האט געפיהרט דערצו, וואס מענדעלסזאהן האט זיך ניט געקאנט
איינהאלטען אונ איז ארויסגעשפרונגען מיט עטליכע פרייע ווערטער געגען דעם
קעניג פרידריך דעם גרויסען, וואס האט אויך ליעב געהאט אמאל צו
שרייבען אונ דרינגען, אז אללע מוזען לערנען ביי די פראנצאזען, אונ האט
איהם געמאכט פארווירפע דערפאר, וואס דאס פראנצאזישע שפיעלט ביי
איהם א גרעסערע ראללע ווי דאס איינענע דייטשע. אין הויף האט עס
שטארק פערדראסען, וואס א יוד זאגט גאר פלוצלונג א דעה, אונ מען האט אזוי
לאנג געארבייט ביז דער קעניג האט מענדעלסזאהן געשיקט רופען. ניט אהן
מורא איז מענדעלסזאהן געקומען צום קעניג, נאר פאראנפערן זיך אדער
אבזאגען זיך פון זיינע געדאנקען האט ער ניט געוואלט. פריי אונ בעהארצט
האט ער בעוויזען, אז דעם אמת מאג מען זאגען אויפ'ן איינענעם פאטער אונ
אפילו א קעניג, ווען ער שרייבט איז געצוואונגען אויסצוהערען די מיינונגען פון
אנדערע. מען האט גערעכענט אז מענדעלסזאהן וועט האבען א פסק, נאר דער
קעניג האט איהם דוקא פריינדליך בעהאנדעלט אונ האט איהם געהייסען פער־
שרייבען צווישען די שוטץ־יודען, דאס הייסט: דעמאלט האט ער בעקומען
דאס רעכט צו וואהנען אין בערלין ווי א תושב, ניט ווי קיין איינגעבעטענער.
א שטיקעל שנאה, ווי עס ווייזט אויס, האט פרידריך פארט געטראגען אין
הארצען: אז די בערלינער אקאדעמיע האט שפעטער געוואלט מענדעלסזאהן

אָנְטְהוּן כָּבוֹד אוּנ אִיהם אַרַיינְרֶעכֶענֶען צְווִישֶׁען אִיהרֶע מִיטגְלִידֶער, הָאט אִיהם פְרִידְרִיךְ אוֹיסְגֶעמֶעקְט פוּנ׳ם צֶעטֶעל, אוּנ זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט מֶענְדֶעלְסָזאהן זָאגֶען, אַז עֶס טְהוּט אִיהם אַסַךְ מֶעהר הֲנָאָה וָואס דֶער קֶאנִיג הָאט אִיהם נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט עֶהדֶער דִי אַקַאדֶעמְיֶע אַלֵיין זָאל אִיהם הָאבֶּען אָפְּגֶעזָאגְט.

זַיין סֵפֶר „פֶעדָאן“, וֶועגֶען דֶער אוּנְשְׁטֶערְבְּלִיכְקַייט פוּן דֶער מֶענְשְׁלִיכֶער נְשָׁמָה, הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט נָאךְ מֶעהר כָּבוֹד, וַוייל עֶר הָאט מִיט דֶעם בּוּךְ עֶרְפְרֵייעֶט טוֹיזֶענְדֶער הֶערְצֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְרֶאסְט גֶעפוּנֶען צוּ זֶעהֶען בֶּעוִויזֶען מִיט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים דָאס, וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר פְרִיהר גֶעפִיהלְט אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער „פֶעדָאן“ אִיז אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיבֶּערְזֶעצְט גֶעוָוארֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע אֵייִרָאפֶּאִישֶׁע לְשׁוֹנוֹת אוּנ נִיט נָאר דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ זְכִיָה זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט מֶענְדֶעלְסָזאהן, נָאר אֲפִילוּ פִירְסְטֶען אוּנ פְּרִינְצֶען פוּן קֶאנִיגְלִיכֶער פַאמִילְיֶע הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ חוֹב אִיהם מְקָרֵב צוּ זַיין אוּנ דֶערְמִיט אוֹיסְדְרִיקֶען זֵייעֶר דַאנְק דֶעם בֶּערִיהמְטֶען יוּדִישֶׁען פִילָאזָאף. בִּיז דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן גֶעאַרְבַּייט סְתַּם פַאר דֶער וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ צוּ לִיעבּ יוּדֶען אַלֵיין הָאט עֶר נָאךְ קֵיין אֵיינְצִיגֶע שׁוּרָה נִיט גֶעשְׁרִיבֶּען, דָאס הָאט אַרוֹיפְגֶעפִיהְרט דֶעם גֵייסְטְלִיכֶען יָאהַאן קַאסְפֶּער לַאוַואטֶער אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק, אַז מֶענְדֶעלְסָזאהן אִיז גָאר פְרֶעמְד פוּן זַיין פָאלְק, אוּנ אַז עֶר הָאט מִיט אִיהם אָפְט גֶעמַאכְט אַ רֶעדֶע וֶועגֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט וָואס פַאר אַ יִרְאָה אוּנ דֶרֶךְ אֶרֶץ עֶר דֶערְמָאנְט דֶעם נָאהמֶען פוּן קְרִיסְטוּס, הָאט עֶר נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי מֶענְדֶעלְסָזאהן שֶׁאצְט דָאס גוּטֶע וָואס גֶעפִינְט זִיךְ אִין יֶעדֶער רֶעלִיגְיָאן, אוּנ עֶר הָאט עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין דֶעם וָואס מֶענְדֶעלְסָזאהן שְׁטֶעהט גַאנְץ וַוייט פוּן זַיין אֱמוּנָה. אַוַדַאי הָאט זִיךְ לַאוַואטֶער אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אָבְּצוּרַייסֶען מֶענְדֶעלְסָזאהן פוּנ׳ם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז עֶר אִיז אַ גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אַרַיינְצִיהֶען אִין אַ וִכּוּחַ, אוּנ קוים וֶועט עֶר אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז לַאוַואטֶער הָאט רֶעכְט, וֶועט עֶר זִיךְ נִיט שֶׁעמֶען מוֹדֶה צוּ זַיין, אַז עֶר הָאט בִּיז אַהֶער גֶעלֶעבְּט אִין טָעוּת אוּנ וֶועט צוּשְׁטֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶעמָאלְט הָאט גְרָאד אַ זְשֶׁענֶעוֶוער פְּרָאפֶעסָאר קַאסְפַּאר בָּאנֶע אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בּוּךְ אִיבֶּער דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוֹיף פְרַאנְצֶעזִישׁ. לַאוַואטֶער הָאט עֶס בַּאלְד אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף דַייטְשׁ אוּנ הָאט עֶס גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסָזאהן פַאר אַ מַתָּנָה אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל מִיט זַיין חָכְמָה, עֶהרְלִיכְקַייט אוּנ לִיעבֶּע צוּם

אמת גוט בעטראכטען אללע בעווייזע, וואס באנגע ברענגט, אונ אפענטליך איהם געבען זיין הסכמה דארויף, וויל ער איז זיכער אז מענדעלסזאהן וועט דאס טהון מיט תמימות גלייך ווי סאקראטעס אליין וואללט דאס געטהון, ווען מען קומט צו איהם מיט אזא שאלה. לאוואטער האט מענדעלסזאהן געשטעלט אין א זעהר שלעכטע לאגע: פון איין זייט האט ער געזעהען אז אין דרויסען איז נאך ניט אזוי ליכטיג, אז ער זאל מאגען פריי זיין מיינונג ארויסזאגען אין אזא וויכטיגער זאך, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער עס געהאלטען פאר א שטארקען חלול השם מען זאל גאר דיספוטירען וועגען דעם, וואס פאר א רעליגיאן איז בעסער, ווען אללע אמונות זענען גוט אונ נוצליך, וויל זיי ווייזען אללע דעם מענשען דעם רעכטען וועג. אנפערן האט ער שוין אבער געמוזט; ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווארעם ווי באלד ער שווייגט, וואלט מען איהם געקאנט חושד זיין, אז ער איז ווי האלב מודה אונ האט גאר קיין דבורים ניט. מענדעלסזאהן איז ארויס מיט דער פעדער, נאר ער האט געטהון ווי א אמת'ער חכם: ער האט אויסזוכען פרעמדע חסרונות, האט ער בעסער אנגעוויזען אייגענע מעלות, אונ דערמאלט האט מען טאקי ארויסגעזעהען וואס פאר א היים יודיש הארץ ער האט. „איך לייגען ניט — האט מענדעלסזאהן געשריבען — אז ווען איך האב מיך אנגעהויבען בעשעפטיגען מיט וויסענשאפט איז מיין ערשטע כונה געוועהן נאכצופארשען צו גלייכט זיך די יודישע אמונה אויס מיט חכמה, אונ ווען איך זאל געוועהן געפונען אז צווישען זיי איז א שטארקער אונטערשיעד וואלט איך מיר באלד געזוכט איין אנדער וועג; אונ באמת וואס וואלט מיך טאקי געקאנט צובינדען צו אזא גלויבען, וואס מען האט פון איהם נאר צרות, אונ דערצו איז ער נאך גענען דעם געזונדען מענשענפערשטאנד? אמת, איך האב בעמערקט אין מיין גלויבען אסך איבריגע זאכען, וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט, נאר וואס פאר א רעליגיאן איז פריי פון אזעלכע מותרות? דער עיקר איז אבער פארט ריין אונ הייליג, אונ כל זמן איך ליעב אונ דענק קאן איך מיך ניט איבערמאכען אונ זיך אבזאגען פון דעם וואס איז ביי מיר אזוי טהייער! פאר די קריסטען איז געוויס גלייכער זיי זאלען איבערבייטען זייער מיינונג וועגען יודען, ניט צו ליעב א איבערגעביטענע אמונה, נאר צו ליעב די מעשים טובים וואס זייער אלטע רעליגיאן הייסט זיי טהון". מענדעלסזאהן'ס תשובה האט אנגעמאכט א שטארקען רעש אונ אפילו די שונאים האבען ניט געהאט וואס צו זאגען. ער האט דערמאלט אזוי נושא חן געוועהן ביים הערצאג פון בראונשווייג, אז ער

הָאט גֶעלָאזְט בֶּעטֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין זַיין הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט אִיהם דֶער קְרָאנְפְּרִינְץ פוּן בְּרָאנְשְׁוַוייג אֶפֶּענְטְלִיךְ גֶעדַאנְקְט, פַאר דֶער מֶענְשֶׁענְלִיבֶּע וָואס לִיעגְט אִין יֶעדֶער שׁוּרָה פוּן זַיין תְּשׁוּבָה, אוּנ דֶער פִירְסְט פוּן לִיפֶּע־שַׁיימְבּוּרְג הָאט אִיהם בַּיי זִיךְ פֶּערְרֶעכֶענְט פַאר אַ בֶּן בַּיִת. אֲפִילוּ בָּאנֶע אַלֵיין הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען לַאוַואטֶער'ן, אַז עֶר אִיז נִיט צוּפְרִידֶען דֶערְפוּן וָואס מֶען הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט אַ רֶעלִיגְיָאנְס־פְּרַאגֶע, אוּנ לַאוַואטֶער אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַיינְצוּבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ אִיהם שִׁיקֶען אַ דַאנְק־בְּרִיעף פַאר זַיינֶע קְלוּגֶע רֶעד.

וְוִי בְּלִינְד דִי לוֹמְדִים אוּנ דִי רַבָּנִים זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין דַייטְשְׁלַאנְד – קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען דֶערְפוּן, וָואס זַיי אִיז דַוְקָא נִיט גֶעפֶעלֶען דִי תְּשׁוּבָה, וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט מִיט אִיהם מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם גֶעוֶועהן, נָאר דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט דָארְט דֶערְמָאנְט, אַז אִין יוּדִישְׁקַייט גֶעפִינְט עֶר „אַסַךְ אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען וָואס זַייטִיגֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זַיי צוּגֶעזֶעצְט". זַיי הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶענוּמֶען לֶערְנֶען פֵּרוּשִׁים אוּנ זוּכֶען בֶּעהַאלְטֶענֶע סוֹדוֹת אִין דִי דָאזִיגֶע וֶוערְטֶער, אוּנ עֶס הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעקָאסְט גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט אִיבֶּערְצַייגְט דֶעם פְּרוּמֶען רַב ר' הִירְשֶׁעל לֶעווִין, אַז עֶר הָאט דֶערְמִיט חָלִילָה קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעמֵיינְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף אִיהם קְרוּם, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין יֶענֶער צַייט אִיז אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיךְ אַ קְרִיסְטְלִיכֶער שְׁרַייבֶּער פוּן פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין, יָאהַאן בַּאלְטְהַאזַאר קֶעלְבֶּעלֶע, פְּלֶעגְט זַיי מֶענְדֶעלְסָזָאהן רוּפֶען „דִי יוּדִישֶׁע קֶאלְבֶּעלֶעךְ".

מֵילָא אַז פְרִיהֶר הָאבֶּען דִי פְרוּמֶע יוּדֶען גֶעהַאט נָאר אַ שִׂנְאַת חִנָּם צוּ מֶענְדֶעלְסָזָאהן, הָאבֶּען זַיי בַּאלְד בֶּעקוּמֶען אַ גֶעלֶעגֶענְהֵייט זִיךְ נָאךְ מֶעהר טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט פַאר וָואס צוּ שְׁרַייעֶן. אִים יָאהר 1772 הָאט דֶער הֶערְצָאג פוּן מֶעקְלֶענְבּוּרְג־שְׁוֶוערִין אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז יוּדֶען זָאלֶען גְלַייךְ מִיט קְרִיסְטֶען נִיט טָארֶען מְקַבֵּר זַיין זֵייעֶרֶע מֵתִים פַאר דְרַיי טָאג, וַוייל עֶס הָאט זִיךְ שׁוֹין עֶטְלִיכֶע מָאל גֶעטְרָאפֶען וָואס מֶען הָאט מְקַבֵּר גֶעוֶועהן לֶעבֶּעדִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז זַיי זֶענֶען טוֹיט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ גְזֵירָה אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים קַיין אַלְטוֹנַא צוּ ר' יַעֲקֹב עֶמְדֶן עֶר זָאל זַיי הֶעלְפֶען. ר' יַעֲקֹב עֶמְדֶן הָאט גֶעוואוּסְט אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיים הֶערְצָאג אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר דִי שְׁלִיחִים אָפְּגֶעשִׁיקְט צוּ אִיהם אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער אַז עֶר וֶועט עֶס פוּעֶל'ן. מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אָבֶּער גֶעעֶנְטְפֶערְט

אַז עֶר רֶעכֶענְט עֶס פַאר דֶער גְרֶאסְטֶער עֲבֵירָה זִיךְ אַקֶעגֶענְשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען אַזַא תַּקָנָה, וָואס דֶערְפוּן הֶענְגְט אָב דָאס לֶעבֶּען פוּן מֶענְשֶׁען, אוּנ הָאט נָאךְ, פַארְקֶעהְרְט, אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דֶער גְ״ירא, אַז נָ״ אִין דִי אַלְטֶע צַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט דֶעם מֵת בְּרֶענְגֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל בִּיז מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט אַקוּרַאט אַז לֶעבֶּעדִיג קָאן עֶר שׁוֹין נִיט וֶוערֶען. אַזַא תְּשׁוּבָה הָאט אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן מִיט אַללֶע אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים, אוּנ מֶענְדֶעלְסָאהְן אִיז בַּיי זֵיי אִין דִי אוֹיגֶען גֶעוָוארֶען אַ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער אַפִּיקוֹרוֹס.

מֶענְדֶעלְסָאהְן׳ס בְּלִינְדֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז עֶר אִיז אַ צִירוּנְג פַאר׳ן גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶעהֶען אִין אִיהם אַ לֶעבֶּעדִיגֶען בֶּעוַוייז, אַז מֶען קָאן זַיין אַ יוּד צוּ גָאטט אוּנ צוּ לַייט, אָבְּהִיטֶען יוּדִישְׁקַייט אוּנ פָארְט זַיין נוּטְצְלִיךְ דֶעם לַאנְד. נָאר דָאס וָואס מֶענְדֶעלְסָאהְן׳ס אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, דָאס הָאט דַוְקָא פֶערְשְׁטַאנֶען זַיין גוּטֶער פְרַיינְד לֶעסִינְג, הָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ קְרִיסְט, הָאטְשׁ אוֹיךְ פִיעל זַאכֶען פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען הָאט עֶר נִיט גֶעקֶאנְט זַיין אַזַא מֵבִין. זֵוי הוֹיךְ לֶעסִינְג הָאט גֶעשֶׁעטְצְט מֶענְדֶעלְסָאהְן -- קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען פוּן זַיין בֶּערִיהְמְטֶען טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק „נַאטְהַאן דֶער וַוייזֶע״, וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין דֶעם לֶעצְטֶען יָאהר פוּן זַיין לֶעבֶּען, אוּנ וָואס הָאט אִיהם טַאקִי מְקַצֵר יָמִים גֶעוֶועהן, וַוייל אִין דֶעם טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק הָאט עֶר אוֹיפְגֶעדֶעקְט אַזַא אֱמֶת, וָואס גָאטט וֵוייסְט אוֹיב אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר וֶועט מֶען וֶועלֶען הֶארֶען דֶערְפוּן. אִין זַיין הוֹיפְּט־הֶעלְד, נָתָן דֶעם חָכָם, אַ יוּד אֵיין עוֹשֶׁר, וָואס אַללֶע הָאבֶּען אִיהם לִיעב אוּנ דֶערְמָאנֶען זַיין נָאהמֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ, הָאט לֶעסִינְג אוֹיסְגֶעמָאלְט מֶענְדֶעלְסָאהן מִיט זַיין גַאנְצֶען חַארַאקְטֶער, אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג נָאר אִיבֶּערְצוּלֶעזֶען עֶטְלִיכֶע שׁוּרוֹת זֶעהט מֶען, אַז דָאס אִיז דֶער יוּדִישֶׁער פִילָאזָאף מִיט אַללֶע זַיינֶע מִדוֹת. לֶעסִינְג שְׁטֶעלְט פָאר, אַז נָתָן הָאט גֶעוָואהנְט אִין יְרוּשָׁלַיִם אִין דֶער צַייט פוּן דִי קְרַייצְצִיגֶע, אוּנ אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען בֶּעפַאלֶען דִי הֵיילִיגֶע שְׁטָאדְט הָאבֶּען זֵיי אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט זַיין פֶערְמֶעגֶען, פֶערְבְּרֶענְט זַיין הוֹיז אוּנ אוּמְגֶעבְּרַאכְט זַיין וַוייבּ מִיט זַיינֶע קִינְדֶער. מִיט דֶעם יוּדִישֶׁען „גַם זוּ לְטוֹבָה״, וָואס הָאט דֶעם יוּדֶען נִיט אֵיין מָאל גֶעגֶעבֶּען כֹּחַ אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען גַאנְצֶע בֶּארְג צָרוֹת, הָאט נָתָן אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעבּ זַיין בִּיטֶער מַזָל, אוּנ אַז שְׁפֶּעטֶער הָאט מֶען אִיהם גְרָאד גֶעבְּרַאכְט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, אַ קְלֵיין אָרֶעם יְתוֹמָה׳לֶע הָאט עֶר עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר

אַ מַתָּנָה פון גָאטט. עֶר הָאט בֶּערֶעכֶענְט אַז דָאס שִׁיקְט אִיהם גָאטט אַ טְרֶאסְט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער, אַז עֶר אִיז מְמַלֵא אוֹיף אַזַא אוֹפֶן זַיין חִסָרוֹן, אוּנ עֶר הָאט דָאס קִינְד עֶרְצוֹיגֶען מִיט לִיעבֶּע אוּנ צֶארְטְלִיכְקֵייט פון אַ אֵייגֶענֶעם פָאטֶער. דָאס שֶׁאנֶע רֵיינֶע, גוּטֶע אוּנ עֶרְהַאבֶּענֶע, וָואס אִיז בַּיי אִיהם אַלְלֵיין גֶעוֶעהן הֵיילִיג – דָאס אַלְדִינְג הָאט נָתָן אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיין טָאכְטֶער, אוּנ זִי אִיז אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען אִין אַ גְלוֹיבֶּען וָואס הָאט זִי גְלִיקְלִיךְ גֶעמַאכְט אוּנ וָואס הָאט בַּיי אִיהר אִין קָאפּ אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְט דֶעם גֶעדַאנְק, אַז אַלֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען גְלַייךְ אוּנ אַז לִיעבֶּע דַארְף זֵיי עֶבִּיג פֶערְבִּינְדֶען. אִין וָואס נָתָן'ס אֱמוּנָה בֶּעשְׁטֶעהט – זֶעהט מֶען אַרוֹיס אִין דֶעם מָשָׁל, וָואס לֶעסִינְג הָאט אִיהם אִין מוֹיל אַרַיינְגֶעלֶעגְט: אַז דֶער סוּלְטַאן סַאלַאדִין פְּרֶעגְט בַּיי נָתָן, וֶועלְכֶע פון דִי רֶעלִיגְיָאנֶען אִיז דִי בֶּעסְטֶע? דֶערְצֶעהלְט עֶר אִיהם אַ מַעֲשֶׂה וִוי אַ פָּאטֶער, וָואס הָאט גֶעהַאט דְרַיי זִיהן אוּנ הָאט זֵיי גְלַייךְ לִיעב גֶעהַאט, הָאט זֵיי גֶעוָואלְט בֶּעוָוארְנֶען, אַז נָאךְ זַיין טוֹיט זָאל קֵיינֶער פון זֵיי זִיךְ נִיט אִיבֶּערְנֶעהְמֶען אוּנ נִיט שְׁרַייעֶן אַז עֶר אִיז דֶער מְיוּחָס אוּנ אִיהם קוּמְט דֶער גְרֶעסְטֶער חֵלֶק פון דֶער יְרוּשָׁה; דֶערְפַאר הָאט עֶר אִין דֶער צַוָאָה אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט, אַז וֶוער עֶס וֶועט בְּרֶענְגֶען אַזַא אוּנ אַזַא רִינְג מִיט אַלֶע סִימָנִים וָואס עֶר הָאט פִּינְקְטְלִיךְ בֶּעשְׁרִיבֶּען, מוּז בֶּעקוּמֶען דִי גַאנְצֶע יְרוּשָׁה אוּנ יֶעדֶען פון דִי דְרַיי בְּרִידֶער הָאט עֶר שְׁטִילֶערְהֵייד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פּוּנְקְט דִי אֵייגֶענֶע רִינְג. אַוַדַאי הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט נָאךְ דֶעם פָּאטֶיירְס טוֹיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען דִי יוֹרְשִׁים. יֶעדֶער הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז נָאר זַיין רִינְג אִיז דֶער אֶמֶת'ער אוּנ דִי אַנְדֶערֶע זֶענֶען פַאלְשׁ, אוּנ דִי מִלְחָמָה קָאן נָאר דֶעמָאלְט אוֹיפְהֶערֶען וֶוען דִי בְּרִידֶער וֶועלֶען קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז בַּיי אַ פָאטֶער קָאן נִיט זַיין קַיין חִלוּק צְווִישֶׁען זַיינֶע קִינְדֶער, אוּנ אַז דָאס הָאט עֶר אִימִיסְטֶען גֶעטְהוּן כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֶעהֶען, אַז עֶר הָאט קֵיינֶעם נִיט גֶעוָואלְט גֶעבֶּען דִי בְּכוֹרָה אוּנ זָאלֶען זִיךְ גְלַייךְ אַיינְטְהֵיילֶען מִיט דֶער יְרוּשָׁה. אַזַא בִּילְד פון אַ יוּדֶען גִיט אוּנְז לֶעסִינְג אוּנ טַאקִי גֶעבֶּען אִיהם שְׁטֶעלְט עֶר פָאר אַ גֵייסְטְלִיכֶען אוּנ וַוייזְט אוּנְז שׁוֹין פּוּנְקְט דֶעם הֵפֶךְ: דֶער פַּאטְרִיאַרְךְ פון יְרוּשָׁלַיִם גֶעפִינְט, אַז אַזַא יוּדֶען וִוי נָתָן, וָואס הָאט גֶעטְהוּן אַזַא גְרוֹיסֶע עֲבֵירָה אוּנ הָאט עֶרְצוֹיגֶען בַּיי זִיךְ אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶעדְכֶען, קוּמְט צוּ בְּרֶענְגֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר, אוּנ אַז מֶען וַוייזְט אִיהם, אַז פון דֶעם קִינְד וָואלְט גֶעוָוארֶען אַ הֵפֶל וֶוען דֶער יוּד וָואלְט אוֹיף דֶעם קַיין רַחֲמָנוּת נִיט גֶעהַאט, אֶנְפֶערְט עֶר קוּרְץ אוּנ שַׁארְף: „דָאס אִיז קַיין תֵּירוּץ נִיט. דֶעם יוּדֶען מוּז מֶען פָּארְט

פֶערבְּרֶענֶען !"... מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַ רַעשׁ לֶעסִינְג'ס טְהֶעאַטֶער-שְׁטִיק הָאט אָנְגֶעמַאכְט אִין דַייטְשְׁלַאנְד; דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם קַיין נַאס נִיט גֶעלָאזְט דוּרְכְגֶעהֶען, אוּנ מֶען מָאג זָאגֶען, אַז עֶר אִיז דֶערְפוּן פוּן דֶער וֶועלְט גֶעגַאנְגֶען פַאר דֶער צַייט. נָאר צוּם אוּמְגְלִיק, הָאבֶּען דִי יוּדֶען אֲפִילוּ נִיט גֶעוואוּסְט וָואס פַאר אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר זֵיי הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג פַאר זִיךְ בֶּעקוּמֶען, אוּנ דֶעם, וָואס הָאט לֶעסִינְג'ן אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דַארוֹיף, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פֶערְוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער.

מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם גֶעשְׁרֵיי פוּן דִי פְרוּמֶע אוּנ הָאט זִיךְ גֶעטְהוּן זַיינְס. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט נִיט גֶעהַאט קַיין רֶעכְטֶע דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּ-גֶעבֶּען אַזַא אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, וָואס עֶר הָאט פְרִיהֶר גֶעמַאכְט פַאר זַיינֶע אֵייגֶענֶע קִינְדֶער, וֶוען עֶר הָאט מִיט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען חוּמָשׁ. צוּזַאמֶען מִיט דֶער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִיז בַּיי אִיהם אוֹיךְ גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אָנְשְׁרַייבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף גַאנְץ תְּנַ"ךְ מִיט'ן נָאהמֶען „בֵּאוּר" אוּנ צוּ דֶער אַרְבַּייט הָאט עֶר צוּ גֶעצוֹיגֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, וָואס זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אִין בֶּערְלִין, וִוי ר' שְׁלֹמֹה מִדּוּבְּנָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בַּעַל מַגִּיהַּ בַּיים דְרוּקֶען, ר' נַפְתָּלִי הִירְץ וֵויזֶעל, ר' אַהֲרֹן יַארָאסְלוֹי אוּנ ר' הִירְץ הָאמְבֶּערְג. קוֹים זֶענֶען דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דִי רַבָּנִים, אִיז גֶעוָוארֶען אַ גֶעוַואלְד, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן וִויל אִיבֶּערְקֶעהְרֶען דֶעם גַאנְצֶען יוּדֶענְטְהוּם. מֶען הָאט אָנְגֶע-הוֹיבֶּען זַיינֶע בִּיכֶער צוּ בְּרֶענֶען אוּנ עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען אֲפִילוּ וָואס דֶער בֶּערְלִינֶער רַב ר' הִירְשֶׁעל לֶעוִוין הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה אוּנ הָאט גֶע-שְׁרִיבֶּען בְּפֵירוּשׁ, אַז עֶר גֶעפִינְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן'ס אַרְבַּייט פַאר זֶעהר נֶאטְהִיג אוּנ נוּטְצְלִיךְ. מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז זִיךְ פוּן גַאנְצֶען גֶעשְׁרֵיי אוּנ רַעשׁ נִיט אַרָאבְּ-גֶעפַאלֶען, אִיהם הָאט גֶעשְׁטַארְקְט, דָאס וָואס דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם דַוְקָא גֶעשְׁטִיצְט אוּנ עֶס הָאט אִיהם וֶועניגְסְטֶענְס גֶעפְרֶעהט וָואס, וֶוען דִי יוּדֶען ווִילֶען דֶערְוַוייל נָאךְ נִיט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס עֶר טְהוּט פוּן זַייעֶרְטְוֶועגֶען, אֶפֶּענְט עֶר חָאטְשׁ אַ וֶועג פַאר דִי קְרִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען דוּרְךְ זַיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג זִיךְ קָאנֶען אִיבֶּערְצַייגֶען וָואס עֶס שְׁטֶעהט אִין דֶער יוּדִישֶׁער תּוֹרָה. מֶענְדֶעלְזָאהן'ס אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אִיז טַאקִי פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען גֶעוָוארֶען בַּיי דִי גְרֶעסְטֶע שָׂרָרוֹת, אוּנ דֶער קֶענִיג כְרִיסְטִיאַן פוּן דֶענֶעמַארְק מִיט'ן קְרָאנְפְּרִינְץ הָאבֶּען דִי עֶרְשְׁטֶע זִיךְ פֶערְשְׁרִיבֶּען צְווִישֶׁען זַיינֶע אַבָּאנֶענְטֶען. נָאר דָאס אַלְדִינְג הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אָבְּגֶעהַאלְטֶען אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע רַבָּנִים, וִוי

ר׳ יְחֶזְקֵאל לַאנְדָא פון פְּרָאג, ר׳ רְפָאֵל כֹּהֵן פון אַלְטוֹנַא אונ ר׳ הירְשׁ יַאנוֹב פון פוּרְטְה, אונ זֵיי הָאבֶּען גֶעפַּסֶקְנְט אַז מֶענְדֶעלְסָזאהן׳ס סְפָרִים זֶענֶען אַפִּיקוֹרְסִישֶׁע סְפָרִים, אונ דֶער אֵיינְצִיגֶער חֶסֶד אִיז גֶעוֶועהן, וָואס אִיהם אַלֵיין הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט, חָאטְשׁ עֶס הָאט זִיךְ זֵיי שְׁטַארְק גֶעגְלוּסְט אִיהם אַרַיינְצוּלֶעגֶען אִין חֵרֶם. טַאקִי נָאר דָאס גוּטְסְקַייט אונ דֶער קַאלְטֶער יִשּׁוּב הַדַעַת פון מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט פון זַיין הַארְץ דֶערְוַוייטֶערְט יֶעדֶעס גֶעפִיהל פון פֶּערְדְרוּס אָדֶער נְקָמָה! עֶר פְּלֶעגְט נָאר אָפְּט זָאגֶען מִיט אַ גֶעלֶאכְטֶער, אַז עֶר הָאט גָאר זִיךְ נִיט גֶערֶעכְט, אַז זַיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג זָאל נָאךְ זַיין נֶאטְהִיגֶער פַאר דִי רַבָּנִים ווִי פַאר׳ן פְּרָאסְטֶען פָאלְק. אוַדַאי הָאט דָאס, וָואס מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט זִיךְ נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין קֵיין מַחֲלוֹקֶת מִיט דִי רַבָּנִים, גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס זַיינֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט מִיעד וֶוערֶען אונ דֶער נַייֶער דוֹר, וָואס אִיז דֶערְוַוייל אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען הָאט דוּרְךְ זַיינֶע סְפָרִים בֶּעקוּמֶען אַ שְׁטַארְקֶען חֵשֶׁק צוּ לֶערְנֶען תּוֹרָה אונ חָכְמָה, אונ גָאר גִיךְ הָאט ר׳ משֶׁה מֶענְדֶעלְסָזאהן זוֹכֶה גֶעוֶועהן צוּ זֶעהֶען אַרוּם זִיךְ הוּנְדֶערְטֶער חֲבֵרִים אונ תַּלְמִידִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיף זַיין דֶרֶךְ אונ הָאבֶּען זֵייעֶר גַאנְץ לֶעבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט זַיין גְרוֹיסֶער אַרְבַּייט.

דִי צָרוֹת, וָואס מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען פון דִי רַבָּנִים, אונ פְרוּמֶע לוֹמְדִים, הָאבֶּען אוֹיךְ קֵיין הָאר נִיט פֶערְקְלֵיינֶערְט זַיין לִיעבֶּע צוּ דִי יוּדֶען אונ אַז זֵיי הָאבֶּען בֶּענֵיטַארְפְט אָנְקוּמֶען צוּ זֵיינֶער אַ טוֹבָה הָאבֶּען זֵיי שְׁטֶאנְדִיג נִיט נָאר אִין אִיהם אַלֵיין גֶעפוּנֶען אַ גֶעטְרַייעֶן אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶעם בְּרוּדֶער, נָאר אֲפִילוּ דִי קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן נֶעבֶּען אִיהם, הָאבֶּען אוֹיךְ לִיעב גֶעהַאט זַיין נַאצְיָאן אונ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אָנְגֶעלֶעגְט וֶוען זֵיי הָאבֶּען מִיט עֶפִּיס גֶעקֶאנְט אָבְּדִיעֶנֶען זֵייעֶר עֶדְלֶען יוּדִישֶׁען פְרַיינְד. אַזַא כֹּחַ הָאט אִין זִיךְ מֶענְדֶעלְסָזאהן גֶעהַאט אונ וֶוער עֶס אִיז מִיט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעמוּזְט זַיין מִיט אִיהם נֶפֶשׁ אַחַת אונ הָאט, אִיהם צוּ לִיעב, גֶעשֶׁאצְט אוֹיךְ אַלֶע יוּדֶען. אַז לֶעסִינְג אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען אַלֵין נָאר דוּרְךְ מֶענְדֶעלְסָזאהן, אֵיין אַנְדֶער בֶּעשִׁיצֶער, אונ דָאס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פון מֶענְדֶעלְסָזאהן׳ס קְרִיסְטְלִיכֶע חֲבֵרִים כְּרִיסְטִיאַן ווִילְהֶעלְם דָאהם, וָואס דוּרְךְ אִיהם זֶענֶען גֶעהָאלְפֶען גֶעוָוארֶען אַסַךְ יוּדֶען אִין פְרַאנְקְ־רַייךְ, אֶסְטֶערְרַייךְ אונ שְׁפֶּעטֶער אוֹיךְ אִין דַייטְשְׁלַאנְד.

אִין יֶענֶע יָאהרֶען אִיז דִי לַאגֶע פון דִי יוּדֶען אִין עֶלְזַאס אונ מֶעטְץ,

וָואס זֶענֶען שׁוין דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער מְלוּכָה, גֶעוֶועהן זֶעהר טְרוֹיעֶרִיג. אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער הָאבֶּען זֵיי אֲפִילוּ אוֹיךְ גֶענוּג גֶעלִיטֶען, נָאר דָאס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶעוֶועהן אַ גָאר נִיט גֶעגֶען דֶעם וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דָארְט גֶעמוּזְט אָנְלַיידֶען. יֶעדֶער פֶּרִיץ הָאט גֶעטְהוּן מִיט זֵיי וָואס עֶר הָאט נָאר גֶעוָואלְט: הַיינְט הָאט עֶר זֵיי עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען בַּיי זִיךְ אִין דָארְף אָדֶער אִין שְׁטֶעדְטֶעל אוּנ מָארְגֶען הָאט עֶר זֵיי אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען נָאר אָהן אַ פַארְוָואס. אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זֵיי דָארְט גֶעמוּזְט וָואהנֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע אָבְּגֶעשְׁלָאסֶענֶע גַאסֶען אוּנ קֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְווייזֶען עֶרְגִיץ אִין אַיין אַנְדֶער גַאס. אִין מֶעטְץ הָאט מֶען נִיט גֶעלָאזְט וָואהְנֶען מֶעהר פוּן 180 יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ דֶערְפַאר הָאבְּען דָארְט גֶעמוּזְט דִי בַּחוּרִים אוּנ בְּתוּלוֹת פֶערְזִיטְצֶען. מַס הָאבֶּען זֵיי אָבֶּער גֶעצָאהלְט מֶעהר פוּן אַללֶע אַיינְוָואהנֶער. מֶען הָאט בַּיי זֵיי גֶערִיסֶען אוֹיף אַלְדִינְג, אֲפִילוּ קִירְכֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אוֹיסְהַאלְטֶען. דִי הַכְנָסָה פוּן זֵיי אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי גְרוֹיס, אַז וִוי בַּאלְד דֶער קֶעניג הָאט גֶעוָואלְט אֵיינֶעם גֶעבֶּען אַ רֶעכְטֶע מַתָּנָה, הָאט עֶר אִיהם אוֹיף אַ צַייט אָבְּגֶעגֶעבֶּען דִי יוּדֶען אִין דִי הָאנְד אַרַיין. מֶען פְלֶעגְט זֵיי אַזוֹי אוֹיסְלֶעדִיגֶען, אַז אֲפִילוּ דֶער עֶלְטְסְטֶער זוּהן בַּיי אַ פָּאטֶער הָאט אַנְדֶערְשׁ נִיט גֶעקֶאנְט בְּלַייבֶּען אִין מֶעטְץ בִּיז עֶר הָאט נִיט בֶּעצָאהלְט אַ מָנָה יָפָה. אוּנ בַּיי דִי אַללֶע נְתִינוֹת הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט צִיהֶען דִי פַּרְנָסָה נָאר פוּן גֶעלְד-אַרְבַּייט אוּנ מִסְחָר פוּן בְּהֵמוֹת, חָאטְשׁ דֶער מִסְחָר אִיז זֵיי אוֹיךְ שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל אַרוּמְפָאהרֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט דָאס רֶעכְט, אָדֶער זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט דֶערְפַאר בֶּעצָאהלֶען אַ סַךְ מֶעהר וִוי פִיעל זֵיי וָואלְטֶען גֶעקֶאנְט פֶערְדִיענֶען. אוּנ אִין פִיעל מְקוֹמוֹת, וִוי אִין שְׁטְרַאסְבּוּרְג אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, הָאבֶּען זֵיי אֲפִילוּ נִיט גֶעטָארְט אִיבֶּערְנֶעכְטִיגֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט פוּן וָואס צוּ לֶעבֶּען אוּנ זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ חַאפֶּען צוּם פְּרָאצֶענְט, אוּנ אַזוֹי וִוי קַיין גְרוֹיסֶע עֲשִׁירִים זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעוֶועהן הָאבֶּען זֵיי גֶעקֶאנְט נָאר מַאכֶען קְלֵיינֶע גֶעשֶׁעפְטֶעלֶעךְ, זֵיי הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען דָאס בִּיסֶעל גֶעלְד אוֹיף וָואכֶערְס גֶעמֵיינֶע לַייט אוּנ בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת. דִי נוֹיטְה הָאט זֵיי, פֶּערְשְׁטֶעהט זִיךְ, גֶעטְרִיבֶּען זֵיי זָאלֶען רַייסֶען וִוי וַוייט עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעלָאזְט, אוּנ דוּרְךְ דֶעם זֶענֶען זֵיי פֶערְהַאסְט גֶעוָוארֶען בַּיים פְּרָאסְטֶען פָאלְק, וָואס הָאט נָאר גֶעהַאלְטֶען דֶעם יוּדֶען פַּ״ד אַ בְּלוּט-צַאפֶּער אוּנ הָאט גָאר נִיט גֶעוָואלְט בֶּערֶעכְנֶען, אַז עֶר הָאט גֶעבִּיךְ קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט אוּנ אַז עֶר מוּטְשֶׁעט אַנְדֶערֶע נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען וֶוערְגְט אִיהם.

מיט דעם אומגליקליכען מעמד פון די עלזאסער יודען האט זיך בענוצט זעהר א שלעכטער מענש העלל, וואס איז פריהר געוועהן א פראסטער שרייבער און ביסלעכוויז האט ער זיך אזוי ווייט אויפגעהויבען, אז מען האט איהם געמאכט פאר שופט. אזא מענש האט געריסען פון טויט און פון לעבעדיג, און ער האט זיך אימיסטען אויסגעלערנט לשון קדש און יודיש-דייטש, כדי ער זאל פערשטעהען אלדינג וואס קומט פאר צווישען די יודען און זיי זאלען זיך ניט קאנען בעהאלטען פאר איהם. דאס אומגליק איז אבער געשעהען וואס ער האט געהאט צו ברייטע קעשענעס און ווי פיעל מען האט איהם געגעבען איז נאך אלץ וועניג געוועהן; אוודאי אז ער האט שוין גוט אויסגעזויגען די יודען און האט פערשטאנען אז מעהר וועט ער שוין ביי זיי גאר ניט מוציא זיין, איז ער געווארען קלאמערשט א בעל טובה. עס האט געהייסען, אז ער נעהמט זיך אן פאר די אומגליקליכע וואס לייען געלד ביי יודען, און ער האט זיך גענומען צו די יודישע פראצענטניקעס. קודם כל האט ער אנגעהויבען צורעדען מען זאל מאכען פאלשע קוויטלעך און יעדער בעל חוב זאל צושטעלען דעם געריכט א צעטעל אז ער האט שוין אין גאנצען זיין חוב בעצאהלט. זיין רשעות איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען עס האט זיך געפונען איין ארענטליכער קריסט, וואס האט זיך ניט געוואלט בענוצען מיט א פאלש קוויטעל, האט ער אנגעשטעלט די נייטליגע זיי זאלען עס ניט דערלאזען און זיי זאלען שרייען, אז נאכמאכען די חתימה פון א יודען, כדי זיין געלד זאל פערפאלען ווערען, איז גאר די גרעסטע מצוה. דערנאך האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך וועגען די יודען און האט מודה געוועהן, אז פאלשע קוויטלעך קומען טאקי פאר. נאר דאס פאלק האט קיין אנדער מיטעל ניט זיך צו ראטעווען פון די יודען. צום גליק האט זיך די מלוכה נאך צייטליך אומגעקוקט, מען האט העללן פריהער איינגעזעצט אין תפיסה און דערנאך האט מען איהם ארויסגעטריבען פון עלזאס.

אז די יודען האבען געפטרט דעם רשע, האבען זיי אנגעהויבען צו טראכטען אז עס איז קיין תכלית ניט ווייטער צו בלייבען אין אזא שרעקליכער לאגע, און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם קאניג לודוויג דעם זעכצעהנטען איינגעבען א בקשה און בעטען ביי איהם רחמים. אזא פאפיער האט מען אבער בעדארפט שרייבען מיט שכל; צווישען זייערע פארשטעהער האבען זיי ניט געהאט אזעלכען וואס זאל זיין פעהיג אזעלכעס אנצושרייבען, און זיי האבען זיך געווענדעט צו מענדעלסזאהן, וואס האט שוין דעמאלט געשם'ט

אויף דער וועלט, אונ האבען איהם פארגעלעגט ער זאל אויף זיך נעהמען די מצוה. מענדעלסזאהן איז אבער געוועהן אויך א פראקטישער מענש, ער האט זיך איבערלעגט, אז אזא פאפיער איז גלייבער ווען א קריסט ארבייט עס אויס. אונ ער האט מיט דער מצוה מכבד געוועהן זיין יונגען פריינד דאהם, וואס האט דעמאלט נאר וואס ארויסגעלאזט א בוך וועגען געשיכטע אונ איז צו ליעב דעם געוואָרען א חשוב ביי דער מלוכה. דאהם איז געוועהן א בן בית ביי מענדעלסזאהן אונ איז מן הסתם געוואָרען איין אוהב ישראל. מיט שמחה האט ער אויף זיך גענומען די ארבייט אונ אזוי ווי ער האט געזעהען אז כמעט אין גאנץ אייראפא איז די לאגע פון די יודען זעהר געדריקט, האט ער זיך מישב געוועהן, אז עס איז בעסער ער זאל שרייבען וועגען כלל יודען אין אללע לאנדער אונ האט געשריבען א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „דאס פאר־בעססערן פונ'ם יודישען מעמד".

דאהם האט זיך געשטעלט אויף דער אלף אונ האט אויסגעוויזען, אז געגען די יודען טהוט מען די גרעסטע עולה, וואס דוקא זייערע גרויסע מעלות מאכט מען פאר חסרונות: דעם שארפען שכל אונ דעם חשק עפיס צו טהון אונ ניט לעדיג זיצען נעהמט מען אן פאר שווינדעל אונ בעטרייסעריי, די גוטע מדות רעכענט מען פאר נארעשקייטען אונ אויף זיין אלטען יחוס קוקט מען ווי אויף איין עקשנות. אמת, צווישען יודען געפינען זיך אויך שלעכטע מענשען פונקט ווי ביי אללע פעלקער, נאר ווי קאן מען נאר פון זיי פארדערן, אז זיי זאלען זיין בעסער פון אנדערע, ווען מען טהוט זיי אן אזעלכע צרות אונ מען טרייבט זיי מיט געוואלד זיי זאלען טהון שלעכטס. דאריבער האט דאהם גע־וויזען, אז עס איז א חוב אויף אללע וואס פערשטעהען, אז מען טאר ניט לאזען עטליכע מילליאן מענשען זיך ארומדרעהען אויף דער וועלט נאקעט אונ בלויז, הונגעריג אונ דארשטיג, זיי זאלען גלייך מיט איהם אויפהייבען זייער קול אונ בעטען די מלוכות, וואס ווילען זעהען זייערע לאנדער גליקליך, זיי זאלען געבען יודען פרייהייט אונ זיי בעטראכטען ווי גלייכע קינדער. אונ וואהל וועט זיין דער מדינה, וואס וועט זיך אזוי נוהג זיין, ווי עס פארדערן די געזעצע פון מענשענליעבע. נאר דיענען ביי דער קרוין אונ פערנעהמען הויכע שטעללען דארויף איז דאהם אלליין אויך ניט מרוצה געוועהן. פאר וואס — איז שווער צו וויסען: עס קאן זיין, אז ער האט מורא געהאט צו פיעל צופערלאנגען מען זאל איהם אין גאנצען ניט אבזאגען, נאר גיכער איז צו גלויבען, אז מענדעלסזאהן,

װָאס הָאט אִיהם צוּגֶעהָאלְפֶען בַּיים שְׁרַייבֶּען, הָאט אַזוֹי גֶעוָואלְט, כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ בַּאלְד נִיט אָנְהֵייבֶּען ‏ַקיין נַייֶע קִנְאָה אוּנ שִׂנְאָה.

דָאהם׳ס בּוּךְ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען רַעַשׁ; מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוָועהן, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט, אוּנ דַוְקָא אִין דַייטְשְׁלַאנְד, וואוּ עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז מֶען וֶועט מֶעהר שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיינֶע רֶעד וִוי עֶרְגֶיץ אַנְדֶערְשׁ, הָאט מֶען שְׁלֶעכְט גֶעקוּקְט אוֹיף אִיהם. אֲפִילוּ אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי דֶער פְּרָאפֶעסָאר יָאהַאן דָוִד מִיכַאלִישׁ, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶאנְט הֶעבְּרֶאִישׁ, הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעגֶען אִיהם אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז פוּן יוּדֶען קֶאן גָאר ‏ַקיין לַייט נִיט װֶוערֶען. דִי מְלוּכָה מִן הַסְּתָם הָאט זִיךְ צוּגֶעהֶערְט נִיכֶער וָואס דִי שׂוֹנְאִים זָאגֶען, אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט פֶערְבֶּעסֶערְן דִי לַאגֶע פוּן דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען.

דֶערְפַאר הָאט דָאהם׳ס בּוּךְ זֶעהר פִיעל גֶעהָאלְפֶען דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ. אוֹיךְ דֶער ‏ַקייזֶער יָאזֶעף הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען נַייֶע גֶעזֶעצֶע װֶוענֶען דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע יוּדֶען: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אֶפְנֶען פַאר זֵייעֶרֶע ‏ִקינְדֶער אַלֶע אַקַאדֶעמְיֶעס אוּנ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען, מַאכֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע שׁוּלֶען אוּנ זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּן דֶעם „יוּדִישֶׁען מַס" וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט צָאהלֶען אוֹיסֶער אַלֶע אַנְדֶערֶע נְתִינוֹת. דָאס אִיז נָאר גֶעוֶועהן אֵיין הַתְחָלָה, וַוייל פִיעל גֶעזֶעצֶע זֶענֶען נָאךְ אָבֶּער גֶעבְּלִיבֶּען! אִין אַ סַךְ אָרְטֶער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט גֶעפִינֶען, אֲפִילוּ אִין וִויען הָאט מֶען זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאבֶּען אַ שׁוּל, נָאר עֶס אִיז שׁוֹין גוּט גֶעוֶועהן וָואס מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען װֶוענֶען זֵיי, אוּנ דָאס הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט דָאהם׳ן צוּ פֶערְדַאנְקֶען.

פוּן זַיין זַייט הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעוָואלְט, אַז אוֹיסֶער דָאהם׳ס גוּטֶע רֵייד זָאל מֶען נָאךְ פַארְאֶנְטְפֶערְן אַלֶע אַנְדֶערֶע שַׁאֲלוֹת װֶוענֶען יוּדֶען, כְּדֵי דִי שׂוֹנְאִים זָאלֶען ‏ַקיין פִּתְחוֹן פֶּה נִיט הָאבֶּען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען זַיין תַּלְמִיד, דֶעם דָאקְטָאר מַארְקוּס הֶערְץ, עֶר זָאל פוּן עֶנְגְלִישׁ אִיבֶּערְזֶעצֶען ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל׳ס סֵפֶר, אִין װֶועלְכֶען עֶר הָאט אַזוֹי לִיכְטִיג צוּשְׁלָאגֶען אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען אוֹיף יוּדֶען, אוּנ אַלֵיין הָאט מֶענְדֶעלְזָאהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פָארְרֶעדֶע מִיט דֶעם נָאהמֶען „רֶעטוּנְג דֶער יוּדֶען" אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז מִיט גֶעוַואלְד קֶאן מֶען ‏ַקיינֶעם נִיט אָנְוַוארְפֶען ‏ַקיין אֱמוּנָה אוּנ פוּן גֶענֶאטְהֶע זַאכֶען קֶאן ‏ַקיין גוּטְס נִיט אַרוֹיס. מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס פָארְרֶעדֶע אִיז דֶער װֶועלְט זֶעהר גֶעפָאלֶען, הָאטְשׁ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זֶעהר אַ בִּיטֶערְן אֱמֶת, נָאר עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע קְרִיסְטֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ דֶערְמִיט אוֹיךְ גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז גָאר ‏ַקיין יוּד נִיט,

ווייל בּיי איהם שטעהט די מענדעלסאָהן'ס העכער פון אַלדינג, און דאס איז דאָך דער פונדאמענט פון דער קריסטליכער רעליגיאָן. איינער פון די קריסט־ליכע שרייבערס האָט זאָגאר אַרויסגעלאָזט אַ בּעזונדער בּוך און האָט געשריבּען, אַז עס פרעהט איהם זעהר וואס מענדעלסאָהן האט סוף כּל סוף אַראָבּגענומען די מאַסקע פון'ם פּנים און מען מעג איהם בּפירוש רעכנען פאר אַ קינד פון דער קריסטליכער קירכע, וואס איז פול מיט יושר און רחמנות, און ניט פאר אַ קנעכט פון דעם יודישען גלויבּען, וואס בּעלאַסטעט אויף אַללע מיט קללות און חרמות. בּיי אַזא זאַך האט מענדעלסאָהן ניט געטאָרט שווייגען, און ווי עס איז איהם זעהר ניט ליעב געוועהן אָנצוהייבען אַ וויכּוח וועגען אמונה, האט ער פאָרט געמוזט אַרויס מיט דער פעדער. דעמאָלט האט ער אָנגעשריבּען זיין בּעריהמטען ספר „ירושלים" און האָט בּעקאַנט געמאַכט ווי אַזוי ער קוקט אויף'ן יודענטהום, נאָך מענדעלסאָהן'ס מיינונג קאָן מען גאָר ניט פערגלייכען די יודישע אמונה מיט אַנדערע רעליגיאָנען, ווייל יענע רעליגיאָנען האבּען געוויסע יסודות, וואס מען מוז אין זיי גלויבּען, און די יודישע אמונה בּעשטעהט פון דינים, וואס מען מוז זיי פאָלגען; די תּורה איז אַ געזעץ־בּוך, וואס ווייזט דעם יודען כּללים ווי אַזוי ער דאַרף זיך פיהרען און לעבּען צוזאַמען מיט מענשען, און דערפאר טאָר מען זיך ניט ערלויבּען אפילו אויף איין האָר אָבּצוטרעטען פון איהר. פונקט ווי יעדער איינוואוינער האט קיין רעכט ניט עובר צו זיין אויף די חוקים פון זיין מדינה, מען מעג נאָכקלאָהרען דעם טעם פון יעדער מצוה, נאנץ אָפט קאָן מען פערשטעהען אַז עס זענען דא פיעל זאַכען וואס האבּען אַ ווערטה אין געוויסע צייטען און נאָר אויף בּע־שטימטע אָרטער. נאָר קיין שום איינציגער מענש טאָר זיך אַלליין ניט שאַפען זיינע איינענע דינים, ווייל ווען דעם איבּערשטענס רצון וועט זיין, אַז עס זאָל עפּים פעראָנדערט ווערען וועט ער אונז זיין היילינען ווילען מגלה זיין פונקט אויף אַזא וואונדערבּאַרען אופן ווי ער האט אונז געגעבּען די תּורה אויף דעם בּארג סיני. מיט דעם דאָזיגען ספר האט מענדעלסאָהן פּשוט מרעיש עולם געוועהן, די גרעסטע געלעהרטע האבּען איהם געגלויבּט, אפילו דער פּראָפעסאָר מיכאליס, וואס איז געוועהן אַ שונא ישראל, האט געמוזט מודה זיין אַז ער האט רעכט, און דער בּעריהמטער פילאָזאָף קאַנט האט איהם געשריבּען אַז ער בּעוואונדערט דאס חריפות, וואס ער האט בּעמערקט אין זיין ספר, און ער האָפט אַז זיינע אמת'ע געדאַנקען וועלען מאַכען אַ גרויסען רושם בּיי אַללע פעלקער, וועלכע וועלען זיך איבּערצייגען אַז די יודישע אמונה איז

פְרַיי אָהן קֶעטֶען, אָהן צְוַואנְגֶען, אָהן אַ דֵעָה זָאגֶען דֶעם הַאְרץ אָדֶער דֶער מַחֲשָׁבָה.

מִיט וָואס פַאר אַ חֲשִׁיבוּת מֶענְדֶעלְסָזאהן׳ס סְפָרִים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן וָואס, וֶוען שְׁפֶּעטֶער אִיז גֶעקוּמֶען קַיין בֶּערְלִין דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁרַייבֶּער, גְרַאף מִירַאבָּא אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי מֶענְדֶעלְזָאהן׳ס נָאהמֶען אִיז דָארְט גְרוֹיס נָאכ׳ן טוֹיט, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ אוּנ הָאט דֶער פְרַייסִישֶׁער מְלוּכָה גֶעגֶעבֶּען רֶעכְטֶע עֵצוֹת וֶועגֶען דִי אָרְדְנוּנְגֶען, וָואס מֶען דַארְף אַיינְפִיהרֶען אִין לַאנְד; אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען דִי יוּדֶען אוּנ עֶר הָאט זֵיי נִיט קַיין קְלֵיינֶע טוֹבָה גֶעטְהוּן.

נָאר וֶוען מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט גֶעהַאט גֶענוּג אַרְבַּייט מִיט דִי אוֹיסְוֶוענִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים, הָאט עֶר גֶעמוּזְט פִיהרֶען מִלְחָמָה מִיט זַיינֶע פֶערְנַארְטֶע בְּרִידֶער אַלֵיין, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייֶען אַז עֶר מַאכְט אַ הֶל פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. מִיט שִׂמְחָה הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעגְרִיסְט דֶעם קֵייזֶער יָאזֶעפ׳ס בֶּעפֶעהל, וֶוען עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אֶפְנֶען אִין אֶסְטֶערְרַייךְ יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען, אוּנ הָאט דֶערְמִיט בֶּעווִיזֶען אַז דִי מְלוּכָה הָייבְּט אָן בִּיסְלֶעכְוַויז זָארְגֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי בֶּעוָוארְנֶען זֵיי זָאלֶען אוֹיסְוַואקְסֶען נוּצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען; צוּם סוֹף הָאבֶּען דִי יוּדֶען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעווַאלְד, אַז דָאס אִיז אַ בִּיטֶערֶע גְזֵרָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָואלְט אֲפִילוּ לָאזֶען קָאסְטֶען גֶעלְד אַבִּי מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּן דִי שׁוּלֶען. דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן אַ קוּק גֶעטְהוּן, אַז עֶס אִיז קַיין תַּכְלִית נִיט אוּנ אַז מֶען מוּז דֶעם פָאלְק אֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּפַאלֶען אוֹיף דִי רַבָּנִים, וָואס ווִילֶען הַאלְטֶען דִי יוּדֶען אִין פִינְסְטֶערְנִישׁ. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ גוּטֶע פְרַיינְד, ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶעל הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „דִבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת" אוּנ וָואט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם עוֹלָם, אַז דִי דָאזִיגֶע, וָואס הַאלְטֶען זֵיי אָב פוּן בִּילְדוּנְג, טְהוּעֶן זֵיי אַ גְרוֹיסֶע רָעָה, וַוייל אַנְדֶערְשׁ וֶועלֶען זִיךְ דִי יוּדֶען קַיין מָאל נִיט קָאנֶען אוֹיפְהֵייבֶּען. דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף דִי רְאָיוֹת, וָואס ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ ווִיזֶעל הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז אֲפִילוּ דִי גְמָרָא קָאן נִיט לַיידֶען קַיין תַּלְמִיד חָכָם וָואס אִיז פְרֶעמְד פוּן ווִיסֶענְשַׁאפְט. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אֵיינְס, אוּנ קוּקֶענְדִיג אוֹיף זֵיי, הָאט דָאס בְּלִינְדֶע פָאלְק נִיט גֶעוָואלְט פוּן קַיין זַאךְ הֶערֶען אוּנ הָאט גֶעבְּרֶענְט אַלֶע סְפָרִים פוּן מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ זַיינֶע לַייט. וֶוער וֵוייסְט צוּ

עֶס וָואלְט גֶעקָאנְט קוּמֶען, וֶוען דִי רַבָּנִים פִיהלֶען בַּיי זִיךְ אַ בִּיסֶעל מֶעהר תַּקִיפוּת אוּנ הָאבֶּען קֵיין מוֹרָא נִיט פַאר דֶער מְלוּכָה. בִּיטֶער אִיז אַוַדַאי גֶע־וֶועהן מֶענדֶעלְסָאהן צוּצוּזֶעהֶען וִוי יוּדֶען אַלֵיין שְׁטוּפֶּען פוּן זִיךְ אַוֶועק זַייעֶר גְלִיק, אוּנ אַקְלֵיינֶער טְרָאסְט אִיז פַאר אִיהם וֶוענִיגְסְטֶענְס גֶעוֶועהן דָאס, וָואס דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן וֶוענֶעדִיג, פֶערַארַא אוּנ טְרִיעֶסְט הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדֶט מִיט אַ בַּקָשָׁה, עֶר זָאל זֵיי פֶערְזָארְגֶען מִיט שׁוּל־בִּיכֶער. דֶער גֶעדַאנְק, אַז זַיין אַרְבַּייט אִיז פָּארְט נִיט גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט הָאט אִיהם דֶערְקְוִויקְט אוּנ זִיס גֶעמַאכְט זַיינֶע לֶעצְטֶע לֶעבֶּענְס־טֶאג.

אִים יָאהר 1786 אִיז מֶענְדֶעלְסָאהן גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּנ דִי גֶעלֶעהְרְטֶע וֶועלְט, סַאי יוּדֶען, סַאי קְרִיסְטֶען, הָאט שְׁטַארְק דֶערְפִיהלְט דִי גְרוֹיסֶע אֲבֵדָה. גַאנְצֶע הוּנְדֶערְט יָאהר הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַוֶועקְגֶעהֶען בִּיז מֶען הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט שֶׁאצְטֶען זַיין וֶוערְטה: אַז זַיינֶע עֶדְלֶע קְרִיסְטְלִיכֶע חֲבֵרִים הָאבֶּען גֶעוָואלְט בַּאלְד נָאךְ זַיין טוֹיט שְׁטֶעלֶען זַיין בִּילְד פוּן אַ שְׁטֵיין אוֹיף דֶעם בֶּערְלִינֶער אָפֶּערְן־פְּלַאץ, הָאט מֶען עֶס נִיט דֶערְלָאזְט, אוּנ עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1887 הָאט מֶען אִיהם אִין זַיין גֶעבוּרְטְס־שְׁטָאדְט דֶעסוֹיא גֶעשְׁטֶעלְט אַ מָאנוּמֶענְט, אוּנ גַאנְץ דַייטְשְׁ־לַאנְד הָאט זִיךְ דֶערְמִיט מְשַׂמֵחַ גֶעוֶועהן. נָאר דִי דָאזִיגֶע מַצֵבָה אִיז גֶעוִויס אַ נָאר נִיט גֶעגֶען דֶעם זִכָּרוֹן וָואס מֶענְדֶעלְסָאהן הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט בַּיי זַיין פָּאלְק, אוּנ זַיין נָאהמֶען וֶועט בְּלַייבֶּען עֶבִּיג, כָּל זְמַן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה וֶועלֶען נָאךְ גִילְטֶען פַאר דֶעם יוּדֶען וִוי כָּבוֹד אוּנ גְדוּלָה.

צְוִוישֶׁען דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים אוּנ גֶעלֶעהְרְטֶע, וָואס הָאבֶּען אוּמְגֶערִינְגֶעלְט ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן אוּנ אִיהם מִיטְגֶעהָאלְפֶען, יֶעדֶער נָאךְ זַיינֶע קְרֶאפְטֶע, צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען לִיכְטִיגְקֵייט אִין יוּדִישֶׁען פָאלְק, מוּז מֶען קוֹדֶם כָּל דֶערְמָאנֶען ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן מֶענְדֶעלְסָאהן׳ס רַבִּי אוּנ הָאט אִיהם דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעוִויזֶען אַ וֶועג צוּ וִויסֶענְשַׁאפְט. ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ הָאט גֶעהֵייסֶען נָאךְ דֶער שְׁטָאדְט זַאמוֹשְׁטְץ, וואוּ עֶר אִיז אִים יָאהר 1700 גֶע־בָּארֶען גֶעוָוארֶען. זַיין יוּגֶענְד אִיז וֶוענִיג בֶּעקַאנְט, נָאר דָאס וֵוייסְט מֶען, אַז פוּן קְלֵיינְערְהֵייד אָן הָאט עֶר זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְוִוישֶׁען דִי מוּפְלָגִים אוּנ וָואלְט גֶעוִויס עֶרְגִיץ גֶעוָוארֶען רַב. וֶוען דֶער חֵשֶׁק זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁאפְטִיגֶען מִיט וִויסֶענְשַׁאפְטֶען טְרַייבְּט אִיהם נִיט אַוֶועק פוּנ׳ם רַבָּנוּת אוּנ הֵייסְט אִיהם נִיט אָנְהֵייבֶּען אַרוּמ־וַואנְדֶערְן אוֹיף דֶער וֶועלְט. עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּפָאהרֶען פוּן דֶער הֵיים, וַוייל חָאטְשׁ עֶר הָאט נָאר גֶעקוּקְט אִין יוּדִישֶׁע חֲקִירָה־סְפָרִים

אונ הָאט קַיין פְּרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת נִיט גֶעקָאנְט , הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען די פְּרוּמֶע אָנְגֶעשְׁטֶעקְט , אַז עֶר גֶעהמְט זִיךְ עֶפִּיס אוֹיף אַ נַייֶעם דֶרֶךְ אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶעהֵייבֶּען אַזוֹי שְׁטַארְק רוֹדֵף'ן , אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט זוּכֶען אֵיין אַנְדֶער הֵיים . עֶר הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קַיין דַייטְשְׁלַאנְד , נָאר אַזוֹי וִוי דָארְט אִיז נִיט גֶעוֶועהן בֶּעסֶער וִוי אִין פּוֹלִין , פוּן מְלַמְדוּת הָאט עֶר גֶעקָאנְט הָאבֶּען גָאר וֶועניג פַּרְנָסָה אוּנ הָאט זִיךְ נָאךְ בֶּעדַארְפְט הִיטֶען פַאר די פְּרוּמֶע , הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט צְוַואנְצִיג יָאהר אוּנ הָאט זִיךְ קוֹים דָאס טְרוּקֶענֶע שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט פֶערְדִיענְט . עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1741 אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען אָבְּצוּדְרוּקֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַן דֶער אָדֶער זַיין סֵפֶר „נֵצַח יִשְׂרָאֵל", וָואס הָאט אִיהם גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען נָאמֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט . מִיט דֶעם דָאזִיגֶען סֵפֶר הָאט עֶר גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה צוּ לֶערְנֶען יוּדֶען וִויסֶענְשַׁאפְטֶען , נָאר אַזוֹי וִוי גְלַאט אַזוֹי רֶעדֶען וֶועגֶען חָכְמָה הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט טָאמֶער וֶועט קֵיינֶער גָאר נִיט וֶועלֶען נֶעהמֶען זַיין סֵפֶר אִין די הֶענְד אַרַיין , הָאט עֶר אַיינְגֶעוִויקֶעלְט זַיין הוֹיפְּט־כַּוָּנָה אִין יוּדִישׁ לוֹמְדוּת , אוּנ עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען , אַז עֶר וִויל גָאר פַּארְאֶנְפֶערְן אוּנ עֶרְקְלֶעהרֶען די דָאזִיגֶע עֶרְטֶער אִין דֶער גְמָרָא , וָואס הָאבֶּען אַ שַׁייכוּת צוּ גֶעאָמֶעטְרִיֶע אוּנ אַסְטְרָאנָאמִיֶע . דֶעמָאלְט אִיז מֶען פוּן אִיהם גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אִין בֶּערְלִין , אוּנ אֵיינֶער פוּן די בֶּערְלִינֶער גְבִירִים , ר' דָנִיאֵל אִיטְצִיג הָאט אִיהם אַהִין אַרוֹיסְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט אִיהם בַּיי זִיךְ גֶעהַאלְטֶען כִּמְעַט בִּיז זַיין טוֹיט . אִין בֶּערְלִין אִיז אִיהם שׁוֹין בֶּעסֶער גֶעוֶועהן , בֶּעזָאנְדֶערְס אַז זַיין תַּלְמִיד ר' משֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס , אוּנ עֶר הָאט אִיהם צוּנוֹיפְגֶעפִיהרְט מִיט קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהרְטֶע . נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען אִיהם דִי צָרוֹת , וֶועלְכֶע עֶר הָאט בִּיז אַהֶער אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען , מִיעד אוּנ אַלְט גֶעמַאכְט אוּנ עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן וַוייטֶער צוּ דְרוּקֶען זַיינֶע סְפָרִים , חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייבֶּען אוּנ הָאט זִיךְ אֲפִילוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט עֶרְפִינְדוּנְגֶען . וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס , הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען אַ הֵיים קַיין פּוֹלִין , אוּנ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער הָאט עֶר זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין בְּרָאדִי , וואוּ עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִים יָאהר 1772 . בַּיים אַרוֹמְפָאהרֶען זֶענֶען בַּיי אִיהם פִיעל כְּתָבִים פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אוּנ עֶס הָאט אִיהם בֶּעזָאנְדֶערְס בַּאנְג גֶעטְהוּן , וָואס עֶר הָאט פֶערְלָארֶען אַ גְרוֹיס סֵפֶר וֶועגֶען אַסְטְרָאנָאמִיֶע „אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם" , וָואס עֶר הָאט דַארוֹיף גֶעאַרְבַּייט אַ סַךְ יָאהרֶען . עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר הָאט מֶען אָבְּגֶעדְרוּקְט זַיין סֵפֶר „אוֹצָר נֶחְמָד" — אַ פֵּירוּשׁ אוֹיפ'ן „כּוּזָרִי" , אוּנ נָאךְ אַ פֵּירוּשׁ פוּן אִיהם אוֹיף ר' יְהוּדָה אִבְּן תִּבּוֹן'ס סֵפֶר

„רוּחַ חֵן". נִיט לַאנְג, אַיָאהר צֶעהן צוּרִיק, הָאט מֶען אִין בֶּערְלִין גֶעפוּנֶען אַזוּנְזֵיינֶער, וָואס ר' יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ הָאט אִיהם אַלֵיין גֶעמַאכְט אוּנ וָואס מֶען רֶעכֶענְט אִיהם פַאר זַיין אֵייגֶענֶע עֶרְפִינְדוּנְג.

נָאךְ בִּיטֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן דֶער גוֹרָל פוּן ר' שְׁלֹמֹה מַיְמוֹן, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעלֶעבְּט אִין בֶּערְלִין אִין מֶענְדֶעלְסָזאהן'ס צַייטֶען אוּנ וָואס מֶען קָאן זָאגֶען, אַז עֶר אִיז כִּמְעַט בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען עֶר זָאל דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען לַיידֶען דַחְקוּת אוּנ נִיט הָאבֶּען אֲפִילוּ אֵיין גוּטֶע שָׁעָה. ר' שְׁלֹמֹה מַיְמוֹן אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין נֶעשְׁוִויז, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אִין לִיטָא, בַּיי אָרֶעמֶע עֶלְטֶערְן אוּנ אַז עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ קְלֵיין קִינְד הָאט עֶר שׁוֹין גֶעשֵׁם'ט פַאר אַ עִלוּי אוּנ מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר וַואקְסְט אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן. עֶלְף יָאהר אִיז עֶר אַלְט גֶעוֶועהן וֶוען מֶען הָאט אִיהם חֲתוּנָה גֶעמַאכְט, אוּנ צְוֵויי מְחוּתָּנִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁלָאגֶען אִיבֶּער אִיהם, יֶעדֶער הָאט גֶעוָאלְט הַאפֶּען דִי מְצִיאָה אוּנ מֶען הָאט דֶעם פָאטֶער צוּגֶעצָאהלְט פַאר אִיהם אַ מָנָה יָפָה. דֶער קְלֵיינֶער שְׁלֹמֹה הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּעגְנוּגֶען נָאר מִיט גְמָרָא-לֶערְנֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין יֶענֶע יָאהרֶען הָאבֶּען זִיךְ אִין לִיטָא אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְוַוייזֶען חֲסִידִים, הָאט עֶר זִיךְ צוּ זַיי צוּגֶעלָאזְט אוּנ הָאט בַּיי זַיי גֶעכַאפְּט פִיעל זַאכֶען פוּן קַבָּלָה. זַיין שַׁארְפֶער מֹחַ הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען מֶען זָאל אִיהם וַוייזֶען עֶפִּיס אַ שַׁיין פוּן חָכְמָה, אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אַיינְרוּהֶען, עֶר הָאט זִיךְ גֶעהַאפְּט צוּם „מוֹרֵה נְבוּכִים" בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעקוּקְט אַלֶּע יוּדִישֶׁע חֲקִירָה-סְפָרִים, בִּיז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז עֶר מוּז הָאבֶּען בִּיכֶער אִין פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת. דָא הָאט עֶר אָבֶּער גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען שְׁטֶעהֶען אִיבֶּער צְוֵויי סִבּוֹת: עֶרְשְׁטֶענְס, וואו הָאט עֶר גֶעקָאנְט בֶּעקוּמֶען דִי נֶאטְהִיגֶע בִּיכֶער אִין דֶעם קְלֵיינֶעם שְׁטֶעדְטֶעל, וואו עֶר הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אוּנ וואו עֶר אַלֵיין אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן דֶער אֵיינְצִיגֶער תַּקִּיף? אוּנ צְוֵויטֶענְס, וָואס וָואלְט עֶר מִיט זַיי גֶעטְהוּן וֶוען עֶר הָאט זַיי שׁוֹין אֲפִילוּ, אַז עֶר קָאן קֵיין אוֹת נִיט לֶעזֶען? דָא אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז אִין סְלוּצְק אִיז דָא אַ רַב, וָואס אִיז אַמָאל אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעוֶועהן אִין דַייטְשְׁלַאנְד. אוּנ מֶען זָאגְט אַז עֶר הָאט מִיט זִיךְ מִיט גֶעבְּרַאכְט דַייטְשֶׁע בִּיכֶער. מַיְמוֹן הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט, אוּנ הָאטְשׁ עֶס אִיז גֶעוֶועהן ווינְטֶער, הָאט עֶר נִיט גֶעקוּקְט אוֹיפְ'ן שְׁנֶעע מִיט'ן פְרָאסְט אוּנ אִיז צוּ פוּס אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען קֵיין סְלוּצְק, אַ מֶרְחָק פוּן הִיבְשֶׁע עֶטְלִיכֶע מַייל, בֶּעטֶען בַּיים רַב בִּיכֶער. דֶער רַב אִיז גָאר נִבְהַל וּמִשְׁתּוֹמֵם גֶעוָוארֶען אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען פַאר זִיךְ אַ יוּנְגֶען מַאנְן, וָואס צוּ לִיעבּ לֶערְנֶען שְׁלֶעפְּט עֶר זִיךְ אִין דֶער קָאלְט אַזוֹי וַוייט, נָאר

אַז עֶר הָאט זִיךְ מִיט אִיהם אַבִּיסֶעל צוּרֶעדְט הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז פוּן אִיהם קָאן אוֹיסְוַואקְסֶען אַרֶעכְטֶע כְּלִי אוּנ עֶר הָאט אִיהם בַּאלְד אַוֶעקְגֶעגֶעבֶּען אַלֶע בִּיכֶער, וָואס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין בַּיי אִיהם דְרַייסִיג יָאהר גֶעוַואלְגֶערְט אוֹיפ'ן בּוֹידֶעם. מִיט שִׂמְחָה אִיז מַיְמוֹן אַהֵיים גֶעקוּמֶען, אוּנ חָאטְשׁ עֶס אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ פְרִיהר גֶענוּג אָנְגֶעמוּטְשֶׁעט בִּיז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט פָּשׁוּט לֶעזֶען, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ עֶרְשְׁט בֶּעדַארְפְט בֶּעהַאלְטֶען מֶען זָאל אִיהם הַאפֶּען מִיט אַטְרֵיף־פָּסוּל, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר גֶעשְׁמַאק גֶעלֶערְנְט אוּנ דִי בִּיכֶער הָאבֶּען אִיהם דִי אוֹיגֶען גֶעאֶפֶענְט. אַוַדַאי הָאט עֶר שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען מֶעהר בַּיי דֶער שְׁווִיגֶער אוֹיף קֶעסְט אוּנ עֶס הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען קַיין דַייטְשְׁלַאנְד, וואוּ עֶר הָאט גֶעהָאפְט זִיךְ צוּ עֶפִּיס צוּצוּשְׁלָאגֶען. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר גֶעפּוֹעֶלְט בַּיי אַסוֹחֵר עֶר זָאל אִיהם מִיט נֶעהמֶען קַיין קֶענִיגְסְבֶּערְג; דָארְט הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט, אַז עֶר דַארְף נָאר אַרוֹיסְגֶעהֶען אוֹיף דֶער גַאס אוּנ שְׁרַייעֶן אַז עֶר אִיז אַחַקְרָן, וֶועט מֶען אִיהם אוֹיפְהַאפֶּען ווִי אַ אֶבֶן טוֹב. ווִי עֶרְשְׁטוֹינְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַז מֶען הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעפִיהרְט אִין קֶענִיגְסְבֶּערְג צוּ אַ יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזָאגְט אַז עֶר ווִיל לֶערְנֶען מֶעדִיצִין, הָאט מֶען פוּן אִיהם גֶעמַאכְט דָאס גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעכְטֶער: דִי אָבְּגֶעריסֶענֶע קְלֵיידֶער פוּן אֵיין זַייט אוּנ דָאס פֶערְדָארְבֶּענֶע לִיטְווִישׁ רֶעדֶען פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאבֶּען אוֹיף אַלֶע גֶעמַאכְט אַזָא אַיינְדְרוּק אַז מֶען הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען פוּן לַאכֶען. אוֹיפ'ן טִישׁ אִיז אָבֶּער גֶעלֶעגֶען גְרָאד מֶענְדֶעלְסְזָאהן'ס סֵפֶר „פֶעדָאן" אוּנ מַיְמוֹן הָאט דֶערְוַוייל אַבִּיסֶעל אַרַיינְגֶעקוּקְט. דֶער דָאקְטָאר אִיז אַבַּעֲלָן גֶעוֶועהן אִיהם צוּ פְרֶעגֶען אוֹיב עֶר פֶערְשְׁטֶעהט עֶפִּיס, אוּנ אִיז מִיט אִיהם צוּ לִיעבּ דֶעם אַיינְגֶעגַאנְגֶען אִין אַטִיעפֶען שְׁמוּעֶס. מַיְמוֹן הָאט מִן הַסְתָּם אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין שַׁארְפֶען שֵׂכֶל אוּנ דֶער דָאקְטָאר הָאט אִיהם גֶערַאטְהֶען עֶר זָאל נָאר נִיט מַאכֶען קַיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת אוּנ זָאל שׁוֹין אַוֶעקְפָאהרֶען קַיין בֶּערְלִין, וַוייל נָאר מֶענְדֶעלְסְזָאהן מִיט זַיינֶע לַייט וֶועלֶען זַיין מְבִינִים אוֹיף אַזָא יוּנְגֶען מַאנְן אוּנ וֶועלֶען אִיהם הֶעלְפֶען צוּ דֶערְגְרֵייכֶען זַיין צִיעל. אֵיין אַנְדֶערֶער וָואלְט זִיךְ אֲפִילוּ בֶּערֶעכֶענְט, אַז עֶס אִיז נָאר קַיין מֶעגְלִיכְקַייט נִיט עֶר זָאל קֶאנֶען זִיךְ מִיט לֶעדִיגֶע הֶענְד צוּשְׁלָאגֶען קַיין בֶּערְלִין, נָאר מַיְמוֹן הָאט נָאר נִיט גֶעוָואלְט טְרַאכְטֶען, קוֹים הָאט מֶען אִיהם אָנְגֶעוִויזֶען אַוֶועג אוּנ עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דָארְטֶען אַרוּם קָאן עֶר קוּמֶען צוּ אַתַּכְלִית, אִיז פַאר אִיהם קַיין זַאךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוּנ

ער האָט זיך געלאָזט אויף גאָטט׳ס בעראָטה. אין זיין „לעבענס בעשרייבונג" וואס ער האָט אויף דער עלטער אַלליין אַרויסגעגעבען, דערצעהלט ער וואס ער האָט זיך אָנגעליטען די גאַנצע צייט ביז ער איז געקומען קיין בערלין, און די האָר שטעלען זיך קאַפּויר. ער איז מעהר צו פוס געגאַנגען ווי געפאָהרען, דעם טאָג פלעגט ער אָבקומען מיט אַ דאַר שטיקעל ברויט, זעכס חדשים כסדר איז ער צוזאַמען מיט נאָך איין אָרעם-מאַנן אַרומגעגאַנגען אין די הייזער, דערנאָך איז ער געוועהן אַ מלמד, אַ מקבל, און פון די אַללע גוטע פּרנסות איז ער צעהן מאָל אין טאָג געשטאָרבען פאַר הונגער. אַז גאָטט האָט איהם שוין געהאָלפען און ער האָט זיך צוגעשלאָגען קיין בערלין, איז איהם שוין געוועהן גוט: מענדעלסזאָהן האָט איהם שטאַרק מקרב געוועהן און ער האָט געקאָנט זיצען און לערנען און ניט וויסען פון קיין נויטה. לאַנג האָט דאָס אָבער ניט געקאָנט דויערן, עס איז איהם נמאס געוואָרען זיך אַזוי אַרומצושלעפּען, און עס איז ביי איהם געבליבען ער זאָל זיך נעהמען עפּיס צו אַ פּאַך. ער האָט נאָך אַלץ געדענקט צו לערנען מעדיצין און דערפאַר האָט ער זיך ענטשלאָסען אַוועקצופאָהרען ערגיץ אין אַ קלענערע שטאָדט, וואו ער זאָל קאָנען רוהיג לערנען. דער מאַנגעל האָט איהם אָבער ווייטער אָנגעהויבען טרייבען פון איין אָרט צום אַנדערן, ער האָט זיך אַ צייט אויפגעהאַלטען אין האַמבורג, פון דאָרט איז ער אַריבער קיין האָללאַנד, צוויי יאָהר האָט ער געלערנט אין אַ גימנאַזיום אין אַלטאָנאַ, אַ פּאָר מאָל איז ער צוריקגעקומען קיין בערלין, און אַזוי האָט ער זיך אַרומגעדרעהט אָהן אַ פעסטען מעמד, ביז ער איז ניט געקומען קיין ברעסלויא און איז ניט געוואָרען אַ לעהרער ביים בעריהמטען דיכטער אפרים קוה, וועלכער האָט איהם אויסגעהאַלטען שוין ביז צום לעצטען טאָג פון זיי אומגליקליך אונרוהיג לעבען. געשטאָרבען איז ער אים יאָהר 1800; ער איז אין גאַנצען אַלט געוועהן 47 יאָהר, און פון איהם איז געבליבען אַ פּירוש אויפ׳ן „מורה נבוכים" און צוויי ספרים וועגען מאַטהעמאַטיק און אַנדערע וויסענשאַפטען „תעלומות חכמה" און „חשק שלמה". האָטש ער האָט געלעבט זעהר אָרעם און אָבגעזאָנדערט, קיין כבוד האָט ער געוויס ניט געזוכט, פון דעסטוועגען איז זיין נאָמען געוועהן בעקאַנט, און די צוויי גרויסע דייטשע דיכטער שיללער און גאָטהע האָבען פון איהם געהאַלטען און האָבען זיך געוואָלט מיט איהם פערזענליך בעקענען.

ניט ווייניגער שלים-מזל׳דיגע בריאה איז אויך געוועהן ר׳ אברהם אַבאַ גלוסק, איינער פון די פּוילישע לומדים, וואס האָבען פאַר זייער פריי דענקען

גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דֶער הֵיים אוּנ זוּכֶען זִיךְ אַ מָקוֹם מְנוּחָה אִין דֶער פְרֶעמְד. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק אִיז גֶעבָּאוֹרֶען גֶעוָוארֶען אִין לוּבְּלִין, אוּנ צוּזַאמֶען מִיט׳ן תַּלְמוּד הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט פִילָאזָאפְיֶע אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען פִיעל חִבּוּרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען אָבֶּער גֶעוָוארְפֶען אַיין אוֹיג אוֹיף אִיהם אוּנ, וִוי דֶער שְׁטַייגֶער אִיז, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶענוּמֶען אִיהם רוֹדֵף׳ן עֶר זָאל נִיט זַיין צוּ קְלוּג. עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין עֶטְלִיכֶע שְׁטֶאדְט פוּן פוֹלִין אוּנ לִיטָא, נָאר מֶען הָאט אִיהם אוּמֶעדוּם אָנְגֶעטְהוּן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת אַז סוֹף כָּל סוֹף אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ אַוֶועקְצוּלָאזֶען קֵיין דַייטְשְׁלַאנְד. דֶעמָאלְט הָאט שׁוֹין מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס נָאהמֶען גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ אַזוֹי וִוי ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט זִיךְ אִין דִי דַייטְשֶׁע שְׁטֶאדְט אוֹיךְ אָנְגֶעלִיטֶען גֶענוּג פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ מִצְוָה זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין אַ „אַפִּיקוֹרוֹס", הָאטְ׳שׁ מֶען הָאט פוּן אִיהם קֵיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעזֶעהֶען, אוּנ זַיין אֵיינְצִיגֶער חֵטְא אִיז נָאר בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס עֶר הָאט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ פִיעל אַרוֹיסְזָאגֶען דֶעם אֱמֶת, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען קֵיין בֶּערְלִין אוּנ זוּכֶען שׁוּטְץ בַּיים בֶּערִיהמְטֶען יוּדִישֶׁען פִילָאזָאף. דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל, אַז עֶר הָאט דֶערזֶעהֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִין דֶער פְרִיה אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּנ׳ם בֵּית הַמִּדְרָשׁ נָאךְ דֶעם דַאוְונֶען, אִיז עֶר בַּיי זִיךְ אַזוֹי בָּטֵל גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט נִיט גֶעוַואגְט צוּצוּגֶעהֶען צוּ אִיהם. מֶענְדֶעלְסָזָאהן ווִידֶער הָאט אִיהם, וֶועדְלִיג זַיין הַלְבָּשָׁה אִיז גֶעוֶועהן, אָנְגֶענוּמֶען פַאר אֵיין אָרֶעם־מַאנְן, אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט גֶעבֶּען אַ נְדָבָה, נָאר עֶר הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט. נָאךְ דֶעם אֵייגֶענֶעם טָאג הָאט זִיךְ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק גֶעמַאכְט מֶעהר קוּרַאזְ׳שׁ אוּנ, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז גֶעקוּמֶען צוּ מִנְחָה אִיז עֶר גְלַייךְ צוּ אִיהם צוּגֶעגַאנְגֶען. מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיהם פֶערְוואוּנְדֶערְט גֶעפְרֶעגְט וָואס עֶר וִויל פוּן אִיהם, אַז קֵיין נְדָבָה נֶעהמְט עֶר נִיט? דַארוֹיף הָאט אִיהם ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק גֶעזָאגְט גַאנְץ קוּרְץ, אַז עֶר וִויל בַּיי אִיהם לֶערְנֶען תּוֹרָה, אוּנ עֶרְשְׁט דֶעמָאלְט הָאט אִיהם מֶענְדֶעלְסָזָאהן פֶערְבֶּעטֶען צוּ זִיךְ וִוי אֵיין אוֹרֵחַ. וָואס מֶעהר מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז מִיט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען, גְרֶעסֶער אִיז זַיין לִיעבֶּע גֶעוֶועהן צוּ אִיהם, אוּנ הָאטְ׳שׁ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט בַּאלְד בֶּעקוּמֶען שׂוֹנְאִים אוֹיךְ אִין בֶּערְלִין אוּנ מֶען הָאט פוּן אַלֶע זַייטֶען גֶעגֶעבֶּען אָן צוּ הֶערֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן, אַז עֶר טְהוּט נִיט גְלַייךְ וָואס עֶר אִיז מְקָרֵב אַזַא מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר אִיהם גֶעשְׁטִיצְט וִוי וַוייט נָאר זַיינֶע כּוֹחוֹת הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען. עֶס אִיז

גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז אֲפִילוּ ר׳ יַעֲקב עֶמְדֶן – וָואס הָאט גֶעטְרָאגֶען אַ הַאס אִין הַארְצֶען אוֹיף ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק, וֶועלְכֶען עֶר הָאט אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן אַללֶע טְרֶעפּ דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיהם נִיט אָבְּגֶעגֶעבֶּען אַזַא כָּבוֹד, וֶוען עֶר אִיז גֶעוֶועהֶן בַּיי אִיהם אִין אַלְטוֹנָא – הָאט גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט אַ פָארְוואוּרף פַאר וָואס עֶר הַאלְט בַּיי זִיךְ אַזַא „בֶּאזֶען הוּנְד״. נָאר מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וַוייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז ווִי בַּאלְד עֶר וֶועט צוּנֶעהמֶען פוּן אִיהם דִי הַאנְד וֶועט עֶר נִיט הָאבֶּען מִיט וָואס אַ טָאג אִיבֶּערְצוּקוּמֶען. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר אִיז אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט שׂוֹנְאִים אוּנ אוֹיסֶער מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט עֶר נִיט צְווִישֶׁען יוּדֶען אֲפִילוּ אֵיינֶ׳ם וָואס זָאל זִיךְ וֶועלֶען פַאר אִיהם אָנְנֶעהמֶען; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער שׁוֹין נִיט גֶעקֶענְט אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ פְלֶעגְט, ווִי עֶס שַׁיינְט, אָפֶען רֶעדֶען אַזֶעלְכֶע דִבּוּרִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶע-שְׁמֶעקְט אַ סַךְ מְיוּחָסִים. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער בֶּערְלִינֶער קְהִלָּה הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז מֶען קֶען אִיהם אַזוֹי נִיט בֵּייגֶען, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶע-וֶועהן, אַז עֶס אִיז אַ מִצְוָה אִיהם אָנְצוּלֶערְנֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. דֶערְמָאלְט אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ גֶעזֶעץ, אַז אִין בֶּערְלִין הָאבֶּען גֶעמֶאגְט זִיצֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען „שׁוּטְץ-יוּדֶען״, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע אוּנ הָאבֶּען גֶעקָאנְט הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין נָאר אִין דֶער צַייט, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעדִינֶט בַּיי אַ שׁוּטְץ-יוּדֶען. מִיט דֶעם גֶעזֶעץ הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט דִי רָאשֵׁי הַקְּהִלָּה. אִין אֵיין שֶׁאנֶעם פְרִיה מָארְגֶען אִיז מֶען מִיט פָּאלִיצְיֶע צוּגֶעפָאהְרֶען צוּם אָרֶעמֶען שְׁטִיבֶּעלֶע, וואוּ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעוָואהְנְט, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אִיהם גֶעהֵייסֶען גָאר אָהן טַעֲנוֹת אוֹיפְזֶעצֶען אוּנ אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן בֶּערְלִין. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר קוֹים גֶעפּוּעלְט מֶען זָאל אִיהם לָאזֶען זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶערַאטֶעוֶועט. אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיהם דֶערְזֶעהֶען אִין אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶער לַאגֶע, אִיז עֶר בַּאלְד אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אִיהם אַ צֶעטֶעל, אַז עֶר הָאט גֶעדוּנְגֶען ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק פַאר אַ מְלַמֵּד צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אוּנ דֶער-מִיט הָאט עֶר שׁוֹין וַוייטֶער גֶעמֶאגְט בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקִיהלְט אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אִיהם אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט, הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְ׳ן אַנְדֶערְן טָאג אָנְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף אִיהם עֶר זָאל בֶּעצָאהלֶען דֶעם הֶיזֵק, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אִימִיסְטֶען גֶעדוּנְגֶען

אַ וָואגֶען אוּנ אַ פֶערְד, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען אִיהם מְשַׁלֵּחַ זַיין. ר' אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט זֵיי דֶעמָאלְט גֶעזָאגְט אַ מָשָׁל, וָואס הָאט זֵיי נָאךְ מֶעהר נִיט גֶעמוּזְט שְׁמֶעקֶען. עֶר הָאט זֵיי דֶערְצֶעהלְט: ווִי אִין לֶעמְבֶּערְג פְּלֶעגֶען אָפְט דִי קְרִיסְטְלִיכֶע גַאס־יוּנְגַאטְשֶׁעס פֶערְוַוארְפֶען דִי יוּדֶען מִיט שְׁטֵיינֶער אוּנ קֵיינֶער הָאט זֵיי קַיין וָוארְט נִיט גֶעזָאגְט; אַ מָאל הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט, וָואס אַ שְׁטֵיין אִיז גֶעפְלוֹיגֶען אוֹיף אַ יוּדֶענְס קָאפּ נָאר עֶר הָאט זִיךְ פֶערְבְּלָאנְזֶעט אוּנ הָאט גֶעטְרָאפֶען צוּ אַ קְרִיסְט אִין אַ פֶענְסְטֶער אוּנ הָאט דָארְט אוֹיסְגֶעשְׁלָאגֶען אַ שׁוֹיבּ. דֶער קְרִיסְט הָאט זִיךְ גֶעקְלָאגְט אוּנ דֶער שׁוֹפֵט הָאט גֶעפוּנֶען, אַז דֶער יוּד דַארְף בֶּעצָאהלֶען דֶעם קְרִיסְט פַאר דֶער שׁוֹיבּ, וַוייל דֶער שְׁטֵיין אִיז דָאךְ נָאר צוּ לִיעבּ אִיהם גֶעוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען אוּנ וָוען עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעדְרֶעהט דֶעם קָאפּ אוּנ דֶער שְׁטֵיין הָאט אִיהם נִיט גֶעטְרָאפֶען אִיז דָאךְ יֶענֶער נִיט שׁוּלְדִיג". דִי פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס עֶר מֵיינְט; זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פָארְט גֶעשָׁאמְט אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען אַזַא יֹשֶׁר ווִי „דֶער לֶעמְבֶּערְגֶער שׁוֹפֵט" אוּנ הָאבֶּען אִיהם צוּ רוּה גֶעלָאזְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ וָואהנֶען שְׁטֶאנְדִיג צְווִישֶׁען שׂוֹנְאִים אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זוּכֶען דָאס גְלִיק עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ. עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר אִיז עֶר אַרוּמְגֶעפָאהְרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ עֶנְגְלַאנְד, נָאר אוּמֶעדוּם אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶענֶער קַבְּצָן, אוּנ אִיז צוּרִיק גֶעקוּמֶען קַיין בֶּערְלִין כִּמְעַט אָהן אַ הֶעמְד אוֹיפ'ן לַייבּ. עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט עֶלֶענְד, קְרַאנְק אוּנ נִידֶערְגֶעשְׁלָאגֶען, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פֶערְגְלוּסְט פַאר'ן טוֹיט אָנְצוּקוּקֶען נָאךְ אַ מָאל פּוֹלִין. אַ צוּבְּרָאכֶענֶער הָאט עֶר זִיךְ פֶערְשְׁלֶעפְּט צוּרִיק צוּ דֶער אַלְטֶער הֵיים אוּנ דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין לַאנְג נִיט גֶעדוֹיעֶרְט: דֶער טוֹיט הָאט אִיהם גִיךְ בֶּעפְרַייהט פוּן אַלֶע צָרוֹת, אוּנ מֶען ווֵייסְט אֲפִילוּ נִיט וואוּ עֶר אִיז צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל גֶעקוּמֶען. עֶס אִיז פוּן אִיהם גָאר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען, וַוייל נָאךְ אִין דֶער יוּגֶענְד הָאט מֶען אִין ווִילְנָא זַיינֶע דְרַייצֶעהן סְפָרִים פֶערְבְּרֶענְט, אוּנ נָאר דֶער בֶּערִיהמְטֶער דַייטְשֶׁער דִיכְטֶער שַׁאמִיסָא הָאט גֶעלָאזְט אַ טְרֶער אוֹיף זַיין אוּנְבֶּעקַאנְטֶען קֶבֶר אוּנ הָאט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שִׁיר בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע מִלְחָמָה, וָואס ר' אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעמוּזְט פִיהרֶען דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער פַאר'ן אֶמֶת.

אַ בִּיסֶעל גְלִיקְלִיכֶער פוּן אִיהם אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אַנְדֶער פּוֹילִישֶׁער לַמְדָן, ר' מֶענְדִיל לֶעפִין, וָואס הָאט אוֹיךְ פֶערְבְּרַאכְט עֶטְלִיכֶע יָאהר אִין בֶּערְלִין בַּיי מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע, וֶועלְכֶע

הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט פַאר דֶער בִּילְדוּנְג פוּן דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען. ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1741 אִין סַאטַאנוֹב בַּיי נִיט ־קֵיין גֶעמֵיינֶע עֶלְטֶערְן, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען ־קֵיין גְרֶעסֶערֶע הַשָּׂגָה גָאר נִיט גֶעהַאט וִוי נָאר צוּ מַאכֶען פוּן זֵייעֶר קִינְד אַ רַב, הָאט מֶען מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה וִוי וַוייט מֶען הָאט נָאר גֶעקָאנְט. דָאס זִיצֶען גַאנְצֶע נֶאכְט אִין בֵּית הַמֶּדְרָשׁ אִיבֶּער דֶער גְמָרָא הָאט אִיהם גֶעשַׁאדְט צוּ דֶער רְאִיָּה אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט אָנְהֵייבֶּען הֵיילֶען דִי קְרַאנְקֶע אוֹיגֶען. ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין הָאט שׁוֹין אָבֶּער דֶערְוַוייל שְׁטִילֶערְהֵייד פֶּערְזוּכְט פוּנ׳ם ־עֵץ הַדַעַת: עֶר הָאט עֶרְגִיץ בֶּעקוּמֶען דֶעם סֵפֶר „אֵלִים״ פוּן ר׳ יוֹסֵף שְׁלמֹה דֵיל מֶדִיגוֹ אוּנ דֶער סֵפֶר אַלֵיין אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן צוּ דֶערְוֶועקֶען אִין אִיהם אַ גְרוֹיסֶען חֵשֶׁק צוּ לֶערְנֶען וִויסֶענְשַׁאפְטֶען. אַוַדַאי הָאט עֶר זִיךְ זֶעהר דֶערְפְרֵייהט, אַז דִי דָאקְטוֹירִים פוּן זַיין שְׁטֶאדְטֶעל הָאבֶּען גֶערַאטְהֶען דִי עֶלְטֶערְן זֵיי זָאלֶען אִיהם אַוֶועקְשִׁיקֶען ־קֵיין בֶּערְלִין צוּ אַ גוּטֶען אוֹיגֶען־דָאקְטָאר, וַוייל עֶר הָאט שׁוֹין פוּן דֶער וַוייטֶענְס גֶעהֶערְט אַז דָארְט גֶעפִינְט זִיךְ ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן אוּנ הָאט גֶעהָאפְט, אַז פַאר אִיהם וֶועט זִיךְ אֶפְנֶען אַ נַייעֶר קְוַואל פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה. ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין הָאט אוֹיךְ נִיט ־קֵיין טָעוּת גֶעהַאט: מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט לִיעבְּשַׁאפְט וִוי אַ אֵייגֶען קִינְד, אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ מוּשְׁלָם, עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ פֶערְנֶעהמֶען אַ בְּכָבוֹד׳ן פְּלַאץ צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהרְטֶע, וָואס הָאבֶּען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מֶענְדֶעלְסָזָאהן. — דִי אוֹיגֶען זַיינֶע זֶענֶען גֶעזוּנְד גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶס אִיז אִיהם אוֹיךְ לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען. אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט פָאהרֶען פוּן בֶּערְלִין אַהֵיים, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אִין בְּרָאדִי; דָארְט הָאט עֶר גֶעפוּנֶען ר׳ נַחְמָן קְרָאכְמַאל אוּנ ר׳ יוֹסֵף פֶּערִיל, וָואס זֶענֶען נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן יוּנְגֶע לַייט. עֶר הָאט זֵיי גֶעווִיזֶען אַ וֶועג פוּן בִּילְדוּנְג אוּנ אִיהם הָאט מֶען צוּ פֶערְדַאנְקֶען אַלְדִינְג וָואס דִי צְווֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעטְהוּן פַאר דִי יוּדֶען פוּן גַאלִיצְיֶען. בַּיי דֶעם אַלֶעמֶען אִיז ־עֶר מִיט דֶער הַלְבָּשָׁה אוּנ דֶער גַאנְצֶער הַנְהָגָה גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶענֶער פְּרָאסְטֶער פּוֹילִישֶׁער יוּד, וָואס עֶר אִיז פְרִיהר גֶעוֶועהן, וַוייל עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט אִיבֶּערְמַאכֶען דָאס מִיט וָואס עֶר אִיז פוּן קִינְדְוַוייז אָן גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן, עֶר הָאט גֶעזָאגְט אַז דֶער עִיקָר אִיז דֶער מֶענְשׁ אַלֵיין, נִיט זַיינֶע קְלֵיידֶער. שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט עֶר זִיךְ בֶּעזֶעצְט מִיט זַיין מִשְׁפָּחָה אִין פָּאדָאלְיֶען אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל מִיקָאלַאיֶעוו, וָואס הָאט

געהערט צום פוילישען פירסט אדאם טשארטאריזשסקי. דארט האט זיין ווייב געהאלטען א קלייטעל פון טאפ און האט מפרנס געווען דאס הויז-געזינד, און ער פלעגט זיך זיצען אין דער היים און לערנען. דער פירסט האט געוואהנט אין מעזיבוז. נאר אפט פלעגט ער אריינקומען קיין מיקאלאיעוו און האט ליעב געהאט ארומצוגעהען איבער דעם מארק און רעדען מיט די יודען. א מאל איז דער פירסט דורכגעגאנגען נעבען ר' מענדיל'ס ווייב'ס קלייטעל און האט עפיס בעמערקט ווי עס וואלגערט זיך א דייטשעס בוך. ר' מענדיל פלעגט אפט קומען העלפען דעם ווייב, ווען עס זענען געווען א סך קונים, און אזוי ווי ער האט פיינד געהאט לעדיג צו זיצען פלעגט ער מיט נעהמען מיט זיך ספרים ער זאל האבען אין וואס אריינצוקוקען. פריהר מיט א טאג איז ר' מענדיל גראד געווען אין קלייטעל און האט דארט פערגעסען א מאטהעמאטיש בוך, וואס האט זיך דעם פירסט געווארפען אין אויג. ער האט אנגעהויבען פרעגען ווי קומט אהין אזא בוך, און מען האט איהם דערצעהלט, אז אין שטעדטעל געפינט זיך א יוד, וואס בעשעפטיגט זיך גאנצע טאג מיט אזעלכע ספרים. דער פירסט איז נייגיעריג געווען זיך צו בעקענען מיט דעם יודען, און אז ר' מענדיל לעפין איז צו איהם געקומען האט ער ביי איהם שטארק נושא חן געווען און עס האט איהם זעהר געפרעהט וואס ער זעהט פאר זיך א תלמיד פונ'ם בעריהמטען מענדעלסזאהן, פון וועלכען ער האט שוין געוואוסט. פון דעמאלט אן איז ר' מענדיל לעפין געווארען א בן בית ביים פירסט טשאר-טאריזשסקי; ער האט מיט איהם געלערנט מאטהעמאטיק און האט פון זיינעט-וועגען געמוזט איבערזעצען אויף פראנצעזיש קאנט'ס פילאזאפיע. שפעטער האט איהם א גרויסער גביר ר' אברהם פרי'ן ארויסגענומען קיין פעטערסבורג פאר א לעהרער צו זיינע קינדער, און זיין מצב איז געווארען גאר גוט, האטש זאמלען געלד האט ער ניט געקאנט און יעדען איבריגען גראשען האט ער צוטהיילט ארעמע לייט. פון זיינע ספרים זענען בעקאנט: „אגרות חכמה" וועגען נאטור-וויסענשאפטען, „רפואת העם" וועגען מעדיצינישע מיטעל און באבסקי רפואות, „חשבון הנפש" וועגען די מדות וואס יעדער מענש דארף זיך לערנען, און „אלון מורה" א ריינע איבערזעצונג אויף לשון קודש פונ'ם „מורה נבוכים". אויסער דעם האט ער געשריבען פראסט יודיש און האט זיך ענטשלאסען ארויסצוגעבען א נייע איבערזעצונג פון גאנץ תנ"ך; עס איז איהם אבער געראטהען נאר אבצודרוקען „משלי" און האט דערמיט אויף אנ-געמאכט א שטארקען רעש. דעמאלט האבען אללע געבילדעטע געוואלט אז

יודען זאלען רעדען ריין דייטש און זאלען פלוצלונג אוועקווארפען די פערדארבענע יודישע שפראכע, נאר זיי האבען פערגעסען איין זאך, אז א גאנץ פאלק איז שווער איבערצומאכען אין איין טאג, און א מאל העלפען ניט הונדערטער יאהרען און מען קאן ניט פערניכטען א לשון וואס עטליכע מיליאנען מענשען בענוצען זיך מיט איהם. דערפאר האט זיך ר' מענדיל לעפין ניט געלאזט נארען; נאך אז ער איז געוועהן אין בערלין און האט געזעהען מיט וואס פאר א מיה עס איז אנגעקומען מענדעלסאהן צו פערשפרייטען זיין דייטשע איבערזעצונג פון דער תורה צווישען די יודען. ער איז ביי זיך אויך ניט אראבגעפאלען ווען ר' טוביה פעדער האט געמאכט א געוואלד און איז אויף איהם אנגעפאלען אין א בעזונדער ספר „קול מחצצים", וואו ער האט פארגעשטעלט אז אין גן עדן זיצט א גאנצער בית דין און ר' משה מענדעלסאהן אלליין וויל איהם פערמשפט'ן פאר דער עולה וואס ער האט געטהון. ר' מענדיל לעפין האט זיך אויסגעלאכט דערפון, ער האט זיך רוהיג אבגעלעבט זיינע אכט און זיבציג יאהר און איז געוועהן זיכער, אז אויף יענער וועלט וועט ער זיין בעריהמטען רבי'ן ניט אנטהון קיין חרפות־בושות דערמיט וואס ער האט געוואלט, אז יעדער פראסטער יוד זאל אויך קאנען געוואהר ווערען פון נוצליכע און ליכטיגע געדאנקען.

מענדעלסאהן'ס תלמידים האבען זיך איבערהויפט פערשפרייט איבער גאנץ איירופא און יעדער האט צוטראגען פון בערלין די פרעהליכע בשורה צו זיך אהיים, אז עס איז טאג געווארען און אז איצט איז שוין אין די יודען אלליין געווענד זיי זאלען להלוטין פערטרייבען דאס פינסטערניש און שניידען זיך מיט בילדונג א נייעם וועג צווישען די פעלקער. איינער פון מענדעלסאהן'ס פייערינגסטע אנהאנגער איז געוועהן ר' דוד פרידלענדער אין קאניגסבערג, און אז ער האט געהאט די זכיה איהם אהין אראבצוברענגען אויף עטליכע טאג און בעטראכטען דעם גרויסען כבוד וואס אללע קריסטליכע געלעהרטע און פראפעסארען האבען איהם אבגעגעבען. דער בעריהמטער פילאזאף קאנט האט איהם געקושט פאר אללע אין די אויגען), איז ביי איהם געבליבען ער זאל זיין גאנץ פערמעגען אוועקגעבען אבי די דייטשע יודען זאלען זיך קאנען בילדען. דערפאר האט ער און אויך זיינע דריי זיהן ניט געזשאלעוועט קיין געלד אויף אפענע שולען, און די משפחה „פרידלענדער" האט געשפיעלט די גרעסטע ראללע. ביי איהם אין שטוב זענען אויסגעוואקסען צוויי גרויסע

לַייט, ר׳ יִצְחָק אֵייכֶעל אונ ר׳ מֶענְדִיל בְּרֶעסְלוֹי; עֶר הָאט זֵיי פְּרִיהר גֶעהַאלְטֶען פַאר מְלַמְּדִים צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אונ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זֵיי גֶעגֶעבֶּען מִיטֶעל זֵיי זָאלֶען אָנְהוֹיבֶּען דְרוּקֶען דֶעם הֶעבְּרֶעאִישֶׁען זשׁוּרְנַאל „מְאַסֵּף״ (דֶער פֶערְזַאמְלֶער).

דֶער עֶרְשְׁטֶער „מְאַסֵּף״ אִיז נָאךְ אַרוֹיס פַאר מֶענְדֶעלְסָאהְן׳ס לֶעבֶּען, ווייל דָאס אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן זַיין גֶעדַאנְק אַז מֶען זָאל נוּצְלִיכֶע זַאכֶען שְׁרַייבֶּען אִין הֶעבְּרֶעאִישֶׁען אונ דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע זָאלֶען הָאבֶּען אַ מִיטֶעל־פּוּנְקְט, וואוּ אַללֶע זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען אַרוֹיסְוַוייזֶען. אוֹיסֶער ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַוייזֶעל, וָואס הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין „שִׁירֵי תִּפְאֶרֶת״ אונ אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוֹיפ׳ן אַכְטְצִיגְסְטֶען יָאהר, הָאבֶּען אִין „מְאַסֵּף״ גֶעאַרְבַּייט ר׳ יוֹאֵל לֶאוֶוע, ר׳ אַהֲרֹן וָואלְפְסָאהן, ר׳ יוֹסֵף הֵיילְפֶּערְן, ר׳ יוֹסֵף פַּייט, ר׳ אִיצִיק סַאטָאנוֹב, ר׳ וָואלְף הֵיידֶענְהַיים אונ אוֹיךְ ר׳ יְהוּדָה לֵייב בֶּן־זְאֵב, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי בֶּעסְטֶע הֶעבְּרֶאִישֶׁע גְרַאמַאטִיק, „תַּלְמוּד לָשׁוֹן עִבְרִי״. דֶער „מְאַסֵּף״ הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט אִין פְרַאנְקְרַייךְ אַ מִיטְאַרְבַּייטֶער — דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה עֶנְסְהֵיים, וָואס הָאט זַיינֶע יוּנְגֶע יָאהרֶען פֶערְבְּרַאכְט בַּיי מֶענְדֶעלְסָאהן אונ הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט זַיינֶע קִינְדֶער. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזַא בֶּערִיהמְטֶער מַאטְהֶעמַאטִיקֶער, אַז אֲפִילוּ דֶער גְרוֹיסֶער אַסְטְרָאנָאם לַאפְּלַאס הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן אִיהם אונ הָאט אִיהם שְׁטֶאנְדִיג גֶעלוֹיבְּט.

נָאךְ מֶענְדֶעלְסָאהְן׳ס טוֹיט הָאבֶּען אִין בֶּערְלִין זֶעהר פִיעל גֶעטְהוּן פַאר דֶער יוּדִישֶׁער בִּילְדוּנְג זַיינֶע צְוֵויי תַּלְמִידִים, ר׳ אֱלִיעֶזֶר בֶּן־דָוִד, וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר פְּרָאפֶעסָאר וֶוען עֶר וָואלְט זִיךְ אָבּ פוּן יוּדִישְׁקַייט, אונ מַארְקוּס הֶערְץ, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעלִיעבְּסְטֶע בֶּערְלִינֶער דָאקְטוֹירִים אונ וָואס זַיין הוֹיז פְּלֶעגְט צוּ זִיךְ צוּצִיהֶען דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען פוּן יֶענֶער צַייט. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע זַיין פְרוֹי הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, אַ טָאכְטֶער פוּן אַ שְׁפַּאנִישֶׁען יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר ר׳ בִּנְיָמִין דֶע־לֶעמָאס. ווייל זִי אִיז גֶעוֶועהן אִי שֶׁאן, אִי גֶעלֶערְנְט אונ נָאטְט הָאט זִי גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַללֶע מַעֲלוֹת וָואס גִיבֶּען דֶעם מֶענְשֶׁען חֵן בַּיי אַללֶע אִין דִי אוֹיגֶען. צוּ הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְקוּמֶען דִיכְטֶער, פִילָאזָאפֶען, נַאטוּרְפָארְשֶׁער אונ אֲפִילוּ דֶער גְרַאף מִירַאבָּא, וָואס הָאט אַזוֹי פְרֵיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדֶעלְט יוּדֶען, אִיז בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן אַ אָפְטֶער גַאסְט. נָאךְ צְוֵויי הַבְרוֹת׳עס הָאט זִי גֶעהַאט: דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן רָחֵל לֶעוִוין אונ

דָארְאטְהֶע מֶענְדֶעלְסָזָאהן, ר׳ משֶׁה׳ס טָאכְטֶער, אוּנ זֵייעֶרֶע גוּטֶע פְרֵיינְד פְלֶעגֶען נִיט אֵיין מָאל זִיךְ בְּרֶעכֶען דֶעם קָאפּ אִיבֶּער דֶער שַׁאֲלָה: וֶוער פוּן דִי דְרַיי פְרוֹיֶען אִיז שֶׁאנֶער אוּנ קְלִיגֶער. אִין יֶענֶע יָאהרֶען אִיז דִי גֶעצאהלְטֶע יוּדֶען פוּן בֶּערְלִין גֶעוֶועהן זֶעהר גוּט, דִי גְרֶעסְטֶע קָאנְטָארֶען, דִי בֶּעסְטֶע פַאבְּרִיקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען בַּיי זֵיי אִין דִי הֶאנְד, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי הָאבֶּען גֶעזוּכְט מֶעהר הִתְקָרְבוּת צוּ דֶער גֶעלֶעהרְטֶער וֶועלְט אוּנ נִיט צוּ דִי עֶדֶעללַייט אוּנ מְיוּחָסִים הָאט דָאס גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען פִיעל גֶעאַרְבַּייט, אַז אוֹיךְ זֵייעֶרֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער יוּדֶען זָאלֶען גֶעבִּילְדֶעט זַיין, אוּנ מֶען קָאנְן זָאגֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען פַאר יֶענֶער צַייט פַאר דֶערְבִּילְדוּנְג צְוִוישֶׁען יוּדֶען פִיעל גֶעטְהוּן.

אַז אַ מֶענְשֶׁען אִיז גוּט אוֹיפ׳ן הַאֶרֶץ, וְויל עֶר אַז עֶס זָאל נִיט זַיין אֲפִילוּ קַיין זֵכֶר פוּן אַזֶעלְכֶע גֶעזֶעצֶע, וָואס וָואלְטֶען אִיהם גֶעקֶאנְט שְׁטֶערֶען, אוּנ עֶר קָאן אֲפִילוּ נִיט לַיידֶען אַז זֵיי זָאלֶען בְּלַייבֶּען זָאגַאר אוֹיף פַּאפִּיער. דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן מִיט דִי בֶּערְלִינֶער שׁוּטְץ־יוּדֶען: זֵיי זֶענֶען אַללֶע גֶעוֶועהן זֶעהר רַייךְ, עֶס הָאט בַּיי זֵיי גָאר נִיט אוֹיסְגֶעמַאכְט וָואס מֶען פָּארְדֶערְט בַּיי זֵיי גְרֶעסֶערֶע נְתִינוֹת וִוי בַּיי אַנְדֶערֶע, זֵיי וָואלְטֶען נָאךְ דְרַיי מָאל אַזוֹי פִיעל גֶעגֶעבֶּען, וֶוען מֶען מַאכְט נִיט פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען אַ שֶׁאנְדְלִיכֶע אוֹיסְנאהמֶע. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט גֶעמוּזְט צָאהלֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער מַס אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט זֵיי דִי מְלוּכָה גֶענֵייטְהַ זֵיי זָאלֶען פֶערְקוֹיפֶען קַיין אוֹיסְלַאנְד פַאר טְהַייעֶרֶע מְקָחִים זֶעהר שְׁלֶעכְטֶע סְחוֹרָה, וָואס מֶען פְלֶעגְט מַאכֶען אִין אִיהרֶע פַאבְּרִיקֶען. עֶס הָאט זֵיי נִיט גֶעאַהרְט וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּ דֶער סְחוֹרָה דֶערְלֶעגֶען, נָאר דִי בּוּשָׁה זֵייעֶרֶע אִיז גְרוֹיס גֶעוֶועהן, וַוייל נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דֶעם חִיוּב צוּ פֶערְזָארְגֶען שְׁלֶעכְטֶע סְחוֹרָה אִין דֶער פְרֶעמְד אוּנ אוֹיף אַזַא אוֹפֶן רַייךְ מַאכֶען דִי מְלוּכָה. אַז פְרִידְרִיךְ ווִילְהֶעלְם דֶער צְוֵוייטֶער אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג אוּנ מֶען הָאט גֶעהֶערְט פוּן אִיהם, אַז עֶר אִיז אַ גוּטְהֶארְצִיגֶער מֶענְשׁ, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעפְּרִיוְוט קוּמֶען צוּ אִיהם מִיט אַ בַּקָשָׁה עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דִי אַלְטֶע גְזֵרוֹת; עֶר הָאט דַוְקָא צוּגֶעזָאגְט אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען אוֹיסְקְלוֹיבֶּען עֶטְלִיכֶע לַייטִישֶׁע יוּדֶען, וָואס דִי מְלוּכָה זָאל קֶאנֶען מִיט זֵיי אִיבֶּערְרֶעדֶען וֶועגֶען אַללֶע פֶערְאֶנְדֶערוּנְגֶען, וָואס זֶענֶען נֶאטְהִיג צוּ מַאכֶען אִינ׳ם לֶעבֶּען פוּן דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען. דֶעם בֶּעזוּנְדֶערְן יוּדִישֶׁען מַס הָאט מֶען בַּאלְד אָבְּגֶעשַׁאפְט, דָאס פֶערְקוֹיפֶען פוּן שְׁלֶעכְטֶע סְחוֹרָה הָאט אוֹיךְ אוֹיפְגֶעהֶערְט אוּנ דִי מְלוּכָה אִיז מוּסְכָּם גֶעוָוארֶען בֶּעסֶער מִיט אַ מָאל נֶעהמֶען דֶערְפַאר דְרַייסִיג

טויזענד טהאלער, נאר אז די יודען האבען אנגעהויבען שרייען אז זיי זאלען האבען אללע רעכטע גלייך מיט אללע, דיענען ביי דער קרוין אונ בעקומען אפילו פראפעסאר שטעללען, דעמאלט האבען זיך די שונאי ישראל אומגעקוקט אונ אללע יודישע האפנונגען האבען זיך אויסגעלאזט מיט גאר ניט. פון דעסט־וועגען זענען די בערלינער יודען ביי זיך ניט אראבגעפאלען אונ האבען ניט אויפגעהערט צו ארבייטען וועגען בילדונג, ווייל זיי האבען פעסט געגלויבט אז נאר מיט עדעלקייט אונ קענטניסע קאנען זיי זיך קויפען ליעבשאפט ביי די קריסטען. ר׳ דוד פרידלאנדער האט געשיט מיט געלד אונ האט אויס־געהאלטען די ערשטע בערלינער יודישע שולע, וואו פינף הונדערט יודישע קינדער האבען בעקומען איינע גוטע ערציהונג, האטש ר׳ נפתלי הירץ וויזל איז ניט אזוי געוועהן צופריעדען דערפון, ווייל אין דער שולע האט מען ניט שטארק אכטונג געגעבען אויף יודיש לערנען אונ פרעמדע לשונות זענען גע־וועהן דער עיקר. אויסער דעם האט ר׳ דוד פרידלאנדער איינגעפיהרט א בע־זונדער דרוק, וואס האט אללע יאהר ארויסגעלאזט טויזענדער נאטהיגע ביכער אונ וואו ר׳ יצחק אייכעל האט אבגעדרוקט זיין דייטשע איבערזעצונג פונ׳ם סדור. די שולע אונ די דרוק – דאס זענען געוועהן צוויי זיילען, אויף וועלכע עס האט זיך געהאלטען דער גאנצער בנין פון דער יודישער בילדונג, וואס האט זיך פון בערלין פערשפרייט כמעט איבער גאנץ איירָאפא.

ווען די פרומע זענען ניט צופרידען געוועהן פון די געבילדעטע נאך בעת מענדעלסאהן האט געלעבט אונ האבען איהם הושד געוועהן אין אפיקורסות, האטש ער האט זיך געפיהרט זעהר יודישלעך אונ האט אויף קיין שריט ניט אבגעטרעטען פונ׳ם „שלחן ערוך״, האבען זיי שוין שפעטער אוודאי געהאט אויף וואס צו שרייען, ווען עס איז אונטערגעוואקסען אנייער דור, וואס האט שוין טאקי געוואלט לעבען א ביסעלע פרייהער, אונ וואס איז ניט געפאלען אפילו אזא מענשען ווי ר׳ נפתלי הירץ וויזל, וועלכער האט צו זיין גרויסען פערדרוס איינגעזעהן, אז זיי זאגען זיך שוין צופיעל אב פון יודישקייט אונ קאנען פערקריכען גאנץ וייט. אזוי זענען געווארען צוויי צדדים מיט א שרעקליכער שנאה איינער צום אנדערן: די פרומע האבען געארבייט מעשים אונ האבען געליארמט, אז מען טאר גאר ניט שטעהען אין די ד׳ אמות פון די „בערלינער רשעים״, אונ די אויפגעקלאהרטע האבען זיך ניט געקימערט וועגען זייער פריינדשאפט, זיי האבען זיך מעהר צוגעלאזט צו די קריסטען, אונ אזוי ווי זיי האבען געפונען צווישען זיי גענוג גוטע ברידער, האבען זיי

זִיךְ אַללֶע מָאל מֶעהר דֶערְוַייטֶערְט פוּן יוּדֶען אוּנ פוּן דֶעם יוּדֶענְטְהוּם. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז גֶעוָוארֶען גְרוֹיס דֶער רַעַ"שׁ צְוִוישֶׁען דִי רַבָּנִים פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ, וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אוֹיךְ גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער דִי יוּדֶען זָאלֶען זַיין גֶעבִּילְדֶעט, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף זֵיי אוּנ נִיט דֶערְלָאזֶען זֵיי זָאלֶען לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן אַללֶע. אַז מֶען הָאט פֶערְוֶועהְרְט דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען נִיט טָארֶען מְקַבֵּר זַיין זֵייעֶרֶע מֵתִים בַּאלְד אוֹיף דֶער הֵייסֶער שָׁעָה, נָאךְ עֶהדֶער מֶען וֵוייסְט צוּ אִיז דֶער מֶענְשׁ בֶּאֱמֶת גֶעשְׁטָארְבֶּען, אָדֶער עֶר הָאט נָאר אוֹיף אַ קוּרְצֶער צַייט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַטְהֶעמֶען, אוּנ דֶער פְּרֶעדִיגֶער פוּן פְּרָאג ר׳ אֱלִיעֶזֶר פְלֶעקֶעלְ"ס הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דָאס אִיז זֶעהר אַ נֶאטְהִיגֶע תַּקָּנָה. הָאט דֶער בֶּערִיהמְטֶער רַב ר׳ יְחֶזְקֵאל לַאנְדָא אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד, גְלַייךְ וִוי צוּ לִיעבּ דֶעם וָואלְט דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה גֶעוֶועהן אִין דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה. אַזוֹי הָאט זִיךְ מִיט יֶעדֶען טָאג פַארְגְרֶעסֶערְט דֶער הַאס וָואס הָאט אָבְּגֶעטְהֵיילְט בֵּיידֶע צְדָדִים, אוּנ דֶער אָבְּגְרוּנְד צְוִוישֶׁען זֵיי אִיז גֶעוָוארֶען אַללֶע מָאל טִיעפֶער. דִי צָאהל פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְטֶע אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן זֶעהר קְלֵיין אוּנ דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז פָארְט גֶעוֶועהן בַּיי דִי פְרוּמֶע אִין דִי הֶאנְד: זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי קְהִלּוֹת, זֵיי הָאבֶּען גֶעפִיהרְט אַללֶע יוּדִישֶׁע חֶבְרוֹת, זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן גַבָּאִים פוּן בִּקּוּר חוֹלִים אוּנ פוּן דֶער חֶבְרָה קַדִּישָׁא. אַוַדַאי אַז עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אִין אַ נוֹיטְה אֵיינֶער פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְטֶע אָנְקוּמֶען צוּ זֵיי, הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעוִויזֶען זֵייעֶרֶע תְּקִיפוֹת אוּנ בִּיטֶער אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן דֶעם דָאזִיגֶען, וָואס הָאט גֶעמוּזְט צוּ זֵיי אִין אַ נוֹיטְה אָנְקוּמֶען. דָאס הָאט אַרוֹיפְגֶעפִיהרְט עֶטְלִיכֶע פוּן דִי בֶּערְלִינֶער יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, וִוי אֵייכֶעל אוּנ וָואלְפְסָאהן, אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער חֶבְרָה, וָואס אַללֶע חֲבֵרִים זָאלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען וִוי גֶעבָּארֶענֶע בְּרִידֶער. אֵיינֶער פַאר'ן אַנְדֶערְן זָאל זַיין פֶערְטִיג צוּ גֶעהֶען אִין פַייעֶר, אוּנ זֵ'י רַייכֶע זָאלֶען שְׁטִיצֶען דִי אָרֶעמֶע, כְּדֵי מֶען זָאל נִיט מוֹרָא הָאבֶּען, אַז בַּיי אַ קְרַאנְקְהַייט זָאל נִיט זַיין ווָאוּ אַ קָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען אוּנ בַּיי אַ קְבוּרָה זָאלֶען דִי פְרוּמֶע זִיךְ פֶערְשְׁפָּארֶען מִתְעַסֵּק זַיין אוּנ זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין דִי טוֹיטֶע פַאר דִי לֶעבֶּעדִיגֶע. מֶענְדֶעלְסָאהְן'ס אֶלְטֶערֶער זוּהן, ר׳ יוֹסֵף, הָאט זֵיי דֶערְצוּ גֶעהָאלְפֶען, אוּנ עֶס אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַזַא חֶבְרָה. דָאס אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן, וָואס דִי דָאזִיגֶע חֶבְרָה הָאט אַ סַךְ יוּדֶען אִין גַאנְצֶען דֶערְוַייטֶערְט פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער. גֶעטְרַייא אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶעם יוּדֶענְטְהוּם זֶענֶען נָאר גֶעבְּלִיבֶּען דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, וָואס זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע אִין תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד

האבען זיי שטארק ציגעבונדען צו זייער פאלק און צו זייער גלויבען; ביי די דאזיגע אבער, וואס זענען אויפגעוואקסען מיט נייע געדאנקען, איז דער בונד צו דער נאציאן און צו דער רעליגיאן געווארען זעהר שוואך, און זיי האבען נאר אזוי פיעל געוואוסט, אז זיי זענען יודען, וואס מען האט זיי אפט דערמאנט אז זיי האבען ניט קיין גלייכע רעכטע מיט אללע. אודאי האבען זיי זיך לאנג ניט געקאנט האלטען, ביי אזעלכע איז אויסגעקומען, אז זיי ליידען גאר אומזיסט, קיין ציעל פאר די אויגען האבען זיי ניט געזעהען, פאר וואס און פאר וועמען זיך לאזען שלאגען האבען זיי ניט געהאט, ווייל זיי זענען ווייניג בעקאנט געווען מיט דעם גייסט, וואס האלט אויף די יודישע נאציאן, און ביסלעכווייז האבען זיי אנגעהויבען אראבוווארפען פון די פלייצעס דאס פעקעל צרות און איבערגעהען אהין, וואו מען האט זיי אויפגענומען מיט פריינדשאפט און מען האט זיי געגעבען פאלקאמיגע פרייהייט. דעמאלט האבען זיך זעהר פיעל יודען אויסגעטויפט, און מען קאן זאגען, אז כמעט די העלפט פון די בערלינער קהלה איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. ר' דוד פרידלאנדער מיט נאך א גאנצער חברה פון די בערלינער גבירים האבען אויך געוואלט מאכען דעם שריט, ווייל עס איז זיי ניט אנגעשטאנען זיי זאלען נאך אלץ זיין שוטין-יודען און די פאליציע זאל זיי אללע מאל זאגען א דעה, אז דאס מאגען זיי און יענץ טארען זיי ניט, נאר אזוי ווי זיי האבען זיך געשטעלט דינגען מיט די גייסטליכע, און האבען געזאגט, אז ניט אללע יסודות פון דער קריסטליכער אמונה קאנען זיי אננעהמען, האט מען זיי אבגעזאגט, און זיי האבען געמוזט בלייבען יודען. דאס פערשטעהט זיך, אז די דריי בעריהמטע יודישע פרויען, דאראטהעא מענדעלסזאהן, רחל לעווין און הענריעטע הערץ, וואס האט דערלעבט איין עלטער פון דריי און אכטציג יאהר, האבען אויך ניט געקאנט זיך האלטען פעסט אין דעם יודענטהום, וואס האט געשאלטען מיט ביטערע קללות און חרמות געגען דעם וואס איז זיי אזוי הייליג געווארען, און זענען אויך אריבער אויף דער זייט, וואו די גראסטע געלעהרטע קריסטען האבען זיי ארומגערינגעלט מיט ליעבע און כבוד.

די פרומע רבנים האבען ניט געוואלט וויסען, אז אין דעם אללעמען האבען זיי טאקי אלליין א שטארקע שולד געהאט..... דאס ווילדע עקשנות, וואס האט שוין ביי יודען גענוג קרבנות אויסגעריסען, האט זיי ניט געלאזט זיך בעסער צוקוקען און פערשטעהען, אז ניט אללע פאדעמס זענען איבערגעריסען,

אַז דָאס הֵייסֶע יוּדִישׁ הַארְץ אִיז נָאךְ בַּיי פִיעל גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ אַז דַוְקָא דָארְט, וואו עֶס וַוייזְט זִיךְ אוֹיס, אַז דֶער לֶעצְטֶער פוּנְק פוּן יוּדִישְׁקֵייט אִיז פֶערְלָאשֶׁען געוואָרֶען, גְלַאנְצְט אִין דֶער פִינְסְטֶערְ' וִוי אַ לִיכְטִיגֶער שְׁטֶערְן דָאס פִּינְטֶעלֶע יוּד, דַארִיבֶּער הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע קְלָלוֹת נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי פֶערְטְרַייבֶּען פוּן זִיךְ דֶעם נַייעֶם יוּנְגֶען דוֹר, אִיהם אַדְרַבָּה מְקָרֵב זַיין מִיט גוּטֶען אוּנ לָאזֶען יֶעדֶען זַיין אַ יוּד וִוי זַיין יוּדִישׁ הַארְץ הֵייסְט אִיהם.

---

3 דִי יְשׁוּעָה פוּן — פְרַאנְקְרַייךְ.

(1789—1806 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

כִּמְעַט אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר, וָואס דִי בֶּערְלִינֶער אוֹיפְגֶעקְלֶאהרְטֶע יוּדֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען אַזוֹי וַוייט, אַז זֵיי זֶענֶען פֶערְטִיג גֶעוֶועהן זִיךְ אִין גַאנְצֶען אוֹיסְצוּשְׁפַּאנֶען פוּנ'ם עוֹל אוּנ מִיט אַ מָאל אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי שְׁוֶוערֶע מַשָׂא פוּן יוּדִישְׁקֵייט, הָאט זִיךְ אִין פְרַאנְקְרַייךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ רֶעוָואלוּצְיָא, וָואס הָאט אַלֶע פְרִיהִרִיגֶע אָרְדְנוּנְגֶען אִיבֶּערְגֶעקֶהרְט מִיט'ן קָאפּ אַרָאבּ, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא הִילְף, וָואס קֵיינֶער הָאט זִיךְ גָאר דַארוֹיף נִיט גֶעקָאנְט רֶעכְטֶען. דָאס וָואס אִיז בַּיי מֶענְדֶעלְסְזָאהן גֶעוֶועהן נָאר אַ לִיעבֶּע הָאפְנוּנְג, דָאס וָואס דָאהם הָאט אוֹיסְגֶעמָאלְט מִיט דִי שֶׁאנְסְטֶע פַארְבֶּען וִוי אַזַאךְ וָואס וֶועט אַ מָאל גֶעשֶׁעהֶען שְׁפֶּעטֶער מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען, דָאס אַלְדִינְג אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ גָאר נִיט גֶערִיכְט. בַּיי דִי יוּדֶען אִיז גֶעוָוארֶען לִיכְטִיג אִין אַלֶע ווינְקֶעלֶעךְ, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין אַ זִיסֶען חָלוֹם הָאבֶּען זֵיי דֶערְזֶעהֶען פַאר זִיךְ אַ גֶעשְׁטַאלְט פוּן אַ רִיז, פוּן נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפַּארְטֶע, וָואס הָאט חֵשֶׁק גֶעהַאט אֲפִילוּ אָבְּצוּנֶעהמֶען פַאר דִי יוּדֶען אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ וֶוערֶען פַאר זֵיי דֶער צְווֵייטֶער כֹּרֶשׁ.

דִי הַתְחָלָה אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט גֶעמַאכְט אַ אֶדְלֶער יוּד, ר' הִירְץ מֶעדֶעלְסְהֵיים, אָדֶער סֶערְף-בֶּעער, אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע זֶעלְטֶענֶע גְבִירִים, וֶועלְכֶּע קוּקֶען נִיט דַארוֹיף וָואס זֵיי אַלֵיין אִיז גוּט, אוּנ חָאטְשׁ זֵיי פִיהלֶען נִיט דֶעם גָלוּת, פֶערְגֶעסֶען זֵיי נִיט זֵייעֶרֶע גֶעמֵיינֶע בְּרִידֶער אוּנ זוּכֶען אַלֶע מִיטֶעל אַז זֵיי אַלֵיין זָאלֶען נִיט זַיין קֵיין יְחִידִים נָאר דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעלְד, אוּנ זֵיי ווילֶען בֶּעסֶער גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען צְווִישֶׁען כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

סֶערְף־בֶּערר פְּלֶעגְט צוּשְׁטֶעלֶען קְרִינְס־מִיטֶעל דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער אַרְמֶעע. אוּנ צוּ
לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט אָפְּט גֶעפִינֶען אִין אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואו עֶס
הָאט נִיט גֶעטָארְט קַיין פוּס פוּן אַ יוּדֶען אַרַיינְקוּמֶען. דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל הָאט
מֶען אִיהם עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין שְׁטְרַאסְבּוּרְג אַ גַאנְצֶען ווִינְטֶער, אוּנ אַזוֹי
ווִי דִי מְלוּכָה הָאט גֶעזֶעהֶען, אַז עֶר אִיז אִיהר זֶעהר נוּטְצְלִיךְ הָאט מֶען אִיהם
נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה.
קוֹים הָאט עֶר גֶעפִיהלְט, אַז מֶען רֶעכֶענְט אִיהם שׁוֹין אִין שְׁטְרַאסְבּוּרְג פַאר
אַ הֵיימִישֶׁען, אוּנ עֶר הָאט טַאקִי פוּנ'ם קֶאנִיג בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט צוּ בּוֹיעֶן
הַייזֶער אוּנ קוֹיפֶען עֶרְד, הָאט עֶר בַּאלְד גֶעמַאכְט עֶטְלִיכֶע פַאבְּרִיקֶען אוּנ הָאט
אוֹיסְגֶעשְׁרִיבֶּען יוּדִישֶׁע אַרְבַּייטֶער, כְּדֵי עֶר זָאל, עֶרְשְׁטֶענְס, זַיינֶע אָרֶעמֶע
בְּרִידֶער גֶעבֶּען צוּ פֶערְדִינֶען אַ עֶהרְלִיךְ שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, אוּנ צְווֵייטֶענְס, ווַייזֶען
דִי קְרִיסְטֶען אַז יוּדֶען זֶענֶען פֶעהִיג צוּ אַלֶערְלֵיי מְלָאכוֹת אוּנ קֶאנֶען לֶעבֶּען
נִיט נָאר פוּן שְׁווִינְדֶעל. דִי דַייטְשֶׁע אַיינְווָאהנֶער פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג הָאבֶּען אָבֶּער
אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען דַארוֹיף קְרוּם, זֵיי הָאבֶּען פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט עֶס ווֶעט
פַאר זֵיי ווֶענִיגֶער בְּלַייבֶּען ווֶען יוּדֶען ווֶעלֶען הָאבֶּען פַּרְנָסָה, אוּנ זֵיי הָאבֶּען
זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה מֶען זָאל דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען
פוּן דָארְט. סֶערְף־בֶּער אִיז גֶעווֶעהן אֵיינֶער פוּן מֶענְדֶעלְסָזָאהְן'ס לַייט, עֶר
זַיין דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה פֶערְשְׁפְּרֵייט אִין פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ אַז
עֶס אִיז אַרוֹיס דָאהם'ס בּוּךְ ווֶעגֶען יוּדֶען הָאט עֶס אִיהם, מִן הַסְּתַם, מֶענְ־
דֶעלְסָזָאהן בַּאלְד צוּגֶעשִׁיקְט אוּנ עֶס אִיז גְרָאד אַקוּרַאט אוֹיסְגֶעקוּמֶען אִין דֶער
צַייט, ווֶען דִי שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער אַיינְווָאהנֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען לְיַארְמֶען, אַז
דִי יוּדֶען מַאכֶען זֵיי אוּמְגְלִיקְלִיךְ. דֶעמָאלְט אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי סֶערְף־בֶּער'ן, עֶר
זָאל דָאהם'ס בּוּךְ אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף פְרַאנְצֶאזִישׁ אוּנ דֶערְמִיט בֶּעקַאנְט מַאכֶען
דִי מְלוּכָה. דָאס הָאט טַאקִי גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווִירְקוּנְג, אוּנ אַזוֹי ווִי דִי
יוּדֶען פוּן עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ פְרִיהר גֶעקְלָאגְט אוֹיף זֵייעֶר
בִּיטֶערֶער לַאגֶע, הָאט דֶער קֶאנִיג לוּדְווִיג דֶער זֶעכְצֶעהְנְטֶע בַּאלְד גֶע־
הֵייסֶען זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּנ'ם בֶּעזוּנְדֶערְן יוּדִישֶׁען מַס, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט
עֶר גֶעזֶעצְט אַ קָאמִיסִיֶע, מֶען זָאל בֶּעטְרַאכְטֶען ווִי אַזוֹי צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דֶעם
מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ מֶען זָאל אוֹיסְהֶערֶען דִי מֵיינוּנְגֶען פוּן
סֶערְף־בֶּער אוּנ ר' יִצְחָק בֶּערְר, ווָאס הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פָארְ־
שְׁטֶעהֶער פוּן דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען, אוּנ פוּרְטַאדָא, ווָאס אִיהם הָאבֶּען אוֹיסְ־
גֶעקְלִיבֶּען דִי סְפַרְדִים פַאר אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר, אוּנ ווָאס הָאט דֶערְנָאךְ גֶעשְׁפִּיעלְט

זעהר אַ גְרויסֶע ראָללֶע בַּיי דֶער מְרִידָה (רֶעוואָלוּצְיָאן), וואָס אִיז גֶעוואָרֶען אִין פְרַאנְקְרַייך.

נאָר אַסַךְ מֶעהר נאָךְ פוּן די יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט פַאר דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק צְווייא בֶּערִיהמְטֶע קְרִיסְטֶען: דֶער גְרַאף מִירַאבָּא אוּנד דֶער גַייסְטְלִיכֶער גְרֶעגוּאַר. נאָךְ די פָאר יָאהר וואָס מִירַאבָּא הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין בֶּערְלִין אוּנד אִיז דאָרט צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוואָרֶען מִיט דֶער עֶדֶעלְסְטֶער פְרַיינְדְשַׁאפְט צוּ מֶענְדֶעלְסָאהן׳ס תַּלְמִידִים אוּנד צוּ אַללֶע גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, אִיז עֶר צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין פַּארִיז אַ אֶמֶתֶ׳ר אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל, ווייל עֶר הָאט מִיט זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהֶען וואָס פַאר אַ מֶענְשֶׁען זֵיי הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אִין דַייטְשְׁלַאנְד, וואוּ זֵיי זֶענֶען נאָךְ גֶענוּג פֶערְפָאלְגְט, אוּנד עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וואָס פוּן זֵיי קָאן ווערֶען, ווען מֶען ווֶעט זֵיי לָאזֶען פְרַיי אוֹיפְהֵייבֶּען אַ קָאפּ. עֶר הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אִים יָאהר 1787 אַ בוּךְ „וועגֶען מֶענְדֶעלְסָאהן אוּנד דֶער פֶערְבֶּעסֶערוּנְג פוּן דֶער יוּדִישֶׁער לַאגֶע" אוּנד הָאט אוֹיסְגֶעוויזֶען אַז אַללֶע חֲטָאִים, וואָס מֶען הָאט פַאר זֵיי די יוּדֶען שׁוֹין מֶעהר פוּן טוֹיזֶענְד יָאהר גֶעבְּרֶענְט אוּנד גֶעבְּרָאטֶען, פַאלֶען אוֹיף די קָאפּ פוּן זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים, ווֶעלְכֶע מֶען מוּז נאָר בֶּעטְרַאכְטֶען ווי פָּשׁוּט׳ע רוֹצְחִים. מִירַאבָּא הָאט נִיט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אֵיין שְׁאֵלָה, וואָס די יוּדֶענְפַיינְדֶע פְרֶעגֶען גֶעוועהְנְלִיךְ אוּנד ווילֶען נאָר קֵיין תִּירוּצִים נִיט אוֹיסְהֶערֶען; זַיינֶע ווערְטֶער הָאבֶּען אָבֶּער גֶעהַאט אַ ווֶערְטְה אוּנד אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ אַזַאךְ, הָאט מֶען גֶעוואוּסְט, אַז עֶר הָאט דֶערְבַּיי קֵיין אַנְדֶער מֵיין נִיט נאָר צוּ זָאגֶען דֶעם אֱמֶת. „קוֹים ווילְט אִיהר — הָאט מִירַאבָּא גֶעשְׁרִיבֶּען אִין זַיין בוּךְ — אַז יוּדֶען זָאלֶען ווערֶען בֶּעסֶערֶע מֶענְשֶׁען אוּנד נוּצְלִיכֶע קִינְדֶער פוּנ׳ם לַאנְד, מוּזְט אִיהר מַאכֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ פִיהלֶען פְרַיי אוּנד גְלַייךְ מִיט אַללֶע, עֶס זָאל נִיט זַיין קֵיין חִלּוּק צְווִישֶׁען זֵיי אוּנד אַנְדֶערֶע. זֵיי זָאלֶען מֶעגֶען אַלְדִינְג טְהוּן, מִיט יֶעדֶער זַאךְ זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען אוּנד פֶערְשְׁפָּארֶען זִיךְ אַזוֹי צוּ עֶרְנִידְרִיגֶען מִיט פַּרְנָסוֹת בִּזְוִיוֹת, זֵיי זָאלֶען אַלְלֵיין אַרוֹיסְזֶעהֶען אַז זֵיי קָאנֶען בְּלַייבֶּען גֶעטְרַייא זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען אוּנד פָארְט אַרְבַּייטֶען צוּזַאמֶען מִיט׳ן כְּלַל פַאר דֶער טוֹבָה פוּן דֶער מְדִינָה, וואָס בֶּעהַאנְדֶעלְט זֵיי נִיט ווי קֵיין שְׁטִיפְמַאמֶע אוּנד רֶעכֶענְט זֵיי פַאר אֵייגֶען בְּלוּט אוּנד פְלֵיישׁ. „אוּנד ווען אֲפִילוּ אִיהר זָאלְט רֶעכְט הָאבֶּען מִיט דֶעם וואָס אִיהר שְׁרַייעט, אַז די יוּדֶען זֶענֶען אַצוּנְד פֶערְדָארְבֶּען אוּנד אַז עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת קָאנֶען זֵיי זִיךְ פֶערְדִיענֶען די פְרַייהַייט וואָס אִיז אַזוֹי נֵאטְהִיג פַאר זֵיי אוּנד טַאקִי פַאר אַייךְ, מוּזְט אִיהר טַאקִי שׁוֹין אָנְהֵייבֶּען פֶערְבֶּעסֶערְן זֵייעֶר לַאגֶע,

כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ נִיט פֶּערְצִיהֶען וַוייטֶער אונ שְׁפֶּעטֶער זָאל נָאךְ שְׁוֶוערֶער וֶוערֶען צוּ הֶעלְפֶען. מִיט אַזֶעלְכֶע פַייעֶרִינֶע רֶעד הָאט זִיךְ מִירַאבָּא גֶעוֶוענְדֶעט צוּם פָּאלְק, אונ מֶען מֶאג זָאגֶען, אַז זַיינֶע וֶוארְטֶער זֶענֶען נִיט גֶעגַאנְגֶען לְאִבּוּד אוּנ הָאבֶּען אִין פְרַאנְקְרֵייךְ אוֹיפְגֶעוֶועקְט דִי שַׁאֲלָה וֶועגֶען דִי יוּדֶען. נָאר מִירַאבָּא הָאט דִי שַׁאֲלָה גֶעשְׁטֶעלְט אַזוֹי, אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז דִי יוּדֶען-פְרַאגֶע אִיז וִויכְטִיגֶער פַאר דִי פְרַאנְצֶאזֶען וִוי פַאר דִי יוּדֶען אַלֵיין.

דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי אִיז גֶעגַאנְגֶען פוּן עֶלְזַאס. דָארְט זֶענֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען מִיעד גֶעוָוארֶען אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, אונ זֵייעֶרֶע קְרֶעכְצֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען גַאנְץ וַוייט; דָאס הָאט נִיט גֶעטוֹיגְט דִי שׂוֹנְאִים, אונ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּמַאכֶען אַזַא רַעַשׁ, אַז מֶען זָאל נִיט וִויסֶען פוּן וַואנֶען דִי קוֹלוֹת קוּמֶען אונ וֶועמֶען עֶס טְהוּט בֶּאֱמֶת וֶועה. זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען גָאר שְׁרַייעֶן, אַז זֵיי זֶענֶען אוּנְגְלִיקְלִיךְ, אַז זֵיי קָאנֶען פוּן דִי יוּדֶען שׁוֹין נִיט אוֹיסְ-הַאלְטֶען, אַז דִי יוּדֶען זוֹיגֶען זֵיי אוֹיס אונ מַאכֶען גָאר פוּן זֵיי אַ תֵּל, אונ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין מֶעץ אַ בִּיכֶעל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „אַ גֶעשְׁרֵייא פוּן אַ אֵיינְוָואהנֶער גֶעגֶען דִי יוּדֶען" אונ וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט נַאל. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אַ גֶעלֶעהְרְטֶער יוּד ר' יְשַׁעְיָה בֶּער בִּינְג, וָואס הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, וָואס פַאר אַ נַארִישֶׁע שְׁקָרִים עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ אִין דֶעם דָאזִיגֶען בִּיכֶעל, נָאר דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קַיין שְׁטַארְקֶע בּוּשָׁה: אָט הָאט מֶען אֵיינֶעם גֶעהַאפְּט אִין אַלִיגֶען אונ אָט זֶענֶען אוֹיף זַיין אָרְט אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען אַנְדֶערֶע צֶעהן וָואס הָאבֶּען דִי אֵייגֶענֶע לִיגֶענְס נָאךְ מֶעהר צוּקַייעֶט אונ עֶס אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס קְלוּגֶע אונ אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען פוּן זֵיי גֶעלַאכְט, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעוואוּסְט, אַז דֶער פְּרָאסְטֶער עוֹלָם וֶועט זֵיי קַיין קֻשְׁיוֹת נִיט פְרֶעגֶען. בַּיי זֵיי וֶועט אַלְדִינְג זַיין אַתּוֹרָה אונ מֶען וֶועט זֵיי נָאךְ הַאלְטֶען פַאר גְרוֹיסֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה. אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער מַבּוּל פוּן בִּיכֶער גֶעגֶען יוּדֶען אונ עֶס אִיז פָּשׁוּט נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ לֶעזֶען. דָאס הָאט גֶעצְוואוּנְגֶען „דִי קָאנִיגְלִיכֶע גֶעזֶעלְשַׁאפְט פִיר וִויסֶענְשַׁאפְט" אִין מֶעץ מֶען זָאל פָארְלֶעגֶען דִי בֶּעסְטֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שְׁרַייבֶּער זֵיי זָאלֶען אָנְשְׁרַייבֶּען אַ אֶנְטְפֶער אוֹיף דֶער שַׁאֲלָה: „צוּ זֶענֶען דָא אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל, וָואס מִיט זֵיי זָאל מֶען דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְ-רֵייךְ קָאנֶען גְלִיקְלִיכֶער אוּנ נוּצְלִיכֶער מַאכֶען?" אונ וֶועמֶעס תְּשׁוּבָה עֶס וֶועט זַיין בֶּעסֶער דֶער זָאל בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעלָאהנוּנְג. נַיין תְּשׁוּבוֹת

זענען אנגעקומען , זיבען פון זיי האבען גערעדט נאר גוטעס אויף יודען , אונ בעזאנדערע האבען זיך דעמאלט אויסגעצייכענט מיט זייערע עדלע געדאנקען צוויי גייסטליכע , גרעגואר אונ דע־לא־לוז : זיי האבען געשריגען , אז מען דארף נאר קיין סך ראיות ניט ברענגען , יודען זענען גלייך מיט אללע אנדערע ברואים אונ אויב זיי זענען טאקי באמת פערדארבען זענען נאר די קריסטען אין דעם שולדיג , אונ פון זיי אלליין הייננט אב דער חסרון צו פערבעסערן.

די תשובות פון די צוויי גייסטליכע , וואס האבען זיך אזוי אנגענומען פאר יודען , זענען ארויס אויף דער וועלט פונקט אין דער צייט ווען דאס פאלק אלליין איז געקומען צום שכל , אז אללע מענשען דארפען זיך רעכנען ווי ברידער אונ ניט קוקען צו וואס פאר אמונה יערער געהער . מיט רעכט האט מען דעמאלט געקאנט מיינען , אז די יודען וועלען אויך אויפגערעכט ווערען , בעזאנדערס ווען אין דער נאציאנאל־פערזאמלונג זענען געזעסען אזעלכע צוויי גוטע פריינד ווי מיראבא אונ גרעגואר . צום אומגליק איז אבער די צאהל פון די יודען אין פראנקרייך געוועהן זעהר קליין ; סך הכל האבען זיי בעטראפען פינפציג טויזענד נפשות , וועלכע זענען געוועהן צוזאמען אין עלזאס , מעץ , פאריז , בארדא אונ אוויניאן , אונ צווישען דעם ביסעל איז אויך קיין אחדות ניט געוועהן , די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר די גרעסטע מיוחסים , די אשכנזים האבען געשריגען , אז זיי זענען די בעסטע הישובים ביים אויבערשטען , אונ צו ליעב די דאזיגע פוסטע מחלוקת האבען זיי זיך ניט געקאנט האלטען צוזאמען אונ צונויפנעהמען זייערע כוחות אונ ארבייטען לטובת הכלל . אזוי האט זיך די זאך א ביסעלע פערצויגען ביז אין לאנד איז געווארען זעהר אונרוהיג . די צורייצטע בויערן זענען אנגעפאלען אויף די פריצים, מען האט געהרג'ט אונ געראבעוועט אונ מען האט זיך דער־מאנט , אז עס זענען דא יודען , וואס ביי אזא צייט דארפען זיי די ערשטע זיין אויפ'ן פייער. אודאי האט מען זיך גוט אבגערעכענט מיט די יודען פון עלזאס , מען האט זייערע הייזער פערברענט , צוגענומען זייער פערמעגען אונ זיי האבען געמוזט נאקעט אונ בלויז אנטלויפען קיין באזעל , וואו די איינ־וואהנער האבען אויף זיי רחמנות געהאט אונ מען האט זיי אריינגעלאזט האט'ש זיי האבען דארט ניט געטארט וואהנען . דעמאלט האבען זיך די עלזאסער אומגליקליכע יודען געווענדעט צו גרעגואר , אונ ער האט אין דער נאציאנאל־פערזאמלונג אנגעמאכט א געוואלד פאר דער רשעות וואס עס ווייזען ארויס אזעלכע מענשען , וואס ווילען פרייהייט פאר זיך אונ שקלאווערייא פאר אנדערע.

דערוויל האבען זיך טאקי די איבריגע יודען מישב געוועהן: אז עס איז קיין תכלית ניט צו זיין שטאנדיג אין א סכנה, אונ האטש זיי האט זיך ניט געגלוסט זיך אריינמישען אין פרעמדע עסקים האבען זיי זיך ענטשלאסען צוצושטעהען צו דער רעוואלוציאן אונ פיעל פון זיי זענען אריין אין דער נאציאנאל-גווארדע. אין בארדא איז אפילו באלד געווארען א יודישער הויפטמאנן אונ אין פאריז האבען זיך הונדערטער יודען געקויפט א שאנעס נאהמען מיט זייער גבורה. קוים האט מען געזעהען, אז די יודען ווייזען ארויס אז זיי פערשטעהען אויך וואס די צייט פערלאנגט, האט מען שוין אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אויפגענומען עלף דעפוטאטען פון זיי, אונ צוויי, גאלדשמיד פון האללאנד אונ אברהם לאפעין לאגונא פון פארטוגאל האבען טאקי געאפפענט דאס מויל אונ האבען אנגעהויבען פאדערן גלייכע רעכטע פאר זייערע ברידער. גרינג איז דאס אבער ניט אנגעקומען. אז דע-קאסטעלאן האט פארגעלעגט דער פערזאמלונג, מען זאל מאכען אז קיינעם טאר מען ניט שטערען אונ זאגען א דעה וועגען זיין אמונה, האבען די עטליכע-קאטאלישע גייסטליכע, וועלכע זענען אויך געוועהן אין דער פערזאמלונג אנגעמאכט אזא ליארם אז עס איז גאר ניט געוועהן מעגליך צו רעדען. אומזיסט האט מיראבא געשריגען, אז עס איז גאר א בושה צו טענה'ן איבער אזא הייליגער זאך ווי די פרייהייט פונ'ם גלויבען, מען האט ניט געוואלט הערען, אונ מיט גרויס מיה איז געראטהען ראבא סאינט-עטיען צו מאכען א פשרה, אונ מען זאל בעשליסען, אז מען טאר קיינעם ניט זאטשעפען וועגען זיין אמונה ביז ער שטערט ניט מיט איהר די ארדנונג פונ'ם לאנד. דער פונקט איז געגאנגען אויך אויף יודען, נאר פון דעסטוועגען האט מען אין א קורצער צייט ווייטער געמוזט אנהייבען רעדען פון דער יודען פראגע. אין עטליכע ארטער האט מען געלערנט פירושים אויף דער תקנה פון דער פערזאמלונג, אונ עס איז געבליבען, אז מען זאל יודען גוט שלאגען, כדי זיי זאלען בעסער פערשטעהען דעם נייעם פירוש. עס איז ווייטער געווארען א רעש אין דער פערזאמלונג, גרעגואר האט געשריגען, אז עס איז א גרויסע רציחה וואס מען האט דעם פונקט אנגעשריבען ניט גאנץ דייטליך אונ דערפון איז ארויסגעקומען א רעה פאר אומשולדיגע מענשען; מיט זיין דעה האט זיך אויך אויסגעגלייכט איינער פון די בכבוד'סטע דעפוטאטען דער גראף קלערמאנט-טאנער, אונ עס איז געבליבען: מען זאל צושיקען א צירקולאר אומעדום, אז די יודישע אמונה מוז אויך ווערן געשיצט אונ האבען די איינענע פרייהייט וואס אנדערע רעליגיאנען. א ביסעל האט עס געהאלפען, נאר אין

עֶלְזַאס אונ לָאטְרינְגֶען הָאט מֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶארְט אָנְצוּטְהוּן דִי יוּדֶען צָרוֹת, אונ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט וַוייטֶער זוּכֶען הִילְף בַּיי דֶער נַאצְיָאנַאל-פֶּערְזַאמְלוּנְג. זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר אַ שָׁלִיחַ ר׳ יִצְחָק בֶּעעֶר, וָואס הָאט גֶעקֶאנְט זֶעהר שֶׁאן רֶעדֶען, אונ אִיהם אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּמָאלֶען דִי בִּיטֶערֶע לַאגֶע פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען. ר׳ יִצְחָק בֶּעער הָאט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן בַּיי דֶער פֶּערְזַאמְלוּנְג, מֶען הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר אַ גַאסְט, אונ מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלְדִינְג צוּ טְהוּן אונ הֶעלְפֶען דִי יוּדֶען. דִי פֶּערְזַאמְלוּנְג הָאט אוֹיךְ וָוארְט גֶעהַאלְטֶען, אונ חָאטְשׁ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיגֶע טֶאג, וָואס הָאבֶּען אַלֶּע פֶּערְדְרֶעהט דִי קָאפּ, הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט אַ בֶּעזוּנְדֶער זִיצוּנְג וֶועגֶען דֶער יוּדֶען-פְרַאגֶע אונ מֶען הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיסְאַרְבַּייטֶען אַ רֵיינֶע גֶעזֶעץ פַאר יוּדֶען, וָואס דִי מְלוּכָה זָאל שׁוֹין קָאנֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל עֶס אָבְּהִיטֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְּתָם גֶעהַאט נִיט וֶוענִיג גֶעגְנֶער, נָאר דִי צָאהל פוּן זֵייעֶרֶע בֶּעשִׁיצֶער אִיז פָּארְט גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן אונ מֶען הָאט גֶעמַאכְט פַאר אַ חֹק, אַז דִי סְפַרְדִים מוּזֶען גֶערֶעכֶענְט וֶוערֶען פַאר אֶמֶת׳ע אַיינְוָואהנֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ. דָאס וָואס דִי אַשְׁכְּנַזִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען אִין דְרוֹיסֶען אִיז אַוַדאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג פַאר דִי יוּדֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְגֶעהמֶען פַאר לִיעבּ הָאטְשׁ דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁרִיט צוּ זֵייעֶר פְרַייהַייט.

קוֹים הָאט מֶען שׁוֹין אָבֶּער גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה אִיז מֶען שׁוֹין נִיט גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהֶען אִין מִיטֶען. דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע, אונ סֶערְף-בֶּעער הָאט זִיךְ אַזוֹי פִּיעל גֶעלָאזְט קָאסְטֶען, אַז נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט דִי נַאצְיָאנַאל פֶּערְזַאמְלוּנְג עֶרְקְלֶעהרְט, אַז אַלֶּע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער פוּן פַּארִיז מוּזֶען הָאבֶּען אַלְס אֵיין פְרַייהַייט. נָאר אִין עֶלְזַאס הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט אַזוֹי גִיךְ אֵיין סוֹף מַאכֶען פוּן דֶער שַׁאֲלָה. אַ טְהֵייל שְׁטֶעדְט הָאבֶּען נִיט גֶעמַאכְט קֵיין חִלּוּק צְוִוישֶׁען יוּדֶען אונ קְרִיסְטֶען אונ אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֲפִילוּ זִיךְ אַיינְצוּטְהֵיילֶען מִיט עֶרְד הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ גְלַייכֶען חֵלֶק; דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, ווּאוּ מֶען הָאט נָאךְ אַלְס דֶעם יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן אַנְדֶערֶע, אונ מֶען הָאט חָאטְשׁ גֶעדַאנְקְט גָאטט וָואס עֶס פְלֶעגְט נִיט קוּמֶען צוּ קֵיין קְלַאפּ. דָאס אֵיינְצִיגֶע וָואס דִי נַאצְיָאנַאל-פֶּערְזַאמְלוּנְג הָאט גֶעקֶאנְט טְהוּן פַאר דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס מֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייט פוּן דִי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת וָואס

פְּלֶעגֶען בַּיי זֵיי אַרוֹיסצִיהֶען דִי לֶעצְטֶע פְּרוּטָה, אוּנ דָאס אִיז אַלֵיין אוֹיךְ גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶע טוֹבָה.

צְווִישֶׁען דִי דֶעפּוּטַאטֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען עֶדְלֶע מֶענְשֶׁען־פְּרַיינֶדֶע, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט לֵיידֶען אַז אִין פְּרַאנְקְרַייךְ זָאלֶען נָאךְ אַ טְהֵייל יוּדֶען דַארְפֶען אִיבֶּערְטְרָאגֶען צָרוֹת צוּ לִיעב דֶער אֱמוּנָה, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי, דוּפָּאר, הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז עֶס אִיז שׁוֹין צַייט מֶען זָאל אִין גַאנְצֶען מְבַטֵל זַיין אַלְדִינְג וָואס אִיז נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען פוּן אַמָאל אוּנ וָואס הֵייסְט נָאךְ מַאכֶען אַ חִלוּק צְווִישֶׁען דִי אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם לַאנְד. דֶעם 27 סֶעפְּטֶעמְבֶּר 1791 הָאט דִי גַאנְצֶע פֶערְזַאמְלוּנְג מַסְכִּים גֶעוֶועהן צוּ דוּפָּאר'ס דֵעָה, אוּנ פַאר אַלֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פְּרַאנְקְרַייךְ גָאר אָהן אַ שׁוּם חִלוּק, אִיז אוֹיפְגֶעגַאנְגֶען דִי זוּנְן פוּן פְּרַייהַייט. דִי גַאנְצֶע צַייט, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גֶעיִשׁוּבְט וֶועגֶען דֶער שַׁאֲלָה, אִיז ר' יִצְחָק בֶּער נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג אוּנ אַז אֵיינֶער הָאט גֶעוָואלְט רֶעדֶען עֶפִּים אַ שְׁלֶעכְט וָוארְט הָאט עֶר עֶס נִיט דֶערְלָאזְט אוּנ מֶען הָאט גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעלֶעגְט אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער. דֶערְפַאר אִיז זַיין שִׂמְחָה גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס, וֶוען עֶר הָאט דֶערְלֶעבְּט דִי יְשׁוּעָה, מִיט פְרֵייד הָאט עֶר בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט זֵיי גֶעבֶּעטֶען זֵיי זָאלֶען וַוייזֶען דִי פְּרַאנְצֶאזֶען, אַז זֵיי זֶענֶען וֶוערְטְה זִיךְ צוּ רֶעכְנֶען פַאר קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד.

דֶער טָאג, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה צוּ זַיין גֶעטְרַייא פְּרַאנְקְרַייךְ, אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אַ יוֹם טוֹב, אוּנ גָאר גִיךְ הָאבֶּען אֲפִילוּ דִי פְרִיהֶרִיגֶע שׂוֹנְאִים גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אַז דֶער יוּד פֶערְשְׁטֶעהט וִוי אַזוֹי דַאנְקְבַּאר צוּ זַיין פַאר אַ טוֹבָה. נִיט נָאר דִי סְפָרַדִים, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אַ בִּיסֶעל גֶעוָואהְנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶער פְּרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, נָאר אֲפִילוּ דִי אַשְׁכְּנַזִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶערֶעדְט יוּדִישׁ־דַייטְשׁ, הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶענוּמֶען לֶערְנֶען פְּרַאנְצֶאזִישׁ, מֶען הָאט גֶעמַאכְט אַ רֵיינֶע פְּרַאנְצֶאזִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעטְצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה, יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען אִין פְּרַאנְצֶאזִישֶׁע שׁוּלֶען, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז כִּמְעַט וִוי אַצוּנְד אִיז אוֹיסֶער דֶער שׁוּל שְׁוֶוער גֶעוָוארֶען צוּ דֶערְקֶענֶען וֶוער עֶס אִיז אַ יוּד אוּנ וֶוער עֶס אִיז אַ קְרִיסְט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְגָאסֶען זֵייעֶר בְּלוּט פַאר פְּרַאנְקְרַייךְ אוּנ אִין אַ נוֹיטְה הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ קֵיין גֶעלְד נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט: קוֹים הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען אַז מֶען בֶּעטְרַאכְט זֵיי וִוי בְּרִידֶער הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף פְּרַאנְקְרַייךְ וִוי אוֹיף אַ מוּטֶער, הוּנְדֶערְטֶער יוּדִישֶׁע גִבּוֹרִים הָאבֶּען גֶעדִיעֶנְט אִין דֶער אַרְמֶעע אוּנ, אַז עֶס

האָט געפעהלט אויף הוצאות און מען האָט זיך געמוזט צונויפלעגען האָט די קליינע יודישע קהלה פון באַרדאַ אַללײן געגעבען הונדערט טויזענד פראַנק. אין צוויי־דריי יאהר איז דאָס יודישע לעבען אַזוי צונויפגעשמאָלצען געוואָרען מיט'ן פראַנצעזישען, אַז מען האָט אָנגעהויבען ביי די יודען בעמערקען די אייגענע מעלות און חסרונות וואָס ביי די פראַנצויזען. אַז די רעוואָלוציאָן איז אַללע מאָל געוואָרען גרעסער און עס האָבען זיך אַרויסגעוויזען עטליכע צדדים, דער האָט געצויגען אַהין און דער אַהער און וועמען עס איז געראָטהען דער איז געוועהן דער פיהרער, זענען יודען אומעדום געוועהן אין דער מיט, און אַז מען האָט בעדאַרפט האַפּען אַ קלאַפּ האָבען זיי זיך אויך ניט אָבגעזאָגט. צו ליעב אַזאַ זאַך האָט איינער פון די שאַנסטע יודישע בעלי בתים פון באַרדאַ, ר' אַבְרָהָם פורטאַדאַ געמוזט אַנטלויפען, ווייל דער צד, וואָס ער האָט מיט איהם געהאַלטען, איז געפאַלען און דער אַנדערע, וואָס האָט פּלוצלונג אויפגעהויבען אַקאָפּ, האָט איהם געוואָלט הרג'נען און האָט טאַקי צוגענומען זיין גאַנץ פערמעגען. אַז מען האָט אין פראַנקרייך געמאַכט אַ שחיטה אויף אַללע גרויסע פריצים און עדעללייט, האָט מען די יודען אויך אַריינגעשטעלט אין צעטעל, און איינער פון די יודישע גבירים, שאַרל פּריקסאַטאַ, איז שיער ניט אומגעקומען נאָר צו ליעב דעם וואָס ער איז געוועהן אַ לוי, און די פראַנצויזען האָבען גערעכענט אַז פון דעם שבט שטאַמען אַללע יודישע מיוחסים און דערפאַר מוז מען איהם אויך אומברענגען. מיט גרויס מיה האָט ער זיך אָבגעבעטען און האָט געמוזט בעצאָהלען פאַר זיין לעבען מיט אַ קאַפּיטאַל פון אַ מיללייאָן און צוויי הונדערט טויזענד פראַנק. אַז עס איז באַלד אַרויסגעקומען די מאַשין אויף צו קאָפּען מענשען, וואָס מען האָט זיי גערופען גילאָטינע, איז אַ יוד געוועהן איינער פון איהרע ערשטע קרבנות: אויף אַ יונגען מאַנן כּרמל איז געפאַלען עפּים אַ חשד און דאָס שאַרפע מעסער פון דער גילאָטינע איז בעשפּריצט געוואָרען מיט יודיש בלוט.

אַ שטיקעל איבערשלאַג האָבען די יודען פון פראַנקרייך געהאַט אים יאהר 1794, נאָר דאָס איז געוועהן ניט דערפאַר, ווייל מען האָט געוואָלט טרעפען זייער אמונה, נאָר דוקא צו ליעב דעם וואָס מען האָט זיי גערעכענט גלייך מיט אַללע, און מען האָט ניט געוואָלט עס זאָל זיין אַ חילוק צווישען זיי און אַנדערע. די פראַנצויזען האָבען זיך דעמאָלט פערגלוסט אין גאַנצען אַראָבוואַרפען פון זיך דעם עול פון אמונה, לעבען נאָר נאָך דער השגה פון'ם

מענשליכען שכל, אונ טהון נאר דאס וואס עס בעפעהלט דער ריינער פערשטאנד. דאס פערשטעהט זיך אז די נייע תקנה איז נאר געגאנגען אויפ'ן קריסטענטהום, אונ אז מען האט פארגעלעגט מען זאל יודען פערוועהרען טראגען בארד אונ מל זיין די קינדער, האט די נאציאנאל־פערזאמלונג דארויף ניט געקאנט בעשטעהען, ווייל זיי זענען געגאנגען מיט דעם דרך, אז מישען זיך צו א פרעמדער רעליגיאן טאר מען ניט. פון דעסטוועגען האבען זיך אין א סך ארטער אבגעזונדערט אזעלכע פרייע מענשען וואס האבען ניט געוואלט ליידען, אז עס זאלען זיך נאר ארומדרעהען מענשען, וואס פיהרען זיך לויט געוויסע דינים פון זייער גלויבען. זיי האבען געארבייט אז דאס ווארט „אמונה" זאל גאר ניט געדאכט ווערען, אונ דערפאר האט מען אין נאנסי געגייטה די יודען זיי זאלען זיך אויך, גלייך מיט די קריסטען, אבזאגען פון יודישקייט אונ זאלען דאס גאנצע זילבער פון דער שול אוועקגעבען אויף צדקה־זאכען. די יודען האבען מן הסתם ניט געוואלט הערען, אונ דעמאלט האט מען שוין קיין כבוד ניט געלעגט אויף זיי: מען איז אנגעפאלען אויף די שולען, מען האט פערברענט ספרי־תורה, אונ וואו מען האט דערטאפט א יודיש ספר האט מען עס צוריסען, אונ אזוי ווי מען האט איינגעפיהרט אז רוהען זאל מען מעהר ניט ווי יעדען צעהנטען טאג אונ ניט זונטאג, האט מען די יודען געצוואונגען זיי זאלען אויך ארבייטען אים שבת אונ יום טוב, אונ זיי האבען אויך קיין אנדער ברירה ניט געהאט. אוודאי האבען ביי אזא לאגע די יודישע רבנים גענוג זיך אנגעליטען פונקט ווי די קריסטליכע גייסטליכע. דעם רב פון וועסטהאפען, א קליין שטאדטעל, ר' יצחק לענטשיץ האט מען עטליכע חדשים געהאלטען אין געפאנגניס, אונ מען האט איהם געוואלט פערמשפט'ן צום טויט נאר דערפאר וואס מען איז געוואהר געווארען אז ער האט געדאווענט אונ געפסקנ'ט שאלות. איינער פון די גרויסע לומדים, ר' דוד זינצהיים, האט געמוזט אנטלויפען פון שטראסבורג אונ זיך ארומדרעהען אין דער וועלט אויך פאר אזעלכע חטאים. אין מעץ האבען די יודען מורא געהאט צו באקען מצות אויף פסח, ווייל מען האט געוואוסט, אז מען קאן פאר אזא זאך ניט גוט אבשניידען; נאר א קלוגע יודישע פרוי איז געפאלען אויף א שכל אונ האט בעוויזען אז ביי די יודען איז די מצה א צייכען פון פרייהייט, עס דערמאנט זיי ווי זיי האבען אראבגעווארפען פון זיך דעם יאך פון מצרים, אונ דאס איז אנגענומען געווארען פאר א תירוץ. אין פאריז האט מען געצוואונגען די יודישע קינדער זיי זאלען קיין שול ניט אנקוקען אונ אז עס איז געפאלען א חשד אויף

אֵיינֶעם פוּן דִי שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער גְבִירִים, אַלֶכְּסַנְדֶר זֶעלִיגְמַאן, אַז עֶר הִיט אָב זַיין אֱמוּנָה הָאט מֶען נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף וָואס עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער נָדִיב אוּנ דִי שְׁטָאדְט הָאט אִיהם אָבְּגֶעקָאסְט אַ סַךְ גֶעלְד, אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה. צוּם גְלִיק, אִיז אָבֶּער דִי טְרוֹיעֶרִיגֶע צַייט בַּאלְד אַוֶועק, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעמַאכְט נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען זֶענֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי אַללֶע רֶעכְטֶע. אוּנ נָאר דִי יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער פוּן מֶעץ הָאבֶּען נָאךְ גֶעהַאט אַ עִכּוּב אוּנ נָאךְ אַ הִיבְשֶׁע צַייט הָאט מֶען זֵיי נִיט גֶעוָואלְט אַריינְשְׁטֶעלֶען אִין צֶעטֶעל פוּן דִי אֱמֶת׳ע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע אַיינְוָואהנֶער.

אַז הָאללַאנְד אִיז אִים יָאהר 1795 אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַ רֶעפּוּבְּלִיק הָאבֶּען בַּאלְד דִי יוּדֶען פוּן דָארְט דֶערְפִיהלְט וִוי טְהַייעֶר אוּנ הֵיילִיג עֶס זֶענֶען דִי דְרַיי ווָארְטֶער „פְרַייהַייט, גְלַייכְקַייט אוּנ בְּרִידֶערְשַׁאפְט", וָואס דִי מִנְהָגִים פוּנ׳ס לַאנְד הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף זֵייעֶר פָאהן. עֶס אִיז דִי יוּדֶען אִין הָאללַאנְד אֲפִילוּ פְרִיהר אוֹיךְ נִיט שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן. נָאךְ דִי רְדִיפוֹת וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער, אִיז הָאללַאנְד בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אַ גַן עֵדֶן, אוּנ הָאטְשׁ זֵיי זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אַ סַךְ נִידְרִיגֶער פוּן דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי עֶס נִיט גֶעפִיהלְט; זֵייעֶר צָאהל הָאט אִין גַאנְצֶען בֶּעטְרָאפֶען פִינְפְצִיג טוֹיזֶענְד, אִי דָאס זֶענֶען זֵיי בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן צְווֵיי פֶערְשִׁיעדֶענֶע קְהִלוֹת, סְפַרְדִים אוּנ אַשְׁכְּנַזִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אֵיינְס מִיט׳ן אַנְדֶערְן נִיט אָנְגֶעקֶעהְרְט. יֶעדֶער אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט זִיךְ, מֶען הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט וָואס דִי מְלוּכָה מִישְׁט זִיךְ נִיט אַרַיין אִין זֵייעֶרֶע אִינֶעוֶוענִיגְסְטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ קֵיינֶעם אִיז גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט דִיעֶנֶען בַּיי דֶער קְרוֹין, מֶען הָאט זֵיי נִיט גֶעקֶאנְט אַרַיינְגֶעהמֶען אִין קֵיין צֶעךְ אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט גֶעבֶּען פִיעל נְתִינוֹת אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט דֶערְפוּן נֶהֱנֶה זַיין. אַוַדַאי אַז עֶס הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען דִי מְלוּכָה אוּנ דְרַיי יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, וִוי אַסִיר, דֵי-לֶעמָאן אוּנ בְּרָאמֶעט, הָאבֶּען זֶעהר פִיעל גֶעאַרְבַּייט פַאר דֶער פְרַייהַייט פוּנ׳ם לַאנְד, זֶענֶען דִי יוּדֶען צוּם אִיבְּרִיגֶען אוֹיפְגֶערֶעכְט גֶעוָוארֶען, הָאטְשׁ גְלַאט אִיז עֶס נִיט צוּגֶעגַאנְגֶען. קוֹדֶם כָּל זֶענֶען דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער אַמְשְׁטֶערְדַמֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה נִיט גֶעוֶועהן צוּפְרִידֶען פוּן דִי נַייעֶ אוֹיפְטְהוּעֶכְצֶען, זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אַז עֶס פֶעהלְט זֵיי אַזוֹי אוֹיךְ גָאר נִיט, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶפִּיס אַזוֹי וִוי גֶעשְׁרָאקֶען אַז דִי פְרַייהַייט זָאל זֵיי נִיט שַׁאדֶען צוּם יוּדִישְׁקַייט. דִי צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעוָואהנְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם, הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען מִיט זֵייעֶר רֶעכְט אוּנ הָאבֶּען

נִיט גֶעשִׁיקְט קֵיין אֵיינְצִיגֶען דֶעפּוּטַאט פוּן זִיךְ צוּ דֶער נַאצְיָאנַאל־פֶערְזַאמְלוּנְג, חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז דָארְט וֶועט מֶען רֶעדֶען וֶועגֶען יוּדֶען, אוּנ אַז עֶס וֶועט זֶעהר נֶאטְהִיג זַיין אוֹיסְצוּהֶארֶען דִי מֵיינוּנְג פוּן אַ יוּדֶען. דֶערְוַוייל הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט עֶטְלִיכֶע שׂוֹנְאִים אוֹיךְ אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען חֲטָאִים אוּנ שְׁרַייֶען, אַז דִי יוּדֶען פֶערְדִיעֶנֶען נִיט מֶען זָאל זֵיי שְׁטֶעלֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ אַז זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען גָאר דֶערְצוּ אֲפִילוּ קֵיין הַשָּׂגָה נִיט. צוּם גְלִיק, הָאט זִיךְ אָבֶּער אִין דֶער זַאךְ אַרַיינְגֶעמִישְׁט דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער גֶענֶעראל נָאאֶעל, עֶר הָאט זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען, אוּנ מֶען הָאט דֶעם 2 סֶעפְּטֶעמְבֶּר 1796 אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ גֶעזֶעץ, אַז יוּדֶען הָאבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע וָואס קְרִיסְטֶען. נָאר אַזוֹי וִוי דִי נַארִישֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען אַלֵיין גֶעלְיַארֶעמְט אַז זֵיי ווִילֶען קֵיין פְרַייהַייט נִיט, הָאט מֶען זֵיי צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן אוּנ מֶען הָאט צוּגֶעשְׁרִיבֶּען, אַז מֶען נֵייטְהּ קֵיינֶעם נִיט אוּנ וֶוער עֶס ווִיל מֶאג זִיךְ בְּלַייבֶּען בַּיי זַיינֶע אַלְטֶע רֶעכְטֶע.

מֶען קָאן פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז אִין הָאלַאנְד הָאט דִי פָאלְקָאמֶענֶע יוּדִישֶׁע פְרַייהַייט נִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא שִׂמְחָה ווִי אִין פְרַאנְקְרַייךְ; עֶס הָאט זִיךְ, פֶערְקֶעהרְט, צוּ לִיעבּ דֶעם, אִין אַמְשְׂטֶערְדַם בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גְרוֹיס מַחֲלוֹקֶת. דִי גֶעצֶעהלְטֶע עֶטְלִיכֶע אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְטֶע הָאבֶּען גֶעוָואלְט, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער קְהִלָּה זָאלֶען אַוֶועקְלֵייגֶען זֵייעֶרֶע אַלְטֶע דְרָכִים אוּנ זָאלֶען זִיךְ נֶעהמֶען אַיינְפִיהרֶען נַייעֶ תַּקָּנוֹת; דָאס הָאט יֶענֶע נִיט גֶעטוֹיגְט, וַוייל זֵיי הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל זֵיי נִיט אָנְהוֹיבֶּען אֶפְּטֶער זָאגֶען דֵעוֹת אוּנ שְׁפֶּעטֶער זָאל מֶען זֵיי גָאר אִין גַאנְצֶען נִיט אַרָאבְּגֶעהמֶען דִי קְרוֹין. דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, וָואס דִי אוּנְצוּפְרִידֶענֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שוּל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „עֲדַת יְשֻׁרוּן", אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז אִיז פוּן זֵיי גֶעוָוארֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער קְהִלָּה, וָואס הָאט זִיךְ שוֹין גֶעפִיהרְט פְרַייעֶר: פוּן דֶער שְׁמוֹנָה־עֶשְׂרֵה הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען דִי תְּפִלָּה „וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה", זֵייעֶרֶע מֵתִים הָאבֶּען זֵיי גֶעהֵייסֶען בֶּעגְרָאבֶּען עֶרְשְׁט אוֹיפ'ן דְרִיטֶען טָאג, אוּנ אַ מֶרְחָץ הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ נַייעֶם אוּנ הָאבֶּען זִיךְ נִיט אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי דִי רַבָּנִים ווִי אַזוֹי צוּ מַאכֶען דִי מִקְוָה. אַוַדַאי הָאט יֶענֶער צַד, וָואס אִיז גֶעוֶועהן מֶעהר תַּקִּיף, אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֵיי צוּ רוֹדֵפ'ן, מֶען הָאט זֵיי אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיוְוט טָאמֶער וֶועט מֶען קָאנֶען פּוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה זִי זָאל זֵיי נִיט לָאזֶען לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער גְרוֹיסֶער קְהִלָּה. נָאר חָאטְשׁ דִי פְרוּמֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער רֹב הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען אוּנ

אַז עֶס אִיז אַוֶועקגֶעגַאנְגֶען אַפָּאר יָאהר, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּקֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען אַז עֶס אִיז נִיט אַזַא גֶעוַואלְד, הָאט גֶעמוּזְט וֶוערֶען אַשָׁלוֹם. אִין אַקוּרְצֶער צַייט הָאבֶּען טַאקִי דִי גֶעלֶעהרְטֶע יוּדֶען פוּן הָאללַאנְד דֶערְגְרֵייכְט נָאר אַגְרוֹיסֶע מַדְרֵגָה: ר׳ יִצְחָק דַא קוֹסְטַא אַטִיאַס אִיז אִים יָאהר 1798 גֶעוָוארֶען פְּרֶעזִידֶענְט פוּן דֶער נַאצְיָאנַאל־פֶּערְזַאמְלוּנְג, אוּנ עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וְוִי מָארֶעסְקָא אוּנ ר׳ מֹשֶׁה אַסֶיר, הָאבֶּען פֶּערְנוּמֶען זֶעהר שֶׁאנֶע שְׁטֶעללֶען בַּיי דֶער קְרוֹין. הָאללַאנְד הָאט גֶעוִויזֶען אַז זִי מֵיינְט עֶס גַאנְץ עֶרְנְסְט אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דָארְט בַּאלְד גֶעפוּנֶען אַפְּלַאץ, וואוּ זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶאנְט גְלֶאנְצֶען מִיט זֵייעֶרֶע מַעֲלוֹת.

מֶען קֶאנְן אוֹיף דִי פְּרוּמֶע יוּדֶען פוּן הָאללַאנְד וָואס הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהר אַזוֹי אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט אַקֶעגֶען דֶער פְּרַייהַייט, קֵיין פַּארְאִיבֶּעל נִיט הָאבֶּען, נִיט אֵיינְמָאל הָאבֶּען זֵיי זֵייעֶר הַאלְז גֶעשְׁטְרֶעקְט פַאר זֵייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ הָאבֶּען דִי פְרַייהַייט פֶערְוָוארְפֶען, וָואס מֶען הָאט זֵיי פַאר דֶער אֱמוּנָה גֶעבָּאטֶען, אָבֶּער אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען, אַז מֶען גִיט זֵיי דִי פְּרַייהַייט בְּתוֹם לֵב אוּנ מֶען טְשֶׁעפֶּעט דִי אֱמוּנָה נִיט, אוּנ אַז אַדְרַבָּה דִי פְּרַייהַייט הָאט בְּכֹחַ אַרוֹיסְצוּבְּרֵיינְגֶען פֶּעהִיגֶע יוּדֶען, וָואס קֶאנֶען זַיין אַצִירוּנְג פַאר זֵייעֶר פָאלְק, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ זֶעהר גֶעפְרֵייט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר אֵיין הֵיילִיגֶען חוֹב צוּ אַרְבַּייטֶען פַאר זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ בֶּעקוּמֶען פְּרַייהַייט. צוּם עֶרְשְׁטֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף דֶער לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין דִי קְלֵיינֶע דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת, אוּנ הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען דִי נַאצְיָאנַאל־פֶּערְזַאמְלוּנְג זִי זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען אוּנ גֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען יֶענֶע מְלוּכוֹת, אַז וְוִי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען נִיט מְבַטֵל זַיין דֶעם שְׁוֶוערֶען יוּדִישֶׁען מַס וֶועט מֶען אִין הָאללַאנְד אָנְהוֹיבֶּען נֶעהמֶען פּוּנְקְט אַזַא מַס בַּיי יֶעדֶען דַייטְשׁ וָואס קוּמְט אַהִין צוּ פָּאהרֶען, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועלֶען זֵיי דֶערְפִּיהלֶען דֶעם טַעַם דֶערְפוּן. אַוַדַאי הָאט מֶען גֶעפּוּעֶלְט, וַוייל דִי קְלֵיינֶע דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעללֶען גֶעגֶען הָאללַאנְד אוּנ פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז זֶענֶען דִי דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען גֶעוָוארֶען. אִין אַסַךְ שְׁטֶאדְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ וָואהנֶען אִין אַבֶּעזוּנְדֶער עֶנְגֶער יוּדִישֶׁער גַאס, אוּנ קוֹים זֶענֶען דִי פְרַאנְצוֹיזֶען אַרַיין קֵיין וֶוענֶעדִיג הָאט מֶען בַּאלְד צוּבְּרָאכֶען דִי טוֹיעֶרְן פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען גְהֶעטָא, וָואס הָאט בִּיז אַהֶער נִיט צוּגֶעלָאזְט צוּ דִי יוּדֶען קֵיין לִיכְטִיגֶע שַׁיין. אִין פִּיעמָאנְט הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען אַלֵיין גֶעמַאכְט אַיוֹם טוֹב וֶוען דֶער מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ פֶערְבֶּעסֶערְט אוּנ

אַגַייסטְלִיכֶער הָאט זֵיי בֶּעגְרִיסְט אִין שׁוּל מִיט זֶעהר אַפְרַיינְדְלִיכֶע רֶעדֶע. אַז דִי שְׁטָאדְט קָאלְן אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי פְרַאנְצוֹיזֶען הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעזֶעצֶען יוּדֶען. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט דָאס פְרַאנְצֶאזִישֶׁע חַיִל, אוּמֶעדוּם וואוּ עֶס הָאט נָאר גֶעשְׁטֶעלְט אַפוּס, בֶּעפֶעסְטִיגְט דִי פְרַייהַייט אִיבּ פַּאר דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ נַייֶער לֶעבֶּען.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפַּארְט, וֶועלְכֶער הָאט גֶעוָואלְט וֶוערֶען אַ צְוֵייטֶער אַלֶכְּסַנְדֶר מוּקְדוֹן, אוּנ הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען דִי מַאכְט פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִין אַלֶע ווַייטֶע לֶאנְדֶער. עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען קַיין מִצְרַיִם, אוּנ פוּן דָארְט הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט צוּ גֶעהֶען אַזְשׁ קַיין אִינְדִיֶען. וֶוען דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל פֶערְשְׁטֶעלְט אִיהם נִיט דֶעם וֶועג אוּנ עֶס הֵייבְּט זִיךְ נִיט אָן אַ שְׁוֶוערֶע מִלְחָמָה. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוָוארֶען דֶער פְּלַאץ פוּן אַ שְׁרֶעקְלִיךְ בְּלוּט פֶערְגִיסֶענִישׁ אוּנ צְוֵויי שְׁטֶאדְט, אֵל־אַרִישׁ אוּנ גַזָה, זֶענֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען צוּ דִי פְרַאנְצוֹיזֶען אִין דִי הֶענְד אַרַיין. נַאפָּאלֶעאָן הָאט גֶעשִׁיקְט זָאגֶען דִי יוּדֶען, אַז זֵיי וֶועט קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעשֶׁעהֶען, אַז עֶר וֶועט, פֶערְקֶעהְרְט, אָבְּנֶעהמֶען פוּן זֵייעֶרְט־וֶועגֶען דָאס הֵיילִיגֶע לַאנְד אוּנ זֵיי וֶועלֶען זִיךְ אַרוֹיפְשְׁלָאגֶען אוֹיף זֵייעֶר פְרִיהֶרִיגֶען שְׁטַאנְד; זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיינֶע וֶוארְטֶער, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען זֵיי מַאקִי גֶעוֶועהן גֶעטְרַייע דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. עֶס אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז דֶערְמִיט וָואס נַאפָּאלֶעאָן זָאגְט זֵיי צוּ גָאלְדֶענֶע בֶּערְג מֵיינְט עֶר נָאךְ אָבְּצוּנַארֶען דִי צְוֵויי יוּדִישֶׁע מִינִיסְטָארֶען, ר׳ חַיִּים מַעֲלִים־פַּרְחִי, וָואס הָאט אָבְּגֶעהִיט דִי שְׁטָאדְט עַכּוֹ בַּיים יַם, אוּנ זַיין פָּאטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל פַּרְחִי, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אִין דַמֶשֶׂק, כְּדֵי זַיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ שְׁלַאבֶּערִיגֶער וֶוערֶען, אוּנ עֶר זָאל זִיךְ קָאנֶען בֶּענוּצֶען מִיט זֵייעֶר שְׁלַאפְקַייט. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער קַיין נַארָאנִים נִיט גֶעוֶועהן אוּנ הָאבֶּען גוּט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזֶעלְכֶע זִיסֶע חֲלוֹמוֹת קָאנֶען זִיךְ אוֹיסְלָאזֶען זֶעהר בִּיטֶער, אוּנ אַז מֶען הָאט דֶערְהֶערְט אַז נַאפָּאלֶעאָן הֵייבְּט זִיךְ אָן צוּצוּרִיקֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, הָאבֶּען אַלֶע יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי שְׁטֶאדְט, מֶען הָאט גֶעאַרְבַּייט טָאג אוּנ נַאכְט, דֶער רַב ר׳ מָרְדְּכַי יוֹסֵף מְיוּחָס הָאט אֲפִילוּ מַתִּיר גֶעוֶועהן צוּ אַרְבַּייטֶען אִים שַׁבָּת אוּנ הָאט אַלֵיין גֶעלֶעגְט דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁטֵיין בַּיי דֶער פֶעסְטוּנְג. אַבִּיסֶעל הָאט אֲפִילוּ נַאפָּאלֶעאָן גֶעשְׁפִּיעלְט דָאס גְלִיק, אִין טְהָאל יִזְרְעֶאל הָאט עֶר אַיינְגֶענוּמֶען מִיט פִיעֶר טוֹיזֶענְד מַאנְן דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעכְס מָאל אַזוֹי דִי גְרוֹיס, נָאר בַּיי עַכּוֹ הָאט עֶר גֶעמוּזְט

בְּלַייבֶּען שְׁטֶעהֶען אוּנ איז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוָועהן צוּרִיק אַוֶועק ,קֵיין מִצְרַיִם. דִי צַייט וָואס עֶר הָאט פֶּערְבְּרַאכְט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָאט אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט בַּיי אִיהם אִין הַארְץ עֶפִּיס וִוי אַ גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוּת צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק, וָואס הַאלְט זִיךְ אוֹיף דִי פִּיס טוֹיזֶענְדֶער יָאהר אוּנ פַאלְט נִיט אוּנְטֶער דֶער מַשָּׂא פוּן דִי צָרוֹת, אוּנ דֶערְצוּ הָאט זִיךְ נָאךְ צוּגֶעמִישְׁט בַּיי אִיהם דֶער גֶעדַאנְק, אַז פַאר מֶענְשֶׁען, וָואס לֶעבֶּען נָאר מִיט נִסִים מוּז מֶען טַאקִי דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. דֶער פַאר הָאט נַאפָּאלֶעאָן שְׁפֶּעטֶער, וֶוען דִי מַאכְט אִיז אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ אִיהם, בֶּעפֶּעסְטִיגְט דִי יוּדִישֶׁע פְרַייהַייט, הָאטְשׁ בֶּאֱמֶת אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן קֵיין שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל, אוּנ הָאט עֶס אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט זַיין, וַוייל אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע פָארְט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי הוֹיפְּטְרָאללֶע אוּנ הָאט נִיט גֶעלָאזְט, אַז פְרֶעמְדֶע רֶעלִיגְיָאנֶען זָאלֶען שְׁטֶעהֶען אוֹיף אַ גְלַייכֶער מַדְרֵגָה מִיט אִיהר. דֶערְפַאר הָאט נָאךְ אַ לַאנְגֶע צַייט דִי מְלוּכָה אִין פְרַאנְקְרַייךְ זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִישֶׁען צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, גְלַייךְ וִוי זִי וַוייסְט נָאר פוּן אִיהר נִיט; דִי יוּדֶען הָאבֶּען טַאקִי גֶעהַאט אַללֶע רֶעכְטֶע, נָאר וֶועגֶען גְלוֹיבֶּען אִיז אִין לַאנְד נִיט גֶעוועהן ,קֵיין שׁוּם גֶעזֶעץ, עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען כִּמְעַט, אַז מֶען לָאזְט זֵיי לוֹיפֶען, אוּנ מֶען וִויל זִיךְ אוֹיף זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג רֶעלִיגְיָאז לֶעבֶּען גָאר נִיט אוּמְקוּקֶען, נִיט שְׁטֶערֶען אוּנ נִיט שִׁיטְצֶען.

אַזוֹי אִיז מֶען שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דֶער שְׁוֶועל פוּנ'ם נַיינְצֶעהְנְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט אוּנ נָאר אִין פְרַאנְקְרַייךְ. הָאללַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען אִיז דִי יוּדֶען בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען; אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אוּנ פְּרַייסֶען, אוּנ אוֹיךְ אִין דִי הוּנְדֶערְטֶער קְלֵיינֶע דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת, זֶענֶען זֵיי פֶערְשְׁוַוארְצְט גֶעוָוארֶען וִוי פְרִיהר. אִין בֶּערְלִין הָאט מֶען אֲפִילוּ דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים נִיט גֶעוָואלְט אַרַיין שְׁרַייבֶּען אִין צֶעטֶעל פוּן דִי וָואס הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ הֵיילֶען קְרַאנְקֶע. אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע צְווֵיי גְרוֹיסֶע לַייט וִוי גֶעטְהֶע אוּנ פִיכְטֶע, וָואס בַּיי זֵיי הָאט, דַאכְט זִיךְ, נִיט בֶּעדַארְפְט אָנְגֶעהֶען שִׂנְאָה צוּ פְרֶעמְדֶע פֶעלְקֶער, הָאבֶּען נִיט גֶעהַאלְטֶען פוּן יוּדֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען, אַז עֶס וָואלְט אַ יֹשֶׁר גֶעוֶועהן זֵיי מֶענְשְׁלִיכֶער צוּ בֶּעהַאנְדְלֶען, הָאבֶּען דִי בֵּיידֶע בֶּערִיהְמְטֶע דֶענְקֶער שְׁטַארְק פְּרָאטֶעסְטִירְט גֶעגֶען דֶעם. אַז דִי גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶּען גֶעהַאט אַזֶעלְכֶע שְׁלֶעכְטֶע מַחֲשָׁבוֹת וֶועגֶען יוּדֶען, קָאן מֶען שׁוֹין פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דָאס פָאלְק הָאט אִיבֶּערְגֶעטְהוּן רִשְׁעוּת. אוּמְזִיסְט הָאבֶּען נֶעבִּיךְ מֶענְדֶעלְסָאהְן'ס תַּלְמִידִים אַוֶועקְגֶעלֶעגְט אַללֶע כּוֹחוֹת צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען וִויסֶענְשַׁאפְט צְוִוישֶׁען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער; אוּמְזִיסְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַללֵיין כִּיסְלֶעכְוַוייז מֶעהר גֶעלֶערְנְט דִי רֵיינֶע דַייטְשֶׁע שְׁפְּרַאכֶע; אוּמְזִיסְט

הָאבֶּען זִיךְ דִי שֶׁאנְסְטֶע בֶּערְלִינֶער בַּעֲלֵי בָּתִּים אָפְּגֶעזָעגֶענְט מִיטְ'ן יוּדִישְׁקַייט כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט דַארְפֶען אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם קְרוּמֶען קוּק פוּן דִי קְרִיסְטֶען, דִי שִׂנְאָה הָאט נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען קַיין חִלוּק: קוֹים נָאר אַ יוּד — הָאט מֶען גֶעמֶאנְט זַיין אַ גֶעבִּילְדֶעטֶער, אֲפִילוּ נָאר אַ גֶעוֶועזֶענֶער, אוּנ דִי פְּערְגִיפְטֶעטֶע פַיילֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעפְלוֹיגֶען, דִי בֶּאזֶע צוּנְגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעדְרֶעהט אָהן אֵיין אוֹיפְהֶאר, אוּנ אֲפִילוּ דִי הֶאנְד הָאבֶּען זִיךְ גֶערִיכֶען אַרָאבְּצוּלָאזֶען אַ קְלַאפּ אוֹיף דֶער אַלְטֶער אַיינְגֶעבּוֹיגֶענֶער יוּדִישֶׁע פְּלֵייצֶע. מֶען קֶאן נִיט זָאגֶען, צוּ יֶעדֶער צַייט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט אוֹיךְ גוּטֶע פְרַיינְד צְוִוישֶׁען קְרִיסְטֶען; אוֹיךְ דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ פַאר זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַ פָּאר קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס כְּרִיסְטִיאַן גְרוּנְד, וָואס אִיז נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ שְׁרַייֶען אִיבֶּער דֶעם אוּנְרֶעכְט וָואס מֶען טְהוּט דִי יוּדֶען; מֶען הָאט אָבֶּער דִי גוּטֶע קוֹלוֹת נִיט גֶעקָאנְט אַרוֹיסְהֶארֶען, קוֹים הָאט מֶען דֶערְזֶעהֶען, אַז אֵיינֶער וִויל זָאגֶען פוּן דִי יוּדֶענְס וֶועגֶען עֶפִּיס אַרֶעכְט וָוארְט, הָאט מֶען אָנְגֶעמַאכְט אַזַא לְיַארְם, אוּנ דֶער זַייטִיגֶער מֶענְשׁ הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען, אוּנ הָאט נָאר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דֶעם יוּדֶען מַאכְט מֶען מִיט דֶער בְּלָאטֶע אוּנ מִן הַסְּתָם קוּמְט אִיהם טַאקִי אַזוֹי.

בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בִּזָיוֹן דָאס וָואס יֶעדֶער דַייטְשֶׁער פִירְסְט הָאט בַּיי זֵיי גֶענוּמֶען בֶּעזוּנְדֶער מַס. קוֹים הָאט אַ יוּד בֶּעדַארְפְט אַרִיבֶּערְפָאהְרֶען דִי גְרֶענִיץ פוּן אַ קְלֵיינֶער דַייטְשֶׁער מְלוּכָה, הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין גֶעהִיט דִי נְשָׁמָה, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צָאהלֶען גֶעלְד נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען עֶרְלוֹיבְּט אִיהם דוּרְכְצוּפָאהְרֶען. אַזֶעלְכֶע קְלֵיינֶע מְלוּכוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן כִּמְעַט הוּנְדֶערְט, אַ יוּדִישֶׁער סוֹחֵר הָאט גֶעקָאנְט אִין אֵיין טָאג בַּייטֶען צֶעהן גְרֶענִיצֶען, אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט מֶען אִיהם אָפְּגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט קוֹיפֶען פַאר גֶעלְד דָאס רֶעכְט וַוייטֶער צוּ פָאהְרֶען. בַּיי יוּדֶען הָאט נִיט אַזוֹי אוֹיסְגֶעמַאכְט דָאס גֶעלְד, וִוי דִי בּוּשָׁה וָואס מֶען פְלֶעגְט אִיהם פֶערְהַאלְטֶען ווֶוען אַללֶע אַנְדֶערֶע זֶענֶען זִיךְ גֶעפָאהְרֶען פְרַיי. מֶען הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט צוּ נֶעהמֶען אַזַא מַס אוֹיךְ בַּיי דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַרוּמְפָאהְרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, נָאר פְרַאנְקְרַייךְ הָאט אַ וִוינְק גֶעטְהוּן, אַז זִי וִויל עֶס נִיט לַיידֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּ רוּה לָאזֶען. דֶערְפַאר הָאט מֶען זִיךְ אָבֶּער מֶעהר נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי אֵייגֶענֶע דַייטְשֶׁע יוּדֶען.

עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1803 הָאבֶּען זִיךְ צְוֵויי יוּדֶען גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען גֶעגֶען דֶעם מַס, אוּנ עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען, וָואס אִין אַ טְהֵייל אֶרְטֶער הָאט מֶען אִיהם

מְבַטֵל גֶעוֶועהן. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן, וָואס הָאט גֶעפּוֹעֶלְט בַּיים פִּירְסְט פוּן בְּרוֹינְשְׁוַוייג עֶר זָאל אִין זַיין מְדִינָה אָבְּשַׁאפֶען דֶעם מַס, אוּנ ר׳ וָואלְף בְּרֵיידֶענְבַּאךְ, וָואס אִיז וֶועגֶען זַיין שַׁאךְ־שְׁפִּיעֶל גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי פִיעל בַּארָאנֶען, אוּנ מֶען הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּלִיעבּ טְהוּן. בְּרֵיידֶענְבַּאךְ אִיז אוֹיךְ גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען זִיךְ פְּרִיוֶוען מִיט דֶער מַטְבֵּעַ; עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת מֶען זָאל זִיךְ צוּנוֹיפְלֶעגֶען אוּנ מֶען זָאל זִיךְ פָּשׁוּט מִיט גֶעלְד קוֹיפֶען רֶעכְטֶע. דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער זִיךְ דֶערְוואוּסְט דֶערְפוּן אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען טַאקִי אֶפְשָׁר עֶפִּיס מַאכֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּערוּהִיגֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיס צוּ טְרֶעטֶען גֶעגֶען זֵיי מִיט דֶער פֶעדֶער. מֶען הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען אַללֶע אַלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען. אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע מְסִירוֹת גְרַאטֶענָאוֶוער: עֶר הָאט אוֹיף דִי יוּדֶען אוֹיסְגֶעגָאסֶען דִי גַאנְצֶע בִּיטֶערֶע גַאל וָואס קֶאן זִיךְ גֶעפִינֶען אִין אַ שְׁלֶעכְט הַארְץ, אוּנ הָאט מִיט גַאֲוָה גֶעזָאגְט אַז עֶר רֶעכֶענְט זִיךְ אַללֵיין פַאר׳ן „הָמָן“ פוּן דֶער נַייעֶר צַייט. אִיהם הָאבֶּען אוּנְטֶערְגֶעהָאלְפֶען נָאךְ אַ סַךְ קְלֵיינֶע הָמָן׳ס אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא גֶעוַואלְד, אַז אֲפִילוּ דִי גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען, וָואס פְלֶעגֶען זַיין גֶאסְט בַּיי הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, הָאבֶּען זִיךְ גָאר גֶעמוּזְט שֶׁאמֶען, אוּנ הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ זַאטְשֶׁעפֶּען מִיט מֶענְשֶׁען אָהן גֶעוִויסֶען אוּנ אָהן דֶרֶךְ אֶרֶץ.

אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער פַּחַד אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי בֶּערְלִינֶער יוּדֶען, וֶוען זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען וִוי דִי אַלְטֶע שִׂנְאָה הָאט זִיךְ בֶּענַייהט נָאךְ מִיט אַ גְרֶעסֶערֶער קְרַאפְט. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַללֶע פֶערְלָארֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוואוּסְט וָואס מֶען הֵייבְּט אָן צוּ טְהוּן. פְרִיהֶר הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט זִיךְ אוֹיסְטַעֲנָה׳ן מִיט דִי שׂוֹנְאִים, אוּנ זֵיי אֶנְפֶערְן מִיט בֶּעזוּנְדֶערֶע סְפָרִים, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן, אַז דֶערְמִיט וֶועלֶען זֵיי וֶוענִיג הֶעלְפֶען אוּנ אֶפְשַׁר נָאךְ מֶעהר קַאלְיֶע מַאכֶען, וַוייל דִי שׂוֹנְאִים פְרֶעגֶען גָאר אֵייגֶענְטְלִיךְ קֵיין קַשְׁיוֹת נִיט מֶען זָאל זֵיי דַארְפֶען גֶעבֶּען אַ תְּשׁוּבָה, אוּנ זֵיי וֶועלֶען נָאךְ דַאנְקֶען גָאטט וֶוען זֵיי וֶועלֶען הָאבֶּען צוּ וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען; דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען בֶּעטֶען דִי פָּאלִיצִיְע מֶען זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ טְהֵיילֶען אִין דִי גַאסֶען בִּיכְלֶעךְ וֶועגֶען יוּדֶען, סַאי אוֹיף שְׁלֶעכְטֶען, סַאי אוֹיף גוּטֶען. עֶס אִיז שׁוֹין אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטָאפֶּען דִי מַיילֶער, אוּנ פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט מְסִירוֹת אוּנ מֶען הָאט נָאר גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען, גְלַייךְ

ייי צוּ לֵיעב זַיי זֶענֶען גַאנְץ פְּרַייסֶען אוּנ אַללֶיז, דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת גֶעוֶועהן אִין אַ סַכָּנָה. נִיט נָאר אִין בֶּערְלִין, אוֹיךְ אִין בְּרֶעסְלוֹיא אוּנ פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע חֲכָמִים, וָואס זֶענֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף פַּרְעה׳ס שֵׂכֶל אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז מֶען טָאר נִיט דֶערְלָאזֶען יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אַזוֹי מֶערְהֶרֶען אוּנ מֶען מוּז זוּכֶען מִיטֶעל צוּ פֶערְקְלֵיינֶערְן דִי צָאהל פוּן דִי יוּדִישֶׁע יוּנְגְלֶעךְ. אִין אַ סַךְ אֶרְטֶער וָואלְט אֲפִילוּ שׁוֹין גֶעקוּמֶען צוּ אַ גֶעשְׁלֶאג אוֹיךְ; נָאר דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אַ בִּיסֶעל אָבְּגֶעהַאלְטֶען דֶערְפוּן. דִי לַאגֶע אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי טְרוֹיעֶרִיג, אַז אֲפִילוּ דִי יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען אֵיין עֵצָה ווִי אַזוֹי שְׁטִיללֶער צוּ מַאכֶען דֶעם כַּעַס פוּן דִי שׂוֹנְאִים, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט פָארְגֶעלֶעגְט, אַז דִי מְלוּכָה זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ גֶעזֶעץ, אַז יֶעדֶער יוּד אִיז מְחוּיָב ווֶענִיגְסְטֶענְס צְוֵויי פוּן זַיינֶע קִינְדֶער חֲתוּנָה צוּ מַאכֶען פַאר קְרִיסְטֶען. אַזַא נַארִישֶׁער פְּלַאן הָאט גֶעקֶאנְט אַיינְפַאלֶען אַ יוּדֶען, אוּנ דָאס אַלֵיין בֶּעוַוייזְט ווִי וַוייט דָאס אוּמְגְלִיק הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען דֶעם שֵׂכֶל.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גָאר אִין גַאנְצֶען שְׁוַויינֶען אִיז דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אוּנְמֶאגְלִיךְ, אוּנ צְוֵויי יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּער פוּן הַאמְבּוּרְג אוּנ קֶאנִיגְסְבֶּערְג, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען זֵייעֶרֶע נָאהמֶען, הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען פָּשׁוּט חוֹזֶק מַאכֶען פוּן דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּנ אָבְּשְׁפֶּאטֶען פוּן דֶעם גֶעוַואלְד, וָואס זֵיי מַאכֶען. אָן אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אֲפִילוּ אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי נֶעהמְט זִיךְ דַוְקָא פוּן דֶעם, וָואס יוּדֶען בִּילְדֶען זִיךְ, וָואס זֵיי רֶעדֶען שׁוֹין אַזוֹי רֵיין דַייטְשׁ, אַז מֶען קֶאן זִיךְ זֵיי נִיט נָאכְקְרִימֶען, וָואס זֵיי טְרָאגֶען מֶעהר קֵיין בָּארְד נִיט, בַּיי וֶועלְכֶע מֶען זָאל זֵיי קֶאנֶען רַייסֶען. אַוַדאי הָאבֶּען זִיךְ דִי עֶדְלֶערֶע קְרִיסְטֶען גֶעשֶׁאמְט, נָאר דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען פוּן קֵיין בּוּשָׁה נִיט גֶעוָואלְט ווִיסֶען, אוּנ הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אוּנְטֶערְצוּהִיטְצֶען דָאס פָאלְק. עֶרְשְׁט אַז פְּרַייסֶען הָאט גֶעהַאפְּט אַ גוּטֶען קְלַאפּ בַּיי דֶער מִלְחָמָה נֶעבֶּען יֶענַא, עֶרְשְׁט אַז דִי פְּרַאנְצוֹיזֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרַיינְגֶעהַאפְּט קֵיין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ הָאבֶּען מִיט זִיךְ אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט אִין לַאנְד דִי פְרַייהַייט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי יוּדֶען בֶּעסֶער צוּ ווֶערֶען: דִי דַייטְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין גֶעמוּזְט אִין זִין הָאבֶּען אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט אוּנ זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען אַ בִּיסֶעל אַרָאבּ צוּוַוארְפֶען פוּנ׳ם קָאפּ.

אִין דֶער דָאזִיגֶער פִינְסְטֶערֶער צַייט, וֶוען דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט צִיהֶען זֵייעֶר פַּרְנָסָה נָאר פוּנ׳ם הַאנְדֶעל אוּנ דָאס אַלֵיין הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט פֶערְגוּנֶען אוּנ מֶען הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵייעֶר גַאנְצֶער מִסְחָר אִיז נָאר

געבויעט אויף שווינדעל, האט א יודישער סוחר געוויזען דער וועלט, אז ניט שטאנדיג איז עהרליך דווקא שווערליך, און אז ווען דאס שטיקעלע הצלחה דיענט קאן אויך דער פערשטויסענער יוד שטייגען גאנץ הויך. דאס איז געוועהן ר' מאיר אנשיל ראטהשילד, וואס איז געבארען געווארען אין פראנקפורט אם מאין אים יאהר 1743. זיינע עלטערן זענען געוועהן פראסטע בעלי בתים און האבען מן הסתם געוואלט פון זייער קינד מאכען א גרויסען למדן. נאר דעם קליינעם ראטהשילד האט זיך ניט געגלוסט ליעגען אין פורטה אין דער ישיבה; איהם האט עס געטראגען צו דער האנדעלסוועלט, און גאר מיט א קליין קאפיטאל האט ער זיך געאפענט א געשעפט און איז געווארען א באנקיר. א סך יאהרען האט ער געהארעוועט ביז ער האט בעקומען א רעכטען נאמען, און ערשט אים יאהר 1801 האט איהם דער קורפירסט פון העסען, ווילהעלם, געמאכט פאר זיין-אגענט, און ער איז ביי איהם געווארען דער גראסטער חשוב. דעמאלט איז שוין ראטהשילד געוועהן אין גרויסען נאמען און איז שוין אויפ'ן אנדערן יאהר אים שטאנד געוועהן צו מאכען דער מלוכה פון דענעמארק איין הלואה פון צעהן מיליאן טהאלער. אים יאהר 1806 זענען די פראנצויזען געשטאנען ניט ווייט פון פראנקפורט אם מאין, און מען האט זיך יעדען טאג געקאנט רעכטען, אז אט וועלען זיי אריין אין שטאדט און וועלען פון איהר א תל מאכען. אוודאי האט זיך יעדער פערמעגליכער בעל הבית געשראקען און אויף ראטהשילד'ן האט געוויס געציטערט די הויט, ווייל ער איז שוין דעמאלט געוועהן בעקאנט פאר א מיליאנער און ער האט געוואוסט אז צום ערשטען וועט מען זיך ווארפען צו איהם. פלוצלונג איז צו איהם איין מאל ביי נאכט געקומען דער קורפירסט ווילהעלם, און האט איהם מגלה געוועהן א סוד, אז אויפ'ן אנדערן טאג וועלען די פראנצויזען אבנעהמען פראנקפורט, און אזוי ווי ער מוז באלד אנטלויפען לאזט ער ביי איהם איבער עטליכע מיליאן אין גאלד, ווייל פיהרען עס מיט זיך קאן ער ניט, און קיין אנדער בעגלויבטען וואס מען זאל איהם מאגען געטרויען אזא סומע האט ער ניט. אומזיסט האט איהם ראטהשילד געגעבען צו פערשטעהען, אז ער קאן דאס געלד ניט נעהמען, ווייל זיין הויז שטעהט אויפ'ן ערשטען פייער; דער קורפירסט האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען. ער האט איהם כמעט דאס געלד אנגעווארפען און האט איהם נאר ביים געזעגנען געזאגט, אז ער פערלאזט זיך אויף איהם, און אויב עס וועט איהם ניט געראטהען אבצוהיטען זיינע מיליאנען, וועט ער צו איהם קיין טענה ניט האבען. דער קורפירסט איז אוועק, די

פְּרַאנְצוֹיזֶען זֶענֶען טַאקִי אִין דֶער פְּרִיה אַרַיין קַיין פְּרַאנְקְפוּרְט, אוּנ מֶען הָאט מִן הַסְתָּם קוֹדֶם כָּל אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט רָאטְהשִׁילְד׳ן. שְׁפֶּעטֶער אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם. דִי שְׁטָאדְט הָאט זִיךְ בֶּערוּהִיגְט, יֶעדֶער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ זַיינֶע גֶעשֶׁאפְטֶען, אוּנ מֶען הָאט גָאר נִיט בֶּעמֶערְקְט וִוי גִיךְ רָאטְהשִׁילְד הָאט זִיךְ צוּרִיקְגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דִי פִּיס אוּנ הָאט נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען אַ גְרֶעסֶערֶע רָאלֶע וִוי פְרִיהֶר. אִין אַ פָּאר יָאהר אַרוּם אִיז אוֹיךְ דֶער קוּרְפִירְסְט צוּרִיקְגֶעקוּמֶען אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט שׁוֹין גֶעהֶערְט וִוי מֶען הָאט זִיךְ אָבְּגֶערֶעכֶענְט מִיט רָאטְהשִׁילְד׳ן, הָאט עֶר פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז פוּן זַיין פֶּערְמֶעגֶען אִיז גָאר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען. עֶס אִיז אִיהם אֲפִילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען עֶפִּיס צוּ פָאדֶערְן בַּיי רָאטְהשִׁילְד׳ן, נָאר עֶר הָאט אִיהם גְלַאט אַזוֹי גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, עֶר זָאל מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען וֶועגֶען אֵיין הַלְוָאָה. וִוי פֶּערְוואוּנְדֶערְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען, אַז רָאטְהשִׁילְד הָאט אִיהם בַּאלְד דֶערְפְרֶעהט מִיט אַ בְּשׂוֹרָה, אַז עֶר דַארְף בַּיי קֵיינֶעם נִיט בָּארְגֶען. אוּנ אַז עֶר קָאן צוּ יֶעדֶער צַייט בֶּעקוּמֶען זַיין גֶעלְד מִיט פְּרָאצֶענְט. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז נָאךְ אִין דֶער אֵייגֶענֶער נַאכְט וָואס דֶער קוּרְפִירְסְט הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דָאס גֶעלְד הָאט עֶר עֶס אַיינְגֶעמוֹיעֶרְט אִין דֶער וַואנְד אוּנ בַּיי זִיךְ אִין קַאסֶע הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיין אֵייגֶען קַאפִּיטַאל, כְּדֵי דֶער שׂוֹנֵא זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ רַאבֶּעוֶוען אוּנ זָאל זִיךְ נִיט שְׁטוֹיסֶען, אַז מֶען דַארְף נָאךְ עֶרְגֶיץ אַנְדֶערְשׁ זוּכֶען. אַזוֹי הָאט עֶר מַצִיל גֶעוֶועהן דָאס גֶעלְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר דֶערְמִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מַאכֶען גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אִיהם מַצְלִיחַ גֶעוֶועהן. דֶער קוּרְפִירְסְט הָאט, פֶּערְשְׁטֶעהט זִיךְ, קַיין פְּרָאצֶענְט נִיט גֶעוָואלְט נֶעהמֶען, אוּנ הָאט נָאךְ דֶעם סוֹד פוּן רָאטְהשִׁילְד׳ס עֶהרְלִיכְקֵייט מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַלֶע מְלָכִים פוּן גַאנְץ אֵייְרָאפַּא; דִי גְרֶעסְטֶע הַלְוָאוֹת הָאט מֶען בַּיי אִיהם גֶעמַאכְט, אוּנ עֶר אִיז אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא זֶעהר גְרוֹיס גֶעוָוארֶען. אִים יָאהר 1812 אִיז ר׳ מֵאִיר אַנְשִׁיל רָאטְהשִׁילְד גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ הָאט אִיבֶּער־גֶעלָאזְט פִינְף זִיהן אוּנ פִינְף טָאכְטֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אַלֶע גֶעפִיהְרְט וִוי זֵייעֶר פָאטֶער אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען טְרַייא זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ זֵייעֶר פָאלְק, הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ קוֹנֶה שֵׁם טוֹב גֶעוֶועהן דוּרְךְ מַעֲשִׂים טוֹבִים אוּנ צְדָקָה, אוּנ אַזוֹי פִיהְרֶען זִיךְ אַלֶע זְכָרִים פוּן דֶער בֶּערִיהְמְטֶער גְלִיקְלִיכֶע פַאמִילְיֶע עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

---

4 דִי נַייעֶ סַנְהֶדְרִין.

(1806—1818 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפָּארְט אִיז גֶעוָוארֶען קֵייזֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ כִּמְעַט גַאנְץ אֵייראָפָּא הָאט פַאר אִיהם אָנְגֶעבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ, הָאבֶּען זִיךְ זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת שְׁטַארְק פַארְאֶנְדֶערְט וֶועגֶען יוּדֶען. פְרִיהֶר אִיז עֶר זַיי אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהְן קַיין גְרוֹיסֶער דוֹרֵשׁ טוֹב, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ אַ בִּיסֶעלֶע דֶערְפִיהְלְט אִין אַזֶעלְכֶע דֶעם כֹּחַ פוּן זַייעֶר עַקְשָׁנוּת, אוּנ עֶר הָאט אֶפְשַׁר גֶערֶעכֶענְט, אַז צוּ לִיעבּ זַיי אִיז צוּשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן זַיינֶע בֶּעסְטֶע חֲלוֹמוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען גָאר קְרוּם אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק. דָאס הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁמֶעקְט דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אִין עֶלְזַאס, לָאטְרִינְגֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעוֶועזֶענֶע דַייטְשֶׁע פְּרָאזוִינְצֶען, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּטְרָאגֶען נַאפָּאלֶעאָן אִין דִי אוֹיעֶרְן אַלֶע מְסִירוֹת אוֹיף יוּדֶען, וָואס מֶען קֶען נָאר אוֹיסְטְרַאכְטֶען. אִין עֶלְזַאס הָאט דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אָרֶעם גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ אַז עֶס אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט צוּ וָואס זַיי זָאלֶען זִיךְ נֶעהְמֶען. צוּ מְלָאכוֹת אוּנ עֶרְדְאַרְבַּייט הָאט מֶען זַיי נִיט צוּגֶעלָאזְט אוּנ זַיי זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהְן זִיךְ צוּ הַאפֶּען צוּ דֶער אַלְטֶער פַּרְנָסָה — צוּ פְּרָאצֶענְט. דָאס פֶערְשְׁטֶעהְט מֶען, אַז מִיט פְּרָאצֶענְט הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעקָאנְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען דִי דָאזִיגֶע גֶעזֵיאהַלְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס עֶס אִיז זַיי נָאךְ עֶפִּיס גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ זַיי הָאבֶּען אֵייגֶענְטְלִיךְ דִי בּוֹיעֶרְן גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען וָואס מֶען הָאט זַיי גֶעגֶעבֶּען גֶעלְד אוֹיף עֶרְד־קוֹיפֶען אוּנ וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט זַייעֶר עֶרְד בֶּעטְרָאפֶען אַרִיבֶּער זֶעכְצִיג מִילְיָאן פְרַאנְק, אוּנ שׁוּלְדִיג זֶענֶען זַיי גֶעוֶועהְן דַארוֹיף אִין גַאנְצֶען נָאר אַ זֶעכְסְטֶעל. דֶערְפוּן אִיז לַייכְט אַרוֹיסְצוּזֶעהֶען, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דַוְקָא גִיט בֶּערִיסֶען דִי בּוֹיעֶרְן, אוּנ הָאבֶּען זַיי אוֹיסְגֶעהָאלְפֶען אִין אַזַא צַייט, וֶוען אָהְן יוּדִישׁ גֶעלְד וָואלְט פוּן זַיי גֶעוָוארֶען אַ תֵּל; נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאִים בֶּענוּצְט נָאר דֶערְמִיט, וָואס מֶען הָאט סְתַּם דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען פַאר פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד, אַז דִי יוּדֶען זַייגֶען אוֹיס דָאס בְּלוּט פוּן דִי אַיינְוָואהְנֶער, אוּנ מֶען קֶען שׁוֹין פוּן זַיי נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען. מֶערְקְווִירְדִיג אִיז, וָואס הֶעכֶער פוּן אַלֶע הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען דִי סוֹחֲרִים פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג, חָאטְשׁ דָארְט הָאבֶּען גֶעוָואהְנְט לוֹיטֶער בְּכָבוֹדֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, ווִי סֶערְף־בֶּער, רַאטִיבָּאן אוּנ פִּיקַאר, וֶועלְכֶע הָאבֶּען

גֶעלֶעבְּט פוּן זַייעֶרֶע אֵייגֶענֶע נַחְלוֹת אוּנ קַיין יוּדִישֶׁע פְּרַאצֶענְטְנִיקֶעס זֶענֶען נָאר דָארְט נִיט גֶעוֶועהן. דִי שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער סוֹחֲרִים הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעוָואלְט אַרוֹיספַּטֶר'ן דִי יוּדֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט בֶּעדַארְפֶען מוֹרָא הָאבֶּען פַאר דִי יוּדִישֶׁע פֶעהִיגְקַייטֶען אִין מִסְחָר, אוּנ דֶערְפַאר, אַז נַאפָּאלֶעאָן אִיז אִים יָאהר 1806 אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען קַיין שְׁטְרַאסְבּוּרְג, הָאט מֶען אִיהם דֶערְלַאנְגְט אַ גַאנְצֶע מְגִילָה וואו מֶען הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען דִי שֶׁאדְלִיכְסְטֶע מֶענְשֶׁען, אַז מִיט קַיין עֶהְרְלִיכֶער אַרְבַּייט ווילֶען זֵיי זִיךְ נִיט אָבְּגֶעבֶּען, אַז זַייעֶר גַאנְץ בְּרִיָה'שַׁאפְט בֶּעשְׁטֶעהט נָאר אִין שְׁווִינְדֶעל אוּנ אָבְּנַארֶערַיי, אַז דָאס פָאלְק וָואלְט זֵיי גֶעוָואלְט דֶערְטְרֶענְקֶען אִין אַ לֶעפֶעל וַואסֶער אוּנ אַז ווִי בַּאלְד דִי מְלוּכָה וֶועט זִיךְ נִיט אָנְנֶעהְמֶען וֶועט פַאר דִי יוּדֶען אֶרְגֶער זַיין, וַוייל מֶען וֶועט זֵיי אוֹיסְקוֹילֶען גָאר אָהן רַחֲמָנוּת. אַזַא מִין מְסִירָה הָאט נַאפָּאלֶעאָן אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט אִין כַּעַס, אוּנ עֶר אִיז שׁוֹין פֶערְטִיג גֶעוֶועהן צוּ גֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, מֶען זָאל בַּיי דִי יוּדֶען צוּנֶעהמֶען דִי רֶעכְטֶע; בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען דִי שְׁרַייבֶּערְס בָּאנַאל, שַׁאטָאבְּרִיאַן אוּנ פָּאנְטַאן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ צוּפַייעֶרְט אוּנ אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים, דֶער גְרַאף מָאלֶע, וָואס אִיז אַלֵיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, הָאט זֵיי אוּנְטֶערְגֶעהָאלְפֶען. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן וָואס צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט, רֶעגְנִיאַל אוּנ סֶעגוּר, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם קֵייזֶער, אַז וֶוען אֲפִילוּ מֶען זָאל גְלוֹיבֶּען, אַז אַלְדִינְג וָואס מֶען זָאגְט אוֹיף דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען, אִיז אֱמֶת, טָאר מֶען נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז צוּ לִיעב עֶטְלִיכֶע שׁוּלְדִיגֶע זָאלֶען לַיידֶען אַ סַךְ אוּמְשׁוּלְדִיגֶע. זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעווִיזֶען, אַז דִי יוּדֶען פוּן בָּארְדָא אוּנ מַארְסֶיעל זֶענֶען זֶעהר גֶעשֶׁאצְט אוּמֶעדוּם, אוּנ אַז נַאפָּאלֶעאָן אַלֵיין הָאט זֵיי גֶעשֶׁענְקְט אָרְדֶענְס פַאר זַייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶער מְדִינָה. דָאס הָאט אַ בִּיסֶעל גֶעשְׁטִילְט נַאפָּאלֶעאָנ'ס צָארְן, עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעלֶעגְט אַז פֶערְמִשְׁפָּט'ן אַ גַאנְצֶע נַאצְיָאן נָאר דֶערְפַאר, וָואס אַנְדֶערֶע הָאבֶּען זֵיי פַיינְד אוּנ זוּכֶען אוֹיף זֵיי חֲטָאִים אִיז נִיט אַזַא יָשָׁר, אוּנ הָאטְשׁ בַּיי אִיהם אִין הַארְץ אִיז נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען גֶענוּג שִׂנְאָה פוּן פְרִיהֶר אוּנ פוּן אַצוּנְד, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוּנְטֶערְגֶעהִיצְט, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל אוֹיס הֶערֶען דִי מֵיינוּנְג פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין, אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיסְקְלוֹיבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ עֶדְלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס זָאלֶען בֶּעקְלֶעהְרֶען דִי מִיטֶעל, וֶועלְכֶע דִי מְלוּכָה מוּז טְהוּן, כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ מֶעהר אוֹיף זֵיי נִיט דַארְפֶען בֶּעקְלַאגֶען. דֶערְבַּיי הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז דִי אַלֶע יוּדִישֶׁע עֶדֶעלַייט זֶענֶען מְחוּיָב אָבְּצוּגֶעוָואהְנֶען

דִי יוּדֶען פוּן זֵייעֶרֶע שֶׁאנְדְלִיכֶע פַּרְנָסוֹת, אוּנ אַיינְפִּיהְרֶען בַּיי זֵיי אָרֶענְטְלִיכֶע מְלָאכוֹת, אוּנ אוּיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַז אִין אַ צַייט פוּן אַ יָאהר זָאלֶען דִי יוּדֶען נִיט טָארֶען מָאנֶען זֵייעֶרֶע חוֹבוֹת בַּיי קְרִיסְטֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ קְלַאפּ, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם גֶעמוּזְט שְׁטַארְק פִּיהלֶען נָאךְ דִי עֶרְשְׁטֶע עֶטְלִיכֶע גוּטֶע יָאהר וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט אִין פְרַאנְקְרַייךְ.

מִיט אַ שְׁוֶוער הַארְץ זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען קַיין פַּארִיז דִי יוּדִישֶׁע דֶעפּוּטַאטֶען: זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מֶען רוּפְט זֵיי צוּנוֹיף, זֵיי זָאלֶען אוֹיס הֶערֶען אַ גַאנְץ צֶעטֶעל פוּן זִינְד אוּנ, אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען אַז דִי מְלוּכָה הָאט פוּן אִיהר זַייט בֶּעשְׁטִימְט דֶעם גְרַאף מָאלֶע, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַ צוֹרֵר הַיְהוּדִים, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעשְׁרָאקֶען טָאמֶער וִויל מֶען זֵיי גָאר נִיט אוֹיסְהֶערֶען אוּנ מֶען פָארְדֶערְט נָאר פוּן זֵיי, אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין אַז זֵיי זֶענֶען טַאקִי אוּמְגֶערֶעכְט. צוּם גְלִיק זֶענֶען שׁוֹין אָבֶּער צְוִוישֶׁען דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן גֶענוּג גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען, אוּנ אַז מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אִיבֶּער הוּנְדֶערְט דֶעפּוּטַאטֶען אִיז דֶער גוֹרָל גֶעפַאלֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע יוּדֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען נָאר גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶען צְוִוישֶׁען זִיךְ אִין דִי דֵעוֹת וֶוענֶען אֱמוּנָה, אָבֶּער אַללֶע גְלַייךְ זֶענֶען זֵיי פֶערְבּוּנְדֶען גֶעוֶועהן מִיט לִיעבֶּע צוּ זֵייעֶר פָאלְק, אוּנ זֶענֶען פֶערְטִיג גֶעוֶועהן דֶעם אֱמֶת יֶעדֶען צוּ זָאגֶען אִין דִי אוֹיגֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי גַאנְצֶע אַרְבַּייט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען אוֹיף זִיךְ דֶער אַלְטֶער ר׳ יִצְחָק בֶּעעֶר, וָואס הָאט פוּן זַיין יוּגֶענְד אָן נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ בֶּעמִיהֶען פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער, זַיין זוּהן ר׳ מִיכָאֵל בֶּעעֶר, דֶער סְפַרְדִישֶׁער רַב ר׳ אַבְרָהָם אַנְדְרַאדֶע, דֶער שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער רַב ר׳ יוֹסֵף דָוִד זִינְצְהַיים, דֶער מַאנְטוּאַ׳ר רַב ר׳ אַבְרָהָם וִויטַא דִי־קָאלָאנְיַא, אוּנ נָאךְ אַנְדְרֶערֶע לוֹמְדִים אוּנ גֶעלֶעהְרְטֶע. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט ר׳ אַבְרָהָם פוּרְטַאדָא פוּן בָּארְדָא וֶועלְכֶער הָאט גֶענוּג זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען אִין דֶער צַייט פוּן דֶער רֶעוָואלוּצְיָאן. עֶר אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן מַארַאנֶען אוּנ חָאטְשׁ גַאנְצֶע צְוֵויי הוּנְדֶערְט יָאהר זֶענֶען שׁוֹין אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה הָאט גֶעמוּזְט לְפָנִים אָנְגֶעהְמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, זֶענֶען זַיינֶע עֶלְטֶערְן גֶעטְרַיי גֶעבְּלִיבֶּען דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ הָאבֶּען אַלְץ גֶעוַוארְט אוֹיף דֶער גוּטֶער שָׁעָה זֵיי זָאלֶען קֶאנֶען אֶפֶענְטְלִיךְ וֶוערֶען יוּדֶען. אַז אִין לִיסַאבָּאן אִיז גֶעוֶועהן דָאס גְרוֹיסֶע עֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ, אִיז זַיין פָאטֶער דֶערְהַרְגֶ׳ט גֶעוָוארֶען אוּנ אוֹיף דֶער מוּטֶער, וָואס זִי אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אוֹיף דֶער צַייט, אִיז אַרוֹיפְגֶעפַאלֶען אַ גַאנְץ הוֹיז, אוּנ מֶען הָאט זִי שׁוֹין אוֹיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פֶערְלָארֶען. צְוִוישֶׁען

דעם הויפען שטיינער, וואו זי איז געלעגען פערשיט, האט זי אבער ניט אנגעווארען איהר האפנונג, אונ האט אנדער געטהון, אז ווי באלד זי וועט נצל ווערען מוז זי אוועק פון פארטוגאל אונ ווערען א יודיש קינד. אזוי איז טאקי געשעהען, טאקי נאר מיט נסים איז זי געבליבען לעבען, אונ איז באלד אוועקגעפאהרען קיין לאנדאן, אונ דארט האט זי מיט מזל געהאט א זוהן, וואס פון איהם איז נאך דעם אויסגעוואקסען איינער פון די שאנסטע בעלי בתים אין בארדא. צווישען די דעפוטאטען זענען אויך געוועהן נאר פרומע, אונ אזוי ווי ביי דער ערשטער אסיפה איז בעשטימט געווארען מען זאל שבת אויסקלויבען א פרעזידענט פון דער פערזאמלונג, איז שוין געווארען א שאלה; צו מאג מען אים שבת קלויבען? די פרומע רבנים האבען געזאגט, אז שבת איז א טאג פון רוה אונ מען טאר זיך אפילו ניט צונויפקומען, אונ די פרייערע האבען געשריגען, אז עס מאכט גאר ניט אויס, אונ עס איז דוקא בעסער מען זאל שוין טאקי וויזען דער מלוכה, אז דארט וואו מען דארף אבהיטען די געזעצע פונ׳ם לאנד קוקען זיך די יודען ניט אום אויף זייערע איינענע דינים. עס וואלט שיער געקומען צו א גרויס מחלוקת, ווען מען מאכט ניט א פשרה, אז יעדער זאל נ״ך פרייטאג אנשרייבען זיין צעטעל, וועמען ער וויל אויס־קלויבען פאר א פרעזידענט, אונ שבת זאל ער עס מיטברענגען צו דער אסיפה. מען האט זיך טאקי אזוי נוהג געוועהן, אונ פרעזידענט איז געווארען ר׳ אברהם פורטאדא. ביסלעכווייז זענען ביי זיך די דעפוטאטען געווארען שטארקער אונ אז זיי האבען געזעהען ווי די מלוכה גיט זיי אב כבוד, ווי זי האט גע־שטעלט פאר דעם זאל, וואו זיי האבען זיך פערזאמעלט, א וואך מיט מוזיק אונ האט בעשטימט א בעזונדער אפיציער, וואס זאל אויספאלגען אללע בע־פעהלע פונ׳ם פרעזידענט; האבען זיי פערשטאנען, אז זיי האבען אויף זיך גענומען זעהר א ערנסט שליחות, אונ אז נאפאלעאן וויל טאקי האבען פון זיי א רעכטע תשובה אויף אללע שאלות, וואס די שונאי ישראל האבען אין דער לעצטער צייט אויפגעוועקט. דעמאלט האט איינער פון די דעפוטאטען ר׳ ליפא סערף בער געזאגט א פייערינע רעדע, אונ האט געענדיגט זיין דרשה מיט די דאזיגע ווערטער: מיר מוזען פערגעסען צו זענען מיר פון עלזאס אדער פון ערגיץ אנדערש. „אלס איינע מיוחסים זענען מיר אללע, צוזאמט אונ צושפרייעט זענען מיר אויף דער וועלט, נאר איין גאטט דיענען מיר, אונ פון איין ליעבע דארפען מיר וויסען צו דער לאנד, וואס שיצט אונז אונ האט דאס רעכט צו פארדערן פון אונז איבערגעבענהייט אונ געטריישאפט".

צוּ דֶער אַנְדֶערֶער אֲסִיפָה הָאט מֶען דִי דֶעפּוּטַאטֶען אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען צְוֶועלְף שַׁאֲלוֹת אוֹיף וֶועלְכֶע מֶען הָאט פֶערְלַאנְגְט צוּ הָאבֶּען פוּן זֵיי אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה. אַ טְהֵייל שַׁאֲלוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן וֶועגֶען גִיטִין, חֲתוּנוֹת אוּנ רַבָּנִים, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אוֹיךְ גֶעפְרֶעגְט: צוּ מֶעגֶען יוּדֶען נֶעהמֶען עֶטְלִיכֶע ווַייבֶּער אוּנ זִיךְ מְשַׁדֵּךְ זַיין מִיט קְרִיסְטֶען? דִי הוֹיפְּט פְרַאגֶע אָבֶּער אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם: צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען פְרַאנְקְרַייךְ פַאר זֵייעֶר פַאטֶערְלַאנְד, דִי פְרַאנְצוֹיזֶען פַאר זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, אוּנ דִי גֶעזֶעצֶע פוּנ׳ם לַאנְד פַאר הֵיילִיג? דִי דָאזִיגֶע פְרַאגֶע הָאט פִיעל דֶעפּוּטַאטֶען גֶעקְרֶענְקְט, ווַייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶערֶעכְט, אַז מֶען זָאל זֵיי גָאר פְרֶעגֶען אוֹיף אַזַא זַאךְ: זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין לַאנְג גֶערֶעכֶענְט פַאר אֱמֶת׳ע פְרַאנְצוֹיזֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט פָארְגֶעלֶעזֶען דִי פְרַאגֶע הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען אַ גֶעשְׁרֵיי גֶעטְהוּן: „מִיר בְּלַייבֶּען גֶעטְרַיי אוּנְזֶער פַאטֶערְלַאנְד בִּיז צוּם טוֹיט!"

דִי דֶעפּוּטַאטֶען הָאבֶּען בַּאלְד אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ אַ קָאמִיסְיֶע פוּן פִיער מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען, אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּנ׳ם רַב ר׳ יוֹסֵף דָוִד זִינְצְהֵיים, אַ תְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אַז בַּיי דֶער דְרִיטֶער אֲסִיפָה זָאל מֶען אִיבֶּער קוּקֶען דִי תְּשׁוּבָה, אוּנ אַז אַלֶע דֶעפּוּטַאטֶען וֶועלֶען גֶעבֶּען דַארוֹיף זֵייעֶר הַסְכָּמָה זָאל מֶען עֶס דֶערְנָאךְ דֶערְלַאנְגֶען דֶער מְלוּכָה. דִי עֶרְשְׁטֶע צְוֵויי שַׁאֲלוֹת וֶועגֶען חֲתוּנוֹת אוּנ גִיטִין הָאט מֶען עֶרְקְלֶעהְרְט גַאנְץ אֵיינְפַאךְ אוּנ אַלֶע דֵעוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן גְלַייךְ, בַּיי דֶער דְרִיטֶער שַׁאֲלָה אָבֶּער, צוּ מֶעגֶען זִיךְ יוּדֶען מְשַׁדֵּךְ זַיין מִיט קְרִיסְטֶען, הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ חִלּוּקֵי דֵעוֹת: בַּיי פִיעל דֶעפּוּטַאטֶען הָאט עֶס נִיט אוֹיסְגֶעמַאכְט, נָאר דִי רַבָּנִים אוּנ דִי לוֹמְדִים הָאבֶּען אָבֶּער דֶערְצוּ נִיט גֶעקָאנְט מַסְכִּים זַיין. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי דֶעפּוּטַאטֶען זִיךְ אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דֶערְמִיט, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעאֶנְטְוֶוערְט אַז קֵיין בְּפֵירוּשֶׁער אִסוּר דַארוֹיף אִיז נִיטָא, ווַייל דִי תּוֹרָה הָאט נָאר אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל זִיךְ נִיט מְשַׁדֵּךְ זַיין מִיט דִי כְּנַעֲנִים, אוּנ אַזוֹי ווִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען נִיט גֶאטְצֶענְדִינֶער קָאן מֶען זֵיי נִיט רֶעכְנֶען צְווִישֶׁען דִי פֶעלְקֶער וָואס מֶען טָאר מִיט זֵיי זִיךְ נִיט מִתְחַתֵּן זַיין, פַאר דִי רַבָּנִים וֶועט אַוַודַאי נִיט אַזוֹי גְרִינְג זַיין מְסַדֵּר קִדּוּשִׁין זַיין בַּיי אַזַא גֶעמִישְׁטֶער חֲתוּנָה, נָאר דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע וֶועלֶען אוֹיךְ נִיט מְרוּצֶה זַיין צוּ גֶעבֶּען זֵייעֶר בְּרָכָה אַזַא פָאר פָאלְק; דֶער ווִידֶער, וָואס הָאט חֲתוּנָה מִיט אַ קְרִיסְטִין בְּלַייבְּט אַלֵיין אַ יוּד, אוּנ מֶען רֶעכֶענְט עֶס אִיהם נִיט פַאר אַזַא עֲבֵירָה, וָואס דַארְף אִיהם אִין גַאנְצֶען אָבְּרַייסֶען פוּן זַיין אֱמוּנָה. דִי אַלֶע

איבְּרִיגֶע שַׁאֲלוֹת זֶענֶען וַוייטֶער בֶּעהַאנְדֶעלְט גֶעוָוארֶען רוּהִיג אוּנ אִיבֶּערְלֶעגְט, אוּנ אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ דֶעם וָואס דִי יוּדֶען בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט פְּרָאצֶענְט אוּנ צוּ קוּקֶען זֵיי אוֹיף פְּרַאנְקְרַייךְ וִוי אוֹיף אַ פַּאטֶערְלַאנְד, הָאבֶּען דִי דֶעפּוּטַאטֶען אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז דִי יוּדֶען וִוילֶען אַלֵיין אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי שֶׁאנְדְלִיכֶע פַּרְנָסָה, אוּנ וֶוען מֶען לָאזְט זֵיי נָאר, גֶעפִינֶען זֵיי בַּאלְד שֶׁאנֶערֶע מִיטֶעל צוּם לֶעבֶּען אוּנ בֶּעצָאהלֶען דֶערְפַאר דֶעם לַאנְד מִיט לִיעבֶּע אוּנ גֶעטְרַיישַׁאפְט, וַוייל זֵיי רֶעכְנֶען עֶס פַאר׳ן עֶרְשְׁטֶען חוֹב, אוּנ אַזוֹי בֶּעפֶעהלֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע הֵיילִיגֶע סְפָרִים, וֶועלְכֶע שְׁרַייבֶּען אַז יוּדֶען זָאלֶען בֶּעטְרַאכְטֶען אַלֶע מֶענְשֶׁען וִוי בְּרִידֶער.

אַחוּץ דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת, וָואס אִיז גֶעלֶעגֶען אִין דִי תְּשׁוּבוֹת, זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען מִיט גְרוֹיס שֵׂכֶל אוּנ יִשּׁוּב הַדַּעַת, אוּנ קוֹים זֶענֶען זֵיי גֶעקוּמֶען צוּ נַאפָּאלֶעאָן אִין דִי הֶאנְד אַרַיין הָאט עֶר גָאר אַנְדֶערְשׁ אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען אוֹיף יוּדֶען, אוּנ הָאט גֶעלָאזְט זָאגֶען דִי דֶעפּוּטַאטֶען, אַז אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט אָנְגֶערֶעדְט אוֹיף זֵייעֶר פָאלְק אִיז אִין זַיינֶע אוֹיגֶען בָּטֵל וּמְבוּטָל, אוּנ אַז עֶס וֶועט בַּיי קֵיינֶעם פוּן זֵיי קֵיין הָאר נִיט גֶעקְרִימְט וֶוערֶען. דָא אִיז יָא מְקוּיָם גֶעוָוארֶען דֶער פָּסוּק: בִּרְצוֹת ה׳ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִים אִתּוֹ: וֶוענְן גָאטט רֶעגְלִיקְט אַמֶענְשֶׁען וֶוערְן פוּן זַיינֶע שׂוֹנְאִים אוֹיךְ גוּטֶע פְרַיינְד. דֶער אֵיינֶענֶער גְרַאף מָאלֶע, וָואס הָאט קֵיין יוּדֶען נִיט גֶעקָאנְט אָנְקוּקֶען, הָאט גֶעמוּזְט דִי דֶעפּוּטַאטֶען אִיבֶּערְגֶעבֶּען נַאפָּאלֶעאָן׳ס רָצוֹן, אוּנ הָאט זֵיי דֶערְצֶעהלְט וִוי דֶער קֵייזֶער הָאט מִיט גְרוֹיס פֶּערְגְנִיגֶען גֶעלֶעזֶען זֵייעֶרֶע תְּשׁוּבוֹת, אוּנ אַצוּנְד וִויל עֶר נָאךְ, טַאקִי פוּן זֵייעֶר טוֹבָה וֶועגֶען, פָאדֶערְן בַּיי זֵיי אַיין עֲרָבוֹת אַז אַלְדִינְג וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעעֶנְפֶערְט וֶועט בְּלַייבֶּען פֶעסְט, אוּנ אַזוֹי וֶועלֶען זֵיי זִיךְ פִיהרֶען אִין זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג רֶעלִיגְיָאז לֶעבֶּען.

פוּן דֶעם עֲרָבוֹת, וָואס נַאפָּאלֶעאָן הָאט גֶעפָאדֶערְט פוּן דִי דֶעפּוּטַאטֶען, זֶענֶען זֵיי גָאר גֶעוָוארֶען מָלֵא שִׂמְחָה, וַוייל עֶר הָאט זֵיי פָארְגֶעלֶעגְט, אַז זֵיי זָאלֶען אִין פַּארִיז בֶּערַייהֶען אַסַנְהֶדְרִין, וָואס זָאל הָאבֶּען צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַלֶע יוּדֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, אַז דָאס אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁרִיט צוּ זֵייעֶר אֱמֶת׳ער פְרַייהַייט, אוּנ אַז פוּן פְרַאנְקְרַייךְ וֶועט זִיךְ אָנְהוֹיבֶּען דִי אֱמֶת׳ע גְאוּלָה. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמַאכְט פְרֶעהלִיךְ בַּיי דֶעם גֶעדַאנְק, אַז זֵייעֶר אַלְטֶע הָאפְנוּנְג אִיז וַוייטֶער בֶּעלֶעבְּט גֶעוָוארֶען, הָאטְשׁ נַאפָּאלֶעאָן הָאט גָאר נִיט גֶעמֵיינְט זִיךְ אַרַיינְלָאזֶען מִיט זֵיי אִין אַזֶעלְכֶע וַוייטֶע דְרָכִים אוּנ הָאט נָאר גֶעוָואלְט, אַז יוּדֶען זָאלֶען הָאבֶּען אַמִיטֶעל פוּנְקְט, פוּן וַואנֶען עֶס וֶועלֶען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען וֶוערֶען פַאר זֵיי בֶּעשְׁטִימְטֶע גֶעזֶעצֶע,

אונ ער איז געוועהן זיכער אז דאס גאנצע פאלק וועט האבען צוטרויען צו א גרויסער פערזאמלונג, וואס וועט בעשטעהען פון רבנים, לומדים אונ אנדערע בכבודע מענשען. דערפאר האט ער געהייסען, אז די דעפוטאטען זאלען צו־שיקען בריעף צו אללע יודישע קהלות, זיי זאלען אויסקלויבען איין אונ זיבציג מיטגלידער פונ׳ם סנהדרין, וואס זאלען בלייבען זיצען אין פאריז, אונ זאלען זיך פיהרען, ביי שאלות פסקנען אונ מאכען פערשיעדענע תקנות, פונקט ווי די סנהדרין אין די אלטע צייטען, ווען די יודישע מלוכה האט נאך געהאט איהר פריהריגע מאכט.

אז די דעפוטאטען האבען געשריבען אומעדום פון דעם גליק, וואס האט זיך פלוצלונג בעוויזען אין פראנקרייך, איז געווארען א שטארקער רעש, אונ אזוי ווי מען האט נאך ליעב יעדע זאך א ביסעל מגזם צו זיין פון דערווייטענס, אונ מען האט שוין לאנג געהערט, אז נאפאלעאן האט צוגעזאגט די יודען פון ארץ ישראל אז ער וועט זיי צוריק אויסבויען דעם בית המקדש, האט מען געגלויבט אז פון דעם נייעם סנהדרין וועט זיך עפיס טאקי אנהויבען פאר יודען א רעכטע ישועה. נאר אין בערלין האבען די יודען דערפון חוזק געמאכט, אונ דאס איז מעהר געוועהן צו ליעב דעם, וואס זיי האבען זיך שוין גע־רעכענט פאר אמת׳ע דייטשען, אונ זענען ברוגז געוועהן אויף נאפאלעאן פאר וואס ער האט געמאכט אזא תל פון זייער פאטערלאנד. פון אללע אנדערע ערטער האבען זיך געשיט ברכות אויף די קאפ פון די דעפוטאטען, וואס האבען די זכיה אזוי נושא חן זיין ביי נאפאלעאן, אונ מען האט שוין ארויס־געקוקט אויף גוטע בשורות אונ נחמות. ענדליך איז געקומען דער טאג, דער 9 פעברואר 1807, וואס די פערזאמלונג פון די סנהדרין האט שוין בעדארפט אנ־הויבען זייער ארבייט, די איין אונ זיבציג סנהדרין זענען בעשטאנען פון צוויי דריטעל רבנים, אונ די איבריגע זענען געוועהן לומדים אונ עשירים. ר׳ יוסף דוד זינצהיים, איז אויסגעקלויבען געווארען פאר „נשיא״, דער אלטער זעגריר — פאר „אב בית דין״, אונ ר׳ אברהם וויטא די־קאלאניא פאר „חכם״. מיט גרויס פאראד זענען אללע סנהדרין אוועקגעגאנגען אין שול ארײן, אונ דארט האט דער עולם אויסגעהערט צוויי פייערינגע דרשות, וואס דער „נשיא״ האט געזאגט אויף לשון קודש אונ דער חכם — אויף איטאליאניש, דערנאך האבען זיי זיך אללע פערזאמעלט אין ראטההויז אונ זייערע זיצונגען האבען זיך געעפענט. בעשאפטיגט האבען זיי זיך אייגענטליך נאר דערמיט,

וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמַאכְט תַּקָנוֹת פַאר אַללֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע, דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען מִיט דִי תְּשׁוּבוֹת, וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען פְרִיהֶר גֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה; קֵיין גְרוֹיסֶע אַרְבַּייט אִיז דָאס נִיט גֶעוֶועהן, נָאר אַז מֶען הָאט זֵיי פוּן וַוייטֶענְס גֶעזֶעהֶען זִיצֶען אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי לַאנְגֶע זַיידֶענֶע מַאנְטֶעל מִיט דִי דְרַייעֶקִיכְדִיגֶע קַאפְּלוּשֶׁען אוֹיף דִי קָאפּ, הָאט זִיךְ דֶער יוּד, וָואס הָאט לִיעבּ אָפְּט אַרוּמְצוּפְלִיהֶען מִיט חֲלוֹמוֹת, זֶעהר לַייכְט גֶעקָאנְט לָאזֶען אַיינְרֶעדֶען אַז פוּן יֶענֶער זַייט טְהִיר שְׁטֶעהט שׁוֹין מָשִׁיחַ אוּנ אַז הַיינְט־מָארְגֶען לָאזְט זִיךְ שׁוֹין אוֹיס דֶער בִּיטֶערֶער גָלוּת.

דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן, וִוי דִי וֶועלְט זָאגְט אַ וֶוארְטֶעל, אַ גְרוֹיסֶער וָואלְקֶען נָאר אָהְן אַ קַאפּ רֶעגֶען. דִי סַנְהֶדְרִין הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז וִוי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען נָאר עֶנְדִיגֶען זֵייעֶרֶע זִיצוּנְגֶען, וֶועט נַאפָּאלֶעאָן אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְזָאגֶען זַיין רָצוֹן, אַז עֶר וִויל שֶׁענְקֶען דִי יוּדֶען פָאלְקָאמֶענֶע פְרַייהַייט אוּנ, קוּקֶענְדִיג אוֹיף אִיהם, וֶועלֶען דָאס אֵייגֶענֶע טְהוּן אוֹיךְ דִי אִיבְּרִיגֶע מְלָכִים פוּן אֵייראָפַּא; פוּן דִי אַללֶע זַאכֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער אוֹיסְגֶעלָאזְט אַ גָאר נִיט, אוּנ מֶען הָאט נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶארֶען פּוּנְקט פַארְקֶעהְרְט, וָוארוּם נַאפָּאלֶעאָן הָאט זִיךְ וַוייטֶער צוּגֶעלָאזְט צוּ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, אוּנ הָאט אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין גוּטֶע מֵיינוּנְג וֶועגֶען יוּדֶען. נַאפָּאלֶעאָן הָאט אָבֶּער בֶּאֱמֶת דֶעמָאלְט קֵיינֶעם נִיט אִין זִין גֶעהַאט, דֶער קָאפּ אִיז אִיהם פֶּערְטְרָאגֶען גֶעוֶועהן מִיט דֶער מִלְחָמָה, וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מִיט פְּרַייסֶען אוּנ רוּסְלַאנְד, אוּנ אַז ר׳ אַבְרָהָם פוּרְטַאדָא אוּנ מָארִיץ לֶעוִוי פוּן נַאנְסִי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעפִילְט אַװעקְצוּפָאהרֶען צוּ אִיהם אִין לַאגֶער אוּנ בַּיי אִיהם גֶעוָואהר וֶוערֶען וָואס עֶר טְרַאכְט וֶועגֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, הָאט עֶר זֵיי גֶעגֶעבֶּען דִי בֶּעסְטֶע הַבְטָחוֹת. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער טַאקִי נָאר גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דִי דָאזִיגֶע הַבְטָחוֹת, אוּנ דָאס נַייֶע גֶעזֶעץ, וָואס נַאפָּאלֶעאָן הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט וֶועגֶען זֵיי, דֶעם 17 מֶערְץ 1808, הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַ סַךְ רֶעכְטֶע: אָהְן אַ פַּאטֶענְט פוּן דֶער מְלוּכָה הָאט קֵיין יוּד נִיט גֶעטָארְט מַאכֶען קֵיין שׁוּם מִסְחָר, אַללֶע זַיינֶע קָאנְטְרַאקְטֶען הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קֵיין וֶוערְטְה, וֶוען זֵיי זֶענֶען גֶעמַאכְט גֶעוָוארֶען אָהְן אַ בֶּעזוּנְדֶער עֶרְלוֹיבְּנִישׁ, אִיבֶּערְפָאהרֶען פוּן אֵיין אָרְט אוֹיף׳ן אַנְדֶערְן הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט קֵיין רֶעכְט אוּנ רֶעקְרוּטֶען גֶעבֶּען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אַלֵיין, נִיט דִינְגֶען פַאר זִיךְ אַנְדֶערֶע, וִוי עֶס הָאבֶּען גֶעמֶאגְט אַללֶע אִיבְּרִיגֶע אַיינְוָואהנֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ. גֶעהֵייסֶען הָאט עֶס, אַז דָאס נַייֶע גֶעזֶעץ וֶועט בְּלַייבֶּען נָאר אוֹיף צֶעהן יָאהר; עֶס אִיז אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן עֶס אוֹיסְצוּפִיהרֶען, אוּנ

פאר די יודען פון באָרדא, פאריז און ליוואָרנאָ האט מען נאר גיך גע־מוזט מאכען א היתר, און נאר די יודען פון די געוועזענע דייטשע פראָווינצען האבען ווייטער געמוזט פיהלען דעם טעם פון א געמוטשעט לעבען.

דערפאר איז גאר גוט געוואָרען די יודען פון וועסטפאלען, וואו נאפאָלעאָן'ס ברודער, זשעראָם באָנאפּאָרט, איז געוואָרען קעניג. ער האט געהאט רעכטע יועצים, און צווישען זיי איז אויך געוועהן דער בעריהמטער יודענפריינד דאהם, און ער האט באלד אויסגעגלייכט די רעכטע פון אללע און האט אפילו געהייסען שטרענג בעשטראָפען אזעלכע וואס וועלען זאגען א יודען שלעכטע ווערטער. ר' מיכאל בער האט ביי איהם בעקומען די בעסטע שטעללע און דעמאלט האט אין קאסעל אנגעהויבען שפּיעלען א גרויסע ראָללע ר' ישראל יאקאבזאהן, וואס האט געעפענט אויף זיין רעכנונג א סך שולען און האט געארבייט מיט אללע כוחות, אז די יודען זאלען זיין געבילדעט. צו ליעב דעם איז ער געצוואונגען געוועהן צו נעהמען די גאנצע מאכט אין זיינע האנד און זיך אזוי פיהרען אז די רבנים זאלען איהם הערן און מסכים זיין צו אלץ וואס ער וועט טהון, און ער האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז אהן זיין ידיעה האט מען אין שול קיין דרשה ניט געזאגט און די פרומע האבען חאטש ניט וועלענדיג געמוזט צו אלס מסכים זיין.

חאטש נאפאָלעאָן האט א ביסעל צוריקגעהאפּט פיעל רעכטע, וואס די יודען פון פראנקרייך האבען בעקומען אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן, פון דעסטוועגען האט ער א גרויסע טובה געטהון די יודען, וועלכע האבען גע־וואהנט אין די קליינע דייטשע מלוכות, ווייל דארט האט עס געהייסען, אז פראנצאזישע יודען זענען זעהר גליקליך, און מען האט זיך פשוט אנגעהויבען שאמען מען זאל זיי שטארק אונטערדריקען. דער הערצאג פון באדען, קארל פרידריך, איז געוועהן דער ערשטער וואס האט די יודען פון זיין לאנד געגעבען רעכטע, חאטש גלייך מיט אללע אנוואהנער האט ער זיי ניט גע־מאכט און האט זיי נאך געזאגט א דעה, אז נאר די תורה און ניט דער תלמוד דארף ביי זיי זיין היילינ. אין פראנקפורט איז אויך געווארען א גאנצע פעראנדערונג זייט דאס פראנצאזישע חיל האט פערנומען די שטאדט. צום אנ־הייב האט זיך די לאגע פון די יודען גאר פערבעסערט, און דארט וואו דער יוד האט פריהר ניט געטארט קיין איינציגען שריט ארויסגעהען פון דער גהעטא, און יעדער שכור האט געמאגט דעם שאנסטען בעל הבית מאכען דעם גרעס־טען סקאנדאל, האבען זיך איצט די יודען פערשפּרייט איבער דער גאנצער

שְׁטָאדְט, נָאר אַז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם הָאט דֶער נַייֶער מוֹשֵׁל, דֶער עֶרְץ הֶערְצָאג הַאלְבֶּערְג, זִיךְ גֶענוּמֶען בִּיסְלֶעכְוַויז צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם יוּדִישֶׁען מַעֲמָד אוּנ הָאט עֶס גֶעטְהוּן וִוי אַ בֶּערֶעכֶענְטֶער מֶענְשׁ, כְּדֵי דִי שׂוֹנְאִים זָאלֶען פֶערְשְׁפָּארֶען שְׁרַייֶען. פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶענֶעבֶּען צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז עֶס פַּאסְט נִיט מֶען זָאל גֶענֶען יוּדֶען זִיךְ בֶּעדִיענֶען מִיט אַלְטֶע גֶעזֶעצֶע, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר גֶעמוּזְט זָאגֶען דִי יוּדֶען, אַז זֵיי מוּזֶען זִיךְ אַלֵיין פֶערְדִיענֶען לִיעבְּשַׁאפְט בַּיים פָאלְק מִיט מַעֲשִׂים טוֹבִים. דִי יוּדֶען הָאבֶּען וִוידֶער פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס מֶען בְּרוֹיךְ, אוּנ אַז דֶער מְלוּכָה אִיז אַ בִּיסֶעל עֶנְג גֶעוָוארֶען אִין גֶעלְד הָאבֶּען זֵיי אַרַיינְגֶעטְרָאגֶען 440,000 גוּלְדֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַויז, אַז זֵיי זֶענֶען גֶעטְרַיי, אוּנ אִים יָאהר 1811 הָאט מֶען זֵיי גֶעשֶׁענְקְט אַלֶע רֶעכְטֶע. אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם יָאהר הָאט אוֹיךְ הַאמְבּוּרְג בֶּעפְרַייעט אַלֶע יוּדֶען, אַלֶע הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן אַלֶע שְׁטֶעדְט פוּן אַרוּם, אוּנ נָאר אִין לוּבֶּעק אִיז עֶס צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁוֶוער, וַוייל דָארְט הָאט מֶען פָּשׁוּט נִיט גֶעקָאנְט קֵיין יוּדֶען, מֶען הָאט זִיךְ גְלַאט אַזוֹי גֶעשְׁרָאקֶען פַאר זֵיי, אוּנ אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט דִי עֶרְשְׁטֶע זֶעכְס אוּנ זֶעכְצִיג יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, הָאט ...ס דִי שְׁטָאדְט גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שְׁטְרָאף. גִיךְ הָאט מֶען אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען דֶעם טָעוּת, אוּנ מֶען הָאט קֵיין הֲרָטָה נִיט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען. אוֹיךְ אִין בְּרֶעמֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען רֶעכְטֶע, אוּנ דֶער הֶערְצָאג פוּן מֶעקְלֶענְבּוּרְג, פְרִידְרִיךְ פְרַאנְץ, הָאט אֲפִילוּ עֶרְלוֹיבְּט, אַז יוּדֶען זָאלֶען מֶעגֶען זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט קְרִיסְטֶען. אֲפִילוּ פְּרַייסֶען הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען, אוּנ דֶער קֶענִיג פְרִידְרִיךְ ווִילְהֶעלְם דֶער דְרִיטֶע הָאט גֶעמוּזְט גֶעבֶּען יוּדֶען רֶעכְטֶע, אוּנ הָאט זֵיי גֶעלָאזְט פֶערְנֶעהמֶען פְּרָאפֶעסָאר-שְׁטֶעלֶען. דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען טַאקִי אִין דֶער צַייט פוּן דֶער מִלְחָמָה אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל גֶעטְרַייִשַׁאפְט, אַז אֲפִילוּ דִי עֶרְגְסְטֶע שׂוֹנְאִים זֵייעֶרֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין, אַז זֵיי זֶענֶען דִי נוּצְלִיכְסְטֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם לַאנְד. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ ר' דָוִד פְרִידְלֶענְדֶער אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע בֶּערְלִינֶער גְבִירִים גֶעלָאזְט זִיךְ קָאסְטֶען אַהִיבְּשֶׁע מַטְבֵּעַ, וואוּ מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט הָאט מֶען גֶעגֶעבֶּען אַ בְּרֵייטֶע נְדָבָה, אוּנ וֶועמֶען עֶס אִיז נֶעטְהִיג גֶעוֶועהן הָאט מֶען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט צוּ גֶעבֶּען, אוּנ דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין פְּרַייסֶען הָאט זִיךְ שְׁטַארְק פֶערְבֶּעסֶערְט. נָאר אִין אֶסְטֶערְרַייךְ, בַּייעֶרְן אוּנ זַאכְּסֶען זֶענֶען דִי יוּדֶען נָאךְ אַלְץ גֶעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם בִּיטֶערְן מַעֲמָד וָואס פְרִיהֶר. אַז נַאפָּאלֶעאָן הָאט גֶעמַאכְט מַאקְסִימִילִיאַן יָאזֶעף פַאר קֶענִיג פוּן בַּייעֶרְן הָאט עֶר אֲפִילוּ אוֹיף דֶער

הַייסֶער שָׁעָה אַרוֹיסגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט דִי קְרִיסְטֶען, נָאר קוֹים אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארֶען הָאט מֶען בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען פֵּירוּשִׁים בִּיז מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶס וֶועט קַיינֶעם נִיט הַארֶען וֶוען דִי יוּדֶען וֶועלֶען, וַוייטֶער בְּלַייבֶּען אִין דְרוֹיסֶען. אִין זַאקְסֶען הָאבֶּען עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדֶען גֶעמֶאגְט וָואהנֶען אִין דְרֶעזְדֶען אוּנ לַייפְּצִיג, נָאר מֶען הָאט מִיט זַיי אוֹיסגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז זַיי טָארֶען קַיין שׁוּלֶען נִיט בּוֹיעֶן אוּנ קָאנֶען הָאבֶּען נָאר מִנְיָנִים, אוּנ אַז דִי מְלוּכָה מֶאג זַיי צוּ יֶעדֶער צַייט הַייסֶען אַרוֹיספָּאהרֶען גָאר אָהן אַ סִבָּה. אִין אֶסְטֶערְרַייךְ אִיז אוֹיךְ, נָאךְ דֶעם קֵייזֶער יָאזֶעף׳ס טוֹיט, גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען גָאר שְׁלֶעכְט אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶערְפְרִישֶׁען אַלְטֶע גְזֵרוֹת אוּנ רַייסֶען בַּיי זַיי אַזֶעלְכֶע נְתִינוֹת אַז זַיי הָאבֶּען עֶס גָאר נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיסְהַאלְטֶען: וֶוער עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אֲפִילוּ אוֹיף אַ טָאג אַרַיינְקוּמֶען קַיין וִויען הָאט גֶעמוּזְט צָאהלֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער מַס, אוּנ דִי פָּאלִיצֵייע הָאט מֶעהר נִיט גֶעהַאט צוּ טְהוּן וִוי נָאכְצוּלוֹיפֶען אִין דִי גַאסֶען יֶעדֶען יוּדֶען אוּנ פְרֶעגֶען אִיהם אוֹיף אַ פַּאס אוּנ אוֹיף אַ צֶעטֶעל פוּן מַס. חֲתוּנָה הָאבֶּען הָאט גֶעמֶאגְט נָאר דֶער אֶלְטֶער זוּהן אִין יֶעדֶער יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה, אוּנ וִוי בַּאלְד מֶען הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהן אוֹיף דֶעם גֶעזֶעץ אִיז מֶען בֶּעשְׁטְרָאפְט גֶעוָוארֶען וִוי פַאר דֶעם גְרֶאסְטֶען פֶערְבְּרֶעכֶען.

פְּרַייסֶען אוּנ אַללֶע אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, וואוּ מֶען הָאט, צוּ לִיעב פְרַאנְקְרַייךְ, אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרַיינְדְלִיכֶער בֶּעהַאנְדְלֶען יוּדֶען, הָאבֶּען אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען בַּיים נַייֶעם גַאנְג אוּנ טַאקִי זִיךְ אַיינְגֶעוָוינֶען מִיט דֶעם גֶעדַאנְק, אַז יוּדֶען זֶענֶען נִיט אֶרְגֶער פוּן אַנְדֶערֶע, אוּנ קוֹים אִיז אַוֶועק דִי מוֹרָא פוּן נַאפָּאלֶעאָן, הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶעהַאפְּט צוּם אַלְטֶען, אוּנ אִים יָאהר 1814 הָאט מֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט וַוייטֶער אַרַיינְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען אִין זַייעֶרֶע בְּלָאטִיגֶע גֶאסְלֶעךְ פוּן דֶער גֶהֶעטָא. אִין הַאמְבּוּרְג הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאִים אַזוֹי אָנְגֶערֵייצְט דָאס פָאלְק אוֹיף דִי יוּדֶען, אַז עֶס הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעהָאלְפֶען וָואס דֶער סֶענַאט אִיז גֶעוֶועהן פַאר זַיי. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט זִיךְ אוֹיךְ גֶעטְהוּן אִין הַאנָאוֶוער, בְּרוֹינְשְׁוַוייג אוּנ הֶעסֶען, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין לוּבֶּעק אוּנ בְּרֶעמֶען: דָארְט אִיז מֶען נָאךְ מֶעהר אִין כַּעס גֶעוֶועהן אוֹיף דִי יוּדֶען דֶערְפַאר וָואס מֶען אִיז עֶטְלִיכֶע יָאהר גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן זַיי צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען וִוי מֶענְשֶׁען, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען בַּעֲלָנִים, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׂרִיגֶען, אַז מֶען דַארְף זַיי אִין גַאנְצֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען. דֶעמָאלְט הָאט אָבֶּער בֶּעדַארְפְט זַיין דֶער וִויעֶנֶער קָאנְגְרֶעס אוּנ דִי וֶועלְט הָאט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, אַז דָארְט וֶועט מֶען בֶּעוָוארְנֶען אַללֶע שַׁאֲלוֹת

פון דער לעצטער צייט. אַוודאי האָבען זיך אַהין געוואָרפען די פראַנקפורטער יודען און האָבען טאַקי געהאַט רעכטע טענות, ווייל ערשטענס, האָבען זיי בעצאָהלט מזומן געלד פאַר זייער פרייהייט און קיינער האָט זיי ניט געזאָגט, אַז מען פערקויפט זיי די רעכטע נאָר אויף צוויי-דריי-יאָהר, און צווייטענס, האָבען זיי געשריגען, אַז אין דער צייט ווען דאָס לאַנד איז געוועהן אין סכנה האָבען זיי איינגעשטעלט זייער לעבען און האָבען שוין דערמיט אַלליין פערדיענט מען זאָל זיי רעכנען פאַר אמת'ע דייטשע קינדער. דערצו האָט נאָך אַ ביסעל צוגעהאָלפען דער יונגער ראָטהשילד וואָס האָט נאָך דעם פאָטער'ס טויט נאָך פערגרעסערט זיינע געשעפטען, און נאָך אַ גרעסערע טובה האָט געטהון די באַראָנין פאַני פאָן אַרנשטיין, וואָס די גרעסטע שׂררות פלעגען קומען צו איהר און זי האָט געפועלט ביי די מיניסטאָרען האַרדענבערג און מעטערניך אַז זיי זאָלען ביים קאָנגרעס זיך אָננעהמען פאַר די יודען.

די גאַנצע אַרבייט איז אָבער געוועהן אומזיסט. אומעדום, וואו די פראַנצאָזישע מאַכט האָט פריהער אַריינגעבראַכט די פרייהייט, האָט מען זיך באַלד געחאַפט צוריק, ווען מען איז נאָר געוואָהר געוואָרען, אַז מען האָט זיך שוין ניט מעהר פאַר וועמען צו שרעקען. עס איז כמעט אין גאַנץ אייראָפאַ געוואָרען אַ איבערקעהרעניש: דער פאַפּסט פיוס דער זיבעטע האָט זיך גענומען נאָך אַמאָל איינצופיהרען די אינקוויזיציאָן. ער האָט געהייסען נייטהען די יודען זיי זאָלען ווייטער הערען דרשות פון קאַטאָלישע גייסטליכע, און פון די שאַנע הייזער, וועלכע זיי האָבען זיך אין די עטליכע גליקליכע יאָהר געקויפט אָדער געדונגען אין די ברייטע גאַסען פון רום, האָט ער זיי משלח געוועהן צוריק אין זייער געטאָ. פון איטאַליען האָבען זיך אויך די דייטשען אַראָבגענומען אַ מוסר און האָבען אָנגעהויבען נאָך מיט מעהר כח צו אַרבייטען געגען די יודען, נאָר זיי האָבען די שנאה איינגעוויקעלט אין ליעבשאַפט צום פאַטערלאַנד, און האָבען געשריגען, אַז נאָר די דייטשען האָבען דאָס רעכט צו הערשען ביי זיך אין לאַנד און אַללע אַנדערע פעלקער מוזען אָנבויגען דעם קאָפּ. דעמאָלט האָט איינער פון די שׂונאי ישׂראל, אַ פראָפעסאָר פון דער בערלינער אוניווערזיטעט, פרידריך רוהס, אַרויסגעלאָזט אַ בוך און האָט בעוויזען אַז מען מוז די יודען שטאַרק האַלטען אין די הענד, אַרויפלעגען אויף זיי די גרעסטע נתינות, זיי הייסען טראָגען אַ בעזונדער צייכען אויף די קליידער און מאַכען זיי אַזוי שווער דאָס לעבען אין לאַנד אַז זיי זאָלען אַלליין אַנטלויפען. אין גאַנץ דייטשלאַנד האָט מען זיך מיט דעם בוך אַרומגעטראָגען ווי מיט אַ אוצר טוב,

צַייל אַזוֹי אִיז גֶעוֶועהן דִי מֵיינוּנְג פוּנ'ם פָאלְק וָואס אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם כְּלַל, אַז וָואס עֶרְגֶער עֶס וֶועט זַיין דֶעם יוּדֶען דָאס בֶּעסֶער וֶועט זַיין פַאר זֵיי. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּנ'ם קָאנְגְרֶעס אוֹיךְ נִיט גֶעקֶאנְט הָאפֶּען קֵיין גְרוֹיסֶע יְשׁוּעָה: אוֹיף'ס פַּאפִּיער אִיז טַאקִי גֶעשְׁטַאנֶען, אַז מֶען מוּז גֶעבֶּען יוּדֶען אַללֶע רֶעכְטֶע נָאר אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ עֶפִּיס הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען אַזוֹי פִּיעל פֵּרוּשִׁים, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאטט, וָואס מֶען הָאט זֵיי שׁוֹין נָאר נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט חָאטְשׁ לֶעבֶּען אִין עֶנְגְשַׁאפְט אוּנ אָרֶעמְקֵייט וְוִי פְרִיהֶער.

זֶעהר אַ בִּיטֶערֶע צַייט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען. עֶס אִיז אַזוֹי אוֹיסְגֶעקוּמֶען אַז דֶער ווִיעֶנֶער קָאנְגְרֶעס, וָואס הָאט קְלָאמֶערְשְׁט בֶּע־וָוארֶענְט דִי יוּדֶען, הָאט גֶעשְׁטֶעלְט דֶעם גַנָב בַּיי דֶער טְהִיר פַאר אַ שׁוֹמֵר, אוּנ הָאט גֶעמַאכְט אַז פְּרַייסֶען אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ זָאלֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף דִי אִיבְּרִיגֶע קְלֵיינֶערֶע מְלוּכוֹת אוּנ שְׁטֶעדְט, מֶען זָאל דָארְט יוּדֶען בֶּעהַאנְדְלֶען מִיט יֹשֶׁר. בַּיי אַזֶעלְכֶע צְווֵיי שׁוֹמְרִים הָאט דֶער יוּד גֶעמוּזְט הָאבֶּען דָאס מַזָל פוּן דֶעם קִינְד, וָואס וֶוערְד דֶערְשְׁטִיקְט צְווִישֶׁען דֶער אַקוּשֶׁערִין אוּנ צְווִישֶׁען דֶער קִימְפֶּעטָארֶען. אִין פְּרַייסֶען אִיז דֶער נָאהמֶען "יוּד" גֶעוֶועהן בֶּעדֶעקְט מִיט שַׁאנְד אוּנ שְׁפָּאט, אִין אַ סַךְ אֶרְטֶער הָאבֶּען יוּדֶען נִיט גֶעטָארְט וָואהנֶען, נִיט פִיהרֶען קֵיין מִסְחָרִים, נִיט קוֹיפֶען קֵיין הַייזֶער בַּיי קְרִיסְטֶען, נִיט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן דֶעם פְּלַאץ וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפוּנֶען, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי הֵיידֶעלְ־בֶּערְגֶער פְּרָאפֶעסָארֶען פְרִידְרִיךְ פְרִיעֶס, הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ שְׁרַייבֶּען, אַז עֶס אִיז נִיטָא קֵיין אַנְדֶער מִיטֶעל פָּטוּר צוּ וֶוערֶען פוּן דִי יוּדֶען, נָאר מֶען זָאל זֵיי פֶערְנִיכְטֶען. נָאךְ עֶרְגֶער אִיז גֶעוֶועהן אִין אֶסְטֶערְרַייךְ, וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט וָואהנֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע גַאסֶען. קֵיין טִירָאל הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעטָארְט אַרַיינְשְׁמֶעקֶען, אִין בֶּאהמֶען הָאט מֶען זֵיי נִיט גֶעלָאזְט זִיצֶען אִין דֶערְפֶער, אִין מֶעהרֶען הָאט מֶען פַאר זֵיי פֶערְשְׁלָאסֶען אַזֶעלְכֶע הַאנְדֶעלְס־שְׁטֶעדְט וְוִי בְּרוּנְן אוּנ אָלְמוּטְץ, אוּנ בַּיי דֶעם אַללֶעמֶען הָאט מֶען בַּיי זֵיי גֶערִיסֶען זֶעהר פִּיעל מַס, סָאלְדַאטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט גֶעבֶּען, אוּנ דֶער יוּד הָאט גֶעמַאנְט דִיעֶנֶען דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען; אִיז עֶר גְרֶעסֶער פוּן אַ אוּנְטֶערְ־אָפִיצִיעֶר נִיט גֶעוָוארֶען. אַוַדַאי אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען וְוִי פְּרַייסֶען אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ בֶּעהַאנְדְלֶען דִי יוּדֶען הָאט מֶען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז שְׁטַארְק פֶערְדְרִיסֶען וֶועט זֵיי נִיט, וֶוען מֶען וֶועט נִיט אַזוֹי רִיכְטִיג אוֹיסְפָאלְגֶען דֶעם הֶסְכֵּם פוּן ווִיעֶנֶער קָאנְגְרֶעס, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אָבְּרֶעכֶען מִיט דִי יוּדֶען נָאךְ מִיט מֶעהר אַכְזָרִיוּת וְוִי

אַ מָאל. פון לובעק האָט מען באַלד אַרויסגעטריבען פערציג יודישע מִשְׁפָּחוֹת, און בּרעמען האָט אויך געטהון דאָס אייגענע. פראַנקפורט האָט אויך געוואָלט אַרויסטרייבען איהרע יודען, נאָר דאָרט האָבען זיך די יודען אַרויס־געשטעלט, און אַזוי ווי דער סענאַט האָט מוֹרָא געהאַט, אַז לְפָנִים וועלען פּרייסען און אַסטערריַיך זיך מוזען אָננעהמען פאַר די יודען, איז געבליבען מען זאָל אָנהויבען פרעגען שאלות וועגען קאָנגרעס אַלליין, און מען האָט זיך געווענדעט צו גרויסע פּראָפעסאָרען פון בערלין און מאַרבורג מיט אַ בַּקָשָׁה זיי זאָלען גוט בעקלאָהרען די זאַך און אַרויסזאָגען זייער מיינונג: צו האָט נאָר דער וויענער קאָנגרעס רעכט געהאַט זיך אַריינצומישען אין אַ שְׁאֵלָה, וואָס איז נוגע דעם אינווענינגסטען לעבען פון דער שטאָדט? די יודען האָבען אויך ניט געשוויגען און דעמאָלט האָט דער יונגער בערנע אָנגעשריבען אַ פּאַפּיער, אין וועלכען ער האָט אויסגעוויזען ווי וויט די שׂונאים זענען פון שֵׂכֶל און פון יוֹשֶׁר. ניין יאָהר האָט געדויערט ביז די פּראָפעסאָרען האָבען געפּסקנט, אַז לויט די געזעצע פון אַמאָל קאָנען די יודען ניט פאָרדערן קיין שום רעכטע. דער פּסק האָט אֲפִילוּ קיין מַמָשׁוּת ניט געהאַט, נאָר די שִׂנְאָה צו די יודען האָט ער פערגרעסערט אָהן אַ שִׁיעוּר, מען האָט קיין יודען ניט געלאָזט קיין גאַס דורכ־געהען, און עס איז געבאָרען געוואָרען אַ נייעס וואָרטעל, וואָס מען פלעגט נאָכשרייען דעם יודען: „העפּ, העפּ, העפּ“, דאָס זענען די רָאשֵׁי תֵּבוֹת פון די לאַטיינישע ווערטער „Hierosolyma est perdito“ „ירושלים איז פערלאָרען“.

נאָר מיט די ווערטער אַלליין רודף׳ן יודען איז אָבער נִמְאָס געוואָרען און מען האָט זיך מְיַשֵׁב געווען, אַז עס וואָלט ניט געשאַדט מען זאָל שלאָגען און ראַבעווען אויך. דעם אָנהויב האָט מען געמאַכט אין ווירצבורג, וואו דאָס פאָלק איז אָנגעפאַלען אויף די יודישע הייזער און קלייטען, געבראָכען טהירען, געשלאָגען פענסטער, געראַבעוועט, געהרג׳ט, און ווען עס קומט ניט אַריין קיין חַיִל וואָלט געווען נאָר אַ גרויסע שְׁחִיטָה. אויפ׳ן אַנדערן טאָג האָבען די איינוואוינער געבעטען מען זאָל זיי בעפרייען פון די יודען, און די מְלוּכָה האָט זיך געפיהלט אַזוי שוואַך אין מאַכט און גערעכטיגקייט, אַז זי האָט עס זיי צו ליעב געטהון, און פיער הונדערט אֶבְיוֹנִים האָבען געמוזט אַרויס פון דער שטאָדט און וואַלגערן זיך אויף די פעלדער נאַקעט און בלויז, הונגעריג און דאָרשטיג. באַלד האָט מען זיך מיט די יודען אַזוי נוהג געווען אויך אין באַמבערג, דאַרמשטאַדט, מיינינגען, קאַרלסרוהע און אֲפִילוּ אין האַמבורג. פראַנקפורט האָט זיך מן הסתם אויך מְתַקְנֵא געווען

אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט, דָארְט אִיז מֶען גֶאז גֶעוֶועהן אוֹיף דִי יוּדֶען נָאךְ פוּן פְרִיהֶר, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעזוּכְט מֶען זָאל אָבְּרַאבֶּעוֶוען רָאטְהשִׁילְד׳ן, נָאר אַזוֹי וִוי אַלֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעהַאלְטֶען זַייעֶר גֶעלְד הָאט מֶען אִיהם גֶעמוּזְט אָפְּהִיטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט מֶען אַריינְגֶעשִׁיקְט זֶעהר פִיעל חַיִל אוּנ מֶען הָאט נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קַיין אוּמְגְלִיק. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען אִין הֵיידֶעלְבֶּערְג, וואו דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק גֶעוָואלְט צוּפִיהרֶען דִי הֶאנְד. נָאר צְוֵויי מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדְלִיכֶע פְּרָאפֶעסָארֶען, דוֹיבּ אוּנ טְהִיבָּא, הָאבֶּען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַסַךְ סְטוּדֶענְטֶען אוּנ הָאבֶּען בֶּעשִׁיצְט דִי יוּדֶען כִּמְעַט מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ.

פוּן דַייטְשְׁלַאנְד הָאט זִיךְ דָאס פַייעֶר אַרִיבֶּער גֶעחַאפְּט אוֹיךְ קַיין דֶענֶעמַארְק, וואו דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין גֶעלֶעבְּט עֶטְלִיכֶע יָאהר גְלִיקְלִיךְ אוּנ פְרַיי, נָאר דָארְט הָאבֶּען זִיךְ חָאטְשׁ גֶעפוּנֶען פִיעל מֶענְשֶׁען, טַאקִי פוּן דִי אַיינְוָואהנֶער אַלֵיין, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ אֲפִילוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיצְט, דֶערְפַאר הָאט מֶען אִין בַּייעֶרְן אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען מֶעהר רְצִיחָה וִוי אוּמֶעדוּם אוּנ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע מַהֲמִירִים וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט יוֹצֵא זַיין דִי גְרוֹיסֶע מִצְוָה פוּן יוּדֶען שְׁלָאגֶען מִיט אַלֶע הַדוֹרִים: מֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט שׁוּלֶען צוּרִיסֶען סִפְרֵי תוֹרָה אוּנ מֶען הָאט גֶעמַאכְט אַשֶׁהֶחֱיָנוּ דַארוֹיף וָואס מֶען הָאט בֶּעגַייהט דִי שֶׁאנֶע מִדוֹת פוּן צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען.

אִין דֶער דָאזִיגֶער פִינְסְטֶערֶער צַייט הָאט דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער דַוְקָא אַזוֹי גֶעפִיהרְט, אַז יוּדֶען זָאלֶען פוּן זִיךְ אַרוֹיסְגֶעבֶּען צְוֵויי מֶענְשֶׁען, וָואס זֵיי רֶעכֶענְט דַייטְשְׁלַאנְד מִיט רֶעכְט פַאר לִיכְטִיגֶע שְׁטֶערְן, ווֶעלְכֶע הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט דִי דַייטְשֶׁען אִין גַאנְצֶען זִיךְ פֶערְבְּלָאנְזֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעוִויזֶען דֶעם ווֶעג צוּ דֶער פְרַייהַייט, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִים יָאהר 1848 כִּמְעַט פַאר גַאנְץ אֵייראָפַּא. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן לוּדְוִויג בֶּארְנֶע אוּנ הֵיינְרִיךְ הַיינֶע.

לוּדְוִויג בֶּארְנֶע, אָדֶער לֵיבּ בָּרוּךְ, אִיז גֶעבָּאהרְן אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אִים יָאהר 1786, זַיין פָאטֶער הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָתִּים פוּן דֶער פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה. אַז לֵיבּ אִיז נָאךְ אַקִינְד גֶעוֶועהן הָאט מֶען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז זַיין קָאפּ טְרַאכְט אוּנ אוּנְטֶערְשֵׁיידֶעט פוּן גוּט אוּנ שְׁלֶעכְט, וִוי אִין שְׁטוּבִּיגֶע אוּנ פַאמִילְיֶען זַאכֶען אַזוֹי אוֹיךְ אִין אַלְם וָואס בֶּעגֶעגֶענְט אִיהם אִין קְלַאס צְוִוישֶׁען חֲבֵרִים אוּנ אוֹיפ׳ן גַאס צְוִוישֶׁען מֶענְשֶׁען. נִיט אֵיינְמָאל אִיז אִיהם זַיין יוּנְג בְּלוּט צוּקָאכְט גֶעוָוארֶען, ווֶענְן עֶס פְלֶעגֶען זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע

חֲבֵרִים מִיט שְׁפָּאט אִיהם נָאכְשְׁרַייֶען „יוּד !“ נִיט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶע־רֶעכֶענְט אַז מִיט דֶעם נָאמֶען „יוּד“ בְּרוּיךְ עֶר זִיךְ טַאקִי שֶׁעמֶען, נָאר וַוייל זַיין עֶהְרְלִיךְ יוּנְג הַארְץ הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעפִיהלְט דִי גַאנְצֶע אוּמְזִיסְטֶע שִׂנְאָה אוּנ דִי גַאנְצֶע אוּנְגֶערֶעכְטִיגְקֵייט, וָואס עֶס וֶוערְט אִין דֶעם אֵיינְצִיגֶען וָוארְט אוֹיסְ־גֶעדְרִיקְט צוּ זַיין גַאנְצֶעס פָאלְק. אַזוֹי דֶערְצֶעהלְט עֶר אַלֵיין: „אַז אִיךְ הָאבּ אַמָאל אַרֵייזֶע פַּאס גֶענוּמֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְטֶער פָּאלִיצֵייע, אוּנ עֶרְגֶעץ אַשְׁרַייבֶּער׳ל הָאט מִיר אַרֵיינְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין פַּאס „יוּדֶע!“ הָאבּ אִיךְ גֶעפִיהלְט וָואס עֶר מֵיינְט דֶערְמִיט, אוּנ מַיין הַארְץ הָאט דֶעמָאלְט גֶעזָאגְט: „וַוארְט, וַוארְט, אִיךְ וֶועל אַייךְ אוֹיךְ שְׁרַייבֶּען אַמָאל אַפַּאס אַייךְ אַלֶעמֶען, וָואס אִיהר הָאט לִיעבּ דֶעם אַנְדֶערְן בְּלוּט צוּ פֶערְגִיסֶען אוּנ פוּן אִיהם אָבְּשְׁפָּאטֶען!“

אוּנ זַיין הַארְץ הָאט אֱמֶת גֶעזָאגְט. בֶּארְנֶע הָאט וִוירְקְלִיךְ דֶעם דַייטְשֶׁעשֶׁען פָאלְק בַּאלְד אַפַּאסְפָּארְט גֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ אִיהם בֶּעצֵייכֶענְט מִיט אַלֶע זַיינֶע פְרִימְיֶעטֶעס, דָאס הֵייסְט: עֶר הָאט מִיט זַיין פַייֶערִיגֶער פֶעדֶער דִי דַייטְשֶׁען אוֹיפְ־גֶעוִויזֶען אַלֶע זֵייעֶרֶע חֶסְרוֹנוֹת אוּנ זֵייעֶר אֵייגֶענֶע קְנֶעכְטִישֶׁע לַאגֶע; אָבֶּער נִיט פוּן שִׂנְאָה אוּנ נִיט כְּדֵי נְקָמָה הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן, וִוי עֶר הָאט אִין זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען גֶערֶעכֶענְט, נָאר פוּן לִיעבְּשַׁאפְט אוּנ רַחֲמָנוּת צוּ יֶעדֶען אוּנְטֶערְדְרִיקְטֶען לַייִדֶענְדֶען מֶענְשֶׁען. אוּנ פוּן זַיין אֱמֶת׳ר לִיעבְּשַׁאפְט צוּ פְרַייהַייט אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקֵייט. דִי אוּנְרֶעכְט, שְׁפָּאט אוּנ פֶערְדְרוּס, וָואס עֶר הָאט זִיךְ אַלְס יוּד גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען הָאבֶּען אִיהם דִי אוֹיגֶען גֶעאֶפֶענְט אַיינְצוּזֶעהן דִי אוּנְ־גֶערֶעכְטִיגְקַייט וָואס וֶוערְט בִּכְלַל יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען גֶעטְהוּן, זַיין לָאגִישֶׁער שֵׂכֶל הָאט בַּאלְד דֶערְקֶענְט, אַז נָאר דַארִיבֶּער בֶּעהַאנְדֶעלְט דֶער דַייטְשׁ זַיין יוּדִישֶׁען שָׁכֵן אַזוֹי נִידְרִיג אוּנ שְׁלֶעכְט, וַוייל עֶר, דֶער דַייטְשׁ אַלֵיין וֶוערְט פוּן דִי גְרֶא־סֶערֶע פַאר אִיהם אַזוֹי בֶּעהַאנְדֶעלְט, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען אוּנ דֶעם גַאנְצֶען כֹּחַ פוּן זַיין פֶעדֶער גֶעאָפְּפֶערְט, דֶער וֶועלְט צוּ עֶרְקְלֶערֶען וָואס רֶעכְט אוּנ אוּנְרֶעכְט הֵייסְט, אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט יֶעדֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע מֶענְשֶׁענְ־רֶעכְטֶע דֶערְקֶענֶען אוּנ דִי אֵייגֶענֶע מֶענְשֶׁענְוִוירְדֶע שֶׁאטְצֶען אוּנ טְהַייֶער הַאלְטֶען. עֶר הָאט שְׁטַארְק גֶעהָאפְט, אַז נָאר בִּילְדוּנְג, פְרַייהַייט אוּנ אוֹיפְקְלֶערוּנְג קָאנְן זַיין לֵיידֶענְד פָאלְק הֶעלְפֶען, אוּנ עֶר הָאט מִיט זַיין בְּלוּט פוּנ׳ם הַארְצֶען גֶע־שְׁרִיבֶּען דִיזֶע הָאפְנוּנְג זָאלל אוֹיסְגֶעפִיהרְט וֶוערְן. דָאס לַיידֶען פוּן זַיין פָאלְק הָאט אִיהם גֶעלֶערְנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען אוּנ פִיהלֶען דִי לַיידֶען פוּן יֶעדֶען לַיידֶענְדֶען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט לַיידֶענְדֶע אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען, אוּנ כְּדֵי מֶען זָאלל נִיט זָאגֶען, אַז זַיין גַאנְצֶע כַּוָּנָה אִיז נָאר זִיךְ אַלֵיין אוּנ זַיינֶע יוּדֶען

האט ער אים יאהר 1818 אין אפפענבאך אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. אין הארצען איז ער אבער א יוד געבליבען, געטריי זיין פאלק און האט נאך מיט מעהר מוטה און פייער פערטהיידיגט יודען אלס פריהער; ער האט איין געלעגענהייט ניט דורכגעלאזען, וואו ער האט ניט צו נישט געמאכט די שונאים'ס טענות און בעשולדיגונג געגען יודען, און דייטשלאנד האט אין איהם באלד דערזעהען, אז ער איז א גרויסער וויכטיגער שרייבער, וואס דערמאנט א אהנליכקייט צו לעססינגען. מען קאן אבער זאגען, אז ער האט נאך מעהר פאר לעססינגען דער וועלט נוטצען געבראכט, ווייל לעססינג'ס ווערק זיינען נאר פאר דער העכערע קלאססע געוועהן, בערנע אבער האט געשריבען פאר אללע קלאססען, און אלץ וואס ער האט געשריבען האט דער גרעסטער און דער קלענסטער געלעזען און פערשטאנען, און ביסלעכווייז האבען זיך זיינע ווארטער איינגעווארצעלט אין פיעל הערצער און האבען, מיט דער צייט, אויך די געווינשטע פריכטע געגעבען אויף וועלכע ער האט געהאפפט. איבער זיין צו אפטען ארויסזאגען דעם אמת גאנץ אפען האט ער זיך געמוזט בעזעצען אין פאריז, און האט פון דארט זיינע בעריהמטע „פאריזער בריפע" געשריבען, וועלכע האבען אין זייער צייט א גרויסען רושם געמאכט, און אזוי האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען און צו שטרייטען פאר דער פרייהייט און גערעכטיגקייט זיין גאנצען לעבען ביז זיין טוידט. אים יאהר 1837 איז בערנע געשטארבען אין פאריז, נאר זיין נאמען און זיינע ווערקע לעבען נאך און וועלען נאך לאנג לעבען אין דער געשיכטע פונ'ם דייטשעשען פאלק און אויך טהייער בלייבען אין אונזער יודישער געשיכטע.

דער אנדערער און נאך גרעסערער יוד איז היינריך היינע. געבאהרען אין דיססעלדארף אים יאהר 1799. ער האט ניט נאר א גרעסערן טאלאנט געהאט פאר בערנען, אבער אויך א ווארעמערע ליעבענדערע יודיש הארץ האט ער געהאט פאר איהם. אין בערנען זעהען מיר נאר, אז ער איז א שונא פון דער אונגערעכטיגקייט וואס ווערט געגען יודען געטהון, נאר קיין בעזאנדערע ליעבשאפט צו יודען זעהט מען ניט אין איהם, אין היינע'ן אבער זעהט מען, אז ער האט יודען און יודישקייט אמת ליעב, אז ער פיהלט ווי זיין הארץ איז צום יודענטהום צוגעבונדען און איינגעוואקסען און איהם איז ניט נאר ליעב דער יוד, אבער אויך טהייער זיין תורה, זיין געשיכטע, זיינע צרות און ליידען טויזענדער יאהרען. „צייטענווייז; זאגט היינע, פיהל איך מיך שטאלץ וואס איך געהער צו דעם געאדעלטען אוראלטען שטאם, וואס האט אזוי פיעל

געקאנט אויסלײדען און אריבערטראגען כדי זײן יחוס ניט צו פערקױפען!" איך זעה די גריכען, שרײבט ער, זענען נאר שאנע יונגלעך געװעהן, די יודען אבער זענען מאננער געװאהן, גבורים, װאס לאזען זיך ניט בױגען, ניט נאר אמאל, אבער טאקי ביז הײנטיגען טאג, האטש זײ האבען אזױ פיעל פערפאלגונגען און צרות געהאט, און װאלט איך ניט האלטען דאס, װאס לײט נעהמען זיך איבער מיט זײער יחוס, פאר א גרױסע נאררישקײט, װאלט איך מאגען אמת שטאלץ זײן דערמיט װאס מײנע עלטערן געהערן צו דעם „בית ישראל" און קומען ארױס פון העלדען װעלכע האבען זיך געלאזט פײניגען און זײנען אין פײער געגאנגען אויף קדוש השם, װאס איך קום ארױס פון יענע, װעלכע האבען די מענשען מיט גאט בעקאנט געמאכט און זײ די ערשטע מוסר געלערנט; פון דעם פאלק װאס האט אויף אללע געדאנקען פעלדער זײנע העלדען אויסגעשטעלט און פאר יעדען ליכטיגען שטראהל גענוג בלוט און קרבנות געגעבען!"

אין די יונגע יאהרען נאך איז ער צוגעשטאנען צו דער חברה יודישע יונגע לײט, װאס האבען געארבײט צו פערברײטערן בילדונג צװישען יודען און מיט צוארבײטען פאר ספעציאללע יודישע װיססענשאפט. מיט זײנע אללע חברים צוגלײך, האט ער אויך זיך א נדר געטהון דאס יודישקײט ניט צו פערבײטען פאר קײן גליקליכע שטעללע בײ דער רעגירונג אדער בײ אין אנדערן; און הײנע האט טאקי אין דער יוגענד געלערנט און האט אלין געטהון צו דערקענען יודען און יודישקײט. אזױ זאגט ער אמאל: „דער גײסט פון דער יודישער געשיכטע ענטדעקט זיך מיר װאס א טאג מעהר און מעהר!" און צו בעװאונדערן און כמעט ניט צו פערשטעהען איז, װאס גראד אין דער צײט, װאס ער האט זיך געפיהלט צו יודענטהום צו געבונדענער װי פריהער, האט ער זיך פלוצלונג, דעם 28 טען יוני 1825 געלאזט טױפען. אבער דאס טױפען זיך האט איהם צו זײנע ברידער יודען נאך נאהענטער צוגעבונדען, און װאס עלטער ער איז געװארן, דאס ליבער און דאס טהײערער איז בײ איהם געװארען דאס יודענטהום. פאר דער ביבעל (תורה) האט ער קײן װערטער געהאט זײן בעװאונדערונג און אבטונג אויסצודריקען. „די יודען קאנען זיך טראסטען װאס זײ האבען נאר ירושלים און דעם בית המקדש פערלארען, ענטקעגען די תורה, װאס זײ האבען ארױסגעראטעװעט איז זײער אבדה כמעט װי גאר נישט! װאס אין מיר האט זיך צוריק אויפגעהאפט דאס געפיהל פאר אמונה, האב איך צו פערדאנקען אט דעם הײליגען ספר! די ביבעל איז פאר מיר ניט נאר א טרײסט

אַלֵיין, אָבֶער אויך אַ זַאךְ וָואס אִיךְ בֶּעוואוּנְדֶערֶע. אִין דֶער יוּגֶענְד הָאבּ אִיךְ משֶׁה רַבֵּינוּ׳ן נִיט לִיעבּ גֶעהַאט, עֶס קָאן זַיין, ווייל אִיךְ בִּין פֶערְבְּלֶענְדְט גֶעוֶועהן פוּן דִי גְרִיכִישֶׁע קוּנְסְט אוּנ אִיךְ הָאבּ משֶׁה׳ן נִיט גֶעקֶאנְט מוֹחֵל זַיין, וָואס עֶר הָאט פֶערְבָּאטֶען בִּילְדֶער אוּנ סְטַאטוּיֶען צוּ מַאכֶען, אִיךְ הָאבּ אָבֶער נִיט אַיינְגֶעזֶעהן, אַז חָאטְשׁ משֶׁה הָאט אַללֶע גֶעקִינְסְטֶעלְטֶע בִּילְדֶער פַיינְד גֶעהַאט, אִיז עֶר אַלֵיין אָבֶער דֶער גְרֶעסְטֶער קִינְסְטְלֶער אִין דֶער וֶועלְט גֶעוֶועהן. עֶר הָאט זַיין קוּנְסְט־גֵייסְט בֶּענוּצְט, אַזוֹי וִוי דִי עֶגִיפְּטִישֶׁע קִינְסְטְלֶער, נָאר וָואס גְרוֹיסֶע, אוּנצֶערְשְׁטֶערְבַּארֶעס אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן, אוּנ אַזוֹי וִוי יֶענֶע הָאבֶּען פוּן שְׁטֵיינֶער אֵייבִּיגֶע פִּירַאמִידֶען גֶעבּוֹיט, הָאט משֶׁה, וָואס אִיז נָאךְ מֶעהר קִינְסְטְלֶער פַאר זַיי גֶעוֶועהן, גֶענוּמֶען אַפַאמִילְיֶע פוּן פַאסְטוּכֶער אוּנ הָאט פוּן אִיהר אַ פָאלְק אוֹיסְגֶעבּוֹיט, אַ פָאלְק וָואס הַאלְט זִיךְ אוּנ וֶועט זִיךְ פִיעל לֶאנְגֶער הַאלְטֶען פַאר דִי פִּירַאמִידֶען, אַ גְרוֹיס אֵייבִּיג פָאלְק, גָאטֶעס פָאלְק, וָואס דִינְט אַללֶע אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער אַלְס מוּסְטֶער; יָא, וָואס אִיז בֶּאֱמֶת אַמוּסְטֶער פַאר דֶער גַאנְצֶער מֶענְשְׁהַייט! משֶׁה, הָאט דָאס פָאלְק יִשְׂרָאֵל בֶּעשַׁאפֶען! —.. אוּנ אַזוֹי וִוי אִיךְ הָאבּ אִין אָנְהֵייבּ משֶׁה׳ן נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַזוֹי הָאבּ אִיךְ זַיין וֶוערְק, דִי יוּדֶען, עֶרְסְט שְׁפֶּעטֶער בֶּעגְרִיפֶען; דִי יוּדֶען וֶועלְבֶען דִי וֶועלְט הָאט אִיהר בֶּעגְרִיעף פוּן אֵיין אֵיינְצִיגֶען גָאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען, דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גָאטֶ׳ס גֶעבָּאט אוּנ זַיין הֵיילִיגֶע לֶעהרֶע גֶערֶעטֶעט פוּן אַללֶע שְׁטוּרֶעמְס אוּנ מִלְחָמוֹת גִיבֶער וִוי זֵייעֶר לַאנְד אוּנ לֶעבֶּען, וִוי זֵייעֶר פְרַייהַייט אוּנ אֵיינַאבְּהֶאנְגִיגְקֵייט. אוּנ זֵיי, דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעם טְהַייעֶרְן אוֹצָר דֶער וֶועלְט פְּרַיי גֶעגֶעבֶּען, דֶער מֶענְשְׁהַייט טְרֵייסְט אוּנ גְלִיק צוּ פֶערְשַׁאפֶען!" אִין אַזַא אַרְט אֵייסֶערְט זִיךְ הַיינֶע פִיעל מָאל, זוֹאוּ אִיהם קוּמְט נָאר פָאר וֶוענֶען יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקֵייט צוּ רֶעדֶען. זַיין שִׁיר „ר׳ יְהוּדָה הַלֵוִי" בֶּעוַויְיזְט וִוי לִיעבּ דִי יוּדִישֶׁע פָּאעֶזִיע אִיז אִיהם גֶעוֶועהן, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען: וֶוענְן בֶּארְנֶע הָאט פַאר יוּדֶען גֶעשְׁטְרִיטֶען, הָאט אָבֶער הַיינֶע דִי יוּדִישֶׁע וואוּנְדֶען גֶעהֵיילְט, אוּנ הָאט יוּדִישֶׁען מוּטְה גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ אוֹיפְגֶעהֵייבֶּען, אוּנ דֶערְמִיט אַלֵיין אִיז נִיט אָבְּצוּשַׁאצֶען דֶען וֶוערְטְה פוּן זַיין טְהוּן אוּנ ווִירְקֶען פַאר יוּדֶען. אַזוֹי וִוי בֶּארְנֶען אִיז אוֹיךְ הַיינֶען בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ שְׁטַארְבֶּען אִין פַּארִיז: עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִים יָאהר 1854. נָאר וָואס וַוייטֶער אוּנ וַוייטֶער וֶוערְן זַיינֶע וֶוערְקֶע אִין דֶער וֶועלְט אַלְס בֶּעקַאנְטֶער אוּנ בֶּעלִיבְּטֶער. הַיינֶעס שְׁרִיפְטֶען זַיינֶען שׁוֹין אֵיין אֵיינֶעגְטְהוּם גֶעוָוארְן נִיט נָאר פוּן דַייטְשֶׁען, נָאר זַיי גֶעהֶערְן שׁוֹין דֶער גַאנְצֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער מֶענְשְׁהַייט, אוּנ זֶעלְטֶען וֶוען אַ פָּאעֶט אִיז נָאךְ אִין דֶער וֶועלְט אַזוֹי בֶּעלִיבְּט גֶעוָוארְן, בַּיי דֶעם גְרֶעסְטֶען וִוי

בַּיים קְלֶענְסְטֶען, אַזוֹי בֶּעלִיבְּט וִוי הַיינֶעס פָּאעֶזִיֶע אִיז אוּנ וֶועט בְּלַייבֶּען. פַאר יוּדֶען הָאט עֶר גֶעוִוים זֶעהר אַ גְרוֹיסֶען וֶוערְטְה, ווייל קַיינֶער קֶאנְן נִיט אָבְּלַייגֶענֶען וָואס עֶר אַלַיין הָאט זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען בִּיז אַ מִינוּט פַאר זַיין טוֹיְדט גֶעזָאגְט, אַז עֶר אִיז אַ יוּד אוּנ שְׁטַארְבְּט אַ יוּד, אוּנ נָאךְ אַזֶעלְכֶע רֵייד וָואס עֶר הָאט אוֹיךְ דֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער וֶועלְט יְרוּשָׁה גֶעלָאזֶען, וֶוער קֶאנְן עֶס אִיהם אָבְּלַייקֶענֶען?!

אַז דִי יוּדֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ אִיז אַזוֹי שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן הָאבֶּען זִיךְ אַ טְהֵייל פוּן זֵיי גֶעוָוארְפֶען אוֹיף אַלֶע זַייטֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זוּכֶען הִילְף דָארְט, וואוּ דִי יְשׁוּעָה אִיז דַוְקָא גֶעוֶועהן וַוייט. דֶעמָאלְט הָאט גְרָאד אַ מְשׁוּגָע׳נֶער גַייסְטְלִיכֶער טְהָאמַאשׁ פֶּעשֶׁעל פוּן בְּרוֹינְוִיא, אִין אֶסְטֶערַייךְ גֶעמַאכְט אִים יָאהר 1814 אַ בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע, וָואס הָאט אַלַיין נִיט גֶעוואוּסְט וָואס זִי וִויל, נָאר אַזוֹי וִוי מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף׳ן הָאט זִיךְ זֵייעֶר צָאהל פֶערְגְרֶעסֶערְט בִּיז פִינְף טוֹיזֶענְד. צוּ זֵיי זֶענֶען צוּגֶעשְׁטַאנֶען עֶטְלִיכֶע יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעמֵיינְט, אַז דוּרְךְ דֶער סֶעקְטֶע וועלֶען זֵיי גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען; דִי גַאנְצֶע סֶעקְטֶע הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט, זֶעהר אַ קוּרְצֶע צַייט, זֵיי זֶענֶען אַלֶע אַזוֹי וַוייט פֶערְקְרָאכֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט קוֹילֶען אֵייגֶענֶע קִינְדֶער, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דֶערְמִיט, וָואס אִין פִינְף יָאהר אַרוּם אִיז שׁוֹין קַיין זֵכֶר נִיט גֶעוֶועהן פוּן דֶער דָאזִיגֶער סֶעקְטֶע, וָואס הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען, „דֶער יוּדִישׁ קְרִיסְטְלִיכֶער גְלוֹיבֶּען" אוּנ טְהָאמַאשׁ פֶּעשֶׁעל הָאט גֶעעֶנְדִיגְט זַיין לֶעבֶּען אִין אַ הוֹיז פוּן מְשׁוּגָעִים. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ קוּרְצֶער חָלוֹם אִין אַ גֶעשְׁטֶערְטֶען שְׁלָאף פוּן אַ מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט נִיט וואוּ אַ קָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען: עֶר שְׁפַּארְט זִיךְ אָן אוֹיף אַ שְׁטֵיין, עֶס וַוייזְט זִיךְ אִיהם אוֹיס אוֹיפ׳ן הִימֶעל אַ יְרִיד אוּנ עֶר הַאפְּט זִיךְ נָאר אוֹיף מִיט קָאפּ-וֶועטְהִיג.....

נִיט בֶּעסֶער הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין אַנְדֶער יוּדִישֶׁער חָלוֹם, וָואס הָאט אוֹיךְ מֶעהר נִיט גֶעדוֹיעֶרְט וִוי אַ פָּאר יָאהר. אִין אַמֶערִיקָא הָאט גֶעוָואהנְט אַ גְרוֹיסֶער יוּדִישֶׁער עוֹשֶׁר, ר׳ מָרְדְכַי עַמְנוּאֵל נֹחַ, וָואס אִיז פְרִיהר גֶעוֶועהן אַמֶערִיקַאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער בַּיי דֶער מְלוּכָה פוּן תּוּנִיס, אַז עֶר הָאט גֶעהֶערְט פוּן דֶער וַוייטֶענְס וָואס פַאר אַ צָרוֹת עֶס טְרָאגֶען אִיבֶּער זַיינֶע בְּרִידֶער אִין אֵייְרָאפַּא אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַ פְּלַאן צוּזַאמֶען צוּנֶעהמֶען זַיינֶע צוּזֵייעֶטֶע אוּנ צוּשְׁפְּרֵייטֶע לַיידֶענְדֶע בְּרִידֶער קַיין אַמֶערִיקָא אוּנ דָארְט מַאכֶען פוּן זֵיי אַ זֶעלְבְּסְטֶאנְדִיגֶע מְלוּכָה. ר׳ מָרְדְכַי עַמְנוּאֵל נֹחַ הָאט בֶּעטְרַאכְט אַז אִין אַמֶערִיקָא זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן זֶעהר וֶועניג יוּדֶען, צְווֵיי קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען

עֶקְסִיסְטִירְט אִין נוֹי-יָארְק אוּנ נוֹי-פָּארְט אוּנ וַוייטֶער הָאט מֶען אִין פִּיעל אָרְטֶער אֲפִילוּ נִיט גֶעקָאנְט דָאס גֶעשְׁטַאלְט פוּן אַ יוּדֶען. מֶען דֶערְצֶעהלְט אֲפִילוּ, אַז אִין אַזַא גְרוֹיסֶער שְׁטָאדְט ווִי צִינְצִינַאטִי הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1816 בֶּעזֶעצְט דֶער עֶרְשְׁטֶער יוּד — אַ זֵייגֶערְמַאכֶער, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי דָארְפְסְלַייט הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט אַ זֵייגֶער צוּ פֶערְרֶעכְטֶען; אִין עֶטְלִיכֶע טֶאג אַרוּם אִיז עֶר גֶעקוּמֶען אָבְּנֶעהמֶען זַיין זֵייגֶער, הָאט עֶר גֶעפוּנֶען דִי קְלֵייט פֶערְשְׁלָאסֶען אוּנ הָאט שׁוֹין גֶערֶעכֶענְט, אַז דֶער זֵייגֶערְמַאכֶער אִיז גֶעווִיס אַנְטְלָאפֶען. אַז עֶר הָאט זִיךְ אָבֶער אָנְגֶעהוֹיבֶען צוּ פְרֶאגֶען בַּיי דִי שְׁכֵנִים, הָאט מֶען אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶען, אַז הַיינְט אִיז שַׁבָּת אוּנ אַזוֹי ווִי דֶער זֵייגֶערְמַאכֶער אִיז אַ יוּד הָאט עֶר זַיין קְלֵייט צוּגֶעמַאכְט. מִיט אַ שִׂמְחָה אִיז עֶר צוּרִיקְגֶעקוּמֶען אִין דָארְף אוּנ הָאט דֶער מִשְׁפָּחָה דֶערְצֶעהלְט אַז אִין שְׁטָאדְט אִיז דָא אַ יוּד, אוּנ אַז עֶר אִיז דֶערְנָאךְ אִין אַ וָואכֶען-טָאג גֶעפָאהרֶען אָבְּנֶעהמֶען דֶעם זֵייגֶער הָאט עֶר גֶעמוּזְט מִיטְנֶעהמֶען זַיין אַלְטֶע מוּטְטֶער, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר נַייגִירִיג אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מִיט אִיהרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען זֶעהן אַזֶעלְכֶען, וָואס שְׁטַאמְט אַרוֹיס פוּנ'ם אַלְטֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. בַּיי אַזַא לַאנְגֶע וָואס דִי אַמֶערִיקַאנֶער הָאבֶען אֲפִילוּ נִיט גֶעווּאוּסְט ווִי אַ יוּד זֶעהט אוֹיס אוּנ בַּיי דֶער פְרַייהַייט וָואס אַלֶּע פֶעלְקֶער הָאבֶען גֶעהַאט אִין אַמֶערִיקָא, אִיז דֶערפְלַאן נִיט גֶעוֶועהן אֲפִילוּ קֵיין שְׁלֶעכְטֶער, אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין דֶעם נַייֶען אוּנ פְרַייֶען לַאנְד, נָאר ר' מָרְדְכַי עַמְנוּאֵל נֹחַ הָאט, ווִי עֶס שַׁיינְט, נִיט גֶעהַאלְטֶען פוּנ'ם פָּסוּק: „וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּא מְאֹד", אַז מֶען דַארְף אָנְהוֹיבֶען פוּן קְלֵיין אוּנ דֶערְנָאךְ ווֶערְט עֶס שׁוֹין מִמֵּילָא גְרוֹיס, עֶר הָאט גֶעוָואלְט מִיט אַ מָאל אוֹיפְהוֹיבֶען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אוּנ עֶס נָאךְ מַאכֶען פַאר אַ בַּעַל הַבַּיִת אוֹיף פְרֶעמְד עֶרְד. עֶס אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער רַעַשׁ, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אַז זַיינֶע בְּרִיעף זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין אֵייְרָאפַּא אוּנ עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט, אַז יֶעדֶער יוּד זָאל גֶעבֶען אַ דָאלַאר אַ יָאהר, דָאס גֶעלְד זָאל גֶעהֶען אוֹיף אִיבֶּערְצוּפִיהְרֶען דֶעם עוֹלָם קֵיין אַמֶערִיקָא, אוּנ אַבְּטוּנְג גֶעבֶען דַארוֹיף זָאל אַ בֶּעזוּנְדֶער קָאמִיטֶעט אִין פַּארִיז. גֶעהֵייסֶען הָאט עֶס, אַז צוּ אִיהם זֶענֶען צוּגֶעשְׁטַאנֶען פִּיעל רַבָּנִים, לוֹמְדִים, בַּאנְקִירֶען אוּנ גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי ר' אַבְרָהָם וִויטַא דִי קוֹלוֹנְיָא פוּן פַּארִיז, אַנְדְרַאדַא אוּנ גְרַאדִיז פוּן בָּארְדָא, מֶענְדֶעזַא פוּן לָאנְדָאן, נוּנֶעץ קוֹרְדוּזַא פוּן גִיבְּרַאלְטַאר, ר' אַבְרָהָם בּוּסַאק פוּן לִיוָוארְנָא אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע גְרוֹיסֶע לַייט. דֶער טָאג וָואס מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט לֶעגֶען דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁטֵיין אוּנ אָנְהוֹיבֶען בּוֹיֶען דִי עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שְׁטָאדְט אֲרָרָט אִיז בֶּעשְׁטִימְט

גֶעוֶועהן אוֹיפ'ן 7 פֶערְבְּרוּאַר 1826 אוּנ ר' מָרְדְּכַי עַמְנוּאֵל נֹחַ הָאט טַאקִי גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶע צֶערֶעמָאנְיֶע אוּנ פוּן פִיעל אֶרְטֶער זֶענֶען זִיךְ דִי אַמֶערִיקַאנֶער צוּגוֹיפְגֶעפָאהרֶען צוּ דֶער יוּדִישֶׁער שִׂמְחָה אוּנ הָאבֶּען מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען פֶערְגִינֶען דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען צוּ אַ אֵייגֶענֶער נַחֲלָה. עֶס אִיז אָבֶּער דֶערְפוּן גָאר נִיט גֶעוָוארֶען, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען פֶערְגֶעסֶען אֲפִילוּ דֶעם זֵכֶר פוּן דֶער שְׁטָאדְט, אָדֶער, בֶּעסֶער גֶעזָאגְט, פוּן דֶעם לוּפְט־שְׁלָאס, וָואס אִיז אוּמְגֶעפַאלֶען נָאךְ עֶהדֶער מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט. מִיט דִי הֶאנְד קָאן מֶען זִיךְ גָאר נִיט נֶעהמֶען פַאר דֶער צַייט, אוּנ דֶער אַמֶערִיקַאנִישֶׁער אֲרָרָט אִיז נִיט גֶעוֶועהן דֶער פְלַאץ, וואוּ דִי יוּדִישֶׁע תֵּבָה זָאל זִיךְ קֶאנֶען אָבְּשְׁטֶעלֶען, וֶוען דֶער מַבּוּל הָאט נָאךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אוּנ דִי בֶּאזֶע חֲוָאלְיֶעס טְרָאגֶען זֵי אַלְס וַוייטֶער אוּנ וַוייטֶער....

---

5. דִי רֶעפָארְם אוּנ דִי יוּדִישֶׁע וִויסֶענְשַׁאפְט.

(1818—1840 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

זַייט דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן פְרַייהַייט, אוּנ מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט גֶעוִויזֶען דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען דֶעם וֶועג פוּן אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג, הָאבֶּען פִיעל פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען נָאכְצוּטְרַאכְטֶען, אַז עֶס אִיז נִיט גוּט מֶען זָאל וַוייטֶער בְּלַייבֶּען בַּיי דִי אֵייגֶענֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, וָואס זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען אַ יְרוּשָׁה פוּן טוֹיזֶענְד יָאהר צוּרִיק, אַז עֶס זֶענֶען דָא אַ סַךְ זַאכֶען וָואס דֶער נַייעֶר דוֹר וֶועט דַארוֹיף נִיט וֶועלֶען אוּנ אוֹיךְ נִיט קֶאנֶען בֶּעשְׁטֶעהֶען, אוּנ אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער אַיינְצוּפִיהרֶען אַ בִּיסֶעל נַייעֶס עֶהדֶער זִיךְ הַאלְטֶען פֶעסְט אִין דֶעם אַלְטֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם זָאלֶען פִיעל זִיךְ אָבְזָאגֶען גָאר אִין גַאנְצֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט. אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען אַ רֶעפָארְם, דָאס הֵייסְט: אִיבֶּער מַאכֶען, אָבְּשַׁאפֶען אַלֶע אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען, אוֹיפְטְהוּן עֶפִּיס נַייעֶס אוּנ נֶאטְהִיגֶעס אוּנ גֶעבֶּען דֶעם יוּדִישְׁקַייט אַזַא פָארְם, אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ קֶאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט אַלֶע אֵיירָאפֶּאִישֶׁע פֶאלְקֶער.

דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען בַּיים דַאוֶונֶען אִיז גֶעוֶועהן ר' יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי יוּדֶען אִין וֶועסְטְפַאלֶען. עֶר הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט, צוּזַאמֶען מִיט דִי תְּפִלּוֹת אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוֹיךְ דַייטְשֶׁע גֶעבֶּעטֶע, עֶר פְלֶעגְט

אַללֵיין בַּרְשַׁנְ'ען אִין שׁוּל אוֹיף דַייטְשׁ, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז צוּ דְרַייצֶעהן יָאהר זָאל מֶען פַאר די יוּדִישֶׁע מֶאדְלֶעךְ מַאכֶען אַ מִין „בַּר מִצְוָה" אָדֶער קָאנְפִירְמַאצְיָאן, דָאס הֵייסְט: זֵיי פֶערְהֶארֶען צוּ וַוייסֶען זֵיי די יְסוֹדוֹת פוּן דֶער אֱמוּנָה, אוּנ זֵיי אוֹיךְ פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעבֶּען וָואס פַאר אַ דִינִים אוּנ מִצְוֹת זֵיי דַארְפֶען אָבְּהִיטֶען. אַז יַאקָאבְּזָאהן אִיז, אִים יָאהר 1815, אַרִיבֶּער קַיין בֶּערְלִין, הָאט עֶר דָארְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער זַאל, צוּזַאמֶען מִיט'ן בַּאנְקִיר ר' יַעֲקֹב בֶּעעֶר, דֶעם פָאטֶער פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען קָאמְפָּאזִיטָאר מֵאִיר-בֶּעעֶר, גֶעאֶפֶענְט אַ שׁוּל אוּנ הָאט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהרְט אַיין אָרְגֶעל. אַזַא שׁוּל הָאט צוּ זִיךְ, מִן הַסְתָּם, צוּגֶעצוֹיגֶען אַ סַךְ עֶדְלֶע יוּנְגֶע לַייט, אוּנ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעבִּילְדֶעט די עֶרְשְׁטֶע פְּרֶעדִיגֶער יַעֲקֹב אוֹיעֶרְבַּאךְ, קְלֵייא אוּנ גִינְזְבּוּרְג. די פְרוּמֶע הָאבֶּען אָבֶער דָאס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבֵּייט בַּיי דֶער מְלוּכָה, בִּיז מֶען הָאט גֶעהֵייסֶען פֶערְמַאכֶען די שׁוּל. דֶעמָאלְט אִיז קְלֵייא אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין הַאמְבּוּרְג אוּנ הָאט דָארְט גֶעאֶפֶענְט אַ נַייֶע שׁוּל, וָואס אִיז נָאךְ גֶעוָוארֶען אַ סַךְ מֶעהר רֶעפָארמִירְט ווִי די בֶּערְלִינֶער.

די בִּיטֶערֶע יוּדִישֶׁע לַאגֶע פוּן אֵיין זַייט, אוּנ דָאס וָואס די אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיפְצוּטְהוּן נַייעס, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאט גֶעמוּזְט פִיהרֶען דֶערְצוּ, וָואס דָאס לוֹמְדוּת אִיז גֶעפַאלֶען אוּנ די גְרוֹיסֶע יְשִׁיבוֹת פוּן פְּרָאג, פְרַאנְקְפוּרְט, אַלְטוֹנַא, מֶעטְץ, פוּרְטְה אוּנ הַאבֶּערְשְׁטָאדְט, וואוּ טוֹיזֶענְדֶער יוּדִישֶׁע בַּחוּרִים הָאבֶּען פְרִיהֶר גֶעשֶׁאפְּט זֵייעֶר גַאנְץ חֲרִיפוּת, זֶענֶען כִּמְעַט גֶעבְּלִיבֶּען לֶעדִיג. אֲפִילוּ אִין פּוֹילֶען הָאט זִיךְ דֶער צָאהל פוּן די לוֹמְדִים פֶערְקְלֵיינֶערְט אוּנ גֶעשַׁ"ס'ט אוֹיף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען נָאר פִיער רַבָּנִים: ר' מָרְדְכַי בֶּענֶעט פוּן נִיקְלְשְׁבּוּרְג, ר' יַעֲקֹב לִיסַא, ר' עֲקִיבָא אֵייגֶר אוּנ ר' מֹשֶׁה סוֹפֵר. די דָאזִיגֶע רַבָּנִים אָבֶּער הָאבֶּען אִין זִיךְ נִיט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען פַאר מַנְהִיגִים פוּנ'ם גַאנְצֶען דוֹר, זֵיי הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט נָאר זֵייעֶרֶע שַׁאֲלוֹת אוּנ פּוֹסְקִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען די אַללֶע, וָואס גֶעהֶען מִיט אֵיין אַנְדֶער דֶרֶךְ פַאר גְרוֹיסֶע אַפִּיקוֹרְסִים, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער זֵיי מַחֲזִיר לְמוּטַב צוּ זַיין, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז גָאר נִיט כְּדַאי מִיט זֵיי הָאבֶּען צוּ טְהוּן. די אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען טַאקִי מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט נָאר מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען טְהוּן רוּהִיג זֵייעֶר אַרְבֵּייט, אוּנ אַז ר' מֹשֶׁה סוֹפֵר הָאט זִיךְ עֶפִּיס יָא גֶעוָואלְט פְרִיוֶוען אוּנ אָנְהוֹיבֶּען מִיט זֵיי אַ מִלְחָמָה, אִיז יַאקָאבְּזָאהן נִיט פוֹיל גֶעוֶועהן אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ צוּ די רַבָּנִים פוּן די קְלֵיינֶערֶע

שְׁטָאדְט און בֶּעטֶען בַּיי זֵיי אַיין הַסְכָּמָה אוֹיף דִי אַלֶע אוֹיפְטְהוּעֶבְצֶען פוּן דֶער רֶעפָאְרם, דֶעם שָׁלִיחַ איז בַּאלְד גֶעראַטְהֶען אַרִיבֶּערְצוּשְׁלֶעפֶּען אוֹיף זַיין זַייט צְוֵויי רַבָּנִים: ר׳ אַהֲרֹן הַארִין פוּן אַרַאד אוּנ ר׳ מֹשֶׁה קוּנִיץ פוּן אָפֶּען. עֶס אִיז אָבֶּער שְׁפֶּעטֶער צוּגֶעקוּמֶען דֶער רֶעפָאְרם אַ בֶּעשִׁיצֶער פוּן אַזַא זַייט, וָואס מֶען הָאט עֶס גָאר נִיט גֶעקֶאנְט עֶרְוַוארְטֶען; אֵיינֶער פוּן דִי פְרִימְסְטֶע לוֹמְדִים אִין דַייטְשְׁלַאנְד, ר׳ אֱלִיעֶזֶער רִיסֶער, אֵיין אֵיידֶעם פוּנ׳ם רַב ר׳ רְפָאֵל כֹּהֵן אוּנ זַיין רֶעכְטֶע הַאנְד, אִיז אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען דִי הַאמְבּוּרְגֶער „פְרוּמֶע״, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דִי אוֹיפְגֶעקְלֶארְטֶע מִיט זֵייעֶרֶע נַייעֶ שׁוּלֶען מַאכֶען אַ חֵלֶק פוּן יוּדִישְׁקַייט, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרִינְגֶען, אַז עֶס אִיז גָאר קֵיין עַוְלָה נִיט וֶוען מֶען דַאוֶוענְט רוּהִיג, גֶעלַאסֶען מִיט אַ שֶׁאנֶעם נוּסַח, אוּנ נִיט מִיט קֵיין קוֹלוֹת אוּנ גֶעוַואלְדֶען ווִי אִין דִי קְלֵייזְלֶעךְ. אַזוֹי הָאט דִי שׁוּל-רֶעפָאְרם בֶּעקוּמֶען מֶעהר קְרַאפְט, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען אָנְגֶע-הוֹיבֶּען אִין דִי נַייעֶ שׁוּלֶען צוּ קוּמֶען בַּעֲלֵי בָּתִּים פוּן גֶעוֶואהְנְלִיכֶע סוֹחֲרִים. אִים יָאהר 1820 הָאבֶּען דִי בֶּערְלִינֶער אוּנ הַאמְבּוּרְגֶער סוֹחֲרִים, וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְ-גֶעפָאהְרֶען אוֹיפ׳ן יָרִיד קֵיין לַייפְּצִיג אוּנ הָאבֶּען דָארְט גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען דִי גַאנְצֶע יָמִים נוֹרָאִים, גֶעעפֶענְט דָארְט אַ קְלֵיין שׁוּלְכֶען אוֹיף דֶעם שְׁטֵייגֶער פוּנ׳ם הַאמְ-בּוּרְגֶער טֶעמְפֶּעל, אוּנ מֵאִיר-בֶּעעֶר, וָואס אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן גָאר אַ יוּנְגֶער מַאנְן, הָאט אִימִיסְטֶען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי מוּזִיק פוּן עֶטְלִיכֶע תְּפִלּוֹת פַאר׳ן קָאהר. שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ פָּאר יָאהר הָאבֶּען זִיךְ אַזֶעלְכֶע שׁוּלֶען גֶעעֶפֶענְט אוֹיךְ אִין קַארְלְסְרוּהֶע, קֶאנִיגְסְבֶּערְג אוּנ בְּרֶעסְלוֹיא.

אַז דִי הַאמְבּוּרְגֶער פְרוּמֶע הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען ווִי דִי אוֹיפְגֶעקְלֶאהְרְטֶע הוֹיבֶּען אָן אַזוֹי וַואקְסֶען אוּנ זֵייעֶרֶע רַבָּנִים זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעגֶען זֵיי עֶפִּיס אוֹיסְ-צוּפִירֶען, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען אוֹיפְנֶעהְמֶען פַאר רַב אוּנ פָאְר-שְׁטֶעהֶער אַ בֶּערִיהְמְטֶען לַמְדָן, וָואס אִיז אִי אַ בֶּן תּוֹרָה, אִי נִיט פְרֶעמְד פוּן בִּילְדוּנְג, כְּדֵי עֶר זָאל ווִיסֶען וואוּ מֶען קֶאן טְרֶעפֶען דִי שְׁוַואכֶע זַייט פוּנ׳ם שׂוֹנֵא אוּנ זָאל זִיךְ קֶאנֶען גֶעגֶען דִי רֶעפָארְמִירְטֶע אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען. דֶער גוֹרָל אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַאס, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן אֱמֶת קְלוּג אוּנ פְרוּם הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען אִין מַחֲלוֹקֶת אוּנ הָאט בִּיסְלֶעכְוַוייז אַלֵיין אָנְגֶעהוֹיבֶּען מַאכֶען נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען, בִּיז בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהֶערְט אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן נָאכְצוּקוּקֶען אוּנ יֶעדֶער הָאט אִין זִין גֶעהַאט זַיינְס. אַזוֹי הָאט ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַאס שְׁטִילֶערְהֵייד גֶעאַרְבֵּייט, אַז צְווִישֶׁען דִי הַאמְ-בּוּרְגֶער יוּדֶען זָאל וֶוערֶען שְׁטִיל.

אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶארֶען פוּן ר׳ יִצְחָק נחַ
מַאנְהֵיימֶער, דֶעם עֶרְשְׁטֶען פְּרֶעדִיגֶער פוּן וִויען, וָואס הָאט כִּמְעַט פִיעֶרְצִיג
יָאהר פֶּערְנוּמֶען זַיין שְׁטֶעללֶע אוּנ אַללֶע הָאבֶּען אִיהם לִיעבּ גֶעהַאט, סַאי
פְרוּמֶע, סַאי אוֹיפְגֶעקְלֶארְטֶע. אַז מֶען הָאט אִין וִויען גֶעאֶפֶענְט אִים יָאהר 1826
דֶעם עֶרְשְׁטֶען טֶעמְפֶּעל אוּנ מֶען הָאט אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט מַאנְהֵיימֶער׳ן, הָאט מֶען
בַּאלְד פוּן אִיהם גֶעהֶערְט נָאר אֵיין וָוארְט „שָׁלוֹם", וַוייל עֶר הָאט פֶּערְשְׁטַאנֶען,
אַז כָּל זְמַן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע וֶועלֶען שְׁטֶעהֶען אַבְּגֶעזָאנְדֶערְט פוּנ׳ם פָאלְק אוּנ
דִי פְרוּמֶע וֶועלֶען קוּקֶען אוֹיף זֵיי קְרוּם, וֶועט פוּן דֶער גַאנְצֶער רֶעפָארְם קֵיין
תַּכְלִית נִיט וֶוערֶען. דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעדְרוּנְגֶען אַז מֶען טָאר נִיט הַאפֶּען,
אוּנ אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער צוּ גֶעהֶען מִיט אַ מִיטֶעל־וֶועג, כְּדֵי אַללֶע זָאלֶען זַיין
צוּפְרִידֶען. מַאנְהֵיימֶער הָאט גֶעוִויזֶען, אַז מֶען קָאן זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן אַ אָרְגֶעל,
אַבִּי עֶס זָאל נִיט זַיין קֵיין גֶעשְׁרֵיי וֶועגֶען חִלוּל שַׁבָּת, אוּנ עֶר הָאט רֶעכְט
גֶעהַאט. דֶער דֶרֶךְ פוּן שָׁלוֹם הָאט אִיהם גֶעהָאלְפֶען צוּ וֶוערֶען דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער
פוּן דֶער גַאנְצֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אוּנ, אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, הָאבֶּען דִי קְהִלּוֹת
פוּן פֶּעשְׁט, פְּרָאג אוּנ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט אוֹיךְ אַיינְגֶעפִיהְרְט „קָאהר־שׁוּלֶען"
אוּנ דִי אוֹיפְגֶעקְלֶארְטֶע הָאבֶּען אוּמֶעדוּם אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען אַ רָאללֶע.

דֶעמָאלְט הָאבֶּען דְרַיי יוּנְגֶע לַייט, ר׳ יוֹם טוֹב לִיפְּמַאן, אָדֶער לֶעאָ־
פָּאלְד צוּנְץ, עֶדוּאַרְד גַאנְז אוּנ ר׳ מֹשֶׁה מָאזֶער, גֶעמַאכְט אַ בֶּעזוּנְדֶער
חֶבְרָה אוֹיף צוּ אַרְבַּייטֶען וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער וִויסֶענְשַׁאפְט. זֵיי הָאבֶּען טַאקִי
בֶּאֱמֶת גֶעמֵיינְט, אַז דִי גַאנְצֶע שִׂנְאָה צוּ יוּדֶען נֶעהמְט זִיךְ נָאר דֶערְפוּן, וָואס
זֵיי זֶענֶען נִיט גֶעבִּילְדֶעט אוּנ קוּים וֶועט דִי זוּנְן פוּן אוֹיפְקְלֶארוּנְג שַׁיינֶען אִיבֶּער
זֵיי וֶועט דִי שִׂנְאָה לַחֲלוּטִין פֶערְשְׁוואוּנְדֶען וֶוערֶען אוּנ אַללֶע וֶועלֶען זֵיי מְקָרֵב
זַיין וִוי בְּרִידֶער. דֶעם טָעוּת הָאבֶּען אוֹיךְ אַנְדֶערֶע גֶעבִּילְדֶעטֶע יוּדֶען גֶעהַאט
שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ סַךְ יָאהרֶען נָאךְ אִין עֶטְלִיכֶע אֶרְטֶער; עֶס אִיז אַוַדַאי בִּיטֶער
גֶעוָוארֶען אוֹיפ׳ן הַארְץ, וֶוען נִיט קֵיין צֶעהְלִיכֶע הַאנְד הָאט אוֹיפְגֶעוֶועקְט פוּנ׳ם
דְרֶעמֶעל אוּנ גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז מֶען דַארְף פֶּערְגֶעסֶען אַ נַארִישֶׁען חָלוֹם,
וִוי זִיס עֶר זָאל נִיט זַיין, נָאר קֵיין רָעָה אִיז קֵיין מָאל דֶערְפוּן נִיט אַרוֹיס־
גֶעקוּמֶען: דִי וִויסֶענְשַׁאפְט הָאט דֶערְוַוייל צְווִישֶׁען יוּדֶען דֶערְגְרֵייכְט זֶעהר
אַ שֶׁאנֶע מַדְרֵגָה אוּנ חָכְמָה אִיז שְׁטֶאנְדִיג גֶעוֶועהן אוּנ וֶועט עֶבִּיג בְּלַייבֶּען דָאס
בֶּעסְטֶע צִירוּנְג פַאר׳ן יוּדֶען. אוֹיךְ דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי אַללֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען
אוּנְטֶערְגֶעשְׁטִיצְט דִי קְלֵיינֶע חֶבְרָה, נִיט בֶּעדַארְפְט קֵיין חֲרָטָה הָאבֶּען. פוּן
דִי יוּנְגֶע שְׁוַואכֶע בּוֹימֶעלֶעךְ זֶענֶען גֶעוָוארֶען פֶעסְטֶע אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְטֶע בּוֹימֶער

מִיט טְהַייעֶרֶע פֵּרוֹת, אוּנ נָאר גִיךְ הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע לַייט
וִוי ר׳ יִצְחָק מָרְדְכַי יָאסְט, וֶועלְכֶער הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען
דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן יוּדֶען בִּיז צוּ דֶער נַייֶער צַייט, ר׳ נַחְמָן קְרָאכְמַאל, דֶער
בֶּערִיהמְטֶער פִילָאזָאף, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „מוֹרֵה נְבוּכֵי הַזְּמַן״,
ר׳ שְׁלֹמֹה יְהוּדָה לֵיבּ רַאפַּאפָּארְט דֶער פְּרַאגֶער רַב, וָואס הָאט מִיט
זַיין לֶעבֶּען בֶּעוִויזֶען, אַז בִּילְדוּנְג שַׁאדְט נִיט צוּ פְרוּמְקַייט, אוּנ ר׳ יוֹסֵף פֶּערְל,
וָואס הָאט גֶעאֶפֶענְט דִי עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שׁוּלֶע אִין טַארְנָאפָּאל אוּנ הָאט
גַאלִיצְיֶען גֶעמַאכְט פַאר אֵיין אָרְט פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה.

נָאר חָאטְשׁ דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַזוֹי גֶעאַרְבַּייט אוֹיפֶ׳ן פֶעלְד פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט,
הָאט מֶען זֵיי אִין דַייטְשְׁלַאנְד נָאךְ גוּט פַיינְד גֶעהַאט אוּנ פוּן קֵיין רֶעכְטֶע הָאט
מֶען גָאר נִיט גֶעטָארְט דֶענְקֶען. דִי דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט זִיךְ
אַ מָשָׁל נֶעהמֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, וואו מֶען הָאט אִים יָאהר 1830, וֶוען עֶס הָאט
גֶעהֶערְשְׁט לוּאִי-פִילִיפּ, אוֹיסְגֶעגְלַייכְט אַלֶע רֶעלִיגְיָאנֶען אוּנ דָאס לַאנְד הָאט
אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ צָאהלֶען שְׂכִירוֹת דִי יוּדִישֶׁע רַבָּנִים גְלַייךְ מִיט דִי גַייסְטְ-
לִיכֶע אוּנ אוֹיסְהַאלְטֶען דִי רַאבִּינֶערְשׁוּלֶע, וָואס מֶען הָאט צוּרִיק מִיט אַ יָאהר
גֶעאֶפֶענְט אִין מֶעץ. אַז עֶס פְלֶעגֶען זִיךְ אַמָאל יָא גֶעפִינֶען עֶדְלֶע מֶענְשֶׁען,
וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵייעֶר כָּבוֹד אוּנ הָאבֶּען אוֹיפְגֶעוֶועקְט דִי שְׁאֵלָה
וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער לַאגֶע, הָאט מֶען זֵיי פֶערְשְׁרִיגֶען, אוּנ מֶען הָאט זֵיי נִיט
גֶעלָאזְט קֵיין וָוארְט רֶעדֶען. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אִין פְרַאנְקְפוּרְט, וֶוען מֶען
הָאט אִין סֶענַאט גֶעוָואלְט חָאטְשׁ מַאכֶען אַהֶיתֵּר וֶועגֶען יוּדִישֶׁע חֲתוּנוֹת אוּנ
מְבַטֵּל זַיין דָאס אַלְטֶע גֶעזֶעץ, וָואס הָאט עֶרְלוֹיבְּט נָאר דֶעם אֶלְטֶערְן זוּהן אִין
אַ יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה חֲתוּנָה צוּ הָאבֶּען: צְווֵיי דְרִיטֶעל פוּן דִי סֶענַאטָארֶען זֶענֶען
גֶעוֶועהן גֶעגֶען דֶעם אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְבּוֹיגֶען דִי קָאפּ. דִי דָאזִיגֶע
פִינְסְטֶערֶע צַייט, וֶוען יוּדֶען הָאבֶּען, דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט פֶערְלִירֶען דֶעם
לֶעצְטֶען מוּטְה, הָאט אָבֶּער דַוְקָא אוֹיפְגֶעמוּנְטֶערְט אֵיין יוּדֶען עֶר זָאל אַוֶועקְ-
לֶעגֶען אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אוּנ זָאל אָנְהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער מִיט
אוֹיסְוֶוענִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים. דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ גַבְרִיאֵל רִיסֶער, אַ מֶענְשׁ וָואס
הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען לִיעבּ צוּ הָאבֶּען זַיין פָאלְק מִיט אַ אֶמֶת׳ער
הַייסֶער לִיעבֶּע אוּנ אִיז נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ זַיין אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער
בִּיז עֶר הָאט אַלֵיין זוֹכֶה גֶעוֶועהן צוּ זֶעהֶען פַאר זַיין טוֹיט אִים יָאהר 1860.
דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען נָאר אִין אַ פְרֶעהלִיכֶען מַצָּב. נִיט וֶוענִיגֶער פוּן רִיסֶער׳ן הָאט
אוֹיךְ גֶעאַרְבֵּייט זַיין חָבֵר, דֶער דָאקְטָאר ר׳ שְׁלֹמֹה לוּדְוִויג שְׁטַיינְהַיים,

וָואס הָאט מִיט זַיינֶע שִׁירִים גֶעשְׁטַארְקְט דֶעם יוּדֶען אוּנ חוֹזֵק גֶעמַאכְט פוּן דֶעם, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ דֶערְשְׁרָאקֶען פַאר'ן עֶרְשְׁטֶען שְׁטוּרְמְווינְד אוּנ הָאט זִיךְ גֶעזוּכְט אַ בֶּעהֶאלְטֶעניִשׁ צְווִישֶׁען פְרֶעמְדֶע אוּנ נִיט צְווִישֶׁען דִי זַיינִיגֶע.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט אוֹיךְ דִי הֶעבְּרֶאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען בְּלִיהֶען: ר' שְׁמוּאֵל לֵייבּ גָאלְדְבֶּערְג פוּן טַארְנָאפָּאל הָאט גֶעאֶפֶּענְט אַ זְשׁוּרְנַאל „כֶּרֶם חֶמֶד" אוּנ דִי בֶּעסְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, צְווִישֶׁען זֵיי אוֹיךְ צוּנְץ אוּנ ר' מִיכָאֵל זַאקְשׁ, זֶענֶען גֶעוָוארֶען זַיינֶע מִיטְאַרְבַּייטֶער. דֶעמָאלְט הָאט אוֹיךְ שְׁטַארְק קוֹנֶה שֵׁם גֶעוֶועהְן מִיט זַיינֶע סְפָרִים ר' יִצְחָק שְׁמוּאֵל רֶעדְזְשִׁיוֹ פוּן גֶארְץ, אוּנ אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, אִיז אִין אִיטַאלְיֶען גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה פוּן הֶעבְּרֶאִישֶׁע שְׁרַייבֶּער, צְווִישֶׁען וֶועלְכֶע עֶס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט גְהִירוֹנְדִי, דֶער רַב פוּן פַּאדוּאַ, אַלְמַאנְצִי, אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע גְבִירִים, ר' שְׁמוּאֵל וִויטַא דֶע־לַא־וָואלְטֶע, אַ דָאקְטָאר פוּן מַאנְטוּאַ, אוּנ ר' שְׁמוּאֵל דָוִד לוּצַאטוֹ, דֶער דִירֶעקְטָאר פוּן דֶער רַאבִּינֶער־שׁוּלֶע אִין פַּאדוּאַ. אִים יָאהר 1837 הָאט אוֹיךְ דֶער דָאקְטָאר לוּדְווִיג פִילִיפְּזָאהְן, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין מַאגְדֶעבּוּרְג, אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען „דִי צַייטוּנְג דֶעס יוּדֶענְטְהוּמ'ס" אוּנ הָאט בִּיז זַיין טוֹידְט, מֶעהר פוּן פִינְפְצִיג יָאהר, נִיט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט דִי פֶּעדֶער פוּן דֶער הַאנְד.

אַזוֹי הָאבֶּען דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען, אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם דֶרֶךְ, אַז ווִי בַּאלְד דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ בִּילְדֶען אוּנ וֶועלֶען נִיט זַיין פֶערְגְרֶעבְּט, וֶועט זֵיי דָאךְ בֶּעסֶער וֶוערֶען אוּנ אַלֶע אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער וֶועלֶען נִיט עֶבִּיג קָאנֶען פֶערְלֵייגְנֶען זֵייעֶר וֶוערְטְה. דֶערְפַאר הָאט יֶעדֶער פוּן זֵיי רוּהִיג, אָהן רַעַשׁ גֶעטְהוּן אַלְדִינְג וָואס עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט פַאר נוּטְצְלִיךְ אוּנ נֶאטְהִיג צוּ דֶעם צִיעל, וָואס אַלֶע הָאבֶּען גֶעהַאט פַאר דִי אוֹיגֶען. נִיט שְׁטֶאנְדִיג אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהְן שְׁטִיל אִין דֶער יוּדִישֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶען־וֶועלְט. צְווֵיי גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס זֶענֶען פוּן קִינְדְהַייז אָן גֶעוֶועהְן חֲבֵרִים, זֶענֶען זִיךְ צוּנַאנְגֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע דְרָכִים, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מַחֲלוֹקֶת, נִיט חָלִילָה וֶועגֶען פֶערְזֶאנְלִיכֶע שִׂנְאָה, נָאר אַ אֶמֶתְ'ע מַחֲלוֹקֶת לְשֵׁם שָׁמַיִם. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהְן ר' אַבְרָהָם גַייגֶער, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַ גְרוֹיסֶער רַבָּנִישֶׁער מִשְׁפָּחָה, אוּנ ר' שִׁמְשׁוֹן רְפָאֵל הִירְשׁ, וָואס אִיז אוֹיסְגֶעוואַקְסֶען בַּיי עֶלְטֶערְן־סוֹחֲרִים פוּנ'ם מִיטְלֶען גְרַאד. אֵייגֶענְטְלִיךְ, וֶוען מֶען זָאל רֶעכְנֶען אַז קִינְדֶער טְהוּעֶן שְׁטֶאנְדִיג נָאךְ אֶלְטֶערֶע, וָואלְט גַייגֶער זִיךְ בֶּעדַארְפְט הַאלְטֶען אִין דִי רַבָּנִישֶׁע גֶאנְג אוּנ הִירְשׁ וָואלְט בֶּעדַארְפְט זַיין גָאר

אַהַיינְטִינ־וֶועלְטְינֶער ; צום סוֹף איז אויסגֶעקוּמֶען פּוּנְקְט פֶּערְקֶעהְרְט : גַייגֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּעגֶעהֶען נָאר מִיט אַקָאהר־שוּל אוּנ מִיט עֶטְלִיכֶע נַייֶע צֶערֶעמָאנְיֶעס , עֶר הָאט טַאקִי גֶעשְׁרִיגֶען, אַז מֶען דַארְף אוּמְוַוארְפֶען דֶעם גַאנְצֶען הֲנָין וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶען דִי לֶעצְטֶע צַייט אויסְגֶעבּוֹיֶעט אָהן אַפְּלַאן אוּנ אָהן אַאָרְדנוּנְג ; הִירְשׁ וִוידֶער הָאט נִיט גֶעלָאזְט אָנְרִירֶען אֲפִילוּ אֵיין אוֹת פוּנ׳ם „שֻׁלְחָן עָרוּךְ" אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז קוֹים וויל מֶען אֵיין שְׁטֵיינְדֶעל צוּנֶעהמֶען מוּז דָאס גַאנְצֶע הויז אַיינְפַאלֶען, אוּנ דֶער יוּד וֶועט נָאר בְּלַייבֶּען אִין דְרוֹיסֶען אוּנ וֶועט סוֹף כָּל סוֹף מוּזֶען עֶרְגִיץ אִין דֶער פְּרֶעמְד זִיךְ אַרַיינְבֶּעטֶען אִין שְׁכֵנוּת . בֵּיידֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעהִיצְט , בֵּייחֶע הָאבֶּען מִיט פַּייעֶר אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זֵייעֶרֶע פֶּערְקֶעהְרְטֶע מֵיינוּנְגֶען , נָאר בֵּיידֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן הֵייסֶע יוּדֶען , בֵּיידֶע הָאבֶּען גְלַייךְ לִיעבּ גֶעהַאט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ יֶעדֶער הָאט גֶערֶעכֶענְט זֵיי צוּ הֶעלְפֶען מִיט אֵיין אַנְדֶער דֶרֶךְ .

דֶער גְלַאנְצֶענְדֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דֶער יוּדִישֶׁער וִויסֶענְשַׁאפְט הָאט אוֹיךְ קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אַיינְגֶעגֶעבֶּען חֵשֶׁק זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְּטִיגֶען מִיט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ מִיט בֶּעזָאנְדֶער לוֹיבּ מוּז מֶען דֶערְמָאנֶען דִי נָאהמֶען פוּן צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט : פְּרַאנְץ דֶעלִיטְשׁ , וָואס הָאט זֶעכְצִיג יָאהר כְּסֵדֶר זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט הֶעבְּרֶאִישׁ , אוּנ אַדַאם מַארְטִינֶע . זֵיי הָאבֶּען , צוּ לִיעבּ דֶער יוּדִישֶׁער וִויסֶענְשַׁאפְט , אוֹיךְ לִיעבּ בֶּעקוּמֶען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק , אוּנ בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט הָאבֶּען זֵיי מִיט פֶערְנִינְגֶען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען וִוי זֵיי שֶׁאצֶען דִי יוּדֶען אוּנ הָאפֶען, אַז דָאס יוּדִישֶׁע מַזָל וֶועט נָאךְ אַמָאל שַׁיינֶען וִוי פְרִיהֶר , אַזוֹי וִוי עֶס פַּאסְט טַאקִי פַאר אַפָאלְק מִיט אַזַא טְהַייעֶרֶער יְרוּשָׁה , וִוי דִי תּוֹרָה אוּנ אִיהר עֶבִּיגֶע הֵיילִיגֶע שְׁפְּרַאכֶע .

---

6 ר׳ משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע אוּנ דִי בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶשֶׂק .

(1840—1885 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט) .

דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער בִּלְבּוּל , וָואס הָאט וִוי אַדוּנְגֶער גֶעטְרָאפֶען אִים יָאהר 1840 דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק , אוּנ צוּזַאמֶען מִיט זֵיי אַלֶע זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוֹיף דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט , אוּנ דִי יְשׁוּעָה וָואס אִיז גֶעקוּמֶען דוּרְךְ אַמֶענְשֶׁען וָואס הָאט אִין זַיין לֶעבֶּען קֵיין הֵיילִיגֶערְס נִיט גֶעוואוּקְסְט פוּן צְדָקָה אוּנ מַעֲשִׂים טוֹבִים , דָאס אַלְדִינְג

האט אזוי צונויפגעבונדען דאס אומגליק פון דמשק מיט דעם זכר פון ר׳ משה
מאנטעפיארע, אז מיר מוזען פריהר, עהדער מיר דערצעהלען די געשיכטע
פון דער עלילה, זאגען עטליכע ווערטער וועגען דער גרויסקייט פון דעם צדיק,
וואס האט צו זיך דערנאייל קיין גלייכען ניט אין דער גאנצער געשיכטע פון
דעם לעצטען יאהר הונדערט.

די משפחה מאנטעפיארע שטאמט ארויס פון איטאליען. דעם 8־טען חשון 1784
איז געבוירען געוואָרען ר׳ משה אין ליוואָרנא ביי ניט קיין רייכע עלטערן. זיין
פאטער וואס האט שטענדיג געוואהנט אין לאנדאן, איז געוועהן א מיטלער
בעל הבית, בעפאללען מיט א סך קינדער. ער איז פון דעסטוועגען געוועהן
בכח צו געבען זיין זוהן איין אָרענטליכע ערציהונג, אונ ווי ער האט נאר גע־
ענדיגט די שולע איז ער פריוויליג אריינגעטרעטען אין מיליטער אונ האט
זיך גיך אויסגעדינט פאר א קאפיטאן. די לאגע פון די יודען אין ענגלאנד איז
אבער אין יענער צייט געוועהן אזוי טרויעריג, אז מאנטעפיארע האט ניט גע־
קאנט מעהר בלייבען אין דיענסט אונ האט זיך געמוזט נעהמען צו מסחר.
עטליכע יאהר האט ער געארבייט אין א גרויסען קאנטאר אונ האט דערנאייל
חתונה געהאט מיט יהודית, דער טאכטער פונ׳ם רייכען אונ געבילדעטען
סוחר ר׳ לוי כהן, וואס האט איהם געגעבען אזוי פיעל נדן, אז ער האט באלד
געקאנט אויספיהרען צו ווערן בערזענמעקלער, וואס דעמאלט האט מען געמוזט
בעצאהלען פאר אזא שטעלע ביז צוועלף טויזענד רובעל. דורכ׳ן ווייבס צד
איז מאנטעפיארע געוואָרען א קרוב צו דער משפחה ראטהשילד, ווייל יהודית׳ס
א שוועסטער חנה האט חתונה געהאט מיט ר׳ נתן מאיר ראטהשילד, אונ האט
אנגעהויבען ארבייטען פאר זייער האנדעלס־הויז. עס האט נאר ניט לאנג גע־
דויערט אונ מאנטעפיארע וואס האט קיין קינדער געהאט האט זיך ערווארבען
אזא קאפיטאל, אז ער האט זיך געקאנט ענטשליסען אוועקצווארפען אללע גע־
שעפטען אונ זיך נעהמען גוטס צו טהון פאר דער וועלט, דיענען דעם לאנד
אונ ברענגען נוטצען דעם פאלק. ער האט שוין געהאט זיין שלאס אין ראמסגעט,
וואס צו ליעב דעם האט ער דאס גליק געהאט בעקאנט צו ווערען מיט דער
קאניגין וויקטאריע, וועלכע איז נאך אין יענער צייט געוועהן פרינצעסין אונ
פלעגט אפט קומען שפאציערען צו איהם אין גארטען. צוויי מאל האט מען
איהם אויסגעקליבען אויף די גרעסטע שטעללען אין לאנד, אונ ער האט גע־
ארבייט מיט אללע כוחות צו בעווייזען, אז ניט אומזיסט האט מען איהם אזוי
ליעב. קיין זאך איז פאר איהם ניט שווער געוועהן, אונ אז מען איז אים

יָאהר 1860 אִין סִירִיֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי קְרִיסְטֶען אוּנ מֶען הָאט אוּמֶעדוּם פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען צוּגוֹיפְגֶענוּמֶען נְדָבוֹת הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט, בַּיי 76 יָאהר, צוּ נֶעהמֶען אוֹיף זִיךְ דִי מִיה אוּנ הָאט אַלֵיין אִין עֶטְלִיכֶע טָאג גֶעזַאמֶעלְט אַ פֶערְטֶעל מִילְלְיָאן רוּבֶּעל.

נָאר וֶוען זַיין גוּטְסְקַייט הָאט זִיךְ תָּמִיד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט בְּעֵת נָאהטְבֶּעדִירְפְטִיגֶע הָאבֶּען גֶעזוּכְט הִילְף הָאט עֶר דָאךְ זַיין עֶדֶעל הַארְץ אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט אִין גַאנְצֶען זַיינֶע בְּרִידֶער. זַיין עֶרְסְטֶע נְסִיעָה קַיין יְרוּשָׁלַיִם אִיז גֶעוֶועהן אִים יָאהר 1827 אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז עֶר זִיבֶּען מָאל גֶעוֶועהן אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. דֶעמָאלְט הָאט מֶען נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט פוּן קַיין אַייזֶענְבַּאהנֶען אוּנ אוֹיף דִי שִׁיפֶען אִיז מֶען אוֹיךְ נִיט זִיכֶער גֶעפָאהרֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ מָאנְטֶעפְיָארֶע עֶנְטְשְׁלָאסֶען זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין לַאנְגֶען אוּנ גֶעפֶאהרְלִיכֶען וֶועג מִיט זַיין צֶארְטְלִיךְ וַוייבּ יְהוּדִית, וָואס הָאט נִיט גֶעוָואלְט פוּן אִיהם אָבְּטְרֶעטֶען אֲפִילוּ אוֹיף אֵיין טָאג אוּנ זִי הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז זִי אִיז מְחוּיָב מִיט אִיהם צוּ טְהֵיילֶען פְרֵייד אוּנ לֵייד צוּזַאמֶען. גָאטט הָאט אוֹיךְ גֶעבֶּענְשְׁט זֵייעֶר פָאהרֶען, אוּנ אוּמֶעדוּם וואוּ זֵיי זַיינֶען נָאר גֶעקוּמֶען הָאט מֶען זֵיי מְקַבֵּל פָּנִים גֶעוֶועהן אוּנ אַרוֹיסְבֶּעגְלֵייט מִיט בְּרָכוֹת אוּנ לוֹיבּ פַאר זֵייעֶר גְרוֹיסֶע צְדָקָה. אִים יָאהר 1838 הָאבֶּען זֵיי וַוייטֶער זִיךְ גֶעזֶעגֶענְט מִיט לָאנְדָאן אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט קַיין פַּאלֶעסְטִינָא, נָאר אִין מַאלְטַא הָאט מֶען זֵיי גֶעגֶעבֶּען צוּ וִויסֶען, אַז דָארְט אִיז אַרוֹיס אַ גְרוֹיס הוֹלַאַת אוּנ מֶענְשֶׁען פַאלֶען אִין דִי גַאסֶען. מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרֶעדֶען יְהוּדִית זִי זָאלל צוּרִיקְפָאהרֶען קַיין לָאנְדָאן, נָאר זִי הָאט דֶערְפוּן אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט הֶערְן. אוֹיף פֶּסַח זַיינֶען זֵיי גֶעקוּמֶען קַיין צְפַת אוּנ דֶער נָאךְ זֶענֶען זֵיי אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, אוּנ דֶעמָאלְט אִיז שׁוֹין בַּיי מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעבְּלִיבֶּען דִי דֵעָה צוּ מַאכֶען שׁוּלֶען אוּנ גְרִינְדֶען קָאלָאנְיֶען פַאר יוּדִישֶׁע עֶרְדַארְבַּייטֶער. נָאר אַזוֹי וִוי סִירְיֶען אִיז דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן מִצְרַיִם, אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִימִיסְטֶען צוּרִיקְוֶועגְס גֶעפָאהרֶען דוּרְךְ אַלֶכְּסַנְ־דְרִיֶען אוּנ הָאט זִיךְ דָארְט פָארְגֶעשְׁטֶעללְט דֶעם שֵׁנִי לְמַלְכוּת מַחֲמֶד־עַלִי. עֶר הָאט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין פְּלַאן, וִוי אַזוֹי עֶר הָאפְט אוֹיפְצוּהֵייבֶּען דֶעם שְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִיט בִּילְדוּנְג אוּנ אַרְבַּייט, אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁטַארְק נָאכְדֶענְקֶען וִוי אַזוֹי עֶר זָאלל אוֹיסְפִיהרֶען זַיין פְּלַאן וֶועגֶען דִי שׁוּללֶען אוּנ קָאלָאנְיֶען אִין פַּאלֶעסְטִינָא; נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז גֶעוָוארֶען אֵיין אִיבֶּערְשְׁלָאג: עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִין סִירְיֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת אוּנ יוּדֶען הָאבֶּען דָארְט בֶּעדַארְפְט גָאר אֵיין אַנְדֶער הִילְף.

מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז אוֹיךְ גֶעוועֶהן צְוֵויי מָאל אִין רוּסְלַאנְד: דָאס עֶרְסְטֶע מָאל בַּיים קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶעם עֶרְשְׁטֶען אִים יָאהר 1846 אוּנ דָאס אַנְדֶערֶע מָאל אִים יָאהר 1872 בַּיים קֵייזֶער אַלֶכְּסַנְדֶר דֶעם צְוֵוייטֶען. בֵּיידֶע מָאל אִיז זַיין פָאהרֶען נִיט גֶעוועֶהן אוּמְזִיסְט, ווַייל עֶר אִיז זֶעהר גֶעפֶאללֶען אוּנ עֶר הָאט מִיט זַיינֶע רֶעד גֶעפּוֹעֶל׳ט פִיעל טוֹבוֹת פַאר יוּדֶען׃ מֶען דֶערְצֶעהלְט אֲפִילוּ, אַז עֶר הָאט אַזוֹי ווַייט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוועֶהן בַּיים קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶעם עֶרְשְׁטֶען, אַז עֶר הָאט אִיהם בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט, אַז עֶר וֶועט אִיהם צוּלִיעבּ טְהוּן אוּנ קוּקֶען אוֹיף זַיינֶע בְּרִידֶער גָאר מִיט אַנְדֶערֶע אוֹיגֶען, וֶוענְן זֵיי וֶועלְן הָאטְ׳שׁ אַבִּיסֶעלֶע אֶהנְלִיךְ זַיין אוֹיף אִיהם. עֶר הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ מֶעהר בֶּעקְעֶנֶען מִיט דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען טָאמֶער וֶועט עֶר קֶאנֶען הָאבֶּען אַ ווִירְקוּנְג אוֹיף זֵיי אוּנ זֵיי וֶועלְן אַוֶועקְוַוארְפֶען זֵייעֶרֶע פֶעהלֶער. מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז טַאקִי צוּלִיעבּ דֶעם אַרַיינְגֶעפָאהרֶען אִין פִיעל יוּדִישֶׁע שְׁטֶאדְט, עֶר הָאט צוּטְהֵיילְט זֶעהר פִיעל צְדָקָה אוּנ אוּמֶעדוּם, וואוּ עֶר אִיז נָאר גֶעקוּמֶען, אִיז בַּיי יוּדֶען גֶעוועֶהן אַ גְרוֹיסֶער יוֹם טוֹב. דָאס אֵייגֶענֶע הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעטְהוּן אִים יָאהר 1867, וֶוען דִי רוּמֶענֶער זֶענֶען אָנְגֶעפַאללֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אִין בּוּקַארֶעשְׁט, מֶען הָאט צוּבְּרָאכֶען דִי שׁוּלְל אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארְן אַ מְרִידָה אִין גַאנְצֶען לַאנְד. דִי טְהרֶערְן פוּן זַיינֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע בְּרִידֶער הָאבֶּען אִיהם שׁוֹין אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט קַיין רוּמֶעניֶען, אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם גֶעמוּזְט צוּזָאגֶען, אַז מֶעהר וֶועלֶען אַזֵיינֶע זַאכֶען נִיט גֶעשֶׁעהן. יֶעדֶע נְסִיעָה זַיינֶע אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָאט פֶערְבֶּעסֶערְט דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען, אוּנ אִים יָאהר 1854 אִיז אִיהם אוֹיךְ גֶערָאטְהֶען צוּ קוֹיפֶען עֶרְד פַאר אַ קָאלָאנְיֶע, מַאכֶען מֶאדְכֶענְשׁוּהלֶען, אַ בִּקוּר חוֹלִים, אוּנ עֶר הָאט דַארוֹיף פַארְנוּטְצְט 50,000 דָאללַאר וָואס אַ אוּנְבֶּעקַאנְטֶער עוֹשֶׁר פוּן נַיי־אָרְלֶעאַן ר׳ יְהוּדָה טוּרָא הָאט צַוָואָה גֶעלָאזְט פַאר׳ן טוֹיט, מֶען זָאלל זֵיי אִיבֶּערְשִׁיקֶען צוּ מָאנְטֶעפְיָארֶע׳ן אוּנ עֶר זָאלל מִיט דֶעם גֶעלְד טְהוּן ווִי עֶר פֶערְשְׁטֶעהט.

אִים יָאהר 1862 אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעבְּלִיבֶּען אֵיין אַלְמָן אוּנ גַאנְץ עֶנְגְלַאנְד הָאט בֶּעדוֹיעֶרְט דֶעם טוֹיט פוּן דֶער פְרוּמֶער יְהוּדִית וָואס אִיהר קֶבֶר גֶעפִינְט זִיךְ אִין רַאמְסְגֶעט בַּיי דֶער שׁוּהל. מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט גֶעלָאזְט שְׁטֶעללֶען אַ טְהַייעֶרֶע מַצֵבָה, וָואס אִיז פוּנְקְט אַזוֹי גֶעמַאכְט גֶעוָוארְן ווִי דֶער שְׁטֵיין פוּן דֶער מוּטֶטֶער רָחֵל׳ס קֶבֶר אוֹיפ׳ן וֶועג פוּן בֵּית לֶחֶם. דָאס הָאט עֶר גֶעטְהוּן מִיט דֶער כַּוָונָה, אַז דֶער שְׁטֵיין זָאלל אִיהם שְׁטֶאנְדִיג דֶערְמָאנֶען אִין זַיין טַייעֶר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אִין זַיין גֶעלִיעבְּט פָאלְק, וָואס זַייט עֶר הָאט פֶערְלָארְן זַיין גֶעטְרַייעֶסְטֶען פְרַיינְד לֶעבְּט עֶר נָאר פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען. עֶס הָאט טַאקִי גֶעדוֹיעֶרְט גָאר אַ קְלֵיינֶע צַייט

הָאט מֶען וַוייטֶער דֶערְהֶערְט אַ גֶעשְׁרַיי פוּן אוּמְגְלִיקְלִיכֶע אוּנ זַיינֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער הָאבֶּען צוּ אִיהם גֶערוּפֶען · דָאס אִיז גֶעוֶועהן אִים יָאהר 1863 אִין מַארָאקָא, וואוּ יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין דָארְט פוּן לַאנְג אָן גֶעלִיטֶען אוּנ, אַז מֶען הָאט נָאךְ אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְהַרְגֶ'עט אַ שְׁפַּאנְיֶער, הָאט זִיךְ אוֹיף זֵיי אִין גַאנְצֶען אוֹיסְגֶעגָאסֶען דֶער צָארְן אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען מַאכֶען פוּן זֵיי אַ תֵּל. אֵיין יוּדֶען הָאט מֶען בַּאלְד פַּארְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט, עֶטְלִיכֶע הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאט מֶען גְלַאט בֶּערוֹיבְּט אוּנ גֶעלָאזְט נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז. דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין דָארְט גֶעהֶערְט, אַז אִין עֶנְגְלַאנְד אִיז דָא אַ וָואהלְטְהֶאטִיגֶער יוּד וָואס אִיז גְרֵייט זִיךְ מַפְקִיר צוּ זַיין פַאר זַיין פָאלְק, אוּנ אַז דָאס וַואסֶער אִיז שׁוֹין צוּגֶעקוּמֶען צוּם הַאלְז הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעגֶעבֶּען צוּ וִויסֶען. אִים שַׁבָּת אִיז דֶער בְּרִיעף אָנְגֶעקוּמֶען צוּ מָאנְטֶעפְיָארֶע אוּנ זוּנְטָאג אִיז עֶר שׁוֹין גֶעלָאפֶען צוּם מִינִיסְטֶער עֶר זָאלל טֶעלֶעגְרַאפִירֶען צוּם עֶנְגְלִישֶׁען קָאנְסוּל מֶען זָאלל דָארְט בֶּעשִׁיצֶען דִי יוּדֶען. אִין עֶטְלִיכֶע טֶאג הָאט עֶר זִיךְ פֶּערְטִיג גֶעמַאכְט צוּ דֶער נְסִיעָה, עֶר אִיז אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען קֵיין פַּארִיז אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶערֶעדְט מִיט'ן קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶעם דְרִיטֶען, דֶערְנָאךְ אִיז עֶר אַרָאבְּגֶעפָאהְרֶען קֵיין מַאדְרִיד אוּנ הָאט זִיךְ גֶעזֶעהן מִיט דֶער קֶענִיגִין אִיזַאבֶּעללַא, אוּנ טַאקִי אִין אֵיין וֶועג הָאט עֶר זִיךְ אַרָאבְּגֶעהַאפְּט קֵיין סֶעוִוילַא אוּנ הָאט גֶענוּמֶען אַ בְּרִיעף בַּיי'ם פָּאטֶער פוּנ'ם שְׁפַּאנִישֶׁען קָאנְסוּל, וָואס הָאט בֶּעשׁוּלְדִיגְט דִי יוּדֶען אִין דֶער רְצִיחָה. אַוַדַאי הָאט שׁוֹין נָאךְ דֶעם מָאנְטֶעפְיָארֶע וֶועניג גֶעהַאט וָואס צוּ אַרְבַּייטֶען, אוּנ וִוי עֶר אִיז נָאר גֶעקוּמֶען הָאט מֶען בַּאלְד דִי יוּדֶען בֶּעפְרַייהֶעט. מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט זִיךְ שׁוֹין אָבֶּער גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען מִיט דֶער רַייזֶע, עֶר זָאלל אִיבֶּערְהוֹיפְּט אַ טוֹבָה טְהוּן דִי יוּדֶען אִין מַארָאקָא, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרַיינְצוּפָאהְרֶען אִין דֶער מְדִינָה, זִיךְ צוּקוּקֶען מֶעהר צוּם לֶעבֶּען פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ זִיךְ דֶערְנָאךְ פָארְשְׁטֶעללֶען דֶעם סוּלְטַאן אוּנ רֶעדֶען פַאר אִיהם אַ גוּט וָוארְט. אַכְט מֵעת־לְעֵת כְּסֵדֶר הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט שְׁלֶעפֶּען בַּיי טָאג אוּנ בַּיי נַאכְט, אִין דִי גְרֶעסְטֶע הִיצֶען אִין טִיעפְסְטֶען זַאמְד, אוּנ חָאטְשׁ בַּיי אַכְצִיג יָאהר הָאבֶּען אִיהם שׁוֹין דִי כּוֹחוֹת נִיט גֶעקָאנְט אַזוֹי דִיעֶנֶען, אִיז אִיהם פָּארְט קֵיין זַאךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן · דֶער סוּלְטַאן הָאט שׁוֹין גֶעוואוּסְט פוּן אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט אַ כָּבוֹד פוּן אַ מֶלֶךְ · עֶר הָאט אִיהם אַרַיינְגֶענוּמֶען צוּ זִיךְ אִין הוֹיף, עֶר הָאט מִיט אִיהם דִי גַאנְצֶע צַייט שְׁפַּאצִיעֶרְט אוּנ הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט צוּ בֶּעוַוייזֶען חֶסֶד דִי יוּדֶען. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז זֵייעֶר מַעֲמָד אוֹיךְ בֶּעסֶער אוּנ זֵיי גֶעפִינֶען שׁוּטְץ בַּיי דֶער מְלוּכָה.

אויסצוּרעכענען אַללע טוֹבוֹת וואס מאָנטעפיאָרע האט אין זיין לעבען געטהון יוּדען איז זעהר שווער; מען קאן נאר זאגען, אַז עס איז ניטא איין רעכטע זאך וואס איז נוֹגע יוּדען אָדער אַללע מענשען בּכלל, וואס ער זאלל פאר איהם ניט טהון אַלץ וואס ער האט געקאנט. דערפאר איז זיין נאמען אַזוֹי גרוֹיס, אַז זיין הונדערטיאהריגער געבורטסטאג איז געוועזען אַ יוֹם טוֹב כּמעט בּיי דער גאנצער וועלט. דערפאר האט מען בּיי זיין טויט אַרויסגעזעהען, אַז האטש ער איז מיט קינדער ניט בּעגליקט געוואָרען האט איהם גאָטט געבּענשט מיט אַ גאנץ פאָלק, וואס בּעוויינט איהם אַצוּנד זעהר ווי אייגענע קינדער וואס זענען נאך איהם אַזוֹי ווי יתוֹמים געבּליבּען אוּנ וואס זיין זכר וועט בּלייבּען לבּרכה בּיי יוּדען נאך אין שפּעטערע דוֹרוֹת.

נאר מעהר פוּן אַללע זאכען וואס ר׳ משה מאָנטעפיאָרע האט אין זיין לאנג לעבּען אויפגעטהון איז געוועזען די הילף וואס ער האט געבּראכט די יוּדען פוּן דמשק, אין אַזא בּיטערער צייט, ווען זיי זענען אַללע געוועזען אין דער גרעסטער סכּנה אוּנ שוֹנאים האבען זיך נאך געוואָלט בּענוּצען מיט׳ן אוּמגליק כּדי דער פלעק זאל פאלען אויפ׳ן גאנצען יוּדישען פאָלק. אין דמשק איז געוועזען אַ קאטאָלישע קירכע, וואס איז געשטאנען אוּנטער דעם שוּטץ פוּן פראנקרייך, פלוּצלוּנג איז דעם 5 פעבּ־רואַר 1840, פערפאלען געוואָרען אַ גייסטליכער טהאָמאַס צוזאַמען מיט זיין דיענער, אוּנ מען האט ניט געוואוּסט וואוּ זייער געבּיין איז אַהינגעקוּמען. טהאָמאַס פלעגט זיך בּעשעפטיגען מיט מעדיצין אוּנ דערפאר פלעגט מען איהם אָפט זעהען אַרוּמגעהען איבּער דער שטאָדט שפּעט בּיי נאכט אוּנ גאנץ פריה, אוּנ ער איז, ווי מען זאָגט, אויסגעוועזען אַללע לאָכער. אַז ער איז דא פלוּצלוּנג פערשוואוּנדען געוואָרען, האט מען געגעבּען צוּ וויסען דעם פראנצאָזישען קאָנזוּל ראטי־מענטאָן, אַ רשע מרוּשע, וואס האט שוֹין לאנג אַרויסגעקוּקט עֵר זאל זיך קאָנען נוֹקם זיין אין די יוּדען, אוּנ האטש עס איז קיין סוֹד ניט געוועזען, אַז צוּריק מיט עטליכע טאג האט זיך טהאָמאַס געקריגט מיט איין אַראבּער אוּנ יענער האט אָפענטליך געשריגען, אַז ער וועט פוּן זיינע הענד ניט אַרויס, האט ראטי־מענטאָן בּאַלד אַרויסגעלאָזט אַ קלאנג, אַז אין דער רציחה זענען די יוּדען שוּלדיג. ער האט אויף זיין זייט געניינט דעם גוּבּערנאטאָר שעריף־פאשא, עס האבען זיך אָבגעזוּכט עדוֹת וואס האבען טהאָמאַס׳ן קלאָמערשט פריהר מיט אַ נאכט געזעהען אין אַ יוּדישער גאס, אוּנ עס האט זיך אָנגעהויבּען אַ גאנצע התוּנה, מען האט דאך אָבער בּעדאַרפט האבען עפּיס אַ תּירוּץ, עס

זָאל קֵיינֶעם נִיט קָשֶׁה זַיין פַאר וָואס דִי שְׁטִילֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע יוּדֶען, וָואס מֶען הָערְט עֶפִּים נִיט. אַז זֵיי זָאלֶען אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט מֶעסֶערְס אִין דִי גַאסֶען אוּנ הַרְגֶענֶען מֶענְשֶׁען, הָאבֶּען נָאר אָהן אַ סִבָּה גֶעקוֹילֶעט אַ גַייסְטְלִיכֶען. אִיז מֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען כְּלְבוּל, אַז דָאס אִיז גֶעטְהוּן גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם, זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. קֵיין בֶּעזָאנְדֶערֶע בֶּעוַוייזֶע הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט, עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס אַ יוּדִישֶׁער רוֹפֵא הָאט זִיךְ מֶעהר דֶערְשְׁרָאקֶען וִוי אַנְדֶערֶע אוּנ זַיין פָּנִים הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען בְּלַאס, אִיז שׁוֹין אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חֲשַׁד אַז עֶר אִיז דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער רוֹצֵחַ. מֶען הָאט דֶעם רוֹפֵא אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוּטְשֶׁען, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעחַאפְּט דִי עֶרְשְׁטֶע פִּינְף הוּנְדֶערְט שְׁטֶעקֶענְס אוּנ מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלֶע טָאג אַזוֹי צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען, וֶוען עֶר וֶועט שְׁוַוייגֶען, הָאט עֶר גֶעאֶפֶענְט דָאס מוֹיל אוּנ הָאט גֶעזָאגְט וָואס מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט. עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוּנ, צְוֵוייטֶענְס, הָאט עֶר נָאךְ אָנְגֶעוִויזֶען זִיבֶּען פוּן דִי בְּכָבוֹדְ'סְטֶע אוּנ רַייכְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס הָאבֶּען מִיט אִיהם צוּזַאמֶען דֶערְהַרְגְ'ט דֶעם גַייסְטְלִיכֶען. מֶען הָאט בַּאלְד, מִן הַסְתָּם, אַיינְגֶעזֶעצְט דִי אַלֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, צְווִישֶׁען וֶועלְכֶע אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אֵיינֶער אַ זָקֵן, אִיבֶּער אַכְטְצִיג יָאהר, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָנְטְהוּן עִנּוּיִם קָשִׁים. אַחוּץ הוּנְדֶערְטֶער שְׁטֶעקֶענְס, וָואס מֶען הָאט מִיט זֵיי צוּבְרָאכֶען זֵייעֶרֶע אַלְטֶע בֵּיינֶער, הָאט מֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט נָאר אַ אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶען עֹנֶשׁ: מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט שְׁטֶעהֶען אוֹיף דִי פִּיס אַנְדֶערְטְהַאלְבֶּען מֵעֵת לְעֵת כְּסֵדֶר, אוּנ אַז אֵיינֶעם הָאבֶּען זִיךְ דִי אוֹיגֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלֶעבֶּען אוּנ עֶס הָאט אִיהם גֶעצוֹיגֶען צוּ דְרֶעמְלֶען, הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד דִי סָאלְדַאטֶען מִיט פְּרִישֶׁע קוּלַאקֶעס דֶערְמָאנְט אַז מֶען טָאר נִיט שְׁלָאפֶען. עֶס אִיז גָאר קֵיין כֹּחַ נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען אַזֶעלְכֶע יִסוּרִים, אוּנ מֶען הָאט גֶעוִויס גֶערֶעכֶענְט, אַז מֶען וֶועט זֵיי אוֹיךְ בְּרֶענְגֶען דֶערְצוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין, עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, דִי אוּנְשׁוּלְדִיגֶע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעסֶער עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שְׁטַארְבֶּען עֶהֶדֶער אַרוֹיפְצוּוַארְפֶען אוֹיף זִיךְ אוּנ אוֹיף זֵייעֶר פָאלְק אַזַא בִּיטֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. דֶעמָאלְט אִיז שֶׁערִיף־פַּאשַׁא, וָואס אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר פוּן רַאטִי־מֶענְטָאן, שְׁטַארְק אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען אוֹיפְ'ן יוּדִישֶׁען עַקְשָׁנוּת אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען וִוי וַוייט זַיינֶע אַכְזָרִיוּת קָאן גֶעהֶען. קוֹדֶם כֹּל אִיז עֶר מִיט זַיינֶע סָאלְדַאטֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַ הוֹיז פוּנ'ם גְרֶעסְטֶען יוּדִישֶׁען גְבִיר, אוּנ הָאט פָּשׁוּט דֶערְפוּן אַ תֵּל גֶעמַאכְט, וַוייל עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, קְלָאמֶערְשְׁט, אַז עֶר זוּכְט דָארְט דֶעם

טוֹיטֶען קֶארְפֶּער פוּנ'ם גַייסְטְלִיכֶען אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר צוּוואָרְפֶען דִי שְׁטוּבּ אוּנ אַ גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז גֶעבְּלִיבֶּען לִיעגֶען אוֹיף דֶער גַאס. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר צוּגוֹיפְגֶענוּמֶען זֶעכְצִיג יוּדִישֶׁע קְלֵיינֶע קִינְדֶער, פוּן דְרַיי בִּיז צֶעהְן יָאהְר, אוּנ הָאט זֵיי אַלֶּע פֶערְשְׁפַּארְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער חֶדֶר אוּנ הָאט נִיט צוּגֶעלָאזְט קַיין עֶסֶען; דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מוּטְטֶערְס זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען פוּן וַוייטֶענְס אוּנ הָאבֶּען גֶעהֶערְט דָאס גֶעוֵויין פוּן דִי הוּנְגֶערִינֶע פִּיצֶעלֶעךְ, נָאר זֵיי הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקֶאנְט מַאכֶען, וַוייל מֶען הָאט בַּיי זֵיי גֶעפָארְדֶערְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ נָאר מוֹדֶה זַיין. אַז אַ יוּדִישֶׁער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶּען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט דֶערְוַוייזֶען, אַז טְהָאמַאשׁ'ן הָאט מֶען אִין דֶער לֶעצְטֶער נַאכְט גֶעזֶעהֶען בַּיי אַ טִירְקִישֶׁען סוֹחֵר, הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי גֶעשְׁלָאגֶען, אַז אִין עֶטְלִיכֶע שָׁעָה אַרוּם הָאט עֶר גָאטט דִי נְשָׁמָה אָבְּגֶעגֶעבֶּען. רַאטִי-מֶענְטָאן פוּן זַיין זַייט אִיז דֶערְוַוייל נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ זוּכֶען נַייֶע בֶּעוַוייזֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אוּנ אַז מֶען הָאט עֶרְגִיץ גֶעפוּנֶען אַ פֶערְפוֹילְטֶען בֵּיין אוּנ אַ אַלְטֶע שְׁמַאטֶע הָאט עֶר בַּאלְד גֶעפוּעלְט בַּיי זַיינֶע דָאקְטוֹרִים אוּנ זַיינֶע שְׁטֶאנְדִיגֶע עֵדוּת, מֶען זָאל זָאגֶען, אַז דָאס אִיז אֵיינְס פוּן טְהָאמַאשׁ'ס גְלִיעדֶער אוּנ אַ שְׁטִיק פוּן זַיין הִיטֶעל. דִי נַייֶע בֶּעוַוייזֶע הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ וָואס מֶען הָאט אַלֶּע מָאל אַיינְגֶעזֶעצְט אַנְדֶערֶע בַּעֲלֵי בָתִּים אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעשְׁלָאגֶען טוֹיט-שְׁלָאג. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז אֵיינֶער פוּן דִי יוּדֶען, ר' יוֹסֵף לַאנִיאַדָא, אִיז טַאקִי גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנְטֶער דִי הֶאנְד פוּן דִי תַּלְיָנִים, דֶער אַנְדֶערֶער, ר' משֶׁה אַבּוּלַאפִיַא, הָאט זִיךְ קוֹים אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט דָאס לֶעבֶּען דֶערְמִיט וָואס עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם מַהֲמַדַנִישֶׁען גְלוֹיבֶּען, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעזָאגְט וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אַבִּי מֶען זָאל גִיכֶער מַאכֶען פוּן זֵיי אֵיין סוֹף. מֶען הָאט אַרַיינְגֶעשְׁלֶעפְּט אוֹיךְ דְרַיי רַבָּנִים פוּן דַמֶשֶׂק אוּנ אֲפִילוּ דִי שֶׁאנְסְטֶע מִשְׁפָּחָה פַּרְחִי, וָואס אַלֶּע אַיינְוָואהְנֶער הָאבֶּען פַאר זֵיי דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט. נָאר רַאטִי-מֶענְטָאן הָאט זִיךְ נָאךְ אַלְץ נִיט גֶעוָואלְט בֶּערוּהִיגֶען אוּנ הָאט גֶעטְהוּן אַזֶעלְכֶע גְרוֹיזַאמְקַייטִין, אַז סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶס דֶער אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער קָאנְזוּל מֶערְלַאטָּא נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען, אוּנ הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַ בִּיסֶעל אָנְצוּנֶעהמֶען זִיךְ פַאר דִי יוּדֶען, נָאר פַאר דֶעם שְׁרִיט אִיז עֶר אַלֵיין גֶעוֶועהְן אִין סַכָּנָה וַוייל רַאטִי-מֶענְטָאן הָאט אוֹיף אִיהם אָנְגֶערֵייצְט דָאס פָאלְק, אוּנ אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רַאבֶּעוֶוען דִי יוּדֶען הָאט מֶען בַּיי אִיהם אוֹיךְ אוֹיסְגֶעשְׁלָאגֶען דִי פֶענְסְטֶער, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהְן אַ ווִינְק, אַז צוּ קַיין יוּדִישֶׁער זַאךְ טָאר מֶען זִיךְ נִיט מִישֶׁען. רַאטִי-מֶענְטָאן הָאט

אויסֶער דֶעם גֶעלָאזְט איבֶּערְזֶעצֶען אויף אַרַאבִּישׁ אַ בּוּךְ, וָואס וַוייזְט אוּיס, אַז
יוּדֶען דַארְפֶען טַאקִי בְּלוּט אוּיף פְּסַח, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר גֶעפוֹעֶלְט בַּיי שֶׁערְף־
פַּאשַׁא עֶר זָאל פָאַרְשְׁטֶעלֶען דֶעם מוֹשֵׁל פוּן מִצְרַיִם, מַחְמֶד עַלִי, אַז דִי
יוּדֶען זֶענֶען טַאקִי שׁוּלְדִיג אִין דֶעם טוֹיט פוּן טְהָאמַאשׁ'ן אוּנ אַז זַיין בְּלוּט
הָאבֶּען זֵיי בֶּענוּצְט צוּ דִי מַצוֹת.

אַז עֶס אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן דָאס אוּמְגְלִיק זָאל זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְן, הָאט
זִיךְ דֶער בִּלְבּוּל בֶּעדַארְפְט אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אִין עֶטְלִיכֶע
אֶרְטֶער. אוּיף דֶער אִינְזֶעל רָהאדוֹס, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי,
הָאט זִיךְ בַּיי אַ גְרֶעק אוֹיפְגֶעהַאנגֶען אַ קִינְד פוּן צֶעהן יָאהר, אוּנ חָאטְשׁ אַללֶע
הָאבֶּען גֶעוואוּסְט, אַז דָאס קִינְד הָאט זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, הָאבֶּען
דִי קְרִיסְטֶען גֶעמַאכְט אַ גֶעוואלד, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס דֶערְהַרְגִ'ט. דָאס אִיז
גֶעוֶועהן אַ צוּגָאבּ צוּ דֶער מַעֲשֶׂה פוּן דַמֶשֶׂק אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְ־
גֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין גַאנְץ סִירְיֶען אוּנ טִירְקַיי. כִּמְעַט אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט הָאבֶּען
דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הֶאנְד אוּנ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל
פוּן זֵיי נִיט מַאכֶען אַ תֵּל. וַוייל בַּעֲלָנִים אוּיף רַאבֶּעוֶוען זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר
פִיעל אִי צְווִישֶׁען גְרִיכֶען, אִי צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען. אִין דִיאַבַּאר, נִיט וַוייט
פוּן דַמֶשֶׂק, הָאט דָאס פָאלְק צוּבְרָאכֶען דִי יוּדִישֶׁע שׁוּל אוּנ צוּרִיסֶען אַללֶע
סִפְרֵי־תוֹרָה; מֶען הָאט דָאס אייגֶענֶע גֶעוָואלְט טְהוּן אוֹיךְ אִין בֵּיירוּט, נָאר
דָארְט הָאט עֶס דֶער הָאללֶאנְדִישֶׁער קָאנְזוּל נִיט דֶערְלָאזְט.

מֶערְקְווִירְדִיג אִיז דָאס, וָואס מִיט דֶער בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶשֶׂק אִיז
גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵייגֶענֶע, וָואס עֶס קוּמְט אַ מָאל פָאר בַּיי אַ גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה:
עֶס בְּרֶענְט דַאכְט זִיךְ אוּיף אֵיין אָרְט אוּנ עֶהֶער מֶען קוּקְט זִיךְ אוּם הָאט שׁוֹין
דֶער ווִינְד פֶערְטְרָאגֶען עֶרְגִיץ עֶטְלִיכֶע רֶעכְטֶע פוּנְקֶען אוּנ דָאס פַייֶער שְׁפַּארְט
שׁוֹין אָן גַאנְץ וַוייט. כִּמְעַט אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם ווִי עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער
בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק הָאט מֶען אִין פְּרַייסֶען, אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּנ'ם רְהֵיין,
אוֹיךְ זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַרוֹיסְוַוארְפֶען פוּנְקְט אַזַא חֵטְא אוּיף דִי יוּדֶען, נָאר עֶס
אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען. אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדֶעל פוּן נַיין יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען
טְשֶׁעפֶּען צוּ אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט אִיהר צוּשְׁטָאכֶען דָאס לַייבּ אוּנ הָאט גֶעצַאפְּט
אִיהר בְּלוּט; אִיהְרֶס אַ בְּרוּדֶערְ'ל פוּן זֶעכְּס יָאהר הָאט זִיךְ גֶעשְׁוָוארֶען, אַז עֶר
אִיז אַלֵיין גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי אוּנ אַזוֹי ווִי דֶערְמָאלְט אִיז נָאךְ גְרָאד פֶערְפַאלֶען
גֶעוָוארֶען אַ אֶלְטֶערֶער קְרִיסְט, הָאט מֶען גֶעשְׁמַאק אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁמִיעסֶען, אַז

דָאס אִיז דִי יוּדֶענְס אַרְבַּייט. מֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד גֶענוּמֶען צוּ חוֹקר וְדוֹרֵשׁ זַיין אוּנ מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיז פַאלְשׁ. עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז דֶער פֶערְפַאלֶענֶער קְרִיסְט לֶעבְּט גָאר אוּנ מֶען הָאט אִיהם אוּמִיסְטֶען זִיךְ גֶעהֵייסֶען בֶּעהַאלְטֶען כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ קָאנֶען צוּפִיהרֶען דִי הֶאנְד מִיט דִי יוּדֶען; אַ חוּץ דֶעם, אַז דִי דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען גֶענוּמֶען בֶּעטְרַאכְטֶען דָאס מֶאדֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען, אַז זִי הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעשְׁמִירְט מִיט בְּלוּט, אוּנ אַז דָאס לַייבּ אִיז אֲפִילוּ נִיט גֶעוֶועהן צוּדְרַאפֶּעט. אַוַודַאי אִיז דֶער אֱמֶת אַרוֹיס וְוִי כּוּימֶאהל אוֹיפ'ן וַואסֶער אוּנ מֶען הָאט נָאךְ שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט דִי מוֹסְרִים אוּנ דִי פַאלְשֶׁע עֵדוּת, וָואס הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט דֶעם גַאנְצֶען טַאַ־רַארַאם.

דָאס וָואס מֶען הָאט אָבֶּער גֶעקֶאנְט מַאכֶען אִין פְּרַייסֶען אִין עֶטְלִיכֶע טֶאג אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּפִיהרֶען אִין דַמֶשֶׂק אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים. אִין פְּרַייסֶען הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג דִי יוּדֶען אִין פְרֵיידֶען דֶערְצֶעהלְט דֶעם נֵס וָואס אִיז מִיט זֵיי גֶעשֶׁעהֶען — אִין דַמֶשֶׂק אָבֶּער הָאבֶּען זֵיי כִּמְעַט דִי גַאנְצֶע הָאפְנוּנְג פֶערְלָארֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעהַאט צוּ וֶועמֶען צוּ וֶוענְדֶען. שֶׁערִיף־פַּאשַׁא הָאט זֵיי גֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ רַאטִי־מֶענְטָאן הָאט אַזוֹי גֶעאַרְבַּייט, אַז אֲפִילוּ אִין פְרַאנְצֶאזִישֶׁע צַייטוּנְגֶען אִיז בֶּעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען דֶער חֵטְא פוּן דִי יוּדֶען אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וְוִי דֶער בֶּערִיהמְטֶער שְׁרַייבֶּער טְהִיֶער, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער אוּנ אִיז אִים יָאהר 1871 גֶעוָוארֶען פְּרֶעזִידֶענְט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁלֶעכְט קוּקֶען אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק. אַז דָאס וַואסֶער אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעקוּמֶען אִיבֶּער דֶעם הַאלְז, אוּנ דָאס גֶעשְׁרֵיי פוּן דַמֶשֶׂק הָאט דֶערְגְרֵייכְט צוּ דִי יוּדִישֶׁע גְבִירִים אִין דִי גְרוֹיסֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע שְׁטֶאדְט, הָאט ר' מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע דֶער עֶרְשְׁטֶער אָנְגֶעמַאכְט אַגֶעוַואלְד, אַז מֶען מוּז אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען דִי מְלוּכוֹת פוּן עֶנְגְלַאנְד, פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען. צוּ אִיהם זֶענֶען בַּאלְד צוּגֶעשְׁטַאנֶען אִין לָאנְדָאן — רָאטְהשִׁילְד, סַאלָאמָאנְס אוּנ גָאלְדְשְׁמִיד, אִין פַארִיז — דֶער יוּדִישֶׁער מִינִיסְטֶער אַכִיל פוּלְד, אוּנ דֶער בֶּערִיהמְטֶער אַדְוָואקַאט אַדָאלְף קְרֶעמְיֶע, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ צְוֵויי מָאל גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער אִין פְרַאנְקְרַייךְ. אִין אַמְשְׁטֶרְדַם — דֶער פְרוּמֶער ר' הִירְשׁ לֶעהְרֶן, אוּנ אַלֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען צוּ דֶערְוַויזֶען וְוִי פַאלְשׁ דֶער בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק אִיז. אִין אֵיין צַייט הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָוארְפֶען קְרֶעמְיֶע צוּ

דֶער פְרַאנְצָאזִישֶׁער מְלוּכָה, מָאנְטֶעפְיָארֶע, צוּ דֶער עֶנְגְלִישֶׁער, אוּנ מִיט אֶסְטֶערְרַייך הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי פִיעל אַרְבַּייטֶען, וַוייל דֶער קָאנְזוּל פוּן דַמֶשֶׂק הָאט נָאךְ פְרִיהֶר מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן קַיין וִויען וָואס פַאר אַ רְצִיחָה דָארְט גֶעהט פָאר. פוּן לָאנְדָאן, פַּארִיז אוּנ וִויען הָאט מֶען בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַ וִוינְק דֶעם סוּלְטַאן, אַז מֶען אִיז נִיט צוּפְרִידֶען וָואס עֶר דֶערְלָאזְט אַזַא עַוְלָה, אוּנ עֶר הָאט תֵּיכֶּף גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל חוֹקֵר וְדוֹרֵשׁ זַיין וָואס עֶס הָאט זִיךְ פֶּערְלָאפֶען אִין רָאהדוּס, אוּנ דִי אוּנְשׁוּלְד פוּן דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען. דֶערְצוּ הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט דֶער בַּארָאן ר׳ נָתָן מֵאִיר רָאטְהשִׁילְד אַלֵיין אַרָאבְּצוּפָאהְרֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָאל אוּנ דִי יוּדֶען פוּן רָאהדוּס זֶענֶען בַּאלְד בֶּעפְרַייהט גֶעוָוארֶען. נִיט אַזוֹי לַייכְט אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אִיבֶּערְצוּדְרֶעהֶען דִי שְׁלֶעכְטֶע מֵיינוּנְג פוּן מַהֲמֶד־עַלִי, דֶעם מוֹשֵׁל פוּן מִצְרַיִם, וָואס פוּן אִיהם זֶענֶען אַבְּהֶענְגִיג גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק, אוּנ דִי דָאזִיגֶע שְׁוֶוערֶע אַרְבַּייט הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען ר׳ מֹשֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע. עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ מַאכֶען דִי וַוייטֶע נְסִיעָה צוּזַאמֶען מִיט זַיין גֶעטְרַייֶער פְרוֹי יְהוּדִית מִיט אַדָאלְף קְרֶעמְיֶע, מִיט זַיין לַייבּ־דָאקְטָאר לֶעוִוי אוּנ מִיט נָאךְ עֶטְלִיכֶע פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים, אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז אִיהם וֶועט גֶעוִויס גֶערָאטְהֶען אוֹיסְצוּפִיהְרֶען זַיין גְרוֹיס שְׁלִיחוּת. גֶעשְׁטַארְקְט הָאט אִיהם דָאס, וָואס אִין גַאנְץ עֶנְגְלַאנְד אִיז מֶען גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצַייגְט אַז עֶר נֶעהמְט זִיךְ אָן פַאר אֵיין אֱמֶת, אוּנ בַּיי דֶער אֲסִיפָה וָואס דִי גְרֶעסְטֶע עֶרֶעלְלַייט הָאבֶּען גֶעמַאכְט פַאר זַיין פָאהְרֶען הָאט מֶען בֶּעשְׁטִימְט אַ שְׁבַר פוּן טוֹיזֶענְד פוּנְד שְׁטֶערְלִינְג דֶעם דָאזִיגֶען, וָואס וֶועט גֶעפִינֶען דֶעם גַייסְטְלִיכֶען טְהָאמַאשׁ. דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַוייז, אַז קֵיינֶער גְלוֹיבְּט גָאר נִיט אַז עֶר אִיז פֶערְפַאלֶען אָדֶער דֶערְהַרְגֶ׳ט גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען רֶעכֶענְט נָאר אַז דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִיהם אִימִיסְטֶען בֶּעהַאלְטֶען. צְוֵויי רַבָּנִים הָאבֶּען דֶעמָאלְט אִין לָאנְדָאן אֶפֶענְטְלִיךְ גֶעשְׁוָוארֶען בַּיי אַ סֵפֶר תּוֹרָה, אַז יוּדֶען בֶּענוּצֶען נִיט קַיין בְּלוּט, אוּנ דָאס אֵיינֶענֶע הָאט אוֹיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד אוֹיגוּסְט נֶעאַנְדֶער, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי גֶעשֶׁאצְטֶע גַייסְטְלִיכֶע. עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אָפֶען צוּ שְׁרַייעֶן אַז עֶס אִיז אַ שַׁאנְדֶע פַאר אוּנְזֶער צַייט מֶען זָאל גָאר רֶעדֶען פוּן אַזַא נַארִישֶׁען בִּלְבּוּל, אוּנ דָאס יוּדִישֶׁע הַארְץ הָאט אִיהם נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעמוּזְט זָאגֶען אַ גוּט וָוארְט פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער. מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע אַרוֹיסְגֶעפָאהְרֶען פוּן לָאנְדָאן, דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער שִׁיף אוּנ דִי קֶענִיגִין וִויקְטָארְיֶע הָאט אִידם בַּיים גֶעזֶעגְנֶען צוּגֶעוִוינְשֶׁעוֶועט

עֶר זָאל מַצְלִיחַ זַיין. מִיט אַזוֹי פִיעל בְּרָכוֹת אוּנ הַבְטָחוֹת אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעקוּמֶען קַיין קַאִירַא, אוּנ מַחְמֶד־עַלִי הָאט אִיהם זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען. אַז עֶס אִיז אָבֶּער גֶעקוּמֶען צוּם עִיקָר הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרֶעהֶען, אוּנ אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען דְרַיי וָואכֶען. קְרֶעמְיֶע אִיז אָבֶּער גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אַללֶע קָאנְזוּלֶען פוּן דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת זֵיי זָאלֶען פוּן זִיךְ אַנְגֶעבֶּען אַ פַּאפִּיער, אַז זֵיי בֶּעטֶען מֶען זָאל בֶּעפְרַייֶהֶען דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק. מַחְמֶד־עַלִי הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעשְׁטֶעלְט דַארוֹיף וָואס עֶס הָאט גֶעפֶעהלְט דִי חֲתִימָה פוּנ׳ם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קָאנְזוּל, נָאר מֶעהר שְׁלֶעפֶּען דִי זַאךְ הָאט אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעפַּאסְט, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּ לִיעב טְהוּן. עֶס אִיז נָאךְ אַזוֹי אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז זַיין בֶּעפֶעהל הָאט עֶר גֶעמוּזְט צְוֵויי מָאל אִיבֶּערְשְׁרַייבֶּען. וַוייל דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, אַז עֶר אִיז מוֹחֵל דִי יוּדֶען, אוּנ אַז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז דֶערְפוּן גֶעוָויאהר גֶעוָוארֶען הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט, אַז דָאס וָוארְט מְחִילָה זָאל שְׁטֶעהֶען אִין בֶּעפֶעהל, כְּדֵי שְׁפֶּעטֶער זָאלֶען דִי שׂוֹנְאִים נִיט זָאגֶען אַז דִי מַעֲשֶׂה אִיז טַאקִי אֱמֶת גֶעוֶועהן, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט גֶעטְהָאן חֶסֶד מִיט דִי שׁוּלְדִיגֶע. דֶערְפַאר הָאט מָאנְטֶעפְיָארֶע נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען בִּיז עֶר הָאט נִיט פֶערְאֶנְדֶערְט דָאס וָוארְט אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען אוּנְשׁוּלְדִיג. דִי יְשׁוּעָה וָואס אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שִׂמְחָה בַּיי אַללֶע יוּדֶען אִין דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, אוּנ אַז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען אִיז מֶען אִיהם אוּמֶעדוּם אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען מִיט הוּפּוֹת אוּנ מֶען הָאט אִיהם בֶּעגְרִיסְט כִּמְעַט וִוי אַ מֶלֶךְ. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט עֶר זִיךְ פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם סוּלְטַאן עַבְּדוּל־מֶעדְזִשִׁיד אוּנ אִיהם צוּ לִיעב הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז קַיין בְּלוּט בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען זָאלֶען אִין טִירְקַיי מֶעהר נִיט פָארְקוּמֶען. אַזַא בֶּעפֶעהל אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען דִי יוּדֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם, וַוייל עֶס אִיז דָארְט אַרוֹיס אַ גֶעשְׁלֶאג צְוִוישֶׁען עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע אוּנ גְרִיכִישֶׁע קִינְדֶער, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין וַוייטֶער גֶעוָואלְט הַאפֶּען צוּם אַלְטֶען בִּלְבּוּל, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט גֶעשִׁיצְט דִי יוּדֶען אוּנ הָאט נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קַיין אוּמְגְלִיק. דִי רֵיינֶע אוּנ קְלָארֶע וֶוערְטֶער פוּן עַבְּדוּל־מֶעדְזִשִׁיד, אַז עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז יוּדֶען טָארֶען זִיךְ גָאר צוּ קַיין בְּלוּט נִיט צוּרִירֶען, זֶענֶען זֶעהר נִיט גֶעפָאלֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אִין אֵייְרָאפַּא, אוּנ אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען מָאנְטֶעפְיָארֶע׳ן צוּ זַיין אִים יָאהר 1858 אִין רוֹם אוּנ בֶּעטֶען בַּיים פַּאפְּסְט מֶען זָאל דִי יוּדִישֶׁע עֶלְטֶערְן אוּמְקֶעהרֶען זֵייעֶר זֶעכְּסְיָאהרִיג קִינְד מָארְטַארַא, וָואס מֶען הָאט דֶערְמָאלְט מִיט

געוואַלד געטויפט, האָט מיט איהם דער קאַרדינאַל אַנְטָאָנֶעלִיא געמאַכט אַ רעדע וועגען דעם סולטאַן'ס בעפעהל אונ האָט איהם געפרעגט ווי פיעל גאָלד דאס האָט אָפּגעקאָסט, נאָר מאָנטעפיאָרע האָט איהם גאַנץ קאַלט געענטפערט, אַז ער האָט דערפאַר בעצאָהלט ניט מעהר ווי פיעל ער האָט געגעבען זיין דיענער אַצונד פאַר'ן מאַנטעל אַראָבנעהמען. אַז ער איז צוריקגעקומען קיין לאָנדאָן האָט איהם די קאָניגין וויקטאָריע געדאַנקט פאַר זיין מיה, אונ האָט איהם ערלויבט אויף זיין הערב (התימה) צו שטעלען אויף לשון קודש דאס וואָרט „ירושלים" – אונ דער זכר פון דער היילינער שטאָדט איז פאַר איהם געוועהן דער גרעסטער לאָהן.

מאָנטעפיאָרע אונ קרעמיע האָבען אָבער זיך ניט געוואָלט בעגנוגענען נאָר דערמיט וואָס זיי האָבען זייערע ברידער מציל געוועהן פון אַ סכנה; זיי האָבען געוואָלט די סירישע יודען בעוואָרענען אויך אויף ווייטער עס זאָל זיך זיי מעהר אַזעלכע אומגליקען ניט טרעפען, אונ אַזוי ווי זיי האָבען זיך צוגעקוקט צום מעמד פון די דאָזיגע יודען אונ האָבען געזעהען אַז זיי זענען שטאַרק פערגראָבט, האָבען זיי פערשטאַנען, אַז נאָר די בילדונג קען זיי אַרויספיהרען אויף אַ רעכטען וועג, אונ ווי באַלד זייערע קינדער וועלען לערנען אונ וואַקסען צוזאַמען מיט קינדער פון אַנדערע איינוואָהנער, זיי וועלען קאָנען די לאַנדעס-שפּראַכע, אונ מיט דער הנהגה וועלען זיי אויך ניט זיין שטאַרק אָבגעזונדערט פון אַללע, וועט מען פאַר זיי ממילא דרך ארץ האָבען אונ מען וועט פערשפּאָרען אויס-טראַכטען בלבולים. דערפאַר זענען זיי ניט אַרויסגעפאָהרען פון מצרים ביז זיי האָבען ניט געעפענט אין קאַירא צוויי שולען פאַר יונגלעך אונ פאַר מאָדלעך, אונ דער בעריהמטער געלעהרטער ר' שלמה מונק, וואָס זיי האָבען איהם אויך מיט זיך מיטגענומען, ווייל ער האָט זעהר גוט געקאָנט אַראַביש, האָט אָבגעדרוקט אַ בריעף צו די יודען אויף לשון קודש אונ אַראַביש אונ האָט זיי ערקלערט, אַז נאָר דורך תורה אונ חכמה קען דאס יודישע פאָלק קומען צום פריהערינען גלאַנץ. מונק'ס בריעף האָט געהאַט אַזאַ ווירקונג, אַז די יודען האָבען אַפילו פערגעסען זייער שנאה צו די הונדערט קראַימעשע משפחות, וואָס האָבען דעמאָלט געוואָהנט אין קאַירא, אונ האָבען אין די שולען אויפגענומען אויך זייערע קינדער. אַזאַ התחלה אין מצרים האָט געפיהרט דערצו, וואָס דער חכם-באשי אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל ר' משה פרעסקו האָט אויך געשריבען בריעף צו אַללע יודישע קהלות פון טירקיי מען זאָל אָנהייבען די קינדער לערנען טירקיש, כדי עס זאָל ניט זיין קיין חלוק צווישען די יודען אונ די איבריגע

אַיינְוואוֹהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד אוּנ מֶען זָאל דֶערְמִיט מְמַלֵא זַיין דֶעם רָצוֹן פוּנ׳ם סוּלְטַאן.

אִין דֶער צַייט וָואס אִין מִזְרַח־זַייט זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעשְׁטַאנֶען בַּיים אָבְּגְרוּנְד אוּנ עֶס אִיז אָבְּגֶעגַאנְגֶען אַ הָאר זֵיי זָאלֶען אַללֶע אַרַיינְפַאלֶען וֶוען דֶער אוֹיבֶּערְ־שְׁטֶער שִׁיקְט זֵיי נִיט זַיינֶע גוּטֶע שְׁלִיחִים, הָאבֶּען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דֶער מַעֲרָב־זַייט זִיךְ אַלְס נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ קְרִיגֶען אִיבֶּער אֱמוּנָה זַאכֶען אוּנ דֶער צַד, וָואס הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען אַ רֶעפָארְם אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען אַ גְרֶע־סֶערֶער דָארְן אִין דִי אוֹיגֶען פוּן דִי פְרוּמֶע. אִין הַאמְבּוּרְג אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת אַזוֹי וַוייט גֶעגַאנְגֶען, אוּנ דָארְט הָאבֶּען דִי רֶעפָאמִירְטֶע צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען אַזוֹי פִיעל יוּנְגֶע רַבָּנִים, אַז אֲפִילוּ דֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער רַב ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַיס הָאט גֶעלָאזְט אוֹיסְרוּפֶען אִין דִי שׁוּלֶען מֶען זָאל נִיט דַאוְונֶען פוּן דֶעם סִדּוּר, וָואס דִי רֶעפָאמִירְטֶע הָאבֶּען אָבְּגֶעדְרוּקְט. וֶוער וֵוייסְט צוּ וָואס דִי דָאזִיגֶע מִלְחָמָה וָואלְט גֶעקָאנְט פִיהֶרֶען, וֶוען עֶס מַאכְט זִיךְ נִיט אִין הַאמְבּוּרְג אַ גְרוֹיסֶע שְׂרֵפָה אוּנ בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּנ׳ם פְּלַאץ. דֶעמָאלְט אִיז דָאס מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען גֶעוָוארֶען קַיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן וואו עֶס הָאט גֶעלֶעבְּט בִּיז 1842 אֵיינֶער פוּן דִי פַייעֶרִיגְסְטֶע רֶעפָאמִירְטֶע ר׳ רְפָאֵל קְרַייצֶענַאךְ, אוּנ נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען זִיךְ עֶרְשְׁט זַיינֶע תַּלְמִידִים גֶענוּמֶען רֶעכְט בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי רֶעפָארְם. מֶען הָאט אִין בְּרוֹינְשְׁוַוייג גֶעמַאכְט אֵיין אֲסִיפָה פוּן דַייטְשֶׁע רַבָּנִים אִים יָאהר 1844, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען דִי צְווֵייטֶע אֲסִיפָה גֶע־מַאכְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אִים יָאהר 1845, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען ר׳ שְׁמוּאֵל הָאלְדְהַיים, אֵיינֶער פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יְשִׁיבָה־בַּחוּרִים אוּנ אַ גְרוֹיסֶער בֶּן תּוֹרָה, עֶר הָאט צוּזַאמֶען מִיט ר׳ שְׁמוּאֵל שְׁטֶערְן גֶעאֶפֶענְט אִין בֶּערְלִין אַ רֶעפָאמִירְט טֶעמְפֶּעל, אוּנ אִיז בִּיז צוּם טוֹיט (1880) גֶעבְּלִיבֶּען דִי אֵיינְצִיגֶע פֶעסְטֶע זַייל פוּן דֶער רֶעפָארְם, וָואס הָאט זִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען וַוייטֶער נִיט פֶערְשְׁפְּרֵייט אוּנ הָאט אָבְּגֶעזוּכְט נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע בַּעֲלָנִים אִין אַמֶעריִקָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען דָארְט אוֹיךְ גֶעאֶפֶענְט רֶעפָאמִירְטֶע שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעפוּנֶען, אַז דָאס יוּדִישְׁקַייט קָאן זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן מַל זַיין קִינְדֶער, אָהן אָבְּהִיטֶען שַׁבָּת, אָהן עֶסֶען כָּשֵׁר, אָהן לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אָהן אַ הָאפְנוּנְג אוֹיף מָשִׁיחַ׳ן, אוּנ אַז עֶס וֶועט דִי יוּדֶען גָאר נִיט שַׁאדֶען וֶוען זֵיי וֶועלֶען מַדְחֶה זַיין דֶעם שַׁבָּת אוֹיף זוּנְטָאג, אוּנ זֵיי וֶועלֶען אָהן הִיטְלֶען זָאגֶען דִי מוּסַף־דִיגֶע קְדוּשָׁה.... אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה אִין דֶעם, וָואס דִי רֶעפָארְם אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד נִיט אַזוֹי בֶּעפֶעסְטִיגְט גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען גֶעהַאט ר׳ זְכַרְיָה פְרַאנְקֶעל, דֶער רַב פוּן בְּרֶעסְלוֹיא,

אוּנ דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְּרֶעדִיגֶער פוּן בֶּערְלִין ר׳ מִיכָאֵל זַאקְש: בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי בֶּעוִויזֶען אַז צוּ פִיעל אָבְּשִׁינְדֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גוּף אִיז נִיט גוּט, וֶוען עֶס הַאלְט זִיךְ אַזוֹי אוֹיךְ קוּים דִי הוֹיט אוֹיף דִי בֵּיינֶער.

דָאס יָאהר 1848 הָאט דִי יוּדֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע לֶאנְדֶער פוּן אֵייראָפַּא גֶעבְּרַאכְט אֶמֶת׳ע פְרַייהַייט אָהן פֵּירוּשִׁים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִין אַקוּרְצֶער צַייט פוּן אַיָאהר צְוואנְצִיג אַזַא וואוּכְס גֶעטְהוּן אַז עֶס אִיז זֵיי נָאר אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶוארֶען צוּ דֶערְקֶענֶען. וָואהִין מֶען הָאט נָאר גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוֹיג אוֹיף דֶעם פֶעלְד פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט הָאט מֶען גֶעפוּנֶען גֶעצֵייכֶענְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, פְּרָאפֶּעסָארֶען, שְׁרַייבֶּערְס, קִינְצְלֶערְס, אוּנ אַזֶעלְכֶע נָאהמֶען וִוי יַאקָאבִּי, לַאסַאל, לַאסְקֶער, קוּרַאנְדָא, מֵאִיר־בֶּער, הַלֵּוִי, רַאשֶׁעל, בֶּערְטְהָאלְד, אוֹיעֶרְבַּאךְ, אוּנ נָאךְ פִיעל אַנְדֶערֶע הָאבֶּען גֶעמֶאגְט דִיענֶען פַאר אַצִירוּנְג אַסַךְ אַגְרֶאסֶער פָאלְק מִיט וֶועניגֶער אִיבֶּערְגֶעלִיטֶענֶע צָרוֹת. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט יוּדֶען פִיעל כָּבוֹד גֶעמַאכְט וָואס אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי בִּנְיָמִין דִיזְרַאעֶלִי, דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער פוּן עֶנְגְלַאנְד, וָואס הָאט שְׁפֶּעטֶער בֶּעקוּמֶען דֶעם טִיטֶעל פוּן לָארְד בִּיקָאנְסְפִילְד, הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט מִיט זַיין יוּדִישֶׁען שֹׁרֶשׁ אוּנ הָאט אִין זַיינֶע רָאמַאנֶען, פֶערְקֶעהרְט, פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר אִיז שְׁטָאלְץ אוֹיף זַיין יִחוּס אוּנ אִיהם טְהוּט הַנָאָה, וָואס אִין זַיינֶע אָדֶערְן פְלִיעסְט דָאס בְּלוּט פוּן אַפָאלְק, וֶועלְכֶעס הָאט נָאךְ דִי בֶּעסְטֶע הָאפְנוּנְגֶען אוֹיף שְׁפֶּעטֶער.

אַשְׁטַארְקֶער קְלַאפּ אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן דִי מַעֲשֶׂה פוּן דֶעם קְלֵיינֶעם קִינְד מָארְטַארַא, וָואס מֶען הָאט עֶס אִים יָאהר 1856 גֶעטוֹיפְט, גֶעגֶען רָצוֹן פוּן דִי יוּדִישֶׁע עֶלְטֶערְן, נָאר דֶערְפַאר וָואס דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אַמֶע הָאט אַנֶדֶר גֶעטְהוּן, וֶוען דָאס קִינְד אִיז קְרַאנְק גֶעוֶועהן, אַז וִוי בַּאלְד עֶס וֶועט גֶעזוּנְד וֶוערֶען מוּז זִי עֶס טוֹיפֶען. דֶער פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶער נַיינְטֶע הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין עַקְשָׁנוּת אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אָבְּגֶעבֶּען דֶעם קָרְבָּן, הָאטְשׁ דֶער אַלְטֶער מָאנְטֶעפִיָארֶע אִיז אַלֵיין גֶעפָאהרֶען צוּ לִיעב דֶעם קֵיין רוֹם, אוּנ דֶער קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶער דְרִיטֶע הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען אִימִיסְטֶען אַבְּרִיעף. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אַרוּמְגֶעקוּקְט, אַז עֶס אִיז בֶּעסֶער וֶוען צְוִוישֶׁען אַלֶע זָאל זַיין מֶעהר אַחְדוּת, אוּנ אִים יָאהר 1860 הָאבֶּען זֶעקְס יוּדִישֶׁע יוּנְגֶע לַייט, אַסוֹחֵר שַׁארְל נֶעטֶער, אֵיין אַדְוָואקַאט נַארְצִיס לֶעוִוין, אַאִינְזֶשֶׁענֶער זְשׁוּל קַארְוַואלַא, אַפְּרָאפֶּעסָאר אַיזִישֶׁען מַאנוּעל, אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים אַרִיסְטִיד אֶסְטְרוּק אוּנ אַלֶעהרֶער פוּן דֶער רַאבִּינֶערְשׁוּלֶע

איזידאר כהן אין פאריז געמאכט אחברה „חברים כל ישראל", וואס איז צום אנהייב בעשטאנען פון 850 חברים. נאר שפעטער, אז קרעמיע אונ נא אנדערע גרויסע לייט זענען צו זיי צוגעשטאנען, האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז אריבער דרייסיג טויזענד. אצונד האט די דאזיגע חברה אסך געלד, זי האלט אויס אסך שולען, אונ וואו מען דארף אונ עס איז נאר מעגליך נאהמט זי זיך אן פאר יודען, פונקט אזעלכע חברות האבען זיך דער־נאך געעפענט אין אמעריקא – אים יאהר 1861, אין לאנדאן – אים יאהר 1871, אין וויען – 1873, אונ אללע יאגען זיך צו איין ציעל: צו פערבעסערן דעם שטאנד פון די יודען וואו זיי זענען צוזאעט אונ צושפרייט אויף דער וועלט.

אין היינטיגע יאהרען געהט דאס לעבען פון די יודען כמעט אין אללע לאנדער פון איירָאפא כמעט רעגעלמעסיג. אין פיעל ארטער שטעהען די יודישע קהלות אונטער דער השגחה פון דער מלוכה אונ אללע הצטרכות ווערען ארויס־געגעבען פון דער קרוין גלייך ווי פאר אללע אנדערע איינוואהנער פון דער מדינה. פון מחלוקת וועגען אמונה־זאכען הערט מען ניט אונ די רבנים אונ פרעדיגער, וואס זענען שוין אין דער לעצטער צייט איבער עטליכע הונדערט ארויס פון די ראבינער־סעמינארען אין ברעסלוי, בערלין אונ פעסט, טהוען זייער זאך בשלמות, זיי בעפעסטיגען דאס יודישקייט אונ שטארקען דעם יודען ער זאל זיך מיט גוטע מדות אונ מעשים טובים קויפען ליעבשאפט ביי אללע.

ז ר' יצחק בער לעווינזאהן אונ זיין צייט.

(1860—1788 נאך קריסטוס געבורט).

דער גרויסער אונשטערבליכער נאהמען פון ר' יצחק בער לעווינזאהן איז אזוי ענג פערבונדען מיט דעם מעמד פון די רוסישע יודען אין די לעצטע פינפציג יאהר, אז עהדער מיר רעדען פון איהם אליין, געפינען מיר פאר נאטהיג אונזערע לעזער אקליינעם בעגריף מאכען פון דער יודישער לאגע אין רוסלאנד אין די אלטע צייטען אונ פון דעם וואס איז פון זייערטוועגען געטהון געווארען אין די לעצטע עטליכע דורות.

נָאךְ אַ סַךְ הוּנְדֶערְטֶער יָאהְרֶען עֶהֶדער רוּרִיק אִיז אִים יָאהְר, 862, גֶעוָואָרֶען אַ מוֹשֵׁל אִיבֶּער דֶער רוּסִישֶׁער עֶרְד, פְלֶעגֶען אַהִין שְׁטֶאנְדִיג קוּמֶען יוּדִישֶׁע סוֹחֲרִים פוּן חַאזַארְיֶען, קְרִים אוּנ קַאוְוקַאז, אוּנ דֶערְפַאר אִיז נָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס אִין דֶער עֶרְשְׁטֶער צַייט. וֶוען דִי רוּסִישֶׁע פִירְסְטֶען הָאבֶּען גֶעפִירְט דִי מְדִינָה, אוּנ אֲפִילוּ וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז שׁוֹין אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ וְולַאדִימִיר דֶעם הֵיילִיגֶען, וֶועלְכֶער הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער אַיינְגֶעפִירְט דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן צְווִישֶׁען דִי רוּסֶען, הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּג יוּדֶען גֶעפוּנֶען אִין לַאנְד אוּנ צְווִישֶׁען דִי אַיינְוָואהְנֶער פוּן קִיֶעוו זֶענֶען גֶעוֶועהן נִיט וֶוענִיג יוּדִישֶׁע. וָואס מֶעהר דִי רוּסִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעפֶעסְטִיגֶען, הָאט מֶען נִיט נָאר שְׁטַארְק אוּנְטֶערְגֶעדְרִיקְט דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען וָואס זֶענֶען שׁוֹין דָארְט גֶעזֶעסֶען, נָאר מֶען הָאט שׁוֹין פָּשׁוּט קֵיין אַנְדֶערֶע נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט. שְׁפֶּעטֶער מִיט צֶעהְנְדְלִיגֶער דוֹרוֹת פְלֶעגְט זַיין אַ חִדוּשׁ אַז מֶען הָאט דֶערְזֶעהֶען אַ יוּדֶען אִין רוּסְלַאנְד, אוּנ מִיר וֵוייסֶען נָאר פוּן צְוֵויי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, וָואס הָאבֶּען גֶעדִיעֶנְט אִין הוֹיף: אֵיינֶער הָאט גֶעהֵייסֶען לֶעאָן אוּנ מֶען הָאט אִיהם אִין מָאסְקְוִיא גֶעהַרְגֶ'ט אִים יָאהְר 1490 דֶערְפַאר, וָואס אִיז אִיהם נִיט גֶערָאטְהֶען אוֹיסְצוּהֵיילֶען אֵיינֶעם פוּן דִי יוּנְגֶע פִירְסְטֶען פוּן אַ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער קְרַאנְק, אוּנ דֶעם אַנְדֶערְן-הָאט מֶען גֶערוּפֶען פָּאן-הַאדֶען, נָאר עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין גְלִיקְלִיכֶער אוֹיסְגֶעלֶעבְּט זַיינֶע יָאהְרֶען, אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאט מֶען גֶעלָאזְט וָואהְנֶען אִין מָאסְקְוִיא זַיינֶע יוּדִישֶׁע קְרוֹבִים, חָאטְשׁ עֶר אַלֵיין מִיט דֶער מִשְׁפָּחָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דָאס זֶענֶען אָבֶּער נָאר גֶעוֶועהן אוֹיסְנַאמֶען אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז בִּיז אַלֶכְּסַנְדֶר דֶעם עֶרְשְׁטֶען גֶעפִינְט מֶען אִין דִי גֶעזֶעטְצֶע פוּן רוּסְלַאנְד נָאר גְזֵירוֹת גֶעגֶען יוּדֶען. יָאהַאן גְרָאזְנִי הָאט נָאךְ אִיהם יָאהְר 1549 אָבְּגֶעזָאגְט דִי שְׁלִיחִים פוּנ'ם מֶלֶךְ סִיגִיזְמוּנְד, וָואס זֶענֶען אִיהם גֶעקוּמֶען בֶּעטֶען עֶר זָאלל עֶרְלוֹיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן לִיטָא צוּ קוּמֶען קֵיין רוּסְלַאנְד הַאנְדְלֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט אִים יָאהְר 1563 אַיינְגֶענוּמֶען פָּאלָאצְק הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַלֶע יוּדֶען מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער אַרַיינְוַוארְפֶען אִין דֶער דְוִינַא. דִי שִׂנְאָה צוּ יוּדֶען הָאט זִיךְ אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אֵיידֶער מֶען הָאט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען מִיכַאִיל פֶּעדָארָאוִויטְשׁ פַאר מֶלֶךְ אוּנ אַז דִי זִיבֶּען בָּאיַארֶען, וָואס הָאבֶּען דֶעמָאלְט גֶעפִירְט דָאס לַאנְד הָאבֶּען זִיךְ אִים יָאהְר 1610 אוֹיסְגֶעגְלַייכְט מִיט פָּאלֶען הָאבֶּען זֵיי בְּפֵירוּשׁ אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז קֵיין שׁוּם יוּד טָאהר פוּן דָארְט נִיט אַרַיינְפָאהְרֶען קֵיין רוּסְלַאנְד. אַלֶעקְסֵיי מִיכַאלָאוִויטְשׁ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער צוּ אַלֶע הָאט זַיין גַאנְצֶען כַּעַס אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ יוּדֶען אוּנ הָאט אִים יָאהְר 1688

זיי געהייסען ארויסטרייבען פון ווילנא אונ פון מאהליב. פיאדאר אלעקסעיעוויטש, וואס אין זיין צייט האבען יודען אנגעהייבען פון סמאלענסק אריינקומען מיט סחורה, האט אים יאהר 1676 ארויסגעגעבען א בעפעהל: מען זאלל זיך ניט דערוואגען איינעם פון זיי אריינצולאזען. אים יאהר 1686 אין דער צייט פון יאהאן אונ פעטער אלעקסייעוויטש, אז מען האט געשלאסען שלום מיט פאלען אונ מען האט אבגעמאכט, אז אללע פאלקער וואס וואהנען אין ביידע מדינות זאללען לעבען צווישען זיך פריינדליך אונ זאללען מאגען קומען אונ פיהרען געשעפטען איינער מיט'ן אנדערן, האט מען גוט אין זינן געהאט ארויסצושרייבען, אז דאס געהער זיך ניט אן מיט יודען. פאר פעטער דעם גרויסען זענען קיין נייע גזרות ניט צוגעקומען, נאר דאס אלליין איז שוין גענוג, אז אזא קלוגער מלך, וואס האט איינגעפיהרט אין לאנד אזוי פיעל נייע גוטע ארדנונגען אונ אזוי פיעל געטהון פאר דער בילדונג פונ'ם פאלק, האט זיך גאר ניט געוואלט אומקוקען וועגען יודען. ווי עס שיינט אבער האבען די יודען זיך בענוצט דערמיט וואס מען האט אויף זיי ניט געקוקט אונ זייער צאהל האט זיך פערגרעסערט, דאריבער האט יעקאטערינא די ערשטע געמוזט אים יאהר 1728 ארויסגעבען פריהר א געזעטץ, מען זאל די יודען ניט לאזען האלטען קיין אטקופען פון שענקען אונ טאמאזשנעס, אונ טאקי באלד איין אנדער בעפעהל, מען זאל זיי אין גאנצען ארויסטרייבען אונ מען זאל אכטונג געבען זיי זאללען מיט זיך ניט מיטנעהמען קיין גאלדענע ניט קיין זילבערנע מטבעות נאר קופערגעלד. פעטער דער צווייטער האט געוואלט אביסעל בעלעבען דעם רוסישען האנדעל אונ ער האט אים יאהר 1728 ערלויבט יודען אריינצוקומען אויף די ירידים זיי זאללען פערקויפען זייער סחורה נאר ניט לאחדים, אונ זאללען פאר דעם געלד נקויפען רוסישע סחורה. אננא יאהאנאוונא האט אין אנהייב בעוויזען חסד די יודען אונ האט זיי אים יאהר 1734 ערלויבט זיי זאללען מאגען פארקויפען זייער סחורה לאחדים אויך, נאר עס האט ניט לאנג געדויערט אונ זי האט איבערגעביטען איהר גוטע מיינונג. אים יאהר 1739 האט זי צוגענומען ביי יודען דאס רעכט צו האלטען קרעטשמעס אדער אנדערע ארענדעס אונ אים יאהר 1740 האט זי פערוועהרט צו וואהנען אין אללע ערטער פון קליין רוסלאנד (מאלאראסיע) אונ האט פון דארט ארויסגעשיקט 573 יודען. אין איהר צייט האט זיך אויך געמאכט די מעשה פונ'ם גר צדק, וואס איז געוועהן א קאפיטאן לייטינאנט פונ'ם פלאט, אלעכסנדר וואזניצין. ער איז בעקאנט געווארען מיט א יודען פון סמאלענסק ר' ברוך, וואס ער פלעגט מיט איהם אפט א וכוח האבען, אונ אזוי ווי ער האט

זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זִיךְ מְגַיֵר צוּ זַיין הָאט אִיהם דֶער ר׳ בָּרוּךְ אַוֶועקְגֶעפִיהְרְט קַיין דוּבְּרָאוְונָא (אִין מָאהִילִיוֶוער גוּבֶּערְנֶיע) אוּנ דָארְט הָאט מֶען אִיהם מַל גֶעוֶועהן. מֶען אִיז דֶערְפוּן בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארְן אוּנ ר׳ בָּרוּךְ מִיט׳ן גֵר צֶדֶק זֶענֶען פֶּערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארְן צוּם טוֹיט אוּנ מֶען הָאט זֵיי פֶּערְבְּרֶענְט. יֶעלִיסַאוֶועטַא פֶּעטְרָאוְונַא הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען נָאךְ מִיט מֶעהר חֵשֶׁק אוֹיסְצוּרַייסֶען דִי יוּדֶען, אוּנ הָאטְשׁ מֶען הָאט אִיהר נִיט אֵיינְמָאל עֶרְקְלֶערְט, אַז זֵיי זֶענֶען זֶעהר נִיטְצְלִיךְ פַאר׳ן מִסְחָר, הָאט זִי גֶעאֶנְטְוֶוערְט: „אַז פוּן קְרִיסְטוּס׳ס שׂוֹנְאִים וִויל זִי אֲפִילוּ קַיין פֶּערְדִינְסְט נִיט הָאבֶּען!" אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזֶען אִין דִי יָאהְרֶען, 1741-1742 עֶטְלִיכֶע זַאקָאנֶעס, וָואס הֵייסֶען שְׁטְרֶענְג אַרוֹיסְטְרַייבֶּען אַללֶע יוּדֶען גָאר אָהְן אַ אוּנְטֶערְשִׁיד, אוּנ הָאט בֶּעפָאהלֶען מֶען זָאלל זֵיי נִיט אַרַיינְלָאזֶען אֲפִילוּ אוֹיף דִי יְרִידִים אוּנ מֶען זָאלל גָאר בַּיי זֵיי נִיט אָנְנֶעהמֶען קַיין בַּקָשׁוֹת, כְּדֵי זֵיי זָאללֶען נִיט הָאבֶּען קַיין אוֹיסְרֶעד צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד. אַז יֶעקַאטֶערִינַא דִי צְוֵוייטֶע הָאט אִים יָאהר 1762 אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה הָאט זִי שׁוֹין אִין אִיהר עֶרְשְׁטֶען מַאנוּפֶעסְט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען וִוי שְׁלֶעכְט זִי קוּקְט אוֹיף יוּדֶען, אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז אוֹיסֶער יוּדֶען בֶּעטְרַאכְט זִי אַללֶע פֶּאלְקֶער פַאר אֵייגֶענֶע קִינְדֶער. אַז עֶס הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּקוּמֶען צוּ רוּססְלַאנְד פִּיעל שְׁטֶעדְט פוּן לִיפְלַאנְד, לִיטָא אוּנ פּוֹילֶען, וואוּ עֶס הָאבֶּען פוּן פְרִיהר שׁוֹין גֶעוָואהנְט יוּדֶען, הָאט זִי זִיךְ שׁוֹין גֶעמוּזְט נֶעהמֶען מַאכֶען אָרְדְנוּנְגֶען אוּנ הָאט עֶרְלוֹיבְּט זֵיי זָאללֶען זִיךְ פַארְשְׁרַייבֶּען פַאר סוֹחֲרִים אִין מָאהִילִיב׳ר אוּנ אִין פָּאלָאצְקֶער גוּבֶּערְנֶע אוּנ אוֹיךְ אִין שְׁלָאק. אִים יָאהר 1786 הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ בֶּעזֶעטְצְט אִין דִי נַייֶע גוּבֶּערְנֶיעס יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאוו אוּנ טַארְוְורִיֶען (קְרִים). אִים יָאהר 1794 הָאט זִי גֶעהֵייסֶען נֶעהמֶען בַּיי יוּדֶען מַס צְוֵויי מָאל אַזוֹי פִּיעל וִוי בַּיי קְרִיסְטֶען, אוּנ אִין אַ יָאהר אַרוּם הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אוֹיף דֶעם נָאמֶען פוּן דֶעם אִיזְיַאסְלָאוֶוער, בְּרָאצְלָאוֶוער אוּנ מִינְסְקֶער גֶענֶערַאל-גוּבֶּערְנַאטָאר, עֶר זָאלל זֶעהן דִי יוּדְען זָאלֶען זִיךְ אַרוֹיסְקְלוֹיבֶּען פוּן דִי דֶארְפֶער אוּנ זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין דִי שְׁטֶעדְט וואוּ מֶען וֶועט זֵיי צוּשְׁרַייבֶּען צוּ קָהָל אוּנ זֵיי וֶועלֶען מִיט מִסְחָר אוּנ מְלָאכָה נוּצְלִיךְ זַיין אִי זִיךְ אִי יֶענֶעם. פַאר פַאוֶועל פֶּעטְרָאוְוִיטְשׁ אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אַבִּיסֶעל אֶרְגֶער גֶעוָוארֶען. אִים יָאהר 1796 אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארְן, אַז זֵיי מֶאגֶען נָאר וָואהנֶען אִין דִי גוּבֶּערְנֶיעס: מִינְסְק, אִיזְיַאסְלַאוו, בְּרָאצְלָאוו, פָּאלָאצְק, מָאהִילִיב, קִיעוו, טְשֶׁערְנִיגָאוו, נָאווָאגְרָאד סֶעוֶוערְסְק, יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאוו אוּנ טַאוְורִיֶען. אַ חוּץ דֶעם אִיז אוֹיךְ פַארְגְרֶעסֶערְט גֶעוָוארֶען דֶער מַס וָואס אַללֶע יוּדֶען, סַאי סוֹחֲרִים סַאי פוּן אַנְדֶערֶע

פַאכֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט צָאהלֶען אוּנ אַז אֵיינֶער הָאט נִיט גֶעוָואלְט צָאהלֶען הָאט עֶר נָאר בֶּעדַארְפְט אַריינְטְרָאגֶען מַס פַאר דְרַיי יָאהר פָארְאוֹיס אוּנ עֶר הָאט גֶעמֶאגְט פֶערְלָאזֶען דָאס לַאנְד. אִים יָאהר 1800 אִיז אָבֶער אַרוֹיס אַ נַיי גֶעזֶעץ, אַז דֶער יוּד וָואס אִיז שוּלְדִיג גֶעבְּלִיבֶּען פַאר דְרַיי יָאהר מַס מוּז בֶּע־שְׁטְרָאפְט וֶוערֶען, אוּנ מֶען הָאט גֶעהַאט דָאס רֶעכְט אִיהם צוּ פֶערְשִׁיקֶען וַוייט אוֹיף שְׁוֶוערֶע אַרְבַּייט.

דֶער עֶרְשְׁטֶער קֵייזֶער פוּן רוּסְלַאנְד, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען עֶרְנְסְט אָבְּ־צוּגֶעבֶּען מִיט יוּדֶען אוּנ מַאכֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע זַאקָאנֶעס, וָואס זָאלֶען זֵיי קָאנֶען בִּיסְלֶעכְוַויז אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט אַללֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם לַאנְד, אִיז גֶעוֶועהן אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער עֶרְשְׁטֶער. וֶועלְכֶער הָאט זַיין חֶסֶד בֶּעוִויזֶען אַלֶע זַיינֶע אוּנְטֶערְטְהַאנֶען, אוּנ הָאט מִיט רֶעכְט פֶערְדִיעֶנְט דֶעם נָאמֶען, וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אִין דֶער רוּסִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, „דֶער גֶעבֶּענְשְׁטֶער". אַז דִי פּוֹילִישֶׁע שְׁטֶאדְט זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער רוּסִישֶׁער מְלוּכָה הָאט עֶר דֶעם 9 דֶעצֶעמְבֶּער 1804 אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ גֶעזֶעץ, אַז אַללֶע רֶעכְטֶע, וָואס דִי פְרִיהֶרִיגֶע פְּרִיצִים הָאבֶּען גֶעהַאט אִיבֶּער דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת זָאלֶען בָּטֵל וֶוערֶען, אַז קֵיינֶער טָאר זֵיי נִיט שְׁטֶערְן פְרַיי צוּ דִיעֶנֶען גָאטט אִין זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען אוּנ אָבְצוּהִיטֶען דִי דִינִים פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה, אַז זֵיי מֶאגֶען זִיךְ אוֹיסְ־קְלוֹיבֶּען רַבָּנִים אוֹיף שַׁאֲלוֹת צוּ פַּסְקְנֶען, אָבֶּער נִיט מֶעהר מִיט דֶער מַאכְט, וָואס זֵיי הָאבֶּען פְרִיהר גֶעהַאט, וִוי לְמָשָׁל: אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ גֶעלְד־שְׁטְרָאף אָדֶער אַריינְלֶעגֶען אִין חֵרֶם, וַוייל דִי יוּדֶען בְּרוֹיכֶען אִין מִשְׁפָּטִים זַאכֶען זִיךְ צוּגְלַייךְ מִיט אַללֶעמֶען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּם אַלְגֶעמֵיינֶעם גֶערִיכְט, וואוּ עֶס אִיז אוֹיךְ גֶע־זֶעסֶען אֵיינֶער פוּן זֵייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער, גֶעוֶואהנְלִיךְ אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט פֶערְ־שְׁטַאנֶען אוֹיךְ דִי רוּסִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע. עֶר הָאט אוֹיךְ עֶרְלוֹיבְּט, אַז יוּדֶען זָאלֶען מֶאגֶען לֶערְנֶען אִין אַללֶע שׁוּלֶען, גִימְנַאזְיֶען אוּנ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען, אָדֶער זִיךְ מַאכֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע שׁוּלֶען פַאר זֵייעֶרֶע אֵיינֶענֶע מִיטֶעל. אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר זֵיי זֶעהר גֶעוָואלְט אָבְּגֶעוֶואהנֶען פוּן פִיעל נִיט פַיינֶע פַּרְנָסוֹת, וִוי קְרֶעטְשְׁמֶעס הַאלְטֶען אוּנ מַשְׁקָאוֹת פַארְקוֹיפֶען, וָואס זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען דַארוֹיף שְׁטֶאנְדִיג גֶעשְׁרִיעֶן, אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען בַּיי זֵיי אוֹיפְצוּוֶועקֶען אַ לִיעבֶּע צוּ אַרְבַּייט. דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַריינְנֶעהמֶען יוּדֶען אִין אַללֶע צֶעכֶען אוּנ אֲפִילוּ שְׁטִיצֶען מִיט גֶעלְד זֵייעֶרֶע אָרֶעמֶע בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת. אִים יָאהר 1808 הָאט דִי מְלוּכָה אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען גְרוֹיסֶע סוּממֶען גֶעלְד פַאר דִי יוּדֶען וָואס אַרְבַּייטֶען אִין פַאבְּרִיקֶען, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר הָאט זִי פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען גֶעמַאכְט אַ בֶּעזוּנְדֶער

פאבריק אין קרעמענטשוג . ווער פון יודען עס האט געוואלט אויפבויען פאב-
ריקען האט מען איהם געגעבען ערד כמעט אומזיסט , אונ מען האט איהם
בעפרייעט פון פיעל נאלאגען . ער האט אויך אים יאהר 1812 געמאכט א אנהייב
פון יודישע קאלאניען פאר ערדארבייט . אים יאהר 1817 האט ער צום ערשטען
מאל איינגעפיהרט , אז אללע רוסישע יודען זאללען האבען בעשטימטע פאמיליע-
נאמען אונ זאללען זייערע קינדער פערשרייבען אין מעטעריקעס . אין דעם יאהר
האט ער אויך ארויסגעגעבען א בעפעהל , עס זאלל גאר מעהר ניט פארקומען
קיין פראצעס פון יודען וועגען קריסטליך בלוט אויף פסח . איבערהויפט איז
ער ניט מיעד געווארן צו זארגען פאר די יודען ווי ווייט מען האט נאר אין
יענער צייט געקאנט פערבעסערן זייער מעמד , אונ חאטש ער איז געוועהן
א פרומער קריסט אונ האט אין הארצען געוואלט אז יודען זאלען זיך טויפען ,
ווייל צוליעב דעם האט ער געמאכט א בעזונדערע געזעללשאפט אויף צוהעלפען
די "יודישע קריסטען", וואס האט אומזיסט אבגעקאסט דער מלוכה גרויסע סוממען
געלד , האט ער מיט אללע כוחות געארבייט אז יודען זאללען ווערן געבילדעט
אונ אויפגעקלערט אונ ער פלעגט שטאנדיג זאגען , אז ווען עס זאלל איהם
געראטהען צו זעהן ביי זיך האטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן וואלט ביי איהם
זיין גאנצע מיה אנגעלייגט זיין . אז די ווילנער קהלה האט זיך גענומען בויען
א "בקור חולים" האט אלכסנדר מנדר געוועהן 3000 רובעל אונ האט געהייסען
יעדעס יאהר ארויסגעבען 2500 רובעל · די מלוכה האט אפילו גערעכענט אז די
גרעסטע לייט פון יודען וועלן זייער ווייט איהר בעהילפיג זיין מיט עצות
אונ האט צוליעב דעם געהייסען מאכען איין אסיפה אין ווילנא , נאר די יודען
האבען ניט געהאט קיין רעכטע פארשטעהער אונ די עטליכע מענשען וואס
זענען זיך צונויפגעפאהרן פון גראדנא , וויטעבסק , מאהיליב אונ מינסק האבען
נאר אויסגעבראכט די הוצאות , וואס פיעל יודען האבען דארויף אוועקגעגעבען
די זילבערנע עטרות פון די טליתים , אונ האבען מיט זייער פאהרן גאר נישט
אויפגעטהון . אוודאי אז פון יודען האט זיך ניט געפונען איין געלערנטער מענש
וואס זאלל קאנען איבערגעבען דער מלוכה אלדינג וואס פעהלט זיי , האבען זיך
אפט געמוזט אריינגנב'נען שלעכטע מחשבות פון שונאים , וואס האבען אזוי
לאנג געבויערט ביז מען האט לחלוטין פארווערט יודען צו זיצען אין דערפער
אונ אין אללע ערטער וואס זענען פונפציג ווערסט פון א גרענעץ . עס האט
אבער געדויערט זעהר פיעל צייט ביז מען האט די גזירות איינגעפיהרט , ווייל
די יודען האבען זיך אללע מאל אבגעבעטען , אונ אזוי ווי די מלוכה האט

דָעמָאלְט גוּט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵיי הָאט זִי טַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶערְמִיט קָאן מֶען זֵיי נָאךְ אָרֶעמֶער מַאכֶען, דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט מִיט אַזַא גְזֵירָה וָואס קָאנְן פַאר זֵיי אַרוֹיסְקוּמֶען אַ רָעָה, אוּנ הָאט בֶּעסֶער גֶעזוּכְט פַאר זֵיי אַ טוֹבָה.

נָאר חָאטְשׁ די יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ אִין בִּילְדוּנְג גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ נִידְרִיג פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ שֶׁאטְצֶען דִי חֲסָדִים וָואס דִי מְלוּכָה הָאט מִיט זֵיי גֶעטְהוּן אוּנ זֶענֶען שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארְן צוּם לַאנְד. אַז נַאפָּאלֶעאָן דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אָנְגֶעפַאללֶען אוֹיף רוּסְלַאנְד הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט דִי מֶאגְלִיכְקַייט צוּ בֶּעוַוייזֶען זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט: אַז דִי רוּסֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען שְׁלֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אִין שְׁקְלָאוו גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהְן, אוּנ וֶוען זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקָאנְט מִיט עֶפִּיס דִינֶען הָאבֶּען זֵיי עֶס גֶעטְהוּן גֶערְן גָאר אָהְן גֶעצָאהלְט. אִין יַאנָאווִיטְשׁ הָאבֶּען דִי יוּדֶען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען אַ פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קוּרִיעֶר: וָואס הָאט בַּיי זִיךְ גֶעפִיהְרְט אַ גַאנְצֶען פְּלַאן פוּן דֶער מִלְחָמָה, אוּנ הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה גָאר אָהְן אַ שׁוּם לוֹין. אַז דִי פְרַאנְצֶאזֶען הָאבֶּען אִין לֶעפֶּעל, ווִיטֶעבְּסְקֶער גוּבֶּערְנֶער אָנְגֶעצוּנְדֶען דִי בְּרִיק, כְּדֵי דִי רוּסֶען זָאללֶען זֵיי נִיט קֶאנֶען נָאכְלוֹיפֶען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען בַּאלְד פֶערְלָאשֶׁען אוּנ פַארְרֶעכְט דִי בְּרִיק אוּנ גֶעגֶעבֶּען דֶעם רוּסִישֶׁען חַיִל דִי מֶאגְלִיכְקַייט דֶעם שׂוֹנֵא נָאכְצוּיָאגֶען אוּנ פוּן אִיהם אַ תֵּל צוּ מַאכֶען. פִיעל סָאלְדַאטֶען הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען אִין זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶענְהַייזֶער אוּנ וואוּ מֶען הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט, הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד; אוּנ אַז גָאט הָאט גֶעשֶׁענְקְט רוּסְלַאנְד דֶעם נִצָּחוֹן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעפְּרֶאהט וִוי אֶמֶתְ'ע טְרַייעֶ קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד אוּנ הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶעמַאכְט אַ יוֹם טוֹב אִין פִיעל גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט וִוי אִין בֶּערְדִיטְשׁוּב אוּנ אִין מִינְסְק. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מְשַׂמֵּחַ גֶעוֶועהְן צוּזַאמֶען מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ פִיעל צְדָקָה צוּטְהֵיילְט צוּ לִיעבּ דֶער יְשׁוּעָה פוּן דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט בֶּעוִויזֶען, אַז זֵיי זֶענֶען וֶוערְטְה מֶען זָאלל זֵיי רֶעכֶענֶען פַאר גֶעטְרַייעֶ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶע אַיינְוָואהנֶער, וָואס שְׁטֶעלְלְן דָאס גְלִיק פוּנ'ם לַאנְד הֶעכֶער פוּן זֵייעֶר אֵייגֶענְס.

זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף וָואס פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען גֶעהֶערְט, אַז נַאפָּאלֶעאָן שֶׁענְקְט דִי יוּדֶען פְרַייהַייט אִין דִי אַלֶע אֶרְטֶער וואוּ עֶר קוּמְט נָאר אַרַיין; דֶער שׂוֹנֵא פוּן רוּסְלַאנְד אִיז גֶעוֶועהְן פֶערְרֶעכֶענְט בַּיי זֵיי פַאר זֵייעֶר אֵייגֶענֶער שׂוֹנֵא, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט אַלְס וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקָאנְט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען אִיהם.

די דרייסיג יאהר, וואס דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער האט געהערשט האבען אנגעמאכט א גרויסע פעראנדערונג אינ'ם אינעווענינגסטען לעבען פון די רוססישע יודען, ווייל ער האט זיך ערנסט גענומען זיי ארויסצוציהען פון דער נארע וואהין זיי האבען זיך פריהר אליין פערקליבען, כדי קיינער זאלל פון זיי ניט וויסען אונ זיי לאזען צורוה. ער האט אלעס געטהון אין זיי צו דער-וועקען א רצון אונ א חשק צו בילדונג אונ אויפקלארונג. צום אונגליק האבען די יודען דעמאלט גאר ווענינ פערשטאנען וואס זייער גוטער קייזער ווילל פון זיי, אויף יעדע נייע ארדנונג זיינע האבען זיי געקוקט ווי אויף א מיטעל וואס מען מיינט נאר דערמיט זיי אבצוברייסען פון יודישקייט, אונ די בעסטע תקנות אונ געזעצע האט מען אנגענומען פאר גזירות. אז די מלוכה האט געוואלט זיי זאללען זיך אנטהון אין קליידער גלייך מיט אללע, ניט טראגען קיין בעזונדערע מלבושים מען זאלל פון זיי הזק מאכען, אונ זייערע ווייבער זאללען זיך ניט גאלען די קאפ אויף לייטען צו געלעכטער, איז געווארען א געוואלד, א געשריי אונ עס האט געהייסען, מען וויל יודען אויסטהון פון יודישקייט, אונ עס האבען זיך צולאזט שליחים פון אללע שטאדט אונ שטעדטלעך צו פועל'ן, מען זאלל זיי לאזען דווקא גאלען די קאפ, געהען אין יארמולקעס אונ טראגען די שאנע בגדי כבוד, וואס די שונאים האבען פון שנאה מיט פיעל יאהרען צוריק אויף זיי איבערגעוואלד אנגעהאנגען. אונ מען האט אזוי לאנג געדולד דעם קאפ די גרויסע לייט פון דער מלוכה ביז מען האט זיי ערלויבט צו צאהלען געלד פאר דער פראווא צו טראגען א יארמולקא אונ אללע זאללען האבען צו לאבען.

אז דער קייזער האט געהייסען אים יאהר 1844 אפנען יודישע שולען אונ האט זיך דערמיט עטליכע יאהר כסדר אבגעגעבען, ווייל ער איז איבערצייגט געווען, אז נאר די בילדונג קאנן אויפהייבען דעם נידריגען מעמד פון יודען, אונ נאר דורך בילדונג קאנען זיי ווערן נוטצליכע מענשען, וואס די מדינה זאלל זיי שאטצען – האט מען געוויינט אונ געקלאגט אונ מען האט זיך משתדל געווען מיט אללער ארט תחבולות, אז קיין רעכטעס בעל הבית קינד זאלל חלילה ניט אריינקומען אין די שרעקליכע שקאלעס. נאר נאך מעהר האבען זיך יודען דערשראקען, אז עס איז ארויס דער בעפעהל אים יאהר 1827 מען זאלל ביי זיי נעהמען רעקרוטען; אונ מען קאנן זיך אפילו דערקלארן פאר וואס זיי האבען זיך דערפאר אזוי שטארק דערשראקען אונ אויף זיי מלמד זכות זיין. ערשטענס האבען זיי גאר ניט פערשטאנען, אז דאס וואס מען האט ביז איצט צום מיליטער-דינסט קיין יודען ניט גענומען, איז דאס ניט געווען

ווייל זיי זענען ניט מחויב צוצושטעללן גלייך מיט אנדערע סאלדאטען צו דיענען דעם קייזער אונ זיין לאנד, נאר פשוט, ווייל מען האט זיי געהאלטען פאר פרעמדע, וואס מען האט גאר ניט דאס צוטרויען צו זיי אין מיליטער זיי צוצונעהמען, אונ האבען בשום אופן ניט געקאנט פערשטעהען, אז אדרבה מיט דעם בעפעהל מיינט מען זיי צו צובינדען צום לאנד אונ זיי אנהייבען רעכענען פאר אייגענע. צווייטענס, מוז מען מודה זיין, אז צו יענער צייט איז די מיליטער דינסט געוועהן זעהר שווער, ניט נאר פאר א יודען וואס קאנן אפילו די רוסישע שפראכע ניט, נאר אפילו פאר קריסטען אויך. פינף אונ צוואנציג יאהר דיענען, האט זיך כמעט קיינעם ניט געוואלט, בפרט א יודען, וואס האט גאר ביז איצט קיין בעגריעף געהאט וואס דיענען איז אונ האט זיך געשראקען פאר יעדען וואס טראגט א רויטע היטעל אונ בלאנקע קנאפ, דאריבער איז אויך לייכט צו פערשטעהן, וואס איז געווארן אזא גרויסע בהלה ביי יודען וואו נאר מען האט פון דעם נייען בעפעהל דערהערט — מען איז פשוט אהן מוחות אומגענאנגען אונ א סך נארישקייטען האבען זיך דעמאלט ביי יודען אבגעטהון. אין אלטקאנסטאנטין האבען זיי גאר די קאפ פערלארען אונ עס איז רעכט געוועהן זיך צו בונטעווען אונ די מלוכה האט געמוזט שטרענג בעשטראפען די פון זיי, וואס האבען געמיינט אז עס וועט זיי העלפען, ווען זיי וועלן שרייען, אז זיי בעשטעהען ניט, דורך אזעלכע נארישקייטען אונ נארישע עקשנות זענען די יודען, ווי עס פערשטעהט זיך, פערהאסט געווארן ביי די אללע שרים וואס האבען פריהר געמיינט נאר זייער טובה, ווייל מיט קיין שום אנדער פאלק האט מען אזוי פיעל צו טהון ניט געהאט וויפיעל מיט זיי, אונ קיין טובות האט מען שוין זיי מעהר ניט געוואלט טהון. פון בילדונג זענען זיי געלאפען ווי פון פייער. די קהלות האבען זיך געפיהרט ווי א שיף אהן א רודער, ווער עס האט געהאט אין זיך מעהר עזות פלעגט ווערן דער מנהיג, קהל האט ניט הס געהאט אויף ארעמע לייט, אבער דער וואס האט געהאט די מטבע האט געקאנט אויספיהרען ביי זיי זיך אויסצוקויפען פון פערשיעדענע פאווינאסטען; דורך דעם איז קיין ארדנונג ניט געוועזן אין דעם רעקרוטין געבען אונ יעדעס יאהר איז די צאהל פון די שולדיג געבליבענע רעקרוטען אלס געווארן גראסער, אונ אז עס איז אים יאהר 1853 ארויס א גזירה פון די פאימאניקעס, דאס הייסט: אז יודען זאללן פאר שטראף אבגעבען וועמען מען וועט נאר האפען האבען ערסט די קהל'ס-לייט ארויסגעוויזען זייער גאנץ אכזריות: ווי ווילדע צורייצטע וועלף האבען זיי זיך צולאזט צווישען די ארעמע שאפעלעך

אונ הָאבֶּען אָהן רַחֲמָנוּת טױזֶענדֶער קְלֵיינֶע ציטְרִיגֶע קִינְדֶער אַרױסְגֶערִיסֶען פוּן דֶער מוּטְטֶערְס שׂױס אונ הָאבֶּען נָאךְ דֶערְצוּ אִיבֶּערְגֶעלָאזְט דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל פַאר אַ יְרוּשָׁה· אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶע אונ שְׁוֶוערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג, וָואס הַאלְט זִיךְ נָאךְ בִּיז אִיצְט, אַז דֶער יוּד אִיז פֶאהִיג אױף אַלְס אַבִּי זִיךְ אַלֵיין אַרױסְצוּמַאכֶען פוּן מִילִיטֶער פְּפְלִיכְט, וָואס דָאס אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ דִי עֶרְשְׁטֶע אונ וִוִיכְטִיגְסְטֶע פְּפְלִיכְט פַאר יֶעדֶען בִּירְגֶער צוּ זַיין לַאנְד אונ הָאטְשׁ דִי צַייט הָאט שׁוֹין גֶעוִוִיזֶען אַז דִיזֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג אִיז אַזוֹי פַאלְשׁ וִוִיפִיעל אַנְדֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען, וָוארוּם אִין צְוֵויי גְרױסֶע מִלְחָמוֹת הָאבֶּען אױךְ גֶענוּג יוּדֶען זֵייעֶר בְּלוּט אונ לֶעבֶּען גֶעגֶעבֶּען פַאר זֵייעֶר קֵייזֶער אונ פַאר זֵייעֶר לַאנְד, אונ אִיצְט גֶעהֶען שׁוֹין אַלֶע גֶערְן צוּם דִינְסְט, נָאר אִין גַאנְצֶען אִיז נָאךְ יֶענֶע קָהָל׳סֶע אוּנָארְדְנוּנְגֶען נִיט אױסְגֶערױמְט, אונ פַאר דִי אוּנָארְדְנוּנְג וָואס זֵיי הָאבֶּען אוּנְז גֶעלָאזֶען בִּירוּשָׁה אִין דִי מֶעטְרִיצֶעסְקֶע בִּיכֶער לַיידֶען מִיר נָאךְ הַיינְט·

נָאר וִוי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהְרְט, הָאט דִי רֶעגִירוּנְג פָארְט גֶעטְהוּן אִיהְר׳ס אונ הָאט נִיט אױפְגֶעהֶערְט צוּ זָארְגֶען צוּ מַאכֶען פַאר זֵיי בֶּעסֶערֶע אָרְדְנוּנְגֶען, וֶועלְכֶע עֶקְסִיסְטִירֶען נָאךְ בִּיז אִיצְט אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת. אַזוֹי הָאט זִי אַיינְגֶעפִיהְרְט אִים יָאהר 1839 דִי טַאקְסֶע פוּן כָּשֵׁר פְלֵיישׁ עֶס זָאלל זַיין פוּן וַואנֶען אױסְצוּהַאלְטֶען שְׁפִּיטָאלֶען, תַּלְמוּד תּוֹרָה׳ס אונ נָאךְ אַזֶעלְכֶע וָואהלְטְהֶאטִיגֶע יוּדִישֶׁע אַנְשְׁטַאלְטֶער· שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְף יָאהר, אַז מֶען הָאט גֶעמַאכְט יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען הָאט זִי גֶעהֵייסֶען מַאכֶען לִיכְט-גֶעלְד (סְוֶויעצְנָאי סְבָאר) אונ דִי הַכְנָסָה דֶערְפוּן זָאלל גֶעהֶען אױף אױסְצוּהַאלְטֶען דִי שׁוּלֶען. זִי הָאט אױךְ גֶעהֵייסֶען מַאכֶען בֶּעשְׁטֶאנְדִיגֶע אֲסִיפוֹת פוּן רַבָּנִים, כְּדֵי זֵיי זָאלְלֶן אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אױף אַלְלְדִינְג וָואס גֶעהט פָאר צְוִוישֶׁען יוּדֶען אונ זֵיי זָאללֶען קאֶנֶען פַאר אֶנְטְוֶוערֶען אַלֶע שַׁאֲלוֹת וָואס קוּמְט פָאר דִי מְלוּכָה זֵיי צוּ פְרֶאגֶען. אִיבֶּערְהױפְּט הָאט דִי רֶעגִירוּנְג זִיךְ בֶּעמִיהט, אַז יוּדֶען זָאלְלֶן הָאבֶּען בֶּעשְׁטֶאנְדִיגֶע פַּרְנָסוֹת אונ נִיט לֶעבֶּען פוּן וִוינְד, אונ דֶערְפַאר הָאט זִי אִים יָאהר 1835 אַרױסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז מֶען זָאלל אַיינְטְהֵיילֶען דִי יוּדֶען אִין פֶערְשִׁידֶענֶע קְלַאסֶען, וִוי סוֹחֲרִים, בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת, אונ מֶען זָאלל אױפְנֶעהמֶען אִין דִינְסְט בַּיי דֶער קְרוֹין אַזֶעלְכֶע יוּדֶען, וָואס וֶועלֶען עֶנְדִיגֶען אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען. זִי הָאט אױךְ גֶעזֶעהן אַיינְפִיהְרֶען יוּדִישֶׁע דְרוּקְען אִין ווִילְנָא אונ אִין זְשִׁיטָאמִיר אונ הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז אִין אַלֶע עֶרְטֶער וואו יוּדֶען וָואהנֶען זָאלל בַּיי יֶעדֶען גוּבֶּערְנַאטָאר דִיעֶנֶען גֶעלֶערְנְטֶע יוּדֶען, כְּדֵי עֶס זָאלל זַיין בַּיי וֶועמֶען צוּ פְרֶאגֶען וֶוענְן עֶס מַאכְט זִיךְ עֶפִּיס אַ יוּדִישֶׁער עִנְיָן. דֶערְבַּיי הָאט זִי אױךְ גֶעזֶעהן, אַז יוּדֶען זָאלְלֶן

זיך ניט האבען צו בעקלאגען, אז מען לאזט זיי ניט טריי בלייבען זייער אמונה אונ האט איינגעפיהרט, אז מען זאלל אויף אללע ימים טובים בעפרייען די יודישע סאלדאטען אונ זיי זאללען אפילו מאגען אין יעדען פאלק האבען זייער אייגענעם רב. דאס אייגענע האט מען אויך געטהון מיט יודישע ארעסטאנ- טען, וואס מען האט זיי ערלויבט זיי זאללען שבת אונ יום טוב ניט ארבייטען. מען מוז אויך מודה זיין, אז ניט אללע זאקאנעס וואס זענען ארויס פאר יודען זענען אין גאנצען פאר זיי גוט געוועהן; פון פיעל זאכען האבען יודען גע- ליטען בעזונדער: דער זאקאן וואס זיי טאהרען זיך ניט בעזעצען אין גאנץ רוססלאנד מאכט זיי אפט גרויסע שטערונגען אין פרנסה אונ נאך א סך אנדערע פיין אונ שמערצען, נור צו יענער צייט, ווען מען האט זיי צוגעלאזט צו פאד- ריאדען אונ אטקופען, האבען זיי די גזירה פון דעם זאקאן אזוי שטארק ניט געפיהלט. הוץ דעם האט מען אין יענע יאהרען אזוי שטארק ניט געקוקט אויף זיי, אונ די וואס האבען געמוזט קומען אין רוססלאנד האבען גרינג דארט זיך געקאנט געפינען אונ אפט בלייבען דארט ניט אויף עטליכע טאג.

מיט שלום האט אלכסנדער דער צווייטער איבערגענומען די מלוכה. נאך דער שווערער קרימער מלחמה האט ער זיך ענטשלאסען רוססלאנד צו בעגליקען מיט רוה אונ פרייהייט, אונ דעם אייגענעם נאמען „בעפרייער", („Освободитель") וואס דאס דאנקבארע רוססיש פאלק האט איהם געגעבען, האט ער אויך פערדינט ביי די יודען וועלכע רופען איהם נאך איצט „מלך של חסד". אין זיין צייט האבען שוין היבש ארויסגעוואקסען די שאנע בומעלעך, וואס זיין פאטער, ניקאלאי דער ערשטער, האט פערפלאנצט, אונ דורך דעם רעגען פון זיינע חסדים האבען זיך באלד ענטוויקעלט גרינע בלאטער אונ די וועלט האט גע- קאנט ארויסזעהן, אז זייערע פירות וועלען זיין ניצליך פאר דער וועלט. עס האט געדויערט נאר א קורצע צייט זענען אללע שוללען, גימנאזיען אונ אוני- ווערזיטעטען פאל געווארען מיט יודישע תלמידים, וואס האבען זיך גענומען צו- פערשיעדענע וויסענשאפטען. צום ערשטען האט אלכסנדר דער צווייטער אויס- געגלייכט די רעכט פון יודען וועגען רעקרוטירונג אונ האט מבטל געוועהן די פריהריגע געזעצע, וואס יודען האבען געמוזט צושטעללען רעקרוטען מעהר פון אללע אונ א הוץ דעם געבען נאך רעקרוטען פאר שטראף. ער האט אויך פאר- וועהרט צוצונעהמען קליינע קינדער אונ האפען מענשען פון דער גאס וואס האבען ניט קיין פאספארטען. אים יאהר 1856 האט ער געגעבען א בעפעהל, מען זאלל איבערקוקען אללע געזעצע וועגען יודען אונ זעהן ווי ווייט מעגליך

זַיי אוֹיסגְלַייכֶען מִיט אַללֶע אַנְדֶערֶע פֶאלְקֶער פוּן רוּסְלַאנְד. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז אוֹיךְ דִי יוּדִישֶׁע לַאגֶע אִין רוּסְלַאנְד שְׁטַארְק פֶערְבֶּעסֶערְט גֶעוָוארֶען: מֶען הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען יוּדֶען גֶעבֶּען שְׁטֶעללֶען בַּיי דֶער קְרוֹין, מֶען הָאט פַאר זַיי גֶעאֶפֶענְט עֶטְלִיכֶע שְׁטֶאדְט וִוי יַאלְטָא, נִיקָאלַאיֶעוו אוּנ סֶעוַואסְטָאפָּאל, מֶען הָאט זַיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ בּוֹיעֶן אֵייגֶענֶע הַייזֶער אִין קָאוְונָא, זְשִׁיטָאמִיר אוּנ קַאמֶענִיץ־פָּאדָאלְסְק, בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אוּמֶעדוּם אוּנ זִיךְ מַאכֶען דָארְט שׁוּללֶען אוֹיף צוּ דַאוְונֶען, אוּנ עֶס אִיז אוֹיךְ פֶערְוֶועהְרְט גֶעוָוארֶען צוּ טוֹיפֶען יוּדִישֶׁע קִינְדֶער, וָואס זֶענֶען יוּנְגֶער פוּן פִירְצֶען יָאהר, אָהן דֶעם רְשׁוּת פוּן דִי עֶלְטֶערְן.

אִין דֶער צַייט פוּן זַיין גֶעבֶּענְשְׁטֶער הֶערְשׁוּנְג זֶענֶען אִין רוּסְלַאנְד גֶע־גְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען צְוַויי גְרוֹיסֶע חֶבְרוֹת: דִי עֶרְשְׁטֶע – אִים יָאהר 1864 דִי חֶבְרָה „מְפִיצֵי הַשְׂכָּלָה" צוּ פֶערְבְּרֵייטֶען בִּילְדוּנְג צְווִישֶׁען דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען, אוּנ דִי אַנְדֶערֶע – אִים יָאהר 1881 צוּ שְׁטִיצֶען גֶעמֵיינֶע בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת אוּנ עֶרְדַארְבַּייטֶער, צוּם זֵכֶר פוּן זְמַן פִּינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יֶאהְרִיגֶער גְלִיקְלִיכֶער רֶעגִירוּנְג:

אַזוֹי אִיז פוּן יָאהר צוּ יָאהר אַלְץ בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען דֶער מַעֲמָד פוּן יוּדֶען, אוּנ זַיי וָואלְטֶען שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ נָאהֶענְט צוּ דֶער פָאללְקָאמֶענֶער פְרַייהַייט גְלַייךְ מִיט דִי אַנְדֶערֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם לַאנְד, וֶוען אַנְדֶערֶע וִויכְטִיגֶע פְרַאגֶען אוּנ עִנְיָנִים גֶעהֶמֶען נִיט צוּ בַּיי דֶער מְלוּכָה יֶעדֶע מֶאגְלִיכְקֵייט צוּ טְרַאכְטֶען וֶועגֶען זַיי, דֶערְפַאר אֶפְשַׁר אִיז דִי יוּדִישֶׁע פְרַאגֶע אַיינְגֶעשְׁלָאפֶען גֶעוָוארֶען, אוּנ פוּן יָאהר 1870 זֶעהְט מֶען אַרוֹיס, אַז דִי רֶעגִירוּנְג הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען בַּיי יוּדֶען צוּרִיק צוּצוּנֶעהְמֶען דָאס בִּיסֶעל רֶעכְטֶע, וָואס מֶען הָאט זַיי פְרִיהֶער גֶעשֶׁענְקְט. אַזוֹי הָאט מֶען גֶעטְהוּן מִיט דֶעם גֶעזֶעץ פוּן 1874 וֶועגֶען רֶעקְרוּטִירוּנְג, וָואס הָאט לְכַתְּחִלָּה נִיט גֶעהַאט גֶעמַאכְט קַיין שׁוּם חִלּוּק צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען, אוּנ נָאר מִיט דֶער צַייט הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען זֵייהר פִיעל פֵּירוּשִׁים, אַז מִיט יוּדֶען דַארְף מֶען זִיךְ אַנְדֶערְשׁ נוֹהֵג זַיין. נָאר פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען פֶערְהֶאלְטְנִיסְמֶעסִיג גֶעלֶעבְּט צוּפְרִידֶען, אוּנ אֵייבִּיג וֶועט בַּיי זַיי בְּלַייבֶּען דֶער זֵכֶר פוּן מֶלֶךְ שֶׁל חֶסֶד, אַלֶכְּסַנְדֶער דֶעם צְווֵייטֶען, דֶעם בֶּעפְרַייעֶר פוּן זַיין לַאנְד, צוּ בְּרָכָה אוּנ צוּ דַאנְק.

צוּ בֶּעמֶערְקֶען אִיז דֶערְבַּיי, אַז דִי גַאללֶע חֲסָדִים, וֶועלְכֶע דִי רוּסִישֶׁע רֶע־גִירוּנְג הָאט אִין דֶער צַייט פוּן נִיקָאלַאי דֶעם עֶרְשְׁטֶען אוּנ אַלֶכְּסַנְדֶער דֶעם צְווֵייטֶען גֶעטְהוּן מִיט יוּדֶען הָאט דַארִין אַ נְגִיעָה גֶעהַאט אֵיין יוּד מִיט אֵיין אֱמֶת יוּדִישׁ הַארְץ אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעוֶוענְזָאהן, וֶועלְכֶער

האט כל ימיו ניט אויפגעהערט צו ארבייטען פאר זיינע ברידער אונ האט זיי אין גאנצען אוועקגעשענקט זיינע לעצטע שוואכע כוחות אונ טאג. ערשט אצונד, ווענן מיר זעהען ווי פיעל שלעכטס מען טהוט דעם יודען נאר דערפאר וואס מען קענן איהם ניט. פערשטעהט מען ערסט וואס לעווינזאהן האט געטהון דערמיט, וואס ער האט דער רוסישער רעגירונג בעקאנט געמאכט מיט'ן יודישען אינוועניגסטען לעבען, אונ מען מוז מודה זיין אז דאס, וואס מענדעלזאהן איז געוועהן פאר די דייטשעסע יודען דאס איינענע איז לעווינזאהן געוועהן פאר די רוסישע. ביידע האבען זיי ליעב געהאט דעם יודען אונ דאס יודישקייט מיט'ן גאנצען הארצען אונ האבען זיך בעמיהט אויפצוועקען זייערע ברידער פונ'ם שלאף, אין וועלכען זיי זענען פון צרות אונ גזירות א צייט יאהרען פערזונקען געווארען. נאר דער חלוק צווישען זיי איז דער, וואס מענדעלזאהן האט געלעבט אין דייטשלאנד, וואו יודען האבען אליין אנגעהייבען ארבייטען פאר זיך נאר אהן א שום דערמאנען אדער הילף פון דער מלוכה, דערפאר איז איהם גרינג אנגעקומען זיך דירעקט צו ווענדען צו זיינע ברידער אונ אלדינג וואס ער האט געטהון פאר זיי האבען זיי באלד אללע איינגעזעהן; לעווינזאהן אבער האט געלעבט אין רוסלאנד, וואו ערשטענס, האבען די יודען פון יענער צייט גאר ניט געקאנט זיין מבינים אויף אזא גרויסען מענשען, אונ צווייטענס קאנן יעדע זאך דא נאר דעמאלט האבען א קיום, ווענן די מלוכה וויל עס אונ גיט דארויף איהר הסכמה, דערפאר האט ער געמוזט מיט אללע זיינע פלענער אנקומען צו איהר אונ האט זיך דורך דעם ביי זיינע ברידער, אין זיין צייט, אזוי ניט אנגעזעהן.

די צייט אונ דאס לעבען ווייסען אבער פון קיין סודות ניט: לעווינזאהן האט זוכה געוועהן נאך ביי'ם לעבען צו זעהען זיינע ברידער אין א בעסערע לאגע. זיין ארבייט, וואס ער פלעגט קראנקערהייט אבטהון ביי זיך אין אויבערשטיבעל האט ניט איינמאל, מיט פיעל יאהרען שפעטער, געבראכט יודען א ישועה, אונ דאס וואס אלכסנדר דער ערשטער האט געוואלט האבען ביי זיך אים לאנד האטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן, איז טאקי מקוים געווארען, אונ ניט אומזיסט האט מען איהם גערופען: דער רוסישער מענדעלזאן, האטש נאך פאר איהם האט שוין ליטא ארויסגעגעבען צוויי גרויסע לייט ווי ר' פנחס אליהו הורוויץ, דער מחבר פונ'ם „ספר הברית" אונ דער דאקטאר ר' יהודה הורוויץ פון ווילנא. זיי ביידע האבען זעהר געוואלט פערשפרייטען וויסענשאפט אונ בילדונג צווישען זייערע רוסישע ברידער.

ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווִינְזָאהן איז גֶעבָּאהרְן גֶעוָוארֶען אִין קְרֶעמֶענִיץ דֶעם 2 טֶען סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1788, פּוּנְקְט אִין אַזָא צַייט, וֶוען אִין גַאלִיצְיֶען הָאבֶּען דִי תַּלְמִידִים פוּן מֶענְדֶעלְסָאן אָנְגֶעהֵייבֶּען פַארְבְּרֵייטֶען אוֹיפְקְלֶערוּנְג, אוּנ פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ צוּלָאזְט גֶעבִּילְדֶעטֶע יוּדֶען אִין פִיעל שְׁטֶעדְט פוּן פּוֹלִין אוּנ לִיטָא, ווִי דוּבְנָא, מָאהִילִיב בַּיי׳ם דְנִיעֶסְטֶר, בֶּערְדִיטְשׁוּב, רַאסֵיין, זַאגֶער. אוּנ הָאבֶּען אִין דֶער שְׁטִילל גֶעאַרְבַּייט אוּנ צוֹגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ מֶענְשֶׁען מִיט שֵׂכֶל, וָואס הָאבֶּען גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהן, אַז עֶס אִיז נִיט גוּט צוּ בְּלָאנְזֶען אִין דֶער פִינְסְטֶערְנִישׁ. אַזוֹי ווִי אִין קְרֶעמֶענִיץ הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען קְלוּגֶע יוּדֶען, אוּנ לֶעווִינְזָאהנְס עֶלְטֶערְן זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן פוּן דִי קְלוּגֶע, הָאבֶּען זֵיי זַייעֶר קִינְד גֶעגֶעבֶּען אַגוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג, אוּנ צוּ זַיין בַּר מִצְוָה אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער בָּקִי אִין תַּלְמוּד אוּנ הָאט אוֹיךְ שׁוֹין גֶעהַאט אַיְדִיעָה אִין דֶער רוּסִישֶׁער שְׁפְּרַאךְ. חֲתוּנָה גֶעהַאט הָאט עֶר, ווִי עֶס הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפִּיהְרְט, גָאר יוּנְג פוּן דֶער שְׁטָאדְט רַאדְזִיווִילָאוו, אוּנ אִים יָאהר 1812, וֶוען דִי פְרַאנְצוֹיזֶען זֶענֶען אַרַיין קַיין רוּסְלַאנְד אִיז עֶר דָארְט גֶעוֶועהן אֵיין אִיבֶּערְזֶעצֶער אוּנ הָאט גֶעטְרַיי גֶעדִינְט דֶער מְלוּכָה. עֶר אִיז אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן קַיין גֶעזוּנְדֶער, דִי שְׁוֶוערֶע אַרְבַּייט הָאט אִיהם גֶעשַׁאדְט אוּנ עֶר אִיז אַרַיינְגֶעפָאהרְן קַיין בְּרָאדִי זִיךְ דָארְט קוּרִירֶען. גָאר אִין בְּרָאדִי הָאט עֶר זִיךְ נִיט אַזוֹי אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט רְפוּאוֹת ווִי מִיט דִי גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע לַייט, מִיט וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ רַאטְה גֶעהַאלְטֶען ווִי אַזוֹי אוֹיפְצוּהֵייבֶּען דֶעם מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען, אוּנ דָארְט אִיז בַּיי אִיהם גֶעבָּאהרְן גֶעוָוארֶען דֶער גֶעדַאנְק: אַוֶועקְצוּשֶׁענְקֶען זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען זַיין אָרֶעם פָּאלְק אוּנ זֵיי אֶפֶענֶען דִי אוֹיגֶען, וֶועלְכֶע זֵיי זֶענֶען, פוּן אַזוֹי פִיעל פַּיין אוּנ צָרוֹת, אַזַא לַאנְגֶע צַייט פֶערְשְׁטֶעלְט גֶעוָוארֶען. אִים יָאהר 1818 אִיז לֶעוֶוענְזָאהן צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין קְרֶעמֶענִיץ, פוּן דָארְט הָאט מֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פַאר אַלֶעהרֶער קַיין בֶּערְדִיטְשׁוּב, אוּנ אִין דֶער צַייט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר „תְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל“, וָואס אִיז עֶרְשְׁט אִין צֶעהן יָאהר אַרוּם, נָאךְ גְרוֹיס מִיה, אָבְּגֶעדְרוּקְט גֶעוָוארֶען אוּנ וֶועלְכֶער הָאט בַּיי יוּדֶען אַשְׁטַארְקֶען רוֹשֶׁם גֶעמַאכְט. אִין דֶעם סֵפֶר הָאט לֶעווִינְזָאהן גֶעטְהוּן ווִי אֵיין אֶמֶת׳ר קֶענְנֶער פוּנ׳ם פָּאלְק: עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז יוּדֶען קָאנְן מֶען נָאר נֶעהמֶען מִיט פְרוּמַקְייט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעווַייזֶען, אַז דָאס נַארִישׁ אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט לֶעבֶּען, דִי שְׁלֶעכְטֶע עֶרְצִיהוּנְג פוּן קִינְדֶער, דִי נִיט שֶׁאנֶע ווִינְדפַּרְנָסוֹת זֶענֶען גֶעגֶען דֶעם זִינְן פוּן אוּנְזֶער רֵיינֶער אֱמוּנָה, אוּנ הָאט דַארוֹיף גֶעבְּרַאכְט טוֹיזֶענְדֶער רְאָיוֹת פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד. פַאר דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר

בעקומען פונ'ם קייזער ניקאלאי דעם 1־טען טויזענד רובעל א מתנה, אונ פון דעמאלט אן איז זיין נאהמען בעליעבט געווארען ביי דער מלוכה אונ ביי יעדען ענין, וואס האט זיך נאר אנגעקערט מיט יודען האט מען געפרעגט זיין עצה.

שפעטער מיט עטליכע יאהר האט לעווינזאהן בעקומען פונ'ם מיניסטער ליווען א בעזונדער פאפיער מיט פערשיעדענע שאלות, ער זאל זיי פאר ענטפערן. פון די שאלות האט ער פערשטאנען, אז די מלוכה וויל וויסען, אין וואס בעשטעהט דער רעכטער יודישער גלויבען? פון וואנען נעהמען זיך פיעל פון זייערע מנהגים? וועלכע ספרים זענען ביי זיי היילינ? צו שטעהט אין די ספרים, אז מען מוז פיינד האבען אללען וואס געהערן ניט צו דער יודישער אמונה אונ צו מאג מען זיי נארען? וואס פאר כתות אונ חברות געפינען זיך צווישען זיי, אונ צו קאן מען זיי ארויפברענגען, זיי זאללען זיך בעשעפטיגען מיט ערדארבייט אונ אנדערע עהרליכע מלאכות, מען זאלל מיט דער צייט זיי קאנען אויסגלייכען אין רעכטע מיט אללע איינוואהנער פונ ם לאנד? לעווענזאהן האט זיך ניט געפוילט עטליכע יאהר נאך אנאנד אויסצוארבייטען זיין תשובה אויף די אללע שאלות, אונ צו ליעב דעם האט ער ארויסגעגעבען זיין בעריהמט ספר „בית יהודה", וואס האט ביי איהם צוגענומען זיין לעצט ביסעל כח, אונ ער איז שוין נאך דעם געבליבען א חולה מסוכן זיינע גאנצע יאהרען.

מען קאנן זיך פארשטעלען וואס פאר א מיה איהם האט געקאסט צו בעקומען, אין אזא קליין שטאדטעל ווי קרעמעניץ, אללע ביכער, וואס ער האט געמוזט דורכלייענען, כדי ער זאלל קאנען אויף יעדער שאלה אנפערן מיט ישוב הדעת אונ זיך פעררופען אויף אלטע, ביי דער וועלט אנגענומענע ספרים; אונ מען מוז נאר בעוואונדערן זיין גרויסע ליעבע צו זיינע ארעמע ברידער אונ צו זיין אמונה. צום אומגליק האבען איהם זיינע ברידער ניט פערשטאנען אונ האבען זיינע ספרים אין פייער געווארפען. ער האט עס געוואוסט אונ אויף זיי קיין שנאה ניט געהאט, ווייל נאר אזא חכם ווי ער האט פערשטאנען ווי גרויס זייער בלינדקייט איז אונ אז אלס וואס זיי טהוען איז דאס ניט פון שלעכטסקייט, נאר פון אונוויסענהייט, אונ דאריבער האט ער נאך מיט מעהר פייער זיך געמיהט זיי צו אפפענען די אויגען, אונ פון זיין קראנקען בעט האט ער מאל פאר מאל מיט זיין אבגעשוואכטער האנד

גֶעשְׁרִיבֶּען דִי רֶעצֶעפְּטֶען אוּנ בַּקָשׁוֹת צוּ דֶער מְלוּכָה אוֹיסְצוּבֶּעטֶען חֶסֶד אוּנ חֲנִינָה פַּאר זֵיי.

אַז עֶס הָאט זִיךְ אִין זָאסְלַאוו אַ אוּמְגְלִיק גֶעטְרָאפֶען, מֶען הָאט אַיינְגֶעזֶעצְט עֶטְלִיכֶע יוּדֶען וֶועגֶען עֲלִילַת דָם, אִיז אוֹיךְ לֶעוֶוענְזָאהן גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל עֶר זָאלל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען, אוּנ פּוּנְקְט וִוי זַיין זֵיידֶע ר׳ אֶלְיָקִים הָאט זִיךְ כִּמְעַט מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר צוּרִיק, נָאךְ אִין דֶער צַייט פוּן יַעֲקֹב פְרַאנְק, אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אַזַא בִּלְבוּל אִין יַאמְפָּאל אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט פָאהרֶען קַיין רוֹם אוּנ דָארְט אַרוֹיסְגֶעהמֶען אַ פַּאפִּיער בַּיים פַּאפְּסְט, אַז דִי בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג אִיז פַּאלְשׁ, אַזוֹי הָאט לֶעוֶוענְזָאהן גֶעאַרְבַּייט, בִּיז מֶען הָאט דִי אוּנְשׁוּלְדִיגֶע בֶּעפְרַייעֶט. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר „אֶפֶס דַמִים״, וָואס אִין אִיהם וַוייזְט עֶר אוֹיס פוּן וַואנֶען דֶער בִּלְבּוּל שְׁטַאמְט אוּנ וִוי עֶר הָאט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת אוּנ יְסוֹד נִיט אִין יוּדִישֶׁע דִינִים אָדֶער מִנְהָגִים. דֶעם אֶפֶס דַמִים הָאט לֶעוִוינְזָאהן אֵיינְגֶענְטְלִיךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען נָאר דַארוֹיף, מְען זָאלל אִיהם אִיבֶּערְזֶעצֶען אִין אַנְדֶערֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ עֶר זָאלל דֶער עִיקָר בֶּעקַאנְט וֶוערְן בַּיי׳ם רוּסִישֶׁען פָאלְק, צוּם סוֹף אִיז עֶר בַּאלְד אִיבֶּערְזֶעצְט גֶעוָוארֶען אִין עֶנְגְלִישֶׁען, אוּנ אִין רוּסִישׁ אִיז עֶר עֶרְשְׁט אַרוֹיס אִים יָאהר 1883.

לֶעוִוינְזָאהן הָאט, חוּץ דִי דֶערְמָאנְטֶע סְפָרִים אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען נָאךְ אַ סַךְ וִויכְטִיגֶע אוּנ נוּטְצְלִיכֶע סְפָרִים. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז בֶּערִיהמְט זַיין סֵפֶר „זְרוּבָבֶל״, וואוּ עֶר פֶּערְאֶנְפֶּערְט דִי גְמָרָא אוּנ וַוייזְט אוֹיס דִי רֶעכְטֶע כַּוָּנָה פוּן דִי בַּעֲלֵי הַתַּלְמוּד. הוּץ דֶעם הָאט עֶר שְׁטֶענְדִיג גֶעמוּזְט שְׁרַייבֶּען בֶּעזוּנְדֶערֶע בְּרִיעף אוּנ פַּאפִּירֶען צוּ פֶערְשִׁידֶענֶע גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס אָן זֵיי אִיז גֶעוֶוענְדְט גֶעוֶועהן צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דִי לַאגֶע פוּן יוּדֶען. וֶועגֶען יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען הָאט עֶר נִיט אֵיינְמָאל גֶעשְׁרִיבֶּען צוּם קֵייזֶער נִיקָאלַאי אַללֵיין אוּנ הָאט גֶעהַאט דָאס גְלִיק פוּן אִיהם אֵיין אֵיינְגֶענְהֶאנְדִיגֶען בְּרִיעף צוּ בֶּעקוּמֶען. דֶער בְּרִיעף, דֶערְצֶעהלְט מֶען, הָאט אִיהם אַ מָאל אָבְּגֶעראַטֶעוֶועט פוּן אַ שְׁלֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען: אִין אַ פִינְסְטֶערֶע וִוינְטֶער נַאכְט אִיז פְּלוּצְלוּנְג אֵיין אָפִּיצִיר אַרֵיינְגֶעפַאלֶען מִיט אַ גֶעוַואלְד צוּ אִיהם אִין שְׁטוּב. מֶען זָאלל אִיהם גֶעבֶּען בְּרָאנְפֶען, וַוייל עֶר הָאט גֶעמֵיינְט אַז דָא אִיז אַ שֶׁענְק. דִי דִיענְסְט הָאט זִיךְ דֶערְשְׁרָאקֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען רוּפֶען דֶעם בַּעַל הַבַּיִת. דֶער אָפִּיצִיר אִיז דֶערְוַוייל אַרֵיין אִין אַנְדֶערְן צִימֶער, וואוּ לֶעוִוינְזָאהן אִיז גֶעזֶעסֶן אִיבֶּער אַ סֵפֶר, אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁרַייעֶן, עֶר זָאל פַאר אִיהם אַרָאבְּנֶעהמֶען דִי יַארְמִילְקֶע. לֶעוִוינְזָאהן הָאט אִיהם גַאנְץ קַאלְט גֶעאֶנְפֶערְט, אַז עֶר פֶערְשְׁטֶעהט נִיט וִוי אַזוֹי קוּמְט

עֶס אֵיין אָרְדֶענְטְלִיכֶער מֶענְשׁ צוּ יֶענֶעם אִין שְׁטוּבּ אוּנ טְהוּט אַלֵיין נִיט אוּיס דָאס הִיטֶעל, דָא הָאט זִיךְ דֶער אָפִּיצִיר עֶרְשְׁט צוּהִיצְט אוּנ גֶעשְׁרִיעֶן, אַז אַזָא בִּזָיוֹן וֶועט עֶר נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז אַ פְּרָאסְטֶער יוּד זָאלל אִיהם לֶערְנֶען דֶרֶךְ אֶרֶץ, אַז לֶעוִוינְזָאהן הָאט אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס קָאנְן קוּמֶען צוּ שְׁלֶעכְטֶע פָאלְגֶען הָאט עֶר וַוייטֶער גָאר רוּהִיג אוּנ גֶעלַאסֶען אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פוּנ׳ם קַאסְטֶען אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט דֶעם אָפִּיצִיר נָאר גֶעוִויזֶען דִי אוּנְטֶערְשְׁרִיפְט, וִוי יֶענֶער הָאט עֶס נָאר דֶערְזֶעהן אִיז עֶר בַּאלְד אוֹיסְגֶענִיכְטֶערְט גֶעוָוארֶען, מִיט צִיטֶערְנִישׁ הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען פַארְעֶנְטְפֶערְן אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אַוֶועקְגֶעהן בִּיז לֶעוִוינְזָאהן וֶועט אִיהם מוֹחֵל זַיין.

לֶעוִוינְזָאהן אִיז בְּטֶבַע גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עָנָיו, אוּנ אַז עֶר פְּלֶעגְט עֶפִּיס טְהוּן הָאט עֶר פַיינְד גֶעהַאט מֶען זָאל דַארִיבֶּער אַ סַךְ רֶעדֶען. עֶרְשְׁט נָאךְ זַיין טוֹיְדט אִיז מֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז זַיין בִּילְד גֶעפִינְט זִיךְ אִין הוֹיף פוּן דֶער גְרוֹיספִירְסְטִין מַארְיֶע פַּאווְלָאוְונַא, וַוייל עֶר הָאט גָאר קֵיין הַשָּׂגָה גֶעהַאט זִיךְ מִיט אַזָא זַאךְ צוּ בֶּערִיהמֶען. וִויפִיעל מָאל דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם גֶעוָואלְט שִׁיקֶען גֶעלְד עֶר זָאלל קוּמֶען קֵיין פֶּעטֶערְבּוּרְג אוּנ דָארְט זִיצֶען בַּיי אֲסִיפוֹת, הָאט עֶר זִיךְ שְׁטֶענְדִיג אָבְּגֶעזָאגְט, וַוייל עֶר הָאט נִיט אַרוֹיסְגֶעזֶעהן עֶס זָאלל עֶפִּיס דֶערְפוּן פַאר יוּדֶען אַרוֹיס אַ יְשׁוּעָה, אוּנ זִיךְ גְלַאט נַארִישׁ מַאכֶען הָאט עֶר פַיינְד גֶעהַאט. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר לַאנְד־רַב אוּנ אַלֶע זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאלל אָנְנֶעהמֶען דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע, הָאט עֶר גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז עֶס אִיז אַ סַךְ גְלַייכֶער מֶען זָאלל בֶּערוֹיעֶרְן פַאר וָואס עֶר אִיז דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען, עֶהדֶער מֶען זָאלל זִיךְ קְלָאגֶען דֶערְנָאךְ, וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אוּנ הָאט דִי שְׁטֶעלֶע צוּגֶענוּמֶען.

וִוי וַוייט עֶהרְלִיךְ אוּנ קְלוּג לֶעוִוינְזָאהן הָאט זִיךְ גֶעפִירְט אוּנ הָאט נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף אֵיינְגֶענְלִיעבֶּע, קָאנְן מֶען פֶערְשְׁטֶעהן דֶערְפוּן, וָואס חָאטְשׁ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען אִיהם שְׁטֶענְדִיג פֶערְפָאלְגְט הָאט עֶר זִיךְ נִיט מִתְרַחֵק גֶעוֶועהן פוּן זֵיי אוּנ פְלֶעגְט אָפְט בֶּעקוּמֶען בְּרִיעף פוּן גוּטֶע יוּדֶען, וִוי פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳צֶע דֶער רוּזְשִׁינֶער, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן זַיינֶער אַ קָרוֹב, אוּנ פוּן ר׳ אַבְרָהמִ׳ילֶע טְרִיסְקֶער. זַיין כַּוָּנָה אִיז גֶעוֶועהן זֵיי, דִי גוּטֶע יוּדֶען, זָאלְלֶן וִוירְקֶען אוֹיף דִי יוּדֶען וָואס גְלוֹיבֶּען אִין זֵיי, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס קָאנְן דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל אַרוֹיסְקוּמֶען אַ טוֹבָה זָאלְלֶן אַלֶע צוּזַאמֶען אוּנ אָהן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד אַרְבַּייטֶען לְשֵׁם שָׁמַיִם.

האטש לעווינזאהן פלעגט אפט ליידען דחקות, ווייל ערסט צוויי יאהר פאר'ן טויט האט איהם די מלוכה געשיקט 3000 רובעל, אונ חוץ דעם האט איהם זיין קראנקהייט זעהר שטארק פארמוטשעט, האט ער דאך אויף דער אלטער געהאט גרויס תענוג צו זעהן, אז זיין פערציגיאהריגע ארבייט איז ניט געוועהן אומזיסט, אונ אז עס האט אנגעהייבען אונטערוואקסען א שאנער דור פון עדעלע געלערנטע יודישע יונגע לייט ווי ר' מרדכי אהרן גינצבורג, ר' אברהם בער לעבענזאהן אונ פיעל אנדערע פון ליטא; פיעל האבען איהם מיטגעהאלפען די יודישע שרייבערס, וואס האבען ארויסגעגעבען הבורים אויף לשון הקדש אונ דערמיט דערוועקט אין פאלק נייע געפיהלע אונ ליעבע צו בילדונג. נאך מעהר האט אויפ'ן פראסטען עולם געווירקט דער אקציז, וואס האט געגעבען פרנסה פיעל ארדענטליכע יודען, אונ ווער עס קען נאר דאס יודישע לעבען אין רוסלאנד מוז מודה זיין, אז וואו נאר איין אקציזניק איז פארוואָרפען געוואָרען האבען זיך ארום איהם באלד געזאמעלט אללע בעסערע מענשען אונ מען האט שוין די קינדער נאר אנדערש אנגעהייבען צו ערציהען.

דעם 3-טען פעברואר 1861 איז לעווינזאהן, אויפ'ן צוויי אונ זיבציגסטען יאהר געשטארבען אין קרעמעניץ, אונ ווען ער האט אין דער יוגענד געהאט צו טהון מיט דארנער, וואס האבען איהם געשטאכען אונ ניט געלאזט זיינע ברידער אנווייזען דעם דרך הישר, איז איהם בעשערט געוועהן צו צומאכען זיינע ליכטיגע אויגען צווישען רויזען, וואס ער אלליין האט זיי געפלאנצט אונ וואס האבען איהם זיס געמאכט זיין לעצטען אויגענבליק.

צוויי גרויסע זאכען האבען לעווינזאהן אינטערעסירט, אונ אויף זיי האט ער געהאפט אין זיין גאנצען לעבען: שולען אפענען פאר יודישע קינדער, אונ מאכען קאלאניען פאר יודען. ער האט געוואלט זעהן גוט ערצויגענע יודישע קינדער אונ עהרליכע יודישע ערדארבייטער, אונ דערפאר האט ער ניט גערוהט אונ האט ניט אויפגעהערט צו געבען דער מלוכה אללע עצות ביז ער האט ניט אויסגעפיהרט זיין פלאן, האטש אין גאנצען גערעכטהען האט עס ניט געקאנט, ווייל ניט שטענדיג קומט יעדע זאך אויס ווי מען נעהמט זיך פאר.

אז מען קוקט זיך צו צו דער געשיכטע פון די יודישע שולען אין רוסלאנד, ווי אזוי זיי האבען זיך אנגעהייבען אויפצואפענען אונ ביי וואס פאר א מצב

זַיי האַלְטֶען אַצוּנְד, זֶעהט מֶען אַרוּים, אַז גֶעבְּלִיהט הָאבֶּען זַיי טַאקִי נָאר אִין דִי עֶרְשְׁטֶע יָאהרֶען אִין עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע אֶרְטֶער, וואוּ זַיי זֶענֶען נִיט גֶעזֶועהן אָנְגֶעוָוארְפֶען אוּנ וואוּ דָאס פָאלְק אַלְלֵיין הָאט גֶעפִּיהלְט ווִי נֶאטְהִיג זַיי זֶענֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז יוּדֶען קֶאנֶען נָאר דֶעמָאלְט אוֹיפְגֶערֶעכְט וֶוערְן, וֶוען זַיי אַלְלֶע וֶועלְן קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ אַיינְזֶעהן אַז זַיי מוּזֶען הָאבֶּען בֶּעזוּנְדֶערֶע שׁוּלֶען אוּנ וֶועלְן זָארְגֶען זַיי זָאלְלְן קֶאנֶען עֶקְסִיסְטִירֶען.

דִי עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שׁוּלֶע אִיז גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען אִין אוּמַאן אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן אַ גַאלִיצִיאַנִישֶׁען יוּדֶען ר׳ מֵאִיר הָארְן, אוּנ מִיט דֶער הִילְף פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען גְבִיר ר׳ הִירְשׁ בֶּער הוֹרְוִויץ, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ אַוֶועק־קִיין עֶנְגְלַאנְד אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען פְּרָאפֶעסָאר אִין דֶער קֶעמְבְּרִידְזְשֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט. הָארְן הָאט זֶעהר גֶעוָואלְט, אַז דִי מְלוּכָה זָאלל בֶּעשְׁטֶעטִיגֶען זַיין שׁוּלְלֶע אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעגֶעבֶּען אַ בַּקָשָׁה וֶוענֶען דֶעם אוּנ הָאט עֶרְקְלֶעהרְט, אַז דֶער גַאנְצֶער לִמוּד גֶעהט אוֹיף מֶענְדֶעלְסָאהנְס דֶרֶךְ. אַז דָאס פַּאפִּיר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אִין פָּאלִיצֵייע מֶען זָאלל דָארְט הוֹקֵר וְדוֹרֵשׁ זַיין וֶוער דֶער הָארְן אִיז, הָאט זִיךְ גְרָאד גֶעדַארְפְט מַאכֶען, אַז מֶען הָאט דָארְט גֶעזוּכְט אַ גַנָב, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען מֶענְדֶעלְסָאהן, אוּנ אַז דִי פָּאלִיצֶייע הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵייעֶנְט, אַז הָארְן אִיז אֵיינֶער פוּן מֶענְדֶעלְסָאהנְס לַייט הָאט מֶען אִיהם גֶעוָואלְט אַיינְזֶעצֶען, אוּנ קוּים מִיט צָרוֹת הָאט מֶען אִיהם אָפְּגֶעבֶּעטֶען. נָאךְ דֶעם צוּפַאלל אִיז הָארְן בַּיי זִיךְ שְׁטַארְק אַרָאפְּגֶעפַאלְלֶען, אוּנ מִיט אַ פָּאר יָאהר שְׁפֶּעטֶער אִיז דִי שׁוּלְלֶע זַיינֶע בָּטֵל גֶעוָוארֶען.

דֶערְפַאר הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1826 מִיט מֶעהר מַזָל גֶעאֶפֶענְט אַ שׁוּלְלֶע אִין אַדֶעסְסַא, וָואס אִיז גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען אוֹיפ׳ן ווּאוּנְשׁ פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, וָואס זֶענֶען דֶעמָאלְט נָאר וָואס אַרָאפְּגֶעקוּמֶען פוּן בְּרָאדִי אוּנ הָאבֶּען אַריינְגֶעוָוארְפֶען פוּנְקֶען פוּן בִּילְדוּנְג אִין דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה. עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד גֶעפוּנֶען זֶעהר פֶאהִיגֶע לֶעהרֶער, ווִי דֶער בֶּעוואוּסְטֶער גֶעלֶעהרְטֶער ר׳ שִׂמְחָה פִּינְסְקֶער, דֶער בֶּערִיהמְטֶער דִיכְטֶער (מְשׁוֹרֵר) ר׳ אֵלִיָהוּ מָרְדְכַי וֶוערְבֶּעל, הוֹרְוִויץ, פִּינְקֶעל, זִיטֶענְפֶעלְד אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע, אוּנ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּנ׳ם דִירֶעקְטָאר ר׳ בְּצַלְאֵל שְׁטֶערְן הָאט דִי שׁוּלְלֶע פוּן יָאהר צוּ יָאהר אָנְגֶעהֵייבֶּען מֶעהר וַואקְסֶען. דֶער גֶענֶערַאל גוּבֶּערְנַאטָאר פִירְסְט וָוארָאנְצָאוו, וָואס הָאט זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט זֶעהר פִיעל אָפְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דִי יוּדֶען הָאט שְׁטַארְק מִיטְגֶעהָאלְפֶען, דִי שׁוּלְלֶע זָאלל בֶּעקוּמֶען אַלְלֶע מִיטֶעל צוּ מַאכֶען לַייט פוּן דִי תַּלְמִידִים וָועלְכֶע לֶערְנֶען אִין אִיהר. אוּנ אִים יָאהר 1838 הָאט זִיךְ אִין

קִישֶׁענוֹב אוֹיךְ גֶעאֶפֶּענְט אַזַא שׁוּלֶע, וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער יוּדִישֶׁער שְׁרַייבֶּער ר' יַעֲקֹב אֵייכֶענְבּוֹים, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען אִינְסְפֶּעקְטָאר אִין זְשִׁיטָא-מִירֶער רַאבִּינֶערְשׁוּלֶע, הָאט זִי עֶטְלִיכֶע יָאהר גֶעפִיהרְט בִּיז זִי הָאט זִיךְ נִיט צוּגֶעמַאכְט.

אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם יָאהר הָאט דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אִין רִיגָא אוֹיךְ גֶעאֶפֶּענְט אַ שׁוּלֶע אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פוּנ'ם דָאקְטָאר לִילְיֶענְטְהַאל, אוּנ דָאס אִיז אַזוֹי אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוָועהן בַּיי דֶער מְלוּכָה אַז זִי הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי יוּדֶען אַיינְצוּפִיהרֶען בַּיי זִיךְ אַ בֶּעזוּנְדֶער טַאקְסֶע פוּן פְלֵייש, אוּנ פוּן דֶער הַכְנָסָה אוֹיסְהַאלְטֶען דִי שׁוּלֶע. וָואס מֶעהר דִי עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעפֶעסְטִיגְט הָאט דִי מְלוּכָה אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁטַארְקֶער צוּ טְרַאכְטָען זִי זָאלל אוֹיסְפִירֶען דֶעם גְרוֹיסֶען גֶעדַאנְק פוּנ'ם קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶעם 1-טֶען, וָואס הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ אֶפֶענֶען אַזֶינֶע שׁוּלֶען אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט זִי אִים יָאהר 1842 אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט דֶעם דָאקְטָאר לִילְיֶענְטְהַאל, עֶר זָאלל אַרַיינְפָאהרֶען קֵיין ווִילְנָא, מִינְסְק, קָאוְונָא, הוֹרָאדְנָא, בְּיַאלִיסְטָאק, זְשִׁיטָאמִיר, בֶּערְדִיטְשׁוֹב אוּנ פִיעל אַנְדֶערֶע אָרְטֶער אוּנ זָאלל דָארְט דִי יוּדֶען פֶערְשְׁטֶעהן גֶעבֶּען וָואס דִי מְלוּכָה מֵיינְט מִיט דִי שׁוּלֶען, אַז זִי ווִילל נִיט חָלִילָה בֶּערִיהרֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אוּנ הָאפְט נָאר, אַז דוּרְךְ בִּילְדוּנְג וֶועלֶן דִי יוּדֶען זִיךְ אַרוֹיפְהַאפֶּען אוֹיף אַ הוֹיכֶער מַדְרֵגָה אוּנ וֶועלֶן בֶּעלִיעבְּט וֶוערְן בַּיי אַללֶע אַיינְוואוֹהנֶער פוּנ'ם לַאנְד. אַ חוּץ דֶעם הָאט לִילְיֶענְטְהַאל זִיךְ בֶּעדַארְפְט בֶּעקַאנְט מַאכֶען מִיט אַללֶע גֶעלֶערְנְטֶע יוּדֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעוַואלְגֶערְט אִין פּוֹילֶען אוּנ לִיטָא, כְּדֵי זֵיי זָאלְלֶען קֶאנֶען וֶוערְן לֶעהרֶער אִין דִי שׁוּלֶען, אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט דֶער מְלוּכָה גֶעקָאסְט גְרוֹיס מִיה בִּיז עֶס אִיז אִיהר גֶערָאטְהֶען אִים יָאהר 1847 אַיינְצוּפִיהרֶען צְוֵויי רַאבִּינֶערְשׁוּלֶען, אִין ווִילְנָא אוּנ אִין זְשִׁיטָאמִיר, אוּנ מַאכֶען אוּמֶעדוּם וואו יוּדֶען הָאבֶּען נָאר גֶעוָואהנְט צְוֵוייעֶרְלֵיי שׁוּלֶען פַאר קְלֶענֶערֶע אוּנ גְרֶעסֶערֶע קִינְדֶער. דִי מְלוּכָה הָאט אוֹיךְ נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קֵיין גֶעלְד אוֹיף צוּ דְרוּקֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע סְפָרִים פַאר דִי יוּדֶען; נָאר קֵיין גְרוֹיסֶע נוּץ אִיז דֶערְפוּן נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אוּנ עֶס הָאט גֶעמוּזְט אַוֶועקְגֶעהֶען גֶענוּג יָאהרֶען בִּיז זֵיי הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ קְלָאגֶען אוֹיף דֶער גְזֵרָה. דִי צַייט טְהוּט זִיךְ אִיהרֶעס, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעזֶעהן אַז עֶס אִיז נִיט אַזַא מוֹרָא, אוּנ הָאבֶּען שׁוֹין מִיט אֵיינֶענֶעם ווִיללֶען אָנְגֶעהֵייבֶּען שִׁיקֶען זֵייעֶרֶע קִינְדֶער אִין דִי שׁוּלֶען אוּנ גֶעהֶמֶען רַבָּנִים פוּן דִי תַּלְמִידִים פוּן רַאבִּינֶערְשׁוּלֶע אִיז גִיךְ אִים יָאהר 1873, וֶוען דִי יוּדִישֶׁע פְרַאגֶע אִיז אִין גַאנְצֶען אַנְשְׁלָאפֶען גֶעוָוארֶען,

אַרויס אַ בּעפֶעהל, מֶען זָאלל דִי שׁוּללֶען אִיבֶּערְמַאכֶען אוֹיף שׁוּללֶען פַאר יוּדִישֶׁע לֶעהְרֶער. דִי נַייֶע שׁוּללֶען הָאבֶּען אָבֶּער שׁוֹין נִיט גֶעהַאט דֶעם גְלַאנְץ וָואס פְּרִיהֶר, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן לֶערְנֶען יוּדִישֶׁע קִינְדֶער מֶעהר אִין פַּאנְסְיָאנֶען בַּיי פְּרִיוַואט לֶעהְרֶער, אוֹיךְ אִין גִימְנַאזְיֶען נָאר אַ גֶעווִיסֶער פְּרָאצֶענְט. דִי בִּילְדוּנְג פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען ווֶערְט נִתְרַבָּה צְווִישֶׁען יוּדֶען וַוייל יֶעדֶער פֶּערְשְׁטֶעהט אַז נָאר דָאס אִיז דָאס אֵיינְצִיגֶע מִיטֶעל וָואס קֶאן זֵיי שִׁיטְצֶען אִין אַללֶע צַייטֶען אוּנ נוֹיטֶען. גֶעווִיס וָואלְטֶען דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען דֶערְגְרֵייכְט נָאךְ אַ הֶעכֶערֶע מַדְרֵגָה אִין בִּילְדוּנְג, וֶוען עֶס ווֶערְט נִיט אִים יָאהר 1887 אַ נַייֶער בֶּעפֶעהל מֶען זָאלל אִין גִימְנַאזְיֶען אוּנ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען אַרֵיינְלָאזֶען יוּדֶען נָאר אַ קְלֵיינֶעם פְּרָאצֶענְט.

פּוּנְקְט אַזוֹי ווִי דִי שׁוּללֶען זֶענֶען קוֹדֶם כָּל גֶעגְרִינְדֶעט גֶעווָארְן פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין, אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ פְּלוּצְלוּנְג אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען, נָאךְ אִים יָאהר 1790 יוּדִישֶׁע עֶרְדְאַרְבֵּייטֶער, וָואס זֶענֶען פוּן מָאהִילִיבֶער גוּבֶּערְנִיע אַרוֹיס אִין דֶער נַייֶער גֶעגֶענְד פוּן הֶערְסָאן אוּנ יֶעקַאטֶערִינָאסְלַאוו, וֶוען רוּסְלַאנְד הָאט עֶס אָבְּגֶענוּמֶען, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשְׁלָאסֶען צוּ זוּכֶען זֵייעֶר בְּרוֹיט אִין דֶער שְׁווֶערֶע עֶהְרְלִיכֶע אַרְבֵּייט. אִים יָאהר 804 הָאט דִי מְלוּכָה אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער גֶעזֶעץ וֶועגֶען דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנִיסְטֶען אוּנ הָאט זֵיי גֶעשֶׁענְקְט פִיעל רֶעכְטֶע אוּנ אוֹיךְ גֶעשְׁטִיצְט מִיט גֶעלְד זֵיי זָאללֶען הָאבֶּען אוֹיף הוֹצָאוֹת אַרִיבֶּערְצוּפָאהְרֶען אוֹיף דִי נַייֶע אֶרְטֶער. דִי כַּוָונָה פוּן דֶער מְלוּכָה אִיז גֶעוֶועהן אָבְּצוּרֵייסֶען דִי יוּדֶען פוּן פִיעל שֶׁעדְלִיכֶע פַּרְנָסוֹת אוּנ זֵיי גֶעבֶּען אַזַא פַּרְנָסָה אִין דִי הֶאנְד, וָואס זָאלל זֵיי דֶערְנֶעהְרֶען בְּכָבוֹד אוּנ קֵיינֶער זָאלל זִיךְ דַארְפֶען בֶּעקְלָאגֶען אוֹיף זֵיי; דֶערְפַאר הָאט זִי זִיךְ גֶענוּמֶען דֶערְצוּ אוּנ אַכְט יָאהר כְּסֵדֶר הָאט זִי אוֹיסְגֶעהָאלְפֶען דִי יוּדֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ עֶרְדְאַרְבֵּייט. נָאר אִים יָאהר 1812 אִיז מֶען שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהן, וַוייל עֶס הָאט גֶעפֶעהְלְט דִי מִיטֶעל, אוּנ עֶרְשְׁט אִין דְרַיי אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר שְׁפֶּעטֶער הָאט זִיךְ דֶער קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶער עֶרְשְׁטֶער נָאךְ אַמָאל גֶענוּמֶען צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנִיסְטֶען וָואס זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן פוּן פְרִיהֶר, אוּנ פוּן 1835 בִּיז 1852 הָאט מֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זוּכֶען עֵצוֹת ווִי וַוייט מֶאגְלִיךְ זֵייעֶר צָאהל צוּ פֶערְגְרֶעסֶערְן אוּנ צוּ צוּצִיהֶען פְרִישֶׁע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט פְרֵייעֶן מִיט דִי חֲסָדִים וָואס דִי מְלוּכָה הָאט זֵיי גֶעטְהוּן. אָבֶּער פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט דִי מְלוּכָה אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זָארְגֶען פַאר יוּדִישֶׁע קָאלָאנִיֶען אוּנ קָאלָאנִיסְטֶען, אוּנ פִיעל פוּן דִי זַאקָאנֶעס וָואס הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיצְט זֶענֶען בִּיסְלֶעכְוַוייז בָּטֵל גֶעווָארְן.

דָאס וָואס דִי מְלוּכָה הָאט נִיט גֶעקָאנְט צוּפְרִיעֶדען זַיין פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען, נֶעהמְט זִיךְ דֶערְפוּן וָואס עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט דָאס גֶעזֶעץ אִין אָנְהֵייבּ גֶעפָּאדֶערְט, אַז אִיבֶּערְפִיהרֶען אַהִין אִין דִי קָאלָאנְיֶען זָאלל מֶען נָאר גַאנְצֶע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ צְוִוישֶׁען דִי קָאלָאנִיסְטֶען גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל אַלְטֶע לַייט וָואס הָאבֶּען קַיין כֹּחַ מֶעהר נִיט גֶעהַאט צוּ אַרְבַּייטֶען אוּנ הָאבֶּען פוּן אָנְהֵייבּ אָן גֶעמוּזְט זִיךְ נֶעהמֶען צוּ זַייטִיגֶע פַּרְנָסוֹת; צְוֵוייטֶענְס: הָאט מֶען דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט נִיט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אוּנ מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען פַאר קָאלָאנִיסְטֶען, וֶוער עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעוָואלְט פֶערְשְׁרַייבֶּען, אוּנ אַזוֹי וִוי דָאס פֶערְשְׁרַייבֶּען זִיךְ אַלְס קָאלָאנִיסְט הָאט בֶּעפְרַייט פוּן מִילִיטֶער דִינְסְט, הָאבֶּען זִיךְ פֶערְשְׁרִיבֶּען פִיעל בַּטְלָנִים, אוּנ טוֹיגֶענִיכְטְסֶען, אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט נוּר אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פִיעל גֶעלְד אוּמְזִיסְט אוֹיף זֵיי, נָאר אַזֵיינֶע בַּטְלָנִים הָאבֶּען זֶעהר פִיעל גֶעשַׁאדְט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען עֶרְנְסְט גֶעמֵיינְט צוּ הָארִיוֶוען אוּנ טַאקִי וֶוערְן גוּטֶע עֶרְדְאַרְבַּייטֶער. הוּץ דֶעם אַללֶעם הָאט מֶען זֵיי אַיינְגֶעטְהֵיילְט זֵייעֶרֶע פֶּעלְדֶער זֶעהר וַוייט פוּן שְׁטָאדְט, דִי עֶצֶם עֶרְד אִיז אוֹיךְ קַיין גוּטֶע גֶעוֶועהן, קַיין בְּרוּנֶענְס הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט, אוּנ דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס זֶענֶען אַהִין גֶעקוּמֶען הָאבֶּען זִיךְ אַ צַייט לַאנְג גֶעמוּזְט וַואלְגֶערְן אִין פֶעלְד בִּיז זֵיי הָאבֶּען וִוי עֶס אִיז אוֹיסְגֶעבּוֹיט הַייזְלֶעךְ, וָואס דֶערְפוּן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען צְוִוישֶׁען זֵיי אַללֶערְלֵיי קְרַאנְקְהֵייטֶען. פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אֲפִילוּ בַּיי אַזֶעלְכֶע פֶערְהֶעלְטְנִיסֶע אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען עֶנֶערְגִיע אוּנ פֶאהִיגְקַייטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דֶערְהַאלְטֶען בִּיז אִיצְט. אִים יָאהר 1810 אִיז אִין חֶערְסַאנֶער אוּנ יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאוֶוער גוּבֶּערְנְיֶע גֶעוֶועהן אִין גַאנְצֶען נַיין קָאלָאנְיֶען, וואוּ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען 3640 מֶענְשֶׁען, אוּנ זֶעכְצִיג יָאהר שְׁפֶּעטֶער אִיז שׁוֹין גֶעוָוארְן 43 קָאלָאנְיֶען מִיט 34,032 מֶענְשֶׁען; דָאס בֶּעוַוייזְט, אַז וֶוען אִין דִי לֶעצְטֶע יָאהרֶען וָואלְט דִי מְלוּכָה נִיט פֶערְלָארְן דֶעם חֵשֶׁק אוּנ וַוייטֶער גֶעשְׁטִיצְט דִי קָאלָאנִיסְטֶען וִוי פְרִיהֶר וָואלְט זֵייעֶר צָאהל גֶעוִוים בֶּעדַייטֶענְד גְרֶעסֶער גֶעוָוארְן. פִיעל פוּן דִי קָאלָאנְיֶען הָאבֶּען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ'דִיגֶע נָאמֶען וִוי „שְׂדֵה מְנוּחָה" „נָהָר טוֹב", אוּנ אַללֶע גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן צְוֵויי רַבָּנִים. פַאר דִי קִינְדֶער הָאבֶּען זֵיי נָאךְ אִים יָאהר 1869 גֶעהַאט פִינְף שׁוּללֶען מִיט 113 לֶעהרֶער אוּנ מְלַמְּדִים, וָואס הָאבֶּען עֶרְצוֹיגֶען 959 תַּלְמִידִים. זֵייעֶר צָאהל הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט פֶערְגְרֶעסֶערְן, אוּנ מֶען מֶעג זָאגֶען, אַז דֶער מַעֲמָד פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען אִיז נִיט שְׁלֶעכְט, אוּנ בַּיי אַללֶע סִבּוֹת, וָואס הָאבֶּען זֵיי

געשטערט אויפצובליהען ווי עס דארף צו זיין האט דאך די מלוכה ג"ט אויסגעבראכט איהר געלד אומזיסט, אונ עס זענען אויסגעוואקסען פעהיגע יודישע ערדארבייטער, וואס מען דארף זיך מיט זיי ניט שעהמען. צום אונגליק האט מען אים יאהר 1882 ארויסגעלאזט א בעפעהל, אז יודען טאהרן ניט קויפען קיין ערד אונ ניט בעזעצען זיך אין דארפער אונ דערפאר זענען פיעל יונגע לייט געצוואונגען געוועהן אוועקלאזען זיך קיין אמעריקא אדער קיין ארץ ישראל, וואו עס האבען זיך, אין דער לעצטער צייט, געמאכט עטליכע קאלאניען מיט דער הילף פונ'ם באראן עדמונד ראטהשילד פון פאריז.

נאר חאטש די לאגע פון די רוסישע יודען איז די לעצטע עטליכע יאהר ניט אזוי פרעהליך פון דעסטוועגען האלטען זיי לעווינזאהן'ס צוואה אונ ארבייטען שטארק אין בילדונג, אויסער די קאווקאזער יודען אונ די קרימטשאקעס, וועלכע שטעהען נאך דערווייל ניט אויף קיין הויכער מדרגה.

אקוראט בעשטימען פון וואנען די יודען האבען זיך אמאל גענומען קיין קאווקאז אונ ווען זיי האבען זיך דארט בעזעצט – איז זעהר שווער. מען ווייסט נאר אזוי פיעל, אז נאך אכט הונדערט יאהר פאר קריסטוס געבורט זענען שוין יודען געוועהן אין קאלכידא, וואס איז דעמאלט בעשטאנען פון גוריען, מינגרעליען, אימעריטיען אונ אבכאזיען אונ עס איז א סברא אז שלמנאסר דער מלך פון אשור, האט זיי אהין פערטריבען, זיי האבען זיך אבער לאנג דארט ניט געקאנט האלטען, אונ זענען אריבער קיין פערסיען, ווען איספור איז געוועהן מלך, אונ האבען זיך אויסגעמישט מיט די פערסישע פעלקער. פון די קאווקאזער יודען זענען אויך געוועהן די ערשטע סוחרים, וואס האבען אנגעהויבען האנדלען מיט די האזארען אונ זיי ביסלעכווייז בעקאנט געמאכט מיט דער יודישער אמונה. ווי גרויס די צאהל פון די קאווקאזער יודען איז אמאל געוועהן – קאן מען פערשטעהען דערפון, וואס ווען עס האבען זיך אין ארמעניען אנגעהויבען אין פינפטען יאהר הונדערט די רדיפות געגען זיי, זענען כמעט אהאלבע מיליאן יודען איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. איבערהויפט האבען די קאווקאזער יודען געהאט וועניג לומדים צווישען זיך וואס זאלען בעפעסטיגען ביי זיי די אמונה, אונ דערפאר זענען זיי גיך ארונטער אונטער דער מאכט פון אנדערע פעלקער אונ זענען מיט יעדען יאהרהונדערט געווארען אלץ ווייניגער. מען געפינט אצונד זעהר פיעל קאווקאזישע פעלקער, וואס איז גאר קיין ספק ניט, אז זיי שטאמען ארויס פון יודען, ווי למשל די אוביכען, וואס מיטען פנים,

מיט די פעהיגקייט אונ אפילו מיטען ווייכען הארצען זענען זיי אהנליך אויפען יודען, אונ אויך די גאנצע בעפעלקערונג פון גוריען, וואס דער נאמען אליין בעוועיזט שאן פון וואנען זיי שטאמען, ווייל הוריא הייסט אויף יענע לשונות א יוד. בעזאנדערס איז פון זיי א תל געוואָרען אים יאהר 1221 ווען טשינגיסכאן, דער פיערטער פון די מאנגאלען איז אנגעפאלען אויף קאווקאז, אונ צום איבריגען האט פון זיי א סוף געמאכט טאמערלאן אים יאהר 1387. פיעל האט מען אויסגעהארגעט אין די איבריגע האבען זיך ענטשלאסען אבצונארען זייערע פערפאלגער אונ האבען זיך אנגעהייבען לפנים אויסצוגעבען פאר קריסטען אדער פאר מחמד'נער ווי עס האט זיי מעהר געפאסט, בסוד אבער זענען זיי געבליבען יודען. אזוי האט א לאנגע צייט אין קאווקאז געלעבט א גאנצע קלאסע פון מאראנען, וואס פלעגען געהן אין די קירכען אדער מעטשעטען, אבהיטען אללע מצות אונ מנהגים פון דער קריסטליכער אדער מהמד'נישער רעליגיאן אונ אין בעזונדערע הייזער האבען זיי געהאט שוללען מיט ספרי תורות אונ פלעגען דאווענען אונ זיך פיהרען נאכען יודישען דין. ביי אזא לאנגע, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געקאנט אויפקאמען, אונ וואס מעהר א דור עס איז אוועקגעגאנגען איז מעהר דאס יודישקייט פערגעסען געוואָרען. פון די מאראנען זענען כמעט אללע צוגעשטאנען אדער צום קריסטענטהום אדער צו מהמדאנער. אונ דאס ביסעל וואס איז געבליבען איז אזוי פערגראבט געוואָרען, אז אפילו זייער פערזענליכע פרייהייט האבען זיי ניט געקאנט איינהיטען, אונ פיעל פון זיי זענען געוואָרען שקלאווען, וואס האבען געהערט צו פערשידענע בעלי בתים אונ מען האט זיי געקויפט אונ פערקויפט אזוי ווי א סחורה. דאס קאן מען זאגען, איז טאקי דאס איינציגע מאל וואס האט זיך געמאכט אינ'ם יודישע לעבען, אויסער מצרים. אז זיי זאללען זיין קנעכט אונ מיט זייער פרייהייט זאלל מען זיך מאכען א מסחר. אזוי ווייט מאראליש זענען די יודען ניט געפאללען אין אנדערע לאנדער, האטש מען האט זיי דארט געברענט אונ געבראטען, אונ דאס איז דער בעסטער בעוויז, אז טאקי נאר די תורה האט זיי שטאנדיג אבגעהיט אזוי נידריג צו פאלען אונ דארט וואו עס זענען געווען לומדים וואס האבען אכטונג געגעבען אויפ'ן אינווענינגסטען מעמד פונ'ם פאלק, האבען די יודען כח געהאט אלס אריבער צו טראגען אונ צו בלייבען יודען.

אזוי זענען די קאווקאזער יודען פערשוואַרצט געוואָרען, ביז דאס גאנצע לאנד איז אים יאהר 1802 אריבער צו רוססלאנד, פון דעמאלט אן לעבען זיי

זיך שוין רוהיג אונ צופריעדען, זיי בעשעפטיגען זיך מיט ארבייט אונ ליידען שוין מעהר ניט ווי א מאהל. עס מאכט זיך נאך אפילו, אז די אלטע שנאה רופט זיך אב, ווי עס האט זיך געטראפען אים יאהר 1878 אין אדארף פערעוויסי, ווען עס איז פערפאללען געוואָרען פונקט פאר פסח א קליין גרוזיניש מיידיל שרה מאדזעבאזע, אונ די יודישע שונאים האבען געוואלט אנהענגען דעם אלטען בלבול, אז זיי האבען דאס קינד דערהרגעט, זיי זאללען האבען בלוט אויף די מצות, נאר די מלוכה, וואס בעשיטצט זיי גלייך מיט אללע, האט דורך די בעריהמטע אדוואקאטען אלכסנדראוו אונ קופערניק ניט דערלאזט מענשען זאללען אומזיסט ליידען, אונ דער אמת איז ארויס, אז די יודען זענען אין דעם נישט שולדיג געוועהן. בעזאנדערס העלפט זיי, וואס זיי רעדען דאס אייגענע לשון, טראגען די זעלבע קליידער אונ פיהרען זיך פונקט ווי אללע זייערע שכנים, דאריבער קומט קיינמאל אויס אייגער פון דעם אנדערען אויסצולאכען אונ עס איז קיין שארפער אונטערשיעד ניטא וואס זאלל פיהרען צו קריעג אונ צו שנאה.

כמעט אין דער אייגענער צייט, וואס די יודען האבען זיך בעזעצט אין קאווקאז, עטליכע יאהר פאר קריסטוס געבורט האבען זיך אין דער קרים אויך אנגעהייבען יודען צו בעזעצען, נאר ניט אזא גרויסע צאהל. דאס וואס זיי זענען געוועהן זעהר ווייניג אונ האבען ניט געקאנט אזוי שטארק אנריהרען זייערע שכנים, עס זאלל דארפען ווערען א שנאה אונ א קנאה, אדער מען זאלל קוקען אויף זיי קרום, אונ א חוץ דעם, וואס גראד אהין האבען זיך בע-זעצט יודען פון אזעלכע מקומות וואו די תורה האט נאך געבליהט אונ זענען דאריבער אלליין אויך עדעלער געוועהן, דאס האט געפיהרט דערצו, וואס די קרימער יודען זענען נאך אין די אלטע יאהרען ניט אזוי פערגראבט גע-וואָרען ווי זייערע קאווקאזער ברידער. זיי האבען געהאט זייערע שולען, אין וועלכע זיי האבען אלליין געלערנט אדער געהערט תורה אונ זענען גע-שטאנען גוט.

דאס זעהט מען אויך ארויס דערפון, וואס אין דער צייט, וואס די פעלקער פון קאווקאז האבען פערשלונגען טויזענדער יודען אונ פון זיי איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען, האבען זיך די קרימער יודען געהאט כח צו האלטען אין אללע צייטען, זיי האבען אויך געוואוסט גמרא, פוסקים, רמב"ם אונ אנדערע ספרים אונ האבען דערפאר איבערגעלאזען יורשים יודען, וואס לעבען נאך אין היינטיגער צייט אונ הייסען דארט „קרימטשאקעס".

די קְרִימְטְשַׁאקֶעס וָואהנֶען גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס אִין קְרַאסוֹבַּאזַאר; דָארְט זֶענֶען דָא בִּיז 700 פַאמִילְיֶען. זֵייעֶר לָשׁוֹן הֵייסְט: טְשַׁאגָאדִי אוּנ אִיז כִּמְעַט דָאס זֶעלְבֶּע וָואס טַאטַארִישׁ. זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶר בֶּעזָאנְדֶערֶע רַב אוּנ הַאלְטֶען מְלַמְדִים, וָואס לֶערְנֶען דִי קִינְדֶער לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, נָאר וַוייטֶער פוּן חוּמֶשׁ אוּנ דַאוְונֶען גֶעהֶען זֵיי נִיט. אַז עֶס זֶענֶען נָאר אֵרוֹיסְגֶעקוּמֶען דְרוּקֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע אַיינְגֶעפִיהְרְט בַּיי זִיךְ אַדְרוּק, אוּנ הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זֵייעֶר אֵיינֶעגֶעם סִדוּר. הָאטְשׁ קֵיין לוֹמְדִים זַיינֶען קֵיינְמָאל נִיט גֶעוֶועהן צְווִישֶׁען זֵיי פוּן דֶעסְטְ־וֶועגֶען הַאלְטֶען זֵיי שְׁטַארְק פוּנ׳ם תַּלְמוּד אוּנ, אַז עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ צַייט וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעוָואלְט צוּ רֶעכֶענֶען צוּ דִי קַארַאימֶעס אוּנ זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע, וָואס יֶענֶע, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ דֶערְפוּן אָפְּגֶעזָאגְט אוּנ הָאבֶּען עֶרְקְלֶערְט, אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען גְלַייךְ וִוי אַללֶע יוּדֶען, אוּנ דִי גְמָרָא אִיז בַּיי זֵיי הֵיילִיג.

אִין שְׁטוּב־פִיהרֶען זֶענֶען דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס נִיט וַוייט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דִי טַאטַארֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אַ גְרוֹיסֶער חִלּוּק פוּן זֵיי בִּיז דִי קַרַאִימֶעס, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נָאךְ פִיעל נַארִישֶׁע מִנְהָגִים. זֵיי זִיצֶען אוֹיךְ אִין קְלֵיינֶע שְׁטִיבֶּעלֶעךְ, דָארְט שְׁטֶעהֶען נִידְרִיגֶע בֶּענְק אוּנ אוֹיף זֵיי עֶסְט מֶען אוּנ מֶען שְׁלָאפְט.

זֵיי לֶעבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ זֶעהר גוּט אוּנ פְרַיינְדְלִיךְ, אוּנ אַזוֹי וִוי אַללֶע בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט מְלָאכוֹת זֶעהט מֶען גָאר נִיט קֵיין אָרֶעמֶע לַייט בַּיי זֵיי, וָואס זָאללֶען זִיךְ אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען בֶּעטֶען נְדָבוֹת. פַאר זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶע זָארְגֶען זֵיי אוּנ הַאלְטֶען זֵיי אוֹיס, זֵייעֶרֶע פְרוֹיעֶן זַיינֶען אַסַךְ פְרַייעֶר וִוי בַּיי דִי טַאטַארֶען אוּנ קַארַאִימֶעס, הָאטְשׁ זֵיי טְרָאגֶען דִי אֵייגֶענֶע קְלֵיידֶער, זֶענֶען זֵיי פוּנְדֶעסְטְ־וֶועגֶען נִיט בֶּעהַאלְטֶען אוּנ גֶעהֶען נִיט פֶערְשְׁלֵייעֶרְט מֶען זָאלל נִיט אַרוֹיסְזֶעהֶען זֵייעֶר פָּנִים. אִין שׁוּל דַאוְונֶען זֵיי רוּהִיג אוּנ שְׁטִיל יֶעדֶען טָאג גַאנְץ פְרִיה, כְּדֵי זֵיי זָאללֶען נִיט פֶערְלִיעֶרֶען קֵיין צַייט פוּן דֶער אַרְבֵּייט. דִי קִינְדֶער מַאכֶען זֵיי חֲתוּנָה עֶרְשְׁט דֶעמָאלְט, וֶוען זֵיי פִיהלֶען שׁוֹין, אַז זֵיי קָאנֶען אַלליין אַרְבַּייטֶען אוּנ פֶערְדִיעֶנֶען. פוּן קֵיין שִׁדּוּךְ אָבְּלָאזֶען וַוייסְט מֶען בַּיי זֵיי נִיט. ווייל עֶהדֶער מֶען גִיט זִיךְ דָאס וָוארְט הָאבֶּען זֵיי לִיעבּ זִיךְ גוּט צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען, אוּנ פוּנ׳ם קְנַס־מָאל אָן אִיז שׁוֹין דֶער שִׁדּוּךְ אָבְּגֶעשְׁלָאסֶען אוֹיף עֶבִּיג. כָּל זְמַן מֶען אִיז חָתָן כַּלָּה, מֶען מֶעג זַיין נָאר פוּנ׳ם גֶעמֵיינְסְטֶען גְרַאד. שִׁיקְט מֶען זִיךְ אֵיינְס דָאס אַנְדֶערֶע מַתָּנוֹת, גֶעווֶאהנְלִיךְ, אַללֶע פְרֵייטָאג. דֶער חָתָן שִׁיקְט קְלֵיין גֶעלְד אוֹיף מֶרְחָץ אוּנ פַארְבּ, וָואס דִי כַּלָּה בְּרוֹיךְ הָאבֶּען אוֹיף שְׁמִירֶען דִי נֶעגֶעל פוּן הֶאנְד אוּנ פִיס, אוּנ דִי כַּלָּה שִׁיקְט קִיכְלֶעךְ אוּנ שֵׁאן גֶעבֶּעקְס לְכָבוֹד שַׁבָּת. חוּפָּה

חוּפָּה שְׁטֶעלֶּען זַיי גַאנְץ פְרִיה; אַ נַאכְט פְרִיהר גֶעהט מֶען מִיט כְּלֵי־זֶמֶר צוּם חָתָן אוּנ מֶען בְּרֶענְגְט אִיהם צוּ דֶער כַּלָּה, דָארְט לָאזְט מֶען אִיהם שְׁטֶעהְן אַבִּיסֶעל אִין הוֹיף אוּנ מֶען טַאנְצְט אַרוּם אִיהם. דֶערְנָאךְ נֶעהמְט מֶען אִיהם אַרַיין אִין שְׁטוּב אוּנ ער מוּז דָארְט אוֹיסְוַוארְטֶען אַ פָּאר שָׁעָה בִּיז מֶען טְהוּט אָן דִי כַּלָּה. דֶער מִנְהָג אִיז בַּיי זַיי, אַז דִי כַּלָּה שְׁמִירְט מֶען אוֹיס מִיט אַמִין שְׁוַוארְצֶע פַּארְבּ, אוֹיפ'ן שְׁטֶערְעֶן מָאלְט מֶען אוֹיס פֶערְשִׁיעדֶענֶע קְוַוייטֶען, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם פֶערְצִירְט מֶען אִיהר דֶעם קָאפּ פְלִיטֶערְלִיךְ פוּן גָאלְד פַּאפִּיער. אַז דִי כַּלָּה אִיז שׁוֹין אָנְגֶעטְהוּן, גֶעהֶען אַלֶּע אַוֶועק צוּם חָתָן אוּנ דָארְט טַאנְצְט מֶען אַ גַאנְצֶע נַאכְט בִּיז עֶס הֵייבְּט אָן טָאגֶען, דֶעמָאלְט פִיהְרְט מֶען חָתָן כַּלָּה צוּ דֶער שׁוּל אוּנ מֶען שְׁטֶעלְט דִי חוּפָּה, דָאס הֵייסְט: מֶען דֶעקְט חָתָן כַּלָּה אַרִיבֶּער מִיט אַ טַלִּית אוּנ דִי אוּנְטֶערְפִיהְרֶער נֶעהמֶען צְוַויי הִינֶער אוּנ דְרֶעהֶען זַיי זִיבֶּען מָאל אַרוּם זַייעֶרֶע קֶעפּ. דֶערְנָאךְ אִיז דֶער חָתָן מְקַדֵּשׁ דִיא כַּלָּה אוּנ מֶען פִיהְרְט דָאס פָּאר פָּאלְק אַהֵיים צוּ דֶער כַּלָּה'ס עֶלְטֶערְן, אוּנ דָא בְּלַייבְּט דִי כַּלָּה פֶערְשְׁלָאסֶען אוֹיף זִיבֶּען טֶאג אוּנ טָאר זִיךְ נִיט אַרוֹיסְוַוייזֶען אוֹפֶען לִיכְטִיגֶען שַׁיין. מֶען פֶערְהֶענְגְט אֲפִילוּ דִי פֶענְסְטֶער פוּן אִיהר חֶדֶר, קֵיינֶער זָאלל נִיט אַרַיינְקוּמֶען. אָט דִי אַלֶּע מִנְהָגִים הָאבֶּען יֶענֶע יוּדֶען גֶענוּמֶען פוּן דִי טַאטַארֶען. אַז דֶער חָתָן גֶעהט מִיט אַ טָאג פְרִיהר אִין מֶרְחָץ נֶעהמְט עֶר מִיט זִיךְ אַלֶּע מְחוּתָּנִים אוּנ מַאכְט דָארְט אַגַאנְצֶע שִׂמְחָה, מֶען דִינְגְט זִיךְ פַּארֶען אָנְטְהוּן אוּנ אוֹיסְטְהוּן, אוּנ עֶס אִיז אַ גַאנְצֶער כָּבוֹד צוּ בֶּעדִיעֶנֶען דֶעם חָתָן. דֶעסְגְלַייכֶען מַאכְט מֶען אַ גַאנְצֶע צֶערֶעמָאנְיֶע וֶוענְן מֶען פִיהְרְט אִיבֶּער דָאס פֶערְמֶעגֶען פוּן דֶער כַּלָּה צוּם חָתָן אִין שְׁטוּב אַרַיין. יֶעדֶע זַאךְ, יֶעדֶעס מַלְבּוּשׁ, דָאס מִינְדֶעסְטֶע בְּרֶעקֶעלֶע טְרָאגְט אַ בֶּעזוּנְדֶער מֶענְשׁ. דִי גֶאסְט שַׁאצֶען אַלְס דִינְג אוּנ מֶען שְׁרַייבְּט אָן דִי כְּתוּבָּה. מִיט פִיעל יָאהְרֶען צוּרִיק פְלֶעגֶען דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס הָאבֶּען צוּ עֶטְלִיכֶע וַוייבֶּער, נָאר אִין דִי לֶעצְטֶע צַייטֶען טְהוּעֶן זַיי עֶס נִיט מֶעהר. אִיבֶּערְהוֹיפְּט אִיז שׁוֹין דֶער יוּנְגֶער דוֹר אַנְדֶערְשׁ אוּנ וַוארְפְט אַוֶועק אַלֶּע נַארִישֶׁע טַאטַארִישֶׁע מִנְהָגִים, אוּנ מֶען קָאן הָאפֶען, אַז מִיט דֶער צַייט וֶועט דִי זוּנְן פוּן בִּילְדוּנְג אוֹיף דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס אוֹיךְ שַׁיינֶען.

צוּם אוּמְגְלִיק, גֶעפִינֶען זִיךְ אַצוּנְד דִי יוּדֶען, נִיט נָאר פוּן רוּסְלַאנְד, נָאר אוֹיךְ פוּן עֶטְלִיכֶע לֶאנְדֶער אִין אֵייְרָאפָּא, אִין אַזָא לַאגֶע, אַז זַיי וַוייסֶען אַלֵיין נִיט. צוּ אִיז דִי בִּילְדוּנְג פַאר זַיי אַ מַעֲלָה אָדֶער אַ חִסָּרוֹן אוּנ צוּ דַארְפֶען זַיי זִיךְ נָאר אַזוֹי אַוֶועקְלֶעגֶען פַאר אוֹיפְקְלֶערוּנְג... אַ נַיי וִוינְטֶעל הָאט אַ בְּלָאז גֶעטְהוּן פוּן מַעֲרָב־זַייט, פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ חַשְׁכוּת; דָאס

ווינטעל הייסט – אנטיסעמיטיזמוס; דער נאהמען איז א נייער, נאר די מכה איז איין אלטע. אנטיסעמיטיזמוס הייסט: זיין א געגנער פון סעמיטען, פון די פעלקער וואס קומען ארויס פון שם בן נח, נאר אין גאנצען די זאך האט מען אויסגעטראכט צו ליעב יודען, מען זאל האבען א תירוץ זיי צו געבען א כשר'ן קלאפּ. עס איז עפּיס נמאס געווארען גלאט אזוי זיך טשעפּען צו איין אמונה, עס פּאסט ניט ארויסצווייזען אזא גאנץ פאלק, וואס איז גאטט די נשמה שולדיג, פּשוטע שנאה און קנאה, איז מען געפאלען אויף א שכל און מען שרייעט אז מען מיינט אללע וואס שטאמען פון שם'ס שרש, און מען מאכט די יודען פאר'ן כפרה־האנדעל. דריי שונאי ישראל האבען אין דייטש־לאנד אנגעמאכט דעם טאראראם: מארר האט דער ערשטער אנגעהויבען שרייען אז מען מוז דעם יודען א ביסעל אונטערהאקען די פליגעל, ווייל עס קאן פון איהם ווערען א רויב־פויגעל וואס וועט קיינעם ניט לאזען קיין קאפּ אויפהייבען. באלד האבען איהם נאכגעמאכט טרייטשקע און שטעקער, און אזוי איז געווארען א געוואלד, אז אללע פעלקער זאגען נאר ביי די יודען אין גלות און, אז מען מוז זיי פערשטעלען דעם וועג צו בילדונג, כדי מען זאל זיך בעפרייהען פון זייער יאך. אזוי איז דאס פייער איבער־געגאנגען קיין פראנקרייך און עסטרייך, און אין אונגארן האבען זיך די אנטיסעמיטען אפילו געהאפּט צום אלטען בלבול: אים יאהר 1882 איז אין א קליין שטעדטעל טיסא־עסלאר פערפאלען געווארען א קליין קריסטליך מעדעל אסתר סאלימאסי מען האט באלד אויסגעטראכט, אז די יודען האבען זי געהרג'ט און בענוצט איהר בלוט אויף פסח. הונדערטער עדות האבען געשווארען אויף זאכען וואס זענען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען, מען האט אפילו אנגעשטעלט א זוהן זאל פאלש עדות זאגען געגען זיין אייגענעם פאטער און פיעל יודען האבען זיך אבגעמוטשעט פיערצעהן חדשים ביז זייער אונשולד איז בעוויזען געווארען.

די יודען זענען אבער געשלאגענע דערשלאגענע, נאר ניט קיין איבערגעשראקענע קינדער: זייער לאנגער לעבענס־וועג האט זיי געוואהנט מיט אזעלכע שרעקליכע זאכען, אז פאר'ן אנטיסעמיטיזמוס דארפען זיי גאר ווייניג מורא האבען. דאס לעצטע בלאטעל פון דער יודישער געשיכטע איז נאך ניט אנגעשריבען און מען קאן געוויס זאגען, אז מיר האלטען נאך אפילו ניט ביים אנהייב פ״נ׳ס סוף. צייטען בייטען זיך, דאס ראדעל דרעהט זיך און די וואלקענס, וועלכע האבען די לעצטע צייט בעדעקט דעם

יוּדִישֶׁען הִימֶעל, וֶועלֶען זִיךְ גֶעוִוים צוּגֶעהֶען, וֶוען דִי זוּנְן פוּן פְרַייהַייט אוּנ מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע וֶועט שְׁטַארְקֶער אָנְהֵייבֶּען שַׁיינֶען אוּנ דֶערְוַוארְמֶען דִי פֶּערְ־ פְרוֹרֶענֶע הֶערְצֶער פוּן אוּמְזִיסְטִיגֶע שׂוֹנְאִים. אֵיינְס דַארְף דֶער יוּד אִין זִין הָאבֶּען, אַז עֶר טָאר דָאס לִיכְטֶעל פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה נִיט אַרוֹיסְלָאזֶען פוּן דִי הֶאנְד, אַז דָאס אִיז זַיין עַמוּד אֵשׁ, וָואס וֶועט, סוֹף כָּל סוֹף, גוֹבֵר זַיין דֶעם עַמוּד עָנָן אוּנ וָואס וֶועט אִיהם בְּרֶענְגֶען דִי אֱמֶת'ע גְאוּלָה, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועט עֶר אוֹיפְהֶארֶען צוּ זַיין אַ שְׁטִיף־קִינְד אוּנ גְלַייךְ מִיט אַלֶע וֶועט עֶר פְרַייע דִיעֶנֶען זַיין גָאטט, וָואס הַאלְט אִיהם אוֹיף דִי פִּיס אוּנ שְׁטַארְקְט אִיהם מִיט הָאפְנוּנְג אוֹיף יְשׁוּעָה אוּנ נֶחָמָה!

ענדע.

רעגיסטער.

פֶערְצֵייכְנִיס פוּן אַללֶע נֶאהמֶען וֶועלְכֶע קוּמֶען פָאר אִין דֶעם פִיעְרְטֶען בַּאנְד.

אִינְהַאלְט.

פון 4-טֶען טְהֵייל.

דִי נַייֶע צַייט.

